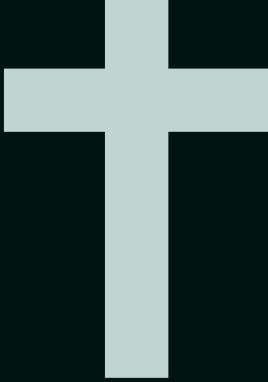

God Lavaiyat Añ
Puhuvasiwni

New Testament in Hopi (US:hop:Hopi)

God Lavaiyat An Puhvasiwni New Testament in Hopi (US:hop:Hopi)

copyright © 2012 Wycliffe Bible Translators, Inc.

Language: Hopi

Translation by: Wycliffe Bible Translators, Inc.

Hopi [hop], USA

Copyright Information

© 2012, Wycliffe Bible Translators, Inc. All rights reserved.

This translation text is made available to you under the terms of the Creative Commons License: Attribution-Noncommercial-No Derivative Works. (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/>) In addition, you have permission to port the text to different file formats, as long as you do not change any of the text or punctuation of the Bible.

You may share, copy, distribute, transmit, and extract portions or quotations from this work, provided that you include the above copyright information:

You must give Attribution to the work.

You do not sell this work for a profit.

You do not make any derivative works that change any of the actual words or punctuation of the Scriptures.

Permissions beyond the scope of this license may be available if you contact us with your request.

The New Testament

in Hopi

© 2012, Wycliffe Bible Translators, Inc. All rights reserved.

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.

You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:

You include the above copyright and source information.

You do not sell this work for a profit.

You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures.

Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses, please contact the respective copyright owners.

2014-04-25

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 11 Nov 2022 from source files dated 29 Jan 2022

f1558f03-6e18-5edf-b292-77ef05524aff

Contents

MATTHEW	1
MARK	71
LUKE	115
JOHN	188
Jesus Ayamuyatuy Hiniwhtipuamu	238
ROMANS	301
1 CORINTHIANS	329
2 CORINTHIANS	356
GALATIANS	375
EPHESIANS	385
PHILIPPIANS	395
COLOSSIANS	402
1 THESSALONIANS	409
2 THESSALONIANS	415
1 TIMOTHY	419
2 TIMOTHY	427
TITUS	433
PHILEMON	437
HEBREWS	439
JAMES	460
1 PETER	468
2 PETER	476
1 JOHN	481
2 JOHN	488
3 JOHN	489
JUDE	491
HIMU NATONIQA MATAQTIWHQA	494

LOMATUAWI MATTHEW AHPIY'O

The Birth Record of Jesus Christ (Lk 3.23-38)

¹ P' tutuveni it Jesus Christ hakiy ahpiy sinotiqat tuawi'ta. Pam Abraham-nit pu David pumuy amuhpiy aniwhti. ² Ura Abraham Isaac náata; noqw pam Jacob náata; noqw pam Judas-nit pu tupkomuyatuy pumuy náamu. ³ Noqw Judas Phares-nit pu Zarat pumuy náamu; (Thamar pumuy yúamu); noqw Phares Esrom náata; noqw pam Aram náata; ⁴ Noqw pam Aminadab náata; noqw pam Naasson náata; noqw pam Salmon náata; ⁵ Noqw pam Booz náata, (Rachab put yúata); noqw Booz Obed náata, (Ruth put yúata); noqw Obed Jesset náata. ⁶ Noqw pam David it moñwit náata; noqw pam Solomon náata, (hakiy Urias nōmaatniñwuqa put yúata). ⁷ Noqw Solomon Roboam náata; noqw pam Abiat náata; noqw pam Asat náata. ⁸ Noqw pam Josaphat náata; noqw pam Joram náata; noqw pam Ozias náata. ⁹ Noqw pam Joatham náata; noqw pam Achaz náata; noqw pam Ezekias náata. ¹⁰ Noqw pam Manasses náata; noqw pam Amon náata; noqw pam Josias náata. ¹¹ Noqw pam Jechonias-nikañw pu tupkomuyatuy pumuy náamu, sinom Babylon aqw tsāmiwyaqat ephaqamo. ¹² Noqw pumuy Babylon aqw tsāmiwyaqaw put atsva Salathiel tihtiwa. Pam hak Jechonias tíata. Noqw pam Zorobabel náata. ¹³ Noqw pam Abiud náata; noqw pam Eliakim náata; noqw pam Azor náata. ¹⁴ Noqw pam Sadoc náata; noqw pam Achim náata; noqw pam Eliud náata. ¹⁵ Noqw pam Eleazar náata; noqw pam Matthan náata; noqw pam Jacob náata. ¹⁶ Noqw pam Joseph náata. Noqw Joseph Maryt kōñaata. Noqw Maryt hapi ahpiy Jesus, Christ yan tūnwantiwhqa tihtiwa. ¹⁷ Noqw ōviy Abraham añqw David aw pahsavō sohsoyam nānañk qatsívaptuyaqam pakwt nālōq sihkay'tasikipwatya; noqw pu David añqw Babylon aqw tsāmiwyaqat aw pahsavō pakwt nālōq sihkay'tasikip nānañk qatsívaptuya; noqw pu Babylon aqw tsāmiwyaqat añqw Christ aw pahsavō pakwt nālōq sihkay'tasikip nānañk qatsívaptuya.

The Birth of Jesus Christ (Lk 2.1-7)

¹⁸ Noqw yantaqat ahpiy Jesus Christ hapi tihtiwa: Put yuat Mary Joseph aw awiniwtaqw, nāt pumuy qa nāmatiqw, pam Qahováriwtaqat Hikwsit eñem nō'yiwkañw mātaqti.

19 Noqw put siwatwaat Joseph suan hintaqe, put nuhtutpik hamanhintsanniqey qa suhtaq'ewnihqe, pay as put turs nanauyve mātapaniqey unañwti. 20 Noqw nāt pam pan wūwankañw tūmoklawhq, meh, pi Tutuyqawhqat hoñviayaat put aw mātaptiqe, aw pañqawu: Joseph, um David tiata, pay um qa nānaphin wūwantat, uhmantuway Maryt nāmi távini; pay put ahsonve aniwhtiqa Qahováriwtaqat Hikwsit eñemi. 21 Noqw pam tiyohyat tihtani; noqw um hapi put Jesus yan tūñwani, ispi pam sinomuy qaanhtipuyamuy añqw ayo óyaniq'ö. 22-23 Ura Tutuyqawhqat lavay'ayay ahpiy yan lavayhti: Meh, nāt qanawhvalni'taqa māna nö'yiltini; nen tiyohyat tihtani. Noqw puma put Emmanuel yan tuñwáyani, pam hapi Tutuyqawhqat itamuma, i'nihqe pam'i. Noqw i' yantaqa sohsoy yaniwhtiqw, i' hisat lavaytiwqhqa aw antsaniwa. 24 Pahsat pu Joseph tātayhqe, Tutuyqawhqat hoñviayaat hin put aw tutaptaqat anhtiqe, mantuway nāmi távi; 25 Nihqe pas pam put qa aw hintsana, pas pam susmohti tiy tihtaniqat aw pahsavoo. Noqw pam tiyohyat tihtaqw, Joseph put Jesus yan tuñwa.

2

Visitors from the East

1 Noqw hak Moñwi Herod moñw'iwtaqw, Jesus Judeatutskwat ep Bethlehem-kitsókit ep tihtiwa. Noqw meh, hakim pas wuwni'yunqam hōpahaqawq Jerusalem ep ökihqe pañqaqwa: 2 Ya Jew-sinmuy amumi moñw'iwtaniqe tihtiwhqa hak háqamo? Pi itam hōpaq sōhut put tuawi'taqat tutwage put hakiy aw naokiwlalwaniqe öviy añqwya. 3 Noqw Moñwi Herod it navotqe tusitape pas hinhaqam unañway'ta, pu sohsoyam Jerusalem ep yesqam pīwu. 4 Noqw öviy pam Tutuyqawhqat awwat mohpeq momñwituy-nikañw pu sinmuy amuñaqw tutavot tūtutuqaynayaqamuy sohsoqmuy tsovalaqe, haqam Christ tihtiwniqat pumuy tūviñta. 5 Noqw puma put aw pañqaqwa: Judeat ep Bethlehem ep'e; pi Tutuyqawhqat lavay'ayaat yan pēna: 6 Pu úmaa, uma Judatutskwat ep Bethlehem-kitsókit ep sínomu, pas uma Judat ep pavansinmuy amuñaqw qa hin'eway'omu; pi umuñaqw hak moñw'iwtaniqa wunuptuni; nen pam isinomuy amumi tunatyawmani, Israel-sinmuy amumii. 7 Pahsat pu Herod pumuy hakimuy pas wuwni'yunqamuy nanauyve wáñwayhqe, hisatniqw sōhu mātaptiqat pumuy pás tūviñta, 8 Nit pumuy Bethlehem aw hōnaqe amumi pañqawu: Uma awye', tsákw pás hepyani, nen ason uma tutwe' añqw nuy āawnawisni; noqw nu tuwat awnen put pas hihtatani. 9 Noqw puma moñwit añqw yan nanaptat ahpiyya; noqw meh, ura sōhu

hōpaq pumuy amumi mātaqtıqa pumuy amupyeve hinmaqe, haqam tiyohyat qátuhqat aw pítuhqe atsve huruhti. ¹⁰ Noqw puma sōhut tutwaqe, pas hinhaqam hahlayhtoti. ¹¹ Noqw puma kīhut aw yuñqe, pep tiyohyat yuyat Maryt enañ tutwa; nihqe puma tiyohyat atpipo tamötshoñvat pas hihtatota; nit pu hihta eñem hinvayaqey añ hōtahtotaqe, put hihta huytota, sikavalasivata, pu frankincense, nit pu myrrh. ¹² Noqw pay puma Herod aw qa áhoyyaniqey God añqw tumoknanaptaqe, pay pas háqe'wat ahoy tutskway aqwya.

The Escape to Egypt

¹³ Noqw pumuy ahpiyyaqw, pi meh, Joseph tūmoklawhq, Tutuyqawhqat hoñviayaat put aw mātaqtıqe aw pañqawu: Meh, Herod tiyohyat pās hepni, put nīnaniqee. Noqw öviy um qatuptut, tiyohyat, yuyat enañ wikkañw, Egypt-tutskwat aqw wāyani; nen pas ason nu hisat un hin āawnaniqat pahsavo um hāk pepeq qátuni. ¹⁴ Noqw öviy pam qatuptut, tiyohyat yuyat enañ wikkañw, míhikpuva Egypt aqw'a; ¹⁵ Nihqe pas ason hisat Herod mokqat aw pahsavo pam pepeq qatu. Ura Tutuyqawhqa lavay'ayay ahpiy yan lavayhti: Nu Egypt aqw itiy wáñwayi. Noqw yan hapi i' hisat lavayhtiwhqa aw antsaniwa.

The Killing of the Children

¹⁶ Noqw ima a'nö wuwni'yuñqam ahpiyyaqw, Herod māmatsq kurs puma paysoq put yūyuyhnaya. Noqw öviy pas pam a'nö itsívutıqe, hakimuy hōnaqe, puma totimhoymuy Bethlehem ep yesqamuy sohsokmuy qōqyaniqat ayata, pu ahsupoq qalava yesqamuyu, lōq yahsañwni'yuñqamuy ahpiy nāt tsātsakwmuy aqw pahsavoo. Ura pam pas wuwni'yuñqamuy pās tūviñtaqe hisat paniwhtıqat navotqey put ahpiy panhti. ¹⁷ Pahsat pu Tutuyqawhqat lavay'ayaat Jeremy hin lavayhti qat aw antsaniwa; ura pañqawu: ¹⁸ Ramat ep hakiy tōnaat nanaptiwa; hak paktōqnuma, a'nö paknuma, pas pavan hinhtıqey pan paknuma. Rachel timuy öviy paknumqe, pas qa okniqey nāwakna, puma sūlawhtıqw öviy'o.

The Return from Egypt

¹⁹ Noqw ason hisat Herod mokq, meh, Joseph Egypt epeq tūmoklawhq, Tutuyqawhqat hoñviayaat put aw mātaqtıqe aw pañqawu: ²⁰ Um qatuptut tiyohyat, yuyat enañ wikkañw, Israel-sinmuy tutskwayamuy aqw áhoyni; pay put nīnayaniqey anyuñqam qa yēse. ²¹ Noqw pahsat pu pam qatuptut, tiyohyat yuyat enañ wikkañw, Israel-sinmuy tutskwayamuy aqw'a. ²² Noqw yaw Archelaus nay Herod qeniyat ep Judeat aw moñw'iwtaqat pam navotqe, pañsoniqey tusita; nit pay pam God añqw tumoknavotqe, Galileet ep haqamiwat aw lahsi. ²³ Nihqe pam pep pítuhqe kitsókit Nazareth yan mātsiwhqat ep

gatuptu. Yan Tutuyqawhqat lavay'aymat hin lavayhtotiqat aw anhti; ura pañqaqwa: Pam Nazareth-sino yan túnwantiwni.

3

The Preaching of John the Baptist (Mr 1.1-8; Lk 3.1-18; Jn 1.19-28)

¹ Noqw ephaqam hak tāqa John yan mātsiwhqa sinmuy kūyit akw tuvoylalawhqa Judeat ep qayēsiwhpuve yuaataqe,
² Pañqawlawu: Uma nāp umuhtunatyay añqw lasyani; taq ōveqatsit añqw moñwtunatyaya aw hayhkalti. ³ Ura Tutuyqawhqat lavay'ayaat Esaias yan lavayhti: Hakiy tōnaat qayēsiwhpuve tsa'tinumqa navotniwa; nihqe yan lalvaya: Uma Tutuyqawhqat eñem pōhut aw hintsatsnani, pam háqe'niqat aw suwiptotani. Noqw John ep i' hisatlavayhtiwihqa aw antsaniwa. ⁴ Noqw i' John hihta pohkot pōlay'taqat pōhöyat añqw yukiwtaqat yuws'i'kañw, kolāsat kwewta; noqw pam mātuy tūmoyta; pu piw haqam mōmohtuy tsāme', momospalayamuy enañ tūmoytañwu. ⁵ Pahsat pu Jerusalem añqw sinom put aw ökiwta, noqw pu Judeat sohsovik añq'ö, pu ahsupoq tutskwat pāyut Jordan nōyakiwtaqat añq'ö. ⁶ Nihqe qaanhtipuy nahostotat, John ahpiy pāyut Jordan aqw kūyit akw tuvoylatoti. ⁷ Noqw kaysiwhqam Pharisee- sinom- niqw, pu Sadducee- sinom put ahpiy kūyit akw tuvoylatotiniqe ep ökiqw, pam pumuy túwahqe amumi pañqawu: Is úmaa! Ya uma hinoqw tsütsu'tuy amún itsívut nātoniqat añqw watqa? Ya hak umuy āawna? ⁸ Kurs uma pas antsa nāp umuhtunatyay añqw lasye', uma alönöt qatsit ahpiy tutmalat hintsatskani. ⁹ Pu uma qa pan wūwankahkañw, umuh'unañwpeq pañqaqwani: Abraham hapi itanaa, kitotani. Taq nu umumi pañqawni: God it o'wat añqw Abraham eñem sinmuy aniwnaniqey tuwi'ta. ¹⁰ Noqw pay hapi pikaiñwa himutsotskit ñayat tsahqaniqey na'sas'iwta; noqw öviy himuwa tsoki lomasipalat qa himuy'vañwuqa tsaqniwe' qōhit aqw tūviwni. ¹¹ Pay as pi pas antsa nu umuy kūyit akw tuvoylalawu; uma nāp umuhtunatyay añqw lasyaqat tuawi'taniqee. Nikañw añqw inuñknihq inuhpenihqe pas pavan öqala; noqw soon nu yan'ewaynikañw put tōtsiyat yawmani; ason pam Qahováriwtaqat Hikwsit akw umuy tuvoylalawni, pu qōhit akw'a. ¹² Pam wuhihpiy yawta, nihqe murivihkay ep pás wuwhini; nen söhövosit koyohtani; nikañw pam qōhit pas qa tokniqat akw tsihput taqtsokni.

The Baptism of Jesus (Mr 1.9-11; Lk 3.21-22)

¹³ Noqw pahsat pu Jesus John ahpiy kūyit akw tuvoylatiniqe Galileet ańqw Jordan aw pitu. ¹⁴ Noqw John put qa nakwhanaqe aw pańqawu: Soon as qa nu uhpiy kūyit akw tuvoylatiwni. Noqw piw kurs um ańqaqw inumii? ¹⁵ Noqw pay Jesus lavayhtiqe put aw pańqawu: Pay soon tis qa pantani; itam pan hapi God tunatyayat ań ahsupoq aw antsanni. Noqw pahsat pu pam put nakwhana. ¹⁶ Noqw Jesus kūyit akw tuvoylatiwht, pahsat pay pāńaqw yama; noqw meh, tokpela hōtsiltiqw, God Hikwsiat hōwit antaqa ańqw hawhqe, put atsmi tsokiltiqw, pam aw yori. ¹⁷ Noqw meh, hakiy tōnaat ōńaqw pańqawu: P' hapi pas aw iunańwa Itii; it nu pas hahlayi.

4

The Temptation of Jesus

(Mr 1.12-13; Lk 4.1-13)

¹ Pahsat pu Qahováriwtaqa Hikwsi qayēsiwhpumi haqami Jesus wíki, Nukpanat ahpiy aw unaheviwniqat ōviy'o. ² Noqw pam lōp sunát-sikis talōńvaqat pu tōkilat ań qa nōsqe, put atsve tsōńmoki. ³ Noqw Unatwi'taqa put aw pítuhqe aw pańqawu: Kurs um pas antsa God Tíatnen um it o'wat pōlavikiniwhtiniqat aw pańqawni. ⁴ Noqw pam lavayhtiqe put aw pańqawu: Sóoni, pi ura yan pey'ta: Sino qa pōlavikit-sa akw qátut, sohsok lavayit God moańaqw nōńantaqat akw qátuni. ⁵ Pahsat pu Nukpana pas āantsawat kitsókit aqw ōmiq Jesus wikqe, God kíyat ep suswupakits'omiq put tsoka, ⁶ Nit aw pańqawu: Kurs um pas antsa God Tíatnen um atkamiq tsóokni; pi ura yan pey'ta: Pam hońviaymuy ayataqw ūmi tunatyaltotini. Nen puma may akw uń hōlōlni'yuńwni, taq ka um owat aqw uhkukuy sáviknani. ⁷ Noqw Jesus put aw pańqawu: Sóoni, pi ura yan pey'ta: Um God Uhtutuyqawhqay aw qa tuwanlawni. ⁸ Pu piw Nukpana haqami pas wupatukwit aqw put wíki; nihqe tūwaqatsit ań ahsupoq mońwqeqnit, piw put ań hihta susnukńwat put aw mahtakna; ⁹ Nihqe put aw pańqawu: Iit sohsok nu ūmi nóani, um inutpipo tamōtswunuptut, inumi naokiwhtaq'ō. ¹⁰ Pahsat pu Jesus put aw pańqawu: Sóoni, yupa Satan, pi yan pey'ta: Um Uhtutuyqawhqay God aw naokiwlawni, pu um put-sa eńem tumalay'tani. ¹¹ Pahsat pu Nukpana put mātavi; noqw meh, ōńaqw hońvia'yam put aw ōkihqe aw unańwtapya.

Jesus Begins His Work in Galilee

(Mr 1.14-15; Lk 4.14-15)

¹² Noqw yaw John sivikimi panayaqw Jesus navotqe pańqw Galileet aqw'a. ¹³ Nihqe pam Nazareth-kitsókit ańqw ahpiynihqe Capernaum-kitsókit ep pítuhqe pep huruhti. Pam

kitsóki wuhkovatuphat qalaveq'a, Zabulon-nikañw pu Nephthalim pumuy tutskwayamuy qalavoo. ¹⁴ Yan Tutuyqawhقات lavay'ayaat Esaias hin lavayhtiقات aw anhti; ura pañqawu: ¹⁵ Zebulon tutskwayat pu Nephthalim tutskwayat wuhkovatuphat aqw pihkat pāyut Jordan yupqōyve qa-Jew-sinmuy tutskwayamuy Galileet ep ¹⁶ Hakim sinom qatalpuve yesqam qaan'ewakw tālat tutwa; noqw mokiwuy qalava, pu kihsinwiat añ yesqamuy amumi tālawva. ¹⁷ Pahpiy haqahpiy pu' Jesus nuhtumi yuaativaqe pañqawlawu: Uma nāp umuh-tunatyay añqw lasyani, taq ōveqatsit añqw moñwtunatyaw aw hayhkalti.

Jesus Calls Four Fishermen
(Mr 1.16-20; Lk 5.1-11)

¹⁸ Noqw Jesus wuhkovatuphat Galilee yan túnwantiwhقات qalavaqe hinmakañw, hakimuy lōqmuy nātupkomuy tuwa, hakiy Simon, Peter yan piw túnwantiwhقات-nikañw, pu tupkoyat Andrew púmuyu. Puma pakiwmaqtutsayat pāmiq pah-pana, puma pakiwmahkatnihqey akw qátuhqee. ¹⁹ Nihqe pam pumuy amumi pañqawu: Uma inuñk hinmani. Noqw nu umuy tutuwnaqw, uma sinmuy kwihkwisnani, uma pāvakiwhtuy hin kwihkwisnaveqey pan'i. ²⁰ Noqw pahsat pay puma tutsayat tatamhtat, put añki. ²¹ Pu pam pah-piynikañw, piw hakimuy lōqmuy nātupkomuy tuwa, hakiy Zebedeet tímuyatuyu, hakiy James-nikañw pu tupkoyat John púmuyu; puma nay Zebedeet amum pākihut añqw pakiwkañw, pakiwmaqtutsayat aw yuyku; noqw pam pumuy wánwayi. ²² Noqw pahsat pay puma pākihut nay enañ mātapt, put añki.

Jesus Teaches, Preaches, and Heals
(Lk 6.17-19)

²³ Noqw Jesus tutskwat-Galileet añ ahsupoq waynumqe, tsotsvalkiyamuy añ sinmuy tutuqaynatinuma; nihqe lomat-uawit moñwtunatyat yuaataqat nuhtumi yuaatinumkañw, sinmuy amuhpa' sohsokmuy hihta akw ōpuiwyuñqamuy, pu tūtuyyaqamuy qalapsintima. ²⁴ Noqw put ahpiy pam ahsupoq Syriat añ nanaptiwa. Noqw puma sohsokmuy hihta tūyat akw ōpuiwyuñqamuy, pu kānavoti'yuñqamuy put aw tsamvanta, pu hakimuy nukpanhihikwsimuy akw tuyqawiwyuñqamuy, pu homimitutuyyaqamuy, pu amuhpa' qatāyuñqamuy; noqw pam pumuy qalapsina. ²⁵ Noqw qaan'ewakw hin-taqam sinom Galileet añqw put añk hinnumya, pu Decapolis añq'ō, pu Jerusalem añq'ō, pu Judeat añq'ō, pu Jordan yupqōyñaq'ō.

5

The Sermon on the Mount

¹ Noqw pam qaan'ewakw hintaqamuy sinmuy amumi yórikqe, tsomomiq wupqe, epeq qatuptuqw, put aw nánatuwnayaqam put aw öki. ² Noqw pam lavayhtiçe, pumuy tutuqaynativaçe, amumi pañqawu:

*True Happiness**(Lk 6.20-23)*

³ Añ okiw'unañway'yuñqam hahlayhpit epya; pi puma hapi öveqatsit ep moñwtunatyat himuy'yuñwa. ⁴ Pas añ tsaykitaqam hahlayhpit epya; pi puma okyani. ⁵ Añ pasi'nañway'yuñqam pas hahlayhpit epya; pi puma tūwaqatsit makiway'yuñwani. ⁶ Añ suan hinwisniqey tuñlay'yuñqam, hak nōsiwhqat, pu kūyit hin tuñlay'taqat pan suan hinwisniqey tunatyawyuñqam pas hahlayhpit epya; pi puma tunatyay aw yórikyani. ⁷ Añ nun'okwat hahlayhpit epya; pi God pumuy ökwatuwni. ⁸ Añ suan unañway'yuñqam hahlayhpit epya; pi puma God aw yórikyani. ⁹ Añ namivöhikit tumalay'yuñqam hahlayhpit epya; pi puma God tímatnihqey pan túñwantiwyani. ¹⁰ Añ suan hinwisqey ep okiwsahsanwaqam hahlayhpit epya; pi puma hapi öveqatsit añqw moñwtunatyat himuy'yuñwa. ¹¹ Sinom inutsviy umumiq hīhiñqaqwakahkañw, umuy okiwsahsanyakañw, sohsok hīhihta qalolmat umuy atsátotoynayaqw, uma hahlayhpit epyani. ¹² Uma hahlayhtote' pas hinhaqam hahlayyani; ispi uma öveqatsit ep qaan'ewakw ahsatit makiwyaniqee; pi pay puma Tutuyqawhqat lavay'aymuyatuy umupyevayaqamuy pan okiwsasna.

*Salt and Light**(Mr 9.50; Lk 14.34-35)*

¹³ Uma hapi tūwaqatsit ep õñat anyuñwa. Nikañw pi õña suhuviwe', sen hihta akw piw suhutiwni? Pi pam pāpu qa hihta ápiynihqe maspiwhq, sinom aw wukukuykuyani. ¹⁴ Uma hapi sinmuy amumi tālat anyuñwa. Tsomoveq kitsóki wúnuhqa kurs hin tupkiltiñwu. ¹⁵ Ya sen sinom wihqöhít úwiknaye', hihta sīvut akw put kuhtayañwu? Qae. Puma put tsotsókpiyat epeq tsokayaqw, pam kīve yesqamuy sohsokmuy amumi talni'tañwu. ¹⁶ Noqw pan hapi uma sinmuy amumi talni'yuñwani; noqw puma umuhtutmalay lolmat aw tāyuñwe', öveqatsit ep Umunay pas hihtatotani.

Teaching about the Law

¹⁷ Uma qa yan inumi wūwayani: Pam ka tutavot piw Tutuyqawhqat lavay'aymuyatuy lavayiyamuy ayo yúkuniçe öviy pitu. Nu qa paniqw öviy pitu; pi nu put aw antsanniqe öviy pitu. ¹⁸ Nu hapi umumi pas súañqawni: Pay tokpela, pu

tūwaqatsit nātoniqw, soon tutavot ep hihsay tsohkokpu alöntini; soon sushihsey pey'taqa put añqw sūlawhtini, pas añ ah-supog tunatyaat aw antsaniwniqat aw pahsavoo. ¹⁹ Paniqw hapi õviy hak haqam it tutavot ep hihta sushihsakwhoyat ayo yukut, pan tūtutuqaynaqa õveqatsit añqw moñwtunatyat ep susqahimuniqey pan tūñwantiwni; pu hak haqam put an hinmaqa pan tūtutuqaynaqa hapi õveqatsit ep moñwtunatyat ep pas pávannihqey pan tūñwantiwni. ²⁰ Pas uma soon qa imuy tutavot tutuqaynayaqamuy-nikañw pu Pharisee-sin-muy, pumuy amuhpenihqe pavan suan hinwisni. Uma qa panwise', pas soon õveqatsit ep moñwtunatyat aw yuñni.

Teaching about Anger

²¹ Uma nanaptaqw ura hisatsinom yan lavayhtoti: Um qa hakiy nīnani, kitota; pu hakiy nīnaqa hin yukuniwniqey aw unahinhtimantani, kitota. ²² Noqw nu' hapi umumi pañqawni: Hakiy sinoat hakiy ehpewi qa hihta ep qaanhitiqw, hak put ep itsívuiwtaqa hapi hin yukuniwniqey aw unahinhtimantani; pu hak sinoy pas qa hihtataqa nawus moñwtsovawtaqamuy amumi taviwmantani; pu hak haqam Um núanhimuu, hakiy aw kitahqa maskiveq qõhit sivihpit aqw unahinhtimantani. ²³ Paniqw õviy kurs um hom'oyvihkat ep uhkuwahtipuy kwusivat, ura uhsino ūmi hihta ep unañway'taqat u'ne', ²⁴ Um pep uhkuwahtipuy mātapt, ahpiyner, put amum namivõhikt, pu' pahsat awnen, uhkuwahtipuy távimantani. ²⁵ Um uhpew'iwtaqat its amum namivõhikmantani, nāt amum aqwnikañwo; taq nāp hisat sen pam hakiy hin yukunañwuqat aw uñ mātapp, pam uñ solāwat aw noaqw, pam uñ sivivanani. ²⁶ Nu umumi pas antsa pañqawni: Pas um soon pañqw yámakni, pas ason um hisat uhpõiy sohsok ep sisve', pep pu' pañqw yámakni.

Teaching about Adultery

²⁷ Uma nanaptaqw ura hisatsinom yan lavayhtoti: Um hakiy qa nāp uhhimuy qa kwañwáy'ni ²⁸ Noqw nu' hapi umumi pañqawni: Wuhtit aw nuvõ'tay'taqa hapi pay unañwpeq put kwañwáy'ñwu. ²⁹ Noqw õviy kurs putvaqwat uhposi uñ qalomáhintsanqw um put hóroknat nahpiy tūvani. Pay pi tatam uhposi sūlawhtiqw, um pankañw õveqatsit añqw moñwtunatyat aw pákini, hikis pi as um uhtokoy pasiwkañw qõhit sivihpit aqw tūviwni. ³⁰ Pu kurs putvaqwat uhma uñ qalomáhintsanqw, um put ayo take' nahpiy tūvani. Pay pi tatam uhma sūlawhtiqw, um pankañw õveqatsit añqw moñwtunatyat aw pákini, hikis pi as um uhtokoy pasiwkañw qõhit sivihpit aqw tūviwni.

Teaching about Divorce
(Mt 19.9; Mr 10.11-12; Lk 16.18)

³¹ Pu ura piw pañqawwa: Nōmay mātapniqa pan tutuvenyukit put máqamantani. ³² Noqw nu' hapi umumi pañqawni: Hak wuhti tokoy qa hovalaqw, put kōñaat put mātave', pay yoñayqatsit aw put mātapñwu. Noqw hak tāqa put ámumtiqa pay tokot sokoptañwu.

Teaching about Vows

³³ Pu uma piw nanaptaqw ura hisatsinom yan lavayhtoti: Um hihta lavayvasiwne', put qa atsátamantani; pu um Tutuyqawhqat aw lavayvasiwne', put anhtini, kitota. ³⁴ Noqw nu hapi umumi pañqawni: Uma hihta lavayvasiwnaye' qa hihta akw put öqaltoynayani. Uma qa öveqatsit akw öqallavayhtotini, taq pam God moñw'atsvewaata. ³⁵ Pu piw qa tūwaqatsit akw'a, taq pam put wuwukpiata, pu piw qa Jerusalem akw'a, taq pam a'nō Moñwit wuhkokitsokiata. ³⁶ Piw um qa uhqötöy akw uhlayviy pavan öqalat pasiwnamantani, taq um soon sūkw hōmit qōtsatani, piw qōmvitani. ³⁷ Nikañw uma pay Owi, kitotani, sen Qae. Nen uma hin lavayhtote' panhtotimantani. Taq öqallavayi Nukpanat ahpiy nōñanta.

Teaching about Revenge
(Lk 6.29-30)

³⁸ Uma nanaptaqw ura hisatsinom yan lavayhtoti: Hak hakiy pōsiyat tūhote', nawus pam pōsiy akw put ep aw ahoytamantani; pu hak hakiy tamayat tūve', nawus tamay akw put ep aw ahoytamantani. ³⁹ Noqw nu' hapi umumi pañqawni: Uma hakiy qalolmat aw qa rohomtotimantani; nikañw nāphaqawa putvaqwat uhtayway wuvahtaqw, pay um piw ayañqwat put aw namtöknamantani. ⁴⁰ Pu kurs haqawa tutavot aw yankañw uhnayp hantaqw, pay um piw aw uh'usimniy mātapmantani. ⁴¹ Noqw kurs solāwa mökiy uñ ikwiltöy, um sūkw tutskwatuwanit put ámumniqat uñ tusoq'ayataqw, um löq tutskwatuwanit pahsavo put ámumni. ⁴² Hak ūmi hihta tūviñtaqw um put máqamantani; pu hak ūmi hihta nasimokahtaniqat um nasimokmaqani.

Love for Enemies
(Lk 6.27-28, 32-36)

⁴³ Uma nanaptaqw ura yan lavayhtotiwa: Um uhsinosñway aw unañway'tani, pu um uhtuwqay aw qa suhtaq'ewni, kitota. ⁴⁴ Noqw nu' hapi umumi pañqawni: Uma umuhtuwqamuy amumi unañway'yuhni; umuy qalomásavitotaqamuy uma amumi lomavayhtotimantani; umumi qa suhtaq'ewyaqamuy uma amumi lolmat

hintsatskani; pu umuy qalomáhintsahsanyaqamuy, pu umuy okiwsahsanyaqamuy amuñem uma nāwakintotani. ⁴⁵ Nen uma kurs pas antsa Umunay òveqatsit ep qátuhqat tímatni; pi pam añ qalólolmatuy-nikañw pu lólolmatuy amuñem tawat yámakñañwu; pu súanyuñqamuy-nikañw pu qasuanyuñqamuy amumi yokñañwu. ⁴⁶ Ispi uma umumi unañway'yuñqamuy-sa amumi unañway'yuñwe' ya uma hihta ahsati'yuñwni? Ya hikis pi moñwit eñem sívat òmalalwaqam qa panyuñwa? ⁴⁷ Pu kurs uma umuhsinomuy-sa amumi yuaatote' ya uma mimuy amuhpenihqe hihta alónót hintsatskani? Ya hikis pi moñwit eñem sívat òmalalwaqam qa panyuñwa? ⁴⁸ Paniqw òviy uma pās pasiwyuñwni, òveqatsit ep Umuna pās pasiwtaqat pan'i.

6

Teaching about Charity

¹ Uma tunatyaltotini. Sinom umuy tsokanayaniqat uma qa tuñlay'kahkañw, hakiy hihta akw òkwatuwyamantani. Uma panyuñwe' Umunay òveqatsit ep qátuhqat ahpiy soon hihta ahsati'yuñwni. ² Uma navoti'yuñqw imuy pavansinmuy amuñaqwa haqawat yantsatska: Himuwa hakiy hihta akw òkwatuwnik, añwu pay nāpyeve hakiy ayataqw, pam ahsavo tsotsvalkive, pu kihsonve put tunvotñañwu. Puma pay nawip'ew hintsatska; puma pay sinmuy amuñaqwa tayawinpit tuñlay'yuñwa. Noqw uma qa amún hintsatskani. Taq nu umumi pas súañqawni: Puma pay ahsatiy òmahtota. ³⁻⁴ Uma qa panyuñwt nanauyve hihta kuwahtotimantani. Uma haqawa hakiy hihta akw òkwatuwnik hikis pas aw uh'unañway uhkwatsiy qa āawnani. Noqw Una sohsok hihta qamātaqpuvenihqat tuway'taqa pas nāp uñ nuhtutpik tuwat tayawnamantani.

Teaching about Prayer

(Lk 11.2-4)

⁵ Pu um òveqatsit ep Unay aw nāwakne' imuy nawip'ew hinyuñqamuy qa amúntamantani; soq sinom pumuy amumi tāyuñwniqat òviy puma tsotsvalkiva, pu kitpik tūtuyqava hoñkahkañw okiwlalwaniqey pas nānawakna. Nu umumi pas antsa pañqawni: Pay puma ahsatiy òmahtota. ⁶ Ason um tuwat nāwakne' haqami uh'ahpaviy aw pakit, nañk uhtat, pahsat um Unay qamātaqpuvenihqat aw nāwaknamantani; noqw Una sohsok hihta qamātaqpuvenihqat tuway'taqa uñ nuhtutpik hihta akw tayawnamantani. ⁷ Nikañw uma nānawakne', añ qatuptsiwni'yuñqamuy qa amún paysoq pūvut-sa yuaatotani; taq puma yan wūwantota: Itam qatsá' lavayhtotiqw, suyan pi God itamuy hu'wani. ⁸ Paniqw òviy uma pumuy qa amunyūñwni, pi pay Umuna umuy hihta haqni'yuñqw put

navoti'tañwu nāt umuy aw qa tūviñtotaq'ö. ⁹ Noq̄w òviy uma yan nānawaknamantani: Itanaa, òveqatsit ep qátuhqa, nam uhnatñwani pas kaptsi'tiwaa. ¹⁰ Nam uhmoñwtunatyay aw pituu; nam uhtunatyā tūwaqatsit ep aniwhtii, òveqatsit ep hin aniwhtiqey pan'i. ¹¹ Um okiw pu' talōñvaqat ep itamuy itahtunōsmakiway huytani. ¹² Pu um okiw itahpōiy itamuhpiy ayo yúkuni, itam itamumi pōiwyuñqamuy amuhpiy put ayo yuki'wisqat pan'i. ¹³ Pu okiw um itamuy unaheppit qa añ tsāmi'mat, hakiy qalolmat añq̄w itamuy ayo òoyhtimani. Pi um hapi pas Mōñwinihqe òqalay'ta. Um-sa lolmat tālawnway'ta, sutsép-sa aq̄whaqamii. Nam antani. ¹⁴ Pi hakim umuhpewi qaanhtotiq̄w, uma put ep pōhikyaq̄w, pep pu' òveqatsit ep Umuna tuwat umuhqaanhtipuy umuhpiy ayo yukut, umumi pōhikni. ¹⁵ Nikañw kurs uma pumuy amumi qa pōhikyaq̄w, pep pu' òveqatsit ep Umuna tuwat umumi qa pōhikni.

Teaching about Fasting

¹⁶ Pu òviy piw uma nānapwale', uma nawip'ew hinyuñqamuy qa amún hinyuñwani; taq puma qahahlayyaqey pan pitsánway'yuñwaniqe òviy tayway nukushintsanyañwu; noq̄w sinom sohsoyam pumuy nānapwalaqat nanaptañwu. Nu umumi pas antsa pañqawni: Pay puma ahsatiy òmahtota. ¹⁷ Pu um'i, um napwale', uhqötöy wihkuyit akw lelwimantani, pu posimavaqtamantani. ¹⁸ Noq̄w pep pu' um napwalaqat sinom qa nanaptaq̄w, Una qamātaqpuvenihqa put navoti'tani; noq̄w Una sohsoq hihta qamātaqpuvenihqat tuway'taqa uñ nuhtutpik tayawnamantani.

Riches in Heaven (Lk 12.33-34)

¹⁹ Uma yep qatsit ep nennem hihta qa kahaktañalalwani; yep kwahkwahyam pu hihta sikañputañwuqa hihta hovalañwu, pu uuyiñwt hōtaye', hihta ūuyyañwu. ²⁰ Uma qa panyuñwt, òveqatsit ep nennem hihta kahaktañalalwani; pep kwahya pu hihta sikañputañwuqa hihta qa hovalañwu, piw uuyiñwt qa hōtayañwu, piw hihta qa ūuyyañwu. ²¹ Pi hakiy kahakhimuat háqamniq̄w hakiy unañwaat piw pepniñwu.

The Light of the Body (Lk 11.34-36)

²² Hakiy pōsiat hakiy aw talni'tañwu. Noq̄w òviy kurs hakiy pōsiat pasiwtaq̄w, pay tokoyat añ ahsupoq talni. ²³ Nikañw kurs hakiy pōsiat qa pasiwtaq̄w pay tokoyat añ ahsupoq qatalni; noq̄w òviy kurs tāla uhsonvenihqa sūlawuq̄w, is uti pas qatālani.

God and Possessions (Lk 16.13; 12.22-31)

²⁴ Soon hak haqam lōq̄muy mōn̄wituy amuñem tumalay'tani; ispi soon pam qa sukwat aw pay qa yan unañway'kañw sukwat-sa pas hahlayni; sen pay hihtawat-sa aw pas yuki'kañw pu sukwat pay qa himuni. Kurs hin uma kāhakiwuy ōviy tumalay'kahkañw, piw God eñem tumalay'yuñwni. ²⁵ Paniqw ōviy nu umumi pañqawni: Uma hin yesniqey qa nānaphin wūwantotani, hihta nōnōsaniqeyu, pu hihta hikwyaniqeyu, pu piw umuhtokoy énem'i, hihta yuwsyaniqeyu. Puyaw hakiy qatsiat nōsiwhqat epnihqē qa pavan pas hímuu? Pu hakiy tokoat yuwsit epnihqē qa pavan pas hímuu? ²⁶ Uma sūmawuy añ masay'yuñqamuy amumi tāyuñwni; puma qa ūuyyañwu, piw qa hōqyañwu, piw hihta qa koyohtotañwu; noqw yanyuñqw ōveqatsit ep Umuna pumuy nopni'ta. Noqw ya pam umuy pumuy amuhpenihqē qa pavan pas kahkawna? ²⁷ Ya sen umuñaqw haqawa pan wūwantaqa hin nāwuñwnaniqey ñas'ew tuwi'ta? ²⁸ Noqw hinoqw pas piw uma yuwsit ōviy nānaphin wūwantota? Uma tutskwat añ sishut aw wūwayani, hin puma wuñw'iwwisqata. Puma qa tumalay'yuñwa, piw qa tontotañwu. ²⁹ Noqw nu umumi pañqawni: Hikis pi Solomon sohsok hihta nukñwat yuws'i'kañw qa hihtawat it sicut an lomayuws'i'ta. ³⁰ Yan hapi God tutskwava tūsaqat lomayuwsina; pay pi pam hihsavo panyuñq'ō. Pu' pam as panyuñwt, qāvotiqw pay qōpqōmiq maspiwni. Puyaw hinoqw tis pam umuy qa pas pavan yuwsinani, okiw uma ōwituptsiwni'yuñqamu? ³¹ Paniqw ōviy uma qa nānaphin wūwantotani pañqawkahkañwo: Sen itam hihta nōnōsani? ya sen itam hihta hikwyani? ya sen itam hihta nāyuwsinayani? kitotani. ³² Pi pay sohsok it yantaqat qatuptsiwni'yuñqam tunatyawyuñwa. Pi ōveqatsit ep Umuna umuy sohsok it hihta haqni'yuñqat pay navoti'ta. ³³ Nikañw uma mohti God moñwtunatyayat tunatyaltotimantani, pu suan hinwisniqeyu; noqw sohsoy īi himu umumi enañ noiwni. ³⁴ Paniqw ōviy uma pu' talōnvaqat ep qavomi hintaniqat ep qa nānaphin wūwantotani. Pay pi qāvoniqa hihta hintaniqat aw nāp tunatyaltimantaniq'ō. Pay pi uma pu' talōnvaqat ep hiniwhitiqat-sa aw tunatyaltotimantani.

7

Judging Others

(Lk 6.37-38, 41-42)

¹ Uma qa tūovelantotani, nen uma qa pantsaniwyani. ² Taq uma tūovelantote' pay piw pan pantsaniwyani; pu uma hihsa'haqam hakiy eñem tuwantotaqw, pay piw pan umuñem tuwantiw mantani. ³ Noqw hinoqw um uhtupkoy posmiq

hihta hihsaq tuway'kañw, pas nāp uhposeq lestavit pakiw-taqat aw qa unañwtavi'ta? ⁴ Noqw pantaqw um hin uhtup-koy aw pañqawni: Himu as nu uhposkiy hóroknani, kítani, susmataqpi uhposveq lestavi pakiwtaqö'? ⁵ Um nawip'ew hinmaqa, um mohti uhposñaqw lestavit hórokne', pahasat pu um suyan tālat taykañw, uhtupkoy poskiyat hóroknani. ⁶ Uma hihta God aw noiwhqat qa popkotuy amumi taviyamantani, taq ka puma umuy núaye', tutkitotani; pu uma umuhpearl-túkwaviy qa pitsōtimuy amutpipo tūvayani, taq ka puma put aw wukukuykuyani.

Ask, Seek, Knock
(Lk 11.9-13)

⁷ Uma hihta öviy tūviñtotani, nen uma put makiwyani; pu uma hihta hepyani, nen tutwani; pu uma pönönöykinayani, noqw umumi hötsíltini. ⁸ Pi hak hihta öviy tūviñtaqa makiwñwu; pu hihta hepqa túwañwu; pu pönönöykinaqat aw hötsíltimantani. ⁹ Noqw kurs umuy haqawat tiat nay aw pölaviktuviñtaqw ya sen pam put owat máqani? ¹⁰ Hal ya sen pam pākiwuy öviy tūviñtaqw soq put tsūat máqani? ¹¹ Noqw kurs pay as uma qalomáhinkahkañw umuhtimuy hihta nukñwat huylalwaniqey tuwi'yuñqw, puyaw tis öveqatsit ep Umuna put aw tūviñtotaqamuy hihta nukñwat huytani? ¹² Sinom umuy pāsyaniqat uma pan nānawakne' pay uma piw pan sinmuy pāsyamantani. Pi yan hapi Moses Tutuyqawhqat lavay'aymuyatuy amumum itamumi tutapta.

The Narrow Gate
(Lk 13.24)

¹³ Uma hihsa' qenit hötsiwat añ yuñni. Taq mokiwuy aqw hötsiwa wuhkoqni, pu aqw pöhu a'nö pütsi; noqw kaysiwhqam pañsoq nātsamya. ¹⁴ Pi qatsit aw hötsiwa hihsaq qéniniqw, pu aqw pöhu hihsaq pütsiniqw, öviy híkiyom put tuway'numya.

A Tree and Its Fruit
(Lk 6.43-44)

¹⁵ Uma hakimuy Tutuyqawhqat lavay'aymatnihqey pan nātuñwantotaqamuy ep tunatyaltotini. Taq haqawat pan atsáy'kahkañw umumi ökiwtani. Puma kanelmuy amún okiw'unañway'yuñqey ankahkañw, kwëkwewhtuy amún tūhovalayaniqey tunatyawyuñwni. ¹⁶ Pay uma pumuy hintsakpiyamuy mätsi'yuñwni. Ya sinom övat yönötskit añqw mawyañwu? Sen nönvospatat hihta kütay'yuñqat añqw mawyañwu? Pay qa panta. ¹⁷ Noqw öviy haqam lomasipaltsoki nukñwat sipalay'vañwu; noqw pay qalomásipaltsoki qa nukñwat sipalay'vañwu.

18 Pas lomasipaltsoki soon hin'ewakw sipalay'vañwu; pu qalomásipaltsoki soon nukñwat sipalay'vañwu. 19 Qalomásipaltsoki qa nukñwat aniwnañwuqa tsaqniwe' qōhit aqw maspiwñwu. 20 Pantaqw ōviy uma pumuy aniwniyamuy akw pumuy mātsi'yuñwni.

I Never Knew You
(Lk 13.25-27)

21 Qa sohsoyam inumi Tutuyqawhqa, Tutuyqawhqa, kitiwisqam ōveqatsit ep Ina moñw'iwtaqat aw yuñni; pi ōveqatsit ep Inay tunatyayat añ hinmaqa hapi pañso pákini. 22 Ason aw pituqw pep pu' kaysiwhqam inumi pañqawani: Tutuyqawhqa, Tutuyqawhqa, ya itam qa uhnatñwaniy aw yankahkañw uñem yuaaykuya? pu uhnatñwaniy aw yankahkañw nukpanhihikwsimuy nuhtuñaqw ipwaya? pu uhnatñwaniy aw yankahkañw nihtiwtat qat kātutmalat tumaltota? 23 Pahsat pu nu amumi pas pañqawni: Nu qa hisat umuy tuwi'ta; huvam inuhpiy ahpiyyaa, nukpantuwit hintsatskaqamu.

The Two House Builders
(Lk 6.47-49)

24 Paniqw ōviy haqawa ilavayiy aw tūqaykañw put an hinmaqa tāqat wuwni'taqat antaqat nu pañqawni. Pam owat atsve kīta. 25 Noqw yokvaqw, wukomunva, pu hukvaqe kihut añ a'nō yēvanta; noqw pam qa sahpu, pam owat ep kīiwtage ōviy'o. 26 Pu haqawa ilavayiy aw tūqaykañw qaanhinmaqa hakiy qa wuwni'taqat antani. Pam hak pisave kīta. 27 Noqw yokva, wukomunva, pu hukvaqe kihut añ a'nō yēvanta; noqw pam sahpu, nihqe pam kīhu qaan'ewakw kīqōti.

The Authority of Jesus

28-29 Noqw Jesus pas ōqalat pasiwkañw, pan pumuy tutuqayna, tutavot tūtutuqaynayaqamuy qa amun'i. Noqw pam yan yuaataqe yukuqw, sinom put hin tutuqaynaqat ep aw kātayuñwa.

8

Jesus Makes a Leper Clean
(Mr 1.40-45; Lk 5.12-16)

1 Pu pam tsomoñaqw hawhq, sinom qaan'ewakw hintaqam put añkya. 2 Noqw meh, hak tokoplelet tūtuyhqa pituhqe, put aw naokiway'tage aw pañqawu: Tutuyqawhqa, um suhtaq'ewnen soon nuy qa powatani. 3 Noqw Jesus put aw māvuyaltiqa aw toñokt pañqawu: Pay nu suhtaq'ewa; powaltii. Noqw pahsat pay put añ tokoplele sūlawhti. 4 Noqw Jesus put aw pañqawu: Um hapi qa hakiy aw haqam lavayhtini;

pay um ahpiynen God awwat moñwit aw nāmahtaknani, nen Moses hin tutaptaqw um kuwahtiput God aw nóani. Um yan powaltiqey nuhtumi tuawi'tani.

Jesus Heals a Roman Officer's Servant
(Lk 7.1-10)

⁵ Noqw Jesus Capernaum aw pakiqw, hak solāwamuy amumi moñwi put aw pituhqe, put aw qa nātusitaye, ⁶ Pañqawu: Tutuyqawhqa, ihoñviaya ikiy ep tuyhqatsq, put aha' qatāyuñqw, pam pas kānanvotkañw okiwhinta. ⁷ Noqw Jesus put aw pañqawu: Pay nu aqwnen put qalapsinani. ⁸ Noqw solāwamoñwi lavayhtiqe put aw pañqawu: Tutuyqawhqa, soon pi um nuy yan'ewakwniqw ikiy aw papkini. Pay um panis lavayhtiqw, pay ihoñviaya qalaptuni. ⁹ Pi nu sukwat aw maqaptsi'kañw qatu. Noqw solāwam inumi piw maqaptsi'yuñwa. Noqw nu sukw aw, Yupa, kitaqw pam haqaminiñwu; pu sukwat aw, Pew'i, kitaqw pam inuminiñwu; pu ituwikip aw, Yanhtii, kitaqw pam panhtiñwu. ¹⁰ Noqw Jesus put navotqe pas aw kātaytaqe put añkyaqamuy amumi pañqawu: Nu umumi pas antsa pañqawni: Pas nu qa haqam pas yan tuptsiwnit tuwa, hikis Israel-sinmuy amuhpee. ¹¹ Noqw nu umumi pañqawni: Nāt kaysiwhqam hōpaqw, pu tavañqw ökini; nen Abraham, pu Isaac, pu Jacob, pumuy amumum öveqatsit ep tunösvoñat aw yevani. ¹² Noqw ima as pañsoq yuñniqam ihpo qatalpumi maspiwyani. Pep pu' tsaykitiwni, pu tama ñuritiwni. ¹³ Noqw Jesus solāwamoñwit aw pañqawu: Pay pi um aqwni. Pay um hin tuptsiwhq nam antaa. Noqw put hoñviayaat pay pahsatniqw qalaptu.

Jesus Heals Many People
(Mr 1.29-34; Lk 4.38-41)

¹⁴ Pu Jesus Peter kiyat aw pakiqw kurs put nōmayat yuat mokituyat akw tuyhqatsi. ¹⁵ Noqw Jesus put māyat aw toñokq, mokituya put mātavi; noqw wuhti qatuptuqe pumuy amumi unañwtavi. ¹⁶ Noqw tapkiqw, sinom kaysiwhqamuy nukpanhihikwsimuy akw tuyqawiyuñqamuy put aw tsamvaya; noqw pam lavayiy akw sinmuy amuñaqw nukpanhihikwsimuy ipwa; nihqe sohsokmuy tütuyyaqamuy qalapsina. ¹⁷ Yan Tutuyqawhqtat lavay'ayayat Esaias lavayiat aw antsaniwa, pam ura pañqawu: Pam itamuy hihta akw öpuiwyuñqat nāmi nahlaknakañw, itahtuyay ikwila.

The Would-Be Followers of Jesus
(Lk 9.57-62)

¹⁸ Noqw Jesus sinmuy qaan'ewakw hintaqamuy put aw ñöyakiwtaqw túwahqe, put aw nānatuwnayaqamuy

wuhkovatuphat yupqöymiyaniqat amumi pañqawu. ¹⁹ Noqw hak tutavot tütutuqaynaqa Jesus aw pítuhqe put aw pañqawu: Tütutuqaynaqa, nu uñ haqaminiqw úmummantani. ²⁰ Noqw Jesus put aw pañqawu: Ima sisikahtayht haqe' qölöy'yuñwa, noqw súmawuy añ masay'yuñqam totokpi'yuñwa; noqw nu' Sinot Tiat haqam iqötöy nāsuñwnaniqey ñastaa. ²¹ Pu piw suhka put aw nánatuwnaqa put aw pañqawu: Tutuyqawhqa, um nuy nakwhanaqw, nu mohti inay amht, pu' uñkni. ²² Noqw Jesus put aw pañqawu: Um inuñkni; ason pi so'pum pumuy amuñaqw so'pumuy amyani.

Jesus Calms a Storm
(Mr 4.35-41; Lk 8.22-25)

²³ Pu pam pākihut aqw pakiqw, put aw nánatuwnayaqam put añk aqw yuña. ²⁴ Noqw meh, wuhkovatuphat añqe' qaan'ewakw hukvage, pas qaöwihuhukq, öviy pākihut pāhut hoñvantaqat akw nōmilti; noqw pantaqw Jesus pūwi. ²⁵ Noqw put aw nánatuwnayaqam put aw ökihqe, tātaynayaqe aw pañqaqwa: Tutuyqawhqa, itamuy ayo óyaa; itam súlawhtini. ²⁶ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Ya uma hinoqw pas tsawiniwyuñwa, okiw uma öwituptsiwni'yuñqamu? Pahsat pu pam wunuptut, hūhukañwtuy mēwa, pu pāhuta. Noqw wukosutmakma. ²⁷ Noqw tuwat tahtaqt katayuñqe pañqaqwa: Ya sen i' hak himuniqw, öviy hikis pi hūhukañw, pu pāhu put hiñqawhqa anhtoti?

Jesus Heals Two Men with Demons
(Mr 5.1-20; Lk 8.26-39)

²⁸ Noqw pam wuhkovatuphat ayoqwat Gergese-sinmuy tutskwayamuy aw pituqw, pepeq hakim löyöm tāqatuy nukpanhihikwsimuy akw tuyqawiwtaqamuy tuamaqölnaqw yámakqe, put ahsawva; hakim nuhtsel'ewayomniqw, öviy soon hak pañqe' hinnumni. ²⁹ Noqw meh, puma a'nö töqtiqe pañqawu: Ya um itamuy hinhtiniqat nāwakna Jesus, um God Táita? Ya um nāt aw qa pituqw pay itamuy okiwsanniqe öviy pitu? ³⁰ Noqw pep pumuy amuñaqw yāp pitsötim wukotonawtaqam nōnova. ³¹ Noqw öviy nukpanhihikwsim put aw ö'qalyaqe pañqaqwa: Kurs um itamuy ipwe', itamuy pitsötimuy amumi yuñniqat itamuy nakwhanani. ³² Noqw pam amumi pañqawu: Yúpave. Noqw puma nōnakqe, pitsötimuy amumi yuña. Noqw sohsoyam pitsötim tuhpelat añ pāmiq a'nö yuhtukqe, pāmiq paöysoa. ³³ Noqw pumuy nopni'yuñqam watqage, kīmiyage, hin hiniwhitiqat lavayhta, pu ima hakim nukpanhihikwsimuy akw tuyqawiwtaqam hin hinhtiqata. ³⁴ Noqw sohsoyam pep kitsókit ep ki'yuñqam

pañqw Jesus ahsawvawisa; nihqe put tutwaqe pay pam pumuy tutsqwamuy añqw ahpiyniqat put aw ö'qalya.

9

Jesus Heals a Paralyzed Man

(Mr 2.1-12; Lk 5.17-26)

¹ Pu Jesus pākihut aqw pakit, wuhkovatuphat yámakqe, nāp kitsókiy aw pitu. ² Noqw meh, hakim hakiy ahpa' qataytaqat tütuyhqat ahpatañ wáökiwtaqat Jesus aw wikvaya. Noqw pam pumuy qapēvewniyamuy amumi túwahqe, it tütuyhqat aw pañqawu: Itii, um qa hin unañway'tani; pay uhqaanhtipu uhpiy ayo yukiwa. ³ Noqw hakim tutavot tütutuqaynayaqam pep yesqam unañwpeq pañqaqwa: P' tāqa God aqw hiñqawu. ⁴ Noqw Jesus pumuy wuwniyamuy mātsi'taqe amumi pañqawu: Ya uma hinoqw umuh'unañwpeq qalomáwuwantota? ⁵ Ya hinwat lavayhtiniqw qa pas pas hinta? sen Uhqaanhtipu uhpiy ayo yukiwa, kitaniqö'? sen Wunuptut, nakwsuu, kitaniqö'? ⁶ Noqw pay pi nu' Sinot Tiat yep qatsit ep hakiy ahpiy qaanhtipuyat ayo yúkuniqey aw öqalat pasiwtaqat uma it akw nanaptani- pu pam it hakiy ahpa' qataytaqat aw pañqawu: Wunuptut, uh'ahpay kwusut, um nímani. ⁷ Noqw pam wunuptut, kiy aw'i. ⁸ Noqw kaysiwhqam sinom put aw täyuñqe, God pas hihtatota, pam hakiy sinot pas panhaqam öqalat máqahqat ep'e.

Jesus Calls Matthew

(Mr 2.13-17; Lk 5.27-32)

⁹ Noqw Jesus pañqw ahpiynihqe, hakiy tāqat Matthew yan mātsiwhqat haqam moñwit eñem sivat ömalalwaqat ep qatuqw tuwa; nihqe put aw pañqawu: Um inuñkni. Noqw pam wunuptut put añki. ¹⁰ Noqw ahpiy pantaqw, Jesus put aw nánatuwnayaqamuy amumum Matthewt kīyat ep ökihqe, pep tunösvoñat aw yesq, kaysiwhqam moñwit eñem sivat ömalalwaqam-niqw pu qaanhinwisqam pañso ökihqe, pumuy amumum put aw yesva. ¹¹ Noqw Pharisee-sinom put aw tātayyaqe, put aw nánatuwnayaqamuy amumi pañqaqwa: Noqw umuy tutuqaynaqa hinoqw moñwit eñem sivat ömalalwaqamuy-nikañw, pu qaanhinwisqamuy amumum tümoyta? ¹² Noqw Jesus put navotqe, pumuy amumi pañqawu: Pay añ qahinyuñqam tühikat qa haqni'yuñwa; nawus pi tütuyyaqam put haqni'yuñwa. ¹³ Uma yañqw ahpiyye', tutuvenit añ pupriye', pahsat pu it lavayyukit māmatsyani: Uma tūookwatuwyaniqat nu put tuñlay'ta; noqw uma soq hom'oyit-sa inumi noaya, it'a. Pi nu añ súanhinwisqamuy qa pumuy wáñwayniqe öviy pitu; pi nu imuy qaanhinwisqamuy nāp tunatyay añqw lasyaniqat aw wáñwayniqw öviy pitu.

The Question about Fasting
(Mr 2.18-22; Lk 5.33-39)

¹⁴ Pahsat pu John aw nánatuwnayaqam Jesus aw ökihqe aw pañqaw: Itam-niqw pu Pharisee-sinom piép nānapwalañwu. Noqw ya hintaqw öviy ūmi nánatuwnayaqam qa pantsatska? ¹⁵ Noqw Jesus pumuy amumi pañqawu: Ya sen haqam mö'wit ep sinoiwyuñqam möönañwuy pumuy amumumniqw napwalni'yuñwini? Nīkañw pay ason hisat aw pituqw, möönañw pumuy nawhkiwini; noqw pep pu' puma nānapwalani. ¹⁶ Qa hak sino puhutsatsakwmötsaput yewaskwit aw pihtaknañwu. Ispi hak panhtiqw, put ep pihtakqa yuwsit añqw tsikq, pu' pas pāpu wukoproknwu. ¹⁷ Piw qa haq pi hak pukawikorot sakwīwmaqat añ puhuovavalat kuhkuya; pi hakiy panhtiqw, ovavala pēke' wiwkorot patomnani, nen añqw kūyiwtaqa wehemhtini, noqw wiwkoro sakwitotini. Pi puma puhuovavalat puhuwiwkorot añ kuckyañwu; noqw pam qa hinhtiñwu.

The Official's Daughter and the Woman who Touched Jesus' Cloak
(Mr 5.21-43; Lk 8.40-56)

¹⁸ Noqw nāt pam pumuy amumi yan yuaataqw, meh, hak moñwi pítuhqe, Jesus aw naokiwtat, aw pañqawu: Okiw iti māna nāt pas pu' mōki. Noqw um as awnen, aw uhmey akw toñokq pam ahoy tātayni. ¹⁹ Noqw Jesus wunuptut put anki, pu put aw nánatuwnayaqamu. ²⁰ Noqw pam aqwniqw, hak wuhti pakwt lōq sihkay'taqat yahsañwuy añ uñway qa huruh-taqey akw tūtuyhqa put ahkwayñaqw aw pítuhqe, yuwsiyat qalawñwayat aw toño, ²¹ Pam unañwpeq pañqawhqe öviy'o: Nas'ew pi nu as yuwsiyat aw tónoke', pay soon qa qaluptuni. ²² Noqw pam panhtiqw, Jesus namtōkt, put túwahqe aw pañqawu: Itii, pay um qahin unañway'tani; pay uhqapevewni uñ qalapsina. Noqw pahsat pay wuhti qalaptu. ²³ Pu Jesus moñwit kīyat aw pákihqe, lēlenyaqamuy pu kaysiwhqamuy sinmuy pep saáatotaqamuy amumi yórikqe, ²⁴ Pañqawu: Huvam ayoyaay! Pay māna qa mōki, pi pūwi. Noqw puma put aw tutsíwtsuyhti. ²⁵ Pu öviy pam sinmuy pañqw nōñaknat, ahpami pákihqe, mānat māyat ñuaqw, pam qatuptu. ²⁶ Noqw pam pep paniwhitiqa put tutskwat añ ahsupoq yuaatiwa.

Jesus Heals Two Blind Men

²⁷ Noqw Jesus pañqw ahpiyniqw, hakim lōyöm qapostalqam put anik tsa'timaqe pañqawma: David tíata, okiw itamuy ökwatuwaa! ²⁸ Noqw pam kimi pakiqw, qapostalqam put aw pitu. Noqw Jesus pumuy amumi pañqawu: Ya nuy panhtiniqey tuwi'taqat uma tuptsiwa? Noqw puma put aw

pañqawu: Owi Tutuyqawhqa. ²⁹ Pahsat pu pam pōsiyamuy aw toño pañqawkañwo: Pay uma hinhaqam qapēvewnaqat pan umuñem hintani. ³⁰ Noqw pumuy pōsiam tālawva; noqw Jesus pumuy pās mēwaqe pañqawu: Uma hapi tunatyaltiqw, qa hak it navotni. ³¹ Noqw tuwat soq puma pañqw ahpiynihqe, pam pumuy pantsanqat put tutskwat añ ahsupoq kúrukna.

Jesus Heals a Dumb Man

³² Noqw pumuy pañqw yámaktoqw, meh, hakim hakiy gayuáataqat nukpanhikwsit akw tuyqawiwtatqat Jesus aw wikvaya. ³³ Noqw nukpanhikwsit put añqw ayo tūviwhq, gayuáataqa yuaayku. Noqw sinom suhpantaqam kātayuñqe pañqaqwa: Pas qa hisat Israel- sinmuy amuhpe yan hini-whtiqw hak aw yori, kitota. ³⁴ Noqw tuwat Pharisee- sinom pañqaqwa: Pam nukpanhikwsimuy moñwíyamuy aw yankañw, nukpanhikwsimuy ipwanta.

Jesus Has Pity for the People

³⁵ Noqw Jesus pañ wuhkokitsokit añ-nikañw pu pay kitsókit añ nakwsuqe pumuy tsotsvalkiyamuy añ pumuy tutuqaynat-inuma; pu moñwtunatyat ahpiy lomatuawit yuaatinuma; pu sinmuy amuhpa' sohsokmuy tūtuyyaqamuy qalapsintinuma, pu sohsok hihta akw òpuiwyuñqamuyu. ³⁶ Nihqe pam kaysiwhqamuy sinmuy amumi yórikqe pumuy ökwatuwa, mañwúiwuyñqw òviy'ò, pas kanelmuy amumi qa hak tunatyawtaqw puma ahtsawaliwyuñwa. ³⁷ Pahsat pu pam put aw nánatuwnayaqamuy amumi pañqawu: Pas hapi as üyi qaan'ewakw tukwsiwta, noqw tsovalayaniqam híkiyomu. ³⁸ Oviy uma üyi'taqat aw nánawaknaqw, pam hakimuy üyiy aw ayatani.

10

The Twelve Apostles

(Mr 3.13-19; Lk 6.12-16)

¹ Pu pam pakwt löq sihkay'taqamuy put aw nánatuwnayaqamuy wánwayhqe, pumuy tuyoy'e'wakw hihikwsimuy amumi öqalat huyta, pumuy nuhtuñaqw ipwanwisniqat òviy'ò; pu sohsokmuy hihta akw tūtuyyaqamuy, pu òpuiwyuñqamuy qalapsintiwiwsiqat aw pumuy öqalmaqa. ² Noqw pakwt löq sihkay'taqam ayaiwyuñqam yan mätswiya: I' mohti'maqa Simon, Peter yan piw túnwantiwhqa, noqw pu put tupkoat Andrew; pu Zebedeet tiat James-niqw pu tupkoat John; ³ Pu Philip-niqw, pu Bartholomew, pu Thomas-niqw, pu moñwit eñem sivat ömalawhqa Matthew; pu Alphaeus tiat James-niqw, pu Lebbaeus, hak Thaddaeus yan piw

mātsiwhqa; ⁴ Pu Simon sinomuy amuñem qa nātusi'taqa-niqw, pu Judas Iscariot, momñwituy amumi Jesus mātapniqa.

The Mission of the Twelve
(Mr 6.7-13; Lk 9.1-6)

⁵ Noqw Jesus imuy pakwt löq sihkay'taqamuy ayataqe, amumi tutaptaqe pañqawu: Uma hapi imuy qa-Jew-sinmuy qa amuhpa'yani; pu Samariat ep sinmuy kitsókiyamuy qa haqamiwat aw yuñni. ⁶ Uma qa pañyat, Israel- sinmuy amuhpa'yani. Taq okiw puma kanelmuy amún haqami hiniwhtoti. ⁷ Pu uma añqe'ye', yan yuaatinumyani: Oveqatsit añqw moñwtunatyat aw pitsíwiwta, kitotani. ⁸ Uma tūtayyaqamuy qalapsintiwisni; tokoplelet tūtuyyaqamuy powatiwisni; so'pumuy tātaynatíwisni; nuhtuñaqw nukpanhihikwsimuy ipwanwisni. Uma hapi öqalat paysoq makiwya; öviy uma pan piw paysoq tūvaañwantiwisni. ⁹ Uma palasivat, qötsásivat, pu sikavalasivat qa sivamokyuñwni. ¹⁰ Piw qa tukput maskay'wisni; piw qa löq napnay'wisni, piw qa tötsita, piw qa natönpita. Pay tumal'aya nösniquey ahsatañwu. ¹¹ Pu uma haqami wuhkokitsokimi, sen pay kitsókimi yuñe', hak pep kaptsihiwhqat tūviñtotamantani. Nen uma hisat pañqw ahpiyyaniqey pahsavo pep yesmantani. ¹² Pu uma haqami kīmi yuñe', amumi pañqaqwamantani: Uma kwakwhat yesni. ¹³ Pu kurs pep kīvit pay umuhkwakwhay hihkay'yuñqw, umuhkwakwha pep hūrstimantani. Pu kurs pay puma put qa hihkay'yuñqw, pay umuhkwakwha umumi ahoy pítumantani. ¹⁴ Pu hakim umuy qa pās o'yat, piw umuhlavayiy qa aw tūqayyuñqw, uma pañqw kīñaqw añqw ahpiyye', umuhkukuy añ qöat ayo tsatswiyamantani. ¹⁵ Nu umumi pas antsa pañqawni: Hisat hin yukiltiniqat aw pituqw, imuy umuy qa pās o'yaqamuy amuñem pas is óhini. Puma Sodom-nikañw pu Gomorrhath ep sinmuy amuhpenihqe pas pavan amuñem nuhtsel'ewayhtini.

Coming Persecutions
(Mr 13.9-13; Lk 12.12-17)

¹⁶ Nu' hapi umuy añhqe ayatani. Noqw uma kanelmuy amún hakimuy kwëkwewhtuy amunyuñqamuy amuhpa' hinnumyani. Oviy uma tsütsu'tuy amún qaūunatni, pu höwihtuy amún ñasta nukpanay'yuñwni. ¹⁷ Nikañw uma tunatyawkahkañw hinnumyani. Taq sinom moñwtsoyawtaqamuy amumi umuy tsamvayani; nen tsotsvalkiy añ umuy a'nö wuvahtotani. ¹⁸ Pu uma inutsviy momñwituy-nikañw pu pas susmomñwituy amumi tsamvaniwyani. Nen uma pumuy amumi nuy tuawi'yuñwni, pu qa-Jew-sinmuy amumii. ¹⁹ Nikañw ason puma umuy

nuhtumi mātapyaqw, uma hin hihta yuaaykuyaniqey qa wuwanvisoqtotini. Pay ason uma hihta yuaaykuyaniqa pep umumi noiwmantani. ²⁰ Pi qa uma yuaatotani. Pi ōveqatsit ep Umunay Hikwsiat umupqōlpa yuaatani. ²¹ Pu nātupkomuy amuñaqw suhka sukwat mokiwuy aw nóamantani; pu naat tiy pay piw pantsanni. Pu timat nay, pu yuy, pumuy amuhpewhtote', pumuy mokiwuy aw pitsinayamantani. ²² Pu sinom sohsoyam umumi qasuhtaq'ewyani, uma isinomniqw ōviy'o. Nikañw ason so'ñwamiq añ kuytaqa hapi ayo yámakiwtamantani. ²³ Nikañw ason puma yep it kitsókit ep umuy okiwsahsanyaqw, uma haqamiwat aw watqani. Pi nu umumi pas antsa pañqawni: Soon nāt uma Israel-sinmuy kitsókiyamuy añ ahsupoq kūkuyvaqw, pay nu' Sinot Tiat pítuni. ²⁴ Pay tutuqayhqa put tutuqaynaqat epnihqe qa pavan pasniñwu. Pu piw hoñviaya moñwiy epnihqe qa pavan pasniñwu. ²⁵ Pay tutuqayhqa put tutuqaynaqat ante', pay pam put ep tsuyakmantani, pu hoñviaya piw moñwiy an'í. Noqw kurs sinom ki'taqat Beelzebub yan tuñwáye', pay kurs pi hin tis puma sinomuyatuy qa pan tuñwantotani.

Whom to Fear
(Lk 12.2-7)

²⁶ Noqw ōviy uma pumuy qa mamqasyani. Pi qa himu āmiwtaqa qa mātaktini; pu qa himu tupkiwtaqa qa nanapitiwni. ²⁷ Nu hihta qatulpuve umumi lavayhtiwhq, uma put tālat ep yuaaykuyamantani. Pu himu umuhnaqvumiq lavayhtiwhq, uma kits'oñaqw put tsa'lalwani. ²⁸ Uma sinmuy qa mamqasyani. Puma pi hakiy tokoyat-sa nīnayaniqey aw ōqalay'yunwa; nīkañw kurs hin hakiy hikwsiyat nīnayani. Uma qa panyunwt, God mamqasyani. Pam pi hakiy tokoyat pu hikwsiyat sivihpit qōhit akw hovalaniqey aw ōqalay'ta. ²⁹ Puyaw qa löyöm kwevewhyat sūkw palavotōnat ōviy huyiwñwu? Noqw qa himuwa puma Umunay qa tunatyayat ahpiy tutskwami posñwu. ³⁰ Noqw hikis pi umuhqötöva umuhhōmi sohsoy pohtoylaniwta. ³¹ Paniqw ōviy uma qa tsawiniwyunwni. Umuna umuy kaysiwhqamuy kwekwéwewhyamuy amuhpenihqe pas kahkawna.

Confessing Christ before Men
(Lk 12.8-9)

³² Hak haqam isinonihqey nuhtumi pañqawhq, nu piw tuwat put isinoynihqat ōveqatsit ep Inay aw pañqawni. ³³ Nikañw hak haqam qa isinonihqey nuhtumi pañqawhq, nu piw tuwat put qa isinoynihqat ōveqatsit ep Inay aw pañqawni.

Not Peace, but a Sword
(Lk 12.51-53; 14.26-27)

³⁴ Uma qa inumi yan wūwantotani: Pam ka sinmuy qa hin unañwat yesniqat amuñem yúkuniqe òviy pitu. Qae. Nu qa paniqw pitu. Pi sinom inutsviy nātsikyani. ³⁵ Pi nu tāqat nay ehpewtaniqe pitu, pu māna yuy ehpewii, pu mö'wi kōñay yuyat ehpewhtiniqat òviy'o. ³⁶ Pu hak pas nāp sinomuy tuwqamuy'vani. ³⁷ Inumi unañway'taqey lalvaykañw, nay pu yuy pumuy amumi pas unañway'taqā pay nawus qa isinoni. Pu inumi unañway'taqey lalvaykañw, timuy amumi pas unañway'taqā hapi pay nawus qa isinoni. ³⁸ Pu nahoyehtsit qa kwusut, pu qa inuñknihqā hapi pay nawus qa isinoni. ³⁹ Qatsiy kahkawnaqa put kwayhni. Pu inuñem tunatyat ep qatsiy kwayhqā put túwani.

Rewards
(Mr 9.41)

⁴⁰ Umuy pās óyahqa hapi nuy pās távini; pu nuy pās távihqa hapi Inay nuy añqw távihqat pās távini. ⁴¹ Kurs Tutuyqawhqat lavay'ayaat hakiy aw pituqw, pam Tutuyqawhqat tunatyayat òviy put pās tave', pam lavay'ayat amum hihta ahsatiyat makiwni. Noqw kurs sino súantaqa hakiy aw pituqw, pam put súanmaqat òviy put pās tave', pam put amum hihta makiwni. ⁴² Noqw kurs imuy inumi puhutuptionsiwni'yuñqam haqawa hakiy aw kuyhtuviñtaqw, pam inumi tutuqayhq paniqw put kuyne', pas soon qa ahsatiy makiwni.

11

The Messengers from John the Baptist
(Lk 7.18-35)

¹ Pu Jesus pakwt löq sihkay'taqamuy put aw nānatuwnayaqamuy amumi tutaplawhqē yukut, pu kitsókinawit sinmuy tutuqaynakañw amumi yuaataniqe òviy pañqw nakwsu. ² Noqw John sivikive pakiwkañw, Christ hintsakpiyat navotqe, pam löqmuy put aw nānatuwnayaqamuy Jesus aw ayata. ³ Noqw puma Jesus aw pañqawu: Ya um hak Tutuyqawhqat lavay'ayaat pas pávannihqa hisat pítuniqa? Sen pi itam nāto hakiy pas sukwat nuhtayyuñw. ⁴ Noqw Jesus lavayhtiye, pumuy amumi pañqawu: Uma ahpiyñen, hihta navotqey, pu aw yórikqey put John āawnani. ⁵ Qapostalyaqam pōsiy tālawnaya; pu tutuhapt nankwusa; tokoplelet tūtuyyaqam powatotí; pu nanaqsöpt nanapta; so'pum ahoy tātayya; añ òokiwyaqam lomatuawit nanapta. ⁶ Noqw i' hak inuhpe qa unañwmokqa hapi hahlayhpit ep'e. ⁷ Noqw pumuy ahpiyniqw, Jesus sinmuy amumi John yuaataqe pañqawu: Ya uma qayēsiwhpumihaqami hihta aw kuyvawisa? Sen pāqavit hūkañwuy akw wayayataqat awi'? ⁸ Noqw ya uma hihta aw kuyvawisa, sen hakiy

lomayuwsit'atagat awi'? Meh, pi lomayuwsiyuñqam momñwituy kīkiyamuy añ yēse. ⁹ Noqw ya uma hihta aw kuyvawisa? Sen pi Tutuyqawhqat lavay'ayayat awi'? Owi, nu umumi pañqawni: Pam Tutuyqawhqat lavay'ayayat epnihqe pas pávani. ¹⁰ Pi it hapi tutuveni lavayhtiqe pañqawu: Meh, nu hapi upyeve ituaw'ayay ayatani; noqw pam uhsavo uñ háqe'niqat añ qenitani, yan'i. ¹¹ Nu umumi pas antsa pañqawni: Pas qa haqam momoymuy amuhpiy tihtiwyaqamuy amuñaqw John kūyit akw tūtuvoylalawhqat epnihqe pas pávannihqa wunuqtu. Noqw pay as pi pantaqw, òveqatsit añqw moñwtunatyat ep sushin'ewaynihqa put epnihqe pas pávani. ¹² Noqw kūyit akw tūtuvoylalawhqat John hintsaktivaqat añqw pew pahsave sinom òveqatsit añqw moñwtunatyat nānaqaslawa; noqw a'nōyaqam òqalay akw put tuyqawvanta. ¹³ Pi sohsoyam Tutuyqawhqat lavay'ayamatniqw pu tutavo John aw pahsave hin hintaniqat yuaatota. ¹⁴ Noqw uma nānakwhaniqw, i' hapi Elias, ura hak pituniqa. ¹⁵ Tuqayvastotaa. Pi uma naqvuy'yuñwa. ¹⁶ Noqw ya sen nu pu' qatsívaptsiwyuñqamuy hihta enañ namimahtaknani? Puma tsātsakwmuy kihsonve yesqamuy amunyuñwa. Puma suñwámuy amumi pañqaqwa: ¹⁷ Itam umumi lēlenyaqw, uma qa tīva; itam umumi tsaykitaqw, uma qa tsayku. ¹⁸ Oviy pi John pítuhqe qa tūmoykañw, piw qa hīhikq, puma pañqaqwa: Pam nukpanhikwsit akw tuyqawiwta, kitota. ¹⁹ Noqw nu' Sinot Tiat pítuhqe tūmoykañw, pu hīhikq, puma piw pañqaqwa: Is uti hunuka, wine pas qa òyñwu, moñwit enem sīvat òmalalwaqamuy-nikañw pu qaanhinwisqamuy kwātsiamu, kitota. Noqw pay God unañwtalwuwniat aniwniy akw súantaqey mahtakni'ta.

The Unbelieving Towns
(Lk 10.13-15)

²⁰ Ura Jesus kitsókinawit suswuhag kātataypit tumalta. Noqw as pi panhtiqw, pañ sinom nāp tunatyay añqw qa hin lasyaniqey pan unañwtoti. Noqw òviy pam pumuy qòhqòytiva, ²¹⁻²² Nihqe pañqawu: Is ohi, úmaa, Chorazin ep sínomu! Is ohi úmaa, Bethsaidat ep sínomu! Taq nu as umuhpa' qatsá' kātatayhpit tumaltaqw uma nāp umuhtunatyay añqw qa lasya. Nu umumi pañqawni: Hisat hin yukiltiniqat aw pituqw, umuñem pas is óhini! Pep pu' imuy Tyre ep sinmuy amuñem-nikañw pu Sidon ep sinmuy amuñem umuhpenihqe pay soon pas nuhtsel'ewayni. Pi nu as pumuy amuhpa' hisat kātatayhpit tumaltaqw, puma soon qa anahaat yūyaht, qòhtsaptomova yesvani; pan puma namtaknayani nāp tunatyay añqw lasyaniqeyu. ²³ Noqw úmaa, Capernaum ep

sínomu, ya uma òmiq nātsokaya? Uma nāt maskimiḡ maspi-wyani. Taq nu as qatsá' kātatayhpit umuhpa' tumaltaḡw, uma ḡa tuptsiwya. Noḡw kurs as nu Sodom-kitsókit ep pan tumaltaḡw, puma inumi tuptsiwyaniqw, kitsókiam nāt pewhaḡami pahsave wúnuni. ²⁴ Noḡw nu umumi pañḡawni: Hisat hin yukiltiniḡat aw pituḡw, pep pu' Sodom ep sinmuy amuñem umuhpenihḡe pay soon pas nuhtsel'ewayni.

Come to Me and Rest
(Lk 10.21-22)

²⁵ Ep pu' Jesus lavayhtiḡe pañḡawu: Kwakwhay Inaa, òveḡatsit aw-nikañw pu tūwaḡatsit aw Tutuyḡawhḡa. Kwakwhat pi um iit yantaḡat añ wuwni'yuñḡamuy, pu ḡaūnatuy amumi tupki'kañw, titipostuy amunyuñḡamuy amumi put mahtakna. ²⁶ Pantani, Inaa, pam hapi uñniḡw súanta. ²⁷ Sohsoy himu Inay añḡw inumi noiwa. Noḡw hakiy God Tíyatnihḡat ḡa hak navoti'ta, pas Náat-saa; piw ḡa hak Naat hákiy nihḡat navoti'ta, pas nu' put Tiat-saa, pu Tiat hakiy aw put mahtaktaniḡw pam piwu. ²⁸ Huvam sohsoyam pew inumiyaa, uma añ hihta akw maḡsoni'yuñḡamu, pu putui-wyuñḡamu; nen uma inumi yankahkañw nānasuñwnayani. ²⁹ Uma itumalsuñwamatniwhtote', inuhpiy tuwi'vayani; pi nu nānakwhani'kañw, okiw'unañway'ta. Nen uma umu'nañwpeḡ uyiwaltotini. ³⁰ Pi itumalñōñōnpi ḡa anahaa, pu iikwilni umuñem ḡa pútuni.

12

The Question about the Sabbath
(Mr 2.23-28; Lk 6.1-5)

¹ Noḡw Jesus nasuñwintalōñnit ep sōhōvos'uyit añ yámakto; noḡw put aw nánatuwnayaḡam tsōñso'ḡe talayat mawtiwiskahkañw put nōnoptiwisa. ² Noḡw Pharisee-sinom amumi yóriḡyaḡe, Jesus aw pañḡaḡwa: Meh, ūmi nánatuwnayaḡam nasuñwintalōñnit ep hihta mewniwtaḡat hintsatska. ³ Noḡw pam amumi pañḡawu: Ya ura David suñwámuy amumum tsōñmokḡe hinhtiḡw uma put añ ḡa tuñwáya? ⁴ Ura pam Tutuyḡawhḡat kíyat aw pákihḡe pōlavikit God aw noiwhḡat sowa. Ura soon nāp hak put añḡw nōsñwu, pas God awwat momñwit-saa. ⁵ Hal ya uma tutavot añ it ḡa tuñwáya, ura God awwat momñwit put kíyat ep nasuñwintalōñnit ḡa hihtatostat pay ḡa hinhtoti? ⁶ Noḡw nu umumi pañḡawni: Suhka Tutuyḡawhḡat kíyat epnihḡe pas pávannihḡa yep'e. ⁷ Ura yan pey'ta: Uma tūookwatuwyaniḡat nu put tuñlay'ta; noḡw uma soḡ hom'oyit-sa inumi noaya, yan'i. Noḡw kurs uma put māmatsye', soon hakimuy ḡa hihta

ep qaanhtotiqamuy tukopnayani. ⁸ Pi nu' Sinot Tiat hikis pi nasuñwintalöñnit aw moñwi.

The Man with a Crippled Hand
(Mr 3.1-6; Lk 6.6-11)

⁹ Pu pam pañqw ahpiynihqe, pumuy tsotsvalkiyamuy aw paki. ¹⁰ Noqw meh, hak tāqa lakput may'taqa pep nuhtuma. Noqw momñwit hihta ep put nēveltoyanyanike òviy put tūviñtotaqe aw pañqawwa: Ya pay hak nasuñwintalöñnit ep hakiy qalaptsinaniqw pam súaanta? kitota. ¹¹ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Kurs haqawa umuñaqw sūkw kanelvokoy'taqw, pam nasuñwintalöñnit ep haqami hōtsit aqw posq, ya pam put qa pañqw hóroknani? ¹² Noqw puyaw sino kanēlot epnihqe qa pas himuu? Paniqw òviy hak nasuñwintalöñnit añ lolmat hintsakniqw pam súaanta. ¹³ Pahsat pu pam tāqat aw pañqawu: Uhmáy tsihkwa! Noqw pam put tsihkwa; noqw pam ayañqwat māyat an pās powalti. ¹⁴ Pahsat pu Pharisee-sinom añqw ahpiyyaqe, hin as put nīnayaniqey ankiwakw yuaatota.

God's Chosen Servant

¹⁵ Noqw pay Jesus put navoti'taqe pañqw ahpiy'o. Noqw qaan'ewakw hintaqam sinom put añkya; noqw pam sohsokmuy tūtuyyaqamuy qalaptšina. ¹⁶ Nihqe puma put qa tunvotnayaniqat pam amumi pañqawu. ¹⁷ Yan Tutuyqawhqat lavay'ayayat Esaias hin lavayhtiqaqat aw antsaniwa; pam ura pañqawu: ¹⁸ Kurs huvam itumal'ayay inamoray aw yórikyaa. Put hapi nu aw unañway'ta; nu put pas hahlayi. Nu put aw ihikwsiy távini. Noqw pam imuy qa-Jew-sinmuy amumi haqe' súanhintaqat mahtaknani. ¹⁹ Pam qa nāñwuy'tani; piw qa tsa'tinumni. Soon hak put tōnayát kitpik navotni. ²⁰ Pam hopaqat muhtsikput soon qōhiknani; pu wihqōhit híhin uwiwitaqat soon pam tōkani. Hisat súanqatsit tūwaqatsit añ ah-supōq kúrukmaq, pañso pahsavo pam pan hinmani. ²¹ Noqw ima qa-Jew-sinom put aw yanyuñwni. Yan ura pey'ta.

Jesus and Beelzebul
(Mr 3.20-30; Lk 11.14-23)

²² Noqw pahsat pu hak nukpanhikwsit akw tuyqawiwtaga qapostalkanw qayuáataqat put aw wikvaya. Noqw pam put qalaptšinaqw, òviy pam yuaaykukanw pu pōsiy tālawna. ²³ Noqw sinom sohsoyam kātayuñqe pañqawwa: Ya qa i' David Tíata? ²⁴ Noqw pay Pharisee-sinom put nanaptaqe pañqawu: I' nukpanhihikwsimuy moñwíyamuy Beelzebub aw yankañw nukpanhihikwsimuy nuhtuñaqw ipwanta. ²⁵ Noqw Jesus pumuy wuwniyamuy mātsi'taqe, amumi pañqawu: Haqam moñwtunatyá nehpewhitiqa soon qa kíqōtini; pu kitsóki, sen

kīvit nehpewhotiqam soon hoñni. ²⁶ Noqw kurs Satan ayo nāhorokne', pam pep nehpew'iwatani; noqw pahsat pu moñwtunatyat hin wúnuni? ²⁷ Noqw kurs nu Beelzebub aw yankañw nukpanhihikwsimuy ipwantaqw ya umumi nānatuwnayaqam hakiy aw yankahkañw pumuy ipwantota? Ason puma umuy atsáñhkiye', umuy suhputsnayani. ²⁸ Nikañw kurs nu God Hikwsiyat öqalayaw aw yankañw pumuy ipwantaqw, pay hapi pas God moñwtunatyat umumi pitsíwiwta. ²⁹ Ya sen hin hak hakiy a'nö hoñvit kīyat aw pake' hihta himuyat put añqw nawhkini? Pam mohti put some', pahsat pu pam put kīyat kīqötani. ³⁰ Qa inumumnihqa hapi inuhpew'iwta; pu qa inumum tsovalantaqa tatslakinta. ³¹ Paniqw öviy nu umumi pañqawni: Hak hihta ep qaanhtiniqw, sen nuhtumiq hiñqawniqw, pam pantaqa put ahpiy ayo yukiwmantani. Nikañw hak haqam Qahováriwtaqat Hikwsit aqw hiñqawniqw, pam pantaqa pas soon hisat put ahpiy ayo yukiwni. ³² Pu hak haqam nuy Sinot Tiyat aqw hiñqawhq pay pam put ahpiy ayo yukiltini. Nikañw hak haqam Qahováriwtaqat Hikwsit aqw hiñqawhq pam pas soon hisat put ahpiy ayo yukiltini, it qatsit ep'e, pu qatsit nātoniqat ep'e.

A Tree and Its Fruit
(Lk 6.43-45)

³³ Hak lolmat sipaltsokit ūye', lomasipalat aniwnañwu. Pu hak sipaltsokiy aw qa tunatyawtaqw, pam nukushinhte', qalomásipalat aniwnañwu. Pi sipaltsoki aniwniy akw mātsiwtañwu. ³⁴ Is uti, uma hakim tsütsu'tuy amunyuñqamu! Ya uma hin qalomátunatyay'kahkañw hihta lolmat yuaatotani? Pi hakiy unañwpeq himu ohpokiwtawq, put hapi hakiy moat yuaatañwu. ³⁵ Lolmat tunatyawtaqa sino unañwñaqw hihta lolmat nōñantoyñañwu. Pu qalomátunayawtaqa sino piw unañwñaqw hihta qalolmat nōñantoyñañwu. ³⁶ Noqw nu umumi pañqawni: Sinom hihta an'ewakw lavayhtote', hisat hin yukiltiniqat aw pituqw, pep pu' nawus nennem hin lavayhtotini. ³⁷ Pi God hakiy lavayiyat ep hakiy hin yukynani, sen put súantaqat pañqawni, sen qasúantaqata.

The Demand for a Miracle
(Mr 8.11-12; Lk 11.29-32)

³⁸ Noqw pahsat pu hakim tutavot tütutuqaynayaqam Pharisee- sinmuy amumum aw lavayhtotiqe pañqawwa: Tütutuqaynaqa, um as kätatayhpit hihta tuawi'taqat itamumi mahtaknani. ³⁹ Noqw pam lavayhtiqe amumi pañqawu: Ima pu' qatsívaptsiwyuñqam nukpansinomu, tuskapsinomu. Puma

kātatayhpit hihta tuawi'taqat aw yórikyaniqey nānawakna. Nīkanw pay puma soon kātatayhpit aw yórikyani, hal pas sūkw kātatayhpit-saa. Pam Tutuyqawhqtat lavay'ayayat Jonas qatsiyat ep hiniwhtiqat an aw yukiltini. ⁴⁰ Ura Jonas wukovakiwuy ponoveq pāyis tālat añ-nikañw pu pāyis tōkilat añ pakiwta. Noqw pay pan piw nu' Sinot Tiat tutskwat ahsonve pāyis tālat añ-nikañw pu pāyis tōkilat añ pakiwtani. ⁴¹ Hisat hin yukiltiniqat aw pituqw, Nineveht añqw sinom pu' qatsívaptsiwyuñqamuy amumum hoñve', pumuy qatuptsiwniyamuy ep suhputsnayani; ispi Jonas pumuy amumi yuaaykuqw, puma nāp tunatyay añqw lasyaq'ö. Noqw meh, Jonas epnihqe pas pávannihqa yep umumum wunu. ⁴² Hisat hin yukiltiniqat aw pituqw, tatkaqw mónwi-wuhti pu' qatsívaptsiwyuñqamuy amumum wunupte', pumuy qatuptsiwniyamuy ep suhputsnani; ispi pam Solomon a'no wuwniyat aw tūqaytaniqe öviy tūwaqalñahaqaw put aw pitu. Noqw meh, Solomon epnihqe pas pávannihqa yep'e.

The Return of the Evil Spirit
(Lk 11.24-26)

⁴³ Tuyoy'eway hikwsi sinot añqw yámake', haqe' qa pay'taqat añ hinnumñwu, haqam nāsuñwnaniqe öviy'o; nit qa túwañwu. ⁴⁴ Nen pahsat pu pañqawñwu: Han pi pay nu ikiy añqw yámakqey aw áhoy'i, kítañwu. Pu pam ep pituqw qa hak epniqw, pās maspiwtaqw, añ himu lomahinyuñqw, pantaqat yórikñwu. ⁴⁵ Nen pahsat pu pam ahpiyenen, pētuy tsáne'nihqamuy hīhikwsimuy nahpenihqe pas nūnukpantuy aw tsamñwu; noqw puma aw yuñe' pep ki'yuññwu. Noqw hakiy qatsiat añkniha mohtiwat epnihqe pu' pas qalomáhinhtiñwu. Noqw pan hapi imuy pu' qatsivaptsiwyuñqamuy qalomáhinyuñqamuy amuñem hintani.

Jesus' Mother and Brothers
(Mr 3.31-35; Lk 8.19-21)

⁴⁶ Noqw nāt pam sinmuy amumi yuaataqw, meh, put tupkomat yuyat amum ihpaq hoñkahkañw, put aw yuaaykuyaniqey nānawakna. ⁴⁷ Noqw haqawa put aw pañqawu: Meh, uhtupkom uñuy amum ihpaq hoñkahkañw, ūmi yuaaykuyaniqey nānawakna. ⁴⁸ Noqw pam lavayhtiqe, put āawnaqat aw pañqawu: Noqw ya hak ínuu? Pu ya hakim itupkomya? ⁴⁹ Pu pam put aw nánatuwnayaqamuy amumi māmasat, pañqawu: Huvam iñuy, pu itupkomuy amumi yórikyaa. ⁵⁰ Pi hak haqam Inay öveqatsit ep qátuhqtat tunatyayat añ hinmaqa hapi itupko, pu isiwa, pu iñuu.

13

The Parable of the Sower (Mr 4.1-9; Lk 8.4-8)

¹ Noq̄w ép tawat ep Jesus kīñaq̄w yámak̄qe, wuhkovatuphat qalaveq qatuptu. ² Noq̄w qaan'ewakw hintaqam sinom put aw tsovalti. Noq̄w ōviy pam pākihut aq̄w pákihqe pepeq qatuptu; noq̄w sinom sohsoyam pāhut qalavaqe hōñi. ³ Noq̄w pam tūtuwutsit akw pumuy hīhihta tutuqaynaqe amumi pañqawu: Meh, hak tāqa uyto. Poshumit tsálakintaniqe pan uylawu. ⁴ Noq̄w pam uylawh̄q, pēhu poshumi pōhpava lōhō; noq̄w masay'yuñqam ōkihqe, añ put soswa. ⁵ Noq̄w pēhu pikaqlōva qa pas pisay'taqat añ lōhō; nihqe pay suhkuyva, añ tutskwa qa pōñalaniq̄w ōviy'ō. ⁶ Nit tawat yamak̄q, pay kólaki; noq̄w pay pi pam qa ñay'yuñqe ōviy añ tsakya. ⁷ Noq̄w pēhu kutqōlp̄a lōhō; noq̄w kūta añ kuyvaqe put lakna. ⁸ Noq̄w pēhu lolmat tutskwat añ lōhōk̄qe hihta aniwna; pēhu tsivót-sikip sunat aw hōyokput aniwna, pu pēhu payhp sunát-sikipo, pu pēhu sunat pakwt sihkay'tasikipo. ⁹ Tuqayvastotaa! Pi uma naqvuy'yuñwa.

The Purpose of the Parables (Mr 4.10-12; Lk 8.9-10)

¹⁰ Noq̄w put aw nánatuwnayaqam put aw ōkihqe, aw pañqaq̄wa: Ya um hinoq̄w pumuy amumi tūtuwutsit akw yuaata? ¹¹ Noq̄w pam lavayhtiqe amumi pañqawu: Oveqatsit añq̄w moñwtunatyat ahpiy navoti tupkiwta pew pahsavoo. Nīkañw pu' hapi pam umumiwat susmataq'a; nīkañw ímuywatuy qatuptsiwni'yuñqamuy amumi qa mahtaq'a. ¹² Pi hihta himuy'taqat hapi aw piw noiwni; noq̄w pam hōyokiwtaqat himuy'tani; noq̄w pay ñastanihqat hikis pi hihta himuy'taq̄w pam put añq̄w nawhkiwni. ¹³ Paniq̄w hapi ōviy nu pumuy amumi tūtuwutsit akw yuaata, puma as aw taykahkañw qa tutwaq̄w ōviy'ō, pu tūqaykahkañw qa nanapta, pu qa māmatsya. ¹⁴ Noq̄w pumuy hapi amuhpe Esaias nāt hintaniqa lavayiat aw antsaniwa. Ura pam Tutuyqawhqat eñem yan lavayhti: Uma as aw tūqaykahkañw nanaptat, qa māmatsyani; pu uma as aw taykahkañw tutwat, qa māmatsyani. ¹⁵ Pi imuy sinmuy unañwaam pās tunaiwyuñwa, pu naqvum qa nanvotya, pu puma uviyuñwa, nāp hisat pi ka puma pōsiy akw tutwakañw, naqvuy akw nanaptakañw pu unañway akw māmatsye', inumi ahoy nánamtōkaq̄w, nu pumuy qalaptsinani, kita. ¹⁶ Nīkañw uma hapi hahlayhpit epya, ispi umuhposi tālat aw t̄ayūñq̄w ōviy'ō, piw umuhnaqvuy añ hōtsíltoti. ¹⁷ Nu umumi pas antsa pañqawni: Pas as kaysiwhqam Tutuyqawhqat

lavay'aymatniq̄w, pu súanhinwisqam umuy hihta aw yórikyaqat as aw yórikyaniqey nānawaknakañw hapi qa aw yórikyā, pu umuy hihta nanaptaqat as nanaptanikañw qa nanapta.

Jesus Explains the Parable of the Sower

(Mr 4.13-20; Lk 8.11-15)

¹⁸ Kurs huvam tuqayvastotaa. I' tūwutsi hihta tuawi'taqat uma nanaptani. ¹⁹ Hak haqam moñwtunatyat ahpiy lavayit navotkañw, put qa māmatsq, pahsat pay Nukpana aw pite', put unañwpeq lavayit ūyiw̄hqat pañq̄w ipwañwu. I' hapi pōhpava yēvayaqat anta. ²⁰ Pu i' pikaqlōva yēvayaqa hapi it hakiy anta. Hak lavayit navote', hahlaykañw āpiy put kwúsuñwu. ²¹ Noq̄w pay lavayi hakiy unañwpeq qa ñay'taqw, pay ōviy as pam hihsavo añ kuytañwu. Nikañw ason lavayit ep kānanvotpit, pu okiwsahsaniwuy aw pituq̄w, hihsavoniq̄w pay pam sóonhtiñwu. ²² Pu i' kutqōlpa yēvayaqa hapi it hakiy anta. Hak lavayit as navotat, yep qatsit-sa aw tunatyalte', pu kāhakiwuy tuñlay'kañw put akw ūnatiqe, soq lavayit qa aw tunatyaltiñwu. Noq̄w ōviy lavayi put ahsonve qa hihta aniwnañwu. ²³ Pu tuwat i' lomatutskwat añ yēvayaqa hapi imuy amunta. Hakim lavayit nanapte', māmatsyañwu. Noq̄w lavayi wuñwe', hihta aniwnañwu, pēhu tsivót-sikip sunát-sikip hóyokput himuy'vaya; pu pēhu payhp sunát-sikipo, pu pēhu sunat pakwt sihkay'tasikipo.

The Parable of the Weeds

²⁴ Pu pam piw tūwutsit hihta tuawi'taqat akw pumuy tu-tuqaynaqe amumi pañq̄awu: Oveqatsit añq̄w moñwtunatyā hapi hak pāsāy añ lomavoshumit uyhqat anta. ²⁵ Noq̄w pam puwhq, put tuwqaat pítuhqe, sōhōvosit amuhtsava sōhōvostusaqat uyht, ahpiy'o. ²⁶ Noq̄w ūyi nahpi'vāqe talay'vaq̄w, pahsat pu sōhōvostusaqa piw mātaqti. ²⁷ Noq̄w ōviy ki'taqat tumal'aymat put aw ōkihqe, aw pañq̄awu: Moñwi, ya um as qa lomavoshumit uhpasay añ ūya? Noq̄w pam haqam sōhōvostusaqata? ²⁸ Noq̄w pam pumuy amumi pañq̄awu: Pay ituwqa panhti. Noq̄w tumal'aymat put aw pañq̄aqwa: Noq̄w itam awye', añ tsovalayaniqat um nāwakna? ²⁹ Noq̄w pam pumuy amumi pañq̄awu: Qae, taq ka uma sōhōvostusaqat añ tsovalantote', sōhōvosit énañyani. ³⁰ Pay pi hāk añ sohsoy wúnwiwmani hisat tsovalaniwniqat aw pahsavoo. Noq̄w ason hōqyaniq̄w, pep pu' nu hōqyaniqamuy amumi pañq̄awni: Uma añ sōhōvostusaqat mohti tsovalayani, nen put somhtotat taqt-sokyani; pu' ason uma sōhōvosit ikoyohkiy aw tañatotani.

The Parable of the Mustard Seed

(Mr 4.30-32; Lk 13.18-19)

³¹ Pu piw pas sukw tūwutsit akw amumi yuaaykuqe pañqawu: Oveqatsit añqw moñwtunaty mustard-uyit sivosiyat anta. Put hak pāsay ep ūya. ³² Pam pas sohsok hihta pōvoshumit amuñaqw sushisay'o; nīkañw pam wuñwe', sohsok tusaqt-sotskit amuhpenihqe suswuyogtiñwunig pas himutskini-whtiñwu. Noqw ōviy sūmawuy añ masay'yuñqam öke', put nantaqayat añ yesvañwu.

The Parable of the Yeast

(Lk 13.20-21)

³³ Pu piw pam sukw tūwutsit akw pumuy amumi yuaaykuqe pañqawu: Oveqatsit añqw moñwtunaty pēkenit anta; put wuhti kwūsuhqe, payhp tuwanit ñumnit enañ namiqwrilañwu; noqw pam sohsok put pēkenañwu.

Jesus' Use of Parables

(Mr 4.33-34)

³⁴ Iit yantaqat sohsok Jesus sinmuy amumi tūwutsit akw yuaata; nihqe pam tūwutsit qa akw yuaatanik, pay amumi qa yuaatañwu. ³⁵ Yan Tutuyqawhqt lavay'ayaat hin lavayhtiqa aw antsaniwa; pam ura pañqawu: Nu tūwutsit hihta tu-awī'taqat akw yuaatani; nu tūwaqatsit hisat yukiltiqat añqaw hihta tupkiwyuñqat pañqawni.

Jesus Explains the Parable of the Weeds

³⁶ Pahsat pu Jesus sinmuy añqe' hōnat, kīmi paki. Noqw put aw nānatuwnayaqam aw ökihqe, aw pañqawu: Um as sōhōvostusaqat hihta tuawī'taqat itamuy āawnani. ³⁷ Noqw pam hu'waqe amumi pañqawu: I' lolmat poshumit uyhqa hapi nūu, Sinot Tíata. ³⁸ Noqw pāsa hapi yep qatsi. Lomavoshumi hapi moñwtunatyat añqw sinoiwtagamuy; noqw sohōvostusaqa hapi hakiy qalolmat sinomatu. ³⁹ Pu tuwqa, pumuy uyhqa hapi i' Nukpana; yep qatsit so'ñwamiq pituqw, pahsat pu hōhōqsattiqat antani, noqw añ tsovalayaniqam hapi ōveqatsit añqw hoñvia'yamu. ⁴⁰ Noqw ōviy hapi sōhōvostusu tsovalaniwht, qōhit akw taqtsokiwhq, pay pan hapi yep qatsit so'ñwaveq hintani. ⁴¹ Nu Sinot Tiat ihoñviaymuy ayataqw, puma imoñwtunatyay añqw sohsokmuy lasnayaqamuy, pu qanhinwisqamuy tsovalayani; ⁴² Nen pumuy qōpqōmiq qōhit aqw maspayani. Pep a'nō tsaykitiwni, pu tama ñuritiwni. ⁴³ Noqw pep pu' hakim sūanyuñqam Nay moñwtunatyayat ep tāwat an tālawñway'yuñwini. Tuqayvastotaa! Pi uma naqvuy'yuñwa.

The Parable of the Hidden Treasure

⁴⁴ Pu i' piwu: Oveqatsit añqw moñwtunaty himu a'nō hihkay'taqat pasve tupkiwtaqat anta. Put hak tāqa túwahqe,

ahoy amht, put ep kwañwtoynaqe, ahpiynihqe sohsok hihta himuy húyahqe, put pāsāt tui.

The Parable of the Pearl

⁴⁵ Pu i' pīwu: Oveqatsit añqw moñwtunatyā hakiy huhyaqat lolmat pearl hepnumqat anta. ⁴⁶ Pam hak sūkw pearl pas a'nō hihkay'taqat túwahqe, ahpiynihqe sohsok hihta himuy húyahqe, put tui.

The Parable of the Net

⁴⁷ Pu i' pīwu: Oveqatsit añqw moñwtunatyā pakiwmak-tutsayat anta. Pam wuhkovatuphamiq tūviwhqe, sohsok hinyuñqamuy pāvakiwhtuy inhta. ⁴⁸ Put aw ohpokq, puma pāhut qalavoq put lánaknayaqe, pep yesvat, pu añ nūnukñwatuy pāvakiwhtuy hihta aqw tañatostat, pu pay hin'ewakwmuy mas-payañwu. ⁴⁹ Noqw pan hapi hintani yep qatsit so'ñwaveq'a. Oveqatsit añqw hoñvia'yam nankwuse', añ nūnukpantuy lo-masinmuy amuñaqw tsíkayani, ⁵⁰ Nen pumuy qōppōmiq qōhit aqw maspayani. Pep a'nō tsaykitiwni, pu tama ñuritiwni.

New and Old Treasures

⁵¹ Pu Jesus pumuy amumi pañqawu: Ya uma iit sohsok māmatsya? Noqw puma aw pañqaqwa: Owi, Tutuyqawhqa. ⁵² Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Sohsoyam tutuvenit tuwi'yunqam òveqatsit añqw moñwtunatyat ahpiy tutaqayhpit tuwi'vayaqam hapi hakiy kahaktaqat anyuñwa. Puma tutuvenit añqw hisattutuqayhpit sinmuy tutuqaynaya, pu pūhut tutuqayhpit pīwu.

Jesus Rejected at Nazareth

(Mr 6.1-6; Lk 4.16-30)

⁵³ Noqw Jesus yan tutuqaynaqey yukut, pañqw ahpiy'o. ⁵⁴ Noqw pam nāp kitsókiy ep pítuhqe, pumuy tsotsvalkiyamuy añ pumuy tutuqayna. Noqw put aw tūqayyuñqam aw kātayyuñqe, nātuviniñlalwaqe pañqaqwa: Ya sen i' haqaqw it wuwantuwit makiwa? Is uti, pu it kātutmalat haqaqw òqalmakiwa? ⁵⁵ Ya qa i' wunavutsit tumaltuwi'taqat tíata? Ya yuat qa Mary yan mātsiwa, pu put tupkomat James-niqw, pu Joses-niqw, pu Simon-niqw, pu Judas. ⁵⁶ Pu siwamat, ya qa puma sohsoyam itamumya? Noqw ya sen i' haqaqw iit hihta makiwa? kitota. ⁵⁷ Nihqe puma put ep qaan'unañwtoti. Noqw Jesus pumuy amumi pañqawu: Pay pi Tutuyqawhqaqat lavay'ayaat sohsovik kaptsi'tiwñwu, hal pay nāp kitsókiy-sa ep'e, pu pas nāp kiy ep pīwu. ⁵⁸ Noqw puma qa tuptsiwni'yunq, òviy pay pam pep qa a'nō hihta tumalta.

14

The Death of John the Baptist (Mr 6.14-29; Lk 9.7-9)

¹ Noqw ephaqam Moñwi Herod Jesus hihta hintsakqat navota; ² Nihqe tumal'aymuy amumi pañqawu: I' John kūyit akw tūtuvoylalawñwuqa. Pas hapi pay pam hakton mokiwuy añqw ahoy tātayi; nihqe òviy kātatayhpit hintsaki. ³ Herod pi nōmay Herodias unañwve hinhtiniqe, hakimuy ayataqw, puma John ñuayaqe somyat, sivikimi panaya. Ura Herod tupkoy Philip nōmanawhki. ⁴ Noqw John Herod aw pañqawu: Soon as um uhtupkoy nōmanawhkinikañwo. ⁵ Noqw pam as put nīnaniqey anhtikañw, piw sinmuy maqasti; puma put Tutuyqawhqat lavay'ayayatnihqat pan aw tāyuñqw òviy'o. ⁶ Noqw Herod tihtiwhpuyat aw pituqw, pam nōviwhqat aw kaysiwhqamuy sinmuy tūtsama. Noqw pumuy nōnovaqw, Herodias tiat māna ep pákihqe, pumuy amuhpewi wuni-maqw, Herod put aw nahyoñwa. ⁷ Noqw òviy pam pas òqalat pasiwniy akw put aw pañqawhqe, pam nāp hihta òviy tūviñtaqw put máqaniqey aw pañqawu. ⁸ Noqw pam yuy tūtavoyatnihqe put aw pañqawu: Um kūyit akw tūtuvoylalawhqat John qötöyat tsaqaptat ep íniwtaqat nuy máqani. ⁹ Noqw pas as Moñwi qahahlayhtikañw, pay nuñwu pas aw qaöwílvayhtiqe, nawus put máqaniqey pañqawu, ispi kaysiwhqam sinom put amum yesqam lavayiyat nanaptaq'ö. ¹⁰ Nihqe hakiy ayataqw, pam sivikiminihqe, John qötöyat ayo tuku; ¹¹ Nihqe put qötöyat tsaqaptat ep íniwtaqat kwusivaqe, mānat aw tavi; noqw pam put yuy aw yawma. ¹² Noqw put aw nánatuwnayaqam òkihqe, tokoyat haqami amwisa; nit ahpiyyaqe, Jesus āawnaya.

Jesus Feeds the Five Thousand (Mr 6.30-44; Lk 9.10-17; Jn 6.1-14)

¹³ Noqw Jesus put navotqe, pay nāla pākihut akw haqamii, haqam pas qa hak waynumqat pañsoo. Noqw sinom put nanaptaqe hāhaqaqw kitsókit añqw nāp put añkya. ¹⁴ Noqw Jesus pañqw yámakqe, qaan'ewakw hintaqamuy sinmuy tuwa; nihqe pumuy òkwatuwhqe, pumuy amuñaqw tūtuyyaqamuy qalapsina. ¹⁵ Noqw tapkiwmaqw, put aw nánatuwnayaqam put awyaqe aw pañqaqwa: Yep qayēsiwhq, pas hapi hísatniqwti. Um as sinmuy hōnaqw, puma añqe' kitsókiva nankwuse', nennem hihta tunöstuy'yani. ¹⁶ Noqw pay Jesus pumuy amumi pañqawu: Soon as puma ahpiyyani. Uma nopnayani. ¹⁷ Noqw puma put aw pañqaqwa: Itam panis tsivot pōlaviki'yuñwa, pu lōqmuy pākiwhtuyu. ¹⁸ Noqw pam pañqawu: Pew kiwisaa. ¹⁹ Pu sinom tūsaqat añ yesvaniqat pam amumi

pañqawu, nit pu pam tsivot pölavikit ömahtat, pu pākiwhtuy kwusut, pu ömiq taykañw, put ep God aw hahlayhti; nit yōnoytat, put aw nānatuwnayaqamuy amumi put oya; noqw puma sinmuy amuhpa' o'ya. ²⁰ Noqw puma sohsoyam nōnōsaqe ööya; noqw puma akwsiñwqat yōñoyhput pölavikit tsovalayaqe, pakwt löq sihkay'taqat hoaput an opomnaya. ²¹ Noqw nōnōsaqam tsivot-sikip sōmorit pahsa'haqam tah-taqtya, noqw pu momoyam-niqw pu tsātsayom piwu.

Jesus Walks on the Water
(Mr 6.45-52; Jn 6.15-21)

²² Pahsat pay Jesus put aw nānatuwnayaqamuy pākihut aqw yuñe', pay ahsavo wuhkovatuphat ayoqwatyaniqat pumuy tusoq'ayata nāto pam sinmuy niman'ayalawhqe. ²³ Noqw pam sinmuy hōnat, nāwaknaniqe nāla tsomomiq'a; nihqe mihikq, pam pepeq sūnalaa. ²⁴ Noqw pahsat pākihu wuhkovatuphat nāsaveq hinnumkañw, pāhut wuñwnuqtuqat akw wawaöklawu, amuhpewi hūhukq öviy'o. ²⁵ Noqw talhahayiñqw, Jesus pāvaqe waymakañw pumuy amumii. ²⁶ Noqw put aw nānatuwnayaqam put pāvaqe waymaqwtutwaqe, tsātsawnaqe pañqaqwa: Pam tualañw'u, kitota; nihqe tsātsawnaqe a'nö hiñqaqwa. ²⁷ Noqw pahsat pay Jesus pumuy amumi lavayhtiye, pañqawu: Uma qa hin unañway'yuñwni; pay nūu; uma qa tsawiniwyuñwni. ²⁸ Noqw Peter lavayhtiye aw pañqawu: Tutuyqawhqa, kurs pay pas umnen, nuy pāvaqe ūminiqat um pañqawni. ²⁹ Noqw pam pañqawu: Pew'i. Pahsat pu Peter pākihut añqw yāmakqe, Jesus aw pāvaqe wayma. ³⁰ Nit pas a'nö hūhukq pam navotqe pahsat pay tsawna, nihqe pakitoqe a'nö pañqawu: Tutuyqawhqa, nuy ayo tāvii. ³¹ Noqw Jesus pahsat pay put aw māvuyaltiye nuat, aw pañqawu: Is okiw um öwituptsiwni'taqa, ya um hinoqw pēvewinhti? ³² Noqw puma pākihut aqw pakiqw, hūkañw qe'ti. ³³ Noqw ima pākihut añqw tañawtaqam Jesus aw ökihqe, pas hihtatotaqe aw pañqaqwa: Kurs um pas antsa God Tiata.

Jesus Heals the Sick in Gennesaret
(Mr 6.53-56)

³⁴ Pu puma ayoqwat nōnakqe, haqam tutskwat Gennesaret aw öki. ³⁵ Noqw pep sinom put pituqw nanaptaqe, pep añqe' tutskwat an ahsupoq hakimuy ayatotaqe, sohsokmuy tütuyyaqamuy put aw tsamvaya; ³⁶ Nihqe pay nas'ew puma put yuwsiyat qalavaqe nömökput aw tōnokyaniqey put aw nānawakna, noqw hakim hihsa'nihqam put aw tōnokyaqam pās qalaptuya.

15

The Teaching of the Ancestors
(Mr 7.1-13)

1 Pahasat pu hakim tutavot tūtutuqaynayaqam Pharisee-
sinom amumum Jerusalem ańqwayaqam Jesus aw ökihqe aw
pańqaqwa: 2 Ya hinoqw ũmi nánatuwnayaqam wūwukwmuy
navotiyamuy qaanhinwisa? Oviy pi puma nōnovanik qa
māvaqtotańwu. 3 Noqw pam lavayhtiqe, amumi pańqawu:
Noqw ya hinoqw öviy piw uma umuhnavotiy akw God tu-
tavoyat qahihtatota? 4 Pi God tutaptaqe pańqawu: Um unay,
pu uńuy pumuy kaptsi'tani. Pu hak nay, pu yuy pumuy
qalomálavayhtiqa pas pay mokmantani, ura kita. 5 Noqw
úmawat pańqaqwa: Hak nay, pu yuy pumuy amumi pańqawni:
Nu as umuy hihta akw paańwanikańw, God aw put sohsok noa,
kite', pay tutavot ańqw mātaviwńwu, uma kitota. 6 Nen pam
pumuy paańwaniqey qe'tikańw, pay qa hihta ep qaanhtiniqat
uma kitota. Yan uma God tutavoyat ayo yuykuya, umuh-
navotiy akw'a. 7 Uma nawip'ew hinyuńqamu, pas pi öviy Esa-
ias Tutuyqawhqat lavay'ayaat umuy súańqawhqe pańqawu:
8 Ima sinom moay akw inumi ökiwta, pu lavayiy akw nuy
kapsilalwa; noqw pi unańwaam inuńaqw haq'ursvehaq'a.
9 Piw haktonsa inumi okiwlalwa. Puma pi sinmuy tutavoya-
muy pas antsa tutuqayhpinihqat pan put tūtutuqaynaya, yan'i.

The Things that Make a Person Unclean
(Mr 7.14-23)

10 Pu pam sinmuy nāmi wánwayhqe, amumi pańqawu:
Inumi tūqayyuńwaa, nen uma māматыyani. 11 Himu hakiy
moamiq pake', qa pam hakiy tuyoy'ewakwtańwu. Pi
hakiy moańaqw nōńataqa hapi hakiy tuyoy'ewakwtańwu.
12 Pahasat pu put aw nánatuwnayaqam put awyaqe aw
pańqaqwa: Ya Pharisee- sinom it yantaqat nanaptaqe
qatsúyhtiqw um qa navota? 13 Noqw pam lavayhtiqe pańqawu:
Pay pi Ina öveqatsit ep qátuhqa himutskit qa uyhq pam
himutski náipwaniwni. 14 Pay pi panyuńwni. Pay pi puma
qapostalyaqam qapostalyaqamuy tsamya. Noqw kurs
qapostalqa qapostalqat wíki'maqw, puma nāma haqami
pövamiq posni. 15 Pahasat pu Peter lavayhtiqe, put aw
pańqawu: Kurs i' lavayi hihta tuawi'taqat itamuy āawnaa.
16 Noqw Jesus pańqawu: Ya uma piw nāt pas qa mātsi'yunwa?
17 Ya himu sinot moayat aqw pake', ahpiy ponomiq pake',
kwayñave tūviwńwuqat uma pas nāt qa mātsi'yunwa?
18 Pi himu sinot moayat ańqw nōńakqa unańwayat
ańqwnińwu; nihqe pam hapi sinot tuyoy'ewakwtańwu.
19 Pi hak qalomáhintsakqa unańwpeq qalomátunatyay'taqey

mahtakni'ta. Pam tuqwyantunatyay'ta; nōmaqtsit sokoptimaniqey tunatyay'ta; qahopqatsit añ hinmaniqey tunatyay'ta; uyiñwtunatyay'ta; hakiy hihta atsátoynaniqey tunatyay'ta; nuhtumiq hiñqawlawniqey tunatyay'ta. ²⁰ Hak pan hinmaqa nātuyoy'ewakwtañwu. Noqw hak qa māvaqtat, nōsqa qa put akw tuyoy'ewayhtiñwu.

A Woman's Faith
(Mr 7.24-30)

²¹ Pahsat pu Jesus pañqw ahpiynihqe, Tyre-nikañw, pu Sidon pumuy amuqlavohaqamii. ²² Noqw meh, hak Canaan-tutskwat añqw wuhti pañqw yámakqe, put aw tsa'lawhqe aw pañqawu: Um okiw nuy òkwatuwni, Tutuyqawhqa, David Tíata! Okiw iti māna nukpanhikwsit akw tuyqawiwtaqe okiwhinta. ²³ Noqw Jesus put aw qa ñas'ew hiñqawu. Noqw put aw nánatuwnayaqam put awyaqe, aw òqaltotiqe pañqawa: Put ahpiy hōnaa; taq pam panis itamuñk tsa'tinuma. ²⁴ Noqw pam lavayhtiye pañqawu: Pay nu Israel-sinmuy amumisa ayatiwa. Puma pi kanelmuy amún haqami hiniwhtotiq'ò. ²⁵ Pahsat pu wuhti put awnihqe, aw naokiwhtaqe, pañqawu: Tutuyqawhqa, okiw inumi unañwtavii. ²⁶ Noqw Jesus lavayhtiye, put aw pañqawu: Pas hapi hak tsátsakwmuy nōsiwhqamuy nawhkit, put popkotuy amumi maspaniqw, pam qa súanta. ²⁷ Noqw pam pañqawu: Pas antsa, Tutuyqawhqa, noqw pi popkot moñwímuy nōnōspiyamuy añqw hihta piñput lōhōhōtaqat nōnovañwu. ²⁸ Pahsat pu Jesus lavayhtiye, put aw pañqawu: Is uti um hak wuhti! pas uhtuptsiwni qaōwíewa; pay uñ hin nāwaknaqw uñem pantani. Noqw put tiat pay pahsat qalaptu.

Jesus Heals Many People

²⁹ Pu Jesus pañqw ahpiynihqe, wuhkovatuphat Galileet ep ahoy pitu; nihqe tsomomiqñihqe pepeq qatuptu. ³⁰ Noqw sinom qaan'ewakw hintaqam hakimuy qayaktaqamuy, qapostalyaqamuy, qayuáatotaqamuy, qapasíwyuñqamuy, pu kaysiwhqamuy tūtuyyaqamuy put aw tsamvaya; nihqe pumuy Jesus atpipo o'ya; noqw pam pumuy qalapsina. ³¹ Noqw sinom pas kātayuñwa, imuy qayuáatotaqam yuaaykuyaq'ò, pu qapasíwyuñqam qalaptuyaq'ò, qayaktaqam nankwusaq'ò, pu qapostalyaqam tálawnayaq'ò; nihqe puma God Israel-sinmuy Tutuyqawhqaqamuy pas hihtatota.

Jesus Feeds the Four Thousand
(Mr 8.1-10)

³² Pahsat pu Jesus put aw nánatuwnayaqamuy nāmi wáñwayhqe, amumi pañqawu: Pas nu sinmuy òkwatuwa, puma pu' pāyis talqat añ inumumyaqw, nōsiwhqaam súlawhtiç'ò.

Noq̄w soon nu pumuy qā öyiwuyñqamuy hōnani; taq̄ nāp hisat sen puma kiy qā añ ökit māmañuani. ³³ Noq̄w put aw nānatuwnayaqam put aw pañqawwa: Kurs pi itam haqam amuptsiwtaqat pōlavikit tuiyani? Pi itam qayēsiwhpuveya. Pas ka itam soon imuy qaan'ewakw hintaqamuy sinmuy öynayani. ³⁴ Noq̄w Jesus pumuy amumi pañqawu: Ya uma hihsa'haqam pōlaviki'yuñwa? Noq̄w puma pañqawwa: Tsānee, pu piw hīkikwmuy pāvakiwhtuyu. Noq̄w puma pay hiñsayhohyamu. ³⁵ Noq̄w sinom tutskwava yesvaniqat pam amumi pañqawu. ³⁶ Nit pu pam tsañe pōlavikit ömahta, pu pāvakiwhtuyu; nit put ep God aw hahlayhtit, yōñoyhtat, put aw nānatuwnayaqamuy amumi put oya; noq̄w puma sinmuy amuhpa' put o'ya. ³⁷ Noq̄w sohsoyam nōñōsaqe ööya. Noq̄w puma akwsiñqat tsovalayaqe, tsañe' hoaput añ opomnaya. ³⁸ Noq̄w nōñōsaqam nālöp sōmorit pahsa' tahtaqtya, pu momoyam tsātsakwmuy amumum nāto pīwu. ³⁹ Pu pam sinmuy añqe' hōnat, pākihut aqw pakit, Magdala-kitsókit qalavoq pitu.

16

The Demand for a Miracle (Mr 8.11-13; Lk 12.54-56)

¹ Noq̄w hakim Pharisee-sinom Sadducee-sinmuy amumum ökihqe, Jesus aw tuwantota; pam öveqatsit añqw kātatayhpit hihta tuawi'taqat pumuy amumi mahtaknaniqat aw ö'qalya. ² Noq̄w pam lavayhtiqe, amumi pañqawu: Uma tapkiqw pañqawwañwu: Kurs qāvo kwañwqatni, öviypi tokpela pālañwpu, kitotañwu. ³ Pu talavay uma pañqawwañwu: Kurs pu' hin sóniwni, öviypi tokpela pālañpu, piw añqe' himu ohpokiwta. Uma nawip'ew hinyuñqamu, pay as uma tokpelat pitsáñwayat māmatsyañwunikañw, uma soon qatsi hage' qalawmaqat hihta tuawi'taqat māmatsyani. ⁴ Is uma pu' qatsívaptsiwuyñqam nukpansinomu, tuskapsinomu! Uma kātatayhpit hihta tuawi'taqat aw yórikyaniqey nānawakna. Nikañw uma soon kātatayhpit aw yórikyani, hal pas sūkw kātatayhpit aw uma yórikyani. Pam Tutuyqawhqat lavay'ayayat Jonas qatsíyat ep hiniwhtiqat an aw yukiltini. Noq̄w pam pañqw nakwsuqe ahipy'o.

The Yeast of the Pharisees and Sadducees (Mr 8.14-21)

⁵ Noq̄w put aw nānatuwnayaqam wuhkovatuphat ayoqwat nōñak-wiskañw, kurs puma nitkay suhtokya. ⁶ Noq̄w pahsat pu Jesus pumuy amumi pañqawu: Uma Pharisee-sinmuy pu Sadducee-sinmuy pēkeniyamuy ep tunatyaltotini. ⁷ Noq̄w

puma nānami yuaatotaqe pañqawwa: Itam itahnitkay qa ki-vayaqw, ōviy itamumi pañqawu. ⁸ Noqw Jesus put navotqe, amumi pañqawu: Is okiw uma ōwituptionsiwni'yuñqamu. Ya uma hinoqw qa nitka'vayaqey nānami yuaatota? ⁹ Ya uma nāt pas qa mātsi'yuñwa? Ura nu tsivot pōlavikit tsivot-sikip sōmorit pahsa'nihqamuy tahtaqtuy nopna. Noqw uma akwsiñwput tsovalayaqe, hihsa' hoaput añ opomnaya? Ya uma pas qa ñas'ew put u'ni'yuñwa? ¹⁰ Pu ura piw nu tsañe' pōlavikit nālöp sōmorit pahsa'nihqamuy tahtaqtuy nopna. Noqw uma akwsiñwput tsovalayaqe, hihsa' hoaput añ opomnaya? Ya uma pay put suhtokya? ¹¹ Noqw ya uma hinoqw qa māmatsya? Nu qa pōlavikit umumi yuaata. Uma Pharisee-sinmuy-nikañw pu Sadducee-sinmuy pēkeniyamuy ep tunatyaltotinaqat nu kita. ¹² Pahsat pu puma māmatsyaqw, kurs pam qa pōlavikit pēkeniyat pañqawht, kurs puma Pharisee-sinmuy tutuqayhpiyamuy-nikañw pu Sadducee-sinmuy tutuqayhpiyamuy ep nāmi tunatyaltotinaqat amumi lavayhti.

Peter's Declaration about Jesus

(Mr 8.27-30; Lk 9.18-21)

¹³ Pu Jesus Caesarea Philippi ahayhpo pítuhqe, put aw nánatuwnayaqamuy tūviñtaqe, amumi pañqawu: Ya nu' Sinot Tiat hákiynihqat sinom pañqawwa? ¹⁴ Noqw puma aw pañqawwa: Um yaw kūyit akw tūtuvoylalawhqat John-nihqat haqawat pañqawwa; noqw haqawatuyniqw yaw um Elias; pu pētuyniqw yaw um Jeremias, sen pay yaw um suhka Tutuyqawhqat lavay'ayaata. ¹⁵ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Noqw úmuyniqw nu' hak'i? ¹⁶ Noqw Simon Peter lavayhtiqe, put aw pañqawu: Um hapi Christ, God añqw Moñw'asi'taqa, God qátuhqat Tíata. ¹⁷ Noqw Jesus lavayhtiqe, put aw pañqawu: Pas um Simon Jonat tiat hahlayhpit ep'e; pi qa hak sino ūmi it mātakta; pi Ina ōveqatsit ep qatuhqa pam hapi un put āawna. ¹⁸ Um hapi Peter. Noqw nu isinomuy tsovalat, it pikaqlöt ep soñawnen pumuy akw nēnem kītani. ¹⁹ Noqw nu' hapi ōveqatsit añqw moñwtunatyat aw hōtahpit ūmi óyani; noqw um yep qatsit ep hihta hakiy aw uhtaqw, pam ōveqatsit put aw uhtsiltimantani; pu um yep qatsit ep hihta hu'wanaqw, pam ōveqatsit ep hu'waniwni. ²⁰ Pahsat pu pam put aw nánatuwnayaqamuy pās mēwaqe, pam hapi Jesus Christ-nihqat qa hakiy āawnaniqat amumi pañqawu.

Jesus Speaks about His Suffering and Death

(Mr 8.31-9.1; Lk 9.22-27)

²¹ Pahpiy pu Jesus put aw nánatuwnayaqamuy hihta hiniwhtiniqat awintivaqe, amumi pañqawu: Itam Jerusalem aqwyaw, God awwat mohpeq momñwit-niqw, pu

wukw'a'yam-niqw, pu tutavot tūtutuqaynayaqam nuy nūayat, okiwsahsanyat, nuy nīnayani. Noqw ahpiy pāyis talq nu ahoy tātayni. ²² Pahsat pu Peter put nūat, qōhqōyaqe aw pañqawu: Soon pantani, Tutuyqawhqa. Soon um pantsaniwni. ²³ Noqw pam namtōkt, Peter aw pañqawu: Yupa ayohaqamii, Satan; um inumi sus'itsi. Um qa God tunatyayat yuaata, nīkañw sinmuy tunatyayamuyu. ²⁴ Pahsat pu Jesus put aw nānatuwnayaqamuy amumi pañqawu: Inuñkniqey nāwaknaqa nātatamtat, nahoylehtsiy kwusut, inuñkmantani. ²⁵ Taq qatsiy kahkawnaqa put kwayhni; pu itunatyay ōviy qatsiy kwayhqa put tūwani. ²⁶ Ispi puyaw as sino tūwaqatsit sohsok himuy'vakañw, pas nāp qatsiy kwahe', hin pam put akw moñwvasni? Hal ya sen sino hihta akw qatsiy ahoy nāptini? ²⁷ Pi nu Sinot Tiat nāt Inay tālawñwayat pasiwkañw, ihoñviaymuy tsamkañw pītuni; nen pahsat pu nu sohsokmuy sinmuy hin tumaltotaqat pan amumi ahoytani. ²⁸ Nu umumi pas antsa pañqawni: Soon pas hisat nu' Sinot Tiat imoñwtunatyay yankañw pītuni. Noqw ima yep hoñqam haqawat nāt mokiwyuy qa aw ōke', puma put aw yórikyani.

17

The Transfiguration

(Mr 9.2-13; Lk 9.28-36)

¹ Noqw ahpiy navaysikis talq, Jesus Peter-nit, James-nit, pu put tupkoyat John pumuy tsamkañw, haqami wu-patukwit aqw puma yayva. Noqw pumuy pepeq nānaltyaqe, ² Pumuy tāyuñqw, pam alōnti; noqw pas put taywaat tāwat an tālawñway'va; pu yuwsiat tālat an qōtsati. ³ Noqw meh, pepeq Moses Elias amum pumuy amumi mātaqtiqe, put amum yuaata. ⁴ Noqw Peter lavayhtiye, Jesus aw pañqawu: Tutuyqawhqa, pas hapi itam yépeqyaqw pam lolma. Un pan nāwaknaniqw, itam yepeq payhkomuy kistotani, sukw únemnit, pu sukwat Moses énemnit, pu sukwat Elias énem'í. ⁵ Noqw pam nāt yuaataqw, meh, pi ōmaw suyan talqa pumuy nākwapna; noqw hakiy tōnaat ōmawuy añqaqw pañqawu: P hapi pas aw iunañwa Itii; pas nu put hahlayhti. Uma aw tūqayyuñwni. ⁶ Noqw put aw nānatuwnayaqam put nanaptaqe, tayway akw tutskwami yēvaya, pas tsātsawnaqe ōviy'o. ⁷ Noqw Jesus amuminihqe, amumi toñokt, pañqawu: Huvam hoñvaa; uma qa tsawiniwyuñwni. ⁸ Noqw puma kwuhpukyay, añqe' yórikyaqe, pay qa hakiy tutwa, pay Jesus-saa. ⁹ Noqw puma tūkwiñaqw hanwisq, Jesus pumuy mēwage, amumi pañqawu: Uma hapi hin yórikyaqey qa hakiy āawnayani, hisat nu' Sinot Tiat mokiwyuy añqw ahoy tātayniqat pahsavoo. ¹⁰ Noqw put aw nānatuwnayaqam put tūviñtotaqe, aw pañqaqwa: Ya hintaqw

ōviy tutavot tutuqaynayaqam Elias mohti pítuniqat pañqawwa?
 11 Noqw Jesus lavayhtiçe, pumuy amumi pañqawu: Pay antsa Elias pas suyan mohti pítuni; nen sohsok hihta haçe' hintaniqat aw antsantani. 12 Noqw nu umumi pañqawni: Pay Elias pitu; noqw puma put qa māmatsyaçe, pas tunatyay an put hintsatsna. Noqw pan hapi nu' Sinot Tiat piw pumuy amuhpiy okiwsaniwni. 13 Pahsat pu put aw nánatuwnayaqam māmatsyaqw, kurs pam kūyit akw tūtuvoylalawñwuqat John pumuy amumi lavayhti.

Jesus Heals a Boy with a Demon

(Mr 9.14-29; Lk 9.37-43a)

14 Noqw puma sinmuy amumi ökiqw, hak Jesus aw pítuhçe, aw tamötswunuptut, pañqawu: 15 Tutuyqawhqa, um as okiw itiy ökwatuwni; taq pam okiw homimitutuyhçe okiwhinta; nihçe pam piép qōhit aqw posñwu, pu pāmiq'a. 16 Noqw nu as ūmi nánatuwnayaqamuy amumi put wikvaqw, puma kurs hin put powatotani. 17 Pahsat pu Jesus lavayhtiçe pañqawu: Is ohi uma qatuptsiwni'yuñqamu, nukushinyuñqamu, pu' qatsívaptsiwyuñqamu, ya nu hihsavohaçam umumum yantani? ya nu hihsavohaçam umuy maqsonlawni? Pew wikyaa. 18 Noqw Jesus nukpanhikwsit mēwa; noqw pam put añqw yamakq, tiyo pahsat pay powalti. 19 Pahsat pu Jesus aw nánatuwnayaqam pay nánaltyakañw put aw ökihçe, aw pañqawwa: Ya hintaqw öviy itam kurs hin put hóroknayani? 20 Noqw Jesus pumuy amumi pañqawu: Ispi uma qa tuptsiwni'yuñqee; pi nu umumi pas antsa pañqawni: Kurs uma pay híhin tuptsiwni'uyñwe' (nāmahin pi as pam mustard-uyit sivosiyat an pay hihsayhoyaniqw) uma it tükwit: Yañqw ayo nahlakuu, aw kitotaqw, pam soon qa nahlakni. Pu qa himu umuñem qa pasiwtani. 21 Nikañw hak qa napwalni'kañw qa nāwakinkañw pas soon it yantaqat qalomáhikwsit hakiy añqw ayo hóroknani.

Jesus Speaks again about His Death

(Mr 9.30-32; Lk 9.43b-45)

22 Noqw nāt pumuy Galileet ep yesq Jesus pumuy amumi pañqawu: Nu' Sinot Tiat sinmuy amumi mātaviwni. 23 Noqw puma nuy nīnayani; noqw ahpiy pāyis talq nu ahoy tātayni. Noqw puma it nanaptaçe, pas qahahlayhtoti.

Payment of the Temple Tax

24 Noqw puma Capernaum ep ökiqw, hakim God kīyat eñem siviwuy tsovalantotaqam Peter aw ökihçe, aw pañqawwa: Ya umuy tutuqaynaça God kīyat aw sivat öoywaqat qa sivima?
 25 Noqw pam pañqawu: As'a. Nit pam kimi pakiqw, Jesus pay

mohti lavayhtiqe pañqawu: Simon, ya um hin it aw wūwa? Ya tūwaqatsit ep momñwit hakimuy amuñaqw tax ömalalwa, pu nahpe sívita? Ya sen nāp sinomuy amuñaqw put ömalalwa? Sen pay hakimuy a'löntuy amuñaqö'? ²⁶ Noqw Peter put aw pañqawu: Pay a'löntuy amuñaqö'. Noqw Jesus aw pañqawu: Noqw pay kurs sinomat qeniveya. ²⁷ Noqw pay itam pumuy qa unañwmoknaniqw, öviy um wuhkovatuphat awnen, aqw huhuwhtpit tūvani; nen um hihtawat mohti hórokne', nūani; nit tsañwtapne', añqw hihsaqw sívat tūvani; um put añqw hóroknat, nēnem-nikañw pu inuñem momñwituy amumi sisvini.

18

Who Is the Greatest?

(Mr 9.33-37; Lk 9.46-48)

¹ Noqw ephaqam Jesus aw nánatuwnayaqam put aw ökihqe, pañqaqwa: Ya hak öveqatsit añqw moñwtunatyat ep pas suspa-vanni? ² Noqw Jesus hakiy tsākwhoyat wánwayhqe, put amuh-sonmi tavi; ³ Nit pañqawu: Nu umumi pas antsa pañqawni: Pas uma nāp umuhtunatyay añqw qa lasye', tsātsakwmuy qa amuntote', soon öveqatsit añqw moñwtunatyat aw yuñni. ⁴ Paniqw hapi öviy haqam it tsākwhoyat an qanāhihtataqa pam hapi öveqatsit añqw moñwtunatyat ep suspavanni. ⁵ Pu haqawa inatñwanıy añ yan tsākw pās távihqa hapi nuy pās távini.

Temptations to Sin

(Mr 9.42-48; Lk 17.1-2)

⁶ Nikañw hapi hak haqam imuy tsātsakwmuy inumi tuptsi-wni'yunqam hihtawat lasnaqw, put eñem pas is óhini? Pay pi tatam put kwapkaqe mata hāyiltiqw, pam wuhkovatuphat a'nö hötsit aqw paöymokq, pam put eñem lolmani. ⁷ Is ohi sinmuy amuñem'i, hakimuy hīhihta akw lomavöhut añqw lasyaqamuy amuñem'i. Taq sinmuy lasnayaqam pas soon haqami peveltini. Nikañw pantsatskaqamuy amuñem pas is óhini! ⁸ Paniqw hapi öviy kurs uhma, sen uhkuku un lasnaniqw, um put ayo tukut, nānaqw ayo tūvani; pay pi um tatam qa pasiwkañw qatsit aw pákini, hikis pi as um pās pasiwkañw, qöhit qa súlawhtiñwuqat aqw túviwni. ⁹ Pu kurs uhposi un lasnaniqw, um put ayo hóroknat, nānaqw ayo tūvani. Pay pi um tatam sūkw pōsi'kañw qatsit aw pákini, hikis pi as um pās lōqmuy pōsi'kañw maskimiq qöhit aqw túviwni.

The Parable of the Lost Sheep

(Lk 15.3-7)

¹⁰ Uma tunatyaltote' qa hihtawat imuy tsātsakwmuy payso-qtotani; taq nu umumi pañqawni: Pumuy tuwalan'aymat Inay öveqatsit ep qátuhqat taywayat aw sutsep tāyuñwa. ¹¹ Pi

nu' Sinot Tiat haqami hiniwhtotiqamuy ayo óyaniqe óviy pitu. ¹² Ya uma hin wūwantota? As kurs hak haqam tsivót-sikip sunat kanelmuy pokmuy'taqw, suhka pumuy amuñaqw haqaminiqw, pam hinhtini? Pam púmuywatuy mātapt, tsotsmomihaqaminen, it haqaminihqat heptoni. ¹³ Nu umumi pas antsa pañqawni: Pam put tuwe', put ep pas hahlayhtini, imuy nālöp sunat pakwt pept sihkay'taqamuy qa haqami hiniwhtotiqamuy amuhpenihqee. ¹⁴ Noqw pan hapi piw Umuna óveqatsit ep qátuhqa imuy tsātsakwmuy himuwat súlawhtiniqat qa nāwakna.

A Brother Who Sins

¹⁵ Pu óviy kurs piw umún tuptsiwni'taqa hihta ep ūmi qaanhtiqw, um put awnen, pay umuy nālaniqw put ówihiniwhtipuyat aw pónaknani; noqw kurs pam ūmi tuqayvastaqw, pahsat hapi um put pay ahoy tuyqawvani. ¹⁶ Ason kurs pam ūmi qa tuqayvastaqw, pahsat pu um sūkw, sen lōqmuy wikkañw awni; noqw lōqmuy, sen payhkomuy tūqayyuñqw, pep hin lavayhtiwhqa pasiwtamantani. ¹⁷ Noqw kurs pam pumuy amumi qa tuqayvastaqw, pahsat pu um inumi tuptsiwni'yunqamuy tsovawtaqw, pumuy put āawnani. Pu kurs pam pumuy amumi qa tuqayvaste', pam nawus úmuyniqw qatuptsiwni'taqat antamantani, sen moñwit eñem sīvat ómalawhqat an'i.

Prohibiting and Permitting

¹⁸ Nu umumi pas antsa pañqawni: Uma tūwaqatsit ep hihta somyaqw, pam óveqatsit ep sómiltimantani; pu uma tūwaqatsit ep hihta nahyaqw, pam óveqatsit ep nāhiwmantani. ¹⁹ Pu nu piw umumi pañqawni: Kurs uma lōyöm tūwaqatsit ep hihta óviy Inay aw tūviñtaniqey ep sun unañwtiqw, óveqatsit ep Ina umeñem put aw antsantamantani. ²⁰ Pi haqam lōyöm, sen pahyom inatñwaniy aw yankahkañw haqam tsovawtaqw, pep nu pumuy amumumni.

The Parable of the Unforgiving Servant

²¹ Pahsat pu Peter put awnihqe aw pañqawu: Tutuyqawhqa, kurs itupko inumi qa sūs qaanhtiqw, ya nu hihsakis put ep aw pōhikni? Sen tsañe'sikisi? ²² Noqw Jesus put aw pañqawu: Tsañe'sikisi nu hapi ūmi qa kita, pas payhp sunat añqw pakwt sihkay'tasikip tsañe'sikisi, (tsañe'sikip pakwt tsañe'sikis navitañhtiqat pahsaa). ²³ Panta hapi. Óveqatsit añqw moñwtunatya hak moñwi tumal'aymuy amumi sīvat ep pohtaniqey nāwaknaqat anta. ²⁴ Nihqe pam put añ purivaqw, hak wūhak sōmorit sīvat put aw pōiwtaga aw wikvaniwa. ²⁵ Noqw pay kurs pam hihta sisviniqw, pam huyiwniqat moñwiat pañqawu, pu nōmaata, pu timatu, pu sohsoy himu himuata, noqw pōiyat ep sisviwni. ²⁶ Noqw óviy tumal'aya

put atpipo nātuvaqe, okiw aw naokiwtaqe pañqawu: Moñwi, pay um okiw inumi qa pas kānavotitaqw, pay nu soon ūmi qa sohsok sisvini. ²⁷ Pahsat pu moñwi put ōkwatuwhqe mātavi; nihqe sohsok pōiyat ayo yuku. ²⁸ Noqw pay pam tumal'aya pañqw yamakt, sukw tumalsuñway put aw sunat sivat pōiwtat tuwa; nihqe pam put tōnhpe űuat, aw pañqawu: Um inumi pōiwtaqey sisvini. ²⁹ Noqw put tumalsuñwaat put kukmiq nātuvaqe, put aw naokiwtaqe pañqawu: Pay um qa pas okiw inumi kānavotitaqw, pay nu soon ūmi qa sohsok sisvini. ³⁰ Noqw pam qa nakwhaqe, put sivikimi tūva, hisat pōiy sisviniqat pahsavoo. ³¹ Noqw ōviy put tumalsuñwamat hin hiniwhitiqat aw yōrikyaqe, pas qa hahlayhtoti; nihqe moñwi aw ōkihqe, sohsok put āawnaya. ³² Pahsat pu moñwiat tumal'ayay wāñwayhqe, aw pañqawu: Is ohi um hak nukpantumal'aya, um inumi pan nāwaknaqw, ōviy nu sohsok uhpōiy uhpīy ayo yuku. ³³ Noqw puyaw nu uñ hin ōkwatuwhq, soon um tuwat qa pan uhtumalsuñway ōkwatuwni? ³⁴ Noqw moñwi pas itsívutiqe, hakiy okiwsanyañwuqamuy amumi put mātavi, pas hisat put aw pōiwtaqey sohsok put aw sisviniqat pahsavoo. ³⁵ Noqw kurs umún tuptsiwni'taqa umuhpewi qaanhtiqw, uma umuh'unañnaqw qa aw pōhikyaqw, pay ōveqatsit ep Ina piw tuwat umuy pan hintsanni.

19

Jesus Teaches about Divorce (Mr 10.1-12)

¹ Noqw Jesus yan yuaataqe yukut, Galileet añqw ahpiynihqe, Jordan yupqōymi Judeat qalavoq pitu. ² Noqw qaan'ewakw hintaqam sinom put añkya; noqw pam pumuy pepeq qalapsina. ³ Noqw Pharisee-sinom nuhtum put aw ōkihqe, put unahepyaqe aw pañqaqwa: Ya tāqa pay nāphihta ep nōmay mātapaniqw pam súanta? ⁴ Noqw pam lavayhtiqe amumi pañqawu: Ya uma it añ qa tuñwaya: Ura God yayhniwhqat epeq pumuy yúkuhqe, pumuy tāqat-nit pu wuhtit yuku, it'a? ⁵ Nihqe pumuy yúkuhqe pañqawu: Yantaqw hapi ōviy tāqa nay, pu yuy pumuy mātapt, nōmay aw hūrstimantani; noqw puma sūka tókomantani. ⁶ Panta hapiniqw, ōviy puma pāpu qa lōyōmmit, sūka tókoniwhitiñwu. Paniqw ōviy God hihta namitskaqw, qa hak put nāhoy távini. ⁷ Noqw puma put aw pañqaqwa: Noqw hinoqw pantaqw hak nāmataviwuy pēnat, pu nōmay nahpiy lālaymantaniqat Moses tutapta? ⁸ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Ispi uma anahaat unañway'yuñqw ōviy pay hak nōmay mātaptmantaniqat Moses umuy hu'wana. Nikañw pas as yayhniwhqat añqw qa panta. ⁹ Noqw

nu hapi umumi pañqawni: Tāqa nōmay qa hintsakq, put mātave', piw sukw amum qatupte', tokot ūuyñwu; pu wuhtit mātaviwhqat amum qatuptuqa tokot ūuyñwu. ¹⁰ Noqw put aw nānatuwnayaqam aw pañqaqwa: Kurs tāqat pu nōmayat amuñem pan hintaniqw, pay kurs ka qa nōmataniqw pam pay lolmani. ¹¹ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Pay qa sohsoyam tahtaqt namituyqawi'yuñwa; nihqe ōviy kurs hin it tutavot kwusuyani. Noqw God pētuy-sa ōqalmaqaqw ōviy puma namituyqawi'yuñwa. ¹² Pi haqawat nōmaqtsit aw qa pasiwyuñqam pay pas pankahkañw tihtiwyaya; noqw haqawat panyuñqam pay sinmuy amuhpiy pan yukiltoti; pu haqawat pas pay ōveqatsit añqw moñwtunatyat tunatyawyuñqey ōviy qa nōmatota. Haqawa it añ hinmaniqa nam panhtii.

Jesus Blesses Little Children

(Mr 10.13-16; Lk 18.15-17)

¹³ Pahsat pu hakim put aw tsātsakwmuy tsamvaya, pam pumuy amumi may akw toñokt nāwaknaniqat ōviy'o. Noqw put aw nānatuwnayaqam pumuy mēwaya. ¹⁴ Noqw Jesus pañqawu: Uma tsātsakwmuy inumiyaniqat nakwhanayani; uma qa mēwantotani; pi panyuñqam hapi ōveqatsit añqw moñwtunatyat ep sinoiwyuñwa. ¹⁵ Pu pam pumuy amumi matyawht, pañqw ahpiy'o.

The Rich Young Man

(Mr 10.17-31; Lk 18.18-30)

¹⁶ Noqw pahsat pu hak tiyo Jesus aw pituhqe, aw pañqawu: Lomatutuqaynaqa, ya nu hihta lolmat hinhte', qatsit qaso'taqat himuy'vani? ¹⁷ Noqw pam put aw pañqawu: Ya um hinoqw nuy lolmalawu? Pi qa hak lolma, pas sūkaa, i' God. Noqw pay pi um qatsit aw pákinik, um hin tutaptiwhqat añ hinmani. ¹⁸ Noqw pam put aw pañqawu: Hihtawata? Noqw Jesus pañqawu: Um hakiy qa nīnani, um qa nāp úhimuy tokot qa sokoptani; um hihta qa ūuyini, um hakiy hihta qa atsátoynani; ¹⁹ Um unay, pu unuy pumuy kaptsi'tani; pu um pas hin nāmi unañway'taqey pan uhsinosñway aw unañway'tani. ²⁰ Noqw pam Jesus aw pañqawu: Pay nu itsákoy añqaqw pan tutavot sohsok añ hinma. Noqw ya nu haqam hihta nāt qaanhti? ²¹ Noqw Jesus put aw pañqawu: Pay pi um pas pasiwtaniqey nāwakne', um ahpiynen, hihta úhimuy huyahtani; nen añ ōokiwyaqamuy put huytani; nen um ōveqatsit ep hihta nukñwat himuy'tani; nit um añqwnen inuñkni. ²² Noqw pam put navotqe qahahlaykañw ahpiy'o, pam hihta nihti'taqe ōviy'o. ²³ Pahsat pu Jesus put aw nānatuwnayaqamuy amumi pañqawu: Nu umumi pas antsa pañqawni: Pas kahaksino ōveqatsit añqw moñwtunatyat aw pákiniqw eñem qa tūvosi. ²⁴ Noqw nu nāt piw

umumi pañqawni: Pay himu pohko pōlay'taqa tsakomostat añ pórokput añ yámakniñiqw, pam pay qa pas qa tūvosi. Noqw pay kahaksino òveqatsit añqw moñwtunatyat aw pákiniñiqw, pam put eñem pas qa tūvosi. ²⁵ Noqw put aw nánatuwnayaqam put nanaptaqe, hin kurs wūwayaqe pañqawwa: Noqw pantaniñiqw, hak sen ayo yámakiwtani? ²⁶ Noqw Jesus pumuy amumi pañqawu: Pay i' sinmuyniqw kurs hin pasiwtani; nikañw pay God-niqw sohsoy himu pasiwta. ²⁷ Pahsat pu Peter lavayhtiqe, put aw pañqawu: Meh, itam hapi sohsoy hihta mātapyat, uñk nankwusa; noqw itam panhtotiqw, itamuñem hintani? ²⁸ Noqw Jesus pumuy amumi pañqawu: Nu umumi pas antsa pañqawni: Hisat qatsit nātoniqat aw pituqw, Nu' Sinot Tiat kaptsi'tiwkañw imoñw'atsveway ep qátuni. Noqw pep pu' uma inuñk hinnumyaqam piw tuwat pakwt löq sihkay'taqat moñw'atsvewat añ yeskahkañw, Israel-sinmuy pakwt löq sihkay'tasikivo sinoiwtaqamuy amumi moñw'iwyuñw. ²⁹ Hak haqam inatñwaniy òviy sinomuy, sen nāp himuy hihta tatamhtat, yep qatsit ep tsivót-sikip sunat aw hóyokiwtaqat òmahtani, sen pam kiy tatamhtani, sen pāvamuy, tupkomuy, qōqamuy, siwamuyu, sen nay pu yuy, sen nōmay pu timuy, sen pāvasayu. Pu qatsit nātoniqat ep pam qatsit qaso'taqat makiwni. ³⁰ Nikañw kaysiwhqam mohti'wisqam nuhtuñkyani, pu nuhtuñkyaqam mohti'wisni.

20

The Workers in the Vineyard

¹ Pi òveqatsit añqw moñwtunatyat hak tāqa ovauyi'taqat anta. Pam hak suits talavay tumal'aymuy wáñwayi. ² Noqw puma sūkw yālit òviy tapkinayaniqey hu'wayaqw, pam ovauyiy aw pumuy ayata. ³ Noqw wukotōñvaqw, i' ūyi'taqa haqe' waynumkañw, hakimuy piw tuwa. Puma huhyankive hoñnumya qahintsatskaqee. ⁴ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Pay uma iovauyiy awyani. Noqw pay ason hin súantaqw, nu pan umumi sisvini. Noqw puma awya. ⁵ Noqw tāwanasaptiqw, pu tāwat atvelpetiqw, pam añqe' nakwsuqe piw anhti. ⁶ Noqw pu kanel'òkisat, piw pam huhyankiminihqe, piw hakimuy tahtaqtuy tuwa, ep hoñnumyaq'ò, nihqe amumi pañqawu: Ya uma hinoqw paysoq tēvep hoñnumya? ⁷ Pu suhka aw pañqawu: Ispi qa hak itamuy tumal'ayhtaq'ò. Noqw pam amumi pañqawu: Uma turs piw iovauyiy awyani, amumi kita. ⁸ Noqw pu tapkiqw, ovauyi'taqa tumalmoñwiy aw pañqawu: Um tumalay'yūñqamuy wáñwayni; nen pumuy amumi sisvini. Um nuhtuñk òkihqamuy añqw hoyoyoykukañw, mohtimaqat aqw yúkuni. ⁹ Noqw ima pas pay tumalqe'totiniñiqw òkihqamuy

amumi suskomuy yālit sisvi. ¹⁰ Nikañw mohti ökihqam puma wūhaq ömahtotaniqey wūwaya; nit puma pay amún sohsoyam suskomuy yālit ömahtota. ¹¹ Noqw puma ahsatiy ömahtotaqe, üyi'taqat aw qa tsúyak-unañway hinqaqwaqe, ¹² Pañqawwa: Ima nuhtuñk ökihqam panis sūs tāwat qöniltiqat añ tumaltota; noqw itam tēvep tumalay'yuñwa, pu itam utuhuut kānanapta. Noqw um sun itamumi sisvi. ¹³ Noqw pam sukwat aw pañqawu: Ikwátsi, pay nu qa hin qasuanhti. Ya um qa sūkw yālit öviy tumaltaniqey inumum pan yuku? ¹⁴ Taa, uh'ahsatiy um yawkañw nimani. Pay nu sohsokmuy umumi sun sisviniqey nāwakna, umuy tēvep tumalay'yuñqamuy-nikañw pu imuy nuhtuñk ökihqamuy pīwu. ¹⁵ Ya nu hihta nāp isivay hintsanniqey nāwakne' panhtiniqw, pam qasuanta? Ya nuy qa unánwawniqw, öviy um inumi qa kwanwátayta? ¹⁶ Noqw öviy nuhtuñkyaqam mohti'wisni, pu mohti'wisqam nuhtuñktotini. Pi kaysiwhqam as wánwayniwya, nikañw hikiyom namorsti-wya.

Jesus Speaks about His Death a Third Time
(Mr 10.32-34; Lk 18.31-34)

¹⁷ Noqw pumuy Jerusalem aqwyaqw, Jesus imuy pakwt löq sihkay'taqamuy put aw nánatuwnayaqamuy nanaltyaqw, amumi pañqawu: ¹⁸ Meh, itam Jerusalem hapi aqwya. Noqw nu' Sinot Tiat God awwat mohpeq momñwituy-nikañw pu tutavot tutuqaynayaqamuy amumi noiwni; noqw puma nuy nīnayaniqey pasiwnayani. ¹⁹ Pu nuy qa-Jew-sinmuy amumi noayaqw, puma inumi tututsiwyani; nuy wuvahtotani; pu nahoylehtsit aw nuy muayani. Nikañw pāyis talq nu ahoy tātayni.

A Mother's Request
(Mr 10.35-45)

²⁰ Noqw pahsat pu Zebedeet timat yuy amum Jesus aw pitu. Noqw yuam put pas hihtatakañw aw okiwlawu, hihta tuñlay'kañwo. ²¹ Noqw Jesus put aw pañqawu: Ya um hihta nāwakna? Noqw pam put aw pañqawu: Ason um uh-moñwqeny ep qatuptuqw, as imuy itimuy amuñaqw haqawa uhputvaqe qátuniqw, pu suhkawa uhsuyvaqe qátuniqat um itamuy hu'wani. ²² Noqw Jesus tíyotuy amumi pañqawu: Uma hihta öviy tüviñlawhqeý qa mātsi'ta. Ya pay uma nuy kānavotpit añqw yúkuniqat añqw yúkuniqey suhtaq'ewa? Ya sen uma nuy hin tuvoylaiwtaqat pan tuvoylatiwniqe öviy'o? Noqw puma put aw pañqawu: Owi, pay itam suhtaq'ewa. ²³ Noqw Jesus pumuy amumi pañqawu: Pay nu kānavotpit añqw yúkuniqat uma as soon qa yúkuni; piw nuy hin tuvoylaiwtaqat pan uma tuvoylatiwni. Nikañw pay nu hakiy iputvaqe, sen isuyvaqe

qátuniqat pañqawniqey aw qa tutuyqawi. Nikañw pay ason pas pam hakimuy amuñem na'sastiwhq pam pumuy amumi noiwni. ²⁴ Noqw ima pakwtnihqam put nanaptaqe, pumuy nātupkomuy amumi qa yan unañwtoti. ²⁵ Noqw Jesus pumuy nāmi wāñwayhqe, amumi pañqawu: Uma navoti'yuñqw imuy qa-Jew-sinmuy moñwimat pumuy amumi tutuyqawya, noqw pavansinom öqalay pumuy nanvotnatiwisa. ²⁶ Nikañw uma hapi qa panyuñwni. Pay umuñaqw haqawa pas pávanniqey nāwaknaqa umuy nawus tumalay'tani. ²⁷ Pu uma haqawa sus-tutuyqawniqey nāwaknaqa nawus piw sohsokmuy tūwikiamni. ²⁸ Hikis pi nu' Sinot Tiat qa hihta tu'yalawniqe öviy pitu; pi nu nuhtumi unañwtapniqe öviy pitu, piw sinmuy kaysiwhqamuy amuñem iqatsiy táve', pumuy ayo öyaniqe öviy'o.

Jesus Heals Two Blind Men

(Mr 10.46-52; Lk 18.35-43)

²⁹ Noqw pumuy Jerichot añqw ahpiyyaqw, qaan'ewakw hintaqam sinom Jesus añkya. ³⁰ Noqw meh, löyöm qapostalqat tāqat pöqlave qatukañw, Jesus añqe'niqw navotqe, tsa'lawhqe pañqawu: Is okiw itamuy ökwatuwaa, Tutuyqawhqa, um David tiat! ³¹ Noqw sinom pumuy mēwayaqe, qa hiñqawlawniqat amumi pañqawu. Noqw pahsat pu puma pas pāpu a'nö pañqawu: Is okiw itamuy ökwatuwaa, Tutuyqawhqa, um David tiat! ³² Noqw Jesus pep wunuptut, pumuy wāñwayhqe, amumi pañqawu: Ya nu umuy hintsanniqat uma nāwakna? ³³ Noqw puma put aw pañqawu: Tutuyqawhqa, um as okiw itahposiy tālawnani. ³⁴ Pu Jesus pumuy ökwatuwhqe, pumuy pōsiyamuy aw hintsana; noqw pahsat pay pumuy pōsiam tālawva; noqw puma put añki.

21

The Triumphant Entry into Jerusalem

(Mr 11.1-11; Lk 19.28-40; Jn 12.12-19)

¹ Noqw puma Jerusalem aw hayiñwnayaqe, Olive-tso-mot aw öki, Bethphage-kitsókit aw'i. Noqw Jesus löqmuy put aw nānatuwnaqamuy ayataqe, ² Amumi pañqawu: Uma umupyeye kitsókit awnen; uma pep mörot som'iwtaqw tiyat ámumnihqat túwani. Uma pumuy ñaht, añqw inumi wikni. ³ Pu ason kurs hak umumi hiñqawhqa, uma aw pañqawni: Tutuyqawhqa imuy nāwakna, kítani; noqw pahsat pay pam pumuy añqw lālayni. ⁴ Yan Tutuyqawhqa lavay'ayaat hin lavayhtiqa aw antsaniwa; ura pam pañqawu: ⁵ Uma Sion ep sinmuy āawnayani: Meh, umuhmoñwi añqw umumii, okiw'unañway'kañw mörot akw tsokiwma, morohyat akw'a. ⁶ Noqw put aw nānatuwnaqam ahpiynihqe, Jesus hin amumi

lavayhtiqtat anhti; ⁷Nihqe mōrot wikva, pu morohyata. Noqw sinom yuwsiy amutsmi ahpatota; noqw Jesus aqw wūvi. ⁸Noqw sinom pas qaan'ewakw hintaqam pōnawit yuwsiy ahpatota; pu pētū himutsotskit nantaqayat tsahqayaqe pōnawit o'ya. ⁹Noqw ima mohti'wisqam amuñkyaqamuy amumum tsa'tiwisqe pañqawwisa: Öqawmañwu, David tíata! Uma Tutuyqawhqat natñwaniyat añ pitutoqat pas hihtatotani. Nam God Sus'oveqnihqā put öqalaa! ¹⁰Noqw pam Jerusalem ep pituqw, kīve sinom hin mowawaykuqe pañqawwa: Ya pam hak'i? ¹¹Noqw sinom pañqawwa: P' Tutuyqawhqat lavay'ayaata, Jesus, Galileet ep Nazareth añq'ö.

Jesus Goes to the Temple

(Mr 11.15-19; Lk 19.45-48; Jn 2.13-22)

¹²Noqw pu Jesus God kīyat aw pítuhqe, ep ihpove huhyayaqamuy, pu hihta tuhtuy'yaqamuy sohsokmuy pañqw tusoqlalayi, nit sīvat nāhoyñwantotaqamuy huhyanpiyamuy takumna, pu hōwihtuy huhyayaqamuy atsvewayamuy énañ'a; ¹³Nihqe amumi pañqawu: Ura Tutuyqawhqat lavay'ayaat put eñem yan pēna: Iki nāwakinpikihu yan tūnwantiwni. Noqw tuwat soq uma put uuyiñwtuy kivatoyñaya. ¹⁴Noqw hakim qapostalyaqam, pu qayaktaqam God kīyat ep put aw öki, noqw pam pumuy qalapsina. ¹⁵Noqw tsātsayom God kīyat ep saāataqe, pañqawwa: Öqawmañwu, David Tiat! Noqw God awwat mohpeq momñwit-niqw pu tutavot tutuqaynayaqam it nanapta. Pu puma pas nāp yórikya Jesus kātutmalat hintsakq'ö; nīkañw tuwat a'nō itsívutotiqe, ¹⁶Jesus aw pañqawwa: Ya um imuy hiñqawwaqw qa navota? Noqw pam amumi pañqawu: As'a. Noqw ya uma it tutuvenit qa hisat añ tuñwáya: Um titipostuy, pu yōyoñyaqamuy moayamuy ahpiy pas suyan tayawintiwni, it añ'a? ¹⁷Pu pam pumuy mātapt, kitsókit Bethanyt awnihqe, pep talöñna.

Jesus Curses the Fig Tree

(Mr 11.12-14, 20-24)

¹⁸Noqw talavay pam ahoy kīminikañw, tsönmoki. ¹⁹Nit pam pōhut qalave nōnvospaltsokit túwahqe, aw last, qa hihta ep tuwa, pay nahpit-saa, nihqe aw pañqawu: Pay um pas yahpiy qa hisat sipalay'vani, kita. Noqw pahsat pay nōnvospaltsoki lāki. ²⁰Noqw put aw nánatuwnayaqam put tutwaqe, kātayuñqe pañqawwa: Is uti! Nōnvospaltsoki súlaki. ²¹Jesus lavayhtiqe, pumuy amumi pañqawu: Nu umumi pas antsa pañqawni: Pas uma qapēvewnayakahkañw qa wiwsiye' nuy nōnvospaltsokit hintsanqat uma piw pan hintsak-wisni. Hikis put epni-hqe hóyokput uma hintsak-wisni. Uma it tūkwit nahlake'

wuhkovatuphamiq tūviwniqat aw pañqacaqaw, pam kurs hin qa panhtini. ²² Pu uma qapēvewni'kahkañw Inay aw hihta ōviy tūviñtote', soon qa put makiwyani.

The Question about Jesus' Authority

(Mr 11.27-33; Lk 20.1-8)

²³ Noqw pam God kiyat aw pákihqe, sinmuy tutuqaynaqw, ima God awwat mohpeq momñwit, pu sinmuy amuñaqw wukw'a'yat put aw ōkihqe, aw pañqacaqaw: Ya um hihta ōqalat aw yankañw ïit hintsaki? Hak uñ it ōqalat maqa? ²⁴ Noqw Jesus lavayhtiqe amumi pañqawu: Kurs nu tuwat umuy sukw hihta tūviñtani; noqw kurs uma nuy put āawnayaqw, nu tuwat hihta ōqalat aw yankañw ïit hintsakqey umuy āawnani. ²⁵ Ura John kūyit akw tūtuvoylalawu. Pam pantsakniqey haqaqw makiwa? sen ōveqatsit añqō'? sen sinmuy amuñaqō'? Noqw puma nānami yuaatotaqe pañqacaqaw: Ya sen itam Oñaq'ō, kitotani? Soon qa pam itamumi pañqawni: Noqw hinoqw uma put aw qa tūtuptionsiwa? ²⁶ Ya sen itam sinmuy amuñaq'ō kitotani? Nikañw itam sinmuy mamqasya. Pi sinom sohsoyam John Tutuyqawhqat lavay'ayaatnihqat pan mātsi'yuñwa. ²⁷ Noqw puma lavayhtotiqe Jesus aw pañqacaqaw: Kurs itam hin pañqaqwani; noqw pam umumi pañqawu: Pay nu ōviy piw soon hihta ōqalat aw yankañw ïit hintsakqey umuy āawnani.

The Parable of the Two Sons

²⁸ Noqw ya uma hin wūwantota? Hak tāqa lōqmuy tiy-otimuy'ta; nihqe pam mohti'maqat awnihqe aw pañqawu: Itii, um pu' iovauiy ep tumalay'tani. ²⁹ Noqw pam lavayhtiqe nay aw pañqawu: Sóoni, kitat, pay hihsavoniqw wuwniy alōntaqe aw haqamii. ³⁰ Pu pam añknihqat awnihqe aw piw án lavayhti. Noqw pam hu'waqe nay aw pañqawu: Nu awni, itanaa, kitat pay qa aw'i. ³¹ Noqw ya úmuyniqw imuy lōqmuy amuñaqw himuwa nay tunatyayat anhti? Noqw puma aw pañqacaqaw: Pay mohti'maqa. Noqw Jesus amumi pañqawu: Nu umumi pas antsa pañqawni: Ima moñwit eñem sīvat ōmalalwaqam, pu tokoy huhyayaqam momoyam umupyeve pay God moñwtunatyayat aw yuñta. ³² Pi John súantaqat pōhut umuy āawnaniqe umumi pituqw uma put aw qa tūtuptionsiwa; noqw añwu pi moñwit eñem sīvat ōmalalwaqam, pu tokoy huhyayaqam put aw tūtuptionsiwa. Noqw as uma aw yórikyat umuhtunatyay añqw qa lasya, uma as aw tūtuptionsiwanikañwo.

The Parable of the Tenants in the Vineyard

(Mr 12.1-12; Lk 20.9-19)

³³ Huvam inumi tuqayvastotaa. Noqw nu umuy tūwutsit āawnani. Hak tāqa ōvat uyht, put aw ñōyakna, nit haqam ōvat

pālayat yuykuyaniqat eñem qölötat, tuwalankihut kīta; nit ūyit tumalay'yuñqamuy amumi put mātap, yāvoqhaqamii. ³⁴ Pu ōviy kwañwtinisavotiqw pam tumal'aymuy ūyit tumalay'yuñqamuy amumi hōna, aniwnit ōmahtotaniqat ōviy'o. ³⁵ Noqw ūyit tumalay'yuñqamuy put ayamuyatuy űuahtotaqe, sukwat wuvah-tota, pu sukwat nīnaya, pu sukwat tatatupya. ³⁶ Pu piw pam pētuy tumal'aymuy mohti aqwyaqamuy amuhpenihqe hōyokiwtaqamuy amumi ayata. Noqw puma pumuy mohti' ōkihqamuy amún hintsatsna. ³⁷ Pahsat pu pam nuhtuñk pas tiy pumuy amumiq tavi pañqawhqe: Puma pay itiy soon qa kaptsi'totani, yan wūwaqee. ³⁸ Noqw soq ūyit tumalay'yuñqamuy tiyat tutwaqe nānami pañqawwa: I' hapi nay akpetaniqa. Taa, itam nīnayani, nen itam hihta himuyat himhtotani, kitota. ³⁹ Nihqe puma put űuayat, ovauyit añqw qalavo tūvayat, nīnaya. ⁴⁰ Taay, noqw ya ōvat ūyi'taqa pite', ūyit tumalay'yuñqamuy hintsanni? ⁴¹ Noqw puma put aw pañqawwa: Soon qa pam pumuy qahopihtuy qōyani, nit pas pētuy tumal'ayhtani; noqw puma put kwañwtiqw put aw kiwismantani, kitota. ⁴² Noqw Jesus pumuy amumi pañqawu: Ya uma qa hisat it tutuvenit añ tuñwáya? Owa kīlalwaqamuy amuhpiy qalavo tūviwhqa hapi tuyqaatniwhiti. Tutuyqawhqa it tumaltaqw, itamuyniqw kātatayhpi, it'a? ⁴³ Yaniqw ōviy nu umumi pañqawni: God moñwtunatyat umuñaqw nawhkiwhit, pu hihtuywatuy sinmuy amumi noiwni. Noqw puma hapi moñwtunatyat ep sinoiwyuñqamuy amún hinwisni. ⁴⁴ Noqw it owat ep posqa hapi yónoyhtimantani; nīkañw ason pam owa hakiy aw pohse' put pās tostani. ⁴⁵ Noqw God awwat mohpeq momñwit, pu Pharisee-sinom, puma put lavayiyat aw tūqayyuñqe māmatsyaqw, kurs pay pam pumuy yuaata. ⁴⁶ Nihqe puma as put űuayaniqey unañwtotit, piw sinmuy maqastoti, pūmuyniqw pam Tutuyqawhqtat lavay'ayaatniqw ōviy'o.

22

The Parable of the Wedding Feast

(Lk 14.15-24)

¹ Noqw Jesus tūwutsit hihta tuawi'taqat akw pumuy amumi lavayhtiqe pañqawu: ² Oveqatsit añqw moñwtunatyat hakiy moñwit tiat nāaptsinaqw eñem nōvatiwhqtat anta. ³ Put naat nōviwhqtat aw tūtsamiwyuñqamuy wánwayyaniqat ōviy ayamuy añqe' ayata. Noqw tūtsamiwyuñqamuy awyaniqey qa nānawakna. ⁴ Pahsat pu piw pam pētuy tumal'aymuy ayataqe amumi pañqawu: Uma tūtsamiwyañqamuy amumi pañqawwani: Taay, nōva pās yukilti; nu iwakasvokmuy, pu iwakashoymuy wi'yuñqamuy qōya; noqw shosoy himu pās yukiwta. Uma

nāaptsinaqat ep nōviwhqat awyani. ⁵ Noq̄w puma put paysoqtotaqe, haqe' nankwusa, suhka pās̄ay aw'i, pu suhka huhyanpiy aw'i. ⁶ Noq̄w pēt̄u tumal'aymuyatuy ŋuahtotat, pumuy okiwsasnat, qōqya. ⁷ Noq̄w moñwi put navotqe itsivuti; nihqe pumuy amumi solāwamuy ayataq̄w, puma tumal'aymuyatuy qōqyaqamuy tuwat qōqya; nit kitsók̄iyamuy taq̄tsokya. ⁸ Noq̄w pahsat pu moñwi tumal'aymuy amumi pañqawu: Pas nāaptsiniwhqat ep nōviwhqat pās̄ yukiwta; noq̄w kurs tūtsamiwyaqam qahopitu. Noq̄w ōviy soon pumuy amuñaq̄w haqawa nōviwhqat añq̄w nōsni. ⁹ Taay, uma añqe' pōhut añ nankwuse', hakimuy hihsa'nihqamuy tutwe', uma pumuy nōviwhqat aw tūtsamtotani. ¹⁰ Noq̄w ōviy puma tumal'a'yat añqe' pōhut añ nankwusaqe, hakimuy hihsa'nihqamuy tutwaqe, pañso tsovalaya, qalomás̄inmuyu, pu lomasinmuyu. Noq̄w haqam nāaptsiniwhqat ep sinom ohpo. ¹¹ Noq̄w moñwi tūtsamiwyuñqamuy amumi kuyvatoqe, ep pákihqe, hakiy tāqat nāaptsiniwhqat ep yuwsit qa yuwsit'at̄aqat tuwa. ¹² Nihqe pam put aw pañqawu: Ikwátsi, ya um hin nāaptsiniwhqat ep yuwsit qa yuwsit'kañw pew paki? Noq̄w kurs pam hiñqawni. ¹³ Pahsat pu moñwi tumal'aymuy amumi pañqawu: Huvam māyat, pu hokayat somyat ayo'haqami ihpomi qalālat aw uma tūvayani. Pep tsaykitiwni, pu tama ñuritiwni. ¹⁴ Pay as kaysiwhqam wáñwayniwya; nikañw pay híkiyom namorstiwyā.

The Question about Paying Taxes
(Mr 12.13-17; Lk 20.20-26)

¹⁵ Pahsat pu Pharisee- sinom ahpiyyaqe, hin as put lavaiyat akw núansanyaniqey ōviy namivavasiwnaya. ¹⁶ Nihqe puma hakimuy pumuy amumi nánatunwyaqamuy pu Herod añq̄w wīsiwtaqamuy Jesus aw hōnayaq̄w, puma pañqawu: Tūtutuqaynaqa, itam ūmi navoti'yuñq̄w, um pas qaatsatnihqat hintsaki; nihqe um God tuwiyat suan tūtutuqayna; pu um qa sinonuiña, ispi um sinmuy wuwniyamuy qa kaptsi'taqee. ¹⁷ Um kurs ōviy itamuy āawnani, Ya um hin wūwanta? Ya pay itam hihta añ sivit Caesar aw ōoyyaniq̄w pam súanta? Sen qa súanta? ¹⁸ Noq̄w Jesus pumuy nukpantunatyayamuy tuway'taqe, amumi pañqawu: Ya uma hinoq̄w nuy unaheptota, nawip'ew hintsatskaqamu? ¹⁹ Kurs tax ep sīvat inumi mahtaknaya. Noq̄w puma put aw put mahtaknaya. ²⁰ Noq̄w pam amumi pañqawu: Ya i' hakiy taywaata? Pu hakiy tuñwniat añ pey'ta? ²¹ Noq̄w puma put aw pañqawu: Caesar hapi. Pahsat pu pam amumi pañqawu: Panta hápiniq̄w; ōviy uma Caesar himuyat Caesar aw noayani; pu uma God

himuyat God aw noayani. ²² Noq̄w puma yan nanaptaqe, kurs hiñqaqwaqe, k̄atayunt, put m̄atapyat, ahpiyya.

The Question about Rising from Death

(Mr 12.18-27; Lk 20.27-40)

²³ Noq̄w pay put t̄alat ep hakim Sadducee-sinom, yaw so'pum pay ahoy qa yesvaniqat pañqaqwaqam, put aw ökihqe t̄viñtotaqe, ²⁴ Aw pañqaqwa: T̄ütutuqaynaqa, ura Moses hapi pañqawu: Kurs t̄aqa qa tímuy'kañw mokq, put p̄avaat, sen tupkoat put n̄omayatniñwuqat amum qatupte', put eñem t̄ioymantani. ²⁵ Noq̄w ura as hakim ts̄áne'nihqam n̄anatumkom ȳese. Noq̄w amuñaqw suspavaam as n̄omatat, qa tímuy'vat, pay m̄oki; nihqe tupkoy aw n̄omay m̄atavi. ²⁶ Noq̄w añkñihqa pay piw anhti; noq̄w pu amuñkñihqa pay piw amunhti. Noq̄w puma as ts̄áne'nihqam put n̄omatotaqw, qa hihtawat eñem wuhti ti'va. ²⁷ Noq̄w nuhtuñk pu' wuhti tuwat m̄oki. ²⁸ Noq̄w ya öviy sinmuy ahoy yesvaqw, pam hihtawat pumuy ts̄áne'nihqamuy n̄omaatni? Pi puma sohsoyam put n̄omatota. ²⁹ Noq̄w Jesus amumi pañqawu: Suyan pi uma tutuvenit-nikañw pu God öqalayay qa tuwi'yunwa. Nihqe paniqw hapi öviy uma qa suan w̄uwaya. ³⁰ Pi sinom ahoy yesve', soon n̄omalalwani, piw soon puwsuñwlalwani; pas puma öveqatsit ep God hoñviaymuyatuy amunyuñwani. ³¹ Noq̄w kurs uma so'qam ahoy yesvaniqat ep t̄viñtotaqw-ya uma qa hisat tutuvenit añ it tuñw̄aya: Ura God umumi pañqawu: ³² Nu hapi Abraham, pu Isaac, pu Jacob, pumuy Tutuyqawhqaamu, it'a? (Noq̄w öviy puma n̄ato ȳese.) Oviy pi God qa so'pumuy amumi tutuyqawı, pi yesqamuy amumii. ³³ Noq̄w sinom it nanaptaqe, put tutuqayhpiyat ep k̄atayunwa.

The Great Commandment

(Mr 12.28-34; Lk 10.25-28)

³⁴ Noq̄w yaw pam Sadducee-sinmuy moavöлтаqat Pharisee-sinom nanaptaqe, puma sumitsovalti. ³⁵ Noq̄w pumuy amuñaqw suhka tutavot aw tuvoti'taqa put unahepqe, t̄viñtaqe aw pañqawu: ³⁶ T̄ütutuqaynaqa, ya tutavot ep himuwa pas suspavani? ³⁷ Noq̄w Jesus put aw pañqawu: Um God Uhtutuyqawhqaay aw sohsok uh'unañway akw unañway'tani, pu sohsok uhhikwsiy akw'a, pu sohsok uhwuwniy akw'a. ³⁸ I' hapi susmohti-nikañw pu suswuyöq tutavo. ³⁹ Noq̄w añkñihqa pay piw put anta: Um pas n̄ami hin unañway'taqey pan uhsinosñway aw unañway'tani. ⁴⁰ Pi sohsoy tutavo pu Tutuyqawhqaat lavay'aymuyatuy lavayiam imuy löqmuy tutavot hapi ahpiyo.

The Question about the Messiah

(Mr 12.35-37; Lk 20.41-44)

⁴¹ Noq̄w nāt Pharisee- sinom tsovawtaq̄w, Jesus pumuy tūviñtaqe, ⁴² Amumi pañqawu: Ya uma hin Christ aw wūwantota? Ya pam hakiy tiata? Noq̄w puma put aw pañqawu: David hapi pam tiata. ⁴³ Noq̄w pam pumuy amumi pañqawu: Noq̄w pantaq̄w hinoq̄w David Qahováriwtaq̄at Hikwsit ahpiy put Moñwílawu? Oviy pi pañqawu: ⁴⁴ Tutuyqawhqa Imoñwi aw pañqawu: Um hāk iputvaqewat qátuni, hisat nu uhtuwqamuy áñwutaq̄w, puma ūmi maqaptsi'yuñwniqat pahsavoo. ⁴⁵ Noq̄w kurs David put Moñwílawhqa, hin pam put tiatni? ⁴⁶ Noq̄w soon kurs hak put hu'wani. Piw pāpu qa hak pahpiy put hihta tūviñtaniqey aw unasaki.

23

Jesus Warns against the Teachers of the Law and the Pharisees

(Mr 12.38-39; Lk 11.43, 46; 20.45-46)

¹ Pahsat pu Jesus sinmuy- nikañw pu put aw nánatuwnayaqamuy amumi lavayhtiqe, ² Pañqawu: Tutavot tūtutuqaynayaqam Pharisee-sinmuy amumum Moses qeniyat ep hoñi. ³ Paniq̄w òviy uma pumuy lavayiyamuy aw tūqayyuñwi, pu umuy hinhtotiniqat umumi pañqawuq̄w uma panhtotimantani; nikañw uma pumuy qa tututskanayani. Taq puma as nuhtumi yuaatiwiskahkañw, lavayiy qa an hinwisa. ⁴ Taq puma soñawnen hihta s'nō putut mokahtotat, hakiy ikwiltuynayañwu; nikañw soon nas'ew put pañwayañwu. ⁵ Nihqe nāp hihta hintsatskaqey mahtakni'yuñwniqey òviy pantsatska. Puma God lavayiyat hihta añ pey'yuñqat put qōtōsosomhpi'yuññwu, pu may añ pīwu, pu yuwsiy wupatsamimhtoynaya. ⁶ Pu haqe' nōviwhqat añ mohkaqe qeqnit tuñlay'yuññwu, pu tsotsvalkiva qenit pas pávanyaqat pīwu. ⁷ Pu sinom kisonva pumuy pas hihtay'yuñwniqat nānawakna, pu Tutuqaynaqa yan tūñwantiwyaniqey tuñlay'yuñwa. ⁸ Noq̄w uma hapi Tutuqaynaqa qa yan tūñwantiwyani; pi sūka umuy tutuqaynaqa, Christ; noq̄w uma sohsoyam nānatupkomu. ⁹ Pu uma tūwaqatsit ep qa hakiy nālalwani; pi sūka Umunaa, òveqatsit ep qátuhqa. ¹⁰ Pu piw uma Tūtsami'wisqey qa yan tūñwantiwyani; pay pi sūka umuy tsāmi'maqa, Christ. ¹¹ Pay umuñaqw pas suspavannihqa umuy tumalay'mani. ¹² Haqawa pavan nāhihtataqa hapi qahimuniwhntini; pu nāqahihataqa hapi a'nō hímuniwhntini.

Jesus Condemns Their Hypocrisy

(Mr 12.40; Lk 11.39-42, 44, 52; 20.47)

¹³ Nikañw is ohi uma tutavot tutuqaynayaqamu, pu Pharisee-sinomu, nawip'ew hinyuñqamu! pi uma òveqatsit

añqw moñwtunatyat aw sinmuy uhtsi'yuñwa; uma as qa aw yuñtakañw, aw yuñniqamuy qa nakwhantoyñaya. ¹⁴ Is ohi uma tutavot tutuqaynayaqamu, pu Pharisee- sínomu, nawip'ew hinyuñqamu! uma koñnanalvutuy kikiyamuy nawhkilalwa; pu uma nawip'ew nānawakne', sutsépyuaaykuyañwu. Paniqw hapi òviy uma pas pavan qalomáyukuniwyaniqey aqw hoyta. ¹⁵ Is ohi, uma tutavot tutuqaynayaqamu, pu Pharisee- sínomu, nawip'ew hinyuñqamu! Pas pay uma hakiy umuhtuptsiwniy aw tuptsiwnayaníqē òviy pātuwaqatsit, pu tūwaqatsit añ ahsupoq nankwusañwu. Noqw uma put aw tuyqawvayaqw, pam umuhpenihqe pas qalomáhintsakñwu. Noqw òviy God nawus maskive qōhit aqw put sivintoyñani, umuhpenihqe hōyokiwtaqata. ¹⁶ Is ohi uma tūtsamyāqam qapostalyaqamu! Oviy pi uma pañqaqwa: Hak lavayhte': Nam ilavayi God kīyat hin hūrs wúnuhqat pan wúnuni kite', pam soñawnen qa hinwat lavayhtiñwu. Nikañw kurs pam Ilavayi it sikavalasivat God kīyat epnihqat an pasiwtani kite', pam nawus lavaiy kurs hin qa anhtini. ¹⁷ Uma ñasta wuwni'yuñqamu qapostalya! Ya himuwa pas pávanniqw òviy'o? sen sikavalasiva? sen God kīata? Pi put kīat hapi sikavalasivat pas hihtatañwu. ¹⁸ Uma piw pan tūtutuqaynaya: Hak lavayhte': Nam ilavayi God kīyat ep hom'oyvihkat an pasiwtani, kite', pam soñawnen qa hinwat lavayhtiñwu. Nikañw hak lavayhte': Nam ilavayi hom'oyvihkat ep kuwahtiput an pasiwtani, kite', nawus pam lavaiy kurs hin qa anhtini. ¹⁹ Uma nūanhihtu qapostalyaqamu! Ya himuwa pas pávanniqw òviy'o? sen kuwahtipu? Sen hom'oyvihka? Pi pam hapi kuwahtiput pas hihtatañwu. ²⁰ Paniqw òviy hom'oyvihkat akw òqalat lavaiy pasiwnaqa piw kuwahtiput pep oyiwhqat akw pan lavayhtiñwu. ²¹ Piw God kīyat akw òqalat lavaiy pasiwnaqa piw God pep ki'taqat akw pan lavayhtiñwu. ²² Pu hak òveqatsit akw òqalat lavaiy pasiwnaqa hapi God moñw'atsvewayat akw pan lavayhtiñwu, pu put ep tsokiwtaqat akw'a. ²³ Is ohi uma tutavot tūtutuqaynayaqamu, pu Pharisee- sínomu, nawip'ew hinyuñqamu! uma pi umuh'uyiy añqw nēnevenit pakwút-sikivo sun oyit God aw noayañwu; nikañw soq God tutavoyat pas pávanyaqat uma ayo yuykuya; uma sinmuy amuñem suan hin yukuyaniqey qe'toti; uma ñasta nūokway'yuñwa; uma qa suan hinwisa. Uma as pávanyaqat tutavot añ ahsupoq hinwisnikañwo, pu it qa pas qatuvosnihqat añ piwu. ²⁴ Uma hihtu qapostalkahkañw tūtsamyāqamu! pas uma totophohyat òviy kūyit tsahkwakinkahkañw, it himuvohkot pōlay'taqat kwukwú'ya. ²⁵ Is ohi uma tutavot tūtutuqaynayaqamu, pu

Pharisee-sínomu, nawip'ew hinyuñqamu! Uma kuyapkuyit, sen tsaqaptat òvaqe-sa kwañw'ewakwnihqat anyuñwa, nīkañw soq hihta tukwhanayanigey- sa tunatyawyuñwa, Pu uma qanamítuyqawi'yuññwu. ²⁶ Um qapostal Pharisee-sino, um mohti uhkuyapiy ahsonñaqw kwañw'ewakwtaqw, pam òvaqe piw kwañw'ewayni. ²⁷ Is ohi uma tutavot tūtutuqaynayaqamu, pu Pharisee- sínomu, nawip'ew hinyuñqamu! Uma tūtuamit qōtsálwiwyuñqat anyuñwa. Pay as antsa pi pam òvaqe lomasosniwa; noqw pi ahsonve sinmuy òqaam añ opom'iwyuñwa, pu sohsoy himu toyoy'eway'o. ²⁸ Noqw pan uma suovaam pay suan hinyuñqey nuhtumi namtaknaya; nīkañw uma pan atsáy'kahkañw qa súanhinwisa.

Jesus Predicts Their Punishment

(Lk 11.47-51)

²⁹ Is ohi uma tutavot tūtutuqaynayaqamu, pu Pharisee-sínomu, nawip'ew hinyuñqamu! Uma pi Tutuyqawhqat lavay'aymuyatuy amuñem tuamhqölöt lomahinyuñqat yuykuya, pu añ hakimuy súanyuñqamuy haqe' tūam'iwyuñqat añ aw nukwánwsonilantotaqe, ³⁰ Pañqawañwu: Pas as itam itanamuy qatsíyamuy ep yēse', soon amumum Tutuyqawhqat lavay'aymuyatuy qōqyani. ³¹ Yan uma Tutuyqawhqat lavay'aymuyatuy qōqyaqamuy tímatnihqey nāsuhputsni'yuñwa. ³² Taay! Huvam umunamuy hihta yayhnayaqat aw antsatsnaa. ³³ Uma lölöqañhtuy amunyuñqamu, uma tsūtsu'tuy aniwnimatu! ya uma hin qōhit aqw maspiwanyiqey añqw ayo nōnakni? ³⁴ Pantaqw òviy meh! Nu hapi umumi lavay'a'yatuy hōnani, pu suan wuwni'yuñqamuyu; pu tūtutuqaynayaqamuy nu umumi ayatani. Noqw haqawatuy uma qōqyani; pu haqawatuy nahoylehtsit aw múayani; pu haqawatuy uma umuhtsotsvalkiy añ a'nō wuvahtotani, nen añ aqwhaqami kitsókinawit pumuy okiwsahsanyani. ³⁵ Noqw God umuy hapi tukopani, sohsoqmuy suan hinwisqamuy umunam qōqyaqat ahpiy'o, it súantaqat Abel qatsíyat ep'e, pu añk yesqamuy pīwu, pu Barachias tiyat Zacharias yan mātsiwhqat qatsíyat ep'e. Ura uma God kīyat-nikañw pu hom'oyvihkat pumuy amuhtsave put nīnaya. ³⁶ Pas antsa nu umumi pañqawni: God pu' qatsívaptsiwyuñqamuy amumi sohsoq it yantaqat ep nāoyni.

Jesus' Love for Jerusalem

(Lk 13.34-35)

³⁷ Is ohi úmaa, Jerusalem ep sínomu! Is ohi umuñemi! Uma Tutuyqawhqat lavay'aymuyatuy qōyantotaqamu, pu umumi

ayatiwyaqamuy tatatupqöyantotaqamu! Pas as nu hihsak-ishaqam umuy tsovalani, kowakowuhti timuy masay at-pikaqe tañatañwuqat pan'i; noqw uma qa nānakwha. ³⁸ Meh! God umuhkiy pay tatamhta. ³⁹ Pi nu umumi pañqawni: Pay uma yahpiy haqahpiy soon inumi yórikyani. Nikañw ason hisat aw pituqw, uma pañqaqwani: Tutuyqawhqat natñwaniyat añ pitutoqa nam tayawintiwa, uma kitotani; nen pep pu' uma inumi piw yórikyani.

24

Jesus Speaks of the Destruction of the Temple (Mr 13.1-2; Lk 21.5-6)

¹ Pu Jesus pañqw yamakt, God kiyat añqw ahpiy'o; noqw put aw nānatuwnayaqam God kiyat ep añ kiiwuñqat put aw mahtaknayaniqe put aw öki. ² Noqw Jesus pumuy amumi pañqawu: Ya uma sohsok it añ qa täyuñwa? Pas antsa nu umumi pañqawni: Pay nāt pas qa haqam i' owa nāp qeniy epni. Pas sohsoy sahpukniwni.

Troubles and Persecutions (Mr 13.3-13; Lk 21.7-19)

³ Noqw pam tsomot Olivet epeq qatuqw, put aw nānatuwnayaqam pay nanalt put aw ökihqe aw pañqaqwa: Um itamuy āawnani: Ya ii hisat yaniwhtini? Pu un hisat pītuniqat himu put tuawi'tani, pu qatsit sohtiniqata? ⁴ Noqw Jesus lavayhtiye pumuy amumi pañqawu: Uma tunatyaltotini; noqw qa hak umuy ūnatoyani. ⁵ Taq nāt kaysiwhqam inatñwaniy aw yankahkañw öke', pañqaqwani: Nu' hapi Christ kitotani, nen kaysiwhqamuy ūnatoyayani. ⁶ Pu uma nāqöyiwuy yāvaqnihqat nanvotyani, pu umuhhayhke' nāqöytaqw uma nanaptani. Nikañw uma qa hin unañwtotini. Pi pay pam pāvantaqa pas soon qe'ni. Nikañw pay hapi nāt qa pep so'ñwamiq pītuni. ⁷ Pi añqe' hihtuwat sinom hihtuywatuy sinmuy amumi wuñkuyamantani. Pu moñwtunaty suk w moñwtunatyat ehpewhimantani. Pu hāhaqe' tsönösqatsini, wukotuyhqatsini, pu tutskwa tayayaykuni. ⁸ Ii hapi hīhihta kānanvotpit yayhniata. ⁹ Noqw sinom sohsoyam umumi qa suhtaq'ewyani, uma isinomniqw öviy'o. Noqw puma umuy okiwsahsanyat, umuy qöqyani. ¹⁰ Noqw pahsat pu kaysiwhqam tuptsiwniy añqw lasye', nānami qa suhtaq'ewyani. Noqw sūka suk w momñwituy aw mātapani. ¹¹ Noqw kaysiwhqam hoñve', Tutuyqawhqat lavay'aymatnihqey atsáy'kahkañw kaysiwhqamuy ūnatoyayani. ¹² Ephaqam qaanhtipu tūwaqatsit añ ahsupoq kúrukiwmani, noqw öviy kaysiwhqam

nami'nañway añ peveltotini. ¹³ Noqw pay yūmosa añ kuytaqa hapi ayo yámakni. ¹⁴ Noqw isinom tūwaqatsit añ ahsupoq it lomatuawit yuaatotaqw, sinom sohsoyam nanaptani. Noqw pep pu' so'ñwamiq pítuni.

The Awful Horror

(Mr 13.14-23; Lk 21.20-24)

¹⁵ Ura Tutuyqawhqat lavay'ayaat Daniel yan lavayhti: Hak nuhtsel'ewaynihqa tūkiqōtaniqa wunuptuni. Añ tūnwantaqa māmatsni. Noqw òviy ason uma put God kīyat pas himunihqat ep wūnuhqat aw yórikyaqw, ¹⁶ Pep pu' ima Judeat añ yesqam tuhtukwimi q watqani. ¹⁷ Pu i' hak kits'oveqni q pañqw hāwe', nawus soon hihta òviy ahpami papkini, súwayani qe òviy'ò. ¹⁸ Pu i' hak pasve hinnunqqa soon yuwsiy òviy kīmini. ¹⁹ Noqw hisat aw pituqw, pep hapi pu' haqawat añ nō'yiwyuñqamuy, pu yōyoñnayaqamuy kurs hin watqani qamuy amuñem pas is óhini. ²⁰ Noqw pas pay okiw uma qa tōmō' watqani qey òviy Umunay aw tūviñlalwani, piw qa nasuñwintalōñnit ep'e. ²¹ Taq pep aw pituqw, qaan'ewakw kānavotpini, pas tūwaqatsit hisat yukiltiqat añqw pew pahsavo qa hisat pan hiniwhtiqat pan'i, pas qae, piw soon hisat pāpu paniwhtini. ²² Noqw as talōñwintiw hqa qa pelvotiqw, soon hak ayo yámakni. Noqw pay hapi Tutuyqawhqat namoramuyatuy amuñem tunatyat ahpuy pam pelvotini. ²³ Pep pu' ason kurs hak umumi, Meh, yep Christ kitaqw, sen Ayamo, kitaqw uma qa tūtuptionsiwani. ²⁴ Taq nāt hakim Christ-nihqey nātsokani'yuñqam mātaqtotini; pu Tutuyqawhqat lavay'aymatnihqey nātsokani'kahkañw hoñvani, qa pūmayakañwo; nen hīhihta kātatayhpit hihta tuawi'taqat hintsatskani, pas qaōwihintaniqw òviy kurs as hin pasiwtaniqw hikis pi añ Tutuyqawhqat namoramuyatuy ūnatoyñayani. ²⁵ Noqw meh, uma hapi pay nanapta, ispi nu añwu pay umuy put āawnaq'ò. ²⁶ Paniqw òviy kurs puma umumi Meh, taq pam qayēsiwhpuve qatu, kitotaqw, uma qa awhaqamiyani; sen Meh, pam yūpaveq qatu, kitotaqw, uma qa tūtuptionsiwani. ²⁷ Pi hōpaq talwihpiki tēveñehaqami mātaqtiñwu; noqw pay hapi pantani hisat Nu, Sinot Tiat, pítuni q'ò. ²⁸ Pi haqam himu mokput tokoatniqw, pañso wiwsokt tsovaltñwu.

The Coming of the Son of Man

(Mr 13.24-27; Lk 21.25-28)

²⁹ Noqw pahsat put kānavotpit atsve āpiy pay tāwa qa tālawvani, pu mūyawuy añqw qa talni, pu sōtu tokpelat añqw lōhōhōykuni, pu òvaqe hīhimu óqala tayayaykuni. ³⁰ Noqw pahsat pu himu tokpelat epeq mātsiltini, nuy Sinot Tiyat pítuni qat

tuawi'taniqee. Noqw pahsat pu tūwaqatsit ep sohsoyam nanāpwat sinom tsaykitani; noqw pu Nu, Sinot Tiat, ōqalat yankañw, qaan'ewakw son'iwkañw, ōvaqe ōomawhtuy akw hawtoqw, puma nuy tutwani. ³¹ Noqw itōtōqpi a'nō tōqtiqw, nu ihoñviaymuy añqe' ayatani; noqw puma inamoramuy tūwaqalvoqhaqami yesqamuy nānan'ivaqw tsovalayani.

The Lesson of the Fig Tree

(Mr 13.28-31; Lk 21.29-33)

³² Taay, kurs uma nōnvospaltsokit hihta tuawi'taqat nanaptani. Put nantaqaat palmokte' sákawsate', nahpi'wisq, kurs tal'añwhayiñwtiqat uma nanaptañwu. ³³ Noqw pan hapi uma sohsok iit hihta aw yórikye', soon pas nu hisat pítuniqat uma nanaptani. Pep hapi nu soñawnen hötsíwhpeq wúnuhqat uma nanaptani. ³⁴ Pas antsa nu umumi pañqawni: Soon nāt ima sinom tūtuwayaqw, pay īi sohsoy yaniwhtini. ³⁵ Pay tokpela, pu tūwaqatsi tūwayani; nīkañw ilavayi hapi pas soon tūwayani.

No One Knows the Day and Hour

(Mr 13.32-37; Lk 17.26-30, 34-36)

³⁶ Nīkañw hisat aw pítuniqat, pu haqe' qalawmaqwhaqamniqat hapi qa hak navoti'ta. Pas qae, ōveqatsit ep hoñvia'yam hikis qa navoti'yuñwa. Pas Ina nāla put navoti'ta. ³⁷ Noqw ura Noet qatsíyat ep hin hiniwhtiqat pay hapi piw pantani hisat Nu, Sinot Tiat pítuniqat ep'e. ³⁸ Pay ura nāt qa pātsikq, sinom nōnova, pu hīhikwya; nōmalalwa, pu puwsuñwlalwa, hisat Noet pākihut aqw pákihqat aw pahsavoo. ³⁹ Nihqe puma qanavoti'yuñqe pātsikq, puma sohsoyam sūlawhti. Noqw pay piw hapi pantani hisat nu' Sinot Tiat pítuniqat ep'e. ⁴⁰ Pep pu' hakim lōyōm haqam pasveni; suhka wīkiwhq, suhka akwsiñwni. ⁴¹ Pu hakim lōyōm wuhtit nūmantani; suhka wīkiwhq, suhka akwsiñwni. ⁴² Pantaqw ōviy uma tunatyawyuñwni, taq Umuhtutuyqawhqa hisat pítuniqat uma qa navoti'yuñwa. ⁴³ Noqw uma it navoti'yuñwni: Pi as ki'taqa uyiñwut hísatniqw pítuniqat navoti'te', soon qa tūwalani, nen soon put kīyat haqe' aw pákiniqw pam pánani. ⁴⁴ Paniqw ōviy uma pās moñwvas'iwyuñwni; taq uma nāt qa pan wūwantotaqw, nu', Sinot Tiat pítuni.

The Faithful or the Unfaithful Servant

(Lk 12.41-48)

⁴⁵ Taa. Ya hak haqam hihta añ suan hinmaqa suan wuwni'taqa tumal'aya? Put hapi moñwi tumalsuñwamuyatuy amumi moñwtapq, pam pumuy ańsakis tunōshuylawni. ⁴⁶ Kurs moñwi hisat ahoy pite', put nāt suan tumalay'maqat aw yorikq, pam hahlayhpit epni. ⁴⁷ Pas antsa nu umumi pañqawni: Put moñwíat pas soon put qa sohsok hihta himuy

aw moñwtapni. ⁴⁸ Nikañw kurs as pam tumal'aya qahopinen, pam unañwpeq pañqawni: Imoñwi pítuniqey pas nāt haqami tavi'ma, kítani. ⁴⁹ Nen pu' tumalsuñwamuy wuvahtivakañw, pu honaqkuyit akw hōnaq'iwyuñqamuy amumum tūmoykañw, pu hīhikwni. ⁵⁰ Pu pam qa hin pan wūwankañw, moñwiy qa nuhtay'taqw, ⁵¹ Pam pite' put pavan pas a'nō sivintoynani. Noqw pam nawip'ew hinyuñqamuy amumum nātuwiwni. Pep a'nō tsaykitiwni, pu tama ñuritiwni.

25

The Parable of the Ten Girls

¹ Pahsat pu òveqatsit añqw moñwtunatya hakimuy pakwtñiqamuy mámanhtuy amuntani. Puma wihqōhiy òmahtota, mōōnañwhtiniqat ahsawvawisa. ² Noqw pumuy amuñaqw tsívotñiqam wuwni'yuñqw, pu tsívotñiqam qa wuwni'yuñwa. ³ Qa wuwni'yuñqam wihqōhi'wiskahkañw, tövukuyit qa maskay'wisa. ⁴ Noqw wuwni'yuñqam wihqōhi'wiskahkañw, tövukuyit hihta añ kūyi'wisa. ⁵ Noqw mōōnañw nawutsnaqw, puma sohsoyam puwso'qe tokva. ⁶ Noqw suhtokihaq hak a'nō pañqawu: Meh, mōōnañw añq'ò, huvam ahsawvawisaa. ⁷ Pahsat pu puma mamant sohsoyam hoñvaqe, wihqōhiy aw hintsatsna. ⁸ Noqw qa wuwni'yuñqam wuwni'yuñqamuy amumi pañqaqwa: Itamuy umuhtövukuyiy añqw maqayaa, taq itahwihqōhi tōkiwwisa. ⁹ Noqw wuwni'yuñqam lavayhtotiqe pañqaqwa: Sóoni, taq ka itamumi nan'ivo qa aptsiwatani, tis pi uma huhyayaqamuy amumiye', nennem tuiyani. ¹⁰ Noqw pumuy nāt tuiwisq mōōnañw pitu; noqw ima moñwvas'iwyuñqam put amum nāñuiwniqat ep nōviwhqat aw yuña, noqw ihpoq uhtsilti. ¹¹ Atsve pu' mimawat mamant piw tuwat òkihqe, pañqaqwa: Moñwi, Moñwi, itamuñem hōtaa. ¹² Noqw pay pam lavayhtiqe pañqawu: Nu umumi pas antsa pañqawni: Nu umuy hakimuy qa tuwi'ta. ¹³ Yantaqw òviy uma tunatyawyuñwni, pi uma hisat talōñvaqat, pu haqe' qalawmaq wu' Sinot Tiat pítuniqat qa navoti'yuñwa.

The Parable of the Three Servants

(Lk 19.11-27)

¹⁴ Pi nu hakiy haqami yāvoqñiqat antani. Pam hak tumal'aymuy wáñwayhqe, amumi hihta himuy noa. ¹⁵ Nihqe sukw aw tsívót-sikip sōmorit sīvat oya, nit pu sukw aw lōp sōmorit sīvata, nit pu sukw aw sūp sōmorit sīvata, hin nanāpwat akw moñwvastotiniqat pan pakwámna; nit pahsat pay haqami nakwsu. ¹⁶ Pahsat pu i' tsivot-sikip sōmorit sīvat òmahtaqa ahpiynihqe, put akw huhyaqe, put aw tsívót-sikip sōmorit

sīvat h́oyokna. 17 Pu i' lōp sōmorit sīvat ōmahtaqa piw put anhtiḡe, lōp sōmorit sīvat put aw h́oyokna. 18 Noḡw pu sūp sōmorit sīvat ōmahtaqa ahpiynihḡe, tutskwave hañwat, pañsoḡ moñwiy sīvayat tupka. 19 Pu ahpiy wūyavotiqw, pumuy moñwíam pítuhḡe, pumuy amumi put ep pohta. 20 Noḡw ōviy i' tsivót-sikip sōmorit sīvat ōmahtaqa pituhḡe, piw tsivót-sikip sōmorit sīvat kívahḡe, pañqawu: Moñwi, ura as um tsivót-sikip sōmorit sīvat inumi noa, noḡw meh, nu put aw tsivót-sikip sōmorit sīvat h́oyokna. 21 Noḡw put moñwíat aw pañqawu: Um súanhti, um lolma ḡa paysoḡ hintsakḡa tumal'aya, um tsa' tuwanit ep ḡa paysoḡ hintsaki. Noḡw ōviy nu un pavan wūhaḡ tuwanit aw moñwtapni. Um uhmoñwiy amum hahlayni. 22 Pu tuwat i' lōp sōmorit sīvat ōmahtaqa pítuhḡe aw pañqawu: Moñwi, ura as um lōp sōmorit sīvat inumi noa; noḡw meh, nu lōp sōmorit sīvat put aw h́oyokna. 23 Noḡw put moñwíat aw pañqawu: Um súanhti, um lolma ḡa paysoḡ hintsakḡa tumal'aya; um tsa' tuwanit ep ḡa paysoḡ hintsaki. Noḡw ōviy nu un pavan wūhaḡ tuwanit aw moñwtapni. Um uhmoñwiy amum hahlayni. 24 Pahsat pu i' sūp sōmorit sīvat ōmahtaqa pituhḡe, pañqawu: Moñwi, nu ūmi navoti'taḡw, um a'nō unañway'ta; nihḡe um haḡam ḡa uyht ep hōḡñwu, pu haḡe' poshumit ḡa tsalakin'uyht añ hihta tsovalañwu. 25 Noḡw nu un mamḡasḡe, ōviy ahpiynihḡe, uhsivay tutskwave tupka; noḡw meh, yep uhsiva. 26 Noḡw put moñwíat lavayhtiḡe put aw pañqawu: Is okiw um hak ḡahopi, naöntumal'aya! Pas as um inumi navoti'taḡw, nu haḡam ḡa uyht ep hōḡñwunikañw, pu haḡe' poshumit ḡa tsalakin'uyht pañ tsovalañwu. 27 Himu pi um sīvat aw tunatyawyuñḡamuy amumi isivay óyanikañwo; noḡw nu hisat pite', isivay ep sivit enañ ōmahtani. 28 Pahsat pu tumal'aymuy amumi pañqawu: Huvam sīvat nawhkiyaa, nen pakwút-sikip sōmorit himuy'taḡat put maḡayaa. 29 Pi hakiy himuy'taḡat aw himu noiwmantani, noḡw pam hihta nihti'tamantani; nīkañw hihta ōwihimuy'taḡw, hikis pam put nawhkiwni. 30 Pu uma it ñasta apit tumal'ayat ihpo ḡatālat awhaḡami tūvayani; pep tsaykitiwni, pu tāma ñuritiwni.

The Judgment of the Nations

31 Ason nu' Sinot Tiat sohsokmuy ihoñvia'yamuy tsamkañw, lolma tālawñway'kañw pite', pep pu' nu pas kaptsi'tiwkañw, imoñw'atsveway ep ḡatuptuni. 32 Noḡw sohsoyam hihtu nanāpwat sinom inutpipo tsovaltini; noḡw nu pumuy pep nāhoy tsīkani, lālayhḡa kanelmuy kakapirstuy amuñaqw tsīkañwuḡat pan'i. 33 Nen nu kanelmuy iputvaḡewat óyani, pu kakapirstuy isuyvaḡewata. 34 Nen nu iputvaḡewat tsovawtaḡamuy amumi pañqawni: Huvam pewyaa, Inay

añqw hahlaywaqamu; nen uma umuhmoñwiw umeñem hihta na'sastaqat makiwyani, tūwaqatsit hisat yukiltiqat añqawq umuñem na'sastiwhqat put'a. ³⁵ Pi ura nu tsönmokiwtaqw, uma nuy nopnaya; nu pānaqmokiwtaqw, uma nuy hikwnaya; nuy kurs hákiyniqw, uma nuy pās taviya; ³⁶ Nuy qa yuwsit'atqw, uma nuy yuwsinaya; nuy tūtuyhq, pu sivikive pakiwtaqw, uma nuy pohtaya. ³⁷ Pahsat pu ima suan hinyuñqam lavayhtote', pañqawani: Moñwi ya hisat uñ tsönmokiwtaqw, itam uñ tutwaqe nopnaya; uñ pānaqmokiwtaqw, itam uñ hikwnaya? ³⁸ Ya hisat um kurs hákiyniqw, itam uñ tutwaqe pās taviya, uñ qa yuwsit'atqw, uñ yuwsinaya? ³⁹ Pu ya hisat um tūtuyhq, pu sivikive pakiwtaqw, itam uñ tutwaqe uñ pohtaya? ⁴⁰ Noqw nu lavayhte', amumi pañqawani: Pas antsa nu umumi pañqawani: Pay uma imuy itupkomuy amuñaqw hihtawat sushin'ewakw aw pan unañwtapye', uma inumi unañwtapyañwu. ⁴¹ Pahsat pu nu imuy isuyvaqewat tsovawtaqamuy amumi pañqawani: Huvam inuñaqw ahpiyaa, uma God itsivuyat akw nankiwakw hinhtotiqamu. Qōhit qa tsohtso'ñwuqat aqw uma maspiwyani, it qōhit Nukpanat énem-nikañw pu hoñviaymuyatuy amuñem na'sastiwhqat aqw'a. ⁴² Pi ura nu tsönmokiwtaqw, uma nuy qa nopnaya; nuy pānaqmokiwtaqw, uma nuy qa hikwnaya. ⁴³ Ura nu kurs hákiyniqw, uma nuy qa pās taviya; qa yuwsit'atqw, uma nuy qa yuwsinaya; nuy tūtuyhq, pu sivikive pakiwtaqw, uma nuy qa pohtaya. ⁴⁴ Pahsat pu puma tuwat lavayhtote', pañqawani: Moñwi, ya hisat um tsönmokiwtaqw, pu pānaqmokiwtaqw, sen kurs hákiyniqw, sen qa yuwsit'atqw, sen tūtuyhq, sen sivikive pakiwtaqw, itam uñ tutwakañw ūmi qa unañwtapya? ⁴⁵ Pahsat pu nu lavayhte', amumi pañqawani: Pas antsa nu umumi pañqawani: Pay uma imuy amuñaqw sushin'ewakw aw qa unañwtapye', uma inumi qa unañwtapyañwu. ⁴⁶ Noqw ima hapi siviñpit sūtsepniqat aqwyani; noqw suan hinwisqam qatsit qaso'taqat awyani.

26

The Plot against Jesus

(Mr 14.1-2; Lk 22.1-2; Jn 11.45-53)

¹ Noqw Jesus yan lavayiy yúkuhqe, pahsat pu pam put aw nánatuwnayaqamuy amumi pañqawu; ² Uma navoti'yunqw lötök hapi ura amutsva-yūmosanihqat ep nōviwniqat aw pítuni. Noqw ep hapi nu' Sinot Tiat momñwituy amumi mātaviwhq, puma nahoylehtsit aw nuy muayani, kita. ³ Noqw ephaqam hakim pavansinom hakiy Caiaphas kiyat ep tsovalt, God awwat susmohpeq moñwit kiyat ep'e-ímaa: God awwat mohpeq

momñwit-niqw, pu tutavot tutuqaynayaqam-niqw, pu sinmuy amuñaqw wukw'a'yamu. ⁴Nihqe hin as puma nanauyve Jesus ñuaye' nñayaniqey pavasiwnaya. ⁵Nit pay pañqawwa: Pay qa nōviwhqat epni, taq ka sinom qaunánwtalawwayani.

Jesus Anointed at Bethany

(Mr 14.3-9; Jn 12.1-8)

⁶Noqw Jesus Bethany ep hakiy tokoplelet tütuyñwuqat Simon kiyat epniqw, ⁷Pumuy nōnovaqw, hak wuhti wihkuyit kwañwáhovaqtuqat a'nō hihkay'taqat hihta añ kūyiwtaqat yawkañw ep paki, wikorot hihta owat alabaster añqw yukiwtaqa añ kūyiwtaqata; nihqe wikorot yōhaqe, Jesus qötöyat aw wihkuyit wūta. ⁸Noqw Jesus aw nánatuwnayaqam aw yórikyaqe, qayan unañwtotiqe pañqawwa: Ya i' wihkuyi hinoqw paysoq hovalniwa? ⁹Añwu ka as pam wūhak òviy huyiwe', añ òkiwyuñqamuy amumi noiwnikañwo. ¹⁰Noqw Jesus hiñqawwaqat navoti'taqe, òviy pumuy amumi pañqawu: Ya uma hinoqw wuhtit unañwmokintota? Pam inumi lolmat tumalta. ¹¹Uma pi pay òkiwyuñqamuy sutsep oyi'yuñwa; nikañw uma nuy qa sutsep tavi'yuñwni. ¹²Pam nuy ásnaniqe òviy it wihkuyit itokoy aw wūta, nuy tūamiltiniqat òviy'o. ¹³Nu umumi pas antsa pañqawni: Tūwaqatsit añ ahsupoq haqam i' lomatuawi yuaatiwhq, pep i' wuhti yep hinhti qw pam piw yuaatiwni. Sinom it akw put u'ni'yuñwni.

Judas Agrees to Betray Jesus

(Mr 14.10-11; Lk 22.3-6)

¹⁴Pahsat pu pakwt löq sihkay'taqam put aw nánatuwnayaqamuy amuñaqw suhka, Judas Iscariot yan mätsiwhqa, God awwat mohpeq momñwituy amumii, ¹⁵Nihqe amumi pañqawu: Ya uma nuy hihta maqayani, nu put umumi mätapq'ö? Noqw puma sunat pakwt sihkay'taqat qötsásivat put maqayaniqey aw pasiwnaya. ¹⁶Noqw pahpiy pu' pam put amumi mätapniqey qenihevi'ta.

Jesus Eats the Passover Meal with His Disciples

(Mr 14.12-21; Lk 22.7-14, 21-23; Jn 13.21-30)

¹⁷Noqw qapeken'oyvut pölavikit nōviwniqat sūs talöñni'taqw, Jesus aw nánatuwnayaqam put aw ökihqe aw pañqawwa: Ya itam haqam aw hintsatsnaqw, um pep ura Amutsva Yūmosanihqat ep nōviwniqat nösniqey nāwakna? ¹⁸Noqw pam pañqawu: Uma kīminen it hakiy tāqat aw pañqawni: Tütutuqaynaqa yan lavayhti: Ituwaniy aw pitu. Noqw nu as uhkiy ep amutsva-yūmosanihqat ep nōviwniqat inumi nánatuwnayaqamuy amumum nösni. ¹⁹Noqw löyöm put aw nánatuwnaqam awnihqe, Jesus amumi hin tutaptaqat anhti; nihqe puma ura Amutsva Yūmosanihqat

ep hintsatskiwhqat pās aw hintsana. ²⁰ Noqw tapkiqw, pam pakwt löq sihkay'taqamuy put aw nánatuwnayaqamuy amumum tunösvoñat aw qatuptu. ²¹ Noqw pumuy nōnovaqw, pam pañqawu: Nu umumi pas antsa pañqawni: Uma haqawa nuy momñwituy amumi mātapni. ²² Pahsat puma pas qahahlayhtotiqe, nanāp put aw pañqaqwa: Tutuyqawhqa, ya nu'ni? ²³ Noqw pam lavayhtiqe pañqawu: Inumum tsaqaptat aqw may morstoynaqa hapi nuy momñwituy amumi mātapni. ²⁴ Pi tutuveni Sinot Tiyat hin lalvayhqat nu pan yep qatsit añqw ahpiyni. Noqw pay i' hak momñwituy amumi nuy mātapniqat eñem pas is óhini. Pay pi as tatam pam qa tihtihwq put eñem lolmani. ²⁵ Noqw i' Judas put momñwituy amumi mātapniqa lavayhtiqe pañqawu: Tütutuqaynaqa, ya nu'ni? Noqw Jesus put aw pañqawu: Um súañqawu.

The Lord's Supper

(Mr 14.22-26; Lk 22.15-20; 1 Co 11.23-25)

²⁶ Noqw pumuy nōnovaqw, Jesus pōlavikit kwusut, put ep hahlayhtit, yoñoytat, aw nánatuwnayaqamuy put huytat pañqawu: Huvam it ömahtote' nōñösa; i' hapi itoko. ²⁷ Pu pam kuyapkuyit kwusut, ep hahlayhtit, pumuy amumi put tavi, nihqe amumi pañqawu: Uma sohsoyam it añqw hikwyani. ²⁸ I' hapi iuñwa; pam kaysiwhqamuy amuñem puhuvasiwnit pasiwnaniqe munvaniwa, pu pumuy qaanhtipuyamuy ayo yúkuniqee. ²⁹ Nikañw nu umumi pañqawni: Pas nu soon yep qatsit ep ovauyit aniwniyat añqw hikwni. Nikañw qatsit nātoniqat aw pituqw, Inay moñwtunatyayat ep nu umumum puhuovavalat añqw hikwni. ³⁰ Noqw puma tayawinpit tawlalwat, pañqw nōña, Olivet tsomot aqwyaniqee.

Jesus Predicts Peter's Denial

(Mr 14.27-31; Lk 22.31-34; Jn 13.36-38)

³¹ Pahsat pu Jesus pumuy amumi pañqawu: Pu' tōkilat ep uma sohsoyam inutsviy unañwso'ni; pi ura Tutuyqawhqat lavay'ayaat yan put eñem pēna. Nu kanelmuy tumalay'taqat nīnani; noqw kanēlom ahtsavalni, yan'i. ³² Nikañw ason nu ahoy tātaye', añwu pay umuhsavo Galileet aqwni. ³³ Noqw Peter lavayhtiqe, put aw pañqawu: Pay nāmahin sohsoyam utsviy unañwso'q, pas nu' soon panhtini. ³⁴ Noqw Jesus put aw pañqawu: Nu ūmi pas antsa pañqawni: Pay pu' tōkilat ep nāt taqakowāko qa töqtiqw, um nuy qa tuwi'taqey pāyis pañqawni. ³⁵ Noqw Peter put aw pañqawu: Nāmahin pi nu umum mokni nu uñ qa tuwi'taqey pas soon pañqawni. Noqw sohsoyam Jesus aw nánatuwnayaqam put an lavayhtoti.

Jesus Prays in Gethsemane

(Mr 14.32-42; Lk 22.39-46)

³⁶ Noqw pam pumuy tsamkañw, haqami Gethsemane yan mātsiwhqat aw pitu, nihqe pam pumuy amumi pañqawu: Uma hāk inuhsavo yep yesq, nu ayohaqaminen Inay aw nāwaknani. ³⁷ Pu pam Peter-nit, pu Zebedeet tiyotimuyatuy tsamkañw, ahpiynihqe, pahsat pu pas qa hahlay'iwmakañw, pavan putuiwma; ³⁸ Nihqe pumuy amumi pañqawu: Pas iunañwa qahahlayi, pas mómokqat pan'i. Uma hāk yepye', inumum tunatyawyuñwni. ³⁹ Pu pam ahpiy híhin yūmonit, pep tayway aqw tutskwani yēvat, nāwaknaqe pañqawu: Taay, Inaa, kurs pay hin pasiwtaniqw, pay i' kānavotpi inuhpiy ayoni. Nikañw pay qa nuy hin nāwaknaqw pantani; pay uhtunatya antani. ⁴⁰ Pu pam put aw nánatuwnayaqamuy amuminihqe, pumuy tokqamuy tuwa; nihqe Peter aw pañqawu: Is ohi! Ya pas uma soon tāwat añqe' sūs qōniltiqat pah-savo inumum tunatyawyuñwni? ⁴¹ Uma tunatyawkahkañw nānawaknani, nen qa unaheviwyani. Pay as hakiy tunatyaat pas antsa su'qawtañwu; noqw pay tokoat nánahtsovi. ⁴² Pu pam pañqw ahpiynihqe, nāwaknaqe pañqawu: Kurs i' kānavotpi pas soon inuhpiy ayoniniqw, nuy put añ kuyvaniqat um pan nāwaknaqw, pay nam uhtunatya antani. ⁴³ Pu pam amumi pituqw, pay piw tōka, pumuy pōsiam putuiwyuñqw ōviy'o. ⁴⁴ Noqw pam pumuy mātapt, piw ahpiynihqe, pāyisni'makañw nāwaknaqe, pay piw án lavayhti. ⁴⁵ Pahsat pu pam put aw nánatuwnayaqamuy amuminihqe, amumi pañqawu: Pay pi uma tōke', nānasuñwnani. Pay aw pitu; noqw nu' Sinot Tiat qaanhinwisqamuy amumi mātaviwni. ⁴⁶ Huvam hoñvaa; itam ánwuyani; meh, nuy momñwituy amumi mātapiqa pitu.

The Arrest of Jesus

(Mr 14.43-50; Lk 22.47-53; Jn 18.3-12)

⁴⁷ Noqw nāt pam yuaataqw Judas, imuy pakwt löq sihkay'taqamuy amuñaqw suhka pitu; noqw sinom qaan'ewakw hintaqam sipwuvahpi'kahkañw, pu murikhoy'kahkañw put amum öki, God awwat mohpeq momñwit-niqw pu sinmuy amuñaqw wukw'a'yam pumuy ayatotaq'ö. ⁴⁸ Noqw i' hak pumuy amumi put mātappa pumuy amumi pañqawu: Nu hapi hakiy tsohtsonaqw, pam hápini. Uma put hūrs nuayani, kita. ⁴⁹ Nit pahsat pay pam Jesus awnihqe aw pañqawu: Tūtutuqaynaqa, kitat put tsohtsona. ⁵⁰ Noqw Jesus put aw pañqawu: Ikwatsi, ya um hinoqw añqö'? Pahsat pu puma Jesus awyaqe, put hūrs nuaya. ⁵¹ Noqw meh, imuy Jesus ámumyaqamuy amuñaqw

haqawa sipwuvahpi'kañw, put aw yohtokqe, put hóroknať, God awwat sus mohpeq moñwit tūwikipyat aw sáviknaqe, naqvuyat ayo tuku. ⁵² Noqw pahasť pu Jesus put aw pañqawu: Uhsipwuvahpiy tukpuyat aqw pánaa; taq hakim sipwuvahpit akw hintsatskaqam sipwuvahpit akw súlawhtotini. ⁵³ Nuy pan Inay aw tūviñtaqw, pam āpiy pay pakwt lōq sihkay'tasikip sōmorit amuhpenihqe hóyokiwtaqamuy hoñviaymuy inumi óyani. Ya um it pēwewna? ⁵⁴ Nikañw kurs nu panhtiniqw, tutuveni hin aw antsaniwni? ⁵⁵ Noqw pahasť pu Jesus sinmuy amumi pañqawu: Ya uma hakiy uyiñwut awyaqe ōviy pas piw sipwuvahpi'kahkañw, pu murikhoy'kahkañw nuy ñuawisa? Ura nu nāqavo God kiyat ep tūtutuqaynaqw, uma nuy qa ñuaya? ⁵⁶ Noqw Tutuyqawhqat lavay'aymuyatuy pēniam soon qa antaniqw, ōviy sohsoy ñi yaniwhti. Pahasť pu put aw nánatuwnayaqam sohsoyam put tatamhtotat watqa.

Jesus before the Council

(Mr 14.53-65; Lk 22.54-55, 63-71; Jn 18.13-14, 19-24)

⁵⁷ Noqw Jesus ñuayaqam God awwat susmohpeq moñwit, Caiaphas yan mātsiwhqat, aw put wikya. Noqw tutavot tūtutuqaynayaqam-niqw pu wukw'a'yam piw pep tsovawta. ⁵⁸ Noqw Peter yāvaqw Jesus ańk hinma, God awwat susmohpeq moñwit kiyat aw pahasť; nihqe hoñvia'yatuy amumum ihpovewat qatuptu, hin hintaniqat yórikniquee. ⁵⁹ Noqw ima God awwat mohpeq momñwit-niqw, pu wukw'a'yat-niqw, pu sohsoyam pep tsovawtaqam Jesus nīnayaniqey anyuñwa; nihqe ōviy as put hihta atsátoynayaniqey hevi'yuñwa, ⁶⁰ Nihqe qa hihta tutwa. Pi as kaysiwhqam put hihta atsátoynayaniqey ōkikañw, qa sun lavayhtoti. Noqw nawis'ew hakim löyöm put hin atsátoynaniqey pitu; ⁶¹ Nihqe pañqawu: I' hapi pañqawu: Nu God kiyat sahpuknať, pāyis tālat ań ahoy put aw yúkuni, kita. ⁶² Pu God awwat susmohpeq moñwi wunuptuqe, put aw pañqawu: Ya pay um qa hin it ep lavayhtini? Ya ima hihta uhpewi yuaata? ⁶³ Noqw pay Jesus qa hiñqawu. Noqw God awwat susmohpeq moñwi lavayhtiqe, put aw pañqawu: Nu hapi ūmi pas pañqawni: Um pas God Qátuhqat atpip itamumi súañqawni: Ya uma pas antsa Christ God Tíata, i' moñw'asi'taqa? ⁶⁴ Noqw Jesus put aw pañqawu: Pay um súañqawu. Noqw nu ūmi pañqawni: Yahpiy pu' nu Sinot Tiat Sus'ōqaltutuyqawhqat putvaqewat qatuptuni, pu tokpelat ań ōmawhtuy akw nu hawhtoqw uma inumi yórikyani. ⁶⁵ Pahasť pu God awwat susmohpeq moñwi itsivutiqe, yuwsiy tsíkat pañqawu: Pam Hakiy pas kaptsiwhqat aqw qalomáhiñqawuy! Ya hinoqw pas piw nāt hak hin yuaatani? Meh, uma qalomálvayhtiqw aw tūqayyuñwa. ⁶⁶ Uma

hin wūwaya? Noqw puma lavayhtotiqe pañqaqwa: Pam moki-wuy hihkay'ta. ⁶⁷ Pahsat pu puma put taywami töhtota, pu may pölölni'kahkañw wuvalalwa; noqw pētu mapqölöy akw put wuvalalwakañw, ⁶⁸ Aw pañqaqwa: Taay, um Christ, um itamuy äawnani, Ya hak un wuvahta?

Peter Denies Jesus

(Mr 14.66-72; Lk 22.56-62; Jn 18.15-18, 25-27)

⁶⁹ Noqw Peter moñwkit ihpaq tukwñöyakiwtaqat ep qatu; noqw hak māna tumal'aya put aw pítuhqe, aw pañqawu: Um pi piw Jesus Galilee añqwnihqat ámuma. ⁷⁰ Noqw pam sohsokmuy amutpik qa nakwhaqe pañqawu: Kurs um hiñqawlawu. ⁷¹ Pu pam tuhööt aw yamakq, piw suhka māna put túwahqe, pep yesqamuy amumi pañqawu: P' pi piw Jesus Nazareth añqwnihqat ámuma. ⁷² Noqw piw pay pam qa nakwhaqe, pas öqalat lavayit akw pañqawu: Pay nu pas put tāqat qa tuwi'ta. ⁷³ Pu ahpiy hihsavoniqw, put aqlaq hoñqam Peter awyaqe aw pañqaqwa: Pay pi um pas suyan piw pumuy amumuma, öviy pi uhlayviy un suhputsni'ta. ⁷⁴ Pahsat pu Peter pas öqalat lavayhtiqe pañqawu: Pay nu pas put tāqat qa tuwi'ta, kita. Noqw pahsat pay taqakowāko töqti. ⁷⁵ Noqw Peter Jesus lavayiyat u'na; ura pam put aw pañqawu: Nāt taqakowāko qa töqtiqw, um päyis nuy qa tuwi'taqey pañqawni. Nihqe pam pañqw yámakqe, nāp hin nāvak'öyna.

27

Jesus Taken to Pilate

(Mr 15.1; Lk 23.1-2; Jn 18.28-32)

¹ Noqw qavonvaqw, sohsoyam God awwat mohpeq momñwit, sinmuy amuñaqw wukw'aymuyatuy amumum Jesus ankiwakw yuaatota, put nīnayaniquee. ² Noqw puma put sonyaqe, pahpiy wikyaqe, pep tutskwat aw moñwit, Pontius Pilate yan mātsiwhqat, aw put noaya.

The Death of Judas

(Acts 1.18-19)

³ Pahsat pu Judas, momñwituy amumi put mātapqa, Jesus tüviwhq pan yórikqe pi ason qahahlayhtiqe, God awwat mohpeq momñwituy amumi-nikañw pu wukw'a'yamuy amuminihqe, sunat pakwt sihkay'taqat qötsásivat ahoy kivaqe, ⁴ Amumi pañqawu: Pas kurs nu hakiy qa hihta ep hinhtiqat umumi mātapqe qaanhti. Noqw puma pañqaqwa: Noqw hinhtini? Pam pi pay uhpee. ⁵ Noqw pam God kiyat ep qötsásivat tsálaknat, ahpiynihqe, haqam nāhaya. ⁶ Noqw God awwat mohpeq momñwit qötsásivat añ pohpoñaqe pañqaqwa: Itam sivatatañpimiq put tañatote', qa súanhtotini, taq ura itam hakiy

qatsíyat put akw tuiya. ⁷ Nihqe puma put yuaaykuyaqe, haqe' tutskwat Tsaqavotlawhqat Tutskwaat yan túnwantiwhqat sívat akw tuiya, pep hakimuy qa pep sinmuy òoyyanique òviy'o. ⁸ Noqw òviy pam tutskwa Uñwat akw Tuiwhpu nāto yan túnwantiwa. ⁹ Noqw yan hapi Tutuyqawhqat lavay'ayayat Jeremyt lavayiyat aw anhti; ura pam pañqawu: Pu puma sívat òmahtota, it pakwt sunat sihkay'taqat qòtsásivat hakiy qatsíyat ep sisviyaqeyu. Pan hapi ima Israel-sinom put qatsíyat hihkatoynaya. ¹⁰ Nihqe put akw hakiy tsaqavotlawhqat tutskwayat tuiya, Tutuyqawhqa inumi hin tutaptaqat pan'i. Yan ura pey'ta.

Pilate Questions Jesus

(Mr 15.2-5; Lk 23.3-5; Jn 18.33-38)

¹¹ Noqw Jesus pep tutskwat aw moñwit atpip wunuwta. Noqw moñwi put túviñtaqe aw pañqawu: Ya um Jew-sinmuy moñwiamu? Noqw Jesus put aw pañqawu: Um súañqawu. ¹² Noqw God awwat mohpeq momñwit-niqw pu wukw'a'yam put hin nēveltoynayaqw, pam qa hiñqawu. ¹³ Pahsat pu Pilate put aw pañqawu: Ya ima hihsa' hihta un tsotskanayaqw, um qa navota? ¹⁴ Noqw pay pas pam qa hiñqawu. Noqw òviy moñwi put ep pas hin kurs wūwa.

Jesus Sentenced to Death

(Mr 15.6-15; Lk 23.13-25; Jn 18.39-19.16)

¹⁵ Noqw put nōviwhqat aw pituqw moñwi sinmuy amumi hakiy sivilawhqat mātapñwu, hakiy nānawaknaqw put'a. ¹⁶ Noqw piw ép puma hakiy pas qahopímataknihqat sivivani'yuñwa, hakiy Barabbas yan mātsiwhqata. ¹⁷ Noqw òviy puma sumitsovaltiqw, Pilate pumuy amumi pañqawu: Ya nu hakiy umumi mātapniqat uma nānawakna-sen Barabbas, sen it Jesus, Christ yan túnwantiwhqata? ¹⁸ Suyan pi puma qatsutsúyhqe òviy put aw Jesus noayaqw, pam mātsi'taqe òviy pañqawu. ¹⁹ Noqw pam Jesus eñem hin yúkuniqey wūwankañw, moñw'atsveway ep qatuqw, put nōmaat put aw hakiy ayataqe pañqawu: Um put tāqat súantaqat qa aw hintsakni; taq nu tōki tūmoklawhqe, put atsviy hīhihta kānavota. ²⁰ Noqw God awwat mohpeq momñwit wukw'a'yamuy amumum sinmuy pan unañwtoynayaqw, puma Barabbas tuhtui'ya, pu Jesus nīnayaniqat pañqaqwa. ²¹ Noqw moñwi lavayhtiqe, pumuy amumi pañqawu: Noqw nu hihtawat imuy lōqmuy amuñaqw umumi mātapniqat uma nānawakna? Noqw puma pañqaqwa: Barabbas awúy! ²² Noqw Pilate amumi pañqawu: Noqw nu panhte', Jesus Christ yan túnwantiwhqat hintsanni? Noqw puma sohsoyam sáakmaqe, aw pañqaqwa: Nahoylehtsit aw múaa! ²³ Noqw moñwi pañqawu: Ya hínoq'ò?

Ya hihta qalomáhinhtiqw òviy'ò? Pahsat pu puma pas sáakmaqe pañqaqwa: Nahoylehtsit aw múaa! ²⁴ Noqw pay Pilate pumuy kurs hintsanniqw, nuñwu pay sinom pas qa unañwtalawvayaqw, pahsat pu pam kuyht, sinmuy amutpik mävaqtat, pañqawu: Nu hapi it táqat qa hintaqat qatsíyat ep qa tukopniwtani. Uma pi put hin yukuyani. ²⁵ Noqw pahsat pu sinom sohsoyam lavayhtotiqe pañqaqwa: Pay pi ason itam put qatsíyat ep tukopniwyani, pu itahtimu. ²⁶ Noqw òviy pam pumuy amumi Barabbas mātavi. Nikañw pam solāwat aw Jesus mātapiq, pam put qa sūs wuvahta. Noqw pahsat pu Pilate put nahoylehtsit aw muiltiniqat òviy pumuy amumi put mātavi.

The Soldiers Make Fun of Jesus
(Mr 15.16-20; Jn 19.2-3)

²⁷ Pahsat pu moñwit solāwamat pavasiwhkimi Jesus wikyaqe, sohsokmuy suñwámuy put aw tsovalaya. ²⁸ Nihqe puma put yuwsiyat nawhkiyat, palausimnit put usihtoyneya. ²⁹ Pu puma hihta kūtay'taqat ñolatotaqe, put qötösomtoynaya; nit pu putvaqw hopaqat matsvoñtoynayat, put aw tamötshoñvankañw, tututsiwyaqe, put aw pañqaqwa: Öqawmañwu Jew- sinmuy moñwíamu! ³⁰ Pu puma put aw töhtota, pu hopaqat kwusuyaqe, put akw put qötöyat wuvalalwa. ³¹ Yan puma put aw tututsiwyat, put usimnit nawhkiyat, nāp yuwsiyat put yuwsinayat, put nahoylehtsit aw muayaniqe òviy ahpiy wikya.

Jesus Nailed to the Cross
(Mr 15.21-32; Lk 23.26-43; Jn 19.17-27)

³² Noqw puma kīnaqw nõñakwiskahkañw, hakiy Cyrene añqw táqat Simon yan mätsiwhqat tutwa; noqw pam Jesus nahoylehtsiyat ikwiwtaniqat puma put tusoq'ayatota. ³³ Pu puma haqami Golgotha yan túñwantiwhqat aw öki. Pam Masqötvihka i'nihqe pam'i. ³⁴ Noqw puma pep ökiqw, solāwam wine hihta a'nö tsivot enañ namiqwriwtaqat put hikwnayaniqw, pam put añqw yúkuhqe, hikwniqey qa nakwha. ³⁵ Pep puma put nahoylehtsit aw muaya; pu puma yuwsiyat òviy nanavö'ya. Yan Tutuyqawhqat lavay'ayaat hin lavayhtiqat aw antsaniwa; ura pam pañqawu: Puma iyuwsiy nāhuyva, pu iusimniy òviy nanavö'ya. ³⁶ Pahsat puma pep yesvaqe put tütuwala. ³⁷ Nihqe put hin nēveltoyniwhqat pey'taqat put qötöyat atsve tsokaya. Noqw yan hapi pey'ta: I' HAPI JESUS, JEW-SIN-MUY MOÑWIAMU. ³⁸ Noqw puma piw lōqmuy uyiñwutuy put ahsaq nīnaya, nānap nahoylehtsit aw muayaqee. Suhka putvaqeniqw, pu suhka suyvaqee. ³⁹ Noqw añ sasqayaqam

put aw tututsiwyā, qōtōy wīlankahkañwo; ⁴⁰ Nihqe pañqāqwa: Taay, um God kīyat sahpuknat, pāyis tālat añ ahoy aw kītāniqa, ayo nātavii! Pas pi um antsa God Tíatnen nahoylehtsit añqw hawni. ⁴¹ Noqw amún God awwat mohpeq momñwit-niqw, pu tutavot tūtutuqaynayaqam-niqw, pu wukw'a'yam put aw tututsiwyāqe pañqāqwa: ⁴² Pas as pam pētuy ayo oyat, kurs hin ayo nātapni. Pas pi antsa pam Israel-sinmuy moñwíamnen, nahoylehtsit añqw hawhq, itam aw tūtuptionsi. ⁴³ Kurs pi pam God aw yanta; pay pi God putnik, put ayo távini; himu pi pañqawu: Nu God Tíata. ⁴⁴ Noqw ima uyiñwut put amum nahoylehtsit aw multiqam pay piw amún put aw hiñqawlawu.

The Death of Jesus

(Mr 15.33-41; Lk 23.44-49; Jn 19.28-30)

⁴⁵ Noqw tāwanasaptiqw, añ ahsupoq qatālawva, tāwat atvelpetiqw aw pahsavoo. ⁴⁶ Pu tāwat atvelpetiqw, Jesus pas tōnay añqe' a'nō pañqawu: Eli, Eli, lama sabachthani! Pam God, Itutuyqawhqa, ya um hinoqw nuy tatamhta? i'nihqe pam'i. ⁴⁷ Noqw haqawat pep hoñqam put nanaptaqe pañqāqwa: Taq pam Elias wánwaylawu. ⁴⁸ Noqw pahsat pay pumuy amuñaqw haqawa wárikqe, hihta sōyatko'y'taqat (sponge) vinegar akw tsehkwekñat, hopaqat epeq sōñnat, put hikwniniqw maqa. ⁴⁹ Noqw pay haqawat pañqāqwa: Pay pantani; mātaqpi kurs Elias put ayo távinik pítuni. ⁵⁰ Pu Jesus piw a'nō hiñqawht, sohsok hikwsu. ⁵¹ Noqw meh, God kīyat ep mōtsáp'uhtsi ōñaqw atkamiq tsiki, noqw tutskwa tayayayku, pu o'wa kwanamhti. ⁵² Pu tūtuami hōtsiltotiqw, kaysiwhqam God sinomat so'qam ahoy yesvaqe, tūamit añqw nōña. ⁵³ Nihqe Jesus ahoy tātayhq, put atsve puma pas āantsawat kitsókit aw yuñqw, sinom kaysiwhqam amumi yórikya. ⁵⁴ Noqw solāwamoñwi-niqw pu ima put amum Jesus tūtuwalaqam tutskwat tayayaykuqw, pu hin hiniwhiqat aw yórikyaqe, pavan pas tsātsawnaqe, pañqāqwa: Pas antsa kurs as i' God Tíata. ⁵⁵ Noqw kaysiwhqam momoyam pep yāvaqw aw tāyuñwa. Puma Galileet añqw Jesus añk hinnunyaqe, eñem hihta hintsatska. ⁵⁶ Noqw pumuy amuñaqw Mary Magdalene, pu Mary, James-nikañw pu Joses pumuy yúamu, piw Zebedeet timuyatuy yuámu.

The Burial of Jesus

(Mr 15.42-47; Lk 23.50-56; Jn 19.38-42)

⁵⁷ Noqw Jesus aw tuptionsi'yūñqamuy amuñaqw haqawa Joseph yan mātsiwa. Pam Arimathaea-kitsókit añq'ō, nihqe a'nō hihta himuy'ta. ⁵⁸ Noqw tapkiwtaqw, pam Pilate aw pítuhqe Jesus tokoyat tuhtui. Noqw put tokoat put aw noiwniqat Pilate pañqawu. ⁵⁹ Noqw tokoyat Joseph yawmaqe,

kwañw'ewakw tusaqtontsatsakwmötsaput akw put mokahta; ⁶⁰ Nit pu pam haqam owat ep puhutuamhqölöt himuy'taqey ep put tavi, nit tūamit hötsíwmiq wuko'wat hóyoknat, ahpiy'o. ⁶¹ Noqw Mary Magdalene-niqw, pu suhkawa Mary tūamit ehpewi qatu.

The Guard at the Grave

⁶² Noqw totokat qavonvaqw, God awwat mohpeq momñwit-niqw, pu Pharisee-sinom Pilate aw ökihqe, aw pañqawa: ⁶³ Moñwi, itam u'nayaqw, ura i' nuhtumi hīhihta átsalawhqa nāto qátuhqe pañqawu: Nu ahpiy pāyis talq ahoy tātayni. ⁶⁴ Taay, noqw öviy um pañqawhq, tūamit pāyis tālat aw pahsavo qaöwihintani; taq ka put aw nānatuwnayaqam mihikq öke', put tokoyat haqami ūuyi'wist, nuhtumi pañqawani: Pam mokiwuy añqw ahoy tātayi, kitotani. Noqw pantaniqw, tis pas mohtiwat epnihqe qalomáhintani. ⁶⁵ Noqw Pilate pumuy amumi pañqawu: Uma pi tuwalan'aymuy'yuñwa; uma ahpiyye', aw qaöwiyukuyani. ⁶⁶ Noqw öviy puma ahpiyyaqe, tūamit qaöwihintsatsnayaqe, tuvoylat akw owat uhtayat, ep hakimuy tuwalan'o'ya.

28

The Resurrection

(Mr 16.1-10; Lk 24.1-12; Jn 20.1-10)

¹ Noqw nasuñwintalöñnit añ ruhpaq, Sundayt aw pituqw, nāt qöyañwnuptsiwtaqwhaqam Mary Magdalene, sukwat Maryt amum tūamit aw kuyvato. ² Noqw meh, pas tutskwa a'nö tayayayku; pi Tutuyqawhqat hoñviayaat öñaqw hawhqe, hötsíwat añqw owat ayo mūmat, atsveq qatuptu. ³ Noqw pas taywaat talwihpikit anta; pu pas yuwsiat nūvat an qōtsa. ⁴ Noqw tūtuwalaqam put mamqasyaqe, pavan tururuykuyaqe, pas so'qey panhtoti. ⁵ Noqw hoñviaya lavayhtiye, wuhtituy amumi pañqawu: Uma qa tsawiniwtani. Pay nu navoti'taqw, uma Jesus ura nahoylehtsit aw multiqat hepnuma. ⁶ Pam qa yep'e; pi pam ahoy tātayi, ura pan lavayhti. Kurs huvam pewnen, Tutuyqawhqat as haqe' qatsqat uma aw yórikni. ⁷ Nen uma yañqw kaktaye', pam mokiwuy añqw ahoy tātayhqat put aw nānatuwnayaqamuy āawnani; Noqw meh, pay pam hapi añwu umupyeye Galileet aqwni. Ason pepeq uma aw tātayyani. Meh, nu hapi umuy āawna, kita. ⁸ Noqw puma tsawiniwkañw, piw pas hahlaykañw, tūamit añqw ahpiy kaktayhqe, put aw nānatuwnayaqamuy amumi tūawmaqe wari. ⁹ Noqw puma pañsoniqw pi meh, Jesus pas nāp pumuy amuhsawvage pañqawu: Hakim hahlayñwu. Noqw puma put awnihqe, hokayat mavoqtat, aw naokiwhta. ¹⁰ Pahsat pu Jesus amumi pañqawu: Uma qa tsawiniwtani. Uma yahpiyinen, itupkomuy

amumi pañqawhq, puma Galileet aqwyani; nen ason pepeq inumi yórikyani.

The Report of the Guard

¹¹ Noqw puma nāto pañsoniqw, meh, haqawat tūtuwalaqam kīve ökihqe, hin hiniwhtiqtat God awwat möhpeq momñwituy sohsok āawnaya. ¹² Noqw puma wukw'a'yatuy amumum tsovaltqe, hinhtotiniqey yuaatota; nihqe nihtiwtatqat sīvat solāwamuy huytota, ¹³ Pañqawkahkañwo: Uma hapi kitotani: Itamuy tokq, put aw nánatuwnayaqam mihikq ökihqe, put tokoyat haqami ūuyi'wisa. ¹⁴ Noqw ason kurs tutskwat aw moñwi it navotq, itam aw tūtuyqawve', umuñem qeni'totani. ¹⁵ Noqw öviy puma sīvat ömahtotaqe, amumi hin tutaptaqtat anhtoti. Noqw i' yan lavayi nāt Jew-sinmuy amuhpa' yuaatiwa pewhaqami pahsavoo.

Jesus Appears to His Disciples

(Mr 16.14-18; Lk 24.36-49; Jn 20.19-23; Acts 1.6-8)

¹⁶ Pahsat pu pakwt sūkw sihkay'taqam Jesus aw nánatuwnayaqam Galileet aqwya, haqam tsomot Jesus pumuy amumi tutaptaqtat pañsoq'a. ¹⁷⁻¹⁸ Noqw Jesus pumuy amumi pituqw, puma put aw yórikyaqe pas hihtatota. Noqw pay haqawat soq pēvewinhtoti. Noqw pam amumi pañqawu: Ina sohosk hihta öveqatsit ep-nikañw pu tūwaqatsit epnihqtat aw nuy moñwtavi. ¹⁹ Noqw öviy uma añqe' nankwuse', sopkawtaqamuy sinmuy tutuqaynayani, pu kūyit akw pumuy tuvoylatiwisni, Inay, pu Tiyat, pu Qahováriwtaqtat Hikwsit, pumuy natñwaniyamuy aqw'a. ²⁰ Nen puma itutavoy añ ahsupoq añ hinwisniqtat uma pumuy tutuqaynayani. Noqw nu' hapi yūmosa umumum hinmani, yep qatsíso'ñwamiqhaqamii. Okiw antani.

LOMATUAWI MARK AHPIY'O

The Preaching of John the Baptist (Mt 3.1-12; Lk 3.1-18; Jn 1.19-28)

¹ I' lomatuawi Jesus Christ God Tiyat yuaataqa yan yayhniwa. ² God lavay'aymuyatuy pēniyamuy añ yan ura pey'ta: Meh, nu hapi upyeve ituaw'ayay ayatani; noqw pam hapi upyeve unem pöhut añ qenitani. ³ Hakiy tōnaat qayēsiwhpuve tsa'tinumqa navotniwa; nihqe yan lalvaya: Uma Tutuyqawhqat eñem pöhut aw hintsatsnani, pam háqe'niqat aw suwiptotani. ⁴ Hak tāqa John yan mātsiwhqa qayēsiwhpuve kūyit akw tūtuvoylalawu; nihqe sinmuy amumi pañqawu: Uma nāp umuhtunatyay añqw lasye', kūyit akw tuvoylatotini. Noqw God umuhqaanhtipuy umuhpiy ayo yúkuni. ⁵ Noqw tutskwat Judeat añ ahsupoq sinom sohsoyam put aw ökiwta, pu Jerusalem añq'ö; nihqe qaanhtipuy nahostotat, John ahpiy pāyut Jordan aqw tuvoylatoti. ⁶ Noqw i' John hihta pohkot pōlay'taqat pöhöyat añqw yukiwtaqat yuwsí'kañw, kolāsats kwewta. Noqw pam mātuy tūmoyta; pu piw haqam mómohtuy tsāme', momospalayamuy enañ tūmoytañwu. ⁷ Nihqe pam yuaataqe pañqawlawu: Hak inuhpenihqe pas pavan öqalay'taqa inuñkni; noqw soon nu yan'ewaynīkañw pay ñas'ew put tots-sosompiyat ñahnik aw motoltini. ⁸ Pay nu pas antsa kūyit akw umuy tuvoylalawu. Nīkañw ason pam Qahováriwtaqat Hikwsit akw umuy tuvoylalawni.

The Baptism and Temptation of Jesus (Mt 3.13-4.11; Lk 3.21-22; 4.1-13)

⁹ Noqw ephaqam Jesus Galilee- tutskwat ep kitsókit Nazareth añqwniqw, John pāyut Jordan aqw put tuvoylata. ¹⁰ Noqw Jesus pāñaqw yámakq, pahsat pay tokpela hötsiltiqw Qahováriwtaqa Hikwsi hōwit ankañw put aqw hawhtoqat pam aw yori. ¹¹ Noqw hakiy tōnaat öñaqw pañqawu: Um hapi pas aw iunañwa Itii, pas nu un hahlayi. ¹² Noqw pahsat pay Qahováriwtaqa Hikwsi qayēsiwhpumi haqami put lālayi. ¹³ Noqw pam pep qayēsiwhpuve lōp sunat tālat añ tūtuvosiptuy amumum yanta. Noqw Satan put unaheplawu; noqw öñaqw hoñvia'yat put aw unañwtavi'yuñwa.

Jesus Calls Four Fishermen (Mt 4.12-22; Lk 4.14-15; 5.1-11)

14 Noqw John sivikive pakiwtaqw, Jesus Galileetutskwat ep pituhqe, lomatuawit God moñwtunatyayat yuaataqat yuaatinuma, 15 Pañqawkañwo: Pay hapi aw pitu, God moñwtunatyayat aw hayhkalti. Uma nāp umuhtunatyay añqw lasye', lomatuawit aw tūtuptionsiwani. 16 Noqw pam wuhkovatuphat Galilee yan mātsiwhqat qalavaqe hinmakañw, hakiy Simon tupkoyat Andrewt enañ tuwa. Puma pakiwmaqtutsayay pāmiq pahpana, puma pakiwmahkatnihqey akw qátuhqee. 17 Noqw Jesus pumuy amumi pañqawu: Uma inuñk hinmani; noqw nu umuy tutuwnaqw, uma sinmuy kwihkwisnani, uma pāvakiwh TUY hin kwihkwisnaqey pan'i. 18 Noqw pahsat pay puma tutsáyay tatamhtat, put añki. 19 Noqw pam pahpiy hihsavo nakwsuqe, hakiy Zebedeet tímuyatuy James pu John pumuy tuwa. Puma tuwat pākihut añqw pakiwkañw, tutsáyay aw yuyku. 20 Noqw pam āpiy pay pumuy wánwayi. Noqw puma nay Zebedeet tumal'aymuy enañ pākihut ep mātapt, put añk nakwsu.

A Man with an Evil Spirit

(Lk 4.31-37)

21 Noqw puma Capernaum-kitsókit ep öki. Noqw nasuñwintalöñnit aw pituqw, āpiy pay pam tsotsvalkimi pákihqe, sinmuy tutuqaynativa. 22 Noqw puma put hin tutuqaynaqat ep pas aw kātayyuñwa, pas pam öqalat pasiwtagey pan pumuy tutuqaynaqw öviy'o, imuy tutavot tutuqaynayaqamuy qa pumuy amun'i. 23 Noqw hak tāqa tuyoy'ewakw hikwsit akw tuyqawiwtāqa pumuy tsotsvalkiyamuy ep nuhtuma. Nihqe pam tsa'lawhqe, 24 Pañqawu: Um itamumi qa hintsakni. Ya um itamuy hinhtotiniqat nāwakna, um Nazareth añqw Jesus? Ya um itamuy hovalaniqe öviy añqaqō'? Pay um hákiyniqw nu un tuwi'ta. Um hapi God añqw pas Qahováriwtāqa. 25 Noqw Jesus hikwsit mēwaqe, aw pañqawu: Qa hiñqawlawht, añqw yámakuu. 26 Noqw tuyoy'eway hikwsi tāqat homimikinat, a'nö töqtit, añqw yama. 27 Noqw sinom sohsoyam kātayuñqe, nātuviniñlalwaqe pañqaqwa: Hin pa i' hintani? sen pay puhutu-tuqayhpi? Pas pi pam öqalat pasiwkañw, öviy hikis pi pas tuyoy'e'wakw hihikwsimuy mēwaqw, puma put aw tuqayvastotañwu. 28 Noqw pas pay pahsat Jesus pep hintsakq, Galileetutskwat añ ahsupoq pay pan yuaatiwa.

Jesus Heals Many People

(Mt 8.14-17; Lk 4.38-41)

29 Noqw panis panis puma tsotsvalkiñaqw nōñakt, hakiy Simon-nit, pu Andrew, pumuy kiyamuy aw yuña, ima James pu John pumuy amumunniq'ō. 30 Noqw Simon nōmayat yuat muktuyat akw qātsi. Noqw āpiy pay puma put Jesus

āawnaya. ³¹ Noq̄w pam put awnihq̄e, māyat ŋuat, q̄atuptsi-naq̄w, pahsat pay mukituyat put mātavi. Noq̄w wuhti pumuy amumi unañwtavi. ³² Noq̄w tāwat pakiq̄w, sinom Jesus aw sohsokmuy hihta akw tūtuyyaq̄amuy tsamvaya, pu nukpanhihikwsimuy akw tuyq̄awiwyuñq̄amuyu. ³³ Noq̄w pep kitsókit ep sinom sohsoyam hōtsiwmiq̄ tsovalti. ³⁴ Noq̄w pam kaysiwhq̄amuy hihihita akw tūtuyyaq̄amuy q̄alapsinta, piw kaysiwhq̄amuy nukpanhihikwsimuy nuhtuñaq̄w ayo ipwaq̄e, pumuy hiñq̄aq̄waniq̄w qa nakwhana, puma put hákiyiniq̄w tuwi'yūñq̄w ōviy'ō.

Jesus Preaches in Galilee

(Lk 4.42-44)

³⁵ Pu q̄avoñvaq̄w, nāt qa hin tālawvaniq̄w, Jesus q̄atuptuq̄e, kīñaq̄w yama; nihq̄e haq̄ami súnalkominihq̄e, pephaq̄am God aw okiwlawu. ³⁶ Noq̄w Simon pu put suñwāmat puma put añkya. ³⁷ Noq̄w puma put tutwaq̄e, aw pañq̄aq̄wa: Sinom sohsoyam uñ hepnumya. ³⁸ Noq̄w pam pumuy amumi pañq̄awu: Tuma yuhke' kitsókinawit nankwusa; noq̄w nu pañ piw yuaatinumni; pi nu paniq̄w añq'ō. ³⁹ Pu pam Galilee-tutskwat añ ahsupoq̄ sinmuy tsotsvalkiyamuy añ yuaatinumq̄e, nukpanhihikwsimuy nuhtuñaq̄w ipwannuma.

Jesus Makes a Leper Clean

(Mt 8.1-4; Lk 5.12-16)

⁴⁰ Noq̄w hak hihta tokoplelet akw tūtuyhqa put aw pituhq̄e, okiw aw tamōtswunuptut pañq̄awu: Um suhtaq̄'ewnen soon nuy qa powatani. ⁴¹ Noq̄w Jesus put ōkwatuwhq̄e, aw māvuyaltiq̄e, aw toñokt pañq̄awu: Pay nu suhtaq̄'ewa; powaltii. ⁴² Noq̄w panis pam pañq̄awhq̄, pahsat pay tokoplele put añ súlawhti; noq̄w pam powalti. ⁴³ Noq̄w Jesus put pās mēwat, pahsat pay nahpiy put hōnaq̄e, ⁴⁴ Aw pañq̄awu: Um tunatyalte', qa hakiy it āawnani; nīkañw um ahpiynen, God awwat moñwit aw namtaknani; nen Moses hin tutaptaq̄at um pan powaltiq̄ey ep kuwahtiput távini. Um yan powaltiq̄ey tuawi'tani. ⁴⁵ Noq̄w tuwat soq̄ pam pañq̄w ahpiyinihq̄e, añq̄e' put a'nō yuaatinumq̄e, ahsupoq̄ tunvotna. Noq̄w ōviy Jesus kurs hin pāpu kitsókimi mātaq̄puva pákiniq̄e, pay q̄alavehaq̄am tutskwava hinnuma; noq̄w sohsokivaq̄w sinom put aw ōkiwta.

2

Jesus Heals a Paralyzed Man

(Mt 9.1-8; Lk 5.17-26)

¹ Noq̄w ahpiy hihsakis talq̄, Jesus piw Capernaum-kitsókit aw paki. Noq̄w yaw pam kīve pakiwtaq̄at sinom pañq̄aq̄wa. ² Noq̄w pahsat pay sinom kaysiwhq̄am pañso

tsovalti, pas kaysiwhqe ōviy kurs haqe' yesni, pas qa ñas'ew hōtsiwhpeq qeni, pas qae. Noqw pam pumuy amumi God lavaiyat yuaata. ³ Noqw hakim nālōyōm hakiy tāqat ahpā' qataytaqat tūtuyhqat tsōpkahkañw put aw ōki. ⁴ Noqw ep huru'pokiwtaqw, ōviy kurs hin puma put aw ōkini. Nihqe pahsat puma put háqamnihqat atsve kīamit yāhayaqe, póroknayat, it hakiy tūtuyhqat ahpāt añ wāōkiwtaqat pañ put aw hawnaya. ⁵ Noqw Jesus pumuy qapēvewnayaqat amumi túwahqe, it tāqat añ qataytaqat aw pañqawu: Itii, pay uhqaanhtipu uhpiy ayo yukiwa. ⁶ Noqw haqawat tutavot tutuqaynayaqam pep yēse; nihqe pan unañwpeq wūwaya: ⁷ Ya hinoqw i' God aqw hinqawlawu? Ya hak sen hakiy qaantipuyat ayo yúkuni, hal pas God-saa? ⁸ Noqw kurs puma unañwpeq pan wūwantotaqw, Jesus panis unañwpeq māmatst, amumi pañqawu: Ya uma hinoqw umuh'unañwpeq pavan wūwantota? ⁹ Ya hak hakiy añ qataytaqat tūtuyhqat aw hinwat lavayhtiniqw qa pas pas hinta, Sen Úhqaanhtipu uhpiy ayo yukiwa, kitaniqō'? sen Wunuptut, uh'ahpay kwusut, nakwsuu, sen kitaniqō'? ¹⁰ Noqw pay pi nu' Sinot Tiat yep qatsit ep hakiy ahpiy qaantipuyat ayo yúkuniqey aw ōqalat pasiwtaqat uma it akw nanaptani- pu pam it tāqat añ qataytaqat aw pañqawu: ¹¹ Oviy nu ūmi pañqawni: Qatuptut, uh'ahpay kwusut, uhkiy aw'i. ¹² Noqw pahsat pay pam wunuptut, ahpay kwusut, pumuy sohsokmuy amutpik nakwsu. Noqw ōviy puma sohsoyam kātayuñqe, God pas hihtatota, pañqawkahkañwo: Pas itam qa hisat hihta yanhaqamnihqat aw yōrikyā.

Jesus Calls Levi

(Mt 9.9-13; Lk 5.27-32)

¹³ Pu pam pañqw piw wuhkovatuphat qalávohaqamii. Noqw sinom sohsoyam put aw tsovalti; noqw pam pumuy tutuqayna. ¹⁴ Noqw pam pañmakañw, hakiy Alphaeus tiyat Levi moñwit eñem sīvat ōmalawkañw haqam qatuhqat túwahqe, aw pañqawu: Um inuñkni. Noqw pam wunuptut, put añki. ¹⁵ Noqw Jesus put aw nánatuwnayaqamuy amumum put kīyat ep ōkihqe, pep tunōsvoñat aw yesq, kaysiwhqam moñwit eñem sīvat ōmalalwaqam-niqw pu qaanhinwisqam pañso ōkihqe, pumuy amumum put aw yesva; pi put añk hinwisqam pas kaysiwhqee. ¹⁶ Noqw pam moñwit eñem sīvat ōmalalwaqamuy-nikañw pu qaanhinwisqamuy amumum tūmoytaqw, ima tutavot tutuqaynayaqam Pharisee- sinmuy amumum put aw tātayyaqe, put aw nánatuwnayaqamuy amumi pañqaqwa: Ya pam hinoqw moñwit eñem sīvat ōmalalwaqamuy-nikañw pu qaanhinwisqamuy amumum

tūmoyta, piw hīhiko? kitota. ¹⁷ Noqw Jesus put navotqe, pumuy amumi pañqawu: Pay añ qahinyuñqam tūhikat qa haqni'yuñwa; nawus pi tūtuyyaqam put haqni'yuñwa. Pi nu añ súanhinwisqamuy qa pumuy wáñwayniqe òviy pitu; pi nu imuy qaanhinwisqamuy nāp tunatyay añqw lasyaniqat aw wáñwayniqe òviy pitu.

The Question about Fasting
(Mt 9.14-17; Lk 5.33-39)

¹⁸ Noqw ima pi John aw nánatuwnayaqam-nikañw pu Pharisee-sinmuy amumi nánatuwnayaqam napwalni'yuñwa. Noqw òviy sinom Jesus aw òkihqe aw pañqaqwa: Meh, John aw nánatuwnayaqam-nikañw pu Pharisee-sinmuy amumi nánatuwnayaqam napwalni'yuñwa. Noqw ya hinoqw ūmi nánatuwnayaqam qa pantsatska? ¹⁹ Noqw Jesus pumuy amumi pañqawu: Ya sen haqam mò'wit sinomat nāt mòönañwuy amumum yantaqw, napwalni'yuñwini? Soon pi mòönañw pumuy amumum yantaqw puma napwalni'yuñwini. ²⁰ Nikañw pay ason hisat aw pítuqw, mòönañw'am pumuy amuñaqw ahpiyñiqw, pep pu' puma nānapwalni. ²¹ Qa hak sino puhutsatsakwmòtsaput yewaskwit aw pihtaknañwu. Ispi hak panhtiqw, put ep pihtakqa yuwsit añqw tsikq, pu' pas pāpu wukoprokñwu. ²² Noqw qa hak sino pukawiwkorot sakwi-iwmaqat añ puhuovavalaat kuyñwu. Ispi hakiy panhtiniqw, puhuovavala pēke', wiwkorot patomnaqw, ovavala wehemh-tini. Noqw wiwgoro sakwítotini. Soon pi puhuovavala qa puhuwiwkorot añ kūyiltiñwu.

The Question about the Sabbath
(Mt 12.1-8; Lk 6.1-5)

²³ Noqw ahpiy pantaqw, puma nasuñwintalönnit ep söhövos'uyit añ nōñakwisq, put aw nánatuwnayaqam söhövosit talayat mawtiwisa. ²⁴ Noqw Pharisee-sinom Jesus aw pañqaqwa: Meh, ya puma hinoqw nasuñwintalönnit ep himu mewniwtaqat hintsatska? ²⁵ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Ya uma qa hisat David hinhtiqat añ tuñwáya? Ura pam-niqw, pu suñwámat puma hihta haqni'yuñqe tsönsoq, ²⁶ Pam God kiyat aw pákihqe, pölavikit God aw noiwtaqat añqw nōsat, suñwámuy añ huyta, Abiathar God awwat mohpeq moñw'iwtaq'ö. Pam pölaviki moñw'iwyuñqamuy-sa amuñem nōvatiwñwu. ²⁷ Pu pam pumuy amumi pañqawu: Nasuñwintalönni hapi sinmuy amuñem yukiwa, qa sinom nasuñwintalönnit énem yukiwa. ²⁸ Paniqw hapi òviy nu' Sinot Tiat nasuñwintalönnit híkis aw tutuyqawi.

3

The Man with a Crippled Hand
(Mt 12.9-14; Lk 6.6-11)

¹ Pu piw pam tsotsvalkimi paki; noqw hak tāqa lakput may'taqa pep nuhtuma. ² Noqw mātaqpi kurs Jesus nasuñwintalöñnit ep put qalaptsinaniqat öviy momñwit put aw tunatyawyuñwa, puma as hihta ep put nēveltoynayaniqe öviy'ö. ³ Noqw pam lakput may'taqat aw pañqawu: Kurs nuhtutpik wunuptuu, kita. ⁴ Pahsat pu pam pumuy amumi pañqawu: Ya hak nasuñwintalöñnit ep lolmat hinhtiniqw pam súanta, sen qalolmat hinhtiniqö'? sen qatsit ayo táviniqö'? sen nīnaniqö'? Noqw puma qa hiñqaqwa. ⁵ Pu pam hin unañwtiqe, pumuy a'nö unañwayamuy ep kwañwáitsivutiqe, amuhpa' yorkit, tāqat aw pañqawu: Uhmáy tsihkwa. Noqw pam put tsihkwa; noqw māat ayañqwat māyat an pās powalti. ⁶ Pahsat pu Pharisee-sinom añqw ahpiyyaqe, āpiy pay Herod añk wīsiwtaqamuy amumum hin as put nīnayaniqey put ankiwakw yuaatota.

A Crowd by the Lake

⁷ Noqw pay Jesus put aw nānatuwnayaqamuy amumum sinmuy amuñaqw ahpiynihqe, wuhkovatuphat aqw'a. Noqw sinom qaan'ewakw hintaqam put añkya, Galilee-tutskwat añq'ö, pu Judea-tutskwat añq'ö, ⁸ Pu Jerusalem-kitsókit añq'ö, pu Idumaea-tutskwat añq'ö, pu pāyut Jordan yupqöyñaq'ö, pu ima Tyre-nikañw pu Sidon-kitsókit añqe' yesqam piwu. Puma put kātumaltaqat nanaptaqe, aw öki. ⁹ Noqw pam put aw nānatuwnayaqamuy amumi pañqawhq, puma put eñem tsákw pākihut maskatota, taq nāp hisat sinom qaan'ewakw hinhte', put aw hūrs hómikmani. ¹⁰ Pi pam kaysiwhqamuy sinmuy qalatsintaqw, öviy sohsoyam hihta akw tūtuyyaqam put aw tónokyaniqey put aw nānaqasya. ¹¹ Noqw añsakis tuyoy'e'wayom hīhikwsim put aw tātayyaqe atpipo nawhito-takahkañw, kēew pañqaqwa: Um hapi God Tíata. ¹² Noqw puma put tunvotnayaniqw, pam pumuy tusoqmewa.

Jesus Chooses the Twelve Apostles
(Mt 10.1-4; Lk 6.12-16)

¹³ Pu pam tsomomiqñihqe, hakimuy namorstat, pumuy wáñwayi. Noqw puma put awya. ¹⁴ Noqw pam pakwt löq sihkay'taqamuy namorsta, puma put amum hinnumyaniqat öviy'ö, pu pam pumuy añqe' lomatuwit yuaatinumyaniqat ayataniqee. ¹⁵ Pu puma hīhihta akw tūtuyyaqamuy qalaptsin-tiwisniqat aw öqalat pam pumuy pasiwna, pu nuhtuñaqw nukpanhihikwsimuy ayo ipwanwisniqat aw'i. ¹⁶ Pam imuy tavi: Simon, pam piw Peter yan put tuñwa. ¹⁷ Pu Zebedeet tiyat James-nit, pu tupkoyat John, pumuy piwu. Pam piw

Boanerges yan pumuy tuñwa; pam Yoy'umukit antaqamu, i'nihqe pam'i. ¹⁸ Pu Andrewt, pu Philip, pu Bartholomewt, pu Matthewt, pu Thomas, pu Alphaeus tiyat James, pu Thaddaeus, pu Simon sinomuy amuñem qa nātusi'taqata, ¹⁹ Pu momñwituy amumi put mātapniqat hakiy Judas Iscariot pīwu. Noqw puma haqam kīve öki.

Jesus and Beelzebul

(Mt 12.22-32; Lk 11.14-23; 12.10)

²⁰ Noqw pay piw sinom qaan'ewakw hintaqam amumi tsovaltīqw, öviy soon kurs puma ñas'ew nōñösani. ²¹ Noqw Jesus sinomat put nanaptaqe, put ñuayaniqe awya pañqawkahkañwo: Pam okiw qanavóti'numa. ²² Noqw hakim tutavot tutuqaynayaqam Jerusalem añqw ökihqe pañqawqa: Pam Beelzebub akw tuyqawiwta. Pam nukpanhihikwsimuy moñwiyamuy aw yankañw nuhtuñaqw nukpanhihikwsimuy ipwanta. ²³ Noqw pam sinmuy wáñwayhqe, tūwutsit hihta tuawi'taqat akw pumuy amumi pañqawu: Ya sen Satan Satan ayo hóroknani? ²⁴ Haqam moñwtunatya nehpewhite', pas soon wúnuni. ²⁵ Pu kurs haqam kīvit nehpewhote' soon hoñni. ²⁶ Noqw kurs Satan nāp nāmi mamke', pu nātsike', soon pam wúnuni; panis pi pam sohtini. ²⁷ Soon hak hakiy a'nö hoñvit kīyat aw pake', hihta himuyat put añqw nawhkini, hal pas mohti put some'-saa, nen pahsat pu pam put kīyat kīqötani. ²⁸ Nu umumi pas antsa pañqawni: Hak hihta ep qaanhtiniqw, sen nuhtumiq hiñqawniqw, pam pantaqa put ahpiy ayo yukiwmantani. ²⁹ Nikañw hak haqam Qahováriwtaqat Hikwsit aqw hiñqawniqw, pam pantaqa pas soon hisat put ahpiy ayo yukiwni. Panhtiqa pas sūs tūviwniqey aqw nāvitsinani. ³⁰ Ura puma pañqawqa: Pam tuyoy'ewakw hikwsit akw tuyqawiwta, kitotaqw, öviy pam yan lavayhti.

Jesus' Mother and Brothers

(Mt 12.46-50; Lk 8.19-21)

³¹ Noqw pahsat pu put tupkomat, yuy amum, put aw ökihqe, ihpaq hoñkahkañw, put aw hakiy ayatotaqe, put wáñwayya. ³² Noqw sinom kaysiwhqam put aqlap yesqam put aw pañqawqa: Meh, uhtupkom, unuy amum, ihpaq un wáñwayya. ³³ Noqw pam lavayhtiqe, amumi pañqawu: Ya hak ínuu? Pu ya hakim itupkomya? ³⁴ Pu pam put aqle' yesqamuy amuhpa' yorikt, pañqawu: Kurs ínuy, pu itupkomuy amumi yórikyaa. ³⁵ Pi hak haqam God tunatyayat añ hinmaqa hapi itupko, isiwa, pu ínuu.

4

The Parable of the Sower
(Mt 13.1-9; Lk 8.4-8)

¹ Pu piw pam wuhkovatuphat qalaveq sinmuy tutuqaynativa; noqw sinom qaan'ewakw hintaqam pep put aw tsovalti; noqw òviy pam pākihut pāhut ep pāyawnumqat aqw pākihqe epeq qatuptu; noqw sinom sohsoyam wuhkovatuphat qalava tutskwava yēse. ² Noqw pam tūwutsit hihta tuawi'taqat akw pumuy hīhihta tutuqayna; nihqe pumuy amumi pañqawu: ³ Kurs huvam tuqayvastotaa. Hak tāqa tsalakin'uylawniqe pasmii. ⁴ Noqw pam uylawhq, pēhu poshumi pōhpava lōhō. Noqw sūmawuy añ masay'yuñqam òkihqe añ put soswa. ⁵ Pu pēhu pikaqlōva qa pas pisay'taqat añ lōhō. Noqw añ qa pōnalaniqw, òviy pay āpiy kūkuyva. ⁶ Nīkañw tāwat òvetiqw, pay ūyi kólaki; nihqe pam qa pas pas ñay'taqe, òviy tsahkwi. ⁷ Pu pēhu kutqōlpa lōhō; noqw kutqōlō wuñqe, put laknaqw, pam qa hihta himuy'va. ⁸ Pu pēhu lolmat tutskwat añ lōhōkqe kuyvaya; pu wuñqe, hihta himuy'va, pēhu sunat pakwt sihkay'tasikip aw hōyokput aniwnaya, pu pēhu payhp sunát-sikipo, pu pēhu tsivót-sikip sunát-sikipo. ⁹ Pu pam pumuy amumi pañqawu: Tuqayvastotaa, uma pi naqvuy'yuñwa.

The Purpose of the Parables
(Mt 13.10-17; Lk 8.9-10)

¹⁰ Noqw puma nánaltyaqw, ima put aqlaqaqam pakwt lōq sihkay'taqamuy amumum it lavayit hihta tuawi'taqat put tūviñtota. ¹¹ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: God moñwtunatyayat ahpiy navoti tupkiwta pew pahsavoo. Nīkañw pu' hapi pam umumiwat susmataq'a; nīkañw imuywatuy qatuptsiwni'yuñqamuy amumi qa mahtaq'a. Nīkañw pam tūwutsit-sa akw yuaatiwa. ¹² Puma as aw taykahkañw, tutwat, qa māmatsyaniqat òviy'o, pu aw tūqaykahkañw nanaptat, qa māmatsyaniqata; taq nāp hisat sen puma ahoy nānamtōkaqw, pumuy qaanhtipuum pumuy amuhpiy ayo yukiwni.

Jesus Explains the Parable of the Sower
(Mt 13.18-23; Lk 8.11-15)

¹³ Pu pam pumuy amumi pañqawu: Ya uma it tūwutsit hihta tuawi'taqat qa mātsi'yuñwa? Noqw ya hin tis uma sohsoq tūwutsit mātsi'yuñwini? ¹⁴ Uylawhqa hapi God lavayiyat uylawu. ¹⁵ Noqw lavayi pōhpava lōhōkqa imuy amunta. Hakim lavayit as nanaptaqw, āpiy pay Satan pite', pumuy unañwpeq lavayit ūyiwñqat pañqw ipwañwu. ¹⁶ Pu pay piw

pan pikaqlöva löhökqa hapi imuy amunta. Hakim lavayit nanapte', hahlaykahkañw āpiy pay put kwusuyañwu. ¹⁷Noqw lavayi pumuy unañwayamuy ep qa hürs ñapkiwtaqw, öviy puma pay hihsavo as añ kūyuññwu. Noqw pay lavayit ep kãnavotpit, sen okiwsahsañwaqat aw pituqw, pahsat pay puma unañwmokyañwu. ¹⁸Noqw pu kutqölpä löhökqa hapi imuy amunta. Hakim lavayit as nanaptat, ¹⁹Yep qatsit-sa aw tunatyaltote', pu kãhakiwuy akw ūnatote', pu hihihita tuñlay'kahkañw, soq lavayit aw qa tunatyaltotiñwu. Noqw öviy lavayi pumuy unañwpeq qa hihta himuy'vañwu. ²⁰Noqw pu lomatutskwat añ ūyiwñqa hapi imuy amunta. Hakim lavayit nanapte', kwusuye', hihta himuy'vayañwu; pētu sunat pakwt sihkay'tasikip hóyokput himuy'vayañwu, pu pētu payhp sunát-sikipo, pu pētu tsivót-sikip sunát-sikipo.

A Lamp under a Bowl
(Lk 8.16-18)

²¹Pu pam pumuy amumi pañqawu: Ya sen hak wihqöhít úwiknat, sīvut sen puvuwhpit atpipoq távini, as pam tsotsókpít ep put tsoki'tañkañwo? ²²Pi sohsoy himu tupkiwtaqa pay mātāqtiniqe öviy pantañwu, piw sohsoy himu nanauyve hiniwhitiqa añqe' nanaptiwniqe öviy'o. ²³Tuqayvastotaa, uma pi naqvuy'yuñwa. ²⁴Pu pam pumuy amumi pañqawu: Uma hihta aw tūqayyuñqey ep tunatyaltotimantani. Pi uma hihsa'haqam hakiy eñem tuwantotaqw, pay piw pan umuñem tuwantimantani; pu uma añ nanaptaqamuy amumi piw nāt wūhaq noiwni. ²⁵Pi himuy'taqat aw piw pēhu noiwni; pu ñastanihqa híkspi as hihta himuy'taqey kwayhni.

The Parable of the Growing Seed

²⁶Pu pam pañqawu: God moñwtunatyat hakiy tāqat pasva poshumit uyhqat anta. ²⁷Pam uyht, mihikq puwñwu; pu qavoñvaqw qatuptuñwu. Nikañw poshumi ñahkuyvakañw, pu wuñqw, hin pam panhtiqat pam qa navoti'tañwu. ²⁸Pi tutskwa nāp hihta aniwnañwu; mohti nahpi'vañwu, pu sihkuyvañwu, pu timuy tukwsinañwu. ²⁹Pu himu aniwhitiqw, pahsat pu ūyi'taqa put tsahqañwu, pi höhöqyaniqat aw pítuñwuniq'ö.

The Parable of the Mustard Seed
(Mt 13.31-32, 34; Lk 13.18-19)

³⁰Pu pam pañqawu: Ya sen itam God moñwtunatyat hihta antaqat pañqawani? Ya sen itam hihta enañ put namimah-taknayani? ³¹Pam mustard-uyit pōsiyat anta. Pam tutskwave ūyiwñqe as tūwaqatsit ep pōvoshumit amuñaqw sushihsayhoya. ³²Nikañw pam ūyiwe', wuñwe', sohsoq hihta tusaqtsotskit amuhpenihqe yahsayoqtiñwu; nen wukonantaqay'vañwu.

Noq̄w òviy sùmawuy ań masay'yuńqam put atpik kihsit ań yesvańwu. ³³ Yanhaqam pam tũwutsit hihta tuawi'taqat akw nuhtumi hĩhihta yuaatańwu, pay puma hin put kwusi'wisqat pan'i. ³⁴ Pam tũtuwutsit-sa akw pumuy amumi yuaata. Nihqe pay ason pumuy nánaltyaqw pam put aw nánatuwnayaqamuy amumi put sohsok namtõmnańwu.

Jesus Calms a Storm

(Mt 8.23-27; Lk 8.22-25)

³⁵ Noq̄w pay ép tapkiq̄w, pam put aw nánatuwnayaqamuy amumi pańqawu: Tuma wuhkovatuphat yupqõmiya. ³⁶ Noq̄w puma sinmuy suhpantaqamuy ańqe' hõnayat, puma pãkihut aqw yuńa, Jesus haqam qátuhqat aqw'a. Noq̄w puma pańq ahpiyya. Noq̄w pẽtu pãkihu piw pumuy amumumya. ³⁷ Noq̄w wukohukvaq̄w, pãhu walalataqe, pãkihut aqw a'nõ yẽvantaqe, nuńwu pay aqw kũyi ohpo. ³⁸ Noq̄w Jesus pãkihut yũpaqwat epeq qõtõpay'kańw pũwi. Noq̄w puma put tãtaynayaqe aw pańqaqwa: Tutuqaynaqa, ya itamuy so'niq̄w um pas qa hin unañwtini? ³⁹ Noq̄w pam tãtayht, hũkańwuy mẽwaqe, pãhut aw pańqawu: Uyiwalte', sun yúkuu, kita. Noq̄w hũkańw qe'tiq̄w, qaan'ewakw sutmakma. ⁴⁰ Pu pam pumuy amumi pańqawu: Ya uma hinoq̄w tsawiniwyuńwa? Ya hintaq̄w òviy uma qa tuptsiwni'yuńwa. ⁴¹ Noq̄w puma pas kãtayuńqe nãnami pańqaqwa: Ya sen i' hak himuniq̄w, òviy hĩkispi pas hũkańw, pu pãhu put aw tuqayvasta?

5

Jesus Heals a Man with Evil Spirits

(Mt 8.28-34; Lk 8.26-39)

¹ Pu puma wuhkovatuphat yupqõymi Gádara-sinmuy tutskwayamuy ep õki. ² Noq̄w Jesus pãkihut ańqw yamakq, pahsat pay hak tãqa tuyoy'ewakw hikwsit akw tuyqawiw-taqa o'wat ep tuamtuhsõt ańqwnikańw put ahsawva. ³ Pam tũamit ep okiw ki'ta. Noq̄w soon kurs hak put sómi'tani, pas sóoni, nãmahin pi hikis pas sivanamiqlõlõt akw'a. ⁴ Hikis as pam qa sũs hokasosomhpit, pu sivanamiqlõlõt akw sómiltińwu. Nikańw pay pam sivanamiqlõlõt nãhoy tutki-tańwu; pu hokasosomhpit pińańwu. Pu soon kurs hak put áńwuy'tani. ⁵ Noq̄w pam tõkilmawit, pu tãwanawit tsotsmova, pu tũtuamit ań hinnumńwu, a'nõ hińqawkańwo, pu o'wat akw nãtutkitinumńwu. ⁶ Noq̄w pam Jesus yãvoq túwahqe, aqw wárikqe, pas put aw naokiwlawhqe, ⁷ A'nõ tõnay ańqe' pańqawu: Ya um nuy hinhtiniqat nãwaknaka, um Jesus God Sus'oveqnihqat Tíata? Nu God atpip ũmi pańqawni: Um okiw nuy qa okiwsanni. ⁸ (Jesus pay put aw pańqawu:

Tuyoy'eway hikwsi, tāqat añqw yámakuu, kita. Noqw òviy tāqa pan lavayhti.) ⁹ Noqw Jesus put tūviñtaqe aw pañqawu: Ya um hin mātsiwa? Noqw pam put hu'waqe aw pañqawu: Nu Qaan'ewakw hintaqamu yan mātsiwa. Itam qaan'ewakw hintaqw òviy'o. ¹⁰ Noqw pam pep tutskwat añqw pumuy qa lālayniqat òviy tāqat put aw pas qaatsat nāwakna. ¹¹ Noqw pep tsotsmot áhayhke pitsōtim wuhkotonawtaqam nōnova. ¹² Noqw sohsoyam nukpanhihikwsim put aw qa nātusitotaqe pañqaqwa: Itamuy pitsōtimuy amumi hōnaqw, itam amumi yuñni. ¹³ Noqw pahsat pay Jesus pumuy hu'wa. Noqw tuyoy'e'way hīhikwsim tāqat añqw nōñakqe, pitsōtimuy amumi yuñqw, puma tōnawtaqam wuhpatpelat añ wuhkovatuphamiq a'nō yuhtukqe, pāmiq paōysoa, (lōp sōmorit pahsa'haqamo.) ¹⁴ Noqw pumuy nopni'yuñqam watqaqe, kīve put tūawvaya, pu añqe' tutskwavaa. Noqw sinom hin hiniwhtiqtat aw kuyvawisqe, ¹⁵ Jesus aw öki; nihqe it tāqat as nukpanhikwsit akw tuyqawiwtat, hal qaan'ewkw hintaqamuy hīhikwsimuy akw tuyqawiwtañwuqtat puma tutwa. Pam yuwsikañw, suyan unañway'kañw pep qatu. Noqw puma put aw yórikyaqe, pas tsātsawna. ¹⁶ Noqw hakim it nukpanhikwsit akw tuyqawiwtañwuqtat hin hintsaniwhqtat aw yórikyaqam aw kuyvawisqamuy put āawna, pu pitsōtimuy hinhtotiqata. ¹⁷ Noqw pay as pam pumuy tutskwayamuy añqw ahpiyniqat puma Jesus aw ö'qalya. ¹⁸ Noqw pam pākihut aqw pakitoqw, i' tāqa nukpanhikwsit akw tuyqawiwtañwuqa as put ámunniqey aw ö'qala. ¹⁹ Noqw pay Jesus put qa nakwhanaqe aw pañqawu: Um uhsinomuy amuminen, Tutuyqawhqa uñ ökwatuwhqe, uñem hihta qaöwíhinhtiqtat pumuy āawnani. ²⁰ Noqw pam ahpiynihqe, añqe' put yuaatinuma, Decapolis añ ahsupoq'a. (Pam pakwt kitsóki i'nihqe pam'i.) Noqw nanaptaqam sohsoyam kātayunwa.

Jairus' Daughter and the Woman who Touched Jesus' Cloak
(Mt 9.18-26; Lk 8.40-56)

²¹ Noqw Jesus pākihut akw ayoqwat piw yamakq, sinom qaan'ewakw hintaqam put aw tsovalti; noqw pam wuhkovatuphat qalaveq wunu. ²² Noqw meh, hak tāqa tsotsvalkive moñw'iwtatqa Jairus yan mātsiwhqa pitu; nihqe pam Jesus túwahqe, kukmiq nātuvaveq, ²³ Okiw aw naokiwhtaqe, pañqawu: Okiw imanawhya mómoki. Noqw um as okiw inumumnen, uhmey akw put aw toñokq, pam qalapte', qátuni. ²⁴ Noqw Jesus put ámuma. Noqw sinom kaysiwhqam put añkyaqe, aw hūrs homimitiwisa. ²⁵ Noqw hak wuhti pakwt lōq sihkay'taqat yahsañwuy añ unwáy'taqa pep nuhtuma. ²⁶ Okiw pam kaysiwhqamuy tūtuhiktuy amutsviy as hīhihta añ

kānavotkañw, sohsok hihta himuy amuhpa' sohsoko; nit qa ñas'ew hihin qalaptut, tuwat soq pas qalomáhinhti. ²⁷ Nihqe pam Jesus hintsakqat navotqe, nuhtukwayñañaq w sinsonñaq put aw pítuhqe, yuwsiyat aw toño, ²⁸ Pañqawhqe öviy'o: Ñas'ew pi nu as put yuwsiyat aw tónoke' pay soon qa qalaptuni. ²⁹ Noqw pahsat pay put añqw uñwa súlawhti; noqw pam tūyay qalaptuqey nahpe sunvota. ³⁰ Noqw kurs öqala nñañq w yamakqat Jesus sunvotqe, sinmuy amumi namtökt, pañqawu: Ya hak iyuwsiy aw toño? ³¹ Noqw put aw nánatuwnayaqam aw pañqawu: Meh, sinom ūmi homimitota. Noqw hinoqw pas piw hak ūmi tónokqat um kita? ³² Noqw pam hakiy panhtiqat aw yórikniqe, öviy añqe' yori. ³³ Noqw wuhit napqölpé hinhtiqat navotqe, okiw tsawinneveq tururutikañw, put aw pítuhqe, atpipo nātuvat, sohsok suan put āawna. ³⁴ Noqw pam put aw pañqawu: Itii, pay uhqapēwewni uñ qalapsina. Pay um hahlaykañw qa hin'unañway'kañw, nīmani. Pay um uhtuyay añqw pās qalapsiw'tani: ³⁵ Noqw nāt pam yuaataqw, hakim moñwit kīyat añqw ökihqe, put aw pañqawu: Pay okiw uhti möki. Noqw pas um piw nāt Tutuqaynaqat aw nunuiña? ³⁶ Noqw puma pañqawu: Um qa hin unañwtini; pay um pánis-sa tuptsiwni'tani. ³⁷ Noqw pay qa hak put ámumniqat Jesus nakwhana, hal pay Peter-niqw pu James-niqw, pu tupkoat John, púma-saa. ³⁸ Pu pam moñwit kīyat aw pítuhqe, sinmuy mowawatotaqamuy amumi tātayi. Puma hiñqawkahkañw, tsaykita. ³⁹ Noqw pam aw pákihqe, pumuy amumi pañqawu: Ya uma hinoqw yanhaqam mowawatota, piw tsaykita? Pay manawhya qa möki; pi pūwi. ⁴⁰ Noqw puma put aw tutsiwtuhyti. Noqw pam pumuy sohsokmuy pañqw lālayht, manawhyat náyat-nikañw pu yuyat-nikañw pu put ámumyaqamuy tsamkañw, manawhyat haqam qatsqat aw paki. ⁴¹ Noqw pam put māyat nuat aw pañqawu: Talitha cumi. Manawhya, qatuptuu, nu ūmi pañqawu, i'nihqe pam'i. ⁴² Noqw pahsat pay manawhya qatuptuqe nakwsu. (Pam pakwt löq sihkay'tasikip yahsañwni'ta.) Noqw pas puma pavan kātayuñwa. ⁴³ Noqw pam pumuy pās mēwaqe qa hak put navotniqat amumi pañqawu; pu puma manawhyat hihta nopnayaniqat amumi tutapta.

6

Jesus Rejected at Nazareth (Mt 13.53-58; Lk 4.16-30)

¹ Pu pam pañqw ahpiynihqe, nāp tutskway aw pitu; noqw put aw nánatuwnayaqam put ámumya. ² Pu nasuñwintalöñnit

aw pituq̄w, pam tsotsvalkive sinmuy tutuqaynativa. Noq̄w kaysiwhq̄am put aw tūqayyuñq̄e, put aw kātayyuñq̄e pañq̄aq̄wa: Ya sen i' haq̄am iit hihta tuwi'va? Pu ya sen i' sūanwuwni put aw noiwtaq̄a hímuu? Is uti pam may akw qāan'ewakw kātumalta! ³ Puyaw qa i' wunavutsit tumaltuwi'taq̄a, it Maryt tiata, imuy James, nit Joses, nit pu Judat, nit pu Simon, pumuy pāvaamu? Puyaw siwamat qa yep itamumya? Kito-taq̄e, put aw qāán unañwtoti. ⁴ Noq̄w Jesus pumuy amumi pañq̄awu: Pay God lavay'ayaat soon qa kaptsitiwñwu, hal pay nāp tutskway ep-saa, pu sinomuy amuhpaa, pu nāp kiy ep'e. ⁵ Noq̄w pay pam kurs hin pep a'nō hihta tumaltaniq̄e, ōviy pay panis pam h́ikikwmuy tūtuyyaq̄amuy amumi may akw tónokq̄e q̄alapsina. ⁶ Nihq̄e pam pumuy q̄atuptsiwniyamuy ep amumi kātayta. Pu pam pañ kitsókinawit sinmuy tutuqay-natinuma.

Jesus Sends out the Twelve Disciples
(Mt 10.5-15; Lk 9.1-6)

⁷ Pu pam pakwt löq sihkay'taq̄amuy wánwayhqe, pah-sat pumuy lölöqmuy añq̄e' ayativa; nihq̄e tuyoy'e'wakw h́ihikwsimuy amumi pumuy öq̄alat huyta. ⁸ Nihq̄e pay pumuy qa hihta hinwisniq̄at amumi pañq̄awu. Pay panis natöñpi'wisni, qa tukpuy'wisni, qa nitkay'wisni, qa sivamoki'wisni. ⁹ Pu puma tōtsi'wisni; pu qa löq nap-nay'wisni. ¹⁰ Pu pam pumuy amumi pañq̄awu: Umuñaq̄w löyöm haq̄am kīmi pake', hisat pep kitsókit añq̄w ahpiyniq̄ey pahsavo q̄átumantani. ¹¹ Pu ason kurs haq̄awat umuy qa pās taviyat, umumi qa tūqayyuñq̄w, uma pañq̄w ahpiyenen, umuhkukqölnaq̄w q̄öat ayo tsatswimantani, pumuy amunkiwakw hihta sutuawi'tani. Nu umumi pas antsa pañq̄awni: Hisat hin yukiltiniq̄at aw pituq̄w, pep kitsókit ep sinmuy amuñem pas is óhini. Puma Sodom-nikañw pu Gomorrhat ep sinmuy amuhpenihq̄e pas pavan amuñem nuhtsel'ewayhtini. ¹² Noq̄w puma pañq̄w ahpiyyaq̄e, sinmuy tunatyay añq̄w lasyaniq̄at amumi yuaatinumya. ¹³ Pu puma sinmuy amuñaq̄w kaysiwhq̄amuy nukpanhihikwsimuy ipwan-wisa, pu kaysiwhq̄amuy tūtuyyaq̄amuy wihkuyit akw lelwiyat, q̄alapsintiwisa.

The Death of John the Baptist
(Mt 14.1-12; Lk 9.7-9)

¹⁴ Noq̄w Jesus natñwaniat ahsupoq̄ nanaptiwhq̄, pep tutskwat ep Moñwi, Herod yan mätsiwhq̄a, put navotq̄e pañq̄awu: I' hapi küyit akw tütuvoylalawhqa John. Pam mokiwuy añq̄w ahoy tātayhqe, ōviy pas pavan öq̄altumalat hintsaki. ¹⁵ Noq̄w sinom pētu pañq̄aq̄wa: Pam Elias, piw pētu pañq̄aq̄wa: Pam God

lavay'ayaata, imuy lavay'aymuyatuy hisatñahaqaqw yesqamuy amuni. ¹⁶ Noqw Herod put navotqe pañqawu: Ura nu John qötötkuqw, i' pam'i; kurs pam mokiwuy añqw ahoy tātayi. ¹⁷⁻¹⁹ I' Herod pi ura tupkoy Philip nōmayat hakiy Herodias amum qatuptuqw, John put aw pañqawu: Um uhtupkoy nōmanawhkiqw pam pas qa suanta. Noqw ōviy Herodias pas John nōyi'ta. Noqw Herod put unañwve hinhtiniqe, John aw hakimuy hōnaqw, puma put nūayaqe, sivikimi panaya. Noqw Herodias as John nīnaniqey ankañw, Herod atsviy kurs hin panhtini. ²⁰ Pi Herod John aw tunatyawmaq'ō. Pi John súanhinmakañw pās unañway qatu. Noqw Herod put aw navoti'taqe, put kaptsi'ta; nihqe put aw tūqaytaqe, nāmi soon unañwti. Nīkañw pam hahlaykañw put aw tūqaytañwu. ²¹ Noqw hisat nukwáñw'ew Herod tihtiwhpuyat aw pituqw, pam nuhtumi moñw'iwyuñqamuy nōviwhqat aw tūtsama, imuy pavan solāwamomñwituyu, pu Galilee-tutskwat ep pavansinmuy piwu. ²² Noqw Herodias tiat māna ep pákihqe, wuni-maqw, Herod put aw nahyoñwa, pu put amum yesqamu. Noqw Moñwi mānat aw pañqawu: Um hihta nāwakne', put ōviy inumi tūviñtaqw, nu uñ put máqani, kita. ²³ Nihqe pas pam put aw qaōwílvyahytiqe pañqawu: Pay um pas nāp hihta ōviy inumi tūviñtaqw, soon nu uñ qa máqani, hikis pas imoñwtunatyay nāsamiq yantaqata. ²⁴ Noqw pam pañqw ahpiynihqe, yuy aw pañqawu: Ya nu hihta ōviy tūviñtani? Noqw pam aw pañqawu: Pay aw kūyit akw tūtuvoylalawhqtat John qötöyat awu. ²⁵ Noqw pahsat pay pam kaktaykañw, Moñwit aw pákihqe, aw pañqawu: Um kūyit akw tūtuvoylalawhqtat John qötöyat inpit ep íniwtaqtat pay pu' nuy máqaniqat nu nāwakna. ²⁶ Noqw pas as Moñwi qahahlayhtikañw pay nuñwu pi pas aw qaōwílvyahytiqe, pu imuy pep put amum yesqamuy tuway'taqe, ōviy kurs hin nawus qa hu'wanani. ²⁷ Nihqe pahsat pay hakiy nīnañwuqa put qötöyat kwistoniqat Moñwi aw pañqawu. Noqw pam ahpiynihqe, sivikive put qötöyat ayo túkuhqe, ²⁸ Inpit ep íniwtaqtat kwusivaqe mānat aw put tavi. Noqw māna yuy put maqa. ²⁹ Noqw John aw nānatuwnayaqam put nanaptaqe, ep ōkihqe, tokoyat haqami taviwisa.

Jesus Feeds the Five Thousand

(Mt 14.13-21; Lk 9.10-17; Jn 6.1-14)

³⁰ Noqw ima ayaiwyuñqam Jesus aw natsvalayaqe, hihta hinhtotiqey, pu hihta tūtutuqaynayaqey sohsok put āawnaya. ³¹ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Túmai, nuhtuñaqw haqami qayēsiwhpumiya. Nen itam hihsavo pep nāsuniwnayani. Pas pi sinom kaysiwhqam ōkiwkahkañw, ahpiy sasqayaqw, ōviy soon kurs hisat qenitiqw puma ñas'ew nōñōsani. ³² Pu

ōvīy puma pay nanalt pākihut akw haqami qayēsiwhpumiya. ³³ Noqw pumuy ahpiyyaqw, sinom kaysiwhqam amumi tāyūñqe, Jesus tuwi'yuñqe, sohsokivaqw kitsókit añqw pañso nāp yuhtukqe, amuhpeqtotaqe, aw tsovalti. ³⁴ Noqw Jesus pākihut añqw yámakqe, sinmuy qaan'ewakw hintaqamuy túwahqe, pumuy ōkwatuwa, soñawnen pi puma kanelmuy amumi qa hak tunatyawtaqat panyuñqw ōvīy'o. Nihqe pahsat pu pam pumuy hihīhta tutuqaynativa. ³⁵ Noqw pay nuñwu tapkiwmaqw, put aw nánatuwnayaqam put awyaqe aw pañqawwa: Pas hapi yep qayēsiwa; noqw hapi pay pas hísatniqti. ³⁶ Um as sinmuy hōnaqw, puma añqe' tutskwava nankwusani, pu kitsókinawita; nen nennem hihta tunōstuiyani; taq puma qa hihta nitkay'yuñwa. ³⁷ Noqw pam lavayhtiqe amumi pañqawu: Huvam nopnayaa. Noqw puma put aw pañqawwa: Ya itam haqami huhyawise', lōp sunat sívat akw pōlavikit tuiye', pumuy nopnayani? ³⁸ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Ya uma hīhsa'haqam pōlaviki'yuñwa? Kurs aw pohtayaa. Noqw puma nanaptaqe pañqawwa: Tsivot pōlavikita, pu lōqmuy pākiwhtuy. ³⁹ Noqw puma sinmuy sakwátusaqat añ tōnawyuñqamuy yesvanayaniqat pam amumi pañqawu. ⁴⁰ Noqw sinom nānan'ik tōnawkahkañw yesva, hahqe' tsivot-sikip susnatya, pu hahqe' lōp sunat pakwt sihkay'yuñqamu. ⁴¹ Noqw pam tsivot pōlavikit pākiwhtuy enañ ōmahtat, ōmiq taykañw, put ep hahlayhtit, pōlavikit yónoyhtat, put aw nánatuwnayaqamuy amumi put oya. Noqw puma sinmuy amuhpa' o'ya. Pu pam lōqmuy pākiwhtuy sohsokmuy añ huyta. ⁴² Noqw sinom sohsoyam nōñōsaqe ōōya. ⁴³ Noqw puma pōlavikit akwsiñput tsovalayaqe, pakwt lōq sihkay'taqat hoaput aqw opomnaya, pu pākiwhtuy akwsiñput pīwu. ⁴⁴ Noqw tahtaqt pōlavikit añqw nōñōsaqam tsivot-sikip sōmorit pahsa'haqamo.

Jesus Walks on the Water
(Mt 14.22-33; Lk 6.15-21)

⁴⁵ Noqw nāt pam sinmuy añqe' hōnantaqw, put aw nánatuwnayaqam pay añwu pākihut aqw yuñe', put ahsavo ayoqwat Bethsaidat aqwyaniqat pam pahsat pay pumuy tusoqhona. ⁴⁶ Pu ōvīy pam sinmuy añqe' hōnaqe, nāwaknaniqe tsomomiq'a. ⁴⁷ Noqw masiphīqw, pākihu wuhkovatuphat nāsavaqe hinma; noqw pam tutskwava nālaa. ⁴⁸ Noqw pumuy amuhpewi hūhukq, ōvīy puma añqe' kwetstiwisqe pas qa nātusi'wisa. Noqw Jesus pumuy pantsakwisq amumi tātayhqe, tālawiwmaww pāvaqe waymakañw, pumuy amumi pituto; nihqe as pay soon pumuy amuhpeq qa yūmosani. ⁴⁹ Noqw puma put pāvaqe waymaqw tutwaqe,

pay himu tualañwnihqat wūwayaqe, a'nō hiñqaqwa, ⁵⁰ Ispi puma sohsoyam put tutwaqe tsātsawnaqee. Noqw pahsat pay pam pumuy amumi yuaaykuqe pañqawu: Pay uma qa hin unañway'yuñwni. Pay nūu. Uma qa tsawiniwyuñwni. ⁵¹ Pu pam pumuy amumiq pākihut aqw wūvi; noqw hūkañw qe'ti. Noqw puma hihin wūwankahkañw kātayyuñwa, ⁵² Puma a'nō unañway'kahkañw pōlavikit ep kātumaltiwihqat qa mātsi'yuñqe ōviy'o.

Jesus Heals the Sick in Gennesaret
(Mt 14.34-36)

⁵³ Noqw puma ayoqwat nōñakqe, haqami tutskwat Gennesaret aw ōkihqe, pāhut qalavoq hoyoyotota. ⁵⁴ Noqw puma pākihut añqw nōñakq, pahsat pay sinom Jesus māmatsya. ⁵⁵ Nihqe tutskwat añ ahsupoq yuhtukqe, hakim tūtuyyaqamuy ahpāt añ qatsyaqamuy put hāqamnihqat nanaptaqe, pañso pumuy tsamvanta. ⁵⁶ Noqw pam haqami kitsókimi pituqw, sen pas wuhkokitsokit, sen tutskwave kitsókit aw pituqw, sinom ōōputuy kisonve o'yaqw, pay ñas'ew yuwsiyat qalawñwayat aw tónokyaniqey put aw ō'qalya. Noqw hakim hihsa'nihqam aw tónokyaqam qalaptuya.

7

The Teaching of the Ancestors
(Mt 15.1-9)

¹ Pahsat pu ima Pharisee-sinom hakimuy tutavot tutuqay-nayaqamuy Jerusalem añqw ōkihqamuy amumum Jesus aw tsovaltī. ² Noqw Jesus aw nānatuwnayaqam qa māvaqtotat, nōsiwhqat nōnovaqw, haqawat amumi tāyuñqe, pay umumi qaantaqat tutwa. ³ Ima pi Pharisee-sinom-niqw pu sohsoyam Jew-sinom wūwukwmuy lavayiyamuy añ hinwisqe, ōviy qa māvaqtote', qa nōñosañwu. ⁴ Pu puma huhyankiñaqw ōke', qa māvaqtote', qa nōñosañwu. Pu ahpiy hīhihta añ hinwisniqat tutaptiwihqat puma aw tunatyawwisa. Puma yan hintsak-wisa: Puma kukyapit, pu sīsivut pās kuksiyañwu, pu sikasivat añqw tsatsqaptat yukiwyuñqata, pu nōnōspita. ⁵ Noqw ōviy Pharisee-sinom, tutavot tutuqaynayaqamuy amumum Jesus tūviñtotaqe aw pañqaqwa: Ya ūmi nānatuwnayaqam hi-noqw wūwukwmuy tutavoyamuy qa an hinwisqe, soq qa māvaqtotat, nōnovañwu? ⁶ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Ura Esaias añwu pay umuy nawip'ew hinyuñqamuy pas súañqawhqe yan pēna: Ima sinom moay akw nuy kaptsilalwa, noqw pi unañwaam inuñaqw yāvahaq'a. ⁷ Piw haktonsa inumi okiwlalwakahkañw, sinmuy tutavoyamuy pas antsa tutuqayhpinihqat pan put tūtutuqaynaya, yan'i. ⁸ Uma pi

God tutavoyat ayo yuki'kahkañw sinmuy wukwnavotiyamuy pas pas'i'yuñqe ñuy'yuñwa, sīsivut pu kukyapit pās kuksiyahkañwo. Pu ahpiy pāvan'e'wakw hīhihta uma hinwisa. ⁹ Pu pahsat pam pumuy amumi pañqawu: Pas pi ñviy uma tutuhisnikañw umuhwukwnavotiy añ hinwisniqey ñviy God tutavoyat qa hīmuya. ¹⁰ Oviy pi Moses ura pañqawu: Um unay pu uñuy pumuy kaptsi'tani. Pu hak nay, sen yuy aqw qalomáhiñqawhqa pay as mokmantani, ura kita. ¹¹ Noqw úmawat pi pañqawu: Pu kurs sen hak haqam nay, sen yuy aw pañqawni: Pay as ka um ihmuy akw moñwvastiniqw, piw pam Corban (pam God aw noiwa, i'nihqe pam'i) kite', pay qa hintamantani. ¹² Nihqe yan uma hakiy nay, sen yuy enem hihta hinhtiniqw aw uhtayañwu. ¹³ Yan uma umuhwukwnavotiy nuhtumi mātapyaqe God lavayiyat ayo yuki'yuñwa, pu ahpiy yāyantaqat uma hinwisa.

The Things that Make a Person Unclean
(Mt 15.10-20)

¹⁴ Pu pam sohsokmuy sinmuy wánwayhqe, amumi pañqawu: Uma sohsoyam inumi tūqayyuñwe', māmatsyani. ¹⁵ Himu sinot qa ahsonvenikañw put ahsonmi pake', soon put tuyoy'ewakwtani. Pi sinot unañwayat añqw nōñantaqa hapi put tuyoy'ewakwtañwu. ¹⁶ Tuqayvastotaa, uma pi naqvuy'yuñwa. ¹⁷ Noqw pam sinmuy amuñaqw kīmi pakiqw, put aw nánatuwnayaqam it lavayit hihta tuawi'taqat put tūviñtota. ¹⁸ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Puyaw uma piw pas qa mātsi'yuñwa? Puyaw himu sinot qa ahsonvenikañw put ahsonmi pake', soon put tuyoy'ewakwtaniqw uma put qa mātsi'yuñwa? ¹⁹ Ispi pam put unañwayat qa aqw pakit, ponoyat aqw pake' kwayñavehaqam maspiwñwu. Yan pam lavayhtiqe, sohsok nōsiwhqat kwañ'ewaynihqat pañqawu. ²⁰ Pu pam pañqawu: Pi himu sinot unañnaqw nōñakqa hapi put tuyoy'ewakwtañwu. ²¹ Pi ñi himu sinmuy unañwayamuy añqw nōñanta: Qalomátunatya, nōmaqtsit sokoptunatya, tokot sokoptunatya, tuqwyantunatya, ²² Uyiñwtunatya, tuñlay'tunatya, nukpantunatya, unatwi, qaunáñwtaqatsi, unañwtuya, nuhtumiq qalomálvayi, kwivi'nañwa, honaq'unañwa. ²³ Ii hapi qalomáhimu sinot unañnaqw nōñantaqa hapi put tuyoy'ewakwtañwu.

A Woman's Faith
(Mt 15.21-28)

²⁴ Pu pam piw pañqw ahpiynihqe, Tyre-kitsókit, pu Sidon-kitsókit pumuy aqlavoo, nihqe kīmi pákihqe qa hak navotniqat nāwakna; nikañw soon kurs qa navotniwtani. ²⁵ Pi hakiy

wuhtit tiat manawhya tuyoy'ewakw hikwsit akw tuyqawi-wtaqw, yuat Jesus hintsakqat navotqe, ep pítuhqe, kukmiq nātuya. ²⁶ P' hak wuhti pep tutskwat ep sínonikañw, Greek-sinmuy lavayiyamuy yuaata; nihqe as pam put tiyat añqw nukpanhikwsit hórokniqat okiw aw nāwakna. ²⁷ Noqw Jesus put aw pañqawu: Ason tsātsayom mohti õõyani, taq soon pi hak tsātsakwmuy nõsiwhqayamuy õmahtat, pu popkotuy amumi maspañwu. ²⁸ Noqw pam lavayhtiqe aw pañqawu: Pas antsa, Tutuyqawhqa; noqw pay pi popkot nõnõspit atpikaqe tsātsakwmuy nõvayamuy piñput nõnovañwu. ²⁹ Noqw Jesus put aw pañqawu: Pay um yan lavayhtit nímani. Pay nukpanhikwsi uhtiy añqw yama. ³⁰ Noqw wuhti kiy ep pituqpw pay kurs nukpanhikwsi put tiyat añqw yama; noqw pam ahpay añ wáõkiwta.

Jesus Heals a Deaf and Dumb Man

³¹ Pu piw Jesus Tyre-nikañw pu Sidon pumuy qalañaqw ahpiynihqe, Decapolist tutskwat qalavaqe hinmakañw, Galileet ep wuhkovatuphat ep pitu. ³² Noqw hakim hakiy naqsöp'iwkañw huhrulqat yuaataqat put aw wikvayaqe, as pam put aw hintsanniqat aw nānawakna. ³³ Noqw pam suhpantaqamuy sinmuy amuñaqw put qalavo wikt, put naqvumiq malatsiy panat, tōhakt, leniyat aw toño, ³⁴ Nit pu õmiq yorikt, wupahikwsut, put aw pañqawu: Ephphatha, (hõtsíltii, i'nihqe pam'i). ³⁵ Noqw pahsat pay put naqvuat hõtsíltiqw, pu leñiat nāhiwa. Noqw pam suyan yuaativa. ³⁶ Noqw pam pumuy mēwaqe put pantaqat qa hakiy āawnayaniqat amumi pañqawu. Noqw tuwat soq pam pumuy pās mēwaqw pahsat pas puma añqe' tunvotnaya. ³⁷ Pas pi puma kātayyuñqe, õviy pañqaqwa: Pas sohsok hihta qaõwíhinhti; pas nanaqsõptuy naqvuyamuy hõtahta, pu qayuáatotaqamuy yuaaykina.

8

Jesus Feeds the Four Thousand

(Mt 15.32-39)

¹ Noqw ephaqam sinom wukotsovawkañw, qa hihta nitkay'yuñqw, Jesus put aw nánatuwnayaqamuy wáñwayhqe, amumi pañqawu: ² Pas nu sinmuy õkwatuwa, pu' pāyis tēvep inumumyakahkañw, okiw kurs hihta nõnovani. ³ Noqw nu pumuy qa õyiwyuñqamuy kikiyamuy añqe' hõnaqw, soon puma qa māmañuani, pi pētu yāvaqhaqaqw õki. ⁴ Noqw put aw nánatuwnayaqam lavayhtotiqe put aw pañqaqwa: Puyaw sen hak haqam nõsiwhqatnen imuy sinmuy yep qayēsiwhpuve haqam õynani? ⁵ Noqw pam pumuy tūviñta: Ya uma

hihsa'haqam pölaviki'yuñwa? Noq w puma pañqaw: Tsánee. ⁶ Pu pam sinmuy tutskwawa yesvaniqat amumi pañqawu. Nit pu pam tsañe' pölavikit ömahtat, put ep hahlayhti, nit put yónoyhtat, pu put aw nánatuwnayaqamuy amumi put oya, sinmuy nopnayaniqat öviy'o. Noq w puma panhtoti. ⁷ Noq w puma hikikw hiñsawkmuy pävakiwhtuy kinumya. Noq w pam pumuy ep hahlayhtit, pu put aw nánatuwnayaqam sinmuy piw nopnayaniqat amumi pañqawu. ⁸ Pu öviy puma nönösaqe ööya. Noq w puma yónoyhput akwsiñqat tsovalayaqe, tsañe' hoaput an opomnaya. ⁹ Noq w ima nönösaqam nälöp sōmorit pahsa'haqamo. Noq w pam pumuy añqe' hōna. ¹⁰ Nit pahsat pay pam put aw nánatuwnayaqamuy amumum päkihut aqw pakit, Dalmanutha-tutskwat ep pitu.

The Pharisees Ask for a Miracle
(Mt 16.1-4)

¹¹ Noq w hakim Pharisee- sinom put aw ökihqe, amum nānwuy'yuñqe, put aw tuwantota; nihqe as pam önaqw kätatayhpit hihta tuawi'taqat mahtaknaniqat put aw ö'qalya. ¹² Noq w pam unañwpeq öykitat pañqawu: Ya hinoqw pu' qatsivaptsiwyuñqam kätatayhpi hihta tuawi'taqat aw yórikyaniqey-sa nānawakna? Pas antsa nu umumi pañqawni: Pay soon kätatayhpi hihta tuawi'taqa pu' qatsivaptsiwyuñqamuy amumi mahtakiwni. ¹³ Pu pam pumuy amuñaqw nakwsut, päkihut aqw piw paki, wuhkovatuphat yupqöymiq yámakniqee.

The Yeast of the Pharisees and of Herod
(Mt 16.5-12)

¹⁴ Noq w put aw nánatuwnayaqam kurs pölavikit suhtokya; pay puma päkihut añqw pas panis sükw pölaviki'yuñwa. ¹⁵ Noq w pam pumuy u'nanaqe, amumi pañqawu: Uma tunatyaltote', Pharisee- sinmuy pēkeniyamuy ep qa ünaiwyuñwni, pu Herod pēkeniyat ep'e. ¹⁶ Noq w puma nānami pañqaw: Itam qa nitkay'wisq, öviy pañqawu. ¹⁷ Noq w Jesus put navotqe, pumuy amumi pañqawu: Ya uma hinoqw qa pölaviki'wisqey lavayta? Puyaw uma nāt a'nö unañway'yuñwa? ¹⁸ Ya uma pōsi'kahkañw qa tāyuñwa, piw naqvuy'kahkañw, qa nanvotyta? Ya uma qa u'ni'yuñwa? ¹⁹ Ura nu tsivót-sikip sōmorit pahsa'nihqamuy tahtaqtuy amuhpa' tsivot pölavikit yónoyhtaqw, uma akwsiñqat tsovalayaqe, hihsakip hoaput opomnaya? Noq w puma put aw pañqaw: Pakwt löq sihkay'taqata. ²⁰ Pu ura nu nälöp sōmorit pahsa'nihqamuy sinmuy amuhpa' tsañe' pölavikit yónoyhtaqw, uma akwsiñqat tsovalayaqe, hihsakip hoaput opomnaya? Noq w puma pañqaw: Tsánee. ²¹ Noq w pam

pumuy amumi pañqawu: Noqw ya hintaqw òviy uma nāto qa māmatsya?

Jesus Heals a Blind Man at Bethsaida

²² Pu pam Bethsaidat ep pitu. Noqw hakim hakiy qa-postalqat put aw wikvayaqe, pam put aw hintsanniqtat aw nānawakna. ²³ Noqw pam qapostalqat māyat űuat, kīnaqw qalavo put wīki; nit put posmiq tōhakt, pu lōvaqw may akw put aw toñokt, sen pam hihta túwahqat tūviñta. ²⁴ Noqw pam kwuhpukt, pañqawu: Pay nu sinmuy himutsotskit anyuñqamuy yaktaqw tuwa. ²⁵ Noqw pahsat pu piw pam put posmiq lōvaqw may akw hintsanqw, put pōsiat tālawva. Noqw pam powaltiqe, pas suyan sohsokmuy tuwa. ²⁶ Pu Jesus put kīyat aw hōna pañqawkañwo: Um qa kīmini; piw um qa hakiy kīve it āawnani.

Peter's Declaration about Jesus

(Mt 16.13-20; Lk 9.18-21)

²⁷ Pu Jesus put aw nānatuwnayaqamuy amumum pañqw ahpiynihqe, Caesarea Philippi añ kitsókinawit nakwsu. Noqw pumuy pañsoyaqw, pam put aw nānatuwnayaqamuy tūviñtaqe amumi pañqawu: Ya sinom nuy hákiynihqat pañqaqwa? ²⁸ Noqw puma pañqaqwa: Yaw um kūyit kw tūtuvoylalawhqa John-nihqat pañqaqwa. Pu yaw um Elias-nihqat pētu pañqaqwa. Pu haqawatuyniqw yaw um himuwa God lavay'ayaata. ²⁹ Pahsat pu pam pumuy amumi pañqawu: Noqw úmuyniqw nu hak'i? Noqw Peter hu'wage, put aw pañqawu: Um hapi Christ, (God ahpiy moñw'asi'taq). ³⁰ Noqw pam pumuy pās mēwage, puma put pantaqat qa hakiy āawnayaniqtat amumi pañqawu.

Jesus Speaks about His Suffering and Death

(Mt 16.21-28; Lk 9.22-27)

³¹ Pahsat pu pam yuaativaqe, pumuy amumi pañqawu: Pas nu' Sinot Tiat kurs hin hīhihta añ qa kānavotni. Noqw ima wukw'a'yat-niqw, pu God awwat mohpeq momñwit-niqw, pu tutavot tutuqaynayaqam nuy tūvayani, piw nuy nīnayani. Noqw pāyis talq nu ahoy tātayni. ³² Noqw pam it pas suyan pañqawhq, òviy Peter put qalavo lánaknat mēwa. ³³ Noqw pam namtökqe, put aw nānatuwnayaqamuy amuhpa' tātayht, Peter u'nanaqe aw pañqawu: Inuhkwayñavoo, Satan! taq um qa God tunatyayat wūwantat, tuwat soq sinmuy tunatyayamuyu. ³⁴ Pu pam sinmuy put aw nānatuwnayaqamuy enañ wánwayhqe amumi pañqawu: Inuñkniqey nāwaknaqa nāqahihtatat, nahoylehtsiy ikwiltat, inuñk nakwsumantani. ³⁵ Pi qatsiy kahkawnaqa hapi put kwayhni; pu inuñem tunatyat, pu lomatuawit òviy qatsiy kwayhqa hapi put

tuyqawvani. ³⁶ Ispi puyaw as sino tūwaqatsit sohsok himuy'vakañw nāp qatsiy kwahe', hin pam put akw moñwvastini? ³⁷ Ya sen sino hihta akw qatsiy ahoy nāptini? ³⁸ Paniqw hapi ōviy haqawa pu' tuskap'iwyuñqamuy, qanhinwisqamuy qatsívaptsiwyuñqamuy amutpip nuy, ilavayiy enañ hahmanqw, nu' Sinot Tiat put hapi tuwat hahmanni, nu hisat ihoñviaymuy qahováriwyuñqamuy tsamkañw, Inay lolmat tālawñwayat yankañw pītee.

9

¹ Pu pam pumuy amumi pañqawu: Pas antsa nu umumi pañqawni: Soon pas hisat God moñwtunatyaať ōqalat yankañw pítuni. Noqw ima yep hoñqamuy amuñaqw haqawat nāt mokiwuy qa aw öke' put aw yórikyani.

The Transfiguration (Mt 17.1-13; Lk 9.28-36)

² Pu ahpiy navaysikis talq, Jesus Peter-nit, James, pu John, púmuy-sa tsamkañw, haqami wupatukwit aqwnihqe, pepeq pumuy amutpik alónti. ³ Noqw yuwsiat nūvat an qōtsatiqe pavan pas talqaqsala; noqw pas soon hak tūwaqatsit ep tsatsákmōtsaput hintsakqa put an pas pavan qōtsatani. ⁴ Noqw pahsat pu Elias, Moses amum pumuy amumi mātaqtique, Jesus amum yuaata. ⁵ Noqw Peter lavayhtique, Jesus aw pañqawu: Tutuqaynaqa, pas hapi itam yépeqyaqw lolma. Himu as ōviy itam payhp kistotani, suk-wat únemnit, pu suk-wat Moses énemnit, pu suk-wat Elias énemi. ⁶ Pay pam kurs hiñqawniqe ōviy pañqawu, pas puma tsátsawnaqw ōviy'ó. ⁷ Noqw ōmaw pepeq pumuy amumi kihsiwnaqw, añqaw hakiy tōnaat pañqawu: I' hapi pas aw iunañwa Itii; put uma aw tuqayvahsi'wisni. ⁸ Noqw āpiy pay puma añqe' yórikyat, qa hakiy tutwa; pay Jesus nāla pumuy amumuma. ⁹ Noqw puma tūkwiñaqw hanwisq, pam pumuy pās mēwaqe, amumi pañqawu: Ason pas nu' Sinot Tiat hisat mokiwuy añqw ahoy tātayniqat aw pahsavo uma hin yórikyaqey qa hakiy āawnayani. ¹⁰ Noqw puma put lavayiyat nuy'yuñwa; nihqe pam mokiwuy añqw ahoy tātayniqey hiñqawhqat nātuviñlalwa. ¹¹ Noqw puma put tūviñtotaqe aw pañqawu: Ya hinoqw tutavot tutuqay-nayaqam Elias soon qa mohti pítuniqat lavayta? ¹² Noqw pam pumuy hu'waqe amumi pañqawu: Pay Elias pas antsa mohti pite', sohsok hihta añ ahoy aw antsantani. Noqw Sinot Tiat hin pey'taqw, pan kurs nu hin qa hīhihta añ kānavote', qa hímuniwhtini. ¹³ Noqw nu umumi pañqawni: Pay as Elias pas antsa pitu. Noqw puma hin nānawaknaqey an put hintsatsna, hin pam pey'taqat pan'i.

Jesus Heals a Boy with an Evil Spirit
(Mt 17.14-21; Lk 9.37-43a)

¹⁴ Noqw pam put aw nánatuwnayaqamuy amumi pítuhqe, sinom qaan'ewakw hintaqam pumuy amumi tsovawtaqamuy amumi yóri. Noqw tutavot tutuqaynayaqam pumuy amumum hihhta yuaatotaqe, pumuy tūviñlalwa. ¹⁵ Noqw sinom sohsoyam Jesus tutwaqe, pas aw kātayyuñqe, pahsat pay aw yuhtukqe aw hahlayhtoti. ¹⁶ Noqw pam tutavot tutuqaynayaqamuy amumi pañqawu: Ya uma hihta pumuy amumum yuaatota? ¹⁷ Noqw sinmuy amuñaqw haqawa lavayhtiqe aw pañqawu: Tutuqaynaqa, nu as itiy tiyot ūmi wikva, hikwsi hakiy lavaiyat nawhkiñwuqat akw okiw pam tuyqawiwtawq ōviy'ō. ¹⁸ Hikwsi put haqam ñue' okiw tutskwamiq put tūvañwu; noqw qōtmokiñwu, pu tamay ñuriritikañw nawhtañwu. Noqw as ūmi nánatuwnayaqam put añqw put ayo hóroknayaniqat nu amumi pañqawhq, pay puma kurs hin panhtotini. ¹⁹ Noqw pam lavayhtiqe, put aw pañqawu: Is ohi uma pu' qatsívaptsiwyuñqam qatuptsiwni'yuñqamu, ya nu hihsavohaqam umumum yantani? Ya nu hihsavohaqam umuy maqsonlawni? Pew wikyaa. ²⁰ Noqw puma put aw put wikya. Noqw hikwsi Jesus tuwaqaw, tiyo homimiykuqe, okiw pam tutskwamiq yēvaqe, qōtmokiwkañw añqe' waōōtinuma. ²¹ Noqw Jesus put nayat tūviñtaqe, aw pañqawu: Ya i' hísathaqam it aw pitu? Noqw pam pañqawu: Pay tsayñahaqaq'ō. ²² Noqw pam piép as it hovalanik qōhit aqw tūvañwu, pu pāhut aqw'a. Noqw kurs um hihta tuwí'te', um okiw itamuy ōkwatuwni, nen itamuy paañwani. ²³ Noqw Jesus put aw pañqawu: Pay um tuptsiwhq'ō; tuptsiwhqat eñem sohsoy himu pasiwta. ²⁴ Pahsat pu tsākw naat okiw pakkañw pañqawu: Tutuyqawhqa, nu tuptsiwa, um okiw iōwituptsiwniy ep nuy paañwani. ²⁵ Noqw sinom put aw yuyutyawq, Jesus amumi yórikqe, tuyoy'ewakw hikwsit mēwaqe, aw pañqawu: Um hikwsi hakiy lavaiyat nawhkiñwuqa pu naqvuyat uhtañwuqa, nu ūmi pas pañqawni: Um put añqw yámakni; nen pāpu qa hisat aw pákini. ²⁶ Noqw hikwsi a'nō hiñqawht, put homimiykunat, añqw yama. Noqw pay sumataq pas mokq, ōviy wūhaknihqam pañqaqwa: Pay mōki. ²⁷ Noqw Jesus put mayat ñuat, láñaknaqw, pam wunuptu. ²⁸ Noqw pam ahpami pakiqw, put aw nánatuwnayaqam pay nanaltyakahkañw put tūviñtotaqe aw pañqaqwa: Ya hintaqw ōviy itam kurs hin put hóroknayani? ²⁹ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Pay i' yantaqa pas nāwakinpit akw-nikañw pu napwalnit-sa akw ayo hórokniñwu.

Jesus Speaks again about His Death

(Mt 17.22-23; Lk 9.43b-45)

³⁰ Noqw puma pañqw ahpiyyaqe, Galilee-tutskwat añ ayo nõña; noqw qa hak put navoti'taniqat pam nāwakna. ³¹ Pi pam put aw nānatuwnayaqamuy tutuqaynaqe, amumi pañqawu: Nu' Sinot Tiat sinmuy õqalayamuy aw mātaviwni. Noqw puma nuy nīnayani. Noqw ason nu nīniwe', payis talqat ep ahoy tātayni. ³² Noqw puma put hiñqawhqat qa māmatsyakañw, piw put tūviñtotaniqey nānahtsopya.

Who Is the Greatest?

(Mt 18.1-5; Lk 9.46-48)

³³ Pu pam Capernaum ep pitu. Nihqe pam ahpavenikañw pumuy yan tūviñta: Ya uma añqwayaqe hihta nānami pas pavan yuaatiwisa? ³⁴ Noqw puma qa hiñqaqwa; puma pi añqwayaqe haqawa pa pas suspavanniqat nānami yuaatiwisa. ³⁵ Noqw pam qatuptut pakwt lõq sihkay'taqamuy wañwayhqe, amumi pañqawu: Mohpeqniqey nāwaknaqa hapi sohsokmuy amuñaqw nuhtuñkmantani, pu sohsokmuy tumalay'tamantani. ³⁶ Pu pam hakiy tsākw pañso wikqe, amuhsonve tavit, put tsõpahtat, pumuy amumi pañqawu: ³⁷ Haqawa inuñem yan hihtawat tsākw pās tāvihqa hapi nuy pās tāvimantani, pu haqawa nuy pās tāvihqa hapi qa nuy pās tavit, añqw nuy pew tāvihqat pās tāvimantani.

Who Is not against Us Is for Us

(Lk 9.49-50)

³⁸ Noqw John lavayhtiqe, pañqawu: Tutuqaynaqa, hak itamum qa hinmaqa uhnatñwaniy aw yankañw nukpanhihikwsimuy ipwanta. Noqw itam aw yõrikyaqe put mēwaya, qa itamum hinnumqw õviy'o. ³⁹ Noqw Jesus pañqawu: Uma qa mēwantotani. Soon pi hak haqam inatñwaniy aw yankañw kātatayhpit hintsakqa nuy paysoq qalomáyuaatani. ⁴⁰ Qa itamuhpew'iwtaqa hapi itamuma. ⁴¹ Pas antsa nu umumi pañqawni: Hak haqam inuñem umuy Christ sinomatniqw õviy umuy kuyapkuynaqa pas soon qa ahsatiy õmahtani.

Temptations to Sin

(Mt 18.6-9; Lk 17.1-2)

⁴² Pu kurs haqawa imuy tsātsakwmuy hihtawat inumi tuptsiwni'taqat lasnaqw, pay pi tatam put kwapkaqe wukomata hāyiltiqw pam wuhkovatuphamiq tūviwhq, pam pantaqa put eñem pay ñas'ewni. ⁴³ Noqw õviy kurs uhma uñ lasnaqw, um put ayo tūkuni. Pay pi um tatam qa pasiwkañw qatsit aw pákini, hikis pi as um lõqmuy may'kañw maskiveq qõhit pas qa tokñwuqat aqw pákini. ⁴⁴ Pepeq ātu pumuy sówantotaqam qa so'ñwu, piw qõhi pas qa tokñwu. ⁴⁵ Pu kurs uhkuku uñ

lasnaq̄w, um put ayo tūkuni; Pay pi um tatam qa pasiwkañw qatsit aw pákini, hikis pi as um lōqmuy kuhkuy'kañw maskiveq qōhit pas qa tokñwuqat aq̄w tūviwni. ⁴⁶ Pepeq ātu pumuy sówantotaqam qa so'ñwu, piw qōhi pas qa tokñwu. ⁴⁷ Pu kurs uhposi uñ lasnaq̄w, um put ayo hóroknani. Pay pi um tatam sūkw pōsi'kañw God moñwtunatyayat aw pákini, hikis pi as um lōqmuy pōsi'kañw maskiveq qōhit pas qa tokñwuqat aq̄w tūviwni. ⁴⁸ Pepeq ātu pumuy sówantotaqam qa so'ñwu, piw qōhi pas qa tokñwu. ⁴⁹ Pi sohsoyam qōhit akw suhutiwyani, pu sohsoy hom'oyi ññat akw suhutiwni. ⁵⁰ Òña as lolma. Nikañw kurs as pam suhuviwniq̄w, ya sen uma hihta akw put suhutotani? Uma suhupkiwyuñwni, nen uma qa nānami hin unañway'yuñwni.

10

Jesus Teaches about Divorce

(Mt 19.1-12; Lk 16.18)

¹ Pu pam pañq̄w nakwsukañw, Jordan pāyut yupq̄öyve Judea-tutskwat aqlavo pitu. Noq̄w sinom qaan'ewakw hintaqam piw put aw öki. Noq̄w pay pi pam panhtiñwunihqe piw pumuy tutuqaynativa. ² Noq̄w Pharisee- sinom put aw ökihqe, unahepyaqe, tūviñtotaqe aw pañq̄aqwa: Ya t̄aq̄a nōmay mātapniniq̄w pam súanta? ³ Noq̄w pam lavayhtiqe amumi pañq̄awu: Ya Moses umumi hin tutapta? ⁴ Noq̄w puma pañq̄aqwa: Hak nōmay mātapnik pan put eñem tu-tuventat, put hōnamantaniqat Moses sinmuy pan nakwhana. ⁵ Noq̄w Jesus lavayhtiqe amumi pañq̄awu: Pay pi uma a'nō unañway'yuñq̄w, öviy Moses it tutavot umuñem pēna. ⁶ Noq̄w pi as yayhniwhqat añq̄aqw hisat hīhihta yukiltiqat pepeq God t̄aqat pu wuhtit pumuy yuku. ⁷ Paniq̄w hapi öviy t̄aq̄a nay, pu yuy mātapt, nōmay aw huruhtimantani. ⁸ Noq̄w puma lōyōmnikañw sūkw tokot antamantani. Noq̄w öviy hapi puma pāpu qa lōyōmñit sūka tókoniñwu. ⁹ Paniq̄w öviy God hakimuy namitsakaqat qa hak nāhoy távini. ¹⁰ Noq̄w put aw nánatuwnayaqam ahpave pay piw nāt put tūviñtota. ¹¹ Noq̄w pam pumuy amumi pañq̄awu: Hak nōmay mātapt, piw sukw amum qatupte', tokot sokoptaqey akw nōmay ehpewi qaanhtiñwu. ¹² Pu kurs wuhti kōñay mātapt, piw sukw amum qatupte', pam tokot sokoptañwu.

Jesus Blesses Little Children

(Mt 19.13-15; Lk 18.15-17)

¹³ Noq̄w hakim tsātsakwmuy tsamkahkañw, Jesus aw ökihqe, as pam pumuy amumi hintsanniqat aw pañq̄aqwa. Noq̄w

put aw nánatuwnayaqam pumuy tusoqmewaya. ¹⁴ Noq̄w Jesus put túwahq̄e, q̄a yan unañwtiq̄e, amumi pañq̄awu: Uma tsātsakwmuy inumi nakwhanayani; uma q̄a mēwantotani. Pi panyuñq̄am hapi God moñwtunatyayat ep sinoiwyuñwa. ¹⁵ Pas nu umumi súañq̄awni: Hak God moñwtunatyayat tsāk̄w q̄a an kwúsuhq̄a pas soon pañso pákini. ¹⁶ Pu pam pumuy tsöpalawkañw, amumi mámatyawht, öqalanta.

The Rich Man
(Mt 19.16-30; Lk 18.18-30)

¹⁷ Noq̄w pam pañq̄w ahpiyniq̄w, hak tiyo añq̄aqw wárikiwtaq̄e put atpipo tamötswunuptut, aw túviñtq̄e pañq̄awu: Lomatutuq̄aynaq̄a, ya nu hihta hinhte', q̄atsit q̄a so'taq̄at himuy'vani? ¹⁸ Noq̄w Jesus put aw pañq̄awu: Ya um hinoq̄w nuy lolmalawu? Pi q̄a hak lolma, hal pas God-saa. ¹⁹ Pay pi um hinwisniq̄at tutavot navoti'ta: Um tokot q̄a sokoptani; um hakiy q̄a nīnamantani; um hihta q̄a ūuymantani; um hakiy hihta q̄a atsátoynamantani; um unay, pu uñuy, pumuy kaptsi'tamantani, it'a. ²⁰ Noq̄w pam lavayhtiq̄e aw pañq̄awu: Tutuq̄aynaq̄a, pay nu pas itsákoy añq̄aqw put sohsok añ hinma. ²¹ Pahsat pu Jesus put aw taynumq̄e, aw unañway'ta; nihq̄e aw pañq̄awu: Um sūpwat hihta ep q̄a pasiwta. Um ahpiynen hihta uhhimuy húyani; nen añ ökiwyayaq̄amuy sīvat huytani. Nen um öveq̄atsit ep hihta hihkay'taq̄at himuy'vani. Pu um añq̄wnen nahoylehtsit kwusut inuñkni. ²² Noq̄w pam put lavayit ep unañwmokq̄e, q̄ahahlaykañw pañq̄w ahpiy'o; pam hihta nihti'taq̄e öviy'o. ²³ Pu Jesus añq̄e' yorikt, put aw nánatuwnayaq̄amuy amumi pañq̄awu: Pas kahaksinmuy amuñem q̄atuvoshinta God moñwtunatyayat aw yuñwniq̄'ö. ²⁴ Noq̄w put aw nánatuwnayaq̄am put lavayiyat ep hin kurs wūwaya. Noq̄w Jesus piw lavayhtiq̄e amumi pañq̄awu: Tötimu, pas kähakiwuy aw yanyuñq̄amuy amuñem q̄atuvoshinta God moñwtunatyayat aw yuñwniq̄'ö. ²⁵ Pay himu pohko pölay'taq̄a tsakomostat añ pórokput añ yámakniq̄w pam pay q̄a pas q̄a tūvosi. Noq̄w pay kahaksino God moñwtunatyayat aw pákiniq̄w pam put eñem pas q̄atūvosi. ²⁶ Noq̄w pahsat puma tis pas kurs hin wūwayaq̄e, nānami pañq̄aq̄wa: Noq̄w pantaniq̄w, hak sen ayo yámakni? ²⁷ Noq̄w Jesus pumuy amuhpa' taykañw pañq̄awu: Pay sinmuyniq̄w i' kurs hin pasiwtani. Nikañw Godniq̄w q̄a panta. Pi God-niq̄w sohsoy himu pasiwta. ²⁸ Pahsat pu Peter yuaaykuq̄e aw pañq̄awu: Meh, itam hapi sohsok hihta tatamhtotat, un̄k nankwusa. ²⁹ Noq̄w Jesus lavayhtiq̄e pañq̄awu: Pas antsa nu umumi pañq̄awni: Pas q̄a hak paysoq̄ kiy, sen pāvamuy, sen tupkomuy, sen q̄öq̄amuy, sen siwamuy, sen nay, sen yuy, sen nōmay, sen timuy, sen pāvasay inuñem

tunatyat-nikañw pu lomatuawit enem tunatyat òviy mātavi.
³⁰ Nikañw pam tuwat it qatsit ep tsivót-sikip sunát-sikip hóyokiwtaqat himuy'vani: Kikihuta, pāvamuyu, tupkomuyu, qōqamuyu, siwamuyu, yúmuyu, tímuyu, pu pāvasata, pu okiwsahsanpit énaña; pu piw qatsit nātoniqat ep qatsit qaso'taqata. ³¹ Nikañw hapi kaysiwhqam mohti'wisqam nuhtuñktotini; pu nuhtuñkyaqam mohti'wisni.

Jesus Speaks about His Death a Third Time
 (Mt 20.17-19; Lk 18.31-34)

³² Noqw puma pañ Jerusalem aqwyaqw, Jesus pumuy amupyeve hinma; noqw puma hin kurs wūwankahkañw, maqasneveq añk hinwisa. Noqw pam pakwt löq sihkay'taqamuy piw namitsovalat, hin pam hintsaniwniqey pumuy āwintiva; ³³ Nihqe amumi pañqawu: Meh, itam hapi Jerusalem aqwya. Noqw nu' Sinot Tiat God awwat mohpeq momñwituy-nikañw pu tutavot tūtutuqaynayaqamuy amumi mātaviwni. Noqw puma nuy mokiwuy hihkay'taqat pañqawani; nen imuy qa-Jew-sinmuy amumi nuy noayani. ³⁴ Noqw puma inumi tututsiwyat, nuy wuvalalwat, inumi tōhtotani; nen nuy nīnayani. Noqw pāyis talq nu ahoy tātayni.

The Request of James and John
 (Mt 20.20-28)

³⁵ Noqw hakiy Zebedeet timat James-niqw pu John, puma Jesus aw pítuhqe, aw pañqawu: Tutuqaynaqa, um as itamuy hin nāwaknaqw pan itamuy hintsanni. ³⁶ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Ya nu hihta umuñem hinhtiniqat uma nāwakna? ³⁷ Noqw puma put aw pañqawu: Ason um moñwqatuptuqw, as itamuñaqw haqawa uhputvage qatuqw, pu suhkawa uhsuyvage qátuniqat um itamuy hu'wanani. ³⁸ Noqw Jesus pumuy amumi pañqawu: Uma hihta òviy tūviñlawhqe qā mātsi'ta. Ya pay nuy kānavotpit añqw yúkuniqat añqw uma yúkuniqey suhta'ewa? Ya sen uma nuy hin tuvoylaiwtaqat pan tuvoylatiwniqe òviy'o? ³⁹ Noqw puma put aw pañqawu: Owi, pay itam soon qa panhtini. Noqw Jesus pumuy amumi pañqawu: Pay nu kānavotpit añqw yúkuniqat uma as soon añqw qa yúkuni; pu nu hin piw tuvoylatiwhqat uma soon as qa pan tuvoylatiwyani. ⁴⁰ Nikañw pay nu hakiy iputvage sen isuyvage qátuniqat pañqawniqey öqalat qa pasiwta. Nikañw pay ason pas pam hakimuy amuñem na'sastiwhq, pumuy amumi pam noiwni. ⁴¹ Noqw ima pakwtñhgam put nanaptaqe, James-nikañw pu John, pumuy amumi qa yan unañwtoti. ⁴² Noqw Jesus pumuy wāñwayhqe, amumi pañqawu: Pay uma navoti'yuhqw, imuy qa-Jew-sinmuy amumi moñw'iwyuhqey yan tūñwantiwyaqam

pumuy amumi tutuyqawya; pu pumuy amuhpa' pavansi-nom òqalay pumuy nanvotnatiwisa. ⁴³ Nikañw uma hapi qa panhtotimantani; pay umuñaq w haqawa pas pāvanniqey nāwaknaqa umuy tumalay'tani. ⁴⁴ Pu uma haqawa pas sus-mohpegniqey nāwaknaqa sohsokmuy tūwikiamni. ⁴⁵ Hikis pi nu' Sinot Tiat qa hihta tu'yalawniqe òviy pitu; pi nu nuhtumi unañwtapniqey òviy pitu, piw sinmuy kaysiwhqamuy amuñem iqatsiy táviniqee, pumuy ayo óyaniqey òviy'ò.

Jesus Heals Blind Bartimaeus

(Mt 20.29-34; Lk 18.35-43)

⁴⁶ Pu puma Jericho aw òki. Noqw pam put aw nánatuwnayaqamuy-nikañw pu sinmuy kaysiwhqamuy amumum Jericho añqw ahpiyniqw, hak qapostalqa Bartimaeus yan mātsiwhqa, hakiy Timaeus tiat, pòhut qalave qatukañw, okiw nuhtumi hihta tuñlay'ta. ⁴⁷ Noqw yaw hak Nazareth añqw tāqa Jesus pañnihqat pam navotqe, put aw tsa'lawhqe pañqawu: Um Jesus, David Tíata, okiw nuy òkwatuwaa. ⁴⁸ Noqw hakim wūhaqnihqam put mēwayaqe, qa hiñqawlawniqat aw pañqawu. Noqw pahsat pu pam òvaqey tsa'lawhqe pañqawu: Um David Tíata, okiw nuy òkwatuwaa. ⁴⁹ Noqw Jesus pep huruhtit, puma put wánwayyaniqat amumi pañqawu. Noqw puma qapostalqat wánwayyaqey aw pañqawu: Hahlayhtit, wunuptuu; pam uñ wánwaylawu. ⁵⁰ Noqw pam usimniy ayohaqami tūvat, wunuptut, Jesus aw nakwsu. ⁵¹ Noqw Jesus lavayhtiqe, put aw pañqawu: Ya nu uñ hintsanniqat um nāwakna? Noqw qapostalqa put aw pañqawu: Tutuyqawhqa, um as okiw ivosiy tálawnani. ⁵² Noqw Jesus put aw pañqawu: Taa, pay um nímani; uhqapevewni uñ powata. Noqw pahsat pay pam pōsiy tálawnaqe, pahpiy pòhpava Jesus añki.

11

The Triumphant Entry into Jerusalem

(Mt 21.1-11; Lk 19.28-40; Jn 12.12-19)

¹ Noqw puma Jerusalem ahayhp òkiwisa, tsomot Ólivet aw'i. Pep hapi Bethphage-kitsóki-nikañw pu Bethany-kitsóki wunu. Noqw pumuy pañso òkiq w, Jesus lōqmuy put aw nánatuwnayaqamuy ayataqey, ² Amumi pañqawu: Uma kitsókit umupyeye wúnuhqat awni. Nen uma panis ep pake', pay morohyat pas nāt qa hisat hak aqw wupqat sómiwtaqat tūwani. Uma put naht, añqw wikni. ³ Pu ason kurs hak umuy hinoqw pantsakqat pañqawhqa, uma put aw pañqawni: Itahtutuyqawhqa put haqni'ta, uma aw kítani. Noqw pahsat pay pam añqw put lālayni. ⁴ Noqw puma ahpiynihqey,

haqam ihp pönalsive hötsíwat aqlap morohyat sómiwtaqat tuwa; nihqe puma put náha. ⁵ Noqw pumuy pantsakq, hakim pep hoñqam pumuy amumi pañqawwa: Ya uma hi-noqw morohyat náñaha? ⁶ Pu öviy Jesus pumuy amumi hin tutaptaqat puma pan amumi lavayhti. Noqw puma pumuy mätapya. ⁷ Noqw puma Jesus aw morohyat wikvaqe, put aqw yuwsiy ahpata. Noqw pam aqw wüvi. ⁸ Noqw kaysiwhqam pönawit yuwsiy ahpata. Noqw pētu himutsot-skit nantaqayat tsahqayaqe, put pönawit ahpata. ⁹ Pu ima mohti'wisqam-niqw pu amuñkyaqam tsa'tiwisqe pañqawwisa: Öqawmañwu! Nam Tutuyqawhqat natñwaniyat aw yankañw pitutoqa tayawintiwa. ¹⁰ Nam itanay David moñwtunatyat Tutuyqawhqat natñwaniyat añ pitutoqa tayawintiwa. Nam God Sus'oveqnihqqa put öqalaa! ¹¹ Noqw Jesus Jerusalem aw pákihqe, God kíyat awnihqe, sohsok hihta añ yori. Noqw pay pas hisatniqtqw, öviy pam pakwt löq sihkay'taqamuy amumum pañqw Bethany-kitsókit aw'i.

Jesus Curses the Fig Tree (Mt 21.18-19)

¹² Noqw qavoñvaqw puma Bethanyt añqwayaw, pam tsönmokqe, ¹³ Yávo nönvospaltsokit nahpi'taqat túwahqe, put aw'i, nāphisat sen put ep aniwnit túwaniqe öviy'ö. Noqw pam aw pítuhqe qa hihta tuwa, pay panis nahpiyat-saa, nāt nönvospala hisat aniwhtiñwuqat qa aw pituqw öviy'ö. ¹⁴ Noqw Jesus lavayhtiqe aw pañqawu: Nam turs yahpiy qa hak ūnaqw hihta nösni. Noqw put aw nānatuwnayaqam nanapta.

Jesus Goes to the Temple (Mt 21.12-17; Lk 19.45-48; Jn 2.13-22)

¹⁵ Pu puma Jerusalem aw öki. Noqw Jesus God kíyat aw nöyak'iwpuyat aw pákihqe, pahsat pu pep hakimuy huhyayaqamuy pañqw ihpomiq lālayi, pu hihta tuhtuy'yaqamuyu, pu sívat nāhoyñwantotaqamuy huhyanpiyamuy takuminva, pu imuy hōwihtuy huhyayaqamuy atsvewayamuy piwu. ¹⁶ Nihqe hakiy pep nöyakpuva haqami hihta yawmaniqat pas qa nakwha. ¹⁷ Noqw pam tutuqaynaqe, pumuy amumi pañqawu: Ura God lavay'ayaat put enem yan pēna: Iki hapi nāwakinkihunihqey pan sohsokmuy sinmuy amuhpiy tūnwantiwni. Noqw soq tuwat uma put uuyiñwtuy kíyat pan yukuya. ¹⁸ Noqw tutavot tutuqaynayaqam God awwat mohpeq momñwituy amumum put nanaptaqe, hin as put nīnayaniqey wūwanvaya, sinom sohsoyam put tutuqayhpiyat aw kätayyuñq'ö. Noqw öviy puma put mamqasya. ¹⁹ Pu tapkiqw pam kínaqw ahpiy'ö.

The Lesson from the Fig Tree
(Mt 21.20-22)

²⁰ Pu qavonvaqw puma anqwayaqw, kurs nonvospaltsoki nay aqwhaqami laki. ²¹ Noqw Peter u'naqe, Jesus aw panqawu: Tutuqaynaqa, meh ura um nonvospaltsokit aw qalomalavayhtiqw, kurs pam laki. ²² Noqw Jesus lavayhtiqe, pumuy amumi panqawu: God aw tutuptsiwaa. ²³ Pas antsa nu umumi panqawni: Haqawa it tsomot nahlake' wuhkovatuphamiq tuiwiniqat aw panqawhqa pas unanwpeq qa pevewnakanw, hin lavayhtiqey pas soon qa anhtiniqat tuptsiwe', hin lavayhtiqey pas soon aw qa yorikni. ²⁴ Paniqw oviy nu umumi panqawni: Uma nanawaknakahkanw, hihta oviy tuiwinalwe', uma pas soon put qa omahtotaniqey qa pevewnaye', put makiwyamantani. ²⁵ Pu uma honkahkanw nanawakne', kurs hakiy aw hihta ep hinyunwe', put ayo yukuyamantani. Noqw Umuna, oveqatsit ep qatuhqa umuy mewnit ep qaanhtotiqat tuwat umuhpiy put ayo yukumantani. ²⁶ Nikanw kurs uma hakiy ahpiy put qa ayo yukuyaqw, pay soon Umuna oveqatsit ep qatuhqa umuy mewnit ep qaanhtotiqat tuwat umuhpiy ayo yukumantani.

The Question about Jesus' Authority
(Mt 21.23-27; Lk 20.1-8)

²⁷ Pu puma piw Jerusalem aw oki. Noqw Jesus God kiyat ep waynumqw, hakim God awwat mohpeq momnwiw-niqw, pu tutavot tutuqaynayaqam, pu wukw'a'yat put aw okihqe, ²⁸ Aw panqaqwa: Ya um hakiy oqalayay aw yankanw iit hintsaki? Ya hak un iit hintsakniqat un oqalmaqa? ²⁹ Noqw Jesus lavayhtiqe, amumi panqawu: Kurs nu piw tuwat umuy sukwihta tuiwintani. Noqw ason kurs uma put nuy aawnayaqw, pu' nu tuwat piw hihta oqalat aw yankanw iit hintsakqey umuy aawnani. ³⁰ Ura John kuyit akw tutuvoylalawu. Ya pam pantsakniqey haqaww makiwa? sen oveqatsit anqo'? sen sinmuy amunaqo'? Uma nuy aawnayani. ³¹ Noqw puma nanami put yuaatotaqe panqaqwa: Pas ka itam, Onaq'o kitotaqw, kurs hin pam qa panqawni: Noqw ya hinoqw pantaqw uma put aw qa tutuptsiwa? kitani. ³² Pu as ka itam Sinmuy amunaq'o kitotaniakanw-pi puma sinmuy mamqasya, sinom sohsoyam John pas antsa God lavay'ayaatnihqat pan matsi'yunqw oviy'o. ³³ Noqw oviy puma lavayhtotiqe, Jesus aw panqaqwa: Pay kurs itam hin panqawani. Noqw Jesus lavayhtiqe, amumi panqawu: Pay nu tuwat soon hihta oqalat aw yankanw iit hintsakqey umuy aawnani.

12

The Parable of the Tenants in the Vineyard (Mt 21.33-46; Lk 20.9-19)

¹ Pahsat pu pam lavayit hihta tuawi'taqat yuaativaqe, pumuy amumi pañqawu: Hak tāqa ōvat uyht, put aw nōyaknat, haqam ōvat pālayat yuykuyaniqat eñem qōlōtat, tuwalankihut kītat, hakimuy tumalay'yuñqamuy amumi put mātavi. Nit pahsat pu pam yāvoqhaqamii. ² Nihqe hisat kwañwtiniqat aw pituqw, pam ovauyit tumalay'yuñqamuy amumi tumal'ayay hōna, amuñaqw aniwnit makiway ōmahtaniqey ōviy'o. ³ Noqw puma put űuayaqe a'nō wuvahtotat, qa hihta hintaqat ahoy lālayya. ⁴ Pu piw űyi'taqa suk-wat tumal'ayay pumuy amumiq hōna. Noqw puma putwat tatatupyaqe qōtōyat wuvahtotat, hamanhintsatsnat lālayya. ⁵ Pu piw pam suk-wat amumi hōna. Noqw puma putwat nīnaya. Noqw pam wūhaqnihqamuy amumiq hōna. Noqw puma pētuy wuvahtota, pu haqawatuy qōqya. ⁶ Noqw pam sūkw tiy pas aw unañway nāt tavi'taqe, pu nuhtuñk pumuy amumiq put tavi pañqawkañwo: Pay soon puma itiy qa kaptsitotani. ⁷ Noqw tuwat soq ovauyit tumalay'yuñqam nānami pañqaqwa: P' hapi nay akpetaniqa. Taa, itam nīnayani; noqw himu aw noiltiniqa itahhimuniwhtini. ⁸ Pu puma put űuayaqe, nīnayat, ovauyit añqw qalavohaqami tūvaya. ⁹ Taa, noqw ōvat űyi'taqa it ep sen hinhtini? Pam pite', ovauyit tumalay'yuñqamuy qōyani. Nen pam a'lōntuy amumi ovauyit nōani. ¹⁰ Noqw ya uma yan pey'taqat qa hisat añ tuñwāya? Owa kīlalwaqamuy amuhpiy qalavo tūviwhqa hapi tuyqaatniwhti. ¹¹ Tutuyqawhqa it tumaltaqw, itamuy-niqw kātatayhpi, it'a? ¹² Noqw suyan pi pam pumuy amuh-pewi yan lavayhti qw, ōviy puma put űuayaniqey unañwtoti. Nikañw puma sinmuy mamqasya; nihqe put mātapyat pañqw ahpiyya.

The Question about Paying Taxes (Mt 22.15-22; Lk 20.20-26)

¹³ Noqw hisnen as puma put lavayiyat akw nūansanyaniqey ōviy hakimuy Pharisee-sinmuy, Herod añk wīsiwtaqamuy enañ put aw hōnaya. ¹⁴ Noqw puma put aw ōkihqe aw pañqaqwa: Tutuqaynaqa, itam űmi navoti'yuñqw um pas qa atsats añ hinma; piw um qa hakiy mamqasi, ispi um sinmuy wuwniyamuy qa kaptsi'kañw, God tuwiyat suan tūtutuqaynaqee. Ya itam moñwit eñem hihta añ sivit Caesar aw siviwisniqw pam súanta, sen pay qa súanta? ¹⁵ Sen itam sisviyani, sen pay itam qa sisviyani? Noqw kurs puma paysoq hintsatskaqw pam amumi mātsi'taqe amumi pañqawu: Ya uma hinoqw nuy un-ahaplalwa? Pew yālit yawwisq nu aw yórikni. ¹⁶ Noqw puma

aw put taviya. Noqw pam pumuy tūviñtaqe amumi pañqawu: Ya hakiy pitsánwaat ep pey'ta? pu ya hakiy tuñwniat añ pey'ta? Noqw puma put aw pañqaqwa: Caesar pitsánwaata. ¹⁷ Noqw Jesus lavayhtiçe, amumi pañqawu: Uma turs Caesar hihta himuyat Caesar aw siviwisni, pu uma God hihta himuyat God aw noayani. Noqw puma put aw kätayuñwa.

The Question about Rising from Death
(Mt 22.23-33; Lk 20.27-40)

¹⁸ Pahsat pu hakim Sadducee-sinom, yaw sinmuy qa ahoy yesvaniqat pañqaqwaqam put aw ökihqe, put tūviñtotaqe aw pañqaqwa: ¹⁹ Tutuqaynaqa, ura Moses itamuñem yan pēna: Kurs hak tāqa tupkoy'taqa qa tímuy'kañw moke', yep nōmay mātapaq, put tupkoat wuhtit amum qatupte', pāvay eñem tíoymantaniqat pañqawu. ²⁰ Taa, ura hakim tsáñe'nihqam nānatupkom as yēse. Noqw mohti'maqat nōmatat, qa hihta ti'kañw pay mōki. ²¹ Noqw pu añkñihqa put nōmayat amum qatuptut, qa ti'kañw mōki; noqw pu amuñkñihqa pay piw amunti. ²² Noqw puma as tsáñe'nihqam put nōmatota; nit qa hihta tí'ya. Noqw nuhtuñk pu wuhti tuwat mōki. ²³ Taa, noqw ya öviy ahoy yesvaniwniqat aw pituqw, pumuy tātayyaqw, pam pumuy hihtawat nōmaatni, pi puma tsáñe'nihqam put nōmatota? ²⁴ Noqw Jesus lavayhtiçe, pumuy amumi pañqawu: Suyan pi uma tutuvenit-nikañw pu God öqalayay qa tuwi'yuñwa. Ya qa paniqw öviy uma qa suan wūwaya? ²⁵ Pi puma mokiwuy añqw tātayye' qa nōmalalwani, piw qa puwsuñwlalwani; pi puma öveqatsit ep yesqamuy God hoñviaymuyatuy amunyuñwni. ²⁶ Noqw kurs uma so'qam ahoy yesvaniqat tūviñlalwaqw-Ya uma Moses pēniyat ep it qa hisat añ tuñwáya? Ura pam himutskit yuaataqe yan pēna: Ura God put aw pañqawu: Nu hapi Abraham, pu Isaac, pu Jacob, pumuy Tutuyqawhqaamu, it'a? ²⁷ Oviy pi God qa so'pumuy amumi tutuyqawi, pi yesqamuy amumii. Oviy uma pas qahin aw suan wūwaya.

The Great Commandment
(Mt 22.34-40; Lk 10.25-28)

²⁸ Noqw hak tutavot tutuqaynaqa amumi pítuhqe, puma hihta yuaatotaqat navota; noqw pas Jesus pumuy amumi súañqawhq navotqe, put tūviñtaqe aw pañqawu: Ya tutavot sohsok amuñaqw himuwa pas suspavani'? ²⁹ Noqw Jesus put hu'waqe aw pañqawu: Sohsok tutavot amuñaqw suspavannihqa hapi ii. Tuqayvastotaa, Israel- sínomu. Tutuyqawhqa hapi aw itahyantaqa. Pam hapi pas nāla Tutuyqawi. ³⁰ Noqw öviy hapi uma sohsok umuh'unañway akw God Umuhtutuyqawhqaqay aw unañway'yuñwni, pu sohsok

umuhhikwsiy akw'a, pu sohsok umuhwuwniy akw'a, pu sohsok umuh'öqalay akw'a. I' hapi pas suspavannihqa tutavo. ³¹ Noqw añknihq pañ put anta. Um nāmi hin unañway'taqey pas pan uhsinosñway aw unañway'tani. Qa himu hapi tutavo imuy amuhpenihqe pas pávan'i. ³² Noqw tutavot tutuqaynaqa pañqawu: Pas antsa, Tutuqaynaqa, um súañqawu. Pi God pas sūkaa, qa hak pīwu, pas pam-saa. ³³ Piw hak God enem wākasit tataqtsoke', sen put aw hihta noe' súantsakñwu. Noqw pay hak sohsok unañway, pu sohsok wuwniy, pu sohsok hikwsiy, pu sohsok öqalay akw put aw unañway'kañw, nāmi hin unañway'taqey pan sinosñway aw unañway'taqa hapi put epnihqe pas pavan súanhtiñwu. ³⁴ Noqw pas pam put aw súañqawhq Jesus navotqe, put aw pañqawu: Pay um God moñwtunatyayat añqw qa yāpo. Noqw pahpiy pu' pāpu qa hak hisat put hihta tūviñtaniqey unahintsaki.

The Question about the Messiah
(Mt 22.41-46; Lk 20.41-44)

³⁵ Noqw Jesus God kiyat ep tūtutuqaynakañw, lavayhtiqe pañqawu: Ya hintaqw öviy tutavot tutuqaynayaqam Christ David tíatnihqat pañqawu? ³⁶ Pi ura David Qahováriwtaqat Hikwsit ahpiy pas nāp pañqawu: Tutuyqawhq Imoñwi aw pañqawu: Um hāk iputvaqewat qátuni, nu hisat uhtuwqamuy ánwutaqw, puma ūmi maqapsi'yuñwniqat pahsavoo. ³⁷ Noqw öviy hapi David pas nāp put Moñwílawhq, ya hin pam put tíatni?

Jesus Warns against the Teachers of the Law
(Mt 23.1-36; Lk 20.45-47)

Noqw sōqavuñwsinom put nanaptaqe, hahlayhtoti. ³⁸ Pu pam pumuy tutuqaynakañw amumi pañqawu: Uma tutavot umuy tutuqaynayaqamuy wupayuwsí'numyaniqey nānawaknakahkañw, kitpik pas kaptsi'tiwyaniqey tuñlay'yuñqamuy amuhpe qa nāunay'yuñwni. ³⁹ Puma tsotsvalkiva pas mohkage atsvewat tuñlay'yuñwa, pu nōviwhqat añ mohkage qeqnita. ⁴⁰ Puma koñnanalvutuy kīkiyamuy tusoqkwahankahkañw, nānawakne', nawip'ew sutsépyuaatotañwu. Ima hapi pas pavan qaöwíhintsaniwyani.

The Widow's Offering
(Lk 21.1-4)

⁴¹ Noqw Jesus sivatatañpit ayañqwat qatukañw, sinmuy pañsoq sívat öoyaqw, amumi tayta. Noqw kaysiwhqam kahaksinom aqw nihtiwtat tañalalwa. ⁴² Noqw hak koñnalavu öokiwhqa píuhqe löq hihsaq votōnat pañso pana. Puma löyōmnen sūka palávotōnaniñwu. ⁴³ Noqw Jesus put aw nānatuwnayaqamuy wāñwayhqe, amumi pañqawu: Pas

antsa nu umumi pañqawni: Pas i' koñnalavu òokiwnihqa imuy sivatatañpit aqw òoyaqamuy amuhpenihqe aqw suswuhag oya. ⁴⁴ Puma pi pay qa rūrurnayakahkañw hihta akwsiñqat pañsoq òoya. Noqw i' pi rūrurnakañw pas sohsok himuy, pas hihta akw qátuhqey sohsok pañsoq oya.

13

Jesus Speaks of the Destruction of the Temple

(Mt 24.1-2; Lk 21.5-6)

¹ Noqw Jesus God kīyat añqw yámaktoqw, haqawa put aw nánatuwnaqa put aw pañqawu: Tutuqaynaqa, meh, is uti pavan pas o'wa! pu pavan pas kīkuhu! ² Noqw Jesus lavayhtiye put aw pañqawu: Ya um iit qaan'ewakw kīkihut aw tayta? Pay nāt qa haqam owa qeniy ep akwsiñw; pas sohsok sahpukiwni.

Troubles and Persecutions

(Mt 24.3-14; Lk 21.7-19)

³ Noqw pam God kīyat ayañqwat tсомot Olivet epeq qatuqw, Peter- niqw, pu James- niqw, pu John- niqw, pu Andrew, puma pay nánaltyakahkañw put tūviñtotaqe, aw pañqawu: ⁴ Um kurs itamuy āawnani: Ya hisat iñ himu yaniwhtini? Pu hisat iñ sohsok hiniwhtiniqw himu put tuawi'tani? ⁵ Noqw Jesus pumuy hu'wage, amumi yan lavayhti: Uma tunatyal-totini, taq nāphisat hak umuy ūnatoyñani. ⁶ Nāt kaysiwñqam inatñwani añ òkini; nen pañqawani: Nu Christ, kitotani; nen kaysiwñqamuy ūnatoyñani. ⁷ Pu uma nāqöyiwuy yāvaqñihqat nanvotyani, pu umuhhayhke' nāqöyitaqw uma nanaptani. Nikañw uma qa hin unañwtotini. Pi pay pam pāvantaqat pas soon qe'ni. Nikañw pay hapi nāt qa pep so'ñwamiq pītuni. ⁸ Pi añqe' hihtuwat sinom hihtuywatuy sinmuy amumi wuñkuyamantani. Pu moñwtunatya sukw moñwtunatyat ehpewhimantani. Pu hāhaqe' tutskwa tayáyaykuni, pu tsōñsqsatsini, pu koyanisqsatsini. Iñ hapi hihita kānavotpit yayhniata. ⁹ Noqw pay uma nānami tunatyal-totini. Nāto hakim haqe' moñwtsovawyuñqamuy amumi umuy noyani. Pu uma tsotsvalkiva wuvimuyiwuyani, pu nuhtumi momñwituy, pu pas momñwituy amutpipo tsamvaniwuyani. Noqw uma pumuy amumi nuy tuawi'yuñwani. ¹⁰ Noqw lomatuawi hapi pas soon qa mohti sohsokmuy sinmuy amumi yuaati-wni. ¹¹ Nikañw ason puma umuy tsamye', momñwituy amumi mātaveqw, uma añwu pay hihta yuaaykuyaniqey qa wūwantotamantani; piw uma qa yēwalalwamantani. Pi ason aw pituqw, Qahováriwtaqa Hikwsi umuy hin tutuqaynaqw, pan uma yuaaykuyani. Pi qa uma yuaaykuyamantani; pi

Qahováriwtaqa Hikwsi hapi umuhpiy yuaaykuni. ¹² Noqw hapi nātupkom nāmi nukpanhtiḡw, himuwa sukw mokiwuy aw mātapni, pu nāam tīmuyu. Pu tīmat namuy, yumuy amuh-pewhtote', tuḡwyantotaḡamuy amumi pumuy noayani. ¹³ Pu sinom sohsoyam umumi ḡa suhtaḡ'ewyani, uma isinomniḡw ḡviy'o. Noqw pay yūmosa añ kuytaḡa hapi ayo yámakni.

The Awful Horror

(Mt 24.15-28; Lk 21.20-24)

¹⁴ Ura God lavay'ayaat Daniel yan lavayhti: Hak nuhtsel'ewaynihḡa tūkiḡōtaniḡa wunuptuni. Añ tūñwantaḡa māmatsni. Noqw ḡviy ason pam haḡam as ḡe'niḡey ep wunuḡw, uma aw yóriḡyaḡw, pep pu' ima Judeat añ yesḡam tuhtukwimiḡ watḡani. ¹⁵ Pu i' hak kíts'oveḡnihḡa pañḡw ahpami ḡa hāhawni, piw hihta ḡviy pañso ḡa papkini. ¹⁶ Pu i' hak pasve hinnumḡa ḡa kīmi yuwsiy ḡviyini. ¹⁷ Noqw hisat aw pituḡw, pep hapi pu' haḡawat añ nō'yiwyuñḡamuy, pu yōyoñnayaḡamuy kurs hin watḡaniḡamuy amuñem pas is óhini. ¹⁸ Noqw uma ḡa tōmō' watkiwnumyaniḡey ḡviy God aw nānawaknani. ¹⁹ Ispi aw pituḡw kānavotpininiḡ'ō, pas hisat God hihta yúkuḡḡat pahpiy pew pahsavo ḡa hisat pan haḡam hiniwhtiḡat pan'i; piw pas soon hisat pāpu paniwhtini. ²⁰ Noqw as Tutuyḡawhḡa pan talōñwintiwhḡat ḡa pelvotaḡw, soon hak ayo yámakni. Nīkañw pay hapi pam hakimuy namorstagey pumuy tunatyawkañw, pan talōñwintiwhḡat pay pelvotaniḡey tunatyawta. ²¹ Pep pu' ason kurs hak umumi Meh, yep Christ, sen kītani, sen meh, pam áyamo, kitaḡw, uma ḡa tūtuptsiwani. ²² Pi nāto hakim atsáy'kahkañw Christ-yaḡey, pu God lavay'aymatnihḡey pan nātsokani'yuñḡam hoñvani; nen kātatayhpit hihta tuawi'yuñḡat poñalalwani, sen pay hin pasiwtaniḡw hikis pi pas namorstiwyayaḡamuy lasnayaniḡey ḡviy'o. ²³ Noqw uma hapi tunatyaltotini. Meh, nu hapi sohsoḡ hihta umuy añwu pay āawna.

The Coming of the Son of Man

(Mt 24.29-31; Lk 21.25-28)

²⁴ Noqw ephaḡam, put kānavotpit atsve tāwa ḡa tālawvani; pu mūyawuy añḡw ḡa talni. ²⁵ Pu tokpelat añḡe' sótu lōhōhōykuni, pu tokpelat añḡe' hihimu óḡala tayayaykuni. ²⁶ Noqw pahsat pu nu' Sinot Tiat ḡaan'ewakw óḡalat pasiwkañw a'nō sóniwkañw, ḡomawhtuy akw hawtoḡw, sinom inumi yóriḡyani. ²⁷ Noqw pep pu' nu ihoñviaymuy añḡe' ay-atani. Noqw puma nānan'ivaḡw inamoramuy tsovalayani, tūwaḡatsit susḡalawñwayat añḡw it tokpelat susḡalawñwayat añḡee.

The Lesson of the Fig Tree

(Mt 24.32-35; Lk 21.29-33)

²⁸ Taa, noq̄w uma nōnvospaltsokit hihta tuawi'taqat nanaptani; nāt put nantaqaat qa húrunen nahpi'wisq, kurs tal'añw hayiñwnaqat uma nanaptañwu. ²⁹ Noq̄w pan hapi uma iit yantaqat hiniwmaq̄w aw yórikye', pay pas aw pitsíwtaqat nanaptani, hikis pi pay pāpu pas hōtsíwhpeqnihqata. ³⁰ Pas antsa nu umumi pañqawni: Ima sinom soon tūtuwayaq̄w, pay iī sohsoy yaniwhtini. ³¹ Tokpela, pu tūwaqatsi pay tūwayani; nīkañw ilavayi hapi pas soon tūwayani.

No One Knows the Day or Hour

(Mt 24.36-44)

³² Nīkañw hisat aw talōñvaniqat, pu haqe', qalawmaniqat qa hak navoti'ta. Pas qae, ōveqatsit ep hoñvia'yam qa navoti'yuñwa, pu piw Tíata. Pas Ina nāla put navoti'ta. ³³ Uma tunatyaltotini; nen qa ūnaiwkahkañw nāwakintotani. Taq uma hisat aw pítuniqat qa navoti'yuñwa. ³⁴ Pi nu' Sinot Tiat hakiy haqam yāvoqnihqat anta. Pam hak kiy añq̄w ahpiyniqe tumal'aymuy amumi himuy noat, nanāp pumuy tumalhuytat, pu tuwalan'ayat tūwalaniqat aw pañqawu. ³⁵ Paniq̄w ōviy uma tunatyawyuñwni. Taq uma ki'taqat hisat pítuniqat qa navoti'yuñwa, sen tapkiq̄wniqata, sen tōkilnasaveqniqata, sen kowāko tōtōq̄w pahsatniqata, sen talavayniqata. ³⁶ Taq nāphisat sen pam suptuq̄w, uma tokkañw put ahpiy nūansaniwyani. ³⁷ Noq̄w nu umumi hiñqawhqēy nu hapi sohsokmuy amumi pañqawni: Uma tunatyawyuñwni.

14

The Plot against Jesus

(Mt 26.1-5; Lk 22.1-2; Jn 11.45-53)

¹ Pu' hapi ura amutsva yūmosanihqat ep nōviwhqat aw lōs tāla pēti, pu qa peken'oyiwhput pōlavikit nōñōsañwuqat aw'ī. Noq̄w God awwat mohpeq momñwit, tutavot tutuqaynayaqamuy amumum hin as Jesus ūnatoyñaye' nīnayaniqey wūwantota. ² Nihqē pañqawna: Pay qa nōviwhqat epni, taq ka sinom pas qaunāñwta lawwayani.

Jesus Anointed at Bethany

(Mt 26.6-13; Jn 12.1-8)

³ Noq̄w Jesus Bethany- kitsókit ep hakiy tokoplelet tūtuyñwuqat Simon kīyat ep tunōsvoñat aw qatuq̄w, hak wuhti tatañpit hihta owat alabaster yan tūñwantiwhqat añq̄w yukiwtaqat añ tusaq̄wihkuyit kwanwáhovaq̄tuqat kūyikañw ep paki; nihqē tatañpit yōhaqe, Jesus qōtōyat aw wihkuyit wihta.

Pam wihkuyi nard yan túnwantiwa; noq̄w pam a'nō hihkay'ta. ⁴Noq̄w haqawat pep yesqam itsívutotiqe, unañwpeq pañq̄aqwa: Ya hinoq̄w i' wihkuyi paysoq hovalniwa? ⁵Añwu ka as pam payhp sunat sivat epnihq̄e hóyokiwtat̄at ōviy huyiwe', ōokiwyaqamuy amumi noiwnikañwo. Noq̄w puma qayan unañway wuhtit aqw hiñq̄aqwa. ⁶Noq̄w Jesus pañq̄awu: Uma qa aw hiñq̄aqwani. Ya uma hinoq̄w unañwmokintota? Pi pam inuhpe lolmat tumalta. ⁷Uma pi pay ōokiwyaqamuy sutsep oyi'yun̄wa, nihq̄e uma hisat pan unañwtote', pumuy p̄asyamantani. Nikañw uma nuy qa sutsep tavi'yun̄wani. ⁸Pay pam hihta aw nuhtsaknihq̄ey tumalta; pam hisat nuy āmiwniqat aw añwu pay wihkuyit akw itokoy lelwiniqe pitu. ⁹Pas antsa nu umumi pañq̄awni: Tūwaqatsit añ ahsupoq haqam i' lomatuawi yuaatiwhq̄, pep i' wuhti hinhtiqat pam yuaatiwmantani. Sinom it akw put u'ni'yun̄wani.

Judas Agrees to Betray Jesus
(Mt 26.14-16; Lk 22.3-6)

¹⁰Noq̄w Judas Iscariot, pakwt löq sihkay'taqamuy amumum tōnawtaqa God awwat mohpeq momñwituy amumi Jesus mātapniq̄e pumuy amumii. ¹¹Noq̄w puma put nanaptaq̄e hahlayhtotiqe, put sivat maqayaniq̄ey aw pañq̄aqwa. Noq̄w pam hisat nukwán'ewhtiqlw pumuy amumi put mātapniq̄ey geni'hevi'ta.

Jesus Eats the Passover Meal with His Disciples
(Mt 26.17-25; Lk 22.7-14, 21-23; Jn 13.21-30)

¹²Noq̄w qa peken'oyiwhput pōlavikit ep nōviwhqat ep sūs talni'taqw, ura ep hapi sinom amutsva yūmosanihqat ep mañat n̄nayañwuniqw, Jesus aw n̄natuwnayaqam put aw pañq̄aqwa: Ya itam haqam hihta aw hintsatsnaqw, um pep ura amutsva yūmosanihqat ep nōviwhqat nōsniq̄ey n̄awakna? ¹³Noq̄w pam löqmuy put aw n̄natuwnaqamuy pahpiy ayataq̄e amumi pañq̄awu: Uma k̄imini; nen hak tāqa kuysivut akw kūyi'kañw umuhsawvaqw uma añkni. ¹⁴Nen ason pam haqami pakiqw, uma pep ki'taqat aw pañq̄awni: Tutuqaynaqa yan lavayhti: Ya um haqam yeyespi'ta? Nu as pep inumi n̄natuwnayaqamuy amumum ura amutsva yūmosanihqat ep nōviwhqat nōsni. ¹⁵Noq̄w pam tupatsveq wukoahpave p̄as himu pasiwtat̄at umuy āawnani. Pepeq̄ uma itamuñem hihta aw hintsanni. ¹⁶Noq̄w put aw n̄natuwnaqam pañq̄w ahpiynihq̄e, k̄ive p̄ituhq̄e, pam hin pumuy amumi lavayhtiqat pan yori; nihq̄e amutsva yūmosanihqat ep nōviwhqat aw hintsana. ¹⁷Noq̄w tapkiqw, Jesus pakwt löq sihkay'taqamuy amumum pañsoo. ¹⁸Noq̄w puma aw yeskahkañw nōnovaqw, Jesus pañq̄awu: Pas antsa nu umumi pañq̄awni: Uma haqawa

inumum tūmoytaqa momñwituy amumi nuy mātapni. ¹⁹ Noq̄w pahsat puma qahahlayhtotiqe, nanāp put aw pañqaw̄wa: Ya nūu? Pu piw suhka pañqaw̄nwu: Ya nūu? ²⁰ Noq̄w pam lavayhtiqe amumi pañqaw̄wu: Pay pakwt löq sihkay'taqamuy amuñaqw haqawa inumum novaoyit aqw morstoynaqani. ²¹ Pi Sinot Tiat hin pey'taqat pas kurs hin nu qa yep qatsit añqw ahpiyni. Noq̄w pay i' hak momñwituy amumi Sinot Tiyat mātapniqat eñem pas is óhini. Pay pi as tatam pam qa tihtiw̄h̄q, pam put eñem lolmani.

The Lord's Supper

(Mt 26.26-30; Lk 22.15-20; 1 Co 11.23-25)

²² Noq̄w pumuy nōnovaqw, Jesus pōlavikit kwusut, put ep hahlayhtit, yōñoyhtat, pumuy put huytat pañqaw̄wu: Huvam it ömahtote', nōñösa; i' hapi itoko. ²³ Pu pam kuyapkuyit kwusut, put ep hahlayhtit, pumuy amumi put tavi. Noq̄w puma sohsoyam put añqw hikwya. ²⁴ Pu pam amumi pañqaw̄wu: I' hapi iuñwa kaysiw̄h̄qamuy amuñem munvaniwhqa, amuñem pūhut pasiwnanigē öviy'ö. ²⁵ Pas antsa nu umumi pañqaw̄ni: Pas nu soon yep qatsit ep ovauyit aniw̄niyat añqw hikwni. Nikañw hisat God moñwtunatyayat aw pituqw, pep pu' nu puhuovavalat añqw hikwni. ²⁶ Pu puma tayawinp̄it tawlalwat, pañqw haqami tsomot Olivet awya.

Jesus Predicts Peter's Denial

(Mt 26.31-35; Lk 22.31-34; Jn 13.36-38)

²⁷ Noq̄w Jesus pumuy amumi pañqaw̄wu: Pu' mihikq hapi uma sohsoyam inutsviy unañwso'ni; pi ura pan pey'ta: Nu kanelmuy amumi tunatyawtaqat nīnani. Noq̄w kanēlom ahtsavalani. ²⁸ Nikañw ason nu ahoy tātayniwe', añwu pay umuh-savo Galileet aqwni. ²⁹ Noq̄w Peter put aw pañqaw̄wu: Pay as pi nāmahin sohsoyam unañwso'niqw, pay nu' pas soon panhtini. ³⁰ Noq̄w Jesus put aw pañqaw̄wu: Pas antsa nu ūmi pañqaw̄ni: Pay pu' it tālat ep mihikq, nāt taqakowāko qa lös töqtiqw, um nuy qa tuwi'taqey pāyis pañqaw̄ni. ³¹ Noq̄w pahsat pu pam pas öqalat pañqaw̄wu: Pay nāmahin pi as kurs nu umum moknikañw, pay nu uñ qa tuwi'taqey pas soon pañqaw̄ni. Noq̄w puma sohsoyam put an lavayhtoti.

Jesus Prays in Gethsemane

(Mt 26.36-46; Lk 22.39-46)

³² Pu puma haqami Gethsemane yan tūñwantiwhqat aw öki. Noq̄w Jesus put aw nānatuwnayaqamuy amumi pañqaw̄wu: Uma hāk inuhsavo yep yesq, nu nāwaknani. ³³ Pu pam Peter-nit, pu James-nit, pu John pumuy pahpiy tsamhqe, pahsat pu suyhtsepñwat qahahlay'iwmage hin unañwti. ³⁴ Nihqe amumi pañqaw̄wu: Nu hapi sumataq mokni; pas iunañwa

qahahlayi. Uma hāk yepye', tunatyawyuñwni. ³⁵ Pu pam ahpiy hihin yūmonit, tutskwami nātuvat, pep okiwlawu; nihqe kurs pay hin pasiwtaniqw, i' tuwani put ahpiy ruhpaqniqat nāwakna. ³⁶ Nihqe pañqawu: Abba, Inaa, pay uñniqw sohsoy himu pasiwta. Um as it kānavotpit inuhpiy ayo yúkuni. Nikañw pay qa nuy hin nāwaknaniqw, pantani; pay uhtunatyay antani. ³⁷ Pu pam amuminihqe, pumuy tokqamuy túwahqe, Peter aw pañqawu: Simon, ya um pūwi? Ya pas um soon tāwat añqe' sūs qöniltiqat pahsavo tunatyawtani? ³⁸ Uma tunatyawkahkañw nānawaknani, taq nāp hisat sen uma ūnatiwyani. Pay as hakiy tunatyat pas antsa su'qawta; noqw pay tokoat nuksiwa. ³⁹ Pu pam ahpiynihqe nāwaknaqe, pay piw án lavayhti. ⁴⁰ Pu pam ahoy amuminihqe, pay piw pumuy tokqamuy tuwa; puma pi puwmañw'iwyuñwa. Noqw puma kurs put aw hiñqaqwani. ⁴¹ Pu pam pāyisni'makañw pítuhqe, amumi pañqawu: Pay pi uma tōke', nānasuñwnani. Hapí, tuwanit aw pitu. Meh, nu' Sinot Tiat hapi qaanhinwisqamuy öqalayamuy aw mātaviwa. ⁴² Huvam hoñvaa, itam awyani. Meh, nuy momñwituy amumi mātapniqa pew pituto.

The Arrest of Jesus

(Mt 26.47-56; Lk 22.47-53; Jn 18.3-12)

⁴³ Noqw pam nāt yuaataqw, Judas imuy pakwt löq sihkay'taqamuy amuñaqw suhka pitu. Noqw sinom qaan'ewakw hintaqam sipwuvahpi'kahkañw, pu murikhoy'kahkañw put amum öki, God awwat mohpeq momñwit-niqw pu sinmuy amuñaqw wukw'a'yam pumuy ayatotaq'ö. ⁴⁴ Noqw i' pumuy amumi put mātapniqa amumi hihta tuwantaqe pañqawu: Nu hapi hakiy tsohtsonaqw, pamni. Uma put nuaye', pās aw tunatyawkahkañw wikyani. ⁴⁵ Nihqe öviy panis pam ep pitut, pay yūmosa Jesus awnihqe, aw pañqawu: Tutuqaynaqa, Tutuqaynaqa, kitat put tsohtsona. ⁴⁶ Pahsat pu puma put aw may'yuñqe put nuaya. ⁴⁷ Noqw pumuy pep hoñqamuy amuñaqw haqawa sipwuvahpiy hóroknaqe, God awwat mohpeq moñwit tūwikiyat sáviknaqe, naqvuyat ayo tuku. ⁴⁸ Noqw Jesus lavayhtiqe, sinmuy amumi pañqawu: Ya uma hakiy uyiñwut ehpewi añqaqwyaqe, öviy pas piw sipwuvahpi'kahkañw murikhoy'kahkañw nuy wik-wisa? ⁴⁹ Himu nu nāqavo God kiyat ep umumum hinnumkañw tūtutuqaynaqw, uma nuy qa nuaya. Noqw pay sam pi tutuveni soon qa antani. ⁵⁰ Noqw put aw nānatuwnayaqam sohsoyam put tatamhtotat watqa. ⁵¹ Noqw hak tiyo qa yuwsikañw tusaqtonsatsakmötsaput uskañw put añkniqw, tötím put nuaya. ⁵² Noqw pam usimniy ayo tuvat, qa yuwsikañw amuñaqw wāya.

Jesus before the Council

(Mt 26.57-68; Lk 22.54-55, 63-71; Jn 18.13-14, 19-24)

⁵³ Noqw solāwam God awwat susmohpeq moñwit kīyat aw Jesus wikya. Noqw ima God awwat mohpeq momñwit-niqw, pu wukw'a'yat-niqw, pu tutavot tutuqaynayaqam sohsoyam pep tsovawta. ⁵⁴ Noqw Peter yāvaqw Jesus añk hinmakañw, God awwat mohpeq moñwit kīyat ihpoviyat aw pahsavo pitu; nihqe tumal'a'yatuy amumum qatukañw, qōhit aw nāmukinta. ⁵⁵ Noqw God awwat mohpeq moñwi, sohsokmuy pep tsovawtaqamuy amumum as Jesus nīnayaniqey ōviy hakiy hihta qalolmat put nēveltoynaniqat heptotat, qa hakiy tutwa. ⁵⁶ Pay as pi kaysiwhqam put hīhihta atsátoynayaqw, pumuy lavayiam qa sunyuñwa. ⁵⁷ Noqw haqawat wunuptuqe, put hihta atsátoynaqe, pañqawu: ⁵⁸ Itam it aw tūqaytaqw pañqawu: Nu it God kīyat sinmuy māyamuy akw yukiwqhāt sahpuknat, sukwat pas qa sinmuy māyamuy akw yukiwqhāt pāyis tālat añ kītani, kita. ⁵⁹ Noqw pay piw pumuy lavayiam qa súnanta. ⁶⁰ Pahsat pu God awwat mohpeq moñwi pumuy amuhsonve wunuptut, Jesus tūviñtaqe aw pañqawu: Ya pay um qa hiñqawni? Ya ima hihta uhpewi yuaata? ⁶¹ Noqw pam qa hiñqawhqe, pay amumi qa hinwat lavayhti. Noqw pu piw God awwat mohpeq moñwi put tūviñtaqe aw pañqawu: Ya pas pay um Christ, Tayawintiwqhāt Tíata? ⁶² Noqw Jesus put aw pañqawu: Nu' pam'i. Pay nāt nu' Sinot Tiat Sus'ōqaltutuyqawhqtat putvaqe qátukañw tokpelat ep ōomawhtuy akw hawtoqw, uma inumi yórikyani. ⁶³ Pahsat pu God awwat mohpeq moñwi itsívutiqe, yuwsiy tsīkat pañqawu: Ya hinoqw pas piw nāt hakim put ehpewi hiñqaqwani? ⁶⁴ Pi uma qakaptsi'lavayiyat aw tūqayyuñwa. Uma hin wūwantota? Noqw puma sohsoyam put mokiwuy hihkay'taqat pañqaqwa. ⁶⁵ Pahsat pu haqawat put aw tōhtivaya, piw put taywayat nākwapnayaqe, may pölölñi'kahkañw akw put wuvahtivayaqe, aw pañqaqwa: Kurs hákiyñihqtat pañqawuu! Pu ima tumal'a'yat mapqölöy akw put wuvalalwa.

Peter Denies Jesus

(Mt 26.69-75; Lk 22.56-62; Jn 18.15-18, 25-27)

⁶⁶ Noqw Peter pep moñwkit ihpoviyat epniqw, haqawa God awwat mohpeq moñwit tumal'aymuyatuy mámanhtuy amuñaqw pítuhqe, ⁶⁷ Peter nāmukintaqw túwahqe, aw taynumt, pañqawu: Um pi piw it Jesus Nazareth añqw sinot ámuma. ⁶⁸ Noqw pam qa nakwhaqe pañqawu: Nu put qa tuwi'ta; piw um hiñqawhq nu qa māmatsi. Nit pam yámakqe, hōtsíwat aw wunuqw, taqakowāko töqti. ⁶⁹ Noqw māna piw put túwahqe,

pahsat pep hoñqamuy amumi pañqawu: I' pi pumuy amumuma. ⁷⁰Noqw piw pam qa nakwaha. Pu hihin hihsavoniqw, ima pep hoñqam piw Peter aw pañqaqwa: Pay um pas antsa pumuy amumum hinnuma. Um pi Galilee-sino; õviy pi uhlayayi panta. ⁷¹Noqw pahsat pu pam God atpip amumi pas qa atsátaniqey amumi pañqawu; nihqe pas õqalat pañqawu: Pay nu pas umuy hakiy yuaatotaqat qa tuwi'ta. ⁷²Noqw pahsat pay taqakowāko piw töqti; noqw pahsat pu Peter Jesus put aw hin lavayhtiqtat u'na; ura pam pañqawu: Nāt taqakowāko qa lōs töqtiqw, um nuy qa tuwi'taqey pāyis pañqawni, ura kita. Noqw pam put añ wūwaqe, pahsat paklawu.

15

Jesus before Pilate

(Mt 27.1-2, 11-14; Lk 23.1-5; Jn 18.28-38)

¹Pu panis tālawvaqw, pay ima God awwat mohpeq momñwit, pu wukw'a'yat- nikañw pu tutavot tutuqaynayaqam wuwan'a'yatuy sohsokmuy amumum hin hintaniqtat yuaaykuyaqe, Jesus somyat, ahpiy wikyaqe, pep tutskwat aw moñwi, Pilate yan mātsiwhqat, aw put noaya. ²Noqw Pilate put tūviñtaqe aw pañqawu: Ya um Jew-sinmuy moñwíamu? Noqw pam hu'wage aw pañqawu: Um súañqawu. ³Noqw God awwat mohpeq momñwit put hīhihta nēveltotoynayaqw, pam qa hiñqawu. ⁴Noqw Pilate piw put tūviñtaqe aw pañqawu: Ya pay um pas qa hiñqawni? Meh, ima hīhihta uhpewi yuaatota. ⁵Noqw piw nāt Jesus qa hiñqawu. Noqw õviy Pilate hin kurs wūwa.

Jesus Sentenced to Death

(Mt 27.15-26; Lk 23.13-25; Jn 18.39-19.16)

⁶Noqw put nōviwhqat ep pi pam hakiy sivilawhqtat hihtawat nuhtumi mātapñwu, pumuy hakiy nānawaknaqw put'a. ⁷Noqw hak tāqa Barabbas yan mātsiwhqa pētuy amumum sivikit ep sómiwta. Ura puma put amum moñwit ehpewi hoñva; nihqe panhtotiqe hakiy nīnaya. ⁸Noqw sinom qaan'ewakw hintaqam Pilate aw sa'taqe, pam hin yúkuñwuqey pan piw amuñem hinhtiniqtat õ'qalya. ⁹Noqw Pilate lavayhtiqe amumi pañqawu: Noqw ya nu Jew-sinmuy moñwíyamuy amumi mātapniqtat uma nānawakna? ¹⁰Suyan pi God awwat mohpeq momñwit qatsutsúyyaqe õviy put aw Jesus noayaqw, pam mātsi'taqe õviy pañqawu. ¹¹Noqw God awwat mohpeq momñwit sinmuy pan unañwtoynaya, as pam Barabbas pumuy amumi mātapniqata. ¹²Noqw Pilate lavayhtiqe piw amumi pañqawu: Noqw ya nu it umuhpiy Jew-sinmuy moñwíyamuy yan tūñwantiwhqtat hintsanni? Ya uma hin nānawakna? ¹³Noqw puma piw sáakmaqe aw pañqaqwa:

Nahoylehtsit aw múaa! ¹⁴ Pahsat pu Pilate amumi pañqawu: Ya hínoqö'? Pam hihta qalomáhinhtiqw öviy'o? Noqw pahsat puma tis pas pavan sáakmaqe pañqaqwa: Nahoylehtsit aw múaa! ¹⁵ Noqw Pilate sinmuy pas pay unañwveniqe, pumuy Barabbas mātapt, Jesus wuvahtiwniqat pañqawht, nahoylehtsit aw muiwniqat öviy solāwamuy amumi put mātavi.

The Soldiers Make Fun of Jesus
(Mt 27.27-31; Jn 19.2-3)

¹⁶ Noqw solāwam pavasiwhkit Pretorium yan tūnwantiwhqat aw put wikyaqe, suñwámuy sohsokmuy sūmi tsovalaya. ¹⁷ Pu puma put palasakwat usimnit usihtoynayat, hihta kūtay'taqat kwitetotaqe, put qötösomtoynaya. ¹⁸ Nit pahsat pu put pas hihtalalwaqe, pañqaqwa: Öqawmañwu, Jew-sinmuy moñwíamu! ¹⁹ Pu puma hopaqat akw put qötöyat wuvalal-wakahkañw, aw töhtota; pu aw tamötshoñvankahkañw, put pas hihtalalwa. ²⁰ Pu öviy puma put aw tututsiwyaqey yukuyaqe, palasakwat usimnit oyanayat, pu pas nāp yuwsiyat put yuwsinaya, nit nahoylehtsit aw put muayaniqe ahpiy wikya.

Jesus Nailed to the Cross
(Mt 27.32-44; Lk 23.26-43; Jn 19.17-27)

²¹ Noqw hak Cyrene- tutskwat añqw tāqa, Simon yan mātsiwhqa, hakimuy Alexander- nikañw, pu Rufus pumuy naam, haqaqw pitutoqe pañqee. Noqw pam Jesus nahoylehtsiyat eñem ikwiwtaniqat solāwam put tusoq'ayatota. ²² Noqw puma haqami Golgothat aw Jesus wikya; pam Masqötvihka i'nihqe pam'i. ²³ Noqw puma wine hihta a'nö sikat enañ namiqwriwtaqat put hikwnayaniqw, pam qa nakwha. ²⁴ Pu puma put nahoylehtsit aw muayaqe, yuwsiyat nāhoy o'ya, put öviy nanavö'yakahkañwo, mātaqpi hak hihtawatmantaniqw öviy'o. ²⁵ Wukotönvaniwtaqw-haqam puma nahoylehtsit aw put muaya. ²⁶ Noqw pam hihta nēveltoyniwhq, pam put atsva pēniwa; nihqe yan pey'ta: JEW-SINMUY MONWIAMU. ²⁷ Noqw puma piw hakimuy lōqmuy uyiñwutuy put ahsaq nīnaya, nānap nahoylehtsit aw muayaqee, suhkawa put put-vaqeniqw pu sukawa put suyvaqee. ²⁸ Noqw pep pu' tutuvenit an hiniwhiti, ura yan pey'ta: Pam qaanhtotiqamuy amumum pohtoylaniwa, yan'i. ²⁹ Noqw ima añ sasqayaqam aw tututsiwyaqe, qötöy wīlankahkañw pañqaqwa: Hē! um God kīyat sahpuknat pāyis tālat añ aw kītaniqey tuwi'taqa, ³⁰ Ayo nātave', nahoylehtsit añqw hāwii. ³¹ Noqw God awwat mohpeq momñwit piw amún put aw tututsiwyaqe, tutavot tutuqaynayaqamuy amumum nānami pañqaqwa: Pas as pam ayo tūooykañw, kurs hin ayo nātapni. ³² Pay pas Christ Israel-

sinmuy moñwíamnen nahoylehtsit añqw hawni, noqw itam aw tãyuñwe' tũtuptionsani. Noqw ima put amum nahoylehtsit aw muiltiqam put aw tutsíwhiñqawlawu.

The Death of Jesus

(Mt 27.45-56; Lk 23.44-49; Jn 19.28-30)

³³ Noqw tãwanasaptiqw ahsupoq tũwaqatsit añ qatãlawva, tãwat atvelpetiqw pahsavoo. ³⁴ Noqw tãwat atvelpetiqw, Jesus a'nõ pañqawu: Eloi, Eloi, lama sabachthani. Pam God, Itutuyqawhqa, ya um hinoqw nuy tatamhta? i'nihqe pam'i. ³⁵ Noqw haqawat pep hoñqam nanaptaqe pañqaqwa: Meh, taq pi pam Elias wánwaylawu. ³⁶ Noqw haqawa wárikqe, hihta sōyatkoq'taqat (sponge) vinegar aqw móroknat, hopaqat epeq sōnnat, put hikwna pañqawkañwo: Pay pantani; mãtaqpi kurs Elias añqwnen put hawnani. ³⁷ Noqw Jesus a'nõ hiñqawht, sohsok hikwsu. ³⁸ Noqw God kíyat ep mötsáp'uutspi ònaqw atkamiq nãhoq tsiki. ³⁹ Noqw solãwamoñwi Jesus ayañqwat aw wúnuhqa put pan hiñqawht, sohsok hikwsuqw yórikqe pañqawu: Pay kurs pas antsa i' tãqa God Tíata. ⁴⁰ Noqw hakim momoyam piw yãvaq tãyuñwa. Noqw ima nuhtumya-i' Mary Magdalene, pu Mary hakiy James tsaywatnihqat-nikañw pu Joses, pumuy yúamu, noqw pu Salome. ⁴¹ Úra as Jesus Galilee-tutskwat ep hinnumqw, ima momoyam put añk hinnumyaqe, put tumalay'yuñwa. Pu piw wũhaqnihqam momoyam put amum Jerusalem aqwyaqam pep hõñi.

The Burial of Jesus

(Mt 27.57-61; Lk 23.50-56; Jn 19.38-42)

⁴² Noqw nasuñwintalõnnit totokayat ep tapkiqw, ⁴³ Hak tãqa Arimathea-kitsókit añqwnihqa, Joseph yan mãtsiwhqa, ep pítuhaqe, qa tuhtuskañw Pilate aw pákihqe, Jesus tokoyat tuhtui. Pam hak wuwan'aya kaptsiwtãqa, nuhtum God moñwtunatyayat nuhtayta. ⁴⁴ Noqw pay sen Jesus mokqat Pilate wũwaqe, solãwamoñwit wánwayhqe, put tũviñta. ⁴⁵ Nihqe yaw put pay mokqat pam solãwamoñwit añqw navotqe, pahsat put tokoyat Joseph maqa. ⁴⁶ Noqw pam suphiñput tusaq-tontsatsakwmötsaput tui; nit Jesus tokoyat hawnage, put akw put mokahta; nit owat ep tuamhqölö tuhsöiwtaqat aqw put panat, hötsiwmíq owat mũma. ⁴⁷ Noqw Mary Magdalene-niqw, pu Joses yuat Mary, puma haqam put taviwhqat aw yori.

16

The Resurrection

(Mt 28.1-8; Lk 24.1-12; Jn 20.1-10)

¹ Pu nasuñwintalönnit añ ayo ruhpaq, Mary Magdalene-niqw, pu James yuat Mary-niqw, pu Salome, puma hñhihta kwañwáhovaqtuqat tuiya, tñamit awye', put akw Jesus lel-wiyaniqe öviy'ö. ² Pu öviy Sundayt aw pituq, puma suits talavay tawat yamaktoq, tñamit aw ökiwisa. ³ Nihqe nñnami pañqawwisa: Ya sen hak itamuñem tñamit hötsíwat añq, ayo owat mñmani? ⁴ Nit puma aw yórikyaq, kurs owa pay ayo mñmaniwa, pas pi qaan'eway yahsayoq'a. ⁵ Noq, puma tñamit aq, yuñq, kurs hak tiyo wñpat qñtsat yuwsí'kañ, put putvaqe qatu. Noq, puma put tutwaqe pas tsātsawna. ⁶ Noq, pam hak pumuy amumi pañqawu: Uma qa tsawiniwyuñw. Pay uma as Jesus Nazareth añq, sino nahoyeletsit ep muilitiqat hepwise. Pam ahoy tātayi, pam qa yep'e. Kurs huvam haqam pam taviwhqat aw yórikyaa. ⁷ Noq, yupave, uma put aw nñnatuwnayaqamuy-nikañ, pu Peter, pumuy amumi yan tuawwisni: Pam umuhsavo Galilee aqwni. Ason pep uma put aw yórikyani. Pay ura umumi pañqawu. ⁸ Noq, puma pañq, nññayku; nihqe hin unañwtotiqe, tururuti'kahkañ, watqa. Pas pi puma tsawiniwyuñqe, öviy qa hakiy haqam aw hiñqawa.

Jesus Appears to Mary Magdalene
(Mt 28.9-10; Jn 20.11-18)

⁹ Noq, Sundayt aw pituq, suits talavay Jesus ahoy tātayhqe, mohti Mary Magdalene aw namtakna. Ura pam put añq, tsañe' nukpanhihikwsimuy ipwa. ¹⁰ Noq, pam ahpiynihqe, Jesus amumyañwuqamuy put āawna, pumuy qahahlayyakahkañ, tsaykitaq'ö. ¹¹ Noq, yaw pam piw qātuhqe, pu Maryt aw namtaknaqat puma nanaptañq, qa tñtuptsiwa.

Jesus Appears to Two Disciples
(Lk 24.13-35)

¹² Pantaqat atsve pu' pumuy amuñaq, haqawat löyöm haqami tutskwamiq waymaq, pam piw pas hinwat hinkañ, pumuy amumi namtakna. ¹³ Noq, puma ahoy kñminihqe, mñmuywatuy put āawna. Noq, pay piw puma pumuy lavayiyamuy qa tñtuptsiwa.

Jesus Appears to the Eleven
(Mt 28.16-20; Lk 24.36-49; Jn 20.19-23; Acts 1.6-8)

¹⁴ Pantaqat atsva pu' pakwt sñkw sihkay'taqamuy nñnovaq, Jesus amumi namtaknaqe, pumuy qatñtuptsiwaqat, pu a'nö unañwayamuy ep qñhqöya, puma put ahoy tātayhqat aw yórikyaqamuy lavayiyamuy qa tñtuptsiwaq, öviy'ö. ¹⁵ Pu pam pumuy amumi pañqawu: Uma tñwaqatsit añ ahsupoq nankwusani. Pu uma sohsokmuy sinmuy amumi lomatuawit

yuaatotani. ¹⁶ Lomatuawit qa tuptsiwhqa hapi maskimiq tūviwtaniqw, pam put enem yukiwni. Nikañw tuptsiwht, kūyit akw tuvoylatiqa hapi ayo yámakiwtani. ¹⁷ Pu ñi himu tuawi'yunqa añ tuptsiwni'yunqamuy amumi énañhtini: Puma inatñwaniy aw yankahkañw nukpanhihikwsimuy nuhtuñaqw ipwanwisni; pu piw himuhkwa yuaatotani. ¹⁸ Kurs puma tsūtsu'tuy ñuaye', pu sen kurs puma hihta qöyanpit hikweye', pas soon put akw hinhtotini. Puma tūtuyyaqamuy amumi hintsatsnaqw, puma qalaptuyamantani.

Jesus is Taken up to Heaven

(Lk 24.50-53; Acts 1.9-11)

¹⁹ Noqw Tutuyqawhqa pumuy amumi yan yuaaykut, ñmi wīkiwa; nihqe God putvaqe qatuptu. ²⁰ Noqw puma pañqw nankwusaqe, sohsovik yuaatinumyaqw, Tutuyqawhqa pumuy amumum tumalay'kañw, kātatayhpit hihta tuawi'taqat akw lavayit öqalanma. Yantani.

LOMATUAWI LUKE AHPIY'O

Introduction

¹ Pas as kaysiwhqam itamuhpa' hihta hiniwhtiqtat pās oyi-wtaqtat pēnayaniqey tuwantota. ² Ima hakim añ ahsupoq Jesus hihta hintsakmaqat aw yórikyat, lomatuwawit yuaatotaqam itamumi hin mātapyaqat pan put pēnayaniqey aw may'yuñwa. ³ Noqw òviy nu put yayhniwhpuyat añqaww sohsok hihta añ pās puprikqe, put pās pasiwtaqtat ūmi pēnaniqey unañwti, um hak pavan Theophilus. ⁴ Noqw pep pu' sohsoy himu ūmi mātaviwhqa pas antsanihqat um pas suyan navoti'tani.

The Birth of John the Baptist Announced

⁵ Hakiy Herod tutskwat Judeat ep moñw'iwtaqaw, hak God awwat moñwi, Zacharias yan mātsiwhqa qatu, hakiy Abiat paptsiyat ep nuhtum wúnuhqa. Noqw put nōmaat Elizabeth yan mātsiwhqa piw hakiy Aaron ahpiyvi. ⁶ Puma nāma God atpip súankañw, Tutuyqawhqat hin lavayyukuhqat pu hin tutaptaqtat añ ahsupoq qaōwíhinma. ⁷ Níkañw puma qa ti'ta, Elizabeth qa títlawhq òviy'o. Noqw puma nāma pāpu pas wuyoiwta. ⁸ Noqw ephaqam i' Zacharias suñwámuy amumum God kíyat ep tumalay'taniqtat aw pitsíwta. ⁹ Noqw puma hin hinhtotiniqe hihta akw tuwantotaqe, pan tumalat nāhuyvaya. Noqw Zacharias God kíyat ep put eñem hihta kwanwáhovaqtuqtat taqtsokniqaw pan put eñem yukiwa. ¹⁰ Noqw pam panhtiniqtat aw pituqaw, sinom sohsoyam ihkaqe hoñkahkanw, God aw nānawakna. ¹¹ Noqw pam pañso pakiqaw, Tutuyqawhqat hoñviayaat put aw mātakti; pam kwanwáhovaqtuqtat eñem qōqōhpit putvaqe wunuwta. ¹² Noqw Zacharias put túwahqe, pas tsawnage, hin unañwti. ¹³ Noqw hoñviaya put aw pañqawu: Um qa tsawnani, Zacharias. God uhnawakinpiy navota. Noqw òviy uhwuhti Elizabeth uñem tiyohyat tihtani. Noqw ason um put John yan túñwani. ¹⁴ Um put tihtiwhqat ep pas hinhaqam hahlayhtini; noqw kaysiwhqam umum hahlayhtotini. ¹⁵ Pi pam Tutuyqawhqat atpip a'nō hímoni. Nihqe òviy pam oवालत, pu honaqkuyit qa híhikwni. Pi pas pam tihtiwhpuy añqaww Qahováriwtaqtat Hikwsit akw tuyqawiwtani. ¹⁶ Pam Israel-sinmuy amumi ò'qalaqaw, puma ahoy Tutuyqawhqay God aw nánamtökani. ¹⁷ Pam Elias antani, numiy añ'a, pu òqalay añ'a. Nihqe pam Tutuyqawhqat

ahsavo hinmaq̄w, namat timuy amumi unañway'vayani; noq̄w añ qatuq̄áyvahsi'yuañqam súanhinwisqamuy amún súan unañwtalwuwni'vaye', súanhinwisni. Noq̄w pam Tutuyq̄awhq̄at ahsavo put sinomuyatuy unañwayamuy put eñem moñwvastani. ¹⁸ Noq̄w Zacharias hoñviayat aw pañqawu: Noq̄w nu hin uñ súañqawhq̄at navoti'tani? Pi nu' wuhtaqa, pu iwuhti pāpu pas wuyoiwta. ¹⁹ Noq̄w hoñviaya lavayhtiqe put aw pañqawu: Nu Gabriel yan mātsiwa; noq̄w nu God atpip wunu. Noq̄w nu it lomatuawit uñ āawnaniqat òviy pam nuy añq̄w ūmi ayata. ²⁰ Noq̄w meh, um hapi ilavayiy qa tuptsiwa. Noq̄w òviy uhlayayi nawus ūñaq̄w nawhkiwhq̄, kurs um hin yuaatani, pas hisat ilavayiy aw antsaniwhq̄at aw pahsavoo. Noq̄w hisat aw pituq̄w, God ilavayiy aw antsanni. ²¹ Noq̄w sinom Zacharias nuhtayyuñwa. Hinoq̄w pam God kīyat ep pas nawutsnaq̄w, puma put ep hin wūwantota. ²² Noq̄w pam yāmaq̄e, pay kurs hin pumuy amumi hiñqawni. Noq̄w puma māmatsyaq̄w, sumataq̄ pam God kīyat ep hihta aw yori; òviy pi pam amumi māsankañw, pay pas qa hiñqawu. ²³ Noq̄w òviy pam panis papsiy añ kuyvat, pahsat pay nima. ²⁴ Noq̄w ahpiy pantaq̄w, put nōmaat Elizabeth nō'yiltiqe, tsivot mūmuyawhtuy añ haq̄am nātupki'ta. ²⁵ Nihqe pañqawu: Yanhaq̄am Tutuyq̄awhqa nuy hintsana, nuy òkwatuwhqee. Nu as qa tiylawhq̄ òviy sinom as inumi tutsíwhiñq̄aq̄w, askwal pi God put pantaq̄at añq̄w nuy ayo tavi.

The Birth of Jesus Announced

²⁶ Noq̄w navay mūmuyawhtuy súlawhtiq̄w, God hoñviayay Gabriel Galilee-tutskwat ep haq̄ami kitsókit Nazareth yan mātsiwhq̄at aw ayata, ²⁷ Hakiy mānat nāt qanāhivalni'taq̄at Mary yan mātsiwhq̄at aw'i. Pam hak hakiy tāq̄at Joseph yan mātsiwhq̄at, David ahpiyvít aw noiwniq̄at eñem nawiniwta. ²⁸ Noq̄w hoñviaya put aw pákihq̄e, aw pañqawu: Um hahlayni, Tutuyq̄awhqa úmuma. Pam núokway ūmi pas qaöwínoa. Um momoymuy amuñaq̄w pas hahlayhpit ep'e. ²⁹ Noq̄w Mary put aw yórikqe, lavayiyat ep hin kurs wūwa; nihqe hihta pa pam lavayhtiq̄at pam wūwanta. ³⁰ Noq̄w hoñviaya put aw pañqawu: Pay um qa tsawiniwtani Mary, God núokway ūmi pas qaöwínoa. ³¹ Noq̄w meh, um nō'yilte', tiyohyat tihtani. Nen um put Jesus yan túñwani. ³² Pam a'nō hímuni; pu Pas Sus'oveq̄nihq̄at Tíatnihqey yan túñwantiwni. Noq̄w Tutuyq̄awhqa God put nayat David moñqeniyat put máqani. ³³ Noq̄w pam Jacob ahpiy sinoiwtaq̄amuy amumi sutsep moñw'iwatani. Pu put moñwtunatyat pas qa haq̄ami so'tani. ³⁴ Pahsat pu Mary hoñviayat aw pañqawu: Noq̄w hin i' pasiwtani. Pi nu qa hisat haq̄am hakiy tāq̄at ámuma.

³⁵ Noq̄w hoñviaya lavayhtiqe put aw pañqawu: Pay ason Qahováriwtaqa Hikwsi ūmi pítuni; pu Sus'oveq̄nihqa ôqalay akw un nākwapnani. Pañiqw ôviy ason pam tsāy qahováriwtaqa uhpiy tihtiwniqa God Tíatniqey yan túnwantiwni. ³⁶ Noq̄w meh, ūnaq̄wvi Elizabeth as qa tılawhqat pañqaqwañwuq̄w, pam wuyovehaq̄ nõ'yilti. Noq̄w pu' hapi pam navay mūmuyawhtuy añ panta. ³⁷ Pi God-niqw pay qa himu qa pasiwtani. ³⁸ Pahsat pu Mary pañqawu: Taa, pay pi nu Tutuyqawhqat tūwikiata. Pay nam um hin lavayhtiqw antani. Noq̄w hoñviaya put añq̄w ahpiy'õ.

Mary Visits Elizabeth

³⁹ Noq̄w ephaqam Mary pañq̄w nakwsuqe, haqami tsotsmoy'yuñqat aqwhaqami kaktayi, Judeat- tutskwat ep kitsókit aw'i; ⁴⁰ Nihqe Zacharias kíyat aw pákihqe, Elizabeth aw yuaayku. ⁴¹ Noq̄w Elizabeth Maryt lavaiyat navotq, put ponoveq̄ tiposi tsoomhti. Noq̄w Elizabeth Qahováriwtaqat Hikwsit akw tuyqawiwkañw, ⁴² A'nõ pañqawu: Ñaspi um momoymuy amuñaq̄w namorstiwa! Pu uhpiy tihtiwniqa pas hahlayhpit epni. ⁴³ Noq̄w nuy yan'ewayniq̄w ôviy kurs piw Itutuyqawhqay yuat añqaq̄w inumii? ⁴⁴ Oviy pi meh, panis uhlavayi inaq̄vumiq̄ töqtiq̄w, pahsat pay tiposi hahlayhtiqe, ivonoveq̄ tsoomhti. ⁴⁵ Um God aw tuptsiwhqe, pas hahlayhpit ep'e, ispi Tutuyqawhq̄a ūmi hin lavaytiqey pas kurs hin qa anhtiniq'õ.

Mary's Song of Praise

⁴⁶ Noq̄w Mary tuwat pañqawu:
 Oviy nu iunañnaq̄w Tutuyqawhqat pas hihtay'tani.
⁴⁷ Ihikwsiy akw nu God nuy ayo távihqat aw hahlayhtini,
⁴⁸ Ispi pam manhtuwikiy okiwhqatsiyat aw tātayhq'õ.
 Noq̄w meh, yahpiy haqahpiy yantani:
 Sohsoyam haqami nānañk yesniqam nuy hahlayhpit epni-
 hqat pañqaq̄wani.
⁴⁹ Pi pam nuy qaõwítumalta, i' hak Sus'õqaltutuyqawhq̄a,
 Qahováriwtaqa yan túnwantiwhqa.
⁵⁰ Pam put kaptsi'yuñqamuy óokwatuwa,
 Sohsokmuy hakimuy nānañk yesqamuyu.
⁵¹ Is uti! Pam hinurs ôqalay'ta!
 May akw añ kwivi'nañway'yuñqamuy tatslakna.
 Piw pumuy tunatyayamuy sóontsana.
⁵² Pam añ õ'qaltuy qeniyamuy añq̄w hanna,
 Nit añ ókiwyaq̄amuy momiq̄ oya.
⁵³ Pam añ tsõñsoiwtaqamuy hihta nukñwat öyna,
 Nit kahaksinmuy súmavuyawyuñqamuy añqe lālayi.
⁵⁴⁻⁵⁵ Pam tumal'ayay Israel aw unañwtavi,

Itanamuy amumi hin lavayhti qey hapi panhti.

Pam Abraham timuyatuy ōkwatuwa,
Pu ahpiy aniwhtotiqamuy sohsokmuy,
Nihqe pam yūmosa panmani.

⁵⁶ Noqw Mary payhkomuy mūmuyawhtuy añ Elizabeth amum qatut, pu ahoy kiy aqw'a.

The Birth of John the Baptist

⁵⁷ Noqw Elizabeth tihtaniqat aw pituqw, pam tiyohyat tihta. ⁵⁸ Noqw put kisñwamat, pu sinomat nanaptaqw, yaw Tutuyqawhqa put qa an'ewakw ōkwatuwa. Nihqe puma put amum hahlayhtoti. ⁵⁹ Noqw put nanalsikis talni'taqw, puma tsākw poñotkuyaniqe ōki. Nihqe puma put Zacharias yan tuñwáya, nayat tuñwniyat an'i. ⁶⁰ Noqw put yuat pañqawa: Qae, pam John yan mātsiwni. ⁶¹ Noqw puma put aw pañqawa: Noqw pi qa hak uhsino pan mātsiwa. ⁶² Pu puma put nayat aw māmasaya, hin pam put tūñwaniqey nāwaknaqat tūviñtota. ⁶³ Noqw pam hihta añ pēnaniqey tuhtuy'qe, añ pēna: Pam John yan mātsiwa. Noqw puma sohsoyam hin kurs wūwaya. ⁶⁴ Noqw pahsat pay put moaat hōtsíltiqw, leñiat nāhiwa. Noqw pam yuaaykuqe, God aw hahlayhti. ⁶⁵ Noqw pumuy kisñwamat pas kurs hin wūwaya. Noqw sohsoyam Judeat ep tsotsmova yesqam pep hin hiniwhtiqat nānami lavayta. ⁶⁶ Noqw sohsoyam put nanaptaqam unañwpeq put wūwankahkañw pañqaw: Hin pa i' tsay hintani? Noqw Tutuyqawhqaqat maat put aw unañwtavi'ta.

Zechariah's Prophecy

⁶⁷ Noqw put naat Zacharias Qahováriwtaqat Hikwsit akw tuyqawiwkañw, hin hintaniqat lavayhti qe pañqawu:

⁶⁸ Nam God Israel-sinmuy Tutuyqawhqaam tayawintiwa;
Pam sinomuy pohta qe, pumuy qenivo oya.

⁶⁹ Pam hakiy a'nō ōqalay'taqat wunuptsina,
Itamuy ayo ōoyniqata,

Tumal'ayay David amuhpiyviyatuy amuñaq'ō.

⁷⁰ Ura pam hisatñahaqaw itanamuy amumi pan lavayhti,
Hakimuy pas hihtuy lavay'aymuy moayamuy ahpiy'o.

⁷¹ Itahtuwqamuy māyamuy añqw itamuy ayo óyaniqey
pañqawu,

Pu sohsokmuy itamumi qa suhta q'ewyaqamuy ōqalayamuy
añq'ō.

⁷² Pam itanamuy amumi núokway mahtakna,
Amumi hin lavayhti qey aw antsana,

Amumi pas qa paysoq pasiwnaqey pam u'na.

⁷³ Ura pam itanay Abraham aw pas qaōwílvayhti;

⁷⁴ Itahtuwqamuy māyamuy añqw itamuy ayo óyaniqeyu,

Itam qa tsawiniwkaħkañw, put eñem hintsatskaniqata.
 75 Noqw itam itahqatsiy añ ahsupoq put atpip hinwisni,
 Sohsok hihta akw pasiwkaħkañw, súankahkañwo.
 76 Noqw ùm'i, ítii, ya uñem hintani?
 Um Sus'oveqnihqat lavay'ayaatni;
 Pan hapi um túñwantiwni.
 Um Tutuyqawhqat apyeve hinmani;
 Pu put eñem pöhut añwu añ qenitani.
 77 Um God sinomuyatuy hin ayo nõñakniqat āawnani;
 Pumuy qaanhtipuyamuy ayo yukiltiq'ö.
 God pumuy qaanhtipuyamuy ayo yuke', pumuy ayo óyani.
 78 Kwakwhat pi God aw itahyantaqa itamuy ökwatuwa, Kwak-
 what pi öñaqw itamumi tālawva.
 79 Qatalpuve yesqamuy amumi tālawnani,
 Mokiwuy kihsiwniyat añ yesqam tālat aw yórikyani.
 Noqw itam tālat aw tāyuñwe', pasi'nañway'kaħkañw, hinwisni.
 Yan Zacharias lavayhti. 80 Noqw tsāy wūyoq'iwmaq, tu-
 natyaat suyhtsepñwat öqawi'ma; nihqe haqam qayēsiwhpuve
 qatu, hisat pam Israel-sinmuy amumi namtaknaniqey pah-
 savoo.

2

The Birth of Jesus (Mt 1.18-25)

1 Noqw ephaqam sopkawtaqam sinom nāvenayaniqat Caes-
 sar Augustus yan tutapta. 2 Noqw hak Cyrenius Syria-tut-
 skwat ep moñw'iwtaqw, sinom mohti yan nāvenaya. 3 Noqw
 sohsoyam nāvenayaniqe nanāp kitsókiy añ nankwusa. 4 Noqw
 öviy Joseph Galilee-tutskwat ep Nazareth-kitsókit añqwnihqe,
 Judea- tutskwat aqw'a, haqami kitsókit, Bethlehem yan
 mätsiwhqat aqw'a. Ura David Bethlehem ep tihtiwa. Noqw
 Joseph David ahpiyvinihqe, öviy nāvenaniqe pañsoq'a. 5 Noqw
 Mary put nömamkiwaat put ámuma, pas páy tihtanikañwo.
 6 Noqw pumuy pépeqniqw, pam tihtaniqat aw pitu. 7 Noqw
 pam nāt sūs tihtaqe tiyohyat tihta; nihqe muhpiwñwat akw
 muhpiknat, haqaqw tumalvopkot nõñösañwuqat pañqe' put
 tavi, qa haqam yeyespive amuñem qéniniqw öviy'o.

The Shepherds and the Angels

8 Noqw pep tutskwat ep hakim lalay'a'yat haqam
 tutskwawe yesqe, mihikq kanelvokmuy tütuwala. 9 Noqw
 meh, Tutuyqawhqat hoñviayaat pumuy amumi mātaktiqw,
 Tutuyqawhqat lolma tālañwaat pumuy ahsupoq amuqlaq
 tālawva. Noqw pavan pas puma tsawinwuhpukya. 10 Noqw
 hoñviaya pumuy amumi pañqawu: Uma qa tsawiniwyuñwni.
 Meh, pi nu lomatuawit umuy āawnani; noqw put ep

sopkawaqam sinom pas hinhaqam hahlayyani. ¹¹ Pi pu' hapi it talönvaqat ep David kitsókiyat ep Ayo Tüooyhqa umuñem tihtiwa, Tutuyqawhqa, Christ, God añqw moñw'asi'taqa. ¹² Noqw it akw uma put māmatsyani: Tiposit muhpiwñwat akw muhpiwkañw haqaqw tumalvopkot nönösañwuqat añqe' qatsqat uma tutwani. ¹³ Noqw pahsat pay qaan'ewakw hintaqam öve yesqam kurs hoñviayat amumyaqe God tayawintotaqe pañqaqwa: ¹⁴ Nam God Sus'oveqnihqat tayawintiwa; pam pi tūwaqatsit ep sinmuy hahlaykañw amuñem yukuw, puma kwakwhat yesni. ¹⁵ Noqw hoñvia'yat tawlalwaqe yukuyat, ahoy ömiqhaqamiya. Noqw pahsat pu lālayñwut nānami pañqaqwa: Taa, tuma kurs Bethlehem awye', it yan hiniwhitiqat, Tutuyqawhqa itamumi mahtaknaqat aw yórikwisa. ¹⁶ Pu puma pañso kaktayyaqe, ep ökihqe, Maryt-nit pu Joseph pumuy tutwa, pu haqaqw tumalvopkot nönösañwuqat añqe' tiposhoyat qatsqata. ¹⁷ Noqw puma put aw yórikyaqe, hoñviaya it tsākw hin lavayhtiqa añqe' tunvotnaya. ¹⁸ Noqw sohsoyam put nanaptaqam lālayñwut pumuy hin āawnayaqat añ wūwantota. ¹⁹ Noqw Mary tuwat sohsok iit aw wūwankañw, unañwpeq pās oya. ²⁰ Noqw lālayñwut hoñviaya amumi hin hiñqawhqaqat sohsok nanaptaqe, pu aw yórikyaqe, ahoy kanelvokmuy amumiya; nihqe put pantaqat ep puma God pas hihtatiwiskahkañw, tayawintiwiisa.

Jesus Is Named

²¹ Noqw nanalsikis talönvaqat ep tsākw poñotkuyaniqat aw pituqw, naat put Jesus yan tuñwa. Pan hapi ura hoñviaya put tuñwa, put yuyat nāt qa nö'yiltiq'ö.

Jesus Is Presented in the Temple

²² Noqw put yuat Moses tutavoyat anwat tiyqatskuyvaqw, puma tsākw Tutuyqawhqaqat aw nóaniqe, Jerusalem ep wikva. ²³ Ura pi yan Tutuyqawhqaqat tutavoyat añ pey'ta: Añsakis haqam hak wuhti pas mohtitiohyat tihtapq, pam Tutuyqawhqaqat awwat noiwtani. ²⁴ Noqw tutavot añ hin pey'taqat pan puma Tutuyqawhqaqat aw hihta hom'oya. Yan ura pey'ta: Hak löqmuy masihöwituy, sen löqmuy qötsáhöwituy Tutuyqawhqaqat aw hom'oymantani. ²⁵ Noqw meh, hak tāqa, Simeon yan mätsiwhqa, Jerusalem ep qatu. Pam hak súankañw God pas kaptsi'ta; nihqe hak Israel-sinmuy Ayo Oyatoqat nuhtayta. Noqw Qahováriwtaqa Hikwsi put amum hinma. ²⁶ Noqw ason yaw pam pas Tutuyqawhqaqat añqw moñw'asi'taqat aw yorikt, pu' hisat ahpiyniqat Qahováriwtaqa Hikwsi put pan āawna. ²⁷ Noqw Hikswi pan put unañwtoynaqw, pam God kíyat ep paki. Noqw Jesus yuat puwsuñway amum

tutavot hin yuykiwhqat tsākw Jesus eñem hinhtiniqe òviy pep put wikva. ²⁸Noq̄w Simeon put tsòpahtaqe, God aw hahlayhtit, pañqawu: ²⁹Tutuyqawhqa, taay, um uhlayviy aw antsanni, Um uhtumal'ayay qa hin unañway'kañw yañq̄w ahpiyniqat aw nakwhanani. ³⁰Pi nu ivosiy akw hak Ayo Tūoyaniqat ūñaqwnihqat aw yori. ³¹Put pantaqat hapi um sohsokmuy sinmuy amutpik na'sasta. ³²Soñawnen pam qa-Jew-sinmuy amumi tālawnnani; pu uhsinmuy, Israel-sinmuy òmi tsokanani. ³³Noq̄w Joseph put yuyat amum pam hin tsākw lavayhtiqat aw kātuqayta. ³⁴Noq̄w Simeon pumuy òqalaqe, put yuyat Maryt aw pañqawu: Meh, i' tsāy God ahpiy namorstiwa. Noq̄w put atsviy Israel-sinmuy amuñaq̄w kaysiwhqam munumh-tini, pu piw kaysiwhqam hoñvani. Pam hihta tuawi'taqw, sinom put aqw hīhiñqawani. ³⁵Pantani hapi. Noq̄w soñawnen uh'unañwa sipwuvahpit akw tūhotiwini. Noq̄w kaysiwhqamuy tunatyaam tupkiwyuñqa mātaktotini. ³⁶Noq̄w hak God lavay'ayaat, Anna yan mātsiwhqa, pep qatu, hakiy Phanuel tíata, Asert ahpiyvi. Pam hak wuhtiharsku; nihqe pam manhqatsiy ahpiy puwsuñway amum tsañe' yahsañwuy añ qatu. ³⁷Noq̄w pam koñnalavu nālöp sunat añq̄w nālöp sihkay'taqat pahsa'haqam yahsañwini'ta. Noq̄w pas pam God kiyat añq̄w qa ahpiyniñwu. Nikañw mimhikqat, pu talönwiwmaqat añ napwalni'kañw, nāwakinkañw God eñem tumalay'tañwu. ³⁸Noq̄w Simeon nāt yuaataq̄w, i' wuhti ep pákihqe, Tutuyqawhqat aw hahlayhti, nit sohsokmuy amumi put tsākw yuaata, Jerusalem ep sinmuy Qenivo Oyaniqat òviy maqaptsi'yuñqamuy amumii.

The return to Nazareth

³⁹Noq̄w Joseph, put yuyat amum Tutuyqawhqat hin tuptaqat an sohsok hinhtit, ahoy Galilee-tutskwat aqw'a, nāp kitsókiy Nazareth aw'i. ⁴⁰Noq̄w tsāy wuyyoq'iwmaqe suyhtsepñwat tunatyay añ òqawi'ma; piw unañwtalwuwnit añ'a, nihqe God núokwayat añ hinma.

The Boy Jesus in the Temple

⁴¹Noq̄w Joseph, put yuyat amum añsakis yahsañwuy añ Jerusalem aqwniñwu, ura Amutsva Yūmosanihqat ep nōviwhqat ep'e. ⁴²Noq̄w Jesus pakwt löq sihkay'tasikis yahsañwini'taqw, Jew-sinom hin hintsatskañwuqat òviy naat yuyat amum Jerusalem aqw'a, Jesus wikkañwo. ⁴³Noq̄w puma añ kuyvaqe, nāp kitsókimi q̄ áhoyniqw, tsāy Jesus pumuy qa amumumnihqe, Jerusalem epeq huruhti, noq̄w puma put qa navota. ⁴⁴Nihqe pay pam pumuy amumumyaqamuy amumumnihqat puma wūwaqe, ep tāwanawit añ haqami pahsavo nakwsu; nihqe puma sinomuy-nikañw, pu tuwimuy

amuhpa' put hēva. ⁴⁵ Nit puma put qa túwahqe, namtökt ahoy Jerusalem aqw'a, put heptoqee. ⁴⁶ Noqw pāyis talqw, puma God kīyat ep put tuwaqw, pam tūtutuqaynayaqamuy amuhsonve qatukañw, pumuy amumi tūqaykañw, pu pumuy hihta tūviñlawu. ⁴⁷ Noqw sohsoyam aw tūqayyuñqam put hin hihta mātsi'maqat, pu hihta hin ahoy hu'wanmaqat ep kātayuñwa. ⁴⁸ Noqw puma put túwahqe hin kurs wūwa. Noqw yuat put aw pañqawu: Itii, ya um hinoqw itamuy yanhaqam hintsana? Okiw nu' unay amum kānavoti'kañw un hepnuma. ⁴⁹ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Ya uma hinoqw nāpi nuy hepnuma? Ya nu Inay hihta himuyat hintsakniqat uma put qa navoti'taqe öviy'o? ⁵⁰ Noqw pay puma put lavayiyat qa māmatsi. ⁵¹ Pu pam pumuy amumumnihqe, Nazareth ep pitu; nihqe pumuy amumi tūqaykañw qatu. Noqw tuwat put yuat iit lavayit sohsoq unañwpeq pās oyi'ta. ⁵² Noqw Jesus suyhtsepñwat wuwni'makañw wūyoq'iwma; pu suyhtsepñwat God-nikañw pu sinmuy tayawni'ma.

3

The Preaching of John the Baptist (Mt 3.1-12; Mr 1.1-8; Jn 1.19-28)

¹ Noqw hak Tiberius Caesar pakwt tsivot sihkay'taqat yah-sañwuy añ moñw'iwtaqw, pu Pontius Pilate Judea-tutskwat ep moñw'iwtaqw, pu Herod Galilee-tutskwat aw moñw'iwtaqw, pu tupkoat Phillip Iturea-tutskwat ep sinmuy amumi-nikañw pu Trachonitis-tutskwat ep sinmuy amumi moñw'iwtaqw, pu Lysanias Abilene-tutskwat ep moñw'iwtaqw, ² Pu Annasniqw pu Caiphas, puma God awwat mohpeq moñw'iwtaqw, ephaqam God lavayhti, Zacharias tiyat John aw'i, pam qayēsiwhpuveni'ö. ³ Noqw pam pāyut Jordan añ ahsupoq tutskwat añ nakwsuqe, sinmuy amumi yuaataqe pañqawu: Uma nāp umuhtunatyay añqw lasye', kūyit akw tuvoylatotini. Noqw God umuhqaanhtipuy umuhpiy ayo yúkuni, amumi kita. ⁴ Ura hakiy God lavay'ayayat Esaiast lavayiyat añ yan pey'ta: Hakiy tōnaat qayēsiwhpuve tsa'tinumqa navotniwa; nihqe yan lalvaya: Uma Tutuyqawhqat eñem pōhut aw hintsatsnani; pam háqe'niqat aw suwiptotani. ⁵ Sohsovik siskat añ otsómhtini, pu sohsovik tuhtukwi, pu tsotsmo tutskwatiwni, pu añ nukushinyuñqa súwiptotini, pu haqe' anahaiwyuñqa pōhiñputiwni. ⁶ Noqw sinom sohsoyam God hin ayo tūooyhqat aw yórikyani. ⁷ Pahsat pu sinom put ahpiy kūyit akw tuvoylatiwyaniqe öviy put aw ökiwtaqw, pam pumuy amumi yan lalvaya: Is ohi, uma hakim tsütsu'tuy amunyuñqamu, ya hak umuy itsívut nātoniqat añqw watqaniqat umumi pañqawu? ⁸ Kurs uma pas antsa umuhtunatyay añqw

lasye', uma alönöt qatsit ahpiy tutmalat hintsatskani. Pu uma umuh'unanwpeq qa pan lavaytani: Abraham hapi itanaa, kitotani; taq nu umumi pañqawni: God it o'wat añqw Abraham enem sinmuy aniwnaniqey tuwi'ta. ⁹ Noqw pay soñawnen öviy piw pikainwa himutsokit nayat tsahqaniqey na'sas'iwta. Noqw öviy himuwa tsoki lomasipalat qa himuy'vanwuqa tsaqniwe', qöhit aqw tüviwni. ¹⁰ Noqw sinom put tüviñtotaqe aw pañqawwa: Noqw itam hinhtotini? ¹¹ Noqw pam lavayhtiqe amumi pañqawu: Lõqmuy wukonapnay'taqqa nãstanihqat sũkw máqani; pu nõsiwhqay'taqqa piw pay anhtini. ¹² Noqw moñwit enem sivat ömalalwaqam piw küyit akw tuvoylatotiniqe ökihqe, put aw pañqawwa: Tütutuqaynaqa, ya itam hinhtotini? ¹³ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Pay hihsa'haqam umuñem tuwantiwhqat epnihqe qa hõyokput uma nuhtuñaqw ömahtiwisni. ¹⁴ Noqw pu solawam piw tuwat put tüviñtotaqe aw pañqawwa: Noqw itamwat hinhtotini? Noqw pam amumi pañqawu: Uma qa tüyuyuyhnayani. Piw qa hakiy hihta atsátotoynayani; pu uma hin ahsalalwe', pay put ep nakwhani'yuñwni. ¹⁵ Noqw nãt sinom sumataq hiantaniqat maqaptsi'yuñqw, sohsoyam unanwpeq John aw hin wüwantota, sen pi pam Christ-nihqata, sen pi pay qa pamnihqata. ¹⁶ Noqw John lavayhtiqe, sohsokmuy amumi pañqawu: Pay nu' pi as pas antsa umuy küyit akw tuvoylalawu. Nikañw pay suhka inuhpenihqe pas pavan öqala añq'ö. Noqw soon nu yan'ewaynikañw pay nas'ew put tots-sosomhpiyat nahni. Ason pam Qahováriwtaqat Hikwsit akw umuy tuvoylatani, pu qöhit akw'a. ¹⁷ Soñawnen pam wuhihpiy yawta, nihqe murivihkay ep pás qeni'tani, nen söhövosiy koyohkiy aw tañatani, nit pam ason tsihput qöhit qatokñwuqat akw taqtsoqni. ¹⁸ Yan pam hñhihta akw pumuy ökwahankañw, amumi lomatuwawit yuaata. ¹⁹ Noqw John Moñwit Herod qöhqöya, tupkoyat Philip nõmayat Herodius ep'e, pu sohsoq hihta ep qaanhtiqat ep piwu. ²⁰ Noqw Herod pay nãt piw qaanhtit, John sivikimi pana.

The Baptism of Jesus
(Mt 3.13-17; Mr 1.9-11)

²¹ Noqw pam nãt qa sivikive pakiwtaqw, sinom sohsoyam küyit akw tuvoylatiwyaqw, pu Jesus piw küyit akw tuvoylatiqe, nãwakintaqw ömi hötsílti. ²² Noqw Qahováriwtaqa Hikwsi höwit an tokoy'kañw put atsmi hãwi. Noqw öñaqw hakiy tõnaat hiñqawhqe pañqawu: Um hapi pas aw iunañwaa Itii. Nu uñ pas hahlayi.

The Genealogy of Jesus
(Mt 1.1-17)

23 Noqw Jesus tumalay hintsaktiva, sunat pakwt sihkay'taqat pahsa'haqam yahsañwñi'kañwo. Noqw sinom wūwantotaqw, Jesus Joseph tíata. Noqw pam Helit tíata; 24 Noqw pam Matthat tíata, noqw pam Levit tíata, noqw pam Melchit tíata, noqw pam Jannat tíata, noqw pam Joseph tíata; 25 Noqw pam Mattathias tíata, noqw pam Amos tíata, noqw pam Naum tíata, noqw pam Eslit tíata, noqw pam Nagget tíata; 26 Noqw pam Maath tíata, noqw pam Mattathias tíata, noqw pam Semeit tíata, noqw pam Joseph tíata, noqw pam Judat tíata; 27 Noqw pam Joannat tíata, noqw pam Rhesat tíata, noqw pam Zorobabel tíata, noqw pam Salathiel tíata, noqw pam Nerit tíata; 28 Noqw pam Melchit tíata, noqw pam Addit tíata, noqe pam Cosam tíata, noqw pam Elmodam tíata, noqw pam Er tíata; 29 Noqw pam Joset tíata, noqw pam Eliezer tíata, noqw pam Jorim tíata, noqw pam Matthat tíata, noqw pam Levit tíata; 30 Noqw pam Simeon tíata, noqw pam Judat tíata, noqw pam Joseph tíata, noqw pam Jonan tíata, noqw pam Eliakim tíata; 31 Noqw pam Meleat tíata, noqw pam Menan tíata, noqw pam Mattathat tíata, noqw pam Nathan tíata, noqw pam David tíata; 32 Noqw pam Jesset tíata, noqw pam Obed tíata, noqw pam Booz tíata, noqw pam Salmon tíata, noqw pam Naasson tíata; 33 Noqw pam Aminadab tíata, noqw pam Aram tíata, noqw pam Esrom tíata, noqw pam Phares tíata, noqw pam Judat tíata; 34 Noqw pam Jacob tíata, noqw pam Isaac tíata, noqw pam Abraham tíata, noqw pam Tharat tíata, noqw pam Nachor tíata; 35 Noqw pam Saruch tíata, noqw pam Ragaut tíata, noqw pam Phalec tíata, noqw pam Heber tíata, noqw pam Salat tíata; 36 Noqw pam Cainan tíata, noqw pam Arphaxad tíata, noqw pam Sem tíata, noqw pam Noet tíata, noqw pam Lamech tíata; 37 Noqw pam Mathusalat tíata, noqw pam Enoch tíata, noqw pam Jared tíata, noqw pam Maleleel tíata, noqw pam Cainan tíata; 38 Noqw pam Enos tíata, noqw pam Seth tíata, noqw pam Adam tíata, noqw pam God tíata.

4

The Temptation of Jesus (Mt 4.1-11; Mr 1.12-13)

1 Noqw Jesus Qahováriwtaqat Hikwsit akw tuyqawiwkañw, pāyut Jordan añqw ahoy pitu, nihqe Hikwsit ahpiy qayēsiwhpumi wīkiwa. 2 Noqw Nukpana lōp sunat tālat añ pep put aw unaheplawu; noqw pam pahsa' talōnvaqat añ qa nōsa, nihqe añ ruhpakq pam tsōñmoki. 3 Noqw Nukpana put aw pañqawu: Kurs um pas antsa God Tíatnen, um it owat pōlavikiniwhtiniqat aw pañqawni. 4 Noqw Jesus lavayhtiqe aw pañqawu: Sóoni, pi ura yan pey'ta: Sino qa pōlavikit-sa

akw qátut, pas God lavayiyat sohsok akw qátuni. ⁵ Pu Nukpana haqami pas wupatukwit aqw put wikqe, tūwaqatsit añ ahsupoq moñwqe qnit put aw sūmahtakna. ⁶ Nihqe aw pañqawu: It hapi öqalat nu uñ sohsok máqani, pu hihta añ susnunukñwata, pi pam inumi noiwta. Noqw nu hakiy put máqanik máqañwu. ⁷ Noqw öviy kurs um inumi naokiwtaqw, pay pam sohsoy uhhimuni. ⁸ Noqw Jesus lavayhtiqe put aw pañqawu: Sóoni, yupa ayo haqamii, Satan, pi yan pey'ta: Um God Uhtutuyqawhçay aw naokiwlawni, pu um put-sa eñem tumalay'tani. ⁹ Pu Nukpana put Jerusalem ep wikvaqe, God kíyat ep suswupakits'omiq put tsókat, pu aw pañqawu: Kurs um pas antsa God Tíatnen, yañqw atkamiq nātuvani; ¹⁰ Pi ura yan pey'ta: Pam hoñviaymuy ayataqw, ūmi tunatyaltotini; ¹¹ Nen puma may akw uñ hólölni'yuñwni, taq nāp hisat sen um uhkukuy owat aqw sáviknani. ¹² Noqw Jesus lavayhtiqe put aw pañqawu: Sóoni, pi ura yan pey'ta: Um God Uhtutuyqawhçay aw qa tuwanlawni. ¹³ Noqw Nukpana sohsok unaheppit akw put aw tuwantaqe yúkuhqe, hihsavo put añqw ahpiy'o.

Jesus Begins His Work in Galilee

(Mt 4.12-17; Mr 1.14-15)

¹⁴ Noqw Jesus Qahováriwtaqat Hikswit öqalayát pasiwkañw, Galilee ep ahoy pitu. Noqw sinom añ ahsupoq put lavayta. ¹⁵ Noqw pam pumuy tsotsvalkiyamuy añ pumuy tutuqaynat-inuma, sohsokmuy amuhpiy kaptsiwkañwo.

Jesus Rejected at Nazareth

(Mt 13.53-58; Mr 6.1-6)

¹⁶ Pu pam haqam wuñhçey Nazareth aw pitu. Nihqe pam hin tuwi'taqey anhtiqe, nasuñwintalöñnit ep tsotsvalkimi paki, nihqe tutuvenit añ túñwantaniqe wunuptu. ¹⁷ Noqw pep God lavay'ayayat Esaias tutuveniat put aw taviwa. Noqw pam tutuvenit púruknaqe, haqe' yan pey'taqat tuwa: ¹⁸ Tutuyqawhçat Hikwsiat nuy tuyqawi'ta, nu añ ókiwyaqamuy amumi lolmat yuaaykuniqat öviy nuy asnaqee; pu añ unañwsoiwtaqamuy suyan unañwtoynaniqat öviy nuy ayata, añ tūwik'iwyuñqamuy nuy mātaviwyaniqat amumi yuaaykuniqat öviy'o, pu añ qatālat pōsi'yuñqamuy pōsiyamuy tālawnayaniqat amumi yuaaykuniqata, pu añ okiwsaniwyaqamuy qeniveyaniqat öviy'o. ¹⁹ Pu i' Tutuyqawhçqa ayo tūooyniqat aw pitsíwtaqat tunvotnaniqat öviy'o. ²⁰ Yan pam añ tuñwat, tutuvenit mupipiykinat, aw tunatyawtaqat aw put ahoy tavit qatuptu. Noqw tsotsvalkive tañawtaqam put aw-sa tāyuñwa. ²¹ Pahsat pu pam pumuy amumi pañqawu: Umuy hapi aw tūqayyuñqw, i' yan

pey'taqa it talõnvaqat ep aw antsaniwa. ²² Noqw sohsoyam put aw tūqayyuñqe, moañaqw lavayit lolmat nõnakqat aw kãuwantotaqe, pañqawa: Ya qa i' Joseph tíata? ²³ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Pay kurs hin uma inumi yan lavayit qa pañqawani: Tūhika, nãqalapsinaa, it'a. Um yaw Capernaum ep hīhihta tumalta; um yep nãp uhtutskway ep piw panhtinikañwo. ²⁴ Noqw pam pañqawu: Pas antsa nu umumi pañqawni: Qa hak God lavay'ayaat nãp tutskway ep pãsniwa. ²⁵ Noqw nu umumi súañqawni: Ura Elias qatsiyat ep payhkomuy yahsañwuy añqw navay mūmuyawhtuy añ qa yokva; noqw ura tutskwat añ ahsupoq tsõñõsti. Noqw ephaqam Israel- sinmuy tutskwayamuy ep kaysiwhqam koñnanalvut yēse. ²⁶ Noqw pay ura pas Elias pumuy qa haqawatuy amumi ayatiwht, pay ura Sidon ep kitsókit Sareptat ep hakiy koñnalavut aw'i. ²⁷ Pu God lavay'ayayat Eliseus qatsiyat ep as Israel-sinmuy amuñaqw kaysiwhqam tokoplelet tūtuyya; noqw pay ura puma pas qa haqawa powalti, pay hak Syria-sino hak Naaman yan mãtsiwhqasaa, amumi kita. ²⁸ Noqw sohsoyam tsotsvalkive tañawtaqam it nanaptaqe, pas itsívutoti; ²⁹ Nihqe hoñvaqe, put kīnaqw tūvaya. Pumuy kitsókiam haqam tsomoveq wunu. Noqw õviy pep tumpok puma put wikya, pañqw put tūvayaniqey unañwtotiqee. ³⁰ Noqw pay pam amuhsonñaqw hinmakañw, pañqw ahpiy'o.

A Man with an Evil Spirit
(Mr 1.21-28)

³¹ Nihqe pam Galilee ep kitsókit Capernaum aqwnihqe, nasuñwintalõñnit añ sinmuy tutuqayna. ³² Noqw pas puma put hin tutuqaynaqat ep aw kãtuqayyuñwa, pas pam a'nõ lay'taqat yuaataqw õviy'o. ³³ Noqw hak tāqa tuyoy'ewakw nukpanhikwsit okiw akw tuyqawiwtaqa tsotsvalkive pakiwta, nihqe pam a'nõ hiñqawhqe pañqawu: ³⁴ Itamumi qa hintsakii. Ya itam uñ hintsatsnani, Jesus Nazareth añqwnihqa? Ya um itamuy kīqõtaniqe õviy añaqo'? Pay um hákiyniqw nu uñ tuwi'ta. Um God añqw pas Qahováriwpu. ³⁵ Noqw Jesus put mēwaqe, aw pañqawu: Qa hiñqawlawht, put añqw yámakuu. Noqw nukpanhikwsi sinmuy amutpipo put tūvat, put añqw yama, nit pay put qa hintsana. ³⁶ Noqw puma sohsoyam kãtayyuñqe nãnami pañqawa: Is uti, pavan pas lavayi! Pas pi qananahtsopkañw, õqalat akw tuyoy'ewakw hīhikwsimuy amumi pañqawhq, puma nuhtuñaqw nõnakñwu. ³⁷ Noqw pam pep hin yukuqw, pam pantaqa put tutskwat añ ahsupoq yuaatiwa.

Jesus Heals Many People

(Mt 8.14-17; Mr 1.29-34)

³⁸ Noqw pam tsotsvalkiñaqw yámakqe Simon kīyat aw paki. Noqw Simon nōmay yuat a'nō mukitutuya; noqw puma put eñem Jesus aw taqa'nañwtoti. ³⁹ Noqw pam put aw wunuptut, mukituyat mēwa; noqw pam put mātavi, Noqw pahsat pay pam wuhti wunuptut, pumuy amumi unañwtavi. ⁴⁰ Noqw tāwat pakitoqw, sohsokmuy hihta akw tūtuyyaqamuy, puma Jesus aw tsamvanta, noqw pam pumuy sohsokmuy amumi may akw hintsanqe pumuy qalapsina. ⁴¹ Noqw nukpanhihikwsim kaysiwhqamuy amuñaqw nōña, a'nō hiñqawakahkañwo, nihqe pañqawwa: Um Christ, God Tíata! Noqw pam pumuy tusoqmewaqe, pumuy hiñqawaniqw qa nakwhana, puma put Christ-nihqat tuwi'yunqw òviy'ò.

Jesus Preaches in Judea

(Mr 1.35-39)

⁴² Pu tālawvaqw pam ahpiynihqe, haqami qayēsiwhpumii; noqw sinom put hepya, nihqe put aw òkihqe as put huruh-tapnayani, pam as pumuy amuñaqw qa ahpiyniqat òviy'ò. ⁴³ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Pas nu soon qa God moñwtunatyayat hin hintaqat aye' kitsókinawit piw yuaat-inumni, pi nu pañqaw añqw ayatiwa. ⁴⁴ Nihqe pam Galileet ep haqe' tsotsvalkit añ yuaatinuma.

5

Jesus Calls the First Disciples

(Mt 4.18-22; Mr 1.16-20)

¹ Noqw sinom God lavayiyat nanaptaniqe put aw hūrs tso-vawtaqw, pam wuhkovatuphat Gennesaret yan mātsiwhqat qalaveq wunu. ² Nihqe pam lōqmuy pākihut patuphat qalaveq wúnuhqat tuwa, noqw kurs pakiwmamahkam pumuy añqw nōñakqe, pakiwmaqtutsayay tūvahomtota. ³ Noqw pam pākihut hakiy Simon himuyat aqw paki; nihqe pam tut-skwat añqw híhin yūmo hóyoknaniqat aw pañqawu; noqw pam pepeq qatuptuqe, pākihut añqw sinmuy tutuqayna. ⁴ Pu òviy pam yuaataqe yukut, Simon aw pañqawu: Uma pavan hōtsit aw hóyoke', pāvakiwhtuy inhtaniqe òviy umuhtutsayay pāmiq pánani. ⁵ Noqw Simon lavayhtiye put aw pañqawu: Moñwi, itam as tōkep tumalay'tat, qa hihta kwisna, noqw pay pi um pañqawhq òviy nu tutsayat pāmiq pánani. ⁶ Noqw puma panhtiye, pahsat pu qaan'ewakw hintaqamuy pāvakiwhtuy inhta; noqw pumuy tutsáyaam tsīkiwma. ⁷ Noqw suñwámat sukwat pākihut añqw tañawtaqw, puma pumuy amumi māmasa pumuy paañwaniqat òviy'ò. Noqw puma pituqw, puma lōqmuy

pākihut akw ohpoknayaqw, pahsat pay puma pākihut pakito. ⁸Noqw Simon Peter put aw yórikqe, Jesus tamöyat aw nātuvat pañqawu: Inuñaqw ahpiy'ó, taq nu okiw qaanhinmaqa, Tutuyqawhqa. ⁹Pi pam-niqw, pu sohsoyam put amumyaqam puma pāvakiwhtuy inhtotaqey ep kātayyuñqw, öviy pam yan lavayhti. ¹⁰Noqw piw hakiy Zebedeet timat James-niqw pu John, Simon suñwámatnihqam, puma pumuy amún nātsawina. Noqw Jesus Simon aw pañqawu: Um qa tsawiniwtani, um yahpiy haqahpiy pāpu sinmuy kwīkwisnani. ¹¹Noqw puma pākihuy tutskwami pitsínayaqe, sohsok tatamhtotat, Jesus añkya.

Jesus Makes a Leper Clean
(Mt 8.1-4; Mr 1.40-45)

¹²Pu piw pam haqam kitsókiveniqw, hak tāqa ahsupoq tokoplelet tūtuya, nihqe pam Jesus túwahqe, tayway akw at-pipo munukt, aw nāwaknaqe pañqawu: Tutuyqawhqa, um suhtaq'ewnen soon nuy qa powatani. ¹³Noqw pam put aw māvuyaltiqe, aw toñokt, pañqawu: Pay nu suhtaq'ewa; powaltii. Noqw pahsat pay tokoplele put mātavi. ¹⁴Noqw pam qa hakiy put āawnaniqat pam aw pañqawu. Nikañw pay um ahpiyten God awwat moñwit aw nāmahtaknani; nen Moses hin tutaptaqat anwat um powaltiqey ep kuwahtiput távini. Um pan powaltiqey nuhtumi tuawi'tani, yan aw lavayhti. ¹⁵Noqw tuwat soq pahsat pu pas ahsupoq pam hin hinhtiqa yuaatiwa, noqw sinom qaan'ewakw hintaqam Jesus aw tūqayyuñwniqe sūmitsovalti; pu hīhihta tūtuyyaqam put ahpiy qalaptuyaniqe öviy put aw ökiwta. ¹⁶Noqw pay pam haqami qayēsihwuminen, God aw nāwakintaniqey öviy kīnaqw ahpiyniñwu.

Jesus Heals a Paralyzed Man
(Mt 9.1-8; Mr 2.1-12)

¹⁷Pu Jesus hisat sinmuy tutuqaynaqw ima Pharisee-sinom, tutavot tutuqaynayaqamuy amumum pep yēse. Puma Galileet añ ahsupoq kitsókit añqwya, pu Judeat añq'ö, pu Jerusalem añq'ö. Noqw pumuy pep yesq, Jesus Tutuyqawhqaqat aw yankañw tūqalapsintaniqey öqalay'ta. ¹⁸Noqw meh, hakim hakiy tāqat ahpá' qataytaqat tūtuyhqaqat ahpay añ qatsqat Jesus aw wikvaya; noqw puma as hin put panaye', Jesus atpipo taviyaniqey tuwantota. ¹⁹Noqw ep huru'pokiwtaqw hin puma put panayaniqey qa tutwa; nihqe öviy kits'omiq wupnayaqe, tsöqa'wa kīamit póroknayaqe pañ put ahpayat enañ sinsonmi Jesus atpipo hawnaya. ²⁰Noqw puma qapēvewnayaqat Jesus amumi túwahqe pañqawu: Tāqa, uhqaanhtipu uhpiy ayo yukiwa. ²¹Noqw

tutavot tutuqaynayaqam Pharisee- sinmuy amumum put ep wūwantotaqe pañqawwa: Ya i' haknihqe pas God qa kaptsilawu? Ya hak hakiy qaanhtipuyat ayo yúkuni, hal pas God-saa? ²²Noqw Jesus pumuy wuwniyamuy māmatsqe, lavayhtiqe amumi pañqawu: Ya uma hihta umuh'unañwpeq wūwantota? ²³Ya hak hakiy aw hinwat lavayhtiniqw qa pas hinta, Sen, Uhqaanhtipu uhpiy ayo yukiwa kítaniqö'? sen pi wunuptut, nakwsuu, kítaniqö'? ²⁴Noqw pay pi nu' Sinot Tiat yep qatsit ep hakiy ahpiy qaanhtipuyat ayo yúkuniqey aw öqalat pasiwtaqat uma it akw nanaptaniqw-pu pam it hakiy ahpa' qataytaqat aw pañqawu: Oviy nu ūmi pañqawni: Wunuptut, uh'ahpay kwusut, nimaa. ²⁵Noqw pahsat pay pam pumuy amutpik wunuptut, hihta an wáökiwtaqey kwusut, pañqw nima, God pas hihtatimakañwo. ²⁶Noqw sinom sohsoyam kätayuñqe, God pas hihtatota, nihqe puma nātsawini'yuñqe pañqawwa: Pas itam pu' hihta qatuptsiwni'ewakw aw yórikya.

Jesus Calls Levi

(Mt 9.9-13; Mr 2.13-17)

²⁷It yantaqat atsve pam nakwsukañw, hakiy moñwit eñem sīvat ömalawhqat, Levit yan mātsiwhqat aw yori, haqam put ömalawñwuqat ep qátuq'ö, nihqe aw pañqawu: Um inuñkni. ²⁸Noqw pam sohsoy mātapt, wunuptut, put anki. ²⁹Noqw Levi put eñem wukonovata; noqw kaysiwhqam sīvat ömalalwaqam-niqw pu hakim pumuy amumum pep nopyesva. ³⁰Noqw Pharisee- sinom- niqw, pu pumuy amuñaqw tutavot tutuqaynayaqam, puma put aw nānatuwnayaqamuy amumi qayan unañway hiñqawwaqe pañqawwa: Ya uma hinoqw moñwit eñem sīvat ömalalwaqamuy-nikañw pu qaanhinwisqamuy amumum nōnovakahkañw hīhikwya? ³¹Noqw Jesus lavayhtiqe amumi pañqawu: Pay an qahinyuñqam tūhikat qa haqni'yuñwa, nawus pi tūtuyyaqam put haqni'yuñwa. ³²Pi nu an sūanhinwisqamuy qa pumuy wánwayniqe öviy pitu; pi nu imuy qaanhinwisqamuy nāp tunatyay añqw lasyaniqat aw wánwayniqe öviy pitu.

The Question about Fasting

(Mt 9.14-17; Mr 2.18-22)

³³Noqw puma put aw pañqawu: John aw nānatuwnayaqam pas nanapwalkahkañw nānawaknañwu, noqw Pharisee- sinmuy amumi nānatuwnayaqam amún hinwisa. Noqw hintaqw öviy ūmi nānatuwnayaqam nōnovakahkañw hīhikwya? ³⁴Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Ya hak sen haqam mö'wit ep sinoiwyuñqamuy, möönañwuy pumuy amumumniqw nap-waltoynani? Soon'i. ³⁵Nikañw ason hisat aw pituqw,

möönañw'am pumuy amuñaqw ahpiyniqw, pep pu' puma nānapwalani. ³⁶ Noqw pam piw pumuy amumi lavayit hihta antaqat akw yuaaykuqe pañqawu: Qa haq pi hak puhuyuwisit añqw hihsaqat tukut, sakwit aw pihtakna. Taq hak panhtinik puhut sakwítani, piw pūhu soon sakwit amum súnantani. ³⁷ Pu qa haq pi hak pukawiwkorot sakwíwmaqat puhuovavala kuhkuya; taq hakiy pantiniqw, puhuovavala pēke', wiwkorot patomnani, nen añ kūyiwtaqa wehemhtini, noqw wiwkorot sakwítini. ³⁸ Soon pi puhuovavala qa puhuwiwkorot añ kūyiltiñwu. ³⁹ Piw qa hak pi hak oavavala hísatwaihput hikwt, pay pahsat pūhutwat piw nāwakñañwu; nīkañw pañqawñwu: Pay hísatwat pas nukñwa, kītañwu.

6

The Question about the Sabbath

(Mt 12.1-8; Mr 2.23-28)

¹ Noqw nasuñwintalönnit aw pituqw, Jesus put aw nānatuwnayaqamuy amumum sōhövos'uyit añ nõñakwisa. Noqw put aw nānatuwnayaqam sōhövosit talayat mawtiwiskahkañw, put mapqölpeq murikahkañw nõnoptiwisa. ² Noqw hakim Pharisee- sinom pumuy amumi pañqawu: Ya uma hinoqw nasuñwintalönnit ep hihta mewniwtaqat hintsatska? ³ Noqw Jesus lavayhtiqe pumuy amumi pañqawu: Ya ura hisat David suñwámuy amumum tsönmokqe hinhtiqat uma put pantaqat pas añ qa ñas'ew tuñwáya? ⁴ Ura pam God kíyat aw pákihqe, pölavikit God aw noiwhqat ömahtat, añqw nõst, pu amumyaqamuy put huyta; pas ura God awwat momñwit-sa put añqw nõñösañwuqat put'a. ⁵ Pu Jesus pumuy amumi pañqawu: Pay nu' Sinot Tiat piw nasuñwintalönnit aw mónw'iwta.

The Man with a Crippled Hand

(Mt 12.9-14; Mr 3.1-6)

⁶ Pu hisat pam nasuñwintalönnit ep tsotsvalkimi pákihqe ep tütutuqayna. Noqw hak tāqa putvaqw mālakiwtaqa pep nuhtuma. ⁷ Noqw tutavot tutuqaynayaqam Pharisee-sinmuy amumum Jesus aw tunatyawyuñwa, mātaq pi kurs pam nasuñwintalönnit ep put qalaptsinaniqw öviy'o; nen puma hihta ep put nēveltoynayani. ⁸ Noqw pay pam pumuy tunatyayamuy amumi mātsi'taqe, lākiwtaqat may'taqat aw pañqawu: Wunup-tut, sinsonve wunuwtaa. Noqw pam panhti. ⁹ Pahsat pu Jesus pumuy amumi pañqawu: Kurs nu umuy hihta tūviñtani. Ya hak nasuñwintalöñvaqat ep hihta lolmat, sen qalolmat hinhtiniqw pam súanta? Sen qatsit ayo táviniqö', sen ho-valaniqö'? ¹⁰ Pu pam pumuy sohsokmuy amuhpa' yorikt, tāqat aw pañqawu: Uhmaq tsihkwa. Noqw pam panhti;

noqw māat put ayañqwat māyat an pās powalti. ¹¹ Noqw puma itsívuhonaqtotiqe, hin as Jesus hintsatsnaniqey nānami yuaatota.

Jesus Chooses the Twelve Apostles

(Mt 10.1-4; Mr 3.13-19)

¹² Noqw pay ephaqam piw pam nāwaknaniqe haqami tso-momiq'a; nihqe tōkep God aw nāwakna. ¹³ Noqw tālawvaqw, pam put aw nānatuwnayaqamuy wāñwayhqe, pumuy amuñaqw pakwt lōq sihkay'taqamuy namorsta; nihqe pam pumuy Ayaiwyuñqamuy yan tuñwa, ¹⁴ Imuyu: Simon, ura pam put Peter yan tūñwa, pu tupkoyat Andrewt, pu James-nit pu John, pu Philip-nit pu Bartholomewt, ¹⁵ Pu Matthewt-nit pu Thomas, pu Alpheus tiyat James-nit pu Simon, Zelotes yan tūñwantiwHQata, ¹⁶ Pu James tupkoyat Judas-nit pu Judas Iscariot Jesus momñwituy amumi kurs mātapiqata.

Jesus Teaches and Heals

(Mt 4.23-25)

¹⁷ Pu pam pumuy tsamkañw, pañqw hawhqe, haqam suntutskway'taqat ep wunu, kaysiwHQamuy put aw nānatuwnayaqamuy amumuma. Noqw qaan'ewakw hintaqam sinom put aw tūqayyuñwniqe, pu hihihita tūyay añqw qalaptuyaniqe öki, Judeat añqw-nikañw, pu Jerusalem añqw sohsokivaq'ö, pu pātuwaqatsit qalaveq Tyre añqw-nikañw pu Sidon añq'ö. ¹⁸ Pu ima tuyoy'ewakw hihikwsimuy akw okiwhinyuñqam piw ökihqe powaltoti. ¹⁹ Noqw sinom sohsoyam as put aw tōñokyaniqey nānawakna, pas pi put añqw suyan öqala yāmakiwtaqe sohsokmuy qalapsintaqw öviy'o.

Happiness and Sorrow

(Mt 5.1-12)

²⁰ Noqw pam put aw nānatuwnayaqamuy amuhpa' yorikt, amumi pañqawu: Pas uma añ ökiwyaqam hahlayhpit epya, pi uma God moñwtunatyayat himuy'yuñwa. ²¹ Uma añ pu' tsönsoiwtaqam hahlayhit epya, pi uma nāt ööyyani; pas uma añ pu' tsaykitaqam hahlayhpit epya, pi uma nāt tsutsúyni. ²² Ason sinom nuy Sinot Tiyat atsviy umumi qa suhta'ewye', nahpiy umuy lālayye', umumiq hihinqaqwe', umuhnatñwaniy himu itséheetnihqat pan ayo tūvayaqw, uma hahlayhpit epyani. ²³ Hisat panhtotiqw, uha hahlayhtote', pas hahlaytso'tinumyani, ispi meh, uma öveqatsit ep qaan'ewakw ahsatit makiwyaniqee; pi pay pan pumuy namat hapi God lavay'aymuyatuy hintsatsna. ²⁴ Nikañw is ökiwa, uma añ kahaksinomu, pi uma umuhhahlayhpiy pay ömahtota. ²⁵ Is ökiwa, uma añ öyiwyuñqamu, pi uma nāt tsönso'ni; is ökiwa, uma añ pu' tsutsúyyaqamu, pi uma nāt qahahlaykahkañw

tsaykitani. ²⁶ Pas sinom sohsoyam umuy lomayuaatotaqw, umuñem is óhini; pi pay pan hapi pumuy namat hakimuy nawip'ew God lavay'aymuyatuy yuaatota.

Love for Enemies
(Mt 5.38-48; 7.12a)

²⁷ Níkañw nu umuy inumi tūqayyuñqamuy umumi pañqawni: Uma umuhtuwqamuy amumi unañway'yuñwni; sinom umumi qa suhtaq'ewyaqamuy uma lolmat amuñem hintsatskani. ²⁸ Sinom umuy qalomáyuaatotaqw, uma pumuy amumi lomayuaatotani; pu umuy qaanhintsahsanyaq, amuñem uma nāwakinwisni. ²⁹ Ason hak uhtayway sutsvaqw wuvahtaqw, um ayañqwat piw aw itamantani; pu hak uh'usimniy uñ nawhke', uhnaypnañ enañ nāwaknaqw, um qa aw rohomnumni. ³⁰ Hakiy ūmi hihta tūviñtaqw, um put máqamantani, pu hihta uhhimuy kímahqat um aw ahoy qa tūviñtamantani. ³¹ Pu sinom umuy pāsyaníqat uma nānawakne', pay uma piw pan pumuy pāsyaní. ³² Ispi kurs pay uma umumi unañway'yuñqamuy-sa amumi unañway'yuñqw, hak sen put ep umuy hahlayhtini? Pay pi qaanhinwisqam pumuy amumi unañway'yuñqamuy amumi tuwat unañway'yuñwa. ³³ Pu kurs hak umuñem hihta lolmat hintsakq, uma tuwat put eñem lolmat hintsatskaqw ya sen hak put ep umuy hahlayhtini? Pay pi añ qaanhinwisqam piw pan hintsatska. ³⁴ Pu kurs pay um hakiy añqw hihta ómahtaniqey wūwankañw, hakiy sívat nasimokmaqaqw hak put ep ūmi hahlayhtini? Pay pi añ qaanhinwisqam piw qaanhinwisqamuy nasimokhuylalwa, piw aw ahsatit ómahtotaniqey tuñlay'kahkañwo. ³⁵ Tis pi uma umuhtuwqamuy amumi unañway'yuñwni; nen lolmat hintsatskani; pu tūnasimokhuylalwani, qa hihta put ep tuñlay'kahkañwo. Nen uma qaan'ewakw ahsatit makiwyani; piw Sus'oveqnihqat tímatni. Pi pam añ qa tsúyakyañwuqamuy, qalólolmatuy enañ pās'i. ³⁶ Paniqw óviy uma nun'okwatni, Umunay hin núokwaniqw pan'i.

Judging Others
(Mt 7.1-5)

³⁷ Uma qa tūovelantotani; nen uma qa pantsaniwyani. Uma hakiy qa paysoqtotani, nen qa pantsaniwyani. Ason hak umuhpe qaanhtiqw, uma put pantaqat ep aw pōhikyamantani, noqw sinom tuwat umumi pōhikyani. ³⁸ Uma hihta kuwahtotimantani, noqw pu tuwat umumi himu kuwahtiwani. Sinom wukotuwanit añqw móo'taqat hihta kuytotat, put hūrs aqw nūñuyvut, pu wīlaniwhput, pu pas añ wahohotaqat umumi o'yamantani. Pi uma hakiy eñem hin tuwantotaqw, pay piw pan umuñem tuwantiwantani. ³⁹ Noqw pam tūwutsit

hihta tuawi'taqat lavayhtiqe, amumi pañqawu: Ya sen hak qapostalqa hakiy qapostalqat haqami wikni? Ya puma qa nāma haqami pövamiq posni? ⁴⁰ Pay hakiy aw tutuqay-hqa put tutuqaynaqat epnihqe qa pavan pasniñwu. Nikañw ason pam pās tutuqaye', pep pu' pam put tutuqaynaqat pay antani. ⁴¹ Noqw ya um hinoqw uhtupkoy posmiq hihta hihsaq tuway'kañw, uhposveq lestavit pakiwtaqat qa aw unañwtavi'ta. ⁴² Noqw pantaqw um hin uhtupkoy aw pañqawni: Itupko, nu as uhposkiy uñem hóroknani, kítani, susmataqpi uhposveq lestavi pakiwtaqö'? Um nawip'ew hinmaqa, um mohti uhposñaqw lestavit hórokne', pahsat pu um suyan tālat taykañw, uhtupkoy poskiyat hóroknani.

A Tree and its Fruit
(Mt 7.16-20; 12.33-35)

⁴³ Pi lomasipaltsoki soon hin'ewakw sipalat himuy'vañwu; piw qalomásipaltsoki soon nukñwat sipalat himuy'vañwu. ⁴⁴ Sinom himutsokit hímuniñqat aniwniyat akw tuwi'yuñwa. Soon hihta kūtay'taqat añqw nōnvospalat hak mawni; soon hak yōñötskit añqw ōvat tsovalani. ⁴⁵ Sino lolma lomatumatyawtaqa unaññaqw hihta lolmat nōñantoyñañwu; noqw pam piw hak qalolma qalomátumatyawtaqa unaññaqw hihta qalolmat nōñantoyñañwu. Pi hak hin tunatyay'te', pan hapi yuaatañwu.

The Two House Builders
(Mt 7.24-27)

⁴⁶ Uma nuy Tutuyqawhqa, Tutuyqawhqa, yan túñwantota. Nikañw uma hinoqw ilavayiy qa añ hinwisa? ⁴⁷ Inuminiñqat ilavayiy aw tūqaykañw put añ hinmaqa hakiy antaqat nu umuy āawnani. ⁴⁸ Pam hakiy tāqat anta. Pam hak a'nō hánwahqe owat ep kihut yayhna. Noqw a'nō wukomunvaqw, pāhu kihut aqw a'nō yēvantakañw, soon put wayáyaykinani, pam owat ep wunuq̄w ōviy'o. ⁴⁹ Pu i' hak navotkañw put qa añ hinmaqa hakiy tāqat anta. Pam hak qa qaqaqatspitaqat, pisave kīta. Noqw mūñañw put kihut aqw a'nō yēvantaqw, pam āpiy sahu; noqw pam kīhu qaan'ewakw kīqōti.

7

Jesus Heals a Roman Officer's Servant
(Mt 8.5-13)

¹ Noqw Jesus nuhtumi yuaataqe yúkut, Capernaum aqw'a. ² Noqw hakiy tsivót-sikip sunat solāwamuy amumi moñwít tumal'ayaat tūtuyhtiqe, pāpu pay mómqi. Noqw put moñwíat put pas kahkawna. ³ Nihqe pam Jesus tumalayát navotqe, Jew-sinmuy wukw'aymuyatuy put aqw ayata, okiw as pam aqwnen put tumal'ayayat qalapsinaniqat puma put aw

nānawaknaniqat ōviy'o. ⁴ Noq̄w puma Jesus aw ōkihq̄e, pahsat pay qa nātusitotaq̄e pañq̄aq̄wa: Um put eñem yanhte', súanhtini. ⁵ Pas pam itamuy Jew- sinmuy hahlayh̄q̄e, itamuñem tsotsvalkit yuku. ⁶ Pahsat pu Jesus pumuy amumum aq̄w'a. Nihq̄e pam put kīyat aw hayiñwnaq̄w, i' hak solāwamoñwi kwatsmuy put aw hōnaq̄e aw pañq̄awu: Tutuyq̄awh̄qa, pay um qa pas pew ō'qalni; soon nu yan'ewakniq̄w um ikiy aw papkini. ⁷ Paniq̄w ōviy nu soon yan'ewaynīkañw nāp ūminiq̄ey antani. Pay um panis lavayhtīq̄w, pay itumal'aya qalaptuni. ⁸ Pi pay nu sukwat amumi maq̄aptsi'kañw qatu; noq̄w solāwam inumi maq̄aptsi'yuñwa. Noq̄w nu hihtawat aw Yupa kitaq̄w, pam ahpiyñiñwu; pu hihtawat aw Pew'i kitaq̄w, pam inuminiñwu; pu ituwikiy aw Yanhtii kitaq̄w, pam panhtiñwu. ⁹ Noq̄w Jesus put navotq̄e, put aw kātayta; nihq̄e namtōkt, put añk hinnumyaq̄amuy amumi pañq̄awu: Nu umumi pas pañq̄awni: Pas nu qa haq̄am Israel- sinmuy amuhpe yan qapēvewnit tuwa, pas qae. ¹⁰ Noq̄w ima ayatiwyaq̄am ahoy kīve ōkiq̄w, kurs pay tumal'aya tūtuyh̄qa pās qalaptu.

Jesus Raises a Widow's Son

¹¹ Noq̄w qavoñvaq̄w pam haq̄ami kitsókit Nain yan mātsiwhq̄at aw'i; noq̄w wūhaknihq̄am put aw nānatuwnayaq̄am put ámumya, pu kaysiwhq̄am sínomu. ¹² Noq̄w pam kitsókit tuhpelayat aw hōtsíwmi hayiñwnaq̄w, pi hakim hakiy tāqat mokput tūamwisa, put yuat put- sa tiyoti'ta; noq̄w pam koñnalavu. Noq̄w sinom kaysiwhq̄am kīñaq̄w wuhtit ámumya. ¹³ Noq̄w Tutuyq̄awh̄qa put túwahq̄e put ōkwatuwhq̄e, aw pañq̄awu: Qa pakmumuyaa. ¹⁴ Pu pam mokput awnihq̄e, hihta akw taviwisq̄at aw toño; noq̄w put yawwisq̄am sun hoñva. Noq̄w pam pañq̄awu: Tiyo, nu hapi ūmi pañq̄awni: Qatuptuu. ¹⁵ Noq̄w i' hak as mokpu qatuptuq̄e, pahsat yuaativa. Noq̄w Jesus put yuyat aw put mātavi. ¹⁶ Noq̄w puma sohsoyam tsawinhinhtotiq̄e, God pas hihtatotaq̄e, pañq̄aq̄wa: Pas hak pavan God lavay'ayaat itamumi pitsíwta; pu' hapi piw God sinomuy pohta, kitota. ¹⁷ Noq̄w yan pam hinhtiqa Judea-tutskwat añ ahsupoq̄ yuaatiwa, pu Galilee-tutskwat añ ahsupoq̄ pīwu.

The Messengers from John the Baptist (Mt 11.2-19)

¹⁸ Noq̄w John aw nānatuwnayaq̄am iit sohsoq̄ John āawnaya. ¹⁹ Noq̄w John put aw nānatuwnayaq̄amuy lōqmuy nāmi wánwayh̄q̄e, amumi pañq̄awu: Uma Jesus awnen aw pañq̄awni: Ya um hak God lavay'ayaat pas pávannihq̄a hisat pítuniqa, hal sen pi itam hakiy sukw nuhtayyuñwa? kítani. ²⁰ Noq̄w ōviy puma Jesus aw pítuhq̄e, John amumi hin

tutaptaqat pan Jesus aw pañqawu. ²¹ Noqw piw suhpahsat pam kaysiwhqamuy tütuyyaqamuy qalapsinta, pu hīhihta akw qa kwañwáhinyuñqamuyu; pu nukpanhihikwsimuy akw tuyqawiwyuñqamuy powata; pu qa postalyaqamuy kaysiwhqamuy pōsiyamuy tālawna, ²² Pahsat pu Jesus lavayhtiqe, John aw nānatuwnaqamuy amumi pañqawu: Pay uma áhoynen, hihta aw yórikqey, pu navotqey John āawnani. Ima qapostalyaqam pōsiy tālawnaya; qayaktaqam nankwusa; tokoplelet tütuyyaqam powaltoti; nanaqsöpt nanapta; so'pum ahoy tātayya; pu añ ókiwyaqam lomatuawit nanapta. ²³ Noqw inuhpe qa unañwmokqa hapi pas hahlayhpit epni. ²⁴ Noqw John tuaw'aymat ahpiyniqw, pahsat pu Jesus sinmuy amumi John yuaativaqe pañqawu: Ya uma qayēsiwhpumi haqami hihta aw kuyvawisa, sen pi pāqavit hūkañwuy akw wayayataqat aw'i? ²⁵ Noqw ya uma hihta aw kuyvawisa, sen hakiy lomayuwsi'taqat aw'i? Meh, lolmat yuwsiyuñqam, qarurúmyesqam pi momñwituy kīyamuy añ yēse. ²⁶ Noqw ya uma hihta aw kuyvawisa, sen hakiy God lavay'ayayat aw'i? Owi, noqw nu umumi pañqawni: Pam hapi God lavay'ayayat epniñqe pas pávani. ²⁷ It hapi pey'taqe pan lalvaya: Meh, nu hapi upyeve ituaw'aya ayatani; noqw pam uhsavo uñ háqe'niqat añ qenitani, yan'i. ²⁸ Pi nu umumi pañqawni: Pas momoymuy amuhpiy tihtiwyaqamuy amuñaqw John kūyit akw tütuvoylalawhqa pas pávani. Qa hak God lavay'ayaat put epniñqe pas pávani. Noqw pay God moñwtunatyayat ep pas susqahimuniñqa put epniñqe pas pávani. ²⁹ Pi sohsoyam put aw tūqayyuñqam, moñwit eñem sīvat ömalalwaqamuy amumum pay God-sa súantaqat pañqaqwa; niñqe John tuwiyat anwat kūyit akw tuvoylatoti. ³⁰ Noqw ima Pharisee-sinom, tutavot aw tuvoti'yuñqamuy amumum God tunatyayat qa kwusuyaqe, John ahpiy qa tuvoylatoti. ³¹ Noqw Jesus pañqawu: Ya sen nu pu' qatsívaptsiwyuñqamuy hihta enañ namimahtaknani? Ya puma hihta anyuñwa? ³² Puma tsātsakwmuy kihsonve yesqamuy amunuñwa. Puma nānami pañqaqwa: Itam umuñem lēlenyaqw, uma qa tīva; itam umuñem tsaykitaqw, uma qa tsayku, kitota. ³³ Oviy pi John kūyit akw tütuvoylalawhqa pítuhqe, pōlavikit qa tūmoyta; piw ovavolat qa hīhiko; noqw uma pañqaqwa: Pam nukpanhikwsit akw tuyqawiwta. ³⁴ Noqw nu' Sinot Tiat pítuhqe tūmoykañw, pu hīhikq, uma pañqaqwa: Is uti hunuka, wine pas qa öyñwu, moñwit eñem sīvat ömalalwaqamuy, pu qaanhinwisqamuy kwatsiamu! kitota. ³⁵ Noqw pay pi suan unañwtalwuwni aniwniy ahpiy lolmat namtakni'tañwu.

³⁶ Noq̄w haq̄awa Pharisee-sino Jesus t̄utsama. Noq̄w pam put k̄iyat aw p̄ákihqe, tun̄ösvoñat aw q̄atuptu. ³⁷ Noq̄w meh, hak pep kitsókive wuhti qaanhinmaqa yaw Jesus Pharisee-sinot kiyat ep tun̄ösvoñat aw q̄átuhqat navota. Pahsat pu pam tatan̄pit añ kwanwáhovaq̄tuqat wihkuyit k̄uyiwtaqat kwusiva. Pam tatan̄pi hihta alabaster-owat añq̄w yukiwta. ³⁸ Noq̄w wuhti okiw pakkañw, put kukveq wunukañw, pahsat posvalay akw put kukyat p̄āhomhtivakañw h̄ōmiy akw put añ h̄ōnta, nit kukyat tsohtsonat, wihkuyit akw put lelwi. ³⁹ Noq̄w Pharisee-sino put t̄utsamqa put aw t̄ātayhqe, unañwpeq pañqawu: Pas ka as i' t̄āqa God lavay'ayaatnen, i' wuhti put aw t̄ónokqa hákiyinihqat, pu hin hak hintaqat soon qa navotni; pam pi qaanhinmaq'ō. ⁴⁰ Noq̄w Jesus lavayhtiqe, put t̄utsamqat aw pañqawu: Simon, nu as ūmi hiñqawni. Noq̄w pam pañqawu: T̄ūtutuqaynaqa, pañqawuu. ⁴¹ Noq̄w pam pañqawu: Ura hak t̄āqa s̄ivat t̄ūnasimokhuylawu. Noq̄w hakim l̄ōyōm put aw hihta p̄ōiwta; suhka put aw tsivót-sikip sunat s̄ivat p̄ōiwta; noq̄w suhka pakwt s̄ivata. ⁴² Noq̄w puma kurs hihta sisviniq̄w pam pumuy l̄ōqmuy amumi put pantaqat qe'wataqe paysoq ayo yuku. Taay, kurs nuy āawnaa, Ya un̄niq̄w pumuy amuñaq̄w sen himuwa put pas pavan aw unañway'tani? ⁴³ Noq̄w Simon lavayhtiqe aw pañqawu: Pas nuyniq̄w soon ka qa pam suswuhak ayo yúkuhqat pamwani. Noq̄w Jesus put aw pañqawu: Um suan aw w̄ūwa. ⁴⁴ Pu pam wuhtit aw namtōkt, Simon aw pañqawu: Ya um it wuhtit aw qa tayta? Nu uhkiy aw pakiq̄w, um ikukuy eñem nuy qa kuyna; noq̄w i' pi pas posvalay akw ikukuy p̄āhomht, h̄ōmiy akw añ h̄ōna. ⁴⁵ Um nuy qa tsohtsona, noq̄w i' wuhti nuy pakiq̄w, qa s̄ūs ikukuy tsohtsona. ⁴⁶ Um iq̄ötōy wihkuyit akw qa lelwi; noq̄w i' wuhti ikukuy wihkuyit kwanwáhovaq̄tuqat akw lelwi. ⁴⁷ Noq̄w ōviy nu ūmi pañqawni: Put qaantsakpiat nihtiwtāqa put ahpiy ayo yukilti, kurs pam inumi pas unañway'taq̄w ōviy'ō. Nikañw hakiy aw qa w̄ūhak qe'watiwkañw ayo yukiltiq̄w, pam pay qa pas God aw unañway'tañwu. ⁴⁸ Pu pam wuhtit aw pañqawu: Pay uhqaanhtipu uhpiy ayo yukiwa. ⁴⁹ Noq̄w ima put amum tun̄ösvoñat aw yesqam pahsat unañwpeq pañqāqwa: Ya i' haknihqe, hikis hakiy qaanhtipuyat put ahpiy ayo yúkuniqey anta. ⁵⁰ Noq̄w pam wuhtit aw pañqawu: Uhqapevewni un̄ ayo tavi. Um qa hin unañway'kañw nímani.

8

Women who Accompanied Jesus

¹ Pu it ahpiy pantaq̄w pam, tutskwat añ ahsupoq nakwsu, wuhkokitsókinawita, pu pay kitsókinawita; nihqe

God mönwtunatyayat ahpiy lomatuawit nuhtumi yuaatinuma. Noqw ima pakwt lōq sihkay'taqam put aw nānatuwnayaqam put amumya. ² Noqw hakim mómoyam piw put amum hinnumya. Pumuy amuñaqw haqawatuy amuhpiy pam qalomáhihikwsimuy ipwa, pu haqawatuy hihta akw qa pasiwyuñqw, pam pumuy qalapsina. Pu pam hakiy wuhtit Mary yan mātsiwhqat añqw tsáne'nihqamuy nukpanhihikwsimuy ipwa. Pam hak wuhti Magdala-kitsókit ep sinoiwta. Noqw pam put amum hinma. ³ Pu hak Joana, Moñwi Herod hihta himuyat aw tunatyawtaqat Chuzat nōmaata, pu hak Susana, noqw pu ahpiy wūhaknihqamu. Ima mómoyam hihta himuy akw put paañwantota.

The Parable of the Sower

(Mt 13.1-9; Mr 4.1-9)

⁴ Noqw kaysiwhqam sinom put aw tsovalti; pu ah-supōq kitsókit añqw sinom put aw öki. Noqw tūwutsit hihta tuawi'taqat yuaaykuqe amumi pañqawu: ⁵ Hak tāqa tsalakin'uyto. Nihqe pam uylawhq, pēhu poshumi pōhpava yēvaya. Noqw sinom put atsmi wukukuykuyaqw, pu sūmawuy añ masay'yuñqam put soswa. ⁶ Noqw pēhu pikaqlōva yēvaya; nihqe panis kuyvat, pay tsahkwi, qa halasaminiqw öviy'o. ⁷ Noqw pēhu kutqōlpa yēvaya. Noqw kūta amum añ kuyvage, put lakna. ⁸ Noqw pēhu lomatuskwava löhö, nihqe kūkuyvage, tsivót-sikip sunat hóyokiwtaqat aniwnaya. Yan pam lavayhtit, pu a'nō pañqawu: Tuqayvastotaa, uma pi naqvuy'yuñwa!

The Purpose of the Parables

(Mt 13.10-17; Mr 4.10-12)

⁹ Noqw put aw nānatuwnayaqam put tūviñtotaqe, aw pañqawu: Noqw ya i' tūwutsi hihta tuawi'ta? ¹⁰ Noqw pam pañqawu: Uma hapi God moñwtunatyayat ep himu tupkiwyuñqat māmatsyaniqat pam pantaqa umuñem yukiwta. Nikañw imuy pay amumi pam tūwutsit akw yuaatiwa. Puma as aw taykahkañw, soon tutwani; pu tūqaykahkañw, soon māmatsyani.

Jesus Explains the Parable of the Sower

(Mt 13.18-23; Mr 4.13-20)

¹¹ Noqw tūwutsi it hapi tuawi'ta: Poshumi hapi God lavayit. ¹² Noqw pōhpava löhökqa hapi imuy amunyuñwa. Hakim lavayit as nanaptaqw, āpiy pay Nukpana pite', unañwayamuy añqw put ipwañwu, nāphisat ka puma put tūtuptsiwe', ayo nōñakniniqw öviy'o. ¹³ Noqw pikaqlōva löhökqam hapi imuy amunyuñwa. Hakim lavayit nanapte', hahlaykahkañw put kwusuyañwu. Noqw pay lavayi pumuy unañwayamuy añ qa

hürs ñapkiwtaqw, puma as hihsavo tuptsiwni'yuñt, unaheppit aw öke', pay ayo lasyañwu. ¹⁴ Noqw kutqölpä löhökqa hapi imuy amunyuñwa. Hakim lavayit nanaptaqe, pahpiy añ hinwisa. Nihqe puma yep qatist aw tunatyawkahkañw, pu hihta himuy-nikañw pu kwañwáewhpit ep hahlaykahkañw, lavayit qa aw tunatyawyuñqw, pam qa hihta aniwnañwu. ¹⁵ Noqw lomatutskwava löhökqa hapi imuy amunyuñwa. Hakim lavayit nanapte', lomaunañway'kahkañw, qa paysoq put kwusuyañwu. Noqw puma nakwhani'yuñqw, lavayi unañwayamuy epeq hihta aniwnañwu.

A Lamp under a Bowl
(Mr 4.21-25)

¹⁶ Qa haq pi hak wihqöhít úwiknat, tsaqaptat aqw kuh-tañwu, pu sen puvuwhtpiy atpipoq put pánañwu. Pam qa panhtit, tsotsókpiyat aqw put tsokañwu, ep yuñtaqam tālat aw tāyuñwniqat öviy'o. ¹⁷ Pi qa himu tupkiwtaqa qa mātaqtini; piw qa himu tupkiwtaqa qa nanaptiwe', añqe' kúrukni. ¹⁸ Paniqw öviy uma tunatyawkahkañw tūqayyuñwni. Pi himuy'taqat hapi aw himu noiwni; noqw pay ñastanihqa sohsok himuy kwayhni, hikis as pay suhpan hihta himuy'taqeyu.

Jesus' Mother and Brothers
(Mt 12.46-50; Mr 3.31-35)

¹⁹ Pahsat pu put tupkomat yuy amum pep öki; nikañw kurs hin put aw ökini, sinom aw hürs tsovawtaqw öviy'o. ²⁰ Noqw hakim put áawnayaqe pañqawu: Uhtupkom unuy amum ihpaq hoñkahkañw, as ūmi hiñqawaniqey nānawakna. ²¹ Noqw pam lavayhtiqe pumuy amumi pañqawu: Ima hakim God lavayiyat aw tūqaykahkañw, put añ hinwisqam hapi itupkomu, pu ínuu.

Jesus Calms a Storm
(Mt 8.23-27; Mr 4.35-41)

²² Noqw pam hisat aw nānatuwnayaqamuy amumum pākihut aqw pákihqe, amumi pañqawu: Itam kurs wuhkovatuphat ayoqwat aqw nõñakni noqw puma pañqw hoyóyoykuya. ²³ Noqw pumuy pāvaqe hoyóyoytotaqw, pam puwva. Noqw patuphavaqe a'nö hukvaqw, amumiq pāhu ohpokq, puma tusiewhtoti. ²⁴ Noqw puma Jesus awyaqe, tātaynayaqe, pañqawu: Moñwi, Moñwi, itam so'ni. Pahsat pu pam qatup-tut, hūkañwuy, pāhut a'nö hoñvantaqat enañ mēwa. Noqw pam qe'tiqw pas sutmakma. ²⁵ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Uma hinoqw qa tuptsiwni'yuñwa? Noqw puma tsātsawnayaqe, kātayyuñqe nānami pañqawu: Is uti i' hak himu tāqa! Hikis pi pas hūkañwuy pāhut enañ mēwaqw, puma aw tūqayyuñwa.

Jesus Heals a Man with Demons
(Mt 8.28-34; Mr 5.1-20)

²⁶ Pahsat pu puma Galileet ayañqwat Gadaret ep sinmuy tutskwayamuy ep öki. ²⁷ Noqw pam tutskwat aw yamakq, hak täqa kñaqw put ahsawva. Pam hak wüyavo nukpanhihikwsimuy akw tuyqawiwtage qa yuwsí'ta; piw qa kive qatut, tuamtuhsöt añ ki'tinuma. ²⁸ Noqw pam hak Jesus túwahqe, a'nö hinñqawht, put atpipo nātuvat, pas tönay añqe' pañqawu: Ya um nuy hinhtiniqat nāwakna, Jesus, uma pas Sus'oveqnihqat God Tíata? Um okiw nuy qa hintsanni. ²⁹ (Tuyoy'ewakw hikwsit tāqat añqw yámakniqat Jesus aw pañqawhq, öviy yan lavayhti.) As sivanamiqlölöt akw put somyat, put hokasomyat pu tütuwala. Noqw pay nukpanhikwsi qa sūs tāqat tuyqawve', somhpiyat tutkitat, qayēsiwhpumihaqami put lālayñwu. ³⁰ Noqw Jesus put tūviñtāqe aw pañqawu: Ya um hin mātsiwa? Noqw pam pañqawu: Qaan'ewakw hintaqamu, yan'i. Pi kaysiwhqam nuhpanhihikwsim tāqat ahsomni yuñā. ³¹ Nihqe pam pumuy haqami a'nö hötsit qa aqw lālayniqat puma Jesus aw nānawakna. ³² Noqw pep tsomot ep qaan'ewakw hintaqam pitsötim nōnova. Noqw pitsötimuy amuhsonmi yuñniqat pam nakwhaniqat öviy puma Jesus aw ö'qala. Noqw pam pumuy nakwhana. ³³ Noqw pahsat pu nukpanhihikwsim tāqat añqw nōñakt, pitsötimuy amumi yuñā; noqw puma pan tōnawtaqam a'nö yuhtukqe, wuhpatpelat añ patuphamiq tsotsó'yage paöysoa. ³⁴ Noqw pumuy nopni'yuñqam hiniwhtiqtaw aw yórikyaqe, watqage, kive put tūawvaya, pu añqe' tutskwavaa. ³⁵ Noqw pahsat pu sinom hiniwhtiqtat aw kuyvawisa. Nihqe puma Jesus aw ökihqe, tāqat tutwa, kurs nukpanhihikwsim put añqw nōñakq, pam yuwsí'kañw, suyan wuwni'kañw Jesus kukveq qatu. Noqw puma pas tsātsawna. ³⁶ Noqw hakim hiniwhtiqtat aw yórikyaqam i' hak as nukpanhihikwsimuy akw tuyqawiwtage hin qalaptuqat aw kuyvawisqamuy āawnaya. ³⁷ Pahsat pu sohsoyam Gadara-sinmuy tutskwayamuy añ ahsupoq yesqam pam pumuy amuñaqw ahpiyniqat Jesus aw ö'qalya, puma pas pavan wuhpukyaqe öviy pan lavayhtoti. Noqw pam pākihut aqw wūvi, haqaqw pítuhqey aqw áhoyniqee. ³⁸ Noqw i' täqa as nukpanhihikwsimuy akw tuyqawiwtañwuqa as Jesus ámumniqey aw ö'qala. Noqw pay pam put hōnaqe aw pañqawu: ³⁹ Um uhkiy awnen, God uñem hihta qaöwíhinhtiqtat lalvayni. Noqw pam ahpiynihqe, hin Jesus put añem hihta qaöwíhinhtiqtat kitsókive ahsupoq tunvotna.

Jairus' Daughter and the Woman who Touched Jesus' Cloak
(Mt 9.18-26; Mr 5.21-43)

40 Pu Jesus ahoy pituq̄w, sinom hahlaykahkañw put ah-sawvaya, puma put nuhtayyuñq̄e òviy'ò. 41 Noq̄w meh, hak tāqa Jairus yan mātsiwhq̄a, tsotsvalkive moñw'iwtāqa, Jesus aw pítuhq̄e, put kukmiq̄ nātuvat, pam kīyat awniq̄at put aw ò'qala. 42 Pam sūkw manti'taq̄w, pam okiw mómoni. Māna pakwt lōq̄ sihkay'taq̄at pahsa'haq̄am yahsañwni'ta. Noq̄w Jesus put ámunniq̄w sinom put añq̄w hūrs homim-itiwisa. 43 Noq̄w hak wuhti pakwt lōq̄ sihkay'taq̄at yahsañwuy añ unwáy'taq̄a pep nuhtuma. Okiw pam as tūtuhiktuy amuhpa' sohsok hihta himuy sohsoko. Noq̄w qa hak put qalapsina. 44 Noq̄w pam hak wuhti Jesus ahkwayñavo aw pítuhq̄e, yuwsiyat qalawñwayat aw toño. Noq̄w pahsat pay put unwáat súlawhti. 45 Noq̄w Jesus pañqawu: Ya hak inumi toño? Noq̄w sohsoyam qa púmayaq̄ey pañqawq̄w, pu Peter suñwámuy amumum put aw pañqawu: Moñwi, pi sinom kaysiwhq̄am ūmi homimitotaq̄w, pas piw hak ūmi tónokq̄at um tūviñlawu? 46 Noq̄w Jesus pañqawu: Pay pas hak inumi toño; òviy pi inuhpiy òqala yamakq̄, nu navota. 47 Noq̄w wuhti pas kurs hin qa nātūwiwniq̄ey navotq̄e, okiw tururutikañw, awnihq̄e, put atpipo nātuvat, aw pañqawu; hinoq̄w pam put aw tónokq̄ey sohsokmuy sinmuy amutpik put āawna, pu hin pam suqlaptuq̄eyu. 48 Noq̄w Jesus put aw pañqawu: Itii, pay um hahlayhtini. Pay uhq̄apevewni un pās qalapsina. Um qa hin unañway'kañw nímani. 49 Noq̄w nāt pam yuaataq̄w, hak tsotsvalkit aw moñwit kīyat añq̄w pítuhq̄e, moñwit aw pañqawu: Pay okiw uhti mōki; pay um Tutuq̄aynaq̄at qa aw nunuiñni. 50 Noq̄w pay Jesus put navotq̄e, aw pañqawu: Pay um qa hin unañway'tani; pay um panis-sa tuptsiwini'tani; pay soon pam qa qalaptuni. 51 Noq̄w pam kīmi pákihq̄e, sinmuy yuñniq̄at pumuy mēwa. Hal pay Peter, pu James, pu John, pu mānat náat-nit pu yuat, puma aw yuñniq̄at pañqawu. 52 Noq̄w kīve pay yuñqam sohsoyam tsaykikahkañw ókiwlalwa. Noq̄w pam amumi pañqawu: Uma qa tsaykitani, Pam qa mōki; pi pam pūwi, kita. 53 Noq̄w puma aw tutsiwtusyhti, suyan pi mokpuniq̄w òviy'ò. 54 Noq̄w pam sohsokmuy pañq̄w lālayht, mānat māyat ñuat, aw pañqawu: Māna, wunuptuu. 55 Noq̄w put hikwsiat ahoy aw pituq̄w, pay pahsat pam qatuptu. Noq̄w puma hihta put nopnayaniq̄at pam amumi pañqawu. 56 Noq̄w put naat yuyat amum kātayta. Noq̄w Jesus pay puma pep hiniwhtiq̄at pas qa hakiy āawnaniq̄at amumi qaōwítutapta.

9

*Jesus Sends out the Twelve Disciples
(Mt 10.5-15; Mr 6.7-13)*

1 Pahsat pu pam pakwt lōq sihkay'taqamuy put aw nánatuwnayaqamuy sūmi wánwayhqe, sohsokmuy nukpanhikwsimuy amumi pumuy öqalhuiya, pumuy amumi tuyqawi'yuñniqata; pu puma hīhihta akw tūtuyyaqamuy qalapsintotaniqat pumuy pan öqala. 2 Nihqe pam pumuy God moñwtunatyayat yuaatinumyaniqat añqe' ayata, pu tūtuyyaqamuy qalapsintiwiñniqata. 3 Nihqe pam pumuy amumi pañqawu: Uma qa hihta hinkahkañw, añqe' nankwusani. Qa natöñpi'wisni, qa tukpuy'wisni, qa nitkay'wisni, qa sīvay'wisni; uma qa lōqmuy napnay'wisni. 4 Pu uma haqami kīmi yuñe', pep yesmantani, nit pu pañqw ahpiyyamantani. 5 Pu hak umuy qa pās oyaqw, uma put kitsókit añqw ahpiyye', umuhkukuy añqw qöat tsatswiyamantani. Pam pumuy amunkiwakw hihta sutuawi'tani. 6 Noqw puma añqe' kitsókinawit nankwusaqe, lomatuawit yuaatinumya, pu sohsovik sinmuy qalapsintiwiñsa.

Herod's Confusion

(Mt 14.1-12; Mr 6.14-29)

7 Noqw Jesus hīhihta hinhtiqtat Moñwi Herod navotqe, kurs hinhtini, yaw John mokiwuy añqw ahoy tātayhqtat haqawat pañqaqwaqw öviy'o. 8 Noqw pētuyñiqw yaw Elias mātakti; pu pētuyñiqw yaw hisat God lavay'aymuyatuy amuñaqw himuwa ahoy tātayi. 9 Noqw Herod pañqawu: Ura nu John qötötku; noqw ya i' hákiyñiqw nu iit navota? Nihqe öviy as pam put aw yórikniqey nāwakna.

Jesus Feeds the Five Thousand

(Mt 14.13-21; Mr 6.30-44; Jn 6.1-14)

10 Noqw ayaiwyuñqam ahoy ökihqe, hihta hinhtoti qey sohsok Jesus āawnaya. Noqw pam pumuy tsamkañw kitsókit Bethsaida yan mātsiwhqtat aqlavo qayēsihwpumi haqamii. 11 Noqw sinom put nanaptaqe añkya; noqw pam pumuy amumi unañwtapqe, God moñwtunatyayat amumi yuaata, pu okiw as qalaptuyaniqey tunatyawyuñqamuy qalapsina. 12 Noqw tapkiwmaqw ima pakwt lōq sihkay'taqam put awyaye aw pañqaqwa: Um sinmuy añqe' hōnaqw, puma kitsókiva nankwusani, pu tutskwavaa; nen pañqe yesve', hihta tunöstutwani; taq itam yep qayēsihwput epya. 13 Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Huvam pumuy nopnayaa. Noqw puma pañqaqwa: Itam panis tsivot pölavikit mumriñput oyi'yuñwa, pu lōqmuy pākiwh TUYU. Pay panis pi as itam imuy sohsokmuy amuñem tunöstuiwise'- sa pi panhtotini. 14 Puma tsivot-sikip sōmorit pahsa'haqam tahtaqtayaqw öviy'o. Noqw pam put aw nánatuwnayaqamuy amumi pañqawu:

Uma lõp-sunat pakwt sihkay'taqamuy yesvanayani, pu aqwhaqami pańsa' uma yesvanayani. ¹⁵ Noqw puma panhtotiqe, sohsokmuy pan yesvanaya. ¹⁶ Pahsat pu pam tsivot põlavikit lõqmuy pākiwhtuy enañ ömahtat, ömiq taykańw, put ep hahlaytit, yóńoyhtat, put aw nánatuwnayaqamuy amumi oya; noqw puma sinmuy amuhpa' o'ya. ¹⁷ Noqw puma nõnösaqe sohsoyam ööya. Noqw puma añ yóńoyhpút akwsinǵat tsovalayaqe, pakwt lõq sihkay'taqat hoaput añ opomnaya.

Peter's Declaration about Jesus
(Mt 16.13-19; Mr 8.27-29)

¹⁸ Noqw pay ephaqam pam put aw nánatuwnayaqamuy amumum haqam nālanikańw, God aw nāwakna. Nihqe pam yúkuhqe, pumuy tūvińtaqe amumi pańqawu: Ya sinom nuy hákiyńihqat pańqaqwa? ¹⁹ Noqw puma lavayhtotiqe pańqaqwa; Um yaw John kūyit akw tūtuvoylalawhqanihqat haqawat pańqaqwa; noqw haqawatuyńiqw yaw um Elias; noqw pētu pańqaqwaqe, yaw hisat God lavay'aymatńiwuqamuy amuńaqw himuwa mokiwuy ańqw ahoy tātayhqat pańqaqwa. ²⁰ Noqw pam pumuy amumi pańqawu: Noqw úmuyniqw nu' hak'i? Noqw Peter lavayhtiqe aw pańqawu: Um hapi Christ, God ańqw Mońw'asi'taqa.

Jesus Speaks about His Suffering and Death
(Mt 16.20-28; Mr 8.30-9.1)

²¹ Noqw pam pumuy pās mēwaqe, puma qa hakiy put āawnayaniqat amumi pańqawu. ²² Pu amumi pańqawu: Nu' Sinot Tiat pas kurs hin hihhta añ qa kānavotni. Ima wukw'a'yat pi nuy tūvayani, God awwat mohpeq momńwituy amumum-nikańw, pu tutavot tūtutuqaynayaqamuy amumuma; nen nuy nīnayani; noqw pāyis tālat ep nu ahoy tātayni. ²³ Pu pam sohsokmuy amumi pańqawu: Inuńk hinmaniqey nāwaknaqa nawus soon qa nātatańhtat, talõńwiwmaqat añ nahoylehtsiy ikwiltat, inuńkmantani. ²⁴ Taq hak qatsiy ayo táviniqey nāwaknaqa hapi put kwayhni; pu ason hak haqam inuńem qatsiy kwayhqa tuyqawvani. ²⁵ Puyaw as sino tūwaqatsit sohsok himuy'vakańw, nāp qatsiy kwahe', pu sen tūwiwe', hin pam put akw mońvastini? ²⁶ Ispi hak nuy Sinot Tiyat, pu ilavayiy hahmanqw put hapi nu hahmanni, hisat nu pite', pas hímuniqey pan namtaknee, pu Ina, qahováriwyuńqamuy hońvia'yatuy amumum nuy pas kaptsi'taq'ö. ²⁷ Nikańw nu umumi pas súańqawni: Ima haqawat yep hońqam soon nāt mokiwuy ep ökit, pay God mońwtunayayat aw yórikyani.

The Transfiguration

(Mt 17.1-8; Mr 9.2-8)

²⁸ It ahpiy nanalsikishaqam talq, pam Peter-nit, John, pu James, pumuy tsamkañw, nāwaknaniqe haqami tūkwimiq'a. ²⁹ Noqw nāt pam nāwakintaqw, pitsánwaat alōnti; noqw yuwsiat qōtsatiqe pas talqaqsala. ³⁰ Noqw meh, hakim lōyōm tāqat pepeq put amum yuaata, hak Moses-niqw pu Elias; ³¹ Ima hakim lolmat tālawñwat pitsánway'kañw mātaqtiqe, Jesus amum yuaata. Pam hin Jerusalem-kitsókit epeq God tunatyayat aw antsane', yañqw qatsit ahpiyniqat yuaatota. ³² Noqw Peter-niqw pu put ámumyaqam pūwiyuy akw mañuiwuyñwa, nīkañw puma havivokalyaqe put lolmat pitsánwayat aw yórikya, pu lōqmuy tāqatuy put amum wunuwtaqamuy amumi. ³³ Noqw puma pay put añqw nakw-suniqw, Peter Jesus aw pañqawu: Tūtutuqaynaqa, pas hapi itam yépeqyaqw pam itamuñem lolma. Himu as ōviy itam payhp kistotani sukw únem-nit, sukw Moses énem-nit, pu sukwat Elias énemi, pam kita, hiñqawhqe q'a mātisi'kañwo. ³⁴ Noqw nāt pam yan hiñqawlawhq, ōmaw pumuy nākwapnaqw puma tsawiniwkahkañw, ōmawuy aw yuña. ³⁵ Noqw ōmawuy añqaqw hakiy tōnaat pañqawu: I' hapi pas aw iunañwa Itii; put uma aw tuqayvahsi'wisni. ³⁶ Noqw hakiy lavayyukuqw, pay Jesus pep nālaniqw puma aw yórikya. Noqw pay puma put pas q'a lavaytaqe, hin yórikyaqey pas q'a hakiy āawnaya ephaqamo.

Jesus Heals a Boy with an Evil Spirit

(Mt 17.14-18; Mr 9.14-27)

³⁷ Noqw qavoñvaqw, pumuy tūkwinaqw hanqw, kaysiwhqam sinom Jesus ahsawvaya. ³⁸ Noqw meh, hak tāqa sinmuy amuñaqw tsa'lawhqe pañqawu: Tutuqaynaqa, um as itiy tiyot ókwatuwni; taq nu pas put-sa ti'ta. ³⁹ Noqw meh, qalomáhiiksi put ñuaqw, pam pahsat pay a'nō tōqtit, homimiykukañw moañaqw qōtmokiwtañwu. Noqw pam put okiwsane', pēp q'a mātapñwu. ⁴⁰ Noqw as ūmi nánatuwnayaqam hikwsit tiyot añqw ayo hóroknayaniqat nu amumi nāwaknaqw, pay puma kurs soon panhtotini, kita. ⁴¹ Noqw Jesus lavayhti qe pañqawu: Is ohi, uma qatuptsiwñi'yuñqam nukushinyunqamu! Ya nu hihsavohaqam umumum yankañw umuy maqsonlawni? Pew uhtiy wíkii. ⁴² Noqw nāt pam awniqw pay nukpanhiksi tiyot tūvaqe, put a'nō homimiykuna. Noqw Jesus tuyoy'ewakw hikwsit mēwaqe, tsākw qalapsinat, nayat aw put ahoy tavi. ⁴³ Noqw puma sohsoyam God a'nō ōqalayay ep aw kātayyuñwa.

Jesus Speaks again about His Death

(Mt 17.22-23; Mr 9.30-32)

Noq̄w nāto puma nanáp sohsok hihta Jesus hinhtiqat ep kāwuwantotaq̄w, pam put aw nānatuwnayaq̄amuy amumi pañq̄awu: ⁴⁴ Uma iit lavayit hapi u'ni'yuñw̄ni. Nu' Sinot Tiat hapi nāt sinmuy ōqalayamuy aw mātaviw̄ni. ⁴⁵ Noq̄w pay puma it lavayit qa māmatsya. Pam pumuy amumi tupkiwtaq̄w, ōviy kurs hin puma put mātasi'yuñw̄ni. Noq̄w puma as Jesus put tūviñtotanikañw nānahtsopya.

Who Is the Greatest?
(Mt 18.1-5; Mr 9.33-37)

⁴⁶ Noq̄w puma yuaatotaq̄e, pumuy amuñaq̄w haq̄awa pas pávanihqat ep nāñwuy'yuñwa. ⁴⁷ Noq̄w Jesus pumuy unañwpeq̄ tunatyayamuy mātasi'taq̄e, hakiy tsākw tsōpahtat, naqlap tavi; ⁴⁸ Nit pumuy amumi pañq̄awu: Hak hapi inatñwaniy añ it tsākw pās távihqa nuy hapi pās távini; pu nuy pās távihqa nuy añq̄w távihqat hapi pās távini. Pi umuñaq̄w qanāhihtay'taqa hapi suspavanni.

Who Is not against You Is for You
(Mr 9.38-40)

⁴⁹ Noq̄w John lavayhtiqe pañq̄awu: Moñwi, itam hakiy tāqat tutwa. Kurs pam uhnatñwaniy aw yankañw nukpanhihik-wsimuy nuhtuñaq̄w ipwanta; noq̄w itam put mēwaya, pam qa itamum uñk hinnumq̄w ōviy'o. ⁵⁰ Noq̄w Jesus put aw pañq̄awu: Uma qa mēwantotani; pay qa itamuhpew'iwtaqa itamumniñwu.

A Samaritan Village Refuses to Receive Jesus

⁵¹ Noq̄w pam ōmi wīkiwniqat aw pītutoq̄w, pam Jerusalem aq̄w sutuktaniqey su'qalti. ⁵² Nihqe pam añwu tuaw'aymuy napyeve aq̄w ayata; noq̄w puma ahpiyyaq̄e, Samariat ep sinmuy haq̄am kitsókiyamuy aw ōki, haq̄am enem qenitotaniqee. ⁵³ Noq̄w pay sinom put qa tsúyakya, sumataq̄ pam Jerusalem aq̄w tunatyawmaq̄w ōviy'o. ⁵⁴ Noq̄w lōyōm put aw nānatuwnaq̄am, James-niq̄w, pu John, puma pan yórikqe pañq̄awu: Tutuyq̄awhqa, um as itamuy pan nakwhanaq̄w, itam Elias anhte' pañq̄awhqa, ōñaq̄w ūwiñw hāwe' pumuy taqt-soknani. ⁵⁵ Noq̄w pam namtōkt pumuy qōhqōyhqe, amumi pañq̄awu: Uma hihta hikwsit añ hinmaqey qa mātasi'ta. ⁵⁶ Pi nu' Sinot Tiat sinmuy qatsíyamuy qa hovalaniqe pitu, pi nu pumuy ayo óyaniqe ōviy pitu, kita. Noq̄w puma ahpiy sutsvo kitsókimiya.

The Would-Be Followers of Jesus
(Mt 8.19-22)

⁵⁷ Noq̄w pumuy ahpiy haq̄amiyaq̄w, hak put aw pañq̄awu: Tutuyq̄awhqa, nu uñ haq̄aminiq̄w uñkmantani. ⁵⁸ Noq̄w Jesus put aw pañq̄awu: Pay ima sisikahtayht haq̄e' qōlōy'yuñwa,

pu súmawuy añ masay'yuñqam totokpi'yuñwa; noq̄w pi nu' Sinot Tiat haqam iqötöy nāsuñwnaniqey ñastaa. ⁵⁹ Pu pam sukwat aw pañqawu: Inuñki. Noq̄w pam pañqawu: Tutuyqawhqa, um nuy nakwhanaq̄w, nu mohti inay amht, pu' unñki. ⁶⁰ Noq̄w Jesus put aw pañqawu: Pay pi so'qamuy amunyuñqam ason amuñaqw so'pumuy amyani. Noq̄w um ahpiynen God moñwtunatyayat yuaatinumni. ⁶¹ Pu piw suhka put aw pañqawu: Tutuyqawhqa, nu unñ hinmani. Noq̄w um nuy nakwhanaq̄w, nu mohti ikiy ep yesqamuy amuminen öqalat, pu' unñki. ⁶² Noq̄w Jesus put aw pañqawu: Hak pās̄ay q̄oritivat, ahoy taymaqa God moñwtunatyayat aw qa ápiyniqey anta.

10

Jesus Sends out the Seventy

¹ It atsve pu' Tutuyqawhqa hakimuy payhp sunat pakwt sihkay'taqamuy namorstaqe, lölöq̄muy añqe' ayata, puma kitsókinawit nankwusaniqata, pu tutskwavaa, Jesus haqaminiqey tunatyawmaqat pañsoq haqamii. ² Noq̄w pam pumuy amumi pañqawu: Pas as ūyi tukwsiwtaqa a'nöniqw, tumal'a'yat híkiyomu. Oviy uma Uyi'taqat aw pan nānawaknaq̄w, pam hakimuy tsovalayaniqat aw ayatani. ³ Taay, uma añqe' nankwusani. Meh, nu hapi umuy añqe' ayatani. Noq̄w uma mamñatuy amún hakimuy kwēkwewhtuy amúnyuñqamuy amuhpa' hinnumyani. ⁴ Uma qa sivamoki'wisni; piw qa tukpuy'wisni; qa totsmaskay'wisni. Uma qa sōwu haqam hakiy aw yuaatotamantani. ⁵ Pu umuñaqw löyöm haqam kīmi pake', mohti pañqawmantani: Nam yep kīvit kwakwhat yēsee. ⁶ Noq̄w ason kurs hak pan tunatyawtaqa pep qatuq̄w, pay umuhkwakwha pep huruhtimantani. Pu kurs qa pantaq̄w, pay pam umumi áhoymantani. ⁷ Nen uma pep kīve qate', hihta umuy nopnayaq̄w, put uma nōsmantani, pu hikwmantani. Pay tumalay'taqa ahsatiy hihkay'tañwu. Uma qa paysoq kīnawit kikinumtinumni. ⁸ Pu uma haqami kitsókimi pakiqw, umuy pās̄ taviye', hihta umumi tunösvoñãhtotaq̄w, put uma nōsmantani. ⁹ Nen uma pep tūtuyyaqamuy qalapsintamantani; nen amumi pañqawmantani: God moñwtunatyat umumi hayiñw'iwta. ¹⁰ Pu kurs uma haqami kitsókit aw pakiqw, umuy qa pās̄ taviyaq̄w, pep kitpiponen pañqawmantani: ¹¹ Hikis pi umuhkitsokiy ep q̄öat itamumi hūrstiqaq̄w itam umunkiwakw tsatswiya. Noq̄w pay uma it navoti'yuñwini: Pas as God moñwtunatyat umumi hayiñw'iwta. ¹² Noq̄w nu umumi pañqawni: Hisat God sinmuy amuñem hin yukuq̄w, pep pu' pep kitsókit ep sinmuy amuñem is óhini. Put talöñvaqat

ep pep kitsókit ep sinom pas k̄ananaptani, Sodom kitsókit ep sinmuy amuhpenihqee.

The Unbelieving Towns
(Mt 11.20-24)

¹³⁻¹⁴ Nihqee pam pañqawu: Is ohi, úmaa, Chorazin ep sínomu! Is ohi úmaa, Bethsaidat ep sínomu! Nu as umuhpa' qatsá' k̄atatayhpit tumaltaqw, uma n̄ap umuhtunatyay añqw qa lasya. Oviy hisat h̄in yukiltiniqat aw pituqw umuñem pas is óhini! Pep pu' imuy Tyre ep sinmuy amuñem-nikañw pu Sidon ep sinmuy amuñem umuhpenihqee pay soon pas nuhtsel'ewayni. Pi nu as pumuy amuhpa' hisat k̄atatayhpit tumaltaqw, puma soon qa anahaat yūyaht, q̄óhtsaptosome yevvani. Pan puma namtahnayani, n̄ap tunatyay añqw lasyaqeyu. ¹⁵ Noqw úmaa, Capernaum ep sínomu, ya uma ōmiq n̄atsokaya? Uma n̄at maskimiq tūviwyani. ¹⁶ Nihqee pam put aw n̄anatuwnayaqamuy amumi pañqawu: Umumi tūqaytaqa inumi hapi tūqaytani; pu umuy qahihtataqa nuy hapi qahihtatani; pu nuy qahihtataqa nuy añqw távihqat hapi qahihtata.

The Return of the Seventy

¹⁷ Noqw ima payhp sunat pakwt sihkay'taqam añqee' nankwusaqee, hahlaykahkañw ahoy ókihqee pañqawu: Tutuyqawhqa, hikis pi pas nukpanhihikwsim itamumi tuqayvastota, itam uhnatñwaniy aw yankahkañw amumi pañqawu. ¹⁸ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Nu Satan talwihpikit an óñaqw posqw tuwa. ¹⁹ Nu hapi imuy tsūtsu'tuy-nikañw, pu putskohmokyunqamuy amumi wukukuykuyaniqat aw umuy óqalmaqa, pu tuwqat óqalayay sohsok aw'i. Noqw ōviy soon himu umuy tūhotani. ²⁰ Nikañw h̄ihikwsim umumi tuqayvastotaqat qa put ep uma hahlayyani. Pi umuhnatñwani ōveqatsit ep pey'yuñwa. Tis pi uma put hapi ep hahlayyani.

Jesus Rejoices

(Mt 11.25-27; 13.16-17)

²¹ Noqw pahsat Jesus hikwsiy añ hahlayhtiqa, pañqawu: Kwakwhay Inaa, ōveqatsit-nikañw pu tūwaqatsit aw Tutuyqawhqa, Kwakwhat pi um iit yantaqat añ wuwni'yuñqamuy, pu qaūunatuq amumi tupki'tat, titipostuy amunyuñqamuy amumi mahtakta. Pantani Inaa, pam hapi uñniqw súanta. ²² Sohsoy himu Inay añqw inumi noiwa. Noqw hakiy God Tíyatnihqat qa hak navoti'ta, pas Náat-saa; pu Naat hákiy nihqat qa hak navoti'ta, pas put Tíat-saa, pu Tiat, hakiy put mahtaktaniqw pam piwu. ²³ Pu pam put aw n̄anatuwnayaqamuy amumi namtökt, pay p̄umuy-sa amumi pañqawu: Hakim umuy hihta aw yórikyaqat aw yórikyaqam

hahlayhpit epya. ²⁴ Pi nu umumi súaŋqawni: Kaysiwhqam God lavay'aymatniqw pu aŋ momŋwit umuy hihta aw yórikyaqat as aw yórikyaniqey nānawaknakahkaŋw hapi qa aw yórikyā, pu umuy hihta nanaptaqat as nanaptanikaŋw qa nanapta.

The Parable of the Good Samaritan

²⁵ Noqw meh, hak tutavot aw tuvoti'taqa wunuptut, put aw tuwantaniqe aw paŋqawu: Tūtutuqaynaqa, ya nu hihta hinhte', qatsit qaso'taqat himuy'vani? ²⁶ Noqw Jesus put aw paŋqawu: Ya tutavot aŋ hin pey'ta? Um hin aŋ túŋwanta? ²⁷ Noqw pam lavayhtiqe paŋqawu: Um God Uhtutuyqawhqaqay sohsok uh'unañway akw aw unañway'tani, pu sohsok uhhik-wsiy akw'a, pu sohsok uh'öqalay akw'a, pu sohsok uhwuwniy akw'a. Pu pas hin nāmi unañway'taqey pan uhsinosŋway aw unañway'tani. ²⁸ Noqw Jesus put aw paŋqawu: Pay um súaŋqawu. Yan um hinme', soon qa qátuni. ²⁹ Noqw pay pam nēnem qenitaniqey nāwaknaqe, Jesus aw paŋqawu: Noqw hak isinosŋwa? ³⁰ Noqw Jesus lavayhtiqe paŋqawu: Hak tāqa Jerusalem aŋqw Jerichot aqwniqw, hakim uuyiŋt put ŋuaya, pu put aŋ yuwsiyat poswayat, öputotat, ahpiyya, hihin taytaqat mātapyaqee. ³¹ Noqw piw hak God awwat moŋwi paŋsoo; nihqe pam put aw yórikqe, pay put ehpeq yūmosaa. ³² Noqw hak Levit ahpiy sino piw put an paŋso pítuhqe, put aw tātayht, pay piw ehpeq yūmosaa. ³³ Noqw hak Samariat aŋqw sino haqaminikaŋw, put haqam qatsqa aw pitu. Nihqe pam put túwahqe, put ökwatuwa; ³⁴ Nihqe put awnihqe, haqe' hintsanyaqat aŋ somhta, wihkuyit wine enañ wutskaŋwo; nihqe put nāp moropkoy aqw tsokat, pu yeyespimi put wīki; nihqe aw unañwtavi. ³⁵ Pu öviy qavoŋvaqw pam ahpiynikaŋw, sunat sivat hórokmat, ki'taqat maqat, put aw paŋqawu: Um it tāqat aw tunatyaltini. Nen ason kurs um it epnihqe hóyokiwtaqat sohsokniqw, nu piw pite', put ahoy ūmi sisvini, pam kita. ³⁶ Taay, ya uŋniqw imuy payhkomuy amuñaqw himuwa tāqat tūhototaqat sinosŋwaata? ³⁷ Noqw pam paŋqawu: Pay hapi put ökwatuwhqa. Pahsat pu Jesus put aw paŋqawu: Taa, Yupa, um put an hinmani.

Jesus Visits Martha and Mary

³⁸ Noqw pumuy paŋ haqamiyaqw, Jesus haqami kitsókimi paki. Noqw hak wuhti, Martha yan mātsiwhqa, kiy ep put pās tavi. ³⁹ Noqw pam hakiy Mary yan mātsiwhqat tupkoy'ta. Noqw pam hak Jesus atpip qatukaŋw put yuaataqw aw tūqayta. ⁴⁰ Noqw Martha hihta qaa'saqalqe qa suyan unañway'taqe, Jesus awnihqe aw paŋqawu: Tutuyqawhqa, pay itupko nuy mātappq, nu nāla hihta aw hintsaki. Noqw

ya pam uñniqw qa hinta? Um òviy aw pañqawhq, inumi unañwtapni. ⁴¹ Noqw Jesus lavayhtiçe put aw pañqawu: Martha, Martha, pas um hīhihta pis'oqhintaqe qa suyan unañway'ta. ⁴² Pay hak sūkw hihta aw tunatyaltimantani. Noqw Mary put nukñwat namorsta. Soon pam put nawhkiwni.

11

Jesus' Teaching on Prayer (Mt 6.9-13; 7.7-11)

¹ Noqw hisat pam haqam nāwaknaqe yukuqw, suhka put aw nānatuwnaqa aw pañqawu: Tutuyqawhqa, um as itamuy hin nāwakintotaniqat itamuy tutuwnani, ura John put aw nānatuwnayaqamuy hin tutuwnaqat pan'i. ² Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Uma nānawakne', kitotamantani: Itanaa, òveqatsit ep qátuhqa, nam uhnatñwani pas kaptsi'tiwa. Nam uhmoñwtunatyay aw pítuu. Nam uhtunatyā tūwaqatsit ep pasiwhiti, òveqatsit ep hin pasiwhitiqey pan'i. ³ Um okiw nāqavo itamuy itahtunōsmakiway huylawni. ⁴ Pu um okiw itahqaanhtipuy itamuhpiy ayo yúkuni; pay itam sohsokmuy itamuhpewi qaanhtotiqamuy amuhpiy put ayo yuykutiwisa. Pu um okiw itamuy unaheppit qa añ tsāmi'mat, hakiy qalolmat añqw itamuy ayo òoyhtimani, pay yan'i. ⁵ Pu pam pumuy amumi pañqawu: As kurs haqawa umuñaqw kwātsi'te' suhtokihaq put awnen, aw pañqawni: Ikwatsi, um as payhkomuy pōlavikit nuy nasimokmaqani. ⁶ Taq ikwātsi waynumqe inuhpe pituqw, kurs nu hihta put nopnani, kítani. ⁷ Noqw pam ahpañaqw lavayhte' pañqawni: Um nuy qa soontsahtsanni. Pay ikiy uhtsiwta; noqw itim inumum tōka. Kurs nu hin uñ máqaniqe òviy qaqtuptuni, kítani. ⁸ Nu umumi pañqawni: Pay soq pi pam put kwātsiatniqw, pam put qa máqani. Nikañw pam put aw qatūqayhq, nawus pam qatupte', put hihsa'haqam hintsaniqat pahsa' put máqani. ⁹ Noqw nu umumi pañqawni: Uma hihta òviy tūviñtotani; nen uma put makiwyani. Uma hihta hepyani; nen tutwani. Uma pōññōykinayani; noqw umumi hōtsíltini. ¹⁰ Pi hak hihta tūviñtaqa hihta makiwñwu; pu hepqa tūwañwu; pu pōññōykinaqat aw hōtsíltimantani. ¹¹ Sen uma haqawa hakiy náatniqw, uhti ūmi pōlavikit tūviñtaqw, ya sen um put owat máqani? Sen pākiwuy òviy tūviñtaqw, ya sen um tsūat put máqani? ¹² Hal sen pi pam nōhut òviy tūviñtaqw, sen um putskohmokaqat put āawnani? ¹³ Noqw kurs pay as uma qalomáhinkahkañw umuhtimuy hihta nukñwat huytotaniqey tuwi'yuñwa. Noqw tis pas Umuna òveqatsit ep qátuhqa put aw Qahováriwtaqat Hikwsit òviy tūviñtotaqamuy soon qa máqani.

Jesus and Beelzebul

(Mt 12.22-30; Mr 3.20-27)

14 Noq̄w Jesus nukpanhikwsit hakiy lavayiyat nawhkiñwuqat put añq̄w hórokna. Noq̄w nukpanhikwsi put añq̄w yamakq̄, qayuáatañwuqa yuaayku; noq̄w sinom k̄atayyuñwa. 15 Noq̄w pay pumuy amuñaq̄w haqawat pañq̄aq̄wa: Pam nukpanhihikwsimuy moñwíyamuy Beelzebub aw yankañw nukpanhihikwsimuy ipwanta. 16 Noq̄w p̄etu put aw tuwantotaq̄w, pam k̄atatayhpit hihta tuawi'taq̄at ònaq̄w pumuy amumi mahtaknaniq̄at put aw n̄anawkna. 17 Noq̄w pay pam pumuy tunatyayamuy m̄atsi'taq̄e amumi pañq̄awu: Haqam moñwtunatyā nehpewhtiqa soon qa k̄iq̄ötini; pu k̄ivit nehpewhtotiqa m̄atsike', soon haqami òkini. 18 Noq̄w òviy kurs Satan nehpewhtiqa, ya hin put moñwtunatyāat w̄ununi? 19 Noq̄w kurs nu Beelzebub aw yankañw nukpanhihikwsimuy ipwantaq̄w, ya umumi n̄anatuwnayaqam hakiy aw yankahkañw pumuy ipwantota? Ason puma umuy atsáñhkiye', umuy suhputsnayani. 20 Nikañw kurs pay nu God òqalayāt akw nukpanhihikwsimuy ipwantaq̄w, suyan hapi God moñwtunatyāat umumi pitsíwiwta. 21 Pi tāqa hoñvi tunipi'kañw kiy t̄wale', hihta himuy p̄ās oyi'tañwu. 22 Nikañw ason put epnihqe pavan hoñvi pite', put añwute', pam sohsok naq̄öyyuwsiyāt aw taqa'nañwayāt nawhke', hihta himuyāt kwatsmuy huýtañwu. 23 Qa inumumnihqa hapi inuhpewiwta; pu qa inumum tsovalantaqa tatslakinta.

The Return of the Evil Spirit

(Mt 12.43-45)

24 Tuyoy'eway hikwsi sinot añq̄w yámake', haqe' qa pay'taq̄at añ hinnumñwu, haqam n̄asuñwnaniqe òviy'ò; nit qa tuwe' pañq̄awñwu: Han pi pay nu ikiy añq̄w yámakqey aw áhoy'i, kítañwu. 25 Pu pam ep pite', p̄ās maspiwkañw lomahintaq̄at túwañwu. 26 Pahsat pu pam ahpiyñen tsáñe'nihqamuy h̄ihikwsimuy nahpenihqe pas n̄únukpantuy aw tsamñwu. Noq̄w puma aw yuñe', ep ki'yunñwu. Noq̄w hakiy qatsíāt añkñihqa mohtiwat epnihqe pu' pas qalomáhintañwu.

True Happiness

27 Noq̄w pam yan yuaataq̄w, hak wuhti sinmuy amuñaq̄w k̄ew hiñqawhqe aw pañq̄awu: N̄aspi hak un̄ tihta. Piw p̄ihuy akw un̄ yōyoñna. 28 Noq̄w pam put aw pañq̄awu: As um yan lavayhtinikañwo: N̄aspi hakim God lavayiyat aw t̄qaykahkañw añ hinwisa, puma hapi hahlayhpit epyani, um k̄itanikañwo.

The Demand for a Miracle

(Mt 12.38-42)

²⁹ Noq̄w pan sinom sūmi hūrs tsovawmaq̄w, Jesus yuaati-vaqe amumi pañqawu: Ima pu' qatsívaptsiwyuñqam nukpansi-nomu. Puma kātatayhpit hihta tuawi'taqat aw yórikyaniqey nānawakna, Nikañw puma soon kātatayhpit aw yórikyani, hal pas sūkw kātatayhpit-saa. Pam Tutuyqawhqat lavay'ayayat Jonas qatsíyat ep hiniwhtiqtat an aw yukiltini. ³⁰ Pi ura Nineve- kitsókit ep sinom Jonas qatsíyat ep hiniwhtiqtat akw hihta tuwi'vaya. Noq̄w pay ōviy hapi piw pan nu' Sinot Tiat pu' qatsívaptsiwyuñqamuy amumi hihta tuawi'tani, iqatsiy ep hiniwhtiqtat akw'a. ³¹ Hisat hin yukiltiniqtat aw pituq̄w, tatkaq̄w moñwi-wuhti pu' qatsívaptsiwyuñqamuy amumum wunupte', pumuy qatuptsiwniyamuy ep suhputsnani. Ispi pam Solomon wuwniyat aw tūqaytaniqe ōviy pas tūwaqalñahaq̄q̄w pítu. Noq̄w meh, hak Solomon ep-nihqe pas pávannihqa yep'e. ³² Ason hin yukiltiniqtat aw pituq̄w, Ninevet ep sinom pu' qatsívaptsiwyuñqamuy amumum hoñve', pumuy qatuptsiwniyamuy ep suhputsnayani; ispi puma Jonas lavayiyat nanaptaqe nāp tunatyay añq̄w lasyaqee. Noq̄w meh, hak Jonas epnihqe pas pávannihqe yep'e.

The Light of the Body

(Mt 5.15; 6.22-23)

³³ Qa haq̄ pi hak wihqōhit úwiknat, haq̄am qamātaqpue put tavi, sen hihta sīvut akw put kuhta. Pi pam put tsotsókpiyat ep tsokaq̄w, ep yuñtaqam tālat tāyuññwu. ³⁴ Hakiy pōsiat tokoyat aw talni'tañwu. Noq̄w ōviy kurs hakiy pōsiat pasiwtaq̄w, pay tokoyat añ ahsupoq talñwu; pu kurs hakiy pōsiat qa pasiwtaq̄w, pay tokoyat añ ahsupoq qatalñwu. ³⁵ Oviy um tunatyaltiq̄w, uhpe tāla qa qōmawvani. ³⁶ Paniq̄w ōviy kurs uhtokoy añ ahsupoq talq̄, qahaq̄am qatālaniq̄w, pam sohsoy ahsupoqhaq̄ami talni, wihqōhi suyan tālat talni'te', ūmi talni'tañwuqtat pan'i.

Jesus Accuses the Pharisees and the Teachers of the Law

(Mt 23.1-36; Mr 12.38-40)

³⁷ Noq̄w pam yuaataq̄w, hak Pharisee-sinom put tūtsama. Noq̄w pam kīyat ep pákihqe, qatuptu. ³⁸ Noq̄w pam mohti qa māvaqtat tūmoytaq̄w, Pharisee-sino put aw tātayhqe, aw hin wūwa. ³⁹ Noq̄w Tutuyqawhq̄a put aw pañqawu: Uma Pharisee-sinom kukyapit, pu tsatsqaptat anyuñwa. Uma suovaam kwañ'ewayhtotit tukwhanayaniqey- sa tunatyawyuñwa, pu qalomáhintsatskaniqeyu. ⁴⁰ Uma núanhihtuu, puyaw ōvaqenihqat yúkuhqa ahsonñaqwnihqat

qa enañ yukuq̄w òviy'o? ⁴¹ Tis pi uma hihta himuy'yuñwe', put akw tūookwatuwyanihkahkañwo; noq̄w pep pu' amuhpa' ahsupoq̄ kwañw'ewayni. ⁴² Nikañw is ohi uma Pharisee-sínomu! uma pi umuh'uyiy añq̄w nēnevenit pakwút-sikivo sun oyit God aw noayañwu; nikañw uma soq̄ sinmuy amuñem suan hin yukuyaniqey qe'toti; uma God qa aw unañway'yuñwa. Uma as pávanyaqat tutavot añ ahsupoq̄ hinwisni; pu it qa pas qatuvosnihqat añ pīwu. ⁴³ Is ohi uma Pharisee-sínomu! Uma pi tsotsvalkiva mohkaqe tsotsókp̄it pas hahlayya, pu sinom kitpik umuy kaptsi'kahkañw umumi yuaatotaniqata. ⁴⁴ Is ohi uma tutavot tūtutuqaynayaqam, pu Pharisee-sínomu! nawip'ew hinyuñqamu! Uma pi tūtuamit qa mātayaqat anyuñwa; noq̄w sinom put atsva yaktaqam pumuy pañyaq̄w qa tuway'numya. ⁴⁵ Pahsat pu haqawa tutavot aw tuvoti'taqa lavayhtiqa, put aw pañqawu: Tutuyqawhqa, um pañqawhqa itamumiq enañ hiñqawu. ⁴⁶ Noq̄w pam pañqawu: Pay panta. Is ohi uma tutavot aw tuvoti'yuñqamu! uma pi soñawnen hihta a'nō putut mokahtotat, hakiy ikwiltuynayañwu; nikañw uma soq̄ soon ñas'ew pumuy paañwayañwu. ⁴⁷ Is ohi úmaa! Uma pi God lavay'aymuyatuy tūamiyamuy aw pūhulalwa; noq̄w pi umanam pumuy qōqya. ⁴⁸ Pas pi òviy uma umunamuy hiniwhtipuyamuy navoti'kahkañw amún unañway'yuñqey mahtakni'yuñwa, ispi puma pumuy qōqyaq'ō; noq̄w uma pumuy tūamiyamuy aw pūhulalwa. ⁴⁹ Paniq̄w hapi òviy God suan wuwni'kañw yan lavayhti: Nu pumuy amumi ilavay'aymuy hōnani, pu ituaw'a'yatuyu. Noq̄w puma pētuy yūyuyhnaye' qōqyani. ⁵⁰ Noq̄w God pu' qatsívaptsiwyuñqamuy hapi tukopnani, sohsokmuy put lavay'aymuyatuy tūwaqatsit yayhniwhqat añqaq̄w qōyaniwyaqat ahpiy'o, ⁵¹ It Abel qatsiyat ep'e, pu añk yesqamuy qatsíyamuy ep pīwu, nit pu Zacharias qatsíyat ep'e. Ura pam God kīyat-nikañw pu hom'oyvihkat amuhtsave nīniwa. Nu umumi súañqawni: God umuy put sohsok ep tukopnani. ⁵² Is ohi uma tutavot aw tuvoti'yuñqamu! Uma pi navotit aw hōtahpit yawwisa. Uma aw qa yuñkahkañw, aw yuñtaqamuy aw u'taya. ⁵³ Noq̄w pam pumuy amumi yan lavayhtiqa, tutavot tutuqaynayaqam Pharisee- sinmuy amumum put aw pās ò'qaltivayaqa, pam hīhihta lavayhtiniqat òviy aw qa tūtuyayya. ⁵⁴ Hísatniq̄w unahiñqawhqa nanapte', put nēveltoynayaniqa òviy moq̄mani'yuñwa.

12

*A Warning against Hypocrisy
(Mt 10.26-27)*

¹ Noq̄w añwu sinom pas qaan'ewakw hintaqam sūmi tsovaltīqe nuñwu pay nānami wukukutotaq̄w, Jesus put aw nānatuwnayaqamuy amumi mohti pañqawu: Uma Pharisee-sinmuy pēkeniyamuy nawip'ew hintsakpit ep qa ūnawiyuñwni. ² Pi qa himu āmiwtaqa qa mātaqtini, piw tupkiwtaqa qa nanaptiwni. ³ Pantaq̄w ōviy hihta qamātakpuve haqawa lavayhtiḡw, pam tālat ep nanaptiwmantani; pu uma hihta yūyupavaqe hakiy naq̄vumiḡ sawiwiykuyaḡw, pam kihk-its'ova tsa'lalwiwni.

Whom to Fear
(Mt 10.28-31)

⁴ Noq̄w nu umumi pañqawni ikwátsimu: Uma qa sinmuy mamq̄syani. Puma pi pay hakiy tokoyat-sa nīnayañwu; pu pahpiy kurs hinhtotiñwu piwu. ⁵ Nīkañw uma hakiy mamq̄syanīqat nu umuy āawnani. Uma God hapi mamq̄syani. Pi pam hakiy nīnat, hakiy qōhit aḡw tūvaniqey aw ōqalay'ta. Noq̄w nu' piw umumi pañqawni: Uma put hapi mamq̄syani. ⁶ Puyaw qa tsivot kwekwéwewhyam lōq palavotōnat ōviy huyiwyañwu? Noq̄w qa himuwa God ahpiy suhtokiwiñwu. ⁷ Hikis pi pas umuhqōtōva umuhhōmi sohsoy pohtoylaniwta. Oviy uma qa nalmamq̄syani; God kwekwéwewhyamuy kaysiwhqamuy amuhpenihqe umuy pas kahkawna.

Confessing Christ before Men
(Mt 10.32-33; 12.32; 10.19-20)

⁸ Pu nu piw umumi pañqawni: Hak isinonihqey nuhtumi pañqawhḡ, nu' Sinot Tiat tuwat put isinonihqat God hoñviaymuyatuy amumi pañqawni. ⁹ Nīkañw hak qa isinonihqey nuhtumi pañqawhḡ, nu tuwat put qa isinonihqat God hoñviamuyatuy amumi pañqawni. ¹⁰ Ason kurs hak nuy Sinot Tiyat ehpewi lavayhtiḡw, pam pantaqa put ahpiy ayo yukiwmantani. Nīkañw ason kurs hak Qahováriwtaqat Hikwsit ehpewi qakaptsilavayhtiḡw, pam pantaqa soon put ahpiy ayo yukiwmantani. ¹¹ Pu ason sinom umuy tsotsvalkiva, sen momñwituy, sen ōqalat pasiwyuñqamuy amumi tsamvayaḡw, uma hin yuaatotaniqey, sen hihta lavayhtotiniqey qa wūwantotamantani. ¹² Pay ason aw pituḡw, Qahováriwtaqa Hikwsi umuy hin lavayhtotiniqat umuy tutuwnamantani.

The Parable of the Rich Fool

¹³ Noq̄w haqawa sinmuy amuñaqw put aw pañqawu: Tu-tuḡaynaqa, um as ivavay aw pañqawhḡ, pam hihta itah-makiway añḡw nuy máqani. ¹⁴ Noq̄w Jesus put aw pañqawu: Tāqa, ya hak nu hihta ep hin yúkuniqat, pu sen umuy hihta namq̄ananiqat aw nuy tavi? ¹⁵ Pu pam pumuy

amumi pañqawu: Uma tunatyaltote', hihta qa umuhhimuy tuñlay'yuñwniqey qe'yani. Pay sino hihta nihti'taniqe qa paniqw õviy qatu. ¹⁶ Pu pam hihta tūwutsit akw pumuy amumi yuaaykuqe pañqawu. Hakiy kahaktaqat pāsaat a'nō hihta aniwna. ¹⁷ Noqw pam unañwpeq wūwantaqe pañqawu: Ya sen nu hinhtini? Kurs nu haqami inatwaniy koyotani. ¹⁸ Pu pam pañqawu: Han pi yanhti: Nu hāhaqe' ikoyokiy tsawimnat, pas wūkoq kītani. Pu nu pañso sohsok inatwaniy, pu hihta ihmuy tañatani. ¹⁹ Nīt pu iunañway aw pañqawni: Iunañwa, um hihta nihtiwtaqat wūhak yahsañwuy aqw pitsiwtaqat tañata. Taa, um nāsuñwni'kañw, tūmoytani, hīhikwni; nen um hahlayni. ²⁰ Noqw pay God put aw pañqawu: Um nūanhimu ñasta wuwni'taqa, it tōkilat ep nu uhhikwsi ūmi tuhtuy'ni. Noqw pahsat pu himu uhpiy na'sastiwhqa hakiy himuatni? ²¹ Noqw pan hapi i' hak nēñem-sa hihta tsovalantaqa hintani. Yep qatsit ep ka hihta nihti'tani, nikañw õveqatsit ep God atpip pas õokiwni.

Trust in God
(Mt 6.25-34)

²² Pu pam put aw nánatuwnayaqamuy amumi pañqawu: Paniqw õviy nu umumi pañqawni: Uma hin yesniqey qa nānaphin wūwantotani, hihta nōñösaniqeyu, piw umuhtokoy éñem'i, hihta yuwsiyaniqeyu. ²³ Pi hakiy qatsiat nōsiwhqat epnihqe pas pavan hihkay'ta, pu hakiy tokoat yuwsit epnihqe pas pavan hihkay'ta. ²⁴ Kurs huvam aañwustuy amumi wūwayaa. Puma qa ūyyañwu, piw qa hōqyañwu. Puma qa koyoki'yuñwa, piw qa tuoyhki'yuñwu. Noqw God pumuy nōnopna. Nihqe tis pi pam masay'yuñqamuy amuhpenihqe umuy pas kahkawna! ²⁵ Ya sen hak pan tunatyawtaqa hin nāwuñwniqey tuwi'ta? ²⁶ Noqw kurs uma hihta sus'õwihintaqat kurs panhtotini, ya uma hinoqw pas piw ahpiy pēhut hinyaniqey tunatyawyuñwa? ²⁷ Kurs huvam sishut hin wuñw'iwwisqat aw wūwayaa. Puma qa tumalay'yuñwa; qa tontotañwu. Noqw nu umumi pañqawni: Solomon sohsok hihta nukñwat yuws'i'kañw qa ñas'ew imuy amumi hayawtaqat yuws'i'ta. ²⁸ Sumataqpi God tūsaqat pās yūyuwsina, nāmahin pi pam pay hihsavo tayta. Pu' pam tutskwavanikañw, qāvo pam qöpqōmiq maspiwni. Noqw ya pam tis umuy qa pavan pas yūyuwsinani, uma õwituptionsiwni'yuñqamu? ²⁹ Oviy uma hihta nōñösaniqey, pu hihta hikwyaniqey qa tunatyawyuñwni, piw uma qa wiwsiyani. ³⁰ Pi sinom yep qatsit tunatyayat añ hinwisqam sohsok iit hihta tunatyawyuñwa. Noqw Umuna umumi navoti'ta, uma sohsok iit hihta haqni'yuñq'õ.

³¹ Nikañw tis pi uma God moñwtunatyayat tunatyawyuñwni; noqw sohsoy ñi himu umumi noiwni.

Riches in Heaven
(Mt 6.19-21)

³² Uma qa tsawiniwyuñwni tōnawhohyamu; pi Umuna umuy moñwtunatyat máqaniqey moñwvasi'ta. ³³ Uma hihta himuy'yuñwe' put huyayani; nen akw sinmuy ōokwatuwyani. Uma umuhkahakiwuy ōveqatsit aw tañatotani. Pan uma soñawnen umuhsivamoktukpuy qa sakwíiwñwuqat nennem tutwani. Pi ōveqatsit aw uyiñwu qa pákiñwu, piw kwahya qa hihta hovalañwu. ³⁴ Pi hakiy kahakhimuat háqamniqw, hakiy unañwaat piw pepniñwu.

Watchful Servants

³⁵⁻³⁷ Hakim tahtaqt moñwiy haqam nāñuiwhqat añqw áhoyniqat nuhtayyuñqamuy amún uma kwewkahkañw, umuhqōhiy úwikni'yuñwni. Noqw ason pam ahoy pite', pōññōykinaqw, puma nuhtayyuñwe', eñem sūhōtaye', pas hahlayhpit epyani. Pas antsa nu umumi pañqawni: Soon pam qa hihta akw namuptat, amumi tunōsvoñhahtat, pumuy nopni'tani. ³⁸ Noqw kurs pam suhtokilnasavehaqam, sen talhahayiñqw pite', puma put nuhtayyuñqat tuwaqw, pas puma tumal'a'yat hahlayhpit epyani. ³⁹ Pu meh yanta, pi as ki'taqa hísatniqw uyiñwu pítuniqat navoti'te', soon qa tūwalani, nen soon put kíyat aw pákiniqw, pam pánani. ⁴⁰ Pantaqw ōviy uma piw pás moñwvas'iwyuñwni. Taq uma nāt qa pan wūwantotaqw, nu' Sinot Tiat pítuni.

The Faithful or the Unfaithful Servant
(Mt 24.45-51)

⁴¹ Pahsat pu Peter put aw pañqawu: Tutuyqawha, ya um it lavayit itamumi-sa lavayhti, sen pay pas sohsokmuy amumii?
⁴² Noqw Tutuyqawhqa pañqawu: Noqw ya sen hak hakiy tumal'ayaat suan hinmaqat suan wuwni'taqa? Put moñwiát haqaminiqe sohsok hihta himuy aw tunatyawtaniqat aw put tavit, tumalsuñwamuyatuy aw put moñwtapq, pam pumuy añsakis tunōsmakiwayamuy pumuy huytani. ⁴³ Noqw kurs put moñwiát pite', put nāt suan hinmaqaw put tuwaqw, pam tumal'aya pas hahlayhpit epni. ⁴⁴ Pas antsa nu umumi pañqawni: Pas soon put moñwiát qa sohsok hihta himuy aw put moñwtapni. ⁴⁵ Nikañw kurs pam tumal'aya moñwiát qa ñs pítuniqat unañwpeq pañqawe', pahsat pay tumalsuñwamuy, tahtaqtuy, pu momoymuy wuvahtivani; pu tūmoykañw, hīhikwtive', honaqquyit akw hōnaq'iwtani. ⁴⁶ Pu pam qa hin pan wūwankañw, moñwiy qa nuhtay'taqw, pam pite',

put tumal'ayay ayo tūvani. Noqw pam nawus qatuptsiwni'yuñqamuy amumum kānavotni. ⁴⁷ Pi i' tumal'aya moñwiytunatyayat as navoti'kañw, hintaniqey qa pantsakt, piw tunatyayat qaan hintsake', hapi nawus wūhakis wuvahtiwmantani. ⁴⁸ Nikañw i' hak put tunatyayat qa navoti'kañw, qaan hinme', pay qa wūhakis wuvahtiwmantani. Pi i' hak wūhaq hihta makiwhq, sinom tuwat put aw wūhaq tuñlay'yuñwni. Pu sinom hakiy aw hihta wūhaq noaye', put aw wūhaq tuhtuiyamantani.

Jesus the Cause of Division
(Mt 10.34-36)

⁴⁹ Soñawnen nu tūwaqatsit aw qōhit tūvaniqe pitu. Noqw is as pay pam uwiwitani! ⁵⁰ Nikañw nawus nu nāt soñawnen hihta akw tuvoylatiwni. Nikañw nu nāt put qa añ kuyve', pas pavan sóontsaniwni. ⁵¹ Ya uma inumi yan wūwantota: Pam ka sinmuy qa hin unañwat yesniqat òviy pitu, pan'i? Uma qa pan wūwantotani. Pi sinom qa súnahpa'yaniqat òviy nu pitu. ⁵² Pi yahpiy haqahpiy hapi haqam sūkw kīve tsívotnihqam nātsikiwtamantani. Pahyom lōqmuy amuhpewiniqw, pu lōyōm payhkomuy amuhpewii. ⁵³ Hakiy naat tiy ehpewhimantani; pu tiat nay ehpewhimantani. Yuat tiy mānat ehpewhimantani; pu māna yuy ehpewhimantani. Pu mō'wi'taqa mō'wiy ehpewhimantani, pu' mō'wi puwsuñway yuyat ehpewhimantani.

Understanding the Time
(Mt 16.2-3)

⁵⁴ Pu piw pam sinmuy amumi pañqawu: Uma tāvañqw òmawuy kuyvaqw tutwe', āpiy pay pañqaqwañwu: Añqw yōyañ'u, kitotañwu; noqw antsa pantañwu. ⁵⁵ Pu tatkaqw hūhukq uma pañqaqwañwu: Kurs utuhuuni, kitotañwu; noqw antsa pantañwu. ⁵⁶ Uma nawip'ew hinyuñqamu, pay as uma tokpelat añ- nikañw, pu tūwaqatsit añ hin sóniwhqat māmatsyañwunikañw, ya hintaqw òviy haqe' qalawmaqat uma qa māmatsya?

Settle with Your Opponent
(Mt 5.25-26)

⁵⁷ Pu ya hinoqw uma hihta umuhhintsakpiy qa aw suan wūwaya? ⁵⁸ Um hakiy uhpew'iwtaqat amum moñwit awnen, nāt umuy awniqw um hin put amum namivōhikniqey qanātusi'tamantani; taq ka pam hakiy hin yukunañwuqat aw uñ lōlōkintaqw, pam uñ solāwamoñwit aw noaqw, pam uñ sivikimi pánani. ⁵⁹ Nu ūmi pañqawni: Pas um soon pañqw yámakni; pas ason um hisat uhpōiy sohsok ep sisve', pep pu' pañqw yámakni.

13

Change Your Ways or Die

¹ Noqw ephaqam hakim Jesus awyaqe, aw pañqawu: Yaw hakim Galileet añqw God eñem kanēlot nīnayaqw, Pilate solāwamat pumuy qōyaqw, uñwaam kanēlot uñwáyat enañ namiqwrilti. ² Noqw Jesus lavayhtiçe pumuy amumi pañqawu: Ya uma wūwantotaqw, ima Galileet añqw sinom sohsokmuy Galileet añqw sinmuy amuhpenihçe pas sus qaanhinwisçe, òviy pas panhaqam hintsaniwya? ³ Nu umumi pañqawni: Qae. Pi uma umuhtunatyay qa añqw lasye', soon qa sohsoyam pumuy amún sūlawhtini. ⁴ Ūra Siloam ep wupaki sahpukçe, hakimuy pakwt nanal sihkay'taqamuy sinmuy qōya. Noqw ya úmuyniqw puma Jerusalem ep ki'yuñqamuy sohsokmuy amuhpenihçe pas sus qaanhinwisa? ⁵ Nu umumi pañqawni: Qae. Pi uma umuhtunatyay qa añqw lasye', soon qa sohsoyam pumuy amún sūlawhtini.

The Parable of the Unfruitful Fig Tree

⁶ Pu Jesus piw tūwutsit hihta tuawi'taqat lavayhtiçe nuhtumi pañqawu: Hak tāqa ūyiy ep nōnvospaltsokit ūyi'ta. Nihçe pam as aw sipalat hept, qa hihta tuwa. ⁷ Nihçe pam ūyit aw tunatyawtaqat aw pañqawu: Meh, pu' hapi pāyis yahsañwuy añ nu it nōnvospaltsokit aw sipalhept, qa hihta tuwa. Tsaħqaa. Pam paysoq tutskwat hovalni'ta. ⁸ Noqw ūyit aw tunatyawtaqa lavayhtiçe put aw pañqawu: Moñwi, pay hāk pam piw it yahsañwuy ep pantani. Noqw nu aňhçe hañwe', aňhçe kwitatoyñani. ⁹ Noqw ason kurs pam himuy'vaqw, pay lolmani. Kurs qa hihta himuy'vaqw, pay pi nu tsaħqani, kita.

Jesus Heals a Crippled Woman on the Sabbath

¹⁰ Noqw Jesus nasuñwintalōñnit ep háqamwat tsotsvalkive tūtutuqayna. ¹¹ Noqw meh, hak wuhti himu hikwsit hakiy òputañwuqat akw tuyqawiwtaga pep nuhtuma. Okiw pam pakwt nanal sihkay'taqat yahsañwuy añ tūtuyhçe, hūrs moto'tage pas kurs hin kwuhpukni. ¹² Noqw Jesus put túwahçe, put wánwayhçe, aw pañqawu: Wuhti, pay um uhtuyay añqw mātaviwni, kita. ¹³ Noqw pam may akw put aw toñokq, pahsat pay wuhti tsikçe, pas God hihtata. ¹⁴ Noqw Jesus nasuñwintalōñnit ep put qalapsinaqw, òviy tsotsvalkive moñwi itsívutiqe, sinmuy amumi pañqawu: Sinom hapi navaysikis talōñnit añ tumalay'yuñwni. Oviy uma put añ pewye', qalaptuyani; nen qa nasuñwintalōñvaqat epyani. ¹⁵ Noqw Tutuyqawhqa pahsat put aw lavayhtiçe pañqawu: Um nawip'ew hintaga! Ya uma qa nanap nasuñwintalōñnit ep umuhwakasvohkoy, sen umuhmoropkoy haqam pakiwtaqat añqw mātapye', put hikwnawisñwu? ¹⁶ Noqw

meh, Satan it wuhtit, Abraham tíyatnihqat pay pakwt nanal sihkay'tasikis yahsañwuy añ it tūyat akw sōma. Noqw puyaw nu nasuñwintalōñnit ep put mātapqe, ōviy pas qalomáhinhti? ¹⁷ Noqw pam yan lavayhti qw, put ehpe w'iwyuñqam sohsoyam hamanhtoti. Noqw sinom sohsoyam pas hinhaqam hahlayhtoti, pam soh sok hīhihta qaōwítumaltaqat ep'e.

The Parable of the Mustard Seed

(Mt 13.31-32; Mr 4.30-32)

¹⁸ Pu Jesus pañqawu: Ya God moñwtunatyat hihta anta? Ya sen pam hihta antaqat nu pañqawni? ¹⁹ Pam mustard-ūiyt pōsiyat anta. Put hak tāqa kwúsuhqe, pās ay ep ūya. Noqw pan wuñwqe, pas wukotskiniwhti. Noqw masay'yuñqam put nantaqayat añ yesva.

The Parable of the Yeast

(Mt 13.33)

²⁰ Pu piw pam pañqawu: Ya nu God moñwtunatyayat hihta antaqat pañqawni? ²¹ Pam pēkenit anta. Put hak wuhti kwúsuhqe payhp tuwanit ñumnit enañ namiqwrilaqw, pam sohsoy pēke, kita.

The Narrow Door

(Mt 7.13-14, 21-23)

²² Pu pam kitsókinawit hinmakañw, sinmuy tutuqaynatima, Jerusalem aqw hoyhtakañwo. ²³ Pahsat pu hak put aw pañqawu: Tutuyqawhqa, ya pay pas híkiyom ayo nõñakni? Noqw pam pumuy amumi pañqawu: ²⁴ Uma hihsa' qenit hōtsiwat añ yuñniqey qa nātusitotani. Taq nu umumi pas pañqawni: Pay as kaysiwhqam aw yuñniqey tuwantotani kañw, pay kurs hinyani. ²⁵ Hisat ki'taqa wunupte', hōtsiwmiq uhtaqw, pahsat pu as uma ihpaqw hoñkahkañw, uutspit pōññōytoynayani, pañqawkahkañwo: Tutuyqawhqa, Tutuyqawhqa, itamumi hōtaa, kitotani. Noqw pam lavayhte', umumi pañqawni: Umuy háqaqwyayat nu qa navoti'ta. ²⁶ Pahsat pu uma pañqawtivayani: Ura itam utpip nõñōsa, pu hikwya; pu um itahkitpik itamuy tutuqayna. ²⁷ Noqw pay pam pañqawni: Pay nu umumi pañqawu: Nu umuy háqaqwyayat qa navoti'ta. Huvam inuñaqw ahpiyyaa, sohsoyam nukpantuwit hintsatskaqamu. ²⁸ Pep pu' uma tsaykitani, umuhtamay ñuriritotani. Noqw Abraham, pu Isaac, pu Jacob, pu sohsoyam God lavay'aymat, puma God moñwtunatyayat ep tañawtaqw uma amumi yórikyani. Nikañw úmawat ihpoq maspiwyani. ²⁹ Pu sinom hōpaqw ökini, pu tavañq'ö, pu kwiniñaq'ö, pu tatkaq'ö; nen

God moñwtunatyayat ep yesvani. ³⁰ Noqw meh, haqawat nuhtuñkyaqam mohti'wisni, pu mohti'wisqam nuhtuñkyani.

Jesus' Love for Jerusalem (Mt 23.37-39)

³¹ Noqw ép tawat ep hakim Pharisee-sinom Jesus aw ökihqe, aw pañqawwa: Um yámake', yañqw ahpiyni. Taq Herod un nīnaniqey nāwakna. ³² Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Yúpave, awye' put Isawuy aw pañqawaa: Meh, nu hapi nukpanhihikwsimuy nuhtuñaqw ipwanta, pu tūqalapsinta, pūu, pu piw qāvoo, pu pāyis talqat ep imakiway añ nu kuyvani. ³³ Nikañw pay nu nawus pu' Jerusalem aqw hoyhtani, pu qāvoo, pu lōtoki. Ispi soon God lavay'ayaat Jerusalem añqw nāp haqam sūlawhtini. ³⁴ Is ohi uma Jerusalem ep sínomu! Is ohi umuñemi! Uma pi God lavay'aymuyatuy qōyantota, pu umumi ayatiwyaqamuy tatatupqōyantota. Pas as nu hihsakishaqam umuy tsovalani, kowākowuhti timuy masay atpikaqe tañatañwuqat pan'i; noqw uma hapi qa nānawakna. ³⁵ Meh, God umuhkiy pay tatamhta. Noqw nu umumi pas antsa pañqawni: Pay uma yahpiy haqahpiy soon inumi yórikyani. Nikañw hisat aw pituqw, uma pañqawani: Tutuyqawhqat natñwaniyat añ pitutoqa nam tayawintiwaaw, kitotani. Noqw pep pu' uma inumi piw yórikyani.

14

Jesus Heals a Sick Man

¹ Pu hisat nasuñwintalōñnit ep Jesus Pharisee- sinmuy amuñaqw hakiy pas mohpeqnihqat kīyat ep tūmoyta. Noqw puma put aw pās tunatyawyuñwa. ² Noqw meh, hak tāqa pāmoktuyat tūtuyhqqa Jesus apyeve qatu. ³ Noqw Jesus lavayhtiqa tutavot aw tuvoti'yuñqamuy-nikañw pu Pharisee-sinmuy amumi pañqawu: Ya pay hak nasuñwintalōñnit ep hakiy qalapsinaniqpw pam sūanta? ⁴ Noqw puma qa hiñqawwa. Noqw Jesus put ñuahqe, qalapsinat, mātavi; ⁵ Nit pumuy amumi pañqawu: Kurs uma haqawa moropkoy'tani, sen wakasvokoy'tani. Noqw kurs pok'at nasuñwintalōñnit ep hōtsit aqw posni. Ya sen put pohkoy'taqa qa āpiy pay pañqw pu hóroknani, nāmahin pi nasuñwintalōñniniq'ō. ⁶ Noqw puma kurs hiñqawani.

Hospitality and Humility

⁷ Pu pam tūtsamiwyaqamuy amumi tātayhq, kurs puma núnukñwat qenit namorstotaqw, pam amumi tutaptaqe, amumi pañqawu: ⁸ Ason hak nāñuiwhqat ep nōviwhqat ep un tūtsamq, um qa pas susnukñwat qenit ep qátuptuni, taq nāp hisat pi sen un tūtsamqa uhpenihqe hakiy pas pavan sinot

tütsamht, ⁹ Uminen ūmi pañqawni: It qenitoynaa, kítani. Noqw pahsat pu um hamanhtini, susqalaveq qatuptunigee. ¹⁰ Um qa panhtiqw, ason hak uñ tütsamq, um susqalaveq qatup-tumantani. Noqw uñ tütsamqa pite', ūmi pañqawni: Ikwatsi, um pavan ayo nukñwat aw hóyokni, kítani. Noqw pep pu' umum nōnovaqam uñ kaptsi'yuñwni. ¹¹ Taq haqawa pavan nāhihtataqa hapi qahimuniwhtini; pu nāqahihtataqa hapi a'nō hímuniwhtini. ¹² Pu Jesus piw put tütsamqat aw pañqawu: Um wukonovate', qa uhkwatsmuy tütsammantani, piw uhsino-muyu, piw uqlaq kahaksinmuyu; taq ka puma soon qa uñ tütsamyaqw, pay pam ūmi ahoytiwni. ¹³ Ason um tūnopnanik, añ ōokiwyaqamuy tütsammantani, pu qapasiwyuñqamuyu, pu qayaktaqamuyu, pu qapostalyaqamuyu. ¹⁴ Nen um hahlayhpit epni. Pi puma kurs hin ūmi put añ ahoytotaniq'ō. Pay ason añ súanyuñqam ahoy yesvaniwhq, pep pu' God ūmi put ep ahoytani.

The Parable of the Great Feast
(Mt 22.1-10)

¹⁵ Noqw put amum nōnovaqamuy amuñaqw haqawa it navotqe, put aw pañqawu: Pas hak God moñwtunatyayat ep nōsniqa hahlayhpit epni. ¹⁶ Noqw pam put aw pañqawu: Hak tāqa wukonovataqe, kaysiwhqamuy tütsama. ¹⁷ Nihqe nonopsattiqw, tütsamiwyaqamuy amumi tumal'ayay hōnaqw, pam amumi pañqawu: Huvam pewyaa; pay sohsoy himu yukiwta. ¹⁸ Noqw puma sohsoyam sun hihta akw qe'yanigey pan unañwtoti. Noqw mohti'maqa put aw pañqawu: Piw nu hihsaq tutskwat túihqe, pas soon qa aw kuyvatoni. Himu nu as pay qa awni. ¹⁹ Noqw suhka pañqawu: Piw nu tsivót-sikip nanasñwamuy tumalwawakastuy túihqe, pas piw soon amumi qa pohtani. Himu nu as pay qa awni. ²⁰ Noqw suhka pañqawu: Piw nu nōmataqe, ōviy kurs hin awni. ²¹ Noqw ōviy pam tumal'aya pítuhqe, ñit moñwiñ āawna. Pahsat pu ki'taqa itsívutiqe, tumal'ayay aw pañqawu: Yupa kaktayii, kímii, kihkisonva, pu kíkiskat aw'i; nen um añ ōokiwyaqamuy, pu hihta akw qapasiwyuñqamuy, pu qayaktaqamuy, pu qapostalyaqamuy añqw tsamni. ²² Noqw tumal'aya panhtiqe pañqawu: Moñwi, pay um hintaniqat pañqawhq, nu as anhti; noqw pay nāt ep qeni. ²³ Noqw moñwi tumal'ayay aw pañqawu: Yupa, kurs pōnawita, pu kwiya'uy'uhstít aw'i, nen um añqw sinmuy tusoqtsamhq, ikiy ep ohpokni. ²⁴ Pi nu ūmi pañqawni: Imuy tahtaqtuy as tütsamiwyaqamuy amuñaqw qa haqawa inovay añqw nōsni.

The Cost of Being a Disciple
(Mt 10.37-38)

25 Noq̄w sinom q̄aan'ewakw hintaq̄am Jesus ámumya. Noq̄w pam namtók̄qe amumi pañq̄awu: 26 Inuminihqa nawus nay, pu yuy, pu nōmay, pu timuy, pu pāvamuy, pu tupkomuy, pu q̄ōq̄amuy, pu siwamuy, pu hikis pas nāp q̄atsiy enañ aw q̄a suhta'ewni. Hak q̄a panhtinik, soon inuñk w̄isiwtani. 27 Pu nahoyehtsiy q̄a yankañw inuñknihq̄a pas soon inuñk w̄isiwtani. 28 Kurs uma haq̄awa ōmi wupakitaniq̄ey tunatyawte', ya sen pam q̄a mohti q̄atupte', hin hihkayat añ w̄uwani, sen aw aptsi'nitaq̄eyu? 29 Nāphisat pi pam as q̄aq̄atspiyat yukut, pay kurs hin put aw yúkuniq̄w, aw yorstoq̄am sohsoyam akw tututsiwtivaye', 30 Pañq̄aq̄wani: I' as k̄ivat, pay kurs hin aw yúkuni. 31 Hal kurs hak haq̄am moñwi sukwat moñwit aq̄w kihpokte', ya sen pam q̄a mohti q̄atupte' añ w̄uwani, sen pay pam pakwūt-sikip sōmorit pahsa' sinoy'kañw, put ahsawvatoq̄at áñwutaniq̄eyu, pam sunát-sikip sōmorit pahsa' sinoy'taq̄'ō? 32 Noq̄w kurs pay hinniniq̄w, nāt mi' pas yāvaq̄wniq̄w, pam aq̄w hakiy tuaw'ayhte', pay hintaq̄at akw puma q̄a nāmi may'taniq̄at aw tūviñtani. 33 Noq̄w ōviy pay pan hapi kurs uma haq̄awa sohsoq̄ hihta himuy q̄a tatamhte', pas soon inuñk w̄isiwtani.

Worthless Salt
(Mt 5.13; Mr 9.50)

34 Ōña as lolma; n̄ikañw kurs pam suhuviwe', sen hihta akw suhutiwni? 35 Pam tutskwat aw q̄a nukñwa, piw kwitatsvalnit aw'i. Pay p̄anis-sa pi hakim put maspayañwu. Tuq̄ayvastotaa! Uma pi naqvuy'yuñwa.

15

The Lost Sheep
(Mt 18.12-14)

1 Pahsat pu moñwit eñem s̄ivat ōmalalwaq̄am, q̄aanhinwisq̄amuy amumum sohsoyam put aw tūq̄ayyuñwniq̄e aw h̄oyokya. 2 Noq̄w Pharisee-sinom, tutavot tutuq̄aynayaq̄amuy amumum Jesus aw q̄ayan unañway'yuñqe pañq̄aq̄wa: Tuwat i' t̄āqa q̄aanhinwisq̄amuy pas amu'puñalkañw, amumum tunōshomhta. 3 Noq̄w pam tūwutsit hihta tuawi'taq̄at akw amumi lavayhtiq̄e pañq̄awu: 4 As kurs umuñaq̄w haq̄awa tsivót-sikip sunat kanelvokmuy'taq̄w suhka kurs haq̄amini. Ya pam nālöp sunat pakwt pept sihkay'taq̄amuy haq̄am tutskwave q̄a mātapt, pu haq̄aminihq̄at heptoni, pas tūwaniq̄e pahsavoo? 5 Pu pam put tuwe', hahlaykañw sukpa' tsoki'kañw, 6 Kiy ep pite', kwatsmuy, pu kisñwamuy tsovale', amumi pañq̄awni: Huvam inumum hahlayyaa, nu ikanelvohkoy kurs haq̄aminihq̄at tuwa, kitani. 7 Nu umumi

pañqawni: Noqw pan hapi hak sūka qaanhinmaqa tunatyay añqw lasq, put ep òveqatsit ep yesqam hahlayhtotiñwu; sinom nālöp sunat pakwt pept sihkay'taqam súanhinwisqam kurs hihta añqw lasyaniqw, puma pumuy amuhpe qa pan hahlayhtotiñwu.

The Lost Coin

⁸ Pu sen kurs hak wuhti pakwt qötsásivat himuy'kañw, sukwa haqami hintsanni. Puyaw pam wihqöhít qa úwiknat, ahpave maspe', pás hepni, pas ason put túwaniqey pahsavoo. ⁹ Pu pam put tuwe', kwatsmuy, pu kisñwamuy tsovale', pañqawni: Huvam inumum hahlayyaa; nu sívat haqami hintsanqey ahoy tuwa, kítani. ¹⁰ Nu umumi pañqawni: Noqw pan hapi hak suhka qaanhinmaqa tunatyay añqw lasq, put ep God hoñviaymat pas hahlayhtotiñwu.

The Lost Son

¹¹ Pu pam pañqawu: Hak tāqa löqmuy tiyotimuy'ta. ¹² Noqw tsāywa nay aw pañqawu: Inaa, as um hihta úhimuy añqw imakiway nuy máqani. Noqw pam hihta akw qátuhqey tiyotimuy namqana. ¹³ Noqw ahpiy qa wūhakis talq, pay tsāywa sohsok hihta himuy tsovalat, yāvoqhaqamii; nihqe pepehaq qahopqatuhqe, hihta himuy paysoq hintsana. ¹⁴ Nihqe pam put sohsokq, pep tutskwat ep wukotönösti; noqw put ahpa' himu súlawhti. ¹⁵ Noqw pam pep tutskwat ep hakiy sinot aw nātuwikta. Noqw pam haqe' pásay aw put hōnaqw, pam pitsötivokmuyatuy lālayi. ¹⁶ Noqw pitsötim hihta pahpuyat nōnovaqw, as pam put öyniqe amumi kwañwáy'tuswaqw, pas qa hak put hihta maqa. ¹⁷ Noqw pam unañwtalawvaqe pañqawu: Istáhihi! Kaysiwhqam inay eñem hihta öviy tumalay'yuñqam nōsiwhqat qarūrumnayaqe, akwsiñwni'yuñqw, nu yephaqam tsōnmomoki. ¹⁸ Han pi inay aqwnen, aw pañqawu: Inaa, pas nu Oveqatsit ep Qátuhqat ehpewi qaanhti, piw uhpewii. ¹⁹ Nihqe soon nu yan'ewaynīkanw uhtinihqey pan túñwantiwni. Pay um nuy tumal'ayatani, nu kítani. ²⁰ Pu öviy pam wunuptut, nay aqw'a. Noqw pam nāt yāvaqniqw, naat put túwahqe, ehpewi wárikqe, kwapkaqe súmavoktat, put tsohtsona. ²¹ Noqw tiat put aw pañqawu: Inaa, pas nu Oveqatsit ep Qátuhqat ehpewi qaanhti, pu uhpewii, nihqe soon nu yan'ewaynīkañw uhtinihqey pan túñwantiwni. ²² Noqw pay naat tumal'aymuy amumi pañqawu: Uma pew yuwsit susnukñwat yawwise', put yuwsinayani. Pu uma tañapsomnayay, totsvaknayani. ²³ Nen uma wakashoyat wíwakiwtaqat pew wikye', nīnayani; noqw itam nōnove', hahlayyani. ²⁴ I' iti as soñawnen makt ahoy tātayi; i' as kurs haqaminit ahoy nātuwiwa. Noqw pahsat pu puma hahlayhtivaya. ²⁵ Noqw tiat

wūyoqwa pasvehaqam tumalay'ta. Nit pam kīmi hayiñwnaqw, ep lēlenyaqat, pu tīvaqw, pam navota. ²⁶ Nihqe pam sukwat tumal'ayat wānwayhqe, puma hinoqpw pantsatskaqat put tūviñta. ²⁷ Noqpw pam put aw pañqawu: Uhtupko pitu; noqpw una wakashoyat wīvakiwtaqat put eñen nīna, pam put qahintaqat suphelawtaqat pitsínaqe òviy'ò. ²⁸ Noqpw pay pāvaat itsívutiqe, aw pákiniqey qa nakwha. Noqpw òviy naat aw yámakqe, aw kuwawayku. ²⁹ Noqpw pam lavayhtiqe nay aw pañqawu: Istáthihi! Nu hihsa'haqam yahsañwuy añ unem tumalay'ta; piw nu qa hisat uhtutavoy hihtawat qaanhti. Noqpw nu ikwátsmuy amumum hahlayniniqw, um qa hisat nuy kapirshoyat maqa. ³⁰ Noqpw i' uhti tuwat nāhuhayayaqamuy amuhpa' un hihta akw qátuhqat sohsok'ò. Noqpw pam ahoy pituqw, āpiy pay um put eñem wakashoyat wīvakiwtaqat nīna. ³¹ Noqpw naat put aw pañqawu: Itii, pay pi um sutsep inumum yanta; noqpw sohsok himu ihimu úhimuu. ³² Pay pi tatam itam qatsítote', hahlayyani. Pi i' uhtupko as soñawnen makt, ahoy tātayi, kurs haqaminit ahoy nātuwiwa.

16

The Dishonest Manager

¹ Pu piw pam put aw nánatuwnayaqamuy amumi pañqawu: Hak kahaktaqa hakiy put eñem hihta himuyat aw tunatyawtaniqat aw tavi. Noqpw yaw put himuyat aw tunatyawtaqa put himuyat hovalantaqat moñwíyat āawnaya. ² Noqpw pam wānwayhqe, put aw pañqawu: Ya nu it hihta navota? Um hin hihta ihimuy as tunatyawtaqey nuy āawnani; pay um soon pāpu hihta ihimuy aw tunatyawtani. ³ Pu pahsat pam hak hihta aw tunatyawtaqa unañwpeq pañqawu: Ya sen nu hinhtini? Imoñwi itumalay nuy nawhkiníq'ò. Kurs nu hin pasva tumalay'tani; nu hihta tuñlay'taniqey hahmana. ⁴ Hal kurs nu yanhtini. Noqpw hisat nu itumalmakiway añqw ayo tūviwhq, sinom nuy kiy ep pās taviyani. ⁵ Kítahqe, òviy pam moñwíyat aw pöiwyuñqamuy nānap wānwayhqe, mohti'maqat aw pañqawu: Um hihsa'haqam imoñwiy aw pöiwa? ⁶ Noqpw pam pañqawu: Pay tsivót-sikip sunat tuwanit wihkuyita. Noqpw pam put aw pañqawu: Uhpöiy pey'taqat kwusut, ayam suqtuptut, lōq sunat pakwt sihkay'taqat pēnaa. ⁷ Pahsat pu pam piw sukwat aw pañqawu: Noqpw umwa hihsa'haqam pöiwa? Noqpw pam pañqawu: Pay tsivót-sikip sunat tuwanit söhövosita. Noqpw pam put aw pañqawu: Uhpöiy pey'taqat kwusut, nālöp sunat pēnaa. ⁸ Noqpw put moñwíyat put ep put aw tayawinlavayhti, pas pam tuhishinhtiqw òviy'ò, nāmahin pi as pam qa súan hinhtiq'ò. Pi yep qatsit tunatyayat añ hinwisqam nāp sinomuy amumiwat pas qa ūnatu. Noqpw

pay tālat aň hinwisqam qa pumuy amún tutuhistu. ⁹ Noq̄w nu umumi pañqawni: Uma yep qatsit ep hihta umuhimuy akw nennem tükwatslalwani; noq̄w ason umuhimu súlawhtiqw, puma umuy haqam sutsep yesniqat aw ökinayani. ¹⁰ Hak sustsa' ep qa paysoq hintsakqa piw nihtiwtaqat ep qa paysoq hintsakñwu; pu sustsa' ep paysoq hintsakqa piw nihtiwtaqat ep paysoq hintsakñwu. ¹¹ Paniq̄w öviy kurs uma yep qatsit ep hímuy'tiwHQat paysoq hintsatsne', ya sen hak hihta hihkay'taqat pas antsanihqat umumi nóani? ¹² Pu uma hihta qa umuhimuy aw qa suan tunatyawwisq, ya sen hak hihta pas umuhimuyniniqat umumi nóani. ¹³ Kurs hin tumal'aya löqmuy moñwímuy amuñem tumalay'tani; ispi soon pam qa sukwat aw pay qa yan unañway'kañw, súkwat-sa pas hahlayni; sen pay hihtawat-sa aw pas yuki'kañw, pu sukwat pay qa hímuni. Kurs hin uma kähakiwuy öviy tumalay'kahkañw, piw God eñem tumalay'yuñwni.

Some Sayings of Jesus

(Mt 11.12-13; 5.31-32; Mr 10.11-12)

¹⁴ Noq̄w Pharisee- sinom sīvat tuñlay'yuñqam sohsok it nanapta; nihqe put aw tututsiwyā. ¹⁵ Noq̄w pam pumuy amumi pañqawu: Uma pi sinmuy amumi lolmat nālavaytañwu; noq̄w pi God umumi umuh'unañway navoti'ta. Pi himu sinmuyniqw pas hímunihqa God-niqw tuyoy'eway'o. ¹⁶ Hisat John pítuhqat aw pahsavo hin hinwisniqa tutavo yuaatiwa, pu God lavay'aymuyatuy lavayiam pīwu. Noq̄w pahpiy pu' God moñwtunatyayat yuaatiwhq, sinom sohsoyam aqw nānaqasya. ¹⁷ Pay tokpela, pu tūwaqatsi tūwayaniq̄w, pam pantaqa qa pas hinta; noq̄w pay tutavot ep sushisay pey'taqa alöntiniq̄w, pam pantaqa pas qatuvosi. ¹⁸ Nōmay mātapqa piw sukw amum qatupte', tokot sokoptañwu; pu puwsuñway añqw mātaviwhqat amum qatuptuqa tokot sokoptañwu.

The Rich Man and Lazarus

¹⁹ Hak kahaktaqa tsatsákwmötsaput a'nö hihkay'taqat yuws'i'kañw, nāqavo hihta nasani'tañwu. ²⁰ Noq̄w pu piw hak okiw hihta nuhtumi tuñlay'taqa, Lazarus yan mātsiwhqa put hötsíwat epeq taviwa, u'yasanikañwo. ²¹ Nihqe pay okiw as ñas'ew pam kahaktaqat nönöspiyat añqw hihta piñput tūmoytaniqey nāwakna. Noq̄w popkot öke', okiw put uyayat aň leñitsmitotañwu. ²² Noq̄w ahpiy pantaqw, i' okiwsino mōki, Noq̄w God hoñviaymat put ömiq wikyaqw, pam Abraham aqlap qatuptu. Noq̄w pu tuwat kahaktaqa mokqe āmiwa. ²³ Nihqe maskiveq kānavoti'kañw, kwuhpukqe, Abraham yāvoq tuwa, pu Lazarus put aqlap qátuhqata. ²⁴ Pu pam tsa'lawhqe pañqawu: Inaa, Abraham, um okiw nuy ökwatuwe',

peqw Lazarus hōnaqw, pam malatsiy tsukuyat kūyit aqw mórokmat, ileñiy hukanani; taq nu yepeq ūwiñwuy ep pas okiw kānavoti'ta. ²⁵ Noqw Abraham pañqawu: Itii, pay ura um uhqatsiy ep hihta úhimuy lolmat ömahta; noqw pu pan piw Lazarus hihta qalolmat ömahta. Nit pu' pam suyan unañwtiqw, umwa tuwat kānavoti'ta. ²⁶ Pu piw pi itamuhtsave a'nö tupqa yukilti; pantaqw öviy as yañqw umumiqyaniqam kurs hinyani; pu piw as umuñaqw peqwyaniqam kurs hinyani. ²⁷ Pahsat pu pam pañqawu: Inaa, um as turs inay kiyat aw put hōnani. ²⁸ Taq nu tsivot tupkomuy'ta. Noqw pam hin yórikqey pumuy āawnaqw, puma qa tuwat peqw kānavotpit aqwyani. ²⁹ Noqw Abraham put aw pañqawu: Pay pi puma Moses-nikañw pu God lavay'ayamuyatuy lavayiyamuy oyi'yuñwa. Pay ason pumuy amumi tūqayyuñwni. ³⁰ Noqw pam pañqawu: Qae, Ina Abraham, pay hak so'pumuy amuñaqw amuminiqw, soon puma tunatyay añqw qa lasyani. ³¹ Noqw pam put aw pañqawu: Pay pi puma Moses-nikañw pu God lavay'aymuyatuy lavayiyamuy qa aw tūqayyuñwe', nāmahin pi hak so'pumuy amuñaqw ahoy tātayhq soon tūtuptsiwani.

17

Sin

(Mt 18.6-7, 21-22; Mr 9.42)

¹ Pahsat pu Jesus put aw nānatuwnayaqamuy amumi pañqawu: Pas soon sinmuy lomavöhut añqw lasnayaqam haqami peveltini. Nikañw pumuy amuñem pas is'ohini. ² Kurs hak imuy tsātsakwmuy hihtawat ayo lasnaqw, put eñem pas is'ohini. Pay pi tatam māta put kwapkaqe hāyiltiqw pam wuhkovatuphamiq tūviwhq, pam put eñem lolmani. ³ Uma nānami tunatyaltotini, kurs uhpava, sen uhtupko ūmi qaanhtiqw, um put u'nanani. Noqw kurs pam qaanhtipuy ep qahahlayhtiqw, pay um put pantaqat put ahpiy ayo yúkuni. ⁴ Pu kurs pam tāwat ep tsañe'sikis ūmi qaanhte' put tāwat ep tsañe'sikis ūminen, qahahlayhtiqey pañqawhq, um hapi put pantaqat put ahpiy ayo yúkumantani.

Faith

⁵ Noqw ayaiwyuñqam Tutuyqawhqat aw pañqawu: Um okiw itahtuptionsiwniy aw hōyoknani. ⁶ Noqw Tutuyqawhqa pañqawu: Kurs uma pay hihin tuptionsiwni'yuñwe', nāmahin pi pam mustard-uyit pōsiyat an tsāyniqw, uma it sycamine-tsokit nāipwaniwe', wuhkovatuphaveq kwihpiwniqat pañqawu, soon pam umuhlavayiy qa anhtini.

⁷ Kurs uma haqawa tumal'ayay'taqw pam haqam tutskwat qöritani, sen wāwakastuy nopni'tani. Ason pam pasnaqw pituqw, ya um put aw yan lavayhtini: Taay, um tunösvoñat aw qatuptuni, aw kítani? ⁸ Sóoni. Um yanwat put aw layayhtini: Um namuptat inuñem nōvatat, nuy nopnani. Noqw nu tūmoytani, pu hikwni. Ason pay um inuñk nösni, pu hikwni, kítani. ⁹ Ya sen um put aw kwakwhatani, pam hin ayatiwhqey anhtiqtat ep'e? Pay ka sóon'i. ¹⁰ Noqw pay pan hapi öviy piw uma tuwat hin ayatiwye', sohsok anhtote' pañqaqwani: Pay itam okiw qa hihta apitoti. Pi pay itam itah'ayaway-sa anhtoti, kitotani.

Jesus Makes Ten Lepers Clean

¹¹ Noqw pam Jerusalem aqwnihqe, Samaria-tutskwat, pu Galileet-tutskwat pañ qaqlavaqa pañsoq'a. ¹² Nihqe pam haqam kitsókimi pituqw, hakim pakwt tahtaqt tokoplelet tütuyyaqam put ahsawvayaqe yāvaqw hōñi. ¹³ Nihqe puma pañqw tsa'lalwaqe pañqaqwa: Jesus, Moñwi, um okiw itamuy ökwatuwni. ¹⁴ Noqw pam pumuy túwahqe, amumi pañqawu: Huvam God awwat momñwituy amumi nāmahtaknawisaa. Noqw puma nāto aqwyakahkañw, pay powaltoti. ¹⁵ Noqw pumuy amuñaqw sūka qalaptuqey navotqe, ahoy namtökt, pu pas tōnay añqe' God pas hihtata. ¹⁶ Nihqe pam Jesus kukmiq nātuvaye put aw put ep hahlayhti. Noqw pam hak Samariat añqw sino. ¹⁷ Noqw Jesus lavayhtiqe pañqawu: Ya qa pakwt-nihqam powaltoti? Noqw ya ima peptnihqam haqamiya? ¹⁸ Ya pay qa hak God pas hihtataniqe pitu, hal pay i' qa-Jew-sino-saa? kita. ¹⁹ Pu pam put aw pañqawu: Wunuptut, aqwhaqamii. Pay um qapēvewnaqe qalaptu.

The Coming of the Kingdom (Mt 24.23-28, 37-41)

²⁰ Noqw hisat God moñwtunatyayat aw pítuniqtat ima Pharisee-sinom Jesus tūviñtota. Noqw pam umumi pañqawu: Pi God moñwtunatyat qa susmataqpuva pítuni. ²¹ Soon hak pañqawni: Meh, pam ep'e, sen Meh, pam ayamo, kítani. Ispi meh, God moñwtunatyat yep umuhsonveniç'ö. ²² Pu pam put aw nānatuwnayaqamuy amumi pañqawu: Pay uma nāto nuy Sinot Tiyat as ñas'ew sūs talōñvaqtat ep umumumniqtat nānawaknaniqw, soon pam antani. ²³ Noqw ephaqam sinom umumi pañqaqwani: Meh, pam yep'e! sen Meh, ayamo! kitotani. Noqw uma hapi qa aqwyani; piw qa amuñkyani. ²⁴ Pi talwihpiki tokpelat añ ahsupoq tälawvañwu. Noqw pay hapi pan piw nu Sinot Tiat italōñiy ep hinhtini, hisat píte. ²⁵ Nikañw pay mohti pu' qatsívaptsiwuñqam nuy hīhihta akw okiwsasnayani, pu nuy tūvayani. ²⁶ Noqw ura Noat qatsiyat

ep hin yēsiwhq, pay hapi pan piw hintani, hisat nu' Sinot Tiat ahoy pítuq'ö. ²⁷ Ura puma nōnova, hīhikwya, nōmalalwa, puwsuñwllalwa, hisat Noa pākihut aqw pākihqat aw pahsavoo. Noqw pātsikq, puma sohsoyam súlawhti. ²⁸ Pu pay ura piw pan Lot qatsiyat ep hinta. Sinom nōnova, hīhikwya, hihta tuhtuy'ya, hihta huyalalwa, uylalwa, pu kīlalwa. ²⁹ Noqw ura hisat Lot Sodom añqw ahpiyniqw, ep tāwat ep ūwiñw hihta sika hpik owat enañ ōñaqw löhöhöykuqe sohsokmuy kīqöta. ³⁰ Noqw nāt hapi pantani, hisat nu' Sinot Tiat mātaqtıq'ö. ³¹ Put talönvaqat ep kits'oveqnihq pañqw hāwe', nawus soon hihta himuy öviy ahpami papkini, súwayaniqe öviy'ö. Pu piw pasvenihqa qa kīmii. ³² Uma Lot nōmayat u'ni'yuñw. ³³ Qatsiy ayo táviniqey tunatyawtaqa put kwayhni; pu qatsiy kwayhqa hapi put ayo távini. ³⁴ Nu umumi pañqawni: Put tōkilat ep hakim löyöm sūkw puvuw hpit añ qatsni. Suhka wīkiwhq, suhka akwsiñw. ³⁵ Hakim löyöm wuhtit nāma nūmantani. Suhka wīkiwhq, suhka akwsiñw. ³⁶ Hakim löyöm pasve hinnumni. Suhka wīkiwhq, suhka akwsiñw. ³⁷ Noqw puma lavayhtotiqe put aw pañqaw: Hāqamni, Tutuyqawhqa? Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Pay haqam himu mokputniqw, pañso hapi wiwisokt sumitsovaltiñwu.

18

The Parable of the Widow and the Judge

¹ Noqw sinom sutsep nānawakne', qa nañ'eknayaniqat Jesus pumuy tutuqaynaniqey nāwakna. Nihqe öviy pam it tūwutsit akw umumi lavayhtiqe, ² Pañqawu: Haqam kitsókit ep hak tāqa qatu. Pam hak sinmuy amuñem hin yuykuñwu; nikañw God qa mamqasi, piw sinmuy qa kaptsi'ta. ³ Noqw pu piw pay pep hak koñnalavu qatu. Noqw pam hak wuhti tāqat aw pítuhqe aw pañqawu: Um inuñem ituwqay aw nāoy. ⁴ Noqw pay as pam hihsavo qa nakwha; nit pay unañwpeq pañqawu: Pay as pi nu God qa mamqasi, piw sinmuy qa kaptsi'ta. ⁵ Noqw i' koñnalavu inumi sus'itsq, pay öviy nu eñem nāoy. Taq pam añk sasqe, nuy puhtsemoknani, kita. ⁶ Pu Tutuyqawhqa pañqawu: Taay, kurs huvam sinmuy amuñem hin yuykuñwuqa qa sūanhinmaqa hin lavayhtiqat nanaptaa. ⁷ Noqw puyaw God pas añ nāp namoramuy put aw tālö'nikañw, pu tōkilat añ tsaykitaqamuy amuñem qa nāoy? Ya pam sōwuni? ⁸ Nu umumi pañqawni: Pas soon pam pumuy amuñem qa sūnaoy. Noqw pay pi as pantaqw ason nu' Sinot Tiat hisat pite', ya nu sinmuy qapēvewni'yuñqamuy tūwani?

The Parable of the Pharisee and the Tax Collector

⁹ Noqw haqawat suan hinyuñqey qanāvevewnayaqam ayam pētuy qahihtay'yuñwa. Noqw Jesus pumuy amumi it tūwutsit lavayhti: ¹⁰ Hakim lōyōm tāqat nāwaknaniqe God kīyat aw paki. Suhka Pharisee-sínoniqw, pu suhka moñwit eñem sīvat ōmalawhqa. ¹¹ Noqw Pharisee-sino wunuwkañw, nāwaknaqe yan nāyuaata: Kwakwhay God. Kwakwhat pi nu sinmuy qa amunta-hihta tukwhantota, qa suan hinyuñwa, qa nāp himuy amum hinwisa, hal hikis yep moñwit eñem sīvat ōmalawhqa an'i. ¹² Nu tsañe'sikis talōñwintiwihqat añ lōs nap-walañwu. Nu sohsok hihta ihmuy pakwút-sikivo sun oyiw-taqat añqw sūp oyit ūmi nóañwu, kita. ¹³ Noqw moñwit eñem sīvat ōmalawhqa pay ayam haqam wunuwkañw, soon ñas'ew ōmi kwuhpukniqe okiw tawitsqay wuvahtikañw pañqawlawu: God, um okiw nuy qaanhinmaqat ōkwatuwni, kita. ¹⁴ Nu umumi súañqawni: I'wa qenive wunuwkañw, nima; noqw mi'wa qa pankañw ahpiy'o. Pi nāhihtataqa qahimuniwhtini; noqw nāqahihtataqa pas pavan hímuniwhtini.

Jesus Blesses Little Children

(Mt 19.13-15; Mr 10.13-16)

¹⁵ Noqw sinom Jesus aw titipostuy tsamvaya, pam amumi tónokniqat ōviy'o. Noqw put aw nānatuwnayaqam amumi yórikyaqe, pumuy mēwa. ¹⁶ Noqw pay Jesus pumuy wánwayhqe pañqawu: Uma tsātsakwmuy inumiyaniqat nakwhanayani, nen qa mēwantotani. Pi puma hapi God moñwtunatyayat aw yuñni. ¹⁷ Pas antsa nu umumi pañqawni: Pas God moñwtunatyayat tsākw qa an kwúsuhqa soon pañso pákini.

The Rich Man

(Mt 19.16-30; Mr 10.17-31)

¹⁸ Noqw hak pavansino Jesus tūviñtaqe aw pañqawu: Lolma Tutuyqawhqa, ya nu hihta hinhte', qatsit qaso'taqat himuy'vani? ¹⁹ Noqw Jesus put aw pañqawu: Ya hinoqw um nuy lolmalawu? pi qa hak lolma, pas sūkaa, God. ²⁰ Pay um hin hinwisniqat tutavot navoti'ta: Um tokot qa sokoptani; um qa hakiy nīnani; um qa hihta ūuyini; um hakiy qa atsátoynani; um unay, pu uñuy pumuy kaptsi'tani, it'a. ²¹ Noqw pam pañqawu: Pas nu itsákoy añqaww iit añ ahsupoq hinma. ²² Noqw Jesus it navotqe, put aw pañqawu: Nikañw um sūpwat qaanma. Um hihta ūhimuy sohsok huye', añ ōokiwyaqamuy put huytani. Nen um ōveqatsit ep hihta nukñwat soon qa himuy'vani. Nit um añqwnen inuñkni. ²³ Noqw pam it navotqe, pas qahahlayhti, pas pam qaan'ewakw kākahnihqe ōviy'o. ²⁴ Noqw Jesus put pas qahahlayhti qw navotqe pañqawu: Pas añ hihta akw kākak'iwyuñqam God moñwtunatyayat aw yuñwniniqw amuñem qa tūvoshinta.

²⁵ Pay himu pohko pōlay'taqa tsakomostat añ pōrokput añ pákiniqw, pam pantaqa pas qa tūvosi. Nīkañw kahaktaqa God moñwtunatyayat aw pákiniqw, pam put epnihqe pas qa tūvosi. ²⁶ Noqw hakim put nanaptaqam pañqawa: Noqw pantaqw hak sen ayo yámakni? ²⁷ Noqw pam pañqawu: Pay añ himu sinmuyniqw pas kurs hin pasiwtaniqa pay God-niqw pasiwta. ²⁸ Pahsat pu Peter pañqawu: Meh, itam hapi sohsok hihta tatamhtotat uñk nankwusa. ²⁹ Noqw Jesus pumuy amumi pañqawu: Pas antsa nu umumi pañqawni: Pas qa hak haqam paysoq God moñwtunatyayat ōviy kiy, sen nay, sen yuy, sen pāvamuy, sen tupkomuy, sen qōqamuy, sen siwamuy, sen nōmay, sen timuy tatamhta. ³⁰ Pi pam yep qatsit ep pay a'nō hōyokput ōmahtani, pu qatsit nātoniqat ep qatsit qaso'taqata.

Jesus Speaks about His Death a Third Time
(Mt 20.17-19; Mr 10.32-34)

³¹ Pahsat pu pam pakwt lōq sihkay'taqamuy nāmi tsovalaqe, amumi pañqawu: Meh, itam hapi Jerusalem aqwya. Noqw God lavay'aymat Sinot Tiyat hin pēnayaqw, pam pantaqa sohsoy aw antsaniwni. ³² Pi nu qa-Jew-sinmuy amumi mātaviwhq, puma nuy tututsiwnayani; nuy okiwsasnani; pu inumi tōhtotani; ³³ Pu puma nuy wuvahtotani; pu nuy nīnani. Noqw pāyis talq nu ahoy tātayni. ³⁴ Noqw pam hiñqawhqat puma qa mātsi'yuñwa, put lavayiat pumuy amumi tupkiwtaqw ōviy'o. Pu pam hihta pañqawhqat puma qa māmatsya.

Jesus Heals a Blind Beggar
(Mt 20.29-34; Mr 10.46-52)

³⁵ Pu ahpiy pantaqw pam Jericho-kitsókit aw hayiñwnaqw, hak qapostalqa pōhut qalave qatukañw, okiw hihta nuhtumi tuñlay'ta. ³⁶ Noqw sinmuy qaan'ewakw hintaqamuy pañ haqamiyaqe mowawatiwisq, pam navotqe, put tūviñta. ³⁷ Noqw yaw Jesus Nazareth añqw sínonihqa haqaminihqat puma put āawnaya. ³⁸ Noqw pam tsa'lawhqe pañqawu: Jesus, um David Tiat, um okiw nuy ōkwatuwni. ³⁹ Noqw ima mohti'wisqam put mēwayaqe, pay qa hiñqawlawniqat aw pañqawa. Noqw pahsat pu pas pam tuwat pavan kēew pañqawu: Um David Tiat, um okiw nuy ōkwatuwni. ⁴⁰ Noqw Jesus huruhtiqe puma put aw wikyaniqat pañqawu. Noqw pam put aw pituqw, Jesus put tūviñtaqe, ⁴¹ Aw pañqawu: Ya nu uñ hintsanniqat um nāwakna? Noqw pam pañqawu: Tutuyqawhqa, um as okiw ivosiy tälawnani. ⁴² Noqw Jesus put aw pañqawu: Pay nam uhposiy tälawnaa. Pay um qapēvewnaqe ayo taviwa. ⁴³ Noqw pahsat pay pam pōsiy tälawna; nihqe Jesus añki, God pas hihtatimakañwo. Noqw sinom sohsoyam put aw yórikyaqe, God pas tayawnaya.

19

Jesus and Zacchaeus

¹ Noqw Jesus Jerichot aw pítuhqe, añ yámakto. ² Noqw hak tāqa Zacchaeus yan mātsiwħqa pep qatu. Pam hak moñwit eñem sīvat ōmalalwaqamuy amuñaqw mohpeq'a; nihqe kāhak'i. ³ Noqw pam Jesus hákiynihqat as aw yórikniqey tuwanta; noqw sinom hūrs hintaqw, pay pam kurs hin aw yórikni, hak tsāvanihqe ōviy'o. ⁴ Nihqe ōviy pam amupyeve wárikqe, pas pay aw yórikniqe sycamore-tsokit añ wūvi, pam pañniniqw ōviy'o, ⁵ Noqw Jesus put háqamniqw aw pítuhqe, ōmi tātayht, put túwahqe, aw pañqawu: Zacchaeus, pis'oqtit hāwii, taq nu pu' pas pay soon uhkiy ep qa huruhtini. ⁶ Pu pam pis'oqtıqe, pañqw hawht, hahlaykañw, kiy aw put pitsína. ⁷ Noqw sinom put aw yórikyaqe, sohsoyam qayan unañway pañqaqwa: Yaw pam hakiy tāqat qaanhinmaqat kiyavaqwwiatniqe ōviy ámunnihqat pañqaqwa. ⁸ Noqw Zacchaeus wunuptuqe, Tutuyqawħqat aw pañqawu: Tutuyqawħqa, nu hihta ihmuy nāsamiq yantaqat ōkiwyaqamuy huytani. Pu kurs nu hakiy sivit ep hihta paysoq nawhke', nu nālōs hóyokiwtaqat put aw ahoytani. ⁹ Noqw Jesus put aw pañqawu: Pu' hapi it talōñvaqat ep um, pu umum yesqam ayo nōña, pay pi um Abraham ahpiy aniwħtiqw ōviy'o. ¹⁰ Pi nu' Sinot Tiat haqami hiniwħtotiqamuy hēve', ayo óyaniqe pitu.

The Parable of the Gold Coins
(Mt 25.14-30)

¹¹ Noqw pumuy ĩit nanaptaqw, Jesus qa lavayyukut, pumuy amumi hihta tūwutsit akw yuaayku, pam Jerusalem aqw pitu-toqe ōviy'o. Noqw ka God moñwtunatyat āpiy pay mātaqtiniqat sinom pan wūwantota. ¹² Noqw ōviy pam pañqawu: Hak pavansino moñwtunatyat makiwniğe ōviy yāvoqhaqamii, pay nāt piw ahoy pítunikañwo. ¹³ Nihqe pam tumal'aymuy pakwtnihqamuy wánwayht, amumi pakwút-sikip sunat sīvat oyat, amumi pañqawu: Uma inuhsavo it apitoyni'yuñwni. ¹⁴ Noqw put amum sinoiwtagam put aw qa suhtaq'ewyaqe añk hakiy hōnaqe pañqaqwa: Itam it itamumi moñw'iwtniqat qa nānawakna. ¹⁵ Noqw ahpiy pantaqw pam moñwtunatyat makiwhqe, ahoy pitu. Nihqe pahsat pu imuy tumal'a'yatuy amumi sīvat óyahqey pumuy wánwayniwyaniqat pam pañqawu, puma huhyayaqw, hihsa'haqam pi hak aw hóyoknañwuqat navotniqe ōviy'o. ¹⁶ Noqw pahsat pu mohti'maqa pítuhqe aw pañqawu: Moñwi, ura um inumi sunat sīvat noaqw, nu put aw pakwút-sikip sunat sīvat hóyokna. ¹⁷ Noqw pam put aw pañqawu: Um súanhti, lomatumal'aya. Um hihta qa hímunihqat ep qa paysoq hintsana, ōviy um pakwút-sikip

wuhkokitsokit aw moñw'iwatani. ¹⁸ Pahsat pu añknihqa pítuhqe aw pañqawu: Moñwi, ura um inumi sunat sīvat noaqw, nu put aw tsivót-sikip sunat hóyokna. ¹⁹ Noqw moñwi put aw piw an lavayhtiçe pañqawu: Pay ōviy piw um tsivót-sikip wuhkokitsokit aw moñw'iwatani. ²⁰⁻²¹ Pu piw suhka pítuhqe put aw pañqawu: Moñwi, taay, yep uhsiva. Nu uñ mamqasqe, ōviy nu it hōhōnpit ep put mōki'ta. Um pi a'nō unañway'taqe, haqam hihta qa tavit ep kwúsuñwu; pu um hihta qa uyht put hōqñwu. ²² Noqw moñwi put aw pañqawu: Nu nāp uhlayayiy akw uñ hin yukunani, um nukpantumal'aya. Kurs um nuy a'nō unañway'taqw put navoti'ta. Kurs nu haqam hihta qa tavit ep kwúsuñwu, pu hihta qa uyht put hōqñwu. ²³ Ya hinoqw um nuy pantaqaw tis nāpi isivay sivakimi qa pana? Pi um panhtiqw, nu pite', ihimuy-nikañw pu put ep ahsatit enañ ōmahtani. ²⁴ Pu pam aqlaq hoñqamuy amumi pañqawu: Uma put sīvayat nawhkiyat pakwút-sikip sunat sīvat himuy'taqat put maqayani. ²⁵ Noqw puma put aw pañqawu: Moñwi, pay pam pakwút-sikip sunat sīvay'ta. ²⁶ Noqw pam amumi pañqawu: Nu umumi pañqawni: Añ himuy'yuñqam piw hihta makiwyani. Pu ñastanihqa hikis as pay hihta himuy'taqey kwayhni. ²⁷ Pu imuy ituwqamuy nu amumi moñw'iwataniqat qa nānawaknaqamuy uma pew tsamyē', inutpip qōqyani,

The Triumphant Entry into Jerusalem
(Mt 21.1-11; Mr 11.1-11; Jn 12.12-19)

²⁸ Noqw Jesus yan lavayhtit, sinmuy amupyeve Jerusalem aqwat nakwsu. ²⁹ Nihqe pam haqam tsomot, Olivet yan mātsiwhqat, aw pitu, Bethphage-kitsókit-nikañw, pu Bethanyt-kitsókit, pumuy hayiñwnaqee. Nihqe pam lōqmuy put aw nānatuwnaqamuy ayataqe, ³⁰ Amumi pañqawu: Uma umupyeve kitsókit awni. Nen uma ep pake', morohyat sómiwtaqat túwani. Nāt pas qa hisat hak aqw wūvi. Uma put ñaht, añqw wikni. ³¹ Noqw ason kurs hak umuy hinoqw put nāñahqat tüviñtaqw, uma yan lavayhtini: Tutuyqawhqa it nāwaknaqw ōviy'o. ³² Noqw ima ayaiwhqam ahpiyñihqe, hin pam pumuy amumi lavayhtiqtat an yori. ³³ Noqw puma morohyat ñañahq, pohkoy'yuñqam amumi pañqawu: Ya uma hinoqw morohyat nāñaha? ³⁴ Noqw puma pañqawu: Itahtu-tuyqawhqa it nāwaknaqw ōviy'o. ³⁵ Nihqe puma put Jesus aw wikvaqe, yuwsiy morohyat aqw ahpatat, put aqw Jesus tsoka. ³⁶ Pu pam pañ nakwsuqw, sinom pōnawit yuwsiy ahpatota. ³⁷ Pu ōviy pam kitsókimi hayiñwnaqe, pāpu pay tsomot Olivet añ pihpoqniqw, pahsat pu sohsoyam put añk wīsiwtaqam pas tōnay añqe' God tayawintivaya, pu pam sohsoq hihta qaōwítumaltaqw, put ep puma put pas hihtativaya; ³⁸ Nihqe

pañqawtiwisa: Nam Moñwi, Tutuyqawhqat natñwaniyat añ pitútoqa tayawintiwaa. Nam òveqatsit ep kwakwhat yēsiwaa. Nam Sus'ovenihqa, kaptsitiwaa. ³⁹Noqw haqawat Pharisee-sinom sinsonñaqw Jesus aw pañqaw: Tutuqaynaqa ūmi nánatuwnayaqamuy mēwaa. ⁴⁰Noqw pam lavayhtiqa amumi pañqawu: Nu umumi súañqawni: Pas imuy qa hiñqawaniqw, soon yañ o'wa qa sáakmani.

Jesus Weeps over Jerusalem

⁴¹Noqw pam Jerusalem aw hayiñwnaqe aw tātayhqe, put ep paklawu, pañqawkañwo: ⁴²Is as uma yepahaq pu' kwakwhat yēsiwniqat haqe' qatsqat māmatsyani! Noqw núñwupi umuhposi qatālawva. ⁴³Pi nāt hisat aw pituqw, umuhtuwqam namurulnit akw umuhkitsokiy pónokni, nānan'ivaqw put uhtayani. ⁴⁴Nen put tutskwami sahpuknayani, uma pep ki'yuñqamuy énaña. Noqw pep qa haqam owa nāp qeniy ep akwsiñwani, ispi Sus'oveqnihqat umumi pohtaqw, uma put qa mātsi'yuñq'ò.

Jesus Goes to the Temple

(Mt 21.12-17; Mr 11.15-19; Jn 2.13-22)

⁴⁵Pu pam God kiyat aw pákihqe, pep hihta huhyayaqamuy, pu tuhtuy'yaqamuy pañqaw ipwanva; ⁴⁶Nihqe amumi pañqawu: Ikiy ep nāwakintotamantani. Noqw uma soq put uuyiñtuy kivatoyana. ⁴⁷Pu pam nāqavo God kiyat ep tūtutuqayna. Noqw pay God awwat mohpeq momñwit-niqw, pu tutavot tūtutuqaynayaqam-niqw, pu sinmuy amuñaqw pavansinom, puma hin as put nīnayaniqey hēvi'yuñwa; ⁴⁸Nit hinhtotiniqey qa tutwa, sinom sohsoyam put aw pās tūqayyuñqw òviy'ò.

20

The Question about Jesus' Authority

(Mt 21.23-27; Mr 11.27-33)

¹Pu hisat pam God kiyat ep sinmuy tutuqaynaqe lomat-uawit yuaata. Noqw God awwat mohpeq momñwit-niqw, pu tutavot tūtutuqaynayaqam, wukw'a'yatuy amumum put aw òkihqe, ²Aw pañqaw: Kurs itamuy hihta āawnaa. Ya um hihta òqalat aw yankañw iit hintsaki? Ya hak un it òqalat maqa? ³Noqw pam lavayhtiqa amumi pañqawu: Kurs nu tuwat umuy sūkw hihta tūviñtani. Noqw uma nuy āawnayani. ⁴Ura John kūyit akw tūtuvoylalawu. Ya pam haqaw put makiwa? Sen òveqatsit añqö'? Sen sinmuy amuñaqö'? ⁵Noqw puma put nānami yuaatotaqa pañqaw: Ya sen itam Oñaq'ò, kitotani? Soon qa pam itamumi pañqawni: Noqw hinoqw uma put aw qa tūtuqsiwa? ⁶Ya sen itam

Sinmuy amuñaq'ö kitotani? Noqw soon sinom sohsoyam itamuy qa tatatupqöqyani. Pi pümüyniqw John pas antsa God lavay'ayaata. ⁷ Noqw öviy puma lavayhtotiqe aw pañqawwa: Pay kurs pi hin put háqaqwnihqat itam pañqawwani. ⁸ Noqw Jesus pumuy amumi pañqawu: Pay öviy nu piw soon hihta öqalat aw yankañw iit hintsakqey umuy āawnani.

The Parable of the Tenants in the Vineyard
(Mt 21.33-46; Mr 12.1-12)

⁹ Pahsat pu pam tūwutsit hihta tuawi'taqat sinmuy amumi yuaativaqe amumi pañqawu: Hak tāqa övat uyht, tumalay'yuñqamuy amumi put mātapt, wūyavo yāvoqhaqamii. ¹⁰ Pu övat kwañwtinisavotiqw, pam ovauyit tumalay'yuñqamuy amumi hoñviayay hōna, puma aniwniyat añqw put maqayaniqat öviy'o. Noqw tuwat soq ovauyit tumalay'yuñqam put wuvahtotat, qa hihta hintaqat pañqw hōnaya. ¹¹ Pu piw pam sukw hoñviayay pumuy amumi hōna. Noqw pay puma piw put wuvahtotat, hamanhintsatsnat, qa hihta hintaqat pañqw lālayya. ¹² Pu amuk pu' pam piw sukw pumuy amumi hōna. Noqw piw pay puma put öputotat, qalavohaqami tūvaya. ¹³ Pahsat pu ovauyit himuy'taqa pañqawu: Ya sen nu hinhtini? Han pi amumi pas aw iunañway itiy tavi. Pay ka as puma put aw yórikye', kaptsitotani. ¹⁴ Noqw ovauyit tumalay'yuñqam put tutwaqe, nānami lavayhtotiqe pañqawa: I' hapi nay akpetani. Taay, itam nīnayaqw, himu himuatniqa itahhimuniwhtini, kitota. ¹⁵ Pu öviy puma ovauyit añqw qalavohaqami put wikyat, nīnaya. Taay, noqw ya ovauyi'taqa it ep sen pumuy hintsanni? ¹⁶ Pam pite', imuy tumalay'yuñqamuy qöye', pas pētuy amumi ovauyit noani, pam kita. Noqw puma put nanaptaqe pañqawwa: Soon pantani. ¹⁷ Noqw pam pumuy amumi tātayht, pañqawu: Ura yan pey'ta: Owa kīlalwaqamuy amuhpiy qalavo tūviwhqa hapi tuyqaatniwhti, yan'i. Noqw ya pam lavayi hihta lavayhti? ¹⁸ Put owat ep yēvaqa yoyhni. Nikañw ason pam hakiy aw yēve', tostani.

The Question about Paying Taxes
(Mt 22.15-22; Mr 12.13-17)

¹⁹ Noqw God awwat mohpeq momñwit, tutavot tūtutuqaynayaqamuy amumum put lavaiyat māmatsya, suyan pi pam pumuy amunkiwakw sōmokyuaaykuq'ö; nihqe öviy puma āpiy put nuayaniqey anhtotikañw, sinmuy mamqastoti. ²⁰ Noqw öviy puma put aw pās tūqayyuñwa, piw hakim put mokmani'yuñwniqat put aw hōnaya, puma hakim suan hinyuñqey as nawip'ew hinyuñq'ö. Nen puma put lavaiyat unahepye', pep tutskwat ep öqalayay, pu tunatyayat aw put

mātapyani. ²¹ Noq̄w puma put tūviñtotaqe aw pañq̄aqwa: Tutuqaynaqa, itam ūmi navoti'yunq̄w, um suan yuaatakañw hihta sūantaqat sinmuy tutuqayna. Pu um qa hakiy pas hihtay'kañw, pas qa atsat God tunatyayat tūtutuqayna. ²² Ya pay itam hihta añ sivit Caesar aw ðoyyaniq̄w, pam sūanta, sen qa sūanta? ²³ Noq̄w pay pam pumuy unatwiyamuy māmatsqe, amumi pañq̄awu: Ya uma hinoq̄w nuy unaheptota? ²⁴ Kurs inumi votōnat mahtaknayaa. Ya i' hakiy pitsánwaat ep pey'ta? Pu hakiy tuñwniat añ pey'ta? Noq̄w puma lavayhtotiqe, pañq̄awu: Caesar pitsánwaata. ²⁵ Noq̄w pam pumuy amumi pañq̄awu: Turs uma hihta Caesar himuyat Caesar aw noayani. Pu God himuyat uma God aw noayani. ²⁶ Noq̄w pay puma kurs hin sinmuy amutpip put lavayiyat ep hintsatsnani. Nihqe puma put lavayiyat ep kātayunq̄e, pay qa hiñq̄aqwa.

The Question about Rising from Death
(Mt 22.23-33; Mr 12.18-27)

²⁷ Pahsat pu hakim Sadducee-sinom, yaw so'pum pay ahoy qa yesvaniqat pañq̄aqwaqam put aw öki; nihqe put tūviñtotaqe, ²⁸ Aw pañq̄aqwa: Tutuqaynaqa, Moses itamumi tutaptaqe yan pēna: Kurs tāqa nōmay'taqa qa tímuy'kañw mokq, put pāvaat, sen tupkoat put nōmayatniñwuqat amum qatupte', put eñem tíoymantani. ²⁹ Noq̄w ura as hakim tsáne'nihqam nānatupkom yēse. Noq̄w amuñaq̄w suspavaam as nōmatat, qa tímuy'vat pay mōki. ³⁰ Noq̄w añkniha put nōmayatniñwuqat amum qatuptut, tuwat qa tímuy'kañw mōki. ³¹ Noq̄w pu amuñkniha pay piw amunhti. Noq̄w puma as tsáne'nihqam put nōmatotaq̄w, qa hihtawat eñem wuhti ti'va. ³² Noq̄w nuhtuñk pu' wuhti tuwat mōki. ³³ Noq̄w ya öviy sinmuy ahoy yesvaq̄w, pam hihtawat pumuy tsáne'nihqamuy nōmaatni? Pi puma sohsoyam put nōmatota? ³⁴ Noq̄w Jesus lavayhtiqe amumi pañq̄awu: Sinom yep qatsit ep nōmalalwa, piw puwsuñwlalwa. ³⁵ Noq̄w pay ima hakim mokiwuy añq̄w ahoy yesve', qatsit nātoniqat ep ökiniqey pay ep pávanyaqamuy qa nōmalalwani, piw qa puwsuñwlalwani. ³⁶ Piw soon puma pāpu so'ni. Pi puma God hoñvi'aymuyatuy pas amunyuñwni. Puma ahoy yesve', God tímatni. ³⁷ Noq̄w kurs uma so'qam ahoy yesvaniqat ep tūviñtotaniq̄w-ya Moses himutskit lavayhtiqe hin pēnaqe hihta lavayhti? Ura God Abraham Tutuyqawhqaatniñqat pañq̄awu, pu Isaac Tutuyqawhqaata, pu Jacob Tutuyqawhqaata, ³⁸ Ispi pam qa so'pumuy Tutuyqawhqaamu, pi yesqamuyu; pi putniq̄w sohsoyam yēse. ³⁹ Pahsat pu tutavot tūtutuqaynayaqamuy amuñaq̄w haqawa lavayhtiqe pañq̄awu: Tutuyqawhqa, pas um súañq̄awu. ⁴⁰ Pahpiy pāpu puma put hihta tūviñtotaniqey aw qa unahintsatska.

The Question about the Messiah

(Mt 22.41-46; Mr 12.35-37)

⁴¹ Pu pam pumuy amumi pañqawu: Ya hintaqw òviy uma Christ David tíatnihqat pañqaqwa? ⁴² Noqw pi David Tātawit pey'taqat ep nāp pañqawu: Tutuyqawhqa, Imoñwiw aw pañqawu: Um hāk iputvaqewat qatuqw ⁴³ Nu uhtuwqamuy áñwutaqw, puma ūmi maqaptsi'yuiñwiqat pahsavoo. ⁴⁴ Noqw òviy hapi David put Moñwílawu; noqw hin pam put tíata?

Jesus Warns alainst the Teachers of the Law

(Mt 23.1-36; Mr 12.38-40)

⁴⁵ Pahsat pu sinom sohsoyam tūqayyuñqw, pam put aw nánatuwnayaqamuy amumi pañqawu: ⁴⁶ Uma tutavot tūtutuqaynayaqamuy amuhpe qa nāunay'yuiñwi. Puma wupausit usnumyaniqey nānawakna, pu kitpik amumi hahlaykwa yuaatiwniqata; pu tsotsvalkiva mohkage tsotsókpit tuñlay'yuiñwa, pu nōviwhqat añ nukñwat qeqnita. ⁴⁷ Ima hapi koñnanalvutuy kīyamuy tusoqkwahanni'yuiñwa. Puma nawip'ew hinkahkañw, nānawakne' sutsépyuaativayañwu. Puma hapi pas pavan qaōwíhintsaniwyani.

21

The Widow's Offering

(Mr 12.41-44)

¹ Pu pam kwuhpukqe kahksinmuy kuwahtipuy sivatatañpit aqw tañalalwaqamuy amumi yori. ² Noqw pu piw pam hakiy òokiwhqat koñnalavut pañsoq lōqmuy palavotōnat pahpañqw tuwa. ³ Nihqe pam pañqawu: Pas antsa nu umumi pañqawni: I' òokiwhqa koñnalavu imuy sohsokmuy amuhpenihqe hóyokiwtaqat pañsoq pana. ⁴ Ima pi pay sohsoyam qarūrumnayakahkañw, hihta akwsiñqat añqw God eñem kuwahtiput pañsoq tañatota. Noqw i' pi okiw hihta rūrumnakañw, pas hihta akw qátuhqey sohsoq pañsoq pana.

Jesus Speaks of the Destruction of the Temple

(Mt 24.1-2; Mr 13.1-2)

⁵ Noqw haqawat God kīyat yuaatotaqe pañqaqwa: Is uti! pam lomao'wat akw lomasniwa, pu hīhihta kuwahtiput akw'a. Noqw Jesus pumuy amumi pañqawu: ⁶ Ya uma iit yañ o'wat aw tāyuñwa? Pay nāt hisat aw pituqw, pep pu' qa haqam owa nāp qeniy ep akwsiñw. Pam sohsoy sahpumhtini.

Troubles and Persecutions

(Mt 24.3-14; Mr 13.3-13)

⁷ Noqw puma put tūviñtotaqe aw pañqaqwa: Tutuqaynaqa, noqw ya iit hisat yaniwhtini? Pu hisat paniwhtiniqw himu

put tuawi'tani? ⁸ Noqw pam pañqawu: Uma tunatyal-tote' qa ūnatoyniwyani. Taq kaysiwhqam inatñwaniy añ öke' pañqaqwani: Nu' Christ, kitotani; pu piw Aw hayiñwti, kitotani. Noqw öviy hapi uma qa amuñkyani. ⁹ Sinom nāqöytivayani, piw qanamítuqayvahsi'yuñwni. Noqw pay uma put nanapte' qa tsawiniwyuñwni. Pi ñi yantaqa pas soon qa mohti yaniwhtini. Nikañw hapi pay nāt qa pep so'ñwamiq pítuni. ¹⁰ Pahsat pu pam pumuy amumi pañqawu: Haqam hihtuwat sinom hihtuy-watuy sinmuy amumum nehpewi hoñvani. Pu moñwtunatya sup moñwtunatyat ehpewhimantani. ¹¹ Pu hāhaqe' tut-skwa a'nō tayayaykuni; pu tsōñöstini; pu hihimu wuko-tuyani; pu sinom hīhihta nuhtsel'e'wakw aw yórikyani; noqw tokpelat añ hīhimu hihta tuawi'taqat mātaktotini. ¹² Nikañw hapi nāt iit qa yayhniwhq, sinom umumi may'yuñwe', umuy okiwsahsantivayani, tsotsvalkiva momñwituy amumi umuy mātaplalwani; pu sivikimi umuy tañalalwani. Noqw uma kitsókimi moñw'iwyuñqamuy amumi-nikañw pu tut-skwat aw moñw'iwyuñqamuy amumi tsamvaniwyani, uma isinomnihqe öviy'o. ¹³ Noqw uma umuhtuptsiwniy tun-votnayaniqat aw umuñem qenitiwmantani. ¹⁴ Paniqw öviy uma pep hin lavayhtotiniqey añwu pay wūwantotaniqey qe'yaniqey umuh'unañwpeq yuki'yuñwni. ¹⁵ Pay ason nu hapi umuy lavaymaqamantani, pu súanwuwnitoynamantani. Noqw sohsoyam umuhpew'iwyuñqam soon put ep umuy yu-moñwaltetani, piw añwuy'yuñwni. ¹⁶ Pu umunam, umuñum, umuhpavam, umuhtupkom, pu umuñaqwvim, pu umuhkwat-sim umuy nuhtumi mātaplalwaqw, puma umuy haqawatuy qöqyani. ¹⁷ Pu sinom sohsoyam umumi qa suhtaq'ewyani, uma isinomnihqat öviy'o. ¹⁸ Nikañw hapi pay pas soon umuhqötöva umuhhömi himuwa súlawhtini. ¹⁹ Uma qa nañ'eknaye', qatsit himuy'vayani.

Jesus Speaks of the Destruction of Jerusalem
(Mt 24.15-21; Mr 13.14-19)

²⁰ Pu ason Jerusalem solāwamuy akw nöyakiwtaqw, uma aw yórikye', pahsat uma put kīqötiwhqat aw hayiñtiqw uma nanaptani. ²¹ Pep pu' ima Judeat ep yesqam tuhtukwimiq watqani, pu kīveyaqam pañqw ahpiyyani, pu haqe' tutskwava hinnumyaqam qa pañso ahoy yuñni. ²² Pi ep hapi God sinmuy amumi nāoyini. Noqw tutuvenit añ hin pey'taqat sohsok añ aw antsaniwni. ²³ Nikañw hisat aw pituqw añ nö'yiwuyuñqamuy, pu añ yōyoñnayaqamuy kurs hin watqaniqamuy amuñem pas is óhini! Taq sinom pavan pas kānanaptani. Pi God itsívuat pumuy amumi hürs tōñaniwtani. ²⁴ Noqw puma sipwuvahpit qalayāt akw súlawhtini. Noqw tuwqaam pumuy

tūwiktote', hāhaqe' tutskwat aw pumuy tsamyani. Noqw qa-Jew-sinom Jerusalem atsva wukukuykuyani, pumuy paptsiy añ kūkuyvaniqat aqw pahsavoo.

The Coming of the Son of Man
(Mt 24.29-31; Mr 13.24-27)

²⁵ Pu tāwat, mūyawuy, pu sōtuy añ himu hihta tuawi'yuñwni. Noqw hīhihtu sinom sōonhtote', kurs hin wūwantotani, pātuwaqatsi a'nō hoñvantakañw sōykitaqw òviy'o. ²⁶ Noqw sinom hihta tūwaqatsit aw pītuniqat aw- sa tāyuñwe', tsawiniwkahkañw, unañwso'ni, pi òvaqe òqala tayayaykuniqw òviy'o. ²⁷ Pep pu nu' Sinot Tiat òqalat pasiwkañw, qaan'ewkw tālawnway'kañw òmawuy akw hawtoqw, sinom inumi tātayyani. ²⁸ Noqw ason īi yantaqa hiniwmaq, uma kwuhpukye', òmiq tāyuñwni; ispi uma soon pas hisat ayo nõñakiwtaniqee.

The Lesson of the Fig Tree
(Mt 24.32-35; Mr 13.28-31)

²⁹ Pu pam pumuy amumi himu hihta antaqat lavayit akw yuaaykuqe pañqawu: Uma nõnvospaltsokit aw wūwayani, pu hīhihta himutsotskita. ³⁰ Puma sipölöy'vayaqw, uma aw tātayye', pay tal'añwhayiñwiwtaqat nanaptañwu. ³¹ Noqw pay pan hapi òviy uma ason īit yantaqat hiniwmaq aw tātayye', pay God moñwtunatyat aw pitsiwtaqat nanaptani. ³² Pas antsa nu umumi pañqawni: Yep sinom pas soon tūtuwayaqw, pay sohsoy it yaniwhtini. ³³ Pay as tokpela, pu tūwaqatsit tūwayani. Noqw ilavayi hapi pas soon tūwayani.

The Need to Watch

³⁴ Nikañw uma nānami tunatyaltotini. Taq ka uma hihta nasani'yuñwe', pu honaqkuyit akw hōnaq'iwyuñwe', yep qatsit ep hihta tunatyat- sa aw tunatyawyuñwe' qa unañwtalawvayani. Nen uma qa navoti'kahkañw, put talōnnit aw suy'kini. ³⁵ Pi sopkawtaqam sinom tūwaqalvoqhaqami yesqam put aw òke', soñawnen wivosit aqw kwisyani. ³⁶ Paniqw òviy uma tunatyawkahkañw, yūmosa nāwakinwisni. Nen uma īit yaniwhtiniqat añqw ayo nõñakniqey aw òqawi'kahkañw, nuy Sinot Tiyat inutpip hoñni. ³⁷ Noqw Jesus nāqavo God kīyat ep sinmuy tutuqayna; nit mihikq pañqw yámake' tsmot, Olivet yan mātsiwhqat aqwnen, epeq talōñañwu. ³⁸ Noqw qavoñvaqw sinom sohsoyam suits God kīyat ep put aw òki, aw tūqayyuñwniqe òviy'o.

22

The Plot against Jesus

(Mt 26.1-5; Mr 14.1-2; Jn 11.45-53)

¹ Noqw qa peken'oyvut pölavikit nōviwniqat, Amutsva Yūmosanihqat yan tūnwantiwhqat aw pituto. ² Noqw God awwat mohpeq momñwit tutavot tutuqaynayaqamuy amumum hin as Jesus nīnayaniqey hēvi'yuñwa, Nīkañw puma sinmuy mamqasya.

Judas Agrees to Betray Jesus

(Mt 26.14-16; Mr 14.10-11)

³ Noqw pahsat pu Satan, Judas Iscariot yan piw tūnwantiwhqat, imuy pakwt lōq sihkay'taqamuy amumum tōnawtaqat pan unañwtoynaqw, ⁴ Pam ahpiynihqe, God awwat mohpeq momñwituy-nīkañw pu solāwamomñwituy amumum pasiwna, hin as pam pumuy amumi Jesus mātapniqey òviy'o. ⁵ Noqw puma hahlayhtotiqe, put sīvat maqayaniqey aw pasiwnaya. ⁶ Noqw pam panhtiniqey pañqawhqe, hisat sinom Jesus qa ámumyaqw, momñwituy amumi put mātapniqey qenihevi'ta.

Jesus Prepares to Eat the Passover Meal

(Mt 26.17-25; Mr 14.12-21; Jn 13.21-30)

⁷ Pahsat pu òviy qa peken'oyvut pölavikit ep nōviwniqat aw pitu. Ep hapi pu' Jew-sinom Amutsva Yūmosanihqat ep mañat nīnayañwu. ⁸ Noqw Jesus Peter-nit, pu John, pumuy ayataqe, amumi pañqawu: Uma ahpiynen, Amutsva Yūmosanihqat ep nōviwniqat hin hintañwuqat itamuñem aw hintsanni. Noqw itam nōñsani. ⁹ Noqw puma put aw pañqawu: Ya itam haqam put aw hintsanniqat um nāwakna? ¹⁰ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Meh, uma kīmi pakiqw, pep hak tāqa kuy-sivut akw kūyi'kañw umuhsawvani. Uma put haqami kīmi pakiqw, añk aw pákini. ¹¹ Pu ason uma ki'taqat aw pañqawni: Itamuy tutuqaynaqa ūmi pañqawu: Ya haqam yeyespi? Pep nu as inumi nānatuwnayaqamuy amumum Amutsva Yūmosanihqat ep nōviwhqat nōsni. ¹² Noqw pam tupatsveq wukoahpavit ep pās himu yukiwtaqat umumi mahtaknani. Pep uma hihta aw hintsanni. ¹³ Noqw puma ahpiynihqe, Jesus amumi hin lavayhtiqtat an yori. Nihqe puma Amutsva Yūmosanihqat ep nōviwhqat hin hintañwuqat aw hintsana.

The Lord's Supper

(Mt 26.26-30; Mr 14.22-26; 1 Co 11.23-25)

¹⁴ Pu òviy aw pituqw, pam tunösvoñat aw qatuptu; noqw ima pakw lōq sihkay'taqam ayaiwyuñqam put ámumya. ¹⁵ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Nu it Amutsva Yūmosanihqat ep nōviwhqat umumum nōsniqey pas nāwakna,

nu nāt qa kānavotat'a. ¹⁶ Pi nu umumi pañqawni. Pay nu soon put añqw piw nōsni, pay ason pas hisat God moñwtunatyayat ep pam aw antsaniwhq, pep pu' nu piw nōsni, pam kita. ¹⁷ Pu pam kuyapkuyit kwusut, put ep hahlayhtit, pañqawu: Huvam it kwusuyat nāhuyvaa. ¹⁸ Pi nu umumi pañqawni: Pas nu soon pāpu ovauyit aniwniyat añqw hikwni, pay ason pas hisat God moñwtunatyayat aw pītuniqat aw pahsavoo. ¹⁹ Pu pam pōlavikit kwusut, put ep hahlayhtit, yōhat, pumuy put maqa pañqawkañwo. I' hapi itoko umuñem taviwa. Yan uma hintsak-wise', akw nuy u'ni'yuñwni. ²⁰ Pu pay piw an pumuy nōnōsaqw, pam kuyapkuyit kwusut pañqawu: I' kuyapkuyi hapi iuñwa. Pam umuñem puhuvasiwnit pasiwnaniqe òviy munvaniwni. ²¹ Nikañw meh, hak momñwituy amumi nuy mātapniqa inumum tunōsvoñat aw may'ta. ²² Noqw pay pi pas antsa Sinot Tiyat eñem hin yukiwhqat pan nu yañqw ahpiyni. Noqw i' hak momñwituy amumi nuy mātapniqat eñem pas is óhini. ²³ Pahsat pu haqawa puma yanhaqam hinhtiniqat puma nātuvihñtivaya.

The Argument about Greatness

²⁴ Noqw puma pi piw nāñwuy'yuñwa, haqawa pa pas suspavanniqey mātactiniqat ep'e. ²⁵ Noqw Jesus pumuy amumi pañqawu: Qa-Jew-sinmuy moñwímat pi pumuy amumi pas tutuyqawya; noqw pu ima pumuy amumi moñw'iwyuñqam pumuy amumi unañwtavi'yuñqey pan túñwantiwya. ²⁶ Noqw uma hapi qa panyuñwni. Pay umuñaqw pas suspavannihqa sustsākwnihqat pantani; pu i' moñw'iwtaqa suñwámuy amuñem tumalay'tani. ²⁷ Ya himuwa pas pávanniqö', sen tunōsvoñat aw qátuhqa, sen nopni'taqa? Soon qa tunōsvoñat aw qátuhqaniñwu. Noqw pi nu nuhtuñem hihta hintsakqey pankañw umumum yanta. ²⁸ Inumi tuwantiwhq, uma hapi inumum añ kükuyva. ²⁹ Noqw òviy nu hapi umuy moñw'oyni, Ina nuy moñwtapqat pan'i. ³⁰ Noqw uma inumum tunōsvoñat aw yesve', inumum nōnovat, hīhikwyani. Pu uma moñw'atsvewat añ yeskahkañw, Israel-sinmuy pakwt lōq sihkay'tasikip sinoiwtaqamuy amumi moñw'iwyuñwni.

Jesus Predicts Peter's Denial

(Mt 26.31-35; Mr 14.27-31; Jn 13.36-38)

³¹ Pu Tutuyqawhqa pañqawu: Simon, Simon, meh, Satan as umuy tuñlayhti, umuy sōhōvosit an tsātsayaniqe òviy'o. ³² Noqw pay nu uñem nāwakna, uhtuptsiwni qa sóonhtiniqat òviy'o. Noqw ason um ahoy inumi namtöke', uhtupkomuy öqalani. ³³ Noqw pam put aw pañqawu: Tutuyqawhqa, pay nu umum sivikimi pákiniqey pas suhtaq'ewa, hikis nu umum mokniqeyu. ³⁴ Noqw Jesus put aw pañqawu: Nu ūmi

súañqawni, Peter: Pay ason pas um pāyis nuy qa tuwi'taqey pañqawhq, pu' taqakowāko tōqtini.

Purse, Bag, and Sword

³⁵ Pu pam pumuy amumi pañqawu: Ura nu umuy sivat-nit, pu tukput-nit, pu totsit qa kiwiskahkañwyaniqat añqe' ayata. Noqw uma hihta haqtota? Noqw puma pañqawu: Qa hihtaa. ³⁶ Pahsat pu pam pumuy amumi pañqawu: Taay, nikañw pu' hapi sivamoktukpuy'taqa put yawmani, pu pay tukpuy'taqa piw put yawmani. Pu sipwuvahpit nastanihqa pay pi pösälāy huye', sipwuvahpit túini. ³⁷ Pi nu umumi pañqawni: Ura yan pey'ta: Pam qaanhinwisqamuy amumum pohtoylaniwta, yan'i. Noqw soon pam tutuveni qa iqatsiy añ aw antsaniwni. Pas antsa. Noqw tutuvenit añ hin nuy lavayhtiqa soon pas hisat yukiltini. ³⁸ Noqw puma pañqawu: Tutuyqawhq, itam lōqmuy sipwuvahpi'yuñwa. Noqw pam pañqawu: Pay pahsa'ni.

Jesus Prays

(Mt 26.36-46; Mr 14.32-42)

³⁹ Pu pam pañqaw yamakt, pay hin hinhtiñwuyey anhtiqe, tsomot Olivet aqw'a. Noqw put aw nánatuwnayaqam piw put ámumya. ⁴⁰ Pu pam epeq pítuhqe, pumuy amumi pañqawu: Uma nānakawne', qa unaheviwyani. ⁴¹ Pu pam hihsavohaqami hak owat tūvañwuniqat, pam pahsavohaqami pumuy amuñaqaw ahpiynihqe, pep tamōtswunuptut, nāwaknaqe pañqawu: ⁴² Inaa, pay pi um kurs nāwakne', um it kānavotpit inuñaqaw ayo távini. Nikañw pay qa itunatyay annit, uhtunatyay an um hinhtini. ⁴³ Noqw ōveqatsit añqw hoñviaya put aw mātaqtique, put ōqalmaqa. ⁴⁴ Noqw pas pam kānavoti'taqe, pahsat pu pas pavan nāwaknaqw, pālaat uñwat an tutskwami wukotsólölōta. ⁴⁵ Pu pam nāwaknaqe, wunuptut, put aw nánatuwnayaqamuy amumi pítu. Noqw puma qahahlayhpit akw māmañwuy'qe kurs tokva. ⁴⁶ Noqw pam amumi pañqawu: Ya uma hinoqw tōka? Uma yesvat nāwakintotani, taq uma unaheviwyani.

The Arrest of Jesus

(Mt 26.47-56; Mr 14.43-50; Jn 18.3-11)

⁴⁷ Noqw pam nāt yuaataqw, pay kaysiwhqam sinom amumi ōki. Noqw i' hak Judas yan mātsiwhqa sinmuy amutpipo pítuhqe, Jesus awnihqe, tsohtsona. Ura as pam imuy pakwt lōq sihkay'taqamuy amumum tōnawta. ⁴⁸ Noqw Jesus put aw pañqawu: Judas, ya um nuy tsohtsonaqe, pan nuy Sinot Tiyat nuhtumi mātapni? ⁴⁹ Noqw ima Jesus ámumyaqam hiniwhitiqat nanaptaqe, put aw pañqawu:

Tutuyqawhqa, ya itam sipwuvahpit akw rohomhtotini?
⁵⁰ Noqw pumuy amuñaqw haqawa God awwat mohpeq moñwit tūwikiyat wuvahtaqe, putvaqwat naqvuyat tuku.
⁵¹ Noqw Jesus lavayhtiçe pañqawu: Hapi, pay pahsa'ni. Pu pam put naqvuyat aw tónokqe qalapsina. ⁵² Pahsat pu Jesus God mohpeq momñwituy amumi pañqawu, pu God kīyat ep solāwamomñwituy amumi-nikañw, pu wukw'a'yatuy put aw ökihqamuy amumii: Ya uma añqaw hakiy uyiñwut awyaqe, öviy pas piw sipwuvahpi'kahkañw, pu murikhoy'wisa? kita.
⁵³ Himu pi nu nāqavo God kīyat ep umumum hinnumqw, uma nuy qa ñuaya? Noqw pay pu' hapi uma qatalpuve hintsatskiwhqat hinhtotiniqw umuñem qeniti.

Peter Denies Jesus

(Mt 26.57-58, 69-75; Mr 14.53-54, 66-72; Jn 18.12-18, 25-27)

⁵⁴ Pahsat pu puma put ñuayaqe, pahpiy wikyaqe, God awwat susmohpeq moñwit kīyat ep wikvaya. Noqw Peter yāvaq put añk hinma. ⁵⁵ Noqw puma ihkaqe aw nōyakiwtaqat nāsave qōhyaqe aw yesvaqw, Peter amumum qatuptu. ⁵⁶ Noqw hak māna tūwiki put qōhit aqlap qatuqw túwahqe, put aw taynumt pañqawu: I' tāqa piw put ámuma. ⁵⁷ Noqw pam put qa nakwhaqe pañqawu: Wuhti, nu put qa tuwi'ta. ⁵⁸ Pu ahpiy hihsavoniqw, piw suhka put túwahqe pañqawu: Pay um piw pumuy amumi tōnawta. Noqw Peter pañqawu: Tāqa, qa hin pi.
⁵⁹ Noqw ahpiy ka tāwat añqe' sūs qōniltiqw, piw suhka pas qa nānahtsopkañw pañqawu: Pay pi pas suyan i' piw put ámuma. Öviy pi pam Galileet añqw sino. ⁶⁰ Noqw Peter pañqawu: Tāqa, nu un hiñqawhqa qa māmatsi. Noqw pahsat pay nāt pam yuaataqw, taqakowāko tōqti. ⁶¹ Noqw Tutuyqawhqa namtōkt, Peter aw tātayi. Noqw Peter Tutuyqawhqa lavayiyat u'na, ura pam put aw pañqawu: Nāt taqakowāko qa tōqtiqw, um nuy qa tuwi'taqey pāyis pañqawni. ⁶² Noqw Peter pañqaw yamakqe nāvakhuruhta.

Jesus Mocked and Beaten

(Mt 26.67-68; Mr 14.65)

⁶³ Noqw tahtaqt Jesus ñuy'yuñqam put aw tututsiwyā, pu wuvalalwa. ⁶⁴ Pu puma hihta akw put pos'uhtayaqe taywayat wuvalalwakahkañw, tūviñlalwaqe pañqawu: Kurs pañqawuu. Ya hak un wuvahta? ⁶⁵ Pu puma hihin pu ehpewi qalomáyuaatota.

Jesus before the Council

(Mt 26.59-66; Mr 14.55-64; Jn 18.19-24)

⁶⁶ Pu öviy panis tālawvaqw, sinmuy amuñaqw wukw'a'yatniqw, pu God awwat mohpeq momñwitniqw, pu tutavot tuqaynayaqam sumitsovaltqw, Jesus pumuy amumi wīkiwa.

67 Noq̄w puma put tūviñtotaq̄e aw pañq̄aq̄wa: Kurs itamuy āawnaa. Ya um pas antsa God añq̄w moñw'asi'taq̄a? Noq̄w pam pumuy amumi pañq̄awu: Nu umuy āawnaq̄w, soon uma tūtuṭsiwani. 68 Pu kurs nu as piw tuwat umuy hihta tūviñtaq̄w, soon uma nuy āawnayani, piw soon uma nuy māṭapyani. 69 Noq̄w yahpiy haq̄ahpiy nu' Sinot Tiat God Sus'ōqaltutuyq̄awhq̄at putvaq̄e q̄átuni. 70 Pahsat pu puma sohsoyam pañq̄aq̄wa: Um pa God Tíata! Noq̄w pam pumuy amumi pañq̄awu: Uma súañq̄aq̄wa. 71 Pahsat pu puma pañq̄aq̄wa: Ya hinoq̄w pas nāto piw hak hin hihta tsokanani? Pi itam hapi pas nāp moayat ahpiy put nanapta.

23

Jesus before Pilate

(Mt 27.1-2, 11-14; Mr 15.1-5; Jn 18.28-38)

1 Pahsat pu pep tsovawtaq̄am sohsoyam hoñvaq̄e, pep tutskwat ep moñwi Pilate yan mātsiwhq̄at aw Jesus wikya. 2 Pu puma put hīhihta nēveltotoynayaq̄e pañq̄aq̄wa: Itam it aw nanaptaq̄w, itamuy Jew- sinmuy nukushintsahsana; pu itam hihta añ sivit Caesar aw qa ōoyyaniq̄at itamumi pañq̄awlawu, yaw pam pas nāp moñw'asi'taq̄ey pañq̄awlawhq̄e ōviy'ō. 3 Noq̄w Pilate put tūviñtaq̄e aw pañq̄awu: Ya um Jew-sinmuy moñwiam? Noq̄w pam hu'waq̄e, aw pañq̄awu: Um súañq̄awu. 4 Pahsat pu Pilate God awwat mohpeq̄ momñwituy-nikañw pu sinmuy amumi pañq̄awu: Pay kurs i' qa haq̄am hihta ep q̄aanhti. 5 Noq̄w pahsat pu pas puma qa tūtuq̄ayyaq̄e pañq̄aq̄wa: Noq̄w pi pam sinmuy hin u'nañwna, nihq̄e ahsupoq̄ Jew- sinmuy amuhpa' tūtuq̄aynatinuma, Galileet añq̄w hoyóyoykukañw pew pahsavoo.

Jesus before Herod

6 Noq̄w Pilate put navotq̄e, tūviñta sen pam Galileet añq̄wnihq̄ata. 7 Noq̄w kurs pam Herod moñwvihkayat añq̄wnihq̄at navotq̄e, āpiy pay Herod aw put hōna, pam piw ephaq̄am Jerusalem ep q̄atuq̄w ōviy'ō. 8 Noq̄w Herod Jesus aw yórikq̄e, pas hinhaq̄am hahlayhti, pam as hisat put aw yórikniq̄ey nāwaknaq̄e ōviy'ō. Pam pi put hīhihta hintsakq̄ navotq̄e, sakiq̄w as pam hihta kātumaltaq̄w aw yórikniq̄ey wūwanta. 9 Pahsat pu pam put hīhihta tūviñlawu. Noq̄w pay Jesus pas qa lavayhti. 10 Noq̄w God awwat mohpeq̄ momñwit, tutavot tutuq̄aynayaq̄amuy amumum añ hoñkahkañw, a'nō put hihta nēveltotoynaya. 11 Noq̄w Herod- niq̄w pu sōlawamat put q̄ahihtatotaq̄e, aw tututsiwya; nihq̄e hihta lolmat yuwsinayat, ahoy Pilate aw lālayya. 12 Noq̄w ep talōñnit ep Pilate Herod amum nākwatsta, puma as hihta

ep nehpew'iwtage ōviy'o. ¹³ Noq̄w Pilate God awwat mohpeq momñwituy, pu sinmuy amumi moñw'iwyuñqamuy-nikañw, pu sinmuy sohsokmuy tsovalage, ¹⁴ Amumi pañqawu: Uma as it tāqat inumi wikvaya; nihqe yaw pam sinmuy nukushintsahsanqat inumi pañqawu. Noq̄w meh, nu umutpik put pupriq̄, kurs uma put hīhihta nēveltoynayaq̄w pas qa panta. ¹⁵ Pas qae, pu Herod pīw pan tuwa. Pi nu umuy put aw hōna. Noq̄w meh, pay kurs pam qa haqam hihta mokiwyuy hihkay'taqat hinhti. ¹⁶ Pay nu ōviy put a'nō wuvahtat, mātapni. ¹⁷ Put nōviwhqat ep pam pas pay soon hihtawat pumuy amumi qa mātapñwunihqe ōviy pan lavayhti. ¹⁸ Noq̄w puma sūsaq sāakmaqe pañqawu: It ayo tūvat, itamumi Barabbas mātavii, kitota. ¹⁹ (I' Barabbas as kive sinmuy qaunánwtalawnaqe, hakiy nīna. Nihqe ōviy sivikimi tūviwa.) ²⁰ Pahsat pu ōviy Pilate as Jesus mātapniqey nāwaknaqe, piw sinmuy amumi yuaayku. ²¹ Noq̄w puma sāakmaqe pañqawu: Nahoyehtsit aw múaa, nahoyehtsit aw núaa. ²² Noq̄w pam pumuy amumi pu' pāyis pañqawu: Ya hínoq'ō? Ya pam hihta qalomáhinhtiqw ōviy'o? Pay pi nu qa hihta mokiwyuy hihkay'taqat put aw tuwa. Pay nu ōviy wuvahtat mātapni. ²³ Noq̄w pay puma pas tōnay añqe' sa'taqe, pay pam pas nahoyehtsit aw muiwniqat nānawakna. Noq̄w sinom God awwat mohpeq momñwituy amumum sāakmaqe, nawis'ew tūtuyqawvaya. ²⁴ Noq̄w pahsat pu ōviy pumuy hin nānawaknaq̄w pantaniqat Pilate pan yuku. ²⁵ Pahsat pu pam it hakiy sinmuy qaunánwtalawnaqe hakiy nīnaqe sivikimi tūviwtaqat mātavi, sinmuy hin nānawaknaqat pan'i. Nit pam Jesus pumuy tunatyayamuy anhtiniqe amumi put noa.

Jesus Nailed to the Cross

(Mt 27.32-44; Mr 15.21-32; Jn 19.17-27)

²⁶ Noq̄w puma Jesus pahpiy wikkahkañw, hakiy Simon Cyrene añq̄w sino tutskwañahaq̄q̄w pitutoqat nuayaqe, put nahoyehtsit ikwiltōynaya, Noq̄w pam Jesus añk put ikwiwta. ²⁷ Noq̄w sinom qaan'ewakw hintaqam Jesus añkya, pu hakim momoyam put añk ókiwa kitiwiskahkañw, tsayki-wisa. ²⁸ Noq̄w Jesus pumuy amumi namtōkt pañqawu: Uma Jerusalem añq̄w momoyamu, uma qa inuñem tsaykitani; uma nenñem, pu umuhtimuy amuñem tsaykitanikahkañwo. ²⁹ Taq meh, nāto aw pituq̄w, pu' sinom pañqawu: Naspi haqawat añ qa tīlalwaqamu; pu naspi haqawat qa hisat nō'yiltotiqaamu, pu pīhuy akw qa hakiy yōyoñnayaqamu. ³⁰ Pep pu sinom tuhtukwimi pañqawtivayani: Itamumi sahpukuu; pu tsotsmot aw pañqawu: Itamuy āmaa, kītotani. ³¹ Kurs puma soñawnen himutskit nāto qehput yan hintsatsnat, puyaw tis lakput hintsatsnani? ³² Noq̄w hakim lōyōm hihta ep qaanhtiqam

nīniwniqe put amum wīkiwa. ³³ Pu ōviy puma haqami, Calvary yan mātsiwhqat, aw ōkihqe, pep put nahoylehtsit aw muaya, pu hihta ep qaanhtiqamuy pīwu, suhka put putvaqewatniqw pu suhka put suyvaqewata. ³⁴ Pahsat pu Jesus pañqawu: Inaa, pay um okiw it yantaqat pumuy amuhpiy ayo yūkuni, puma hintsatskaqey qa mātsi'yuñqw ōviy'o. Noqw puma put yuwsiyat nāhoy o'yaqe, put ōviy nanavō'ya. ³⁵ Noqw sinom hoñkahkañw aw tāyuñwa. Noqw momñwit nuhtum put aqw tutsiwhiñqaqwaqe pañqaqwa: Pam pētuy ayo oya, pu' pi nāp ayo nātapnikañwo. Kurs pas pay pam God añqw moñw'asi'taqa namorstiwhqanen ayo nātapni. ³⁶ Noqw solāwam piw nuhtum put aw tututsiwyakahkañw put awyaqe vinegar put mamqaya, ³⁷ Pañqawkahkañwo: Kurs pay um pas Jew-sinmuy moñwíamnen um ayo nātapni. ³⁸ Noqw put atsva himu pey'ta, Greek-sinmuy-nikañw, pu Latin-sinmuy-nikañw, pu Hebrew-sinmuy penhtuwiyamuy akw'a. Noqw yan hapi pey'ta: P HAPI JEW-SINMUY MOÑWIAMU. ³⁹ Noqw qaanhtiqam put amum hāyiwtaqamuy amuñaqw suhka put aw tutsiwhiñqawlawhqe pañqawu: Kurs pay pas um Christ-nen, um ayo nātapni, pu itamuyu. ⁴⁰ Noqw pay suhkawa put u'nanaqe aw pañqawu: Puyaw pay um God pas qa mamqasi? Susmataq pi um pay put an mokniqat unem yukuya. ⁴¹ Itam pi pay a'tsipnaqe pay itahhintsakpiy ahsatiyat ōmahta. Noqw i' tāqa pas qa haqam hihta ep qaanhti. ⁴² Pu pam Jesus aw pañqawu: Tutuyqawhqa, ason um moñw'iwkañw ahoy pite', okiw nuy u'nani. ⁴³ Noqw Jesus put aw pañqawu: Nu ūmi pas antsa pañqawni: Pay pu' it tālat ep um inumum lomaqatsit ep nātuwiwni.

The Death of Jesus

(Mt 27.45-56; Mr 15.33-41; Jn 19.28-30)

⁴⁴ Noqw tāwanasavehaqam tūwaqatsit añ ahsupoq qatālawwa, tāwat atvelpetiqat aw pahsavoo. ⁴⁵ Noqw tāwa qatālawwa, noqw God kīyat ep mōtsáp'uhtsi nāsavaqe tsīki. ⁴⁶ Noqw Jesus a'nō hiñqawhqe pañqawu: Inaa, nu ihikwsiy uhmapqōlmiq mātavi. Yan pam hiñqawht, sohsok hikwsu. ⁴⁷ Noqw solāwamoñwi hin hiniwhitiqat aw yórikqe, God pas hihtataqe pañqawu: Pay kurs pas as antsa i' tāqa súanta. ⁴⁸ Noqw sohsoyam sinom pep hiniwhitiqat aw yórikyaqe, tawitsqay wuwahtiwickahkañw, pañqw ahoy ninma. ⁴⁹ Noqw sohsoyam put tuwimat-niqw pu momoyam Galileet añqw put ámumyaqam yāvaqw hoñkahkañw, iit aw tāyuñwa.

The Burial of Jesus

(Mt 27.57-61; Mr 15.42-47; Jn 19.38-42)

50-51 Noq̄w piw hak tāqa, Joseph yan mātsiwhqa, Aramath-aea-kitsókit ep ki'taqa, sinmuy amumi moñw'iwta. Pam hak tāqa lolma, piw súantaqe, nuhtum God moñwtunatyayat kwañwtoynakañw nuhtayta. Pam hak momñwituy pasiwniyamuy, pu hintsakpiyamuy ep qa amumum pan yuki'ta. ⁵² I' hak Pilate awnihqe Jesus tokoyat put aw tuhtui. ⁵³ Nihqe pam put hawnage, tusaqtontsatsakwmötsaput akw put mokahta; nit put haqam owatpelpe tuamqölot ep put tavi. Pay qa hak hisat pep tuamhqölöt ep nāto tawiwa. ⁵⁴ Noq̄w ep nasuñwintalöñnit aw totokay'yuñwa. ⁵⁵ Noq̄w piw ima momoyam Jesus amum Galileet añqw ökihqam put añkyaqe, tuamhqölöt aw yórikya, pu put tokoyat hin taviwhqata. ⁵⁶ Pu puma ninmage, hihta hovaqtuqat, pu ñañhut na'sastota; nit nasuñwintalöñnit ep nāsuñwni'yuñwa, Moses nuhtumi hin tuptaqat pan'i.

24

The Resurrection

(Mt 28.1-10; Mr 16.1-8; Jn 20.1-10)

¹ Noq̄w Sundayt aw pituq̄w ima momoyam suits talavay tūamit aq̄wya hīhihta kwañwáhovaqtuqat na'sastotaqey ki-wiskahkañwo. Noq̄w haqawat pumuy amumumya. ² Noq̄w kurs tūamit añqw owa ayo mūmaniwhq, puma pantaqat tutwa. ³ Noq̄w puma aqw yuñqe, Tutuyqawhqtat Jesus tokoyat qa tutwa. ⁴ Noq̄w puma kurs hinhtotiniqw nāto panyuñqw, hakim löyöm tāqat tālawñway'taqat yuwsikañw pumuy amuqlap wunuwta. ⁵ Noq̄w puma tsātsawnaqe, tut-skwami yökoltotiqw, tāqat pumuy amumi pañqawu: Ya uma hinoqw so'pumuy amuhpa' hakiy taytaqat hepnumya? ⁶ Pam qa yep'e, pam tātayhqe, ahoy qatuptu. Pay ura pam nāt Galileet epnihqe umumi pan lavayhtiqe, ⁷ Pañqawu: Nu' Sinot Tiat hapi pas pay soon qa qaanhinwisqamuy öqalayamuy aw noiwni, nen nahoylehtsit aw muiltini. Nit päyis tālat ep nu ahoy tātayni. ⁸ Noq̄w puma put lavaiyat u'naya, ⁹ Nihqe tūamit añqw áhoyyaqe, pakwt sükw sihkay'taqamuy Jesus aw nānatuwnayaqamuy sohsok iit āawnaya, pu ahpiy put kwātsmuyatuy sohsokmuyu. ¹⁰ Noq̄w i' Mary Magdala-kitsókit añqwnihqa, pu Joana-niqw, pu James yuat Mary-niqw pu haqawat momoyam pumuy amumumyaqam ayai-wyuñqamuy iit āawnaya. ¹¹ Noq̄w púmuyniqw pumuy lavaiyam an'eway hímuu. Noq̄w pumuy lavaiyamuy qa tūtuptionsiwa. ¹² Pahsat pu Peter wunuptut, tuamit aw wari; nihqe aqw motoltiqe, tusaqtontsatsakwmötsaput pay nāp sup óyihqat tuwa. Nihqe pam pañqw ahpiynihqe, pep hin hiniwhitiqat aw wūwanma.

The Walk to Emmaus
(Mr 16.12-13)

13 Noqw ep talönnit ep pumuy amuñaqw hakim löyöm Emmaus-kitsókit aqw'a. Pam Jerusalem añqw navay tutskwatuwanit pahsavohaqamo. 14 Noqw puma sohsok iit hiniwhtiqtat nāmi yuaatima. 15 Noqw öviy nāto puma nāmi yuaatimaqe añ wūwanmaq, Jesus pas nāp pumuy amumi pítuhqe, pahpiy pumuy amumuma. 16 Noqw pay puma put qa māmatsniqtat öviy puma pos'uhtsiltiqat panta. 17 Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Ya uma hihta pas nāmi yuaatimaqe, pas qahahlaykañw kwilalata? 18 Noqw suhka, Cleopas yan mātsiwhqa, put hu'waqe aw pañqawu: Pas um ka nāla Jerusalem ep kiyavaqvinihqe pep pu' hiniwhtiqtat qa navoti'ta. 19 Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Ya himu hiniwhti? Noqw puma put aw pañqawu: Itam hakiy Jesus Nazareth añqwnihqtat yuaatima. Pas as pam God lavay'ayaata; God atpip-nikañw pu sohsokmuy sinmuy amut-pik hihta qaöwíhintsaki, piw a'nö lay'taqat lavayi'ta. 20 Noqw ima God awwat mohpeq momñwit-niqw, pu itahmomñwit put mokiwuy hihkay'taqat pañqaqwaqe, tutskwat ep moñwit aw put noayaqw, nahoylehtsit aw put muaya. 21 Noqw itam put aw yanyuñqw, sakiqw pay ka as pam hak ura Israel-sinmuy Rome-sinmuy amuñaqw mātapniqtat itam pan wūwantota. Noqw piw pi it yaniwhtiqtat atsva pu' pāyis tāla. 22 Pu piw pi öviy hakim itamuñaqw momoyam pas itamuy hin unañwtoynaya. Puma suits talavay pam haqam taviwhqtat ep ökihqe, 23 Yaw put tokoyat qa tutwaqey itamuy āawnaya. Pu yaw puma öñaqw hoñvia'yatuy tūawtotaqw, yaw pam qátuhqtat puma pumuy amumi pañqawu. 24 Noqw haqawat itamuñaqw tūamit aw haqamiyaqe momoyam hin lavaytaqtat pan yóriky, Nikañw Jesus pay puma qa aw yóriky. 25 Pahsat pu pam pumuy amumi pañqawu: Is uma nāsta wuwni'taqamu. Uma söwu God lavay'aymuyatuy lavayiyamuy sohsok tuptsiwni'taniqey qa pan unañwiti! 26 Puyaw pay nawus Christ soon qa mohti iit hihta añ kānavot, pep pu' pas hímuniwhtini? 27 Pu pam Moses lavayiyat añqw hoyóyoykuqe, God lavay'amuyatuy lavayiyamuy pumuy navotna. Pu tutuvenit añ pam hin lavayhtiwhqey sohsok pam pumuy amumi namtömintā. 28 Noqw puma haqami kitsókit awyaqey aw hayiñwnayaqw, pay pam yūmosaniqey anhti. 29 Noqw puma put aw öqaltiqe, aw pañqawu: Pay um itamum huruh-tinikañwo. Taq pi pay tapkiwmaq, nuñwu pay pas hísatniqti. Noqw pam amumum huruh-tiniqe aw paki. 30 Noqw öviy pam pumuy amumum tunösvoñat aw qatuptut, pölavikit kwusut, put ep hahlayhtit, yohat, pumuy maqa. 31 Noqw

pumuy pōsiam tālawvaqw, puma put māmatsi. Noqw pay pam pumuy amuhpiy haqami kurs hiniwhti. ³² Noqw puma nāmi pañqawu: Pi ōviy itamuy añqwayaqw pam itamumi yuaatimaqe, itamumi tutuvenit namtōminmaq, pas itam hin unañway'ma! ³³ Noqw puma pahsat pay wunuptut, ahoy Jerusalem aqwnihqe pakwt sūkw sihkay'taqamuy tsovawtaqw, pumuy amumi pitu, pu hakimuy pumuy amumuyaqamuy amumii. ³⁴ Noqw puma pumuy amumi pañqawu: Pay kurs Tutuyqawhqa pas antsa ahoy tātayhqe, Simon aw namtakna. ³⁵ Noqw pahsat pu ima lōyōm tuwat pumuy Emmaus aqwniqw, hin hiniwhtiqtat pumuy āawna, pu hin puma Jesus māmatsqeyu, pam pōlavikit yōhaq'ō.

Jesus Appears to His Disciples

(Mt 28.16-20; Mr 16.14-18; Jn 20.19-23; Acts 1.6-8)

³⁶ Noqw pumuy nāt yan yuaatotaqw, Jesus pas nāp pumuy amuhsonve wunuptuqe, amumi pañqawu: Nam uma kwakwhat yēsee. ³⁷ Noqw puma wuhpukyāt, tsātsawnaqe, pay tūawtotaqey wūwaya. ³⁸ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Ya uma hinoqw hin unañway'yuñwa? Uma hinoqw umuh'unañwpeq hin wūwantota? ³⁹ Huvam imay, ikukuy enañ aw yórikyaa. Pi pay nūu. Inumi hintsatsnat nanaptaa. Hakiy hikwsiat pi qa tokoy'tañwu, piw qa ōqay'tañwu. Noqw uma nuy pantaqat aw tāyuñwa. ⁴⁰ Yan pam lavayhtit, amumi lōvaq may, pu kuhkuy mahtakna. ⁴¹ Noqw nāt puma hahlayhtotiqe qa tūtuptionsiwaqe wūwantotaqw, pam pumuy amumi pañqawu: Uma qa hihta yep nōvay'yuñwa? ⁴² Noqw puma hihsakw pakiwhtuhpet momospalat enañ put maqaya. ⁴³ Noqw pam put kwúsuhqe, pumuy amuhpewi put tūmoyta. ⁴⁴ Pahsat pu pumuy amumi pañqawu: Ura nu nāto umumumnihqe yan umumi lavayhti: Moses tutavoyat añ hin nuy lalvayhqa soon qa antani, pu God lavay'aymuyatuy lavayiyamuy añ'a, pu Tātawit añ'a, ura nu kita. Noqw yan hapi ilavayi aw antsaniwa. ⁴⁵ Pahsat pu pam pumuy wūwniyamuy tālawnaqe, tutuvenit pumuy māmatsna; ⁴⁶ Nihqe amumi pañqawu: Yan hapi pey'ta. Noqw ōviy pay Christ nawus soon qa pan kānavot, pu makt, pu pāyis talq mokiwyuñ añqw ahoy tātayni. ⁴⁷ Noqw uma soon qa sinmuy amumi yuaatinumyani amumi pañqawkahkañwo: Uma umuhtunatyay añqw lasyaqw, umuhqaanhtipu umuhpiy ayo yukiwni, Jesus Christ natñwaniyat añ'a, kitotani, Uma Jerusalem añqw hoyóyokuyakañw sohsokmuy hihtuy sinmuy amumi yan yuaatiwisni. ⁴⁸ Pi uma hapi pas ïit aw yóriki'yuñwa. ⁴⁹ Noqw meh, Ina umumi hakiy awini'taqat nu añqw távini.

Nīkañw pay uma hāk yep kitsókit ep yesni, hisat ōñaq̄w öqalat makiwyanıqey pahsavoo.

Jesus is Taken up to Heaven

(Mr 16.19-20; Acts 1.9-11)

⁵⁰ Pu pam pumuy Bethanyt pahsavo tsamht, māvuyaltit, amuñem nāwakna. ⁵¹ Nihqe nāto pam pumuy amuñem nāwakinkanw pumuy amuñaqw tukiwhqe, ōmiqatsit aw wīkiwa. ⁵² Noq̄w puma put pas hihtatotat, pas hinhaqam hahlaykahkañw ahoy Jerusalem awya. ⁵³ Nihqe puma sutsep God kīyat ep hinnumya, God tayawinkahkañw aw hahlaykahkañwo.

LOMATUAWI JOHN AHPİY'O

The Word of Life

¹ Ayáq yayhniwhqat epeq God Lavayiat pay ep'e; pu Lavayi God ámuma; pu pay Lavayi God. ² Pu pay pam hak piw yayhniwhqat epeq God amum yanta. ³ Sohsoy himu put ahpiy yukilti; pu qa himu yukiwtaqa put qa ahpiy yukilti. ⁴ Pam nāp nahpiy qatsit pasiwta; pu pay pam qatsi sinmuy amumi tālat anta. ⁵ Noq̄w tāla qatālat ep tālawva; noq̄w qatāla put qa tōka. ⁶ Noq̄w hak tāqa God aṅq̄w ayatiwa; nihqe John yan mātsiwa. ⁷ Pam hak hihta tuawi'taniqe ōviy pitu, Tālat tuawi'taniqee, sohsoyam put ahpiy tūtuptionsiqat ōviy'o. ⁸ Pay pam qa pas pas páam himu Tāla; pam put Tālat tuawi'taniqe ayatiwa. ⁹ P' Tāla pas antsanihqa sohsoxmuy sinmuy amumi talni'taniqe it tūwaqatsit aw pituto. ¹⁰ Pam as pay tūwaqatsit ep sinmuy amuhpe hinnuma; pu sinom put ahpiy yukiltoti; noq̄w sinom put qa tuwi'yuñwa. ¹¹ Pam as pas nāp sinomuy amumi pituq̄w, sinomat put qa kwusuya. ¹² Nikañw hakim hihsa'nihqam put kwusuyaqam put aw tūtuptionsiqam God tímatniqat pam pan pumuy amuñem yuku. ¹³ Puma hakim qa sinot ahpiy pu' pas tihtiwyā, piw qa tokot tunlayiyat ahpiy'o, piw qa tāqat tunatyayat ahpiynit pas God ahpiy'o. ¹⁴ Noq̄w Lavayi sínoniwhitiqe, itamuhsonve qatuptu; noq̄w itam lolmat qatsiyat aw yórikya, pas Nay sūkw Tíatnīhqat pan lolmat qatsiyat aw'i. Pas pam itamuy ōkwatuwa, nihqe itamumi qaatsat lalvaya. ¹⁵ John put hákiynihqat tuawi'taqe, pan tsahtsa'lawu: Ura nu it tāqat hapi lavayhtiye pañqawu: Tāqa aṅq̄w inuñkniñqa inuhpenihqe pas pávani, sam pi pam inuhpenihqe mohtiniñqe ōviy'o. ¹⁶ Noq̄w itam sohsoyam put qarūrumniyat aṅq̄w ōmahtota, pu nānañumo núokwayata. ¹⁷ Pi itamuy hin hinwisniqat God Moses ahpiy itamumi tutapta; noq̄w Jesus Christ núokwat, lavayit pas antsanihqat enañ itamumi kwusiva. ¹⁸ Qa haq hapi hak sino God aw yori. Nay pas sūka Tiat put aw unañwaat hapi put tunvotna.

John the Baptist's Message

(Mt 3.1-12; Mr 1.1-8; Lk 3.1-18)

¹⁹ Noq̄w Jew-sinom hakim God awwat momñwituy, Levit ahpiyviyatuy enañ Jerusalem aṅq̄w ayatota. Noq̄w puma John aw ōkihqe yan put tūviñtota: Ya um hak'i? kitota. Noq̄w John yan nālavayhtiye, ²⁰ Hakniñqey súañqawhqe, qa tupki'tat

pañqawu: Nu' qa Christ. ²¹ Noqw puma put tūviñtotaqe aw pañqaqwa: Noqw hinta? Ya um Elias? Noqw pam pañqawu: Nu qa pam'i. Noqw ya um God lavay'ayaat pas pávannihqa? Noqw pam lavayhtiqe pañqawu: Qae. ²² Pahsat puma put aw pañqaqwa: Noqw um hak'i? taq as itam itamuy ayatotaqamuy amumi soon qa hin tūawvayani. Ya um hímunihqey nāmi wūwanta? ²³ Noqw pam pañqawu: Nu hapi Tsahtsa'lawhqa, nihqe qayēsiwhpuve yan tsa'tinuma: Tutuyqawhqa añqw pituto. Soñawnen put eñem pöhut súwiptotani. Pan ura God lavay'ayaat Esaias lavayhti. ²⁴ Noqw ima hakim ayatiwyaqam Pharisee-sinmuy amumum tōnawtaqamu. ²⁵ Noqw puma put tūviñtotaqe aw pañqaqwa: Noqw kurs as um qa Christ-nikañw, pu piw qa Elias-nikañw, pu piw qa God lavay'ayaat pas pavannihqat-nikañw, ya um hinoqw sinmuy kūyit akw tuvoylalawu? ²⁶ Noqw John lavayhtiqe amumi pañqawu: Nu sinmuy kūyit akw tuvoylalawu; nikañw suhka umuhsonve wunuwtaqw, uma put qa tuwi'yuñwa. ²⁷ Pam as inuñk pítukañw, inuhpenihqe pas pávani; noqw soon nu yan'ewaynikañw nas'ew put tots-sosompiyat ñahni. ²⁸ Noqw John Bethabarat ep sinmuy kūyit akw tuvoylalawhqw, i' yaniwhiti, Jordan pāyut yupqöyveq'a.

The Lamb of God

²⁹ Qavoñvaqw John Jesus put awniqw túwahqe pañqawu: Meh, i' hapi mañat God aw taviwhqat anta, pam sinmuy qaanhtipuyamuy ayo yúkuni. ³⁰ Ura nu it tāqat lavayhtiqe pañqawu: I' tāqa añqw inuñknihqa inuhpenihqe pas pávani, pam inuhpenihqe mohtinihqe öviy'o. ³¹ Noqw nu as put qa tuwi'ta; nikañw as pam Israel-sinmuy amumi mātaqtiniqat öviy nu pítuhqe, sinmuy kūyit akw tuvoylalawu. ³² Noqw John hin yórikqey tuawi'taqe pañqawu: Hikwsi höwit antaqa öñaqw hawhqe, put ep qatuptuqw, nu aw yóri. ³³ Noqw nu as put qa tuwi'ta; noqw i' hak nuy sinmuy kūyit akw tuvoylataniqat aw ayataqa inumi yan lavayhti: Hikwsi hawte' hakiy ep qatuptuni. Ason um pan tuwe' navoti'taqw, pam hapi sinmuy Qahováriwtaqat Hikwsit akw tuvoylalawni. Yan hapi God inumi lavayhti. ³⁴ Noqw nu hapi aw yórikqe, öviy pay pas pam hapi God Tíatnihqat yan tuawi'ta.

The First Disciples of Jesus

³⁵ Pu piw qavoñvaqw John löqmuy put aw nánatuwnaqamuy amumum wunuwkañw, ³⁶ Jesus pañ waymaqw, pam aw taytaqe pañqawu: Meh, i' hapi mañat God aw taviwhqat anta. ³⁷ Noqw put aw nánatuwnaqam put pañqawhqw navotqe, Jesus añk'i. ³⁸ Pahsat pu Jesus namtökqe, puma put añkniqw

túwahqe, amumi pañqawu: Ya uma hihta nāwakna? Noqw puma aw pañqawu: Rabbi, (pam Tutuqaynaqa i'nihqe pam'i) ya um haqam qatu? ³⁹ Noqw pam amumi pañqawu: Uma inumumnen, aw yórikni; noqw òviy puma ep pituhqe, put haqam qátuhqat aw yórikqe, put amum huruhti, pay tāwa pas atkaqtiqw òviy'o, (tāwa pakwút-sikishaqam aňhqe qóniltiq'ö). ⁴⁰ Noqw ima löyöm John hiñqawhq navotqe Jesus aňknihqamuy amuñaqw suhka Andrew yan mātsiwa, Simon Peter tupkoata. ⁴¹ Noqw pam mohti pāvay Simon túwahqe, aw pañqawu: Itam Messias tuwa; (pam moňw'asi'taqa, i'nihqe pam'i). ⁴² Nihqe pam put Jesus aw wikva; noqw Jesus put aw tātayhqe aw pañqawu: Um Simon Jonat tíata; um yahpiy haqahpiy Cephas yan túñwantiwni, pam Owa, i'nihqe pam'i.

Jesus Calls Philip and Nathanael

⁴³ Qavoñvaqw Jesus Galileet aqwniqey unañwtiqe, Philip túwahqe, aw pañqawu: Um inuñkni. ⁴⁴ Noqw Philip pi Bethsaidat aňqw sino, imuy Andrew nit pu Peter pumuy kitsókiyamuy aňq'ö. ⁴⁵ Noqw Philip Nathanael túwahqe, aw pañqawu: Itam Messias tuwa, hakiy Jesus, Joseph tiyat, Nazareth aňqw tāqata. Ura Moses tutavot ep put pēna, pu ima God lavay'aymat lavayiyamuy aň piw put pēnaya. ⁴⁶ Noqw Nathanael put aw pañqawu: Ya sen himu nukñwa Nazareth aňqw yámakni? Noqw Philip aw pañqawu: Um inumumnen aw yórikni. ⁴⁷ Noqw Nathanael aňqwniqw, Jesus túwahqe put yan lavayhti: I' hapi pas antsa Israel-sino; it ep unatwi súlawu. ⁴⁸ Noqw Nathanael put aw pañqawu: Ya um haqam nuy tuwi'va? Noqw Jesus lavayhtiqe aw pañqawu: Nāt Philip uñ qa wáñwayhq, um nönvospaltsokit atpipniqw, nu uñ tuwa. ⁴⁹ Nathanael lavayhtiqe aw pañqawu: Rabbi, um kurs God Tíata, um Israel-sinmuy moñwiamu. ⁵⁰ Jesus lavayhtiqe aw pañqawu: Um nönvospaltsokit atpipniqw, nu uñ túwahqey pañqawhq, ya um paniqw tuptsiwa? Um nāt it epnihqe pas pávanyaqat aw yórikni. ⁵¹ Pu pam put aw pañqawu: Pas antsa, pas antsa nu ūmi pañqawni: Yahpiy hapi òveqatsit aw hötsíltiqw, uma aw tāyuñwni. Noqw God hoñviaymat nuy Sinot Tiyat ep òmi yayvantakañw aw hantani.

2

The Wedding at Cana

¹ Ahpiy pāyis talq hakim Galilee-tutskwat ep kitsókit Canat ep nāñuani; noqw Jesus yuat pep nuhtuma. ² Noqw Jesus put aw nánatuwnayaqamuy amumum nāñuiwniqat aw tūtsamiwa. ³ Noqw oवालत súlawhtiqw, Jesus yuat put aw pañqawu: Puma okiw oवालत nāstaya. ⁴ Noqw Jesus yuy aw pañqawu: Wuhti,

ya um hinoqw hiñqawlawu? Pay ituwaniy nāto qa aw pitu. ⁵ Noqw put yuat tumal'a'yatuy amumi pañqawu: Umumi hiñqawhq, uma anhtotini. ⁶ Noqw pep navay owakuyhpi oyi, nanap lōp sen payhp wukokuyhpit añ ohpokit pan tūtukwa. Sinom kūyit akw nākwañ'ewakwtotaniqat òviy pāvam pep oyi, imuy Jew-sinmuy hapi pam tuwiamu. ⁷ Noqw Jesus tumal'a'yatuy amumi pañqawu: Uma kuyhpit añ kūyit opom-nayani. Noqw puma put añ tsīkilaya. ⁸ Pu pam pumuy amumi pañqawu: Taa, uma añqw kukye', tūnopni'taqat aw kūyi'wisni; noqw puma aw kūyi'wisa. ⁹ Noqw tūnopni'taqā kūyit ovalaniwhitiqat añqw hikwt, put háqamyāqat qa navoti'ta. Pay tumal'a'yat put kukyaqam-sa navoti'yūñwa. Noqw òviy tūnopni'taqā mōōnañwuy wāñwayhqe, ¹⁰ Aw pañqawu: Pas hapi as soon hak qa nukñwat ovalat tūnopnañwu, nen ason pay sinmuy pavan òōyaqw, pahsat pu pay hin'ewakwniñwu; noqw kurs um tuwat pas nukñwat ovalat waranhta. ¹¹ Yan Jesus Galileet ep Canat ep kātatayhpit pas susmohti tumaltaqē, a'nō hīmunihqey pan namtakna; noqw put aw nānatuwnayaqam put aw tūtuptsiwa. ¹² Yantaqat atsve pu' pam Capernaum aqw'a; pam-niqw, pu yuat-niqw, pu tupkomatu, noqw pu put aw nānatuwnayaqamu, nihqē puma pepeq pay qa wūhakis yēse.

Jesus Goes to the Temple

(Mt 21.12-13; Mr 11.15-17; Lk 19.45-46)

¹³ Noqw Jew-sinmuy hintsakpam amutsva yūmosanihqat ep nōviwhqat aw pitsiwa, noqw Jesus Jerusalem aqw'a. ¹⁴ Nihqē God kiyat ep pakit, wāwakastuy, pu kanelmuy, pu hōwihtuy huhyayaqamuy pepeq tuwa, pu sivat nāhoynwantotaqamuy pep yesqamuyu. ¹⁵ Nihqē pam sosompihohyat wuvahpitat, pumuy sohsokmuy God kiyat añqw ihpoq lālaya, pu kanelmuyu, pu wāwakastuyu; nit pu sivat nāhoynwantotaqamuy sīvayamuy siwumnat, huhyanpiyamuy takumna; ¹⁶ Nit hōwihtuy huhyayaqamuy amumi pañqawu: Uma imuy ayo'haqami tsamyani; uma Inay kiyat qa huhyankitotani. ¹⁷ Noqw put aw nānatuwnayaqam u'nayaqw, ura yan pey'ta: Nu uhkiy eñem qanātusi'taqey ep nīnaniwni. ¹⁸ Pahsat pu Jew-sinom lavayhtotiqe put aw pañqawu: Noqw um hihta aw yankañw iit hintsaki; um hihta akw uh'ōqalay itamumi poñahtani? ¹⁹ Jesus lavayhtiqe amumi pañqawu: Uma it God kiyat sahpuknayaqw, nu pāyis tālat añ put ahoy wunuptsinani. ²⁰ Pahsat pu Jew-sinom pañqawu: Lōp sunat añqw navay sihkay'taqat yahsañwuy añ i' kītiwhq, ya um pāyis tālat añ put aw ahoy wunuptsinani? ²¹ Noqw pay pam nāp tokoy God kiyatnihqat pañqawu. ²² Noqw òviy pam mokiwuy añqw ahoy tātayhq, ura pam yan amumi lavayhtiqat put aw

nánatuwnayaqam u'naya; nihqe puma hin pey'taqat tütuptsiwa, pu Jesus yan amumi hin lavayhtiqaata.

Jesus Knows All Men

²³ Noqw Amuhtsva- yūmosanihqat ep nōviwhq, Jesus Jerusalem epniqw, sinom hīhihta kātutmalayat aw yórikyaqe, put aw tütuptsiwa. ²⁴ Noqw pay Jesus pumuy amumi qa tuptsiwa, sohsokmuy amumi navoti'taqe òviy'o. ²⁵ Noqw soon pas piw hak Jesus put āwintani; pí himu sinot unañwpeqniqw pam navoti'tañwu.

3

Jesus and Nicodemus

¹ Pu hak Pharisee-sinmuy amuñaqw tāqa Nicodemus yan mātsiwhqa qatu, Jew-sinmuy amuñaqw moñwi. ² I' hak mīhikpuva Jesus aw pítuhqe, aw pañqawu: Rabbi, itam hapi pas suyan uñ God añqw sinmuy tutuqaynanıqe pítuhqat mātsi'yuñwa; ispi kurs God qa úmumniqw, um kātatayhpit hintsakqey kurs hin hintsakniq'ö. ³ Noqw Jesus lavayhtiğe put aw pañqawu: Pas antsa, pas antsa nu ūmi pañqawni: Pas qa piw tihtiwhqa soon God moñwtunatyayat aw yórikni. ⁴ Noqw Nicodemus put aw pañqawu: Noqw hak wuyñikañw hin piw tihtiwmantani? Ya sen pam yuy ponoyat aqw pake', piw tihtiwmantani? ⁵ Noqw Jesus put aw pañqawu: Pas antsa, pas antsa nu ūmi pañqawni: Hak kūyit-nikañw pu piw Qahováriwtaqat Hikwsit qa akw tihtiwhqa pas soon God moñwtunatyayat aw pákini. ⁶ Sinot ahpiy tihtiwhqa sinoniñwu; pu Hikwsit ahpiy tihtiwhqa put ahpiy qatsit himuy'ta. ⁷ Pas uma soon qa pu' piw tihtiwyaniqat nu ūmi pañqawhqat um ep qa pas hin wūwantani. ⁸ Hūkañw haqami hūhuknik pañsoq hūhukñwu, noqw as um sōykitaqw navotñwu; nikañw háqaqwnikañw pu haqaminihqat um qa mātsi'tañwu; noqw pan hapi Qahováriwtaqa Hikwsi put ahpiy tihtiwyaqamuy unañwayamuy ep tumalay'tañwu. ⁹ Noqw Nicodemus lavayhtiğe put aw pañqawu: Noqw ĩi hin pasiwtani? ¹⁰ Noqw Jesus lavayhtiğe put aw pañqawu: Ya um as Israel-sinmuy tutuqaynaqanikañw ĩit qa navoti'ta? ¹¹ Pas antsa, pas antsa nu ūmi pañqawni: Itam hihta navoti'yuñqey yuaatota, pu hihta aw yórikyaqey tuawi'yuñwa, noqw uma itahtuawiy qa ömahtota. ¹² Noqw kurs nu pay yep qatsit ep hihta hinyuñqat umuy āwintaqw uma qa tütuptsiwe', puyaw tis nu öveqatsit ep hihta hinyuñqat umuy āawnaqw uma hin put tütuptsiwani? ¹³ Qa hak hapi hisat ömiqatsit aw wūvi, pas öveqatsit añqw hawhqa-saa, i' Sinot Tiat öveqatsit ep qátuhqa. ¹⁴ Noqw ura Moses gayēsiwhpuwe tsūat himutsokit ep hāyaqw, pan hapi Nu Sinot

Tiat pas soon hihta ep qa hāyiwni. ¹⁵ Noq̄w nāp hak inumi tuptsiwhqa qa hovalniwht qatsit qaso'taqat makiwni. ¹⁶ Pi God sinmuy amumi pas unañway'kañw kahkawnaqe, õviy pas sūk̄w tiy tavi, nāp hak put aw tuptsiwhqa qa hovalniwht, qatsit qaso'taqat himuy'vani. ¹⁷ Pi God Tiy sinmuy ayo óyaniqat õviy put añqw tavi, sinmuy hin yukunaniqat qa paniq'õ. ¹⁸ Pi God put Tiyat aw tūtuptionsaqamuy amuñem qa hinwat yukut, pumuy mātavi; nīkañw pam put qa aw tūtuptionsaqamuy sivintoyniwyaniqat pay pan amuñem yuku, puma put sūk̄w Tiyat qa aw tūtuptionsihq õviy'o. ¹⁹ Pay i' Tāla tūwaqatsit aw pituqw, sinom put qa nānawaknat, soq qatālat ep hahlayya, puma qalomáhintsatskaqe õviy'o. Noq̄w paniqw hapi õviy God pumuy sivintoynaniqey amuñem yuku. ²⁰ Pi haqam qalomáhintsakqa tālat qa hahlayñwu, piw tālat qa awniñwu, taq nāphisat ka hintsakpiat suhputsniwniqw õviy'o. ²¹ Noq̄w pi i' hak pas qaatsat hinmaqa tālat awniñwu; nihqe pam God õqalayay ahpiy tumaltaqey tunvotnañwu.

Jesus and John

²² Iit atsve pu' Jesus put aw nānatuwnayaqamuy amumum Judea-tutskwat ep pitu; nihqe pep pumuy amumum qátuhqe, sinmuy kūyit akw tuvoylalawu. ²³ Noq̄w Salem ahayhp Aenon ep a'nõ pāhuniqw, õviy John pep piw sinmuy kūyit akw tuvoylalawu, ²⁴ Pam nāt sivikimi qa tūviwhqe õviy'o. ²⁵ Noq̄w John aw nānatuwnayaqam hakiy hin kwañw'ewayhtiniqat ep Jew-sinmuy amumum nāñwuy'yuñwa. ²⁶ Noq̄w puma John aw õkihqe, aw pañqawwa: Rabbi, ura i' Jordan yupqõyve úmumnihqa sinmuy kūyit akw tuvoylalawu; noq̄w sinom sohsoyam put aw õkiwta. Ura um put hakiy lalvaya. ²⁷ Noq̄w John lavayhtige pañqawu: Kurs hak õqalat makiwhqa kurs hin qa õñaqw put makiwni. ²⁸ Pi uma nāp inumi navoti'yuñqw ura nu pañqawu: Nu' qa Christ, pay ura nu put apyeve ayatiwa. ²⁹ Kwusi'taqa hapi möönañwniñwu; nopw put kwātsiat wunukañw aw tūqayte', put tönayat ep pas hinhaqam hahlayhtiñwu. Noq̄w õviy hapi ihahlayhpi pas hin hintaniqey anhti. ³⁰ Pam soon qa suyhtsepñwat õqawi'mani; noq̄w nu pay soon qa pevewmani.

He who Comes from Heaven

³¹ Pi õñaqw pítuhqa hapi pas sohsokmuy amupyevee, noq̄w i' tūwaqatsit añqwnihqa yep qatsit tunatyawta, nihqe yep qatsit tunatyayat yuaatañwu. Oñaqw pítuhqa hapi pas sohsokmuy amupyevee. ³² Nihqe pam hihta aw yórikkañw, pu navotqey put yuaata; noq̄w qa hak put tuawiyat kwusu. ³³ Tuawiyat kwúsuhqa put hapi akw God pas antsanihqat pañqawu. ³⁴ Pi God añqw ayatiwhqa God lavayiyat yuaata; pi God put pas qa

tuwanit Hikwsit maki'taq'ö. ³⁵ Pi Naat Tiy aw unañway'taqe, öviy sohsok hihta aw put öqalmaqa. ³⁶ God Tiyat aw tuptsiwhqa hapi pay qatsit qaso'taqat himuy'ta; pu God Tiyat aw qa tuptsiwhqa hapi pas soon qatsit aw yórikni; pánis-sa pi God itsívuat put aw huruiwta.

4

Jesus and the Woman of Samaria

¹ Noqw ima Pharisee-sinom nanaptaqw, yaw Jesus John epnihqe wūhaqnihqamuy sinotakañw, pumuy kūyit akw tuvoylalawu. ² Pay as pi Jesus qa nāp sinmuy kūyit akw tuvoylalawu, pay put aw nánatuwnayaqam pantsatska. ³ Noqw yaw pumuy yan nanaptaqat Jesus navotqe, Judea-tutskwat mātapt, pu Galilee-tutskwat aqw'a. ⁴ Noqw pas pam kurs hin qa Samaria-tutskwat añni. ⁵ Nihqe öviy pam Samariat ep kitsókit Sycar yan mātsiwhqat aw pitu, ura Jacob tiy Joseph hihsaq tutskwat máqahqat áhayhpnihqat aw'i. ⁶ Noqw Jacob nōñanvatñiat pep'e. Noqw Jesus waynumqe māñuiwkañw, patñive qatuptu tāwanasavehaqamo (tāwa navaysikishaqam añhqe qōniwmaq'ö) ⁷ Noqw hak Samariat ep wuhti kuytoqe ep pitu, noqw Jesus put aw pañqawu: Okiw nuy kuynaa. ⁸ (Put aw nánatuwnayaqam kīmihaqami tunöstuiwisa.) ⁹ Noqw pahsat pu Samariat ep wuhti put aw pañqawu: Ya hintaqw öviy um Jew-sinonikañw inumi kuyhtuviñlawu, susmataqpi nuy Samariat ep wuhtiniqö? Ima Jew-sinom pi Samariat-sinmuy amumum qa hintsatskaqw öviy'o. ¹⁰ Noqw Jesus lavayhtiçe put aw pañqawu: As um God kuwahtipuyat mātsi'te', pu hak ūmi kuyhtuviñtaqat hákiyinihqat tuwi'tani. Nen um put aw tūviñtaqw, soon pam uñ kūyit taytaqat qa máqani. ¹¹ Noqw wuhti put aw pañqawu: Meh, tāqa, noqw pi um hihta akw kuyniqey nāstaa, noqw patñi hinurs hōtsi. Noqw um put kūyit taytaqat háqamnihqe öviy'o? ¹² Ya um itanay Jacob epnihqe hak pas pávani? Pam pi ura itamuy pay hísathaqam it patñit maqa; nihqe ura nāp put añqw hihiko, pu tímatu, pu pokmatu. ¹³ Jesus lavayhtiçe put aw pañqawu: It pāhut añqw hikwqa pay piw pānaqmokmantani. ¹⁴ Nikañw ason nu' hakiy kūyit maqaqw, put añqw hikwqa soon hisat pānaqmokni; noqw nu' hakiy kūyit maqaqw, pam kūyi hakiy ahsonve pāhut yamamataqat antani, nen qatsit qaso'taqat aaniwnani. ¹⁵ Noqw wuhti put aw pañqawu: Meh, tāqa, himu as um nuy it kūyit maqaqw, nu pāpu qa pānaqmokni, piw qa añqw kuytomantani. ¹⁶ Noqw Jesus put aw pañqawu: Yupa uhpuwsuñway wiktoo, noqw uma añqwni. ¹⁷ Noqw wuhti lavayhtiçe put aw pañqawu: Nu nāsta puwsuñway'ta.

Noq̄w Jesus aw pañqawu: Pas um súañqawhqe Nu ñasta puw-suñway'ta, kita. ¹⁸ Pi um as tsívtotnihqamuy puwsuñwta; noq̄w i' pu' umum qátuhqa pay qa uhpuwsuñwa. Um pañqawhqe súañqawu. ¹⁹ Noq̄w wuhti put aw pañqawu: Meh tāqa, kurs um hak God lavay'ayaata. ²⁰ Noq̄w itanam pi it tükwit ep God aw nānawakna; noq̄w úmuyniqw pi as sinom soon qa Jerusalem ep God aw nānawaknani. ²¹ Noq̄w Jesus put aw pañqawu: Wuhti, um nuy tuptsiwni, pay nāt uma qa it tükwit, piw qa Jerusalem ep Inay aw nānawaknaniqat aw pituto. ²² Uma hihta aw nānawaknaqey haknihqat qa navoti'yuñwa; itam pi hakiy aw nānawaknaqey navoti'yuñwa, pi God Jew-sinmuy amuhpiy sinmuy ayo òoyaqw òviy'ò. ²³ Nikañw pay nāt aw pituto, híkspi pas aw pitsíwta, pep pu' hakim añ pas antsa Inay aw nāwakinwisqam unañway añqw pas antsay'kahkañw put aw nāwakinwisniqat aw'i. Pi pan hapi hakim Inay aw nāwakinwisnihqamuy pam tuñlay'ta. ²⁴ Pi God hapi Hikwsi; noq̄w put aw nāwakinwisqam pas soon qa unañway añqw pas antsay'kahkañw put aw nāwakinwisni. ²⁵ Noq̄w wuhti put aw pañqawu: Antsa yaw hak Messias Christ yan túñwantiwhqa God añqw pítuniqat nu navoti'ta; ason yaw pam hak pite', itamuy sohsok hihta āawnani. ²⁶ Noq̄w Jesus put aw pañqawu: Pay nu ūmi yuaataqa hapi pam Messias. ²⁷ Noq̄w pahsat pu put aw nānatuwnayaqam òkiñqe, pam wuhtit amum yuaataqw aw kāwuwaya; noq̄w qa haqawa put hihta tūviñtaqat, pu sen pam hinoq̄w put aw yuaataqat put tūviñta. ²⁸ Noq̄w pahsat pu wuhti wikoroy pep mātapt, kīminihqe, ep sinmuy amumi pañqawu: ²⁹ Kurs huvam inumum pāmiye', it hakiy tāqat nuy añqaqw hihta hinhtiqat sohsok nuy āawnaqat aw uma yórikyani; ya sen qa i' hak Christ? ³⁰ Pahsat pu puma kīñaqw nõñakqe, put aw òki. ³¹ Noq̄w put ahkwayñap Jesus aw nānatuwnayaqam put aw ò'qalyaqe pañqaqwa: Nõsaa, Tutuqay-naqa. ³² Noq̄w pam umumi pañqawu: Pay nu nõvat nõsniqey himuy'taqw, uma put qa tuwi'yuñwa. ³³ Noq̄w òviy put aw nānatuwnayaqam nānami pañqaqwa: Ya sen pay hak eñem nõvay'va? ³⁴ Noq̄w Jesus amumi pañqawu: Nu hakiy nuy añqw távihqat tunatyayat hintsake', put tumalayay yúkiniqw pam pantaqa inuñem nõsiwhqat anta. ³⁵ Noq̄w ya uma qa pañqaqwa: Pay nāt nālõq mūmuyawhtuy ep pu' natwani tsovalniwni, kitota? Meh, nu umumi pañqawni: Kurs huvam kwuhpukye', pāvasat añ yórikyaa; pi pay tukwsiwyuñqe tsovalniwniqat aw pitsíwta. ³⁶ Noq̄w hõhõkqa ahsalawñwu, nihqe soñawnen sinmuy tsovalaqw, puma qatsit qa so'taqat himuy'vayani. Noq̄w uyhqaniqw, pu hõkqa puma nāma hahlayhtiñwu. ³⁷ Noq̄w yep hapi yan yuaatiwhqa pas antsa: Suhka uyhq, pu suhka hõqõ,

ii. ³⁸ Uma haqe' qa maqsontotat añ höqyanıqat nu aw umuy ayata. Pay pētu añ tumaltotaqw, uma amumum sumitu-malay'yuñwni. ³⁹ Noqw kaysiwhqam Samariat ep sinom pep kive yesqam wuhtit lavayiyat ahpiy Jesus aw tütuptsiwa, ura pam pañqawu: Pas nu añqaqw hihta hinhtiqtat pam nuy sohsok āawna. ⁴⁰ Noqw öviy Samariat ep sinom Jesus aw ökihqe, pam pumuy amumum huruhtiniqtat put aw nānawakna; noqw pam lōs tāwat añ pep qatu. ⁴¹ Noqw piw nāt pētu kaysiwhqam pas nāp lavayiyat ahpiy put aw tütuptsiwa; ⁴² Nihqe wuhtit aw pañqawu: Pu' hapi itam tütuptsiwa, qa uhlayiy ahpiy'o, pi itam pas nāp aw tūqayyuñqe, pas suyan i' hak sinmuy ayo öoyhqa Christnihqtat itam nanapta.

Jesus Heals an Official's Son

⁴³ Noqw ahpiy lōs talq pam pañqw ahpiynihqe, Galileet aqw'a. ⁴⁴ Pi God lavay'ayaat nāp tutskway ep qa kaptsiwtañwuqtat Jesus nāp pañqawu. ⁴⁵ Noqw pam Galileetutskwat ep pituqw, Galilee-sinom put pās taviya, puma pi nuhtum Jerusalem ep nōviwhqtat épeqyaqe, put hihta hinhtiqtat sohsok aw yórikyaqe öviy'o. ⁴⁶ Noqw Jesus Galileet ep Canat aw piw pitu; pep ura pam küyit añqw oavalat yuku. Noqw hak pas pavan sinot tiat tiyo Capernaum ep tütuya. ⁴⁷ Noqw yaw Jesus Judeat añqw Galileet ep pituhqtat naat navota; noqw pam as put ámumnen tiyotiyat qalaptsinaniqtat pam aw nāwakna, pam okiw mokiwuy aqw pitsiwtaww öviy'o. ⁴⁸ Pahsat pu Jesus put aw pañqawu: Pas uma añ kātatayhpit hihta tuawi'yuñqtat aw qa yórike' soon tütuptiwani. ⁴⁹ Noqw pas pavan tāqa put aw pañqawu: Tāqa, um okiw itiy nāt qa mokq aqwni. ⁵⁰ Noqw Jesus put aw pañqawu: Pay um aqwni, pay uhti qatu. Noqw Jesus put aw hin lavayhtiqtat tāqa tuptsiwihqe, pañqw ahpiy'o. ⁵¹ Nihqe öviy pam pahsat atkaminiqw, tumal'aymat ahsawvayaqe āawnayaqe aw pañqaqwa: Pay uhti qa mokqe qatu. ⁵² Pahsat pu pam hísatniqw añqwtiqat pam pumuy tüviñta; noqw puma pañqaqwa: Tāvok tāwanasaproyaqw (tāwa añhqe tsañe'sikis qöniwmaqw) pam mukihoya. ⁵³ Noqw naat navoti'taqw, ura pahsat Jesus put aw pañqawu: Pay uhti qatu, kita. Nihqe öviy pam nāp tuptsiswa, pu kiyat sohsoyam ep yesqamu. ⁵⁴ Noqw Jesus Judeat añqw Galileet ep pitut yan kātatayhpit tumaltaqe pas hímuniqhew pahsat lōs namtakna.

5

The Healing at the Pool

¹ It atsve pu Jew-sinmuy nōviwhqayamuy aw pitu; noqw Jesus Jerusalem aqw'a. ² Noqw Jerusalem epeq haqam

kanelhötsiwat yan tūnwantiwhqat aqlap patuphaiwta; pam Hebrew-sinmuy amuhkwa Bethesda yan mātsiwhqa; noqw pam tsivót-sikivo tuhööy'ta. ³ Noqw okiw hakim ööyput, pu qa-postalyaqam, qayaktaqam pu amuhpa' sümokput tütuyyaqam qaan'ewakw hintaqam pañ qatsya, pāhut poniniykuniqat maqaptsi'kahkañwo. ⁴ Pi hage' qalawmaq, öveqatsit añqw hoñviaya pāmiq hāwe', put poniniykinañwuniqw öviy'o; noqw pāhut poniniykuqw, hak aqw mohti pake' tūyay qalaptuñwu. ⁵ Noqw hak tāqa sunat pakwt nanal sihkay'taqat yahsañwuy añ hihta tütuyhqa okiw pep qatu. ⁶ Noqw pam wāökiwtaqw Jesus túwahqe, pam hisat pantaqw navoti'taqe aw pañqawu: Ya um qa qalaptuniqey nāwakna? ⁷ Noqw tütuyhqa lavayhtiye put aw pañqawu: Tāqa, pi pāhu poniniykuqw, kurs hak okiw nuy aqw pānañwu. Okiw nāt nuy aqw hoytaqw, pay haqawa inupyeve aqw pákiñwu. ⁸ Noqw Jesus put aw pañqawu: Wunuptut, uh'ahpay ömahtat, nakwsuu. ⁹ Noqw pahsat pay tāqa qalaptuqe, ahpay ömahtat, nakwsu. Noqw ép nasuñwintalönwiwta. ¹⁰ Noqw öviy Jew-sinom qalaptuqat aw pañqawu: Pu' hapi nasuñwintalönni, um uh'ahpay kinumniqw pam qa sūanta. ¹¹ Noqw pam lavayhtiye amumi pañqawu: Pi hak nuy qalapsinaqa inumi pañqawu: Uh'ahpay ömahtat, nakwsuu, kita. ¹² Pahsat pu puma put tūviñtotaqe, aw pañqawu: Noqw ya hak um uh'ahpay ömahtat nakwsuniqat ūmi pañqawu? ¹³ Noqw i' hak qalaptuqa put hákiyniqw qa navoti'ta; sinom pep suhpantaqw Jesus pay ahpiyniqw öviy'o. ¹⁴ Ahpiy pantaqw Jesus God kīyat ep put túwahqe aw pañqawu: Meh, um hapi qalaptu; um pāpu qaanhtiput qaan hinmani, taq nāp hisat ka um hihta pas pāpu qalolmat aw pītuni. ¹⁵ Noqw tāqa ahpiynihqe kurs Jesus put qalapsinaqat Jew-sinmuy āawna. ¹⁶ Noqw paniqw öviy Jew-sinom Jesus aw wuk-tota; nihqe aw put haqami hintsanyaniqey tunatyawyuñwa, pam nasuñwintalönnit ep it tumaltaqw öviy'o. ¹⁷ Noqw Jesus pumuy amumi pañqawu: Nāt Ina pew pahsavo tumalay'ta, noqw öviy nu' piw tumalay'ta, kita. ¹⁸ Yantaqat ahpiy Jew-sinom Jesus nīnayaniqey pas pāpuwat tunatyawyuñwa, pam nasuñwintalönnit qa hihtata; nit qa put-saa, pas piw pam God put náatnihqat pañqawhqe pas God-nihqey pañsoq nātsoka.

The Authority of the Son

¹⁹ Pahsat pu Jesus lavayhtiye, amumi pañqawu: Pas antsa, pas antsa nu umumi pañqawni? Pas soon Tiat hihta nāp nahpiy hintsakñwu, pas Naat hihta hintsakq, aw tayte' pam put hintsakñwu; pi pam hihta hintsakq Tiat piw put an hintsakñwu. ²⁰ Pi Naat Tiy aw unañway'ta, nihqe hihta

hintsakqey sohsok put aw mahtakinta; nihqe pam iit tut-malat epnihqe nāt pas pávanyaqat put aw mahtaknaqw, uma kātayyuñwni. ²¹ Pi Ina so'pumuy ahoy tātaynañwu, pu qatsíhuytañwu; noqw pan hapi piw nu' put Tiat hakiy tātaynanik panhtiñwu. ²² Pi Ina qa hakiy hinwat yuykuna; pam put sohsok pantaqat nuy put Tiy aw mātavi, ²³ Sohsoyam nuy kaptsi'yuñwniqat òviy'ò, pas Inay hin kaptsi'yuñqey pan'i; hak nuy qa kaptsi'taqa piw Inay nuy añqw távihqat qa kaptsi'tañwu. ²⁴ Pas antsa, pas antsa nu umumi pañqawni: Ilavayiy navotqa, pu Inay nuy añqw távihqat aw tuptsi-whqa hapi qatsit qaso'taqat himuy'ta; noqw God pas soon put hinwat yukunani; pi pam mokiwuy añqw qatsit aw yámakiwtaq'ò. ²⁵ Pas antsa, pas antsa nu umumi pañqawni: Ima so'pum God Tiyat tönayat nanaptaniqat aw pituto, hikis pi pay aw pitsi'wta; noqw nanaptaqam yesvani. ²⁶ Pi Ina pas nāp nahpe qatsit pasiwtaqe, pan piw nu put Tiat pas nāp nahpe qatsit pasiwtaniqat pam inuñem yuku. ²⁷ Nihqe nu hin hihta ep yúkumantaniqat nuy òqalmaqa, nu hapi Sinot Tíatniqw òviy'ò. ²⁸ Uma it aw qa pas kāwuwantotani; nāt tūamit añ tañawtaqam sohsoyam itönay nanaptaniqat aw pituto. ²⁹ Noqw puma pañqw nõñakni; ima lolmat tumaltotaqam qatsit aw yesvani; noqw pu qalolmat tumaltotaqam hovalni-wyaniqey aw yesvani.

Witnesses to Jesus

³⁰ Soon nu nāp nahpiy hihta hintsakni; nu hin navote', put ahpiy hin yúkuñwu, noqw nu hihta suan yúkuñwu, ispi nu qa itunatyay hinhtiniqey tunatyawtat, pas nuy añqw távihqat Inay tunatyayat nu hinhtiniqey tunatyawtañwuniqee. ³¹ Kurs nu pay nāp nātuawi'taniqw, ituawi hapi qa antsani. ³² Pay nuy hákiynihqat pas suhka tuawi'ta; noqw nu navoti'taqw pam nuy suan tuawi'ta. ³³ Ura uma John aw hakimuy ayatota; noqw pam nuy súan tuawi'ta. ³⁴ Nikañw pay nu sinot nuy hin tuawiyat qa pas antsatañwu; noqw pi as uma ayo nõñakniqat òviy nu yan lavayhti. ³⁵ John pi as pas kopitsoki uwiwitaqa talni'taqat panta; noqw as uma put talniyat ep hahlayyaniqey hihsavo suhdaq'ewya. ³⁶ Nikañw pay John tuawiyat epnihqe himu pas pávannihqa nuy tuwi'ta. Itumala nuy Inay añqw taviwhqat mahtakna. Ina nuy hihta hinhtiniqey yúkuniqat òviy ayataqw, nu put hapi tumalay'ta. ³⁷ Ina nuy añqw távihqa pas nāp nuy hákiynihqat pañqawu: Uma pi qa hisat put tönayat nanapta, piw hin son'iwhqat aw yórikya. ³⁸ Noqw put lavaiyat umuh'unañway qa aw tuyqawi'ta, òviy pi pam hapi añqw taviqw, uma put aw qa tütuptsiwa. ³⁹ Uma tutuvenit ahpiy qatsit qa so'taqat

tuway'yuñqey wūwantotaqe, òviy put añ puritota; noqw pi pam nuy hákiyñiqat tuawi'ta. ⁴⁰ Noqw uma inumiye' qatsit makiwyaniqey qa nānawakna. ⁴¹ Nu sinmuy tayawinpiyamuy qa nāwakna. ⁴² Pi nu umumi navoti'taqw uma umuh'unañwpeq God aw qa unañway'yuñwa. ⁴³ Nu Inay tuñwniyat aw yankañw pituqw, uma nuy qa kwusuya; pay ason hak pas nāp tuñwniy aw yankañw pituqw uma pay soon put qa kwusayani. ⁴⁴ Ya uma hin tūtuptionsiwani? Oviypi uma nānañaqw tayawinpit tuñlay'kahkañw tayawinpit God- sa añqwnihqat qa tunatyawyuñwa. ⁴⁵ Uma umuh'unañwpeq qa pan wūwantotani: Pam Nay aw itamuy qaantaqat ep tūkopanani. Pay suhka umuy pantsakni, aw umuhtaqa'nañwa, Moses. ⁴⁶ Pi uma as Moses tūtuptionsiwe', soon nuy qa tūtuptionsiwani, pi pam nuy pēna. ⁴⁷ Nikañw kurs uma put pēniyat qa tūtuptionsiwe', ya uma hin ilavayiy tūtuptionsiwani?

6

Jesus Feeds the Five Thousand

(Mt 14.13-21; Mr 6.30-44; Lk 9.10-17)

¹ Iit atsve pu' Jesus Galileet ep wuhkovatuphat Tiberias yan piw tūñwantiwhqat ayoqwat yama. ² Noqw sinom qaan'ewakw hintaqam put añkya, pam tūtuuyyaqamuy amuhpa' kātatahpiy tumaltaqw aw yórikyaqe òviy'ò. ³ Noqw Jesus tsomomiq wupqe, put aw nānatuwnayaqamuy amumum pepeq qatuptu. ⁴ Noqw Jew-sinmuy tuiwiam Amutsva-Yūmosanihqat ep nōviwhqat aw hayiñwiwta. ⁵ Noqw Jesus kwuhpukqe, sinmuy qaan'ewakw hintaqamuy put aw ökiwtaqamuy amumi yórikqe, Philip aw pañqawu: Ya itam sen haqam tunöstuiyaqw ima nōñösani? ⁶ Noqw pay pam put aw hin hepqe òviy kita, pay pi as pam hinhtiniqey nāp navoti'taqe òviy'ò. ⁷ Noqw Philip put aw pañqawu: Pay as pi kurs itam löp sunat sivat akw pölavikit tuiye', itam nāto kurs hin pumuy sohsokmuy hiñsakw nopnayani. ⁸ Noqw suhka put aw nānatuwnaqa Andrew, it Simon Peter tupkoat, Jesus aw pañqawu: ⁹ Hak yep tiyohya tsivot söhövosvölavikit nitkay'va, pu löqmuy tsākw pākiwhtuy; noqw ya pam sinmuy kaysiwhqamuy amumi hímuu? ¹⁰ Noqw Jesus pañqawu: Uma sinmuy yesvanayani. Noqw pep a'nö tūsaqa; noqw òviy sinom pañ yesva, tsivot-sikip sōmorit pahsa'haqam tahtaqtu. ¹¹ Pu Jesus pölavikit ömahtaqa, put ep hihlayhtit, put aw nānatuwnayaqamuy amumi put oya; noqw puma añ yesqamuy amuhpa put o'ya, pu pākiwhtuy piwu, hihsa'haqam nānawaknaqat pahsaa. ¹² Noqw pumuy ööyaqw, pam put aw nānatuwnayaqamuy amumi pañqawu:

Uma yónoyhput akwsiñwqat tsovalayani, noq̄w qa himu ho-valniwni. ¹³ Noq̄w òviy puma tsivot sòhòvosvòlavikit añq̄w yónoyhput nònòsaqamuy akwsiñwpuyamuy tsovalayaq̄e, pakwt lòq̄ sihkay'taqat tutsáysivut añ opomnaya. ¹⁴ Noq̄w Jesus kátatayhpit tumaltaq̄w, sinom aw yórikyaq̄e, pañq̄aq̄wa: Pay kurs pas antsa i' t̄aqa God lavay'ayaat tūwaqatsit aw pitúniqa. ¹⁵ Noq̄w puma put awye', pas òqalay akw put moñwtapyaniqat Jesus māmatsq̄e pay n̄ala piw tsomot aq̄whaq̄amii.

Jesus Walks on the Water
(Mt 14.22-33; Mr 6.45-52)

¹⁶ Noq̄w tapkiq̄w put aw nánatuwnayaq̄am wuhkovatuphat aw hanhqe, ¹⁷ Pākihut aq̄w yuñt p̄avaqe Capernaum aq̄wya; noq̄w nuñwu qat̄alawvaq̄w, nāt Jesus qa pitu. ¹⁸ Noq̄w pumuy panwisq̄, a'nò hukvaq̄w p̄ahu a'nò hoñvanta. ¹⁹ Noq̄w òviy puma p̄ahut añq̄e' kwetstiwisq̄e payhp, sen n̄alöp tut-skwatuwaniñt pahsavohaq̄ami hoyóyokuyaq̄w, Jesus p̄avaqe waymakañw p̄ākihut aw hayiñwna. Noq̄w pam panmaq̄w, puma put tutwaq̄e pas tsátsawna. ²⁰ Noq̄w pam pumuy amumi pañq̄awu: Pay nūu, uma qa tsawiniwyuñwni. ²¹ Pahsat pu puma hahlayhtotiq̄e, put p̄ākihut aq̄w panaya; noq̄w pahsat pay p̄ākihu pumuy haq̄ami hoyóyototaqat aq̄w pitu.

The People Seek Jesus

²² Noq̄w qavoñvaq̄w sinom wuhkovatuphat ayaq̄wat huruhtotiq̄am ura pay suhka p̄ākihu pápiq̄niq̄w put u'naya; noq̄w ura Jesus aw nánatuwnayaq̄am put aq̄w yuñq̄w, pay ura Jesus pumuy qa amumum put aq̄w paki, noq̄w pay puma nanalt ahpiyya. ²³ Noq̄w pay p̄ētu p̄ākihu Tiberius añq̄wyaq̄am pañso öki, ura Tutuyq̄awhqa haq̄am p̄òlavikit ep hahlayhtit tūnopnaqat pañsoo. ²⁴ Noq̄w sinom Jesus-nikañw pu put aw nánatuwnayaq̄amuy pep qa tutwaq̄e, p̄ākihut añ yuñt, Jesus hepwisq̄e Capernaum ep öki.

Jesus the Bread of Life

²⁵ Nihqe puma wuhkovatuphat yupq̄öyveq̄ put tutwaq̄e, aw pañq̄aq̄wa: Tutuq̄aynaqa, ya um hisat peq̄w pitu? ²⁶ Jesus lavayhtiq̄e pumuy amumi pañq̄awu: Pas antsa, pas antsa nu umumi pañq̄awni: Uma kátutmalat aw yórikyaq̄ey qa paniq̄w nuy hepnumya, pi uma p̄òlavikit nònòsaq̄e òöyaye òviy'o. ²⁷ Uma n̄ösiwhqat pay súlawhtiñwuqat qa put òviy tumalay'yuñwni. Uma n̄ösiwhqat qatsit qaso'taqat aniwnaqat òviy tumalay'yuñwni; put hapi nu' Sinot Tiat umuy máqani. Pi Ina God òqalay akw nuy tuvoylata. ²⁸ Noq̄w puma put aw pañq̄aq̄wa: Noq̄w itam hihta tumalat hintsatske' God tayawnayani? ²⁹ Jesus lavayhtiq̄e amumi pañq̄awu: Uma

hapi hakiy God añqw távihqat aw tütuptsiwe', yan God tayaw-nayani. ³⁰ Pahsat pu puma put aw pañqaw: Noqw ya um hihta akw put pantaqat itamumi mahtaknaqw itam aw yórikye' ūmi tütuptsiwani? Um hihta tumalay'ta? ³¹ Itanam pi ura qayēsiwhpuve hihta mennat nōnova; ōviy pi yan pey'ta: Pam ōveqatsit añqw pumuy tunōsmaqa, yan'i. ³² Pahsat pu Jesus pumuy amumi pañqawu: Pas antsa, pas antsa nu umumi pañqawni: Qa Moses pút pōlavikit ōveqatsit añqw umuy maqa; noqw Ina hapi pas antsa pōlavikit ōveqatsit añqwnihqat umuy maqa. ³³ Pi ōveqatsit añqw hawhqa hapi God añqw pōlavikit anta, pam hapi sinmuy qatsit huylawu. ³⁴ Pahsat pu puma put aw pañqaw: Tutuyqawhqa, um okiw sutsep itamuy it pōlavikit huylawni. ³⁵ Noqw Jesus amumi pañqawu: Nu hapi pōlaviki hakiy qatsit máqañwuqa; inumi pítuhqa soon hisat tsōnmokni, pu inumi tuptsiwhqa soon hisat pānaqmokni. ³⁶ Noqw pi nu ura umumi pañqawu: Uma as inumi yórikyakahkañw qa tütuptsiwa. ³⁷ Sohsoyam Inay añqw inumi noiwyaqam inumiyani, noqw ason hak inuminiqw, soon nu put ayo tūvani. ³⁸ Nu qa nāp itunatyay hintsakniqe ōveqatsit añqw hāwi, nu Inay nuy añqw távihqat tunatyayat hintsakniqe ōviy'o. ³⁹ Noqw i' hapi Inay nuy añqw távihqat tunatyaata: Nu sohsokmuy hakimuy put ahipy inumi noiwyaqamuy qa hihtawat kwayht, nuhtuñk talōñvaqat ep pumuy ahoy tātaynani. ⁴⁰ Noqw i' hapi nuy añqw távihqat tunatyaata: Sohsoyam Tiyat aw yórikyakahkañw, put aw tütuptsiwaqam qatsit qaso'taqat makiwyani; noqw nu nuhtuñk talōñvaqat ep pumuy ahoy tātaynani. ⁴¹ Pahsat pu Jew-sinom put aw qayan unañway hiñqaw, pam pōlaviki ōveqatsit añqw hawhqeý ura pañqawhqa ōviy'o. ⁴² Nihqe puma pañqaw: Ya qa i' Jesus, it Joseph tíata? Itam put náyat-nikañw pu yuyat pumuy tuwi'yuñwa. Noqw ya hintaqw ōviy pam ōveqatsit añqw hawhqeý pañqawlawu? ⁴³ Noqw ōviy Jesus lavayhtiye amumi pañqawu: Uma qa nānahpa' qaán umuh'unañway hiñqawani. ⁴⁴ Pas Ina nuy añqw távihqa hakiy pan unañwtoynaqw, pam-sa inumini; noqw nu nuhtuñk talōñvaqat ep put ahoy tātaynani. ⁴⁵ Pi ura God lavay'aymuyatuy pēniyamuy añ yan pey'ta: Pu puma sohsoyam God añqw tutuqayyani, yan'i. Paniqw ōviy sohsoyam Inay añqw nanaptakañw pu tūqayyaqam inumi ōkiwta. ⁴⁶ Pay ka hak hisat Inay aw yórikqat nu qa pañqawu, hal i' hak God añqw pítuhqa, pam-sa Inay aw yóriki'ta. ⁴⁷ Pas antsa, pas antsa nu umumi pañqawni: Inumi tuptsiwhqa hapi qatsit qaso'taqat pay makiway'ta. ⁴⁸ Nu hapi pōlaviki sinmuy qatsit máqañwuqa. ⁴⁹ Pay as pi umanam qayēsiwhpuve hihta mennat nōñōsat, pay qa yēse. ⁵⁰ Nu hapi i' pōlaviki ōveqatsit añqw hawhqa, it pōlavikit añqw nōsqa qa mokniqat ōviy'o.

51 Nu hapi taytaqa pölaviki öveqatsit añqw hāwi; it pölavikit añqw nösqa sutsep qátuni. Noqw nu pölavikit lavayhtiqe itokoy pañqawu; put hapi nu sinmuy amuñem távini, puma yesniqat öviy'ó. 52 Noqw öviy Jew-sinom put ep nāñwuy'yuñqe, pañqaqwa: Ya sen i' hin itamuy tokoy nopnani? 53 Pahsat pu Jesus amumi pañqawu: Pas antsa, pas antsa nu umumi pañqawni: Pas uma Sinot Tiyat tokoyat qa nōñsakañw, pu put uñwáyat qa hikwye' uma umuh'unañwpeq qatsit ñastayani. 54 Itokoy tūmoytakañw, pu iuñway hīhikwqa hapi qatsit qa so'taqat pay himuy'ta, noqw nu nuhtuñk talōñvaqat ep put ahoy tātaynani. 55 Pi itoko pas antsa nōsiwhqa, pu iuñwa pas antsa hīhikwqa. 56 Itokoy tūmoytakañw pu iuñway hīhikwqa inuhpe qatu; noqw nu put ep qatu. 57 Pi Ina qátuhqa nuy añqw tavi; noqw nu put ahpiy qatu; noqw pay pan hapi hak nuy tūmoytaqa nuy akw qátuni. 58 I' hapi pám himu pölaviki öveqatsit añqw hāwi; pam it mennat umunamuy amuhpiy nōsiwhqat qa panta; ura puma put añqw nōñosat, pay qa sutsep yēse. It pölavikit añqw nösqa hapi pas sutsep qátuni. 59 Pam Capernaum ep tsotsvalkive sinmuy tutuqaynakañw, yan lavayhti.

The Words of Eternal Life

60 Noqw öviy kaysiwhqam put aw nánatuwnayaqam it nanap-taqe pañqaqwa: Pam hihta pas nuhtsel'ewakw itamuy tutuqayna; ya sen hak añ kuytani? kitota. 61 Noqw put aw nánatuwnayaqam it ep qaan'unañway hiñqaqwaqwa, Jesus unañwpeq navoti'taqe, amumi pañqawu: Ya i' umumi qalomátöqti? 62 Noqw tis kurs ka nu Sinot Tiat öveqatsit ep qátuñwuqey aqw wuptoqw, uma aw yórikye', pahsat uma hin wūwayani? 63 Pi Hikwsi hapi hakiy taytoynañwu; hakiy tokoat qa hihta ápiniñwu; nu umumi hihta lavayhtiqw, pam pantaqa hikwsit añqwnihqe sinmuy qatsihuylawu. 64 Noqw pi uma haqawat qa tütuptsiwa. Pi hakim put aw qa tuptsiwni'yuñqat Jesus pay navoti'ta, pu hak momñwituy amumi put mātapiqata. Pam sinmuy tutuqaynativaqey añqaqw pūvut sohsok navoti'ta. 65 Pahsat pu pam pañqawu: Paniqw hapi öviy nu ura umumi pañqawu: Pas Ina hakiy qa pan unañwtoynaqwa, soon pam hak inumini. 66 Yantaqat atsve put aw nánatuwnayamuy amuñaqwa wūhaqnihqam put mātatve; nihqe pāpu qa amum hinnunya. 67 Noqw pahsat pu Jesus imuy pakwt lōq sihkay'taqamuy amumi pañqawu: Noqw ya uma nuhtum inuñaqwa ahpiyyani? 68 Noqw pahsat pu Simon Peter lavayhtiqe pañqawu: Tutuyqawhqa, noqw itam hakiy awyani? Pi um pi lavayit qatsit qaso'taqat aniwnaqat lalvaya. 69 Noqw pay itam tütuptsiwaqe, um pas pam hak

Christ God qátuhqat Tíatnihqat qapēvewnaya. ⁷⁰ Noqw Jesus amumi pañqawu: Ya nu umuy pakwt lōq sihkay'taqamuy qa namorsta? Noqw uma haqawa Nukpanat akw tuyqawiwta. ⁷¹ Pam hakiy Simon tiyat Judas Iscariot pañqawu. Pam hapi as imuy pakwt lōq sihkay'taqamuy amumum tōnawkañw Jesus momñwituy amumi mātapniniqw òviy'o.

7

Jesus and His Brothers

¹ Yantaqat atsve pu' Jesus Galileet ep hinnuma, Jew-sinmuy put nīnayaniqey tunatyawyuñqw, òviy pam Judeat ep qa hinnumniqee. ² Noqw Jew-sinom hisat nanalt talōnvaqat añ kihsit añ yesñwuqat aw pituto. ³ Noqw òviy Jesus tupkomat put aw pañqaqwa: Yupa, Judeat aqw'a, noqw ūmi nānatuwnayaqam uñ hihta hintsakqat aw nuhtum tāyuñwni. ⁴ Qa haq pi hak nātuwiwniqey nāwaknaqa nanauyve tumalay'tañwu. Kurs um pas antsa iit hintsake', um nuhtumi nāmahtaknani. ⁵ Hikis pi put tupkomat put aw qa tuptsiwni'yuñqe òviy yan aw lavayhtoti. ⁶ Pahsat pu Jesus pumuy amumi pañqawu: Pay nāt ituwaniy aw qa pitu; nawus pi umuhtuwaniy aw sutsep pitsíwta. ⁷ Pay yep qatsit tunatyayat añ hinwisqam soon qa umumi unañway'yuñwni; inumi pi qayan unañway'yuñwa, puma qalomáhintsatskaqat nu pañqawlawhq òviy'o. ⁸ Pay pi uma nōviwhqat aqwyani, nu' pay nāt qa aqwni, nāt ituwaniy aw qa pas pas pitu. ⁹ Yan pam pumuy amumi lavayhtit, pay hāk Galileet ep huruhti.

Jesus at the Feast of Tabernacles

¹⁰ Nīkañw ason put tupkomat pas aqwyaqw, pahsat pu pam tuwat nōviwhqat aqw'a, nīkañw pay qa nuhtumnit pay hihin nanauyvee. ¹¹ Noqw òviy Jew-sinom nōviwhqat epeq put hepnumyaqe pañqaqwa: Ya pam háqamo? ¹² Noqw sinom put hihin lavayta; noqw haqawat pañqaqwa: Pas as pam lolma; noqw pētu pañqaqwa: Qae, pam nuhtumi yēlawu. ¹³ Noqw pay puma nanayuve put lavayta, puma Jew-sinmuy mamqasyaqe òviy'o. ¹⁴ Noqw nōviwhqat nālōs talōnni'maqw, Jesus God kīyat awnihqe, pep sinmuy tutuqayna. ¹⁵ Noqw Jew-sinom kātayyuñqe pañqaqwa: Ya i' qa tutuqayñwunikañw hin tutuvenit tuwi'ta? ¹⁶ Noqw Jesus lavayhtiye pumuy amumi pañqawu: Pay itutuqayhpi qa inuhpiy'o, pam nuy añqw távihqat ahpiy'o. ¹⁷ Put tunatyayat hinmaniqey tunatyawtaqa itutuqayhpiy háqaqwnihqat māmatsni, sen pam God añqwnihqata, sen pay nu nāp nahpiy yuaataqata. ¹⁸ Kurs nu nāyuaate', ka nu tayawniwniqey tuñlay'tani; nīkañw kurs

nu Inay nuy añqw távihqat tayawniwniqat tunatyawte', pahsat pu nu pas soon atsátani, noqw himu qasuantaqa inuhpe súlawni. ¹⁹ Puyaw umuy hin hinwisniqat Moses umumi qa tutapta? Noqw uma qa haqawa put tutavoyat an hinma. Uma pi nuy nīnayaniqey anyuñwa. ²⁰ Noqw sinom lavayhtotiqe aw pañqaqwa: Kurs um nukpanhikwsit akw tuyqawiwta. Ya hak uñ nīnaniqey anta? ²¹ Jesus amumi pañqawa: Ura nu sūs nasuñwintalōñnit ep hihta tumaltaqw, uma sohsoyam kātayyuñwa. ²² Pu òviy pi piw tiyohya poñotkiwmantaniqat Moses umumi tutapta. (Pam qa Moses ahpiy panta, pas itanamuy amuhpiy pan yukiwta.) Noqw uma nasuñwintalōñnit ep hakiy poñotkuyañwu. ²³ Noqw uma Moses tutavoyat anhtotiniqey nānawaknaqe, nasuñwintalōñnit ep hakiy poñotkuyanik pantsatsnañwu. Noqw kurs uma pantotiniq, uma hinoqw inumi tu'qawyuñwa, nu nasuñwintalōñnit ep hakiy qalaptsi-naq'ò? ²⁴ Uma pay hihta hin son'iwhqat pan put hin yukunayañwu, as uma pam hin pas antsa hintaqat pan put yukunayanikahkañwo.

Is He the Messiah?

²⁵ Pahsat pu haqawat Jerusalem ep ki'yuñqam pañqaqwa: Ya puma qa it nīnayaniqey tunatyawyuñwa? ²⁶ Noqw meh, pam qa tuhtuskañw yuaataqw, puma aw qa hiñqaqwa. Ya sen momñwit pay it Christnihqat suyan navoti'yuñwa? ²⁷ Qae. Pi itam it tāqat háqaqwniqw navoti'yuñwa; noqw pi Christ pituqw, qa hak put haqaqw pituqw navoti'tani. ²⁸ Pahsat pu Jesus God kīyat ep sinmuy tutuqaynakañw, kēew pañqawu: Uma nuy tuwi'yuñwa, pu nuy háqaqwnihqat navoti'yuñwa. Noqw nu' hapi qa nāp itunatyay pitu. Pi i' hak pas antsanihqa nuy añqw tavi. Noqw put hakiy uma qa tuwi'yuñwa. ²⁹ Noqw nu' pi put tuwi'ta; pi nu' put añqw pítuhqee; noqw pam nuy añqw tavi. ³⁰ Pahsat puma as put nuayaniqey anhtoti. Noqw pay qa hak aw may'ta, nāt tuwaniyat aw qa pituqw òviy'ò. ³¹ Noqw pay sinmuy amuñaqw kaysiwhqam put aw tūtuptsiwaqe pañqaqwa: Ya sen Christ hisat pite', it tāqat tutmalayat epnihqe pas pavan kāhintsakni?

Guards Are Sent to Arrest Jesus

³² Noqw yaw sinom nānahpa' nauyhiñqaqwaqat Pharisee-sinom nanaptaqe, God awwat mohpeq momñwituy amumum hoñviaymuy put aw hōnaya, put nuayaniqat òviy'ò. ³³ Pahsat pu Jesus pumuy amumi pañqawu: Pay nāt nu hihsavo umumum yantat, nuy añqw távihqat awni. ³⁴ Noqw uma as nuy hepyat, soon nuy tutwani; pu nuy haqaminiqw uma kurs hin pañsoyani. ³⁵ Pahsat pu Jew-sinom nānami pañqaqwa: Ya sen i' haqamini? Ya hintaqw itam kurs hin put tutwani? Ya sen

pam pay qa-Jew-sinmuy amuhpa' itahsinmuy ahtsavaliiw-taqamuy amuminen, qa-Jew-sinmuy tutuqaynani? ³⁶ Ya sen hiñqawhqe pañqawu: Uma as nuy hepyanikahkañw, soon nuy tutwani; pu piw nuy haqaminiqw uma kurs hin pañsoyani, kita?

Streams of Living Water

³⁷ Noqw nōviwhqat ep nuhtuñk wukotalōnvaqat ep Jesus wunuptut, pas kēew pañqawu: Pānaqmokiwtaqa inuminen hikwni. ³⁸ Inumi tuptsiwni'taqat ahsonñaqw kūyi taytaqa munvamantani; tutuvenit hin lavayhtiqat pan'i, pam kita. ³⁹ Pam yan lavayhtiqe it Hikwsit pañqawu, put hapi hakim Jesus aw tuptsiwyaqam ason makiwyani. Qahováriwtaqa Hik-wsi nāt nuhtumi qa noiwa, nāt Jesus qa pas pas hímuniwhtiqw ōviy'o.

Division among the People

⁴⁰ Noqw ōviy kaysiwhqam sinom it yan lavayit nanap-taqe pañqaqwa: Pay kurs pas antsa i' hapi God lavay'ayaat pas pávannihqa. ⁴¹ Noqw pētu pañqaqwa: Pay i' pas pam Christ. Noqw haqawat pañqaqwa: Ya Christ yaw Galileet añqw yámakni? ⁴² Puyaw tutuveni qa pan lalvaya: Ura Christ David ahpiy aniwhtini, pu Bethlehem kitsókit añqw yámakni, ura David haqam qátuñwuqat añqö'? ⁴³ Noqw ōviy sinom Jesus ep nātsiki. ⁴⁴ Noqw haqawat as put nuayaniqey nānawaknaqw, pay qa hak put aw may'ta.

The Unbelief of the Jewish Leaders

⁴⁵ Pahsat pu ima hoñvia'yat God awwat mohpeq momñwituy amumi- nikañw, pu Pharisee-sinmuy amumi ōkiqw, puma pumuy amumi pañqaqwa: Ya uma hinoqw qa wikvaya? ⁴⁶ Noqw hoñvia'yat pañqaqwa: Pas qa hak tāqa hisat it tāqat an yuaata. ⁴⁷ Pahsat pu Pharisee-sinom pumuy amumi pañqaqwa: Noqw ya uma nuhtum ūnatoti? ⁴⁸ Ya hakim momñwituy sen Pharisee-sinmuy amuñaqw put aw tūtuptsiwa? ⁴⁹ Ima sōqavuñwsinom tutavot qa tuwi'yuñqam pi pay qalolmat makiway'yuñwa. ⁵⁰ Noqw Nicodemus, ura Jesus aw mihikq pítuhqa, pumuy amumum sinoiwtāqa amumi pañqawu: ⁵¹ Hakim nāt hakiy aw qa tūqayyuñwt, pu put hihta hinhtiqat nāt qa nanaptat, pay eñem hin yukuyamantaniqat ya itahtutavo pan yukiwta? ⁵² Noqw puma lavayhtotiqe put aw pañqaqwa: Noqw ya um piw Galileet añqw sino? Tutuvenit añ pupre', um navotni, qa hak God lavay'ayaat Galileet añqw yámakni. ⁵³ Noqw sohsoyam nanap kiy añqe'ya.

8

The Woman Caught in Adultery

¹ Noq̄w Jesus tsomot Olivet yan mātsiwhqat aw'i. ² Pu suits talavay pam piw God kīyat aw paki, noq̄w sinom sohsoyam put aw ökiqw, pam qatuptuqe pumuy tutuqayna. ³ Noq̄w tutavot tutuqaynayaqam Pharisee-sinmuy amumum hakiy wuhtit qa nāp himuy amum hintsakkañw nūansaniwhqat put aw wikvaya; nihqe puma put nāsave taviyat, ⁴ Jesus aw pañqawwa: I' wuhti qa nāp himuy amum hintsakkañw nūansaniwa, nāt pas hintsakkañwo. ⁵ Noq̄w Moses hapi tutavot ep itamuy pas ayataqe, hakim hakiy pan hintsakqat tatatupninayaniqat pañqawu. Noq̄w unniqw hintani? ⁶ Pay puma Jesus aw hin hepyaqe, aw put hihta nēveltoynayaniqey öviy yan lavayhtoti. Noq̄w pay Jesus motoltit, malatsiy akw tutskwava penta, suhpan qa navotqey pan'i. ⁷ Noq̄w öviy puma put pas tūvinlalwaqw, pam kwuhpukqe amumi pañqawu: Pay pi haqawa umuñaqw pas qa hihtakw hintaqa put mohti owat aw tūvani, kitat, ⁸ Pu piw motoltiqe, tutskwava penta. ⁹ Noq̄w nanaptaqam qaanhinwisqey unañwpeq sunvoti'kahkañw, nānap pañqw nōñantiva, suswukoqw añqw hoyoyoykuyakañw nuhtuñknihqat aqw pahsavoo, noq̄w Jesus wuhtit nāsave wūnuhqat amum nāla akwsiñwu. ¹⁰ Noq̄w Jesus kwuhpukqe, pay wuhtit nāla epniqw, pam put aw pañqawu: Wuhti, ya un hihta nēveltoynayaqam haqamiya? Ya qa hak un mokniqat unem hin yuku? ¹¹ Noq̄w pam put aw pañqawu: Pay qa hak'i, Tutuyqawhqa. Noq̄w Jesus aw pañqawu: Pay nu piw unem qa pan yuku; um ahpiyenen, pāpu qaanqatsit qe'ni.

Jesus the Light of the World

¹² Pahsat pu Jesus piw pumu amumi pañqawu: Nu hapi sinmuy amumi tāla; inuñk hinmaqa qatalpuva soon hinmani; pam qatsit aw tālat añ hinmani. ¹³ Noq̄w öviy Pharisee-sinom put aw pañqawwa: Um nātuawi'ta; uhtuawi qa súanta. ¹⁴ Jesus lavayhtiqe amumi pañqawu: Pay as pi nu nāp nātuawi'taqw, pay ituawi súanta; pi nu haqaww pítukañw pu haqaminiqey navoti'ta. Noq̄w uma pi nuy haqaww pítuhqat, pu nuy haqaminiqat qa navoti'yuñwa. ¹⁵ Uma pay sinmuy amún hihta hin yukuyañwu, nu qa hakiy eñem hin yuyku. ¹⁶ Pu nāmahin pi as kurs nu hakiy eñem hin yuke', nu suan yúkuñwu, pi nu qa nālaa, Inay nuy añqw távihqa inumuma. ¹⁷ Noq̄w ura kurs pi löyöm hihta tuawi'taqw, tuawiam súantañwuqat umuh-tutavoy añ pan pey'ta. ¹⁸ Noq̄w nu suhka nātuawi'ta, noq̄w pu Ina nuy añqw távihqat nuy hákiyinihqat tuawi'ta. ¹⁹ Pahsat pu puma put aw pañqawwa: Noq̄w una háqamo? Noq̄w Jesus amumi pañqawu: Uma itamuy qa tuwi'yuñwa-nūyu, pu Inayu; pi as uma nuy tuwi'yuñwe', soon piw Inay qa tuwi'yuñwni. ²⁰ Yan Jesus sivatatañpit ep yuaayku, God kīyat ep sinmuy

tutuqaynakañwo; noqw qa hak put aw may'ta, nāt tuwaniyat aw qa pituq̄w òviy'ò.

You Cannot Go Where I Am Going

²¹ Pahasat pu Jesus piw amumi pañqawu: Nu ahpiyni; noqw uma as nuy hepyani, nikañw uma umuhqaanhtipuy añ hinwiskahkañw so'ni. Nuy haqaminiqat uma kurs hin pañsoyani. ²² Pahasat pu Jew-sinom pañqaqwa: Ya pam hinoqw itam kurs hin put haqaminiqat pañsoyaniqat pañqawu? Ya sen pam nāninani? kitota. ²³ Pu pam amumi pañqawu: Uma yañqw tūwaqatsit añqwyā; nu òñaq'ò; uma yep qatsit ahpiyya, nu qa yep qatsit ahpiy'ò. ²⁴ Paniqw hapi òviy nu umumi pañqawu: Uma umuhqaanhtipuy añ hinwiskahkañw so'ni; pi uma nuy haknihqey pañqawhqat qa tūtuptsiwē', uma umuhqaanhtipuy añ hinwiskahkañw so'ni. ²⁵ Pahasat pu puma put aw pañqaqwa: Ya um hak hímuu? Noqw Jesus amumi pañqawu: Pay nu ura mohtihāq umuy put āawna. ²⁶ Nu as nihtiwhtaqtat hihta ep umuy hin lavayhtini, pu umumiq hiñqawni; noqw i' hak nuy añqw távihqa pas qa atsa; noqw nu put añqw hihta navotqey nuhtumi yuaata. ²⁷ Pam pumuy amumi Nay lavayhtiqat puma qa māmatsya. ²⁸ Pahasat pu Jesus amumi pañqawu: Ason uma nuy Sinot Tiyat nahoylehtsit ep hahye', pep pu' uma nuy hákiyinhqat nanaptani, pu nu qa nāp nahpiy hihta hintsakqata; Ina inumi hin tutaptaqtat nu pan hintsaki. ²⁹ Pu nuy añqw távihqa inumuma. Ina nuy qa naltavi, nu yūmosa unañwve hinmaq̄w òviy'ò. ³⁰ Yan pam lavayhtiqw, kaysiwhqam put aw tūtuptsywa.

Free Men and Slaves

³¹ Pahasat pu Jesus Jew-sinmuy put aw tūtuptsywaqamuy amumi pañqawu: Uma ilavayiy añ hinwise', pep pu' uma pas antsa inumi nānatuwnayaqamyani. ³² Nen uma navotit pas antsanihqat tuwi'yuñwñi, noqw pam navoti umuy qenivo óyani. ³³ Puma lavayhtotiqe put aw pañqaqwa: Itam Abraham tímatu; nihqe itam qa hisat hakiy aw tūwik'iwyuñwa; noqw hintaqw òviy itam qenive oyiwyuñwniqat um pañqawu? ³⁴ Jesus lavayhtiqe amumi pañqawu: Pas antsa, pas antsa nu umumi pañqawni: Qaantsakqa hapi qaanhtiput aw tūwikiniñwu. ³⁵ Noqw tūwiki pi qa sutsep kīve ki'tañwu, pi ki'taqat tiat pep pas sutsep ki'tañwu. ³⁶ Noqw òviy kurs Tiat umuy qenivo oyaqw, uma hapi pas antsa qeniveyani. ³⁷ Pas as pi uma Abraham tímatniqw nu navoti'ta; noqw pi uma nuy nīnayaniqey tunatyawyuñwa, ilavayi umuh'unañwpeq qa haqam qeni'taqw òviy'ò. ³⁸ Pi nu Inay amum qátuhqe, hihta aw yórikqey umumi yuaata; noqw pu uma umunay amum yeskañw pam hihta hintsakqat uma aw yórikyaqey put tuwat

hintsatska. ³⁹ Puma lavayhtotiqe aw pañqawwa: Abraham itanaa. Jesus amumi pañqawu: Pi as uma Abraham tímatnen, soon qa Abraham hintsakpiyat hintsatskani. ⁴⁰ Noqw uma soq tuwat nuy nīnayaniqey tunatyawyuñwa, ispi nu God añqw lavayit pas antsanihqat navotqey umuy āawnaq'ō. Abraham pi qa pan hinhti. ⁴¹ Uma umunay hintsakpiyat hintsatska. Pahsat pu pumuy put aw pañqawwa: Itam qa tuskapqatsit ahpiy tihtiwiya, itam sūkw nay'yuñwa, it God. ⁴² Noqw Jesus amumi pañqawu: Pi as God umunayniqw soon uma inumi qa unañway'yuñwni, pi nu God añqw yámakqe put añqw pitu; pi nu qa nāp itunatyay añq'ō; pi God nuy añqw tavi. ⁴³ Ya uma hinoqw ilavayiy qa mā matsya? Ispi kurs hin uma ilavayiy aw tuqayvastotaniqee. ⁴⁴ Uma umunay Nukpanat ahpiy aniwhti, nihqe uma umunay tunatyayat hintsatskaniqey nānawakna. Pam yayhniwhqat añqaww tuqwyanta; himu pas antsanihqat put ep súlawniqw, òviy pam antsanihqat ep qa huruhti; pam atsáte', nāp himuy lavayhtiñwu; pam a'nō átsanihgee, pas atsat aaniwnaqa. ⁴⁵ Noqw pay soq pi nu umumi pas qa atsat lavayhtiqw, òviy uma nuy qa tūtuptsiwa. ⁴⁶ Haqawa uma nuy hihta ep qaanhtiqat pas súañqawni? Noqw kurs nu pas qa atsat umumi lavayhtiqw, ya hinoqw uma nuy qa tūtuptsiwa? ⁴⁷ God ahpiynihqa God lavayiyat navotñwu', noqw paniqw òviy uma put qa nanapta, uma qa God ahpiy aniwhtiqe òviy'o.

Jesus and Abraham

⁴⁸ Pahsat pu Jew-sinom lavayhtotiqe put aw pañqawwa: Noqw pay itam súañqawwaqe, um Samariat añqw sínonihqe nukpanhikwsit akw tuyqawiwtat pañqawwa. ⁴⁹ Noqw Jesus lavayhtiqe amumi pañqawu: Nu qa nukpanhikwsit akw tuyqawiwta; nu Inay kaptsi'taqw uma nuy qa kaptsi'yuñwa. ⁵⁰ Pu nu inumi kātayyuñwniqat qa tunatyawta; pay ason pas suhka put tunatyawta; nihqe pam itamuhtsave hinwat yúkuni. ⁵¹ Pas antsa, pas antsa nu umumi pañqawni: Ilavayiy an hinmaqa soon mokiwuy ep pítuni. ⁵² Pahsat pu Jew-sinom put aw pañqawwa: Pu' hapi itam pas suyan nanaptaqw um nukpanhikwsit akw tuyqawiwta. Abraham mōki; pu God lavay'aymat piw soa; noqw um piw nāt pañqawu: Ilavayiy an hinmaqa soon mokiwuy ep pítuni. ⁵³ Ya um itanay Abraham epnihqe hak pas pávani? Pam pi pay qa qatu; pu God lavay'aymat piw qa yēse. Ya um hak hímunihqey nāmi wūwanta? ⁵⁴ Noqw Jesus lavayhtiqe pañqawu: Kurs nu pay nāp nātsokananiqw pay pam qa hihta hihkay'tani; noqw pi Ina nuy tsokanañwu; noqw uma put aw yanyuñqey pañqawwa. ⁵⁵ Noqw pi uma put qa tuwi'yuñwa; noqw nu put tuwi'ta; nihqe òviy kurs nu put qa tuwi'taqey pañqawe', nu umún

átsani; noq̄w pi nu put tuwi'taqe, put lavayiyat an hinma.
⁵⁶ Umuna Abraham iqatsiy aw yórikniqey put ep hahlayi;
 nihqe pam aw yórikqe hahlayhti. ⁵⁷ Pahsat pu Jew-sinom put
 aw pañqawwa: Um nāt qa lōp sunat pakwt sihkay'taqat yah-
 sañwni'kañw, ya pay um Abraham aw yori? ⁵⁸ Jesus amumi
 pañqawu: Pas antsa, pas antsa nu umumi pañqawni: Nāt
 Abraham qa háqamniqw pay nu qatu, kita. ⁵⁹ Pahsat pu puma
 put tatatupyaniqe o'wat ömahtota; noq̄w pay Jesus nauyhtaqe
 God kīyat añqw yámakqe pumuy amuhsonñaqw hinmakañw
 pañqw ahpiy'o.

9

Jesus Heals a Man Born Blind

¹ Noq̄w Jesus haqaminikañw, hakiy tāqat pas tihtiwhqey
 añqaw qapostalqat aw tātayi. ² Noq̄w Jesus aw
 nánatuwnayaqam put tūviñtotaqe aw pañqawwa: Tutuqaynaqa,
 ya hakiy qaanhtiqw, öviy i' qapostalkañw tihtiwa, sen ii, sen
 náata, sen yúata? ³ Noq̄w Jesus pañqawu: Pay i' qa hakiy
 qaanhtipuyat ep pankañw tihtiwa, qa nāp qaanhtiqey
 ep'e, pu qa nay, yuy qaanhtipuyamuy ep'e; pi pay God
 tumalaat put ep māaktiniqw öviy pam pankañw tihtiwa.
⁴ Nāt tälö'niqw nu soon nuy añqw távihqat tumalayay qa
 tumalay'tani; taq mihikq soon hak tumalay'tañwu. ⁵ Nu nāt
 tūwaqatsit ep hinnumqe nu hapi sinmuy amumi tāla. ⁶ Yan
 pam lavayhtit, tutskwami tōhakqe, tutsvalay akw tsōqataqe,
 put qapostalqat pōsiyat añhqe lelwi; ⁷ Nit put aw pañqawu:
 Yupa, nen um patuphat Siloam aqw posimavaqtani, kita.
 (Siloam hōniwa, i'nihqe pam'i.) Noq̄w öviy pam awnihqe,
 aqw posimavaqtaye, tālat taykañw ahoy pitu. ⁸ Noq̄w
 öviy kisñwamat-niqw pu haqawat put qapostalñwuniqw aw
 yorstotaqam pañqawwa: Ya qa i' haqam qátukañw hihta
 tuñlay'tañwuqa? ⁹ Noq̄w haqawat pañqawwa: Pay i' pam'i;
 noq̄w pētū pañqawwa: Pay i' put an sóniwa. Noq̄w pam tāqa
 pañqawu: Pay nu' pam'i. ¹⁰ Noq̄w öviy puma put tūviñtotaqe
 aw pañqawwa: Noq̄w uhposi hin tālawva? ¹¹ Noq̄w pam
 lavayhtiqe pañqawu: Pay hak tāqa Jesus yan mātsiwhqa
 tsōqataqe, ivosvaye put lelwit, inumi pañqawu: Um patuphat
 Siloam awnen, aqw posimavaqtani; noq̄w öviy nu awnihqe
 posimavaqtaye, ivosiy tālawna. ¹² Pahsat puma put aw
 pañqawwa: Noq̄w pam hak háqamo? Noq̄w pam pañqawu:
 Pīyi.

The Pharisees Investigate the Healing

¹³ Pahsat pu puma qapostalñwuqat Pharisee- sinmuy
 amumi wikya. ¹⁴ Noq̄w piw nasuñwintalöñnit ep Jesus

tsöqataqe put pōsiyat tälawna. ¹⁵ Pahasat pu Pharisee-sinom pam hin pōsiy tälawnaqat tuwat put tūviñtota. Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Pam ivosiy añhqe tsöqat lelwi; noqw nu posimavaqtaqe, ivosiy tälawna. ¹⁶ Pahasat pu öviy haqawat Pharisee-sinom pañqaqwa: Pay pi i' tāqa qa pas God añq'ö, öviy pi nasuñwintalöñnit qa kaptsi'ta. Noqw pētu pañqaqwa: Pas soon hak qaanhinmakañw yanhaqam kätutmalat hintsakni. Noqw yan puma nātsiki. ¹⁷ Pahasat pu puma qapostaln̄wuqat aw piw pañqaqwa: Ya uhposiy tälawnaqa uñniqw hak hímuu? Noqw pam amumi pañqawu: Pam God lavay'ayaata. ¹⁸ Noqw as qapostaln̄wuqa pōsiy tälawnaqat Jew-sinom qa tūtuptsiwa. Noqw öviy puma put nayat yuyat enañ wánwayyaqe, ¹⁹ Tūviñtotaqe amumi pañqaqwa: Ya pas pay i' umuhti qapostalkañw tihtiwhqat uma pañqawlawu? Noqw pam pantañwunikañw hin pu' tälát tayta? ²⁰ Noqw put naat yuyat amum lavayhtiqe amumi pañqawu: Pay pi i' pas itahtinihqat itam navoti'ta, pu i' qapostalkañw tihtiwhqata. ²¹ Nikañw hin pi pam pu' tälát taytaqw itam qa navoti'ta; piw hak put pōsiyat tälawnaqat itam qa navoti'ta; pi wūyoq'a; uma tūviñtotani; pam pi nēñem hin lavayhtini. ²² Put naat yuyat amum Jew-sinmuy mamqasqe öviy yan lavayhti; yaw kurs hak Jesus pas Christ-nihqat pañqawhq, Jew-sinom aw tōnawtaqamuy añqw put ayo tūvayaniqey pasiwñi'yuñqw öviy'o. ²³ Paniqw öviy puma pañqawu: Pay wūyoq'a, uma tūviñtotani, kita. ²⁴ Pahasat pu piw öviy puma qapostaln̄wuqat wánwayyaqe aw pañqaqwa: Um God pas hihtatani; itam navoti'yuñqw, i' tāqa qaanhinma. ²⁵ Noqw pam lavayhtiqe pañqawu: Pay ka pi as sen pam qaánhinma, sen pay qa panmaq, nu put qa navoti'ta; pay it-sa pi pas sūkw nu suyan navoti'ta, nu as ura qapostaln̄wu, nikañw nu pu' tälát tayta. ²⁶ Pahasat pu puma piw put aw pañqaqwa: Ya pam uñ hintsana? Hin pam uhposiy tälawna? ²⁷ Noqw pam lavayhtiqe amumi pañqawu: Pay pi nu umuy āawnaqw uma qa nanapta. Ya uma hinoqw pas pu' piw put nanaptaniqey nānawakna? Ya uma tuwat put aw tutuqayyaniqe öviy'o? ²⁸ Pahasat pu puma pas tutsíw'unañway hiñqaqwaqe put aw pañqaqwa: Um pi put aw tutuqayi, itam pi Moses aw tutuqayya. ²⁹ God pi pas suyan Moses aw yuaaykuqat itam navoti'yuñwa; i' pi pay hak tuwat háqaq'ö. ³⁰ Noqw tāqa lavayhtiqe amumi pañqawu: Is uti pas as uma put háqaqwniqw qa navoti'yuñqw, piw pam ivosiy tälawna. ³¹ Noqw pi itam navoti'yuñqw God qaanhinwisqamuy lavayiyamuy qa navotñwu; pi hak haqam God kaptsi'kañw tunatyayat hinmaq, put pam navotñwu. ³² Hisat qatsit yayhniwhqat añqaqw qa hak haqam hakiy qapostalkañw tihtiwhqat posiyat tälawniqat itam navoti'yuñwa. ³³ Pi as i' tāqa qa God añqwnen

soon hihta hintsakni. ³⁴ Puma lavayhtotiqe aw pañqawwa: Pas as um qaanhtiput añ tihtiwwañw, ya pas piw um itamuy tutuqayna? kitotaqe put pañqw ayo tūvaya.

Spiritual Blindness

³⁵ Noqw yaw put tūvayaqat Jesus navotqe put tūwahqe aw pañqawu: Ya um God Tiyaq aw tuptsiwni'ta? ³⁶ Noqw pam lavayhtiqe aw pañqawu: Ya pam hak'i, tāqa? Nu hakiy aw tuptsiwni? ³⁷ Noqw Jesus put aw pañqawu: Pay um aw yori; noqw pam hapi ūmi yuaata. ³⁸ Noqw pam pañqawu: Tutuyqawhqa, nu tuptsiwa; pam kitat put aw naokiwhta. ³⁹ Noqw Jesus pañqawu: Nu hapi yep hin hintaniqat ōviy pew tūwaqatsit aw pitu, ima añ qa tayyuñqam pōsiy tālawnayaniqat ōviy'ō, pu añ tālat tayyuñqam pōsiy qatālawnayaniqat ōviy'ō. ⁴⁰ Noqw haqawat Pharisee-sinom put amumyaqam iit nanaptaqe put aw pañqawwa: Noqw itam piw qapostalya? ⁴¹ Noqw Jesus amumi pañqawu: Pay pi as uma qapostalye', soon qaanhtiput hinyuñwni; noqw pi uma postalyaqey kitotaqw, ōviy umuhqaanhtipu umuhpe hūrsti.

10

The Parable of the Sheepfold

¹ Pas antsa, pas antsa nu umumi pañqawni: Hak qa hōtsíwhpa kanelkimi pakit, pay nāp haqe' aqw pákihqa hapi uyiñwuniñwu, pu hakiy hihta tusoqnawhkilawhqaniñwu. ² Hōtsíwhpa pákihqa hapi kanelmuy tumalay'taqaniñwu. ³ Noqw hōtsíwat aw tunatyawtaqa put aw hōtañwu, noqw kanēlom tōnayay nanaptañwu; noqw pam pumuy tūwniyamuy akw wáñwaylawñwu, nen pumuy pañqw haqami tsamñwu. ⁴ Pu pam pokmuy nōñakne' amupyeye hinmañwu; noqw kanēlom tōnayay tuwi'yuñqe ōviy put añkyañwu. ⁵ Nikañw puma a'lōntuy tōnayamuy qa tuwi'yuñqe ōviy hakiy alōñōt qa añkyat, tuwat soq put apyeye watqañwu. ⁶ Yan Jesus tūwutsit añ pumuy amumi hihta mahtakna; noqw puma put hihta lavayhtiqat qa māmatsya.

Jesus the Good Shepherd

⁷ Pahsat pu Jesus piw amumi pañqawu: Nu hapi kanelkimiq hōtsíwat anta. ⁸ Inupyeye mohti ōkihqam sohsoyam uuyiñwtu, pu hihta tūnawhkilalwaqamu; noqw ikanelvohkom pumuy amumi qa tūqayyuñwa. ⁹ Nu hapi hōtsíwa; inuhpa' pákihqa hapi ayo yámakni, nen aw papkikañw pu piw añqw yaymakañw nōsiwhqey tuway'numni. ¹⁰ Pi uyiñwu ūuyniksa pítuñwu, pu hihta nīnaniksaa, pu hihta hovalaniksaa; noqw nu tuwat pumuy yesniqat ōviy pitu, puma nukñwat qatsit qaōwihinyuñwniqat ōviy'ō. ¹¹ Nu hapi kanelmuy amumi suan

tunatyawmaqa. Suan kanelmuy amumi tunatyawmaqa hapi pumuy amuñem qatsiy táviñwu. ¹² Návuspi i' ayaiwtaqa, kanelmuy qa pokmuy'taqe amumi qa suan tumalay'tañwu; nikañw haqaqw kwéwuniqw put tuwe', kanelmuy tatamhtat, wāyañwu; noqw kwewu kanelmuy qóyañwu, pu piw tatslaknañwu. ¹³ Ayaiwtaqa wāyañwu, pam pi pay ahsatiy òviyniñwunihqe kanelmuy qa hin amumi tunatyawtañwu. ¹⁴ Nu hapi kanelmuy amumi suan tunatyawmaqa; nihqe nu ikanelvokmuy tuwimuy'ta; noqw ivokom nuy tuwi'yuñwa. ¹⁵ Pas Ina nuy hin tuwi'taqw nu pan piw Inay tuwi'ta, nihqe nu ikanelvokmuy amuñem iqatsiy távini. ¹⁶ Pu nu piw nāt pētuy kanelmuy qa it kanelkit ep yesqamuy pokmuy'ta; pumuy nu soon qa tsamni, noqw puma itōnay nanaptani; noqw puma sūp tōnawtaqw sūka pumuy amumi tunatyawtani. ¹⁷ Noqw nu hapi iqatsiy tave' put ahoy kwúsuniqat òviy Ina inumi unañway'ta. ¹⁸ Soon hak nuy iqatsiy nawhkini, nu nāp put távini; nu put táviniqey aw öqalat pasiwta, pu nu put ahoy kwúsuniqey aw'i; yan hapi Ina imumi tutapta. ¹⁹ Noqw yan it lavayit ep pay piw Jew-sinom nātsiki. ²⁰ Noqw kaysiwhqam pañqaqwa: Pam nukpanhikwsit akw tuyqawiwtaqe òviy pas qa navoti'numa. Ya uma hinoqw aw tūqayyuñwa? ²¹ Noqw pētū pañqaqwa: Nukpanhikwsit akw tuyqawiwtaqa qa yan yuaatañwu. Ya sen nukpanhikwsi qapostalyaqamuy pōsiyamuy tālawnani?

Jesus Is Rejected by the Jews

²² Noqw Jew-sinom Jerusalem epeq ura hisat namat God kiyat powatotaqat éphaqam u'nantota, tōmōhaqamo. ²³ Noqw Jesus God kiyat ep haqam Solomon tuhööyat añ waynuma. ²⁴ Noqw Jew-sinom put aw tsovaltige aw pañqaqwa: Taay, ya hihsavohaqam itam ūmi a'nö wūwantotani? Kurs pay um pas Christ-nen itamuy suyan put āawnani. ²⁵ Noqw Jesus amumi pañqawu: Pay pi nu umuy āawnaqw uma qa tūtuptsiwa. Nu Inay tuñwniyat aw yankañw iit tutmalat hintsakq, pam nuy hákiynihqat tuawi'ta. ²⁶ Noqw uma qa tūtuptsiwa, ispi uma qa nuhtum ikanelvohkomyaqee; pay pi nu ura umumi pañqawu. ²⁷ Ikanelvohkom itōnay nanaptañwu; noqw nu pumuy tuwimuy'ta; noqw puma inuñk hinwisa. ²⁸ Noqw nu pumuy qatsit qaso'taqat huylawu; noqw soon puma hovalniwyani, piw soon hak pumuy imapqölnaqw tusoq'ipwani. ²⁹ Ina nuy pumuy máqahqa sohsokmuy amuh-penihqe pas pávani; noqw qa hak pumuy Inay mapqölnaqw tusoq'ipwaniqey aw öqala. ³⁰ Ina-niqw pu nūu, itam sūkaa. ³¹ Pahsat pu Jew-sinom put tatatupyaniqe pay piw o'wat ömahtota. ³² Noqw Jesus lavayhtige amumi pañqawu: Nu

nihtiwtaqat lolmat tumalat Inay añqw umumi mahtakna. Noqw ya uma hihtawat tumalat ep nuy tatatupyani? ³³ Noqw Jew-sinom put aw pañqawu: Pay itam lolmat tumalat qa ép uñ tatatupyani, pi um God qakaptsi'lavayhtiç'ö; pu um pay sínonikañw pas God-nihqey pañqawhçat öviy'ö. ³⁴ Noqw Jesus amumi pañqawu: Puyaw umuhtutavoy ep qa yan pey'ta: Nu pañqawu: Uma pas hihtuya, yan'i? (Noqw pas soon tutuveni alöntini.) ³⁵ Noqw pep hapi pam hakimuy put lavayiyat ömahtotaçamuy pas hihtuyaçat amumi pañqawu. ³⁶ Noqw hintaqw öviy uma nuy çakaptsi'lavayhtiçat pañqawu, nu Pas Hímuniçat Tiatnihqey lavayhtiçö'? Pi Ina pas nāp nuy supwataçe tūwaçatsit aw tavi. ³⁷ Ason pi nuy qa Inay tumalayay hintsakç, uma nuy qa tūtuçsiwani. ³⁸ Nikañw kurs pay nu pas put hintsakç, nāmahin pi as uma nuy qa tūtuçsiwanikañw uma hihita tumaltiwhçat tūtuçsiwani; nen Ina inuhpeniqw, pu nu put epniçat uma māmatsye' tūtuçsiwani. ³⁹ Yantaçat ep pu as öviy piw puma put nuayaniçey antotiçw, pam pumuy māyamuy añqw ayo yamakç, ⁴⁰ Jordan yupçöymi pañsonihçe huruhti, ura John pay mohti kūyit akw tūtuçsiwani. ⁴¹ Noqw kaysiwhçam put aw ökiwtaçe nānami lavayta: John pi qa hihta kätumalta; nikañw John pi it tāçat hin lavayhtiçw pas pam sohsoy antsa. ⁴² Noqw pepeç kaysiwhçam put aw tūtuçsiwa.

11

The Death of Lazarus

¹ Noqw hak tāqa Lazarus yan mātsiwhça Bethany kitsókit ep ki'ta, it Maryt-nikañw pu çöçayay Marthat kitsókiyamuy ep'e; noqw pam hak okiw tūtuçsiwani. ² (I' Mary hapi put atsve hihta kwañwähovaçtuçat wiçkuyit akw Tutuçsiwaniçat lelwit, pu hōmiy akw kuyat añ hōna; noqw put tupkoat Lazarus tūtuçsiwani.) ³ Paniçw öviy put çöçamat hakiy Jesus aw ayataçw, pam pañqawu: Tutuçsiwaniçat, meh, pas aw uh'unañwa okiw tūtuçsiwani. ⁴ Noqw Jesus put navotçe pañqawu: I' tūya put mokniçat qa pañqawu, pi God pas a'nö hímuniwhçiniçat öviy'ö, noqw God Tiat put ahiçw pas pavan hímuniwhçini. ⁵ Noqw Jesus Marthat aw unañway'ta, pu tupkoyat Maryt-nikañw pu Lazarus pumuy amumii. ⁶ Noqw öviy pam put navotçe pay hāk pepeç lōs talōnna. ⁷ Nit it atsve pu' pam put aw nānatuwnayaçamuy amumi pañqawu: Tuma piw Judeat aqwy. ⁸ Noqw puma put aw pañqawu: Tutuçsiwaniçat, nāt pūnat pu' Jew-sinom uñ tatatupninayaniçey anhtotiçw, ya um pay piw aqwni? ⁹ Noqw Jesus lavayhtiçe pañqawu: Ya talōnvaçat ep tāwa añhçe qa pakwt lōç siçkay'tasikis

qöniltiñwu? Tälö waynumqa qa wíwakñwu, pam qatsit aw tälát aw taymañwunihqe öviy'ó. ¹⁰ Mihikq waynumqa hihta ep wíwakñwu, put ep tála súlawniñwuniqw öviy'ó. ¹¹ Yan pam lavayhtit amumi pañqawu: Itahkwatsi Lazarus püwi, noqw pay nu aqwnen tātaynani. ¹² Pahsat pu put aw nánatuwnayaqam put aw pañqaqwa: Tutuqaynaqa, pay pi pūwe' soon qa öqawhtani. ¹³ Noqw pam mokqat Jesus pañqawhq, suhpan as pay pam puwhqe nāsuñwni'taqw put pañqawhqat puma wūwaya. ¹⁴ Pahsat pu Jesus pumuy amumi pas suyan pañqawu: Lazarus mōki. ¹⁵ Noqw nu qa épeqniqw pam panhti qw pas nu put ep umuñem hahlayhti, uma nuy hinhtiniqat aw yórikye' inumi tūtuptionsiwaniqat öviy'ó. Pay itam aqwyani. ¹⁶ Pahsat pu Thomas, Didimus yan tūñwantiwhqa, suñwámuy amumi pañqawu: Itam amum aqwy'e, amum so'ni.

Jesus the Resurrection and the Life

¹⁷ Noqw Jesus pepeq pituqw, pay kurs pam āmiwhqe, nālös talni'ta. ¹⁸ Noqw Bethany Jerusalem áhayhpo, sukw añqw nāsamiq tutskwatuwanit pahsaphaqamo. ¹⁹ Noqw Jew-sinom kaysiwhqam Marthat pu Maryt pumuy tupkoyamuy ep pumuy qahahlayhpiyamuy ep amumi unañwtapyaniqe kurs ep öki. ²⁰ Noqw yaw Jesus añqwnihqat Martha navotqe, pañqw nakwsuqe put ahsawva, noqw Mary pay nāt kiy ep qatu. ²¹ Pahsat pu Martha Jesus aw pañqawu: Tutuyqawhqa, pas as um yepniqw soon itupko mokni. ²² Noqw pay nu navoti'taqw nāmahin pi yahsathaqam um God aw hihta tūviñtaqw soon pam un qa máqani. ²³ Noqw Jesus put aw pañqawu: Pay uhtupko ahoy tātayni. ²⁴ Noqw Martha put aw pañqawu: Antsa nu navoti'taqw nuhtuñk talönvaqat epeq sinom ahoy yesvaniqw pam nuhtum ahoy tātayni. ²⁵ Noqw Jesus put aw pañqawu: Nu hapi hakiy mokiwuy añqw ahoy tātaynañwuqa, pu qatsíhuytañwuqa; inumi tuptionsiwhqa as nāmahin mokni, nikañw pay pam qátuni. ²⁶ Pu hak qatukañw inumi tuptionsiwni'taqa pas soon hisat mokni. Ya um it tūptionsiwa? ²⁷ Noqw pam put aw pañqawu: Owi, Tutuyqawhqa, pay um pas Christ, God Tíatnihqat nu tuptionsiwa; ura kurs pi pam hak tūwaqatsit aw pítuni.

Jesus Weeps

²⁸ Yan pam lavayhtit ahpiynihqe tupkoy Maryt nauy-wañwayhqe aw pañqawu: Tutuyqawhqa pitu, nihqe un wañwaylawu. ²⁹ Noqw panis pam put navot suñwnuptut, put aw'i. ³⁰ Noqw Jesus nāt kīmi qa pítuhqe, haqam Martha put ahsawvaqat pay nāt pep'e. ³¹ Noqw Jew-sinom Maryt amum ahpave tañawkahkañw put aw unañwtavi'yunqam put suñwnuptut yámakmaq aw tayyuñqe añkya pañqawkahkañwo:

Pam sumataq tūamit ep pakmumuyniqe òviy pañsoo, kitota. ³² Pahsat pu Mary nāt Jesus haqam wunuq̄w túwahqe aw pitu, nihqe put atpipo tamòtswunuptut aw pañqawu: Tutuyqawhqa, pas as um yepniq̄w soon itupko mokni. ³³ Noq̄w pam pakmumuyhq, pu Jew-sinom put amum òkihqam piw tsaykitaq̄w Jesus amumi yórikqe unañwpeq òkwavakqe, ³⁴ Pañqawu: Uma haqam put taviya? Noq̄w puma pañqaq̄wa: Tutuyqawhqa, um awnen aw tātayni. ³⁵ Noq̄w pahsat pu Jesus paklawu. ³⁶ Pahsat pu Jew-sinom pañqaq̄wa: Meh, pas kurs aw unañway'ta. ³⁷ Noq̄w haqawat pañqaq̄wa: Ya sen i' qapostalqat pōsiyat tālawnaga soon hinwat yukuq̄w soon as ka mokni?

Lazarus Brought to Life

³⁸ Pu òviy Jesus nāt qa suyan unañway'kañw tūamit aw pitu. Noq̄w tuhsòñaq̄w tūamiwta, noq̄w aq̄w owa uhtsiwta. ³⁹ Noq̄w Jesus pañqawu: Uma owat ayo taviyani. Noq̄w mokqat qōqaat Martha put aw pañqawu: Tutuyqawhqa, pay soon pi okiw qa hovaqtuni; pi pay nālōs talōñni'ta. ⁴⁰ Noq̄w Jesus put aw pañqawu: Ya ura um tuptsiwe', God òqalayāt lolmat aw yórikniqat nu ūmi qa pañqawu? ⁴¹ Pahsat pu mokpu haqē' qatsqat añq̄w puma ayo owat taviya. Noq̄w Jesus òmiq̄ tātayht pañqawu: Inaa, kwakwhay um nuy navota. ⁴² Pay pi as um sutsep nuy navotñwuniq̄w nu put navoti'ta; nīkañw pay ima sinom yañ hoñqam um nuy añq̄w távihqat tūtuptsiwaniq̄w òviy nu pañqawu. ⁴³ Yan pam lavayhtit, pahsat pu a'nō pañqawu: Lazarus, yámakuu! ⁴⁴ Noq̄w i' mokqa pañq̄w yama; noq̄w maat kukyat amum masyuwsit akw tōnaniwta, pu taywaat hōhōnpit akw nōmiwta. Noq̄w Jesus pumuy amumi pañqawu: Uma ñahyat mātapyani.

The Plot against Jesus

(Mt 26.1-5; Mr 14.1-2; Lk 22.1-2)

⁴⁵ Pahsat pu kaysiwhqam Jew-sinom Maryt aw òkihqam Jesus hihta tumaltaqat aw tātayyaq̄e put aw tūtuptsiwa. ⁴⁶ Noq̄w pay pumuy amuñaq̄w haqawat Pharisee-sinmuy amumiyaq̄e, Jesus hīhihta tumaltaqat pumuy āawnaya. ⁴⁷ Pahsat pu God awwat mohpeq momñwit Pharisee-sinmuy amumum yuaatotaniq̄e tsovalti, nihqe pañqaq̄wa: Ya itam hinhtotini? pas hapi i' tāqa hīhihta kātutmalat hintsaki. ⁴⁸ Pas itam qa aw hintsatskaq̄w, pam pantsakq kurs hin qa sohsoyam put aw tūtuptsiwani; noq̄w Rome añq̄w sinom òke' itahkiy kīqōtotani, pu itamuy sinmuy haqami hintsatsnani. ⁴⁹ Noq̄w pumuy amuñaq̄w haqawa Caiphas yan mātsiwhqa put yahsañwuy ep God awwat mohpeq moñw'iwtaq̄e pumuy amumi pañqawu: Uma qa hihta navoti'yuñwa; ⁵⁰ Piw it añ qa wūwaya: Pay hak sūka tāqa

sinmuy amuñem mokniniqw pam itamuñem lomahintani. Noqw pep pu' sinom soon pas sohsoyam súlawhtotini. ⁵¹ Pam qa nāp nahpiy yan lavayhti; nikañw pam ephaqam God awwat mohpeq moñw'iwtaqe hihta nātoniqat pañqawu. Pam yan lavayhtiqe Jesus pep tutskwat ep sohsokmuy sinmuy amuñem mokniqat añwu pay lavayhti; ⁵² Nikañw pep tutskwat ep sinmuy qa púmuy-sa amuñem-nit, pas sohsokmuy God tímuyatuy añqe' ahtsawaliwyuñqamuy piw amuñem mokni, pam pumuy sohsokmuy sūmi tsovalaniqe ōviy'o. ⁵³ Pahpiy pu puma put hin nīnayaniquey nanawinya. ⁵⁴ Noqw ōviy Jesus Jew- sinmuy amuhpa' pāpu qa pas mātaqpuva hinnuma; nihqe pam pañqw haqami kitsókit Ephraim yan mātsiwhqat aqw'a, tutskwat qayēwiwhpuve qalavoq'a. Nihqe pam put aw nānatuwnayaqamuy amumum pepeq qatu. ⁵⁵ Noqw Jew- sinmuy nōviwhqaam Amutsva Yūmosanihqat yan tūnwantiwhqat aw pituto. Noqw nāto nōviwhqat aw qa pituqw, kaysiwhqam añ tutskwava yesqam napwatotanique Jerusalem ep ōki. ⁵⁶ Nihqe puma Jesus ōviy taynumyaqe God kīyat ep hoñkahkañw nānami pañqawu: Ya uma hin wūwantota? Ya sen pam nōviwniqat qa awni? ⁵⁷ Noqw ima God awwat mohpeq momñwit Pharisee-sinmuy amumum put nuayaniquey anhtoti; nihqe ōviy kurs hak put háqamnihqat tuway'te' pañqawniqat pan yukuya.

12

Jesus Anointed at Bethany (Mt 26.6-13; Mr 14.3-9)

¹ Noqw pu Amutsva Yūmosanihqat ep nōviwniqat aw navaysikis tālat pētiqw, Jesus Bethany ep pitu; pep Lazarus ura as mokqa qatu; ura Jesus put mokqat ahoy tātayna. ² Noqw Lazarus sinomat pep Jesus eñem tapkiqw nōvatota; noqw Martha tūnopni'ta; noqw Lazarus nuhtum put amum tunōsvoñat aw qatu. ³ Pahsat pu qōqaat Mary wihkuyit kwañwáhovaqtuqat sūp tuwanit pan putu kwusut, Jesus kukyat lelwi, nit hōmiy akw put kukyat hōna. Pam wihkuyi nard yan tūnwantiwhqe a'nō hihkay'ta. Noqw pam pantsakq kīve wihkuyit hovalañwuat tuyqawva. ⁴ Pahsat pu suhka put aw nānatuwnaqa, momñwituy amumi put mātapniqa, Judas Iscariot, it Simon tiat pañqawu: ⁵ Ya hinoqw tis nāpi kwañwáhovaqtuqa wihkuyi qa payhp sunat sivat ōviy huyiwhqe ōkiwyaqamuy amumi qa noiwa? ⁶ Yan pam hiñqawu, qa pas pi pas antsa ōkiwyaqamuy tunatyawkañwo, pi pam uyiñwunikañw sivamokit aw tunatyawtaqe, hihta pañsoq tañatiwhq put kīmañwuniqu ōviy'o. ⁷ Noqw ōviy Jesus pañqawu:

Uma qa wuhtit aw hiñqaqwani; pam nuy hisat tūamiwniqat aw it warani'ta. ⁸ Himu pi añ òokiwyaqam umumum sutsep yanyuñwa; noqw pay nu qa sutsep umumum yantani.

The Plot against Lazarus

⁹ Noqw òviy kaysiwhqam Jew-sinom yaw Jesus pep qátuhqat nanapta; nihqe puma qa Jesus-sa òviy ep òki, puma it Lazarus ura pam mokiwuy añqw ahoy tātaynaqat aw yórikyaniqey òviy pīwu. ¹⁰ Noqw òviy God awwat mohpeq momñwit pay Lazarus piw enañ nīnayaniqey nānami yuaatota, ¹¹ Yaw put atsviy kaysiwhqam Jew-sinom lasyaqe Jesus aw tūtuptsiswaqw òviy'ò.

The Triumphant Entry into Jerusalem

(Mt 21.1-11; Mr 11.1-11; Lk 19.28-40)

¹² Noqw qavoñvaqw sinom gaan'ewakw hintaqam nōviwhqat ep òkihqam yaw Jesus Jerusalem aw pitutoqat nanaptaqe, ¹³ Puma palm- tsotskit nantaqayat ūyitotaqe, pankahkañw put ahsawvawisa pañqawkahkañwo: Òqawmañwu! Israel- sinmuy moñwíam Tutuyqawhqat natñwaniyat añ pitutoqa pas kaptsiwaa. ¹⁴ Noqw Jesus mōrot puhuwuñwiwtaqat túwahqe, epeq evetskilti; pi ura pan pey'ta: ¹⁵ Uma qa tsawiniwuyñwani, Zion ep sínomu; meh, umuhmoñwi mōrot tiyat akw tsokiwmakañw añqw pituto, yan'í. ¹⁶ Noqw put aw nānatuwnayaqam as mohti iit qa māmatsya; nikañw Jesus a'nō hímuniwhitiqw pahsat pu puma ura pam yan pēniwhqat u'naya, pu yan put yukunayaqata. ¹⁷ Noqw sinom put ámumyaqw pam tūamit aqw Lazarus wáñwayhqe mokiwuy añqw ahoy tātaynaqw aw tayyuñqam put tuawi'yunwa. ¹⁸ Paniqw òviy sinom piw put ahsawvawisa, yaw pam it kātumalat tumaltaqat nanaptaqe òviy'ò. ¹⁹ Noqw òviy Pharisee-sinom nānami pañqaqwa: Meh, itam qa hihta aniwni'wisa; sinom sohsoyam put añkya.

Some Greeks Seek Jesus

²⁰ Noqw hakim Greek- sinom okiwlalwanige nuhtum nōviwhqat ep òki. ²¹ Nihqe puma Philip Galileet ep kitsókit Bethsaidat añqwnihqat aw òkihqe pañqaqwa: Tāqa, itam as Jesus aw yórikyaniqey nānawakna. ²² Noqw Philip Andrew awnihqe put āawna; noqw Andrew Philip amum Jesus put āawna. ²³ Noqw Jesus lavayhtiqe amumi pañqawu: Nu Sinot Tiat pas hímuniwhitiniqat hapi aw pitu. ²⁴ Pas antsa, pas antsa nu umumi pañqawni: Pas sōhövosi tutskwami qa pohse', qa hovare', sutsep sūkaniñwu; pas pam hovare', pep-sa a'nō aniwnañwu. ²⁵ Qatsiy kahkawnaqa put kwayhni; pu yep qatsit ep pas nāp qatsiy aw qa suhtaq'ewnihqa hapi qatsit gaso'taqat himuy'vani. ²⁶ Inuñem tumalay'taniqey nāwaknaqa

pas kurs hin qa inuñkni, nen nuy háqamniqw itumal'aya piw pepni. Pu inuñem tumalay'taqa Inay ahpiy kaptsi'tiwni.

Jesus Speaks about His Death

²⁷ Pas nu hin unañwti. Ya sen nu hinqawni? Inaa, um it tuwanit añqw nuy ayo távini, sen nu kítani? Noqw pi nu yaniqw it tuwanit aw pitu. ²⁸ Inaa, um pas hímuniñqey namtaknani, nu kítani. Pahsat pu òveqatsit añqw hakiy tónaat pañqawu: Nu pas hímuniñqey pay namtakna, nihqe nāt nu piw panhtini. ²⁹ Noqw òviy sinom pep hoñqam put nanaptaqe úmukqat pañqawu; noqw haqawat pañqawu: God hoñviayaat put aw yuaayku, kitota. ³⁰ Noqw Jesus lavayhtiqe pañqawu: I' hakiy tónaat qa inuñem tóqti, pi umuñem'i. ³¹ Pu' hapi it qatsit tunatyayat añ hinwisqamuy amuñem hin yukiltini; pu' hapi yep qatsit aw moñwi ayo tūviwini. ³² Noqw nūu, ason nu nahoylehtsit ep háyiwe', nu sinmuy sohsokmuy nāmi tsovalani. ³³ Yan pam hin mokniqey lavayhtiqe pañqawu. ³⁴ Noqw sinom lavayhtotiqe put aw pañqawu: Pi itam tutavot añqw nanaptaqw yaw Christ sutsep qátuni; noqw hinoqw Sinot Tiat pas kurs hin qa nahoylehtsit ep háyiltiniqat um pañqawu? Ya i' Sinot Tiat hak hímuu? ³⁵ Pahsat pu Jesus pumuy amumi pañqawu: Pay nu tálát ankañw umumum hihsavo yantani; nāt tálát umumum yantaqw uma kwilalatotani, noqw qatāla umuy qa wihkini; taq qatalpuva kwilalataqa haqaminiñqey qa navoti'tañwu. ³⁶ Nu nāt umumum yantaqw uma inumi tūtuptsuwe', talpuva hinwisni; nen uma tálát ep sinoiwyuñwini.

The Unbelief of the Jews

Yan Jesus lavayhtit ahpiynihqe pumuy amuñaqw nātupka. ³⁷ Noqw pay as pi nāmahin pam pumuy amutpik nihtiwtatqat hihta kātumalat mahtaknaqw puma put aw qa tūtuptsuwa. ³⁸ Yan God lavay'ayaat Esaias hin lavayhtiqat aw antsaniwa. Ura pam pañqawu: Tutuyqawhqa, ya hak itahtuawiy tuptsiwa? Ya Tutuyqawhqa hakiy aw òqalay mahtakna. ³⁹ Yanta; noqw òviy soon put tūtuptsiwani, ura Esaias piw pañqawhqa òviy'ò. ⁴⁰ Pam pumuy pōsiyamuy qatālawna, pu pumuy unañwayamuy owata, taq ka puma pōsiy akw tutwakahkañw, pu unañway akw māmatsye', ahoy nānamtōkyaqw, nu pumuy qalapsinani. ⁴¹ Yan ura Esaias lavayhti God pitsañwayat lolmat aw yórikqee, nihqe put hakiy lavayhti. ⁴² Noqw pay as pi nāmahin yantaqw pay imuy mohpeq momñwituy amuñaqw kaysiwhqam nuhtum put aw tūtuptsuwa; nikañw pay Pharisee-sinmuy amutsviy put qa pañqawu, hakton sen puma tsotsvakikimi pumuy amumi uhtayaniq'ò. ⁴³ Puma pi sinmuy amuñaqw tayawinpit nānawaknaqe, God añqw tayawinpit qa hihtatota.

Judgment by Jesus' Word

⁴⁴ Noqw pu' Jesus tsa'lawhqe pañqawu: Inumi tuptsiwni'taqa hapi qa inumi tuptsiwni'tat, hakiy añqw nuy távihqat aw tuptsiwni'tañwu. ⁴⁵ Pu inumi taytaqa hapi nuy añqw távihqat aw tayma. ⁴⁶ Nu tāla sinmuy amumi pitu, inumi tuptsiwni'taqa hage' qatālat qa añ hinmaniqtat òviy'ò. ⁴⁷ Nu sinmuy amuñem hin yukunaniqe qa paniqw pew pitu, pi nu sinmuy ayo óyaniqe pitu. Nihqe òviy nāmahin pi hak ilavayiy navotkañw put qa tuptsiwhq nu qa put hinwat yúkuñwu. ⁴⁸ Hak nuy qa nakwhakañw ilavayiy qa òmahtaqa hihta akw hinwat yukuniwni. Ilavayi hapi so'ñwamiq put hin yukunani. ⁴⁹ Pi nu qa nāp nahpiy yuaata. Ina nuy añqw távihqa hapi pas nāp nuy hihta hiñqawniqat inumi tutapta, pu hihta hin lavayhtiniqtat piwu. ⁵⁰ Noqw nu navoti'taqw Ina hihta tutaptage sinmuy qatsit qaso'taqat himuy'vayaniqtat òviy put tutapta. Noqw paniqw hapi òviy pam inumi hin tutaptaqtat nu panwat sohsok yuaayku.

13

Jesus Washes His Disciples' Feet

¹ Noqw Amutsva Yūmosanihqat ep nōviwniqat nāt aw qa pituqw, Jesus yep it qatsit añqw Nay awniqey navoti'ta; nihqe sinomat it qatsit ep hinnumyaqamuy amumi unañway'taqe pam yūmosa so'ñwamiq pumuy amumi unañway'ta. ² Noqw tapkiqw pumuy nōñosaqw, Nukpana Simon tiyat Judas Iscariot Jesus momñwituy amumi mātapaniqat pan unañwtoyna. ³ Noqw Jesus navoti'taqw, Naat sohsok hihta aw òqalat put aw noa; noqw pam God añqw pítuhqe piw God aw áhoyniqey navoti'kañw, ⁴ Tunösvoñat añqw wunuptut, napnay tavi; nit hōhōnpit kwusut, put kwewhta; ⁵ Nit pu tsaqaptat aqw kuyht, pahsat pu put aw nānatuwnayaqamuy kukyamuy pāhomhtivat, nihqe hōhōnpit kwewhta qey akw kukyamuy hōnhta. ⁶ Pu òviy pam Simon Peter aw pituqw, Peter put aw pañqawu: Tutuyqawhqa, ya pas pay um ikukuy pāhomni? ⁷ Noqw Jesus lavayhtiqe aw pañqawu: Pay nu hihta hintsakq um nāt qa mātsi'ta; pay ason um soon qa māmatsni. ⁸ Noqw Peter put aw pañqawu: Pay um pas soon hisat ikukuy pāhomni. Noqw Jesus put aw pañqawu: Pas nu uhkukuy qa pāhomqw pay nawus um qa isinoni. ⁹ Simon Peter put aw pañqawu: Tutuyqawhqa, turs qa ikukuy- sa- nit imay iqōtoy enañ piw um pāhomni. ¹⁰ Noqw Jesus put aw pañqawu: Pay pāhom'iwhqa soon pas sohsovik pāhom'iwni, pay kuk'at-sani, pi pay sohsovik kwañw'eway'ò. Noqw uma hapi kwañw'e'wayomu, nikañw pay qa sohsoyamu. ¹¹ Pam hakiy momñwituy amumi put mātapaniqat navoti'taqe òviy pañqawu: Uma qa sohsoyam

kwañw'e'wayomu, kita. ¹² Pu òviy pam pumuy kukyamuy pāhomt, pu napnay añ pakit, pu qatuptut, amumi pañqawu: Ya nu umuy hintsanqat uma māmatsya? ¹³ Uma nuy Tutuqaynalalwakahkañw pu Tutuyqawhgalalwa; nihqe uma súañqaqwa, pi nu' pam'i. ¹⁴ Noqw kurs nu umumi tutuyqawhqa, pu umuy tutuqaynaqa umuhkukuy pāhomqw, soon tis uma umuhkukuy nāhoy qa nāvahomnayamantani. ¹⁵ Pi nu umuy hinyaniqat umumi mahtakna, nu umuy hin yúkunaqw pan uma hinwisni. ¹⁶ Pas antsa, pas antsa nu umumi pañqawni: Pay tūwiki moñwiy epnihqe qa pavan pasniñwu, pu ayatiwhqa put ayataqat epnihqe qa pavan pasniñwu. ¹⁷ Noqw uma iit navoti'kahkañw añ hinwise' hahlayyani. ¹⁸ Nu umuy qa sohsokmuy lavayhti; nu hakimuy namorstaqey tuwimuy'ta. Noqw pay pi tutuvenit anhtiniqw òviy i' hak inumum tūmoytaqa inumi nukpanhtini. ¹⁹ Noqw nāt put qa aw pituqw nu añwu pay umuy āawna. Noqw hisat put paniwhtiqw, nu Christ-nihqat uma tuptsiwyani. ²⁰ Pas antsa, pas antsa nu umumi pañqawni: Ason nu hakiy haqami ayataqw, hak put pās távihqa hapi nuy pās távini; pu nuy pās távihqa hapi nuy añqw távihqat pās távini.

Jesus Predicts His Betrayal

(Mt 26.20-25; Mr 14.17-21; Lk 22.21-23)

²¹ Yan Jesus lavayhtit, qahahlayhtiqa pañqawu: Pas antsa, pas antsa nu umumi pañqawni: Uma haqawa momñwituy amumi nuy mātapni. ²² Pahsat pu put aw nānatuwnayaqam haqawat pa pam pañqawhقات wūwantotaqa nānahpa' yoyrikyā. ²³ Noqw suhka put aw nānatuwnaqa pep Jesus tawitsqayat aw tahtsikiwta, pas Jesus aw unañwaata. ²⁴ Noqw Jesus hakiy pañqawhقات pam put tūviñtaniqat Simon Peter put aw māmasa. ²⁵ Pu òviy pam Jesus tawitsqayat aw tahtsikiwkañw put aw pañqawu: Tutuyqawhqa, ya hakni? ²⁶ Jesus hu'waqa aw pañqawu: Pay nu nōvat móroknaat, hakiy put maqaqw pamni. Pu pam nōvat móroknaqa, Simon tiyat Judas Iscariot put maqa. ²⁷ Noqw pam panhtiqw, pahsat pu Satan put unañwmiq paki. Noqw pahsat pu Jesus put aw pañqawu: Um hihta hinhtiniqey its panhtini. ²⁸ Noqw qa haqawa tunösvoñat aw qátuhqa put hinoqw pan lavayhtiqa māmatsi. ²⁹ Judas pi sivamokit tavi'ta; noqw suhpan pam pumuy nōviwhqat ep hihta hinhtiniqat Jesus put aw pañqawhقات haqawat wūwaya, pu sen pam òokiwayaqamuy hihta huytaniqat pañqawhقاتa. ³⁰ Noqw òviy pam nōvat mórokput sowat, pahsat pay pañqw yama. Noqw míhikiwta.

³¹ Pu òviy pam yámakmaq, Jesus pañqawu: Pu' hapi nu' Sinot Tiat pas pavan hímuniwhitini; noq̄w God piw inuhpiy panhtini. ³² Noq̄w kurs God inuhpiy hímuniwhite', pay soon pam tuwat qa nahpiy nuy pas pavan hihtatani; nihqe soon qa pay put panhtini. ³³ Itimu, nāt nu hihsavo umumum yantani. Noq̄w uma as nuy hepyani; noq̄w ura nu Jew-sinmuy amumi hin lavayhtige pay nu hapi piw panumumi lavayhtini: Nuy haqaminiq̄w soon uma pañsoyani, ura nu kita. ³⁴ Nu umumumi pūhut tutaptani: Uma nānami unañway'yuñwni; nu umumumi hin unañway'taqat pan piw uma nānami unañway'yuñwni. ³⁵ Umuy nānami unañway'yuñq̄w pantaqat ahpiy sinom sohsoyam uma inumi nānatuwnayaqat nanaptani.

Jesus Predicts Peter's Denial

(Mt 26.31-35; Mr 14.27-31; Lk 22.31-34)

³⁶ Simon Peter put aw pañqawu: Tutuyqawhqa, ya um haqamii? Jesus lavayhtige aw pañqawu: Pay nuy haqaminiq̄w um kurs hin nāt inuñkni; nikañw pay ason um soon qa inuñkni. ³⁷ Peter put aw pañqawu: Tutuyqawhqa, ya hinoq̄w nu soon pay pu' uñkni? Nu uñem iqatsiy táviniqey suhtaq'ewa. ³⁸ Jesus lavayhtige aw pañqawu: Haw um inuñem uhqatsiy táviniqey suhtaq'ewa? Pas antsa, pas antsa nu ūmi pañqawni: Pay ason pas um nuy qa tuwi'taqey pāyis pañqawh̄q pu' taqákowāko tōqtini.

14

Jesus the Way to the Father

¹ Uma qa hin unañway'yuñwni, uma God aw tuptsiwni'yuñwa; uma piw inumi tuptsiwni'yuñwni. ² Inay kīyat ep yeyespi qaōwíewa, pi as qa pantaq̄w soon nu umuy qa āawnani. Nu umuñem qenitato. ³ Noq̄w nu ahpiy nuy umuñem qenite', nu piw añqwni; nen umuy nāmi ökinani; noq̄w nuy háqamniq̄w uma piw pepyani. ⁴ Pu nuy haqaminiq̄w uma navoti'yuñwa; pu uma aq̄w pōhut tuwi'yuñwa. ⁵ Thomas put aw pañqawu: Tutuyqawhqa, um haqaminiq̄w itam qa navoti'yuñwa; noq̄w ya itam hin aq̄w pōhut tuwi'yuñwni. ⁶ Noq̄w Jesus put aw pañqawu: Nu hapi God aq̄w pōhu, pu navoti pas antsanihqa, pu qatsi. Soon hak Inay awni, pas inuhpanen-saa. ⁷ Pi as uma nuy tuwi'yuñwe' soon uma Inay piw qa tuwi'yunwni; noq̄w yahpiy haqahpiy uma put tuwi'yuñwa; nihqe uma aw yórikya. ⁸ Noq̄w Philip put aw pañqawu: Tutuyqawhqa, um Unay itamumi mahtaknaq̄w itam pañso uyiwaltotini. ⁹ Noq̄w Jesus put aw pañqawu: Pas as nu wūyavo umumum yantaq̄w, ya um nāto nuy qa tuwi'ta,

Philip? Inumi yórikqa hapi Inay aw yori; noqw piw um nuy umumi Inay mahtaknaniqat inumi pañqawu. ¹⁰ Ya nu Inay amum sūkanihqat um qa tuptsiwa? Soñawnen pi nu put epniqw pu pam inuhpee. Nu umumi hihta lavayhte', qa nāp nahpiy lavayhtiñwu; pi Ina inuhpe qátuhqa tumalat hintsaki. ¹¹ Nu Inay epniqw pu Ina inuhpenihqat uma tūtuptsiwani; hal kurs uma qa pantotnik, nas'ew uma itumalay ahpiy inumi tūtuptsiwani. ¹² Pas antsa, pas antsa nu umumi pañqawni: Inumi tuptsiwhqa nuy hīhihta hintsakqat piw hintsakni, pu iit epnihqe pas pávanyaqat pam hintsakni, nu Inay awniniqw ōviy'o. ¹³ Pu uma ituñwniy aw yankahkañw nāphihta ōviy tūviñtotaqw, nu put panhtimantani; noqw Ina Tiy ahpiy pas pavan hímuniwhitini. ¹⁴ Uma ituñwniy aw yankahkañw nāphihta ōviy tūviñtotaqw nu put panhtimantani.

The Promise of the Holy Spirit

¹⁵ Kurs uma inumi unañway'yuñwe', itutavoy añ hinwisni. ¹⁶ Pu nu Inay aw nāwaknani, noqw piw pam sukw umumi unañwtavi'taqat umumi távini, it Qahováriwtaqat Hikwsita. Noqw pam umumum sutsep yante', ¹⁷ Umuy hihta pas antsanihqat tutuqaynani. Put hapi ima yep qatsit tunatyayat añ hinwisqam kurs hin kwusuyani, puma put qa tuway'yuñqe ōviy'o, piw qa tuwi'yuñwa. Noqw uma pi put tuwi'yuñwa, pam umumum yantaqw ōviy'o, nihqe nāt pam umuh'unañwpeq qátuni. ¹⁸ Pay nu soon umuy nal'oyni; pay nu nāt piw añqw umumini. ¹⁹ Nāt hihsavoniqw pay yep qatsit tunatyayat añ hinwisqam inumi qa yórikyani, nīkañw uma inumi yórikyani. Pi nuy qatuqw ōviy piw uma yesni. ²⁰ Noqw pep pu' uma nuy Inay epnihqat nanaptani; pu pan piw uma inuhpeyani, pu nu umuhpeni. ²¹ Itutavoy oyi'kañw añ hinmaqa hapi inumi unañway'tani; pu inumi unañway'taqat aw Ina unañway'tani; noqw nu put aw unañway'tani, nen aw namtaknani. ²² Noqw suhka Jesus aw nánatuwnaqa Judas yan mātsiwa. Qa pam momñwituy amumi Jesus mātavi. Noqw pam Jesus aw pañqawu: Tutuyqawhqa, ya hintaqw ōviy um itamumi namtaknat, yep qatsit tunatyayat añ hinwisqamuy amumi qa namtaknani? ²³ Noqw Jesus lavayhtiqe put aw pañqawu: Pay inumi unañway'taqa soon ilavayiy qa añ hinmani; noqw Ina put aw unañway'tani; noqw itam put awnen unañwayat ep qátuni. ²⁴ Inumi qa unañway'taqa hapi soon ilavayiy añ hinmani. Noqw nu umumi lavayit yuaataqw pam qa inuhpiy'o, pam nuy añqw távihqat Inay ahpiy'o. ²⁵ Noqw nu nāt umumunikañw iit umumi yuaayku. ²⁶ Noqw nu pan Inay aw nāwaknaqw, pam umumi unañwtavi'taqat Qahováriwtaqat Hikwsit umumi távini. Noqw pam umuy sohsok

hihta tutuqaynani; nen nuy hihta umumi lavayhtiqat umuy sohsok ahoy u'nanani. ²⁷ Uma suyan unañway'yuñwni, nuy suyan unañway'taqat pan'i. Yep qatsit tunatyayat hinwisqam hakiy suyan unañway'taqat paysoq lavaytañwu; noqw nu qa panwat umumi yuaata. Uma qa hin unañway'yuñwni, piw umuh'unañwa qa tsawiniwyuñwni. ²⁸ Uma nanaptaqw ura nu umumi pañqawu: Nu ahpiynit piw añqw umumini. Pi uma inumi unañway'yuñwe' soon inumum qa hahlayhtotini, nu Inay awniqey pañqawhqat ep'e, pi Ina inuhpenihqe pas pávani. ²⁹ Noqw nāt hapi aw qa pituqw, pay nu añwu umuy āawna, hisat aw pituqw uma tūtuqtsiwaniqat òviy'o. ³⁰ Yahpiy hapi nu pāpu soon pas umumi yuaatani, taq Nukpana, yep qatsit ep moñw'iwtaqa añq'ö, noqw pam qahaqam hihta ep inumi tuyqawi'ta. ³¹ Noqw Ina inumi hin tutaptaqw nu pan hinma. Noqw put pantaqat akw yep qatsit tunatyayat añ hinwisqam nu Inay aw unañway'taqat nanaptani. Huvam hoñvaa; itam yañqw ahpiyyani.

15

Jesus the Real Vine

¹ Nu hapi ovauyit pas antsanihqat anta, Noqw Ina hapi üyi'taqa. ² Inuhpiy hohtakiwtaqa qa himuy'vañwuqat pam ayo túkuñwu; pu pölöy'vañwuqat pam papsiñwu, noqw pahsat pu pam wūhaq aniwnañwu. ³ Noqw uma hapi it lavayit nu umumi lavayhtiqat akw kwanw'e'way'iwyuñwa. ⁴ Uma inumi wiwyuñwni, noqw nu umumi wiwtani; soon ovauyit ahpiy hohtakiwtaqa nāp natsviy hihta himuy'vañwu, pas pam kopölvuy aw wiwte'sa hihta aniwnañwu; noqw pan hapi uma inumi qa wiwyuñwe', soon hihta aniwnayani. ⁵ Nu hapi ovauyi; noqw uma hapi ahpiy hohtakiwyuñqamu. Nu hakiy aw wiwtaqw pam inumi wiwte' a'nö himuy'vamantani; pi uma qa inutsviye', soon hihta apitotini. ⁶ Inumi qa wiwtaqa lakput hohtakiwtaqat an ayo tūviwñwu; noqw sinom put tsovalaye', qōhit aqw maspaye', put taqtsokyañwu. ⁷ Kurs uma inumi wiwyuñwe', piw ilavayiy umuh'unañwpeq pani'yuñwe', pep pu' uma hihta nānawakne', put òviy tūviñtotamantani; noqw pam umumi antsaniwmantani. ⁸ Uma a'nö aniwnaye', yan Inay pas pavan mātaktotani; pu piw yan uma pas antsa inumi nānatuwnayaqamyani. ⁹ Nu hapi pas Inay inumi hin unañway'taqat pan nu umumi unañway'ta; uma suan hinwisq nu umumi unañway'tani. ¹⁰ Uma itutavoy añ hinwisq pan nu umumi unañway'tani, pas nu Inay tutavoyat añ hinmaqpw pam inumi unañway'taqat pan'i. ¹¹ Noqw uma pas hinhaqam hahlayhtotiniqat òviy nu umumi yan lavayhti; nu pas hinhaqam hahlayhtiqat pan'i. ¹² Noqw

nu yan umumi tutaptani: Uma nānami unañway'yuñwni, pas nuy hin umumi unañway'taqat pan'i. ¹³ Kurs hak tāqa kwatsmuy amuñem qatsiy tave' suyan pi pam pumuy amumi pas pavan unañway'taqe òviy panhtini. Noqw qa hak put tāqat epnihqe pas pavan nuhtumi unañway'ta. ¹⁴ Uma nuy umumi hin tutaptaqat añ hinwise' ikwátsimyani. ¹⁵ Yahpiy hapi nu pāpu umuy qa tūwikuñwantani, taq tūwiki moñwiy hihta hintsakq put qa navoti'tañwu. Nikañw nu umuy ikwátsimyaqat pan tūñwanta; pi nu Inay añqw hihta navotqey umuy sohsok āawna. ¹⁶ Qa uma hapi nuy namorstota, pi nu hapi umuy namorstage umuy sinmuy tsovalayaniqat òviy ayata; noqw tsovalniwyaqam qa hovalniwyani; noqw uma ituñwniy aw yankahkañw Inay aw hihta tūviñtotaqw pam umuy put máqamantani. ¹⁷ Nu umumi yan tutaptani: Uma nānami unañway'yuñwni.

The World's Hatred

¹⁸ Kurs yep qatsit tunatyayat añ hinwisqam umumi qa suhta'ewyaqw pay ura puma inumi mohti qa suhta'ewyaqat uma u'ni'yuñwni. ¹⁹ Pi as uma yep qatsit tunatyayat añ hinwisq, pay put añ hinwisqam soon umuy qa hahlayyani; noqw uma pi yep qatsit tunatyayat qa añ hinwisq nu umuy put añqw namorsta; noqw òviy yep qatsit tunatyayat añ hinwisqam umumi qa suhta'ewya. ²⁰ Ura nu umumi lavayhtiqw uma put u'ni'yuñwni; pay tūwiki moñwiy epnihqe qa pavan pasniñwu; noqw kurs sinom nuy okiwsasne' soon umuy piw qa okiwsasnani; kurs ilavayiy añ hinwise' pay soon piw umuhlavayiy qa añ hinwisni. ²¹ Nikañw pay uma isinomniqw òviy puma umuy yan hintsatsnani, nuy añqw távihqat qa tuwi'yuñqe òviy'o. ²² Pay nu pítuhqe pumuy amumi yuaaykuqw puma inumi qa tuptsiwyaqe qaanhtoti. Kurs puma ilavayiy qa nanapte' pay soon pas qaanhtotini. Nihqe pu' hapi puma kurs hihta akw qaanhtipuy tupkayani. ²³ Inumi qa suhta'ewnihqa hapi piw Inay aw qa suhta'ewa. ²⁴ Nu pumuy amutpik nihtiwhtaqat kātutmalat hinhti. Qa hak inuhpenihqe hihta kātumalta. Kurs puma itutmalay aw qa yórikye' pay soon pas qaanhtotini; noqw pi as puma put aw yórikyakahkañw inumi qa suhta'ewya, pu Inay piw aw'i. ²⁵ Ura pumuy tutuveniyamuy añ yan pey'ta: Nuy qa hinhtiqw puma inumi qa suhta'ewya, yan'i. Noqw puma hin pey'taqat anhtoti. ²⁶ Nikañw ason nu umumi unañwtavi'taqat Qahováriwtaqat Hikwsit Inay añqw ayataqw, pam hihta pas antsanihqat umuy tutuqaynat, nuy hákiyinihqat sinmuy āawnani. ²⁷ Pu uma piw pas nāp hihta aw yórikyaqey tu-

awi'yũwni, uma yayhniwhqat añqaww inumum hinnumyaqce òviy'ò.

16

¹ Uma qa hin unañwtotiniqat òviy nu umumi yan lavayhti. ² Nāt sinom hihta aw tōnawyuñqey añqw umuy ayo ipwayani; tis pi nāt òviy puma umuy qōqyaniqat aw pítuni; noqww panhtiqā God eñem tumaltagey wūwamantani. ³ Puma hapi Inay nuy enañ qa tuwi'yũñqe òviy umuy panhtotini. ⁴ Nikañw ason hisat aw pituqww ura nu umuy añwu pay put āawnaqat uma u'nayaniqww òviy nu umumi yan lavayhti, nāwuspi nāt nu umumumnihqe òviy qa mohtihāq umumi iit yuaayku.

The Work of the Holy Spirit

⁵ Noqww pu' hapi nu Inay nuy añqw tāvihqat ahoy awni. Noqww uma qa haqawat nuy haqaminiqat tūviñta. ⁶ Noqww pay pi nu umumi iit lavayhtiww òviy umuh'unañwa pas qa hahlayhtoti. ⁷ Noqww pay nu umumi pas qaatsat pañqawni: Pas nuy ahpiyniniqww pam umuñem lomahintani; pi nuy qa ahpiyniqww umumi Unañwtavi'taqa soon umumi pítuni, pi nu ahpiyen añqw put umumi tāvini. ⁸ Ason pam pite' yep qatsit tunatyayat añ hinwisqamuy qaanhtotiqat pumuy navotnani, pu hakiy hin suan hinmaqat pumuy māmatsnani, pu God sinmuy hin yukunaniqat amumi mahtaknani. ⁹ Pam pumuy inumi qa tuptsiwyaqce qaanhtotiqat pumuy navotnani. ¹⁰ Piw nuy suan hinmaqat pumuy māmatsnani, Inay awnihqat akw'a; noqww uma pāpu inumi qa yórikyani. ¹¹ Piw God sinmuy hin yukunaniqat amumi mahtaknani, pi pam yep qatsit aw moñwit pay eñem yúkuqe pas qahihtata. ¹² Nāt nu nihtiwhtaqat hihta umumi yuaaykuniqww, uma kurs hin nāt put sohsok òmahtotani. ¹³ Nikañw ason i' Hikwsi pas antsanihqa pite', pam sohsok antsanihqat umuy māmatsstoynani; pam qa nāp nahpiynihqat yuaataniqee. Pam hihta navote' put yuaaykumantani, pu pam hīhihta nātoyaniqat umuy āwintani. ¹⁴ Ason pam nuy pas pavan hihtatani, pi pam itutuqayhpiy òmahtat, put umuy āwintani. ¹⁵ Inay tutuqayhpiat sohsoy piw itutuqayhpi, paniqww òviy nu pañqawu: Pam ason itutuqayhpiy òmahtat, put umuy āwintani.

Sadness and Gladness

¹⁶ Nāt hihsavoniqww pay uma inumi qa yórikyani, pu piw pay hihsavoniqww uma inumi yórikyani, nu Inay awniniqww òviy'ò. ¹⁷ Pahsat pu put aw nānatuwnayaqam haqawat nānami pañqawu: Ya sen pam hihta itamumi lavayhtiqe pañqawu: Nāt hihsavoniqww pay uma inumi qa yórikyani, pu piw pay hihsavoniqww uma inumi yórikyani, pu Nu Inay awniniqww

ōviy'o, kita? ¹⁸ Noq̄w ōviy puma pañq̄aq̄wa: Ya sen pam hihta pañq̄awhqe Hihsavoniq'ō, kita? Itam hihta pañq̄awhqt aw māmatsya. ¹⁹ Noq̄w puma as put tūviñtotaniqey nānawaknaq̄w Jesus navoti'taq̄e amumi pañq̄awu: Ya nu umumi Pay hihsavoniq̄w uma inumi qa yórikyani, pu piw pay hihsavoniq̄w uma inumi yórikyani, kítahqt uma nātuviniñlalwa? ²⁰ Pas antsa, pas antsa nu umumi pañq̄awni: Nāt uma tsaykitani, pu pas hihta ep qahahlayhtotiqey pan hiñq̄aq̄wani; noq̄w tuwat yep qatsit tunatyayat añ hinwisq̄am hahlayyani, noq̄w úmawat qahahlayyani; nikañw pay umuhq̄ahahlayhpi hahlayhpini-whtini. ²¹ Wuhti tihtatutuyne' qahahlayñwu, tuwaniyat aw pítuñwuniq̄w ōviy'o; nikañw ason pam tihte' pahsat kānavotpiy pāpu qa u'ni'tañwu, sino tūwaqatsit aw tihtiwhq̄ put ep hahlayñwunihqe ōviy'o. ²² Noq̄w pan uma qahahlayyani; nikañw pay nu nāt piw umumi pohtani, noq̄w umuh'unañwa hahlayhtotini, pu umuhhahlayhpiy soon himu sohtapnani. ²³ Pu hisat aw pituq̄w uma soon pāpu nuy hihta tūviñlawni. Pas antsa, pas antsa nu umumi pañq̄awni: Uma ituñwniy aw yankahkañw Inay aw nāp hihta ōviy tūviñtotaq̄w pam umuy put máq̄amantani. ²⁴ Yuk pahsavo hapi uma qa hisat nāt ituñwniy aw yankahkañw hihta ōviy tūviñtota. Uma aw tūviñtote' ömahtotani, nen pas hinhaq̄am hahlayhtotini.

Victory over the World

²⁵ Yan nu pay tupkiwtaq̄at umumi yuaayku; ason hisat aw pituq̄w pep pu' nu soon pāpu ilavayiy tupkitat, umuy Inay pas suyan āawnani. ²⁶ Ason pep pu' uma ituñwniy aw yankahkañw hihta ōviy tūviñlalwani. Noq̄w nu umuñem Inay aw tūviñtaniqey hapi qa pañq̄awu; ²⁷ Pi Ina pas nāp umumi unañway'taq̄w ōviy'o, ispi uma inumi unañway'yuñq'ō, nihqe nu God añq̄w pítuhqt aw tūtuptionsiwa. ²⁸ Nu Inay añq̄w yamakqe, tūwaqatsit aw pítu; nit pu' nu tūwaqatsit māapt, Inay awni. ²⁹ Noq̄w put aw nānatuwnayaq̄am put aw pañq̄aq̄wa: Meh, pu' hapi um pas suyan yuaaykuqe, pāpu qa sómokit lavayhti. ³⁰ Pu' hapi itam uñ sohsok hihta navoti'taq̄at tūtuptionsiwa; noq̄w soon kurs pas hak sōwu hihta tūviñlawni. It akw pu' itam uñ God añq̄w pítuhqt tūtuptionsiwa. ³¹ Noq̄w Jesus lavayhti q̄e pumuy amumi pañq̄awu: Ya uma pu' tūtuptionsiwa? ³² Meh, aw hapi pituto, híkis pay aw pitsiwa, uma tatslake', nanāp umuhkiy añhqe nankwuse', nuy nalmatapyaniq̄at aw'i. Nikañw pay nu qa nālaa, pi Ina inumuma. ³³ Uma inuhpe kwakwhaiwyuñwniq̄at ōviy nu umumi yan lavayhti. Uma tūwaqatsit ep kānavotyani; nikañw pay uma su'q̄awyuñwni, nu hapi yep qatsit añwuta.

17

Jesus Prays for His Disciples

¹ Yan Jesus lavayhtit, ōmiq tātayht, pañqawu: Inaa, aw hapi pitu; um Uhtiy pas hímunihqat pan nuhtumi mātaktani, noqw Uhti tuwat un pan mātaktani. ² Pi um Uhtiy sohsokmuy sinmuy amumi ōqalat maqa, nihqe hakimuy hihsa'nihqamuy put aw noaqw, pam qatsit qaso'taqat amumi nóaniqat um pan put enem yuku. ³ Noqw hak un pas suhka antsa God-nihqat tuwi'te' pu Jesus Christ uhpiy taviwhqat piw tuwi'te' qatsit qaso'taqat himuy'vani. ⁴ Nu tūwaqatsit ep un pas hímunihqat nuhtumi mātakta; um nuy hihta tumalat ayataqat hapi nu yuku. ⁵ Noqw taay, Inaa, ura tūwaqatsit nāt qa háqamniqw nu úmumnihqe lolmat tālawñwat pitsáñway'ta. Noqw ōviy nu ūmi pituqw um piw pan nuy lomavitsañwtoynani. ⁶ Um sinmuy amuñaqw hakimuy inumi noaqw nu un hákiynihqat pumuy āawna; puma as úhimumyaqw um pumuy inumi noa, noqw puma uhlayviy añ hinwisa. ⁷ Nihqe um hihta inumi noaqw pam sohsoy ūñaqwnihqat puma nanapta. ⁸ Pi um it lavayit inumi mātapiq nu amumi put mātavi; noqw puma put ōmahtota, nihqe nu ūñaqw yámakqat pas suyan nanaptaqe pay um pas nuy añqw távihqat tūtuptsiwa. ⁹ Nu pumuy amuñem okiw nāwakinta; nu yep qatsit tunatyayat añ hinwisqamuy qa pumuy amuñem nāwakinta; um hakimuy inumi noaqw nu pumuy amuñem nāwakinta, puma uhsinomniqw ōviy'o. ¹⁰ Noqw sohsoyam isinom uhsinomu, pu sohsoyam uhsinom isinomu, noqw nu amuhpiy pas hímuniwhti. ¹¹ Noqw nu hapi pāpu qa tūwaqatsit ep hinnuma, noqw ima nāt tūwaqatsit epya; noqw nu yañqw ūmii. Qahováriwhpu Inaa, um hakimuy inumi nóahqey pumuy pas nāp uhtuñwniy ōqalayay akw oyi'tani, noqw puma sūkayani, itamuni. ¹² Nu nāt tūwaqatsit ep pumuy amumum hinnumqe uhtuñwniy añ pumuy oyi'ta; um hakimuy inumi noaqw nu pumuy pās oyi'taqw qa himuwa haqami hiniwhti, pay i' súlawhtiniqey namorstiwhqa-saa, hin pey'taqat anhtiniqat ōviy'o. ¹³ Noqw nu yahsatniqw yañqw ūmii, nihqe okiw pas pay imuy unañwpeq ihahlayhpiy aniwni'yunwiniqat ōviy nu tūwaqatsit ep yan hiñqawlawu. ¹⁴ Nu amumi uhlayviy mātavi, noqw yep qatsit tunatyayat añ hinwisqam pumuy amumi qa suhtaq'ewya, puma qa yep sinoiwyuñqw ōviy'o, nuy qa pep sinoiwtaqat pan'i. ¹⁵ Um as tūwaqatsit añqw pumuy ipwaniqat nu qa pan ūmi tūviñlawu, um qalolmat añqw okiw pumuy ayo oyi'taniqat pan'i. ¹⁶ Puma inún qa yep qatsit ep sinoiwyuñwa. ¹⁷ Um uhlayviy pas antsanihqat akw pumuy nēñem qenivo ōyani; uhlayviy pas antsa. ¹⁸ Um

nuy sinmuy amumi tavi, noqw òviy pay hapi nu piw pan nuhtumi pumuy ayata. ¹⁹ Nihqe nu pumuy tunatyawkañw qenivo nātavi, puma as pas antsa piw qenivo oyiwyuñwniqat òviy'ò. ²⁰ Pu nu qa ímuy-sa amuñem tūviñlawu, nāt hakim pumuy lavayiyamuy ahpiy inumi tūtuptsiwaniqamuy amuñem pīwu. ²¹ Okiw as puma sohsoyam sūkayaniqat nu tūviñlawu, um Ina inuhpeniqw pu nu uhpenihqat pan piw itamuhpe sūkayaniqata; noqw pep pu' tūwaqatsit ep sinom um nuy añqw távihqat tūtuptsiwani. ²² Noqw um hin nuy kaptsi'taqw pan piw nuy pumuy kaptsi'ta, puma itamun sūkayaniqat òviy'ò. ²³ Nu pumuy amuhpeniqw pu um inuhpee, noqw puma itamuhpe pās pasiwyuñwni, noqw sinom nanaptaqw um nuy añqw tavi, nihqe pas hin inumi unañway'taqey pan piw amumi unañway'ta. ²⁴ Inaa, um imuy hakimuy nuy maqaqw puma as nuy háqamnihqat pep inumumyaniqat nu nāwakna, nen it lolmat tālawñwat um nuy máqahqat puma aw tayyuñwni, pi um nāt tūwaqatsit qa yukiwhq pay pepeq inumi unañway'ta. ²⁵ Súantaqa Inaa, yep qatsit tunatyayat añ hinwisqam uñ qa tuwi'yuñwa, noqw nu uñ tuwi'ta, noqw ima hapi um nuy añqw távihqat navoti'yuñwa. ²⁶ Noqw nu hapi uñ pumuy āawna. Noqw okiw as um inumi hin unañway'taqw pan hapi pumuy nānami unañway'yuñwniqat òviy nu soon nāt qa uñ pumuy āwintani. Nen nu pas antsa amuhpe yantani.

18

The Arrest of Jesus

(Mt 26.47-56; Mr 14.43-50; Lk 22.47-53)

¹ Yan Jesus lavayhtit put aw nānatuwnayaqamuy tsamkañw pahpiy nakwsuqw, puma haqe' sika Cedron yan mātsiwhqat yupqöymi nõña; noqw pam haqami olive qöلمي pítuhqe, put aw nānatuwnayaqamuy amumum pañso paki. ² Noqw put momñwituy amumi mātapaqa Judas piw put háqamnihqat tuwi'ta, Jesus put aw nānatuwnayaqamuy tsamkañw qa sūs pañsoniñwuniqw òviy'ò. ³ Noqw God awwat mohpeq momñwit Pharisee- sinmuy amumum tuwalan'a'yatuy hoñvia'yatuy enañ Judas aw mātavi; noqw puma wihqöhi'wiskañw, kopit-soki'wiskañw, tunipi'wiskahkañw put amum pañsoya. ⁴ Noqw òviy Jesus hin hintsaniwniqey sohsok navoti'taqe amumi nakwsuhqe pañqawu: Ya uma hakiy hepnumya? ⁵ Noqw puma lavayhtotiqe aw pañqaqwa: Itam hakiy Nazareth añqw tāqa Jesus hepnumya. Noqw Jesus amumi pañqawu: Nu' pam'i. Noqw Judas amumi put mātapaqa pumuy amumum wunu. ⁶ Noqw pam panis pamnihqey amumi pañqawhq pahsat pay puma áhoywat hohyokat, tutskwami patañmunumhti. ⁷ Pahsat pu piw pam pumuy tūviñtaqe amumi pañqawu: Ya

uma hakiy hepnumya? Noqw puma pañqaw: Itam hakiy Nazareth añqw tāqat Jesus hepnumya. ⁸ Jesus lavayhtiye pañqaw: Pay pi nu pamnihqey umumi pañqaw; noqw òviy kurs uma nuy hepnumye', uma imuy mātapyani. ⁹ Ura pam hiñqawhq put anhtiniqw òviy'o, ura pam pañqaw: Imuy hakimuy um inumi noaqw nu qa hihtawat kwahi, it'a. ¹⁰ Pahsat pu Simon Peter sipwuvahpi'taqe put hóroknat, God awwat mohpeq moñwit tūwikipyat wuvahtaqe, putvaqw naqvuyat ayo tuku. Noqw i' hak tūwiki Malchus yan mātsiwa. ¹¹ Pahsat pu Jesus Peter aw pañqaw: Uhsipwuvahpiy tukpuyat aqw pánaa. Ina inuñem okiwsanhpit kuyap-kuyhq pay nu soon qa put hikwni.

Jesus before Annas

¹² Pahsat pu sohsoyam tuwalan'a'yam-niqw pu moñwíam, hoñviaymuyatuy amumum Jesus ñuayaqe put somya; ¹³ Nit mohti Annas aw put wikya, pam pi Caiphas mööñañwuy'ta; noqw Caiphas put yahsañwuy ep God awwat mohpeq moñw'iwta. ¹⁴ I' Caiphas hapi ura Jew-sinmuy amumi pañqaw pay ura hak sūka sinmuy amuñem mokq pam ñas'ewniqata.

Peter Denies Jesus

(Mt 26.69-70; Mr 14.66-68; Lk 22.55-57)

¹⁵ Noqw Simon Peter Jesus añki, pu suhka put aw nánatuwnaqa; pamwat God awwat mohpeq moñwit tuwi'ta; nihqe pam Jesus amum God awwat mohpeq moñwit kíyat aw paki. ¹⁶ Noqw Peter pay hötsíwat ihpaq wunu. Noqw pahsat pu suhka Jesus aw nánatuwnaqa God awwat mohpeq moñwit tuwi'taqa yámakqe, hötsíwat aw tunatyawtaqat mānat aw yuaaykuqe Peter pana. ¹⁷ Pahsat pu māna hötsíwat aw tunatyawtaqa Peter aw pañqaw: Ya qa um piw it tāqat aw nánatuwnaqa? Noqw pam pañqaw: Qae. ¹⁸ Noqw iyohooniqw, òviy tūtuwikt hoñvia'yatuy amumum tövumsit hoveyelayaqe aw hoñkahkañw nāmukintota. Noqw Peter pumuy amumum aw wunuwkañw nāmukinta.

The High Priest Questions Jesus

(Mt 26.59-66; Mr 14.55-64; Lk 22.66-71)

¹⁹ Pahsat pu God awwat mohpeq moñwi Jesus tūviñtaqe put aw nánatuwnayaqam hákimyaqat put tūviñta, pu hihta pam pumuy tutuqaynaqata. ²⁰ Noqw Jesus lavayhtiye aw pañqaw: Nu nuhtumi susmataq yuaata. Nu tsotsvalkive sutsep tutuqayna, pu God kíyat ep'e, pañso Jew-sinom sutsep tsotsvalya; nu qa hihta nanauyve lavayhti. ²¹ Noqw um hinoqw nuy tūviñlawu? Nu hihta yuaaykuqat um inumi tūqayyuñqamuy tūviñtanikañwo; meh, puma nuy hiñqawhq navoti'yuñwa. ²² Noqw yan pam lavayhtiye, pu suhka

hoñiaya put aqlap wúnuhqa mapqölöy akw Jesus wuvahta, pañqawkañwo: Ya um hinoqw God awwat mohpeq moñwit aw panhaqam hiñqawu? ²³ Noqw Jesus put aw pañqawu: Pay pi kurs nuy qalolmat lavayhtiqw um put pañqawni; kurs pay nuy súañqawhq ya um hinoqw nuy wuvahta? ²⁴ Noqw Annas put somt, God awwat mohpeq moñwit Caiphas aw hōna.

Peter Denies Jesus again

(Mt 26.71-75; Mr 14.69-72; Lk 22.58-62)

²⁵ Noqw Simon Peter pep wunuwkañw nāmukinta; noqw haqawat pep hoñqam put aw pañqawu: Ya qa um piw put aw nānatuwnaqa? Noqw pam qa nakwhaqe pañqawu: Qae. ²⁶ Noqw haqawa God awwat mohpeq moñwit tūwkiat Peter aw pañqawu: Puyaw qa um oliveqōlpe put ámumniqw nu ūmi qa tātayi? Pam hapi Malchus añqwvi, it hakiy naqvuyat Peter ayo tukuqw put'a. ²⁷ Pahsat pu Peter piw nāt qa nakwha, noqw pahsat pay taqakowako töqti.

Jesus before Pilate

(Mt 27.1-2, 11-14; Mr 15.1-5; Lk 23.1-5)

²⁸ Pahsat pu puma Caiphas añqw Jesus haqami Rome añqw moñwit kīyat aw wikya; noqw súitsi; noqw puma pay moñwkimi qa yuña, taq ka Amutsva Yūmosanihqat ep nōviwhqat añqw nōñōsaniqey qa hu'waniwyani. ²⁹ Pahsat pu Rome añqw moñwi Pilate yan mātsiwhqa yámakqe amumi pañqawu: Ya uma hihta it nēveltotoynaya? ³⁰ Noqw puma lavayhtotiqe aw pañqawu: Pay pi as i' tāqa qa nukpananiqw soon itam ūmi put wikvayani. ³¹ Pahsat pu Pilate amumi pañqawu: Pay pi uma put wikye' umumi hin tutavot an put yukunayani, kita. Noqw ōviy Jew-sinom put aw pañqawu: Itam hakiy nīnayaniqey mewniwta. ³² Ura Jesus hin mokniqey lavayhtiqat anhtiniqw ōviy puma pañqawu. ³³ Pahsat pu Pilate piw pavasiwhkimi pakit, Jesus wāñwayhqe aw pañqawu: Ya um Jew-sinmuy moñwiamu? ³⁴ Noqw Jesus lavayhtiqe put aw pañqawu: Ya pay um pas nāp it lavayhti? sen pay hakim nuy pamnihqat uñ āawnaya? ³⁵ Noqw Pilate lavayhtiqe aw pañqawu: Ya nu Jew-sino? Pi nāp uhsinom God awwat mohpeq momñwituy amumum uñ inumi mātapyā. Ya um hihta hinhti? ³⁶ Jesus lavayhtiqe aw pañqawu: Pay imoñwtunatyā qa yep qatsit ahpiy'o, pi as imoñwtunatyā it qatsit ahpiyniqw soon itumal'a'yam as qa rohomhtotini; noqw nu Jew-sinmuy amumi qa noiwni; noqw pi imoñwtunatyā qa yañq'ō. ³⁷ Noqw ōviy Pilate put aw pañqawu: Noqw um moñwi? Jesus lavayhtiqe aw pañqawu: Um súañqawu. Pi nu yaniqw tihtiwa; nihqe nu it hihta pas antsanihqat tuawi'taniqe ōviy tūwaqatsit aw pitu. Pas antsanihqat añ hinwisqam sohsoyam itōnay

nanaptañwu. ³⁸ Noqw Pilate put aw pañqawu: Ya himu pas antsa?

Jesus Sentenced to Death

(Mt 27.15-31; Mr 15.6-20; Lk 23.13-25)

Pam kitat, piw Jew-sinmuy amumi yámakqe, amumi pañqawu: Pas nu qa haqam qaanhtiqat put aw tuwa. ³⁹ Noqw pay pi Amutsva Yūmosanihqat ep nōviwhqat aw pituqw nu hakiy umumi mātapmantaniqat uma pan tuwi'yuñwa. Noqw nu Jew-sinmuy moñwíyamuy umumi mātapniqat uma nānawakna? ⁴⁰ Pahsat pu puma sohsoyam piw nāt sáakmaqe pañqaqwa: Qa i'ni, Barabbasni. Noqw i' Barabbas pi hihta tūnawhkilawu.

19

¹ Pahsat pu Pilate solāwamuy pan ayataqw puma Jesus haqami wikyaqe wuvahpit akw put qa sūs wuvahtota. ² Pahsat pu puma hihta kūtay'taqat kwitetotaqe put wihkat yukuyat put Jesus qötösomtoynaya, nit pu hihta palasakwat usimnit put usihtoyayaqe, ³ Aw pañqaqwa: Öqawmañwu, Jew-sinmuy moñwíamu! Pu puma may akw wuvalalwa. ⁴ Pu öviy Pilate piw yámakqe sinmuy amumi pañqawu: Meh, nu hapi qa haqam qaantaqat it aw túwahqe umuy navotnaniqey öviy nu umumi put hórokna. ⁵ Pahsat pu Jesus kūtāt akw qötösomiwkañw palasakwat usimnit uskañw pañqw yama. Noqw Pilate umumi pañqawu: Taa, yep tāqa. ⁶ Noqw öviy God awwat mohpeq momñwit hoñvia'yatuy amumum put aw yórikyaqe sáakmaqe pañqaqwa: Nahoylehtsit aw múaa! Nahoylehtsit aw múaa! Noqw Pilate amumi pañqawu: Uma pi wikye' put nahoylehtsit aw muayani, nu pi qa hihta qaantaqat put aw tuwa. ⁷ Noqw Jew-sinom lavayhtotiqe pañqaqwa: Itam hihta ep yukuyamantaniqe tutavot pasiwyuñwa; noqw itahtutavoyniqw pi soon pam qa mokni, pam God Tíatnihqey pañqawhqe öviy'ö. ⁸ Noqw öviy Pilate pan lavayit navotqe pu' pas maqasti. ⁹ Nihqe pavasiwhkimi piw pákihqe Jesus aw pañqawu: Ya um hak háqaqö'? Noqw Jesus aw qa hiñqawu. ¹⁰ Pahsat pu Pilate put aw pañqawu: Noqw ya um inumi qa hinwat lavayhtini? Nu uñ mātapniqey, sen nahoylehtsit aw muiwniqat uñem yúkuniqey aw öqalat pasiwta. Ya um qa it navoti'ta? ¹¹ Noqw Jesus lavayhtiqe aw pañqawu: Pay as öqalat qa öñaqw ūmi noiwhq soon um inumi öqalani. Pantaqw öviy i' hak nuy ūmi mātapqa uhpenihqe pas wukoqaanhti. ¹² Pahpiy pu Pilate as put mātapniqey tunatyalti; noqw Jew-sinom sáakmaqe pañqaqwa: Um it tāqat mātave' pay Caesar qa kwātsiatni, hak haqam nāmoñwlawhqa pan Caesar aqw hiñqawñwu. ¹³ Noqw öviy Pilate it navotqe

Jesus wikkañw ihpo yama, nit pu haqam Owaqantupha yan túnwantiwhqat ep moñw'atsvewat ep qatuptu, haqam Hebrew-sinmuy amuhkwanihqe Gabatha yan mätsiwhqat ep'e. ¹⁴Noqw Amutsava Yümosanihqat ep nōviwniqat totokay'yuñwa, noqw tāwanasavehaqamo. Noqw Pilate Jew-sinmuy amumi pañqawu: Taay, yep umuhmoñwi! ¹⁵Noqw puma sáakmaqe pañqaqwa: Tūvaay, tūvaay! Nahoylehtsit aw múaay! Noqw Pilate amumi pañqawu: Noqw ya nu umuhmoñwiy nahoylehtsit aw muiwniqat eñem yúkuni? Noqw God awwat mohpeq momñwit pañqaqwa: Itam qa hakiy moñwí'yuñwa, pas Caesar-saa.

Jesus Nailed to the Cross

(Mt 27.32-44; Mr 15.21-32; Lk 23.26-43)

¹⁶Pahsat pu puma put nahoylehtsit aw muayaniqat òviy pam amumi put mätavi; noqw puma ñuayaqe ahpiy wikya. ¹⁷Noqw pam nahoylehtsiy ikwiwkañw haqami Masqötviñka yan túnwantiwhqat aw'i; pam Hebrew-sinmuy amuhkwa Golgotha yan túnwantiwa. ¹⁸Pep pu' puma hakimuy lōqmuy put enañ nahoylehtsit aw muaya, nan'ikaqee, noqw Jesus amuhtsavee. ¹⁹Noqw pam hak hímunihqat Pilate pēnaqe nahoylehtsit atsve mua; noqw yan pey'ta: JESUS NAZARETH AÑQWNIHQ JEW-SINMUY MOÑWIAMU. ²⁰Noqw Jesus haqam nahoylehtsit aw muiwhq pam kīñaqw qa yāpo; noqw òviy kaysiwhqam Jew-sinom it atsva yan pey'taqat añ tuñwáya. Noqw pam Hebrew-sinmuy amuhkwa pey'ta, pu Greek-sinmuyu, pu Latin-sinmuyu. ²¹Pahsat pu Jew-sinmuy amuñaqw God awwat mohpeq momñwit Pilate aw pañqaqwa: Jew-sinmuy moñwíamu, um qa yan pēnat, pam Jew-sinmuy moñwíamnihqey pam kītaqat um pēnani. ²²Noqw Pilate lavayhtiye pañqawu: Pay pi nu hin pēnaqw pay pi pantani. ²³Pahsat pu solāwam Jesus nahoylehtsit aw muayaqe yuwsiyat nālōvo o'yaqe nāhuyva; noqw ahtōqō'napnaat qa tūhiwtaqe ahsupoq pōqniwta. ²⁴Noqw òviy puma nānami pañqaqwa: Itam qa tsikayat, put òviy nanavö'yani, mātaqpi hak putni, kitota. Yan puma tutuvenit antsanhtota, ura pan pey'ta: Puma iyuwsiy nāhuyvayaqe inapnay òviy nanavö'ya. Noqw òviy solāwam panhtoti. ²⁵Noqw pep Jesus nahoylehtsiyat aqlap put yuat wunuwta, pu yuyat tupkoat Mary, hakiy Cleopas nōmaata, noqw pu Mary Magdalene. ²⁶Noqw Jesus yuy tuwa, pu put aw nánatuwnaqat pas aw unañway pep wúnuwtaqata, niñqe yuy aw pañqawu: Wuhti, ayam uhtii. ²⁷Pahsat pu pam put aw nánatuwnaqat aw pañqawu: Ayam únuu. Noqw pahpiy put aw nánatuwnaqa put kiy aw wíki.

The Death of Jesus

(Mt 27.45-56; Mr 15.33-41; Lk 23.44-49)

²⁸ Yantaqat atsva pu' Jesus tumalay pay sohsok yúkuhqey navoti'taqe pañqawu: Nu pānaqmoki, kita, hin pey'taqat an-taniqw ōviy'o. ²⁹ Noqw pep tsaqaptat añqw ovavala a'nō sika kūiywta; noqw puma hihta sōyatkot put aqw móroknayat, pu himu hisop yan mātsiwhqat kohoyat epeq sōñnayat put moami itaya. ³⁰ Pu ōviy Jesus ovavalat añ yúkuhqe pañqawu: Yukilti, kitat yōkoltit sohsok hikwsu.

Jesus' Side Pierced

³¹ Noqw ép nasuñwintalōñnit pas kaptisitiwhqat ep to-tokay'yunwa. Noqw pumuy tokoam nāt nasuñwintalōñnit ep nahoylehtsit añ hāiywyuñwniqat ima Jew-sinom qa nānawakna. Noqw ōviy puma Pilate awyaqe aw pañqaqwa: Um as solāwamuy ayataqw, puma hokayamuy qōqhitote' pumuy haqami hintsatsnani. ³² Pahsat pu ōviy solāwam ōkihqe mohti'maqat-nikañw pu mitwat put amum nahoylehtsit aw multiqat pumuy lōvaq hokayamuy qōqhitota. ³³ Nit puma Jesus aw ōkiqw pay kurs pam mōki, noqw ōviy pay puma put hokayat qa qōhiknaya. ³⁴ Nikañw suhka solāwa lansay akw put suyvaqewat sōhkwiknaqw pahsat añqw uñwa kūyit enañ munva. ³⁵ Noqw nu hapi it aw yori, nihqe hihta navoti'taqey pas suyan tuawi'ta; nu qa atsálawu, noqw uma kurs hin qa tūtuptsiwani. ³⁶ Hin pey'taqat hapi anhtiniqw ōviy īi yani-whiti, ura yan pey'ta: Qa himuwa put ōqaat qōhikiwni, yan'i. ³⁷ Pu piw sutske' yan pey'ta: Puma hakiy sōhkwiknayaqey aw yórikyani, yan'i.

The Burial of Jesus

(Mt 27.57-61; Mr 15.42-47; Lk 23.50-56)

³⁸ Yantaqat atsva pu' hak tāqa Aramatheat añqwnihqa Joseph yan mātsiwhqa Pilate awnihqe Jesus tokoyat haqami hintsanniqey put aw maqaptsi'ta; noqw Pilate put hu'wa. Noqw ōviy pam pítuhqe Jesus tokoyat haqami yawma. Pam hak as nuhtum Jesus aw tuptsiwa; nikañw Jew-sinmuy mamqasqe ōviy qa hakiy put āawna. ³⁹ Noqw pu piw Nicodemus hihta myrrh aloes enañ namiqwriwtaqat tsivót-sikip sunat pututuwanit pahsa'haqam kimakañw ep pitu. Ura pam hak mohtihqam míhikiwtaqw Jesus aw pitu. ⁴⁰ Pu ōviy puma Jesus tokoyat haqami távihqe kwañwáhovaqtuqat tōsit atsva put siwuwuykinat tsatsákwmōtsaput linen yan mātsiwhqat akw put mokahta, hin Jew-sinom hakiy masyuwsinayañwuqat pan'i. ⁴¹ Noqw pam haqam nahoylehtsit ep multiqat ep himuqölō; noqw pep puhutuamtuhsö; noqw nāt pas qa hak hisat pañsoq

taviwa. ⁴² Noq̄w Jew-sinom totokay'yuñq̄w òviy puma pep Jesus tavi, pam tuamtuhsò áhayhpnìq̄w òviy'ò.

20

The Empty Tomb

(Mt 28.1-8; Mr 16.1-8; Lk 24.1-12)

¹ Noq̄w Sundayt aw pituq̄w, suits talavay nāt qa talq, Mary Magdalene tūamit aw'i; noq̄w kurs owa tūamit aq̄w ūtsiwtañwuqa ayo taviwa. ² Pahsat pu pam wárikqe, Simon Peter- nit pu nuy, Jesus aw unañwayat yan tūñwantiw̄h̄qat, itamumi pañqawu: Taq kurs Tutuyq̄awh̄qat tūamit añq̄w hóroknaya; nihqe haqami pi put hintsatsna. ³ Pu òviy nu Peter amum tūamit aq̄w wari. ⁴ Noq̄w nu Peter ehpeq̄taqe pay mohti pañso pitu. ⁵ Nihqe nu motoltiqe ahpamiq̄ tātayhqe tsatsákwmötsaput ep oyiq̄w tuwa; nikañw pay nu qa aq̄w paki. ⁶ Pahsat pu Simon Peter inuñk pitu; nihqe tūamit aq̄w pákihqe, tsatsákwmötsaput ep oyaq̄w tuwa. ⁷ Pu hōhōnpi put q̄tōyāt akw as mōkiwtaqa pay tsatsákwmötsaput qa enañ qatskañw pay nāla suphaqam q̄ātsi. ⁸ Pahsat pu nu tuwat aq̄w paki, nihqe nu yórikqe tuptsiwa. ⁹ Pam mokiwuy añq̄w pas soon ahoy qa tātayniqat pan pey'taqat nāt itam qa mātsi'yuñqe òviy'ò. ¹⁰ Pahsat pu itam ahoy pañq̄w nima.

Jesus Appears to Mary Magdalene

(Mt 28.9-10; Mr 16.9-11)

¹¹ Noq̄w Mary tūamit ihpaq̄ wunuwkañw okiw pakmumuya; nihqe òviy pam pan hiñqawkañw, motoltit, tūamit aq̄w yori; ¹² Nihqe hakimuy lōqmuy hoñviayatuy q̄ōtsat yuwsit'atamuy pepeq̄ qatuq̄w tuwa, haqe' Jesus tokoat as qatsqat pep suhka q̄tōveniq̄w, pu suhka kukveq̄'a. ¹³ Noq̄w puma hakim put aw pañqawu: Wuhti, ya um hinoq̄w pakmumuya? Noq̄w pam amumi pañqawu: Ispi kurs puma Itutuyq̄awh̄qay haqami hintsatsnaqe, haqam put taviyaq̄w nu qa navoti'taqe òviy'ò. ¹⁴ Yan pam hiñqawht, ahoy namtōkkañw Jesus pep wunuq̄w tuwa; nit pam Jesus-niq̄w qa māmatsi. ¹⁵ Noq̄w Jesus put aw pañqawu: Wuhti, ya um hinoq̄w pakmumuya? Ya um hakiy hepnuma? Noq̄w pay pam ūyit tumalay'taqanih̄qat pam wūwahqe aw pañqawu: Tāqa, kurs um put haqami hintsane', um haqam put távihqey nuy āawnani; noq̄w nu haqami hintsanni. ¹⁶ Noq̄w Jesus put aw pañqawu: Mary. Noq̄w pam aw namtōkt, put aw pañqawu: Rabboni, kita. (Pam Tūtutuqaynaqa i'nihqe pam'i.) ¹⁷ Jesus put aw pañqawu: Um nuy qa ñuñ'ani, taq̄ nu nāt Inay aw qa wūvi. Um itupkomuy amuminen amumi pañqawni: Nu God Inay aw wupni, pu pay pam piw Umunaa, pu Umuhtutuyq̄awh̄qa.

18 Noq̄w Mary Magdalene Tutuyqawh̄qat aw yórikqey put aw nánatuwnayaqamuy amumi tūawwa, pu pam yan put aw lavayhtiqaata.

Jesus Appears to His Disciples

(Mt 28.16-20; Mr 16.14-18; Lk 24.36-49)

19 Noq̄w ép Sundayt ep tapkiq̄w put aw nánatuwnayaqam haqam tsovawtaqe, okiw Jew- sinmuy mamqasyaqe õviy hõtsíw̄hpa' uhtsi'yun̄qw, Jesus pítuhqe, amuhsonve wunuwkañw pañqawu: Uma kwakwhat unañway'yun̄w̄ni. 20 Yan pam lavayhtit, tokoy haqami sõhkwiknayaqat pumuy amumi mahtakna may énaña. Noq̄w put aw nánatuwnayaqam Tutuyqawh̄qat aw yórikyaqe hahlayhtoti. 21 Pahsat pu Jesus piw amumi pañqawu: Uma kwakwhat unañway'yun̄w̄ni. Nu hapi hin Inay nuy ayataqat pan piw tuwat umuy añqe' ayata. 22 Yan pam lavayhtit, amumi hikwsut pañqawu: Huvam Qahováriwtaqat Hikwsit kwusuyaa. 23 Uma hakiy qaanhtipuyat ayo yukuyaqw pam ayo yukiwñwu; pu uma hakiy qaanhtipuyat qa ayo yukiwñiqat pañqaqwaq̄w pam qa ayo yukiwñwu.

Jesus and Thomas

24 Noq̄w imuy pakwt lōq̄ sihkay'taqamuy amuñaq̄w hak Thomas, Didimus yan túnwantiwhqa, qa amumumniq̄w Jesus pitu. 25 Noq̄w õviy mímawat Jesus aw nánatuwnayaqam put aw pañqaq̄wa: Itam Tutuyqawh̄qat aw yórikyā. Noq̄w pam amumi pañqawu: Pas nu māyat ep muahpit akw pey'vaqat aw qa yórikkañw pu imalatsiy akw put aw qa hintsankañw, pu put tokoyat haqam sõhkwiknayaqat aq̄w imay qa pane' soon tuptsiw̄ni. 26 Noq̄w ahpiy nanalsikis talq̄ put aw nánatuwnayaqam piw haqam ahpave tsovawta, noq̄w Thomas pumuy amumuma. Noq̄w hõsiwa uhtsiwtaq̄w Jesus pítuhqe amuhsonve wunuwkañw pañqawu: Uma kwakwhat unañway'yun̄w̄ni. 27 Pahsat pu pam Thomas aw pañqawu: Kurs uhmalatsiy aq̄w pew hintsanaa, pu imay aw yórikuu; pu pew māvuyalte', itokoy haqam sõhkwiknayaqat aq̄w uhmay pánaa, nit um pāpu qapēvewnat tuptsiw̄ni'tani. 28 Noq̄w Thomas put aw pañqawu: God, Itutuyqawh̄qa. 29 Noq̄w Jesus put aw pañqawu: Thomas, paysoq̄ pi um inumi yórikq̄e õviy tuptsiwa; inumi qa yórikyat tūtuptsiwaqam pas hihlayhpit epyani.

The Purpose of this Book

30 Noq̄w Jesus put aw nánatuwnayaqamuy amumumnikañw pas qa tsa' kātatayhpit hihta tuawi'taqat tumalta; noq̄w pāvam qa sohsoy it tutuvenit añ pey'ta. 31 Noq̄w pay hapi pas Jesus Moñw'asi'taqanih̄qat, pu God Tíatnih̄qat uma tūtuptsiwaniq̄w

ōviy īi yantaqa pēniwa, pu uma tūtuṭsiwe' put ahpiy qatsit tutwani.

21

Jesus Appears to Seven Disciples

¹ Iit atsve pu Jesus wuhkovatuphat Tiberias yan mātsiwhqat ep put aw nānatuwnayaqamuy amumi piw namtakna; noqw pam hin namtaknaqat nu umuy āawnani. ² Ima yahsa'hakim haqam sūpya: Simon Peter, pu Thomas, Didimus yan tūnwantiwhqa, pu Galileet ep Canat aṅqw tāqa Nathanael, pu Zebedeet tīmat-niqw, pu hakim lōyōm piw put aw nānatuwnaqamu. ³ Noqw Simon Peter pumuy amumi paṅqawu: Nu pakiwmaqto; noqw puma aw paṅqaqwa: Itam ūmumyani. Noqw ōviy puma ahpiyyaqe āpiy pākihut aqw yuña, nit ep mihikq puma qa hihta kwisnaya. ⁴ Noqw qavoṅvaqw talavay Jesus patuphat qalaveq wunu; noqw put aw nānatuwnayaqam put Jesus-niqw qa māmatsya. ⁵ Pahsat pu Jesus pumuy amumi paṅqawu: Tōtimu, ya uma qa hihta kwisnaya? Noqw puma put aw paṅqaqwa. Qae. ⁶ Pu pam amumi paṅqawu: Uma pākihut putvaqewat umuhtutsayay pāmiq tūvaye' tutwani. Noqw puma panhtotiqe, pas antsa pāvakiwhtuy qaan'ewakw hintaqamuy intotaqe qa kātoti. ⁷ Paniqw ōviy nu Jesus pas aw unañwayat yan tūnwantiwhqa Peter aw paṅqawu: Taq Tutuyqawhqa. Noqw Simon Peter Tutuyqawhqat-nihqat navotqe, napnay aṅ paki, qa yuwsī'taqe ōviy'o, nit pu pāmiq tsoo. ⁸ Noqw mīmawat put aw nānatuwnayaqam tutsāyat ep pāvakiwhtuy īniwyuṅqamuy pay pākihut akw lōlōkinkahkañw ōki, puma tutskwat aṅqw qa yāpyaqe ōviy'o, pay tsivót-sikip sunat kwīlakit pahsaphaqamo. ⁹ Pu ōviy puma panis tutskwami ōkit, pep tōvut hoveyeliwtaqat tutwa. Noqw pāvakiwht put aṅ oyi. Pu pōlavikit piw tutwa. ¹⁰ Noqw Jesus pumuy amumi paṅqawu: Uma pāvakiwhtuy umuhtunimuy aṅqw pew kiwisni. ¹¹ Noqw Simon Peter put aqw wupqe yañsakoqmuy pāvakiwhtuy tutsāyat ep īniwtaqamuy tutskwami lōlōkinta, tsañe'sikip sunat-sikañw aṅqw pakwt payhkomuy sihkay'taqamuyu (153); noqw pas as qaan'ewakw hintaqw piw tutsaya qa tsīki. ¹² Noqw Jesus pumuy amumi paṅqawu: Huvam pewye' nōñōsaa. Noqw soon kurs haqawa put aw nānatuwnayaqam pam haknihqat tūviñtani, suyan pi pam Tutuyqawhqaṅqw ōviy'o. ¹³ Pahsat pu Jesus amuminihqe pōlavikit kwusut, pumuy put huyta, pu pāvakiwhtuy pīwu. ¹⁴ It akw hapi pu' Jesus put aw nānatuwnayaqamuy amumi pāyis nāmahtakna, mokiwyu aṅqw ahoy tātayht'a.

Jesus and Peter

15 Pu òviy pumuy nònòsat, Jesus Simon Peter aw pañqawu: Simon Jonas tíata, ya um imuy amuhpenihqe inumi pas unañway'ta? Noqw pam put aw pañqawu: Owi, Tutuyqawhqa, pay nu un hahlayhq um navoti'ta. Noqw pam put aw pañqawu: Imamñatuy nopni'taa. 16 Pu añqw piw pam put aw pañqawu: Simon, Jonas tíata, ya um inumi unañway'ta? Noqw pam pañqawu: Owi Tutuyqawhqa, pay nu un hahlayhq um navoti'ta. Noqw pam pañqawu: Ikanelvokmuy amumi tunatyawtaa. 17 Pu pam pāyisni'makañw put aw pañqawu: Simon, Jonas tíata, ya um nuy hahlayi? Noqw pahsat pu Peter pas qahahlayhti, pam pu' Ya um nuy hahlayi put aw kítaqw òviy'o. Noqw pam put aw pañqawu: Tutuyqawhqa, pay pi um sohsok hihta navoti'ta; nu un hahlayhq um navoti'ta. Jesus put aw pañqawu: Ikanelvokmuy nopni'taa. 18 Pas antsa, pas antsa nu ūmi pañqawni: Um tsaynihqe nāyuwsinat haqami unañwte' pañso haqaminiñwu; nikañw pay ason um wúyokte' uhmey hohtaknani; noqw pu suhka un yuwsinani, nit pu un haqami qa nāwaknaqw un pañso wikni. 19 Pam yan lavayhtiqe put hin mokniqat pañqawu. Noqw pam mokiwuy akw God pas pavan mātaktani. Pu pam yan lavayhtit put aw pañqawu: Um inuñk hinmani.

Jesus and the Other Disciple

20 Noqw Peter namtökqe nuy pumuy amuñkniqw tuwa. Nu hapi Jesus aw unañwayat túnwantiwhqe ura tapkiqw nōnovaqw put tawitsqayat aw tahtsikiwkañw aw pañqawu: Ya hak un momñwituy amumi mātapni? 21 Noqw Peter nuy túwahqe Jesus aw pañqawu: Tutuyqawhqa, noqw i' tuwat hinhtini? 22 Noqw Jesus aw pañqawu: Pay pi as pas nuy hisat pítuniqat aw pahsavo pam qátuniqat nu nāwaknaniqw, ya um put hintsanni? Um inuñk hinmani. 23 Pantaqat ahiy pu' yaw nu pay qa mokniqat míawat nánatuwnayaqam yan lavayta. Noqw pi Jesus put aw qa pañqawu: Pam qa mokni, qa kita; nikañw Pay pi as pas nuy hisat pítuniqat aw pahsavo pam qátuniqat nu nāwaknaniqw, ya um hintsanni? kita. 24 Nu hapi put aw nánatuwnaqa iit tuawi'ta, nihqe iit pēna. Noqw uma navoti'yuñqw ituawi pas qaatsa.

Conclusion

25 Pu piw pas as nihtiwtatqat Jesus tumalta; noqw ka as pam sohsoy pēniwniniqw hikis pi ka tūwaqatsit ep soon tutuvenit pēniwniqat eñem qénini. Pas antsa.

Jesus Ayamuyatuy Hiniwhtipuamu

Jesus Promises to Send the Holy Spirit

¹ Ura nu mohtihagām pēna, Theophilus; nihqe ura Jesus sohsok hihta hintsaktivaqat, pu tūtutuqaynativaqat nu yuaata, ² Hisat ōmi wīkiwhqat pahsavoo. Ura pam ayaiwyuñqamuy namorstagey amumi Qahováriwtaqat Hikwsit añ tutaptat, pañso wīkiwa. ³ Pu piw pam kānavot, put atsve hīhihta qaōwíhintaqat akw pumuy amumi pas suyan taytagey mahtakna; lōp sunat tālat añ pumuy amumi nāmataqlawu; nihqe God moñwtunatyat hin hintaqat pumuy amumi yuaata. ⁴ Noqw ura pam pumuy amumum tsovawtaqe, puma Jerusalem añqw qa ahpiyyaniqat amumi tutaptaqe, Nayat añqw pumuy amumi hakiy awinit ōviy maqaptsi'yuñwniqat pañqawu. Ura uma inuhpiy put nanapta, pam kita. ⁵ Pay as pi John pas antsa kūyit akw tūtuvoylalawu; nīkañw uma hapi yahpiy qa wūhakis talq Qahováriwtaqat Hikwsit akw tuvoylatiwani.

Jesus is Taken up to Heaven

⁶ Noqw ōviy puma tsovaltīqe, put tūviñtotaqe aw pañqaqwa: Tutuyqawhqa, ya um pu'haqam Israel- sinmuy amumi moñwtunatyat ahoy pitsínani? ⁷ Noqw pam amumi pañqawu: Pay pam hísatniqat, pu haqe' qalawmaqw aw pítuniqat Ina pas nāp ōqalay akw yuki'taqat pay qa uma put navoti'yuñwni. ⁸ Pay ason uma ōqalat makiwyani, Qahováriwtaqat Hikwsit umumi pítuq'ō; nen uma nuy hin navoti'yuñqey tuawi'yuñwni Jerusalem ep'e, pu sohsovik Judeat añ'a, pu Samariat añ'a, pu ahpiy tūwaqalavoqhaqamii. ⁹ Yan pam lavayhtiqw, puma aw tāyuñqw, pam ōmi wīkiwa; noqw ōmaw put wikqe, pumuy amutpik tupka. ¹⁰ Noqw pam ōmi wuptoqw, puma añk-sa tāyuñqw, hakim lōyōm tāqat qōtsat yuwsí'kañw pumuy amumi suptuqe, amuqlap wunuptu; ¹¹ Nihqe pañqawu: Uma Galileet añqw tahtaqtu, ya uma hinoqw pas ōmiq-sa taykahkañw hōñi? Pay hapi i' Jesus umuñaqw ōmi wīkiwhqat uma aw tāyuñqw, hin pam ōmi wupqey pan piw ahoy pítuni.

Judas' Successor

¹² Pahsat pu puma tsomot Olivet yan mātsiwhqat añqw ahoy Jerusalem awya. (Pam tsomo Jerusalem añqw hak nasuñwintalōñnit ep haqami pahsavo nakwsumantaniqat pahsaphaqamo.) ¹³ Noqw puma ep ōkihqe, tupatsveq ahpami yuña; pepeq ima yēse: I' Peter, pu James, pu John, pu Andrew, pu Philip, pu Thomas, pu Bartholomew,

pu Matthew, pu James, hakiy Alphaeus tíata, noqw pu Simon Zelotes, noqw pu Judas it James tupkoata. ¹⁴ Ima sohsoyam sun unañway nāwakintota; pu pas okiwlalwa qa qé'iwiskahkañwo, hakimuy momoymuy amumuma, pu Jesus yuyat Maryt- nikañw pu Jesus tupkomuyatuy amumuma. ¹⁵ Noqw ephaqam Peter tuptsiwni'yunqamuy amuñaqw wunuptu, (ima tsovawtaqam navaysikip sunat pahsa'haqamya) ¹⁶ Nihqe amumi pañqawu: Tahtaqtu, isinomu, ura Qahováriwtaqa Hikwsi David moayat ahpiy tutuvenyukit añ añwu pay hin lavayhtiqw pas soon pam qa antani; pam Jesus nuawisqamuy put aw tsamqat Judas pañqawu. ¹⁷ Pam as ura itamum tōnawta; nihqe itamum it yan tumalat aw taviwa. ¹⁸ Noqw i' tāqa ura qalomáhinhtiqe, ahsatiy akw tutskwat tui; nihqe kopañvosqe nāsavaqe pahtokq, sohsoy sísihuat nōñañayku. ¹⁹ Noqw sohsoyam Jerusalem ep ki'yunqam put nanapta; noqw öviy pep tutskwa pumuy amuhkwa Aceldama yan túñwantiwa; pam tutskwa uñwat akw tuiwhpu i'nihqe pam'i. ²⁰ Pay ura Tātawit añ yan pey'ta: Nam kīat kīqōtiwaa; nam qa hak añ qátuu, yan'i; pu piw yan'i: Nam tumalmakiwaat pas suhka makiwaa. ²¹⁻²² Imuy yep yesqamuy amuñaqw haqawat Jesus qatsíyat añ ahsupoq itamum hinnunya, John hisat Jesus kūyit akw tuvoylataqat ahpiy'o, pu put itamuñaqw ömiq wīkiwhqat aw pahsavoo. Noqw öviy itam pumuy amuñaqw haqawat namorstotaqw, pam itamum Jesus mokiwuy añqw ahoy tātayhqat yuaatani. ²³ Noqw öviy puma hakimuy lōqmuy taviya, hakiy Joseph, Barsabas yan túñwantiwhqat, pam hak piw Justus yan mātsiwhqat, nikañw pu hakiy Matthias piwu. ²⁴ Nit puma nānawaknaqe pañqaqwa: Taay, Tutuyqawhqa, um sohsokmuy amumi unañwayamuy navoti'ta; um imuy tāqatuy himuwat namorstaqey mahtaknani. ²⁵ Noqw pam it tumalat ep wúnupte', itamun añqe' ayaiwtani. Ura Judas qaanhtiqe put añqw ayo yama, pas nāp qeniya awniqee, kitota. ²⁶ Pu puma pumuy amuhpe hihta akw tuwantotaqw, pam Matthias ep yēva. Noqw pam pakwt suk wihkay'taqamuy ayaiwyunqamuy amumum pohtoylaniwa.

2

The Coming of the Holy Spirit

¹ Noqw talōñnit Pentecost yan mātsiwhqat aw pituqw, tuptsiwni'yunqam sohsoyam sun unañway haqam sūp tsovawta. ² Noqw nāt pumuy panyunqw, pahsat pay himu wukohukañwuy an söykitaqa öñaqw pituhqe, pumuy haqam kīve tañawtaqw, pep pās ohpo. ³ Noqw pep himu ūwiñwuy antaqa amumi mātaqtique, nāhoy tsihtsiqtique, leñit

anhtiḡe nānap amuhpa' kwāvilti. ⁴ Noḡw puma sohsoyam Qahováriwtaḡat Hikwsit akw tuyḡawiyuñḡe, pahsat pu hīhihtuy amuhkwa yuaaykuya, hin Hikwsi pumuy lavayhuytaḡat pan'i. ⁵ Noḡw ephaḡam kaysiwhḡam Jewsinom God pas kaptsi'yuñḡam Jerusalem ep tsovawta. Puma nānan'ivaḡw tutskwat añḡw öki. ⁶ Noḡw i' yantaḡa añḡe' nanaptiwhḡ, sinom ḡaan'ewakw hintaḡam sūmi tsovaltḡe, hin kurs wūwaya, puma nanāp amumi tūḡayyuñḡw, amuhkwa yuaatotaḡw öviy'o. ⁷ Noḡw puma sohsoyam pas hin unañwtotiḡe kātayuñḡe nānami pañḡaḡwa: Meh, ya ima yuaatotaḡam ḡa sohsoyam Galileet añḡw sinomu? ⁸ Noḡw hintaḡw öviy itam nanāp hin lavaymakiway'kahkañw, tihtiwyayḡey pan pumuy yuaatotaḡw nanvotyā? ⁹ Parthian-sínomu, Mede-sínomu, Elamite-sínomu, pu Mesopotamiat añ yesḡamu, pu Judeat añ'a, pu Cappadociat añ'a, pu Pontus añ'a, pu Asiat añ'a, ¹⁰ Pu Phrygiat añ'a, pu Pamphylia añ'a, pu Egypt añ'a, pu Cyrenet ánan'ik Lybiat añ hāhaḡe' yesḡamu, pu Rome añḡw yaktaḡamu, Jew-sínomu, pu Jewsinmuy amún tuptsiwni'yuñḡamu, ¹¹ Crete-sínomu, pu Arabia-sínomu, puma God kātutmalayat itamuhkwa yuaatotaḡw, itam sohsoyam nanvotyā, kitota. ¹² Nihḡe puma sohsoyam pas hin unañwtotiḡe hin kurs hinhtotiniḡe pañḡaḡwa: Hin pa i' hintani? ¹³ Noḡw pētu tututsiwyayḡe pañḡaḡwa: Ima puhut wine akw hōnaḡ'iwyuñwa.

Peter's Message

¹⁴ Noḡw Peter pakwt sukw sihkay'taḡamuy amumum wunukañw, lavayhtiḡe sinmuy amumi pañḡawu: Uma Judeat ep yesḡamu, pu sohsoyam Jerusalem ep ki'yuñḡamu, nu umuy it āawnani; uma ilavayiy aw tuḡayvastotani. ¹⁵ Itam ḡa hōnaḡ'iwyuñḡw uma pan itamumi wūwantota, nāt pu' tōnva. ¹⁶ Pi i' hapi God lavay'ayayat Joel añ lavayhtiwa, ura pañḡawu: ¹⁷ Pu so'ñwamiḡ hapi yantani, kita God, nu sohsokmuy sinmuy amumi Ihikwsiy wūtani. Noḡw umuhtim tōtim pu mamant inuñem yuaatotani; pu umuhtahtaḡt su'peyaḡam tuawyorstotani, pu umuhwuwuyom tahtaḡt tumokyorstotani. ¹⁸ Pu ep nu imuy itutuwiḡtuy tahtaḡtuy pu momoyamuy amumi Ihikwsiy wūtani. Noḡw puma inuñem yuaatotani. ¹⁹ Pu nu övaḡe tokpelat añḡe' kātatayhḡit poñalawni, pu at-pik tūwaḡatsit añ hihta tuawi'yuñḡata, únwata, pu ūwiñwuy, pu kwits'ohpokita. ²⁰ Tāwa ḡatālawvani, pu mūyaw unwat anhtini nāt Tutuyḡawhḡat wukotalönniyat pas ḡaöwihintaḡat aw ḡa pítuḡö. ²¹ Pep pu' ason hak Tutuyḡawhḡat aw taḡa'nañwtiḡa ayo yámakmantani, kita úrai. ²² Uma Israel-sinom tahtaḡtu, uma it lavayit aw tuḡayvastotani. I' Nazareth añḡw tāḡa Jesus God añḡw hahlaywa. Noḡw God öḡalay

akw put ahpiy kātumalat, pu kātatayhpit hihta tuawi'yuñqat tumalta. Yan pam put hahlayhqey umumi mahtakna. Noqw uma hapi pas nāp put navoti'yuñwa. ²³ Put hapi uma God pasiwniyat, pu añwu pay hihta navotiyat akw put nuayaqe, qaanhinwisqamuy amumi put mātaveqw, puma nahoylehtsit aw put muayaqe, nīnaya. ²⁴ Noqw God put ahoy tātayna, mokiwyuy ōqalayāt añqw put mātapqee, kurs hin pam put ñui'taniqw ōviy'o. ²⁵ Pi David ura put yan lavayhti: Pas nu sutsep inutpipo Tutuyqawhqat tuway'ta; pi pam iputvaqe wūnuq'ō. Noqw ōviy soon nu hin unañway'tani. ²⁶ Paniqw ōviy iunañwa hahlayhti, pu ileñi pas hahlayhti, pu ōviy piw itoko ūmi yankañw nāsuñwni'tani. ²⁷ Ispi um soon ihik-wsiy maskiveq mātapniq'ō; piw um soon uhtumal'ayay Qahováriwtaqat hovahtiniqw nakwhani. ²⁸ Um qatsit haq'e qatsqat nuy āawna; um inumum yantakañw nuy hahlayhtapnani, kita úrai. ²⁹ Tahtaqtu, isinomu, kurs nu pas qatuhtuskañw umumi itahwu'yay David lavayhtini; ura pam mokqe āmilti, noqw put tūamiat nāt itamum yanta. ³⁰ Ura David God lavay'ayaatnihqe navoti'taqw, ura God put aw qaōwívasiwnaqe, pam put aniwniyat añqw Christ wunuptsinat, put moñw'atsvewayat ep qatuptsinaniqey yan lavayhti. ³¹ Noqw pam it yantaqat añwu pay tuway'taqe, Christ ahoy tātayniqat lavayhti, pu put hikwsiat maskiveq qa mātaviwa, piw tokoat qa hovahti. ³² It Jesus hapi God ahoy tātayna, noqw itam hapi pas nāp put aw yóriki'yuñwa. ³³ Noqw God hapi put momi távihqe, putvaqe put qatuptsina; nihqe it awiniñ Hikwsit put aw noa. Noqw pam it wūtaqw, uma put pantaqat hapi pu' aw yórikya, pu nanapta. ³⁴ David pi ōmi qa wūvi, nīkañw pam ura pas nāp pañqawu: Tutuyqawhqa Imoñwiy aw pañqawu: Um hāk iputvaqewat qátuni, ³⁵ Nu hisat uhtuwqamuy ánwutaqw, puma ūmi maqaptsi'yuñwiniqat pahsavoo. ³⁶ Noqw ōviy Israel-sinom sohsoyam it pas suyan nanaptani: Uma hapi it Jesus nahoylehsit aw muaya. Noqw God hapi put Tutuyqawhqanihqat pan yuku, piw put Christ, yan tuñwa. (Pam Moñw'asi'taqa i'nihqe pam'i.) ³⁷ Noqw puma it yantaqat nanaptaqe pavan pas unañwmokyaqe, Peter-nikañw pu mimuy ayaiwyuñqamuy amumi pañqaqwa: Tah-taqtu, itahpavamu, noqw itam hinhtotini? ³⁸ Pahsat pu Peter amumi pañqawu: Uma umuhtunatyay añqw lasyani. Nen uma sohsoyam Jesus Christ natñwaniyat añ kūyit akw tuvoylatotini, umuhqaanhtipu ayo yukiltiniqat ōviy'o; nen uma Qahováriwtaqat Hikwsit kuwahtiwHQat makiwyani. ³⁹ Pi awini hapi umuñemi; pu umuhtimuy amuñemi, pu sohsokmuy yāvaqyaqamuy amuñemi, hihsa'nihqam hakimuy Itahtu-tuyqawhqa God wánwayniqamuy amuñemi. ⁴⁰ Pu pay wūhaq

lavayit akw pam amumi hin hintaqat yuaataqe, amumi ö'qalqe pañqawu: Uma pu' qatsívaptsiwyuñqamuy nukusyesqamuy qa amumum hinwisni; taq ka uma amún súlawhtini. ⁴¹ Pahsat pu kaysiwhqam hahlaykahkañw, put lavayiyat kwusuyaqe, küyit akw tuvoylatoti; noqw put tawat ep payhp sōmorit pahsa'haqam sinom pumuy amumi tōnalti. ⁴² Nihqe puma su'qawkahkañw, yūmosa ayaiwyuñqam pumuy hin tutuqaynayaqat añ tutuqayya, pu sūp hinwiskahkañw, Jesus u'nikahkañw pōlavikit yónoylalwa, piw nāwakinwisa.

Life among the Believers

⁴³ Noqw sinom sohsoyam maqastoti; noqw God ayaiwyuñqamuy amuhpiy hīhihta kātatayhpit hihta tuawi'yuñqat nihtiwtaqat hintsaki. ⁴⁴ Noqw ima tuptsiwni'yuñqam sūp hinnumya; nihqe sohsok hihta sūmi himuy'yuñwa. ⁴⁵ Nihqe puma hihta himuy huyaye', hihta hihsa' ömahtotaqey nāhuytañwu, hin pumuy hihta haqni'yuñqat pan'i. ⁴⁶ Noqw puma nāqavo sun tunatyawkahkañw God kīyat ep hinnumya, pu haqam hakiy kīyat ep pōlavikit yónoyhtotañwu; pu puma hahlaykahkañw nōsiwhqay nōnova, sun unañway'kahkañwo. ⁴⁷ Pu puma God tayawinkahkañw sohsokmuy amuhpiy hahlaywa. Pu Tutuyqawhqa ayo nōnantaqamuy akw nāqavo put aw tōnawtaqamuy amumi hōyokinta.

3

The Lame Man Healed

¹ Noqw hísatniqw nānawaknañwuniqw, tawat atvelpeniqw, Peter John amum God kīyat aqw'a. ² Noqw hakim hakiy tāqat tihtiwhpuy añqaqw tuhapiwtaqat tsöpwwisa; puma nāqavo God kīyat aw hōtsiwat Lomasniwa yan túnwantiwhqat epeq put tahtapya, pam God kīyat aw yuñtaqamuy amumi okiw hihta tuñlaytaniqat öviy'o. ³ Noqw öviy pam Peter-nikañw pu John pumuy God kīyat aw pakitoqw túwahqe, amumi hihta tuhtui. ⁴ Noqw Peter John amum put aw taynumt, aw pañqawu: Kurs itamumi tātayii. ⁵ Noqw pam pumuy amuñaqw hihta makiwniqey wūwankañw, amumi-sa tayta. ⁶ Pahsat pu Peter pañqawu: Nu sīvat nāstaa; nikañw nu hihta himuy'taqw uñ máqani; nu Jesus Christ natñwaniyat aw yankañw ūmi pañqawni: Wunuptut nakwsuu, kitat, ⁷ Put putvaqw māyat nuat, wunuptsinaqw, pahsat pay put kuk'at, pu kuktupkaqe hoñviti. ⁸ Noqw pam suñwnuptut, nakwsuqe, pumuy amumum God kīyat aw paki, waymakañw, tso'tikañw, God pas hihtalawkañwo. ⁹ Noqw pam waymakañw God hihtalawhq sinom sohsoyam aw tāyuñwa. ¹⁰ Noqw puma māmatsyaqw, pay

as pam God kīyat aw hōtsíwat Lomasniwa yan túnwantiwhqat epeq qatukañw, nuhtumi hihta tuñlay'tañwu; noq̄w pam hintsaniwhqat ep puma kātayun̄qe, hin kurs wūwaya.

Peter's Message in the Temple

¹¹ Noq̄w tāqa tuhap'iwtañwuqa powatiqa Peter John enañ hūrs ñuy'taqw, sinom haqam Solomon Tuhööata yan mātsiwhqat aw sohsoyam pumuy amumi yuyutya. ¹² Noq̄w kurs sinom kātayun̄qw, Peter māmatsqe, amumi pañqawu: Uma Israel-sinom tahtaqtu, ya uma hinoq̄w it ep pas kātayun̄wa? Ya uma hinoq̄w pas itamumi-sa tāyūñwa suhpan ka itam pas nāp itah'öqalay, pu itahlomaqatsiy ahpiy it nakwsunaqat pan'í. ¹³ I' hapi hak Abraham, pu Isaac, pu Jacob itahwu'yamuy aw yantaqaam, God Tiy Jesus pas pavan sinota. Put hapi uma Pilate aw mātátveqe qa putyaniqey atpip pañqawwa, pas as pam put mātapaniqey su'qawtaq'ö, ¹⁴ Nihqe uma it hakiy Qahováriwtaqat, pu Súantaqat qa nānakwhaqe, tuwat soq hak hakiy nīnaqat umumi noiwniqat uma nānawakna; ¹⁵ Nihqe Qatsit aw Tūtsamhقات nīnaya; noq̄w God put so'pumuy amuñaq̄w ahoy tātayna; noq̄w itam hapi it pas suyan aw yóriki'ta. ¹⁶ Noq̄w i' tāqa put natñwaniyat qapēvewnaqe, put natñwaniyat aw yankañw hoñvita. Uma hapi put aw tāyūñwa, piw put tuwi'yūñwa. Pay pas panta. Pam Jesus aw tuptsiwñi'kañw sohsokmuy umutpik pās powiwkañw wunu. ¹⁷ Noq̄w taay, isinomu, pay nu navoti'taqw uma hintsatskaqey qa mātsi'yunwa, umuhmomñwituy amun'í. ¹⁸ Noq̄w pay hapi God sohsokmuy lavay'aymuy moayamuy ahpiy hin hintaniqat lavaytiqey aw antsana, ura Christ okiwsaniwniqat pam kita. ¹⁹ Oviy uma umuhtunatyay añqw lasye', God aw lasyani; noq̄w umuhqaanhtipu umuhpiy ayo hōniwni, noq̄w Tutuyqawhqa umuy suyan unañwtoynani. ²⁰ Noq̄w pam Jesus Christ, umumi mohti yuaatiwhqat añqw tavini. ²¹ Put hapi öveqatsit pas pay soon qa kwúsuni, hisat sohsoy himu ahoy pūhutiniqat aw pahsavoo. Put hapi ura God qatsit yayhniwhqat pahpiy sohsokmuy pas hihtuy lavay'aymuy amuhpiy lavayhti. ²² Ura Moses itanamuy amumi pas suyan pañqawu: God Umuhtutuyqawhqa umuhsinomuy amuñaq̄w umuñem lavay'ayay wunuptsinani, nuy hímuniwhqat pan'í. Ason pam umumi hin lavayhtiqlw, uma sohsok añ aw tūqayyūñwini. ²³ Pu ason hak haqam put lavay'ayat aw qa tuqayvastaqa hapi sinmuy amuñaq̄w súlawhtimantani. ²⁴ Owí, pi sohsoyam God lavay'aymat, Samuel ahpiy hihsa'nihqam lavayhtotiqam yepahaq hin hintaniqat lavayhtoti. ²⁵ Uma hapi God lavay'aymuyatuy timatu, pu itanamuy amumi God pasiwniyat oyi'yūñqamu; ura pam Abraham aw pañqawu: Pu ason hapi uhnatkoy

ep tūwaqatsit añ sopkawtaqam sinom hahlayhpit ep ökini.
²⁶ Noqw God hapi Tiy Jesus ahoy tātaynaqe umumi put mohti hōna, umuhnukpanay añqw umuy lasne', hahlayhpit aw umuy ökinaniqe öviy'o.

4

Peter and John before the Council

¹ Noqw nāto puma sinmuy amumi yuaataqw, pay God awwat momñwit-niqw, pu God kīyat ep tuwalanmoñwi-niqw, pu Sadducee-sinom pumuy amumi pas kipok'unañway öki,
² Ayaiwtaqam nuhtumi yuaataqe, so'pum Jesus ahpiy ahoy tātayyanıqat tütutuqaynaqw, put ep qa salayhtotıqe öviy'o.
³ Noqw pay nuñwu pas tapkiqw, öviy puma ason qāvo hın-tanıqat tunatyawkahkañw, pumuy sivikimi panaya. ⁴ Noqw pay kaysiwhqam lavayit nanaptaqam tütuptsiwa; noqw tah-taqt tsivót-sikip sōmorit pahsa'haqam aw öki. ⁵ Pu öviy qavonvaqw pumuy moñwımat-niqw, wukw'aymat-niqw, tutavot tutuqaynayaqam-niqw, ⁶ Pu God awwat mohpeq moñwi Annas-niqw, pu Caiphas-niqw, John-niqw, pu Alexander-niqw, pu ahpiy hakim hihsa'nihqam God awwat mohpeq moñwit sinomat Jerusalem awwat sūmi tsovalti. ⁷ Pu öviy puma pumuy nāsami taviyaqe tūviñtotaqe amumi pañqawa: Ya uma hihta öqalat akw it yantsaki; hal ya uma hakiy natñwaniyat aw yankañw panhti? ⁸ Noqw pahsat Peter Qahovarıwtaqat Hikwsit akw tuyqawiwkañw amumi pañqawu: Uma añ sinmuy amuñaqw momñwıtu, pu Israel-sinmuy amuñaqw wukw'a'yatu, ⁹ Kurs ka pi itam pu' it tālat ep tūviñtiwni, hin it tāqat qapasiwtaqat ep lolma tumaltiwıhqata, pu hin pam qalaptuqat ep'e. ¹⁰ Noqw öviy hapi nu sohsokmuy umumi pañqawni; pu sohsokmuy Israel-sinmuy amumi: Uma hapi it Jesus Christ Nazareth añqw tāqat nahoylehtsit aw muayaqw, God so'pumuy amuñaqw put ahoy tātayna; noqw i' tāqa put ahpiy yep umutpik pasiwkañw wunu. ¹¹ Jesus Christ owat ánkañw, umuy kılalwaqamuy amuhpiy ayo tūviwhqa tuyqaveq paki. ¹² Pi itam put natñwaniyat-sa ahpiy ayo nõñakni, qa hakiy sukw ahpiy'o; pi tūwaqalvoqhaqami qa suhka hak God ahpiy ayo Tūooyhqa yan tūñwantiwa. ¹³ Noqw puma Peter-nikañw pu John pumuy amumi nanaptaqw, kurs pay puma qa haqam pas tutuqaykañw, söqapñatnikañw, pas qa tuhtuskañw yuaataqw, puma kātayuñwa; nihqe amumi māmatsyaqw, kurs puma Jesus amum hinnumñwu. ¹⁴ Pu tāqa qalaptuqa pumuy amumum wunuqw, puma aw tāyuñqe kurs put ep hiñqawani. ¹⁵ Noqw puma pumuy tsovawtaqamuy amuñaqw yāmakniqat puma amumi pañqawwat, pahsat put yuaatotaqe, ¹⁶ Pañqawa: Ya

sen itam imuy tāqatuy hintsanyani? Suyan pi puma a'nō hihta tumaltaqw pam pantaqa Jerusalem ep ki'yuñqamuy sohsokmuy amumi mātaki. Noqw kurs itam hin pumuy qa panhtiqaqat pañqaqwani. ¹⁷ Noqw pay i' qa pas sinmuy amuhpa' kúrukniqaqat ōviy itam pumuy pavan tsāwinayaqw, puma pāpu qa hakiy aw it natñwanit añ yuaatani, kitota. ¹⁸ Pu puma pumuy wānwayyaqe mēwaya; nihqe pāpu puma Jesus natñwaniyat añ qa yuaataniqaqat, pu qa tūtutuqaynaniqaqat amumi pañqaqwa. ¹⁹ Noqw Peter John amum lavayhtige, amumi pañqawu: Huvupatpi úmuyniqw himuwa God atpip súanta, sen itam umumi pas tūqaytani, sen itam it God awwat tūqaytani? ²⁰ Kurs pi hin tis itam hihta aw yórikqey, pu navotqey qa yuaatani, kita. ²¹ Noqw pay puma sinmuy amumi tuhtusyaqe, hin kurs pumuy sisvinayani; nihqe ōviy puma piw pumuy tsāwinayat, mātapyā, sinom sohsoyam hin hiniwhtiqat ep God pas hihtalalwaqw ōviy'o. ²² Pi it hakiy tāqat ep himu hihta tuawi'taqa tumaltiwHQ qalaptuqw, pam hak lōp sunat ep hōyokiwtaqat yahsañwi'ta.

The Believers Pray for Boldness

²³ Noqw puma mātaviwhqe sinomuy amumii; nihqe ima God awwat momñwit wukw'a'yatuy amumum pumuy hintsatsnaqat puma pumuy sohsok āawna. ²⁴ Noqw puma put nanaptaqe, sun unañway God aw lavayhtotiqe pañqaqwa: Tutuyqawhqa, God, um hapi ōveqatsit yuku, pu tūwaqatsita, pu pātuwaqatsita, pu sohsok put añ hihta hinyuñqata. ²⁵ Ura um uhtumal'ayay David moayat ahpiy pañqawu: Ya hīhihtu sinom hinoqw itsívutoti; pu sinom hihta an'e'wakw tunatyaltoti? ²⁶ Tūwaqatsit ep momñwit hoñva, pu nuhtumi momñwit Tutuyqawhqaqat ehpewi natsvalaya, pu Moñw'asniyat ehpewii. ²⁷ Pay pas antsa i' Herod, pu Pontus Pilate, puma imuy pay qa-Israel-sinmuy-nikañw pu pas Israel-sinmuy amumum Jesus Uhtiy Qahováriwtaqat ehpewi sūmi tsovaltí, Uhmoñw'asniy ehpewii, ²⁸ Um añwu pay hisat uhma, pu uhwuwniy akw hin pasiwnaqat anhtotinige ōviy'o. ²⁹ Taay, Tutuyqawhqa, um pumuy tsatsáwinpiyamuy aw yórikni; noqw uhtumal'a'yam qanalmaqasyakahkañw uhlayayiy yuaatotaniqaqat um amuñem pan yúkuni. ³⁰ Um uhma akw nuhtumi unañwtave' tūqalapsintani; pu kātatayhpit hihta tuawi'yuñqat, Jesus Uhtiy Qahováriwtaqat natñwaniyat añ tumalay'tani, kitota. ³¹ Noqw puma nānawaknaqe yukuyaqw, pumuy haqam tsovawtaqat ep tayayayku; noqw puma sohsoyam Qahováriwtaqat Hikwsit akw tuyqawiwkahkañw, qanalmanqasyakahkañw, God lavayiyat yuaatota.

All Things Together

32 Noqw ima tuptsiwni'yuñqam sohsoyam sun unañway'yuñwa, pu sun tunatyawyuñwa; piw qa hak amuñaqw hihta himuy pas himuy'taqe pañqawlawu; puma sohsoq hihta sūmi himuy'yuñwa. 33 Noqw ayaiwyuñqam Tutuyqawhqat Jesus ahoy tātayhqat a'nō lay'taqat yuaatota; noqw pumuy sohsoqmuy amumi ōkwalni qaōwivitsiwa. 34 Piw qa hak pumuy amuñaqw hihta akw okiwhinta; puma hihsa'nihqam añqe' tutskwat, pu kikihut himuy'yuñqam put huyantivayaq, huyiwqhāt hihkayat kīvantaq, 35 Ayaiwyuñqamuy amutpipo put ōoya; noqw hak hihta ñastaniqw puma put maqayañwu. 36 Noqw hak Joses ayaiwyuñqamuy amuhpiy Barnabas yan túriwantiwhqa (pam Tsākw-ep-suyan-unañwa i'nihqe pam'i) Levi-wuñwa, Cyprus añqw sino, 37 Tútskway'taqe put húyaq, sīvat kīvahqe ayaiwyuñqamuy amutpipo put oya.

5

Ananias and Sapphira

1 Noqw hak tāqa Ananias yan mātsiwhqa nōmay Sapphirat amum tutskway huya; 2 Nīt soq hihkayat hihsa' nēnemta; noqw nōmaat amum put navoti'ta; nihqe pay qa sohsoq kīvahqe, ayaiwyuñqamuy amutpipo put oya. 3 Noqw Peter pañqawu: Ananias, ya um hinoqw Qahováriwtaqat Hikwsit aw atsátaniqat, pu tutskwat hihkayat hihsa' nēnemtaniqat Satan uñ pan unañwtoyna? 4 Puyaw pam nāt qa huyiwqhqe, qa uhhimu; pu pam huyiwqhqe ya qa um hihkayat aw moñwi? Ya um hinoqw yanhaqam uh'unañwpeq tunaltyalti? Um qa sinmuy amumi atsáta; pi um God aw atsáta. 5 Noqw Ananias yan lavayit navotqe, añqe' minukt mōki; noqw sohsoyam it nanaptaqam pas maqastoti. 6 Noqw hakim tōtim hoñvaqe put mokahtotat, ihpo hóroknayaqe haqam tavimaya. 7 Pu ahpiy ka tāwa añhqe pāyis qōniltiqw, pahsa'haqam nōmaat hiniwhtiqat qa navoti'kañw ep paki. 8 Noqw Peter lavayhtiqe put aw pañqawu: Kurs nuy āawnaa, ya pay uma pas yahsa' ōviy tutskwat huya? Noqw pam pañqawu: Owi, pay pahsa' ōviy'o. 9 Pahsat pu Peter put aw pañqawu: Ya hintaqw ōviy uma Tutuyqawhqat Hikwsiyat aw hepniqey sun unañwti? Meh, uhpuwsuñway tavimayaqam hōtsiwmi ōkiwiwta; nihqe puma uñ yañqw haqami taviwisni. 10 Noqw pahsat pay pam put kukmiq munukt mōki; noqw tōtim ōkihqe put mokput tutwa; nihqe pañqw put hóroknayaqe, puwsuñwayat ehpeq taviya. 11 Noqw sohsoyam Jesus aw tōnawtaqam put ep pas tsātsawna, pu' hakim hihsa'nihqam it nanaptaqam pīwu.

Miracles and Wonders

¹² Noqw ayaiwyuñqamuy māyamuy ahpiy kātatayhpi hihta tuawi'yuñqa sinmuy amuhpa' tumalay'tiwa. (Noqw puma sun unañway haqam Solomon tuhōoyat ep tsovawta. ¹³ Pu ahpiy mimuy amuñaqw soon hak pumuy amumi tōnaltiniqey kurs suhtaq'ewni; noqw sinom pumuy pas hihtay'yuñwa. ¹⁴ Noqw tūtuptionsaqam Tutuyqawhqat aw wūhaq'iwma, kaysiwhqam tahtaqtu, pu momoyamu.) ¹⁵ Noqw ōviy sinom tūtuyyaqamuy kiskami tsamvantage, ahpat, pu puvuwhpit añ ōoyya, hísatniqw Peter pañqe'niqw ñas'ew kihsiwniat hihtawat ep kistamantaniqat ōviy'ō. ¹⁶ Pu Jerusalem ahpiy hāhaqe' kitsókit añqw qaan'ewakw hintaqam sinom tūtuyyaqamuy tsamkahkañw ōkiwta, pu hakimuy tuyoy'e'wakw hihikwsimuy akw qa kwañwáhinyuñqamuyu; noqw puma sohsoyam galaptuya.

The Apostles Persecuted

¹⁷ Pahsat pu God awwat mohpeq moñwi wunuptu, pu put an tunatyawyuñqamu, ima Sadducee- sinom tōnawtaqamu, nihqe puma itsívutotiqe, ¹⁸ Ayaiwyuñqamuy amumi may'yuñqe, pumuy sumisivikit aw tañatota. ¹⁹ Noqw pay Tutuyqawhqat hoñviayaat mihikq sivikit uutspiyat hōtahtat, pumuy pañqw ipwage, amumi pañqawu: ²⁰ Yupavé, uma God kīyat ep hoñkahkañw, it qatsit hin hintaqat nuhtumi sohsoy yuaatotani. ²¹ Noqw puma yan nanaptaqe, suits talavay God kīyat aw yuñqe, pep sinmuy tutuqaynaya. Noqw God awwat mohpeq moñwi pitu, pu put ámumyaqamu, nihqe wuwan'aymuy tsovala, pu sohsokmuy Israel-sinmuy amuñaqw wukw'a'yamuyu; nihqe sivikimi pumuy tsamwisniqat hakimuy ayatota. ²² Noqw ayaiwyaqam ep ōkihqe, pumuy sivikive qa tutwat puma áhoyyaqe tūawvaya; ²³ Nihqe pañqaqwa: Pay as pas sivikimi hūrs uhtsiwta; noqw tūtuwalaqam ihkaqe hōtsíwhpa hōñi. Noqw itam aw hōtayaqe, ahpave qa hakiy tutwa. ²⁴ Noqw God awwat susmohpeq moñwi, pu God kīyat ep tuwalanmoñwi, pu God awwat mohpeq momñwit it nanaptaqe, hin i' haqami hiniwhtiniqat wūwantota. ²⁵ Noqw pahsat hak pítuhqe pumuy āawnaqe pañqawu: Meh, ura uma imuy tahtaqtuy sivikimi tañatotaqw, puma God kīyat ep hoñkahkañw sinmuy tutuqaynaya. ²⁶ Pahsat pu tuwalanmoñwi, hoñvia'yatuy tsamkañw amuminihqe pumuy pañqw pās tsāma, sinmuy mamqasqe ōviy'ō, taq ka puma pumuy tatatupyaniq'ō. ²⁷ Pu ōviy puma pumuy moñwtsovawtaqamuy amutpipo tsamvaya. Noqw God awwat susmohpeq moñwi pumuy amumi pañqawu: ²⁸ Ura itam umuy pās mēwayaqe, uma Jesus natñwaniyat qa añ tūtutuqaynayaniqat umumi pañqaqwa, nōqa?

Noq̄w meh, tuwat soq̄ uma Jerusalem ep̄ umuhtutuqayhpiy añq̄e' kúruk̄nayaq̄e, it̄ tāq̄at q̄atsíyat itamuy tukop̄nayaniq̄ey anyuñwa. ²⁹ Pahsat pu Peter mímuwatuy ayaiwyuñq̄amuy amumum lavayhti q̄e pañq̄awu: Pay kurs pi hin itam God q̄a awwat tuq̄ayvastotamantani, q̄a sinot aw'í. ³⁰ Itanamuy aw yantaq̄aam God as Jesus wunuptsinaq̄w, uma put himutskit ep̄ hahyaq̄e n̄ínaya. ³¹ Noq̄w God put putvaq̄e momi tavi, pam motisinoniq̄at, pu ayo Tūooyniq̄at òviy'ò, Israel-sinmuy n̄āp̄ tunatyay añq̄w lasne', pumuy q̄aanhtipuyat ayo yúkuniq̄e òviy'ò. ³² Noq̄w itam hapi iit navoti'yuñq̄e, put tuawi'yuñwa, pu i' Qahováriwtaq̄at Hikwsit p̄íwu, put hapi God put tunatyayat añ hinwisq̄amuy amumi nóañwu. ³³ Noq̄w puma put nanaptaq̄w, pavan unañwaam tuyvaq̄w, puma pumuy q̄òq̄yaniq̄ey n̄ānami yuaatota. ³⁴ Pahsat pu hak Pharisee-sino Gamaliel yan mātsiwhq̄a, tutavot tūtutuq̄aynaq̄a pumuy tsovawtaq̄amuy amuñaq̄w wunuptu; pam hak sohsokmuy amuhpiy kaptsiwta; nihq̄e ima ayaiwyuñq̄am pay hāk̄ hihsavo n̄ónakniq̄at pañq̄awu. ³⁵ Pahsat pu pam tsovawtaq̄amuy amumi pañq̄awu: Uma Israel-sinom tahtaqtu, uma imuy hintsatsnaniq̄ey wūwantotaq̄ey ep̄ tunatyaltotini. ³⁶ Taq̄ pay nāt̄ ura q̄a pew pituq̄w, hak Theudas mātaktiq̄e pas himuniñq̄ey pan n̄āyuaata. Noq̄w ura put hakiy aw tahtaqt̄ sunāt-sikip̄ sunat pahsa'haq̄am natskaya. Noq̄w ura pam n̄īniwhq̄, sohsoyam put aw tuq̄ayvastotaq̄am tatslakq̄e, q̄a háq̄amtoti. ³⁷ Pu it̄ tāq̄at añk̄ ura hak Galileet añq̄w Judas n̄āmataq̄ta, n̄āventiwhq̄at ep̄'e, nihq̄e kaysiwhq̄amuy nañk̄ w̄ísila; pamwa piw mokq̄, sohsoyam put aw tuq̄ayvastotaq̄am ahtsavala. ³⁸ Noq̄w òviy nu umumi pañq̄awni: Uma imuy sinmuy amumi q̄a hintsatskani, uma q̄a amumi may'yuñwni; pay i' yan tunatya, pu tumala kurs pay sinmuy amuhpiynen pay soon aniwhtini; ³⁹ Taq̄ ka pam pantaq̄a God ahpiy hintaniq̄w soon uma put s̄ímok̄nayani, taq̄ n̄āphisat ka uma God aw rohomnumyani, kita. ⁴⁰ Noq̄w puma put lavayiyat kwusuya; nihq̄e ayaiwyuñq̄amuy w̄áñwayyaq̄e, a'nō wuvahtotat, p̄āpu puma Jesus natñwaniyat añ q̄a yuaatotaniq̄at amumi pañq̄aq̄wat mātapya. ⁴¹ Noq̄w puma hahlayk̄ahkañw moñwtsovawtaq̄amuy amuñaq̄w ahpiyya, kurs puma nuhtum put natñwaniyat ep̄ hamanhintsaniwyaniq̄ey hihkay'vayaq̄e òviy'ò. ⁴² Noq̄w puma n̄āq̄avo God k̄íyat ep̄- nikañw pu sohsovik k̄īnawit Jesus pas Christ-nihq̄at tūtutuq̄aynaq̄ey, pu yuaatotaq̄ey q̄a q̄e'iwwisa.

6

1 Noqw ephaqam tuptsiwni'yunqam wūhaq'iwmaq, Greek- sinmuy amuhkwa yuaatotaqam Hebrew- sinmuy amumiq qayan unañway hiñqaqwa, puma nāqavo hihta akw tūvaañwankahkañw pumuy amuñaqw koñnanalvutuy tatami'yuñqw òviy'ò. 2 Pahsat pu pakwt lōq sihkay'taqam ayaiwyuñqam sohsokmuy tuptsiwni'yuñqamuy tsovalayaqe, amumi pañqaqwa: Soon tis pi itam God lavayiyat mātavi'kahkañw tūnopni'yuñqw pam súantani. 3 Oviy uma umuñaqw hakimuy tsañe' tahtaqtuy amumi lomanavotit namorstotani, hakim Qahováriwtaqat Hikwsit akw tuyqawiwyuñqamuy, pu suan wuwni'yuñqamuy. Noqw puma it yantaqat aw tunatyawyuñwñiqat itam ep pumuy o'yani. 4 Nikañw itamwat nāwakinpit, pu lavayit tumalay'yuñwñiqey aw-sa yuki'yuñwñi. 5 Noqw i' yan lavayit sohsokmuy sinmuy amumi lomatöqti. Noqw òviy puma hakiy Stephen qapēvewnit, pu Qahováriwtaqat Hikwsit akw tuyqawiwtaqat namorstota, pu Philip, pu Prochorus, pu Nicanor, pu Timon, pu Parmenias, pu Nicolas, pam hak Antioch añqwnihqe qa- Jew- sínonikañw Jew- sinmuy amún tuptsiwni'ta. 6 Nihqe puma ayaiwyuñqamuy amutpipo pumuy o'ya. Noqw puma amumi matyawkahkañw, amuñem nānawakna. 7 Noqw God lavayiat suyhtsepñwat òqawi'ma, noqw wūhaqti; noqw God awwat momñwituy amuñaqw kaysiwhqam it tuptsiwnit kwusuyaqe añ hinwisa.

The Arrest of Stephen

8 Noqw Stephen qapēvewnit, pu òqalat akw qaöwíhinkañw sinmuy amuhpa' hñhihta kātatayhpit hintsaki, pu hihta sup-siwyuñqata. 9 Noqw tsotsvalki Mātaviwyaqamuy Tsotsvalki- amu yan tūñwantiwhqat añqw hakim hoñvaqe Stephen amum nāñwuy'yuñwa, pu Cyreniat añqw sínomu, pu Alexandriat añq'ò, pu Ciliciat- nikañw Asiat añq'ò. 10 Noqw Stephen Hikwsit ahpiy suan lavayhtiñwuniqw, puma kurs hin put áñwutotani. 11 Pahsat pu puma hakimuy tahtaqtuy pan unañwtoynayaq, puma pañqaqwa: Itam aw tūqayyuñqw Moses aqw qalomáhiñqawu, pu God aqw'a. 12 Kitotaqe sinmuy hin unañwtoynaya, pu wukw'a'yatuyu, pu tutavot tutuqay-nayaqamuy. Noqw puma Stephen aw òkihqe, ñuayaqe, moñwtsovawtaqamuy amumi wikvaya. 13 Nihqe hakim put ehpewi hihta atsátotaniqamuy momi o'yaq, puma pañqaqwa: Pas i' tāqa panis tuwat it pas kaptsiwtaqat kñhut, pu hin hinwisniqat tutavot aqw qalomáhiñqawlawu; 14 Oviy pi itam aw tūqayyuñqw, pañqawu: Yaw i' Jesus Nazareth añqw tāqa it kñhut sahpuknani, pu yaw Moses itamumi itahintsakpiy tutaptaqat aw alóntani. 15 Noqw moñwtsovawtaqam sohsoyam

Stephen aw tãyuñqw, pas pitsánwaat hakiy God hoñviayayat taywayat anta.

7

Stephen's Speech

¹ Pahsat pu God awwat mohpeq moñwi Stephen aw pañqawu: Ya pas pay ima hiñqaqwaqw panta? ² Noqw pam pañqawu: Tahtaqtu, isinomu, itanamu, kurs huvam tuqayvastotaa! Ura itana Abraham nāt Charran ep qa qátuhqe, Mesopotamiat ep qatuqw, God lolmat tálawñwat pitsánway'taqa put aw mātakti; ³ Nihqe aw pañqawu: Um uhtutskway, pu uhsinomuy amuñaqw ahpiyni; nen nu tutskwat uñ āawnaniqat um aqwni. ⁴ Pahsat pu pam Chaldiasinmuy tutskwayamuy añqw ahpiynihqe, Charran-tutskwat ep qatuptu. Noqw put naat mokq pañqw pu God it tutskwat uma ep pu' yesqat aw put nahlakna. ⁵ Nikañw pam pep hihsaqhaqam himuy'taniqat pam put qa maqa; pas qae, qa ñas'ew haqami wuhkukniqat pahsaq'a; nikañw pam put pas máqaniqey aw pañqawu pu' ańk put ahpiy sinototiniqamuyu. Noqw puma put himuy'yuñwni, put aw kita, nāt pam qa ti'taq'ö. ⁶ Nihqe God yan lavayhti: Yaw put ahpiy aniwhtotiqam haqam qa nāp tutskway ep hinnumyani; noqw yaw pep sinom pumuy tusoqtuwiktotani; nen súnat-sikip sunat yahsañwuy añ pumuy okiwsahsanyani. ⁷ Pu ason hihtuwat sinom pumuy tusoqtuwiki'yuñqw nu pumuy amuñem hinwat yúkuni, kita God; pu ason pantaqat atsva puma pañqw nóñake', yep nuy tumalay'yuñwi. ⁸ Noqw God put aw pasiwnaqe, poñotkituwoyla put tuawi'taniqat pan put aw yuku; noqw öviy Isaac tihtiwhq, Abraham nanalsikis talqat ep put poñotku; noqw Isaac Jacob pantsana; noqw Jacob pakwt lōq sihkay'taqamuy timuy piw pantsanhta. Noqw puma hapi itahwu'yamu. ⁹ Noqw wūwuyom Joseph atsviy unañtuyvayaqe, Egypt aqw put huyaya; noqw God put amum yantaqe, ¹⁰ Sohsok kānanvotpiyat añqw put ayo tavi'ma; pu Egypt epeq moñwit Pharoah aw put lomamataqta, pu súanwuwnitoyna. Noqw pam put Egypt aw moñwtavi, pu put amum ki'yuñqamuy sohsokmuy amumii. ¹¹ Noqw Egypt añ ahsupoq tsöñösti, pu Chanaan añ'a, noqw sinom okiwhtoti; noqw itanam qa tunöstutwa. ¹² Noqw yaw Egypt epeq söhövosi óyihqat Jacob navotqe, mohti itanamuy pañsoq hōna. ¹³ Nit pu piw yaw Joseph haknihqey pāvamuy āawna; noqw Joseph sinomat hákimyaqey Pharoah āawniwa. ¹⁴ Pahsat pu Joseph nay Jacob wañwayi, pu sohsokmuy sinomuyu, payhp sunat-nikañw añqw pakwt tsivot sihkaytaqamuyu. ¹⁵ Noqw öviy Jacob Egypt

aqw'a; nihqe pam pepeq mōki, pam'i pu itanamu. ¹⁶ Noqw pumuy tokoyamuy Sychem aw kiwisqe, pep tuamqōlōt aqw tañatota, ura Abraham Sychem ep hakiy Emmor tímuyatuy amuñaqw sīvat akw put tuihqat pañsoq'a. ¹⁷ Noqw hihta awinit God Abraham aw qaōwívasiwnaqat aw hayiñwtiqw, sinom Egypt epeq natkototaqe suhpanti. ¹⁸ Noqw pas suhka moñwi Joseph qa tuwi'taqa moñwqenit ep wunuptu. ¹⁹ Nihqe pam hak itanamuy amumi tutuhistivaqe pumuy okiwsahsanqw, yaw timat qa yesniqat ōviy puma titipostuy ihke tatamlalwaniqat pam nāwakna. ²⁰ Pan yēsiwhq, Moses tihtiwa; nihqe yaw súhimu; nihqe payhkomuy mūmuyawhtuy añ nay kīyat ep aw unañwtaviwta. ²¹ Noqw pam haqami tūviwhq, Pharaoh tiat māna put wikqe, put nēñem wuñwna. ²² Noqw Moses Egypt epeq sinmuy hihta wuwantuwiyamuy añ sohsok tuwi'taqe, a'nō lay'taqat lavayi'ta, pu hintsakpit'a. ²³ Noqw pam lōp sunat yahsañwni'kañw, pas nāp sinomuy, Israel-sinmuy, amumi kurs pohtaniqey unañwti. ²⁴ Noqw suhka qaanhintsahsanwhq, pam túwahqe eñem lavayhti; nihqe eñem nāoyhqe Egypt-sinot nīna. ²⁵ Suhpan as God put ahpiy put sinomuyatuy ayo óyaniqat puma māmatsyaniqat pam wūwaqe ōviy'o. Noqw puma qa māmatsya. ²⁶ Pu qavoñvaqw hakim nāyawhq, pam amumi píuhqe as piw pumuy nāmi pōhiknaniqey wūwaqe amumi pañqawu: Soh, tāqatu, uma nātupkomu; ya uma hinoqw nāyuyuyhna? ²⁷ Noqw sinosñway qaanhintsahsanqa Moses ayo naatsqōqna pañqawkañwo: Ya hak un itamumi moñwtavi? Puyaw hak un itamuy hin yukunaniqat aw un tavi? ²⁸ Ya um tāvok Egypt-sinot nīnaqe, nuy piw nīnaniqe ōviy'o? ²⁹ Yan pam hiñqawhq, pahsat pu Moses Egypt añqw wāyaqe, Madian-tutskwat ep qatuptu; nihqe pam pep lōqmuy tīyotuy tímuy'va. ³⁰ Noqw lōp sunat yahsañwuy añ ruhpaq, pep pu' gayēsiwhpuve tūkwit Sinat ep Tutuyqawhqat hoñviayaat himutskit uwiwitaqat añqw put aw mātakti. ³¹ Noqw Moses put túwahqe, pep himu hintaqat aw wūwantaqe, as aw tātayniqe, ōviy aw nakwsuqw, Tutuyqawhqat tōnaat put aw pañqawu: ³² Nu hapi umunamuy aw yantaqaam God, Abraham aw yantaqaata, pu Isaac, pu Jacob aw yantaqaamu. Pahsat pu Moses tsawnaqe tururuykuqe, kurs hin aw tātayni. ³³ Pahsat pu Tutuyqawhqa put aw pañqawu: Um uhtotsiy óyani, taq um pas hihta ep wunu. ³⁴ Pay nu pas Egypt epeq isinmuy okiwhinyuñqat antsa yori; pu nu pumuy eykitotaqw navota. Nihqe nu pumuy put añqw qenivo oyaniqe ōviy hāwi. Noqw taa, nu un Egypt aqw hōnani. ³⁵ It Moses hapi ura puma qanānakwhaqe aw pañqawu: Ya hak un itamumi moñwtavi? Puyaw hak un itamuy hin yukunaniqat aw un tavi? Ura kitota. Noqw pay

God put moñwtavi; piw pam sinomuyatuy amumi put ayata, pam hoñviayat himutskit añqw put aw mātāqtiqat māyat ahpiy pumuy ayo òoyniqat òviy'ò. ³⁶ Pam hapi Egypt epeq hīhihta kātatayhpit hihta tuawi'yuñqat tumaltat, pumuy pañqw ipwa, pu patuphat Pālañpu yan mātsiwhqat añqee, pu qayēsiwhpueve, lōp sunat yahsañwuy añ'a. ³⁷ I' Moses hapi ura Israel-sinmuy amumi pañqawu: God Umuhtutuyqawhqa umuhsinomuy amuñaqw umuñem lavay'ayat wunuptsinani, nuy hímuniñqat pan'i; uma put aw tūqayyuñwini. ³⁸ I' hapi qayesiwhpueve tsovawtaqamuy amumum hinnuma, pu tūkwit Sinat epeq put aw yuaaykuqat hoñviayat ámuma, pu itanamuy amumuma. I' hapi hak taytaqat lavayit itamumi mātāpniquey òviy put makiwa. ³⁹ Noqw itanam put aw qa tuqayvastotāniqey nānawaknaqe, put nahpiy ayo tūvayaqe, unañwpeq ahoy Egypt aw namtōkya; ⁴⁰ Nihqe Aaron aw pañqaqwa: Itamuy hihtuy amumi yanyuñwiniqamuy itamuñem yukuhtaa; noqw puma itamupyeye hinwisni. Pay pi itamuy Egypt añqw nõñaknaqa Moses kurs haqamii, kitota. ⁴¹ Nihqe ép puma wakashoyat yukuyaqe, wutsit aw hom'ooyyakahkañw, nāp may akw hihta tumaltotaqey ep hahlayya. ⁴² Pahsat pu God pumuy amuñaqw ayo namtōkqe, òvaqe hihtuy qaan'ewakw hintaqamuy amumi nāwakinwisniqat aw pumuy mātavi; pay pi ura God lavay'aymuyatuy pēniyamuy añ yan pey'ta: Ya pas antsa pay uma lōp sunat yahsañwuy añ qayēsiwhpueve inumi hihtuy qōyankahkañw, hom'ooyya, uma Israel-sinomu? ⁴³ Qa hin'i; uma Moloch mötsápkiyat yawnumya, pu aw umuhyantaqay Remphan sōhuyata; uma hihtuy pumuy amún sosniwyaqamuy yukuhtota amumi nāwakintotāniqey òviy'ò. Noqw òviy nu umuy Babylon yupqōymiq tsamni, yan'i. ⁴⁴ Itanam pi ura qayēsiwhpueve hihta tuawi'taqat mötsápkit pasiwyuñwa, hin pam Moses aw tutaptaqat pan'i. Nihqe ura Moses aw pañqawu pam hin yukiwtaqat aw yórikqey pan put yúkuniqata. ⁴⁵ Noqw pu amuñk itanam Joshuat* amum hīhihtuy sinmuy tutskwayamuy kwahanayaqe, ep put kwusivaya, ura God itanamuy amupyeye pumuy haqami lālayi; noqw mötsápkihu David qatsiyat aw pahsavo pep wunu. ⁴⁶ Noqw pam God añqw paañwaniwhq, as Jacob aw yantaqayat God eñem kītāniqey unañwti. ⁴⁷ Noqw Solomon hapi put eñem kīta. ⁴⁸ Noqw pu pas Sus'oveqniñhqa kīkihut sinmuy māyamuy akw yukiltotiqat qa añ qatu; pi ura God lavay'ayay ahpiy pañqawu: ⁴⁹ Oveqatsi imoñw'atsvewa, pu tūwaqatsi iwuwukpi. Ya uma inuñem kīhut yukuyani? kita Tutuyqawhqa. Ya sen nu pep nāsuñwnani? ⁵⁰ Ya ñi himu qa sohsoy imay akw yukilti? ⁵¹ Is uma hihtu qa nõyaltotiñwuqamu, a'nö unañway'yuñqamu, pu

* 7:45 Pam Greek-sinmuy amuhkwa Jesus.

naqsöp'iwyuñqamu! uma sutsep Qahováriwtaqat Hikwsit aw rohomnumya; uma umunamuy hinyuñqw amunyuñwa. ⁵²Ya umunam God lavay'aymuyatuy hihtawat qa okiwsasna? Pu ura hak Súantaqa pituniqat hakim añwu pay lavayhtotiqamuy puma qöqya; noqw yepehaq uma put nuhtumi mätapyaqe nīnaya. ⁵³Uma as öveqatsit añqw hoñvia'yatuy amuhpiy tutavot ömahtotakañw, qa añ hinwisa, kita.

The Stoning of Stephen

⁵⁴Noqw puma it nanaptaqe, pavan pas unañwso'qe, tamay ñuritota. ⁵⁵Noqw pam Qahováriwtaqat Hikwsit akw tuyqawiwkañw öveqatsit aqwhaqami taytaqe, God lolmat tālawñwayat-nikañw pu Jesus God putvage wunuqw tuwa; ⁵⁶Nihqe pañqawu: Meh, nu öveqatsit aw hötsiltiqw tuwa; noqw Sinot Tiat God putvage wunu. ⁵⁷Pahsat pu puma a'nö hiñqawkahkañw, naqvuy útatotat, sūsaq put aw yuh-tukqe, ⁵⁸Put kīnaqw haqami tūvayaqe, tatatupya. Noqw put ehpewi hiñqaqwaqam hakiy puhuwuñwiwtaqat Saul yan mātsiwhqat kukmiq yuwsiy o'ya. ⁵⁹Noqw puma Stephen tatatupyaqw, pam God aw okiw taqa'nañwtiqe pañqawu: Tutuyqawhqa Jesus, um okiw ihikwsiy kwusuni, kita. ⁶⁰Pu pam tamötswunuptuqe, pas tōnay añqe' pañqawu: Tutuyqawhqa, um okiw it qaanhtiput pumuy qa tukopnani, kita. Yan pam lavayhtit mōki.

8

Saul Persecutes the Church

¹Noqw puma put nīnantotaqw, Saul amún unañway'ta. Noqw put tāwat ep Jerusalem epeq Jesus aw tōnawtaqamuy amumi qaan'ewakw hintsaktivayaqe, pumuy okiwsahsantivaya. Noqw puma sohsoyam Judeat, pu Samariat añ ahsupoq hāhaqe' ahtsavalya, pay ima ayaiwyuñqam-sa qe'ya. ²Noqw hakim unañwvastahtaqt Stephen haqami taviwisqe, okiw put ep a'nö tsaykita. ³Noqw tuwat Saul Jesus aw tōnawtaqamuy amumi hintsaktivaqe, sohsovik kīnawit papkinuma, nihqe tahtaqtuy, pu momoymuy sivikimi lölökinlawhqe, tañatima.

The Gospel Preached in Samaria

⁴Noqw öviy añqe' ahtsavalyaqam sohsovik nuhtumi lavayit yuaatota. ⁵Pahsat pu Philip Samariat ep wuhkokitsokit aqwnihqe, nuhtumi Christ yuaata. ⁶Noqw pam hihta yuaataqw, sinom aw tūqaykahkañw sun unañway put aw unañwtavi'yuñwa, hihta kātatayhpit supsiwyuñqat hintsakqat aw taykahkañwo, ⁷Pas qalomáhihikwsim pumuy akw tuyqawiwyuñqamuy kaysiwhqamuy amuñaqw a'nö hiñqawkahkañw, nōñantaqw öviyo; pu kaysiwhqam amuhpa'

qataytaqat tūtuyyaqam, pu qayaktaqam qalaptuya. ⁸ Noqw pep kitsókit ep sinom pas pavan hinhaqam hahlayya. ⁹ Noqw hak tāqa Simon yan mātsiwhqa pay hisat mohti pep kitsókit ep tuhisay hintsaki; nihqe Samariat ep sinmuy pas hintsani'ta; pas a'nō hímunihqey anta. ¹⁰ Noqw sohsoyam put aw tūqayyuñwa, sushin'ewakw añqw suspavannihqat aqw pahsavoo, pañqawkahkañwo: I' tāqa God a'nō ōqalaata, kitota; ¹¹ Nihqe puma put kaptsi'yuñwa, pam hisatñahaqawq tuhisay akw pumuy hintsani'taqw ōviy'o. ¹² Noqw Philip God moñwtunatyay, pu Jesus Christ yuaataqaw puma tūtuptsywaqe, kūyit akw tuvoylatoti, tahtaqtu, pu momoyamu. ¹³ Noqw Simon tuwat pas nāp tuptsiwqhqe, kūyit akw tuvoylatiwa; nihqe Philip amum hinnuma. Noqw pam hīhihta kātatayhpit hihta tuawi'yuñqat hintsakq aw taytaqe kātayta. ¹⁴ Noqw yaw Samariat ep sinom God lavayiyat kwusuyaqat ayaiwyuñqam Jerusalem epeq yesqam nanaptaqe, Peter John enañ pumuy amumiq hōnaya. ¹⁵ Noqw puma pumuy amumiqnihqe, puma Qahováriwtaqat Hikwsit kwusuyaniqat ōviy amuñem nāwakna, ¹⁶ Pay nāt pam pumuy qa haqawat aw pituqw ōviy'o, pay panis puma Tutuyqawhqat natñwaniyat-sa añ kūyit akw tuvoylatoti. ¹⁷ Pahsat pu puma pumuy amumi may akw toñokq puma Qahováriwtaqat Hikwsit makiwya. ¹⁸ Noqw ayaiwtaqam hakiy aw may akw toñokq Qahováriwtaqat Hikwsit put aw noiwnwuqat Simon pan yórikqe pumuy sivat āawna, ¹⁹ Pañqawkañwo: Uma piw nuy enañ it ōqalat maqawq, nu hakiy aw imay akw toñokq pam Qahováriwtaqat Hikwsit makiwmantani. ²⁰ Noqw Peter put aw pañqawu: Pay nam uhsiva umum súlawhtii, God kuwahtipuat pay sivat akw tuiwnwuqat um pan wūwantaqw ōviy'o. ²¹ Um qa haqam it yantaqat ep qeni'ta, piw makiway'ta, pi uh'unañwa God atpip qa súanta. ²² Oviy um it yan uhñukpanay añqw lasni; nen God aw nāwaknani; noqw hisnen uh'unañwpeq uhtunatyay qaantaqat ep ūmi pōhikiwni. ²³ Taq kurs um qanut a'nō tsivot anta; um nukpantunatyat akw sóontsaniwta. ²⁴ Pahsat pu Simon lavayhtiye pañqawu: Uma okiw inuñem Tutuyqawhqat aw nāwaknani; noqw uma iit hihta lavayhtiye, okiw pam qa himuwa inumi pítuni. ²⁵ Pu puma pas suyan hin navoti'taqey lavayhtit, Tutuyqawhqat lavayiyat nuhtumi yuaaykut, ahoy Jerusalem aqw'a; nihqe Samariat ep hāhaqe' sinmuy kitsókiyamuy añ lomatuawit yuaatima.

Philip and the Ethiopian Official

²⁶ Noqw Tutuyqawhqat hoñviyaat Philip aw pañqawu: Um wunuptut tātōqni, Jerusalem añqw Gazat aqw pōhut aqw'a, kita. Pam pañqe' qayēwiwa. ²⁷⁻²⁸ Noqw pam

wunuptut aqw'a. Noqw meh, hak Ethiopiat añqw tãqa okiwlawniqe Jerusalem epeq pitumaqa pañqe' áhoynikañw, karētay añqw tsokiwma. Pam nōmaqtsit aw qa awiwa, Ethiopiat epeq sinmuy moñwíyamuy wuhtit Candacet añqw öqalat qaöwívasiwkañw, put sohsok hihta nukñwayat aw tunatyawta. Pu pam God lavay'ayayat Esaias pēniyat añ tūnwanma. ²⁹ Pahsat pu Hikwsi Philip aw pañqawu: Um pas awnen karētat ámumni, kita. ³⁰ Noqw öviy Philip put aw wárikqe, navotq pam God lavay'ayayat Esaias pēniyat añ tūnwanma. Noqw Philip put aw pañqawu: Ya um hihta añ tūnwanmaqey mãtsi'ta? ³¹ Noqw pam pañqawu: Pay kurs pi hin'i, hal pay hak pas nuy tutuqaynaqw-saa, pam kítahqe, Philip put aqw wūve', amum tsokiwmaniqat pam nāwakna. ³² Noqw tutuvenit añ haqe' yan pey'taqat pam añ tūnwanma: Kanēlo haqam nīniwniqey aw wīkiwhqat pam pan wīkiwa, pu mañat ārilantaqat pam atpip qa hiñqawñwuniqw pan pam qa hiñqawu. ³³ Pam qa hímuniwhitiqw, eñem suan lavayiniqa ayo yukiwa; noqw hak sen put natkomuyatuy pohtoylani? Pi qatsiat tūwaqatsit añqw haqami hintsaniwa. ³⁴ Noqw nōmaqtsit aw qa awiwa Philip aw pañqawu: Taa, um as okiw nuy āawnani: Ya God lavay'ayaat hakiy yuaata, sen nāyuaata, sen pay hakiy pañqawu? ³⁵ Pahsat pu Philip lavayhtiqe, haqe' pan pey'taqat pahpiy yuaativa; nihqe put aw Jesus yuaata. ³⁶ Noqw puma ahpiy panmakañw haqami pāmi pitu; noqw nōmaqtsit aw qa awiwa pañqawu: Meh, yep pāhu; ya nu kūyit akw tuvoylatiwniqw himu nuy put aw uhtsi'tani? ³⁷ Noqw Philip pañqawu: Pay pi um pas sohsok uh'unañway akw tuptsiwe', panhtini, kita. Noqw pam lavayhtiqe pañqawu: Pay Jesus Christ God tíatnihqat nu tuptsiwa. ³⁸ Pahsat pu pay karēta hāk huruhtiniqat pam pañqawu; noqw puma nāma pāmiq paki, Philip-niqw pu nōmaqtsit aw qa awiwa; noqw pam put kūyit akw tuyoylata. ³⁹ Noqw puma pānaqw yamakq, pahsat pay Tutuyqawhqat Hikwsiat Philip haqami wīki; noqw nōmaqtsit aw qa awiwa pāpu aw qa yori; nikañw pam pahpiy hahlayhkañw, nakwsu. ⁴⁰ Noqw Philip Azotus ep nātuwihwqe, ahsupoq kitsókit añ lomatuawit yuaatinumkañw, Caesareat ep pitu.

9

The Conversion of Saul (Acts 22.6-16; 26.12-18)

¹ Noqw Saul nāt pas itsívuhihkwiskañw, Tutuyqawhqat aw tuptsiwni'yuñqamuy pavan pas hintsanniqey, pu pas göyaniqey tunatyawkañw, God awwat susmohpeq moñwit

aw'i; ² Nihqe Damascus ep aņqe' tsotsvalkit aņ sinmuy amumi put eņem pēnayaniqat nāwakna; noqw kurs pam hakimuy tahtaqtuy, sen momoymuy Jesus aw tuptsiwni'yuņqamuy tuwe', pumuy somhtat, Jerusalem aqw tsamni. ³ Noqw ōviy pam paņsoqnihqe, Damascus aw hayiņwnaqw, ōņaqw tāla put ānan'ik suhtalawva; ⁴ Noqw pam tutskwami posqe, hakiy tōnayat navotq, put aw paņqawu: Saul, Saul, ya um hinoqw nuy okiwsahsana? ⁵ Noqw pam paņqawu: Ya um hak'i, Tutuyqawhqa? Noqw Tutuyqawhqa paņqawu: Nu Jesus, um nuy hapi okiwsahsana. Um sōkwīkinpit aqw horarataqw, pam uņem anahaa. ⁶ Noqw pam tsawnaqe, tururutikaņw, pas hin unañway'kaņw paņqawu: Tutuyqawhqa, noqw nu hinhtiniqat um nāwakna? Noqw Tutuyqawhqa put aw paņqawu: Um wunuptut, kīmini; noqw ason um hinhtiniqat uņ pep āawnayani. ⁷ Noqw tahtaqt put āmumyaqam qa hiņqawkahkaņw aņqe' hōņi; hakiy as tōnayat nanvotyakahkaņw hakiy qa tuway'yuņwa. ⁸ Pahsat pu Saul tutskwaņaqw wunuptuqe, as pōsiy pūruknat, qa hihta tuwa; noqw puma put māyāt űuy'wisqe, Damascus ep wikvaya. ⁹ Noqw pam pāyis tālat aņ kurs hin hihta túwani, piw qa nōsa, qa hiko. ¹⁰ Noqw hak tuptsiwni'taqa Ananias yan mātsiwhqa Damascus ep qatu. Noqw pam tuawyorikq, Tutuyqawhqa put aw paņqawu: Ananias, Noqw pam paņqawu: Yep nūu, Tutuyqawhqa. ¹¹ Noqw Tutuyqawhqa put aw paņqawu: Um wunuptut, Sūwipo kiskat yan mātsiwhqat awni; nen Judas kīyat ep hakiy Tarsus aņqwnihqat Saul yan mātsiwhqat ōviy tūvintani; taq meh, pam okiwlawu, ¹² Nihqe tuawyorikq hak tāqa Ananias yan mātsiwhqa ep pákihqe, put aw may akw toņo pōsiy tālawnaniqat ōviy'o. ¹³ Pahsat pu Ananias lavayhtiqe paņqawu: Tutuyqawhqa, pas yaw i' tāqa Jerusalem epeq uhsinmuy okiwsahsanqat nu kaysiwhqamuy amuņaqw navota. ¹⁴ Noqw yaw pam yep uhnatıwaniy aw tatqa'naņwyaqamuy sohsokmuy somhtaniqey God awwat mohpeq momņwıtuy ōqalat pasiwkaņw pitu. ¹⁵ Noqw pay Tutuyqawhqa put aw paņqawu: Um awni, taq pam pas inamors'awiwa; pam qa-Jew-sinmuy, pu pas momņwıtuy-nikaņw, pu Israel-sinmuy amumi inatıwaniy tūawmani. ¹⁶ Pu nāt pam inatıwaniy ep hīhihta aņ qaan'ewakw okiwsaniwıniqat nu put āawnani, kita. ¹⁷ Noqw ōviy Ananias awnihqe, kīmi pákihqe, put aw may akw toņot, paņqawu: Itupko Saul, Tutuyqawhqa Jesus uņ aņqaqwniqw űmi mātaktıqa nuy aņqw hōna, umuhposiy tālawnaniqat ōviy'o, pu Qahováriwtaqat Hikwsit akw tuyqawiwtaniqat ōviy'o. ¹⁸ Noqw pahsat pay himu nasiņwput antaqa put pōsiyat aņqw lōhōkq, pam pōsiy tālawnaqe wunuptu; nihqe kūyit akw tuvoylatit, nōsqe, ōqawhta.

Saul Preaches in Damascus

¹⁹ Pahsat pu Saul Damascus ep tuptsiwni'yuñqamuy amumum hihsavo qatu, ²⁰ Nihqe āpiy tsotsvalkiva i' Jesus God Tíatnihqat yuaatinuma. ²¹ Noqw sohsoyam put aw tūqayyuñqam hin kurs wūwantotaqe pañqaqwa: Ya qa i' Jerusalem epeq it natñwanit aw tatqa'naiñwyaqamuy hovalaqe, hakimiy panyuñqamuy somhte' God awwat mohpeq momñwituy amumi tsamniqe òviy pew pitsi'wta? kitota. ²² Noqw tuwat Saul pas suyhtsepñwat òqawi'maqe, Damascus ep Jew-sinmuy yumoñwaltaqe, pay Jesus pas antsa Christ-nihqat amumi mātaqlawu. ²³ Noqw òviy ahpiy wūyavotiqw, Jew-sinom put nīnayaniqey nanawinya. ²⁴ Nihqe puma put nīnayaniqey òviy tālō-nikañw, pu tōkilat an hōhtsiwat aw tunatyawyuñwa. Noqw yaw puma put moqmani'yuñqw Saul navota. ²⁵ Pahsat pu tuptsiwni'yuñqam mīhikiwtaqw put tuh-pelat an tutsáyat akw hawnaya.

Saul in Jerusalem

²⁶ Noqw Saul Jerusalem epeq pítuhqe, as tuptsiwni'yuñqamuy amumuntiniqey anhti'w, puma sohsoyam put mamqasyaqe, pam pas antsa tuptsiwni'taqat qa tūtuptsiwa. ²⁷ Noqw Barnabas put aw unañwta'p, ayaiwyuñqamuy amumi put wikva; nihqe hin pam Damascus aqwniqw, Tutuyqawhqa put aw namtaknaqe, put aw yuaaykuqat pam pumuy āawna, pu hin Paul Damascus epeq qa tuhtuskañw, Jesus natñwaniyat an nuhtumi yuaataqata. (Noqw pep pu' puma put kwusuya.) ²⁸ Noqw Paul Jerusalem epeq pumuy amumum hinnumqe, ²⁹ Qa tuhtuskañw Tutuyqawh'qat Jesus natñwaniyat an nuhtumi yuaata; nihqe Greek-sinmuy amuhkwa yuaatotaqamuy amumum put ep nāñwuy'taqw puma put nīnayaniqey tunatyawyuñwa. ³⁰ Noqw tuptsiwni'yuñqam put nanaptaqe, Caesareat aqw put wikyaqe pañqw put Tarsus aqw taviya. ³¹ Pahsat pu Jesus aw tōnawtaqam Judeat, pu Galileet, pu Samariat an ahsupoq yesqam suyan unañwtotiqe, òqawhtota; nihqe Tutuyqawh'qat kaptsi'kahkañw wūhaq'iwma, Qahováriwtaqa Hikwsi amumi unañwta'p'ò.

Peter in Lydda and Joppa

³² Noqw Peter anqe' sohsovik nakwsuqe, Lyddat epeq God sinomuyatuy amumi hāwi. ³³ Nihqe pepeq pam hakiy tāqat Aeneas yan mātsiwhqat tuwa, put hakiy apha qa taytaqw, pam okiw nanal yahsañwuy an tuyhqatsi. ³⁴ Noqw Peter put aw pañqawu: Aeneas, Jesus Christ un qalaptsina. Wunuptut, uh'ahpay tsovalaa, kita. Noqw pahsat pay pam wunuptu. ³⁵ Noqw sohsoyam Lyddat pu Saron ep ki'yuñqam

put aw yórikyaqe Tutuyqawhqat awwat lasya. ³⁶ Noqw hak Joppat ep tuptsiwni'taqa Tabitha yan mǎtsiwa, pam Dorcas (Tsöviwmana) i'nihqe pam'i. Noqw i' hak wuhti lolmat tumalay'ta, pu hihihita akw tūvaañwanta. ³⁷ Noqw pam ephaqam tütuyhtiye mōki; noqw puma put pāhomyaqe tupatsveq taviya. ³⁸ Noqw pay pi Lydda Joppat áhayhpo; noqw yaw Peter pep qátuhqat tuptsiwni'yuñqam nanaptaqe, hakimuy lōqmuy tāqatuy pañso ayatotaqw, pam qa sōwunit, pumuy amuminiqat puma nāwakna. ³⁹ Pahsat pu Peter nakwsuqe, pumuy amumuma. Noqw ōviy pam pituqw, puma put tupatsmiq wupnaya; noqw sohsoyam koñnanalvut okiw put aqlap hoñqe, tsaykikahkañw nāt Dorcas pumuy amumum qátuhqe kwakwsat, pu yūyuwsit yukuhtaqat puma put aw matamintota. ⁴⁰ Noqw pay Peter pumuy sohsokmuy pañqw ipwat, tamōtswunuptut nāwakna; nit pahsat put tokoyat aw namtōkt pañqawu: Tabitha, qatuptuu. Noqw pam pōsiy púruknaqe, Peter túwahqe, pahsat qatuptu. ⁴¹ Noqw pam put aw māvuyaltiqe, wunuptsinaqe, God sinomuyatuy koñnanalvutuy enañ wáñwayhqe, pumuy put āawna, kurs pam taytaq'ō. ⁴² Noqw i' yantaqa Joppat añ ahsupoq nanaptiwhq, kaysiwhqam Tutuyqawhqat aw tütuptsiwa. ⁴³ Noqw Peter Joppat ep hakiy pūvukat pōhiwantaqat Simon amum wūhakis qatu.

10

Peter and Cornelius

¹ Noqw hak tāqa Cornelius yan mǎtsiwhqa, tsivót-sikip sunat solāwamuy Italian-sínomu yan túñwantiwyaqamuy amumi moñwi, Caesareat ep ki'ta. ² Pam hak pās unañway qatu; noqw sohsoyam timat put amum God kaptsi'yuñwa; pu pam hihta himuy akw sinmuy paañwankañw, sutsep God aw nāwakinma. ³ Pam hak tāwat atvelpeniqwhaqam pas suyan tūawtaqw, God hoñviayaat put aw pákihqe, aw pañqawu: Cornelius. ⁴ Noqw pam put aw yórikqe, tsawnaqe, pañqawu: Ya hímuu, Tutuyqawhqa? Noqw pam put aw pañqawu: Uhnawakinpi, pu uhnuoktutmala ōmi yayvaniwhq, God put soon suhtokni. ⁵ Noqw ōviy um hakimuy tahtaqtuy Joppat aqw ayataqw, hakiy Simon, Peter yan piw mǎtsiwhqat, wáñwayyani. ⁶ Pam hakiy pūvukat pōhiwantaqat Simon amum qatuqw, put kíat pātuwaqatsit qalaveq wunu. Ason pam hin hintaniqat ūmi pañqawni. ⁷ Pu ōviy hoñviaya Cornelius aw yuaaykuqa ahpiniqw, pam lōqmuy kiy ep tumal'aymuy wáñwayi, pu solāwam put enem hihtayaniqe sutsep aw maqaptsi'yuñqamuy amuñaqw hak God kaptsi'taqat

solāwa pīwu. ⁸ Nihqe pam pumuy sohsok iit āawnat, Joppat aqw hōna. ⁹ Noqw qavoñvaqw puma aqwayaqe, kīmi hayiñwni'wisq, Peter nāwaknaniqe tāwanasave kits'omiq wūvi. ¹⁰ Noqw pas pam tsōnmokqe, as hihta nōsniqey antaqw, nāto novalalwaqw, pam pay sawitogwhinhti; ¹¹ Nihqe ōmi hōtsíltiqw tuwaqw, añqw himu wuyaqmōtsapueway nālōvaq tsukuveq som'iwkañw put aw hawtoqe, tutskwami hāwi. ¹² Noqw sohsoy hihtu tūwaqatsit añ nālōq hokay'yuñqam put ep íniwyuñwa, pu tūtuvosiptu, pu hihtu hoyoyotinumyaqam pīwu, pu masay'yuñqamu. ¹³ Noqw hakiy tōnaat put aw pañqawu: Wunuptuu, Peter, um qōye' nōsni. ¹⁴ Noqw Peter pañqawu: Sóoni, Tutuyqawhqa; taq nu qa haq hihta pay qa pas hihtanihqat, pu qa powaiwtaqat nōsa. ¹⁵ Noqw hakiy tōnaat piw put aw pañqawu: God hihta powataqw, pam pay qa pas hímunihqat um qa pañqawni. ¹⁶ Noqw i' pāyis panhtiqw, himu mōtsápueway ahoy ōmiq haqami wūvi. ¹⁷ Noqw Peter hihta tuawyorikqey mātaq kurs pam hímunihqat pan wūwantaqw, ima tahtaqt Cornelius añqw ayatiwyaqam Simon haqam ki'taqat hakimuy tūviñtotaqe, ihkaqe nōyaknit aw hōtsíwhpeq hōñi, ¹⁸ Nihqe sen hak Simon, Peter yan piw mātsiwhqat, pep qátuhqat tūviñlalwa. ¹⁹ Noqw nāt Peter tuawyorikiy añ wūwantaqw, Qahováriwtaqa Hikwsi put aw pañqawu: Meh, hakim pahyom tahtaqt uñ hepnumya. ²⁰ Oviy um wunuptut hāwe', amumumni qa hin wūwankañwo; pay nu pumuy añqw hōna. ²¹ Pahsat pu Peter hakimuy Cornelius añqw put aw ayatiwyaqamuy amumi hawqe, pañqawu: Taay, pay uma nuy hepnumya; sen hihta ōviy uma ōki. ²² Noqw puma pañqawa: I' Cornelius tsivót-sikip súnatnihqamuy solāwamuy amumi moñwi God añqw hoñviayat pas hímunihqat ahpiy navota, yaw pam uñ kiy aw wánwaye', uñ hin lavayhtiqw, put aw tūqaytaniqat hoñviaya put aw pañqawu. Pam tāqa súanta, pu God kaptsi'ta, pu Jew-sinmuy sohsokmuy amuhpiy aw lomanavotiwta. ²³ Pahsat pu pam pumuy tañataqe pās oya; pu qavoñvaqw pumuy amumum aqw'a; noqw haqawat tuptsiwni'yuñqam Joppat añqw put ámumya. ²⁴ Pu ōviy qavoñvaqw puma Caesareat ep ōki. Noqw Cornelius pumuy nuhtaytaqe, kurs sinomuy-nikañw pu añ pas kwatsmuy tsovala. ²⁵ Noqw Peter aw pakitoqw, Cornelius ahsawvaqe, atpipo tamōtswunuptut, pas put hihtata. ²⁶ Noqw pay Peter put wunuptsina, pañqawkañwo: Wunuptuu, pay nu piw un sino. ²⁷ Pu ōviy pam put amum yuaatakañw, aw pakiqw, sinom kaysiwhqam tsovawta. ²⁸ Noqw pam pumuy amumi pañqawu: Pay pi uma navoti'yuñqw, soon as hak Jew-sínonikañw ayam supwat hihtuy sinmuy amu'puñalñwu, piw

amuminiñwu. Noq̄w pay nu' qa hakiy pay qa hímuniñqat, pu qa powaiwtaqat pañqawlawniqat God inumi pañqawu. ²⁹ Noq̄w òviy nu qa rohomnumt, panis nuy wiktamayaq̄w, pay nu añq'ò; noq̄w hinoq̄w pi uma nuy wánwayya? ³⁰ Noq̄w Cornelius pañqawu: Nālòtok nu pew pahsavohaqam napwalni'taqe, tāwat atvelpetiq̄w nu ikiy ep nāwaknaq̄w, hak tāqa talqaq̄salqat yuwsì'kañw inutpip wunuptu; ³¹ Nihqe pañqawu: Cornelius, uhnawakinpi navotniwa; noq̄w God soon uhn-uoktutmalay suhtokni. ³² Um òviy Joppat aq̄w hakimuy ayataq̄w, hakiy Simon, Peter yan piw mātsiwhqat, wánwayyani. Pam hakiy pūvukat pōhiwantaqat kīyat ep qatu, pātuwaqatsit qalaveq'a; ason pam pite', ūmi hin lavayhtini, kita. ³³ Noq̄w òviy nu qa sōwunit uñ wánwayi; noq̄w um súanhtiqe pitu. Noq̄w òviy hapi itam sohsoyam yep God atpip yēse, hin pam ūmi tutaptaqat sohsok nanaptaniqee.

Peter's Speech

³⁴ Pahsat pu Peter lavayhtiqe pañqawu: Pay kurs pas suyan God qa sinonuiña. ³⁵ Pay kurs pas sohsokmuy hihtuy sinmuy amuñaq̄w hak haqam put kaptsi'kañw súanhinmaqa put aw súantañwu. ³⁶ God hapi Israel-sinmuy amumi lavayiy távihqe, Jesus Christ ahpiy namivöhikiwuy yuaata. (Pam hapi sohsokmuy amumi tutuyqawi.) ³⁷ Pay uma put lavayit navoti'yuñwa. Ura John kūyit akw tuvoylatiwyaniqat nuhtumi yuaataq̄w, pahpiy pam lavayi Galileet añq̄w hoyoyoykukañw, Judeat añ ahsupoq̄ yuaatiwa. ³⁸ Ura God Nazareth añq̄w tāqat Jesus Qahováriwtaqat Hikwsit akw tuvoylataqe òqalmaqa. Ura pam sinmuy amuhpa' lolmat tumalay'numa, pu Nukpanat ahpiy sóon'iwyuñqamuy sohsokmuy powatima, God put ámunniq̄w òviy'ò. ³⁹ Noq̄w pam Jew-sinmuy tutsqwayamuy epnikañw, pu Jerusalem epeq hihta tumaltaqat itam hapi sohsok aw yóriki'yuñqe, navoti'yuñwa; noq̄w pay sinom himutskit ep put hahyaqe nīnaya. ⁴⁰ Noq̄w God pāyis talqat ep put ahoy tātaynaqe, put susmatakpuva mahtakna, ⁴¹ Nikañw pay qa sohsokmuy sinmuy amumii, pay hakimuy añwu pay God namorstagey pumuy amumii, itam put tuawi'yuñwniqat òviy'ò. Noq̄w itam put mokiwuy añq̄w ahoy tātayh̄qat atsva put amum nōnova, pu hikwya. ⁴² Noq̄w yaw itam sinmuy amumi put yuaatotaniqat pam itamuy ayata, pay yaw pas pam imuy yesqamuy, pu so'pumuy hinwat yukunaniqey God ahpiy aw taviwhqat itam yuaatotaniqata. ⁴³ Noq̄w put hapi sohsoyam God lavay'aymat yuaatotaqe pañqaq̄wa, yaw hak put aw tupsiwhq, put qaanhtipuat Jesus natñwaniyat akw put ahpiy ayo yukiwmantani.

The Gentiles Receive the Holy Spirit

44 Noqw nāt Peter yan yuaataqw, pay Qahováriwtaqa Hikwsi lavayit nanaptaqamuy sohsokmuy amumi pitu. 45 Noqw Jew- sinmuy amuñaqw tuptsiwni'yuñqam Peter amum ökihqam hin kurs wūwaya, Qahováriwtaqa Hikwsi qa- Jew- sinmuy amumi enañ noiwhq'ö. 46 Puma hīihtuy sinmuy amuhkwa yuaatotage, God pas hihtalalwaqw amumi tūqayyuñqee. Pahsat pu Peter lavayhtiqe pañqawu: 47 Ya hak imuy kūyit akw tuvoylatiwyaniqw imuy amumi u'tani? Pay pi puma piw itamun Qahováriwtaqat Hikwsit makiwya. 48 Pu puma Tutuyqawhqat natñwaniyat añ kūyit akw tuvoylatotiniqat pam amumi pañqawu. Pahsat pu pam hihsavo pumuy amumum qátuniqat puma put aw nānawakna.

11

Peter's Report to the Church at Jerusalem

1 Noqw yaw qa- Jew- sinom nuhtum God lavaiyat kwusuyaqat ayaiwyuñqam, tuptsiwni'yuñqamuy amumum Judeat ep yesqam nanapta. 2 Noqw Peter Jerusalem aqwniqw, Jew-sinmuy amuñaqw tuptsiwni'yuñqam put aqw hiñqawqae, 3 Pañqaqwa: Yaw um qa- Jew- sinmuy amumi pákihqe, amumum nōsa. 4 Noqw Peter pumuy amumi lavayhtiqe, añqaw hin hiniwhtiqat nānañk pasiwtaqat pumuy amumi tuawi'tage, pañqawu: 5 Ura nu kitsókit Joppat ep qátukañw nāwakna; nihqe nu sawitoqhinhtiqe tuawyorikq, himu wuyaqmötsaput antaqa tsutskuy epeq sómiwkañw önaqw hawtoqe, pas inumi pitu. 6 Noqw nu aw yórikqe, pás tātayhq, pi tūwaqatsit ep hihtu popkot nālöq hokay'yuñqam put ep iniwyuñwa, pu tūtuvostiptu, pu hihtu hoyoyotinumyaqamu, pu masay'yuñqamu. 7 Noqw nu hakiy tōnayat navotq inumi pañqawu: Wunuptuu, Peter, um qōye' nōsni. 8 Noqw nu pañqawu: Sóoni, Tutuyqawhq; taq nu qa haq hihta pay nāp hihta, pu qa powaiwtaqat nōsa. 9 Noqw öveqatsit añqw hakiy tōnaat inumi piw pañqawu: God hihta powataqw, pay pam qa pas hímunihqat um qa pañqawni. 10 Noqw pāyis panhtiqw, pay sohsoy piw ömiq láñakniwa. 11 Noqw pahsat pay kurs hakim pahyom tahtaqt Caesareat añqw inumi ayatiwyaqam nuy haqam kīve qátuhqat ep öki. 12 Noqw pay nu qa hin wūwankañw, pumuy amumumniqat Qahováriwtaqa Hikwsi inumi pañqawu. Noqw ima navay tuptsiwni'yuñqam inumum aqwya; noqw itam tāqat kīyat aw yuña. 13 Noqw yaw pam kiy ep hoñviayat aw yorikq, yaw pam wunukañw, put aw pañqawhqat itamuy āawna. Um hakimuy tahtaqtuy Joppat aqw ayataqw, hakiy Simon, Peter yan piw mātsiwhqat, wāñwayyani. 14 Ason pam uñ lavayit āawnaqw, um put akw ayo

yámakni, um'i, pu uhtimu, yaw hon'viaya put aw kita. ¹⁵ Noqw nu yuaativaqw, pay Qahováriwtaqa Hikwsi pumuy amumi pitu, ura mohti itamumi pítuhqey pan'i. ¹⁶ Noqw pahsat pu nu Tutuyqawhqat lavayiat u'na, ura itamumi pañqawu: Pay as pi John pas antsa kūyit akw tūtuvoylalawu; nīkañw uma hapi nāt it Qahováriwtaqat Hikwsit akw tuvoylatiwyani. ¹⁷ Noqw puma Tutuyqawhqat Jesus Christ aw tūtuptionsiwaqw, pep God hin itamuy put máqahqey, pay pan piw pumuy put maqa. Noqw ya nu hak hímunihqe God aw rohomnumni? ¹⁸ Noqw puma it nanaptaqe, pay qa hiñqaqwaqe, God pas hihtatotaqe, pañqaqwa: Noqw yaw kurs qa-Jew-sinom nāp tunatyay añqw lasye' yesniqat God piw amuñem pan yuku.

The Church at Antioch

¹⁹ Noqw hakim Stephen nīniwhqat ahpiy tūokiwsahsantivayaqw añqe' ahtsavalayaqam Phenicet aqw pahsavo öki, pu Cyprus aqw'a, pu Antioch aqw'a, nihqe pay Jew-sinmuy-sa amumi lavayit yuaatiwisa. ²⁰ Noqw pumuy amuñaqw haqawat tahtaqt Cyprus añqwyā, pu Cyrenet añq'ö; noqw puma Antioch epeq ökihqe, hakimuy Greek-sinmuy amumi yuaaykuyaqe, Tutuyqawhqat Jesus lavayta. ²¹ Noqw Tutuyqawhqat öqalaat pumuy amumumniqw, öviy kaysiwhqam tūtuptionsiwaqe, Tutuyqawhqat awwat lasya. ²² Noqw Jerusalem epeq Jesus aw tōnawtaqam it nanaptaqe, puma Barnabas Antioch aqw hōnaya. ²³ Noqw pam epeq pituqw, kurs God núokwaat pumuy amuhpa' tumalay'taqw, pam pan yórikqe, hahlayhtiqe, pas puma unañnaqw su'qawkañw Tutuyqawhqat aw hūrs'iwyuñwniqat pumuy öqalanta. ²⁴ Pam hak tāqa lolma, nihqe Qahováriwtaqat Hikwsit akw pās tuyqawiwta, pu qapēvewnit akw'a; noqw kaysiwhqam Tutuyqawhqat awwat sinototi. ²⁵ Pahsat pu Barnabas Saul heptoqe Tarsust aqw'a. ²⁶ Pu öviy pam put túwahqe Antioch ep wikva. Noqw pantaqat atsve puma Jesus aw tōnawtaqamuy amumum sūkw yahsañwuy añ pep tsotsvalqe, kaysiwhqamuy sinmuy tutuqayna. Noqw tuptionsiwni'yuñqam Antioch epeq susmohti Christian-sinom yan tūñwantiwya. ²⁷ Noqw ephaqam hakim God lavay'aymat Jerusalem añqwyāqe, Antioch epeq öki. ²⁸ Noqw pumuy amuñaqw haqawa Agabus yan mātisiwhqawunuptuqe, yaw tūwaqatsit añ ahsupoq wukotsönöstiniqat Qahováriwtaqat Hikwsit ahpiy pañqawu. Noqw pam pantaqa hakiy Claudius Caesar moñ'iwtaqw paniwhti. ²⁹ Pahsat pu tuptionsiwni'yuñqam tuptionsiwni'yuñqamuy Judeat epeq ki'yuñqamuy amumiq paañwnit o'yaniqey unañwtoti; hak hin hihta tuway'nume' pan hihta kuwahtimantani. ³⁰ Nihqe

ōviy puma panhtotiqe, Barnabas-nikañw, pu Saul pumuy añ pepeq wukw'a'yatuy amumiq put o'ya.

12

More Persecution

¹ Noqw ephaqam moñwi Herod Jesus aw tōnawtaqamuy haqawatuy hintsanniqe amumi may'ta, ² Nihqe pam John pāvayat James sipwuvahpit akw nīna. ³ Noqw kurs pam panhtiqe, Jew- sinmuy unañwve hinhtiqey navotqe, pahsat piw Peter ñuaniqey anhti. (Noqw qapekén'oyiwhput ep nōviwniqat aw pitsíwiwta.) ⁴ Pu ōviy pam put núahqe, sivikimi pánahqe, solāwamuy nālöp nānalōqmuy tōnawtaqamuy amumi put mātavi, put tūtuwalaniqat ōviy'o, ason pay pas Amutsva Yūmosanihqat ep nóviwniqat yukiltiqw, pep pu sinmuy amumi put hóroknaniqey tunatyawtaqee. ⁵ Noqw ōviy puma Peter sivikive pani'yuñwa. Noqw Jesus aw tōnawtaqam put eñem God aw nāwakintotaqe qa nātusi'yuñwa.

Peter Set Free from Prison

⁶ Pu Herod qāvo put hóroknaniqey ep mihiqw, Peter lōqmuy sivanamiqlölöt akw sómiwkañw lōqmuy solāwatuy amuhtsava pūwi; noqw tuwalan'a'yat ihpaq tūtuwala. ⁷ Noqw meh, Tutuyqawhqat hoñviayaat pituqw, sivikive sohsovik tālawva; noqw pam Peter sutsñaqwat pálaknaqe, put tātaynat, aw pañqawu: Suqtuptuu. Noqw sivanamiqlölö put māyat añqw löhö. ⁸ Noqw hoñviaya put aw pañqawu: Kwewhtat totsvakii; noqw pam panhti. Pu pam pañqawu: Um usíhtat, inuñkni. ⁹ Noqw pam yámakqe put añk'i; nihqe pay pas antsa hoñviaya put pantsanhqat pam qa suyan navoti'ma; suhpan pay tūawtaqey pam wūwanma. ¹⁰ Noqw puma mohpeq tūwalaqamuy-nikañw pu amuñk tūwalaqamuy amuhpiy ruhpaqqe, kīmi hōtsíwat aqw sivauutspit aw pituqw, pam nāp amumi hōtsílti. Noqw pam pañqw yámakqe, haqe' kiskat añ yamakq, pahsat pu hoñviaya put añqw ahpuy'o. ¹¹ Noqw Peter suyan unañwtiqe pañqawu: Pu' hapi nu pas suyan navoti'taqw, pay kurs pas antsa Tutuyqawhqa hoñviayay ayataqe, nuy Herod māyat añqw ayo tavi, pu Jew-sinom nuy hintsatsnayaniqey tunatyawyuñqat añq'ö. ¹² Pu ōviy pam it añ pās wūwaqe, pahsat pu hakiy John, Mark yan piw mātsiwhqat yuyat Maryt kīyat aw'i, noqw kaysiwhqam pep tsovawkañw nānawakna. ¹³ Noqw Peter ihkaqe nōyakiwtaqat ep hōtsíwat aw pōññöykinaqaw, hak māna Rhoda yan mātsiwhqa put aqw kuyvato. ¹⁴ Nihqe pam Peter tōñayat māmatsqe, pas hin unañwtiqe aqw qa hōtat, ahpami wárikqe, Peter hōtsíwhpeq wúnuhqat pumuy āawna. ¹⁵ Noqw puma aw pañqaqwa: Um qa

navoti'numa. Noqw pam qatūqaykañw, pas antsa Peter pep wúnuhqat amumi pañqawu. Noqw pahsat puma pañqawu: Pay soon qa put tumalay'maqa hoñviayani. ¹⁶ Noqw pas Peter pönöñöytoynaqw, òviy puma aqw hõtayaqe, put aw tātayyaqe, pas hin unañwtoti. ¹⁷ Noqw pay puma qa hiñqawaniqat pam amumi māmasaqw, pahsat pu Tutuyqawhqa hin put sivikiñaqw hóroknaqat pam pumuy amumi lalvaya; nihqe pañqawu: Uma iit yantaqat James aw tūawwisni, pu tuptsiwni'yunqamuy amumii, kita; nit pañqw ahpiyinihqe haqamiwat aw'í. ¹⁸ Pu òviy panis tālawvaqw, pas solāwam hin unañwtoti, Peter kurs haqaminiqw òviy'ò. ¹⁹ Noqw as Herod put hept, qa túwahqe tūtuwalaqamuy amumi put ep hēva; nihqe pay pas puma so'niqat pañqawu. Panhtit pam Judeat añqw Caesareat aqwnihqe, pepeq huruhti.

The Death of Herod

²⁰ Noqw Herod Tyre-nikañw pu Sidon ep sinmuy amumi hihta ep qayan unañway'ta; noqw puma sun unañway put aw òkihqe, hakiy pas moñwit tumalay'taqat Blastus yan mātsiwhqat pan unañwtoynayaqe, puma nānami qahin unañway'yuñwniqat moñwit aw nānawakna, puma pep tutskwat ep sinom moñwit tutskwayat añqw nōnovaqe òviy'ò. ²¹ Noqw hisat aw talōñvaqw, Herod pavan pas moñwyuusi'kañw moñw'atsveway ep qatuptuqe, pahsat pu sinmuy amumi pavan pas lavayhtuwiy pan yuaayku. ²² Noqw sinom sáakmaqe pañqawu: Pas pam pavan hihta tōnaata, qa sínota. ²³ Noqw pahsat pay Tutuyqawhqat hoñviyaat put wuvahta, pam God qa hihtataqw òviy'ò; noqw pam āvutiqe sūlawhti. ²⁴ Noqw tuwat God lavayiat òqawhtaqe, suyhtsepñwat añqe' kúrukiwma. ²⁵ Noqw Barnabas Saul amum hin ayatiwhqey yúkuhqe, hakiy John, piw Mark yan mātsiwhqat wikkañw, Jerusalem añqw ahoy pitu.

13

Barnabas and Saul Chosen and Sent

¹ Noqw Antioch epeq Jesus aw tōnawtaqamuy amuñaqw hakim God lavay'aymat yēse, pu tūtutuqaynayaqamu, i' hak Barnabas, pu Simeon Niger yan tūñwantiwhqa, pu Cyrenet añqw hak Lucias; pu Manaen, Moñwi Herod amum wuñwqa; noqw Saul. ² Noqw nāt puma Tutuyqawhqat aw okiwlalwakahkañw, nānapwalaqw, Qahováriwtaqa Hikwsi amumi pañqawu: Nu Barnabas-nikañw pu Saul hihta tumalat aw pumuy wáñwayhq, uma pumuy inuñem ayo taviyani. ³ Noqw puma nānapwalaqe, amuñem nānawaknat, pumuy gōtōmi matyawyat, pahpiy pumuy lālayya.

In Cyprus

⁴ Noqw òviy puma Qahováriwtaqat Hikwsit ahpiy ayatiwhqe, Seleuciat aw'i, nit pañqw pu pāvaqe Cyprus aqw'a. ⁵ Noqw puma Salamis ep pítuhqe, Jew-sinmuy tsotsvalkiyamuy ep God lavaiyat nuhtumi yuaata. Noqw puma John tu'sawwiknuma. ⁶ Noqw puma it tutskwat pānaqw kuytaqat añ ahsupoq nankwusaqe, Paphos aw òkihqe, hakiy Jew-sinot Bar-Jesus yan mātsiwhqat tutwa. Pam hak tuhisay akw tūhintsakni'ta, pu God lavay'ayaatnihqey pan atsáy'ta. ⁷ Pam hak pep tutskwat aw moñw'iwtaqat, Sergius Paulus, pas qa ūnat amum hinnuma; noqw moñwi Barnabas Saul enañ wánwayhqe, God lavaiyat navotniqey nāwakna. ⁸ Noqw hak Elamus tuhisa (put natñwaniat Tuhisa i'nihqe pam'i) pumuy amumi rohomhtiqe, moñwit lomatuwit aw tuptsiwnit añqw ayo lasnaniqey anhti. ⁹ Pahsat pu Saul (piw Paul yan mātsiwhqa) Qahováriwtaqat Hikwsit akw tuyqawiwkañw put aw taynumt, ¹⁰ Aw pañqawu: Is ohi, um hak sohsok unatwit, pu nukpantuwit akw ahsaliwtaqa, Nukpanat tíata, sohsok súantsakpit tuwqaata! Ya pas um soon Tutuyqawhqat haqe' suan pöhtaviyat nukushintsahsanqey qe'tini? ¹¹ Taay, Tutuyqawhqa hapi ūmi may'ta; noqw uhposi qatālawvaqw, um hihsavo tāwat qa tuway'tani. Noqw pahsat pay put añ himu pamös'ohpoqw, pōsiat qatālawva. Noqw as hak put ñuy'maniqat òviy pam añqe' may'numa. ¹² Pahsat pu moñwi hin hiniwhtiqw yórikqe tuptsiwa, hin Paul put Tutuyqawhqat tutuqaynaqat ep kātuqaytaqe òviy'o.

In Antioch of Pisidia

¹³ Noqw Paul suñwámuy amumum Paphos añqw ahpiynihqe, pāvaqe Pamphiliat ep Pergat aw pitu; noqw John pumuy mātapt, ahoy Jerusalem aqwhaqamii. ¹⁴ Noqw puma Pergat añqw ahpiynihqe, Pisidiat ep Antioch aw pítuhqe, nasuñwintalönnit ep tsotsvalkimi pakit, ep qatuptu. ¹⁵ Noqw hak tutavot añ-nikañw pu God lavay'aymuyatuy pēniyamuy añ tūnwantaqe yukuqw, tsotsvalkit ep momñwit pumuy amumi hakiy ayatotaqe pañqaqwa: Uma tāqat itahsinomu, uma sinmuy amumi hihta lavayhte', öqalanik panhtini. ¹⁶ Pahsat pu Paul wunuptut, amumi māmasat, pañqawu: Uma Israel-sinom tahtaqtu, pu uma itamun God aw nāwakinwisqamu, kurs uma inumi tuqayvastotani. ¹⁷ I' hapi Israel-sinmuy aw yantaqaam God hakimuy itanamuy namorstaqe, pumuy pas pavan sinota, nāt puma haqam Egypt epeq hinnumyaq'ö; nihqe öqalay pas qaöwíhintaqat akw pumuy pañqw nõñakna; ¹⁸ Nihqe lõp sunat yahsañwuy pahsavohaqam qayēsiwhpue pumuy qatsiyamuy añ maqsonlawu. ¹⁹ Nihqe pam Chanaan tutskwat ep tsañe'sikipwat hihtuy sinmuy kīqötaqe, tutskwayamuy

sinomuy amumi noa. Noq̄w puma hihta navöewakw antaqat akw tutskwat nāhuyta. ²⁰ Pantaqat atsve pu' pam pumuy amumi qaqlhtaqtuy moñw'oya, sunat-sikip sunat-nikañw añqw lōp sunat pakwt sihkay'taqat (450) yahsañwuy pahsavohaqamii, lavay'ayay Samuel aw pahsavoo. ²¹ Pantaqat añk pu' puma hakiy pas moñwit moñwí'yuñwñiqey tuñlayhtoti. Noq̄w God hakiy Kish tiyat Saul yan mātsiwhqat, Benjamin ahpiyvinihqat, pumuy amumi moñwtavi, lōp sunat yahsañwuy pahsavoo. ²² Nit pu pam put moñwqenit añqw ayo távihq̄e, hakiy David pumuy amumi moñwtavi; nihq̄e put pam yan lavayhti: Pas nu Jesset tiyat David iunañwve hintaqat tuwa; noq̄w pam sohsok itunatyay añ aw antsanni. ²³ It tāqat hapi ahpiyviyatuy amuhpiy God Israel-sinmuy Ayo Oyaniqat wunuptsina, it Jesus, hin lavayhti q̄ey pan'i. ²⁴ Nāt pam qa pituq̄w, hak tāqa John yan mātsiwhqa sohsokmuy Israel-sinmuy amumi yuaataq̄e pañqawu: Uma umuhtunatyay añqw ayo lasye', kūyit akw tuvoylatotini. ²⁵ Noq̄w pam ayaway añ kuyvani'maq̄e pañqawu: Uma ka nu God lavay'ayaat pas hímuniqat pan wūwantota. Nu qa pam'i. Noq̄w pay nāt suhka añqw inuñki; noq̄w soon nu yan'ewaynikañw pay ñas'ew put tōtsiyat ñahni, John amumi kita. ²⁶ Uma tahtaqtu, isinomu, Abraham natkomatu, pu uma itamun God aw nāwakinwisqamu. Nu pu' umuy hin ayo nõñakniqat umuy āawnani. Put lavayit nu umumi mātapni. ²⁷ Jerusalem epeq ki'yuñqam moñwímuy amumum Jesus qa māmatsya. Nihq̄e õviy God lavayiyat aw antsanyaq̄e put tūvaya, puma pi put lavayit qa mātsi'yuñq̄e, nāmahin pi añsakis nasuñwintalõnnit añ God lavay'aymuyatuy lavayiyamuy añqw hak pumuy amumi añ as túñwantañwuniq'õ. ²⁸ Puma put mokniq̄ey hihkay'taqat kurs hin pas antsa pañqaq̄wani. Nikañw puma Pilate put nīnaniqat aw qatūqayya. ²⁹ Ura tutuvenit añ puma pan put hintsatsnaniqat pan pey'ta. Noq̄w puma yan tutuvenit an sohsok hinhtotiq̄w, hakim nahoylehtsit añqw put hawnayat, tuamhtuhsõmiq̄ put panaya. ³⁰ Noq̄w God mokiwuy añqw put ahoy tātayna. ³¹ Noq̄w hakim tahtaqt put amum hinnumya, Galileet añqw Jerusalem aq̄w pahsavoo. Noq̄w pam ahoy tātayhq̄, puma wūhakis tālat añ put aw yorstota. Nihq̄e puma hapi hin yórikyaq̄ey sinmuy amumi tuawi'yuñwa. ³² Noq̄w itam hapi it lomatuawit umuy āawnaniq̄e õviy pitu. Ura God itanamuy amumi hin pasiwnaq̄ey ³³ Pu' hapi itamuy pumuy tímuyatuy itamuñem put añ aw antsana, Jesus ahoy tātaynaq̄e. Ura tāwit mohti'maq̄at añknihqat añ yan pey'ta: Um hapi Itii. It talõnvaqat ep hapi nu únaniwhiti, yan'i. ³⁴ Pu God mokiwuy añqw put ahoy tātaynaq̄e pāpu qa hovahtiniqat lavayhti q̄e, yan hiñqawu: Nu David pas suyan õkwatuwniq̄ey

put aw pasiwnaqey pan nu uñem yúkuni. ³⁵ Yantaq̄w hapi ōviy ura pam piw suk̄w tāwit añ pañqawu: Um soon Uhtumal'ayay Qahováriwtaqat hovahtiniqat nakwhanani. ³⁶ David pi God tunatyayat ahpiy qatsívaptsiy ep apitiqe, mokqe, namuy amumum taviwa, nihqe hovahti. ³⁷ Noq̄w God it tāqat hapi ahoy tātaynaq̄w, pam qa hovahti. ³⁸ Noq̄w ōviy uma it nanaptani, tahtaqtu, isinomu: It tāqat hapi ahpiy God itamumi pōhi, itahqaanhtipuy ep'e. ³⁹ Ura Moses tutavoyaat kurs hin itahqaanhtipuy itamuhpiy ayo yúkuni. Nikañw kurs itam Jesus aw tūtuptionsihq, pam sohsok put itamuhpiy ayo yúkuni. ⁴⁰⁻⁴¹ Ura God lavay'aymuyatuy pēniyamuy añ yan pey'ta: Kurs huvam yórikyaa, hihta añ tutsiw'unañway'yuñqamu. Nen uma kātayunwt, sұлawhtini. Nu hapi umuhqatsiy ep hihta hintsakni; noq̄w soon uma put tūtuptionsiwani, nāmahin pi as hak umuy put āwintani. Taay, noq̄w ōviy uma tunatyaltotini; taq nāphisat sen uma put lavayit an sұлawhtini. ⁴² Noq̄w pam lavayyukuq̄w, Jew-sinom tsotsvalkiñaq̄w nōnakq, pay ayo'wat nasuñwintalōnnit ep piw Paul amumi yuaataniqat qa-Jew-sinom nānawakna. ⁴³ Noq̄w tsovawtaqam nāmatatveq̄w, kaysiwhqam Jew-sinom-niqw pu pumuy amún tuptionsiwni'yuñqam Paul-nikañw, pu Barnabas pumuy amuñkya; noq̄w puma pumuy amumi yuaaykuqe, God nuokwayat añ yūmosa hinwisniqat añ ōqalanta. ⁴⁴ Pu ayo'wat nasuñwintalōnnit aw pituq̄w, pēp pas sohsoyam kīve ki'yuñqam God lavayiyat aw tūqayyuñwniqe tsovalti. ⁴⁵ Noq̄w Jew-sinom qaan'ewakw hintaqamuy sinmuy amumi yórikyaqe, pay qa tsuyhtiqe, Paul hihta lavayhtiqtat ehpewi nānaphin yuaativaya. ⁴⁶ Pahsat pu Paul Barnabas amum a'nō unañwtiqe pañqawu: Pay as pi God lavayiat kurs hin qa umumi mohti yuaatiwni; noq̄w pi uma put nahpiy tūvayaqe, qatsit qa so'taqat qa hihkay'yuñqey pan nāyukunayaq̄w, ōviy itam hapi qa-Jew-sinmuy amumiwat yuaatani. ⁴⁷ Pi pan hapi Tutuyqawhqa itamumi tutapta pi pam Jesus yan lavayhtiqtat pañqawu: Um hapi qa-Jew-sinmuy amuñem tālaniqat nu uñ ayata, tūwaqalvoqhaqami yesqam sinom uhpiy ayo nōñakiwniqat ōviy'o. ⁴⁸ Noq̄w qa-Jew-sinom it nanaptaqe, hahlaykahkañw God lavayiyat pas hihtatota; noq̄w hakim hihsa'nihqam qatsit qa so'taqat aw himuy'vayaniqey namorstiwayaqam tūtuptionsiwa. ⁴⁹ Noq̄w Tutuyqawhqtat lavayiat pep tutskwat añ ahsupoq yuaatiwa. ⁵⁰ Noq̄w pay Jew-sinom pavansinmuy tahtaqtuy, pu ima momoyam God pas kaptsi'yuñqamuy hin unañtoynayaqe, Paul-nikañw pu Barnabas pumuy okiwsahsantivaya, nihqe tutskway añq̄w pumuy lālayya. ⁵¹ Noq̄w puma kuhkuy añ qōat pumuy amunkiwakw tsatswit, Ico-nium aq̄w'a. ⁵² Noq̄w Antioch ep tuptionsiwni'yuñqam yūmosa

hahlayya, pu Qahováriwtaqat Hikwsit akw tuyqawiwuyunwa.

14

In Iconium

¹ Noq̄w puma Iconium ep Jew-sinmuy tsotsvalkiyamuy aw nāma pákihqe, pas pavan yuaataq̄w, ōviy kaysiwhq̄am Jew-sinom Greek-sinmuy amumum tūtuṭsiwa. ² Noq̄w pay qa tuṭsiw̄ni'yuñq̄am Jew-sinom qa-Jew-sinmuy hin unañwtoynayaqe, añ tuṭsiw̄ni'yuñq̄amuy amuhpewi pumuy qalomáwunw̄nitoȳnaya. ³ Noq̄w ōviy puma pep wūyavo qátuhqe, Tutuyq̄awh̄qat aw yan̄kañw, qa tuhtuskañw yuaata; noq̄w pam lavayi put núokwayat yuaataqa pas antsanih̄qat Tutuyq̄awh̄qa mahtakni'ta, pumuy māyamuy ahpiy kātatayh̄pit hihta tuawi'yuñq̄at hintsakq̄ee. ⁴ Noq̄w kive sinom nātsiki, p̄etu Jew-sinmuy amumumyaq̄w, pu p̄etu ayaiwtaq̄amuy amumumya. ⁵ Noq̄w qa-Jew-sinom-niq̄w, pu Jew-sinom, moñw̄imuy amumum pumuy okiwsasnaniq̄ey, pu tatatup̄n-inayaniq̄ey pasiwnaya. ⁶ Noq̄w ayaiwtaq̄am put navotq̄e Lyconiat ep kitsókituy Lystrat-nit pu Derbyt pumuy aw wāya, pu ahpiy ánan'ik tutskwat aw'i, ⁷ Nihqe pañ puma lomatuawit yuaatinuma.

In Lystra

⁸ Noq̄w hak tāqa Lystrat ep qatu; pam hak kukveq hinq̄e qa hisat nakwsu, pay yaw pas pam pan̄kañw tihtiwa. ⁹ Noq̄w Paul yuaataq̄w, i' tāqa put aw tūq̄ayta. Noq̄w Paul put aw-sa taykañw, qalapsiniwniq̄ey qap̄ēvewnaq̄at put aw túwahqe, ¹⁰ Pahsat put aw a'nō pañq̄awu: Wunuptuu, kita; noq̄w pam suñwnuptut nakwsu. ¹¹ Noq̄w Paul pep put hintsanq̄w, sinom aw tātayyaqe, pahsat pu Lyconiat ep sinmuy amuhkwa a'nō pañq̄aq̄wa: Kurs itam h̄ihihtuy amuhpa' nāwakinwisq, puma sinmuy amún tokoy'kañw itamumi hāwi, kitota. ¹² Nihqe puma Barnabas Jupiter yan tuñwāya, nit Paul Mercurius yan'i, pamwa pas yuaataq̄w ōviy'o. ¹³ Pahsat pu kitsókit hōtsíwhpeq Jupiter awwat moñwi wakastahtaq̄tuy tsamkañw, sinnōlat hōtsíwhpeq kívahqe, as sinmuy amumum ayaiwtaq̄amuy amumi hom'oȳni. ¹⁴ Noq̄w ayaiwtaq̄am Barnabas pu Paul puma put navotq̄e nahpa' yuwsiy tsikat sinmuy amuhpa' wawarstinumkañw, ¹⁵ A'nō pañq̄awnuma: Soh, tahtaqtu, Ya uma hinoq̄w yanhaq̄am hintsatska? Pay itam piw sínotnikañw umuntaq̄at unañway'ta, nihqe uma it āan'ewakw añq̄w it God taytaq̄at aw lasyaniq̄at itam umumi yuaata, ōveqatsit, pu tūwaq̄atsit, pu pātuwaq̄atsit-nikañw pu añhqe sohsokmuy hihtuy yesq̄amuy yúkuh̄qat aw'i. ¹⁶ Pay as pi pam hisatñahaq̄aw añ sohsokmuy nanāpwatuy sinmuy tuwiy

añ hinwisniqat aw noi'ta, ¹⁷ Nikañw pam hak hímunihqat himu put tuawi'taniqat pam ayo qa yúkuhqe òviy lolmat hintsaki, nihqe itamuñem òñaqw yoknañwu, pu itamuñem tal'añwnawit hihta aniwnañwu, nen itah'unañway nòsiwhqat, pu hahlayhpit akw hahlaytapnañwu. ¹⁸ Yan puma hiñqawkañw hihinhaqam pumuy ánwutaqw, òviy puma pumuy amumi qa hom'o'ya. ¹⁹ Noqw hakim Jew-sinom Antioch añqw-nikañw pu Iconium añqw òkihqe, sinmuy hin unañwtoynayaqe, Paul tatatupya; nihqe kinañw put haqami lölökintota, mokqat wūwayaqe òviy'o. ²⁰ Noqw tuptsiwni'yuñqam okiw put aw nòyakiwkahkañw añ hoñqw, pam wunuptuqe kímii. Nihqe qavoñvaqw pam Barnabas amum pañqw Derbet aw'i,

The Return to Antioch in Syria

²¹ Nihqe puma pep kitsókit ep nuhtumi lomatuawit yuaataqe kaysiwhqamuy tutuqaynat, ahoy Lystrat aw'i, pu Iconium aw'i, pu Antioch aqw'a; ²² Nihqe tuptsiwni'yuñqamuy unañwayamuy hürs hõñinmakañw, puma qapēvewnit añ yūmosa hinwisniqat pumuy òqalanma, nāmahin pi as puma put ep kānanvotyaniq'ò. Pi pan hapi itam God moñwtunatyayat aw yuñni, amumi kita. ²³ Pu puma Jesus aw tōnawtaqamuy amuhpa' ahsupoq nakwsuqe, hakim pumuy wukw'aymatniqat añ pumuy oyahtat, napwalni'kañw, nāwaknaqw, Tutuyqawhqat aw pumuy mātavi, hakiy aw tuptsiwyaqat aw'i. ²⁴ Pu puma Pisidiat añ kuyvaqe, Pamphyliat ep pitu. ²⁵ Nit puma Pergat ep lavayit nuhtumi yuaatat, pahpiy Attaliat aqw'a. ²⁶ Nit pañqw pu puma pāvaqe Antioch aqw'a. Pañqw ura puma God núokwayat aw mātaviwa, it tumalat pu' añ kuyvaqe hinhtiniqey òviy'o. ²⁷ Noqw puma pepeq pítuhqe, Jesus aw tōnawtaqamuy tsovala; nihqe God pumuy akw hihta tumaltaqat sohsok pumuy amumi tuawi'ta, pu hin pam qa-Jew-sinmuy amuñem tuptsiwnit aw hõtahqata, ²⁸ Nihqe pepeq puma tuptsiwni'yuñqamuy amumum wūyavo gatu.

15

The Meeting at Jerusalem

¹ Noqw hakim Judeat añqw òkihqe, tuptsiwni'yuñqamuy tutuqaynayaqe pañqaqwa: Pas uma Moses tuwiyat an poñotkit akw qa tuvoylatote', soon ayo nõñakni, kitota. ² Noqw Paul Barnabas amum pumuy pas qa amuhpa'taqe, amumum put ep pas nāmi heptaqw, yaw turs Paul-niqw pu Barnabas, puma pētuy amumum it ep Jerusalem aqwyani, ayai-wyuñqamuy-nikañw, pu wukw'a'yatuy amumiq'a. ³ Pu òviy Jesus aw tōnawtaqam pañqw hihsavo pumuy amumumyaqw,

puma pahpiy Phenicet añ hinwisa, pu Samariat añ'a; nihqe qa-Jew-sinom Tutuyqawhqat aw lasyaqat nuhtumi yuaati-wisqe, sohsokmuy tuptsiwni'yuñqamuy pas pavan hahlayhtapnaya. ⁴ Noqw puma Jerusalem epeq ökiqw, Jesus aw tönawtaqam pumuy pās o'ya, pu ayaiwyuñqamu, pu wukw'a'yatu; noqw God pumuy amuhpa' hihta tumaltaqat puma sohsok pumuy āawna. ⁵ Noqw haqawat tütuptsiwaqam pi Pharisee-sinmuy amuñaqwya. Nihqe puma hoñvaqe, pas kurs hin ima qa-Jew-sinom poñotkit akw qa tuvoylatotiniqat pañqaqwa, pu pay pas puma Moses tutavoyat añ hinwisniqat amumi pañqaqwaniqata. ⁶ Noqw ayaiwyuñqam-niqw, pu wukw'a'yat it aw hin wūwayaniqe tsovalti. ⁷ Noqw it yantaqat ep nan'ivaqw wūyavo yuaatotaqw, pahsat pu Peter wunuptuqe, pumuy amumi pañqawu: Uma tahtaqtu, isinomu, pay pi uma navoti'yuñqw, ura God itamuñaqw nuy namorstaqw, pay ahpiy wūyavoti, ura qa-Jew-sinom inuhpiy it lomatuawit nanapte', tütuptsiwaniqata. ⁸ Noqw God añ u'nañwat aw navoti'taqa pumuy hahlayhtiqey mah-taknaqe, it Qahováriwtaqat Hikwsit pumuy maqa, put itamuy hin máqahqey pan'i. ⁹ Nihqe pam sun nan'ivo itamuy tumaltaqe, tuptsiwniyamuy ahpiy pumuy unañwayamuy kwan'ewakwta. ¹⁰ Taay, noqw ya uma hinoqw God aw heptota? Soñawnen pi uma tuptsiwni'yuñqamuy hihta a'nö putut ikwiltotoynaya, pay pi itanam, pu itam put añ qa kūyuñq'ö. ¹¹ Pay itam piw pumuy amún Tutuyqawhqat Jesus Christ núokwayat ahpiy ayo nõñakniqey tuptsiwni'yuñwa. ¹² Pahsat pu sohsoyam tsovawtaqam qa hiñqaqwaqe pās tūqayyuñqw, Barnabas Paul amum tuawi'taqe, hin God qa-Jew-sinmuy amuhpa' kätatayhpit hihta tuawi'yuñqat tumaltaqat pumuy amumi lalvaya. ¹³ Pu öviy puma yuaataqe yukuqw, James lavayhtiqe pañqawu: Tahtaqtu, isinomu, kurs huvam inumi tuqayvastotaa. ¹⁴ God qa-Jew-sinmuy amuñaqw nēnem sinmuy wánwayniqe öviy pay mohti amuhpe pítuhqat Simeon pañqawu. ¹⁵ Noqw pan hapi God lavay'aymat hin lavayhtotiqe, yan pēnaya: ¹⁶ Ason it atsva pu' nu pite', David tímuyatuy kihut sahpukiwtaqat anyuñqamuy aw ahoy yúkuni; pu nu kīqöyat aw ahoy kītani; pu nu put ahoy wunuptsinani. ¹⁷ Noqw ahpiy mímawat sinom Tutuyqawhqat hepyani, pu sohsoyam qa-Jew-sinomu. Pi nu pumuy isinomniwhtotiniqat umuy enañ namorsta, kita Tutuyqawhqa sohsok iit hihta hintsakqa. ¹⁸ Pi God hintsakniqey qatsit yayhniwhqat pañqaqw sohsok añwu pay tuway'ta. ¹⁹ Noqw öviy nuyniqw pay itam qa-Jew-sinmuy amuñaqw God aw lasyaqamuy qa hin u'nañwnayani. ²⁰ Nikañw pay itam amumi pēnayaqw, puma nõsiwhqat nāp yukit aw noiwhqey akw hovarsqat qa aw hintsatskani,

pu tokot qa sokoplalwani, pu hihta hikwísmokqat qa añqw nōnōsani, pu únwat qe'yani. ²¹ Taq hisatñahaqaqw ahsupoq kitsókit añ hakim Moses tutavoyat yuaatotañwu. Añsakis nasuñwintalōñnit ep tsotsvalkiva put pēniyat añ tuñwáyañwu.

The Letter to the Gentile Believers

²² Pahsat pu ima ayaiwyuñqam, wukw'a'yatuy- nikañw pu sohsokmuy Jesus aw tōnawtaqamuy amumum nāñaqw hakimuy namorstotaqe, puma Barnabas- nikañw pu Paul pumuy amumum Antioch aqwnihqat puma pan yukuya; nihqe imuy namorstota: it hakiy Judas, Barsabas yan piw mātsiwhqata, pu piw Silas, hakim tuptsiwni'yuñqamuy amuñaqw pávannihqamuyu. ²³ Noqw puma yan tutuvenit pumuy amuhpiy yawma: Ima ayaiwyuñqam, pu wukw'a'yat, pu tuptsiwni'yuñqam, Jerusalem ep tsovawtaqam, ayam Antioch, pu Syriat, pu Ciliciat ep qa-Jew-sinmuy amuñaqw tuptsiwni'yuñqamuy öqalaya. ²⁴ Itam nanaptaqw, yaw hakim itamuñaqw nankwusaqam lavayit akw umuy hin u'nañwnayaqe, umuh'unañway lahsintota pañqaqwaqee: Pas uma kurs hin poñotkit akw qa tuvoylatiwyani, pu Moses tutavoyat añ hinwisni, kitota. Pay as pi itam amumi qa pan tutaptota. ²⁵ Noqw itam tsovaltiqe, yan sun wūwaya: Itam hakimuy namorstotaqe, aw itah'unañwamuy Barnabas- nikañw pu Paul pumuy enañ umumiq taviyaniqw pam itamuyniqw súanta. ²⁶ Ima tāqat Itahtutuyqawhqay Jesus Christ eñem qatsiy tatamhta. ²⁷ Noqw öviy itam Judas, Silas enañ umumiq taviya; ason puma pas nāp umuy put pantaqat āawnani. ²⁸ Pay itam it hihta pas soon qe'niqat put-sa umumi tutaptotaniqw, pam pantaqa Qahováriwtaqat Hikwsit aw súanta, pu itamumii, ²⁹ It'a: Uma hihta nōsiwhqat nāp yukit aw noiwhqat qe'yani, pu únwata, pu hihta hikwísmokqata, pu tokot qa sokoplalwani. Uma yan hinwise' suan hinwisni. Hakim ö'qalyañwu. ³⁰ Noqw öviy puma pañqw ayatiwyaqe, Antioch epeq öki; nihqe sinmuy tsovalayaqe, amumi tutuvenit taviya. ³¹ Noqw puma put añ tuñwáyaqe hahlayhtoti, pumuy öqalayaqat ep'e. ³² Noqw Judas, Silas amum, pay piw pas nāp God lavay'aymatnihqe wūhaq lavayit akw tuptsiwni'yuñqamuy u'nanaqe pumuy hūrs hoñna. ³³ Pu öviy puma pepeq hihsavo qatuqw, tuptsiwni'yuñqam pumuy öqalayay, ayaiwyuñqamuy amumiq hōnaya. ³⁴ Noqw pay Silas hāk pep huruhtiniqey nāwakna. ³⁵ Noqw Paul Barnabas amum Antioch epeq piw huruhtiqe, Tutuyqawhqat lavaiyat tūtutuqayna, pu nuhtumi yuaata, hakimuy wūhaqnihqamuy amumuma.

Paul and Barnabas Separate

³⁶ Pu ahpiy pantaq̄w, Paul Barnabas aw pañqawu: Himu as kurs itam haq̄e' kitsókiva Tutuyqawhqat lavaiyat yuaaykuq̄ey añq̄w itahtupkomuy amuhpa' pohtani, hinpi añq̄e' hinyuñwa. ³⁷ Noq̄w Barnabas John, Mark yan piw m̄atsiwhqat, wikniq̄ey pas su'qawta. ³⁸ Noq̄w Paul u'naq̄w, ura pam Pamphyliat ep pumuy m̄atapq̄e, ahpiy qa amumum tumalay'ta. Noq̄w òviy piw puma put wikniniq̄w putniq̄w pam qa súanta. ³⁹ Noq̄w pas puma put ep n̄ama soon kurs n̄öyaltini; nihq̄e pay nawus n̄añaq̄w lahsi; noq̄w Barnabas Mark wikq̄e, p̄avaq̄e Cyprus aq̄w'a. ⁴⁰ Noq̄w Paul Silas namorsta. Noq̄w tuptsiwni'yuñqam God núokwayat aw pumuy noayaq̄w, puma pankañw ahpiy'o. ⁴¹ Nihq̄e puma Syriat, pu Ciliciat añ ahsupoq̄ nakwsuq̄e, Jesus aw t̄onawtaqamuy òqalanma.

16

Timothy Goes with Paul and Silas

¹ Pahsat pu pam Derbet ep pitu, pu Lystrat ep'e. Noq̄w hak tuptsiwni'taqa Timotheus yan m̄atsiwhq̄a pep qatu, hakiy tuptsiwni'taqat wuhtit Jew-sinot tíata, n̄ikañw hakiy Greek-sinot nay'ta. ² Noq̄w Lystrat ep-nikañw, pu Iconium ep tuptsiwni'yuñqam put aw lomanavoti'yuñwa. ³ Noq̄w as pam Paul ámunniqat pam n̄awaka. Nikañw pam Jew-sinmuy pañ yesqamuy tuway'taq̄e, òviy put wikq̄e, poñotku, put naat Greek-sínoniq̄w sohsoyam put navoti'yuñq̄w òviy'o. ⁴ Noq̄w puma pañ kitsókinawit hinwisq̄e, Jerusalem epeq ayaiwyuñqam, pu wukw'a'yat yesqam hin yukuyaqat m̄aptiwisa, pumuy añ hinwisniqata. ⁵ Noq̄w òviy Jesus aw t̄onawtaqam tuptsiwnit añ òqawhtotaq̄e, n̄aq̄avo aw wūhaq̄'iwma.

In Troas: Paul's Vision

⁶ Noq̄w puma tutskwat Phrygiat, pu Galatiat añ ahsupoq̄ k̄ukuyvat, Asiat ep lavayit yuaaykuyaniq̄w, Qahováriwtaqa Hikwsi pumuy m̄ewa. ⁷ Noq̄w òviy puma Mysiat aw òkihq̄e, as Bithyniat awyaniq̄ey anhtoti; noq̄w pay Hikwsi pumuy qa nakwhana. ⁸ Noq̄w òviy pay puma Mysiat añ yūmosa Troas aq̄wya. ⁹ Noq̄w Paul mihikq̄ tuawyorikq̄, hak Macedoniat añq̄w tāqa wunukañw okiw put aw pañqawlawu: Um Macedoniat aq̄wnen itamumi unañwtapni. ¹⁰ Noq̄w òviy pam pan tuawyorikq̄, pahsat pay itam Macedoniat aq̄wanyiq̄ey anhtoti, suyan pi itam pumuy amumi lomatuawit yuaaykuyaniqat òviy Tutuyqawhq̄a itamuy w̄añwayhqat itam pan wūwayaq̄ee.

In Philippi: the Conversion of Lydia

¹¹ Pu òviy itam Troas añq̄w ahpiyyaq̄e, yūmosa p̄avaq̄e Samothraceat aq̄wyaq̄e pep òki; nit q̄avoñvaq̄w pu itam

Neapolis ep öki. ¹² Pañqw pu itam Philippit awya, pam Macedoniat ep pas pavan mohpeq kitsóki Rome añqw kwih-piwhpu. Nihqe itam pep kitsókive hihsakishaqam yēse. ¹³ Pu itam nasuñwintalönnit ep kīñaqw nõnakqe, mūnat qalavoya, haqam sinom nānawaknañwuqat pañsoo; noqw itam pep yesvaqe, momoymuy pep tsovaltiqamuy amumi yuaatota. ¹⁴ Noqw hak wuhti Lydia yan mātsiwhqa, tsatsákwmötsaput a'nö hihkay'taqat huhyaqa, itamumi tūqayta. Pam Thyatira-kitsókit añqw sino; noqw pam God aw nāwakinma. Noqw Tutuyqawhqa put pan unañwtoynaqw pam Paul lavayiyat aw unañwtavi. ¹⁵ Noqw pam-niqw, pu amum ki'yuñqam kūyit akw tuvoylatotiqw, pam itamumi öqaltiqe pañqawu: Kurs nu úmuyniqw pas antsa tuptsiwhqe, Tutuyqawhqtat aw pas qa paysoq hintsakq, uma ikiy awye', ep yesni, kitahqe itamumi tuyqawva.

In Prison at Philippi

¹⁶ Noqw itam hisat haqam nānawaknañwuqat awyaqw, hak māna núantuwiki qalomáhikwsit akw tuyqawiwtata itamuhsawva; pam hakiy hihta hintaniqat āawnañwu. Nihqe pantsakqey akw moñwímuy amuñem sívat nihtilawu. ¹⁷ Pam māna Paul- nikañw pu itamuñk tsa'tinumqe a'nö pañqawnuma: Ima tahtaqt God Sus'oveqnihqat tumal'aymatu; nihqe itam hin ayo nõnakniqat itamuy āwintota, kitinuma. ¹⁸ Nihqe pam wūhakis tālat añ yan hiñqawnumq, Paul puht-semokqe, namtökt, hikwsit aw pañqawu: Nu Jesus Christ natñwaniyat aw yankañw ūmi pañqawni: Put añqw yámakuu, kita. Noqw pahsat pay hikwsi put añqw yama. ¹⁹ Noqw put himuy'yuñqam nanaptaqe, kurs hin puma pāpu put atsviy yesni. Nihqe öviy puma Paul Silas enañ ñuayaqe, kisonmi momñwituy amumi pumuy lölökinyuñwa; ²⁰ Nihqe momñwituy amumi wikvayaqe pañqaqwa: Ima tāqat Jew- sínomnikañw itahkitsokiy ep sinmuy qalomáhintsahsanhqe, sóontsahtsana; ²¹ Nihqe nāp tuwiy tütutuqayna. Noqw pi itam Rome añqw sínomnihqe, soon put kwusuye', añ hinwisni, ²² Noqw sinom suhpantaqam ayaiwtaqamuy amuhpewi hoñva; noqw momñwit pumuy amuhpa' yuwsiyamuy tsihtsiktotat, pumuy kohot akw wuvahtotaniqat pañqaqwa. ²³ Noqw öviy puma pumuy wūhakis wuvahtotat, sivikimi tūvayaqe, sivilalwaqamuy oyi'taqamuy pumuy qaöwítavi'taniqat aw pañqaqwa. ²⁴ Noqw yan put pas qaöwítutaptotaqw, öviy pam pumuy pas yūmoq pánahqe, siviawiwat añ porom'iwtatqat añ pumuy kukyamuy hūrs tañata. ²⁵ Noqw tókilnasaveq Paul Silas amum nāwaknaqe, God aw tayawinpit tawlawu, noqw sivilalwaqam nanapta. ²⁶ Noqw nāt puma panyuñqw, pay tutskwa tayayativa, pu sivikit qaqatspiat pīwu. Noqw, pahsat pay sohsovik hötsiwa

hötsiltotiqw, sohsokmuy somiam rupamhtoti. ²⁷ Noqw sivilalwaqamuy oyi'taqa tätayhqe, sivikit añ hötsíwyuñqw túwahqe, pahsat as pay nāninaniqe sipwuvahpiy hórokna, sivilalwaqam watqaqat wūwaqe öviy'o. ²⁸ Noqw Paul aw tsa'lawhqe pañqawu: Um qa nāhintsanni; pay itam sohsoyam yepya. ²⁹ Pahsat pu pam qōhit tuhtuy'qe amumiq supkiqe, tururutikañw, Paul-nit pu Silas pumuy amutpiq nātuva; ³⁰ Nihqe pam pumuy añqw hóroknaqe amumi pañqawu: Tāqatu, ya nu hinhte' ayo yámakni? ³¹ Noqw puma aw pañqawu: Tutuyqawhقات Jesus Christ aw um tuptsiwani; nen um ayo yámakni, pu uhtim pīwu. ³² Pu puma put aw Tutuyqawhقات lavaiyat yuaata, pu sohsokmuy kīyat ep yesqamuy amumii. ³³ Noqw pam ep mi-hikq, hísatniqw paniwhitqiw, pahsat pay pumuy wikqe haqe' wuvahtiwhقات añ pāhoma, nit pahsat pay kūyit akw tuvoylati, pam'i, pu tímatu. ³⁴ Noqw pam pumuy kiy ep wikvaqe, amumi tunösvoñhta; nihqe puma sohsoyam God aw tūtuptsiwaqe hahlayya. ³⁵ Noqw tālawvaqw momñwit sivilalwaqamuy oyi'taqat aw solāwamuy ayatotaqw, pañqawu: Pay um tāqatuy mātapani, kitota. ³⁶ Noqw sivilalwaqamuy oyi'taqa Paul aw pañqawu: Yaw uma mātaviwniqat öviy momñwit hakimuy añqw ayatota; öviy uma yámake', qahin unañway'kañw ahpiyni. ³⁷ Noqw Paul pumuy amumi pañqawu: Puma itamuy Rome añqw sinoiwtaqamuy qa tūviwtaqamuy nuhtutpik wuvahtotat, sivikimi tūvayakañw, ya puma yephaqam itamuy nanauyve hóroknayaniqey anyuñwa? Sóoni; nāp añqwe', itamuy hóroknayani. ³⁸ Noqw solāwam momñwituy amumi it tūawvayaqw, puma kurs Rome añqw sinoiwtaqatniqw puma nanaptaqe nēnem tusitota. ³⁹ Nihqe öviy puma amumi ökihqe, pās amumi yuaaykuyaqe, pañqw hóroknaya; nihqe puma kíñaqw ahpiyniqat amumi naokiway'yuñwa. ⁴⁰ Noqw puma sivikiñaqw yamakt, Lydiat kīyat aw paki; nihqe pep tuptsiwni'yuñqamuy amumi yórikqe, pumuy öqalat, amuñaqw ahpiy'o.

17

In Thessalonica

¹ Noqw puma Amphipolis- nikañw pu Apolloniat añ kuyvaqe, Thessalonicat ep pitu; noqw pep Jew- sinmuy tsotsvalkiam wunu. ² Noqw Paul tuwiy anhtiye pumuy amumi pákihqe, pāyis nasuñwintalöñnit añ pumuy amumum tutuvenit añqw yuaata. ³ Nihqe pas Christ kurs hin qa okiwsaniwniqat, pu mokiwuy añqw ahoy tätayniqat pam amumi yuaataqe pañqawlawu: Nu it Jesus umumi yuaata pam hapi Christ, pam kitalawu. ⁴ Noqw haqawat tūtuptsiwaqe, Paul- nikañw pu Silas pumuy amumumtoti, pu Greek-

sinom Jew- sinmuy amún tuptsiwni'yuñqam amuñaqw wūhaknihqamu, pu momoymuy pavansinmuy amuñaqw qa tsa'ya. ⁵ Noqw Jew-sinom qa tuptsiwni'yuñqam qa tsuyhtiqe, hakimuy qa hihta a'pituy qahopihtuy nāmi tsovalaya. Noqw puma kīve sohsokmuy sinmuy nāwahoyñayaqe, Jason kīyat aw kihpokyaqe as ayaiwyuñqamuy sinmuy amumi ipwayaniqey tuwantota. ⁶ Nit puma pumuy qa tutwaqe, Jason-nit pu haqawatuy tuptsiwni'yuñqamuy kīve momñwituy amumi lōlōkinyuñwa tsa'tikahkañwo: Hakim tūwaqatsit ep qatsit tahkuknayaqam kurs pew pu' öki. ⁷ Noqw Jason pumuy pās oya. Ima sohsoyam Caesar tutavoyat ehpewi hintsatska; yaw hak suhka mōñwinihqat pañqaqwa, yaw hak Jesus. ⁸ Yan puma hiñqaqwaqw, sinom kīve momñwituy amumum it nanaptaqe hin unañwtoti. ⁹ Noqw Jason suñwámuy amumum sivaoye', put akw puma mātaviwyaniqat momñwit pumuy amuñem pan yukuya. Noqw puma put ömahtotat, pumuy mātapyā.

In Berea

¹⁰ Noqw pahsat pay tuptsiwni'yuñqam mīhikiwtaqw, Paul Silas enañ Bereat aqw hōnaya. Noqw puma epeq pītuhqe, Jew-sinmuy tsotsvalkiyamuy aw paki. ¹¹ Noqw ima sinom Thessalonicat ep sinmuy qa amuntotit, nāqavo tutuvenit añ puritota, su'qawkahkañw lavayit kwusuya, mātaqpi kurs īi himu pas antsa pantaqw nanaptaniqe öviy'o. ¹² Noqw öviy puma wūhaknihqam tūtuptsiwa, pu añ Greek-sinmuy amuñaqw momoyam pavansinom qa tsa'ya, pu tahtaqt pīwu. ¹³ Noqw yaw Paul Bereat ep God lavaiyat yuaataqat Thessalonicat ep Jew- sinom nanaptaqe, pay piw pañsoyaqe, sinmuy hin unañwtoynaya. ¹⁴ Noqw pahsat pay tuptsiwni'yuñqam Paul pātuwaqatsit añhqe haqami taviya. Noqw pay Silas Timotheus amum hāk pep huruhti. ¹⁵ Noqw Paul wikyaqam put Athens epeq wikvaya; noqw yaw Silas Timotheus amum put aqw kaktayniqat Paul pumuy amumi tutaptaqw, puma pañqw ahipiyya.

In Athens

¹⁶ Noqw Paul Athens epeq pumuy nuhtaykañw, navotq pas sinom hīhihtuy wutsit aw nāwakinwisqey aw- sa yuki'yuñqw, pas pam unañwpeq qahahlayhti. ¹⁷ Nihqe öviy pam tsotsvalkive Jew- sinmuy amumum hīhihta nātuviñlawu, pu Jew- sinmuy amún tuptsiwni'yuñqamuy amumuma, pu nāqavo kīsonve put aw ökiwtaqamuy amumuma. ¹⁸ Noqw haqawat hihta añ wuwni'yuñqam Epicureas lavaiyat ñuy'yuñqam-niqw pu Stoic-sinmuy lavaiyamuy ñuy'yuñqam Paul aw lavayhtoti. Noqw haqawat pañqaqwa: Ya i' hak himu qalaváyhtuwi'taqa as hiñqawlawu? kitota. Noqw haqawat pañqaqwa: I' sumataq sinom hihta alōñöt aw nāwakinwisniqat

tūtutuqayna, kitota, pam pumuy amumi Jesus yuaataqw
 ōviy'o, pu sinmuy ahoy yesvaniqata. ¹⁹ Noqw puma put
 ŋuayaqe, Areopagus epeq wikvayaqe, aw pañqawwa: Ya soon
 itam uñ hihta puhututuqayhpit yuaataqat aw tūqayyuñwini?
²⁰ Pas um hihta alōñōt itamumi yuaata. Noqw ōviy as itam
 ī' hímunihqat nanaptaniqey nānawakna. ²¹ (Pas pi Athens
 ep sinom, pu hāhaqaqw sinom amumi ōkiwtaqam, puma
 qa hihta a'pitu; panis hakiy hihta āawnayaniqey, pu hihta
 nanaptaniqey-sa tunatyawyuñwa). ²² Pahsat pu Paul Mars
 tsomoyat epeq nāsaveq wunuptut pañqawu: Uma Athens
 ep tahtaqtu, pas kurs uma sohsok hihta nāwakintiwhqat
 kaptsi'yuñwa. ²³ Oviypi nu añ waynumkañw, uma hin
 hihta añ nāwakinwisqat añ taymaqe, haqam tūtuskat añ yan
 pey'taqat nu aw yori: **IT HAKIY ITAM QA TUWI'KAHKAÑW
 AW NAWAKINTOTAQAT EÑEM'I.** Noqw ōviy uma hakiy qa
 tuwi'kahkañw aw nāwakintotaqat nu umuy āawnani. ²⁴ I' hapi
 God tūwaqatsit yuku, pu put añ sohsok hihta hinyuñqata;
 pam hapi ōveqatsit-nikañw pu tūwaqatsit aw mōñwinihqe,
 kīkihut sinot māyat akw yukiwyuñqat qa añ ki'ta. ²⁵ Oviy
 soon hak may akw hihta ep put paañwani; pi pam qa hihta
 haqni'ta, piw may akw pi pam sohsokmuy sinmuy qatsit
 huylawu, pu hikwsita, pu sohsok hihtaa, ²⁶ Nihqe pam
 sopkawtaqamuy nanapwatuy sinmuy sūkw uñwat añqw
 yuku, ahsupoq tūwaqatsit añ yesniqat ōviy'o; nihqe haqam
 qatsivaptuyaniqat, pu tūwaqatsit añ haqami pahsavo yesniqat
 añwu pay pās yuku, ²⁷ Puma Tutuyqawhqat hepyaniqat
 tunatyawkañwo. Hisnen may akw put hepye' tutwani, pay as
 pi pam sohsokmuy itamuñaqw qa yāpo. ²⁸ Pi itam put atsviy
 tāyuñwa, pu poninitota, piw yēse. Oviypi haqawat pas nāp
 umuñaqw yēwalalwaqam ura pañqawwa: Pay itam piw put ahpiy
 aniwhti, kitota. ²⁹ Noqw ōviy hapi itam God ahpiy aniwhtiqe,
 soon pi itam pam hak pas hímuniikañw, hihta sikavalasivat,
 sen qōtsásivat, sen owat añqw yukiwhqat antaqat pan
 wūwantotani. Pam sinot tuhisayat, pu wuwantuwiyat ahpiy
 yukiwtaqat qa pan wūwantotani. ³⁰ Noqw pay God yūpahaqaqw
 yan nāstanavotit añ hinwisqamuy hintsakpiyamuy qa aw
 tunatyawta. Nikañw pu' hapi pam sohsokmuy sinmuy
 sohsovik yesqamuy amumi tutaptaqe, qaantunatyay añqw
 lasyaniqat amumi pas pañqawu. ³¹ Pi pam hisat sinmuy
 amuñem hin yúkuniqey pay tokiltaqe, hakiy tāqat put eñem
 suan yúkuniqat aw pay tavi. Nihqe pay pas pam soon
 qaantaniqat sohsokmuy navotna, mokiwyuy añqw put ahoy
 tātaynaqee. ³² Noqw puma ahoy yesvaniwniqat nanaptaqw
 haqawat tutsíwhiñqawwa; noqw pētu pañqawwa: Pas ason itam

it yantaqat ūñaqw piw nanaptani. ³³ Yantaqat atsve pu' Paul pumuy amuñaqw ahpiy'ō. ³⁴ Noqw pay haqawat tahtaqt put qa mātapyaqe tūtuptsīwa. Noqw panhtotiqamuy amuñaqw hak Dionysius yan mātsiwa, Areopagus epeq momñwituy amuñaq'ō, noqw hak wuhti Damaris yan mātsiwhqa; noqw pu piw pētū pumuy amumumya.

18

In Corinth

¹ Yantaqat atsve pu' Paul Athens añqw ahpiynihqe, Corinth ep pitu. ² Nihqe pep pam hakiy Jew-sinot Pontus-tutskwat ep tihtiwhqat Aquila yan mātsiwhqat tuwa. Pam hak pūnat nōmay Priscillat amum Italyt añqw pitu, hak Claudius sohsokmuy Jew-sinmuy Rome añqw ahpiyyaniqat amumi pañqawhq ōviy'ō. Noqw Paul pumuy amumi pitu. ³ Nihqe pam pumuy tumaltuwiyamuy tuwi'taqe, amumum huruhtiqe, amumum tumalay'ta; puma mōtsápkīt tumaltuwi'yuñwa. ⁴ Noqw pam ańsakis nasuñwintalōńvaqat ep tsotsvalkive yuaatañwu; nihqe Jew-sinmuy, pu Greek-sinmuy tuptsīwna. ⁵ Noqw Silas Timotheus amum Macedoniat añqw pituqw, Paul pan unañwtiqe, pay Jesus pas antsa Christ-nihqat Jew-sinmuy amumi pan yuaataqey aw-sa yuki'ta. ⁶ Noqw pay puma ehpewhtotiqe, aqw nānap hiñqawqaw, pam yuwsiy tsatswit, amumi pañqawu: Kurs uma sūlawhte', uma pas nāp put ep tukopniwyani. Soon God nuy tukopnani, umuhqatsiy ep'e; yahpiy hapi pu' nu qa-Jew-sinmuy amumi yuaatani. ⁷ Pu pam pañqw ahpiynihqe, hakiy Justus yan mātsiwhqat God aw nāwakinmaqat kīyat ep pitu; put hakiy kīat tsotsvalkit aw pikta. ⁸ Noqw hak tsotsvalkive mohpeq moñwi Crispus yan mātsiwhqa, sohsokmuy timuy yankañw, Tutuyqawhqat aw tuptsīwa. Noqw kaysiwhqam Corinth ep ki'yuñqam nanaptaqe, tūtuptsīwaqe, kūyit akw tuvoylatoti. ⁹ Pahsat pu Paul mihikq tuawyorikq, Tutuyqawhqat put aw pañqawu: Um qa hihta mamqast yuaatani; um uhlayayiy qa ñuy'tani. ¹⁰ Nu ūmuma; noqw soon hak uñ hintsannik ūmi may'tani. Pi nu kaysiwhqamuy kīve sinomuy'ta. ¹¹ Noqw ōviy pam sūkw yahsañwuy-nikañw añqw navay mūmuyawhtuy aw pahsavo God lavayiyat pumuy tutuqaynatinuma. ¹² Noqw Gallio Achiat ep moñw'iwtaqw, Jew-sinom sun unañwtotiqe, Paul ñuayaqe haqam hin yukiltiñwuqat kīhut pańso put wikya, ¹³ Pañqawkahkaño: I' hin tutaptiwhqat qa panwat God aw nāwakintiwniqat sinmuy amumi ō'qala. ¹⁴ Noqw Paul as lavayhtiniqey anhti qw, Gallio Jew-sinmuy amumi pañqawu: Pay pi as himu haqam pas qa sūantakañw, qahopihintaqw, soon nu umumi qa unañwtapni, uma Jew-sinomu. ¹⁵ Nikañw kurs pay

uma lālavayit, pu nānatñwanit, pu umuhtutavoy ep hintsatske', pay uma nāp put hin yukuyani; pay nu soon put pantaqat aw hintsakni. ¹⁶ Pam kitat, haqam hin yukiltiñwuqat kīhut añqw pumuy lālayi. ¹⁷ Pahsat pu sohsoyam Greek-sinom hakiy tsotsvalkive moñwit Sosthenes ñuayaqe, haqam kīve hin yukiltiñwuqat atpip put wuvahtota. Noqw Gallio iit ep qa hin unañwti.

The Return to Antioch

¹⁸ It atsve pu' Paul pep wūyavo qatut, añ tuptsiwni'yunqamuy mātapt, pañqw Syriat aqw'a. Noqw Priscilla-niqw pu Aquila puma put amuma. Noqw pam pi Cenchreat ep tal'arilti, pay hihta ep God aw pasiwniyat añ ruhpaq q ōviy'o. ¹⁹ Noqw pam Ephesus ep pītuhqe, pumuy pep mātavi; nit pam pas nāp tsotsvalkimi pákihqe, pep Jew-sinmuy amumum nātuviñvewat yuaata. ²⁰ Noqw as pam pumuy amumum wūyavo qátuniqat puma nānawaknaqw, pam qa nakwhaqe, ²¹ Pañqw ahpiynikañw, pumuy öqalaqe pañqawu: Pay nu pas Jerusalem epeq nōviwniqat aw pitutoqat soon qa pepeq hinhtini. Nikañw pay nu ason soon amumi ahoy qa pītuni, God pan inuñem yuki'taniq'ö; pu pam Ephesus añqw pāvaqe ahpiy'o ²² Nihqe pam Caesareat ep pitut, Jerusalem aqwnihqe, Jesus aw tōnawtaqamuy amumi yuaaykut, pahpiy Antioch aqw'a. ²³ Pu pam pep hihsavo qatut, pañqw ahpiynihqe Galatiat, pu Phrygiat añ ahsupoq pās nānañumo añ kuyva, sohsokmuy tuptsiwni'yunqamuy öqalanmakañwo.

Apollos in Ephesus and Corinth

²⁴ Noqw hak Jew-sino Apollos yan mātsiwhqa, Alexandriat ep tihtiwhqa, Ephesus ep pitu. Pam hak pās hopi, nihqe tutuvenyukit añ a'nö tuwi'ta; ²⁵ Pu Tutuyqawhqat tunatyayat añ pās tuwi'vaqe, Tutuyqawhqat añqw hihta hintaqat pas qa nātusi'taqe tūtutuqayna; nikañw pay pam John ahpiy kūyit akw tuvoylat hintsatskiwhqat-sa navoti'ta. ²⁶ Nihqe pam pas qa nānahtsopkañw tsotsvalkive yuaativa. Noqw Aquila Priscillat amum put aw tūqaytaqe put wikqe, pahsat pu God tunatyayat put pas suan āawna. ²⁷ Noqw pam Achaiat aqwniqey unañwtiqw, Ephesus ep tuptsiwni'yunqam pepeq tuptsiwni'yunqamuy amumi pēnayaqe, puma put pās taviyaniqat amumi pañqawa. Noqw pam pītuhqe, núokwat ahpiy pumuy amumi a'nö unañwtavi, ²⁸ Pi pam nuhtutpik Jew-sinmuy qaöwítuptsiwna; nihqe pay Jesus pas antsa Christ-nihqat tutuvenyukit añqw pumuy amumi mātaktima.

¹ Noq̄w Apollos nāt Corinth epniq̄w, Paul Antioch añq̄w tutskwava hinmakañw, Ephesus ep pitu; nihqe pep hakimuy tuptsiwni'yunq̄amuy túwahqe ² Amumi pañq̄awu: Uma tūtuptsiwaqe, ya Qahováriwtaqat Hikwsit makiwya? Noq̄w puma aw pañq̄aqwa: Itam Qahováriwtaqat Hikwsit hákiyniq̄w pas put qa ñas'ew nanapta. ³ Noq̄w pam pumuy amumi pañq̄awu: Noq̄w uma hinoq̄w kūyit akw tuvoylatiwya? Noq̄w puma pañq̄aqwa: Ura John sinmuy kūyit akw tuvoylata. Noq̄w ōviy itam pay pan piw tuvoylatoti. ⁴ Pahsat pu Paul pañq̄awu: Ura John pas antsa sinmuy kūyit akw tuvoylata, puma nāp tunatyay añq̄w lasyaqat tuawi'taniqee. Nikañw piw puma Jesus Christ put añk pītuniat aw tūtuptsiwaniqat pam amumi pañq̄awu. ⁵ Noq̄w puma it nanaptaqe, Jesus natñwaniyat añ kūyit akw tuvoylatoti. ⁶ Noq̄w Paul pumuy amumi may akw matyawhq, Qahováriwtaqa Hikwsi amumi pitu; noq̄w puma himuhkwa yuaativayaqe, God eñem yuaatota. ⁷ Noq̄w puma tahtaqt pakwt lōq̄ sihkay'taqat pahsa'haq̄amya. ⁸ Noq̄w Paul tsotsvalkimi pákihqe, payhkomuy múmuyawhtuy añ God moñwtunatyayat qa nánahtsopkañw yuaataqe, pumuy tuptsiwna. ⁹ Noq̄w haq̄awat tōhsaptotiqe, qa tūtuptsiwa; nihqe it pūhut pōhut nuhtutpik qalomáyuaativayaq̄w, Paul pumuy amuñaq̄w ahpiynihqe, tuptsiwni'yunq̄amuy tsamkañw, hakiy Tyrannus tutuq̄ayhkiyat ep nāq̄avo pumuy amumum put yuaata. ¹⁰ Nihqe pam lōq̄ yahsañwuy pahsavohaq̄am pep pantsaki; noq̄w ōviy sohsoyam Asiat añ yesq̄am Tutuyq̄awhqat Jesus Christ lavayiyat nanapta, Jew-sínomu, pu Greek-sínomu.

The Sons of Sceva

¹¹ Noq̄w God Paul māyat ahpiy hihta pas qa paysoq kātatayhpit hintsaki. ¹² Noq̄w ōviy hakiy hihta akw tūtuyhq, hak Paul añq̄w hōhōnhpit, sen nanamokpit tūtuyhqat aw taviq̄w, tūya put mātapñwu. Pu kaysiwhq̄am qalomáhihikwsim sinmuy amuñaq̄w nōña. ¹³ Pahsat pu hakim pōvost Jew-sinom yaktaq̄am qalomáhihikwsimuy akw tuyq̄awiwunq̄amuy amumi Tutuyq̄awhqat Jesus natñwaniyat tuñwáyaniqey anhtotiqe pañq̄aqwa hīhikwsimuy amumii: Itam Jesus Paul ahpiy yuaatiwhqat aw yankañw umuy mēwaya, kitota. ¹⁴ Noq̄w hak Jew-sino God awwat momñwituy amuñaq̄w mohpeq̄nihqa Sceva yan mātsiwhqa tsañe' tiyotimuy'taq̄w, puma piw panhtoti. ¹⁵ Noq̄w qalomáhihikwsi rohomhtiqe pañq̄awu: Nu Jesus tuwi'ta, pu nu Paul tuwi'ta; noq̄w ya uma hakim hihtuu? ¹⁶ Noq̄w tāqa qalomáhihikwsit akw tuyq̄awiwtaqa pumuy amumi tsoomhtiqe, áñwutaqe, pumuy a'nō hintsana. Noq̄w puma qa yuwsí'kahkañw,

tūhototikahkañw, put apyeve kīñaqwatqā. ¹⁷ Noq̄w Ephesus ep Jew- sinom pu Greek- sinom sohsoyam it nanaptaqe maqastoti. Noq̄w Tutuyqawh̄qat Jesus natñwaniat pas kaptsitiwa. ¹⁸ Noq̄w kaysiwh̄qam tuptsiwni'yuñqam ökihqe, nātuhtualyaqe hintsakpiy pohtañwnaya. ¹⁹ Pu öviy piw kaysiwh̄qam pumuy amuñaqwatuhisay hintsatskaqam tutuveniy tsovalayaqe, sohsoqmuy sinmuy amutpik put taqtsokya. Noq̄w puma hihkayat pohtoylayaqw, kurs löp sunat añqwatpakwt sihkay'tasikip sōmorit pahsa'haqam sivat hihkay'taqat aqwatpitu. ²⁰ Yan God lavayiat a'nö öqawi'maqe, añqe' sinmuy amuhpa' kúrukma.

The Riot in Ephesus

²¹ Yantaqat atsva pu' Paul pay ason Macedoniat-nikañw pu Achaiat pumuy añkuyve', pep pu' Jerusalem aqwniqey Hikwsit ahpiy tunatyalti, pañqawkañwo: Ason nu pepeq pite', put atsve pas pay soon piw Rome qa aqwatpohtani. ²² Pu öviy pam löqmuy put aw unañwtavi'taqamuy Macedoniat aqwat hōna, Timotheus-nit, pu Erastus pūmuy, nit pay pam hāk Asiat ep hihsavo huruhti. ²³ Noq̄w ephaqam it yan pöhut ep a'nö hintsatskiwa. ²⁴ Hak tāqa Demetrius yan mātsiwh̄qa, qötsásivat siplawh̄qa, Dianat kiyat anyuñqat hiñsakwhohyat qötsásivat añqwat yukulawh̄qe, put tumaltuwi'yuñqamuy a'nö kähaktotoyna. ²⁵ I' hak pumuy-nikañw, pu amún hintsatskaqamuy sūmi wāñwayh̄qe, amumi pañqawu: Tahtaqtu, uma navoti'yuñwa; itam it yan tumalat ahpiy hihta tuway'numya. ²⁶ Pu uma piw añtaykahkañw navoti'yuñqwat, qa Ephesus ep-sa-nit, pas pēp sohsovik Asiat añahsupoq i' Paul kaysiwh̄qamuy tuptsiwnaqe, lasna pañqawkañwo: Yaw hihtuy aw nāwakintiwayaqam sinmuy māyamuy akw yukiwyuñqam pay qa pas antsa hihtuu. ²⁷ Noq̄w öviy ka itahtumala qahaqamhtini, pu it Dianat aw nāwakintiwh̄qat kiāt piw qahaqamhtini. Noq̄w aw itam yanwisqa qahimuniwhtini. Pi Asiat ep sinom-niqw pu sohsoyam tūwaqatsit añyesqam put hapi aw nāwakintota. ²⁸ Noq̄w puma put nanaptaqe pavan pas itsivutotiqe pañqawu: Pay pas Ephesus ep qátuh̄qa Diana a'nö hímuu, kitota. ²⁹ Noq̄w kive sinom sohsoyam Gaius-nit, pu Aristarchus nuaya, Macedoniat añqwat tāqatuy Paul amum waynumqamuyu; nihqe pumuy wikkañw, wukotsotsvalkimi sun unañway yuhtu. ³⁰ Noq̄w Paul as sinmuy amumi pákiniqwat, tuptsiwni'yuñqam put qa naqwhanaya. ³¹ Noq̄w hakim Asiat ep pavansinom Paul kwatmat put aw hakimuy hōnayaqwat, pay pam ahpami qa unahintsakniqat pañqawu. ³² Noq̄w haqawat yanwat hiñqawu, pu pētu panwat sutske'wat

hiñqaqwa; pas sinom hintsatskaqey qa navoti'numya, noqw suswuhaqnihqam hihta õviy tsovaltiqey qa navoti'yuñwa. ³³ Noqw Jew-sinom hakiy Alexander momi taviyaqe, pam lavayhtiniqat puma aw õqaltoti. Noqw pam sinmuy amumi māmasaqe, as nēnem hin lavayhtini. ³⁴ Noqw kurs pam Jew-sinoniqw puma māmatsyaqe, pahsat tāwat añqe lōs qõniltiqat pahsavohaqam sūsaq sāakmaqe pañqaqwa: Pay pas Ephesus ep qátuhqa Diana a'nõ hímuu. ³⁵ Noqw kīve tutuven'aya sinmuy uyiwaqe, amumi pañqawu: Ephesus ep tahtaqtu. Ephesus ep sinom it pas pavan Dianat pas hihta'yuñwa, pu put an sóniwhqat Jupiter añqw posqata. Noqw qa hak qa put navoti'ta. ³⁶ Soon pi hak haqam put aqw hiñqawniqat uma navoti'yuñqe, pay uma qa pas hiñqaqwanikahkañwo, nen qa hihta pay an'ewakw hinhtotinkañwo. ³⁷ Taq uma imuy tāqatuy pew wikvaya. Noqw puma pas āantsawat kīkihut qa hovalanta, piw aw umuhyantaqay Dianat aqw qa hiñqawu. ³⁸ Pay pi ason kurs Demetrius-niqw, pu put amum sūp tumalay'yuñqam hakiy aw hihta ep hinyuñwniqw, pay pi moñwkive himu hin yukiltiñwuqat aw hõtsi, pu momñwit enem hihta ep hoñqam yēse; pay ason puma pep hihta ep nēnehpewi hiñqaqwani. ³⁹ Ason pi kurs uma hihtawat pas nātuviñlalwaniqw, pay ason hisat tsovaltiñwuqey ep tsovaltiqw, pep pam ason hin yukiltini. ⁴⁰ Taq ka itam pu' a'nõ hiniwhqat ep tūviñtiwyaniqey aw unahinhtoti, kurs itam hihta aw yankahkañw, pu yep yanhaqam hinhtotiqey pañqaqwaniqee. ⁴¹ Yan pam lavayhtit, pep tsovawtaqamuy mātavi.

20

To Macedonia and Greece

¹ Noqw a'nõ hiniwhqat añ ruhpaq, Paul tupt-siwni'yuñqamuy wánwayhqe, õqalát, mavoktat, pañqw Macedoniat aqw nakwsu. ² Pu õviy pam pañ ahsupoq nakwsuqe, pumuy pavan õqalanmakañw, Greece ep pítuhqe, ³ Pep payhkomuy mūmuyawhtuy añ qatu. Noqw as pam pāvaqe Syriat aqwniqw Jew-sinom put moqmani'yuñqw, pay pam Macedoniat añ ahoy aqwniqey wūwa. ⁴ Noqw hak Bereat añqw tāqa Sopater put amum Asiat aw'i, noqw Thessalonicat ep sinmuy amuñaqw hak Aristarchus, pu Secundus, noqw Derbet añqw Gaius, pu Timotheus, pu Asiat añqw Tychicus-niqw pu Trophimus. ⁵ Ima pay itamuhsavoyaqe Troas ep itamuy nuhtayyuñwa. ⁶ Noqw qapekén'oyiwhput nōviwhqat añ ruhpaq, itam Philippi añqw pāvaqe hoyoyokuyaqe, tsivot talq Troas ep pumuy amuñk pitu; noqw itam pep tsañe' tālat añ yēse.

Paul's Last Visit in Troas

⁷ Noqw Sundayt aw pituqw, tuptsiwni'yuñqam pölavikit yónoyhtotaniqe sumitsovaltiqw, Paul qāvo ahpiynikañw, pumuy amumi yuaataqe, tōkilat nāsamiq pahsavo yuaata. ⁸ Noqw puma tupatsveq tsovawtaqw, pepeq qōhiwyuñwa. ⁹ Noqw hak tiyo Eutychus yan mātsiwhqā poksöve tsokiwkañw huruvuwva; noqw pas Paul sutsépyuaataqw, pam qaunánwtalawvaqe, payhp natsve kihut añqw posq, puma put sūmokq put tsōpahtota. ¹⁰ Noqw Paul aqw hawhqe, aw suqtuptut, mavoktaqe, nuhtumi pañqawu: Pay uma qa hin unañway'yuñwni, pay pam nāt tayta. ¹¹ Pu öviy pam ahoy aqw wupqe, pölavikit yónoyhtat, añqw nöst, ahpiy piw nāto tālawvaniqwsavo yuaata; nihqe pañqw pu ahpiy'ö. ¹² Noqw puma tiyot taytaqat wikvayaqe, suyan unañwtoti.

From Troas to Miletus

¹³ Noqw itam añwu pay pākihut awyaqe, pāvaqe Assos awya, pay ason itam pep Paul panayaniqey wūwankahkañwo, pan pam yukuqw öviy'ö, pam aqw nāpniqey wūwaaqe. ¹⁴ Pu öviy pam Assos ep itamumi pituqw, itam panayaqe, Mitylene ep öki. ¹⁵ Pañqw pu itam pāvaqe ahpiyyaqe, qavönvaqw Chios aqlavo öki, nihqe Trogyllium ep huruhtoti; nit pu qavönvaqw itam Miletus ep öki, ¹⁶ Paul pay Ephesus ehpeq yūmosaniqey nāwaknaqw öviy'ö; pas as Asiat ep söwhtiniqey qa nāwakna, taq as hin pasiwtaniqw, pam Pentecost talōñniyat ep Jerusalem épeqniqey öviy kaktayi.

Paul's Farewell Speech to the Elders of Ephesus

¹⁷ Noqw pam Miletus añqw Ephesus aw hakimuy ayataqe pep Jesus aw tōnawtaqamuy wukw'aymuyatuy wánwayi. ¹⁸ Noqw puma ökiqw pam amumi pañqawu: Pay nu hisat Asiat ep pítuhqe, pahpiy yūmosa umumum hin qátuhqat uma navoti'yuñwa. ¹⁹ Nu qa kwivi'nañway'kañw okiw pakkañw Tutuyqawhqat eñem tumalay'ta, Jew-sinom inumi hepyaqe, nuy moqmani'yuñq'ö. ²⁰ Pu uma hihta akw moñvastotiniqat nu qa hihta umumi kahkawnat, umuy put āawna; nihqe ura nu umuy nuhtutpik tutuqayna, pu kīnawita. ²¹ Nihqe nu Jew-sinmuy amuminikañw, pu Greek-sinmuy amumi lalvayhqe, tunatyay añqw lasye' God aw namtökyaniqat amumi pañqawlawu, pu Itahtutuyqawhqay Jesus Christ qapēvewnayaniqata. ²² Noqw meh, Qahováriwtaqa Hikwsi nuy pan unañwtoynaqw, nu Jerusalem aqw hoyhta, hin pepeq hintsaniwniqey qa navoti'kañwo. ²³ Pay panis pi Qahováriwtaqa Hikwsi ahsupoq kitsókinawit nuy āwinma, yaw nu sivihpit, pu kānanvotpit aw pítuniqata. ²⁴ Nikañw pay qa himuwa i' nuy hin unañwtoyna. Piw nu iqatsiy

qa nēnem kahkawna, pas pay nu okiw hahlaykañw inuñem pōhtavit añ kuyvaniqey òviy'ò, Ura Itahtutuyqawhqa Jesus nuy God núokwayat tuawi'taniqat aw ayata. Noqw òviy nu put hintsakniqey pas kwañwtoya. ²⁵ Noqw taa, pew pahsave nu sohsokmuy umuhpa' God moñwtunatyayat yuaatinuma. Noqw yahpiy haqahpiy uma soon pāpu inumi yórikyaniqat nu navoti'ta. ²⁶ Oviy uma it tālat ep inumi nanaptani: Nu hapi qa hakiy qatsiyat ep tukopniwta. ²⁷ Pi nu qahaqam pay qa suhtaqhinkañw God tunatyayat umuy sohsok āawna. ²⁸ Oviy uma nānami tunatyaltotini, pu sohsokmuy God aw tōnawtaqamuy amumii; uma hapi pumuy amumi tunatyawyuñwniqat òviy Qahováriwtaqa Hikwsi umuy pumuy amumi oya, uma God aw tōnawtaqamuy nopni'yuñwniqat òviy'ò; pam pumuy pas nāp uñway akw tui. ²⁹ Pi nu navoti'taqw, nuy ahpiyniqw, hakim kwēkwewhtuy amún qa nun'okwat umumum namiqwriltini; nen kanelmuy qa pētotani. ³⁰ Pu híkispí pas nāp umuñaqw haqawat hoñve', qasuantaqat lavayit akw nāmi sinototani. ³¹ Oviy uma tunatyawyuñwni, nen it u'ni'yuñwni; ura nu payhkomuy yahsañwuy añ mimhikqat pu talōñwintiwhtat añ okiw pakkañw umuy u'nantoynaqe qa qé'iwma. ³² Noqw taa, isinomu, nu hapi umuy God aw mātavi, pu núokwlvayiyat aw'i. Pam hapi umuy wuñwnaniqey aw òqala, pu umuy hihta máqaniqeyu, sohsokmuy sinomuy énañ'a. ³³ Nu hapi qa hakiy sīvayat tuñlay'ta, pu yuwsiyata. ³⁴ Owi, uma nāp navoti'yuñqw, ura nu imay akw tumalay'taqe hihta tuway'numa, nēnem'i, pu inumumyaqamuy amuñem'i. ³⁵ Pi nu sohsok umumi mahtakna, hin uma tumalay'yuñwe', añ òokiwyaqamuy amumi unañwtapyaniqata, pu Tutuyqawhqtat Jesus lavayiyat u'ni'yuñwniqata; ura pam pañqawu: Hak hakiy hihta máqahqa pam hihta òmahtaqat epnihqe pas hahlayni. ³⁶ Yan pam lavayhtit, tamōtswunuptut, pumuy sohsokmuy amumum nāwakna. ³⁷ Noqw puma okiw sohsoyam tsaykuqe, Paul kwapkaqe, mamavokyakahkañw tsōnantota, ³⁸ Soon pāpu puma put aw yórikyaniqey ep pas qa hahlayhtotiqe òviy'ò; nihqe pahpiy puma put amum pākihut awya.

21

Paul Goes to Jerusalem

¹ Pu òviy nawis'ew itam pumuy amuhpiynihqe, itam yūmosa Coos aqwya, pu qavoñvaqw Rhodes aw'i; nit pañqw pu itam Patarat aqwya. ² Noqw itam pākihut Pheniciat aqwnihqat tutwaqe, put aqw yayvat, pāvaqe hoyoyoykuya. ³ Noqw itam Cyprus tutwaqe, suyvaqe ehpeq yūmosaya; nihqe Syria-tutskwat ep Tyre ep huruhtoti, pep

pākihu hoiy óyaniqw óviy'o. ⁴ Noqw itam hakimuy tuptsiwni'yuñqamuy tutwaqe, tsané'sikis tālat añ pep yēse. Noqw pay Paul Jerusalem qa aqwniqat puma Qahováriwtaqat Hikwsit ahpiy put aw pañqaqwa. ⁵ Noqw óviy itam pahsavohaqami yest, pahpiy haqamiyaqey aqwyā; noqw puma sohsoyam nōmamuy pu timuy amumum kihut qalavo itamuy tsamyā; noqw itam pāhut qalaveq tamōtshoñvaqe, nānawakna. ⁶ Oviy itam nāmatapyāqw, pahsat pu itam pākihut aqw yayva; noqw puma ahoy kīmiya. ⁷ Noqw itam Tyre añqw ökit, Ptolemais aw ökihqe, añ tuptsiwni'yuñqamuy amumi yuaaykuyaqe, sūkw tāwat añ amumum pep yēse. ⁸ Pu qavoñvaqw itam Paul ámumyaqam pañqw ahpiyyaqe, Caesareat ep öki. Nihqe itam hakiy lomatuawit yuaataqat Philip kiyat aw yuñqe, put amum huruhtoti; pam hak imuy tsāne'nihqamuy añ ökiwyaqamuy paañwantotaniqey aw oyiwhqamuy amuñaqw suhkaa. ⁹ Noqw i' hak nālōqmuy mámanhtuy pas qanawhvalni'yuñqamuy tímuy'taqw, puma God enem yuaatota. ¹⁰ Noqw itamuy pep wūyavo yesq, hak God lavay'ayaat Agabus yan mātsiwhqa Judeat añqw pitu. ¹¹ Nihqe pam itamumi pítuhqe, Paul kwekwéwhpiyat kwusut, put akw may, pu kuhkuy somt pañqawu: Yan hapi Qahováriwtaqa Hikwsi lavayhti: Jew-sinom Jerusalem epeq yesqam hakiy it kwekwéwhpit himuy'taqat yan somyani; nen qa-Jew-sinmuy amumi mātapyani. ¹² Noqw itam it nanaptaqe, pay pam pas Jerusalem qa aqwniqat itam aw ö'qalya, pu pep yesqamu. ¹³ Pahsat pu Paul lavayhtiye pañqawu: Ya uma hin wūwantotaqe, tsaykitaqe, nuy hin unañwtoynaya? Pi nu Tutuyqayhqat Jesus natñwaniyat ep Jerusalem epeq sómiltiniqey suhta'ewa; pu qa pániqw-saa; pi nu enem mokniqey suhta'ewa. ¹⁴ Noqw pay kurs pas soon pam tūqayniniqw, itam nōyaltotiqe pañqaqwa: Pay nam Tutuyqawhqat tunatyaat antaa. ¹⁵ Ahpiy pantaqw itam hihta hinnumyaqey ömahtotat, Jerusalem aqwyā. ¹⁶ Noqw Caesareat ep tuptsiwni'yuñqamuy amuñaqw haqawat itamumyaqe, hakiy Cyprus añqw sinot Mnason yan mātsiwhqat wikya; pam hak pay wūyavo tuptsiwni'taqw, yaw itam put amum kiyat ep huruhtotini.

Paul Visits James

¹⁷ Noqw itam Jerusalem epeq ökiqw, tuptsiwni'yuñqam itamuy hahlayhtoti. ¹⁸ Qavoñvaqw Paul itamum James aw'i. Noqw wukw'a'yam sohsoyam pep yēse. ¹⁹ Noqw pam pumuy amumi hahlayhtit; pahsat pu God hin put tumalayāt ahpiy qa-Jew-sinmuy amuhpa' hihta tumaltaqat pās nanap hin hiniwhtiqat pam pumuy amumi tuawi'ta. ²⁰ Noqw puma put nanaptaqe, Tutuyqawhqat pas hihtatota; nihqe

Paul aw pañqaqwa: Pay pi um navoti'ta, itupko: Jew-sinom qaan'ewakw hintaqam tuptsiwni'yuñwa; noqw puma sohsoyam Moses tutavoyat pas antsay'yuñwa. ²¹ Noqw puma nanaptaqw, yaw um sohsokmuy Jew-sinmuy qa-Jew-sinmuy amuhpa' yesqamuy tutuqaynaqe, pay yaw puma Moses tutavoyat ayo yukuyaniqat yaw um pañqawlawu; yaw timuy poñokit akw qa tuvoylalalwani; pu piw yaw Jew-sinmuy tuwiamuy añ qa hinwisni. ²² Noqw hintani? Pay kurs pi hin sinom qa tsovaltini, pi uñ pítuhqat soon qa nanaptaniqee. ²³ Pay òviy itam ūmi hiñqaqwaqw um panhtini. Hakim itamuñaqw nālōyōm tahtaqt Tutuyqawhqat aw hihta pasiwni'yuñwa. ²⁴ Taa. Um pumuy tsāme', amumum napwatani; nen um amuñem sisvini, noqw puma āriltotini. Um panhte', sohsokmuy amumi mahtaknani, uñ hin lavayhtihqqa qa antsanihqata, pay kurs um pas nāp pās qatukañw, tutavot añ hinmaqata. ²⁵ Pu imuy qa-Jew-sinmuy tuptsiwni'yuñqamuy itam amumi yanwat pēnayaqe, pay puma put hihta pantaqat qa añ hinwisniqat pan yukuya, pay panis nōsiwhqqa nāp yukit aw noiwhqat qe'yaniqata, pu úñwata, pu hihta hikwismokqata, pu tokot qa sokoplalwaniqata. ²⁶ Pahsat pu Paul pumuy tah-taqtuy tsāma; nihqe qavonvaqw pumuy amumum napwataqe, God kīyat aw paki; nihqe hisat puma put añ kūkuyvaqw pumuy nanāp amuñem himu nākwhiwniqat pañqawu.

Paul Arrested in the Temple

²⁷ Noqw tsañe'sikis tālat pas pay súlawhtiniqw, hakim Asiat añqw Jew-sinom God kīyat ep Paul tutwa; nihqe sohsokmuy sinmuy hin unañwtoynayaqe put aw may'yuñwa, ²⁸ A'nō pañqawkahkañwo: Israel-tahtaqtu, huvam unañwtapyaa! I' tāqa hapi hāhaqe' sohsokmuy sinmuy imuy pas sinmuy amuhpewi tutuqayna, pu tutavot ehpewii, pu it kīhut ehpewii. Pu òviy piw pam Greek-sinmuy God kīyat aw tañataqe, it kīhut pas hihtanihqat tuyoy'ewakta. ²⁹ Puma pi pūnathaqam hakiy Ephesus añqw tāqat Trophimus yan mātsiwhqat Paul amum kīveni qw aw tātayya; nihqe ka Paul put God kīyat aw pānahqat wūwayaqe, òviy yan lavayta. ³⁰ Noqw kīve sinom sohsoyam hin unañwtotiqe, sūvo yuhtuqe, Paul ñuayat, God kīyat añqw ihpoq lōlōkinyuñwa; nihqe pahsat pay hōtsíwat uhtaya. ³¹ Noqw nāt puma put nīnantotaqw, yaw Jerusalem ep sinom a'nō hiniwmanayaqat pan mohpeq solāwamoñwit aw tūawvaya. ³² Noqw pahsat pay pam solāwamuy-nikañw, pu tsivót-sikip súnatnihqamuy solāwmuy amumi moñw'wyuñqamuy tsamkañw, pumuy amumiq wari. Noqw puma mohpeq solāwamoñwit solāwamuy enañ tutwaqe, pahsat pay Paul wuvalalwaqe qe'toti. ³³ Pahsat pu mohpeq

solāwamoñwi awnihqe, put nuat, puma löqmu y sivanamiqlölöt akw put somyaniqat pañqawu; nit pu pam hak hímuniqat, pu hihta hinhtiqtat tūviñta. ³⁴ Noqw sinmuy qaan'ewakw hintaqamuy amuñaqw pētu yanwat hiñqawwa, pu pētu piw hinwat lavayta. Noqw pas sinom mowawatotaqw, kurs pam hin pas suyan navotniqe, òviy pay put solāwakimi q wikyaniqat pam pañqawu. ³⁵ Noqw puma tutuveñpa wupniniqw, solāwam Paul tsöpwwisa, pas sinom a'nöyaqw òviy'o, ³⁶ Sinom pi pumuy amuñk hinwiskahkañw pañqawwwisa: Tūvaay! kitota.

Paul Defends Himself

³⁷ Noqw puma Paul solāwakimi wikyaniqw, pam mohpeq solāwamoñwit aw pañqawu: Ya nu soon ūmi hiñqawni? Noqw pam pañqawu: Ya um Greek-lavayit tūqayta? ³⁸ Ya qa um hak Egypt añqw tāqa ura hisat sinmuy hin unañwtoynaqe, nālöp sōmorit pahsa'nihqamuy tuqwyantotaqamuy qayēsiwhpumi tsāma? ³⁹ Noqw Paul pañqawu: Qae. Nu Jew-sino; nu Ciliciat ep qa pay hin'ewakw wuhkokitsokit Tarsus ep tihtiwa. Noqw himu as nu sinmuy amumi lavayhtiniqat um nuy nakwhani. ⁴⁰ Noqw pam hu'waqw, Paul tutuveñat ep wunukañw, sinmuy amumi māmasa. Noqw sinom sutmakmaq, pahsat pu pam pumuy amumi Hebrew-sinmuy amuhkwa yuaata.

22

¹ Nihqe Paul sinmuy amumi pañqawu: Tahtaqtu, isinomu, nāmatu, nu yahsatniqwhaqam umutpik nēnem hin lavayhtiniqw kurs uma inumi tūqayyuñwini. ² (Noqw pam pumuy amumi Hebrew-sinmuy amuhkwa yuaaykuqw, puma nanaptaqe pahsat pu pas qa hiñqawwa; noqw pam pañqawu). ³ Nu pas antsa Jew-sino; nihqe nu Ciliciat ep wuhkokitsokit Tarsus ep tihtiwa. Nikañw nu yep kīve Gamaliel ahpiy itanamuy tutavoyamuy pas añhqe qatsqat tutuqayi; nihqe nu God eñem pas qaatsay'ta, uma pu' it tāwat ep panyuñqat pan'i. ⁴ Nihqe nu it yañ pōhut añ hinwisqamuy pas qa yesniqat òviy tahtaqtuy pu momoymuy okiwsahsanqe, somlawkañw sivikimi tañatima. ⁵ Noqw God awwat mohpeq moñwi sohsokmuy wukw'ayamuy amumum inumi navoti'ta; pu nu piw pumuy amuñaqw itahsinmuy amumi tutuvenit òmahtaqe, Damascus aqw'a, nu Jesus aw tuptsiwni'yuñqamuy pepeq yesqamuy sivintoyne', pumuy somhtat, Jerusalem aqw tsamniqee.

Paul Tells of His Conversion (Acts 9.1-19; 26.12-18)

⁶ Noqw nu pañsoqnikañw, tāwanasavehaqam Damascus aw hayiñwnaqw, òñaqw inunan'ik qaan'ewakw suhtalawwa.

⁷ Noqw nu tutskwami posqe, hakiy tōnayāt navotq, inumi pañqawu: Saul, Saul, ya um hinoqw nuy okiwsahsana? ⁸ Noqw nu lavayhtiqe pañqawu: Ya um hak'i Tutuyqawhqa? Noqw pam inumi pañqawu: Nu Nazareth añqw Jesus; pi um nuy hapi okiwsahsana. ⁹ Noqw ima inumumyaqam tālat tutwaqe, tsātsawna; nīkañw puma hakiy inumi hiñqawhqaqat tōnayāt qa nanapta. ¹⁰ Noqw nu pañqawu: Noqw nu hinhtini, Tutuyqawhqa? Noqw Tutuyqawhqa inumi pañqawu: Um wunuptut Damascus awni. Noqw ason pep um hihta tumaltaniqat unem yukiwtaqat suhka un sohsok āawnani. ¹¹ Noqw pas tāla a'nō talq, ivosiy qatālawvaqw, ōviy ima inumumyaqam imay nuy'wiskañw Damascus aw nuy wikya. ¹² Noqw hak hin tutaptiwhqat an God pas kaptsi'taqa Ananias sohsokmuy Jew- sinmuy pep ki'yuñqamuy amuhpiy aw lomanavoti ¹³ Inumi pītuhqe wunukañw inumi pañqawu: Itupko Saul, uhvosiy tālawnaa. Noqw nu pahsat pay ivosiy tālawna. ¹⁴ Noqw pam pañqawu: Itanamuy aw yantaqaam God un namorstaqe Tiy pas súantaqat ūmi mātaknaqw, um put moayat añqw lavayit navota, um put tunatyayat mātsi'taniqe ōviy'o. ¹⁵ Pi um hin yórikqey, pu navotqey sohsokmuy sinmuy amumi put eñem tuawi'tani. ¹⁶ Taay, um hinoqw sōwuu? Um wunupte', kūyit akw tuvoylatini; nen Tutuyqawhqaqat natñwaniyat aw taqa'nañway'kañw, uhqaanhtipuy ayo pāhomni.

Paul's Call to Preach to the Gentiles

¹⁷ Noqw ura nu piw Jerusalem ep pītuhqe God kīyat ep nāwaknakañw, tuawyori; ¹⁸ Nihqe Jesus tuwaqw, pam inumi pañqawu: Písoqtii, nen um Jerusalem añqw its ahpiyni, taq puma un hin nuy tuawi'taqat soon kwusuyani. ¹⁹ Noqw nu pañqawu: Tutuyqawhqa, puma navoti'yuñqw, nu ura as ūmi tuptsiwni'yuñqamuy sivikimi tañatinuma, pu ahsupoq tsotsvalkiva pumuy wuvahtinuma. ²⁰ Pu un tuawi'taqat Stephen unwáat munvaniwhq, nu nuhtum aqlap wunukañw, nīnantotaqamuy súamun unañwti; nihqe nu nīnantotaqamuy yuwsiyamuy tūwala. ²¹ Noqw pam inumi pañqawu: Um ahpiyni, taq nu un yañqw yāvoqhaqami imuy qa- Jew- sinmuy amumi távini. ²² Noqw puma it lavayit aw pah-savo put aw tūqayyuñwt, pu sáakmaqe pañqaqwa: Tūvayaa! Nīnayaa! Pay pi put qa qatuqw lolmani. ²³ Noqw puma kwanonotikahkanw, yuwsiy akw savinumyakañw qōat ōmiq tsaltoynaya. ²⁴ Noqw pahsat pu solāwamoñwi put solāwakimi panayaniqat solāwamuy amumi pañqawu. Uma put wuvahtotat, pās tūviñtotani. Noqw hinoqw sinom pas panhaqam put ehpewi hiñqaqwaqat itam nanaptani, amumi kita. ²⁵ Noqw

puma put tuyqat akw sohsoyaqaw, Paul solāwamoñwit pep wūnuhqat aw pañqawu: Ya pay um hakiy Roman- sinot qa tūviwtaqat wuvahtaniqaw pay pam sūanta? ²⁶ Noqaw solāwamoñwi put navotqe ahpiynihqe mohpeq solāwamoñwit aw pañqawu: Um hintsakqey ep tunatyaltini, taq kurs i' Roman-sino. ²⁷ Pahsat pu mohpeq solāwamoñwi pítuhqe put aw pañqawu: Kurs nuy āawnaa, ya um Roman-sino? Noqaw pam pañqawu: Owí. ²⁸ Noqaw mohpeq solāwamoñwi pañqawu: Nu a'nō sisvit, Rome aqaw sinoti. Noqaw Paul pañqawu: Noqaw pi nu pay pas pamnīkañw tihtiwa. ²⁹ Pahsat pay ima as put aw hepyaniqam ahpiyya. Noqaw pam Roman-sínonihqat mohpeq solāwamoñwi navotqe tusita, put somqe òviy'ò.

Paul before the Council

³⁰ Noqaw Jew-sinom put hihta neveltotoynayaqat pam pas suyan navotniqey nāwaknaqe, qavonvaqaw put nāha; nihqe God awwat mohpeq momñwit sohsokmuy moñwtsovawtaqamuy amumum tsovaltiniqat pam pañqawu; nit Paul hawnaqe, put pumuy amutpipu tavi.

23

¹ Pahsat pu Paul moñwtsovawtaqamuy amuhpa' taynumt pañqawu: Tahtaqtu, isinomu, nu pew pahsavohaqami God atpip iunañway pasiwkañw qatu. ² Noqaw put aqlap hoñqam put moava wuvahtotaniqat God awwat mohpeq moñwi Ananias pumuy amumi pañqawu. ³ Noqaw pahsat pu Paul pañqawu: God un wuvahtani, um tumalwiwhput antaqa; pas as um nuy tutavot an yukunaniqe òviy pep qatukañw, ya um hinhtiqw tutavot hin lavayhtiqat qa anhtiqe soq nuy wuvahtiwniqat pañqawu? ⁴ Noqaw añ hoñqam pañqawu: Ya um hinoqaw God awwat mohpeq moñwit aw panhaqam hiñqawu? ⁵ Pahsat pu Paul pañqawu: Nu put God awwat mohpeq mónwitniqaw qa navoti'taqe òviy pañqawu isinomu; pi ura yan pey'ta: Um uhsinmuy amumi moñwit qa aqaw hiñqawlawni. ⁶ Noqaw Paul māmatsq, kurs pētu Sadducee-sínomyaqaw, pu pētu Pharisee-sínomyaqaw, pahsat pam tsovawtaqamuy amumi kēew pañqawu: Tahtaqtu, isinomu, nu Pharisee-sino, nu Pharisee-sinot tíata; nu hapi hihta nōyit-nikañw pu so'pum ahoy tātayyaniqat tuptsiwni'taqey ep pu' tūviñtiwa. ⁷ Yan pam hiñqawhq, pahsat ima Pharisee-sinom Sadducee-sinmuy amumum qa sūnahpa'totiqw sinom nātsiki. ⁸ Sadducee-sínmuyniqw pi sinom pas soon ahoy yesvani, pu yaw òñaqaw hoñviaya qa háqamo, pu yaw hakiy hikwsiat qa háqamo. Noqaw Pharisee-sinom put sohsoq tuptsiwni'yuñwa. ⁹ Noqaw pas sinom a'nō mowawatota; noqaw ima tutavot tūtutuqaynayaqam Pharisee-sinmuy amún

unañwtotiqam hoñvaqe a'no nānwuy'yuñqe pañqaqwa: Pay itamuyniqw i' taqa qa hinta; tis pi kurs ka antsa hikwsi, sen hoñviaya put aw yuaaykuniqw, pay itam God aw qa rohomnumyani. ¹⁰ Noqw pas puma nānami a'nō hiñqaqwaqe, sumataq put nāhoy tutkitotaniqat mohpeq solāwamoñwi tusitaqe, pumuy amumi solāwamuy hōna, puma pumuy Paul nawhkiye', solāwakimi wikyaniqat òviy'ò. ¹¹ Noqw ep mihikq, Tutuyqawhqa put ehpeq wunukañw aw pañqawu: Pay um qa hin unañway'tani, Paul. Pay um nuy Jerusalem ep hin lavayhtiqey pan nāt piw Rome epeq lavayhtini.

The Plot against Paul's Life

¹² Noqw tālawvaqw, haqawat Jew- sinom nāwinyaqe nankiwakw pasiwnaya, ason pas puma Paul nīnayay, pu' nōñsaniqey, pu hikwyaniqey pañqaqwa. ¹³ Noqw hakim lōp sunat epnihqe hōyokiwtaqam pan pasiwnaya. ¹⁴ Pu òviy puma God awwat mohpeq momñwituy-nikañw, pu wukw'a'yatuy amumi òkihqe pañqaqwa; Itam nēnem pasiwnayaqe kītota: Pas ason itam Paul nīnayay, pu' nōñsani. ¹⁵ Oviy uma moñwtsovawtaqamuy amumum mohpeq solāwamoñwit aw pañqaqwaqw, pam qāvo pew umumi put wikni, suhpan uma put pas pavan hin nanaptaniqey pan hinkahkañwo; noqw pay nāt put pew qa pituqw, itam nīnayaniqey pasiwni'yuñwa. ¹⁶ Noqw puma put moqmani'yuñqat Paul tiw'ayaat navotqe, solāwakimi pákihqe, Paul put āawna. ¹⁷ Pahsat pu Paul solāwamuy amumi moñw'iwyuñqamuy sukwat wánwayhqe aw pañqawu: Um it tiyot mohpeq solāwamoñwit aw wikni. I' put hihta āawnani. ¹⁸ Pu òviy pam mohpeq solāwamoñwit aw put wikqe pañqawu: Paul, siviñuiwtaqa nuy wánwayhqe, nu it tiyot ūmi wikniqat inumi pañqawu. Yaw pam nu hihta āawnani. ¹⁹ Pahsat pu mohpeq solāwamoñwi put māyat nuat, qalavo wikqe, tūviñtaqe aw pañqawu: Ya um hihta nuy āawnani. ²⁰ Noqw pam pañqawu: Um yaw qāvo moñwtsovawtaqamuy amumi Paul wikniqat Jew- sinom ūmi òqaltotiniqey sun unañwtoti, suhpan ka yaw puma put pas pavan hin nanaptaniqey nānawaknaqe òviy'ò. ²¹ Noqw um hapi amumi qa ūnatini; taq pumuy amuñaqw lōp sunat epnihqe hōyokiwtaqam tahtaqt nankiwakw pasiwni'yuñqam put moqmani'yuñwa pañqawkahkañwo: Ason pas yaw put nīnayay, pu nōñsani, pu hikwyani; nihqe òviy pas yukiwkahkañw, un panhtiniqey pañqawniqat òviy maqaptsi'yuñwa, pam aw kita. ²² Noqw òviy mohpeq solāwamoñwi tiyot mātavi pañqawkañwo: Um hapi nuy it āawnaqey qa hakiy aw pañqawni.

²³ Pu pam solāwamoñwit aw pañqawu: Uma pakwút-sikip sunat solāwamuy mihikq, Caesareat aqwyaniqat na'sastani, pu kawaymuy akwyaqamuy payhp sunat añqw pakwt sihkay'taqamyuy, pu pakwút-sikip súnat lansay'yuñqamuyu. ²⁴ Pu puma Paul hihtuy akwniqat na'sastotani, nen uma tutskwat aw moñwit Felix aqw put pās wikyani. ²⁵ Pu pam yan pēna: ²⁶ Nu' Claudius Lysias it pas pavan Felix tutskwat aw moñwit öqala. ²⁷ It tāqat Jew-sinom ñuayaqe, soon as qa nīnayaniqw, nu solāwamuy tsamkañw amuminihqe, it pumuy nawhki, yaw pam Roman- sīnonihqat nu navotqe öviy'o. ²⁸ Noqw puma hihta put nēveltotoynayaqat nu pas suyan navotniqey nāwaknaqe, pumuy amuñaqw moñwtsovawtaqamuy amumi put wikva. ²⁹ Noqw kurs pay puma tutavoy ep hinhtotiqe pay qa hihta mokiwuy, pu sivihipit hihkay'taqat put tsokanaya. ³⁰ Noqw yaw Jew-sinom put moqmani'yuñqat nuy āawnayaqw, pahsat pay nu put ūmiq hōnaqe, put hihta tsotskanayaqam put aw hinyuñqey utpip pañqawu. Hak öqawmañwu. ³¹ Pahsat pu solāwam amumi hin tutaptiwhqat anhtotiqe Paul wikyaqe, mīhikpuva Antipatris ep wikvaya. ³² Pu qavonvaqw ima nāpyaqam Paul mātapyat, pañqw Jerusalem ahoy aqwya. Noqw ima kawaymuy akwyaqam pahpiy put ámumya. ³³ Nihqe puma Caesareat ep ökihqe, tutskwat aw moñwit tutuvenit maqaya, nit put aw Paul noaya. ³⁴ Noqw moñwi tutuvenit añ tūñwahqe, pam haqaqwat tutskwat añqwnihqat put tūviñta. Noqw kurs pam Cilicat añqwnihqat pam navotqe ³⁵ Pañqawu: Ason uñ hin tsokani'yuñqam tuwat ökiqw, nu uñem hin yúkuni, kita. Nihqe pam Herod pavasiwhkiyat ep taviwniqat pam pañqawu.

24

Paul Accused by the Jews

¹ Pu ahpiy tsivót-sikis talq God awwat mohpeq moñwi Ananias wukw'a'yatuy tsamkañw pitu, hakiy lavayhtuwi'taqat Tertullus yan mātsiwhqat wikkañwo; noqw pam tutskwat ep moñwit aw yuaayku Paul ehpewi. ² Pu öviy Paul tuñwáyaqw, pahsat Tertullus put ehpewi yuaaykuqe pañqawu: Itam hapi uhpiy uyiawtaqat qatsit nāvokawinta, pu sohsovik sutsep uhtunatyay ahpiy himu qaöwñhintaqá imuy sinmuy amuñem hintsatskiwa. ³ Noqw itam put tsúyakiwyuñwa, um hak pas pavan Felix. ⁴ Noqw pay nu ūmi qa sus'itsniqat öviy um as okiw hihsavo itamumi tūqaytani. ⁵ Taq itam it tāqat aw nanap-taqw, i' sokovi. Pam it Nazareth añqw tāqat aw tōnawtaqamuy moñwíamu. Noqw put atsviy tūwaqatsit añ ahsupoq Jew-sinom Caesar ehpewi hoñvanta. ⁶ Pu hikis pi as öviy i' piw God kíyat sokoptaniqey anhti; noqw itam put ñuayaqe, soon as itamumi

hin tutaptiwhqat qa anwat put hin yukunayani. ⁷ Noqw pay mohpeq solāwamoñwi Lysias itamumi suptuqe, öqalay akw put itamuy nawhki, ⁸ Nihqe hihta put nēveltotoynayaqam ūmiyaniqat pañqawu. Noqw um nāp put aw pohte', itam hihta put qalománeveltotoynayaqat sohsok navotni. ⁹ Noqw Jewsinom put amum sunyaqe, pay pas pantaqat pañqaqwa.

Paul's Defense before Felix

¹⁰ Pahsat pu moñwi Paul yuaaykuniqat aw māmasaqw, pam lavayhtiqe pañqawu: Nu' navoti'taqw um hisatñahaqawq imuy sinmuy amuñem hihta añ hin wūwanma, noqw öviy nu tuwat hahlaykañw, nēñem hin lavayhtini. ¹¹ Ispi um it navotniq'ö, nu okiwlawniqe Jerusalem aqwniqw, nāt pu' ahpiy pakwt lōq sihkay'tasikis tāla. ¹² Piw nu qa haqam hakiy amum nāñwuy'taqw puma inumi tāyuiñwa, pu sinmuy hin u'nañwnaq'ö, sen God kīyat ep'e, sen tsotsvalkivee, sen pay kīvee. ¹³ Piw puma hihta nuy tsotskanayaqey soon suyan pañqaqwani. ¹⁴ Nikañw it pay nu ūmi pas súañqawni: Nu hapi púmuyniqw qasuan God aw nāwakinma, iwu'yamuy aw yantaqayamuy aw'i, tutavot añ hin pey'taqat, pu God lavay'aymuyatuy pēniyamuy añ hin pey'taqat sohsok tuptsiwni'kañwo. ¹⁵ Nihqe ima súañyuiñqam, pu qasuanyuiñqam so'pum ahoy tātayyaniqat, nu ep God qapēvewna; noqw pay puma piw put pantaqat lavayta. ¹⁶ Paniqw hapi öviy nu yūmosa suyan unañway'taniqey tuwanlawu, qa hihta ep qaantiqey navoti'taqee, sen God ep'e, sen sinmuy amuhpee. ¹⁷ Pu ahpiy wūhakis yahsañwvaqw, nu isinmuy amumi ahoy pitu, hihta akw ökwatuwiwyaniqat kuwahtiwhqat-nikañw, pu Tutuyqawhqat aw himu noiwhqat yankañwo. ¹⁸ Pantaqat atsve hakim Asiat añqw Jewsinom nuy God kīyat ep napwataqw tutwa, nu qa kaysiwhqamuy sinmuy amumumniq'ö, piw hin qaqtsinayaqamuy amumuma. ¹⁹ Puma pi as yep utpipye', rohomtotinikahkañwo, kurs hihta inuhpewi hinyuiñwee. ²⁰ Hal pay pi ima yepyaqam pañqaqwani, nāt nu moñwtsovawtaqamuy amutpip wunuqw hihta inumi qalomátutwee. ²¹ Hal sen pi nu amuhsonve wunukañw it supwat pañqawhqat ep'e: Nu hapi so'pum ahoy tātayyaniqat tuptsiwni'taqey ep pu' it tāwat ep umuhpiy hin tūviñtiwa, kítahqat ep'e. ²² Noqw Felix it navotqe, pañwat pöhut pas suan navoti'taqe pumuy pay hāktaqe amumi pañqawu: Ason mohpeq solāwamoñwi Lysias pituqw, nu un hinhtiqtat pas sohsok navotni. ²³ Pu tsivot-sikip sunat solāwamuy amumi moñwi Paul tavi'taniqat pam put aw pañqawu. Nikañw pay qa pas pas hūrs tavi'tat, pay tuwimat hihta akw put paañwayaniqw, sen put awyaniqw, pam pumuy qa mēwantani.

Paul before Felix and Drusilla

²⁴ Noq̄w ahpiy hihsakis talq̄ Felix hakiy Jew-sinot nōmay Drusillat amum pitu; nihq̄e Paul wánwayhq̄e, Christ aw qapēvewnit put ahpiy aw tūqayta. ²⁵ Noq̄w Paul put aw pañqawu: Itam soon qa suan hinwise', namituyqawi'yuñwni. Taq̄ God itamuñem hin yúkuni. Noq̄w Paul yan yuaataq̄w, Felix tsawnaq̄e, tururuyku; nihq̄e pañqawu: Pay um hāk pu' ahpiyni; ason hisat inuñem aw lomahinhtiq̄w, nu un wánwayni, kita Paul aw'i. ²⁶ Noq̄w as sakiq̄w Paul put sīvat maqaq̄w pam put mātapniq̄ey wūwanta. Nihq̄e ōviy pam piép put wánwaye', amum yuaatañwu. ²⁷ Noq̄w pay ahpiy lōs yahsañwvaq̄w, Porcius Festus Felix q̄eniyat ep paki; noq̄w Felix Jew-sinmuy tayawnaniq̄ey nāwaknaq̄e, Paul nāto sómiwtaq̄w ahpiy'o.

25*Paul Appeals to the Emperor*

¹ Noq̄w Festus tutskwamakiway ep pítuhq̄e, ahpiy pāyis talq̄ Caesareat añq̄w Jerusalem aq̄w'a. ² Noq̄w pahsat pu God awwat mohpeq̄ mónwi-niq̄w, pu Jew-sinmuy amuñaq̄w pavansinom put aw Paul lavayta. ³ Nihq̄e as pam put ehpewi pumuy amuñem hihta hinhtiniq̄at aw nānawaknaq̄e pam put wánwayhq̄, Jerusalem aq̄wniq̄at aw ō'qalya, puma haq̄am put moq̄maye' nīnayaniq̄ey tunatyawkahkañwo. ⁴ Noq̄w Festus lavayhtiq̄e, pay Paul Caesareat epeq̄ qátuniq̄at pañqawu, pay pam soon pas hisat nāp pañsoq̄niq̄ey pañqawu. ⁵ Oviy amuñaq̄w haq̄awat ō'qalt inumumyani, kita. Nen kurs it tāq̄at ep himu qalomáhintaniq̄w pañqaq̄wani. ⁶ Noq̄w pam pumuy amumum pakwút-sikis haq̄am talōnnat, Caesareat aq̄w'a; nihq̄e qavonvaq̄w, pam haq̄am hin yukiltiñwuq̄at ep qatuptuq̄e, Paul wik-wisniq̄at pañqawu. ⁷ Noq̄w pam pituq̄w, Jew-sinom Jerusalem añq̄w ōkihq̄am put aqlaq̄ hoñkahkañw, hīhihta nuhtsel'e'wakw nihtiwhtaq̄at Paul ehpewi yuaatota; nit pay put pas suyan pantaq̄at kurs hin pañqaq̄wani. ⁸ Noq̄w pam nēñem lavayhtiq̄e pañqawu: Nu qa haq̄am Jew-sinmuy tutavoyamuy ehpewi hinhti, piw God kīyat ehpewii, pu Caesar ehpewii. ⁹ Noq̄w tuwat pay Festus Jew-sinmuy unañwve hinhtiniq̄ey nāwaknaq̄e, Paul aw pañqawu: Ya um qa Jerusalem aq̄wnen, pepeq̄ inutpip iit yantaq̄at ep hin aw pohtiwniq̄ey nāwakna? ¹⁰ Pahsat pu Paul pañqawu: Nu Caesar pavasiwhkiyat ep wunu, pi nu pep hin yukuniwni; pi nu qa haq̄am hihta ep Jew-sinmuy amumi qalomáhinhtiq̄w um suyan navoti'ta. ¹¹ Pi as nu haq̄am hihta ep hinhte', sen moki-wuy hihkay'taq̄at hinhte' soon nu moknik rohomnumni;

nikañw kurs pay ima nuy hīhihta qalomátsotskanayaq̄w pam qa himuwa pas antsaniq̄w, soon hak nuy pumuy amumi nóani. Nu Caesar aw taqa'nañwti. ¹² Pahsat pu Festus wuwan'ayamuy amumum hin hintaniqat yuaaykuqe put aw lavayhti qe pañqawu: Noq̄w um Caesar aw taqa'nañwti? Pay um soon Caesar qa aq̄wni.

Paul before Agrippa and Bernice

¹³ Noq̄w ahpiy hihsakishaqam talq, Moñwi Agrippa Bernice amum Festus aw hahlayhtini qe Caesareat ep pitu. ¹⁴ Pu õviy Festus Agrippat aw Paul lalvayhqe pañqawu: Felix ahpiynihqe, hakiy t̄aqat sómiwtaqat m̄tavi. ¹⁵ Noq̄w ura nu Jerusalem épeqniq̄w, God awwat mohpeq momñwit Jew- sinmuy wukw'aymuyatuy amumum nuy put hin āawnayaqe, eñem qalomáyukiltiniqat n̄anawakna. ¹⁶ Noq̄w nu pumuy amumi lavayhti qe pañqawu: Kurs uma hihta ep put qalomátsokanayaq̄w, pay pam umuhpewinen n̄eñem hin lavayhtiniqat put eñem qenitiwni. Noq̄w kurs pam pas antsa hihta mokiwuy hihkay'taqat hinhte', pep pu' pam mokiwuy aw noiwni. Pu pam n̄ato qa n̄eñem hin lavayhti q̄w, kurs nu hin put t̄uvani. Pan hapi Rome añq̄w sinmuy tuwiamu. ¹⁷ Noq̄w õviy pumuy õkiq̄w, nu qa s̄owunit, qavonvaq̄w haqam hin yukiltiñwuqat ep qatuptuqe, put t̄aqat wik-wisniqat pañqawu. ¹⁸ Noq̄w ima put hihta qalomátsokanayaqam hoñvaqe, qa hin iwuwñiy an put hihta tsokanaya. ¹⁹ Pay tuwat soq kurs pas n̄ap tuptsiwniy ep put amum nennem hinyuñwa, pu hakiy Jesus mokqat ep'e. Noq̄w pay Paul put pay suyan qátuhqat pañqawlawhqat ep'e. ²⁰ Noq̄w nu p̄vut pantaqat ep wiwsiqe, sen pam Jerusalem aq̄wnen pepeq iit hihta ep aw pohtiwniqat put t̄vinta. ²¹ Noq̄w pay ason pas Moñwi Augustus Paul aw hihta ep hin navotniqat pam pañqawhq, õviy nu ason hisat put Caesar aq̄w táviniqat aw pahsavo pay h̄ak put pani'yuñwniqat nu pañqawu. ²² Noq̄w Agrippa Festus aw pañqawu: Is as tuwat aw t̄uqayta. Um q̄avo aw t̄uqaytani, pam kita. ²³ Qavonvaq̄w Agrippa Bernice amum pas pavan k̄ahinkañw, haqam hihta yuaatotañwuqat aw paki, añ pas pavan solāwmomñwituy-nikañw pu kitsókive pas pavansinmuy tsamkañwo; pu õviy Festus pañqawhq, Paul wikvaya. ²⁴ Noq̄w Festus pañqawu: Moñwi Agrippa, pu uma sohsoyam tahtaqt itamumyaqamu, uma it t̄aqat aw t̄ayuñq̄w, it hapi ep sohsoyam Jew-sinom inumi õkiwta, Jerusalem epeq'a, pu yep'e; nihqe pay p̄apu pas pam qa qátuniqat pañqaqwa. ²⁵ Noq̄w nu navotq, kurs pay pam qa haqam hihta mokiwuy hihkay'taqat hinhti. Pu piw pam pas n̄ap Augustus aw taqa'nañwtiq̄w, õviy nu put aq̄w táviniqey pan

yuku. ²⁶ Noqw pas nu imoñwiya aqw kurs hin pas suyan hihta put pēnani; nihqe òviy nu paniqw it umutpipo wikva, tis pi òviy pas utpipoo, Moñwi Agrippa; ason put aw pohtiwhq, pep pu' pay ka nu sen hin pēnani. ²⁷ Ispi hak hakiy sivilawhqat pañsoq távinikañw, hihta ep qaantaqat qa pañqawniqw, pam pay nuyniqw qa wuwni'hinta.

26

Paul Defends Himself before Agrippa

¹ Pahsat pu Agrippa Paul aw pañqawu: Taay, pay pi um nēnem hin lavayhtini. Pahsat pu Paul māvuyaltit, nēnem lavayhtiqe pañqawu: ² Pas nu nánapnihqe sakina, Moñwi Agrippa, kurs nu pu'haqam Jew-sinmuy amuhpiy sohsok hihta tsokaniwhqey ep utpip tuwat hin lavayhtiniqey òviy'o. ³ Tis pi Jew-sinmuy sohsok hintsakpiyamuy-nikañw, pu hīhihta añ qa súnahpay'yaqw, it um pās navoti'taqw, nu put navoti'ta. Noqw òviy as um okiw inumi pās tūqaytani. ⁴ Pay nu itsákoy añqaqw mohti imuy pas nāp isinmuy amumum Jerusalem epeq hin qatuqw, sohsoyam Jew-sinom put navoti'yuñwa. ⁵ Nihqe puma pañqaqw inumi navoti'yuñqe, as suhtaq'ewye' pañqaqwanikañwo. Ura nu itahtuptsiwniy pas añqe' hinwisqamuy amumum pantaqe, Pharisee-sínoniñwu. ⁶ Noqw God itanamuy hihta āawnaqw, put aw yantaqey ep nu pu' yep tūviñtiwa. ⁷ Noqw put awinit hapi itahsinom pakwt lōq sihkay'tasikip himuñam okiw as aw òkiniqey tunatyawkahkanw añqaqw nāqavo pu tōkilat añ God tumalay'yuñwa. Noqw nu' hapi put ñōyit ep Jew-sinmuy amuhpiy hihta qalomátsokaniwa, Moñwi Agrippa. ⁸ Ya hinoqw God so'pumuy ahoy tātaynaniqw pam pantaqa úmuyniqw qa tuptsiwnieway'o? ⁹ As pi nu pas antsa hisat nāp pan wūwantañwu, pas Nazareth añqw tāqat Jesus natñwaniyat soon ehpewi hīhihta qa hintsakniqeyu. ¹⁰ Nihqe òviy nu Jerusalem epeq panhtiqe, kaysiwhqamuy put sinomuyatuy sivikimi tañata, awwat mohpeq momñwituy amuñaqw òqalat makiwhqee; nihqe nu pumuy qōqyaniqw amunkiwakw lavayhtiñwu. ¹¹ Nihqe puma as pas qalomáhiñqaqwaníqat òviy nu ahsupoq tsotsvalkiva pumuy sivintotoynatinuma, pu nu pas pumuy amumi itsívuiwtaqe a'lönöt kitsókit añ enañ pumuy okiwsahsana.

Paul Tells of His Conversion

(Acts 9.1-19; 22.6-16)

¹² Pankañw nu God awwat mohpeq momñwituy amuñaqw òqalat pasiwkañw Damascus aqw'a. ¹³ Noqw meh, Moñwi, nu pañsoqniqw, tāwanasave òñaqw tāla tāwat epnihqe pas

suyan tālat inuqlap-nikañw, pu inumumyaqamuy amuqlaq tālawvaqw nu tuwa. ¹⁴ Noqw itam sohsoyam tutskwami lōhōkq, nu hakiy inumi hiñqawhqat tōnayāt navotq, Hebrew-sinmuy amuhkwa inumi pañqawu: Saul Saul, ya um hinoqw nuy okiwsahsana? Um tsutskuy'yuñqat aqw horarataqw pam uñem anahaa. ¹⁵ Noqw nu pañqawu: Ya um hak'i, Tutuyqawhqa? Noqw pam pañqawu: Nu Jesus; um nuy hapi okiwsahsana. ¹⁶ Nikañw pay um qatuptut, uhkukuy akw wunuwtani; pi nu yaniqw ūmi nāmataqta, um inuñem hintsakniqat nu pan uñ yukuniqey ōviy'o, pu um iit hihta aw yórikqey, pu nāt nu hīhihta añ ūmi mātaktiniqat tuawi'taniqat ōviy'o. ¹⁷ Nu uñ imuy pas sinmuy amuñaqw ayo tahtaptimani, pu qa-Jew-sinmuy amuñaq'ō. Nu hapi pumuy amumi uñ pu' ayataqw, ¹⁸ Um pumuy pōsiyamuy tālawnani, pu qatālat añqw tālat aw lasnani, pu Satan ōqalayāt añqw God aw'i, pumuy qaantipuum amuhpiy ayo yukiwniqat ōviy'o, pu inumi tūtuptsiwe', isinomuy amumum hihta makiwyaniqat ōviy'o.

Paul Tells of His Work

¹⁹ Yaniwhiti, Monwi Agrippa, noqw ōviy nu hihta ōñaqwnihqat aw yórikqey aw qa rohomnumt, ²⁰ Mohti Damascus ep yesqamuy put āawna, pu Jerusalem epeq yesqamuyu, pu Judeat qaqlavaqe yesqamuyu, nit añk pu qa-Jew-sinmuyu. Puma qaantunatyay añqw lasye', God awwat nánamtōkaniqat nu amumi yuaata, nen aw hayawtaqat yesni. ²¹ Yāyantaqat ep Jew-sinom God kiyat ep nuy nuayaqe, as nuy nīnayaniqey anhtoti. ²² Noqw nu God paañwniyat akw yukhaqami pitsiwiwta, añ sōqavuñwsinmuy, pu pavansinmuy amumi nan'ivo put yuaataqe, God lavay'aymat-niqw, pu Moses puma nāt hin hintaniqat lavayhtotiqat nu añqw qa hihta alōnōt yuaata, ²³ Ura kurs pi Christ okiwsaniwniqata, pu pam hakimuy so'pumuy amuñaqw pas mohti tātayniqata; nen imuy Jew-sinmuy amumi tālawnani, pu pay qa-Jew-sinmuy amumii. ²⁴ Yan pam nēñem yuaataqw, Festus a'nō pañqawu: Paul, um hōnaq'iwta, um hīhihta navoti'taqe put akw hōnaq'iwta. ²⁵ Noqw pam pañqawu: Nu qa hōnaq'iwta, um pas pavan Festus; pi nu suyan unañway'kañw iit pas qaatsat yuaata. ²⁶ Pi Moñwi Agrippa sohok iit navoti'ta; noqw nu qa nánahinkinakañw put atpip yuaata; pi nu nātuptsinaqw pas ka ī' qa himu put aw tupkiwta; pi i' qa nanauyve hiniwhiti. ²⁷ Moñwi Agrippa, ya um God lavay'aymuyatuy lavayiyamuy tuptsiwni'ta? Pay um suyan tuptsiwni'ta. ²⁸ Pahsat pu Agrippa Paul aw pañqawu: Pas nuy Christian-tiniqat um pēp aw nuy añwuta. ²⁹ Noqw Paul pañqawu: Pas hapi um'i,

pu sohsoyam inumi tūqayyunqam añ ahsupoq inunyuñwniqat nu God aw nāwakna, hal qa som'iwtniqat-saa. ³⁰ Yan pam lavayhtiqw, pahsat Moñwi Agrippa wunuptu, pu tutskwat aw moñwi, pu Bernice, pu pumuy amumum yesqamu. ³¹ Nihqe puma qalavoyaqe, pep put yuaatotaqe pañqaqwa: Pay kurs as i' tāqa qa hihta mokiwuy hihkay'taqat hintsaki, pu sivihipita. ³² Pahsat pu Agrippa Festus aw pañqawu: Pas as i' tāqa Caesar aqw qa taqa'nañwte', pay soon qa mātaviwni.

27

Paul Sails for Rome

¹ Noqw itam pāvaqe Italyt aqwyaniqat pan yukiltiqw, puma hakiy Julius yan mātsiwhqat aw Paul pētuy sivilalwaqamuy enañ noaya; pam hak Augustus solāwamuyatuy amuñaqw tsivót-sikip sunat amumi moñwi. ² Noqw itam pākihut Adramyttium añqwnihqat aqw yuñqe, Asiat qaqlavaqe hinwisniqey tunatyawkahkañw, pāvaqe hoyoyokuya; noqw hak Aristarchus, Macedoniat ep Thessaloniat añqw sino, itamura. ³ Qavoñvaqw itam Sidon ep öki. Noqw Julius Paul aw su'panihqe, pay kwatsmuy amuminen, suyan unañwtiniqat put nakwhana. ⁴ Noqw itam pañqw ahpiyyaqe Cyprus ehpeq hoyoyotota, Cyprus itamuhsa' hukw'uhtsiwtaq'ö. ⁵ Noqw itam Ciliciat-nikañw Pamphyliat pumuy qalavaqe pātuwaqatsit añqe' hoyóyototakañw, Lyciat ep wuhkokitsokit Myra yan mātsiwhqat aw öki. ⁶ Noqw pep Alexandriat añqw pākihu Italyt aqwniqat solāwamoñwi túwahqe, itamuy pañsoq tañata. ⁷ Noqw itam wūhakis tālat añ pāvaqe híhin hoyóyototaqe, kānanaptat, Cnidus aqlavo öki; noqw hūkañw itamuy qa nakwhanaqw, öviy itam Crete yoñiyat añhqe Salmonat ehpegya. ⁸ Nihqe itam híhinhaqam put ruhpaqyaqe haqam Lomayoñipsö yan mātsiwhqat aw öki; put aqlap kitsóki Lasea yan mātsiwa. ⁹ Noqw wūyavotiqw, pay napwalmartalönnit añ ayo ruhpaq, öviy pāvaqe nuhtsel'ewayhinhtiqw, pahsat pu Paul hintaniqat pumuy āawnaqe, ¹⁰ Amumi pañqawu: Tōtimu, sumataq itam yañhqe haqamiyakañw, a'nö hinhtotini; pas himu a'nö sūlawhtini, qa umuhhoi- saa, pu qa pākihu-saa, pas itahqatsi piwu. ¹¹ Noqw pay solāwamoñwi pākihut wárikni'maqat aw-nikañw pu put himuy'taqat púmuy-sa amumi tuqayvasta, qa Paul lavayiyat aw'i. ¹² Noqw pep pösö qalomáhintaqw, kurs hin hak pep kwanwátömölaniqw, pay öviy suswuhaqnihqam pañqw ahpiyyaniqey nānawakna, pay sen as puma Phenicet aw öke', pep tōmōlayaniqey öviy'o; pam Crete ep hötsiwa, tātöq-tēveñe qātsi, pu kwiniwiq-tēveñee.

The Storm at Sea

¹³ Noqw tatkaqw sūmawvaqw, puma tunatyay aw yórikyaqey wūwayaqe, wiwamniy rupamnayaqe, pahpiy hoyóyoykuyaqe, Crete áhayhke' pāyawwisa. ¹⁴ Noqw pay nāt ahpiy qa wūyavotiqw, kwiniñaqw, pu hōpaqw amuhtsava wukohukva itamuhpewii. ¹⁵ Noqw pākihu sóonhtiqe, kurs hin hūkañwuy ehpewi yūmo hóyokniqw, itam nāwustotaqw pam huhukhoya. ¹⁶ Noqw itam pānaqw tutskwat kuytaqat Clauda yan matsiwhqat yoñiyat añqe' huhukhoyyaqe kānanaptat, pākihut maskay'wisqey ánwutota. ¹⁷ Noqw puma put wupnayaqe, hihta maskay pākihut kwewtoynaya; nāphisat ka sen puma tsivohkat aqw huhukhoyyaniqe, puma mōtsápvuyalnit hawnayaqe pahpiy huhukhoyya. ¹⁸ Noqw pas itam hūkañwuy akw paysoq nāhoy tutuptiwayaqw, ōviy qavoñvaqw puma pākihut añqw putuyat pētsañwaya. ¹⁹ Pu añk talōnvaqat ep itam nāp itahmay akw pākihut hihta a'wiwayat maspaya. ²⁰ Noqw wūhakis talōnvaqat añ tāwa, pu sōtu pas qa mātsiltotiqw, pas itamumi qaan'ewakw hūhukq, pahsat pu itam pay hin ayo nōñakniqey nañ'eknaya. ²¹ Noqw pas puma wūhakis qa nōñōsaqw, pahsat pu Paul pumuy amuhsonve wunuptuqe pañqawu: Tōtimu, pas as uma inumi tuqayvastote', Crete añqw qa ahpiyyanikañwo, nen qa yanhaqam okiwhinhtotini, pu hihta kwayhyani. ²² Noqw pay nu umumi pañqawni: Uma hahlayyani, pay qa haqawa umuñaqw qatsiy kwayhni; pay pākihu-sa sūlawhtini. ²³ Pi nu God sinoatnikañw put enem tumalay'ta. Noqw put hoñviayaat pu' it tōkilat ep inuhpeq wunukañw, ²⁴ Inumi pañqawu: Pay um qa tsawiniwtani, Paul; pay um pas soon Caesar atpipo qa wīkiwni; noqw meh, God hapi utsviy sohsokmuy umum hoyóyototaqamuy ayo óyani. ²⁵ Noqw ōviy'o, tōtimu, uma qa hin unañway'yuñwni; pi nu God qapēvewnaqw, pas inumi hin lavayhtiqw, soon pam qa antani. ²⁶ Nikañw pay itam haqam pānaqw tutskwat kuytaqat soon aw qa hukhoyyani. ²⁷ Noqw pakwt nālōq sihkay'tasikis míhikqat ep itam Adriat añqe' nāhoy huhukhoylalwaqw, tōkilnasaveqhaqam ima pākihut tumalay'yuñqam yaw sumataq haqami tutskwat aw hayiñwnayaqey wūwaya; ²⁸ Nihqe pāmiq hōtsítuwantotaqe, sunát-sikip mamkit pan hōtsit nanapta; nit pu ahpiy híhin yūmoyat piw tuwantotaqw, pahsat pay pakwt tsivot sihkay'tasikip mamki. ²⁹ Pahsat pu ka sen itam o'wat aqw ónokyaniqw, puma pākihut ahkwayñavoqw nālōq putuhaynit pāmiq maspayat, tālawvaniqat maqaptsi'yuñwa. ³⁰ Noqw pākihut tumalay'yuñqam watqaniqey tunatyawyuñqe, pākihut moñaqw putuhaynit maspayaniqey atsáy'kahkañw, tsāk w pākihut pāmiq hāhawnayaqw, ³¹ Paul solāwamoñwi aw-nikañw

pu solāwamuy amumi pañqawu: Pas ima pākihut ep qa huruhtotiqw, soon uma ayo nōñakni. ³² Pahsat pu solāwam tsākw pākihut somiyat tutkitotaqw, pam pohsi. ³³ Noqw tālawiwaqw, puma sohsoyam nōñsaniqat Paul amumi öqalti pañqawkañwo: Pu' hapi pakwt nālōq sihkay'taqat tālat añ uma tusiiwyuñqe, nātsōnkwayni'yuña, qa hihta nōñsaqee. ³⁴ Noqw öviy nu umumi pañqawni: Uma nōñsani, nen öqawi'yuña; pay soon umuy haqawat qötöyat añqw sūka hōmi sūlawhtini. ³⁵ Yan pam lavayhtit, pōlavikit kwusuhqe, pumuy sohsokmuy amutpik put ep God aw hahlayhtit, yōhaqe tūmoyva. ³⁶ Pahsat pu puma hahlayhtotiqe tuwat nōnova. ³⁷ Noqw itam pākihut añqw sūmiyaqe (276) pakwt payhkomuy sihkay'tasikip sūnatnikañw añqw pakwt nāvay sihkay'yuña. ³⁸ Noqw öviy puma ööyaqe, pahsat pākihut putuyat pētsañwantotaqe, pāmiq sōhövosit maspitota.

The Shipwreck

³⁹ Noqw tālawvaqw, puma tutskwat qa māmatsya; noqw haqami pösöy'taqat añ tutskway'taqw, pay ka as hin pasiwtaniqw puma pañsoq pākihut panayaniqey wūwaya. ⁴⁰ Pu puma putuhaynit yayvanayaqe pāmiq nātatahtotaqe, ponilanpiyat hihta akw sómiwtaqat nāñahtotat, mohpeq mötsápvuyalnit hūkanwuy aqwwat pūyaknayat, pāhut qalavoq öqaltoti. ⁴¹ Nihqe puma haqam pāhu namiptsiwtaqat aw huhukwhoyyaqe pākihut tsivoktota; noqw móñaqwnihqa hūrstiye pas qa poninita; noqw yūmoqnihqā pāhut hoñvantaqat a'nö öqalayāt akw sakwíiwma. ⁴² Noqw solāwamuy wuwniamniqw as pay puma sivilalwaqamuy qöqyani, taq ka himuwa qalavo momorstime' wāyaniqw öviy'o. ⁴³ Noqw solāwamoñwi as Paul ayo táviniqey nāwaknaqe, pumuy tunatyayamuy añqw ahoy ñuy'ta; nihqe momorstuwi'yūñqam mohti pāmiq tsotsó'ye' tutskwami nōñakniqat pañqawu, ⁴⁴ Pu ahpiy haqawat wunavutsit pu pākihut sakwítíqat añqw hiñsaq hihta hinyuñqat añ tsokiwwahkañwyaníqata. Noqw pan puma sohsoyam qa hinhtotit tutskwami nōña.

28

In Malta

¹ Noqw puma ayo nōñakqe, nanaptaqw kurs pam tutskwa Melita yan mātsiwa. ² Noqw pep hakim sinom itamuy pās o'ya; nihqe aw qōhyaqe, sohsokmuy itamumi unañwtpaya yōyokkañw iyohooniqw öviy'o. ³ Noqw Paul kohot tsovalat, qōhit aqw öoyhq, tsūa qōhit añqw yámakqe, put māyat kükíqe, qa mātavi. ⁴ Noqw tsūa put māyat añqw hāyiwtaqw, pep

ki'yuñqam aw yórikyaqe, nānami pañqaqwa: Pas ka i' tāqa hakiy nīna. Noq̄w pam pāmiq qa mokq, pas hihtu put aw nāoyyaniqe put qátuniqat qa nakwhanaya, kitota. ⁵Noq̄w Paul tsūat qōhit aqw wipkalat, pay qa hinhti. ⁶Noq̄w suhpan as soon pam qa pōstiniqat, sen añqe' múnuke' súmokniqat, puma wūwankahkañw aw tāyuñwa; nit pay pas wūyavo aw tāyuñqw, pam qa hinhtiqw, pahsat puma wuwniy alōntotaqe, pam pas hímuniqat pañqaqwa. ⁷Noq̄w pumuy háqamyaqw hak pep tutskwat ep mohpeq sino haqe' hihta himuy'taqa Pulbius yan mātsiwa; noq̄w pam hak itamuy hahlayhtiqe, pāyis tālat añ itamuy kiy ep pās oyi'ta. ⁸Noq̄w kurs Publius naat mukitutuykañw uñwat pavakwutsqe, tuyhqatsi. Noq̄w Paul put aw pákihqe, eñem nāwaknat, may akw aw hintsahqe qalapsina. ⁹Panhtiqw, haqawat put tutskwat ep ki'yuñqam hihta tūtuyyaqam ökiwtaqe, tūyay qalaptuya. ¹⁰Nihqe puma tuwat hīhihta akw itamuy tayawnaya. Noq̄w itamuy ahpiyyaniq̄w, puma itamuy haqam hihta hinhtotiniqat itamuñem hoahkota.

From Malta to Rome

¹¹Noq̄w itam pep payhkomuy mūmuyawhtuy añ yest, pākihut Alexandriat añqwnihqat akw pañqw ahpiyya; pam pep pāñaqw kuytaqat tutskwat ep tōmōla, Castor-nikañw pu Pollux pumuy tuvoylay'kañwo. ¹²Noq̄w itam Syracuse ep ökihqe, pep pāyis yēse, ¹³Nit pañqw pu itam poniwiskahkañw, Rhegium ep öki; nihqe ahpiy sūs talq tatkaqw hukvaqw, qavonvaqw itam Puteolit ep öki. ¹⁴Nihqe pep itam tuptsiwni'yuñqamuy tutwa; noq̄w itam pep pumuy amumum tsañe'sikis yesniqat puma itamumi ö'qalya. Yan itam hinwiskahkañw, Rome epeq öki. ¹⁵Noq̄w pepeq tuptsiwni'yuñqam yaw itamuy añqwyaaqat nanaptaqe, haqami Appii pihkayat-nikañw pu Payhp Yeyespit aw pahsavo itamuhsawvawisa. Noq̄w Paul pumuy túwahqe God aw hahlayhtiqe, a'nö unañwti.

In Rome

¹⁶Noq̄w itam Rome epeq ökiqw, solāwamoñwi tuwalan'a'yatuy moñwíyamuy aw sivilalwaqamuy noa; nikañw pay Paul hakiy put tūwalaqat solāwat amum haqam nāla qátuniqat pan yuku. ¹⁷Pu öviy ahpiy pāyis talq Paul Jew-sinmuy amuñaqw mohpeqyaqamuy sūmi wánwayhqe, tsovaltiqw, amumi pañqawu: Tahtaqtu, isinomu, pay as pi nu itahsinmuy-nikañw, pu itanamuy tuwiyamuy ehpewi qa haqam hihta qaanhtit siviñuiwkañw, Jerusalem añqw Rome-sinmuy öqalayamuy aw mātaviwa. ¹⁸Noq̄w as puma inumi pohtayaqe, pay as nuy mātapyani, qa haqam himu mokiwyuy

hikhay'taqa inuhpeniqw òviy'ò. ¹⁹ Noqw Jew-sinom put pantaqat ehpewi hinqaqwaqw, nu nawus Moñwit Caesar aqw taqa'nañwiti, pay as nu qa hihta ep isinmuy amuhpewi hinhtikañwo. ²⁰ Noqw yaniqw nu umuy wánwayi, nu umumi yórikniqee, pu nu umumi yuaaykuniqee. Pi nu hapi Israel-sinmuy nõyiyamuy tunatyawtaqey ep it sivanamiqlölöt akw sómiwta. ²¹ Noqw puma put aw pañqaqwa: Itam Judeat añqw tutuvenit uñ hin yuaataqat qa hihta kwusuya; piw itahsinom pañqw ökihqam qa haqawa uñ itamuy hin āawna, piw qalomáyuaayku. ²² Noqw hin pi um wūwantaqw, itam as put nanaptaniqey nānawakna; pi itam navoti'yuñqw imuy sutsvo tōnawtaqamuy amumi sohsovik qalomáyuaatiwa. ²³ Noqw puma put aw tokiltotaqey, kaysiwhqam put haqam qátuhqat ep öki. Noqw pam pumuy amumi God moñwtunatyayat pās namtöminkañw āwinta, it Moses tutavoyat añ-nikañw, pu God lavay'aymuyatuy pēnyiamuy añ hin Jesus yuaatiwhqat pam aw pumuy ánwulawu, talavayñahaqaw tapkimiq pahsavoo. ²⁴ Noqw haqawat hin lavayhtiqat tütuptsiwa; noqw pētu pay qa tütuptsiwa. ²⁵ Noqw puma qa súnahpa'totiqe, ahpiy nankwusta Paul amumi sūkw lavayhtiq'ö: Pay kurs pas i' Qahováriwtaqa Hikwsi God lavay'ayayat Isaias añ itanamuy amumi suan lavayhtiqe, ²⁶ Pañqawu: Um imuy sinmuy amuminen, amumi pañqawni: Uma as tūqaykahkañw, nanaptat, qa māmatsyani, pu aw taykahkañw, tutwat, qa māmatsyani. ²⁷ Pi imuy sinmuy unañwaam tunaiwyuñwa, pu puma naqsöp'iwyuñwa, pu puma pōsiy uhtaya; taq nāphisat ka puma pōsiy akw tutwani, pu naqvuy akw nanaptani, pu unañway akw māmatsyani; nen ahoy namtökyaqw nu pumuy powatani. ²⁸ Oviy uma it nanaptani: God qa-Jew-sinmuy ayo óyaniqey pumuy āawnani; noqw puma soon qa nanaptani. ²⁹ Yan pam lavayhtiqw, Jew-sinom ahpiyyaqe, nānami a'nö hihta yuaatota. ³⁰ Noqw Paul kīhut nasimokahtaqey ep sivimaqey lōq yahsañwuy añ pep qátuhqe, put aw ökiwtaqamuy sohsokmuy pās öoykañw, ³¹ Amumi God moñwtunatyayat yuaata; pu haqe' Tutuyqawhقات Jesus Christ hin yuaataqat qa nánahtsopkañw tütutuqaynaqw, qa hak put mēwanta.

Paul ROME

ep Tuptsiwni'yunqamuy amumi Pēniata

¹ Nu' Paul, Jesus Christ tūwīkiat, it penta. God nuy wánwayhqe nuy ayata. Noqw ōviy nu put añqw lomatuawit yuaatinuma. ² Ura pay hisat pam lavay'aymuy lomatuawit añwu pay āawnaqw puma tutuveniyat añ put pēnaya. ³ Puma God Tiyat Jesus Christ Itahtutuyqawhḡay lavayta. Put Tiat sinot anwat pítuhqe David ahpiy aniwhti. ⁴ Noqw pay Qahováriwtaḡa Hikwsi pam God Tíatnihqe ōqalay'taḡat nuhtumi tuawí'ta, ispi pam mokiwuy añqw ahoy tātayhḡō. ⁵ Noqw pam hapi nuy núokway akw tuaw'ayata. Noqw ōviy nu put tuñwniyat aw yankañw sopkawtaḡamuy sinmuy amumi lomatuawit yuaate', haḡawatuy tuyḡawvani; noqw pep pu' itahtuptsiwniy añ hinwisni. ⁶ Noqw nu umumi piw ayatiwa; nāmahin pi Jesus Christ umuy pay nāmi wánwayi. ⁷ Nu umuy Rome epeḡ God sinomuyatuy ōqalanta. God umumi unañway'taḡe uma put sinomatniḡat ōviy umuy wánwayi. Nam pam umuy núokwat, pu kwakwhat unañwat máqani, Itahtutuyqawhḡay Jesus Christ ámuma.

Prayer of Thanksgiving

⁸ Pas nu sohsokmuy umuhpe hahlayhtima, Itanay God aw'i, Jesus Christ Itahtutuyqawhḡay añ'a. Kwakwhat pi umuhtuptsiwni tūwaḡatsit añ ahsupoḡ lomayuaatiwa. ⁹ Nu yūmosa umuñem tūviñtima. God pas nāp nuy súañḡawhḡat navoti'ta. Put hapi eñem nu iunañḡaqw tumalay'ma. Nu put eñem lomatuawit Tiyat yuaataḡat sinmuy āwinta. ¹⁰ Pas as okiw God pan tunatyawtaḡw nāp hisat yepahaḡtiḡw nu ḡa haḡam hinhte' umumiḡ pohtaniḡey ōviy nu put aw tūviñtima. ¹¹ Pas nu as umumi yórikniḡey nāwakna, nen hihta Hikwsit añqw tutuḡayhḡey umumi mātapḡ uma ōḡawhtotani. ¹² It nu pañḡawu: Nu umumum yantaḡw itam na'ḡalayani-umuhtuptsiwniy añ-nikañw pu ituptsiwniy añ'a. ¹³ Noqw pay nu umuy it navotnaniḡey nāwakna, itupkomu: Nu as piép umumiḡniḡey unañwtiñwu; nīkañw nu pewhaḡami pah-savo hihta akw sóontiñwu. Nu umuhpa' as hakimuy piw ayo óyaniḡey nāwakna, ayañ haḡe' ḡa-Jew-sinmuy amuhpa' hakimuy ayo óyahḡey pan'i. ¹⁴ Pi nu lomatuawit aw tawiwat, aw ayatiwhḡe, ōviy nu soon ḡa sohsokmuy sinmuy put āawnani, imuy Greek-sinmuy-nikañw pu ḡa-Greek-sinmuyu, a'nō wuwni'yunqamuy-nikañw pu piw ḡa wuwni'yunqamuyu.

15 Noq̄w ōviy nu suhtaq'ewnihqe kwañwtoynakañw umuy Rome epeq sinmuy amumi enañ lomatuwawit yuaatani.

The Power of the Gospel

16 Pi nu lomatuwawit Christ yuaataqat qa hahmana, ispi God lavayiat ōqalanihqe sohsokmuy tuptsiwyaqamuy ayo ōyañwu. Pam imuy Jew-sinmuy amumi mohti yuaatiwa, nit pahsat pu imuy qa-Jew-sinmuy amumi piñwu. 17 Pi lomatuwawit itamuy āawnaq̄w hak hin God aw súantaniqat itam navoti'yuñwa. Hak qapēvewne' put aw súantañwu; piw hak tuptsiwñi'kañw suan hinmañwu. Pi ura pan pey'ta: Suan hinmaqa qapēvewnit akw qatsítuwani.

The Guilt of Mankind

18 Pi God sinmuy put qa kaptsi'wisqamuy amuhpewi itsívuat ōñaq̄w mahtakiwa, pu qaanhinwisqamuy sohsokmuy amuhpewii. Puma hakim qaanhinwisqey akw God añq̄w navotit pas antsanihqat ahoy ñuy'yuñwa. 19 Puma pi put pas sūkw Godnihqat yūmosa ōqalay'taqat unañwpeq navoti'yuñwa, pi God amumi put mātaq̄w. 20 Noq̄w nāmahin pi as pam pantaqa qamātaq̄puveniñw tūwaqatsit hisat yukiltiqat añqaq̄w sinom put māmatsya, yañ himu yukiltiqat ahpiy'o; nihqe ōviy kurs hin ayo naymakni'yuñwñi. 21 Ispi as puma God tuwi'kahkañw put qa kaptsi'tota, piw qa tsúyaky; nit tuwat soq nānaphin hihta wūwanvaya. Paniq̄w ōviy unañwaam an'e'wakw akw qatālawva. 22 Puma pas a'nō wuñwñi'yuñqey namiwuwantota; nikañw pay kurs nūanhihtuniwhtoti. 23 Nihqe puma God pas hímuniñqat sutsep qátuhqat aw nānawaknaqey qe'totit, sinot pay sūlawhtiñwuqat an hihta yukiwhqat aw nāwakintivaya, pu hihtuy masay'yuñqamuy amún yukiwyuñqamuyu, pu nālōq hokay'yuñqamuyu, pu hihtuy hoyóyotinumyaqamuyu. 24 Paniq̄w ōviy God pumuy tuyoy'ewakw qatsit aw mātavi, nāp unañway tuñlayiyat añ hinwisniqat ōviy'o, nānami tokoy qahihtatotaniqat aw'i. 25 Ima hapi God pas antsanihqat pay wutsit enañ nāhoyñwaya; nihqe pay hihta God ahpiy yukiwhqat aw nāwakintivayaqey eñem tumaltivaya, God sohsok hihta yukuhqat tatamtota'a. Pam hapi sutsep tayawintiwa; pay nam antaa. 26 Yantaqat ahpiy pu' God pumuy tuyoy'ewakw tuskaptunatyat aw mātavi. Oviy hikis pi momoymat tahtaqtuy amumum namitumalat qe'totit nāp nāmi qaantsaktivaya. 27 Pu pay ōviy piw amún tahtaqt momoymuy amumum hin tumalay'yuñqey mātavet, pu pas nānami nuvō'nañway akw qaunañwtalawvaya, tāqa sukw tāqat amum hihta nāmiq tumalay'tañwu, nihqe nāp tokoy ep qaanhitipuy ahpiy sivilalwa; noq̄w pam pantaqa pay pumuy nāp himuamu. 28 Pu pay puma God navoti'yuñwñiqey

qa nānawaknaqw, pahsat pu God pumuy an'e'wakw wuwnit aw mātavi; noqw puma as hihta qa hintsatskaniqey hintsaktivaya, God put aw pumuy mātaviq'ö. ²⁹ Puma hihta qaantsatskiwhqat akw ahsaliwyuñwa. Puma tokot sokoptiwisniqey tunatyawyuñwa; qalomátunatyawyuñwa; kan'ewtunatyawyuñwa; hakiy tūhototaniqey tunatyawyuñwa; unañwtuyat akw ahsaliwyuñwa; tukwyantunatyawyuñwa; nānwuy'tunatyawyuñwa; unatwi'yuñwa; nukpantunatyawyuñwa; kolilitiwiwa; ³⁰ Tūatsatotoynaya; God aw qa suhtaq'ewya; tūunañwmokintota; kwīkwivitu; hihta kwiviyuaatota; hihta qalolmat yēwalalwa; yumuy, namuy qa kaptsi'yuñwa; ³¹ Hihta qa mātsi'yuñwa; namiyukit tutkilalwa; tūqahahlayya; a'nö unañway'yuñwa; qanun'okwatu. ³² Noqw hakim pan hinwisqam hovalniwyaniqey ep ökiniqat yan God amuñem yuku. Noqw ima it navoti'kahkañw pan hinwisa, piw pan hinwisqamuy amuhpa nāhahlaynaya.

2

God's Judgment

¹ Yantaqw öviy uma hakim nuhtumiq hiñqaqwaqam kurs hin ayo nõñakiwtani; pi uma hakiy aqw hiñqaqwe' napsiwnayañwu; pi uma nuhtumiq hiñqaqwaqam pay piw pan hinwisa. ² Noqw suyan pi God hakimuy panyuñqamuy amuñem suan hin yukuni'maqw itam navoti'yuñwa. ³ Noqw uma hakim nuhtumiq hiñqawkahkañw pay piw amún hinwisqamu, hisat God nuhtuñem suan hin yúkunaqw, ya uma hin ayo nõñakiwtaniqey wūwantota? ⁴ Pi God umuy pas ökwatuwhqe öviy umumi qa suy'tsipti. Ya uma pay pas put paysoqlalwa? Pam umuy umuhnukusqatsiy añqw ayo lasnaniqe öviy umuy pāsi. Ya uma pay pas qa ñas'ew it aw wūwaya? ⁵ Uma umuhnukusqatsiy añqw ayo qa lasyat soq umuh'unañway owatotage soñawnen God itsívuyat nenñem waranhtota. Noqw ason God sinmuy amuñem suan yuke' pep pu' pam umuy pas pavan sivintoynani. ⁶ Pi God sinmuy sohsokmuy nānap hintsakpiyamuy an amumi ahoytani. ⁷ Ima hakim lolmat tunatyawkahkañw añ ahsupoq suan hinwisqamuy pam pumuy qatsit qaso'taqat máqani. Puma pi God añqw tayawinpit, pu kaptsi'tiwhqat, pu qatsit tunatyawyuñwa. ⁸ Nikañw pay hakim nenñem-sa hinwist God lavayiyat pas antsanihqat aw qa tuqayvastotat qanhinwisq pam pumuy amumi itsívuy mahtaknani. ⁹ Sohsoyam qanhinwisqam kānanaptani, pas pavan hihta ep okiwhinhtotini, ima Jew-sinom mohtii, pu ima qa-Jew-sinom piwu. ¹⁰ Nikañw sohsoyam suan hinwisqam God tālayat ep yesni, kaptsi'tiwyani, kwakwhat unañway'vayani, ima Jew-sinom mohtii, pu ima qa-Jew-

sinom pīwu. ¹¹ Pi God qa sinonuiña. ¹² Pi ima qa-Jew-sinom Moses tutavoyat qa navoti'yuñwa; nīkañw pay nāmahin pi tutavot qa pasiwkahkañw qaanhtote' hovalniwyani; noqw pay Jew-sinom Moses tutavoyat navoti'kahkañw qaanhtote' tutavot an yukuniwyani. ¹³ Pi Moses tutavoyat nanap-taqam qa puma God aw súanyuñwa; pi put añ hinwisqam hapi put aw súanyuñwa. ¹⁴ Pi ima qa-Jew-sinom Moses tutavoyat qa tuwi'yuñwa; nīkañw nāp hin tutaptiwhqat añ mamavisya. Yanwisqey akw nāp tutavoy añ hinwisqey namtakni'yuñwa. ¹⁵ Pi pan hinmaqa unañwpeq tutavot pasiwtaqey mahtakni'ta; nihqe pam qaanhte' unañwpeq sunvoti'tañwu, pu piw súanhte' navoti'tañwu. ¹⁶ Pi Jesus Christ sinmuy qaanhintsakpiyamuy ep ason amuñem hin yúkuni, hikis pi hihta nanauyve hintsatskaqata, hisat God put eñem tokiltaqat aw pítuq'ö. Nu yan sinmuy āwinta.

The Jews and the Law

¹⁷ Meh, um hapi Jew-sínonihqey pan túñwantiwa, nihqe um Moses tutavoyat navoti'taqe put aw yankañw God sivihpiyat añqw ayo yámakiwtaniqey wūwanta; pu um God tuwi'taqey kwiviyuaata. ¹⁸ Nihqe um put tunatyayat navoti'ta; pu um hihta súantaqat, pu piw qasuntaqat navoti'ta, sam pi um Moses tutavoyat ahpiy put tutuqayhqee. ¹⁹ Nihqe um añ qapostalyaqamuy tsāmi'maqey pas nēñem qa nánahtsovi; qatalpuveyaqamuy amumi talni'taqeyu; ²⁰ Añ an'e'wakw hinwisqamuy tsihkwantagay; tsātsakwmuy tutuqaynagay; sam pi um Moses tutavoyat ahpiy hihta pas antsanihqat navoti'ta. ²¹ Taa, noqw um ayo sukw tutuqaynaqa, ya um hinoqw qa nātutuqayna? Hak hihta qa ūuymantaniqat um nuhtumi pañqawlawhqa, ya um hinoqw hihta ūuyñwu? ²² Hak nōmaqtsit qa sokoptamantaniqat nuhtumi pañqawlawhqa, ya um hinoqw nōmaqtsit sokoptañwu? Um nāp yukihput aw nāwakintiwhqat pas qa hahlayhqa, ya um hinoqw pas āantsawat kihut añqw hihta ūuyñwu? ²³ Um Moses tutavoyat ep tsómokiwtaga, ya um hinoqw put ep qaanhte' God qa hih-tañwu? ²⁴ Pi God natñwaniat umutsviy qa-Jew-sinmuy amunawit ōvelaniwa, ōviy pi pan pey'ta. ²⁵ Pay as pi pas antsa um Moses tutavoyat an hinmaniqw pep pu' poñotkit akw tuvoyla hihkay'tani; nīkañw kurs um put tutavot ep qaanhte' pep hapi pu' um qa pan tuvoylaiwtaqey antani. ²⁶ Taa, kurs hak tāqa poñotkit akw qa tuvoylaiwtaqa God tutavoyat an hinme' pam as qa poñotkiwkañw God-niqw pay pam tuvoylaiwtaqey antani. ²⁷ Nen pam hak tokoy ep qa poñotkiwkañw tutavot an hinme' un tuhtualni, um hak pan tuvoylaiwkañw tutavot tuwi'kañw qaanhinmaqata. ²⁸ Pi pay i' hak Jew-sino pan

tihtiwħqa God-niqw qa pas antsa Jew-sino; pu hak tókoy-sa ep poñotkit akw tuvoylaiwtaqa God-niqw qa pas antsa pan tuvoylaiwta. ²⁹ Pi i' hapi hak pas unañwpeq Jew-sinonihqa hapi putniqw pas antsa Jew-sino; pu i' hak pas unañwpeq tuvoylaiwtaqa hapi putniqw pas antsa tuvoylaiwta. Hak tutavot an hinhtiniqey-sa õviy tokoy ep tuvoylaiwte' qa pas antsa tuvoylaiwtañwu. Pi hak Qahováriwtaqat Hikwsit ahpiy unañwpeq tuvoylaiwñwu. Pam God ahpiy tayawniwni, qa sinmuy amuhpiy'o.

3

¹ Noqw as kurs pantaqw, hal Jew-sínoniniqw ya pam pas sen nukñwa? Hak puyaw poñotkit akw tuvoyla hihta nukñway'ta? ² Qa sūpwata. Mohti yan'i: Pumuy hapi amumi God lavayiy mātavi. ³ Noqw as kurs haqawat qa tūtuptionsiwaniqw pep hintani? Kurs puma God qa tūtuptionsiwaqw ya sen pahsat God a'nö átsani? ⁴ Qae. Pay God pas qa átsani, nāmahin pi sohsoyam a'tsatni. Pi ura yan pey'ta: Nen um hin lavayhte' súañqawħqey pan māaktimantani; pu ūmi hiñqaqwaqw um put ep yumohwalmartantani, yan'i. ⁵ Noqw kurs itam qaanhinwise' God suan hinmaqat mahtaknaye' itam hiñqaqwani? Sen itam God hihta ep nāoyħqe qa súantaqat kitotani? (Nu pay sinot an lavayhti.) ⁶ Qae. Pi as pantaniqw, ya God hin sinmuy amuñem qaanhtipuyamuy ep yúkuni? ⁷ Ispi kurs nu iatsay akw God qa hihta atsátaniqat mahtaknaqw ya pam hinoqw pas piw nāt nuy qaanhinmaqat an yukunani, suyan pi pam iatsay akw pas pavan hímuniħqey māaktini? ⁸ Yaw haqawat itamumiq nukushiñqaqwaqe itamuy sinmuy yan tutuqaynayaqat pañqaqwa: Pay itam hihta qaanhintsatskaqw himu lolma put ahpiy aniwhitini. Pan tūtutuqaynayaqam qalomáyukiwyaniqw pam amuñem súanta.

No Man Is Righteous

⁹ Noqw hintani? Ya Jew-sinom qa-Jew-sinmuy amuhpenihqe pay ñas'ewya? Qae. Pas qa hin'i. Pi itam pay Jew-sinmuy-nikañw, pu qa-Jew-sinmuy pumuy wihkiyaqw, kurs pay qaanhtipu pumuy sohsokmuy nāmi tuyqawi'ta. ¹⁰ Pi ura yan pey'ta: Pas qa hak súanta, qae, qa ñas'ew sūkaa. ¹¹ Qa hak hihta pas antsaniħqat mātsi'ta; qa hak God hepnuma. ¹² Puma sohsoyam God pōħuyat añqw lasya; sohsoyam sumiyankahkañw qa hihta apitoti; qa hak haqam lolmat hintsaki; qae, qa ñas'ew sūkaa. ¹³ Tōnaam tūamit aqw hōtsit anyuñwa; leñiy akw tūunatotoyñaya; lavayiam tsūtsu'tuy kelmokiyamuy anyuñwa. ¹⁴ Moayamuy añqw qalomálvayi pu unañwmoklavayi nõñanta. ¹⁵ Tuwat soq hakiy nīnayaniqey aw

kaktayaya. ¹⁶ Puma hihta hovalantiwisa; sinmuy okiwsah-santiwisa. ¹⁷ Puma pasi'nanwat qa tuwi'yuñwa. ¹⁸ Puma God qa kaptsi'yuñwa. Pan pey'ta. ¹⁹ Noqw itam navoti'yuñqw God Jew-sinmuy tutavot añ hinwisniqat òviy pumuy put maqa, qa hak kwiviyuaataniqat òviy'o; pahsat pu sinom sopkawtaqam God ep qaanhtotiqey navoti'yuñwni. ²⁰ Paniqw hapi òviy kurs hin hak Moses tutavoyat an hinmaqey akw God aw súantani; pi tutavo qaanhtiput hímunihqat nuhtumi mahtaknaniqe òviy taviwa.

How God Puts Men Right

²¹ Noqw pu' hapi hak tutavot qaanhinmaqat hin God aw súantaniqat itam navoti'yuñwa. Noqw Moses God lavay'aymuyatuy amumum añwu pay put pēna. ²² Hak Jesus Christ aw tuptsiwhq God put súantaqat pañqawu. God sohsokmuy tuptsiwyaqamuy pan lalvaya. Pi itam sohsoyam sunyuñwa. ²³ Pi itam sohsoyam qaanhtotiqe God añqw tayawinpit ñastatoti. ²⁴ Noqw pay itam qa sisviyat Christ Jesus atsviy qaanhtiput añqw mātaviwyaqe núokwayat ahpiy qenivo oyiwa. ²⁵ Pi God pan put eñem yukuqw pam mokqe put aw tuptsiwni'yuñqamuy qaanhtipuyamuy amuhpiy ayo yuku. Noqw God panhtiqe súanhtiqey nuhtumi mahtakna, ura pam yūpahaqaww qa its puhtsemokqe hakimuy qaanhtipuyamuy aw qa tunatyawtaqee. ²⁶ Nihqe òviy pam Jesus Christ aw tuptsiwni'yuñqamuy qenivo óyahqe pam súanhtiqey yepahaq nuhtumi mahtakna. ²⁷ Noqw hak sen it ep kwiviyuaatani? Qa hak'i. Noqw hinhtiqw òviy'o? Qa hak hintsakpiy ahpiy súantat qapēvewnaqw God put súantaqat pañqawhq òviy'o. ²⁸ Noqw òviy nu pañqawu: Pay as sino hin tutaptiwhq nāmahin qaanhinmat, qapēvewnit ahpiy God aw súanta. ²⁹ Ya pay God pas Jew-sinmuy-sa Tutuyqawhqaamu? Ya pay pam imuy qa- Jew-sinmuy piw qa Tutuyqawhqaamu? As'a. Pay pam piw qa- Jew-sinmuy Tutuyqawhqaamu. ³⁰ Ispi pam sūka Godnihqee. Pam hapi Jew-sinmuy amuñaqw qapēvewni'yuñqamuy súanyuñqat pañqawu, pu imuy qa- Jew-sinmuy amuñaqw qapēvewni'yuñqamuy piwu. ³¹ Noqw kurs ka itam pahsat Moses tutavoyat pay qa híhkay'toynaya? As'a. Pi itam pu' pas put òqawhtoynaya.

4

The Example of Abraham

¹ Kurs huvam Abraham, yep qatsit ep itanay aw wūwayaa. Pam hin qenivo taviwa? ² Pi kurs Abraham hintsakpiy akw qenivo taviwe' pay soon hihta ep qa tsómokiwani. Nikañw pam qa panwat qenivo taviwe' kurs pam God

aw háqe'wat kwivilvayhtini. ³ Huvupatpi tutuvenit an hin pey'ta: Abraham God lavayiyat tuptsiwhq God put súantaqat pañqawu. ⁴ Noqw tumalay'taqat hapi aw siviw qa kuwahtipuniñwu; pam put ahsatiatniñwu. ⁵ Noqw pay nāmahin pi as hak súantaniqey ōviy qa tumaltat, God aw tuptsiwe' qenivo táviñwu. Hak God aw tuptsiwhq pam súantaqat God pañqawñwu, nāmahin pi pam as put qa kaptsi'tañwuniq'ō. ⁶ Pam hapi hahlayhpit ep'e, ispi pam lolmat qa tumaltaqw God put súantaqat pañqawhq'ō. Noqw David yan put lavayhtiqe ⁷ Ura pañqawu: God hakimuy nukpanayamuy amuhpiy ayo yukuq̄w puma hahlayhpit epya, hakimuy qaanhtipuyamuy pas sūs suhtokq'ō. ⁸ Pas hakiy aw Tutuyq̄awhqa qaanhtipuyat qa nono'q pam hahlayhpit ep'e, kita. ⁹ Noqw ya pay pas poñotkit akw tuvoylaiwyuñqam-sa it hahlayhpit epyani? Sen pay put akw qa tuvoylaiwyuñqam piwu? Pi itam pañqawu: Abraham qapēvewnaqw God put súantaqat pañqawu. ¹⁰ Taay, noqw pam hisat put yan lavayhti? Sen poñotkiwtaqō'? sen qa poñotkiwtaqō'? Pam nāt qa poñotkiwtaq'ō. ¹¹ Noqw pam nāt qa poñotkiwkañw God aw tuptsiwhq pay pam súantaqat God pañqawu; nihqe pahsat pu pan lavayhtiqey tuawi'taniqey ōviy pam poñotkit akw tuvoylatiniqat put ayata. Pahsat pu Abraham sohsokmuy tuptsiwni'yuñqamuy náamniqat God pañqawu, nāmahin pi as puma qa poñotkiwyuñq'ō; noqw pay puma piw súanyuñqat pam pañqawu. ¹² Pam piw imuy hakimuy poñotkit akw tuvoylaiwyuñqamuy náamni, nikañw qa sohsokmuyu. Pam imuy hakimuy poñotkit akw tuvoylaiwkahkañw qapēvewnit an hinwisqamuy náamni, itanay Abraham nāt qa poñotkiwkañw hin hinmaqat pan'i.

God's Promise Received through Faith

¹³ Pi God Abraham, pu natkomuyatuy pumuy tūwaqatsit máqaniqey aw pañqawu. Pam qapēvewnakañw God aw súantaqw ōviy pam yan put āawna, pam tutavot an hinmaq̄w qa paniq̄w ōviy'ō. ¹⁴ Noqw pay kurs ima Moses tutavoyat an hinwisqam-sa tūwaqatsit makiwyaniq̄w pep pu' God hihta āawnaqw paysoqtini, piw itahqapevewni paysoqtini. ¹⁵ Pi God sinmuy hin hinwisniqat tutaptaqw, pep pu' pumuy amuñem hin yúkuni; pi as tutavo qa háqamniq̄w soon pi as sinom tutavot anq̄w lasyani. ¹⁶ Pi God put aw tuptsiwni'yuñqamuy tūwaqatsit máqaniqey amumi pañqawu, pam núokwat ahpiy put panhtiniqey nāwaknaqe ōviy'ō. Noqw ōviy sohsoyam Abraham timat tūwaqatsit makiwyani, ima hakim Moses tutavoyat makiwyaqamu, pu ima hakim Abraham an qapēvewnit an hinwisqam piwu. Pam hapi sohsokmuy itamuy tuptsiwni'yuñqamuy náamu. ¹⁷ Pi ura yan pey'ta: Nu hapi

uñ kaysiwhqamuy nanāpwatuy sinmuy náamtoynani. Noq̄w pam God qapēvewnaqe putniq̄w pay pam pumuy náamu. Pi God qayesqamuy taytoynañwu, piw himu qa háqamniq̄w put pay háqamniq̄at an lalvayñwu. ¹⁸ Noq̄w nāmahin pi pam hihta qatuptsiwni'ewakw unañwvahsi'kañw God qapēvewna; nihqe ōviy pam kaysiwhqamuy sinmuy náamti; ura put ahpiy qaan'ewakw hintaqam sinom aniwhtiniq̄at God pañqawu. ¹⁹ Noq̄w ōviy pam pas qaōwítuptsiwa, nāmahin pi as putniq̄w tokoat pay qa taytaq'ō, pam tsivót-sikip súnathaqam yahsañwni'ta; piw Sarah tiylawhqeay añ ruhpa. ²⁰ Noq̄w pay Sarah Abraham eñem ti'vaniq̄at God yan put āawnaqw Abraham qapēvewnaqe qa náneknat tuptsiwniy ep suyhtsepñwat pas pavan öqawi'maqe God pas hihtata. ²¹ Pi pam God aw navoti'taqw pam hihta hin yuke' aw antsañwu. Noq̄w ōviy pam put aw tuptsiwa. ²² Noq̄w paniq̄w hapi pam qapēvewnaqey ahpiy suantaqat God pañqawu. ²³ Noq̄w pam put súantaqat pañqawhq pan tutuvenit añ pey'ta. Nihqe qa Abraham énem-sa pey'ta, ²⁴ Nikañw pay itamuy hakimuy Abraham an God aw tuptsiwni'yuñqamuy amuñem piwu. Pi pam Jesus Christ Itahtutuyqawhqay mokiwy ay añqw ahoy tātayna, ²⁵ Pam itahqaanhtipuy ep mokniqe taviwhq'ō. Pam mokqe itamuy qenivo óyaniqe ōviy ahoy tātayi.

5

Right with God

¹ Noq̄w ōviy itam qapēvewnayaqw Jesus Christ Itahtutuyqawhqa itamuy God enañ namivöhikna. Noq̄w pan hapi itam God aw súanyuñwa. ² Pu itam qapēvewnayaqe God núokwayat añ hinwisniq̄at Jesus Christ yan itamuñem yuku, nihqe itam Christ amum kaptsi'tiwyaniqey tunatyawkahkañw hahlayya. ³ Pu itam qa it-sa ep hahlayyat, Christ eñem kānanvotyayey ep hahlayya. Pi itam kānanvotyey' nakwhani'yuñwniqey tuwi'vayaniqey navoti'yuñwa. ⁴ Nen itam nakwhani'yuñwniqey tuwi'vayey' tukwsiwyuñqey navoti'yuñwa. Nen itam tukwsiwyuñwe' Christ amum kaptsi'tiwyaniqey tunatyawyuñwni. ⁵ Itam yan tunatyawkahkañw qa hihta ep okiwsaniwyat itahñoyiy aw yórikyani; pi Qahováriwtaqa Hikwsi itamumi God ahpiy noiwhqa itah'unañwpeq qatu; nihqe pam God itamumi unañway'taqat itamuy pas suyan āawna. ⁶ Pi nāt itam God tunatyayat añ qa öqawi'yuñqw pu put qa kaptsi'yuñqw suhpahsat Christ itamuñem mōki. ⁷ Ispi soon ka hak hakiy súantaqat eñem mokniq'ō; nikañw pay ka hak hakiy su'pat eñem moknik suhtaq'ewni. ⁸ Noq̄w pi God itamumi unañway'taqey yan mahtaknaqw itamuy nāt qaanhinwisq

Christ itamumñem mōki. ⁹ Nihqe Christ itamuñem mokqe itamuy qenivo oya. Noqw itam it navoti'kahkañw pam pas suyan God itsivuyat añqw itamuy ayo óyaniqat qapêvewnaya. ¹⁰ Pi itam pay nāt God tuwqamatniqw put Tiat mokqe itamuy God enañ namivōhikna; noqw soon qa tis pi ōviy itam put qatsiyat ahpiy ayo nōñakiwtani. ¹¹ Nihqe itam qa it-sa ep hahlayyat, Jesus Christ Itahtutuyqawhqay añ God ep hahlayya; put hapi ahpiy itam God amum namivōhikiwya.

Adam and Christ

¹² Yanta. Ura Adam qaanhtiqw sinom sohsoyam put atsviy qaanhtoti, piw qaanhtotiqe mokiwuy akw tuyqawiwyuñwa; pi sohsoyam qaanhtotiqee. ¹³ Itam navoti'yuñqw as tutavot qa háqamniqw sinom qaanhinwisq pumuy tutavot añqw lasyaqat God qa pan pumuy pañqawu. Noqw pay God Moses ahpiy sinmuy hin hinwisniqat nāt qa tutaptaqw tūwaqatsit ep sinom pay qaanhinwisa. ¹⁴ Oviy pi puma mokiwuy aw pohtaya, sohsoyam hakim Adam añqw Moses aw pahsavo yesqamu. Puma Adam hinhtiqat qa pan qaanhtoti. Pam pi God añqw mewnit qatuqayvasta. Noqw pam sopkawtaqamuy sinmuy qeniyamuy ep wunu, it hakiy pítuniqat an'i. ¹⁵ Noqw God núokwaat Adam qaanhtipuyat qa anta. Pi Adam qaanhtiqw kaysiwhqam mokiwuy ep ōki; nīkañw God sinmuy ōkwatuwhq kaysiwhqam kuwahtiput makiwya, Jesus Christ núokwayat ahpiy'o. ¹⁶ Noqw God kuwahtipuat Adam qaanhtipuyat qa anta. Pi Adam qaanhtiqw sinom sohsoyam so'niqat God pan amuñem yuku. Nīkañw sinom kaysiwhqam qaanhtotiqw God pumuy ōkwatuwhqe qa hinwat amuñem yukut pumuy mātavi. ¹⁷ Pi ura Adam qaanhtiqw, ōviy sinom so'ni. Noqw pay God itamuy ōkwatuwhq Jesus Christ itamuñem sisvit itamuy qenivo oya. Noqw ōviy itam yesni, pu put amum moñw'iwyuñwni. ¹⁸ Pi ura Adam hihta ep qaanhtiqw sinom sohsoyam so'niqat God amuñem yuku. Noqw pan hapi Jesus Christ hihta ep súantiqw sinom sohsoyam qenivo oyiwe' yesniqat God amuñem qenit yuku. ¹⁹ Pi Adam qa tuqayvastaqw kaysiwhqam qaanhinyuñqey pan yukiltoti; noqw pay pan hapi Jesus Christ God aw tuqayvastaqw kaysiwhqam súanhinyuñqey pan yukiltoti. ²⁰ Noqw God sinmuy hin hinwisniqat tutaptaqw pahsat pu puma pas pāpu qaanhinwisa. Noqw pay puma pas pāpu qaanhinwisq God tis pas pavan pumuy ōkwatuwa. ²¹ Ura as qaanhinwisqam mokiwuy aw ōki. Noqw pan hapi God hakimuy ōkwatuwhqe pumuy súanyuñqat pañqawhqe qatsit qaso'taqat pumuy huyta, Jesus Christ Itahtutuyqawhqay ahpiy'o.

6

Dead to Sin but Alive in Christ

¹ Noq̄w itam hiñq̄aq̄wani? Ya sen itam yūmosa q̄aanhinwisni, God nūokwayat pas pavan mahtaknayaniq̄e ōviy'o? ² Pas sóoni. Pi hak mōke' q̄aanhtiput soon q̄a qe'tini. Noq̄w pan piw itam q̄a hihta ep q̄aanhtotini. ³ Pi itam Christ amum soa, itam hakim kūyit akw tuvoylatotiq̄e put aw tōnaltiqaumu. Ya uma it q̄a navoti'yūñwa? ⁴ Nihq̄e itam kūyit akw tuvoylatotiq̄e put amum so'q̄e āmiwya; nihq̄e itam put amum āmiwyaq̄e Nayat lolmat ōq̄alayāt akw ahoy tātayya, pūhut q̄atsit añ hinwisniq̄e ōviy'o, Christ hin tātayhq̄at pan'i. ⁵ Pi itam put an soe' āmiwye' kurs pi hin itam piw q̄a put an tātayyani. ⁶ Pi itam navoti'yūñq̄w itahhisatq̄atsi put amum nahoylehtsit aw muiwa, itahtokoy q̄alomātuñlayiat ayo yukiwniq̄at ōviy'o; noq̄w q̄aanhtipu pāpu itamumi q̄a tuyq̄awi'tani. ⁷ Pi mokq̄a q̄aanhtiput añq̄w mātaviwñwu. ⁸ Noq̄w itam Christ amum so'q̄e pay itam soon piw put amum q̄a yesniq̄ey tuptsiwni'yūñwa. ⁹ Pi itam navoti'yūñq̄w Christ mokiwiuy añq̄w ahoy tātayhq̄e soon pāpu mokni; pi mokiwu pāpu put aw q̄a tuyq̄awi'tani. ¹⁰ Pam sūs mokq̄e q̄aanhtiput áñwuta; pu pam tātayhq̄e God eñem q̄atu. ¹¹ Noq̄w ōviy hapi uma so'q̄ey nāmi wūwantotani, pi mokq̄a q̄aanhtiput soon q̄a qe'tini; nīkañw uma Itahtutuyq̄awhq̄ay Jesus Christ aw tōnalte' God eñem yesni. ¹² Uma umuhtokoy sūlawhtiñwuq̄at q̄aanhtiput aw q̄a mātatveni, taq̄ ka q̄aanhtipu umumi moñw'iwtaniq̄'ō; uma umuhtokoy tuñlayiyat q̄a añ hinwisni. ¹³ Pu uma umuhtokoy q̄aanhtiput q̄a aw noayamantani, taq̄ ka uma put akw q̄aanhtiput tumaltotani. Uma q̄a panyuñwt God aw nānoi'yūñwini, so'pumuy amuñaq̄w ahoy yesvaq̄ey pan'i, pu umuhtokoy God aw noi'yūñwini, suan hinwisniq̄e ōviy'o. ¹⁴ Pi q̄aanhtipu soon pāpu umumi tutuyq̄awni; pi itam tutavot q̄a aw yanyuñwt God nūokwayat aw yanyuñwa.

Slaves of Righteousness

¹⁵ Noq̄w hintani? Ya itam pahsat pu q̄aanhtiput añ hinwisni, itam God nūokwayat aw yanyuñq̄ey tunatyawkahkañwo, q̄a tutavot aw'i? Pas sóoni. ¹⁶ Ason hak hakiy suk̄w tunatyayat aw tūq̄aytaniq̄ey ōviy aw nāmatave' pam put tūwikiatni? Ya uma it q̄a navoti'yūñwa? Noq̄w ōviy kurs uma q̄aanq̄atsit añ hinwise' uma put aw tūtuwiktni, pu umuh'ahsati mokiwiuni. Pu kurs uma God aw tuq̄ayvastote' God tūwikimatni, piw súan q̄atsit put añq̄w makiwyani. ¹⁷ Nu God aw umuhpe hahlayhtima, itupkomu. Pay as ura uma hisat q̄aanhtiput tūwikimatu; nīkañw kwakwhat pi hak umuy lomatuawit tutuq̄aynaq̄w uma put kwusuyaq̄e

umuh'unanwpeq put tütuptsiwa. ¹⁸Noqw òviy uma qaanhtiput anqw mātaviwyaqe God aw tūwiktotiye suan hinwisa. ¹⁹Nu hapi pay sinot tuwiyat an umumi yuaata; pi umuy māmatsyaniqw pam umuñem qatuvosi. Pay ura uma hisat umuhtokoy itséheeqatsit, pu nānañumo qaanhintsatskaniquey aw nānoi'yuñwa. Nikañw pay uma pu' hapi umuhtokoy suan qatsit aw noi'yuñwni, uma suan hinwisniqe òviy'o. ²⁰Taq ura uma qaanhtiput aw tūtuwiktnihqe uma suan qatsit qa aw tunatyawyuñwa. ²¹Taay, noqw ya uma qaanhtiput anqw hihta nukñwat tutwa? Qa hihtaa. Pi uma pu' put ep hahmanya. Pi qaanhtipu mokiwuy hihkay'ta. ²²Noqw uma hapi pu' qaanhtiput anqw mātaviwyuñqe God awwat tūwiktoti; nihqe uma put anqw súanqatsit makiwyani, pu so'ñwamiq qatsit qaso'taqat himuy'vayani. ²³Pi mokiwu qaanhtiput ahsatiata; noqw pay qatsi qaso'taqa God kuwahtipuata, Itahtutuyqawhqay Jesus Christ an'a.

7

An Illustration from Marriage

¹Sino hihsavo qátuniqey pahsavo tutavot kaptsi'mani. Ya uma it qa navoti'yuñwa, itupkomu? Nu hapi tutavot tuwi'yuñqamuy amumi penta. ²Pi wuhti puwsuñway'taqa puwsuñway aw som'iwtañwu, puwsuñwaat hihsavo qátuniqat pahsavoo; nikañw ason puwsuñwaat mokq pep pu' pam put anqw mātaviwñwu. Tutavot an yan hapi pey'ta. ³Noqw òviy kurs nāt puwsuñwaat qatuqw pam sukw amum qatupte' pam yoñaywuhti tūñwantiwñwu; nikañw kurs pay puwsuñwaat mokq pahsat pu pam tutavotniqw put anqw mātaviwñwu; nihqe òviy pas as pi nāmahin piw hakiy amum qatupte' pay qa yoñaywuhti tūñwantiwni. ⁴Panta itupkomu. Noqw òviy hapi uma Christ amum so'qe tutavot anqw mātaviwyuñwa, uma Christ ámumtotiniqee, it hakiy mokiwuy anqw ahoy tātayhqat ámuma, nihqe uma God eñem tumalay'yuñwni. ⁵Pi ura itam nāp itahtunatyay an hinwisq tutavo itamuy mēwantaq w itam pas pāpu qaanhinwiskahkañw mokiwuy aw òkiwisa. ⁶Noqw pu' hapi itam Christ amum so'qe tutavot itamuy ñuy'taqat anqw mātaviwyaqe Qahováriwtaqat Hikwsit ahpiy pūhut qatist makiwya. Ura as itam hisat tutavot an hin pey'taqat pan God eñem tumalay'wisa; nikañw pu' hapi Qahováriwtaqa Hikwsi itamumi hin tutapti'maqat itam pan put eñem tumalay'yuñwa.

Law and Sin

⁷Noqw itam pahsat hiñqawani? Ya tutavo qaanhtiput súanta? Qae. Pi as tutavot qa háqamniqw nu soon qaanhtiput

hímunihqat tuwi'tani. Pi tutavot ep yan pey'ta: Um hihta qa uhhimuy qa tuñlay'tani. Pay kurs as qa pan pey'taqw nu soon tuñlayit hímunihqat tuwi'tani. ⁸ Pi as tutavo tuñlayit hímunihqat nuy tutuqaynaqw pahsat pu nu pas pāpu hīhihta tuñlay'ta. Pi nu as nāt tutavot qa tuwi'taqw soñawnen pi tutavo qa háqamo; noq̄w ōviy kurs nu hin tutavot añqw lasni. ⁹ Ura nu hisat mewnit nāt qa tuwi'taqe hahlaykañw qatu; nīkañw nu put tuwi'vaqe qaanhtiniqey pas pāpu nāwaknaqe qahahlayhtiye soñawnen mōki. ¹⁰ Pas as sinom yesniqat ōviy tutavo mātaviwa; noq̄w pay nu put aw navotq kurs sinom put ahpiy so'ñwu. ¹¹ Pi nu tutavot tuwi'vaqe qaanhtiput ahpiy ūnatiwhqe soñawnen mōki. ¹² Noq̄w ōviy hapi God tutavoat pas qahováriwta, pu mewni qahováriwta, súanta, pu lolma. ¹³ Ya sen tutavo lolmanihqa nuy nīna? Pas qae. Pi nu qaanhinmakañw tutavot añqw lahsi, nihqe nu tutavotniq̄w mokiwuy hihkay'tani. Pi tutavo qaanhtiput suhputsnaniqe taviwa, qaanhtiput pas nuhtsel'ewakw put akw mātaktiniqat ōviy'o.

The Two Natures in Man

¹⁴ Pi itam navoti'yunq̄w God tutavoat Hikwsit ahpiy mātaviwa; noq̄w pi nu nāp itunatyay añ hinmakañw qaanhtiput aw tūwikiniñwu. ¹⁵ Pi nu hintsakqey qa mātsi'ta. Pi nu hinhtiniqey nāwakne' soq qa put panhtiñwu; pu nu as hihta aw qa suhtaq'ewnikañw soq putwat hinhtiñwu. ¹⁶ Noq̄w ōviy nu as hihta qa nāwaknakañw soq putwat hinhte' pahsat pay God tutavoyat lolmanihqat nu pañqawñwu. ¹⁷ Noq̄w ōviy hapi pāpu nu qa nahpiy put hinhtiñwu, pi qaanhtipu inuhpe pakiwtaq̄w ōviy nu pantsakma. ¹⁸ Pi nu navoti'taqe kurs hin pas nāp hihta lolmat hintsakni. Pay nu as hihta lolmat tumaltaniqey tunatyaltiñwu; nīkañw hin nu put lolmat hinhtiniqey qa túwañwu. ¹⁹ Pi nu as lolmat hinhtiniqey nāwaknakañw put qa panhtiñwu; pu nu hihta qalolmat as qa hinhtinikañw tuwat soq put panhtiñwu. ²⁰ Noq̄w ōviy hapi nu hihta as qa nāwaknakañw put panhte' qa nahpiy put panhtiñwu; pi qaanhtipu inuhpe pakiwtaq̄w ōviy nu pantsakma. ²¹ Noq̄w nu navoti'taq̄w kurs panta: Kurs nu as hihta lolmat hinhtiniqey nāwaknaq̄w pay kurs qalolma piw inumum yanta. ²² Pi nu as pas iunañwpeq God tutavoyat añ nāhahlayna. ²³ Nīkañw nu itokoy túwahqe pay kurs pam hihtawat nāwaknaq̄w iwuwni sukwat nāwakna; noq̄w nu itokoy qalomátuñlayiyat aw tūwik'iwta. ²⁴⁻²⁵ Nu iunañnaq̄w God eñem tumalay'taniqey nāwakna, nīkañw nu itokoy akw qaanhtiput eñem tumalay'ta. Is ohi, okiw himu nūu! Ya sen hak itokoy tuñlayiyat mokiwuy aw nuy wīki'maqat añqw nuy

ayo távini? Pas nu God aw hahlayhti, Jesus Christ nuy ayo táviq'ö.

8

Life in the Spirit

¹ Pi God itamuy Christ Jesus aw tōnawtaqamuy qa hinwat yukunani, itamuy hakimuy nāp itahtunatyay añqw lasyaqe Hikwsit tunatyayat añ hinwisqamuyu. ² Pi itam Jesus Christ aw tōnaltiqa Hikwsit öqalayay aw nānoi'yuñwa, nihqe qaanhtiput öqalayay-nikañw pu mokiwwut öqalayay añqw mātaviwyaqe qatsit himuy'vaya. ³ Pi tutavo kurs hin hakiy qaanhtiput añqw ayo távini, kurs hak put suan hinmani'ö. Noqw pay God pas nāp Tiy taviqw pam sinmuy qaanhtotiñwuqamuy amún tokoy'va, nihqe itahqaanhtipuy ep mokqe qaanhtiput añwuta, put pāpu itatokoy aw qa moñw'iwtañiqw öviy'o. ⁴ Noqw pahsat pu itam Hikwsit tunatyayat añ hinwisqam tutavot suan tunatyayat aw antsanyani, nāp itahtunatyay qa añ hinwiskahkañwo. ⁵ Pi nāp tunatyay añ hinwisqam put-sa aw tunatyawyuñwa; pu Hikwsit tunatyayat añ hinwisqam Hikwsit tunatyayat aw tunatyawyuñwa. ⁶ Nāp tunatyay añ hinwisqam mokiwwuy aw ökiwisa; noqw pay Hikwsit tunatyayat aw tunatyawyuñqam kwakwhat unañwat, pu qatsit tutwani. ⁷ Pi nāp tunatyay añ hinwisqam God aw qa suhta'ewya. Puma God aw qa tuqayvastota; öviy puma soon put tunatyayat añ hinwisni. ⁸ Nihqe öviy nāp tunatyay añ hinwisqam kurs hin God unañwveyani. ⁹ Noqw pi uma nāp umuhtunatyay qa añ hinwist, Hikwsit tunatyayat añ hinwisa, kurs God Hikwsiat pas antsa umuh'unañway ep pakiwtaq'ö; noqw kurs Christ Hikwsiat hakiy ep qa pakiwtaqw pay hak qa put sinoatniñwu. ¹⁰ Noqw kurs Christ hakiy ep qatuqw God hakiy qenivo táviñwu; noqw öviy hakiy hikwsiat qátuni; noqw pay tokoat qaanhtiput atsviy mokpuni. ¹¹ Noqw kurs put Hikwsiat hakiy ep qatuqw suyan pi pam hin Christ ahoy tātaynaqey pan piw kurs hin hakiy tokoyat mokñwuqat ahoy qa tātaynani, Hikwsiy hakiy ep qátuhqat ahpiy'o. ¹² Noqw öviy'o itupkomu, itam yahpiy haqahpiy nāp itahtunatyay aw qa tütuwiktu; nihqe öviy itam itatokoy tuñlayiyat qa añ hinwisni. ¹³ Taq hak nāp tunatyay añ hinmaqa mokni; nikañw hak Hikwsit añ nāp tunatyay ayo yuke' qátuni. ¹⁴ Pi hihsa'nihqam God Hikwsiyat akw tsāmiwyaqam hapi God tímatu. ¹⁵ Pi itam God Hikwsiyat makiwyaqe God timatniwhtoti. Itam qa tütuwiktniwhtoti. Ura as itam God pas pavan mamqasya, nikañw itam pu' qa pan put mamqasya, nikañw Hikwsit añ itam Abba, Itanaa, yan God aw hiñqawwisa.

16 Pi God Hikwsiat itah'unanwpeq itam God timatnihqat itamuy āawna. 17 Noqw kurs itam God timatnen, itam Christ amum sohsok hihta himuy'vayani, God sohsok hihta itamuy máqaq'ö. Kurs itam Christ amum hihta añ kānanvotye' piw put amum kaptsi'tiwyani.

The Future Glory

18 Pi hisat aw pituqw, itam Christ amum kaptsi'tiwyani. Noqw nu it aw wūwaqe hihta ep kānavotqey pay qahihtata. 19 Pi yañ sohsoy himu yukiwyuñqa kwañwtoynayakahkañw God tímuyatuy mātaktotiniqat öviy maqaptsi'yuñwa. 20 Pi yañ himu yukiwyuñqa qa nahpiy nukwsiwhiti, pi God ahpiy'o; noqw pay pam put pasiwnaniqey tunatyawta. 21 Pi yañ himu yukiwyuñqa sұлawhtotiñwu; nikañw ason God timat qat-sit qaso'taqat pas suyan himuy'vayani. Noqw pahsat pu yañ himu yukiwyuñqa pumuy amumum alöntote' pāpu qa sұлawhtotini. 22 Pi itam navoti'yuñqw yañ himu yukiwyuñqam sumiyankañw pew pahsavo soñawnen tiylawhqe eykitaqat anta. 23 Noqw itam nuhtum itah'unanwpeq eykikahkañw hisat itam God tímatnihqey mātaktotiniqey maqaptsi'wisa, pep pu' itahtoko alöntotini. Pi God itamuñem pan yúkuhqey mah-taknaniqe öviy itamumi Qahováriwtaqat Hikwsit noa. 24 Pi itam pan tunatyawkahkañw ayo nõña; noqw hak hihta tuwe' pāpu qa put öviy maqaptsi'tañwu; ispi hak hihta pay tuwe' ya hinoqw nāto piw put öviy maqaptsi'tañwu? 25 Nikañw itam hihta qa tuway'kahkañw maqaptsi'yuñwa; itam pas suyan alöntotiniqey navoti'yuñqe qa õnaiwkahkañw pay öviy maqaptsi'yuññwu. 26 Pu pan hapi öviy pay piw i' Hikwsi itamuy hihta añ qa pasiwyuñqat ep itamumi unanwtavi'ta; pi itam as hin hihta öviy tūvinlalwaniqey qa tuwi'yuñwa; noqw itam kurs hin lavayhtotinihkañw itah'unanwpeq eykitaqw Qahováriwtaqa Hikwsi pas nāp itamuñem God aw okiwh-tima. 27 Noqw God u'nañwat añ purimaqa Hikwsit wuwniyat navoti'ta, ispi pam God tunatyayat an put sinomuyatuy amuñem okiwh-tima. 28 Noqw itam navoti'yuñqw God sinomuy amuñem sohsok hihta lolmat tumalay'ta, ima hakim put tunatyayat ahpiy wáñwayniwyaqe put aw unanway'yuñqamuy pumuy amuñem'i. 29 Noqw God sohsokmuy sinomuy amumi añwu pay navoti'taqe pumuy namorsta, nihqe puma put Tiyat hin son'iwhqat an yukiltotiniqat amuñem yuku; noqw Christ kaysiwhqamuy nānatupkomuy amuñaqw mohpeq'a. 30 Pu pam hakimuy añwu pay namorstaqe pumuy wáñwayi, pu hakimuy wáñwayhqe pumuy qenivo oya, pu pam pumuy qenivo óyahqe puma put Tiyat amum kaptsi'tiwyaniqat tunatyawta.

God's Love in Christ Jesus

³¹ Noqw itam it ep hiñqawani? Kurs God itamuy paañwantaniqw hak sen itamuy áñwuy'tani? Kurs hak'i. ³² Pi God Tiy qa kakhawnat sohsokmuy itamuñem put mokniqat òviy añqw tavi. Nihqe panhtiqe suyan pi pam sohsok hihta itamuy paysoq huytani. ³³ Ya hak sen God namorayamuyatuy amumiq hihta tutupni? Pi God pumuy qaanhtipuyamuy ayo yuku. ³⁴ Ya hak sen itamuñem qalomáyukuni? Sen Christ Jesus panhtini? Pi pam itamuñem mōki, piw mokiwuy añqw ahoy tātayhqe God putvaqe qatu; pam pep itamuñem lavayi'ma. ³⁵ Christ itamumi unañway'taqw ya sen hak put añqw itamuy tsīkani? Pas kurs hak'i. Itam ka kānanvotpit akw sóon'iwyuñwni, okiwsaniwyani, tsōñsoiwyuñwni, yuwsit ñastayani; hihta nuhtsel'ewakw añ kuyyuñwni, sipwuvahpit akw qōyaniwyani. Nikañw itam it añ kuhkuyve' Christ añqw qa ayo tsīkaniwyani. ³⁶ Pi ura yan pey'ta: Pi itam uhsinomniñqe òviy tāwanawit qōyaniwya; itam púmuyniqw kanelmuy qōyaniwyaqamuy amunyuñwa. ³⁷ Itam kānanvotpit añ kuhkuyve' qa unañwsoe' hahlayyani, Jesus Christ itamumi unañway'taqat navoti'kahkañwo. ³⁸ Pi nu pas nātuptsiwnaqw soon himu God añqw itamuy ayo tsīkani, sen mokiwu, sen qatsi, sen òveqatsit añqw hoñvia'yatu, sen mohpeqyaqamu, sen òqalat pasiwyuñqamu, sen himu pu' yañ hinyuñqa, sen himu nātoniqa, ³⁹ Sen òveqatsit ep yesqamu, sen maskiñaqw hoñvia'yatu. Pi God Jesus Christ Itahtutuyqawhqay añ itamumi unañway'ta, noqw òviy soon himu yukiwhqa put añqw itamuy ayo tsīkani.

9

God and His Chosen People

¹ Christ nuy pas súañqawhqat inumi navoti'ta, pu Qa-hováriwtaqa Hikwsi nuy qa atsálawhqat iunañwpeq yan nuy āwinta. ² Pas nu a'nō putuiwkañw sutsep isinomuy amuñem iunañwpeq qahahlayi. ³ Pay pi as nu tatam isinomuy, pu inuhpivituy amuñem Christ añqw tūviwtanikañwo. ⁴ Puma hapi Israel-timatu; puma hapi God timkiwamatu, pu put lolma tālaat as amumum yanta; pu God pumuy amumi hīhihta pasiwna; pu pumuy amuhpiy sinmuy hin hinwisniqat tupta; pu puma hapi hakim hin God eñem tumaltotaniqat tuwi'yuñwa; pu pumuy amuñem hīhihta lolmat hintsakniqey āawna. ⁵ Pu hakim pavansinom pumuy námatu; pu Israel-sinmuy amuhpiy Christ tokot añ pitu; pam hapi sohsokmuy amupyevenihqe mohpeqniñqa. Pam hapi God sutsep tayawintiwa. Nam yantani. ⁶ Nikañw suhpan pay God lavayiat qa aniwhtiqat qa panta; pi qa sohsoyam Israel ahpiy nõñakqam

God timatu. ⁷ Pu God qa sohokmuy Abraham tímuyatuy namorsta; pi ura pañqawu: Ason hapi Isaac timat Abraham timat túnwantiwyani. ⁸ It hapi nu pañqawu: Ima tokot-sa ahpiy aniwhitiqam qa puma God tímatu; pi God awiniyat ahpiy aniwhitiqam hapi tímatnihqey pan pohtoylaniwyuñwa. ⁹ Yan ura God Abraham aw lavayhti: Yahsañwuy yañqe qalawmaqwu nu pítuni; noqw Sarah pay tiyohyat ti'tani. ¹⁰ Pu qa panis-sa panta: ura Rebecca hakiy itanay Isaac enem sūs nō'yilti, ¹¹⁻¹² Noqw ura tsāyom nāt qa tihtiwhqe hihta lolmat, piw qalolmat qa haqam hinhtiqa Rebecca aw yan lavayhtiwa: Wūyoqwa hapi tsākwat enem tumalay'tani, kita. Pi God hin tunatyawtaqey pan hakiy namorstañwu, hakiy hintsakpiyat qa ahpiynit, pas nāp tunatyay ahpiy'o. ¹³ Pi ura yan pey'ta: Nu añqaqwu Jacob aw unañway'kañw Esau nu aw qa suhtaq'ewa, yan'i. ¹⁴ Noqw ya sen itam God hihta ep qa súantsakqat pañqaqwani? Qae. ¹⁵ Oviy pi ura pam Moses aw pañqawu: Nu hakiy ōkwatuwnik put ōkwatuwmantani; pu hakiy aw unañwtapnik put aw nu unañwtapmantani, kita. ¹⁶ Noqw ōviy qa hak pas nāp tunatyay ahpiy namorstiwnwu, sen ōqalay ahpiy'o; pas hapi God hakiy ōkwatuwhq pantañwu. ¹⁷ Oviy pi God tutuvenit añ Pharoah aw pañqawu: Pi nu yaniqwu un wuñwna, nu uhpe iōqalay mātaktaniqe ōviy'o, nen inatñwaniy tūwaqatsit añ ahsupoq tunvotnani. ¹⁸ Noqw ōviy hapi pam hakiy ōkwatuwnik ōkwatuwnwu, pu hakiy a'nō unañwtoynanik pantsañwu.

God's Wrath and Mercy

¹⁹ Noqw ka hak soon inumi qa pañqawni: Noqw hinoqwu pam nāt piw hakiy aqwu hiñqawlawñwu? Ya hak haqam put tunatyayat aw rohomtiniqey aw ōqala? ²⁰ Qa panta, tāqa; ya um haknihqe ōviy God aw kolilita? Ya sen haqam himu yukiwtaqa put yúkuhqat aw pañqawni: Ya um hinoqwu nuy yanhaqam yuku, kítani? ²¹ Ya tsaqavotlawhqa tsōqat aw qa tuyqawi'tañwu? Ya sen pam sukwu tsōqat añqwu hihta nukñwat yúkukañwu pu pay piw put añqwu hihta hin'ewakwu yúkuniqey aw qa ōqala? ²² Pi haqawat sivuskwit an nawus hovalniwyani. Noqw pay God pumuy amumi wuhko maqaptsi'ta. Nikañwu ason pam pumuy hovalanik itsívuy mahtaknani, pu ōqalay. ²³ Nikañwu pam hakimuy Chrsit amum kaptsi'tiwyaniqat ōviy añwu pay pumuy namorsta. Pam namorayamuy amumi núokway, pu pas hímuniqey mahtaknani, ²⁴ Itamumii, itam put ahpiy wañwayniwyaqamuy amumii, Jew-sinmuy amumii, pu qa-Jew-sinmuy amumi pīwu. ²⁵ Suyan pi pam qa-Jew-sinmuy enañ wañwayi; ōviy pi Oseet tutuveniyat añ yan pey'ta: Nu hakimuy qa isinomuy amumi pañqawni: Uma

hapi isinomu, amumi kítani; piw nu sinmuy amumi qa unañway'taqey amumi pañqawni: Nu umumi pas unañway'ta, kítani. ²⁶ Piw yan'i: Ura pam haqam puma qa sínomnihqat amumi pañqawhq pay pep piw puma God qátuhqat tímatnihqat yan amumi lavayhtiwni. ²⁷ Noqw Esaias pi pas tsa'lawhqe Israel sinmuy lavayhtiqe pañqawu: Námahin pi as Israel timat pátuwaqatsit qalavaqe pisat an qaan'ewakw hintaqw pay hapi híkiyom-sa ayo nõnakni. ²⁸ Pi Tutuyqawhqa tūwaqatsit ep sinmuy amuñem pay yuku. Ason hisat aw pituqw pam suan yuke' supsiwnani. ²⁹ Pu ura pi Esaias pay mohti pañqawu: Pas as qaan'ewakw hintaqamuy amumi Tutuyqawhqa itamuñem qa poshumtaqw soon itam Sodom ep sinmuy qa amún súlawhtini, pu Gomorraht ep sinmuy amún hovalniwyani.

Israel and the Gospel

³⁰ Taa, noqw itam it ep hiñqaqwani? Ima qa-Jew-sinom suan hinyuñwniqey añ qa ö'qalyaqw God pumuy suan hinyuñwniqat pan amuñem yuku, puma qapēvewnayaqw öviy'o. ³¹ Noqw pay Israel-sinom God tutavoyat ahpiy suan hinyuñwniqey añ ö'qalyaqam tutavot añ qa kuhkuyva. ³² Noqw ya hinoq'ö? Puma pi tuptsiwnit qa ahpiy put añ ö'qalya, pumuyniqw hak God tutavoyat hintsakpiyat ahpiy put túwañwuniq'ö. Soñawnen pi puma owat ep múnukya. ³³ Pi ura pan pey'ta: Meh, nu hapi Sion ep owat távini. Sinom put ep wíwakya' múnukyani; nīkañw put aw tuptsiwhqa pas soon hamanhtini. (I' owa Christ tuawí'ta.)

10

¹ Itupkomu, pas pay okiw Israel-sinom ayo nõnakniqat nu amuñem iunaññaqw nāwakinma, pu amuñem God aw tūviñtima. ² Pi nu amumi navoti'taqw puma God eñem qanātusi'yunwa; nīkañw qa suan navoti'yunwa. ³⁻⁴ Pi hak Christ aw tuptsiwhq Christ hakiy qenivo tave' tutavot añqw hakiy mātapñwu. Yan hapi hak God aw súantañwu. Noqw pay puma it qa navoti'yunqe Moses tutavoyat añ hinwisniqey akw God unañwveyaniqey añ ö'qalya, nihqe Christ pöhuyat añ hinwisniqey qa nānawakna.

Salvation Is for All

⁵ Noqw hak tutavotniqw hin qenive wúnuhqat Moses pas nāp yan lavayhti: Hak tutavot an suan hinmaqa put akw qatsit túwani, kita. ⁶ Noqw lavayi hakimuy qapēvewnayaqamuy, qenivo oyiwyaqamuy amumi yanwat lalvaya: Uma qa umuh'unañwpeq yan lavayhtotini: Ya sen hak öñaqw Christ hawnaniqe öveqatsit aw wupni? ⁷ Piw qa yan'i: Ya sen hak

Christ so'pumuy amuñaqw ahoy tātaynaniqe atkamiqhaqami a'nö hötsit aqw pákini? ⁸ Noqw pay tutuvenit añ yan pey'ta: God lavayiyat umuy āawnaya, noqw pam umuhmoamiq pakiwta, piw umuh'unañway aqw'a, yan'i. Noqw as sinom lavayit aw tuptsiwyaniqat öviy itam piw yanwat lavayta: ⁹ Ason um Jesus God ahpiy mokiwuy añqw ahoy tātayhqat pas uh'unañwpeq tuptsiwe' piw pam hapi Tutuyqawhqanihqat pañqawe' um ayo yámakiwtani. ¹⁰ Pi sino unañwpeq tuptsiwe' qenivo yámakiwtani, pu Jesus Tutuyqawhqalawe' ayo yámakiwtani. ¹¹ Pi tutuveni ura pañqawu: Aw tuptsiwhqa soon hamantini, kita. ¹² Pi Jew-sino, pu Greek-sino qa haqam alönöt hinta; pi i' hak sohsokmuy amumi Tutuyqawhqa sohsokmuy put aw tatqa'nañwyaqamuy amumi qaöwíunañwtavi'ta. ¹³ Pi Tutuyqawhqat aw taqa'nañwtiqa ayo yámakmantani. ¹⁴ Noqw ya sinom Christ aw qa tütuptsiwe' hin put aw taqa'nañwtotini? Pu ya puma qa nanapte' hin put aw tütuptsiwani? Pu qa hak pumuy amumi yuaataqw ya puma hin nanaptani? ¹⁵ Noqw hak qa ayatiwe' hin yuaatani? Pi ura yan pey'ta: Hakim kwakwhat yēsiwhqat tūawvayaqam pas hahlayhpit epya, hakim lomatuawit kwusivayaqamu. ¹⁶ Noqw pi Jewsinom qa sohsoyam lomatuawit kwusuya. Oviy pi Esaias pañqawu: Tutuyqawhqa, ya hak itahtuawiy tuptsiwa? ¹⁷ Pi hak God lavayiyat yuaataqw sinom nanaptañwu; noqw puma nanapte' haqawat tütuptsiwani. ¹⁸ Nikañw nu pañqawni: Ya sen puma qa nanapta? As'a. Pi tūawi ahsupoq tūwaqatsit añ tuyqawva, pu lavayi tūwaqalvoqhaqami nanaptiwa. ¹⁹ Noqw pi nu pañqawni: Noqw ya Israel-sinom qa nanapta? As'a. Ura Moses mohti pañqawu: Nu hakimuy qa sūpwatuy sinmuy amuhpiy umuy unañwmoknani; pu nu pay añ hihtuy an'e'wakwmuy sinmuy akw umuy itsívutoynani. ²⁰ Noqw Esaias pas qa tuhtuskañw God eñem yuaataqe pañqawu: Hakim añwu pay nuy qa hepnumyaqam nuy tutwa; pu hakim nuy qa tūviñlalwaqw nu pumuy amumi namtakna. ²¹ Nikañw pam Israel-sinmuy lavayhtiqa pañqawu: Hakim ilavayiy qaanhinwisqamuy, pu ahoy kolilitotaqamuy nu pumuy amumi tēvep māvuyawkañw wáñwaylawu.

11

God's Mercy on Israel

¹ Noqw turs nu pañqawni: Noqw ya God sinomuy ayo yuku? Qae. Oviy pi nu Israel-sino, Abraham natkoata, Benjamin ahpiyvi. ² God añwu pay sinomuy tuway'tagey qa ayo yuku. Ya tutuvenit Elias hin lavayhtiqat uma qa navoti'yuñwa? Ura pam Israel-sinmuy övelaqe God aw yan

lavayhti: ³ Tutuyqawhqa, puma uhlayay'aymuy qöqya, pu uhhom'oyvihkay sakwítota, noqw nu nāla akwsinqw puma nuy nīnayaniqey anyuñwa, kita. ⁴ Noqw yavul God put aw hin lavayhti? Pay nu tsañe'sikip sōmorit pahsa'nihqamuy sinmuy Baal may akw yukiwhput aw qa naokiwlalwaqamuy nēnem waranta, ura kita. ⁵ Noqw öviy hapi pay nāt piw pu' haqawat núokwat ahpiy namorstiwyaqam akwsinwiwyuñwa. ⁶ Noqw hak God núokwayat ahpiy namorstiwe' pay hapi pāpu qa nāp hintsakpiy ahpiyni; pi as qa pantaniqw núokwa pay pāpu qa núokwani. Pu kurs pam hintsakpiy akw God ahpiy namorstiwe' pay hapi pāpu qa núokwat ahpiyni; pi as qa pantaniqw hintsakpi pay pāpu qa hintsakpini. ⁷ Noqw ya hintani? Israel-sinom hapi hihta hepnumyaqey qa tutwa; noqw pay namorstiwyaqam put tutwa; noqw pu pētū owa'nañwtoti. ⁸ Ura hin pey'taqat pan'i: God soñawnen pumuy tokna, noqw öviy puma kurs hihta aw yórikyani, piw kurs hin nanaptani, pew pahsavoo. ⁹ Pu David ura pañqawu: Pay nam hahlayhpiam amumi wivosit, pu huhuwhpit, pu tsaqamit anhtini; nam pam pumuy qaanhtipuyamuy ep amumi ahoytani. ¹⁰ Pay nam unañwaam qatālawvaa; noqw puma hihta qa māmatsyani; nen hakiy hihta putut ikwiwtaqat pan sutsep moto'numyani. ¹¹ Noqw turs nu pañqawni: Noqw ya puma sūs múnukyaniqey öviy wíwakya? Qae. Pi pumuy múnukyaqw pantaqat ahpiy God qa-Jew-sinmuy ayo öoyhtiva, pumuy unañwtuyvayaniqat öviy'o. ¹² Pi pumuy múnukyaqw sinom put ahpiy kāhaktoti; noqw pumuy ánwutiwyaqw qa-Jew-sinom öqawhtota. Noqw kurs pantaniqw hintani, God pumuy ömahtaq'ö? Sinom tis pas pavan qaöwihinyuñwani.

The Salvation of the Gentiles

¹³ Nu umuy qa-Jew-sinmuy umumi penta, pi nu qa-Jew-sinmuy amumi ayatiwhqey öviy'o. ¹⁴ Nihqey okiw as nu nāp hintaqat akw nāp isinomuy unañwmoknaniqey öviy nu qa nātusita iayaway pas pavan mahtaknaniqey, nen nu pētuy ayo óyani. ¹⁵ Ispi suyan God hihsavo pumuy ayo yukukañw pu qa-Jew-sinmuy amuñaqw put aw tuptsiwni'yuñqamuy amumi pōhi. Noqw kurs as pantaniqw ya pumuy ahoy ömahtiwaniqw hintani? Pay hapi sinom so'pumuy amuñaqw ahoy yesvani. ¹⁶ Pi kurs hak hihsak nōvay añqw God aw noaqw pahsat pay hapi sohsoy nōsiwhqa put himuata; pu kurs himutsokit ñaat pas hímuniqw pay hapi nantaqaat piw pas hímuniñwu. ¹⁷ Pi Jew-sinom üyiwtaqat olive-tsokit anyuñwa; noqw uma qa-Jew-sinom nanāp unañw kuytaqat olive-tsokit nantaqayat anyuñqw God üyiwtaqat olive-tsokit nantaqayat ayo túkuhqey pumuy qeniyamuy ep umuy kwihpa; noqw uma nantaqayat amum olive-tsokit nukñwat pālayat tsōnantota.

18 Nihqe òviy uma nantaqayat amuhpenihqe qa pas hihtunihqey anyuñwñi. Nikañw kurs uma pan wūwantote' uma tunatyaltotini, qa uma hapi ñayat taytoynaya, pi ñaat umuy taytoyna. 19 Noqw ka uma soon qa pañqaqwani: God itamuy kwihpaniqe òviy nantaqat ayo tutkita, kitotani. 20 Panta. Puma qa tūtuptionsiwaqw òviy pam pumuy ayo tutkita; noqw uma pi tuptionsiwni'kahkañw hōñi. Oviy uma qa kāwuwantotat tunatyaltotini. 21 Susmataqpi God nantaqat ayo qa oya. Noqw kurs uma qa tūtuptionsiwaqw pan piw pam soon umuy ayo óyani. 22 Meh, kurs uma añ wūwantotani, God pētuy amumi kwakwha, pu pētuy qa ókwatuwa; pam tuptionsiwnit añqw lasyaqamuy qa ókwatuwa; nikañw umumiwat kwakwha, kurs uma tuptionsiwni'kahkañw hinwise' put unañwveyaniq'ò; taq uma qa panwise' pay uma soon qa piw ayo tutkitiwyani. 23 Pu òviy piw puma kurs qatuptsiwniy añ pāpu qa hinwise' pay soon piw aw qa kwihpiwyani; pi God pumuy ahoy kwihpaniqey tuwi'ta. 24 Pi God nanāp unañw kuytaqat olive-tsokit añqw umuy túkuhqe it pas ūyiwħqat olive-tsokit aw umuy kwihpa. (Pay as pi sinom qa panwat hintsatskañwu.) Nihqe kurs puma qatuptsiwniy añ pāpu qa hinwisq pam pas pavan pumuy piw nāp olive-tsokit aw ahoy kwihpani.

God's Mercy on All

25 Noqw òviy'ò itupkomu, nu umuy it hihta tupkiwtañwuqat navoti'yuñwñiqat nāwakna, taq nāp hisat sen uma pas pavan wuwni'yuñqey pan nātsokanayani. Pay Israel-sinom haqami yantaqam unañwpeq qatālawñaya, hisat qa Jew-sinmuy amuñaqw sohsoyam namorstiwayaqam pay Jesus aw tōnaltiniqat pahsavoo. 26 Noqw pahsat pu Israel-sinom sohsoyam ayo nõñakni, pi pan pey'ta: Ason hak sinmuy ayo Oyaniqa Sion añqw wunuptuni, nen Jacob tímuyatuy qakaptsiunañwayamuy alōntani. 27 Hisat nu pumuy qaantipuyamuy ayo yukuqw pep pu' puma nanaptani pan nu amumi pasiwni'taqata. 28 Pi umuy lomatuawit kwusuyaqw God pumuy tuwqamuy pan pohtoylanta; nikañw pam wu'yamuyatuy namorstagey tunatyawkañw pumuy tímuyatuy amumi unañway'ta. 29 Pi God hakiy hihta maqe' pu sen hakiy wáñwaye' pas qa ahoy alōntañwu. 30 Pay ura uma hisat hin God qa kaptsi'yuñqw pan puma pu' hapi put qa kaptsi'yuñwa; noqw uma put pantaqat ahpiy ókwatuwiwya. 31 Noqw pay òviy hapi pan piw ima qa kaptsi'yuñqe puma umumum God núokwayat makiwyani. 32 Pi God qakaptsiunañwat aw sinmuy sohsokmuy mātavi, sohsokmuy ókwatuwniqey tunatyawkañwo.

Praise to God

³³ Istáthihi God hihta añ suan wuwniat, pu navotiat qa haqami öwihinta! Kurs pi hin put navotiyat wihki'ta, piw tuwiyat mätsi'ta! ³⁴ Ispi puyaw hak haqam Tutuyqawhqat wuwniyat mätsi'ta? Hal ya hak put wuwan'ayaata? ³⁵ Hal ya hak put mohti hihta maqaqw pam put aw ep ahoytani? ³⁶ Pi pam hapi sohsok hihta yúkuhqe poniniytoyni'ta, pu put akw pas himunihqey namtakni'ta. Nam pam sutsep tayawintiwa. Nam antaa.

12

Life in God's Service

¹ Oviyo itupkomu, nu umumi okiwhinqawni: Uma God núokwayat u'ni'kahkañw hom'oyvihkat an soñawnen não'ye', umuhtokoy taytaqat God aw noayani. Yan uma put eñem sūpwaiyuñwe', put unañwveyani. Yan hapi uma umuh'unañwpeq put eñem tumalay'yuñw. ² Piw uma yep qatsit tunatyayat qa añ hinwist puhutunatyay'kahkañw alönöt qatsit himuy'yuñqey pan hinwisni. Nen uma God tunatyaat himunihqat navoti'yuñw. Put tunatyaat lolma, súanta, piw pasiwta. ³ Pi nu God núokwayat makiwhqey sohsokmuy umumi pañqawni: Pay qa hak pas himunihqey namiwuwantamantani; nikañw hak hin God añqw öqalat makiwhqey pan nãmi pãs wūwamantani. ⁴ Pi hakiy tokoat qötöy'kañw, may'kañw, piw kuhkuy'tañwu; noqw qötöat nãp tumalay'ta; pu maat nãp tumalay'ta, pu kuk'at piw nãp tumalay'ta. ⁵ Pan hapi itam as kaysiwhkahkañw Christ tokoyat anyuñwa, piw nãvaañwantota. ⁶ God hapi núokway ahpiy itamuy nanãp öqalhuyta. Noqw öviy itam nanãp put akw moñwvasyani. Hak God eñem yuaataniqey tuwi'te' hin qapëvewnaqey pan yuaatani. ⁷ Hak sinmuy paañwaniqey tuwi'te' put hintsakmantani; hak sinmuy tutuqaynaniqey tuwi'te' tütutuqaynamantani. ⁸ Pu tūökwhantaniqey tuwi'te' tūökwhantani; pu hihta kuwaiwtaniqa piw su'qawkañw pantsakni; pu nuhtumi moñw'iwtaga piw tunatyawkañw moñw'iwtani; pu hihta ep hakiy ökwatuwhqa piw hahlaykañw panhtimantani. ⁹ Pu uma qa suovaam nãnami unañway'yuñw; uma hihta qalolmat aw qa suhtaq'ewyani; uma lolmat aw hürs tsöpölöwyuñw. ¹⁰ Uma nãvãsyani; nãnatupkomuy pan nãnami unañway'yuñw; hak ayo sukwat tsokanamantani; nit qa nãp nãtsotskanani. ¹¹ Qaöönakahkañw hihta hintsatskani; su'qawkahkañw Tutuyqawhqat eñem tumalay'yuñw. ¹² Uma Christ amum kaptsi'tiwyaniqey aw tunatyawkahkañw hahlayyani; kãnanvotyayey añ nakwhani'yuñw; yūmosa uma nãwakinwisni. ¹³ God sinomat hihta haqni'yuñqw pumuy

uma añ paañwayamantani. Hak kiy ep sinmuy pās ōoymantani. ¹⁴ Umuy okiwsahsanyaqamuy uma amuñem lolmat tūviñtotamantani. Uma nuhtumi pās kwakwhat yuaatotamantani, nen amumiq qa hiñqaqwamantani. ¹⁵ Uma hihta ep hahlayhtoti qamuy amumum hahlayhtotimantani; tsaykitaqamuy amumum piw tsaykitamantani. ¹⁶ Uma sun'unañwat hinwisni; qa kwivi'nañway'yuñwt añ ókiwyaqamuy amumi unañwtavi'yuñwni. Uma pas pavan wuwni'yuñqey qa pan umuhkwivi'nañway hinyuñwni. ¹⁷ Hakiy umuhpewi qalomáhinhtiqw qa aw ahoy nāooyamantani. Sohsokmuy sinmuy amutpik uma suan hinwisni. ¹⁸ Kurs pay hin pasiwtaniqw uma añ hin kuyyuñwe' pan sohsokmuy sinmuy amumum pās yesni. ¹⁹ Aw iunañwamu, uma hihta ep qa nāooyamantani, pay uma God itsivuyat qenitoynayamantani; pi pan pey'ta: Ason nu hapi hakiy eñem nāoyni, ason nu hihta ep hakiy aw ahoytamantani, kita Tutuyqawhqa. ²⁰ Paniqw ōviy kurs uhtuwqa tsōnmokiwtaqw um nopnani, pānaqmokiwtaqw um hikwnani; pan pam hamanhtini. Um panhte' soñawnen put qōtōmi tōvut pánalani. ²¹ Uma hihta qalolmat akw qa áñwutiwyat, lolmat akw uma qalolmat áñwuy'yuñwmantani.

13

Duties toward the State Authorities

¹ Uma sohsoyam añ momñwituy amumi tūqaykahkañw yesni; taq qa haqam hak ōqalat pasiwtaqa qa God añqw put makiwa. Pi sohsoy moñwqeqni God ahpiy pasiwyuñwa. ² Paniqw ōviy moñwit aw rohomnumqa God yukiyat aw rohomnumñwu; noqw rohomnumyaqam nankiwakw pantsatska. ³ Pi lomahinwisqam añ momñwituy qa mamqasyañwu, qalomáhinwisqam pi pumuy mamqasya. Noqw ya um hinoqw nāt moñw'iwyuñqamuy mamqasni? Um lomahinme' put ahpiy tayawniwni. ⁴ Pi pam God añqw uñem lolmat ōviy tumal'aya. Nikañw kurs um hihta qaantsake' pay um maqas'iwtani; taq pam qa paysoq tunipi'ta. Taq pam God eñem hakiy qalomáhintsakqat aw nāoyniqey ep wunu. ⁵ Paniqw ōviy uma soon aw qa tūqayyuñwi, nen uma itsivuyat añqw ayo nõñakiwtani, piw umuh'unañwa pasiwyuñwni. ⁶ Pi yantaqw ōviy uma hihta añ momñwituy amumi siviwisni; pi puma God tumal'aymat it yantaqat yūmosa tumalay'yuñwa. ⁷ Paniqw ōviy uma añ sohsokmuy hakimuy amumi put ōoyyani; hakiy moñwit eñem sīvat ōmalawhقات aw pammantani; pu pay hīhihta añ sīvat ōmalawhقات aw pammantani; hakiy kaptsiwtaniqat kaptsi'yuñwmantani; pu hakiy tayawniwniqat uma tayawnayamantani.

Duties toward One Another

⁸ Uma qa hakiy aw hihta pöiwuyñwñi, hal pay nānami unañway'yuñwñiqey-saa, pi nuhtumi unañway'taqa hapi God tutavoyat anmañwu. ⁹ Pi yanta: Um nōmaqtsit qa sokoplawni, um hakiy qa nīnani, um hihta qa ūuyni, um hakiy hihta qa atsátoynani, um hihta qa uhhimuy qa tuñlay'tani, pu sen pay piw himuwa tutavoniqw pay hapi pam sohsoy it yanwat lavayit ep tañawta, it'a: Um pas nāmi hin unañway'taqey pan uhsinosñway aw unañway'tani, it ep'e. ¹⁰ Nuhtumi unañway'taqa sinosñway qa yūyuyhnañwu; paniqw ōviy nuhtumi unañway'taqa God tutavoyat aw antsani'ta. ¹¹⁻¹² Itam navoti'yuñqw hisat God itamuy ayo oye' itahtokoy alōñtaniqat aw hayiñwiwta. Pay as qa pas itamuhaypniqw itam tūtuptsiswa. Soñawnen pi tōkila haqruhpa pay talhayiñwiti. Noqw ōviy itam soon qa havivokalyani, nen qatalpuve hintsatskiwhqat ayo yúkuyani, piw talpuve hintsatskiwhqat God tunipiyat antaqat ōmahtotani. ¹³ Itam pās unañwat yesni, talō'nihqat pan'i; haqam hihta qaunánwtalhintsatskiwhqat ep qe'yani, honaqkuyit akw qa hōnaq'iwyuñwñi; nuvō'qatsit pu qaunánwtalqatsit añ qa hinwisni; qa nāñwuy'yuñwñi; qa nānami unañwtutuyyani. ¹⁴ Itam qa panyuñwt Tutuyqawhqat Jesus Christ qatsiyat tututskanayani, nen itahtunatyay eñem qa hihta hintsatskani, nen itam itahtokoy tuñlayiyat qa añ hinwisni.

14

Do Not Judge Your Brother

¹ Uma hakiy tuptsiwñit añ qa ōqalat pās taviyamantani, nīkañw hihta tuptsiwñiyat ep qa amum nāñwuy'yuñwñi. ² Pay suhka sohsoy hihta tūmoytaniqey tuptsiwñi'tañwu; noqw pu suhka qa ōqala sikwit qa tūmoytañwu. ³ Tūmoytaqa it qa tūmoytaqat aw qa ye'tay'tani; pu i' qa tūmoytaqa it tūmoytaqat aqw qa hiñqawlawni, taq God pay put kwusu. ⁴ Ya um hakniñqe God tumal'ayayat aqw hiñqawlawu? Ason pi pam Godniqw sen suan hinmañwu, sen qa suan hinmañwu. Noqw nu nātuptsiwñi'taqw pam soon qa suan hinmani; pi pam pan hinmaniqat God put eñem yúkuniqey aw ōqala. ⁵ Suhka hihtawat talōñnit pas hihtay'tañwu; pu sukwniqw pay sohsoy suntañwu. Uma nanāp umuhwuwniy añ qa wiwsiyani. ⁶ Talōñnit kaptsi'taqa Tutuyqawhqat eñem put kaptsi'tañwu, pu piw put qa kaptsi'taqa pay Tutuyqawhqat eñem put qa kaptsi'tañwu. Sikwit tūmoytaqa Tutuyqawhqat eñem put tūmoytañwu, God aw put ep hahlayhtimaqee; pu i' put qa tūmoytaqa piw pay Tutuyqawhqat eñem put qa tūmoytañwu, niñqe God aw hahlayhtima. ⁷ Pi qa hak sūneñem qatu, piw qa hak sūneñem

mōki. ⁸ Pi itam yesqe Tutuyqawhqat eñem yēse; pu itam soe' Tutuyqawhqat aw yankahkañw so'ni. Noqw òviy nāmahin pi itam yesni, sen so'ni, itam Tutuyqawhqat himumatu. ⁹ Pi yantaniqw òviy Christ mōki, pu ahoy tātayi, pam so'pumuy amumi-nikañw pu yesqamuy amumi tutuyqawniqe òviy'o. ¹⁰ Noqw ya um hinoqw uhtupkoy aqw hiñqawlawu? Hal ya um hinoqw uhtupkoy qahihtalawu? Pi itam sohsoyam Christ haqam sinmuy hin yukunaniqat atpip hoñvani. ¹¹ Pi ura yan pey'ta: Nu hapi suyan qatu, kita Tutuyqawhqa; noqw pan hapi pas suyan sohsoyam inumi tamõtshoñvani, noqw sohsoyam God aw nātuhtualyani. ¹² Noqw òviy itam hapi sohsoyam God aw nālavaytani.

Do Not Make Your Brother Fall

¹³ Oviy itam pāpu nānamiq hihta añ qa hiñqaqwani; itam qa panyuñwt yanwat wūwantotani, qa hak tupkoy atpik hihta ep múnukniqat hintsakni, sen hihta ep múnuke' qaanhtiniqata. ¹⁴ Pi nu navoti'ta, nu Tutuyqawhqat Jesus añqw pan tuptsiwa; pas qa himu nōsiwhqa nāp nahpe itséhee; nīkañw himu hákiyiniqw itséheenen pam put eñem itséheeniñwu. ¹⁵ Noqw kurs uhtupko uhnōsiwhqay akw unañwmokq pahsat pay kurs um put aw qa unañway'taqat antani; um Christ hakiy eñem mokqat uhnōsiwhqay akw qa hovalani. ¹⁶ Oviy hapi uñniqw himu lolmanihqat qa hak put qalomáyuaatani. ¹⁷ Pi hak sikwit nōsqa, sen ovavalat hikwqa qa pam hapi God tunatyayat añ hinma, piw hak put qa nōsqa, sen qa hikwqa qa pam'i; nīkañw hak suan hinme' piw kwakwhat unañway'te' put tunatyayat añ hinmani. Pam hapi Qahováriwtaqat Hikwsit ahpiy hahlayhpit pasiwtani. ¹⁸ Pam hapi Christ eñem tumalay'me' God unañwveni, pu sinmuy amumi lomahintani. ¹⁹ Noqw òviy itam hin yep pās unañwat yesniqey añ ò'qalyani, pu hihta akw nāwuñwnayaniqeyu. ²⁰ Um qa sikwit òviy God tumalayat sakwítani. Pay as pas sohsoy himu nōsiwhqa kwañ'eway'o; nīkañw hak hihta tūmoytaqey akw hakiy unañwmoknaniqw pam qa súanta. ²¹ Pay hak tupkoy tunatyawkañw qa sikwínōsat pu sen ovavalat qa hīkwe' sen nāp hintsakpiy mēwe' súanhtini. Noqw pep pu' put tupkoat put hintsakpiyat qa akw múnukni, piw qa unañwmokni, piw qa tūtsakwiwtani. ²² Kurs um sikwit tūmoytaniqey qapēvewne' um God atpip nāla pantani. Ya um sikwit tūmoytaniqey nānakwhantoyna? Kurs um put akw qa nāsoontsane' um hahlayhpit epni. ²³ Pu i' wiwsikañw nōsqa hapi pay qalomáhinhtiñwu, pam qatuptsiwni'kañw panhtiñwuniqe òviy'o; pi hak qatuptsiwni'kañw hihta hintsake' qaanhtiñwu.

15

Please Others, Not Yourself

¹ Noqw òviy itam tuptsinwit an ò'qalt qaöqáwi'yuñqamuy amumi maqaptsi'yuñwni, qa paysoq-sa nāp itahtunatyay hinhtotini. ² Itam sohsoyam itahsinosñwamuy öqawhtotaniqat òviy tunatyawyuñwni. ³ Pi Christ pas nāp tunatyay hinhtiniqey qa pan tunatyawta, pi ura yan pey'ta: Umumiq hinñaqwaqamuy lavayiam inuhpe yēvaya. (Ura Christ Nay aw yan lavayhti.) ⁴ Pi hisat himu pēniwhqa itamuñem pēniwa, itam put ahpiy hihta tutuqayyaniqat òviy'ò; noqw itam tutuvenit ahpiy öqalantiwye' hūrs hoñvani, nen God aw yanyuñwni. ⁵ Nam God hakiy hihta an kuyvanañwukañw pu hakiy öqalañwuqa umuy sun unañwtoynani, Jesus Christ hin tunatyay'taqat pan'i. ⁶ Noqw uma sunwuwnit, pu sunlavayit akw God, Itahtutuyqawhqay Jesus Christ Nayat tayawnayani.

The Gospel to the Gentiles

⁷ Piw uma pās nāooyani, Christ itamuy pās óyahqat pan'i, God pas hímunihqat òviy'ò. ⁸ Noqw nu umumi pañqawni: Jesus Christ Jew-sinmuy amumi lavay'aya, God pas qa atsátaqat mahtaknaniqee, pu itahwu'yamuy amumi hin pasiwhtaqat aw an antsantaniqee. ⁹ Noqw ima qa-Jew-sinom God núokwayat ep put pas hihtatotani, pi ura yan pey'ta: Yaniqw òviy nu qa-Jew-sinmuy amumi un pañqawni; nu uhnatñwaniy aw tawlawni, yan'i. ¹⁰ Pu piw pam pañqawu: Uma qa-Jew-sinom put sinomuyatuy amumum hahlayyani. ¹¹ Pu piw yanwata: Uma Tutuyqawhqat tayawnayani, sohsoyam qa-Jew-sinomu; uma put aw hahlayyani, sinom sohsoyamu. ¹² Pu piw Esaias yan lavayhti: Pay nāt Jesset ahpiy aniwhtiqawunuptuni; nen pam qa-Jew-sinmuy amumi moñw'iwtani; noqw qa-Jew-sinom put aw yanyuñwni. ¹³ Nam God hakiy unañwvastoynañwuqa umuy hinhaqam hahlaytoyne' umuy kwakwhat unañwtoynani, umuy put aw tūtuptsiaq'ö. Nam pam umuy pās unañwvahsit huytani, Qahováriwtaqat Hiksit ahpiy'ò.

Paul's Reason for Writing So Boldly

¹⁴ Itupkomu, pas nu umuy qapēvewnaqw uma lolmat pas pasiwyuñwa, pu itahtuptsinwiy sohsoq tuwi'yuñwa, pu uma nāö'qawnayaniqey pasiwyuñwa. ¹⁵ Nikañwo itupkomu, nu hihin qatuhtuskañw umumi penta, umuy ahoy hīhihta u'nananigey tunatyawkañwo. ¹⁶ God nuy ökwatuwhqe nuy qa-Jew-sinmuy Jesus Christ āawnaniqat ayata, nu God añqw lomat-uawit yuaataniqat òviy'ò. Okiw as nu qa-Jew-sinmuyy put aw noaqw Qahováriwtaqa Hikwsi pumuy put aw sūpwataqw God put pantaqat ep hahlayni. ¹⁷ Noqw òviy nu Jesus Christ amum

God eñem hihta tumaltaqey ep tsúyakiwtani. ¹⁸ Nen Christ inuhpiy hihta hintsakqat-sa yuaatani; pam inuhpiy qa-Jew-sinmuy put aw tuqayvastotaniqat tumaltaq'ö. Pam lavayiy akw tumalta, pu hintsakpiy akw'a, ¹⁹ Pu kätutmalat hihta tu-awi'yuñqat akw'a, God Hikwsiyat öqalayay ahpiy'o. Noqw öviy nu Jerusalem-kitsókit añqw Illyricum-tutskwat aqw pahsavo lomatuawit Christ tuawi'taqat sohsok yuaayku. ²⁰ Pu nu yan tunatyawta: Nu haqam Christ pay yuaatiwhqat qa pep lomatuawit yuaataniqeyu, taq ka nu pay hakiy kíyayhniyat ahpiy tukwtani. ²¹ Pay pi ura yan pey'ta: Hakimuy amumi qa āawnayaqw puma put nanaptani; pu put qa hisat nanaptaqam māamatsyani.

Paul's Plan to Visit Rome

²² Yantaqw öviy nu as piép umumiqniqey unañwtikañw itumalay akw sóontsaniwñwu. ²³ Noqw nu yepeq kurs pāpu haqaminiqey, pu nu as wūhaq yahsañwuy añ umumiqniqey tunatyawtaqe ²⁴ Oviy ason nu hisat Spain aqwnen umumiqni; pay hisnen nu aqwnikañw umumi as yórikniqey wūwanta; nen nu umumum hihsavo hahlayhq, pu nu pañsoqniqw, uma nuy paañwayani. ²⁵ Nikañw nu nāt pay pu' Jerusalem aqw hoyta, God sinomuyatuy hihta haqni'yuñqat amuñem yawmaniqey öviy'o. ²⁶ Pi ima Macedoniat pu Achaiat ep tuptsiwni'yuñqam hihta o'yaniqey ep hahlaykahkañw kuwahtoti, Jerusalem epeq God sinomuyatuy amuñaqw añ okiwhinyuñqamuy amuñemi. ²⁷ Puma hahlayhtoti, amumi yoniwyuñqee, pi God Jew-sinmuy amuhpiy qa-Jew-sinmuy lomatuawit āawnaqe pumuy ayo oya, soñawnen pumuy kuwahtiput huyta; noqw öviy qa-Jew-sinom soon it qatsit ep hihta himuy'yuñqey akw qa pumuy amumi unañwtapyani. ²⁸ Noqw öviy ason nu yan it iayaway an hinhte' hihta oyiwhqat pumuy amumi noe' pep pu' nu umuhpa hinmakañw Spain aqwni. ²⁹ Noqw it nu navoti'ta: Pas nu umumiq pite' umuy Christ āawnaqw pam inuhpiy umuy pas pavan öqaltoynani. ³⁰ Aw iunañwamu itupkomu, uma Jesus Christ aw tütuptsiwhqe nānami unañway'yuñwa, pan Hikwsit ahpiy tutuqayyaqee. Noqw öviy nu umumi okiw pañqawni: Uma qa nātusi'kahkañw inuñem God aw tūviñtotani. ³¹ Noqw nu Judeat ep qatuptsiwni'yuñqamuy amuñaqw ayo taviwniqat uma inumum nāwakintotani, pu nu Jerusalem epeq sinmuy amuñem hihta hinmaqat God sinomat pas pay okiw ömahtotani. ³² Noqw God pan tunatyawtaqw nu hahlaykañw umumiq pituni, nen umumum suyan unañwtini. ³³ Taay, nam hakiy kwakwhat unañwtoynañwuqa God sohsokmuy umumum yantaa. Nam antani.

16

Personal Greetings

¹ I' hapi Phebe, itahsiwa, Cenchreat ep Jesus aw tōnawtaqamuy ayaamu, aw itahlomanavoti. ² Noqw ōviy God sinomuyatuy hin hinyuñwuniqw uma pan put pās taviyani; nen uma aw unañwtavi'yuñwni, sen hakton ókiwa. Ura pam kaysiwhqamuy a'nō paañwa, pu nuy pīwu. ³ Uma Priscilla pu Aquila, Christ Jesus ep inumi unañwtavi'taqamuy ōqalayani. ⁴ Taq puma iqatsiy ayo táviniqe ōviy pēp mōki, noqw nu put ep pumuy amumi hahlayhti, piw qa nu'-saa, pas sohsoyam qa-Jew-sinmuy amuhpa Jesus aw tōnawtaqam pīwu. ⁵ Pu uma piw pumuy kīyamuy ep tsotsvalyaqamuy ōqalayani. Uma aw iunañway Epenetus ōqalayani, Achaiat ep Christ aw mohti tuptsiwhqata. ⁶ Uma itamuy maqsontaqat Maryt ōqalayani. ⁷ Pu uma inuñaqwvity Andronicus, pu Juniat pumuy ōqalayani. Ura puma inumum sivilawhqamu; puma inupyeve Christ kwusut ayaiwyuñqamuy amuhpiy pavan mātaqnihqā amumi navotiwa. ⁸ Uma Tutuyqawhqat ep aw iunañway Amphias ōqalayani. ⁹ Uma Christ ep itahtumalsuñway Urbanet ōqalayani, pu aw iunañway Stachys pīwu. ¹⁰ Uma Apelles ōqalayani. Pam pas antsa Christ aw tuptsiwni'ta. Pu uma Aristobolus ep kīvity ōqalayani. ¹¹ Uma inuñaqwviy Herodian ōqalayani, pu sohsokmuy Narcissus ep kīvity amuñaqw Tutuyqawhqat aw tuptsiwni'yuñqamuy pīwu. ¹² Pu uma Tutuyqawhqat eñem tumalay'taqamuy Tryphenat-nikañw pu Tryphosat pumuy ōqalayani. Pu uma aw iunañway Persis, Tutuyqawhqat eñem a'nō tumaltaqat ōqalayani. ¹³ Uma Tutuyqawhqat ep namorstiwhqat Rufus ōqalayani, pu yúyata; pam inuy an nuy pās tavi'ta. ¹⁴ Pu uma Asyncritus, Phlegon, Hermas, Patrobas, pu Hermes, pumuy ōqalayani, pu tuptsiwni'yuñqamuy pumuy amumum yesqamuyu. ¹⁵ Uma Philologus, pu Juliat, Nereus, pu siwayat, pu Olympus-nikañw pu sohsokmuy tuptsiwni'yuñqamuy pumuy amumum yesqamuy ōqalayani. ¹⁶ Uma nānatupkomnihqey pan na'qalantotani. Hāhaqe' Christ aw tōnawtaqam umuy ōqalaya.

Final Instructions

¹⁷ Noqw nu umumi pañqawni, itupkomu: Uma tunatyal-totini; taq hakim alōñöt tutuqayhpit uma qa tuwi'yuñqat umuhpa tutuqaynayani. Puma umuy tsīkaye' umuy las-nayani. Noqw ōviy uma qa nāunay'yuñwni; uma pumuy qa amu'puñalyani. ¹⁸ Taq pantsatskaqam Jesus Christ qa eñem tumalay'yuñwa, soq nāp tuñlayiy eñem-saa. Puma kwañwálvayiy pu nukwáñwlvayiy akw añ ūnatuy ūnatoyni'wisa. ¹⁹ Sinom

sohsoyam umuy nanaptaqw yaw uma God lavayiyat añ hin-wisa, noqw õviy nu umumum put ep hahlayi. Nu umuy hihta lolmat añ qaõwíhinyuñwñiqat umuñem nāwakna, nikañw pay uma qalolmat qa eñem hintsatskaniqata. ²⁰ Noqw God hakiy kwakwhat unañwtoynañwuqa soon pas hisat umuhpiy Satan áñwutani. Nam Jesus Christ Itahtutuyqawhqay núokwaat umumum yantani. Nam antani. ²¹ Itumalsuñwa Timotheus-niqw, pu Lucius-niqw, pu Jason-niqw, pu Sosipater inuñaqwvi puma umuy öqalaya. ²² Pu nu Tertius it pēnaqa Tutuyqawhqat añ umuy öqala. ²³ Gaius umuy öqala; pam hapi nuy-nikañw pu sohsokmuy Jesus aw tōnawtaqamuy kiy ep oyi'ta. Pu kitsókit sívayat aw tunatyawtaqa Erastus umuy öqala, pu itah-tupko Quartus píwu. ²⁴ Nam Jesus Christ Itahtutuyqawhqay núokwaat sohsokmuy umumum yantani.

Concluding Prayer of Praise

²⁵ Nam God tayawintiwni. Pam hapi umuy hurs hoñnaniqey aw öqalay'ta, nu nuhtumi Jesus Christ hin lomayuaataqat pan'i. God tūwaqatsit yúkuhqey añqaqw it lavayit tupka. ²⁶ Noqw sopkawtaqam sinom tuptsiwnit añ hinwisniqat õviy God sutsep qátuhqa yan tutaptaqe lavay'aymuy pēniyamuy ahpiy put pantaqat tunvotna. ²⁷ Noqw nam nāla suyan unañwtalwuwñi'taqa God yūmosa tayawintiwni, Jesus Christ añ'a. Nam antaa.

Paul CORINTH ep Tuptsiwni'yunqamuy amumi mohti Pēniata

¹ Nu' Paul, God tunatyayat ahpiy Jesus Christ ayaat-nihqey aw wánwayniwhqa it penta, itahtupkoy Sosthenes ámuma. ² Itam Corinth ep God aw tōnawtaqamuy, Jesus Christ ahpiy sutsvo oyiwyunqamuy, put sinomatniqey ōviy wánwayniwyaqamuy ōqalanta, pu sohsokmuy sohsovik Jesus Christ aw taqa'nañwtotiqamuy pīwu. Pam hapi pumuy Tutuyqawhqaamu, pu Itahtutuyqawhqa. ³ Nam núokwa, pu kwakwhaunañwa Itanay God añqw umumi pitsíwtaa, pu Tutuyqawhقات Jesus Christ añq'ō.

Blessings in Christ

⁴ Pay nu yūmosa Inay God aw kwakwhatima umuhpee. Kwakwhat pi pam Jesus Christ ahpiy umumi núokway noa, ⁵ Umuy sohsok hihta qaōwíhintaqat máqahqee. Kwakwhat pi pam umuy lavayhtuwit maqa, piw umuy suyan unañwtalwuwnitoyna. ⁶ Pi lavayi Christ yuaataqa umuhpe hūrs'iwma. ⁷ Noqw ōviy uma Itahtutuyqawhqay Jesus hisat mātaqtiniqat maqaptsi'kahkañw qa hihta kuwahtiput ep rūrumnaya. ⁸ Pam hapi so'ñwamiq aw pahsavo umuy hūrs hoñnaqw, uma put talōñniyat ep qa hihta akw qalomáhinyuñw. ⁹ God hapi pas qaatsáy'ma. Noqw uma put Tiyat Jesus Christ amum yanyuñwniqat ōviy umuy wánwayi.

Divisions in the Church

¹⁰ Noqw taa, itupkomu, nu Itahtutuyqawhqay Jesus Christ natñwaniyat aw yankañw umumi okiwhiñqawlawni: Okiw uma sohsoyam sun yuaatotani; uma qa nātsikiwtani. Uma qa panyuñwt, sun wuwni'kahkañw, sun tunatyawkahkañw, sūp hinwisni. ¹¹ Taq ima Chloet sinomat inumi umuy hin tūawvaya, itupkomu, yaw uma nātsikiwyuñwa. ¹² Noqw it nu pañqawu: Yaw uma nānap pañqaqwa: Nu Paul ámuma; noqw Nu'wa Apollos ámuma; noqw Nu'wa Cephas ámuma; noqw Nu'wa Christ ámuma, yaw uma kitota. ¹³ Noqw nu umuy hihta tūviñtani: Ya Christ qa sūpwa? Ya Paul umuñem nahoylehtsit aw multiti? Ya uma Paul natñwaniyat aw kūyit akw tuvoylatoti? ¹⁴ Pas nu God aw hahlayhti. Kwakwhat pi nu qa haqawat umuy kūyit akw tuvoylata, hal pay Crispus-nit pu Gaius púmuy-saa. ¹⁵ Taq nāp hisat pi sen haqawa nu nāp inatñwaniyat aw tūtuvoylataqat pañqawni. ¹⁶ Pu piw nu Stephanas ep kīvituy kūyit akw tuvoylata. Pu ahpiy pay nu

suhpan qa hakiy piw kūyit akw tuvoylata. ¹⁷ Pi nu kūyit akw tūtuvoylalawniqat nuy Christ qa pan ayata; pi nu lomatuawit yuaataniqat nuy ayata. Noqw nu lavayhtuwit qa akw yuaata, taq nāp hisat ka Christ nahoylehtsiyat öqalaat qa hímuniwhitini.

Christ the Power and the Wisdom of God

¹⁸ Pi nahoylehtsi yuaatiwhqa añ só'iwwisqamuyiniqw pay an'eway hímuu; nikañw itamuy ayo nõnakiwtaqamuyiniqw pam God öqalaata. ¹⁹ Pi ura yan pey'ta: Nu a'nö wuwni'yuñqamuy wuwantuwiyamuy súlawhtani, pu nu qaūunatuy matstuwiyamuy sóontsanhtani, yan'i. ²⁰ Taay, noqw hak hihta añ suan wuwni'tañwuqa haqam hak hímuu? Ya hak tutu-ventuwi'tañwuqa haqam hak hímuu? Ya hak yep qatsit ep hihta añ hiñqawmaqa haqam hak hímuu? Ya God yep qatsit ep wuwantuwit qa hamanhintsana? ²¹ Pi God súanwuwni'kañw yan yukuqw, ima yep qatsit añ hinwisqam nāp wuwniy qa ahpiy put tutwa. Noqw pahsat pu pam yan unañwti: Pam lavay'aymuy amuhpiy yuaate', hakimuy put aw tūtuptionsiqamuy ayo öyaniqey pan'i, nāmahin pi as haqawatuyiniqw pam lavayi pas an'ewayniq'ö. ²² Pi Jewsinom kātatayhpit hihta tuawi'taqat tuñlay'yuñwa, noqw Greek-sinom súanwuwnit hepnumya. ²³ Noqw pi itam Christ nahoylehtsit aw muiwhqat yuaatota; imuy Jewsinmuy amumi tönökpit anta, pu imuy Greek-sinmuyiniqw pam an'eway hímuu. ²⁴ Nikañw imuy Jewsinmuy pu Greeksinmuy amuñaqw wánwayniwyaqamuy amumiwat Christ hapi God öqalaata, piw God súanwuwniata. ²⁵ Pi nāmahin pi God wuwniat hihta ep an'ewakwniqey mātaqtiqw, pam sinmuy amuhpenihqe pas pavan wuwni'ta; noqw nāmahin pi pam hihta añ qa öqalaniqey mātaqte' pam sinmuy amuhpenihqe pas pavan öqala. ²⁶ Pi uma hakim wánwayniwyaqey navoti'yuñwa, itupkomu, qa wūhaqnihqam yep qatsit ep pas pavan wuwni'yuñqam wánwaniwya, qa wūhaqnihqam ö'qaltu, qa wūhaqnihqam pavansinomu. ²⁷ Pi God hihta sinmuyiniqw yep qatsit ep an'e'wakwnihqat namorsta, imuy a'nö wuwni'yuñqamuy hamantoynaniqe öviy'o; pu pam sinmuy amuñaqw yep qatsit ep hihta qaöqálat namorsta, añ hīhihta öqalat hamantoynaniqe öviy'o. ²⁸ Pu God yep qatsit ep hīhihta hin'e'wakw, hīhihta susqahimunihqat enañ namorsta, pu hikispi pam hīhihta qahaqamyat namorsta, hīhihta pasiwuñqat qahaqamtaniqe öviy'o. ²⁹ Noqw öviy kurs hak put atpip kwiviyuaatani. ³⁰ Noqw pi uma hapi put ahpiy Christ Jesus ep hinwisa. Noqw God put ahpiy itamuy súanwuwnitoyna, itamuy súanyuñwniqat yukuna, itamuy nāmi lasna, itamuy

genivo oya. ³¹ Hin pey'taqat antani: I' hak himuiwtaqa Tutuyqawhqat ep himuiwtani.

2

The Message about Christ on the Cross

¹ Pu nūu, itupkomu, ura nu umumi pítuhqe, lavayhtuwit, pu wuwantuwit ayo yukut, okiwhinkañw umuy God tunatyayat āawna. ² Nu umumum yankañw yan na'qala: Pas Jesus Christ nahoyehtsit ep nīniwhqat put-sa tuwī'taniqeyu, qa hihta pīwu. ³ Nihqe nu umuhpa' hinmakañw, pas qaōqálanīñwu; hin unañway'kañw, pas tururutima. ⁴ Ura nu lavayit yuaataqe, sen tūaawnaqe tuhislavayit qa akw yuaata. Pi tuhislavayi pay sinmuy amuhpiy'o. Noqw nu qa pan yuaatat, Hikwsit ōqalayay akw umuy tuptsiwna. ⁵ Noqw yan umuhtuptionsiwni qa sinot wuwantuwiayat ep wunut, pas God ōqalayay ep wunu.

God's Wisdom

⁶ Pay as pi itam añ tukwsiwyuñqamuy amuhpa' pas wuwantuwit yuaatota. Noqw pam wuwantuwi qa yep qatsit ahpiy'o, piw qa yep qatsit ep mohpeqyaqamuy amuhpiy'o. Pi puma tūwayawisa. ⁷ Itam pi God wuwantuwiayat tupkiwtañwuqat yuaatota, it'a: God hisatñahaqawq itamuy pas momi ōyaniqey pasiwna. ⁸ Noqw yep qatsit ep moñw'iwyuñqam qa haqawa it navoti'ta. Kurs puma put navoti'yuñwe', soon Tutuyqawhqat lolmat tálawnway'taqat nahoyehtsit aw muayani. ⁹ Noqw God hihta qaōwihintaqat put aw unañway'yuñqamuy amuñem na'sasta. Noqw qa hak put pantaqat posiy akw aw yori, pu piw naqvuy akw put qa navota, pu piw qa hisat unañwmiq paki. ¹⁰ Nikañw God Hikwsiy ahpiy itamumi put mah-takna. Pi Hikwsi sohsok hihta añ purima, hikis God suyan unañwtalwunniyat pas qa mātsiwtaqata. ¹¹ Puyaw hak sino sukw sinot unañwayat aw navoti'ta? Pay pas nāp hikwsiat ahsonvenihqa put navoti'ta. Noqw pan piw qa hak sino God unañwayat aw navoti'ta, pas put Hikwsiat-saa. ¹² Noqw pi it Hikwsit itam makiwyaqaw pam qa yep qatsit ahpiynit God ahpiy'o. Noqw yan itam God itamuy hihta paysoq máqahqat mātsi'yuñwa. ¹³ Nihqe itam put pantaqat piw yuaatota. Itam hihta yuaatotaqe, sinot wuwantuwiayat qa ahpiy put tutuqayya; noqw pay Qahováriwtaqa Hikwsi itamuy put tutuqaynaqaw, itam Hikwsit añ hinwisqamuy amumum yuaatotaqe, hīhihta Hikwsit añ qatsqat namimahtakintota. ¹⁴ Noqw i' hak nāp tunatyay añ hinmaqa hihta God Hikwsiyat añqwnihqat pas qa ōmahtañwu, putniqw pi pam an'eway'o. Noqw pam pas hikwsit ahpiy māmatsniwñwuniqw, ōviy kurs hin pam put māmatsni. ¹⁵ Noqw pay i' hak Hikwsit añ hinmaqa sohsok hihta añ tuwantima; noqw soon hak sino put

aw tuwanlawni. ¹⁶ Puyaw hak Tutuyqawhqa tunatyayat mātsi'taqe put aw tutaplawni? Pi itam Christ wuwniyat pasiwyuñwa.

3

Servants of God

¹ Pu nūu, itupkomu, kurs nu hin umuy Hikwsit añ hinwisqat pan umumi yuaatani. Pay nu umuy nāp tunatyay añ hinwisqat pan umumi yuaata, umuy Christ ahpiy qatsit aw pu' pas tihtiwyaqat pan'i. ² Nu umuy pihut nopna, qa hurut nōvata, ispi uma pew pahsavohaqami kurs hin kātotiniq'ō. Híkispi nāt uma kurs hin put kātotini. ³ Taq uma nāt umuhtunatyay añ hinwisa. Pi yaw umuñaqw haqawat nānami unañwtutuyyakañw, pu nānwuy'kahkañw, nātsikiwta. Ya uma qa nāp umuhtunatyay añ hinwisa? Ya uma yep qatsit ep sinmuy qa amún hinwisa? ⁴ Oviypi haqawa, Nu' Paul ámuma, yaw kitalawhq, pu suhka, Nu' Apollos ámuma, yaw kitalawhq, ya uma panyuñqe, qa nāp umuhtunatyay añ hinwisa? ⁵ Puyaw Paul hak hímuniqw ōviy'o? Puyaw Apollos hak hímuniqw ōviy'o? Pi uma pay pumuy ayaiwtaqamuy amuhpiy tūtuptionsiwa. Pay Tutuyqawhqa hapi itamuy nanāp tumalhuyta. ⁶ Noqw ōviy soñawnen nu ūya; noqw Apollos añ hikwna. Noqw pay God put wuñwna. ⁷ Noqw ōviy pay i' uylawhqa qa hímuu; pu piw añ hihikwnaqa. Pi God put wuñwnaqa pam pas'i. ⁸ Noqw i' uylawhqa, pu añ hihikwnaqa puma sun tumalay'ta. Nihqe puma nan'ik hin tumaldaqey ahsatiy ōmahtani. ⁹ Pi itam God amum sumitumalay'ta. Noqw uma God ūiyat anyuñwa. Uma God kīyat anyuñwa. ¹⁰ God núokwanikañw inuñem pan yukuqw, nu pas wuwni'taqat kītuwi'taqat pan yayhniyat yuku. Noqw pu suhka put atsve tukwlawu. Nikañw hak put ep hin tukwlawhqe ep tunatyaltimantani. ¹¹ Pam tukwyayhni pay yukiwa. Noqw kurs hin hak piw sukw tukwyayhni. Pi Jesus Christ hapi pam tukwyayhni. ¹² Noqw kurs haqawa it tukwyayhni ep sikavalasivat, qōtsásivat, a'nō hihkay'yunqat o'wat, kohot, tūsaqat, sen sōhōvosqatuñwut akw tukwtaqw, ¹³ Sohsokmuy sinmuy añ nanāp tumalaam mātaktini, pi talōñnit ep pam qōhit akw suhputsniwni. Noqw qōhi sohsokmuy sinmuy tumalayamuy aw pohte', put hin hintaqat susmataqtani. ¹⁴ Kurs haqawat tumalaat put tukwyayhni ep tukwtiwhqa qa hinhtiqw pam put ep hihta ahsatiy ōmahtamantani. ¹⁵ Pu haqawat tumalaat ūwikq pam pas sohsok kwayhmantani. Nikañw pay as pam ayo yámakiwtani; nikañw pay hakiy qōhit añqw ayo yámakqat pantamantani. ¹⁶ Uma hapi God kīyat

anyuñwa; noq̄w God Hikwsiat umuhpe ki'ta. Ya uma it qa navoti'yuñwa? ¹⁷ God kīyat hovalaqat God hapi put hov-alani, pi God kīat pas hímuniq'ö; noq̄w uma hapi put kīmatu. ¹⁸ Uma hapi qa haqawa nāmi yētani. Kurs umuñaqw haqawa yep qatsit ep a'nö wuwni'taqey pan nāmi wūwante' pam nūanhimuniwhtini, nen pu' pas antsa wuwni'vani. ¹⁹ Pi yep qatsit añqw wuwantuwi God-niqw an'eway'o. Pi ura yan pey'ta: Pam a'nö unatwi'yuñqamuy nāp unatwiyamuy akw pumuy kwihkwisna. ²⁰ Pu piw yan'i: Tutuyqawhqa a'nö wuwni'yuñqamuy wuwniyamuy navoti'taqw pam haktonsaa. ²¹ Paniqw öviy qa hak sukw sinot pas hímunihqat yuaataman-tani. Pi sohsoy himu umuhhimu, ²² Sen Paul, sen Apollos, sen Cephas, sen tūwaqatsi, sen qatsi, sen mokiwu, sen himu pu'yaqa, sen himu nātoniqa. Pas sohsoy himu umuhhimu. ²³ Noq̄w uma Christ himumatu. Noq̄w Christ God himuata.

4

Apostles of Christ

¹ Itam Christ ayamatu, pu God tunatyayat tupkiwtañwuqat aw tunatyawta. Hak pay pan itamuy tuway'tamantani. ² Noq̄w sam pi i' hak hihta aw tunatyawtaqa soon tumalay qa añ sūanmaniqat aw tuñlayiwtañwu. ³ Noq̄w kurs uma inumi tuwantotaq̄w, sen sinom hisat inumi tuwantotaniqey tokiltotaq̄w, pay nu soon put ep hin unañway'tani. Owi, híkispí nu qa nāp nāmi tuwanlawu. ⁴ Pay as pi nu qa hihta nāmi tuway'ta. Nikañw pay nu qa put akw qenive wunu. Pi Tutuyqawhqa hapi inumi tuwanlawni. ⁵ Paniqw öviy uma hihta ep qa āpiy pay súyukuyamantani, hisat Tutuyqawhqaqat pítuniqat aw pahsavoo. Ason pi pam hihta qatālat ep tupkiwyuñqat aw tālawnani, pu u'nañwpa' tutnatyat mātaqtani. Noq̄w pep pu' qa hak qa God añqw nāp ahsatíy ömahtamantani. ⁶ Nu umumi nālavayhti, pu Apollos pīwu, uma itamuhpa' hihta tuwi'vayaniqat öviy'o. Noq̄w pep pu' uma hakiy pās aw wūwaye', qa haqawat aw qa kwañwátayuñwt, súkwat-sa tsokanayamantani. Uma hin pey'taqat qa yuhke'yani. ⁷ Ya hak uñ sukw hakiy añqw alöñta? Puyaw um hihta himuy'taqey put qa makiwa? Noq̄w kurs God uñ hihta maqaq̄w, ya um hinoq̄w piw put ep pas nāhihtay'ta, pam qa kuwahtiput pan'i? ⁸ Núwupa uma nānasna. Núwupa uma kāhaktoti. Pas uma momñwituy amún moñw'iwyuñwa qa itamum yankahkañwo. Is as uma pas antsa moñw'iwyuñqw itam umumum moñw'iwtani. ⁹ Pi nuy wūwaq̄w God itamuy ayaiwyuñqamuy pas nuhtuñk oya, itamuy mokiwuy aw oyiwyuñqat pan'i. Pi God hoñviaymat-niqw, pu sinom sohsoyam itamuy-sa pās pipsantotaniqat pan itamuy yuku.

10 Itam Christ tunatyawyuñqey put ep núanhihtuu; noq̄w úmawat Christ añ a'nö wuwni'yuñwa. Itam qaöqáwi'yuñwa; noq̄w úmawat a'nö ö'qaltu. Uma kaptsitiwya; noq̄w ítamwat pevewinhinyuñwa. 11 Itam pewhaqami pahsavo tsöñsoiwta, pu pānaqsoiwta, pu qa yuwsí'yuñwa. Noq̄w sinom itamuy wuvatinumya. Itam haqam yesniqey qa suyan tuway'numya. 12 Pu itam maqsonlalwa, nāp itahmay akw tumalay'yuñqee. Sinom itamuy qalomásavitotaq̄w, itam hahlayhpit akw tūöqalantota. Itamuy okiwsahsanyaq̄w itam nānakwhani'yuñwa. 13 Itamumiq̄ hiñqaq̄waq̄w itam amumi pās kwakwhavewat yuaatota. Pas itam tūwaqatsit ep hihta tuyoy'ewakw panyuñwa. Nihq̄e pewhaqami pahsavo itam sohsok hihta añq̄w maspiwhq̄at panyuñwa. 14 Nu umuy hamantoyraniqey qa pan tunatyawkañw íit penta. Pi uma pas aw iunañwam itimniq̄w, öviy nu umuy u'nana. 15 Pay as pi qaan'ewakw hintaqam tahtaqt Christ ep umuy tutuqaynayaq̄w, pay uma sūkw nay'yuñwa. Pi nu lomatuwat ahpiy Christ Jesus añ umuy aniwna. 16 Paniq̄w öviy nu umumi okiwhiñqawlawni: Uma inumi nanawinyani. 17 Pi nu yaniq̄w Timotheus, pas aw iunañway itiy, Tutuyq̄awhq̄at añ suan hinmaq̄at umumiq̄ tavi. Ason pam nuy Christ ep hin hinmaq̄at umuy añ ahoy u'nanani, piw nu hāhaq̄e' Jesus aw tōnawtaq̄amuy hihta tutuq̄aynaq̄ata. 18 Noq̄w yaw uma haq̄awat a'nö unañwtoti, suhpan ka nu pay qa pítuniq̄at paniq̄'ö. 19 Noq̄w pi nu qa sōwunit umumiq̄ pítuni kurs Tutuyq̄awhqa pan tunatyawtaq̄'ö. Nen nu imuy a'nö unañway'yuñq̄amuy lavayiyamuy qa aw unañwtapni, panis pumuy öqalayamuy-saa. 20 Pi God moñwtunatyat qa lavayit añ pasiwta. Pi pam öqalat-sa añ pasiwta. 21 Noq̄w ya hintani? Nu umumiq̄nen sen wuvahpi'kañwni? sen nami'naiñwat himuy'kañw, pu pās unañway'kañwni? Ya uma hihtawat nānawakna?

5

Immorality in the Church

1 Pay pas antsa lavaytaq̄w yaw umuñaq̄w haq̄awa qa-hopq̄atu. Yaw uma haq̄awa nay nōmayat amum q̄atu. Noq̄w híkispí ima añ qatuptsiwni'yuñq̄am qa pan hinwisa. 2 Noq̄w tuwat soq̄ uma himuiwyuñwa, as uma put ep qa-hahlayhtotinikahkañwo; nihq̄e it hakiy panhaq̄am hinhtiqt̄at umuñaq̄w ayo hóroknayani. 3 Noq̄w nāmahin pi as nu qa pep umumum yankañw, nu yūmosa umuy u'ni'ta. Nihq̄e nu hakiy yanhaq̄am hinhtiqt̄at añwu pay eñem yuku, pas antsa umumum yantaq̄ey pan'i. 4 Noq̄w öviy uma ihikwsiy amum Itahtutuyq̄awhqaq̄y Jesus Christ natñwaniyat

añ sūvo tsovalte', Itahtutuyqawhqay Jesus Christ öqalayay yankahkañw, ⁵ Hakiy put panhaqam hintsakqat Satan aw noayani, tokoat súlawhtiniqat öviy'o; noqw hikwsiat Tutuyqawhqat Jesus talönniyat ep ayo yámakiwtani. ⁶ Uma put ep himuiwyuñqe qa súanhtoti. Ya hihsayhoya pēkeni sohsok paqwrit pēkenañwuqat uma put qa navoti'yuñwa? ⁷ Oviy uma hisatvekenit ayo qenitote', puhuvaqwrit panyuñwni, pi uma pas antsa qapekén'oyiwyuñwa. Pi ura Christ Amutsva Yūmosanihqat ep mañat an itamuñem taviwa. ⁸ Noqw öviy itam soñawnen hisatvekenit qa yankahkañw nōviwhqat hintsatskani. Pam pēkeni qaunañwtalqatsit, pu nukpanqatsit tuawi'ta. Nikañw uma pölavikit qapekén'oyiwhput, unañwat antsanihqat, piw qaatsanihqat tuawi'taqat yankahkañw put hintsatskani. ⁹ Ura nu umumi pēnaqe, uma qahopiyesqamuy qa amu'puñalyaniqat nu umumi pañqawu. ¹⁰ Nikañw nu pay qatuptsiwni'yuñqamuy qahopíyesqamuy qa pumuy pañqawu, pu kan'ewtunatyay'yuñqamuyu, pu hihta tukwhantotaqamuyu, piw nāp yukit aw nāwakintotaqamuyu. Pantaniqw soon uma nawus it qatsit añqw qa ahpiyyani. ¹¹ Noqw nu hapi pu' piw yanwat umumi penta: Sen haqawa tuptsiwni'tagey pañqawhqa qahopíhintsakni, sen kan'ewtunatyay'tani, sen nāp yukit aw nāwakintani, sen nuhtumiq hiñqawni, sen honaqkuyit hihikwni, sen hihta tukwhantaniqw, uma put hakiy pantaqat qa a'puñalyani. Uma hakiy pantaqat qa amum nōñösamantani. ¹² Pi nu Jesus qa aw tōnawtaqamuy amuñem pas piw hin yuykuniqey qa pan ayaiwta. Puyaw qa uma umumi tōnawtaqamuy amuñem hin yuykuya? ¹³ Ason pi imuy qa aw tōnawtaqamuy God hapi hin yukunani. Paniqw öviy uma put hakiy nukpanat umuhpiy ayo hōroknayani.

6

Lawsuits against Brothers

¹ Is uti, kurs umuñaqw haqawa sukw amum hihta ep hinhte', momñwituy qaanhinwisqamuy amutpip put hin hepniquey suhtaq'ewni? as pam God sinomuyatuy amutpip put mohti hepnikañwo? ² God sinomat tūwaqatsit ep sinmuy amuñem hinwat yukuni'wisni. Ya uma put qa navoti'yuñwa? Noqw kurs pantaniqw, ya uma hinoqw añ hihta susqahinyuñqat qa nāp hin yuykuya? ³ Itam honvia'yatuy hinwat yukunayani. Ya uma put qa navoti'yuñwa? Noqw tis pi öviy itam yep qatsit ep hihta hinyuñqat aw suan wūwayani. ⁴ Noqw ason uma hihta pay yep qatsit ep hinyuñqat ep hin yukunayanik, ya uma God aw tōnawtaqamuy amuñaqw haqawatuy suspevewinhinyuñqamuy put aw o'yani? ⁵ Nu

umuy hamantoyvaniqe òviy yan lavayhti. Puyaw pas qa haqawa umuñaqw pavan wuwni'ta? Puyaw pas qa haqawa nātupkomuy amutsve hihta aw hin wūwaniqey tuwi'ta? ⁶ Noqw òviy soq tuwat nātupkom haqam hin yukiltiñwuqat aw nāwikvañwu, hikis piw qatuptsiwñi'yuñqamuy amumii. ⁷ Pay òviy pas suyan uma it ep qaanhinwisa, ispi uma haqam hin yukiltiñwuqat aw nātsamvantagee. Ya hinoqw tis nāpi uma hihta ep qaantsaniwye', put ep nakwhani'yuñwñi? Ason hak umuy hihta nawhkiniqw uma put ep qa unañwtuyvayamantani. ⁸ Noqw uma soq qa suan hinwisa. Hikis pi uma pas umuhsinomuy hihta nawhkilalwa. ⁹ An qa suan hinwisqam soon God moñwtunatyayat ep amuñem qe'nini. Ya uma it qa navoti'yuñwa? Uma qa nāunay'yuñwñi. Soon tokot sokoptotaqam God moñwtunatyayat aw yuñni, pu nāp yukit aw nāwakinwisqamu, pu qa nāp himuy amum hintsatskaqamu, pu wutihinyuñqamu, pu tahtaqt tahtaqtuy amuhpa' nāhahlaynayaqamu, ¹⁰ Pu uuyiñwtu, pu hihta kan'ewtunatyay'yuñqamuyu, pu honaqkuyit hīhikwyaqamu, pu nuhtumiq hiñqaqwaqamu, pu hihta tusoqtukwhantotaqamu. Pan hinwisqam soon God moñwtunatyayat ep amuñem qe'nini. ¹¹ Noqw ura as uma haqawat panhaqam hinwisa. Noqw pay God Itana Hikwsiy ahpiy umuy pāhoma, umuy nēnem sinota, umuy súanyuñqat yuku, Itahtutuyqawhqaqay Jesus natñwaniyat añ'a.

Use Your Bodies for God's Glory

¹² Haqawa ka pañqawñi: Pas as sohsoy himu inuñem súanta. Antsaa; nīkañw pay qa sohsoy lomahinta. Pas as sohsoy himu inuñem súanta; nīkañw pay nu qa hihtawat akw áñwutiwniqey nakwhani. ¹³ Nōsiwhqa hakiy ponoyat eñem yukiwtañwu; pu hakiy ponoat nōsiwhqat eñem yukiwta; nīkañw pay God pumuy lōpwatuy súlawhtani. Noqw hakiy tokoat hapi nuvöt qa eñem yukiwta; pam Tutuyqawhqat eñem yukiwta; noqw Tutuyqawhqa tokoy eñem qatu. ¹⁴ Noqw God hapi Tutuyqawhqat ahoy tātayna; nihqe piw nāt itamuy ahoy tātaynani, nāp òqalay akw'a. ¹⁵ Puyaw umuhtoko Christ tokoyat aw wiwyuñqat uma put qa navoti'yuñwa? Noqw ya sen nu Christ tokoyat aw wiwyuñqat ayo oyat, tokoy huhyaqat aw put awiwhtoynani? Sóoni. ¹⁶ Soh! Puyaw i' tokoy huhyaqat amum hintsakqa put amum sūka tókoniñwuqat uma put qa navoti'yuñwa? Pi puma lōyöm sūkamantaniqat ura God pañqawu. ¹⁷ Noqw pi Tutuyqawhqat aw hūrs'iwtaqa put amum sūka hikwsiniñwu. ¹⁸ Huvam nuvöqatsit añqw watqaa. Sohsoy qaantipú sinot ahpiy hintsatskiwhqa qa tokoyat ep hintsatskiwa. Noqw pay nuvöhinmaqa hapi nāp

tokoy ep qaantsakñwu. ¹⁹ Soh! Ya uma it qa navoti'yuñwa? Qahováriwtaqa Hikwsi God ahpiy umumi noiwhqa umuhpe pakiwtaqw, umuhtoko put kīata? Noqw òviy uma qa nāp nāhimuy'yuñwa. ²⁰ Pi uma pas pavan hihta hihkay'taqat akw tuiwya. Oviy uma umhtokoy, pu umuhhikwsiy God himuyat añ put tayawni'yuñwni.

7

Questions about Marriage

¹ Taay, noqw ura uma hīhihta ep inumiq pēnayaqw pam pu'ni. Pay tāqa qa nōmataniqw, pam put eñem lolma. ² Nikañw pay nāphisat sen sinom nuvōhinwisq, òviy pay uma añ nanāp tahtaqt nōmay'yuñwni, pu momoyam añ nanāp puwsuñwni'yuñwni. ³ Tāqa nōmay makiwayat aw put noi'tamantani; pu pay piw an wuhti puwsuñway tavi'tamantani. ⁴ Hakiy nōmaat tokoy aw qa nāp mōñwiniñwu, put puwsuñwaat put aw mōñwiniñwu. Pu pay piw an hakiy puwsuñwaat tokoy aw qa nāp mōñwiniñwu, pi nōmaat put aw mōñwiniñwu. ⁵ Hakim nāmi qa nākawintimantani, ason pay hakim pas nāmi pan yuke', pu' hihsavo panhtimantani, hakim napwalni'kañw, nāwakinpit aw yuki'taniqey òviy'o; nit pu ason hakim piw nāmimantani, taq ka Satan hakimuy qa namituyqawi'taqat ep pumuy amumi unahepmantani. ⁶ Nikañw hapi pay nu yan pēnaqe it umuy nakwhana, qa ayata. ⁷ Nuyniqw pi as sohsoyam inunyuñwنيqw pam amuñen lomahintani. Noqw pay pi sohsoyam God añqw nanāp hin makiway'yuñwa, suhka yanwatniqw, pu mi'wa piw tuwat panwata. ⁸ Noqw òviy nu añ imuy qa nōmay'yuñqamuy, pu qa puwsuñway'yuñqamuy-nikañw pu koñnanalvutuy amumi pañqawni: Pay uma pas inún hinyuñwنيqw as pam umuñem lolma. ⁹ Nikañw kurs pay uma qa namituyqawyuñwنيqw, pay hak hakiy ámumtini. Pi hakiy ámumtiniqw pam pantaqa nuvōmokiwuy añ kānavoti'taniqat epñihqe pavan lolma. ¹⁰ Pu añ hakim ámum'iwyuñqamuy nu amumi tutapta, nikañw pay qa nūu, i' Tutuyqawhqa: Wuhti puwsuñway qa mātapmantani. ¹¹ Nikañw kurs pam put mātave', pay pam nalqatmantani; sen pay ahoy puwsuñway amum namivōhiknik panhtimantani. Pu i' tāqa nōmay qa mātapmantani. ¹² Pu ahpiy mímuwatuy nu' amumi pañqawni, qa Tutuyqawhqa: Kurs hakiy tuptsiwni'taqat nōmaat qa tuptsiwni'te' nāt put amum qátuniqey nāwaknaqw pay pam put qa mātapmantani. ¹³ Pu kurs wuhtit puwsuñwaat qatuptsiwni'te' nāt put amum qátuniqey nāwaknaqw pay pam put qa mātapmantani. ¹⁴ Pi i' qatuptsiwni'taqqa tāqa nōmay

atsviy God awwat sutsvo taviwta. Pu i' qatuptsiwni'taqa wuhti puwsuñway atsviy God awwat taviwta. Pi as qa pantaniqw umuhtim hovariwyuñwni; noqw pay hapi puma God awwat oyiwyuñwa. ¹⁵ Nikañw kurs i' qatuptsiwni'taqa ahpiyninik, pay pi ahpiymantani. Pay i' tuptsiwni'taqa tāqa, sen wuhti, pantaqat ep qa sómiwtañwu. Pi God itamuy uyiwawtaqat qatsit aw wánwayi. ¹⁶ Ispi yantaq'ö, wuhti, ya sen um uhpuwsuñway Christ aw tuyqawvaniqey hin navoti'ta? Pu um'i, tāqa, ya sen um uhnömay Christ aw tuyqawvaniqey hin navoti'ta?

Live as God Called You

¹⁷ Noqw pay pi God añ sohsokmuy nanāp hin qatsíhuytaqw, pu hakiy hin hintaqat Tutuyqawhqa put wánwayhq, hak pan hinmamantani. Yan hapi nu sohsovik Jesus aw tōnawtaqamuy amunawit yuki'ma. ¹⁸ Sen haqawa poñotkit akw tuvoy-laiwkañw wánwayniwe', pay pam put tuvoylat qa ayo yúkuni. Sen haqawa qa poñotkiwkañw wánwayniwe' pay pam qa poñotkiwni. ¹⁹ I' poñotki pay qa hímuu, pu i' qa poñotki pay piw qa hímuu; pi God tutavoyat añ hinmaq wam'i. ²⁰ Uma añ nanāp hin hinkahkañw wánwayniwye' pay panyuñwni. ²¹ Um sen núantuwikinikañw wánwayniwa; pay um put ep qa hin unañway'tani. Nikañw kurs pay um hin mātaviwninik, um akw moñwvastini. ²² Pi núantuwikinikañw Tutuyqawhqaqat ahpiy wánwayniwhqa Tutuyqawhqaqat ahpiy mātaviwa. Pu piw pay an i' qa núantuwikinikañw wánwayniwhqa Christ núantuwikiatniñwu. ²³ Uma hapi hihta hihkay'taqat akw tuiwya. Oviy uma qa sinmuy amumi nātuwiktotani. ²⁴ Itupkomu, pay uma añ nanāp hin hinkahkañw wánwayniwyaqey pan God amum yesni.

Questions about the Unmarried and the Widows

²⁵ Pu nu imuy añ nāt pas mámanhtuy pay qa hinwat Tutuyqawhqaqat añqw tutavot pasiwta. Nikañw pay nu hin wūwagey pañqawni. Pi nu Tutuyqawhqaqat añqw ökwatuwiwa, pas qa atsat hinmaqee. ²⁶ Itam pay hihsavo pas sóontsaniwyuñwni. Noqw öviy nuyniqw hak hin makiway'te' pan qátumantaniqw pam eñem lomahinta. ²⁷ Um hak nōmay'taqa, pay um añqw mātaviwniqey qa tunatyawtani. Noqw um ñasta nōmay'taqa, pay um qa nōmawuwantani. ²⁸ Nikañw kurs um piw nōmate', um pay qa hin qaanhtini. Pu kurs i' nāt pas māna puwsuñwte', pay pam piw qa hin qaanhtini. Nikañw panhtotiqam hapi yep qatsit ep kānanvotyani. Noqw nu as put añqw umuy ayo óyaniqey nāwakna. ²⁹ Nikañw it nu pañqawni. itupkomu: Tuwani

tsāva. Noq̄w ōviy yahpiy hapi yantani: An̄ nōmay'yuñqam pay qa nōmay'yuñqey panyuñwni; ³⁰ Pu an̄ tsaykitaqam pay qa tsaykitaqey panyuñwni; pu an̄ hahlayyaqam suhpan pay qa hahlayyaqey panyuñwni; pu hihta tuhtuy'yaqam pay hihta qa himuy'yuñqey panyuñwni; ³¹ Pu yep qatsit akw moñwvasyaqam qa nukushintsahsanyani; pi yep qatsit tunatyaat tūwayato. ³² Noq̄w nu as umuy qa nānaphin wuwanvisoq'iwyuñwniqat umuñem nāwakna. I' hak qa nōmay'taqa Tutuyqawhqat hihmuyat tunatyawtañwu, hin pam Tutuyqawhqat unañwveniḡey ōviy'o. ³³ Noq̄w pu i' nōmay'taqa yep qatsit ep hīhihta hinyuñqat tunatyawtañwu, hin pam nōmay unañwveniḡey ōviy'o; nihḡe lōqmuy wuwni'ta. ³⁴ Noq̄w māna nāt qa puwsuñway'taqa Tutuyqawhqat hihmuyat tunatyawtañwu, pam hin tokoy, pu hikwsiy ep qahováriwtaniḡey ōviy'o. Noq̄w pu i' puwsuñway'taqa yep qatsit ep hīhihta hinyuñqat tunatyawtañwu, pam hin puwsuñway unañwveniḡey ōviy'o. ³⁵ Noq̄w uma it akw moñwvasyaniḡat ōviy nu yan lavayhti. Nu umuy qa aw u'ta. Noq̄w yan uma lomahinwise', qa hihta sos'onkahkañw Tutuyqawhqat aw unañwtavi'yuñwni. ³⁶ Nīkañw kurs hak tiyo manhtuway ka qa súantsahsanhḡey wūwante', kurs pay pam tukwsiwtaq̄w, soon as qa panhtiniḡw, pay pi pam hin tunatyawte' panhtini; pay pam qa hin qaanhtini, pay pi puma nāmatini. ³⁷ Nīkañw pay hak unañwpeq tunatyay qa wīlōkni'taqa, qa hihta akw sóon'iwkañw tunatyay aw tuyqawi'taqa manhtuway nāt pas mānat tavi'taniḡey unañwpeq yuki'taqa hapi súanhtini. ³⁸ Noq̄w ōviy i' hak put ámumtiqa hapi súanhtini, nīkañw i' hak put qa ámumtiqa put epnihḡe pas pavan súanhtini. ³⁹ Wuhti hin yukiwtaqat tutavot ahpiy puwsuñway aw sómiwtañwu hihsavohaḡami qátuniḡat pahsavoo. Nīkañw ason kurs put puwsuñwaat mokḡ pam mātaviwñwu. Pay pi hakiy ámumtinik ámumtimantani; nīkañw hapi pas Tutuyqawhqat sinoyat-sa ámumtimantani. ⁴⁰ Nīkañw pam hintaqey pan hinmaniḡw pam pantaqa nuyniḡw put eñem lomahintani. Noq̄w nu wūwantaq̄w God Hikwsiat iunañwpeq qátuhqa piw pan unañwti.

8

The Question about Food Offered to Idols

¹ Nu pu' nōsiwhqat nāp yukit aw noiwhqat yuaatani. Pay pas antsa itam sohsoyam navotit pasiwyuñwa. Navoti hakiy kwivi'nañwtoynañwu; noq̄w nami'nañwa hapi hakiy ōqalañwu. ² Noq̄w kurs pay hak hihta navoti'taqey wūwante', pam piw it aw wūwantani: Pam as pas pasiwtaqat put navoti'tani;

nikañw pam qa nāt pan put navoti'ta. ³ Hak haqam God aw unañway'taqw God put tuwi'tañwu. ⁴ Taay, hak hihta nāp yukit aw noiwhqat tūmoytaqat nu lavayhtini. Pay pi itam navoti'yuñqw pay tūwaqatsit ep nāp yukit pi qa hīmuu; pu pay pas qa haqam hak himu piw suhkaa, pay pas God-saa. ⁵ Pay pi as sinmuyniqw amuhpa' nāwakintiwayaqam kasta, ōveqatsit ep'e, pu tūwaqatsit ep'e. Pi pas antsa amuhpa' nāwakintiwayaqam suhpanta, pu momñwit suhpanta. ⁶ Noqw itamuyniqw pay sūkw aw nāwakintiwhqa, God Itanaa, put hapi ahpiy sohsoy himu pasiwyuñwa, pu itam put eñem yukiwyuñwa; pu sūka Moñwi, Jesus Christ, put hapi ahpiy sohsoy himu yukiltoti, pu itam put ahpiyya. ⁷ Nikañw pay qa sohsoyam it navoti'yuñwa. Oviypi haqawat nāp yukit pew pahsavo kaptsi'yuñwa. Noqw nāmahin pi as pūmuyniqw nōsiwhqa pas antsa nāp yukit aw noiwhq puma put nōnova; noqw puma tuptsiwniy añ qaōqáwi'yuñqw, unwáam hovarsni. ⁸ Pi itam soon nōsiwhqat ahpiy God aw lomahinyuñqey nāmahtakni'yuñwani. Oviypi itam nōnōse' put ahpiy qa ñas'ewhtotiñwu; pu pay piw an itam qa nōnōse' qa hin'ewaytotiñwu. ⁹ Nikañw pay uma tunatyaltotini, taq nāphisat ka uma yan qenive hoñkahkañw soñawnen tuptsiwniy añ qaō'qaltuy amutpik hihta ep tōnōkyaniqat taviyani. ¹⁰ Kurs um hihta navoti'taqa nāp yukit eñem kīyat ep tunōsvoñat aw qatuqw, hak tuptsiwniy qa añ ōqala un pep tuwani. Ya pam unañwpeq qatusite', qa tuwat nōsiwhqat nāp yukit aw noiwhqat nōsni? ¹¹ Nen pam hak uhtupko qaōqálanihqey uhnawotiy atsviy hovalniwani, Christ put eñem enañ mokq'ō. ¹² Noqw pan hapi uma umuhtupkomuy ep qaanhtote' unañwayamuy qaō'qaltuy tūhotote', Christ ep qaanhtotini. ¹³ Yanta hapi, noqw ōviy kurs sikwi itupkoy múnuknaniqw, pay pas tūwaqatsit nāt wunuqw nu soon sikwit nōsni, taq nāphisat ka nu itupkoy múnuknaniqee.

9

Rights and Duties of an Apostle

¹ Ya pay nu' qa ayaiwtaqa? Ya nu qa qenive wunu? Ya nu' Jesus Christ Itahtutuyqawhqay qa aw yori? Puyaw qa uma Tutuyqawhqat ep itumaltipumu? ² Kurs nu pay haqawatuyyniqw qa ayaiwtaqanik pay úmuyniqw pi nu suyan panta. Pi Tutuyqawhqat ahpiy uma hapi nuy pas antsa ayaiwtaqat mahtakni'yuñwa. ³ Hakimuy inumi tuwantotaqwu nu amumi yan lavayhtiñwu. ⁴ Ya itam nōsniqey pu hikwniqey qa makiway'ta? ⁵ Ya itam haqawat tuptsiwni'taqat nōmay'te', put wiknumniqey qa makiway'ta añ pētuy ayaiwyuñqamuy amun'i, pu Tutuyqawhqat tupkomuyatuy-nikañw pu Cephas

pumuy amun'i? ⁶ Hal pay sen nu'-niqw pu Barnabas, ya itam-sa pay qa tumalay'tanik pam itamumi uhtsiwta? ⁷ Ya hak hisat haqami tuwvöhtaqa nāp hihta himuy aw tūkway'ta? Ya hak övat uyht, aniwnit qa añqw tūmoyta? Ya hak pokmuy tumalay'kañw pihuyamuy qa añqw hīhikō? ⁸ Ya nu pay sinot an lavayhti? Hal ya Moses tutavoyat añ piw qa pan lalvaya? ⁹ Oviypi Moses tutavoyat añ yan pey'ta: Um wākasit söhövosit muritaqat motsövuyat qa sommantani. Ya God pas pay wākasit-sa tunatyawkañw öviy pañqawu? ¹⁰ Hal sen pi pam itamuy tunatyawkañw pañqawu? Pay kurs pi hin qa itamuñem i' yan pēniwa. Noqw öviy uylawhqa okiw hihta túwaniqey tunatyawkañw uylawñwu; piw muritaqa okiw aniwnit añqw hihta himuy'vaniqey tunatyawkañw muritañwu. ¹¹ Itam soñawnen hihta it Hikwsit ahpiynihqat umuy huyta. Noqw kurs itam yep qatsit ep umuhhimuy ömahte', ya itam pas qaanhtini? ¹² Noqw kurs uma haqawatuy umuhhimuy añqw maqaye', tis pi öviy uma soon itamuñem qa piw panhtotini. Pay as pi panta; noqw pay itam it yantaqat qa akw moñwvasi. Itam hīhihta añ nakwhani'ta, taq nāp hisat ka itam lomatuawit Christ yuaataqat aw sóontsanni. ¹³ Imuy Jew-sinmuy amuñaqw hihta pas kaptsiwyuñqat tumalay'yuñqam God kīyat ep hihta oyiwhqat akw yēse. Ya uma put qa navoti'yuñwa? Pu ima hom'oyvihkat ep hintsatskaqam hihta God aw noiwhqat akw yēse. ¹⁴ Noqw Tutuyqawhqa hapi pay piw pan yuku: Ima lomatuawit yuaatotaqam lomatuawit ahpiy hihta akw yesniqata. ¹⁵ Nikañw pay nu'wa it yantaqat qa akw moñwvasi; pu piw nu qa pan umumi tuñlay'kañw paniqw it yan pēna. Pi nu qa hihta aw tūkway'kañw lomatuawit yuaataqey ep himuiwta. Noqw kurs hak put pisviwnaniqw pay pi nu tatam mokni. ¹⁶ Pay as pi nu lomatuawit yuaatakañw pay kurs nu hihta ep nātsotskanani. Pay nu pas put aw tusoq'ayatiwa. Pay panta. Pas nu lomatuawit qa yuaataqw pam inuñem pas is öhini. ¹⁷ Pi nu suhtaq'ewnikañw it hintsake' hihta ahsatani. Pu kurs as pay nu qa suhtaq'ewnikañw put hintsakq, pas pi suyan i' tumala inumi noiwtaq'ö. ¹⁸ Noqw pep pu' nu hihta ahsatani? Pay hapi nu Christ añqw lomatuawit añqw yuaate', qa hakiy aw hihta tūkway'kañw pantsakni; nen nu lomatuawit yuaataqey ahpiy imakiway soon akw moñwvasni. ¹⁹ Pay nāmahin pi as nu qa hakiy aw tūwikinikañw pay nu sohsokmuy amumi nānuantuwiki'ta, pas pay nu as okiw wūhaqnihqamuy Jesus aw tuyqawvaniqe öviy'ö. ²⁰ Nihqe nu Jew-sinmuy amumiwat Jew-sinoniwhti, pas pay nu Jew-sinmuy tuyqawvaniqe öviy'ö. Pu tutavot añ hinwisqamuy nu amumiwat tutavot añ hinmaqey panhti, pas pay nu tutavot añ hinwisqamuy tuyqawvaniqe öviy'ö. ²¹ Pu imuy tutavot

qa ań hinwisqamuy nu amumiwat pay tutavot qa ań hinmaqey panhti, pas pay nu as okiw tutavot qa ań hinwisqamuy tuyqawvaniqe õviy'õ. Pay as pi nu God tutavoyat qa hin qa aw tunatyawkańw, nu Christ tutavoyat ań hinma. ²² Pu nu ań qaõ'qaltuy amumiwat pay qaõqáwi'taqey panhti, pas pay nu as okiw qaõ'qaltuy tuyqawvaniqe õviy'õ. Nu sohsokmuy amumi sohsoy hímuniwhti, pas pay nu as okiw nāp hintaqat akw haqawatuy tuyqawvaniqee. ²³ Nu lomatuawit tunatyayat õviy yanhaqam hinma, pas pay nu as okiw put hahlayhpiyat ań umumum hinmaniqee. ²⁴ Ya sohsoyam nanamunwaqam yuhtukq pay sūka hihta ahsataniqat uma put qa navoti'yunwa? Pay uma yuhtuke' uma hihta ahsataniqey õviyyańwu. ²⁵ Noqw sohsoyam nanamunlawaqam pās nāmitunatyawwisńwu, hóhońvitniqe õviy'õ. Noqw puma pay wihkat sūlawhtińwuqat õviy panhtotińwu. Noqw itam pi hihta pas qa sūlawhtińwuqat makiwyani. ²⁶ Noqw nu pas suyan hihta ahsataniqey õviy pan warikiwta. Nu qa tusoqayawhqe, paniqw õviy hapi nu qa nanāp haqe' savinuma. ²⁷ Nu qa pan hintsakt itokoy wuvahtinumqe aw tuyqawi'ta, taq nāphisat as ka nu nuhtumi lomatuawit yuaatat, nu hihta ep õwihiniwhti qw, God nuy ayo tūvani.

10

Warning against Idols

¹ Pu pīwu, itupkomu, pay uma it navoti'yunwنيqat nu nāwakna: Ura itanam sohsoyam õmawuy atpikaqeya; pu sohsoyam wuhkovatuphat ańqe' nõña. ² Pu puma sohsoyam õmawuy akw Moses aw tuvoylatoti, pu wuhkovatuphat akw'a. ³ Nihqe puma sohsoyam nõsiwhqat God ańqwnihqat ańqw nõnõsa. ⁴ Pu sohsoyam kūyit God ańqwnihqat ańqw hikwya. Pi puma owat hihta tuawi'taqat ańqw hikwya. Pam owa Christ tuawi'ta. Noqw pam suyan pumuy amumum hinma. ⁵ Noqw pi ura God pumuy amuńaqw kaysiwhqamuy amuhpe qa salayhti; õviypi ura puma qayēsiwhpuvehaqam wuhko soa. ⁶ Noqw i' yantaqa hapi itamuy u'nantoyna, itam ań hihta qalomáhinyunqat qa aw kwańwátayyunwنيqat õviy'õ, panhtoti qamuy qa amun hinhtotini. ⁷ Piw ura pumuy amuńaqw haqawat nāp yukit aw nāwakintotaqw, uma qa pumuy amún hintsatskani. Taq ura yan pey'ta: Sinom ań yesvat nõnova, pu piw hihikwya, pu pahsat hońvaqe tivantiva. ⁸ Pu itam qa amún nuvõqatsit tumalay'yunwني. Ura pumuy amuńaqw haqawat pantsatskaqe sūkw tawat ep sunat ańqw payhkomuy sihkay'tasikip sōmorit pahsa'nihqam sūlawhti. ⁹ Pu itam qa Christ puhtsemokintotani, ura pumuy amuńaqw haqawat panhtoti qamuy qa amunhtotini. Taq puma

panhtotiḡe tsūtsu'tuy amuhpiy soa. ¹⁰ Pu uma piw pay qa yan umuh'unañway hiñqaqwani, ura pumuy amuñaqw haqawat panhtotiḡamuy qa amunhtotini; taḡ puma panhtotiḡw, God hoñviayay ayataḡw, pam pumuy ḡōya. ¹¹ Noḡw as sinom pumuy amuhpiy hihta tuwi'vayaniḡat ōviy puma it sohsok hihta añ kūkuyva. Noḡw itamuy so'ñwamiḡ ōkiwisḡamuy u'nantoynaniḡe ōviy pāvam pēniwa. ¹² Paniḡw ōviy pay hūrs wūnuhḡey namiwuwantaḡa tunatyaltimantani; taḡ nāp hisat ūnate', pam múnukni. ¹³ Pay qa hak hihta alōñōt akw unaheviwhḡey wūwantani, ispi wūhaknihḡam pay pan hapi unaheviwyaḡō. Pi God soon lavayiy qa an hinmani; nihḡe pam hakiy ōqaltaḡw, soon unaheppi hakiy epnihḡe ōqalay'tani. Pi God hin ayo yámakniḡat hakiy āawnaḡw, hak unaheppit añ kuyvani. ¹⁴ Noḡw ōviy'o aw iunañwamu, uma nāp yukit aw nāwakintiwhḡat pas ḡe'yani. ¹⁵ Nu hapi pās wuwñi'yuñḡamuy amumi yuaata. Uma nuy hiñḡawhḡat aw wūwayani. ¹⁶ It kuyapkuyit añḡw hahlayhpit kūyiwtaḡat itam hahlayhtote', itam soñawnen Christ uñwáyat añḡw sūp hikwyañwu. Pu itam pōlavikit yónoyhtote', itam Christ tokoyat añḡw sūp nōñosañwu. ¹⁷ Pay as pi itam kaysiwhḡamyakahkañw sūkw pōlavikit anyuñwa, piw sūkw tokot anyuñwa. Pi itam sohsoyam put sūkw pōlavikit añḡw nōnova. ¹⁸ Kurs uma yep ḡatsit ep Israel- sinmuy amumi wūwayani. Ya ima hom'oyit añḡw nōnovaḡam God hom'oyvihḡayat qa amum God aw nāwakintiwiḡa? ¹⁹ Ya nu hihta pañḡawu: Sen pi nāp yuki pas antsa hímuniḡat, sen nāp yukit aw himu noiwhḡa pas antsa hímuniḡat nu pañḡawu? Qae. ²⁰ Nu hapi pañḡawu: Ima ḡa-Jew-sinom hihta hom'o'ye', puma nukpanhihikwsimuy amumi put hom'o'yañwu, ḡa God aw'i. Noḡw uma nukpanhihikwsimuy amumum hintsatskaniḡat nu ḡa nāwakna. ²¹ Soon uma Tutuyḡawhḡat kuyapkuyiyat nukpanhihikwsimuy kuyapkuyiyamuy enañ hihikwyani. Soon uma Tutuyḡawhḡat tunōsvoñayat nukpanhihikwsimuy tunōsvoñayamuy enañ nōnovani. ²² Ya sen itam Tutuyḡawhḡat puvuhtsemoḡnayani? Ya sen itam put epnihḡe ōḡaltu? ²³ Pay as nu hihta hinhtiniḡw pam sohsoy ka inumi súaḡta, nikañw pay qa sohsoy nukñwa. Pay as nu hihta hinhtiniḡw pam sohsoy ka inumi súaḡta, nikañw pay qa sohsoy hakiy ōqalañwu. ²⁴ Qa hak hapi nēñem-sa hihta ōviy tunatyawtat, ayo sukweñem hihta lolmat tunatyawtani. ²⁵ Uma huhyaniwhḡat nōnovani, nen umuh'unañwpeḡ umuhsunvotiy tunatyawkahkañw qa pas hihta tūviñlalwani. ²⁶ Pi tūwaḡatsi Tutuyḡawhḡat himuata, pu añ himu hinyuñḡa. ²⁷ Kurs ḡatuptsiwñi'yuñḡamuy amuñaḡw haḡawa umuy tūtsamḡḡ, uma ámumyaniḡey unañwtote', himu umutpip poñahtiwhḡat

uma nōnovamantani, qa tūviñlalwakahkañw umuh'unañwpeq umuhsunvotiy tunatyawkahkañwo. ²⁸ Nikañw ason kurs haqawa put nāp yukit aw noiwhqat umumi kitaqw, pay uma qa añqw nōnōsamantani, umuy āawanaqat kaptsi'totanige òviy'ò, put unañwpeq sunvotiyat tunatyawkahkañwo. Pi tūwaqatsi Tutuyqawhqat himuata, pu añ himu hinyuñqa. ²⁹ Nu uh'unañwpeq uhsunvotiy qa kitat, ayam sukwat unañwpeq sunvotiyat nu kita. Noqw hak ka inumi pañqawni: Pi nu qenive wunukañw hihta tūmoytaqw, ya hinoqw ayam suka pas nāp unañwpeq sunvotiy ahpiy nuy òvelantani? ³⁰ Pi nu put ep God aw hahlayhtit, put añqw nōsñwu. Noqw ya hinhtiqw òviy nu put ep hahlayhtiqw ayam suhka pas nāt piw put ep inumiq qalomáhiñqawni? kítani. ³¹ Ka pi panta. Nikañw um as God tayawniwniqat òviy sohsok hintsakmantani, sen um tūmoytani, sen um hikwni, sen pay nāp hihta hintsakni. ³² Uma qa hakiy unañwmoknayani, imuy Jew-sinmuyu, pu pay qa-Jew-sinmuyu, pu imuy God aw tōnawtaqamuyu. ³³ Nu tuwat sohsokmuy hihta añ ahsupoq unañwve mamavisqe qa nēñem hihta tunatyawtat, as kaysiwhqamuy hihta akw moñwvasye' ayo nōñakniqat òviy amuñem tunatyawta.

11

¹ Uma inumi nanawinyani; pi nu piw Christ aw nanawini.

Covering the Head in Worship

² Pas nu umumi hahlayhti itupkomu, ispi uma sohsok hihta añ nuy u'ni'yuñq'ò. Pu nu umumi hin tutaptaqw uma añ ahsupoq pan hinwisa. ³ Noqw it hapi uma navoti'yuñwniqat nu nāwakna: Christ hapi sohsokmuy tahtaqtuy qötöam'iwtaqat anta; pu tāqa nōmay qötöat'iwtaqat anta; noqw pu God hapi Christ qötöyat anta. ⁴ Haqam tāqa nākwapkañw God aw nāwaknaqa, sen God eñem yuaataqa hapi qötöy qahihtalawñwu. ⁵ Pu haqam wuhti qa nākwapkañw God aw nāwaknaqa, sen God eñem yuaataqa hapi qötöy qahihtalawñwu; soñawnen pi pam āriwtañwunihqee. ⁶ Pay pi wuhti qa nākwapte' piw āriwtani. Pu kurs wuhti āriwte', sen sipniwe', put hahmane', turs pam piw nākwaptani. ⁷ Noqw pay as soon tāqa nākwaptamantani, pi pam God an yukiwkañw pu put pihniatnihqee. Pu wuhti hapi tāqat pihniata. ⁸ Pi tāqa qa wuhtit añqw yukiwta; pi wuhti tāqat añqw yukilti. ⁹ Piw tāqa qa wuhtit eñem yukilti; pi wuhti tāqat eñem yukilti. ¹⁰ Yantaqw hapi òviy wuhti soon qa nākwaptamantani, hakiy put aw moñwtaviwhqat mātaktaniqee, hoñvia'yatuy tunatyawkañwo. ¹¹ Nikañw Tutuyqawhqa pan yukuqw, pay qa hak tāqa wuhtit qa ahpiy qátuni; piw qa hak wuhti tāqat qa ahpiy qátuni. ¹² Wuhti

tāqat añqw aniwhtiqw, pay òviy piw pan tāqa wuhtit ahpiy aniwhti. Nīkañw pay hapi sohsoyam God ahpiy aniwhtoti. ¹³ Kurs aw nāp wūwayaa. Ya wuhti qa nākwapkañw God aw nāwaknaniqw pay lomahinta? ¹⁴ Ya tāqa hin hintañwuniqw pam pantaqa umuy qa tutuqayna, haqam tāqa wupaañay'taqw pam put enem haman'ewayniñwuniqata? ¹⁵ Nāwuspi wuhti wupaañay'taqw pam put pihniatniñwu. Pi put hōmiat put aqw nākwaptaniqat òviy pam put aw noiwta. ¹⁶ Noqw pay pi kurs hak it ep hiñqawlwniqey antaniqw pay hapi itam God aw tōnawtaqam qa pan tuwi'yuñwa.

The Lord's Supper

¹⁷ Nu pu' hapi lavayhtiniqe umuy qa tayawnani. Uma soq tsovalte' qa nukñwat òviyyat, soq nankiwakw òviyyañwu. ¹⁸ Meh, i' mohti'ma: Yaw uma sūvo tsovaltiqw haqawat nātsikiwtañwuqat nu navota. Nihqe pay nu pēp pas tuptsiwa, ¹⁹ Ispi pay kurs hin haqawat umuñaqw qa sutskeyaq'ō. Noqw put pantaqat ahpiy ima añ hakim pas qaatsat hinyuñqam umuhpe mātaktotini. ²⁰ Noqw òviy ason uma sūmi tsovalte', uma qa pas pas antsa Tutuyqawhqat tunōsvoñayat nōnōsañwu. ²¹ Oviy pi umuy nōnovaqw, himuwa qa sōwu maqaptsi'tat, pay nāp nōvay tūmoytañwu. Noqw suhka tsōnmokiwtawq, haqawa honaqkuyit akw hōnaq'iwtañwu. ²² Soh! Ya uma ñasta ki'yuñwa? Pep hapi as uma nōnovakañw hīhikwyani. Hal ya uma God aw tōnawtaqamuy qahihtatote', ñasta nōvay'yuñqamuy hamantoynayani? Ya nu umumi hiñqawni? Ya nu it ep umuy tayawnani? Sōoni. ²³ Pi Tutuyqawhqa hapi inumi it posnaqw, nu tuwat umumi put mātavi: Ura Tutuyqawhqa Jesus put tōkilat ep momñwituy amumi mātaviwniqe pōlavikit kwusu; ²⁴ Nihqe put ep kwakwhatat, put yōhat, pañqawu: Huvam it òmahtotat, nōnōsaa. I' hapi itoko umuñem yōnoyhtiwa. Uma nuy u'ni'yuñwniqe òviy it yantsak-wisni. ²⁵ Pu pumuy nōnōsaqw, pam pay án piw kuyapkuyit kwusut pañqawu: I' kuyapkuyi hapi iuñway ahpiy puhuvasiwni. Yan hapi uma hinwisni. Uma añsakis put añqw hikwye', nuy u'nayamantani. ²⁶ Pi uma añsakis it pōlavikit añqw nōnōsakañw, pu it kuyapkuyit añqw hikwye', uma Tutuyqawhqat mokiwyuyat tuawi'yuñwmantani, hisat pītuniqat pahsavoo. ²⁷ Paniqw òviy hak qa tunatyawkañw, it pōlavikit añqw nōsqa, pu Tutuyqawhqat kuyapkuyiyat añqw hikwqa Tutuyqawhqat tokoyat-nikañw pu unwáyat ep qaanhtimantani. ²⁸ Oviy hak namivupre', pankañw put pōlavikit añqw nōsmantani, pu kuyapkuyit añqw hikwmantani. ²⁹ Taq qa tunatyawkañw nōsqa, pu hikwqa nawus tūviwmantani, Tutuyqawhqat tokoyat qa mātsi'tañwunihqee. ³⁰ Pi yantaqw òviy kaysiwhqam

umuñaqw qaöqáwi'yuñwa, pu õpuiwyuñwa, pu kaysiwhqam pay soa. ³¹ Pi itam namivupriwise', pay soon hin yukuniwyani. ³² Taq Tutuyqawhqa itamumi pohte', itamuy ökwhañwu; taq ka itam yep qatsit ep hinwisqamuy amumum tüviwyani. ³³ Yanta itupkomu, õviy uma nõnovanik tsovalte', hāk nānuhtayyuñwmantani. ³⁴ Ason pi kurs haqawa tsõnmokiwte', pay kiy ep nõsmantani. Noqw uma qa tüviwyaniqey õviy tsovaltımantani. Pu ason nu hisat pite', hin hintaniqat umumi tutaptani.

12

Spiritual Gifts

¹ Noqw uma kuwahtiput Hikwsit ahpiynihqat navoti'yuñwniqat nu nāwakna. ² Pay pi uma navoti'yuñwa, ura pay uma nāt qatuptsiwni'yuñqe añ hihtuy nāp yukit qayuaatotaqamuy amuhpa' hinnumya, haqe' umuh'unañway qatsqat pañ'a. ³ Noqw õviy nu umuy māmatsnani, soon hapi hak God Hikwsiyat ahpiy yuaatakañw Jesus qalomáyukiwtaqat pañqawni. Pu soon hak Jesus Tutuyqawhqtanihqat pañqawni, hal pas Qahováriwtaqat Hikwsit ahpiyenen- saa. ⁴ Qahováriwtaqa Hikwsi hīhihta kuwahtiput tūhuytañwu; nikañw pam pas sūkaa. ⁵ Pu itam nanāp tumalat makiwyaqe, sūkw Tutuyqawhqtat eñem tumalay'yuñwa. ⁶ Itam nanāp hin makiwyaqey pan hihta hintsatskañwu. Noqw pay God itamuhpa', itahhintsakpiy sohsok akw nāp tunatyay tumalay'ta. ⁷ Pi sohsoyam Hikwsit makiwyaqw, pam amuhpe namtaknañwu. Noqw put ahpiy itam sohsoyam moñwvastotini. ⁸ Pi Hikwsi wuwanlavayit sukwat aw nóañwu; pu pay pam Hikwsi piw súannavotit lavayit sukwat aw nóañwu. ⁹ Pu pay pam Hikwsi piw qapēvewnit sukwat aw nóañwu; pu pay pam Hikwsi piw sukwat aw tūqalapsintaniqey õqalat nóañwu. ¹⁰ Noqw sūka kātutmalat hintsaki; piw sūka God eñem yuaata; piw sūka hīhihtuy hikwsimuy māmatsñwu; piw sūka õñaqw lavayit yuaata; piw sūka õñaqw lavayit namtöknañwu. ¹¹ Noqw hapi pay pam Hikwsi iit sohsok hintsaki; hakiy aw hihtawat nōanik panhtiñwu.

One Body with Many Parts

¹² Pay as pi hakiy tokoat sūkanikañw wūhaq a'wiway'taqw, pu put tokoyat añ sohsoy a'wisa wūhaqnikañw pay sūka tókoniñwu. Noqw Christ hapi pan hinta. ¹³ Pi itam sohsoyam sūkw Hikwsit ahpiy tuvoylatotiye, soñawnen sūka tókoniwhtoti, sen itam Jew-sínomu, sen qa-Jew-sínomu, sen núantutuwiktu,

sen qa tūtuwiktu. Pi itam sohsoyam sūkw Hikwsit makiwya. ¹⁴ Pi hakiy tokoat qa sūkw awiwaniñwu. Pam hapi wūhaq'a. ¹⁵ Noqw ōviy kurs hakiy kuk'at sen kítani: Nu qa maatnihqe ōviy pay nu tokot qa ańqwvi, kite', ya pam pay paniqw tokot qa ańqwvini? ¹⁶ Pu kurs hakiy naqvuat sen kítani: Nu qa pōsianihqe ōviy nu tokot qa ańqwvi, kite', ya pam pay paniqw tokot qa ańqwvini? ¹⁷ Kurs as hakiy tokoat sohsoy pōsiniqw hak hin navotmantani? Pu kurs pam sohsoy naqvusaniqw hak hin hihta hovaikmantani? ¹⁸ Noqw pay pi God hin aw wūwaqey pan hakiy tokoyat ań a'wiwayat yukuhtañwu. ¹⁹ Noqw kurs as puma pay sohsoy sūka awiwasaniqw ya hakiy tokoat háqamni? ²⁰ Nikañw pay hapi hak wūhaq a'wiway'kañw pay sūka tokoy'tañwu. ²¹ Noqw ōviy soon hakiy pōsias māyat aw pańqawni: Nu uń qa haqni'ta, kítani. Pu piw soon qōtōat kukyat aw pańqawni: Nu uń qa haqni'ta, kítani. ²² Qae, pi hakiy tokoyat ań himu suhpan pay ōwihinyuñqa pas soon qe'yañwu. ²³ Pi hakiy tokoyat ań hahqe' itamuyniqw pay hin'ewakwyaqat itamuy pumuy pas kaptsi'yuñwu; pu itamuhpa' qason'iwyaqat itam pās tunatyawkahkañw yuwsinaya. ²⁴ Itamhpa' sóniwyaqa pi pay qa hihta haqni'yuñwa. Pi God hakiy tokoyat namikwaptaqe ań haqe' hihta qa pasiwyuñqat aw pas pavan unañwtavi, ²⁵ Hakiy tokoyat ep qa haqam nehpewi hintaqat ōviy'o; noqw ań a'wiwa nāmi unañwtavi'yuñwni. ²⁶ Noqw kurs himuwa awiwa nātuhotaqw, sohsoyam a'wiwat put amum nātuhototañwu. Pu kurs sūka awiwa kaptsiwihq, sohsoyam a'wiwat put amum hahlayyañwu. ²⁷ Noqw uma hapi sumiyankañw Christ tokoyat anyuñwa; nihqe nanāp ań a'wiwatu. ²⁸ Noqw God hapi Jesus aw tōnawtaqamuy amuhpe haqawatuy hihta ań oyahta, imuy ayaiwyuñqamuy mohtii, amúńk pu' put eñem yuaatotaqamuyu, amúńk pu' tūtutuqaynayaqamuyu, atsve pu' kātatayhpit hintsatskaqamuyu, pep pu' tūqalapsintotaqamuyu, pu tūvaañwantotaqamuyu, pu ań moñw'iwyuñqamuyu, pu qa supwat himuhkwa yuaatotaqamuyu. ²⁹ Ya sohsoyam ayaiwyuñwa? Ya sohsoyam God eñem yuaatota? Ya sohsoyam tūtutuqaynaya? Ya sohsoyam kātatayhpit hintsatska? ³⁰ Ya sohsoyam tūqalapsintotaniqey ōqalay'yuñwa? Ya sohsoyam ōñaqw lavayit yuaatota? Ya sohsoyam tuqay'a'yatu? ³¹ Nikañw pay uma pas ań núnukñwat kuwahtiput tuñlay'yuñwni. Nikañw nu it epnihqe háqe'wat pas nukñwat umuy āawnani.

13

1 Nāmahin pi as nu sinmuy, pu God hoñviaymuyatuy amún pās hópinkañw nuhtumi qa unañway'te', nu soñawnen sikasivat qalalataqat antani, sen sivavutsqat an eyoyotaqata. 2 Pu nāmahin pi as nu God eñem yuaatanigey makiway'takañw, pu hihihita āmiwtañwuqat sohsok mātsi'kañw, pu sohsok hihta navoti'tani, pu nāmahin pi as nu pas qapēvewni'kañw tuhtukwit nahlamintanikañw nuhtumi qa unañway'te', nu qahimuu. 3 Pu nāmahin pi as nu añ ōokiwyaqamuy nopnaniqe ōviy sohsok hihta ihmuy amumi nóanikañw, pu itokoy taqsokiwniqat aw put mātapnikañw nuhtumi qa unañway'te' soon nu put akw moñwvastini. 4 Nami'nañwa qa ĩts hin unañwtiñwu; hakiy pāsniñwu. Nami'nañwa qa unañwtuyvañwu. Nami'nañwa qa kwiviyuaatañwu; pu qa nātsotskanañwu. 5 Hakiy qa hintsañwu; qa nēñem hihta tunatyawtañwu; pu qa suy'tsuptiñwu; qalomáhintsaniwe' put ep qa hin unañwtiñwu; 6 Qaantsatskiwhqat ep qa hahlayhtiñwu; nikañw súantsatskiwhqat ep hahlayhtiñwu. 7 Sohsok hihta añ nānakwhani'tañwu; sohsok hihta tuptsiwñwu; sohsok hihta ep qa nañ'eknañwu; sohsok hihta añ kuytañwu. 8 Nami'nañwa qa haqami sohtani. Nikañw God añqw nātoniqa lavayi hapi pay yukiltini; pu himuhkwa yuaatiwhqa pay sohtini, pu i' navoti pay tūwayani. 9 Pi itam qa pasiwtaqat navoti'yuñwa; pu itam qa pasiwtaqat God eñem yuaatota. 10 Nikañw ason hisat himu pas pasiwtaqat pituqw, pep pu' himu pay qa pasiwtaqa ayo yukiltini. 11 Ura nu tsāynihqe tsakoyuaatañwu; nu tsākw an hihta māmatsñwu, pu nu tsakowuwni'tañwu. Nit nu tāqatiqe pep pu' nu hihta tsakoe'wakw ayo yuku. 12 Pay itam pi nāt pu' soñawnen panaptsat akw qa suyan nāviptsani'yuñwa. Nikañw ep pu' itam pas suyan nānami yoyrikyani. Pu' hapi nu qa pasiwtaqat tuwi'ta; nikañw ason pep pu' nu pas pasiwtaqat navoti'tani, God pas pasiwtaqat inumi navoti'taqat pan'i. 13 Taay, noqw ōviy hapi ima pahyom pētoti-i' qapēvewni, pu unañwvahi, pu nami'nañwa. Noqw imuy amuñaqw nami'nañwa hapi pas mohpeq'a.

14

More about Spiritual Gifts

1 Uma nuhtumi unañway'yuñwنيqey añ ō'qalyani; pu uma hihihita kuwahtiput Hikwsit añqwnihqat tuñlay'yuñwني, tis ōviy uma God eñem yuaatotaniqeyu. 2 Pi ōñaqw lavayit yuaataqa qa sinmuy amumi yuaatat, God awniñwu, pi qa hak put hihta yuaataqat mātsi'tañwuniq'ō; pi pam hihta āmiwyuñqat Hikwsit ahpiy yuaatañwu. 3 Noqw pu God eñem yuaataqa hapi sinmuy

amumi yuaatañwu òqawhtotaniqat òviy'ò, pu òkwhaniwyaniqata, pu suyan unañwtotiniqata. ⁴ I' òñaqw lavayit yuaataqa pi nãòqawhtotoynañwu. Noqw pu God enem yuaataqa God aw tònawtaqamuy òqawhtotoynañwu. ⁵ Is as uma sohsoyam òñaqw lavayit yuaatotani, tis òviy God enem yuaatotani; ispi God enem yuaataqa òñaqw lavayit yuaataqat epnihqe pas pávaniq'ò, hal pas òñaqw yuaataqa hihta lavayhtiqey namtòminta-saa; noqw Jesus aw tònawtaqam òqawhtotani. ⁶ Noqw taay itupkomu, kurs nu umumi pitut òñaqw lavayit-sa yuaate', ya nu hin umuy moñwvastapnani? Kurs nu God añqw hihta navotqey qa umumi yuaate', piw umuy qa hihta navotne', piw God lavayiyat umumi qa yuaate', piw umuy qa hihta tutuqaynaqw, ya uma hin ilavayiy akw moñwvastotini? ⁷ Híkispí lēna qa taytaqa soon qa suyan tòqtini, sen pas lēna, sen sivatonlena. Taq sen hak lēlent hihta qa suyan tòqtapnaqw, ya hak hihta lēlenqat māmatsni? ⁸ Pi tötòqpi qa suan tòqtiqw, ya hak kipokyuwsini? ⁹ Noqw pay hapi pan piw umuhpe hinta. Pas uma umuhleñiy akw lavayit susmataqnihqat qa yuaaykuyaqw, ya hak umuy pep hiñqawqat māmatsni? Uma pi haktonsa yuaatotani. ¹⁰ Pay as pi soon tūwaqatsit ep hīhihtuy qa nānan'ik lavayi'yuñwa. Noqw qa himuwa qa hihta tuawi'ta. ¹¹ Noqw òviy nu yuaataqat lavayiyat qa tūqayte' putniqw pay nu himusinoni; noqw i' yuaataqa pay nuyniqw himusinoni. ¹² Noqw pay hapi piw umuhpe panta, pi uma Hikwsit ahpiy kuwahtiput pas nānawakna. Oviy uma Jesus aw tònawtaqamuy òqawhtoyananiqey òviy pas ò'qalyani. ¹³ Noqw òviy i' hak òñaqw lavayit yuaataqa put namtòmintamantananiqey òviy tūviñlawni. ¹⁴ Pi nu òñaqw lavayit akw God aw nāwaknaqw, pas as pi ihikwsi nāwaknani, noqw iwuwni qa hihta apiiwatani. ¹⁵ Taay, noqw pep hintani? Nu ihikwsiy ahpiy nāwaknani, pu piw iwuwniy ahpiy'ò; nu ihikwsiy ahpiy tawlawni, pu piw iwuwniy ahpiy'ò. ¹⁶ As qa pantaniqw, um uhhikwsiy akw hihta ep hahlayhtiqw ya i' qa mātisi'taqe hin Antsaa, kitani, ispi pam un hiñqawhqat qa mātisi'taqee. ¹⁷ Pay as pi um ka suan hihta ep hahlayhtiñwu; noqw mi'wa qa put akw òqawhtañwu. ¹⁸ Pas nu Inay God aw hahlayhti. Kwakwhat pi nu sohsokmuy umuhpenihqe pas pavan òñaqw lavayit yuaata. ¹⁹ Nikañw pay nu tuwat Jesus aw tònawtaqamuy amuhpe panis híkiyom lavayit iwuwniy ahpiy lavayhtiniqey nāwakna; nen nu hakimuy hihta tutuqaynani; nen qa haktonsa pakwút-sikip sōmorit òñaqw lavayit yuaaykuni. ²⁰ Itupkomu, uma qa tsakowuwni'yuñwani; nikañw qalomátunatyat awwat titipostuy amunyūñwani; nikañw uma añ pás pasiwyūñqamuy amún wuwni'yuñwani. ²¹ Pi tutavot añ yan pey'ta: Nu alòñòt lavayi'yuñqamuy lavayiyamuy- nikañw pu a'lòñtuy

moayamuy ahpiy imuy sinmuy amumi yuaaykuni. Noq̄w nāmahin pi nu as panhtiniq̄w soon puma inumi tūqayyuñw̄ni, kita Tutuyq̄qawhqa. ²² Noq̄w ōviy ōñaq̄w lavayi pay hapi qatuptsiw̄ni'yuñq̄amuy amumi hihta tuawi'ta, ima tuptsiw̄ni'yuñq̄amuy qa pumuy amumii; nīkañw̄ God añq̄w lavayi qatuptsiw̄ni'yuñq̄amuy qa pumuy amuñem-nit, imuy añ tuptsiw̄ni'yuñq̄amuy amuñemi. ²³ Noq̄w ōviy kurs uma Jesus aw tōnawtaq̄am haq̄am sūvo tsovalt̄iq̄w, uma sohsoyam ōñaq̄w lavayit yuaatotaq̄w, pu hakim qatūq̄ayyuñq̄am, sen qatuptsiw̄ni'yuñq̄am pañso yuñe', ya puma umuy hōnaq̄'iwyuñq̄at qa pañq̄aq̄wani? ²⁴ Noq̄w kurs uma sohsoyam God lavayiyat yuaatotaq̄w, hak qatuptsiw̄ni'taqa, sen qatūq̄aytaqa pañso pake', sohsokmuy umuhpiy sóontsaniw̄ni, pu sohsokmuy umuhpiy aw pohtiwni. ²⁵ Noq̄w pantaq̄at ahpiy put unañwpeq̄ himu tupkiwyuñq̄a mātaktini; noq̄w ōviy pam yōkoltit, God pas hihtate', put pas antsa umuhpenihq̄at tūawvani.

Order in the Church

²⁶ Taay, noq̄w hintani itupkomu? Pi uma sūvo tsovalte', uma añ nanāp hihta tāwi'yuññwu, hihta tutuq̄aynayañwu; ōñaq̄w lavayit yuaatotañwu; God añq̄w hihta navoti'yuñq̄ey yuaatotañwu; ōñaq̄w lavayit tuq̄ay'ayhtotiñwu. Hakimuy ōq̄awhtotoynayaniq̄ey ōviy uma sohsok hihta hintsatskamantani. ²⁷ Kurs haq̄awat ōñaq̄w lavayit yuaaykuyaniq̄w, pay lōyōmmantani, sen pahyomyamantani, pay pahsa'mantani; pu puma nānañk qeni'yuñwmantani; noq̄w suhka lavayiyamuy namtōmintani. ²⁸ Nīkañw̄ kurs pay qa hak hakiy lavayiyat namtōmintaniq̄w, pay pam hāk tsovawtaq̄amuy ep qa hiñq̄awlawht, nāmi yuaatamantani, pu God aw'i. ²⁹ Pay God eñem yuaatotaq̄am lōyōm, sen pahyomhaq̄am yuaaykuyamantani; noq̄w mīmawat lavayiyamuy aw wūwantotamantani. ³⁰ Ason kurs aqlap q̄atuhq̄at aw himu mātaktiq̄w, pay mohti yuaataqa hāk qa hiñq̄awlawmantani. ³¹ Pay ason uma soon qa sohsoyam nānañk God lavayiyat yuaaykuyamantani; noq̄w sohsoyam tutuq̄ayyani; nen sohsoyam ōkwhaniwyuñw̄ni. ³² Noq̄w God lavay'aymat nāp hikwsiy aw tuyq̄awi'yuñwa. ³³ Pi God nānaphin qatsit qa yuki'tat, uyiwawqatsit tumalay'ta. Pas añ ahsupoq̄ God sinomat tsovawtaq̄e hin hintsatskaq̄w, ³⁴ Pan hapi hakim tsovawtaq̄w momoyam as qa hiñq̄aq̄wamantani, taq̄ puma yuaatotañq̄ey ep qa qeni'yuñwa. Puma maq̄aptsiy hinyuñw̄ni. Ura tutavo pan yuaata. ³⁵ Pu ason pi puma hihta tutuq̄ayyaniq̄ey nānawakne', kiy añ puwsuñwmuy put tūviñtotamantani. Taq̄ momoyam haq̄am tsovawtaq̄at ep yuaaykuyaniq̄w pam pumuy amuñem hamañ'eway'o. ³⁶ Ya

God lavayiyat umuhpiy aniwhti? Hal ya pay pas pam umumisa pitu? ³⁷ Hak tāqa God lavay'ayaatnihqey namiwuwante', sen Hikwsit añ hinmaqey namiwuwante', it aw nakwhani-nu umumi hihta pentaqw pam Tutuyqawhqat tutavoata. ³⁸ Pu ason kurs hak haqam it qa tuway'te', tatam pi pam qa nātuwiwtani. ³⁹ Yanta itupkomu, noqw òviy uma God lavayiyat yuaataniqey pas tuñlay'yuñwni; pu uma hakiy òñaqw lavayit yuaataniqat qa mēwantotani. ⁴⁰ Pay sohsoy himu pās unañwat, qa nānaphin yukiwmantani.

15

The Resurrection of Christ

¹ Taay itupkomu, ura nu hapi lomatuawit umuy yuaaykuqey umuy u'nana. Put hapi uma kwusuya; pu uma put ep hōñi. ² Pu uma hapi piw put akw ayo nōña, kurs uma nuy hihta umumi yuaaykuqat u'ni'yuñwee, hal kurs uma paysoq tuptsiwye'-saa. ³ Pi nu pay piw hihta kwúsuhqey ura put umumi mohti mātavi, i' Christ hin pey'taqat itahqaanhtipuy ep mokqata. ⁴ Pu ura pam hin pey'taqat an tūamiwhqe pu pāyis talq ahoy tātayi. ⁵ Pu ura pam Cephas aw namtakna, nit pu pakwt lōq sihkay'taqamuy ayaiwyuñqamuy amumii. ⁶ Pantaqat atsve pu' pam tuptsiwni'yuñqamuy tsivot tsivot-sikip súnatnihqamuy amuhpe hōyokiwtaqamuy sūsniķañw amumi namtakna. Noqw pumuy amuñaqw suswuhaqnihqam nāt yēse; nīķañw haqawat pi pay soa. ⁷ Pantaqat atsve pu' pam James aw namtakna, nit pep pu' sohsokmuy ayaiwyuñqamuy amumii. ⁸ Pu nuhtuñk pam inumi piw namtakna, soñawnen nāt aw qa pituqw pay nu tihtiwhqat an'i. ⁹ Pi nu ayaiwyuñqamuy amuñaqw susqahimuu. Soon pi as nu yan'ewaynīķañw ayaiwtaqey pan tūnwantiwni; pi nu God aw tōnawtaqamuy okiwsana. ¹⁰ Nīķañw kurs nu hímunen, nu God núokwayat ahpiy pam'i. Nihqe nu qa paysoq put núokwayat makiwa; pi nu pumuy sohsokmuy amuhpenihqe pas pavan maqsonta, nīķañw pay qa nūu, pi God núokwaat inumum tumalay'ta. ¹¹ Noqw itam yan yuaatota, sen púmaa, sen nūu. Noqw òviy uma yan tūtuptsiwa.

Our Resurrection

¹² Taay, noqw kurs itam Christ mokiwyuy añqw ahoy tātayhqat yuaatotaqw, ya hintaqw òviy umuñaqw haqawat so'pum soon ahoy tātayyaniqat pañqaqwa? ¹³ Pi kurs so'pum pay qa ahoy tātayyaniqw, pahsat kurs Christ pay qa ahoy tātayi. ¹⁴ Noqw kurs Christ pay qa ahoy tātayhq, pep pu' itam haktonsa yuaatota; noqw piw uma kurs haktonsa aw tuptsiwni'yuñwa. ¹⁵ Noqw hīkispi itam God qa sūanyuaatotaqey pan

núansaniwya. Oviypi pam Christ ahoy tātaynaqat pañqaqwa. Noq̄w pay kurs ima so'pum qa ahoy tātayyaniq̄w, pep pu' piw Christ qa ahoy tātayniwa. ¹⁶ Ispi kurs so'qam pay qa ahoy tātayyaniq̄w, pahsat hapi God Christ pay qa ahoy tātayna. ¹⁷ Pu kurs Christ pay qa ahoy tātayniwhq, uma haktonsa tuptsiwni'yuñwa; uma nāt umuhqaanhtipuy añ hinwisa. ¹⁸ Pu òviy piw ima Christ ep so'qam kurs pay pas sùlawhti. ¹⁹ Kurs pay itam yep-sa qatsit ep Christ aw yanyuñwnik, pas hapi itam sohsokmuy sinmuy amuñaq̄w sus'okiwhinyuñwni. ²⁰ Noq̄w pi pas antsa Christ hapi mokiwuy añq̄w ahoy tātayi; nihqe imuy so'qamuy piw ahoy tātayniqat mahtakna. ²¹ Pi sinom sùkw sinot atsviy so'ñwu. Noq̄w pan hapi piw puma sùkw sinot atsviy ahoy yesvani. ²² Pi Adam añ sohsoyam só'iwmaq̄w, pay òviy piw pan Christ añ sohsoyam mokiwuy añq̄w ahoy tātayyani. ²³ Nikañw nanāp qeni'yuñwni, Christ mohtini, añk pu' Christ hisat pituq̄w put sinomat túwatyani. ²⁴ Pep pu' so'ñwamiq̄w pituq̄w, pam Nay God aw moñwtunatyat mātapni, pam ahsupoq̄w moñwqeqnit ayo yúkut'a, pu sohsokmuy añ moñw'iwyuñqamuyu, pu añ òqalay'yuñqamuyu. ²⁵ Ispi pam soon qa moñw'iwtani, pas hisat God sohsokmuy tuwqamuy añwutaq̄w, puma put aw maqaptsi'yuñwniqat pahsavoo. ²⁶ Noq̄w nuhtuñk mokiwu, itahtuwqanihqa, piw sùlawhtini. ²⁷ Pi God Christ pas sohsok hihta aw òqalmaqa. Nikañw pam put sohsok hihta aw òqalmaqahqey kítahqe, pas nāp qa put aw maqaptsiy qatu, òviy pi pam hapi put sohsok hihta aw òqalmaqahqee. ²⁸ Nikañw ason pam sohsok hihta ánwutaq̄w, pep pu' Tiat piw put aw maqaptsiy qátuni, it hakiy put sohsok hihta aw òqalmaqahqat aw'i. Noq̄w God hapi sohsokmuy amuhpenihqe suspavanni. ²⁹ Taay, noq̄w kurs as so'qam pay ahoy qa tātayyaniq̄w, ya ima so'qamuy amuñem kúyit akw tuvoylatotiqam hintsatska? Noq̄w pas piw puma hinoq̄w so'qamuy amuñem kúyit akw tuvoylatoti? ³⁰ Noq̄w hinoq̄w pas piw itam yūmosa unahintaqat yēse? ³¹ Nu Jesus Christ Itahtutuyqawh̄qay ep umuy pihni'taqey ahpiy umumi pas súañqawni, itupkomu, Nu nāqavo mómoki. ³² Kurs nu Ephesus ep hakimuy i'tsivutuy popkotuy amunyuñqamuy qananahtsopkañw nāyawve', ya sen nu hin put akw moñwvasni, kurs so'qam pay qa ahoy tātayyaniq'ò? Pay pi itam tatam nōnovani, piw hihikwyani; taq itam qāvo so'ni. ³³ Uma nāmi qa yētotani, hak qahopit a'puñalq̄w, pam hapi hakiy qatsiyat nukñwat nukushintsanñwu. ³⁴ Uma suan hinwisniqey aw havivokalyani, nen qaanhtiput qe'yani; taq haqawat God qa tuwi'yuñwa. Nu umuy hamantoynaniqe kita.

³⁵ Noq̄w haq̄awa soon qa pañq̄awni: Noq̄w ya so'pum hin hinkahkañw tātayyani? Puma hihta tokoy'kahkañw ökini?
³⁶ Um hak qa wuwñi'taqa, pi um hihta uyhq̄ pu pam mokq̄, pu put añq̄w uyiwhqa wúnwiwmañwu. ³⁷ Pi um hihta üye' hintaqat tokoy'taniqat qa pantaqat uyñwu. Um pay sivosiyat uyñwu, sen söhövosita, sen himuvoshumita. ³⁸ Noq̄w ason God put hintaniqat nāwakne' pan put tokotoynañwu. Pu sohsok hihta sivosiyat hintaqat tokoy'taniqat pam eñem yúkuñwu. ³⁹ Sohsok sikwi qa sunyuñwa. Sinom pas nāp sikwí'yuñwa; pu hihtu popkot piw pas nāp sikwí'yuñwa; pu pāvakiwht piw pas nāp sikwí'yuñwa; pu masay'yuñqam piw pas nāp sikwí'yuñwa. ⁴⁰ Pu öveqatsit ep yesqam piw nāp tokoy'yuñwa, pu tūwaqatsit ep yesqam nāp tokoy'yuñwa. Öveqatsit ep yesqam nāp lomavitsañway'yuñwa; pu tūwaqatsit ep yesqam piw sukw lomavitsañway'yuñwa. ⁴¹ Tāwa pas nāp tālawñway'tañwu; pu müyaw piw pas nāp tālawñway'tañwu; pu sōtu piw pas nāp tālawñway'yuñwu. Noq̄w qa sohsoy sōtu sun tālawñway'yuñwu. ⁴² Noq̄w pan hapi i' hak mokt ahoy tātayhqa hintañwu. Pam as hovariwkañw āmiwht, qahováriwkañw ahoy tātayni. ⁴³ Pam as hin'eway āmiwht, lolmat pitsañway'kañw tātayni; pam qaöqalay'kañw āmiwht, a'nö öqalay'kañw tātayni. ⁴⁴ Pam yep qatsit añq̄w tokoy'kañw tātayni. Itam pu' yep qatsit añq̄w tokot pasiwyuñwa. Noq̄w pep pu' itam pas antsa Hikwsit añq̄w tokot pasiwyuñwñi. ⁴⁵ Oviy pi ura yan pey'ta: I' Adam mohti'maqa tātayñwuqey pan yukiwta, yan'i. Noq̄w pay i' Adam nuhtuñkñihqa hikwsi hakiy tātaynaniqey pan yukiwta. ⁴⁶ Nikañw Hikwsit añq̄wñihqa qa mohtii, pi yep qatsit añq̄wñihqa; pu Hikwsit añq̄wñihqa pay ason añkti. ⁴⁷ I' mohti sino tutskwat añq̄w yukilti; nihqey pam yep qatsit tunatyawta. Noq̄w añkñihqa sino hapi Tutuyqawhqa, öveqatsit añq'ö. ⁴⁸ Pay pi tutskwat añq̄w yukiwtaqa hin hintaqw ima tutskwat añq̄w yukiwyuñqam hapi pay piw panyuñwa; pu öveqatsit añq̄wñihqa hin hintaqw pay öviy hapi öveqatsit añq̄wyaqam piw panyuñwa. ⁴⁹ Noq̄w pay pi itam tutskwat añq̄w yukiwtaqat an yukiwyuñqey pan hapi öviy itam piw öveqatsit añq̄wñihqat an yukiwyuñwñi. ⁵⁰ Noq̄w it nu pañq̄awni itupkomu: Pas kurs hin hak tokoy'kañw piw uñwáy'kañw God moñwtunatyayat himuy'vani; piw pas soon hak hovariwkañw qatsit qahováriwtaqat himuy'vani. ⁵¹ Meh, nu hihta tupkiwtañwuqat umuy āawnani. Itam qa sohsoyam so'ni; nikañw itam sohsoyam alöntotini. ⁵² Nāt yankahkañwo, hakiy pōsiyat uhpukqat pan halayvita, nuhtuñk tötöqpit tötqi'ö. Pi tötöqpi tötqiw, pu so'pum qahinkahkañw ahoy tātayyani, noq̄w itam alöntotini. ⁵³ Pi itam itahtokoy sakwítiñwuqat

hihta pas qa sakwítinwuqat enañ nāhoyñwayani; pu mokñwuqat hihta pas qa mokñwuqat énañ'a. ⁵⁴ Noqw òviy i' sakwítinwuqa pas qa sakwítinwuqat yuwsiqw, pu i' pay mokñwuqa pas qa mokñwuqat yuwsiqw, pahsat pu i' yan lavayi pey'taqa aw antsaniwni: Mokiwu ánwutiwhqe súlawhti. ⁵⁵ Taay, mokiwu, ya um hihta akw hakiy ánwutani? Taay, mokiwu, ya um hihta akw hakiy múani, yan'i. ⁵⁶ Pi qaanhtipu hapi mokiwuy hōyat antañwu. Noqw hin hinwisniqa tutavo hapi qaanhtiput òqaltoynañwu. ⁵⁷ Noqw pay kwakwhat pi God Itah-tutuyqawhqay Jesus Christ añ itam hihta añ kūyuñwniqat pan yuki'ta. ⁵⁸ Yanta aw iunañwam itupkomu, òviy uma hūrs hoñni; pas qa wayayatotani; sutsep Tutuyqawhqat añ qaōwihinyuñwni; pi uma qa paysoq Tutuyqawhqat eñem tumalay'yuñqey navoti'yuñwa.

16

The Offering for Fellow Believers

¹ Pu' imuy God sinomuyatuy amuñem himu oyiwniqat nu pañqawni. Pay nu Galatiat ep Jesus aw tōnawtaqamuy amumi hin tutaptaqw uma piw panhtotini. ² Ason Sundayt aw pituqw, uma añ nanāp hihta ayo warantotamantani, God hakiy hin hihta tuwanaqat pan'i. Noqw nuy pituqw uma hihta qa sumiooyani. ³ Noqw uma umuhtutuveñiy akw hakimuy hu'wanayaqw, ason nu pite' pumuy ayatani; noqw puma umuhkuwahtipuy Jerusalem aqw kiwisni. ⁴ Pu ason kurs nuy aqwniqw, pam lomahintaniqw puma inumumyani.

Paul's Plans

⁵ Noqw nu hapi Macedoniat añnen umumini, pi nu Macedoniat añni. ⁶ Noqw sen nu umumum huruhtini, hikis sen nu umumum tōmōlani; nen nu haqamininiqw uma nuy hihta akw paañwayani. ⁷ Nikañw nu pu' yañ haqami hoytage pay hāk umumi qa yórikni, nikañw pay hisnen nu umumum hihsavo huruhtini, kurs Tutuyqawhqa nuy nakwhanaq'ō. ⁸ Nikañw nu hapi Pentecost aw pahsavo Ephesus ep qátuni. ⁹ Pi nu pas pavan òqalat tumaltaniqw, put aw inuñem wuhkoew hōtsilti; noqw ehpewi hintsatskaqam wūhaqya. ¹⁰ Pu ason kurs Timotheus umumiqw pituqw, uma tunatyal-totiqw, pam qañutsúwkañw umumum qátuni, taq pam inún it Tutuyqawhqat tumalayt hintsaki. ¹¹ Oviy hapi qa hak put pēvewnani, uma qa panyuñwt, put hahlayhqat umuhpiy hōnayaqw, pam peqw inumini, taq nu put enañ añ tuptsiwni'yuñqamuy nuhtayta. ¹² Pu i'wa itahtupko Apollos pay as pas añ tuptsiwni'yuñqamuy amumum umumiqniqat nu aw òqala. Noqw pay nāt pam qa pu'haqam umuminiqey

nāwakna; nīkañw pay ason pam hisat enem lomahintaniqw soon qa umumini.

Final Words

¹³ Uma qa nāunay'yuñwni; qapēvewnit ep hūrs hoñni; pas tahtaqtñihqey pan hinyuñwni; a'nö ö'qaltñi. ¹⁴ Uma nānami unañway'kahkañw, sohsok hihta hintsatskani. ¹⁵ Noqw uma Stephanas ep kīvituy navoti'yuñqw puma Achaiat ep mohti tuptsiwya, nihqe puma God sinomuyatuy tumalay'yuñwniqey aw nānoi'yuñwa. ¹⁶ Noqw öviy nu umumi naokiway'tani: Uma hakimuy pan hinyuñqamuy amumi tūqayyuñwni, pu sohsokmuy itamuy hintsatskaqamuy amumii, pu itamum tumalay'yuñqamuy amumii. ¹⁷ Pas nu it Stephanus, pu Fortunatus, pu Achaicus pumuy ökiqw hahlayhti, puma umuy kurs hinyaniqat ep aw antsatsnaqw öviy'o. ¹⁸ Pas pi puma nuy suyan unañwtoynaya, pu úmuy; öviy uma añ pa-nyuñqamuy pan tuway'yuñwni. ¹⁹ Ima Asiat ep hāhaqe' Jesus aw tōnawtaqam umuy öqalaya; Aquila Priscillat amum umuy Tutuyqawhqat añ a'nö öqala, kīyamuy ep tsovawtaqamuy amumuma. ²⁰ Sohsoyam tuptsiwñi'yuñqam umuy öqalaya. Uma nānatupkomñihqey pan na'qalantotani. ²¹ Nu' Paul hapi it yan öqalnit pas nāp imay akw penta. ²² Tutuyqawhqat Jesus Christ aw qa unañway'taqa hapi pas pay ayo tūviwmantani. Itahtutuyqawhqa hapi nāt pītuni. ²³ Nam Itahtutuyqawhqaqay Jesus Christ núokwaat umumi pitsíwtaa. ²⁴ Nu Christ Jesus añ umumi pas unañway'ta. Nam antaa.

Paul CORINTH

ep Tuptsiwni'yuñqamuy amumi añk Pēniata

¹ Nu' Paul, God tunatyayat ahpiy Jesus Christ ayaatni-hqa it penta, itahtupkoy Timothyt ámuma. Itam Corinth epeq God aw tōnawtaqamuy öqalanta, pu sohsokmuy God sino-muyatuy añ ahsupoq Achaia-tutskwat ep yesqamuy pīwu. ² Nam núokwa, pu kwakwha unañwa God Itanay añqw umumi pitsíwiwtaa, pu Jesus Christ Itahtutuyqawhqay añq'ö.

Paul Gives Thanks to God

³ Nu God, Itahtutuyqawhqay Jesus Christ Náyatnihqat aw hahlayhtima. Kwakwhat pi pam Itananihqe itamuy ökwatuwa, pu itamumi unañwtavi'ma. ⁴ Itamuy hīhihta añ kānanvotq, ahsupoq put añ pam itamumi unañwtavi'ma; noqw öviy itam piw tuwat hakimuy hīhihta añ kānanvotyqamuy amumi unañwtapyaniqey tuwi'yuñwa, God itamumi hin unañwtapqat pan'i. ⁵ Pi kurs itam Christ amum hīhihta añ kānanvotq, pu' pas pavan pam itamumi soon qa unañwtavi'tani. ⁶ Pu kurs itam haqam hihta añ kānavote', pay hapi umuy suyan unañwtotiniqat, pu ayo nõñakniqat öviy itam put añ kuyvañwu. Noqw ason God itamumi unañwtaviqw, itam umumi unañwtapniqey tuwi'vaniqat öviy panta; noqw itam umumi unañwtapq, uma itamun kānanapte' qa nañ'eknaye', añ kükuyvani. ⁷ Itam qanánatsopkañw God aw yanta, it navoti'tagee: Kurs uma itamun hihta añ kānanaptaqw, God umumi unañwtapni, itamumi hin unañwtapqey pan'i. ⁸ Pi itam Asiat ep hin kānavotqat uma navoti'yuñwniqat itam nāwakna, itahtupkomu. Pas pi itam as soon añ kuytani, itah'öqalay yupqöyva putuhtiq'ö. Noqw öviy itam okiw itahqatsiy añ nānahtsopti. ⁹ Panta, nihqe öviy itam qa qátuniqey pañso pitu, itam nāp itah'öqalay qa aw yantat, God aw yantaniqe öviy'ö, it hakiy so'pumuy ahoy tātaynañwuqat aw'i. ¹⁰ Pam hapi mokiwyuy añqw itamuy ayo távihqe, nāt itamuy ayo tahtaptima; nihqe pay nāt soon pam itamuy ayo qa táviniqat itam aw tuptsiwni'ta. ¹¹ Okiw as uma God itamuy nāt ayo táviniqat öviy itamuñem nāwakinwisni, añ kaysiwhqamuy amumuma; noqw ason pam panhtiqw, pep pu' uma pumuy amumum put ep God aw hahlayhtiwisni.

The Change in Paul's Plans

¹² Itam it ep hahlayhti, itahtupkomu. Itam súañqawniqey itah'unañwpeq navoti'ta. Itam qa atsáy'makañw, suan hinma, qa nāp itahwuwniy añ'a, panis God núokwayat-sa añ'a. Pan

itam hinma sinmuy amuhpaa, pu umuhpa' pīwu. ¹³ Pay nu umuy hihta mātsi'yuñwñiqat pan umumi pēna. Pay hisnen uma yūmosa put mātsi'wisni. ¹⁴ Pay uma itamuy qa pas tuwi'yuñwa. Pay as uma itamuy suyan tuwi'yuñwe', Itah-tutuyqawhqay Jesus pítuhqat ep uma itamuy hahlaytotini, itam umuy hin hahlayhtiqaqat pan'i. ¹⁵⁻¹⁶ Noqw it yantaqat nu qapēvewnaqe as ōviy pay mohti umumiqniqey pan unañwiti, pu umuhpiy Macedoniat awnit, Macedoniat añqw umumi piw áhoyniqeyu; nen nu lōs umuy paañwani. Noqw nu umuñaqw Judeat aqwniqw uma nuy paañwayani. ¹⁷ Nu umumiqniqey qa paysoq nanawini. Nu yep qatsit ep haqawatuy qa amún lōq lavayi'ta-Kurs antsa, it'a, pu piw Qae, itwata. ¹⁸ God pas qa átsanihqa inumi navoti'taqw, nu súañqawu. Nu qa lōq layayi'ta. ¹⁹ Ura Sylvanus, pu Timotheus, pu nūu, itam umuy it Jesus Christ God Tiyat āawnaya. Noqw pam hapi pas antsa. Pam pas qa hihta ep wiñwhinta. ²⁰ Pi God sinmuy hihta āawnaqw, Christ hapi amumi put antsañwu. Noqw paniqw hapi ōviy itam put tuñwniyat aw yankahkañw, Nam antani, kitotañwu, God tayawintiwniqat ōviy'ō. ²¹ God hapi itamuy, pu umuy Christ aw sinotaqe itamuy asna; ²² Piw itah'unañwpeq Qahováriwtaqat Hikwsit akw tuvoylata. Yan pam hin itamuy āawnaqey pan itamuñem yúkuniqey itamumi mahtakna. ²³ God inumi navoti'taqw nu umumi súañqawni: Nu hapi umuy óokwatuwhqe ōviy pay hāk Corinth qa aqw'a. ²⁴ Nu umuhtuptsiwniy ep umumi tuyqawi'taqey qa pañqawu; pi uma tuptsiwnit ep hōñi; nikañw okiw as umuy hahlayhtotiniqat ōviy itam umumum tumalay'ta.

2

¹ Yan nu it wūwaqe pay nu pāpu qa putuiwkañw umumi pítuni. ² Ispi kurs nu umuy unañwmoknaqw, ya hak nuy hahlaytapnani? Sen i' inuhpiy qahahlayhtiqa panhtini? ³ Noqw nu paniqw ōviy umumi pēna, taq nāp hisat nu umumiq pite', unañwmokni, añwu as nu umumum hahlaynikañwo; pi nu umumi navoti'taqe, nu hihta ep hahlayhq, uma piw put ep hahlayyani. ⁴ Pi nu kānanvotkañw iunañway tūtuyhq okiw pakkañw umumi pēna; uma qahahlayhtotiniqat qa paniq'ō, pi nu umumi pas unañway'taqey umuy navotnaniqee.

Forgiveness for the Offender

⁵ Noqw pay pi hak itamuy unañwmoknaqa pay qa nuy- sa pantsant, pay umuy piwu; pay nu qa pas umuy sohsokmuy tukopnaniqe ōviy kita. ⁶ Noqw pay pi pam tāqa wūhaqnihqamuy amuhpe yan sisviqw pay pam a'nöö. ⁷ Noqw ōviy uma qa panwat aw wūwantotat, uma put

hiniwhtipuyat ep aw pöhikye', aw unañwtapyani; taq nāp hisat pam qahahlayhpit akw nāwihkini. ⁸ Noqw uma put aw unañway'yunqey pas piw put aw mahtaknayaniqat öviy nu umumi okiwhinqawlawu. ⁹ Pay nu pi yan tunatyawkañw umumi pēna, umumi pohtaniqee, mātaq pi uma pas sohsok hihta añ inumi tūqayyuñwa. ¹⁰ Pay uma hakiy aw hihta ep pöhikye', put ahpiy ayo yukuyaqw, pay nu soon qa piw aw pöhikni, sen pam inuhpewi qaanhti'ö. Nu umuy tunatyawtaqe Christ aw yankañw put ep aw pöhikni. ¹¹ Taq nāp hisat Satan itamuy ūnatoyñani; pi itam put hin tunatyawkañw hintsakqat mātsi'yuñwa.

Paul's Anxiety in Troas

¹² Pu piw ura nu Christ añqw lomatuawit yuaataniqe Troas ep pituqw, Tutuyqawhqa inuñem nukwáñw'ew qenita, ¹³ Nikañw nu itupkoy Titus pepeq qa tuwaqw, kurs pas iunañwa soon uyiwaltini; nihqe öviy nu pay pumuy mātapt, pahpiy Macedoniat aqw'a.

Victory through Christ

¹⁴ Noqw pay kwakwhat pi God Christ añ itamuy áñwutaqe it nāqöyiwuy añqw tūwiktiwyaqat pan itamuy tsamnuma; nihqe itamuhpiy put añqw lomatuawit hihta kwañwáhovaqtuqat antaqat sohsovik añ kúrukinta. ¹⁵ Pi soñawnen itam Christ ahpiy hihta kwañwáhovaqtuqat God eñem tataqtsoqwaqat anyuñwa, piw put unañwveya. Noqw sinom itamuqlapyaqam itamuy hovaikwya, ima mokiwuy aw ökiwisqamu, pu put añqw ayo nõñakiwuyunqam pīwu. ¹⁶ Mokiwuy aw ökiwisqamuyniqw, itam hihta nuhtsel'ewakwnihqat mokiwuy āawnaqat anyuñwa; noqw pay ayo nõñakiwtaqamuyniqw, itam hihta kwañwáhovaqtuqat qatsit āawnaqat anyuñwa. Noqw hak sen it tumalat añ aptsiwta? ¹⁷ Pi wūhaknihqam God lavaiyat nukushintsatsnaqw, itam qa pumuy amunyuñt, God atpip qaatsáy'kahkañw, put lavaiyat Christ añ yuaatota, God ahpiy put aw ayatiwyaqee.

3

Servants of the New Covenant

¹ Ya sen itam nāt pas pu' piw hákimnihqey umuy āwintani? Hal sen pi itam añ hakimuy amún umumi pan tutuvenit hintaniqat uma nānawakna? Ya sen itam umuñaqw pan tutuvenit tunlay'ta? ² Qae; itam pan tutuvenit qa nāwakna, pi uma pas nāp tutuvenit anyuñwa, itah'unañwpeq pey'taqata; noqw sohsoyam put añ tūñwayaqam itamuy hakimuynihqat pu hihta tumaltaqat navoti'yuñwa. ³ Uma tutuvenit Christ tuawi'taqat anyuñwa. Pi itam umumi lomatuawit

taviq̄w, qátuhqat God Hikwsiat soñawnen put pēna, qa tutuvenkuyit akw tutuvenit añ'a, pu qa owavutsqat añ'a. Pam umuh'nan̄way taytaqat añ put pēna. ⁴⁻⁵ Itam qa nāmi yantat, God aw yankañw Christ añ yan yuaata. Pi itam nahpiy qa hihta añ aptsiwta, pas God öqalayatsa ahpiy'o. ⁶ Pam hapi itamuy it puhuvasiwnit eñem hintsatsnaniqey añ aptsiwtañiqat itamuñem yuku. Noq̄w i' pasiwni Hikwsit ahpiy mātaviwa, hísatwat tutuvenit añ pey'taqat qa pan'i. Pi sinom mokiwuy hihkay'yuñqat pan hisatvasiwnit añ pey'ta; noq̄w pay puhuvasiwni Hikwsit ahpiy mātaviwhqa sinmuy qatsímqañwu. ⁷ Ura i' tutavo owat añ pey'taq̄a sinmuy so'niqat pan amumuñem yuku; nīkañw pam God lolmat tālawñwayat mahtakna; öviy pi Moses taywaat put tālat akw tālawwa, pam tutavot makiwhq'ö. Noq̄w Israel- sinom kurs hin put taywayat aw tātayyani, nāmahin pi pay tāla as aha' sūlaw'iwmaq'ö. ⁸ Noq̄w öviy i' pasiwni Hikwsit ahpiy makiwhqa tis pas pavan put lolmat tālawñwayat mahtaknani. ⁹ Pi kurs lolma tālawñwa hisatvasiwnit amum yante', tis pas pavan pam piw puhuvasiwnit amum yantani. Pi hisatvasiwni sinmuy mokiwuy hihkay'yuñqat pañqawu, noq̄w puhuvasiwni pumuy suan qatsit aw tsāmi'ma. ¹⁰ Noq̄w öviy hisatvasiwnit añq̄w tāla pēvewma, puhuvasiwnit añq̄w tāla put epnihqe pas suyan tālawvaq̄w öviy'o. ¹¹ Noq̄w kurs i' pasiwni tūwayatoqa tālat amum mātaviwhq, tis pas pavan i' qa tūwayaniqa tālawvani. ¹² Noq̄w öviy itam it puhuvasiwnit aw yanyuñqe pas qa tuh-tuskahkañw yuaatota. ¹³ Pu itam Moses hihta akw pitsánway nōmaq̄w qa panyuñwa; ura pam panhtiqlw Israel-sinom tālat pay sūlaw'iwmaqat qa pas aw tayyuñwa. ¹⁴ Noq̄w pay pumuy wuwniam qatālawvaya; öviy pi hikis nāt pu' puma mohtiwat pasiwnit añ tūñwantotaq̄w pumuy unañwaam soñawnen hihta akw nōmiwyuñwa. Noq̄w pi pay Christ itamuñem nōmiwtaqat ayo hólökna. ¹⁵ Hikis pi nāt pu' it talönvaqat ep pumuy Moses tutuveniyat añ tūñwantotaq̄w unañwaam nākwapta. ¹⁶ Noq̄w pay ason hisat puma Tutuyqawhqat aw nánamtöke', puma suyan māmatsyani, ispi nākwapnit ayo yukiwhq'ö. ¹⁷ Noq̄w i' Tutuyqawhqa hapi Qahováriwtaqa Hikwsi. Puma put aw nánamtökq, Tutuyqawhqat Hikwsiat pumuy qenivo óyani. ¹⁸ Noq̄w itam qa nākwapkahkañw soñawnen panaptsat aq̄w Tutuyqawhqat lomavitsañwayat tuway'yuñwa; nihqe pañq̄w kuytaqat an suytsepñwat nānañumo lomavitsañwayat aw alón'iwwisa, Tutuyqawhqat Hikwsiyat ahpiy'o.

4

¹ Itam God núokwayat akw it tumalat aw taviwhqe, òviy qa tsako'nañway'kañw put hintsaki. ² Itam qa nanauyve it hintsaki; itam qa tūnatotoyna; piw God lavayiyat aw qa yēwalawu; itam qa pankañw, God lavayiyat pas suan yuaata. Noqw pahsat pu sinom sohsoyam nanāp unañway ep itamuy hihta tutuqaynaqat añ pupriyañwu, ispi itam God atpip wúnuq'ò. ³ Noqw kurs itahlomatuawi hakimuy amumi tupkiwtaniqw, pay hapi pam añ qatuptsiwni'yuñqamuy amumi tupkiwta. ⁴ Pi yep qatsit aw moñw'iwtaqa qatuptsiwni'yuñqamuy unañwayamuy aw qatālawna, taq nāp hisat pumuy unañwaam tālawvaqw, puma Christ God an son'iwhqat, lolmat tālawñway'taqat añqw lomatuawit aw tuptsiwyani. ⁵ Pi itam qa nāyuaatat, Christ Jesus Itahtutuyqawhqay put itam yuaata, pu itam umumi tūwikitu, Christ Jesus éñemi. ⁶ Pi God tāla qatālat añqw tālawvaniqat pañqawhqa itah'unañway aw tālawna; noqw òviy itam Jesus Christ añ God lolmat tālawñwayat tuway'kahkañw sinmuy amuhpa' put kúrukintota. ⁷ Noqw itam soñawnen it tālat pas hihkay'taqat tsòqasivut añ tañay'yuñwa, itahtokoy sūlawtotiñwuqat añ'a; noqw òviy sohsoyam nanaptani it òqalat pas pávannihqat God ahpiynihqata, pam hapi qa nāp itamuhpiy'o. ⁸ Itam nānan'ivaq sóontsaninyaqw, God itamuñem qeni'ta; itam as kurs hinhtotinikañw pay qa nañ'eknaya. ⁹ Itam okiwsahsanwakañw, pay qa tatamhtiwyaya; tūviwkahkañw pay itam qa sūlawhti. ¹⁰ Itam nāqavo Itahtutuyqawhqay Jesus hin mokqat pay pan piw so'niqey pepya, Jesus qatsiat itahtokoy akw namtaknaniqat òviy'o. ¹¹ Pi itam nāt yesq mokiwu soñawnen itamuy nõynuma, itam Jesus sinomatniqw òviy'o; noqw pay pam itamuy yūmosa taytoynaqw, itam itahtokoy sūlawhtiñwuqat akw put òqalayit nuhtumi mahtakni'yuñwa. ¹² Noqw òviy hapi mokiwu itamuhpe tumalay'ta, noqw qatsit sūtsepnihqa umuhpa'wat tumalay'ta. ¹³ Ura yan hapi pey'ta: Nu tuptsiwhqe òviy yuaayku, yan'i. Noqw itam òviy itah'unañway ep qapēwewnaqa qatuhtuskahkañw yuaatota, ¹⁴ It navoti'yuñqee: God Tutuyqawhqat Jesus ahoy tātaynaqa soon piw itamuy qa enañ ahoy tātaynaniqata. Pam itamuy tātaynat itamuy-nikañw, pu umuy put aw tsamvani. ¹⁵ Pi itam umuñem sohok hihta añ kuhkuyva umuy ayo nõñakniqat òviy'o. Noqw pep pu' God kaysiwhqamuy amumi núokway pas pāpu qaōwímahtaknani, pu put kwakwhatiwiskahkañw put pas hihtatotaqam suyhtsepnwat wūhaq'iwwisni.

16 Noq̄w ōviy itam soon nañ'eknayani. Pay as pi nāmahin itahtoko nuksiw'iwmaq̄w, itahhikwsi nāqavo pūhuiwma. 17 Itam yep qatsit ep pay hīhiñwsaq̄w hihta añ kānanvotyā, pay nāt hihsavoo. Nikañw put añ itam pas pavan hihtuyaniqey aw ōkini. Nen itam hihta añ kānanaptaqey qahihtatotani. 18 Pi itam hihta mātaqyaqat qa aw tunatyawwist, hihta qa mātaqyaqat aq̄w taywisa. Pi himu mātaqyaqa pay sūlawhtiñwu; noq̄w pu i' himu qa mātaqyaqa pam pas soon sūlawhtini.

5

1 Pi itam it navoti'yuñwa: Hisat itam yep qatsit ep itahtokoy kihsit antaqat mātapye', ōveqatsit ep kīhut sūtsepnihqat God añq̄w makiwyani, God ahpiy yukiwtaqata, qa sinot māyat ahpiy'o. 2 Pi itam yep qatsit kīhut kihsit ep nāt yesq̄e ōykita. Pi itam ōveqatsit ep itahkiy aw yuñniqey kwañwtotoya. 3 Pi itam ōveqatsit aq̄w ōke', pas antsa tokot qa sakwitiñwuqat itam yūyahni; put itam soon haqami ñastatotini. 4 Pi itam yep qatsit ep itahtokoy ep nāt yesq̄am hīhihta añ kānanvotyakahkañw nāwalalwa, itam it tokot ayo yukuyaniqey qa put nānawaknat, pūhut tokot makiwyaniqey nānawaknaqee. Pi pep pu' God itahtokoy pay sūlawhtiñwuqat tokot qa sūlawhtiñwuqat enañ nāhoyñwani. 5 Nihq̄e pam itamuy Qahováriwtaqat Hikwsit máqahq̄e pas suyan itamuñem panhtiniqey mahtakna. 6-7 Pi itam qa hihta tuway'kahkañw, qapēvewnit añ hinwisa. Nihq̄e ōviy itam wuko'nañway'yuñwa, it navoti'yuñq̄e: Tutuyqawhq̄at haqam qátuhq̄at itam qa pep amum yēse, ispi itam nāto itahtokoy añ tanawtaqee. 8 Nihq̄e ōviy itam God qapēvewnayakahkañw yep qatsit ep itahtokoy mātatveni qey nānawakna, Itahtutuyqawhq̄ay amum yesniq̄e ōviy'o. 9 Nihq̄e ōviy itam yūmosa put unañwveyaniqey añ qa nātusi'yuñwa, sen itam qa put amum yeskahkañwo, sen pay put amum yeskahkañwo. 10 Pi hisat Christ sinmuy amuñem hin yukuq̄w, pep itam sohsoyam put atpip hoñvani, nen itam nāt itahtokoy añ yesq̄ey hihta hintsatskaqey ep itah'ahsatiy ōmahtotani, sen itam lolmat hintsatskaqey ep'e, sen qalolmat hintsatskaqey ep'e.

Friendship with God through Christ

11 Oviy itam sinmuy hin as God mamqasyaniqat navoti'kahkañw pumuy tuptsiwyaniqat añ ō'qalnaya. God itamumi itah'unañway aw pay navoti'ta; noq̄w pay hisnen uma piw umuh'unañway ep put navoti'yuñwni. 12 Itam qa nātsotskanayaniqey ōviy yan pēnaya. Noq̄w haqawat hihta suovaamnihqat aw taywisa, nihq̄e pan puma hakiy tsokanayañwu; pu himu hakiy unañwayat ep lolmatnihqat qa

tuway'wisa. Noqw as uma itamuhpe hahlaykahkañw pumuy amumi hin lavayhtotiniqey navoti'yuñwniqat òviy itam yan pēnaya. ¹³ Noqw òviy kurs itam qanavoti'numye' itam God eñem panyuñwni; pu kurs itam suyan wuwni'yuñwe' itam umuñem panyuñwni. ¹⁴ Pi Christ itamumi unañway'taqat itam navoti'yuñqe soon qa put eñem tumalay'yuñwni, yan wūwantotaqee: Sūka tāqa sinmuy sohsokmuy amuñem mōki; noqw pep pu' soñawnen pi puma sohsoyam put amum soa. ¹⁵ Noqw as hakim yesqam pahpiy haqahpiy nāp tunatyay qa añ hinwist, Christ amuñem mokqe piw ahoy tātayhqat tunatyayat añ hinwisniqat òviy pam sohsokmuy amuñem mōki. ¹⁶ Noqw òviy itam yahpiy qa hakiy sinot pitsañwayat aw wūwantotani. Ura as itamuñaqw haqawat Christ tuwi'yuñwa. Noqw pu' hapi itam put sínotnihqat qa pan put aw taywisa. ¹⁷ Pi sino Christ amum sūpwatiqw, God put pūhutañwu; Put hisatqatsiat sūlawhtiñwu; añ ahsupoq pam pūhutiñwu. ¹⁸ God hapi sohsok iit tumalay'ta; nihqe Jesus Christ ahpiy itamuy namivōhikna; nihqe itamuy pōhiknaqe itam put pantaqat yuaatotaniqat òviy itamuy ayata. ¹⁹ Yan itam yuaatota: God Christ añ sinmuy nāmiwat pōhikna, nihqe pumuy qaanhtipuyamuy pumuy amumi qa noi'ta. Pam itamuy put pantaqat tuawi'taniqat ayata. ²⁰ Noqw itam soñawnen Christ qeniyat ep put eñem sinmuy amumi yuaatotaqe put aw yankahkañw umumi okiwhiñqaqwa; uma God aw nānamtōkaniqat òviy'o. ²¹ Pi Christ qaanhtiput qa tuwi'ta. Noqw pay God itahqaanhtipuy put aw noa. Noqw put ahpiy itam God añqw suan qatsit makiwya.

6

¹ Noqw òviy itam God amum tumalay'kahkañw, umumi okiwhiñqaqwa: Uma God núokwayat qa paysoq kwusuyat uma put akw moñwvastotini. ² Ura pam tutuvenit añ yan lavayhti: Nu pan unañway'taqw uñ hiñqawhq nu navota; nihqe ayo nõñantiwhqat aw pituqw nu ūmi unañwtavi, ura kita. Noqw pi meh, pu' hapi pam itamumi tuqayvastaniqey pan unañwti; pu' hapi hak ayo yámakniqat eñem qeni. ³ Itam qa hakiy unañwmoknayaniqey òviy suan hinwisa; taq ka sinom itahtumalay tukopnayani. ⁴ Itam kānanaptaqey añ nakwhani'yuñwa. Noqw òviy sinom sohsoyam itam God eñem tumalay'yuñqat navoti'yuñwni. Itam hihta hakni'yuñwa, pu itam hīhihta añ sóonhtoti. ⁵ Sinom itamuy wuvinumya, itamuy sivikimi tañatota, itamumi kikihpogya. Itam maqsontota; itam qa tohtoka, pu tsõñsoiwyuñwa. ⁶ Itam sohsok hihta añ kuhkuyvage qa nañ'eknayat, añ ahsupoq qaatsay'kahkañw hinwisa, God lavaiyat navoti'yuñqee; itam tūvāsyā, itam

nuhtumi unañway'yuñwa, Qahováriwtaqat Hikwsit öqalayay ahpiy'o. ⁷ Itam sutsep qaatsay'kahkañw yuaatota. Itam God öqalayay añ hinwiskahkañw, suan tumalay'yuñwa. Pam pantaqa putvaqe itahmay añ sipwuvahpit anta, pu suyvaqe itahmay añ tuwvohtat añ'i. ⁸ Haqawat itamuy kaptsi'yuñwa, noqw pu pētu itamuy pas qa hihtalalwa; haqawat itamuy qalomáyuaatota, noqw pu pētu itamuy lomayuaatota; haqawatuyniqw itam qa a'tsatu, noqw pētuyniqw itam a'nö a'tsatu. ⁹ Haqawat itamuy qa tuway'numya, noqw pu pētu pay itamuy tuway'numya. Mokiwu nāqavo itamum yannuma, noqw pay itam nāto tayyuñwa; itamuy a'nö wuvinumyaqw, pay itam híhinhaqam nāto yēse. ¹⁰ Itam unañwmokiwkahkañw pay yūmosa hahlayya; itam okiwhinnumyakañw kaysiwhqamuy kāhaktotoynaya, as ñasta sīvay'kahkañw Christ atsviy itam sohsok hihta himuy'yuñwa. ¹¹ Is uma Corinth ep sínomu, itam qa hihta tupkiwtaqat umumi yuaatota; itam umutpipo itah'unañway púrukñaya. ¹² Itam umumi itah'unañway aw qa uhtaya; noqw sumataq úmawat umuh'unañway itamumi uhtaya. ¹³ Hakimuy naam timuy amumi hin lavayhtiqaq pan hapi nu umumi lavayhtini: Uma tuwat itamumi umuh'unañway wūyak hōtayani.

Warning against Pagan Influences

¹⁴ Uma qatuptsiwni'yuñqamuy qa suñwálalwani, pi uma pumuy amumum qa súnahpeya. Puyaw suan hinmaqa qa-suanhinmaqat amum haqam súanhtini? Puyaw tāla qatālat amum haqam súnahpee? ¹⁵ Puyaw Christ Nukpanat amum haqam súnahpee? Hal ya tuptsiwni'taqa qatuptsiwni'taqat amum haqam súnahpee? ¹⁶ Puyaw God kíat nāp yukit aw nāwakintiwyaqamuy amum haqam hihta ep súnahpee? Pi uma hapi God qátuhqat kíyat anyuñwa; pi ura God pañqawu: Nu pumuy amuhsonve qátuni, nen amuhpe hinnumni. Nu pumuy Tutuyqawhqaamni, noqw puma isinomni. ¹⁷ Oviy uma pumuy amuñaqw lasye', ayam pas supyani, kita Tutuyqawhqa; nen uma hihta qa powaiwtaqat qa aw hintsatskani; noqw nu umuy ömahtani. ¹⁸ Nihqe umunaiwtani, noqw uma itiyotimni, pu imanhtimni, kita Sus'öqaltutuyqawhqa.

7

¹ God itamuy yan āawna, aw iunañwamu. Noqw öviy sen itahtokoy, pu sen itah'unañway hihta akw tuyoy'ewakwtiqw, itam put añqw nākwañw'ewakwtotani. Nen itam God pas kaptsi'kahkañw, put aw nānoi'yuñwni.

² Uma itamumi pas unañway'yuñwni, itupkomu, itam qa hakiy hintsatsna; itam qa hakiy hoyalaya; itam qa hakiy hihta paysoq kwahanaya. ³ Nu umuy qa hihtataniqey qa pan wūwankañw yan pēna. Nu umumi pas unañway'taqey ura umumi pay lavayhti; noqw ōviy sen itam soe', sen yēse' itam nāto sūpwatini. ⁴ Nu qatuhtuskañw umumi yan lavayhti, itupkomu; nu umuhpe pas hahlayi; noqw nāma hin pi nu hīhihta añ kānanvotima, nīkañw nu suyan unañwte' pas hinhaqam hahlayhtiñwu. ⁵ Itam Macedoniat ep ōkihqe, kurs hin nāsuñwnayani; nānan'ivakw itamuy sóontsatsnaya. Itam lomatuawit eñem nuhtumi rohomnumya; pu itah'nañwa tsawiniwyuñwa. ⁶ Noqw God añ sóonhtotiqamuy ōqalañwuqa itamuy suyan unañwtoyna, Titus pītuhqat akw'a. ⁷ Piw qa put pantaqat akw-saa, pam itamumi umuy lavayhtiqat put akw pīwu. Pam umuhpe pas hahlayi. Yaw uma inumi yórikyaniqey nānawaknaqat itamuy āawna, piw yaw uma hakiy qaanhintsakqat atsviy tsaykitaqata, piw yaw uma inuñem su'qawyuñqata. Nu iit navotqe pu' pas hahlayhti. ⁸ Pay as pi nu itutuveniy akw umuy qahahlayhtapnakañw, pay nu put ep iwuwniy qa alōnta; pay as pi nu mohtiniqw nāpi kurs nu pēnaqey pan wūwa, ispi nu navotq, yaw pam tutuveni umuy qahahlayhtapnaq'ō, pas as pi pay hihsavoo. ⁹ Noqw nu pu' put ep hahlayhti, uma qahahlayhtotiqat qa epnit, uma qahahlayhtotiqe umuhhintsakpiy añqw ayo lasyaqat put ep'e; uma pan qahahlayhtotiqe God unañwveya; noqw ōviy itam umuy qa unañwmoknaya. ¹⁰ Pi ason hak God tunatyayat an qaanhtipuy ep qahahlayhte', put añqw lasq, God put ayo távini. Noqw pam soon put ep qahahlayhtini. Náwuspi yep qatsit tunatyayat ahpiy qahahlayhpi mokiwuy tumalay'ta. ¹¹ Kurs uma namiwuwayani, uma qahahlayhtotiqw ya God umuhpa' hin tumalay'ta? Uma pās wuwni'vaya; uma put pantaqat ep nennem qenitotaniqey tunatyaltoti; uma qaanhtiqat aw pas kwañwáy'tsivutoti nīkañw uma piw tusi'tota; uma inumi yórikyaniqey pas pāpu kwañwtoynaya; piw uma qaanhtiqat sivintoyananiqey pas suhtaq'ewya. Uma panhtotiqe it ep nennem qenitota. ¹² Ura nu umumiq pēnaqe hakiy qaanhtiqat qa put tunatyawkañw pēna, piw hakiy ep qaanhtiqat qa put tunatyawkañwo. Nu úmuywat tunatyawkañw ōviy yan pēna, mātaq pi uma God atpip inumi pas unañway'yuñqey nanaptaniqat ōviy'o. ¹³ Noqw umuy panhtotiqw nu pas suyan unañwti, tis pi ōviy Titus umuhpe hahlayhti, uma sohsoyam put suyan unañwtoynayaqw ōviy'o; noqw nu put amum hahlayhti. ¹⁴ Nu umuy tsuyakqe, Titus aw umuy pihni'ta. Nihqe nu put ep qa hahmana. Ura itam umumi sohsok hihta suan lavayhtoti. Nihqe ōviy piw pan nu Titus aw

umuhpe himuiwtaqe pas súaŋqawu. ¹⁵Noq̄w pam piw pas pavan umumi unaŋway'ta, uma put hin kwusuyaqat u'ni'taqee. Yaw pam umumi hihta lavayhtiqlw uma put anhtoti; yaw uma tsawiniwkahkaŋw put pas kaptsi'yuŋwa. ¹⁶Noq̄w ōviy nu umumi pas hahlayi, itupkomu, nu umumi tuptsiwhqee.

8

Christian Giving

¹Taa, God Macedoniat ep put aw tōnawtaqamuy amuhpa' hihta tumalay'taqat nu pu' umuy āawnani. ²Pay as pi nāmahin okiw puma hīhihta aŋ kānanvotkahkaŋw put ep pas hahlayya; nihqe puma hihta hakni'kahkaŋw himuy qa kahkawnayat, ayám hakim hihta hakni'yuŋqamuy paaŋwantotaniqey ōviy hihta tsovalaya. ³Nu pumuy amumi navoti'taqw puma qa paysoq tusoq'ayatiwyaqe kwaŋtoynayakaŋw hihta himuy'yuŋqey kuwahtoti; piw put pas yuhke' hihta kuwahtotiniqey unaŋwtoti. ⁴Nihqe puma God sinomuyatuy hihta hakni'yuŋqamuy amuŋem hihta tsovalayat, itam put ōmahtotat, amumi put kiwisniqat itamumi ō'qalyaqe itamuy pas qaōwiyatota. ⁵Nihqe puma itahwuwniy yuhke' it piw hinhtoti: Puma mohti Tutuyqawhqat aw nānoayat, pu God tunatyayat ahpiy itamumiwat piw nānoaya. ⁶Noq̄w ōviy itam Titus umumi ayataq̄w, pam umuŋaqw hihta tsovalani; pay yaw pam umuŋaqw it tumalat yayhna. ⁷Uma hapi sohsok hihta aŋ qaōwīhiniyuŋwa; uma qapēvewnit pasiwyuŋwa, uma put yuaatotaniqey tuwi'yuŋwa; uma God lavayiyat navoti'yuŋwa; piw put ep qanātusi'yuŋwa; uma itamumi pas unaŋway'yuŋwa. Noq̄w ōviy uma piw tūvaaŋwayaniqey ep qaōwīhiniwhtotini. ⁸Pay hapi nu it umuy qa pas tusoq'ayata; mātaqpi kurs uma pas antsa nuhtumi unaŋway'yuŋqat nu navotniqe ōviy ayé' hintsatskaqat nu umuy āwinta. ⁹Pi Itahtutuyqawhqa Jesus Christ umuy hin ōkwatuwhqat uma pay navoti'yuŋwa. Ura as pam kāhaknikaŋw umuŋem ōokiwhti, pam ōokiwhtiqw uma kāhaktotiniqat ōviy'o. ¹⁰Noq̄w it nu aŋ wūwaqe paŋqawni: Pay yaw ura uma sūkw yahsaŋwuy ephaqam hihta tsovalayaniqey aŋ suhtaq'ewya. Taay, uma hihta yayhnayaqey aw antsatsnaniq̄w, pam umuŋem lomahintani. ¹¹Uma hihta hinhtotiniqey suhtaq'ewyaqey put aw antsanyani, umuy hihta himuy'yuŋqey ahpiy'o. ¹²Pi hak su'qawkaŋw God hihta maqaq̄w, God put ep hahlayhtiŋwu; hak hihta qa himuy'taq̄w, God pay navoti'taqe, hakiy aw qa hihta tuŋlay'taŋwu. ¹³Pi pay aŋ haqawat qa a'pitniq̄w ūmawat-sa aŋ hihta maqsonlalwaqat nu qa put paŋqawu. ¹⁴Pay hapi nan'ivo sūnantaniqat ōviy nu paŋqawu;

Puma pu' hihta hakni'yuñwa, noq̄w uma qarūrumnaya; as uma pumuy paañwayaniqat nu umuy tūviñta; noq̄w uma tuwat hihta hakni'yuñq̄w puma tuwat umuy paañwayani, noq̄w yan nan'ivo súnantani. ¹⁵ Pay pi ura yan pey'ta: I' hak wūhak tsovalaqa qa hihta akwsiñwnañwu; noq̄w i' qa wūhak hihta tsovalaqa pay qa hihta rūrumnañwu. ¹⁶ Noq̄w kwakwhat pi God Titus pan unañwtoynaq̄w pam umumi pas unañway'ta, itamuy hin umumi pas unañway'yuñqat pan'i. ¹⁷ Pi itam put aw pañqaq̄waq̄w, pam súnakwha; nihqe pay pam pas su'qawtaqe òviy nanāp'unañw umumiq'a. ¹⁸ Noq̄w itam Titus enañ sukw tuptsiwni'taqat umumiq̄ hōnaya. Pam God aw tsotsvalyaqamuy amuhpa' lomatuwawit yuaatinuma, nihqe put ep pas aw lomanavotiwta. ¹⁹⁻²⁰ Piw God aw tōnawtaqam put namorstaq̄w, pam itamum hinnuq̄e, itam hihta tsovalayaqat kima. Pi itam añ ahsupoq̄ suan hinwisniqey nānawakna. Taq̄ ka hak itamuy hihta tsovalayaqat ep itamuy òvelani, as pam put ep God pas hihtatanikañwo, itamuy hin nāvaañwantotaniqey suhtaq'ewyaqat aw yórikqee. ²¹ Itam Tutuyqawhqat atpip suan hinwisniqey tunatyawyuñwa, piw sinmuy amuhpewii. ²² Pu mitwat itam piw aw lomanavoti'yuñqat pumuy enañ hōnaya. Pam hīhihta añ qanātusi'maqey itamumi mahtakna. Nihqe pam pu' umumi yórikniqey pas kwañwtoyna, pam umumi pas tuptsiwni'taqe òviy'ò. ²³ Noq̄w sen Titus hákiynihqat haqawa tūviñlawniq̄w, pay pam hapi itumalsuñwa, pi inumum pam umumi unañwtavi'ta: noq̄w sen haqawa imuy tuptsiwni'taqamuy hákimnihqat tūviñlawniq̄w pay puma God aw tōnawtaqamuy tuaw'aymatu, puma Christ pas himuniwhtiniqat òviy añqe' ayatiwa. ²⁴ Noq̄w òviy uma nuhtumi unañway'yuñqey pumuy amumi mahtaknayani, pu añqe' God aw tōnawtaqamuy amumi pīwu; noq̄w pahsat pu sohsoyam nanaptani itam pumuy amumi umuy lomavaytaqe pas súañqaq̄waqata.

9

Help for Fellow Christian

¹ Pu uma God sinomuyatuy hihta akw paañwantotaniqat pay soon pas nu umumi pentani, pu umuy ayalawni. ² Pi nu umumi navoti'taq̄w uma su'qawyuñwa; noq̄w òviy nu pan Macedoniat ep sinmuy amumi umuhpe himuiwta; nihqe pay Achaiat ep tuptsiwni'yuñqam yas hihta akw tūvaañwantotaniqey añ sun suhtaq'ewyaqat nu amumi pañqawu; noq̄w pas pan umuhtunatya kaysiwhqamuy pan unañwtoyna. ³ Nikañw pay nu inuhsavo imuy tuptsiwni'yuñqamuy umumiq̄ hōna, nāp hisat pi itam yan umuy hiñqaq̄waqe kurs a'tsatnihqey pan sinmuy

amumi mahtaktotini; noqw pay pi nu pañqawu: Uma pās yuki'yuñwñiqat òviy'o. ⁴ Taq nāp hisat pi sen haqawat Macedoniat ep tuptsiwni'yuñqam inumum òkiq̄w kurs nāt uma qa yuki'yuñq̄w itam hamanhtotini, tis pi òviy úmaa, pas q̄ananahtsopyaqat umuy itam kwiviyuaatotaqat ep'e. ⁵ Noqw òviy nu añ wūwaq̄e imuy tuptsiwni'yuñqamuy amumi pañqawh̄q, puma añwu pay inuhsavo umumiq̄ye', hihta uma kuwahtotiniq̄ey pañq̄aq̄waq̄w tsovalayani; noqw uma sohsok hihta añwu pay tsovalayaq̄w, sohsoyam uma nanāp'unāñw put kuwahtotiqat nanaptani, itam umuy tusoq̄'ayatotaqat qa paniq̄'ò. ⁶ Noqw it nu pañqawni: Òwiuyh̄qa pay òviy piw òwih̄òqm̄antani; pu i' hak qaöwiuyh̄qa piw òviy qaöwih̄òqm̄antani. ⁷ Hak hin nāp wūwante', pan hihta kuwahtimantani, qa kahkawnakañwo, piw paysoq pi aw pañq̄aq̄waq̄w òviy'o; pi God haqam su'qawkañw hihta kuwahtiñwuqat hahlayi. ⁸ Pi God umuy hihta hakni'yuñqat epnihq̄e h̄óyokput umuy òqala; noqw pahsat pu uma qa hihta rūrumnayakahkañw añ òokiwiyaqamuy paañwayaniq̄ey hihta pasiwyuñw̄ni. ⁹ Pi ura yan pey'ta: Pam añq̄e' ahsupoq añ òokiwiyaqamuy hihta huyta; pam sutsép-sa núokwa. ¹⁰ God hapi sinmuy poshumit huyta, piw pumuy amumi n̄ōsiwhqat n̄óañwu; nihq̄e pam umuy hihta hakni'yuñqat umuy huytani; noqw kurs uma soñawnen put uyyaq̄w pam wuñwe' natkotote' lolmat tumalat aniwnani. ¹¹ Noqw pahsat pu uma sohsok hihta qaöwih̄inkahkañw pas pāpu añ òokiwiyaqamuy paañwayaniq̄ey pasiwyuñw̄ni, noqw itam God sinomuyatuy amumi it kuwahtiput maq̄ayaq̄w puma pas pavan God aw hahlayyani. ¹² Pi uma it kuwahtiput God sinomuyatuy amumi maq̄aye' pumuy hihta hakni'yuñqat ep pumuy paañwayani. Noqw uma panhtotiq̄w puma God pas pavan aw hahlayyani. ¹³ Puma umuñaq̄w kuwahtiput òmahtote' pas antsa uma Christ añq̄w lomatuawit kwusuyaqat aw yórikyani, piw put kwusuyaq̄e put añ hinwisniq̄ata; noqw puma God pas hihtatotani; uma qa hihta kahkawnayat pumuy amumi hihta kuwahtotiqat ep'e, pu qa p̄umuy-sa amuminīt, sohsokmuy sinmuy amumii. ¹⁴ Nen puma umuñem God aw nānawaknani, as umumi yórikyaniq̄ey tuñlay'kahkañwo, God umumi pas unāñway'taqat nanaptee. ¹⁵ Istathihi God qaöwih̄ih̄kay'taqat itamumi kuwahti! Pas kurs hin put súañqawu. Itam put ep God aw hahlayhtiwiñsi.

10

¹ Noq̄w nu' Paul umumi pañqawni: Yaw haqawat nuy umumnen okiw'unañway'tañwuqat pañqaqwa, nīkañw nu yaw umuñaqw ahpiyinen pas qatuhtuskañw yuaatañwu. Noq̄w ura Christ pas nāp yep qatsit ep hinnumkañw pas qa a'nō unañway'kañw, sinmuy pāsi. ² Noq̄w ōviy nu umumi okiwhiñqawlawni: Nu umumumniq̄w, uma nuy qa tuhtuskañw yuaataniqat qa aw nuy ōqawnayani. Taq yaw nu nāp itunatyay añ hinmaqat pan inumi wuwantota. Noq̄w pumuy amumi nu qatuhtuskañw yuaataniqey pan nātuptsiwni'ta. ³ Pay as pi itam yep qatsit ep yeskahkañw, qa nāp itah'ōqalay ahpiy Nukpanat aw rohomhtiwiwa. ⁴ Itam qa yep qatsit ahpiy tunipit akw put aw rohomhtiwiwa, pi God tunipiyat akw'a. Noq̄w put akw itam Nukpanat ōqalayay qa hihtatota. ⁵ Itam sinmuy wuwniyamuy qa hihtalalwa; puma kwiviunañway akw God añq̄w navotit aw rohomnumyaq̄w itam pumuy añwulalwa; pu sinmuy nāp tunatyay añq̄w lasye', sohsok Christ aw-sa maqaptsi'yuñwniqat pan itam pumuy unañwtotoynaya. ⁶ Noq̄w uma itamumi maqaptsi'yuñq̄w, pahsat pu itam hakimuy qa tuqayvahsi'wisqamuy hinwat ōqwhayani. ⁷ Ya uma haqawat suovaamnihqat pitsánwayat-sa aw taywisa? Uma it piw aw wūwayani: Kurs haqawa Christ lavay'ayaatniqey namiwuwantaq̄w, pay itam piw put lavay'aymatu. ⁸ Pi Christ nu umuy ōqalaniqat pan nuy ayata, nu umuy hovalaniqat qa panwat nuy ayata. Noq̄w pas as pi nu it ōqalat yuaataniq̄w pay pam inuñem qa haman'ewayni. ⁹ Nu itutuveniy akw umuy tsatsáwinaniqey qa nāwakna. Uma qa pan inumi wūwayani. ¹⁰ Oviy pi yaw haqawat pañqaqwa: Put tutuveniat as qaōwíhinkañw pu a'nō ōqala; noq̄w pi hakimuy amumumnen pay ōwiewniñwu, pu lavaiyat qa pas lay'tañwu. ¹¹ Noq̄w pay nu pan hiñqaqwaqamuy amumi pañqawni: Uma it añ wūwayani: Pay nu yāvahaq̄w umumi ōqalat penta, nihqe ōviy nu umumi pite' pay nu soon qa piw pañqe' umumi yuaatani. ¹² Piw nu kurs hin nākwiviyuaatotaqamuy amumumniqey, piw amunniqey pañqawni. Puma pi nānami namituwanlalwakahkañw, pu ayám hakiy hintaq̄w pay qa pas antaqey namiwuwantotaqey qa suan wuwni'yuñwa. ¹³ Itam soon ayam sukw tumalayay yuaatotani, pay pas nāp itahtumal'ayaway-saa. God itamuy tumal'ayataq̄w Itam Corinth aq̄w pahsavo hinnumya. ¹⁴ Noq̄w uma itamuhpiy mohti Christ añq̄w lomatuawit nanapta. Noq̄w ōviy itam umuhpa' hihta lomatumaltoqey put-sa yuaatotani; kurs itam qa umumi ōke', soon pan yuaatotani. ¹⁵ Ura nu pañqawu: Itam ayám supwatuy tumalayamuy qa put yuaatotani. Is as okiw umuhtuptsiwniy añ uma ōqawhtotaq̄w, pep pu' God umuyupq̄öymi ita-

muñem qenitani. ¹⁶ Pi itam umuyupqöyva lomatuwit yuaat-inumyaniqey nānawakna; nīkañw ayám piw suk w tumalayát qa sokoplalwani. ¹⁷ Noq w i' hak hihta ep hahlayhtiqat hapi Tutuyqawh qat núokwayat ep hahlayhtimantani. ¹⁸ Pi hak nālomalalvayhq pam qa hímuu; nīkañw ason Tutuyqawhqa hakiy lomalvayhtiqw pam pantaqa pas hímuu.

11

Paul and the False Apostles

¹ Is as uma inumi hihsavo tūqayyuñw ni, noq w nu tuwat an'e'wakw nāyuaatani. Hal owi, uma inumi tūqayyuñw ni. ² Nu God añq w pan unañwtiqe umuy kahkawnaqe, umuy qahováriwyuñniqat nāwakna. Hak tāqa tiy mānat qahovalniwtaqat sūkw tiyot aw nóahqat pan nu umuy Christ aw noa. ³ Nīkañw nu tusiiwta, taq ka uma Christ qaatsay'kahkañw aw unañway'yuñw niqey qe'totini, hak umuy ūnatoynaq'ö, ura tsūa unatwiy akw Eve hin ūnatoynaqat pan'i. ⁴ Uma itamuñaqw lomatuwit hímunihqat pay kwusuya. Noq w öviy kurs piw hak pite', alönöt tutuqayhpit umumi mātapq, sen piw suk w ayo tūooyhqat itam qa yuaatotaqat umumi yuaataq w, sen suk w hikwsit uma qa kwusuyaqat umumi kwusivaq w, uma ka put aw sūunañwtapyani. ⁵ Ima ayaiwyuñqamnihqey pan nātsokani'yuñqam pas puma pāsyayey yuaatota; noq w nu pay nāpnihqey qa pumuy amuñk pitsíwta. ⁶ Yaw uma nuy qa lavayhtuwi'taqat pañqaqwa. Ka pi nu panta. Nīkañw nu navotit pasiwta. Öviy pi itam hihta umuhpa' tumalto-taqey akw itahnavotiy añ ahsupoq tunvotnaya. ⁷ Ura nu umumi pítuhqey lomatuwit umumi yuaataqey umuñaq w qa hihta tūkwata. Nu umuy hihtataniqey öviy nāqahihtata. Ya nu it ep umuhpewi qaanhti? ⁸ Nu umumum tumalay'taniqey öviy aye' God aw tōnawtaqamuy amumi tūkway'ta, puma sīvay akw nuy paañwantotaq w öviy'o. ⁹ Nihqey ura nu umumum yankañw hihta haktaqey qa hakiy aw put ep tūkway'ta; pi ima tuptsiw ni'yuñqam Macedoniat añq w ökihqam nu hihta hakni'taq w put ep nuy paañwaya; noq w öviy uma nuy qa maqsontota. Noq w pay nu ka sutsep panmani. ¹⁰ Christ iunañway ep qatuq w nu sutsep qaatsay'kañw it yuaatani: Nu qa hakiy aw hihta ep tūkway'tat, sinmuy amumi lomatuwit yuaataniqey ep hahlayhtimani. Noq w soon hak nuy put ep sóontsanni. Nu Achaiat añ ahsupoq pan yuaatinumni. ¹¹ Noq w ya nu hinoq w panhti? Sen nu pay umumi qa unañway'taqey öviy'o? As'a. God inumi pas suyan navoti'ta. ¹² Haqawat sūitamun God eñem tumalay'yuñqey pañqaqwa. Noq w as pumuy a'tsatnihqat mah-taktotiniq w öviy nu God lavayiyat qa hihta öviy yuaatinuma;

pay piw nu nāto pan yuaatinumni. ¹³ Puma Christ eñem ayaiwuyunqamnihqey pañqaqwa, nikañw unatwit hintsatska, pi puma qa pas pas antsa God eñem tumalay'yuñwa. ¹⁴ Noqw pay soon qae, pi Satan pas nāp tālat ep hoñviayanihqey pan namtakni'ta. ¹⁵ Paniqw òviy put eñem hintsatskaqam hihta suan hintsatskaqey pan namtaknayaqw, pay uma qa aw kāwuwantotani. Noqw pay pumuy hin tumaltotaqw, God pan hapi pumuy amumi ahoytani.

Paul's Sufferings as an Apostle

¹⁶ Noqw nu piw pañqawni: Qa hak hapi nuy pay núanhimunihqat pan inumi wūwantani, hal kurs pantanik pay nu núanhimunihqat pan inumi tuqayvastotani; noqw nu hihsavo kwiviyuaatani. ¹⁷ Nu pu' pay sinot an lavayhtini, qa Tutuyqawhqat wuwniyat ahpiy'o; nu hakiy núanhimunihqat an kwiviyuaatani. ¹⁸ Ima hakim Christ eñem ayaiwuyunqamnihqey yuaatotaqam yep qatsit ep hímuyaqey, piw hihta hintsatskaqey ep kwiviyuaatota; noqw òviy nu tuwat kwiviyuaatani. ¹⁹ Uma hakimuy añ núanhihtuy amumi suhta'ewyakahkañw tūqayyuñwa, sam pi uma pas nāp súanwuwni'yuñqee. ²⁰ Ima nātsotskanayaqam umuy núantuwiktota, umuy hihta kwahantota; umuy nukwánwhintsatska; pu nāhihtatota, umuhtayway wuvahtota. Puma umuy pan hintsatsnaqw uma añ kūyuñwa. ²¹ Is uti! Puma a'nö ö'qaltu, noqw nu okiw qaöqála; ispi nu umuy qa pan hintsahtsanhqe òviy'o. Nikañw kurs puma hihta ep kwivilavayhtotiqw pay nu piw panhtini. (Nu pay hakiy núanhimunihqat an yuaata.) ²² Ya puma Hebrew sinom, Israel tímatu? Pay nu piw pam'i. Ya puma Abraham natkomatu? Pay nu piw pam'i. ²³ Ya puma Christ eñem tumalay'yuñwa? Piw nūu. Nu pas a'nö tumalay'ta. (Nu núanhimunihqey pan lalvaya.) Sinom hihsakishaqam nuy wuvahtota; piép sivikimiq nuy panayañwu; pu nu qa sūs pēp mōki. ²⁴ Tsivot-sikis ima Jew- sinom nuy sūkw akw qa lōp sunát-sikis wuvahtota. ²⁵ Sinom pāyis nuy murikhot akw wuvahtota; sūs nuy tatatupya; pāyis pātuwaqatsit ep pākihut itamuneñ sakwíti; sūs nu tōkilnawit-nikañw pu tālō' pātuwaqatsit a'nö hōtsit añqe' pāyawnuma. ²⁶ Nu wuhkonakwsu; pāvaqe nu unahinnuma, piw uuyiñwtuy amuhpaa, nāp isinomuy amuhpaa, piw añqe' hīhihtuy sinmuy amuhpaa; nu wuhkokitsokit añ unahinnuma, pu qayēsihpuvaa, pu pātuwaqatsit añ'a; piw añ tuptsiwni'yuñqamuy atsáy'kahkañw pañqaqwaqamuy amuhpaa. ²⁷ Okiw nu maqsonte' mañwúiwtañwu, qa sūs nu qa pūwi; pu nu tsōnmokiwtañwu, pānaqawuy nu añ kānanvotyā; nu qa sūs napwala; tūsuñw'iwtañwu; nu ephaqam

qa yuwsit'añwu. ²⁸ Noqw nu iit sohsok añ kuyvage nawus nu nāqavo Jesus aw tōnawtaqamuy amumi tunatyawtani. Nihqe nu put akw putuiwta. ²⁹ Kurs hak haqam qaōqáwi'taqw nu put amum qaōqáwi'ta. Kurs hak haqam tuptsiwnit añqw lasq, nu put ep pas unañwmokiwtañwu. ³⁰ Nikañw pay kurs nu hihta ep kwivihĩñqawlawnik, pay nu tatam qaōqálanihqey pan namtakni'tani. ³¹ God Jesus Christ Itahtutuyqawhqay Naat inumi navoti'taqw nu súañqawu. (Okiw nam pam yūmosa tayawintiwa!) ³² Ura nu Damascus-kitsókit epniqw, pep tutskwat ep moñwi Aretas yan mātsiwhqa nuy ñuaniqey nāwakna; nihqe òviy pam pan tutaptaqw pep kikmoñwi Damascus-sinmuy kitsókiyamuy ep tukw'uhtsit ep aw hōtsíwat ep solāwamuy tūwalayaniqat òviy oya. ³³ Noqw nu tutsáysivut añqw pakiwtaqw, hakim ikwátsim tuhpelva' nuy hawnayaqw nu moñwit māyat añqw ayo yama.

12

Paul's Visions and Revelations

¹ Pas ka nu hihta kwivilalvaye' soon put akw moñwvastini. Kurs nu hihta tuawyorikqey, pu Tutuyqawhqay inumi mātaqiat yuaatani. ² Nu hakiy Christ aw tuptsiwni'taqat tuwi'ta. Noqw pam pakwt nālōq sihkay'taqat yahsañwuy ephaqam tokpelat yūmoq paki; sen tokoy'kañwo, sen pay qa tokoy'kañwo, nu put qa navoti'ta, pay God-sa put navoti'ta. ³ Ura nu pañqawu: Pam hak lomaqatsit aw òmi wíkiwa, sen tokoy'kañwo, sen pay qa tokoy'kañwo, nu put qa navoti'ta, pay God-sa put navoti'ta. ⁴ Noqw pam pañso wíkiwhqey, lavayit pas kurs hin pañqawiwhqat navota; noqw put hak yuaataniqw pam mewniwta. ⁵ Nu hakiy pantaqat tsokanani, nikañw pay nu qa nātsokanani; nu qaōqáwi'taqey yuaatani. ⁶ Kurs nu as hímuiwtaniqey nāwaknanikañw, nu qa nūanhimuniwhtini; pi nu hihta yuaataqey suyan navoti'ta, Nikañw pay nu soon panhtini. Taq hak inumi hin yórikqey, pu nuy hin navotqey pan inumi wūwantaniqat nu nāwakna. Noqw pep pu' pam soon put pantaqat yuhke' nuy tsokanani. ⁷ Noqw nu hihta pas pavan yórikqey qa ep pas kwivi'nañwtiniqw, hihta tūya Satan ahpuy inumi noiwa, kūtāt antaqa, nuy tūholawniqee. Noqw put atsviy nu qa pas kwivi'nañway'ta. ⁸ Noqw as pam pantaqa nuy mātapniqat nu pāyis Tutuyqawhqat aw okiw tūviñta. ⁹ Noqw pam inumi pañqawu: Pay inuokwa ūmi aptsiwta, pi um qaōqáwi'taqw pahsat pu nu uhpuy a'nō òqalay'taqey nuhtumi mahtakinta. Paniqw òviy nu hahlaykañw hihta añ qa pasiwkañw put ep himuiwtani; nen nu Christ òqalayāt añ put amum hinmani. ¹⁰ Nihqe òviy nu Christ atsviy hihta añ

kānanvotqey ep hahlayhtima. Nu put lavay'ayaatnihqē ōviy ōpuiwta; sinom nuy ōvelantota; pu nu hihta hakni'ta; sinom nuy okiwsahsanya. Pi nu qaōqáwi'te' pahasat pu nu Christ ahpiy a'nō hoñviiwtani.

Paul's Concern for the Corinthians

¹¹ Nu yan kwiviyuaataqē núanhimuniwhti, uma nuy put aw lālayyaq'ō, pi as pi uma nuy lomalavaytanikañwo. Umuyniqw ima nāpnihqē Christ lavay'aymatnihqam pas pavan hihtuya. Noq̄w nu umumi súañqawni: Puma nālomatsokani'yuñq̄w pay piw nu súamunta, nāmahin pi as nu pas antsa God-niq̄w pay qa hímuu. ¹² Ura nu umuhpa' tumaltaqē pas antsa Christ lavay'ayaatnihqey pan umumi namtakna; nu qa hihta ep nañ'eknat, umuhpa' kātumalat hihta tuawi'taqat tumalta, pu kātatayhpit pīwu. ¹³ Ya nu aye' God aw tōnawtaqamuy-sa lomahintsant, umuy qalomáhintsana? Qae. Ka uma hihta ep inumi hin unañway'yuñwa, nu umumi lomatuawit yuaatat qa hihta umumi tuñlay'taqat ep'e. Okiw uma inumi put ep pōhikyani. ¹⁴ Meh, pu' hapi nu pāyis umumiq̄niqey aw pitsini'ta; pay nu soon hihta ep umumi tūkway'tani; nu umuhhimuy hihta tuñlay'taniqey qa put ōviy umumini, pi nu umumi unañway'taqey ōviy'o. Pi qa tsātsayom yumuy, namuy amuñem hihta na'sastotañwu, pi pumuy namat, yumat timuy amuñem hihta na'sastotañwu. ¹⁵ Pu tatam pi nu umumi hihta nāvoswani, pu piw nukwsiwhtini, nāmahin pi nu umumi pavan pas unañway'taq̄w, uma tuwat pahasat inumi qa pas unañway'yuñwani. ¹⁶ Noq̄w pay pií; pay pi nu qa hihta ep umumi tūkway'ta as'a; noq̄w yaw uma pañqaq̄wa: Pam tuhisanihqē ōviy unatwiy akw itamuy nukwánwhinhti. ¹⁷ Ura nu umumi hakimuy ayata. Noq̄w puma haq̄awa sen umuy hihta kwahana? ¹⁸ Ura nu Titus umumi ayata, piw pu sukwat tuptsiwñi'taqata. Noq̄w ya Titus umuy hihta kwahana? Ya itam qa sun tunatyawta? Ya itam qa sun hinma? ¹⁹ Uma ka wūwantotaq̄w nu umumi nēñem qenitaniqē ōviy pan penta. Noq̄w pay qa panta. Pi nu God atpip Christ aw yankañw umumi penta, uma ōqawhtotaniqat ōviy'o, aw iunañwamu. ²⁰ Pas nu tusiiwta ka nu umumi pite' umumi yorikq̄ umuy suan hinwisniqat nu nāwaknaq̄w, uma qa pan hinwisni. Noq̄w pay uma as ka nu umumi pās yuaataniqat nānawaknaq̄w nu umuy tuwat qōhqōyni. Nāp hisat pi uma hihta ep nāñwuy'yuñwani; nānami unañwtutuyyani, nānami itsívuiwyuñwani, nānamiq̄ hiñqaq̄waqey akw nātsikiwtani, nehpewi sawiwitotani, pu pas hihtunihqey panyuñwani, tsotsvalqey añ qanamítuqayveyani. ²¹ Pu nāp hisat

nu piw umumi pituq̄w, God Ina umutsva nuy hamanhtoy-nani, taq ka nu kaysiwhqamuy qaanhtipuy añq̄w qa lasyaq̄a-muy tuwe' unañwmokni, puma itséhe'qatsiy, pu qahopqatsiy, pu qaunánwtalqatsiy qa qe'totiq'ö.

13

Final Warnings and Greetings

¹ Pu' hapi nu pāyis umumiq pohtani. Noq̄w hakim lōyōm sen pahyōm pas suyan hakiy qaanhtiqat navoti'kahkañw inumi put tuhtualyaq̄w, pahsat nawus nu hakiy eñem hin yúkuni. ² Ura nu umumumnikañw hin pañqawhqeý pan piw qa umumumnikañw umumi pēnani: Nu hisat umumi pite' soon hakiy ōkwatuwni; nu sohsokmuy qaanhinwisq̄a-muy amuñem hin yúkuni; ura nu pay nuhtuñk umuhpeq̄ pohtaq̄w pay pan haq̄awat yēse, noq̄w pu' atsve piw nāt pēt̄u pay amunhtoti. Noq̄w ōviy nu soon hakiy ayo yámaknani, imuy hakimuy qaanhtotiq̄amuyu. ³ Noq̄w pahsat pu uma pas suyan nanaptani Christ pas suyan inuhpe yuaataq'ö; put pantaq̄at uma navoti'yuñwniqey nānawakna. Pam hapi umumi qaöwíhinta, piw a'nö öqala umuhpaa. ⁴ Pay pi put tokoat qaöqáwitaq̄w, sinom nahoylehtsit aw put muaya; noq̄w pam ahoy tātayhqe, God öqalayāt ahpiy qatu. Noq̄w ítamwat piw put an qaöqáwi'yuñwa; nīkañw itam piw put amum yeskahkañw, God öqalayāt ahpiy put eñem tumalay'yuñwa umuhpaa. ⁵ Kurs uma nānami wūwayaa. Ya uma pas antsa Christ aw tuptsiwni'yuñwa? Kurs namiwūwayaa. Ya Christ pas antsa umuh'unañway ep qátuhqat uma navoti'yuñwa? Kurs uma qaatsáy'wisq̄ pam pepeq̄ qatu. ⁶ Is as uma itamuy qaatsáy'wisq̄at nanaptani! ⁷ Uma qa hihta ep qaanhtotiniqat nu God aw umuñem nāwakna. Nu qaatsáy'maqey māt̄aqtiniqey qa paniq̄w tūviñtima, pi nu umuy tunatyawtaqe ōviy'ö, umuy suan hinwisniqata, nāmahin pi sumataq̄ nu atsáy'maqey māt̄aqtini. ⁸ Noq̄w itam soon hihta pas antsanihqat aw rohom-numyani; itam soon qa put eñem tumalay'yuñwni. ⁹ Nihqe ōviy itam hahlayhtoti, umuy öqawhtotiq'ö, nāmahin pi itam pay as sen qaöqáwi'yuñwa. Okiw as uma pas pasiwyuñwniqat itam umuñem nānawakna. ¹⁰ Nu umuy u'nananiqe ōviy añwu pay it tutuvenit umumi pēna, nu nāt qa umumiq pitut'a; taq ka nu umumi pite' nawus umuñem hin yúkuni. Pi nu sinmuy öqawhtoyaniqe ōviy ayatiwa; nu qa pumuy hinwat yukunaniqey aw taviwkañw, pay nu panhtiniqey aw öqalay'ta. ¹¹ Taay, yantani itupkomu. Hakim ö'qalyañwu. Uma suan hinwisni; qa hin unañway'kahkañw nānami unañway'yuñwni; uma kwakwhat yesni; noq̄w God nuhtumi unañway'taqa

piw hakimuy kwakwhat unañwtoynañwuqa umumum hinnumni. ¹² Uma nānatupkomnihqey pan nāō'qawnayani. ¹³ Sohsoyam God sinomat umuy öqalaya. ¹⁴ Nam uma Itahtutuyqawhqay Jesus Christ núokwayat navoti'yuñwni, piw God umumi unañway'taqata. Nam uma Qahováriwtaqat Hikwsit añ sun hinwsini. Nam antaa.

Paul GALATIAT ep Tuptsiwni'yunqamuy amumi Pēniata

¹ Nu' Paul, lomatuawit yuaatanigey aw ayatiwhqa, it penta. Nu qa sinmuy amuhpiy ayatiwht, Jesus Christ ahpiy ayatiwa, pu God Itanay ahpiy pīwu, it Jesus Christ mokiwuy aṅqw ahoy tātaynaqat ahpiy'ō. ² Nu sohsokmuy tuptsiwni'yunqamuy inumumyaqamuy amumum God aw tōnawtaqamuy Galatiat ep yesqamuy öqalanta. ³ Nam núokwa, pu kwakwha unañwa Itanay God aṅqw umumi pitsíwiwtani, pu Itahtutuyqawhqay Jesus Christ aṅq'ö. ⁴ Ura pam itahqaanhtipuy ep nātapqe, yep nukusqatsit aṅqw itamuy ayo oya, Itanay God tunatyayat añ'a. ⁵ Nam pam sutsép-sa tayawintiwa. Pay nam antaa.

The One Gospel

⁶ Is ohi! Pas nu umumi qaan unañwti. Yaw uma Christ súmatatve, umuy núokway aw wáñwayhqata; nihqe sukwat alöñöt tūawit aw lasya. ⁷ Noqw pay pam qa pas pas antsa lomatuawi. Pi hakim Christ aṅqw lomatuawit nukushintsat-sna, umuy ūnatoynayaniqe öviy'ō. ⁸ Ura nu lomatuawit umumi suan yuaata. Noqw öviy kurs nūu, sen öñaqw hoñviaya umumi hihta alöñöt yuaataqw, God put eñem qalomáyukuni. ⁹ Nu piw pañqawni: Kurs haqawa umumi hihta alöñöt yuaataqw umuy hihta kwusuyaqat qa amum súnantaqw, God put eñem qalomáyukuni. ¹⁰ Pas suyan nu qa sinmuy unañwveniyeq anta, pas God-saa. Nu qa sinmuy amuhpiy tayawintiwnigey tuñlay'ta. Taq kurs nu sinmuy unañwveniyeq tunatyalte', soon nu Christ eñem tumalay'tani.

How Paul Became an Apostle

¹¹ Nu umuy it navotnaniyeq nāwakna, itupkomu: Nu umumi lomatuawit mātappqey qa sinmuy amuhpiy put kwusu. ¹² Qa hak inumi put mātavi, pu nu qa hakiy ahpiy put tutuqayi; noqw pay Jesus Christ pas nāp inumi put mātakta. ¹³ Pi ura nu hisat Jew-sinmuy wīmiyamuy añ hinmañwuqat uma pay nanapta. Ura nu God aw tōnawtaqamuy qaan'ewakw okiwsanhqe, hovala. ¹⁴ Nihqe nu isinmuy amuhpiy inuñsakwmuy amuhpenihqe Jew-sinmuy wīmiyamuy ep pas hak mohpeq'a, itanamuy navotiyamuy pas antsay'taqe öviy'ō. ¹⁵ Noqw pay God nuy nāt qa tihtiwhq tunatyay ahpiy nuy namorstaqe, núokway ahpiy nuy wáñwayi. ¹⁶ Noqw aw pituqw, pam Tiy inumi mahtakna, nuy imuy qa-Jew-sinmuy amumi lomatuawit yuaataniqat öviy'ō. Noqw pam nuy wañwayhq, nu pay

sinmuy qa amumi put ep hin wuwanheplawu. ¹⁷ Piw nu inupyeve mohti ayaiwyuñqamuy qa amumi Jerusalem aqw'a. Nu qa panhtit, tuwat Arabia- tutskwat aw'i; nit pu ahoy Damascus aqw nu pitu. ¹⁸ Pu ahpiy payhkomuy yahsañwvaqw, nu Jerusalem aqwnit, Peter aw kuyvatoqe, pakwt tsivot sihkay'tasikis tãlat añ put amum qatu. ¹⁹ Nikañw mímuwatuy ayaiwyuñqamuy qa haqawat nu aw yori, hal pay it James, Itahtutuyqawhqay tupkoyat-sa aw'i. ²⁰ Nu hapi hihta pentage, God atpip qa a'tsalawu. ²¹ Pu ahpiy pantaqw, nu Syriat-nikañw pu Ciliciat añ tutskwat aqw pitu. ²² Noqw Judeat ep haqe' Christ aw tōnawtaqam nuy qa tuwi'yuñwa. ²³ Pay puma yaw yan-sa nanapta: Yaw i' hak hisat itamuy okiwsahsanqa qapēvewnit ayo yuykuqey pu' nuhtumi put yuaata. ²⁴ Yan kurs puma nanaptat, God inuhpiy pas hihtatota.

2

Paul and the Other Apostles

¹⁻² Pu ahpiy pakwt nālōq sihkay'taqat yahsañwuy añ ruhpaq, pañqw nu piw Jerusalem aqw'a, Barnabas ámuma, God pas nāp nuy pañsoqniqat nuy ayataq'ō. Nihqe nu Titus enañ wīki. Noqw pepeq itam hakimuy pávanyaqamuy amumum tsovaltiqw, nu imuy qa-Jew-sinmuy amumi hihta yuaataqey pumuy āawna, taq ka nu hihta pay hintsakq, sen nāto hintsakniqw pay haktonsaniniq'ō. ³ Noqw Titus inumumnihqa Greek-sínonihqe qa poñotkiwtaqw, puma put pan tuvoylatiniqat pay qa o'qalya. ⁴ Noqw pay haqawat tuptsiwni'yuñqey atsáy'yuñqam put aw o'qalya. Puma pi itamuy Jesus Christ ahpiy hin qenive hoñqat ep itamuy núansasnaniqe òviy itamumi tōnalti, puma Jew- sinmuy tutavoyamuy akw itamuy sóontsatsnaniqe òviy'ō. ⁵ Noqw itam pumuy amumi qa ūnatoti; qae, qa ñas'ew hihsavoo, taq ka puma umumi lomatuawit pas antsanihqat uhtayaniq'ō. ⁶ Noqw tuptsiwni'yuñqamuy amuñaqw mohpegyaqam nuy hihta tuawi'taqey aw hihta hóyoknaniqat inumi qa pañqaqwa. Noqw pay sen puma pavansinomniqw, sen sōqavuñwsinomniqw pay nuyniqw pam qa hímuu; pi God qa sinonuiña. ⁷⁻⁹ Noqw pay James, pu Cephas- niqw, pu John, puma sumataq God aw tōnawtaqamuy amuñaqw mohpegyaqam nuy qa tumalmewaya. Qa panhtotit, puma tumalsuñwamuy amún itamuy pās taviya, Barnabus-nikañw, pu nūyu, Nihqe puma māmatsyaqw, kurs God nuy imuy qa- Jew- sinmuy amumi lomatuawit yuaataniqat aw nuy ayataqe, inuhpiy pumuy amuhpa' qaōwítumalta, pam Peter imuy Jew- sinmuy amumi yuaataniqat aw put ayataqey pan'i. Piw pam Peter ahpiy Jew- sinmuy amuhpa' a'nō

tumalay'ta. Noqw òviy puma kurs yan yukuya: Itam imuy qa-Jew-sinmuy amumi yuaataniqw, puma Jew-sinmuy amumi yuaatotaniqeyu. ¹⁰ Pay pánis-sa pi yaw itam an okiwhinyunqamuy paañwantaniqat puma nānawakna. Noqw nu pi pay nāp piw pan su'qawta.

Paul Rebukes Peter at Antioch

¹¹ Noqw Peter Antioch ep pituqw, nu nuhtutpik put qōhqōya, ispi pam qaanhti'ō. ¹² Pay nāt pi haqawat James añqw qa òkiqw, pam as imuy qa-Jew-sinmuy amumum tūmoy'ta. Nit pumuy òkiqw, pam qa-Jew-sinmuy amuñaqw ahoy lahsi, Jew-sinmuy amumi tusitagee. ¹³ Noqw pu pay pētū piw put anhtoti; pas panhtotiqw, òviy Barnabas pumuy nātsikaqw amún unañwti. ¹⁴ Noqw pay puma lomatuawit pas antsanihqat añqw lasyaqw, nu amumi put túwahqe, pumuy sohsokmuy amutpip Peter aw pañqawu: Pas um as Jew-sinonikañw, Jew-sinmuy qa amún qátukañw, soq imuy qa-Jew-sinmuy amún hinma. Noqw ya um hinoqw qa-Jew-sinom as Jew-sinmuy amún yesniqat amumi ò'qala?

Jews and Gentiles are Saved by Faith

¹⁵ Núwupi itam Jew-sinom tihtiwyā. Itam qa-Jew-sinmuy qaanhinwisqamuy qa pankahkañw tihtiwyā. ¹⁶ Nīkañw itam navoti'yuñqw, suyañ pi hak Moses tutavoyat an hinmaqey qa put ahpiy God aw súanta, pas Jesus Christ qapēvewnaqey ahpiy-saa; noqw òviy itam hapi put aw tūtuptsiwa, itam Christ qapēvewnayaqey ahpiy God aw súanyuñwniqey òviy'ō, Moses tutavoyat an hinwisqey qa put ahpiy'ō. Pi Moses tutavoyat an hinmaqa soon God-niqw súantani. ¹⁷ Nīkañw kurs itam as Christ ahpiy God aw súanyuñwniqey tunatyawkahkañw tutavot ehpewi qaanhtote', ya sen itam Christ qaanhtiput aw itamuy tsamhqat pañqaqwani? Pas sóon'i. ¹⁸ Qa hak tutavot an hinmaqey akw God-niqw súantaniqat ura nu pay sinmuy tutuqayna. Nihqe òviy kurs nu pu' tutavot òqawhtoyne' sumataq nu qaanhintsakqey pan nāmataktani. ¹⁹ Pi nu tutavotniqw pay mokqe, put añqw mātaviwa; nit yahpiy haqahpiy God eñem qátuni. ²⁰ Nu Christ amum nahoylehtsit aw muiwa; nihqe hapi òviy pāpu nu qa nēñem qatu; pi Christ inuhpe qatu. Nihqe nu yep qatsit ep hinmakañw, God Tiyat aw yankañw pan hinma, inumi unañway'taqe inuñem nātapqat aw'i. ²¹ Nihqe òviy nu soon God núokwayat ayo yúkuni. Pi kurs as hak Moses tutavoyat an hinmaqey akw God aw súantaniqw, pahsat hapi Christ pay kurs haqtonsa mōki.

3

1 Is uma ñasta navoti'yuñqam Galatiat ep sínomu; ya hak umuy ūnatoyna? Ura nu as Jesus Christ nahoyeht-sit aw multiqat pas suyan umuy āawna. Noqw uma hi-noqw lomatuawit pas antsanihqat añqw lasya? 2 Pay it-sa nu umuy tūviñtani: Ya uma Moses tutavoyat añ hin-wisqey ahpiy Qahováriwtaqat Hikwsit makiwya, sen lomat-uawit nanaptaqe qapēvewnayaqey ahpiy'o? 3 Ya uma ñasta wuwni'yuñwa? Pas as uma Qahováriwtaqat Hikwsit ah-piy yayhnayakañw, ya pas uma nāp umuhtunatyay ah-piy pasiwyuñwni? 4 Ya pay uma haktonsa lomatuawit ōviy hīhihta añ kānanapta? Sen i' kānavotpi pay pas qa hīmuniwhtini? 5 Ura God umuy Hikwsit huytaqe, kātatayhpit umuhpa' hintsaki. Ya uma tutavot añ hinwisq, ōviy pam panta? Sen uma lomatuawit nanaptaqe, qapēvewnayaqw ōviy'o? 6 Ura kurs pi Abraham God tuptsiwhq, pam súantaqat God lavayhti. 7 Noqw ōviy uma it navoti'yuñwni: Ima hakim qapēvewnit añ hinwisqam puma hapi Abraham timatu. 8 Noqw God qa-Jew-sinmuy qapēvewnayaqamuy súanyuñwqat pañqawniqey añwu pay tuway'ta; nihqe Abraham aw lomat-uawit añwu pay yuaaykuqe, tutuvenit añ yan lavayhti: Uh-piy hapi sopkawtaqam sinom hahlayhpit epyani. 9 Noqw ōviy sohsoyam qapēvewnit añ hinwisqam Abraham pas qapēvewnaqat amum hahlayhpit epya. 10 Noqw pay sohsoyam Moses tutavoyat añ ō'qalyaqamuy amuñem qalomáyukiltini; pi yan pey'taq'ö: I' hak hin hinwisniqat tutavot pey'taqat añ ahsupoq qa añ hinmaqat eñem qalomáyukiltini, yan'i. 11 Pu qa hak Moses tutavoyat añ hinmaqey ahpiy God aw súantaniqw, pam pantaqa susmataq'a. ispi yan ura pey'taq'ö: Suan hinmaqa qapēvewnit akw qatsit túwani, yan'i. 12 Pi Moses tutavoyat añ hinmaqa qapēvewnit qa ahpiy pasiwta. Oviy pi ura yan pey'ta: Tutavot añ ahsupoq añ hinmaqa hapi put akw qátumantani. 13 Ura as tutavotniqw itamuñem qalomáyukilti. Noqw pay Christ itamuy put añqw mātavi, itahqeniy ep qalomáyukuniwhqee; pi ura yan pey'ta: Sohsoyam himut-skit ep hāyiltotiqamuy amuñem so'niqat pan yukilti. 14 Noqe ōviy ima qa-Jew-sinom Jesus Christ ahpiy Abraham amum hahlayhpit epyani. Noqw itam God qapēvewnayaqw pam Qahováriwtaqat Hikwsit itamumi nóani, pam hin lavayhti qey pan'i.

The Law and the Promise

15 Itupkomu, kurs nu pay sinmuy tuwiyamuy anwat umumi lavayhtini. Ason hakim sinot hihta nāmi huruvasiw-naqw, soon hak put ayo qe'watani, piw aw hóyoknani. 16 Noqw God ura Abraham aw-nikañw pu natkoyat aw hihta pasiwna. Pam qa pañqawu: Uhnatkomuy amumii, qa kita. Pay pam

qa wūhaknihqamuy pañqawht, pi pam pay sūkw pañqawu. Ura pam Uhnatkoy aw'i kítahqe, Christ hapi pañqawu. ¹⁷ Noqw it hapi nu pañqawu: God Christ añ Abraham amum hihta nāmi huruvasiwna. Noqw sunát-sikip sunat yahsañwuy-nikañw añqw sunat pakwt sihkay'taqat yahsañwuy añ ruhpaq, pahsat Moses tutavoat mātaviwa. Nikañw pam tutavo kurs hin God awiniyat alóntani; soon pam put ayo yúkuni. ¹⁸ Noqw kurs God añqw kuwahtipu Moses tutavoyat ahpiynen, pay hapi qa awinini. Nikañw God hapi Abraham put maqa, it awinit ahpiy'o. ¹⁹ Noqw ya tutavo hihta öviy'o? Qaanhtiput hímunihqat mātaktaniqe öviy'o. Pam pay hāk mātaviwa, ason hisat Abraham natkoat God ahpiy awinit makiwniqa pítuniqat pahsavoo. Ura tutavo God hoñviaymuyatuy amuhpiy mātaviwa; noqw i' tāqa Moses púmuy-nikañw pu sinmuy amuhtsave wunu. ²⁰ Noqw pay God pas nāp Abraham aw pasiwna, qa sukw hakiy añ'a.

The Purpose of the Law

²¹ Noqw ya Moses tutavoat God awiniyat ehpewi hinta? Qae. Pi as hak kurs Moses tutavoyat añ hinmaniqey akw qatsit túwanik, suyan pi hak pan hinmakañw God aw súantani. ²² Noqw pi God tutuveniat pañqawu: Sinom sohsoyam qaanhinwisa. Noqw öviy Jesus Christ aw tuptsiwni'yuñqam hapi awinit makiwyani; pi God put qapēvewnayaqamuy awiniy huylawu. ²³ Noqw pay ura as itam qapēvewnit akw God aw súanyuñqey nāt qa nanaptaqe, Moses tutavoyat akw sóontsaniwyuñwa, hisat God itamuy Jesus Christ aw tuptsiwyaniqat pan itamuy unañwtoynaniqat pahsavoo. ²⁴ Noqw öviy hapi hin hinwisniqa tutavo itamumi tunatyawmaqat anta, pu itamuy tutuqayna, itamuy Christ aw tsamvaniqee, itam qapēvewnit ahpiy súanhtotiniqat öviy'o. ²⁵ Nikañw itam hisat God qapēvewnayaq, pep hapi pu' tutavo pay pāpu itamumi qa tutuyqawi. ²⁶ Pi uma sohsoyam Christ Jesus qapēvewnayaqe, God tímarniwhtoti. ²⁷ Pi uma hihsa'nihqam Christ aw kūyit akw tuvoylatotiqam hapi Christ aw tutuskaynativaya. ²⁸ Pi Christ sinomuyatuy amuñaqwa qa hak Jew-sínonihqey pan túnwantiwa, piw Greek-sino; pu qa hak tūwiki, pu piw mātaviwhqa; pu qa hak tāqa, piw wuhti. Pi puma sohsoyam Christ ep sūkw tokot anyuñwa. ²⁹ Noqw kurs uma Christ sinomatnen, uma hapi Abraham natkomatni, piw put amum God añqw awinit makiwyani.

4

¹ Noqw it nu pañqawu: Pay hakiy tiat nāt tsāyenen, pay piw tūwikit antañwu, nāmahin pi as sohsok hihta

himuy'kañwo. ² Nikañw pam put tutuqaynayaqamuy, pu aw tunatyawyuñqamuy amumi maqaptsiy qátuñwu, haqami naat enem tuwani'maqat pahsavoo. ³ Noqw pay hapi pan itam nāt tsātsakwmuy amunyuñqe, ura tutavot ahpiy hintsakpit aw tūwik'iwyuñwa. ⁴ Nikañw ason pas hisat aw pituqw, pep pu' God tiy añqw taviqw, pam wuhtit ahpiy aniwhtiqe, Moses tutavoyat aw maqaptsiy qatu. ⁵ Pam hakimuy put aw maqaptsiy yesqamuy put añqw mātapniqe òviy pitu; nihqe pahsat pu puma God tīmatniwhtotiniqat amuñem yuku. ⁶ Noqw uma hapi tīmatniqw, òviy God Tiy Hikwsiyat umuh'unañway aw panaqw, pam pañqawlawu: Abba, Inaa. ⁷ Noqw òviy hapi uma pāpu qa tūtuwiktu, uma hapi timatu. Noqw kurs uma tīmatnen, pep hapi uma Christ ahpiy God añqw hihta qaōwīōmahtotani.

Paul's Concern for the Galatians

⁸ Nikañw pay ura uma nāt God qa tuwi'yuñqe, nāp yukiwhput uma aw-sa nānoi'yuñwa. ⁹ Nit pu' hapi uma God tuwi'vaya, hal pay put ahpiy nātuwiwya. Noqw uma hinoqw pay piw pu' tutavot ahpiy hintsakpit nukwsiw'iwtaqat, pu òwihintaqat aw ahoy namtōkya, nihqe put aw tūwik'iwyuñwniqey nānawakna? ¹⁰ Uma talōnwintiwhqat aw tunatyawwisa, pu mūmuyawhtuy aw'i, pu haqe' qalawmaqat aw'i, pu yahsañwintiwhqat aw'i. ¹¹ Pas nu umuñem tusiiwta, taq nāp hisat sen nu okiw umuy haktonsa maqsontaqe òviy'o. ¹² Itupkomu, pay uma okiw inún hinyuñwni, pi nu pay umún sino. Pay uma nuy qa tūhotota. ¹³ Pi uma inumi navoti'yuñqw, ura nu okiw itokoy añ pas òpuiwkañw, mohti umumiqnihqe, umumi lomatuawit yuaayku. ¹⁴ Noqw nāmahin pi as nu ituyay akw nukushintaqw, uma nuy qa ayo yukuyat, God hoñviayayatnihqat pan nuy kwusuya. Uma Jesus Christ hin pās taviyaniqey pan nuy taviya. ¹⁵ Noqw nu umumi navoti'taqw, pi as hin pasiwtaniqw, pas kurs hin as uma umuhposiy qa ipwayat, nuy put maqayani. Ura uma nuy mohtiniqw pas hahlayhtoti. Noqw hinhtiqw òviy uma pu' alōñtoti? ¹⁶ Ya nu umumi súañqawhqe, umuhtuwqaniwhti? ¹⁷ Noqw ima tūtuqaynayaqam hinoqw umuy tayawintiwisa? Ya puma pas antsa umumi unañway'yuñqe òviy'o? Qae. Puma umuy inuñaqw ayo lasnayaniqey nānawaknaqe òviy'o; noqw pep pu' uma pumuy amumi-sa maqaptsi'yuñwni. ¹⁸ Noqw pay pi hak yūmosa qa atsálawkañw, umuy tayawinmaqā hapi suan hinhtini, kurs put akw uma lomahintsaktivayaniq'ō, qa pas nuy umumumniqw-sa pam pantani. ¹⁹ Itimu, nu umutsviy pas putuiwta, soñawnen nu tihta'tutuyna. Okiw as uma

Christ anhtotiniqat nu umuñem pas nāwakna. ²⁰ Pas nu as pu' pay umumumniqey nāwakna, nen umumi hin yuaataniqey navoti'tani. Pi nu qa umumumniqey kurs hihta lalvayni.

The Example of Hagar and Sarah

²¹ Kurs huvam nuy āawnayaa, uma hakim Moses tutavoyat añ hinwisniqey aw yanyuñqamu. Ya uma pas antsa tutuvenit hihta hiñqawhqat mātsi'yuñwa? ²² Pi ura yan pey'ta: Abraham lōqmuy tiyotimuy'ta, suhka hakiy tūwikit ahpiyniqw, pu suhka pay qa tūwikit ahpiy'o. ²³ I' tūwikit ahpiy tihtiwhqa ura pay tokot ahpiy tihtiwa; noqw i' qa tūwikit ahpiy tihtiwhqa hapi pas God awiniyat ahpiy'o. ²⁴⁻²⁵ Noqw ima lōyöm hapi lōqmuy pasiwnit tuawi'ta. I' tūwiki, Hagar yan mātsiwhqa, Moses tutavoyat tuawi'ta. Pam tutavo Arabia-tutskat ep tūkwit Sinaït añqw mātaviwhqa sinmuy tūwikmuy'ta. Pam wuhti piw yep qatsit ep Jerusalem tuawi'ta; noqw put timat tūtuwiku. ²⁶ Noqw wuhti qa tūwikinihqa Jerusalem övenihqat tuawi'ta, nihqey pam hapi sohsokmuy tuptsiwni'yuñqamuy yúamu. ²⁷ Pi ura hapi yan pey'ta: Hahlayhtii, um qa tiylawhqa, um hahlaytsa'lawni, um hak qa tihta'tuyvanaqa; pi as qatiylawñwuqa puwsuñway'taqat epnihqey wūhak timuy'ta. ²⁸ Noqw itam hapi, itupkomu, itam hapi Isaac an awinit ahpiy tíoiyiwa. ²⁹ Noqw pay pi ura pephagam i' hak tokot ahpiy tihtiwhqa Hikwsit ahpiy tihtiwhqat yūyuyhnaqw, pay öviy hapi nāt piw panta. ³⁰ Noqw ya tutuveni hin lavayhti? Um wuhtit tūwikit, tiyat enañ haqami hōnani. Taq soon put tiat hihta umuhhimuy makiwni; pay qa tūwikit tiat-sa put makiwni. (Ura God Abraham aw kita.) ³¹ Yanta, itupkomu. Noqw öviy hapi itam tuwikwuhtit qa ahpiy tihtiwiyat, qa tūwikitwat itam tīmatu.

5

Preserve Your Freedom

¹ Christ tutavot añqw itamuy mātavi. Noqw öviy uma genive hūrs hoñni, nen Moses tutavoyat pāpu qa akw nātuwiki'yuñwni. ² Meh, nu Paul hapi umumi pas pañqawni: Kurs uma poñotkit akw tuvoylatotiqw, pay Christ umumi qa hihkay'vani. ³ Pi nu piw nāt umuy haqawat poñotkit akw tuvoylatotiqamuy amumi pañqawni: Panhtiqa hapi pas pay soon Moses tutavoyat añ qa ahsupoq hinmani. ⁴ Pi Christ umumi qa hihkay'va, uma hakim Moses tutavoyat añ hinwisqey akw God awwat súanhtotiniqey anyuñqamu. Uma God núokwayat añqw lasya. ⁵ Pi itam hapi Qahováriwtaqat Hikwsit ahpiy Christ aw tuptsiwyaqey God atpip suan hoñvaniqey unañwvahsi'yuñwa. ⁶ Pi Jesus Christ aw tōnaltiqaqamuy amuñem poñotkit akw tuvoyla qa hihta apiti, piw put akw qa tuvoyla.

Noq̄w pay q̄apēvēwni nami'nañwat ahpiy lolmat tumalay'taq̄a hapi-sa pas'i. ⁷ Pas as uma suan hinwisa. Noq̄w ya hak umuy soontsan̄h̄q̄, ōviy uma lomatuawit pas antsanih̄q̄at añ hinwisq̄ey q̄e'toti. ⁸ God umuy wánwayh̄q̄a q̄a pan hapi umuy unañwtoyna. ⁹ Hihsay pēkeni sohsok paq̄writ pēkenañwu. ¹⁰ Pas nu Tutuyq̄awh̄q̄at ep umuy q̄apēvēwna, pas uma soon alōñōt wuwni'yuñwniq̄ata. Noq̄w pay ason God it hakiy umuy yūyuyh̄naq̄at aw tuwat nāoyni, hak pi pam'i. ¹¹ Pu nūu, itupkomu, kurs nu as nāt sinmuy soon poñotkit akw q̄a tuvoylatotiniq̄at yuaatanik, ya nu hinoq̄w pas piw nāt hihta ep okiwsahsaniwa? Pep hapi pu' nu nahoylehtsit yuaataq̄ey ep soon okiwsaniwni. ¹² Is pas as umuy yūyuyhnayaq̄am tatam pi umuñaq̄w ayo natkuyanīkañwo. ¹³ God umuy wañwayh̄q̄, uma q̄enive hōñi, itupkomu. Nikañw uma tutavot añq̄w mātaviwyaq̄ey q̄a aw yankahkañw pay umuhtokoy tuñlayiyat añ hinwisni. Uma q̄a pan hinwist nānami unañway'yuñwe' nāhoy nātumalay'yuñwni. ¹⁴ Pi hin hinwisniq̄a tutavo sūkw lavayit ep yan lavayhti; it'a: Um pas hin nāmi unañway'taq̄ey pan uhsinosñway aw unañway'tani, it ep'e. ¹⁵ Nīkañw kurs uma nānwuy'kahkañw, nānaywe', uma tunatyaltotini; taq̄ ka uma nāhoy hoyalayani.

The Spirit and Human Nature

¹⁶ Noq̄w ōviy nu pañq̄awni: Uma Hikwsit tunatyayat añ hinwise', pep pu' umuhtokoy tuñlayiyat q̄a añ hinwisni. ¹⁷ Pi Qahováriwtaq̄at Hikwsit tunatyaat hakiy tokoyat tunatyayat amum q̄a súnahpaniq̄'ō, puma nehpew'iwta. Noq̄w ōviy uma as hihta hinhtotini kurs hin put panhtotini. ¹⁸ Nikañw kurs uma Qahováriwtaq̄at Hikwsit ahpiy tsāmiwye', uma soon Moses tutavoyat aw umuhmaq̄aptsiy yesni. ¹⁹ Itam navoti'yuñq̄w, hak nāp tunatyayat añ hinmaq̄a hapi iit hintsaki: Nōmaq̄tsit sokoplawu; tokot sokoplawu; itséhee q̄atsit, pu qaunañwtaq̄atsit añ hinmañwu; ²⁰ Nāp yukit aw nāwakinta; powaq̄hintsaki; nuhtumi q̄a suhtaq̄'ewa; nānwuy'tañwu; kan'ewhtunatyawta; suy'tsiptiñwu; nanaq̄astunatyawta; nātsiktunatyawta; pu pas sutske tuptsiwñit aw lasñwu; ²¹ Hihta aw kwañwáy'tusyañwu; tukwyantunatyawta; honaq̄kuyit akw hōnaq̄'iwtañwu; qaunánwtañwu; pu ahpiy yantaq̄at añ hinmañwu. Noq̄w ura nu mohtih̄aq̄am umuy put āawnaq̄ey umumi pañq̄awu: Pan hinwisq̄am hapi pas pay soon God moñwtunatyayat aw yuñni. ²² Noq̄w pay Qahováriwtaq̄a Hikwsi hakiy q̄atsiyat ep yan aniwnani: Hak nuhtumi unañway'tani; yūmosa hahlayni; kwakwhat unañway'kañw q̄átuni; wuhko maq̄aptsi'tani; hakiy pāsniñwu; lomahintsakni; hihta añ pas antsay'mani. ²³ Okiw unañway'kañw q̄átuni,

namitutuyqawni. Noqw qa haqam himu tutavo it yantaqat tūmewanta. ²⁴ Noqw Christ sinomat hapi tokoy tunatyayat-nikañw pu tuñlayiyat nahoylehtsit aw muaya. ²⁵ Kurs itam Qahováriwtaqat Hikwsit añ yēse' pay itam piw put añ hinwisni. ²⁶ Itam qa nāhikumuyani; qa nāvuhsemokintotani; qa nāhoy nāismamqasyani.

6

Bear One Another's Burdens

¹ Kurs uma haqawat qaanhtiqat nūansasnaqw, haqawat tuptsiwnit añ ö'qalt pās unañway'kahkañw lomavöhut añ put ahoy nakwsunayani. Hak nāmi tunatyawkañwmantani, taq nāp hisat pi hak tuwat unaheviwñwu. ² Uma umuh-namañ'iwuy añ nāvaañwayani; yan uma Christ tutavoyat anwisni. ³ Taq hak qa hímuniñkañw pas hímunihqey nami-wuwante' nāmi yētañwu. ⁴ Pay hak nāp tumalay aw pohtamantani. Kurs pam lomahintaqw pam put ep tsúyakiwtani; nen ayam sukw qa amum namituwanlawni. ⁵ Pi hak nāp tumalmakiway, pu maqsoniy nawus yanmamantani. ⁶ Hak lomatuawit tutuqayhqa put tutuqaynaqat sohsok hihta nukñwat himuy akw tuwat paañwantani. ⁷ Uma nāmi qa yētotani; kurs hin hak God aw tututsiwñwu. Pi hak hihta ūye', piw put aniwñañwu. ⁸ Tokoy tuñlayiyat eñem hihta uyhqa hapi put ahpiy mokiwyuy aniwñañwu; pu i' hak Hikwsit eñem hihta uyhqa hapi Hikwsit ahpiy qatsit qa so'taqat aniwñañwu. ⁹ Itam hihta lolmat hintsatskaqey añ qa nañ'eknayani; pay itam soon hisat qa höqyani, qa ókiwhtotee. ¹⁰ Noqw öviy pay itam sohsokmuy sinmuy haqam nukwáñ'ew paañwayaniqey tutwe', itam panhtotimantani, tis öviy imuy añ tuptsiwni'yuñqamuyu.

Final Warning and Greeting

¹¹ Meh, nu okiw hapi pas nāp imay akw yañwsaqwhaqam wukovena umumii. ¹² Pay ima pas pavan mātaktotiniqey nānawaknaqam hapi uma poñotkit akw tuvoylatiwyaniqat umumi ö'qalya; taq ka puma Christ nahoylehtsiyat yuaatotaniqey ep okiwsahsaniwyani. ¹³ Noqw hikis pi poñotkit akw tuvoylaiwyuñqam Moses tutavoyat añ qa ahsupoq hinwisa. Nikañw puma umuy poñotkit akw tuvoylatiwyaniqat nānawakna. Noqw uma pumuy amumi tuqayvastotaqw, puma umuy pihni'yuñwñi. ¹⁴ Noqw nu hapi soon hihta pihni'tani, hal pay Jesus Christ nahoylehtsiyat-saa. Nu put aw tunatyawkañw, yep qatsit pay pāpu aw qa tunatyawta; noqw yep qatsi qa inumi tunatyawta. ¹⁵ Pi poñotkit akw tuvoylaiwtaqa qa pam hapi Christ Jesus sinoata, piw i'

qa put akw tuvoylaiwtaqa qa pam'i. Pi i' hak puhuyuki-whqa hapi put sinoata. ¹⁶ Noqw nam sohsoyam it aw nānakwhaqam, pan hinwisqamuy amumi kwakwha unañwa, pu núokwa pitsíwiwtaa, pu God sinomuyatuy pas antsa Israel-sínomnihqamuy amumii. ¹⁷ Yahpiy haqahpiy qa hak nuy yūyuyhnani; pi itoko tuvoylaiwta, Itahtutuyqawhqay Jesus tuvoylayat akw'a. ¹⁸ Itupkomu, nam Itahtutuyqawhqay Jesus Christ núokwaat umuh'unañway añ ahsalni. Nam antaa.

Paul EPHESUS ep Tuptsiwni'yunqamuy amumi Pēniata

¹ Nu' Paul, God tunatyayat ahpiy Jesus Christ lavay'ayaat it penta. Nu Ephesus ep God sinomuyatuy, Jesus Christ aw tuptsiwni'yunqamuy öqalanta. ² Nam núokwa, pu kwakwha unañwa God Itanay añqw umumi pitsíwtaa, pu Itahtutuyqawhqay Jesus Christ añq'ö.

Spiritual Blessings in Christ

³ Nam God Itahtutuyqawhqay Jesus Christ Naat tayawinti-waa. Kwakwhat pi pam Hikwsit kuwahtipuyat öñaqwnihqat sohsok itamumi noa, Christ añ'a. ⁴ Ura pam nāt tūwaqatsit qa yúkuhqe, pay pepeq itamumi unañway'taqe, Christ añ itamuy namorsta, itam súankahkañw, qahováriwkañw, put atpip hoñniqat öviy'o. ⁵ Pam Jesus Christ añ itamuy tíoyniqey tunatyawtaqe, öviy añwu pay itamuy namorsta. ⁶ Nihqe Tiy pas aw unañway'taqey añ pam itamuy pās oya, núokway qaöwíhintaqat ahpiy'o, itam put pas hihtatotaniqat öviy'o. ⁷ Pu itam hapi Tiyat unwayat ahpiy qenivo oyi-wyuñwa, God qaan'ewakw núokway ahpiy itahqaanhtipuy ayo yúkuq'ö, ⁸ Qaöwíhinkañw itamuy ökwatuwhqee. ⁹ Pi pam sohsok hihta suan wuwni'kañw, suyan mātsi'kañw, put tunatyay as tupkiwtañwuqat itamumi mātakna. Kurs pam yan hapi nahpe tunatyawta: ¹⁰ Ason tuwanit pās aw pituqw, pep pu' sohsok hihta nāmi tsovalaniqeyu, öveqatsit epyaqata, pu tūwaqatsit epyaqata; nit sohsok hihta Christ aw nóani. ¹¹ God hapi hin tunatyawtaqey pan yúkuñwu. Noqw pam hapi tunatyay ahpiy Christ añ itamuy añwu pay namorstaqe, put enañ sun itamuy hihta huytañwu, ¹² Itam mohti Christ aw taqa'nañwtotiqamuyu, itam put pas hihtatotaniqat öviy'o, pam pas hímuniqat ep'e. ¹³ Noqw uma lomatuawit qaat-satniqat nanaptaqe, nuhtum Christ aw taqa'nañwtoti, it lomatuawit hakiy hin ayo yámakniqat umuy āawnaqata. Uma put aw tūtuptsiwaqw, pahsat pu God Qahováriwtaqat Hikwsit akw umuy tuvoylata; pi put hapi awinit pam sinmuy āawna. ¹⁴ God itamuy hin āawnaqey aw antsanniqey itamumi mah-takna, Hikwsiy itamumi nóahqee, hisat nāp himuy ahoy pas nāptiniqey pahsavoo. Noqw öviy itam put pas hímuniqat ep put pas hihtatotani.

Paul's Prayer

15 Yaw uma Itahtutuyqawhqay Jesus Christ qapēvevnayakahkañw, God sinomuyatuy sohsokmuy amumi unañway'yuñwa. 16 Noqw nu it navotqe, òviy umuhpe God aw hahlayhtima; nihqe inawakinpiy añ umuy túñwanma, qa qe'iwmañwo. 17 Okiw as God Itahtutuyqawhqay Naat pas lolmat tälawnway'taqa Hikwsiy añ umuy unañwtalawnaniqat nu umuñem nāwakinma. Okiw as pam umuy suan wuwnitoyne', pam hak hímunihqey umumi namtaknani, uma put pās tuwi'vayaniqat òviy'o. 18 Pam umuhwuwniy tälawne', pam it nōyit aw umuy wánwayhqey umuy māmatsnani. Itam put sinomat Christ amum hihta pas hihkay'taqat makiwyaniqey aw wánwayniwya. 19 God òqalay pas qaöwihintaqat itamuy tuptsiwni'yuñqamuy amuhpa' tumalay'taqey umuy māmatsnani. 20 Ura pam òqalay akw Christ enem a'nō tumaltaqe, mokiwuy añqw ahoy put tātayna; nihqe òveqatsit ep pas nāp putvaqe put qenitoya; 21 Nihqe sohsokmuy momñwituy amumi put moñwtavi, pu nuhtumi tutuyqawhqayamuy amumii, pu òqalat pasiwyuñqamuyu, pu añ tūayalalwaqamuyu. Panta. Noqw òviy Christ hapi sohsokmuy amuhpenihqe pas pavan kaptsi'tiwa, yep qatsit epyaqamuy amuhpenihqee, pu qatsit nātoniqat epyaqamuy amuhpenihqe pīwu. 22 Noqw sohsoy hihtu put aw maqaptsi'yuñwni. Noqw òviy pam God aw tōnawtaqamuy amumi moñwtawiwa, sohsok hihta añ'a. 23 Pi itam put aw tōnawtaqam put tokoyat anyuñwa; nihqe sumiyankañw put ahpiy pasiwyuñwa, ispi pam hapi sohsok hihta pasiwnañwuniq'ö.

2

From Death to Life

1 Ura as hisat uma soñawnen so'pumuy amunyuñwa. Pi uma qaanhinwisqe God aw qa tuqayvahsi'kahkañw, 2 Yep qatsit tunatyayat añ hinwisa. Ura as uma Nukpanat aw tuqayvas-totañwu, imuy hihikwsimuy qamātaqpuveyaqamuy moñwíyamuy aw'i. Pam nāto God aw qa tuqayvahsi'yuñqamuy amuhpa' tumalay'ta. 3 Ura as itam nuhtum yēse; nihqe nāp itah-tunatyayat añ hinwisa. Ura as itam itahtokoy tuñlayiyat añ hinwisa, pu itahtunatyayat tuñlayiyat añ'a. As itam God itsívuyat akw sóontsaniwyuñwa, ayam mímawat hin nāt put akw sóontsaniwyuñqat pan'i. 4 Noqw pay God itamumi pas unañway'taqe, núokway pas qaöwihintaqat akw itamuy òkwatuwhqe, 5 Itamuy nāt so'pumniqw, itamuy Christ enañ ahoy yesvana. (Uma put núokwayat akw ayo nõña.) 6 Pam Christ enañ itamuy ahoy tātaynat, put enañ itamuy òveqatsit ep yesvana, Christ Jesus añ'a. 7 God qatsit nātoniqat epeq

put núokway pas qaöwíhintaqat nuhtumi mahtaknani, Christ Jesus añ itamumi pas unañway'taqee. ⁸Pi uma qapēvewnayaqe, God núokwayat ahpiy ayo nōñakiwta. Uma qa natsviy ayo nōña. God hapi soñawnen kuwahtiput umuy maqa. ⁹Kurs hak nāp hintsakpiy akw ayo nātapni; pantaniq̄w pam put ep kwiviyuaatani. ¹⁰Pi itam hapi God tumalyukimatu. Itam hihta lolmat hintsatskaniqat öviy God hapi pay añwu pan tunatyawtaqe, Christ Jesus ahpiy itamuy suan hinwisniqat itamuñem pan yuku.

One in Christ

¹¹Noq̄w öviy uma it u'ni'yuñwni: Ura uma qa-Jew-sínomnikañw pan tihtiwyā. Noq̄w ima Jew-sinom poñotkit akw tuvoylaiwyuñqam qapoñótkiwyuñqamuy yan umuy túñwantotañwu; nāmahin pi as puma pay suovaam-sa tuvoylaiwyuñwa. ¹²Noq̄w ephaqam uma Christ aw qa tōnawtaqe, qa God sinomatu, Israel-sinmuy amun'i; qa haqam hisat God umumum awinit pasiwna. Pi uma put qa tuwi'yuñqe, qa put aw yankahkañw yēse. ¹³Ura as uma hisat God añq̄w yāvahaq hinnumya. Noq̄w pu' hapi pam Christ Jesus añ umuy namihayhpota, Christ mokiwyuyat ahpiy'o. ¹⁴⁻¹⁵Pi Christ hapi Jew-sinmuy, imuy qa-Jew-sinmuy enañ namivöhikna. Ura as hin hinwisniqa tutavo pey'taqa tuhpelat an pumuy amuhtsave wunu. Noq̄w pay Christ God aw nātapqe, tutavot ayo yúkuhqe, soñawnen tuhpelat sahpukna. Ura as itam löyöm sinoiwtaqamu. Noq̄w pam itamuy namivöhiknat itamuy sūka sinoiwtaniqat itamuñem pan yuku. ¹⁶Pam panhtit itamuy sohsokmuy God enañ namivöhikna, nahoylehtsit ep mokqee. Noq̄w öviy itam sūp sinoiwtaqe, soon pāpu nānatuwqamni. ¹⁷Pi Christ pituhqe umuy qa-Jew-sinmuy yāvahaqyaqamuy amumi-nikañw pu imuy Jew-sinmuy hayhke'yaqamuy amumi hihta lolmat yuaayku, puma pāpu qa nānami hihta ep hinyuñwniqata. ¹⁸Pi itam sohsoyam sun put ahpiy sūkw Hikwsit añ Itanay aw ökiwta. ¹⁹Taay, noq̄w öviy hapi uma pāpu qa pas hákimu, qa haqaq̄w sínomu. Pi uma tuptsiwni'yuñqamuy amumum sūp sínomu, pu God tímatu. ²⁰Uma hapi God kīyat anyuñwa, God ayamat-niq̄w, pu put lavay'aymat tukwyayhnayaq̄w, uma put ep kīwyuñwa. Noq̄w Jesus Christ pas nāp kituyqayatniqey pepeq̄w pakiwta. ²¹Put hapi ep sohsoy kīhu pās namivipkaiwkahkañw, God eñem pas qahováriwtaqa kīhu yukiwma. ²²Noq̄w uma hapi nuhtum put ep kīwyuñwa; noq̄w God pas nāp put añ ki'ta, Hikwsiy añ'a.

3

Paul's Work for the Gentiles

¹ Pi yaniq̄w hapi nu Paul, umuy qa-Jew-sinmuy amuñem Jesus Christ tunatyayat ep sivilawhqa umuñem tūviñtima. ² Pay God nuy núokway máqahqe, nuy qa-Jew-sinmuy amumi lomatuawit yuaataniqat aw ayata. Uma soon qa it pay nanapta. ³ Ura pam hihta as tupkiwtañwuqat inumi mātaktage, put nuy māmatsna. Pay nu mohtihaqam pan umumiq hih-savat pēna. ⁴ Noq̄w ason uma it añ tūñwaye', pahsat pu uma nuy hihta tupkiwtañwuqat hin mātsi'taqat pay soon qa nanaptani. Pam himu tupkiwtañwuqa hapi Christ pas nāpa. ⁵ Pam navoti as añq̄aqw sinmuy nānañk yesqamuy amumi tupkiwta. Noq̄w pu' hapi God put aw nānoi'yuñqamuy ayamuy, pu put eñem yuaatotaqamuy amumi Hikwsit ahpiy put mātakta. ⁶ It hapi nu pañqawu: Ima qa-Jew-sinom, Jew-sinmuy amumum God añq̄w hihta makiway'yuñwni; pu puma pumuy amumum sūkw tokot anyuñwni. Noq̄w God, lomatuawit ahpiy, hin sinomuy amumi awini'tagey, pan imuy qa-Jew-sinmuy amuñem hinhtini, Christ añ'a. ⁷ Noq̄w pam nuy núokway máqahqe, nuy lomatuawit sinmuy āawnaniqat aw nuy távihqe, nuy put aw öqalmaqa. ⁸ Nāmahin pi as nu God sinomuyatuy amuñaq̄w pas susqahimuniq̄w, God nuy namorstage nuy ayata qa-Jew-sinmuy amuhpa' Christ tunatyayat qaöwihintaqat yuaataniqata. ⁹ Ura God, Jesus Christ añ sohsok hihta yúkuhqa hisatñahaq̄aqw tunatyay tupki'ta; nihqe nuy put tunvotnaniqat aw nuy ayata, nu Christ añq̄w hihta pas qahaq̄ámi sohtaqat, pas qaöwihintaqat makiwyaniqat yuaatinumniqata. ¹⁰⁻¹¹ Pam öveqatsit ep añ öqalay'yuñqamuy amumi-nikañw, pu nuhtumi moñw'iwyuñqamuy amumi put suan wuwñiy qaöwihintaqat poñahantaniqey nāwakna; nihqe öviy pam tunatyay sūs yúkuhqe mahtaknage, Itahtutuyqawhqay Christ Jesus añ itamuy sohsokmuy sumitsovala. ¹² Noq̄w itam hapi Jesus qapēvewnayaqe, put aw yanyuñwa; nihqe öviy itam qa tuhtusyat, qa nānahtsopakhañw, God aw ökiwta, Christ Jesus añ'a. ¹³ Paniq̄w hapi öviy nu umuñem hihta añ kānavotqat uma qa ep hin unañwtotiniqat nu nāwakna. Pi uma inumi pas hihtunihqey put akw navoti'yuñwni.

The Love of Christ

¹⁴ Yaniq̄w hapi öviy nu Itahtutuyqawhqay Christ Jesus Nayat aw naokiwlawu. ¹⁵ Pam hapi öveqatsit ep yesqamuy, pu tūwaqatsit ep yesqamuy sohsokmuy sinomuy náamu. ¹⁶ Pas pay okiw pam Hikwsiy añ umuy umuh'unañwpeq öqaltoynani, pas pavan nukñwat öqalay ahpiy'o. ¹⁷ Pas pay uma Christ umuh'unañwpeq qátuhqat qapēvewnayakahkañw,

pas suyan put navoti'yuñwni. Pas pay okiw uma put aw unañway'kahkañw, soñawnen put ep hürs ñapkiwkahkañw hürs hoñni. ¹⁸ Pas pay okiw uma sohsokmuy God sinomuyatuy amumum Christ umumi pas pavan unañway'taqat māmatsyani. Put nami'nañwaat a'nö pütsi, pu qa tsāva, pu a'nö hötsi, pu ömiqhaqami qa tuwáni. ¹⁹ Kurs hak put nami'nañwayat pas suyan mätsi'tani. Pas pay okiw God pas nāp umuhtunatyay añ ahsupoq tuyqawi'tani. ²⁰ Taay. God hapi itamuhsonva öqalay akw tumalay'ta; nihqe pam itamuñem qaan'ewakw hihta hinhtiniqey tuwi'ta, itahnawakinpiy, pu itahwuwniy epnihqe yupqöyvee. ²¹ Nam pam yūmosa nānañumo yēsiwniqat aqwhaqami tayawintiwa, Christ Jesus añ put aw tōnawtaqamuy amuhpiy'o. Pay nam antaa.

4

The Unity of the Body

¹ Noqw öviy hapi nu Itahtutuyqawhqay eñem sivilawhqa umumi pañqawni: Uma God sinomatniqey aw wānwayniwya; öviy uma put sinomatnihqey pan hinwisni. ² Uma okiw'unañway'yuñwni; uma pās unañway'kahkañw, hihta ep qa its puhtsemokyamantani; nānami unañway'kahkañw, uma nānami qa hin unañway'yuñwni. ³ Uma Qahováriwtaqat Hikwsit añ sun tunatyawyuñwniqey añ ö'qalyani, nānami qa hihta ep hinkahkañwo. ⁴ Pi itam sumiyankañw Christ tokoyat anyuñwa; piw sūka Hikwsi itamuhsonva pakiwta. Itam sohsoyam sūkw ñöyit aw wānwayniwya. ⁵ Itam sohsoyam sūkw moñw'yuñwa, sūn qapēvewni'yuñwa, sūn kūyit akw tuvoylatoti. ⁶ God Itana pas sūkaa. Pam hapi sohsokmuy amumi moñw'iwta, pu sohsokmuy amuhpa'tumalay'ta, pu umuy sohsokmuy umuhpe qatu. ⁷ Noqw itam hapi nānap hihta itah'ayaway makiwya, hin Christ itamuy öqalhuytaqat pan'i. ⁸ Paniqw hapi öviy tutuvenit añ yan pey'ta: Pam tuwqamuy áñwutat, ömi wūvi; nihqe hihta kuwahtiput sinmuy huyta, yan'i. ⁹ Noqw pi pam wupqe, suyan pi pam tūwaqatsit atkamiq pakit pahsat ömi wūvi. ¹⁰ Pi pam hawhqe piw tokpelat yupqöymi q wūvi, sohsok hihta aw tutuyqawniqe öviy'o. ¹¹ Pam wupqe, sinomuy amuñaqw hakimuy ayaiwyuñniqat pumuy öqalmaqa, pētu lavay'a'yatniqata, pu haqawat lomatuwit yuaatotaniqata, pu añ hakimuy tuptsiwni'yuñqamuy amumi tunatyawyuñwe', pumuy tutuqaynayanigata. ¹² Noqw God sinomat pumuy tumalayamuy ahpiy tukswiwiskahkañw lomatuwit tumaltotaniqey tuwi'wisa; noqw Christ sinomat suyhtsepnwat wūhaq'iwmakeñw, öqawi'wisni. ¹³ Itam pan

hinwiskahkañw sun qapevēwnayani; pu itam sun God Tiyat tuwi'vayani, itam pās pasiwyuñwniqey pahsavoo, Christ hin pās pasiwtaqat pan'i. ¹⁴ Itam hapi yahpiy qa tsātsakwmuy amunyuñwe', itahtuptsiwniy añ hūrs hoñni. Noqw pep pu' hīhihta pūhu tutuqayhpi itamuy soon táyaknani. Taq hakim tuhisay akw lomatuawit nukushintsatsnat, sínmuý ūnatoynayaniqey ōviy mokmani'yuñwa. ¹⁵ Itam pas nānami unañway'kahkañw, nānami qa hihta atsálalwani. Noqw Christ hin hintaqw itam añ ahsupoq put anhtotiniqey aw ōkiniqey añ ō'qalyani. Pi pam hapi sinomuy qōtōamu. ¹⁶ Noqw itam sumiyankahkanw put tokoyat anyuñqe pās namivipkaiwyuñwa, put aw maqaptsi'kahkañwo. Hakiy tokoat ōōqay, pu tathuy akw ōqawi'tañwuqat pan hapi itam nāō'qawnayani. Itam pankahkañw, suyhtsepñwat ōqawi'wiskahkañw, nāvaañwantotakahkañw, nānami pas unañway'yuñwniqey tuwi'vayani.

The New Life in Christ

¹⁷ Noqw ōviy nu it pas pañqawni; Tutuyqawhqat qeniyat ep nu umumi put lavayhtini: Uma yahpiy haqahpiy añ qatuptsiwni'yuñqamuy qa amún hinwisni. Taq puma hihta an'e'wakwnihqat- sa wūwantota, pumuy wuwniam qatālawvaq'ō. ¹⁸ Puma qa hihta navoti'yuñqe, qatsit God añqwnihqat nāstaya, pi puma a'nō unañway'yuñqe ōviy'ō. ¹⁹ Pas tōhsap'iwyuñwa; qahopqatsit aw nātahkukni'yuñwa; hihta tuyoy'ewakw hintsatskaqey aw- sa nānoi'yuñwa. ²⁰ Noqw uma hapi Christ añqw qa pan nanapta. ²¹ Uma soon Jesus hin hinmaqat qa nanapta, ura pam hin hihta pas antsanihqat tūtutuqaynaqata. ²² Nihqe ōviy uma umuhhisattunatyay qa añ hinwist, umuhhisatqatsiy ayo yukuyani. Taq hakiy tunatyaat hakiy ūnatoyne', hovalañwu. ²³ Uma puhuwuwni'vaye', puhu'nāñway'kahkañw, pūhut qatsit yesni. ²⁴ Uma panhtote' soñawnen pūhut yūyahni. Uma God tunatyayat añ puhutotini. Nen uma pas antsa put eñem sutsvo oyiwyuñwe', súanyuñwni. ²⁵ Noqw ōviy uma umuh'a'tsay qe'totit, nānami hihta pas antsanihqat yuaatiwisni; taq itam sohsoyam namiwiwyuñwa. ²⁶ Ason uma hihta ep itsívutote' qa put akw qaanhtotini. Hak qa tēvep hihta ep nākay'tamantani. ²⁷ Pu uma Nukpanat qa haqam qenitoynayamantani. ²⁸ Uyiñwu qa hihta pāpu úuyiñwt, nāp tumalay'te' hihta lolmat ahsatit, hakiy hihta hakni'taqat paañwamantani. ²⁹ Qalomálavayi umuhmoañaqw qa nōñantani, pay lomalvayi- saa. Uma panwise' tūō'qawnayani; nen añ umumi tūqayyuñqamuy uma paañwantotani. ³⁰ Pu uma God Hikwsiyat Qahováriwtaqat qa unañwmokintotani. Ura

God put akw umuy tuvoylata, hisat umuy ahoy nāptiniqey aw pahsavoo. ³¹ Uma nuhtumi hihta ep tūtuynayaniqey qe'yani, pu qa suy'tsiptotimantani. Uma qa hihta ep nānami nākay'yuñwmantani; uma qa hihta ep nāqōhqōylalwani; pu qalomálavayit qe'yani. Uma qa nukpan'unañway'yuñwni. ³² Pu uma nāvāsyani; pu nun'okwatni; nānami hihta ep pōhikiwyuñwni, God Christ tunatyawkañw umumi pōhikqat pan'i.

5

Living in the Light

¹ Paniq̄w ōviy uma God aw nanawinyani, pas aw unañwamat tīmatnihqey pan'i. ² Pu uma nānami unañway'yuñqey qa qe'totit, Christ itamumi hin unañway'taqat pan uma nānami unañway'yuñwni. Ura pam itamuñem mokq̄e God aw nātavi. Noq̄w God put ep nahyoñwa. Pi Christ qatsiy tāvihq̄e soñawnen God aw hihta kwañwáhovaktuqat noa. ³ Uma tokot sokoptiwisniqey, pu qahopqatsit añ hinwisniqey qe'yani; pu hihta qa umuhhimuy uma qa tuñlay'yuñwni. Uma iit yantaqat qa yuaatotani; pi pam pantaqa lavayi God sinomuyatuy qa súamuhpee. ⁴ Uma itséheelavayit, pu an'e'wakw lavayit, pu honaqlavayit ayo yukuyani; taq pam pantaqa qa súumuhpee. Uma qa pan yuaatotat, hihta añ God aw hahlayhtiwisni. ⁵ Pi uma it navoti'yuñwa: I' hak tokot sokoplawhqa, pu tuyoy'ewakw tunatyay'taqa, pu kan'ewtunatyay'taqa, nāp yukiw̄hput aw nāwakinmaqat antaqa soon Christ moñwtunatyayat ep qeni'tani, God moñwtunatyayat ep'e. ⁶ Put pantaqat ep hapi qatuqáyvastotaqamuy amumi God itsívuat pitsíwta. Noq̄w ōviy uma tunatyaltotini, taq ka hak haqam an'ewakw lavayit akw umuy ūnatoynani. ⁷ Oviy uma pan hinwisqamuy qa umu'puñalyani. ⁸ Nāwuspi ura hisat as uma qaunánwtalqatsit añ hinwisa. Nikañw pu' hapi uma Tutuyqawhqat tālayat tayyuñwa; ōviy uma tālat tayyuñqey pan hinwisni. ⁹ Pi God Hikwsiat hakiy unañwayat aw tālawnañwu; nihq̄e pam hapi lomaqatsit, pu súanqatsit, pu hihta pas antsanihqat aw hakiy wikvañwu. ¹⁰ Noq̄w ōviy uma Tutuyqawhqat unañwveyaniqey tuwi'vayani. ¹¹ Pu uma it qatālat ahpiy hintsatskiwhqat qa hihta nukñway'taqat ep qa nuhtumyani. Uma qa panyuñwt, pumuy tuhtuallyani. ¹² Taq puma qamātaqpuve hihta hintsatskaq̄w, put yuaataniq̄w pam haman'eway'o. ¹³ Pi tāla put sohsok mātaqtani; noq̄w pep pu' pam hímuniqey mātaqtini. ¹⁴ Pi tāla hapi hihta hímunihqat mātaktañwu. Paniq̄w hapi ōviy tutuvenit añ yan pey'ta: Um puwhqa tātayii; nen um so'pumuy

amuñaqw qatuptuqw Christ ūmi tälawnani. ¹⁵ Noqw öviy hapi uma tunatyaltote' pās umuh'unañway yesni; uma ñasta wuwni'yuñqey qa pan hinwist, pās wuwni'yuñqey panyuñwni. ¹⁶ Uma qa paysoq yest, hihta apiiwyuñwni, taq qalomátalöñwintiwa. ¹⁷ Paniqw öviy uma hihta añ pās wuwni'yuñwe', Tutuyqawhqat tunatyayat haqe' qatsqat mātsi'yuñwni. ¹⁸ Uma honaqkuyit akw qa hōnaq'iwyuñwni, taq put akw hak nāhovañwu. Uma qa panyuñwt Hikwsit akw ahsaliwyuñwni. ¹⁹ Uma God lavaiyat nānami yuaatotani, pu tātawit God tawsomi'taqata, pu unañwvahsit tātawita. Uma umuh'unañwpeq Tutuyqawhqat aw tātawlalwe', sostonkiywani. ²⁰ Uma yūmosa sohsok hihta añ God Itanay aw kwakwhatiwisni, Itahtutuyqawhqay Jesus Christ natñwayiyat añ'a.

Wives and Husbands

²¹ Uma nānami maqaptsi'yuñwni, God kaptsi'kahkañwo. ²² Uma momoyamu, uma pas nāp umuhpuwsuñwmuy amumi maqaptsi'yuñwni, pas Tutuyqawhqat aw hin maqaptsi'yuñqey pan'i. ²³ Pi tāqa hapi nōmay qötöata, pas Christ put aw tōnawtaqamuy qötöamnihqat pan'i; pu pam hapi sinomuy put tokoyat anyuñqamuy ayo oya. ²⁴ Noqw Christ aw tōnawtaqam put aw maqaptsiy yesq, pan ima momoyam añ pas nāp puwsuñwmuy amumi sohsok hihta añ maqaptsi'yuñwni. ²⁵ Pu uma tahtaqtu, uma umuhnōmamuy amumi unañway'yuñwni, pas Christ put aw tōnawtaqamuy amumi hin unañway'taqat pan'i. ²⁶ Ura pam amuñem nātapqe, pumuy nēnem sutsvo óyahqe, lavaiy kūyit antaqat akw pumuy pāhoma. ²⁷ Pam sinomuy qa hihta akw hinyuñqat pas hihtunihqat nāmi ökinaniqey nāwakna, pas qa hihta akw tuyoy'ewak'íwtaqata, qa tsokviiwyuñqata, pas qa hihta akw hovañniwyuñqata. ²⁸ Noqw pan hapi as tahtaqt nōmamuy amumi unañway'yuñwni, nāp tokoy aw hin pas unañway'yuñqey pan'i. Pas nōmay aw unañway'taqa hapi nāp nāmi unañway'tañwu. ²⁹ Qa hisat pi hak haqam nāp tokoy aw qa suhtaq'ewa; pam put nōnopñañwu, pu aw unañwtavi'tañwu, hin Tutuyqawhqat put aw tōnawtaqamuy amumi unañwtavi'taqat pan'i. ³⁰ Itam pi put öqayat pu tokoyat anyuñwa. ³¹ Ura yan pey'ta: Yaniqw hapi öviy tāqa nay, pu yuy pumuy mātapt nōmay aw hūrstimantani; noqw puma löyöm sūka tókoniwhstimantani. ³² I' hapi himu pas pavan tupkiwtañwuqa; noqw nu Christ-nikañw pu put aw tōnawtaqamuy hapi lavayhti. ³³ Noqw pan hapi hak nōmay aw unañway'tamantani, pas nāmi hin unañway'taqey pan'i; noqw pu wuhti kōñay kaptsi'tani.

6

Children and Parents

¹ Tsātsayomu, uma umunamuy, umuñumuy amumi tuqay-vahsit yesni. Nen uma Tutuyqawhqat tunatyayat an suan hinwisni. ² Ura yan hapi pey'ta: Um unay, pu unuy pumuy kaptsi'tani. I' tutavo mohti'maqa áwinit enañ nuhtumi mātaviwa. ³ Yan'i: Um panmaq wñem lolmani; noqw um tūwaqatsit ep wūpatqatsit nāvokawnani. ⁴ Pu uma námatu, uma umuhtimuy qa itsívulalwat, Tutuyqawhqat an pumuy tutuwnayakañw pumuy ökwhantotani. Pan hapi uma pumuy wúnwintotani.

Slaves and Masters

⁵ Noqw uma tūtuwiktū, pay uma qa atsáy'kahkañw yep qatsit ep umuhmomñwituy amumi tūqayyuñwñi, kaptsi'yuñwñi, mamqaskahkañwo. Pay uma hin Christ eñem tumalay'yuñqey pan pumuy amuñem tumalay'yuñwñi. ⁶ Uma yūmosa qanātusi'kahkañw tumalay'yuñwñi, qa pas umuhmomñwit umumi tayyuñqw-saa. Yan uma pas antsa Christ tumal'aymatnen, umuh'unaññaqw God eñem tumalay'yuñwñi. ⁷ Uma qanātusi'kahkañw sohsok hihta hintsatskani, Tutuyqawhqat eñem tumalay'yuñqey pan tunatyawkahkañwo, qa sinmuy amuñemyaqey pan'i, ⁸ It navoti'yuñqee: Pi pay hak hihta lolmat hintsake', put ep Tutuyqawhqat añqw hihta ömahtamantani, nāmahin pi sen hak tūwikinikañwo, pu piw qa pammikañwo. ⁹ Pu uma an tūwiki'yuñqamu, pay uma piw pan pumuy oyi'yuñwñi, qa tsatsáwinayani. Pi uma navoti'yuñqw Umuhtutuyqawhqa öveqatsit ep qatu. Noqw pam piw pumuy Tutuyqawhqaamu. Pi pam qa sinonuiña.

The Whole Armor of God

¹⁰ Taa, itupkomu, uma Tutuyqawhqat an hoñvitotini, put pavan öqalayay an'a. ¹¹ Uma God añqw tuwvotat yūyahni, nen uma Nukpanat unatwiyat aw rohomhtotiniqey aw öqalay'yuñwñi. ¹² Pi itam qa sinmuy amumi nānaywa; itam öva qataymataqpupa nukpanhihikwsimuy amumi nānaywa, mohpegyaqamuy amumii, pu nuhtumi moñw'iwyuñqamuy amumii, pu yep qatsit ep qatalpuve moñw'iwyuñqamuy amumii. ¹³ Paniqw öviy uma God añqw tuwvotat yuwsit sohsok yūyahni, nen qalomátalönvaqw uma an hin kuyyuñwñi; pu uma sohsok panwise' hürs hoñni. ¹⁴ Paniqw öviy uma hürs hoñni, God lavaiyat pas qaatsatnihqat kwewhtotat, God añqw suan qatsit umuhtawitsqay aqw tupki'yuñwñi. ¹⁵ Pu uma soñawnen lomatuawit totsvaqyat, kwakwhat lavayit tuawi'yuñwñiqey na'sas'iwyuñwñi. ¹⁶ Pu tis öviy uma qapëvewnit, tuwvotat

antaqat hūrs ñuy'yuñwni. Put akw uma Nukpanat hōyat uwiwitaqat tōkayamantani. ¹⁷ Pu uma ayo nōñakpit hūrs ñuy'yuñwni. Pam sivavitañaqtsit anta; pu uma God lavayiyat yawyuñwni. Pam hapi Qahováriwtaqat Hikwsit ahpiy sipwuvahpit anta. ¹⁸ Yūmosa uma nāwakinwisni, pu naokiwtiwisni, Qahováriwtaqat Hikwsit añ'a. Uma qa nañ'ekni'kahkañw tunatyawwisni, pu sohsokmuy tuptsiwni'yuñqamuy amuñem tūviñtiwisni, ¹⁹ Pu inuñem pīwu. Noqw nu hin yuaaykuniqey okiw navoti'tani; nen nu qa nānahtsopkañw lavayhte' lomatuawit tupkiwtañwuqat tunvotnani. ²⁰ Pi nu soñawnen Christ qeniyat ep lomatuawit yuaata, nāmahin pi nu sivikive pakiwta. Nihqe nu put ep qa nānahtsopkañw yuaaykuniqey nāwakna, hinhaqam pas nu as lavayhtiniqey pan'i.

Final Greetings

²¹⁻²² Nu pas aw iunañway itupkoy Tychicus, God eñem qaatsáy'makañw tumalay'taqat, umumi távini. Noqw pam nuy hin hintaqat, piw nuy hihta hintsakqat sohsok umuy āawnani. Noqw ason uma put nanapte' suyan unañwtotini. ²³ Noqw nam i' kwakwha unañwa tuptsiwni'yuñqamuy amumi pitsíwtaa. Nam God Itana, Itahtutuyqawhqay Jesus Christ amum umumi nami'nañwat, qapevewnit enañ nóani. ²⁴ Noqw nam Itahtutuyqawhqay Jesus Christ pas antsa aw unañway'yuñqam sohsoyam put núokwayat makiwyani. Nam antaa.

Paul PHILIPPIT ep Tuptsiwni'yuñqamuy amumi Pēniata

¹ Nu' Paul, Timotheus amum it penta. Itam Jesus Christ tūwikimatu. Noqw itam sohsokmuy Christ Jesus sinomuyatuy Philippi ep yesqamuy öqalanta, pumuy amumi tunatyawyuñqamuy-nikañw pu imuy ökiwyaqamuy tumalay'yuñqamuy énañ'a. ² Nam núokwa, pu kwakwa unañwa Itanay God añqw umumi pitsiwtaa, pu Jesus Christ Itahtutuyqawhqay añq'ö.

Paul's Prayer for His Readers

³ Nu añsakis umuy u'ne' God Inay aw hahlayhtiñwu. ⁴ Ahsupoq inawakinpiy añ nu sohsokmuy umuñem nāwakinma, hahlayhtimakañwo. ⁵ Kwakwhat pi uma mohtihagaqaw pew inumi unañwtavi'yuñwa, nuy lomatuwawit yuaataqat añ'a. ⁶ Noqw it nu navoti'taqw, God umuhpe lolmat tumaltivaqe, pas kurs hin Jesus Christ talöñniyat aw qa pitsiwtaqat umuhpe pās añ antsani'mani, ⁷ Pay kurs pi nu hin qa yan sohsokmuy umumi wūwantaniqee, pi nu umumi pas unañway'ta. Pi uma God añqw umumi kuwahtiput ahpiy nuy akw paañwaya, nu sivikive pakiwkañw, lomatuwawit eñem rohommaq'ö, pu piw nu qa sivikive pakiwkañw lomatuwawit nuhtumi yuaatimumq'ö. ⁸ Pi God pas nāp inumi navoti'taqw, Jesus Christ nuy pan unañwtoynaqw, nu umuminiqey pas kwanwtoya. ⁹ Okiw as uma nānami unañway'kahkañw öqawi'wise', itahtuptsiwniy añ nānañumo hihta pūhut tuwi'vaye', suyhtsepñwat suan wuwnit añ öqawi'wisniqat nu umuñem nāwakinma. ¹⁰ Noqw pep pu' uma hihta nukñwat māmatsyani. Uma yan qa atsáy'kahkañw, Christ hisat pītuniqat aw pahsavo suan hinwisni, qa hakiy unañwmokni'kahkañwo. ¹¹ Uma Jesus Christ öqalayawit akw suan hintsakpit añ qaöwihinwisniqat nu pan umuñem nāwakna. Noqw God put ahpiy pas kaptsi'tiwe', tayawintiwni.

To Live is Christ

¹² Noqw nu umuy it nāvotnani, itupkomu: Nu kānavotpit añ kuyvaqw, lomatuwawi put ahpiy pas pavan öqalani. ¹³ Noqw öviy moñwit kīyat ep tuwalan'a'yat-nikañw pu ahpiy pētū inumi navoti'yuñwa, nu Christ añqw lomatuwawit yuaataqey ep sivikive pakiwtaqata. ¹⁴ Piw kaysiwhqam Tutuyqawhqat aw tuptsiwni'yuñqam nuy sivilawhqat ahpiy a'nö unañwtotiqe qa tuhtusyakañw, qa hakiy mamqasyakahkañw, lavayit yuaatota. ¹⁵ Haqawat pi pas

ōviy qa tsutsúyaqe, pu nanaqas'unanway ahpiy yuaatota, noqwu pu haqawat pay pas lolmat tunatyawkahkanwo. ¹⁶ Ima pētu Christ nanaqasyuaatota, pay qa pas antsay'kahkanwo, hin pas pavan nu kánavotniqat tunatyawkahkanwo. ¹⁷ Noqwu pu mímwat Christ aw unanway'yuñqe, ōviy lavayit yuaatota, ít navoti'yuñqee, nu lomatuawit eñem rohomnumniqey aw taviwtaqata. ¹⁸ Noqwu hintani? Pay pi nāp hinwata, sen haqawat paysoq hintsatska, sen haqawat- sa pas qa atsáy'kahkanw Christ yuaatinumya. Noqwu nu put ep hahlayhti; nihqe soon nu nāt qa hahlayni. ¹⁹ Pi nu navoti'taqe put pantaqat ahpiy nu sivikiñaqwu ayo yámakni, umuhnawakinpiy ahpiy'o, Jesus Christ Hikwsiat inumi unanwtaqq'ō. ²⁰ Pi nu yan tunatyawkanw hinma, nu qa haqam Christ ep hamanhtiniqeyu. Nu put eñem qananahtsopkanw yuaataniqey añ suhtaq'ewniqey nāwakna, piw yūmosa put pas hihtataniqeyu, sen nu nāt qátee, sen nu mōkee. ²¹ Pi nu qátunik Christ eñem qátuni; níkanw nu mokq, pam inuñem pas pavan nukñwani. ²² Noqwu ōviy kurs nu hihsavo qate', nu pas pāpu Christ eñem tumalay'tani. Níkanw nu hihta namorstaniqey qa navoti'ta. ²³ Nu lōk wuwni'ta. Nu as yañqw ahpiyñen Christ ámunniqey nāwakna; pam inuñem pas pavan nukñwa. ²⁴ Níkanw pay nu as hāk yepnen, hihta añ umumi unanwtavi'maniqw, pam pantaqa umuñem lomahintani. ²⁵ Nihqe ōviy nu God aw tuptsiwni'taqe, nu hāk qe'nen sohsokmuy umumum hinnumni, umuy ōqawhtotaniqat ōviy'o; piw uma umuhtuptionsiy ep pas pāpu hahlayyaniqata. ²⁶ Noqwu nu kurs nāt qa mōke' umumui ahoy pituqw, uma put ep Christ aw hahlayhtotini. ²⁷ Noqwu Christ añqw lomatuawit aw tuptsiwni'yuñqam hin hinwisqat pan uma hinwisni. Uma sun tunatyawkahkanw, sun wuwni'kahkanw lomatuawit ep tuptsiwnit eñem rohomhtiwisni. Noqwu pep pu' sen nu umumumníkanw umuhlomaqatsiy tuway'tani, pu qa umumumníkanw umuy hin hinwisqat soon qa navotni. ²⁸ Uma umuhtuwqamuy qa mamqasyani. Pay pam pantaqa pas suyan pumuy hihta qalomáhintaqat aqwu ōkiwiwtaqat tuawi'ta, pu uma God ahpiy ayo nōñakiwtaqata. ²⁹ Pi uma hapi Christ aw tūtuptionsiy qe put- sa aw wánwayniwyat, piw put eñem hihta añ kánanvotyaniqey aw wánwayniwya. ³⁰ Pi itam sohsoyam lomatuawit eñem sun rohomhtiwisa. Uma navoti'yuñqw nu pay put ep híhihta añ kánavota, pu nāto nu kánavoti'mani.

2

Christ's Humility and Greatness

1 Ya uma Christ ahpiy hakiy öqalayaniqey tuwi'vaya? Ya uma inumi unañway'yuñwa? Ya uma inún Qahováriwtaqat Hikwsit makiwya? Ya uma nun'okwatu? piw tūvāsyā? 2 Kurs uma panyuñwe', nuy pas hinhaqam hahlayhtap-naye', sun wuwni'yuñwni, nānami unañway'yuñwni, sun tunatyawyuñwni. 3 Uma nanaqastunatyat, pu kwivi'nañwat qe'yani. Uma okiw'unañway'yuñwni. Hak ayam suhka hakiy epnihqe pavan ñas'ewnihqat pan aw wūwantamantani. 4 Qa hak nēnem-sa hihta tunatyawtani; pay hak ayo' sukweñem piw hihta tunatyawtamantani. 5 Uma Christ Jesus an okiw'unañway'yuñwni. 6 Ura pam as pas God ankañw, put amum pas suntaqey qa kakhawnat, 7 Qa nāhihtataqe, tūwikit an yukilti, pu sinot an tokoy'va. 8 Pu sinot an tokoy'vaqe, piw nāt nāqahihtata; nihqe pas hisat mokniqey aqw pahsave Nay tunatyayat añ qa rohomma, nāmahin as nahoylehtsit ep mokniqeyu. 9 Paniqw hapi öviy God put pas pavan ömiq tsoka; nihqe put pas mohpeq tavi sohsokmuy sinmuy amuh-pee. 10 Noqw öviy sinom sohsoyam Jesus aw naokiwlalwani, öveqatsit ep yesqamu, pu tūwaqatsit epyaqamu, pu maskiveyaqamu. 11 Nihqe sohsoyam pam Tutuyqawhqatnihqat tōnay akw pañqaqwani, put Nayat God pas hihtatotani.

Shining as Lights in the World

12 Noqw öviy'o, aw iunañwamu, uma yūmosa ilavayiy añ hinwisqamu, nu umuy it u'nanani, qa umumumnikañwo: Uma qaanhtiput añqw nõñakqamuy amún lomatumalay'yuñwe', pas antsa ayo nõñakqey nuhtumi mahtaknayani, tunatyawkahkañw, God pas kaptsi'kahkañwo. 13 Pi God pas nāp umuh'unañwpeq tumalay'ta. Pam hapi umuy put tunatyayat añ hinwisniqat pan umuy unañwtoynat, umuy pan hinwisniqat aw öqalmaqa. 14 Uma qa kolilitikahkañw, qa nāñwuy'kahkañw yesni. 15 Uma qa hihta ep tukopniwye', qa atsáy'kahkañw God tímatnikañw suan hinwisni. Nen uma yep nukpansinmuy qaunánwtalyesqamuy amunawit soñawnen talni'yuñwni. 16 Uma lavayit hakiy taytoynañwuqat sinmuy āawnayani. Noqw ason Christ pituqw nu hahlayhtini, kurs nu qa paysoq tumaltaqey navotee. 17 Uma pi umuhqapevewniy God aw noaya. Noqw kurs nu iqatsiy akw put aw antsanniqat God pan nāwaknaqw nu put ep tsúyake', umumum hahlayhtini. 18 Noqw paniqw öviy uma piw inumum hahlayhtotini.

Timothy and Epaphroditus

19 Pay nu Tutuyqawhqat Jesus aw yankañw, soon pas hisat umumiq Timotheus távini, nen nu umuy hin hinyuñqat navote', suyan unañwtini. 20 Pi inumumyaqamuy amuñaqw

qa haqawa put an umumi pas antsa tunatyawma. ²¹ Pi sohsoyam pas nennem-sa hihta tunatyawyuñwa, nit Jesus Christ tumalayət qa aw tunatyawyuñwa. ²² Noqw pay uma Timothy hin tumaltaqat navoti'yuñwa. Ura pam inumum lomatuwit yuaatinuma. Hakiy tiat nay amum hin tumaltaqat pan hapi pam inumum itumalay añ nuy paañwanta. ²³ Noqw öviy ason inuñem hin yukiltiniqat nu navote' pep pu' nu umumiq put hönani. ²⁴ Nikañw nu Tutuyqawhqat qapëvewnaqe, pas soon pas hísat umumiq pohtani. ²⁵ Nu umumiq itupkoy Epaphroditus hönaniqw pay pam nuyniqw súanta. Ura uma inumiq put ayatotaqw, nuy hihta hakni'taqw, pam inumi put ep unañwtavi. Itam nāma tumaltaqe, lomatuwit eñem nāma rohomma. ²⁶ Noqw pay pam umumi yórikniqey pas nāwakna, yaw uma put tütuyhtiqat nanaptaqw put ep pam pas qahahlayhti, navotqee. ²⁷ Pay pas antsa pam tütuyhtiqe pēp mōki. Noqw God put ökwatuwhqe, put qalapsina. Yan pam nuy piw ökwatuwa, pi as pam mokq, nu nānañumo kānanvotpit akw māñuy'ni. ²⁸ Noqw öviy nu umumiq put hönaniqey pas kwañwtoyna, uma put aw yórikye', hahlayhtotiniqat öviy'o. Nen nu umuy hahlayyaqat navote', qa umuy akw soon unañway'tani. ²⁹ Taay. Noqw öviy uma Tutuyqawhqat añ hahlaykahkañw, put pās taviyani, piw pan hinyuñqamuy kaptsi'yuñwni. ³⁰ Taq pam Christ tumalayət eñem pēp mōki, qatsiy qa kahkawnaqee. Pam umuhqeniy ep inumi unañwtavi, ispi uma yāvahaq yesqe, kurs hin inumi unañwtapyaniq'ö.

3

The True Righteousness

¹ Taay, itupkomu, uma Tutuyqawhqat ep hahlayyani. Pay nu nāt piw umumiq put pēnaniqw pam nuyniqw qa maqsonhinkañw, umuñem lomahintani. ² Hakim qalolmat hintsatskaqam umuy poñotkit akw tuvoylatotiniqat umumi ö'qalya. Puma popkotuy amuyuñwa. Uma pumuy ep nāmi tunaltotini. ³ Pi itam Hikwsit añ God aw nāwakinwisqe, Christ ep hahlayyakahkañw, nāp itahhintsakpiy akw ayo nõñakniqey qa aw yanyuñwa. Noqw Godniqw itam hapi pas antsa poñotkit akw tuvoylaiwyuñwa. ⁴ Pay ka as nu tatam piw nāp ihintsakpiy aw yantanikañwo. Sen hak haqam hintsakpiy aw yantaniqey antaniqw, tis soon qa nu' pas'i. ⁵ Nanalsikis talqat ep nu poñotkit akw tuvoylatiwa; nu Israel ahpiy aniwhti, Benjamin ahpiyviynikañwo. Nu Hebrew-sínonikañw tihtiwhqe, Hebrew-sinmuy tuwiyamuy tuwi'va. Ura nu Pharisee-sinmuy amumum tōnaltiqe, Moses tutavoyat añ ahsupoq nu

añ hinma. ⁶ Pu nu pas qa nātusitaqē God aw tōnawtaqamuy okiwsahsana. Tutavotniq̄w nu pas suan hinma. ⁷ Ura as nu it yantaqat ep pas himuiwtañwu; nikañw nu Christ tuwi'vage put sohsok qahihtata. ⁸ Owi, pay nu pas suyan sohsok ayo yuku, pi nu pay Itahtutuyqawhqay Jesus Christ tuwi'ta; noq̄w pam pantaqa sohsok epnihqē pas pavan nukñwa. Nu Jesus òviy sohsok hihta tatamhtat, put pay mōmtsikvut pan nu aw wūwanta, okiw as nu Christ tuyqawvaniqē òviy'ò. ⁹ Nu put tuyqawve', put aw yankañw nātuwiwni, nāp ihintsakpiy-nikañw pu tutavot añ suan hinmaqey qa aw yankañwo, it navoti'taqee: Hak Christ aw tuptsiwhq, pam súantaqat God pañqawñwu. ¹⁰ Pas pay nu okiw put pās tuwi'vaniqey nāwakna, piw pam hin ahoy tātayhqat pan God òqalayaw aw pohtaniqeyu. Nu put amum hihta añ kānavotkañw, put an mokniqey nāwakna. ¹¹ Kurs hin pasiwtaniq̄w nu so'pumuy amuñaq̄w ahoy tātayni.

Running Toward the Goal

¹² Nu it yantaqat tuyqawvaqey pay qa pan nāmi wūwanta; nu pās pasiwtaqey qa pan nāmi tayta. Nikañw pay nu put tuyqawvaniqey ò'qala, Christ Jesus nuy tuyqawvaq̄w òviy'ò. ¹³ Itupkomu, nu hapi pay put tuyqawvaqey qa pan nāmi wūwanta; nikañw it hapi nu sūkw hinma; Nu pay hihta añ kuyvaqey ayo yúkuhqē, nāt hihta inupyevenihqat aq̄w ò'qala, ¹⁴ Pi nu nanamunwaqamuy amún so'ñwamiq ò'qala. Nihqē nuy añ kuyvaq̄w, God pas nāp hihta nuy ahsataqat inumi nóani; pi pam inumi put nóaniqē òviy Christ Jesus añ nuy wáñwayi. ¹⁵ Noq̄w òviy itam hihsa'nihqam añ tukwsiwyuñqam pan wuwni'yuñw; pu ason kurs uma hihta ep piw hinwat wūwayaniq̄w, pay ason God soon put piw umumi qa mah-taknani. ¹⁶ Noq̄w pay pi itam haqami pahsavo òkiwte', pay pan hinwisni; pay itam sun tunatyawwisni. ¹⁷ Itupkomu, uma sohsoyam inumi nanawinyani; pi umuy hin yesniqat nu umumi mahtakna. Nen añ hakimuy pan hinwisqamuy amumi taywisni. ¹⁸ Taq pay nu ura qa sūs umumi pañqawhqē, nāt piw nu okiw pakkañw umumi pañqawni: Pas kaysiwhqam Christ nahoyehtsiyat aw qa suhtaq'ewyaqam añqē' hinnumya. ¹⁹ Puma hovalniwvaniqey aq̄w òkiwisa. Pumuy tuñlayiam pumuy amumi tutuyqawi. Puma hihta haman'ewakwnihqat ep himuiwyuñwa; yep qatsit-sa ep hihta tunatyawyuñwa. ²⁰ Noq̄w itam hapi òveqatsit aw sinoi-wta. Noq̄w ason Itahtutuyqawhqay Jesus Christ itamuy ayo óyaniqa pañqwniqat itam nuhtayyuñwa. ²¹ Pam ason itahtokoy hin'ewakw alòntani, nen òqalay akw nāp tokoy pas pavan

lolmat an put yukunani. Pi pam sohsok hihta aw tuyqaw-vaniqey öqalay'ta.

4

Instructions

¹ Pas aw iunañwam itupkomu, nu umumi yórikniqey pas nāwakna; pas nu umuy pihni'ta; pi umutsviy nu pas kaptsiwiwa. Noq̄w öviy aw iunañwamu, uma Tutuyqawh̄qat ep hūrs hoñni. ² Nu Euodias ayatani, pu Syntychet piwu, uma Tutuyqawh̄qat ep sun wuwni'tani. ³ Pu piw nu ūmi pañqawni, pas suyan itumalsuñwa: Um imuy wuhtituy amumi unañwtavi'tani, Clement énañ'a, pu pētuy itumalsuñwamuy amumii; taq puma inumum lomatuawit ep a'nö tumaltota. Pumuy tuñwniam qatsítutuvenit ep pēniwyuñwa. ⁴ Uma yūmosa Tutuyqawh̄qat ep hahlayhtiwisni; noq̄w nu piw nāt pañqawni: Uma hahlayyani. ⁵ Uma sohsokmuy sinmuy amuhsonve pās unañwat yesni. Tutuyqawh̄qat soon pas hisat pituni. ⁶ Uma qa hihta añ nānap hin wūwantotat, God aw nāwakinwisni. Uma hihta nānawakne' put öviy God aw tūviñtotani, tsúyakiw̄kahkañwo. ⁷ Noq̄w God umuh'unañway, pu umuhwuwniy uyiwaltoynani, umuy Christ Jesus aw yanyuñq'ö. Kurs hak put pantaqat mātsi'tani. ⁸ Taay itupkomu, uma lomawuwni'yuñwni. Uma hihta pas antsanih̄qat wūwayamantani, piw hihta kaptsiwiwh̄qata, pu hihta súantaqata. Uma hihta kwañ'ewakwnih̄qat wūwantotani, pu hihta lomahintaqata, pu añ lomalavayhtiwh̄qata. Uma hihta pasiwyuñqat, pu tayawintiwh̄qat wūwayamantani. ⁹ Uma hintsakpit, pu lavayit añ inún hinwisni. Nu umuy hin tutuqaynaq̄w, piw umumi hin tutaptaq̄w, pan uma hinwisni; noq̄w God hakiy kwakwhat unañwtoynañwuqa umumum hinmani.

Thanks for the Gift

¹⁰ Noq̄w pas nu Tutuyqawh̄qat aw hahlayhti, uma yepahaq piw nuy hihta akw paañwayaq̄w öviy'ö. Pay as pi uma pan tunatyawkahkañw, hin panhtotiniqey as qa tuway'yuñwa. ¹¹ Ka nu hihta hakni'taqey kitahqat qa panwat hapi. Pi nu nāp hin qatukañw pay pāpu nakwhani'tamantaniqey tuwi'va. ¹² Pay nu hin hihta rūrumnaniqey natuwta, pu hin hihta qarūrumnaniqeyu; nu sohsok hihta añ öyiw̄taniqey, pu tsön̄mokiwtaniqey tuwi'va, hihta qarūrumnaniqeyu, pu hihta nastatiniqeyu. ¹³ Pay nu sohsok hihta añ kuyvani, Christ öqalaȳat akw'a. ¹⁴ Noq̄w pay pi uma súanhtotiqe, nuy oki-whintaq̄w inumi unañwtapya. ¹⁵ Noq̄w uma Philippi ep sinom navoti'yuñq̄w, ura nu lomatuawit nāt pu' Macedoniat ep yuaataq̄e, nu pañq̄w ahpiyniq̄w, pay ūma-sa itumalay añ

inumi unañwtapyá. Ura uma umuhhimuy añqw hihta God aw noayaqw, pu nu put añqw put makiwa. Qa haqam God aw tōnawtaqam inumi hihta kuwahtoti, pay pas úma-saa. ¹⁶ Oviy ura nu Thessalonicat épeqniqw, uma sūs, pu añk inumi hihta o'ya, nuy hihta haqtaq'ö. ¹⁷ Ka nu kuwahtiput tuñlay'taqat uma qa pan wūwayamantani. Pi uma God añqw put ep hihta makiwyaniqat nu umuñem tuñlay'ta. ¹⁸ Pay nu sohsok ömahta, nihqe qa hihta haqni'ta: Nu pay uyi-walti, uma hihta Epaphroditas añ inumi o'yaqat ömahtaqee. Umuhkuwahtipu hihta kwanwáhovaqtuqat God aw noiwhqat anta. Noqw pam put ep tayawintiwa. ¹⁹ Noqw pay ason Ina God sohsok hihta umuhhaqniy añ aw antsani'mani, pas nāp himuy qaöwíhintaqat akw'a, Christ Jesus añ'a. ²⁰ Noqw nam God Itana yūmosa aqwhaqami kaptsiwaa. Nam antaa.

Final Greetings

²¹ Uma inuñem Christ Jesus sinomuyatuy sohsokmuy öqalayani. Ima tuptsiwni'yuñqam inumumyaqam umuy öqalaya. ²² Sohsoyam God sinomat umuy öqalaya, tis öviy Caesar ep kīvitu. ²³ Nam Itahtutuyqawhqay Jesus Christ núokwaat sohsokmuy umumi pitsiwtāa. Nam antaa.

Paul COLOSSET ep Tuptsiwni'yuñqamuy amumi Pēniata

¹ Nu' Paul, God tunatyayat ahpiy Jesus Christ lavay'ayaat it penta. ² Nu' itahtupkoy Timotheus amum ayam Colosset ep God sinomuyatuy, Christ aw tuptsiwni'yuñqamuy ōqalanta. Nam núokwa, pu kwakwha unañwa God Itanay añqw umumi pitsíwiwtaa, pu Itahtutuyqawhqay Jesus Christ añq'ō.

Prayer of Thanksgiving

³ Itam God Itahtutuyqawhqay Jesus Christ Nayat aw sutsep umuhpe hahlayhtima, yūmosa umuñem nāwakinkañwo. ⁴ Kwakwhat pi uma lomayuaatiwya. Yaw uma Christ Jesus qapēwewnayaqe sohsokmuy God sinomuyatuy amumi unañway'yuñwa, ⁵ Itahnöyiy ōveqatsit ep itamuñem waraniwtaqat aw- sa taywiskahkañwo, lomatuawit pas antsanihqat ahpiy put hímunihqat tuwi'vayaqee. ⁶ P' lomatuawi suyhtsepñwat ōqawi'makañw ahsupoq tūwaqatsit añ kúrukiwmakañw sopkawtaqamuy sinmuy amuhpa' a'nō hihta tumalay'ma. Noqw ura Epaphras mohti umumi lomatuawit, pu God núokwayat yuaataqw, uma put pas antsanihqat tuptsiwyaqe put kwusuya. Noqw pahpiy haqahpiy pam lavayi umuhpa' enañ tumalay'ta. ⁷ Epaphras umuy lomatuawit āawnaqat ura nu pañqawu. Pam hapi aw itah'unañwa itahtumalsuñwa, Christ eñem umuhpa' tumalay'kañw qaatsá'makañwo. ⁸ Noqw pam hapi itamuy umuy āawna, yaw uma Qahováriwtaqat Hikwsit añ nuhtumi unañway'yuñwniqata. ⁹ Paniqw ōviy itam hisat put nanaptaqe pahpiy qa qé'iw'makañw umuñem nāwakinma. Okiw as Qahováriwtaqa Hikwsi navotit, pu suyan unañwtalwuwnit umumi noe', God tunatyayat umuy māmatsnani. ¹⁰ Okiw as uma Tutuyqawhqat sinomatnihqey pan suan hinwise' añ ahsupoq umuhhintsakpiy akw put unañwveyani. Okiw as uma lomahintsakpit añ qaōwíhinyuñwe' suyhtsepñwat God tuwi'yuñqey pas pavan añ ōqawi'wisni. ¹¹ Okiw as uma God a'nō ōqalayay akw ōqawhtote', hihta kānanvotpit aw ōke' nakwhani'kahkañw, hahlaykahkañw put añ kuyyuñwni, ¹² Itanay aw hahlayhtiwickahkañwo, it navoti'yuñwee: Itam put sinomuyatuy amumum moñwtunatyayat tālanihqat aw yuñniqat Itana pan itamuñem yuki'ta. ¹³ Pi pam yep qatsit qatālat aw moñw'iwtaqat ōqalayay añqw itamuy ayo ōyahqe, pas aw unañway Tiy moñwtunatyayat aw itamuy nahlakna.

14 Ura pam Tiy mokiwuyat akw itahqaanhtipuy ayo yúkuhqe itamuy qenivo oya.

The Person and Work of Christ

15 God Tiat hapi Nay qamātaqpuvenihqat amum súnanta, put tímuyatuy amuñaqw mohti'maqanihqee, pu piw mohpeqnihqee. 16 Pi put ahpiy God sohsok hihta yuku, òveqatsit ep'e, piw tūwaqatsit ep'e, mātaqyaqamuyu, pu qamātaqyaqamuyu, sen moñwyesqamuyu, sen añ òqalay'yuñqamuyu, sen añ mohpeqyaqamuyu, sen pávanyaqamuyu. Sohsoy himu put ahpiy yukiltoti, pu put éñem'i. 17 Pam hapi sohsok hihta amupyevee; noqw put òqalayay ahpiy sohsoy himu hūrs hōñi. 18 Put aw tōnawtaqam put tokoyat anyuñqw, pam qōtōamu; òviy pi pam hapi pumuy pūhuta, mokiwuy añqw mohti ahoy tātayhqee. Pam hapi sohsok hihta ep mohpeq'a. 19 Pi God hin pasiwtaqw pan piw Tiat añ ahsupoq put an pasiwta. Pi pam pantaqa Náyat-niqw lomahinta. 20 Pi God Tiy ahpiy sohsok hihta yukiltiqat nāptiniqey tunatyawta, hihta tūwaqatsit ep-nihqata, pu òveqatsit ep-nihqata. Noqw òviy Tiat nahoylehtsit ep mokq, God itamumi pōhi. 21 Ura as uma hisat qalomáwuwni'yuñqe, qalomáhinwiskahkañw, God añqw haqto-tiqe put tuwqamatu. 22 Noqw God Tiat tokoy'vage, mokq God umumi pōhi. Nihqe put akw uma qa hihta akw hinkahkañw, qahováriwkañw, qa hihta ep tukopniwyuñqw, God umuy nāmi ökinani. 23 Kurs uma qapēvewnit añ yūmosa hinwist, hūrs'iwkañw, qa nan'ekni'wise', lomatuwawit ahpiy nōyit uma nanaptaqey aw taywiskahkañw qa añqw lasye', uma qa hihta akw hinkahkañw put atpip hoñni. Pam lomatuwawit sinmuy sohsovik yesqamuy amumi yuaatiwa. Noqw nu' Paul hapi put ep lavayhtawiwa.

Paul's Ministry to the Church

24 Noqw nu hapi umuñem hīhihta añ kānanvotqey añ hahlayhtima. Pi Christ nāt put aw tōnawtaqamuy, put tokoyat anyuñqamuy, amuñem kānanvota. Noqw nu itokoy ep put amum kānanvotniqey ep hahlayi. 25 Pi God put aw tōnawtaqamuy amumi nuy ayataqw, nu pumuy tūwikiamu. Nu umumi put lavayiyat añ ahsupoq navotnaniqat aw pam nuy tavi. 26 It hapi nu pañqawu: Ura God yūpahaqaw nānañk qatsíniwmaqat, pu nānañk qatsívaptis'wisqamuy amumi it navotit tupka; nīkañw yepehaq pu' pam sinomuy amumi put mātakna. 27 Pi God sopkawtaqamuy sinmuy amuñem hihta tunatyawta. Nīkañw pam tunatyay pas pavan qaōwíhintaqat as hisat tupkat, yepehaq sinomuy amumi put mātaktaniqey nāwakna, it'a: Christ umuh'unañwpeq qatuqw, uma put

amum kaptsi'yuñwni. ²⁸ Put hapi itam tūawinta, sohsokmuy u'nantoyna; put hin navoti'taqey añ ahsupoq put tutuqayna. Pas as itam Christ Jesus ep sohsokmuy pās pasiwyuñqamuy God atpipo ökinaniqey nāwakna. ²⁹ Put öviy nu a'nö tumalay'makañw maqsonlawu. Noqw God öqalaat inumum hinmakañw, inuhpiy a'nö tumalay'ta.

2

¹ Nu umuy it navotnaniqey nāwakna, itupkomu. Pas nu umuñem inawakinpiy añ qa nātusi'ta, pu Laodicea-kitsókit ep tuptsiwni'yuñqamuy amuñem'i, pu hāhaqey' añ tuptsiwni'yuñqamuy nuy qa tuwi'yuñqamuy sohsokmuy amuñem'i. ² Okiw as uma wuhko unañwtote' nami'nañwat akw sun unañway'yuñwni. Pan hapi uma Itanay God añqw navotit as tupkiwtañwuqat tuwi'vaye' pās mātsi'yuñwni. Pam navoti Christ añ tupkiwta. ³ Pi pam hapi God añqw suyan unañwtalwuwnit, piw navotit qaöwíhintaqat añ ahsupoq tuwi'ta. ⁴ Nu añwu pay umuy it āawna; taq ka hak kwañwálvayit akw umuy ūnatoyrani. ⁵ Pay nu qa umumum yankañw, yūmosa umuy wūwanta. Kwakwhat pi uma Christ pas antsa tuptsiwni'yuñwt, sunkahkañw, qa nānaphin hinwisa.

Fulness of Life in Christ

⁶ Uma Itahtutuyqawhqay Jesus Christ aw tuptsiwiya. Nihqey öviy uma put aw yankahkañw yesni. ⁷ Uma hin tutuqayyaqey pan qapēvewnit akw Christ hūrs ñuy'kahkañw, öqawhtote', hūrs hoñni, sohsok hihta añ kwakwhatiwiskahkañwo. ⁸ Uma tunatyaltotini; taq nāphisat pi hak wuwantuwiy, pu an'ewakw unatwiy akw umumi tuyqawvani. Pan hinyuñqam pi pay yep qatsit tunatyayat ahpiy sinmuy tutavoyamuy- sa yuaatota, puma pi Christ navotiyat qa tuwi'yuñqee. ⁹ Pi God hímunihqat Christ añ ahsupoq pan hinta, nāmahin pi pam sínoniwhti. ¹⁰ Noqw put añ uma pās pasiwyuñwa. Pam hapi añ mohpeqyaqamuy, pu añ moñwí'iwyuñqamuy amuñaqw mohpeq'a. ¹¹ Noqw put amum uma soñawnen poñotkit akw tuvoylatiwiya, qa umuhtokoy epyat, umuh'unañway ep'e, Christ tuvoylayat akw tuvoylatoti qee, pam umuhqaanhqatsiy ayo yúkukq'ö. ¹² Noqw uma kūyit akw tuvoylatoti qe, soñawnen Christ amum āmiwyat, ahoy tātayya, uma God öqalay akw mokiwiwy añqw put ahoy tātaynaqat aw tuptsiwiya qe öviy'o. ¹³ Ura as uma hisat God qa aw tuqayvahsi'yuñqey qalomáqatsit aw nānoi'yuñqey, soñawnen so'pumu. Noqw pay God Christ enañ umuy yesvana, umuhqaanhtipuy ayo yúkut'a. ¹⁴ Itam pi as God tutavoyat qa kaptsi'totaqey soñawnen hihta put aw pöiwyuñwa. Noqw pay pam sohsok itahpöiy súlawhta, Christ itamuñem

nahoyehtsit ep mokq'ö. ¹⁵ Pu pan hapi pam añ mohpeqyaqamuy, pu qamātaqpuveyaqamuy öqalat pasiwyuñqamuy kīqötaqe, pumuy ánwutaqe nuhtumi poñakta. ¹⁶ Paniqw hapi öviy qa hak Jew-sinmuy tutavoyamuy ep umumiq hiñqawlawni-uma hihta nōnovaqat ep'e, sen hihta hīhikwyaqat ep'e, pu sen hihta añ nōviwhqat ep'e, pu sen müyawuy qātsiptuqat ep nōviwhqat ep'e, pu sen nasuñwintalöñnit ep'e. ¹⁷ Taq pam pantaqa pay kihsit an hakiy nātoniqat sinmuy amumi tuawi'ta, Christ Jesus hapi. ¹⁸ Uma tunatyaltotini; taq ka hak umuy ūnatoynaqw, uma umuh'ahsatiy kwayhyani. Taq nāt haqawat paysoq nātsotskanaye', hihta tuawyorikyaqey pañqaqwani; nen umuy nāqahihtatote', öñaqw hoñvia'yamuy amumi nāwakintotaniqat umumi pañqaqwani. Nikañw puma pay nāp wuwniy-sa ahpiy yuaatotani. ¹⁹ Puma pi Christ qa aw tōnalti. Pi pam hapi sinomuy qötöyamuy antaqw, puma soñawnen put aw wiwyuñwa, tathut akw namiwiwyuñqee. Nihqe Christ añqw puma öqalat makiwya; nihqe put aw tōnaltiqe God tunatyayat añ wūhak'iwwisa.

Dying and Living with Christ

²⁰ Uma Christ amum so'qe yep qatsit tunatyayat añqw mātaviwya. Noqw ya uma hinoqw nāt yep qatsit ep sinmuy amún hinwisa? ²¹ Ya uma hinoqw sinmuy lavaiyamuy aw tunatyawyuñwa? It'a: Uma it qa aw tōnokyamantani, uma añqw qa yukuyamantani, uma qa aw hintsatskani, yan lavayita? ²² Ii' pay sinmuy amuhpiy tutaptiwa. Noqw pay sohsoy nōsiwhqa itamuñem yukilti, itam put soswaniqat öviy'o. ²³ Pay pas antsa pan lavayi sinmuyniqw nāp wuwnieuwakw hinta. Pi hak panme' nawus pās unañway hinme', nāqahihtate', tokoy tatamhtani. Nikañw pam pay kurs hin put akw tuñlayiy nāp tuyqawi'tani.

3

¹ Kurs uma pas antsa Christ amum tātayye', hihta öveqatsit ep hinyuñqat tunatyawwisni. Pi pep hapi Christ God putvaqe qatu. ² Uma hihta öveyaqat tunatyawyuñwani, qa tūwaqatsit epyaqata. ³ Pi uma soñawnen Christ amum so'qe, put amum God añqw qatsit makiwya. Noqw qa aw tuptsiwñi'yuñqam kurs hin put qatsit māmatsyani. ⁴ Noqw öviy ason Christ itah'unañwpeq qátuhqa māaktiqw, pep pu' uma piw put amum māaktote', put amum kaptsiwiyuñwani.

The Old Life and the New

⁵ Noqw öviy uma yep qatsit añqw tuñlayit ayo yukuyani. Uma tokot sokoplalwaniqey qe'yani, pu itséheet qátsita, pu nuvöqatsita, pu qalomātuñlayita. Uma yep qatsit ep hinyuñqat

qa kwanwáy'tutuswani. Taq hak panme' soñawnen nāp yukiwhput aw nāwakintimañwu. ⁶ Pi put pantaqat atsviy God itsívuat put aw qa tuqayvastotaqamuy amumi pitsíwta. ⁷ Pay ura uma as hisat pan yēse, uma nāt umuhtunatyay añ hinwisqee. ⁸ Nikañw uma pu' hapi umuhhisathintsakpiy ayo yukuyani. Uma suy'ts iptotiniqey qe'yani. Uma qa hihta ep nākay'yuñwmantani; uma qa nukpan'unañway'yuñwni; nānami qalomálvayhtotiniqey qe'yani; pu tuyoy'ewakw lavayita. ⁹ Pu uma nānami hihta qa a'tsalalwani; pi uma umuhhisatqatsiy, hintsakpiyat enañ añqw ayo lasyaqee. ¹⁰ Pu' hapi uma pūhut qatsit añ hinwiskahkañw, umuy yúkuhqat suyhtsepñwat pas pavan tuwi'wiskahkañw, pam hin hintaqw, uma pan alöntiwisni. ¹¹ Pi put sinomuyatuy amuñaqw hak hímuniqw pay pam qa hímuu-sen hak Greek-sino, sen Scythian-sino, sen Jew-sino, sen qa-Jew-sino; sen hak poñotkit akw tuvoylaiwta, sen qa pan tuvoylaiwta, sen tūwiki, sen pay qa tūwiki. Hak Christ aw tuptsiwni'taniqw pam hapi pas hímuu. Pi Christ sohsokmuy put aw tuptsiwni'yuñqamuy unañwayamuy ep qatu. ¹² Noqw òviy'ò, uma God sinomat namorstiwyuñqamu, pas aw unañwamatu, uma yan hinwisni: Uma núokwat wuwni'yuñwni; nāvāsiani, okiw'unañway'kahkañw qa kwiviunañway'yuñwni; hakiy aw wuhko maqapsi'yuñwni. ¹³ Uma nēnehpewi hihta añ kuyyuñwni; pu namivöhikiwyuñwni, sen haqawa hihta ep hakiy ehpewi hinhtiniq'ò. Christ hin umumi pöhikqat uma pan hinwisni. ¹⁴ It yantaqat ep uma pas pavan tis nānami unañway'yuñwni. Pi lomahintsakpi nami'nañwat akw namiwiwyuñwa. ¹⁵ Nam God añqw kwakwaha unañwa umuh'unañwpeq tuyqawvani; pi uma kwakwhat qatsit aw wáñwayniwya. Uma sumiyankahkañw Christ tokoyat anyuñwe' qa hihta akw nānami hinyuñwniqey òviy'ò. Pu uma tsúyakiwyuñwni. ¹⁶ Uma Christ lavayiyat umuh'unañwpeq panaye', pas pavan unañwtalwuwni'vayani. Uma nātutuqaynayakahkañw, nāökwhantotani. Uma God lavayiyat nānami yuaatotani, pu tātawit God tawsomi'taqata, pu unañwvahsit tātawita. Uma hahlaykahkañw Tutuyqawhqat tayawintiwisni. ¹⁷ Uma Itahtutuyqawhqay Jesus aw yankahkañw, ahsupoq umuhqatsiy añ hinwisni, sen uma yuaatotaniqeyu, sen tumalay'yuñwniqeyu. Uma sohsok hihta put eñem hintsatskamantani. Uma put aw yankahkañw, yūmosa Itanay God aw kwakwhatiwisni.

Personal Relations in the New Life

¹⁸ Uma momoyamu, uma umuhpuwsuñwmuy amumi tūqaykahkañw yesni; pi pan hapi Tutuyqawhqa umuñem

tunatyawta. ¹⁹ Pu uma tahtaqtu, uma umuhnömamuy amumi unañway'yuñwt, pumuy qa qöhqöylalwani. ²⁰ Tsätsayomu, uma umunamuy, umuñumuy amumi sohsok hihta añ tūqayyuñwni. Uma panwise', Tutuyqawhقات unañwveyani. ²¹ Pu uma námatu, uma umuhtimuy qa itsíwulalwani, taq amumi ka puhtsekmokyani. ²² Pu uma añ tūtuwiktu, uma yep qatsit ep umuhmomñwituy amumi sohsok hihta añ tūqayyuñwni. Qa pas umuhmomñwituy umumi tayyuñqw, pahsat uma qa nātusi'kahkañw tumalay'yuñwni. Uma yūmosa pan tumalay'wisni. Uma qa atsáy'wiskahkanw, Tutuyqawhقات kaptsi'kahkañw, pan tumalay'yuñwni. ²³ Pu uma hihta hintsatske' uma qa nātusi'kahkañw, tumalay'yuñwni, Tutuyqawhقات eñem tumalay'yuñqey pan tunatyawkahkañwo, qa sinmuy amuñemi. ²⁴ Pi uma it navoti'yuñwa: Uma Tutuyqawhقات Christ eñem tumalay'yuñwa. Noqw pam umuy hihta awini'tagey umumi sisvini. ²⁵ Noqw pay ason hihta qaantsakqa hapi put ep pay piw panwat aw ahoytiwmantani. Pi God qa sinonuiña.

4

¹ Noqw uma añ tūwiki'yuñqamu, uma umuhtutuwikmuy pās oyi'yuñwni, it navoti'yuñqee, Umuhtutuyqawhقا òveqatsit ep qátuhqata.

Instructions

² Uma sohsoyam nāwakinwisqey qa pevewwist, yūmosa tunatyawwisni. Uma yūmosa God aw kwakwhatiwisni. ³ Okiw uma itamuñem tūviñtiwisni. Noqw itam haqam yuaaykuniqat God itamuñem hótani; noqw itam Christ tunatyayat as tupkiwtañwuqat yuaaykuni; pi nu hapi put òviy sivilawu. ⁴ Noqw nu hin yuaayke' put pas mātaktaniqey panhtini. ⁵ Uma añ qa tuptsiwni'yuñqamuy amumi pās tunatyawkahkañw hinwisni. Uma qa paysoq hintsatske', hihta apiiwyuñwni. ⁶ Nam umuhlavayi utsep lolmani. Uma qa nānaphin yuaatotani. Uma hakiy aw ahoy hin lavayhtotiniqey tuway'numyani.

Final Greetings

⁷ Pay ason Tychicus nuy hin hintaniqat umuy sohsok āawnani. Pam hapi pas aw iunañwa itupko, pas qaatsat unañwtavi'taqa, inumum Tutuyqawhقات eñem tumalay'ta. ⁸ Pam itamuy hin hintaniqat umuy navotnaniqat òviy nu put umumiq hōna, pu umuh'unañway òqawhtaniqat òviy'ò. ⁹ Nu piw Onesimus pas qaatsat hinmaqat, pu pas aw itah'unañway itahtupkoy put enañ hōna. Pam piw Colosset añqw sino. Ason puma yepeq hin hiniwmaqat umuy sohsok āawnani. ¹⁰ P' Aristarchus inumum sivilawhقا umuy òqalanta, pu Marcus, it Barnabas tiw'ayaata. Ura pay put hákiyniqw itam

umuy āawna. Noq̄w ōviy kurs put pituq̄w, uma pās taviyani. ¹¹ Pu i' Jesus, Justus piw yan túñwantiwhq̄a, umuy öqalanta. Pay íma-sa God tumalayát ep inumum tumalay'yuñwa, Jew-sinmuy tuptsiwni'yuñqamuy amuñaq'ö. Kwakwhat pi puma nuy a'nö unañwtoyni'yuñwa. ¹² Pu Epaphras, umuhkitsokiy añqwnihq̄a umuy öqalanta. Pam sutsep umuñem nāwakinpit añ qa nātusi'ta. Pam umuñem tūviñtima, pay okiw uma tukwsiwye', God tunatyayat pās aw antsanyaniqata. Uma panwise', hūrs hoñni. ¹³ Pi nu put aw navoti'taq̄w, pas pam umuñem qa nātusi'ta, pu imuy Laodicea-kitsókit epyaqamuy amuñemi, pu Hierapolis-kitsókit epyaqamuy amuñem pīwu. ¹⁴ Pu pas aw itah'unañwa ñatwi'taq̄a Luke-niq̄w, pu Demas puma umuy öqalanta. ¹⁵ Uma Laodiceat ep tuptsiwni'yuñqamuy öqalayani, pu Nymphas pīwu, pu put kīyat ep tsotsvalyaqamuyu. ¹⁶ Pu ason uma it tutuvenit añ túñwaye', pay Laodiceat ep Christ aw tōnawtaqamuy amumi put taviyaq̄w, puma tuwat put añ túñwayani. Noq̄w puma tuwat umumi sukw tutuvenit taviyaq̄w, uma putwat añ túñwayani. ¹⁷ Pu uma Archippus aw pañq̄awani: Um tunatyalte', Tutuyq̄awhq̄at eñem hihta hintsakniq̄ey aw táviwhq̄ey qaatsáy'makañw aw antsanni. ¹⁸ Nu Paul hapi nāp imay akw it umuy öqalantaq̄ey pēna. Uma nuy sivilawhq̄at qa suhtokyani. Nam núokwa umumi pitsíwtaa. Nam antaa.

Paul
THESSALONICAT
ep Tuptsiwni'yuñqamuy amumi mohti
Pēniata

¹ Nu' Paul it penta. Nu Thessalonicat ep God Itanay aw-nikañw pu Itahtutuyqawhqay Jesus Christ aw tōnawtaqamuy öqalanta, Silvanus-nikañw pu Timotheus pumuy amumuma. Nam núokwa, pu kwakwha unañwa God Itanay añqw umumi pitsíwtani, pu Itahtutuyqawhqay Jesus Christ añq'ö.

The Life and Faith of the Thessalonians

² Itam sutsep sohsokmuy umuhpe God aw kwakwhatiwisa, itahnawakinpiy añ umuñem yūmosa tūviñtiwiskahkañwo.

³ Uma Itanay God qapēvewnayakahkañw, put aw unañway'yuñqe, put eñem tumalay'yuñqat itam sutsep God atpip put u'nantoyñaya, pu uma Itahtutuyqawhqay Jesus Christ aw yankahkañw qa nañ'ekñayaqata. ⁴ Pi God

umuy namorstaqat uma navoti'yuñwa, aw itah'unañwam itahtupkomu. ⁵ Ura itam umumi lomatuawit yuaatotaqe, qa paysoq lavayhtoti. Oviy pi itam umumi Qahováriwtaqat Hikwsit öqalayát mahtakñayaqe umuy tuyqawvaya. Noqw itam umumumyaqe, umuy tunatyawkahkañw hin yesq, uma itamumi nanapta. ⁶ Noqw ura uma itamumi nanawintivaya, pu Itahtutuyqawhqay aw'i. Ura

uma pas pavan kñanvotyakahkañw, lavayit kwusuya. Nikañw Qahováriwtaqat Hikwsit ahpiy uma pas hinhaqam hahlayhtoti. ⁷ Nihqe öviy sohsoyam Macedoniat pu Achaiat ep tuptsiwni'yuñqam hin yesniqat uma pas nahpe amumi mahtakni'yuñwa. ⁸ Pi Tutuyqawhqat lavayiat umuñaqw pālönawhti, qa Macedoniat ep-sa-nit, Achaiat ep'e. Pi yaw uma God qapēvewnayaqw, pam pantaqa sohsovik nanaptiwa.

Noqw ya itam pas nāto piw hiñqaqwani? ⁹ Pi pay yaw uma itamuy hin pās öoyyaqat sinom pas nāp yuaatota. Yaw uma añ hihta pay wutsit tatamhtotat, God pas antsanihqat, qátuhqat aw lasyat, put eñem tumaltivayaqw, pam pantaqa añ ahsupoq yuaatiwa. ¹⁰ Pep pu' uma Jesus, God Tiyat öveqatsit aw nuhtayyuñwniqey yayhnaya. Put hapi God mokiwuy añqw ahoy tātaynaqw, pam itsívut nātoniqat añqw itamuy ayo oya.

2

¹ Itahtupkomu, uma navoti'yunqw, ura itam umumiq ökihqe, qa paysoq tumaltota. ² Pi itam Philippi ep hihta añ kükuyvaqat uma pay navoti'yunwa. Ura pep sinom itamuy haman'ewakw okiwsasna. Noqw itam God aw yankahkañw, put añqw lomatuawit qatuhtusyakahkañw umumi yuaaykuya. Noqw pep hapi piw hakim itamumi rohomhtoti. ³ Ura itam umumi lomatuawit yuaatotaqe, umumi qa atsátota. Itam suyan unañway'kahkañw, umuy qa ūnay'totoynaya. ⁴ God itah'unañway añ purimaqa itamumi lomanavoti'ta, itam qaatsáy'wiskahkañw tumalay'wisq'ö. Nihqe pam itamuy lomatuawit yuaatotaniqat aw itamuy oya. Noqw öviy itam put-sa unañwveyaniqe lavayit yuaatota, nĩkañw qa sinmuy unañwveyaniqee. ⁵ Pi uma navoti'yunqw, itam qa hisat haqam hakiy paysoq tayawintota, piw hihta tuñlay'kahkañw nawip'ew hintsatska. God navoti'taqw itam súañqaqwa. ⁶ Pu itam tsokaniwyaniqey umumi qa tuñlay'yunwa, sen haqawatuy piw amumii. Pay ka as itam Christ ayamatnihqey aw yankahkañw umumi hihta tũvintotanihkañw, itam qa panhtoti. ⁷ Itam pās unañway'kahkañw umuhpa' hinnumya, tsākw aw tunatyawtaqat hin put pāsniñwuqat pan'i. ⁸ Pu itam umuy tunatyawyunqe, pay God lavayiyat qa put-sa umumi mātatvet, pas nāp umumi nāo'ya, itam umuy pas kahkawnayaqe öviy'o. ⁹ Pi uma u'ni'yunwa itahtupkomu, ura itam maqsonlalwa, kānanvotyā; pas pay itam qa haqawat umumi hihta aw tũkwaiwyunwñiqe öviy mimhikqat, pu talönvaqat añ tumalay'kahkañw, God añqw lomatuawit umumi yuaatota. ¹⁰ Pi uma navoti'yunwa, pu God pīwu, ura itam umuy tuptsiwni'yunqamuy amuhpa' pās unañway'kahkañw, suan hinnumya, pu qa hihta akw tukopanhinnumya. ¹¹ Uma pi navoti'yunqw, ura itam umuy sohsokmuy u'nantoynaya, pu umuy ökwhantota, hakiy naat timuy pantsakñwuqat pan'i. ¹² Nihqe uma as God sinomatnihqey pan hinwisniqat itam umuy ayatiwisa. Pi uma put moñwtunatyayat aw yunwt, put amum kaptsi'tiwyaniqat pan pam umuñem tunatyawta. ¹³ Noqw öviy itam God aw yūmosa hahlayhtiwiisa. Kwakwhat pi uma God lavayiyat itamuhpiy nanaptaqe, kwusuya. Pay pam sinot lavayiyatnihqat qa pan uma put kwusuyat, pas pam God lavayiyatnihqat pan uma kwusuya. Pi pam pas antsa God lavayiata. Nihqe pam lavayi umuy añ tuptsiwni'yunqamuy amuhpa' a'nö tumalta. ¹⁴ Pi úmaa, itahtupkomu, uma hakimuy Judeat ep Christ Jesus añ God aw tōnawtaqamuy amunhtoti. Pi uma nāp umuhsinmuy amuhpiy hihta añ kānanapta, puma ura Jew-sinmuy amuhpiy panhtotiqat pan'i. ¹⁵ Pi Jew-sinom Itahtutuyqawhqay Jesus

nīnaya, pu pumuy amuñaqw God lavay'aymuyatuyu, pu itamuy okiwsasna; nihqe puma God qa unañwve hintsatska, piw sinmuy sohsokmuy amuhpewi hōñi. ¹⁶ Pi puma umuy qa-Jew-sinmuy ayo nōñakniqat qa nānawakna. Oviy pi itam umumi lomatuawit yuaatotaqw, itamuy mēwantota. Yan puma qalomáhintsatskagey aw antsatsna. Is oh! God itsívuat pumuy amumi pituto; noqw puma sūs hovalniwyani.

Paul's Desire to Visit Them Again

¹⁷ Itupkomu, nu hihsavo umuñaqw wīkiwa; nīkañw nu umuy qa suhtoki; nihqe pas nu as okiw umumiqniqey tuwanta. ¹⁸ Panta. Pay as nu qa sūs umumiqniqey unañwti, nūu, Paul. Noqw pay Satan hihta akw nuy uhtañwu. ¹⁹ Ya nu hihta aw unañwvahi'ta? Nu hihta ep himuiwta? Ya nu hihta pihni'ta? Nu umuhpiy hapi Jesus Christ atpip hahlayhtini, hisat pam pítuniq'ö. ²⁰ Pi nu umuy hapi pihni'ta. Uma hapi ihahlayhpimu.

3

¹ Noqw nu qa añ kuytaqe, öviy pahsat pay hāk nāla Athens ep huruhtiniqey wūwa. ² Nihqe öviy itahtupkoy Timotheus, God tumal'ayayat, Christ añqw lomatuawit ep itamum tumalay'taqat nu umumiq hōna, pam umuy hūrs hoñne', umuhqapevewniy añ umuy öqalaniqat öviy'ö. ³ Pi uma qa haqawa it yan kānanvotpit ep unañwmokniqat itam umuñem nānawakna. Pay pi uma navoti'yuñqw, pay nuñwu itam pan makiway'yuñwa. ⁴ Pay ura itam umumuyaqe, suyan añ tuptsiwni'yuñqam kānanvotyaniqat itam umuy añwu pay āawnaya. Noqw uma nanapta aw antsaniwhq'ö. ⁵ Yaniqw öviy pas nu qa sōwunit, Timotheus umumiq tavi, hinhaqam umuhqapevewniy hintaqat navotniqe öviy'ö, nāp hisat pi tūnatotoynaqa sen pay hinwat umuy ūnatoynaqw, itam hak-tonsa tumaltotaniqw öviy'ö. ⁶ Noqw Timotheus umuñaqw pituhqe, umuhqapevewniy, pu umuhnamī'nañway lomatuawva, pu yaw uma sutsep itamuy lomau'ni'yuñqe, as itamumi yórikyaniqey pas nānawaknaqata. Pay itam piw pan umumi yórikyaniqey nānawakna. ⁷ Noqw paniqw öviy'ö itahtupkomu, itam hīhihta añ okiwhinwisqey, pu sóon'iwyuñqey añ suyan unañwtoti, umuhqapevewniy ahpiy'ö. ⁸ Pi pu' hapi pas itam suyan yēse, kurs uma Tutuyqawhqat ep hūrs hoñniniq'ö. ⁹ Itam God aw hinhaqam umuhpe hahlayhtiwisa, itam put aw nānawaknaqw, uma itamuy hinhaqam hahlayhtapnayaqat öviy'ö. ¹⁰ Itam mimhikqat, pu talöñwintiwHQat añ qanātusi'kahkañw, tūviñtiwisa, umumi yórikyaniqey öviy'ö; nen umuhqapevewniy ep himu qa pasiwtaqat aw antsatsnani. ¹¹ Noqw nam God Itanay, pu Itahtutuyqawhqa Jesus Christ

itamuy umumiq pās tsamni. ¹² Itam umumi pas pavan unañway'yuñwa; nihqe uma pan nānami, pu sohsokmuy sinmuy amumi unañway'yuñwniqat itam nānawakna, piw Itahtutuyqawhqa umuy pan unañwtoynaniqat umuñem tūviñtiwisa. ¹³ Nam Itahtutuyqawhqa Jesus Christ umuñem pan yukuqw, uma Itana God atpip umuh'unañway qa hihta akw hintaqat, pu qahováriwtaqat pan hūrs hoñni, hisat Itahtutuyqawhqa sohsokmuy sinomuy tsamkañw pítuq'ö.

4

A Life that Pleases God

¹ Taay, itahtupkomu, umuy hin hinwise', God unañwveyaniqat itam pay umumi tutaptota. Nihqe öviy itam Itahtutuyqawhqaqay Jesus aw yankahkañw, umumi pas pañqaqwani: Uma hin hinwisqey pan suyhtsepñwat aw hoytoynayani. ² Pi itam Tutuyqawhqaqat Jesus ahipiy umumi hin tutaptotaqat uma navoti'yuñwa. ³ Pi yan hapi God umuñem tunatyawta: Uma qahovársqatsit yesniqata, pu uma tokot sokoptotaniqey qe'yaniqata. ⁴ Pu uma nānap añ umuhtokoy aw tuyqawvaye', put qa hoyalayat, hihtay'yuñwni. ⁵ Uma qa nuvöiwyuñwni, añ qatuptsiwni'yuñqam God qa tuwi'yuñqam pan hinwisqat qa pan'i. ⁶ Noqw qa hak it ep pāvay, sen tupkoy ehpewi qaanhtini; taq Tutuyqawhqa pan hinwisqamuy sohsokmuy amumi nánaoyhtima. Pay ura itam mohtihag umumi pañqaqwa; nihqe pan lavayhtoti. ⁷ Pi God itséhee'qatsit qa aw itamuy wáñwayi, pi qahovársqatsit aw'i. ⁸ Paniqw hapi öviy it tutavot qahihtataqa qa sinot tutavoyat qahihtata. Pi God itamuy Qahováriwtaqat Hikwsit máqahqa hapi pas nāp itamumi pan tutapta. ⁹ Pu uma pas nānatupkomnihqey pan nānami unañway'yuñwniqat soon pas nu piw öviy umuy āawnani. Pi pay uma nānami unañway'yuñqey God ahipiy tutuqayya. ¹⁰ Pu pay suyan pi uma Macedoniat ep tuptsiwni'yuñqamuy sohsokmuy amumi unañway'yuñwa. Noqw uma pas suyhtsepñwat put añ öqawi'wisniqat itam umuñem nānawakna, itahtupkomu. ¹¹ Uma pās yesniqey añ ö'qalyani; nāp umuhtumalay ep namitunatyawwiskañw, umuhmay akw tumalay'yuñwni. Ura pay itam umumi pan tutaptota. ¹² Nen uma qa itamum tōnawtaqamuy amutpik suan hinwisni; pu qa hakiy aw hihta maqaptsi'yuñwni.

The Lord's Coming

¹³ Nikañwo itupkomu, imuy añ tuptsiwni'yuñqamuy so'qamuy amumi hin hiniwhhtiniqat nu umuy navotnani, taq ka uma ayam God qa aw yanyuñqamuy amún qahahlayhpit

akw māmañuy'ni. ¹⁴ Itam God aw tuptsiwñi'yuñwa, Jesus mokq pam put ahoy tātaynaqata. Noqw pan hapi piw pam Jesus ahpiy imuy so'qamuy ahoy yesvanani. ¹⁵ Yan hapi Tutuyqawhqa itamumi lavayhtiqw, itam tuwat umuy āawnayani: Ason Tutuyqawhqa pituq, itam nāt añ yesqam pas soon so'qamuy amupyeve put ahsawvayani. ¹⁶ Pi God mohpeq hoñviayaat a'nō hiñqawh, God tōtōqpiat tōqtiq, Tutuyqawhqa a'nō tsa'lawht pas nāp ōñaq, hawni. Noqw pahsat pay mohti ima so'qam Christ aw tuptsiwñi'yuñqam ahoy yesvani. ¹⁷ Noqw pu itam nāt yesqam pumuy amumum ōmiq yayve', tokpelat ep Tutuyqawhqt ahsawvayani. Nen itam pahpiy haqahpiy put amum sutsep yesni. ¹⁸ Noqw ōviy uma it yan lavayte', umuhqahahlayhpiy añ nānami unañwtavi'yuñwe', na'qalantotani.

5

Be Ready for the Lord's Coming

¹ Nikañw hísatniqat, pu haqe' qalawmaniqat uma pay navoti'yuñwa, itupkomu. Noqw ōviy kurs nu hin hihta umuy piw āawnani, pēnee. ² Pi uma pay navoti'yuñq, hak qa pan tunatyawtaq, pep hapi pu' Tutuyqawhqt talōñniyat aw suptuni, uyiñwu mihikq ūuytoqat pan'i. ³ Pi sinom pañqawani: Pay kwakwhat yēsiwa, qa haqam hinta, kitotani. Nikañw suhpahsat pay súlawhtotini, wuhti tihta'niqa tūyay suptsinañwuqat pan'i. Nen puma soon ayo nōñakni. ⁴ Noqw uma pi qatālat añ qa hinnumyaq, ōviy soon pam talōñni uyiñwut an umumi suptuni, itupkomu. ⁵ Pi uma sohsoyam tālat ep sinoiwta. Itam qa tōkilat ep sinoiwta, piw qa qōmawnit ep'e. ⁶ Oviy itam añ tokqamuy qa amún tokni. Itam havivokaliwkahkañw yesni. ⁷ Pi tokqam mihikq tokñwu; pu honaqkuyit akw hōnaq'iwyuñqam mihikq hōnaq'iwyuññwu. ⁸ Itam qa pan hinnumyat, tālat ep sinoiwtaqey pan yesni; qapēvewnit, pu nami'naiñwat akw itahtawitsqay tupki'yuñwñi; pu ayo nōñakniqey tunatyawyuñqey qa nañ'ekni'yuñwñi. Pam tunatya itamuñem sivavitanaqtsit anta. ⁹ Pi God itamuy qa itsivut aw ōkinaniqe ōviy itamuy namorsta, pi itam Itahtutuyqawhqt Jesus Christ ahpiy ayo nōñakniqat ōviy'o, ¹⁰ Itamuñem mokqat ahpiy'o. Noqw ōviy sen itam tayyuñwñi, sen toknikañw, itam sutsep put amum yesni. ¹¹ Noqw ōviy uma nānami unañwtavi'yuñwñi; na'qalantotani; pay uma hinwisqey panyuñwñi.

Final Instructions and Greetings

¹² Pu úmaa, itahtupkomu, uma hakimuy umuhpa' tumalay'yuñqam Tutuyqawhqt ep umumi moñw'iwyuñqe,

umuy u'nantoyneyaqamuy kaptsi'yuiñwni. ¹³ Pu uma pumuy amumi unañway'kahkañw, tumalayamuy ep pas pavan hihtay'yuiñwni. Uma qa nānami hinyuiñwni. ¹⁴ Noqw itam umumi pañqawani, itahtupkomu: Uma añ nanaõñhtuy u'nantoyneyani; añ unañwmokiwuyuiñqamuy amumi unañwtavi'yuiñwni; añ qaõ'qaltuy õqalayani; sohsokmuy sinmuy amumi wuhkomaqaptsi'yuiñwni. ¹⁵ Uma tunatyaltotiqw, qa hak haqam hihta qalolmat ep tuwat hakiy qalomáhintsanni. Pay uma sutsep hihta lolmat añ hinwisni, nānahpaa, pu sinmuy sohsokmuy amuhpaa. ¹⁶ Uma sutsep hahlayyani. ¹⁷ Yūmosa nāwakinwisni. ¹⁸ Sohsok hihta añ kwakwhatiwisni, pi pan God umuñem tunatyawta, Christ Jesus añ'a. ¹⁹ Uma Qahováriwtaqat Hikwsit ũwiyuy antaqat qa tókayani. ²⁰ Hak Qahováriwtaqat Hikwsit ahpiy yuaataqw, uma qa aw ye'tuqayyuiñwni. ²¹ Uma sohsok hihta aw tuwantiwisni; hihta lolmat hūrs ñuy'yuiñwni; ²² Pu hīhihta qalolma'e'wakwnihqat qe'yani. ²³ Noqw nam God hakiy kwakwhat unañwtoynañwuqa pas nāp umuy nēnem-sa sutsvo óyahtani. Noqw nam umuhhikwsi, pu umuh'unañwa, pu umuhtoko qa hihta akw hinkahkañw qa hihta ep tukopniwuyuiñwni, hisat Tutuyqawhqqa Jesus Christ pituniq'õ. ²⁴ Noqw God umuy wañwayhqqa pan umuñem yúkuni. Pi pam soon qa lavayiy aw antsanni. ²⁵ Itahtupkomu, uma itamuñem nāwakinwisni. ²⁶ Uma nānatupkomnihqey pan sohsokmuy tuptsiwñi'yuiñqamuy õqalantotani. ²⁷ Nu hapi Tutuyqawhqat aw yankañw umumi pañqawni: Uma it tutuvenit pas sohsokmuy God sinomuyatuy amumi añ tuiñwantotani. ²⁸ Nam Itahtutuyqawhqay Jesus Christ núokwaat umumum yantaa. Nam antaa.

Paul THESSALONICAT ep Tuptsiwni'yuñqamuy amumi an̄k Pēniata

¹ Nu' Paul it penta. Nu Thessalonicat ep God Itanay aw-nikañw pu Itahtutuyqawhqay Jesus Christ aw tōnawtaqamuy öqalanta, Silvanus-nikañw pu Timotheus pumuy amumuma. ² Nam núokwa, pu kwakwha unañwa God Itanay an̄qw umumi pitsíwtaa, pu Tutuyqawhqat Jesus Christ an̄q'ö.

The Judgment at Christ's Coming

³ Pay kurs pi itam hin God aw umuhpe qa hahlayhtiwisni, itahtupkomu, pi pam súantaq'ö. Pi umuhqapevewni a'nö öqawi'wisa. ⁴ Noqw öviy itam an̄qe' God aw tōnawtaqamuy amunawit umuy pihni'yuñwa, uma nānakwhani'yuñqat ep'e; öviy pi uma hihihita an̄ kānanvotye' qa nan'eknayañwu. ⁵ Noqw pas suyan God sinmuy amuñem suan yúkuñwu. Pi uma put moñwtunatyayat hihkay'yuñqey mahtakni'yuñwniqe öviy put ep kānanvotya. ⁶ Pi God hapi suan tumalay'ma. Noqw hakim umuy okiwsahsanyaqamuy pam tuwat amumi nāoyni, ⁷ Ason hisat Tutuyqawhqay Jesus Christ a'nö hōhoñvituy hoñvia'yatuy tsamkañw öñaqw mātaktiq'ö. Pep hapi pu' pam umuy kānanvotyaqamuy itamuy enañ nānasuñwnanani. ⁸ Nikañw imuy put qa tuwi'yuñqamuy amumi pam qōhit uwiwitaqat akw nāoyni, imuy Itahtutuyqawhqay Jesus Christ an̄qw lomatuawit qa aw tuqayvastotaqamuy amumii. ⁹ Puma soon hisat Tutuyqawhqat aw yórikyani, pu qaan'ewakw öqalayay aw'i. Yan hapi puma sutsep sivintoyniwyani, ¹⁰ Hisat pam pítuniq'ö. Pep hapi pu' put sinomat put pas hihtatotani; pu sohsoyam put aw tuptsiwni'yuñqam put aw kätayyuñwni. Noqw uma nuhtum pep hoñni. Pi itam umumi lomatuawit yuaatoaqw, uma tuptsiwya. ¹¹ Paniqw öviy itam yūmosa amuñem nāwakintiwiya. Pay nam Itana God umuy namorstaqa umuy put tímatnihqey hihkay'yuñqat pan umuy yúkuni. Nam pam öqalay ahpiy umuhlomatunatyay an̄ ahsupoq aw antsanni, pu umuhqapevewniy ahpiy umuhtumalayu. ¹² Pahsat pu Itahtutuyqawhqay Jesus Christ natñwaniat umuhpe pas pavan mātaktini; noqw úmawat put amum pas pavan mātaktotini, Itanay God-nikañw pu Tutuyqawhqat Jesus Christ pumuy núokwayat an̄'a.

2

The Wicked One

¹ Noq̄w Itahtutuyqawhqa Jesus Christ hin pituq̄w, itam put aw tsovaltiniqat itam put umuy āawnaya, itahtupkomu. ² Noq̄w uma qa āpiy pay umuhwuwniy ep wiñwhinyuñwiniqat itam umumi okiwhiñqawani. Kurs hak Tutuyqawhqa talönniat aw pay pitsiwtatqat umumi pañqawhqa, uma qa nānaphin wūwantotani, sen hak God Hikwsiyat ahpiy put yuaataqey pañqawniq'ō, sen pam God eñem yuaataqey pañqawni, sen itamuñaqw put pēnit kwúsuhqey pañqawni. ³ Noq̄w pay qa hak hapi umuy hihta akw ūnatoyani. Pay ason sinom God navotiyat aw a'nō rohomhtivayaq̄w, hak tāqa qaanhtiput akw tuyqawiwtaqa, maskimiq̄ tūviwniqey ōviy tihtiwhqa māaktiq̄w, pep pu' Tutuyqawhqa talönniyat aw pítuni. ⁴ Pam tāqa hapi pas añ sohsokmuy pas hihtunihqey pan tūnwantiwyaqamuy amuhpa' nāwakintiwyaqamuy amuhpe sus'oveq̄nihqey nātsotskanani. Nihqey pam God eñem kihut ep qatuptut, pam God- nihqey pañqawni. ⁵ Ura nu nāt umumumnihqey, umuy iit āawnaqat ya uma pay suhtokya? ⁶ Noq̄w pay ason pas pam tāqa nāp paptsiy ep māaktiqey aw pahsavoo ahoy ñuy'taqat pay uma navoti'yūñwa. ⁷ Taq i' hak Nukpana pay nanauyve tumalay'ta, it tāqat hisat pítuniqat aw pahsavoo. Noq̄w pay put ahoy ñuy'taq̄a pay soon nāt qa ñuy'tani, hisat pam áyoniqey pahsavoo ⁸ Ason pam áyoniq̄w, pep pu' i' hak himu qalomátaqa māaktini. Noq̄w pay Tutuyqawhqa moañaq̄w hikwsiy akw put nīnani. Pam qaan'ewakw tālawñway'kañw pite', put haqami hintsanni. ⁹ I' qalomáhintsakqa Satan ōqalayay pasiwkañw māaktini. Nihqey pam hīhihta kātumalay'tani, pu sohsok hihta wutsit hintsakni. ¹⁰ Pam sohsok hihta qaantsatskiwhqat akw hakimuy sūlawhtiniqamuy ūnatoyani. Puma as pi navotit pas antsanihqat qa tsúyaka, pu ayo nõñakniqey qa nānawakna. ¹¹ Yaniq̄w hapi ōviy God puma hihta pay a'tsat tūtuptionsaniqat pan pumuy unañwtoynani. ¹² Noq̄w puma sohsoyam maskimiq̄ maspiwyani. Puma pi navotit pas antsanihqat qa tūtuptionsat, tuwat soq qaanhintsatskiwhqat añ nāhahlaynaya.

You Are Chosen for Salvation

¹³ Noq̄w kwakwhat pi uma God lavayiyat pas antsanihqat aw tuptionsiwyaq̄e, Qahováriwtatqat Hikwsit ahpiy kwan'ewayhtotiq̄e ayo nõña, pi God pas yayhniwhqat añq̄aq̄w pay umumi unañway'taq̄e umuy namorstaq'ō. Noq̄w ōviy itam yūmosa put aw kurs hin qa hahlayhtiwiñni umuhpee. ¹⁴ Kwakwhat pi pam itamuhpiy umuy lomatuawit āawna; nihqey umuy wāñwayhqe, umuy Itahtutuyqawhqaq̄a Jesus Christ amum kaptsi'tiwyaniqat umuñem tunatyawta. ¹⁵ Yanta itahtupkomu; ōviy uma hūrs hoñni. Nen itam

umumi hin lavayhtotiqat, pu itahtutuveniy akw umumi tutaptotaqat uma hūrs ŋuy'yuñwni. ¹⁶ Itahtutuyqawhqa Jesus, God Itanay amum itamumi unañway'taqa, núokway ahpiy itamuy yūmosa wuko'- nañway'yuñwniqat itamuñem pan yuku; piw itamuy hihta lolmat unañwvahsi'yuñwniqat pan itamuy unañwtoyna. ¹⁷ Nam pam umuy wuko'nañwtoyni'tani, uma qanánahtsopkahkañw lolmat yuaatotakañw, lolmat tumalay'yuñwniqat òviy'o.

3

Pray for Us

¹ Yantani itahtupkomu. Uma itamuñem nāwakinwisni; noqw Tutuyqawhqat lavayiat añqe' kúrukiwme', sohsovik tuyqawvani, hin umuhpa' tuyqawvagey pan'i. ² Noqw itam qahopihtuy nukpansinmuy amuñaqw ayo oyiwtani. Taq qa sohsoyam sinom God qapēvewni'yuñwa. ³ Noqw pay pi Tutuyqawhqa hihta añ pas qaatsáy'maqa soon umuy qa hūrs hoñnani, pu qalolmat añqw umuy ayo óyani. ⁴ Ura itam umumi hin tutaptotaqat uma añ hinwisqey soon qa yūmosa panwisniqat itam Tutuyqawhqat ep umuy qapēvewnaya. ⁵ Noqw nam uma God aw pas pavan unañway'yuñwe', nakwhani'kahkañw, Jesus Christ nuhtay'yuñwni, Tutuyqawhqa umuy pan unañwtoynaq'ò.

The Obligation to Work

⁶ Itam Itahtutuyqawhqay Jesus Christ aw yankahkañw umuy ayalalwani itahtupkomu: Kurs haqawa tuptsiwni'taqey pañqawkañw, itamuñaqw hin lavayit òmahtaqey qa añ hinmat, soq naònhqatuqw, uma qa put a'puñalyani. ⁷ Pi uma itamuy hinyaqw panyaniqey navoti'yuñwa, ispi itam umumum yesqe, qa paysoq hinwisq'ò. ⁸ Piw itam qa haqam hakiy nōvayat paysoq nōnova. Itam qa pan hinyuñwt, tōkilat añ-nikañw pu tälò' tumalat añ maqsonlalwañwu, pas pay qa haqawat umumi tūkwaiyuñwniqey òviy'o. ⁹ Yantsakwisa ítamu. Itam qa paysoq umumi tunòstuñlay'yuññwu, pay as pi itam put makiway'kahkañwo. Nikañw itam hinwisq, pay uma piw itamun yesniqat òviy itam pay apiiwyuñwa. ¹⁰ Suhpan ura itam nāt umumumyagey yan umumi tutaptota: Pay qa tumalay'taqa piw qa nōsmantani. ¹¹ Taq itam nanaptaqw, yaw haqawat umuhpe qa hihta hintsatskañwu, qa tumalay'yuññwu; nihqe qa nāp hihta himuy añ sus'itsyañwu. ¹² Noqw òviy itam Itahtutuyqawhqay Jesus Christ aw yankahkañw, hakimuy añ panyuñqamuy ayatote', u'nanayani: Uma pās yeskahkañw, tumalay'yuñwe', nāp umuhnovay nōnovayani. ¹³ Noqw úmawat itahtupkomu,

uma lolmat hintsatskaqey añ qa õõnani. ¹⁴ Ason kurs haqawa it tutuvenit ahpiy itahlavayiy aw qa tūqaytaqw, uma aw tunatyaltote', qa a'puñalyani, noqw pam hamanhtini. ¹⁵ Nīkañw uma put qa tuwqay'yuñwt, pas umuhtupkoynihqat pan u'nanayani.

Final Words

¹⁶ Noqw nam Tutuyqawhqa hakiy kwakwhat unañwtoynañwuqa pas nāp yūmosa umuy kwakwhat unañwat maki'tani, añ ahsupoq'a. Nam pam sohsokmuy umumum hinmani. ¹⁷ Nu' Paul hapi pas nāp imay akw umuy õqalage, pēna. Yan hapi nu sohsok itutuveniy tuvoylata. Nihqe õviy hapi nu pēna. ¹⁸ Nam Itahtutuyqawhqay Jesus Christ núokwaat sohsokmuy umumum yantaa. Nam antaa.

Paul TIMOTHYT aw mohti Pēniata

¹ Nu Paul Jesus Christ ayaatnihqa it penta. God itamuy ayo òoyhqa hapi nuy ayata, pu Jesus Christ Itahtutuyqawhqa aw itahtaqa'nañwa pīwu. ² Nu Timothy òqalanta. Um qapēvewnit ahpiy ítii. Okiw nam Itana uñ òkwalnit, núokwat, piw kwakwhat unañwat máqani, Jesus Christ Itahtutuyqawhqaqay ámuma.

Warnings against False Teaching

³ Ura nu Macedoniat aqwniqe pay um hāk Ephesus ep huruhtiniqat ūmi pañqawu. Nen um haqawatuy mēwaqw, puma qa hihta alōñōt sinmuy tutuqaynayani. ⁴ Pu hīhihta tūtuwutsit qa aw unañwtavi'yuñwni, pu haqaww sinototiqat qa haqami so'taqat lavayit aw'i; taq soq pam nānap hin wuwnit tumalay'kañw, añwu qapēvewnit ahpiy pās unañwat yēsiwhqat qa put tumalay'ta. Noqw òviy um pumuy mēwani. ⁵ Um añ tuptsiwni'yuñqamuy òqawhtoynaniqat òviy nu uñ pan ayata. Um pantsakq, pumuy unañwaam qa hihta akw itséheeiwyuñwni; piw qa hihta qalomáhintsakpit navoti'yuñwni. Puma pas antsa God aw tuptsiwni'kahkañw, pas antsa put aw unañway'yuñwni. ⁶ Taq haqawat as íit tūtutuqaynayay, put añqw lasya, pu pay hihta an'ewakw yuaativaya. ⁷ Puma God tutavoyat sinmuy tutuqaynayaniqey tuñlay'yuñwa; piw pas qananahtsopkahkañw yuaatota; nīkañw hihta tutuqaynayaqey qa pas antsa mātsi'yuñwa. ⁸ Noqw pay pi itam navoti'yuñqw, God tutavoat lolma, hak suan akw moñwvasniq'ò, ⁹ It navoti'yuñqee: Pi pam himu mewnitutavo haqam suan hinwisqamuy qa pumuy amuñem taviwa, pi qaanhinwisqamuy amuñemi-hakimuy qa tuqayvastotaqamuy amuñemi, piw hihta qa kaptsi'yuñqamuyu, pu qalomáhintsatskaqamuyu, pu God aw qa tunatyaltotiqamuyu, piw hihta pas āantsawat hovalantotaqamuyu, namuy, sen yumuy qōyantotaqamuyu, pu tuqwyantotaqamuyu, ¹⁰ Pu tuskapqatsit añ hinwisqamuyu, pu tahtaqt tahtaqtuy amumum nāhahlayyaqamuyu, piw tūuuyiñwyaqamuyu, pu a'tsatuyu, pu pas qaatsátotaniqey pañqaqwat atsátotaqamuy amuñemi. Noqw hak suan tutuqayhpit qa an hinmaqat pay mewni piw put eñem taviwa. ¹¹ Pam tutuqayhpi lomatuawit qaōwíhintaqat amum súnanta, it lomatuawit God ahpiy inumi mātaviwhqat ámuma. Nam pam sūtsep tayawintiwa.

Gratitude for God's Mercy

¹² Nu Itahtutuyqawhqay Jesus Christ pas hahlayi. Kwakwhat pi pam nuy qa atsat hinmaqat pan inumi tuptsiwhqe, nu put eñem tumalay'taniqat aw nuy ayata, pu piw nuy öqalmaqa. ¹³ Ura nu hisat put aqw hiñqawlawhqe, put sinomuy-atuy okiwsahsana, pu nu pumuy qalomáyuaatañwu. Nikañw nu nāto qa tuptsiwni'taqe öviy hihta hintsakqey qa navoti'ta. Noqw öviy Tutuyqawhqe nuy ökwatuwhqe, ¹⁴ Núokway nuy qaöwímaqa; nihqe nuy pan unañwtoynaqw, nu Jesus Christ aw tuptsiwe' pas pavan put aw unañway'tani. ¹⁵ Noqw i' yan lavayi pas antsaniqw, tatam sinom sohsoyam put kwusuyani: I' Christ Jesus qaanhinwisqamuy ayo öyaniqe tūwaqatsit aw pítuhqata. Noqw nu' hapi qaanhinwisqamuy amuñaqw pas mohpeq'a. ¹⁶ Nikañw pay Jesus Christ yaniqw nuy ökwatuwa, pam inuhpiy mohti wuhkomaqapsiy mahtakniqe öviy'o. Noqw yahpiy haqahpiy sohsoyam put aw tuptsiwyaqam qatsit qa so'taqat himuy'vayaniqey navoti'yuñwni. ¹⁷ God hapi sutsep Moñwi, qa mokñwuqa, qa taymataqnihqe, piw pam-sa hapi sūka suyan unañwtalwuwni'ta. Nam pam sutsep aqwhaqami kaptsi'tiwaa, piw tayawintiwwa. Nam antaa. ¹⁸ Taa, ítii Timothy, ura hakim tuptsiwni'yuñqam un hinhtiniqat añwu pay yuaatota. Noqw öviy nu un it ayatani: Um God eñem hihta qalolmat aw rohommani. ¹⁹ Um qapēvewnit añ hinmani; kurs himu haqam qalomáhintaqw um uh'unañway ep navote', qa pantsakni. Taq haqawat qa pan hinwisqe, tuptsiwniy ayo yukuya. ²⁰ Ura Hymenaeus piw Alexander panhti. Noqw öviy nu pumuy Satan aw mātavi, puma pāpu God aqw qa hiñqawniqey tuwi'vaniqat öviy'o.

2

Church Worship

¹ Noqw öviy nu yan ūmi lavayhtini: Itam sohsokmuy sinmuy amuñem mohti pas okiwhitiwisni, nāwakinwisni, pu amuñem aw hihta tūviñlalwani, amuñem aw kwakwhalalwani, ² Tis öviy añ pas momñwituy, pu añ öqalat pasiwyuñqamuy amuñemi. Nen itam sutmakiwtaqat pās uyiwwawtaqat qatsíyesni, pās tunatyawkahkañw, qa atsáy'kahkañwo. ³ Pi yan itam suan hinwise', God itamuy ayo öoyhqat unañwveyani. ⁴ Pam sohsokmuy sinmuy ayo nõñakniqat nāwakna, pu put lavayiyat pas antsanihqat tuwi'vayaniqata. ⁵ Pi God hapi pas sūkaa. Noqw God pu sinmuy amuhtsave wúnuhqa pas sūkaa, i' taqa, Christ Jesus. ⁶ Ura pam sohsokmuy sinmuy mātapniqe öviy nātavi. Piw tuwaniyat aw pituqw, pam nuhtuħpa' navotniwa. ⁷ Noqw öviy

nu put aw lavaytaviwa, pu ayaiwtaniqeyu. (Nu hapi Christ atpip pas súaŋqawu; nu qa atsálawu.) Nu imuy qa- Jew- sinmuy amumi ayatiwa, pumuy lomatuawit aw tuptsiwye', lavayit pas antsanihqat aň hinwisniqat pan pumuy tutuqaynaniqe öviy'o. ⁸ Paniqw öviy sohsovik tahtaqt may qahováriwtaqat akw ömi māvuyawkahkañw, God aw nāwakintotaniqat nu nāwakna, qa itsívuiwkahkañw, pu piw qa pēvewni'kahkañwo. ⁹ Pu pay amún piw ima momoyam hamanay'kahkañw, pās unañway'kahkañw, yūyahiwatani; pu hihta pas a'nö hihkay'taqat yūyahniqey qa pan tunatyawyuñwni-sikavalasivata, pu pearls pīwu; pu qa hihin hōmiy aw yuykuyani, pas pay pumuy piptsantotaniqat öviy'o. ¹⁰ Puma qa panyuñwt, lomahintsakpiy akw namtakni'yuñwni. Pi pam pantaqa momoymuy God pas kaptsi'yuñqamuy sūamuhpee. ¹¹ Pay wuhti qahinqawkañw, okiw unañway'kañw, God lavayiyat nanatuwnamantani. ¹² Pu wuhti tūtutuqaynaniqat nu qa nakwha, pu tāqat aw moñw'iwtamantaniqata; pay pam qa hiñqawlawmantani. ¹³ Pi Adam mohti yukiwa; noqw aňk pu' Eve yukiwa. ¹⁴ Pu Adam atsat qa tuptsiwa; pi wuhti ūnatoyniwhqe, mewnit ep qaanhti. ¹⁵ Nikañw pay kurs pam puwsuñway amum namiyukit qa hovale', nāmi unañway'te', suan qatsit aň pās hinme', pam tiylawhqey aň ayo yámakmantani.

3

Leaders in the Church

¹ I' hapi pas antsa: Hak God sinomuyatuy amumi tunatyawtaniqey tuñlay'taqa lolmat tumalat tuñlay'ta. ² Taay, noqw i' hapi hak God sinomuyatuy amumi tunatyawtaqa pas qa hihta ep tukopniwtamantani; sūkw wuhtit kōñaatmantani; nāmi tunatyaltimantani; pasi'nañway'tamantani; lomahintsakmantani; kiy ep sinmuy öoyhtimantani; sinmuy tutuqaynaniqey tuwi'tamantani. ³ Honaqkuyit qa hihikwni; qa a'nö unañway'tamantani; sīvat qa nanaqashintamantani; qa suy'tsiptimantani; qa a'nö hiñqawnummantani; qa nāp hihta himuy qa tuñlay'tamantani; ⁴ Kiy ep yesqamuy suan oyi'tamantani; timuy amumi tuyqawi'tamantani; pu timat nay kaptsi'yuñwmantani. ⁵ Puyaw hak haqam kiy ep yesqamuy suan oyi'taniqey qa tuwi'taqa tis pam hin God sinomuyatuy oyi'tani? ⁶ Qa puhutuptsiwhqamantani; taq nāp hisat ka pam kwivi'nañwtiqw, God put eñem qalolmat yúkuni, pam Nukpanat eñem hin yúkuhqey pan'í. ⁷ Pu öviy piw pam gatuptsiwni'yuñqamuy amuhpiy aw lomanavotiwamantani;

taq nāp hisat sen hak hihta ep put ōvelantaniqw, pam Nukpanat hūwiyat aqw pākini.

Helpers in the Church

⁸ Pu ima añ tu'sawni'yuñqam piw amún pasi'nañway'yuñwni; qa nevegyuaatotani; honaqkuyit qa hīhikwyani; sīvat qa nanaqashinyuñwni. ⁹ Unañway pasiwkahkañw, hihta as tupkiwtañwuqat itam tutuqayyaqw tuptsiwyaqey ñuy'yuñwni. ¹⁰ Pu ason piw ima mohti aw pohtiwamantani; nen kurs qa hihta akw hinyuñwe', pahsat pu tu'sawni'taqat qeniyat ep hoñvamantani. ¹¹ Pu ōviy pay nōmamat piw amún pasi'nañway'kahkañw yesni; qa kokoliyawhtni; suyan unañway'yuñwni; sohsok hihta añ qa atsáy'wiskahkañw hinwisni. ¹² Pu tu'sawni'taqasūk wuhtit kōñaatmantani; timuy, pu kiy ep yesqamuy suan pās oyi'tamantani. ¹³ Pi ima suan tu'sawni'yuñqam pas kaptsi'tiwyañwu; piw Christ Jesus aw tuptsiwnit qanahahtsopkahkañw yuaatotani.

The Great Secret

¹⁴ Noqw pay hisnen nu qa pas hisattiqw ūmiqniqey wūwankañw, iit ūmi penta. ¹⁵ Nikañw kurs nuy qa ĩsniqw um God sinomuyatuy amuhpa' hin hinnumniqey navoti'tani; puma hapi God qátuhqat aw tōnawtaqamu. Puma God lavayiyat pas antsanihqat makiway'yuñqe, put ōmi ñuy'yuñwa. ¹⁶ Pi itam God pas kaptsi'yuñwa, hihta as tupkiwtañwuqat pas antsa qaōwihintaqat ñuy'kahkañwo, it'a:

Sus'ōqaltutuyqawhqa tokoy'vaqe namtakna;

God Hikwsiat put qahováriwtaqat pan nuhtumi mahtakna;

God hoñviaymat put tuway'numya.

Sopkawtaqamuy sinmuy amumi pam yuaatiwa;

Pu tūwaqatsit ep sinom put aw tūtuptsiwa.

Pam ōmiqatsit aw wīkiwhqe, pep kaptsi'tiwa.

4

False Teachers

¹ Noqw Qahováriwtaqa Hikwsi hapi pas suyan pañqawu, yaw haqami so'ñwamiq haqawat tuptsiwnit añqw lasyaniqata. Nen hakimuy nukpanhihikwsimuy akw tuyqawiwkahkañw, tūnatotoynayaqamuy amumi puma tuqayvastotani, pu qa-suan tutuqayhpiyamuy aw'i. ² Ima pan tūtutuqaynayaqam God aw tuptsiwni'yuñqey atsáy'kahkañw pañqaqwani; nihqe soon puma qaantoti qey unañwpeq navoti'yuñwni. ³ Piw puma hak haqam nōmataniqat, piw puwsuñwtaniqat tūmewantotani, pu hihta nōsiwhqat nōnovaniqata. Noqw pay God hapi

nōsiwhqat yuku. Noq̄w ima tuptsiwni'yuñqam, pu God tunatyayat pas antsanihqat navoti'yuñqam hahlaykahkañw put ömalalwani. ⁴ Pi sohsoy himu God ahpiy yukiwtaqa hapi lolma; noq̄w öviy soon himu ayo yukiwni, hak put tsúyakniniq'ö. ⁵ Pi pam God lavayiyat akw pas hímuniwhitiñwu, pu nāwakinpit akw'a.

A Good Servant of Christ Jesus

⁶ Pay um ïit yantaqat tuptsiwni'yuñqamuy u'nantoyne', um Jesus Christ eñem suan tumalay'tani, itahtuptioniy ahpiy lavayit akw öqawi'kañwo, pu suan tutuqayhpit añ hinmaqey akw'a. ⁷ Nikañw um añ an'ewakw tütuwutsit, pu momoymuy lavaysaskwiyamuy qa aw unañwtavi'tani. Lolmat qatsit añ um nāö'qawnani. ⁸ Hak wáriktuwanlawhqa pay hihsavo put akw moñwvastiñwu. Noq̄w pay hak God pas kaptsi'taqa hapi put sutsep akw a'nö moñwvasñwu, it qatsit ep'e, pu qatsit nātoniqat ep piwu. ⁹ P' lavayi pas antsaniq̄w, tatam sinom sohsoyam put kwusuyani. ¹⁰ Pi itam paniq̄w maqsonlalwakañw, itamumiq̄ hihinqaqwaqat ep nakwhani'yuñwa, ispi itam God qátuhqat aw yanyuñqe öviy'o. Pam hapi sohsokmuy sinmuy ayo öoya, tis pi öviy imuy tuptsiwni'yuñqamuyu. ¹¹ ïit um nuhtumi tutaplawni, put tütutuqaynani. ¹² Qa hak hapi ümi qa kwañwátaytani, um nāto tsākwnihqat ep'e. Noq̄w um hapi nahpe imuy tuptsiwni'yuñqamuy hin hinyuñwniqat amumi namtakni'tani. Um pās yuaatani; um pās hinmani; um nuhtumi unañway'tani; um pasi'nañway'tani; um tuptsiwnit añ hinmani, pu kwañw'ewakw qatsit añ'a. ¹³ Um nuy hisat aw pítuniqat aw pahsavo nuhtuni tutuvenit añ tünwantaniqey aw unañwtavi'tani, pu tūökwaniqeyu, pu tütutuqaynaniqeyu. ¹⁴ Um hihta nahpe uhmakiway qa tatami'tani; pam hapi pantaqa ura wukw'a'yat ümi matyawkahkañw, hin hintaniqat lavayhtotiqat ahpiy ümi noiwa. ¹⁵ Um ïit aw wūwantamantani; um awsa yuki'tani; noq̄w uñ öqawi'maqw, pam sohsokmuy amumi mātaktini. ¹⁶ Um nāmi tunatyawtani, pu tutuqayhpit aw'i. Um yūmosa panme' hapi ayo nātavi'mani; pu ümi tūqayyuñqamuy piw ayo öyani.

5

Responsibilities toward Believers

¹ Hak wūkw qa qöhqöyat, naynihqat pan aw pās yuaatamantani; pu pay añ qa wūwukwmuy uhtupkomnihqat pan'i, ² Pu añ wūwukwmuy momoymuy únumnihqat pan'i, pu pay qa wūwukwmuy uhsiwamnihqat pan'i, qanānaphin wūwankañwo. ³ Pu um añ koñnalvutuy pas antsa nanalvutuy kaptsi'tani. ⁴ Kurs haqawa koñnalavu tímuy'taqw, sen

mómuy'taqw, pay puma tuwat put pāsyē', kiy aw wikye', pep tavi'yuñwmantani. Yan puma God unañwveyani. Pi pam añ tuptsiwni'yuñqamuy amumi put tuñlay'ta. ⁵ Noqw i' hapi pas antsa nalqatqa God aw yankañw, mimhikqat, pu talönwiwmaqat añ yūmosa put aw okiwhtimañwu, pu nāwakinmañwu. ⁶ Nawus pi koñnalavu kwañwáewhqatqa nāt as taykañw pay soñawnen mokpuniñwu. ⁷ Yan um pumuy amumi hiñqawmaqw, puma qa hihta akw hinyuñwini. ⁸ Kurs haqawa sinomuy hihta akw yesniqat amuñem qa hintsake', tis pi òviy pas amum ki'yuñqamuy amuñem pam qa pantsake', pam hapi tuptsiwniy ayo yuki'tani; nihqe qatuptsiwni'taqat epnihqe pas qa súantani. ⁹ Pu i' hak koñnalavu payhp sunat yahsañwini'taqqa pas sūs puwsuñwtaqw, pay um púmuy-sa koñnanalvutuy pan pohtoylani'tani. ¹⁰ I' hak pan pohtoylaniwhqa hapi hihta lolmat hintsakqey akw aw navotiw tamantani, tímuy suan wuñwnaqa piwu, hakimuy kiy ep pās òoyhqe, pu God sinomuyatuy kukyamuy pāhomhqe, pu hihta akw okiw hinyuñqamuy ep amumi unañwtaqqe, pu hihta lomahintsatskiwhqat añ ahsupoq añ hinmaqee. ¹¹ Nikañw um añ momoyhoymuy koñnanalvutuy pay qa nakwhani, taq puma Christ qa hihtatote', pahasat puwsuñwtotaniqey unañwtotiñwu; ¹² Nen qaanhtotiñwu, motivasiwniy ayo yukuyañwuniqee. ¹³ Puma pantote', qa hihta hintsatskat, panis tuwat kīnawit yuñtinumyañwu. Pu puma qa panis panyuñwt, hīhihta yuaatotañwu; qa nāp hihta himuy añ sus'itsyañwu, pay as hihta qa yuaatotanikañw soq pantsatskañwu. ¹⁴ Paniqw òviy nuyniqw puma puwsuñwtote' tiy'ooyani; nen kiy, pu tímuy amumi tunatyawyuñwini. Noqw sinom amumiq hiñqaqwaqam pāpu qa hiñqaqwani. ¹⁵ Taq haqawat pay Satan aw lasya. ¹⁶ Kurs haqawat tāqat sen wuhtit tuptsiwni'taqat ahpiyviat koñnalvutiqw, pay pam put aw unañwtavi'tani; noqw God aw tōnawtaqam qa pumuy amumi enañ tūkwaiwyuñwini. Nen puma añ pas qa atsatsanalvutuy amumi unañwtavi'yuñwini. ¹⁷ Pu ima añ wukw'a'yat pas suan nuhtumi tunatyawyuñqam pas pavan kaptsiwiyani, tis òviy God lavaiyat yuaatotaqamu, pu tūtutuqaynayaqamu. ¹⁸ Pi ura tutuvenit añ yan pey'ta: Um wākasit sōhōvosit muritaqat motsóvuat qa sommantani, kita; pu piw yanwata: Pay tumalay'taqqa ahsatiy hihkay'tañwu, yan'i. ¹⁹ Pu um wukw'a'yat hihta qalománeveltoynayaqw, put qa kwúsumantani, ason pas lōyōm sen pahyomhaqam put pas suyan navoti'yuñqey pañqaqwaqw, pu' um aw tuwantamantani. ²⁰ Pu añ qaanhintsatskaqamuy sinmuy sohsokmuy amutpip u'nanamantani; noqw ahpiy sinom tsātsawnamantani. ²¹ Nu hapi God, pu Itahtutuyqawhqay Jesus

Christ, pu pas namorstiwayaqamuy hoñvia'yatuy amutpik ūmi pas pañqawni: Um hapi qa hakiy sūkw-sa pas hihtay'kañw, yan hinmani, qa sūkw-sa eñem tunatyawkañwo. ²² Pay um qa pas hakiy God tumalayaw suhpanamantani, sen um qa pas aw hin suyan navoti'tee. Taq ka pam qaanhinmaq, sinom uñ añvaiwtaqat wūwayani. Um nāmi tunatyawte', suan hinmani. ²³ Pay um pāpu qa kūyit-sa hīhikwt, pay hisaq wine hikwmantani, uhponoy qa kwañwáhintañwuniqw òviy'o; pi um piép hinhtiñwu. ²⁴ Haqawatuy qaantsakpam yep qatsit ep susmataqtiqw God amuñem qalolmat yúkuniqw, pam pay navotiwta. Noqw pay haqawatuy qaanhintsakpam tupkiwyuñwa; nikañw ason hin yukiltiniqat aw pituqw pep pu' sohsoy mātaqtini. ²⁵ Pu pay òviy piw pan haqawatuy lomahintsakpam añwu pay mātaqya, pu ahpiy pay qa mātaqyaqa soon qa nāto mātaqtini.

6

¹ Pu ima añ tūtuwikt, moñwímuy hapi ahsupoq hihta añ kaptsi'yuñwuni; noqw qa hak God, pu put tutuqayhpiyat hinwat òvelani. ² Pu ima añ tuptsiwñi'yuñqamuy moñwi'muy'yuñqam pay soq pi pumuy tuptsiwñi'yuñqam pumuy qa hihtay'yuñwniqey qe'yani. Puma qa panyuñwt, amuñem suhta'ewkahkañw, tumalay'yuñwuni, it añ wūwankahkañwo: Ima pumuy akw moñwvasyaqam pay pumuy amún God aw tuptsiwñi'yuñqam put aw unañwamatu.

False Teaching and True Riches

Iit yantaqat um tūtuqaynakañw, añ òkwhantani. ³ Haqawat ka it tutuqayhpit súantaqat qa nānawaknani. Noqw it tutuqayhpi Itahtutuyqawhqay Jesus Christ lavayiyat ahpiyñiqe itamuy hin Christ an yesniqat itamuy tutuqayna. Noqw puma put tutuqayhpit ayo yukuyat, hihta alōñōt tūtuqaynayani. ⁴ Puma pi kwīkwivitñiqe qa hihta navoti'yuñwa. Panis tuwat haqam nāñwuy'yuñwniqey, pu lavayit pas hin lavaytaniqey- sa tunatyawyuñwuni. Noqw put ahpiy hakim hihta ep qa tsuyhtiñwu; pu nāñwuy'yuññwu; nānamiq hiñqawañwu; nāismaqas'iwyuññwu. ⁵ Puma qalomáwuñni'yuñqam, put ép nāñwuy'yuññwu; piw hihta pas antsanihqat qa navoti'yuñwa. Púmuyniqw hak God pas kaptsi'taqqa qa hihta rūrumnaniqey ep hahlayni. Pumuy panyuñqamuy um añqw áyoni. ⁶ Noqw hak God pas kaptsi'taqqa hihta himuy'taqey ep nakwhani'taqqa pas antsa hahlayni. ⁷ Pi itam qa hihta yankahkañw, it qatsit aw òki; niñqey òviy itam qa hihta hinkahkañw, yañq ahpiyyani. ⁸ Pay itam nōsiwhqay'kahkañw yuws'i'yuñwe', put ep nakwhani'yuñwuni. ⁹ Taq ima añ kāhaktotiniqey

nānawaknaqam unaheppit hūwit antaqat aw ökiñwu; pu hīhihta an'ewakw qalomátunatyawyuñwa. Noqw put akw sinom nāhovalaye', sūlawhtiñwu. ¹⁰ Pi hak sīvat pas hihtay'te' sohsok hihta qalomáhintsakpit aw unaheviwñwu. Put hapi haqawat nānawaknaqe, qapēvewnit añqw lasya; nihqe hīhihta qahahlayhpit akw nāsöskwiyaqe, nātuhotota.

Personal Instructions

¹¹ Noqw ūm'i, um God tumal'ayaata, pay um iit yantaqat ayo yuki'tani. Um Christ an suan hinmaqey añ ö'qalni, qapēvewnit añ hinmaniqeyu, nuhtumi unañway'tanigeyu, qa its hin unañwtinigeyu, okiw'unañway'tanigeyu. ¹² Um itahtuptsiwniy öviy hihta qalolmat aw rohommani. Um qatsit qa so'taqat ñuy'tani; put aw um wāñwayniwa, um wūhaknihqamuy sinmuy amutpip God aw tuptsiwñ'taqey pañqawhqe. ¹³ God hapi sohsok taytoynañwuqa ūmi tayma, Christ Jesus ámuma. Ura pam Pontius Pilate atpik suan namtakna. Noqw öviy pumuy amutpip nu ūmi pas pañqawni: ¹⁴ Um uhtumalmakiway suan hinhtini. Hisat Itahtutuyqawhqa Jesus Christ māaktiniqat aw pahsavo qa hak un hihta ep tukopnani. ¹⁵ Pi hisat aw pituqw, pam namtaknani, God put eñem tokiltaq'ö. Pam hapi Sus'öqalanihqe, pas kaptsiwihqat sohsoyam navoti'yuñwñi. Pi pam hapi sinmuy moñwímuyatuy amumi Moñwi, piw pumuy tutuyqawhqayamuy amumi Tutuyqawhqa. ¹⁶ Pam sūka pas qa mokñwu, pas suyan tālat ep ki'ta; noqw soon hak put aw pītuni; kurs hin hak haqam put aw yórikni. Nam sohsoyam yūmosa put kaptsi'yuñwt, put-sa öqalay'taqat pañqawwani. Nam antaa. ¹⁷ Um yep qatsit ep hihta a'nö himuy'yuñqamuy amumi pañqawhqa, puma qa pas hihtunihqey namiwuwantotani; pu kāhakiwuy pay kurs hintaniqat qa aw yanyuñwt, God qátuhqat aw yanyuñwi, itamuy hihta añ nāvokawintaniqat öviy itamuy sohsok hihta qaöwíhuylawhqat aw'i. ¹⁸ Nen puma hihta lolmat hintsatske', hihta qa kahkawnayat, tūhuytotanigey suhtaq'ewyani; nen lomatumalay ahpiy kāhak'iwyuñwñi. ¹⁹ Nen hisat aw talönvaniqat añwu aw hihta qa hinhtiñwuqat nennem waranhtote', qatsit gaso'taqat himuy'vayani. ²⁰ Pas aw iunañwa Timothy, um hapi hihta ūmi noiwhqat aw tunatyaltini. Nen nukuslavayit, pu an'e'wakw lavayit qa aw unañwtavi'tani. Piw himu navoti itahtuptsiwniy amum qa súnantaqat um qa aw hintsakni, pam pi pay qa pas antsa navoti. ²¹ Noqw haqawat put aw lasyat, itahtuptsiwniy tatamhtota. Nam Jesus Christ núokwaat umum yantaa. Nam antaa.

Paul TIMOTHY aw ańk Pēniata

¹ Nu' Paul, God tunatyayat ahpiy Jesus Christ ayaatnihqa it penta, it qatsit itamumi awiniwtaqat Christ Jesus ahpiynihqat tūaawnaniqe ōviy ayaiwtaqa. ² Nu itiy pas aw iunańway Timothy ōqalanta. Nam okwálni, núokwa, pu kwakwha unańwa God Itanay ańqw ūmi pitsiwtāa, pu Itahtutuyqawhqay Jesus Christ ańq'ō.

Thanksgiving and Encouragement

³ Pas nu God aw hahlayhtima ítii. Put hapi nu pas suyan unańway'kańw tumalay'ta, inamuy hin hinhtotiqtat pan'i. Nu yūmosa inawakinpiy ań uń u'nantima, mimhikqat, pu talōnwintihqat ań'a. ⁴ Okiw ura um pakmumuńwuniqw, nu put u'ni'taqe pas nu as ūmi yórike' hahlayhtiniqey okiw nāwakna, ⁵ Pas ura um pas antsa qapēvewni'taqw nu put u'ni'taqe ōviy'ō. Pay ura uhso Lois piw qaōwítuptsiwni'ta, pu uńu Eunice pīwu; noqw pay ōviy um soon piw qa pantani. ⁶ Noqw ōviy nu nāt piw uń u'nanani. Ura nu ūmi matyawhq, um God ańqw hihta kuwahtiput makiwa. Taay, um put kuwahtiput apitoyni'te' put akw mońwvasni. ⁷ Pi God Hikwsiy itamuy máqahqe, itamuy maqaswuwni'yuńwniqat qa pan itamuy unańwtoyna. Pi Hikwsi itamuy ōqalat, nami'nańwat, pu pas suyan wuwnit maqa. ⁸ Noqw ōviy um Itahtutuyqawhqay nuhtumi yuaataniqey qa hahmanni, pu piw nuy put eńem sivilawhqata. Um lomatuawit yuaataniqey ep kānanvotqey ań nakwhani'tani; sam pi um God ōqalayāt akw put ań kuyvani. ⁹ Pi pam hapi itamuy ayo oya; nihqe itamuy suan hinwisniqtat ōviy itamuy wánwayi, itahhintsakpiy qa ōviyinit, nāp tunatyay, pu núokway ahpiy'ō. Pi pam tūwaqatsit nāt qa yukut, pay pepeq it Christ Jesus ań itamuy núokway máqaniqey yuku. ¹⁰ Nikańw pas yepehaq pu' itamuy ayo óyahqa Jesus Christ pítuhqe mokiwuy ōqalayāt súlawtaqw, God itamuy hin ayo óyaniqey tunvotna, lomatuawit ahpiy'ō; ¹¹ Nihqe nuy ayataqe, put lavayiyat yuaataniqtat aw nuy tavi, imuy qa-Jew-sinmuy tutuqaynaniqata. ¹² Noqw put pantaqat ōviy nu yāyan hihta ań kānanvota. Nikańw pay nu qa hahmana; pi nu hakiy aw tuptsiwhqey suyan navoti'ta; nihqe nu put aw hihta mātappq, pas kurs hin pam hisat pítuniqey qa aqw pahsavo put aw tunatyaltiniqtat nu qapēvewna. ¹³ Nuy hin lavayit suan tūtutuqaynaqat um u'ni'kańw, pan tūtutuqaynani Christ Jesus qapēvewnakańw, put aw unańway'kańwo. ¹⁴ Pi

Qahováriwtaqa Hikwsi itah'unanwpeq qátuhqa ūmi hihta pas hihkay'taqat kuwahti. Taay, um put pās aw tunatyawkañw tavi'tani. ¹⁵ Noqw it pay um navoti'ta: Ima Asiat añqwyagam sohsoyam nuy mātatvet, nuy tatamhtota. Noqw i' Phygellus, pu Hermogenes puma nuhtuma. ¹⁶ Pas pay Tutuyqawhqa okiw Onesiphorus ep kīvituy ōkwatuwni. Kwakwhat pi pam qa sūs inumi unanwtavi; nihqe nuy qa hahmana, nāmahin pi nuy sivikive pakiwtaq'ō. ¹⁷ Nihqe ōviy ura pam Rome epnihqe, nuy pās hepqe tuwa. ¹⁸ Pu ahpiy pay Ephesus epeq hihsa'haqam hihta añ inumi unanwtapqat pay um put pās navoti'ta. Okiw nam Tutuyqawhqa pite', put ōkwatuwni.

2

A Loyal Soldier of Christ Jesus

¹ Noqw ōviy'o ítii, um núokwat Christ Jesus ahpiynihqat akw ō'qalni. ² Ura nu kaysiwhqamuy tutuqaynaqw, um pep inumi tūqayta. Um put hapi tuwat hakimuy qa paysoq hintsatskaqamuy amumi mātapq, puma put tuwat tūtutuqaynayani. ³ Um Christ Jesus enem kānavotpit añ kuytani, solāwat qa hihta tusi'taqat an'i. ⁴ Qa haq pi hak tuwvōhtinumqa yep qatsit ep hīhihta hintsatskiwhqat akw nāsoontsahtsana. Taq pam panhte' soon moñwiy unanwveni. ⁵ Wawarsqa a'nō hoñvinen hihta ahsate', put kwúsuñwu. Pam nawus sohsok kaptsi'tiwhqat añ hinme' put ahsatañwu. ⁶ Pasva tumalay'taqa soon qa mohti aniwnit nōsñwu. ⁷ Nu ūmi hihta lavayhtiqw um aw wūwani. Pay ason Tutuyqawhqa soon un qa māmatsnani. ⁸ Ura Jesus Christ, David natkoat, mokiwuy añqw ahoy tātayi. It lomatuwawit hapi nu sinmuy āwinta. ⁹ Nihqe put ep nu hīhihta añ kānanvota, qaanhintsakqat an'i. Hikis pi nu pas som'iwta. Nikañw pay God lavayiat qa som'iwta. ¹⁰ Paniqw pi nu ōviy añ hakimuy namorstiwyaqamuy amunem iit hihta añ kuyta, pas pay okiw puma Christ Jesus ahpiy ayo nōñakiwte', put amum sutsep kaptsi'tiwyaniqat ōviy'o. ¹¹ Pay i' lavayi pas antsa: Kurs itam Christ amum soe' piw amum yesni. ¹² Itam kānavotpit añ nakwhani'yuñwe', put amum moñw'iwyuñwni. Itam put qa tuwi'yuñqey pañqawaqw, pay pam piw itamuy qa tuwi'taqey pañqawni. ¹³ Nikañw pam soon hihta ep nāatsatoynani; nihqe ōviy soon atsáy'mani; nāmahin pi as itam atsáy'wisq'ō.

An Approved Worker

¹⁴ Iit yantaqat um pumuy añ ahoy u'nantoynani. Tutuyqawhqat aw yankañw pumuy amumi pañqawhq, puma lavayit ep qa nānwuy'yuñwni. Taq pam pantaqa lavayi soon hihta apitini, pay soq aw tūqayyuñqamuy

wuwniyamuy nukushintsanni. ¹⁵ Um God unañwveni qey añ ò'qalni. Um it lavayit pas antsanihqat suan tūtutuqayne', uhtumalay qa hahmanni. ¹⁶ Nikañw hapi um pay añ hihta an'e'wakw nukuslavayit qe'ni. Pan lavayi'yuñqam soq sinmuy God añqw lasnayañwu. ¹⁷ Noqw pumuy lavayiam ankituyat an ep wūyak'iwmañwu. Pumuy panyuñqamuy hapi amuñaqw i' Hymenaeus- niqw pu Philetus puma nuhtuma. ¹⁸ Puma it lavayit pas antsanihqat añqw lasqe, pay yaw ahoy yesvaniwniqa añ ruhpakqat pañqawlawhqe pētuy qapēvewniyamuy hovala. ¹⁹ Noqw pay pi God kīyat tukwyayhniat hūrs yukiwta, it yantaqat akw tuvoylay'kañwo: Tutuyqawhqa nāp sinomuy tuwimuy'ta, it akw'a, pu piw Sohsoyam Christ natñwaniyat tuñwni'yuñqam qaanhintsatskiwhqat añqw ayo'yani, it akw'a. ²⁰ Pay pi haqam kahaksinot kīyat ep hīhinyuñqa tsatsqapta. Pēhu palasivat añqw yukiwyuññwu, pu pēhu qōtsāsivat añq'ō, pu pēhu kohot añq'ō, pu pēhu tsōqat añq'ō. Sinom pēhut añ nōnovañwu, pu pēhut aqw novaakwsiñwput maspayañwu. ²¹ Noqw ōviy hak haqam qaanhtiput añqw nākwañw'ewakwte', pam hihta nukñwat aw āpini. Pam Tutuyqawhqat aw nānoi'te', sohsok hihta lolmat tumalay'taniqey aw moñwvas'iwtani. ²² Oviy um nuvō'nañwat pay aw qa unañwtavi'tani; ayam tōtimuy hin hinyuñqat um qa panmat suan hinmani qey añ ò'qalni, qapēvewnaniqeyu, nuhtumi unañway'taniqeyu, kwakwhat qātuniqeyu, añ hakim suan unañway'kañw Tutuyqawhqat aw nāwakinwisqamuy hin hinwisqat pan'i. ²³ Nikañw um pay an'e'wakw lavayit, ñasta navotit ahpiynihqat qa aw unañwtavi'tani; taq put pantaqat ahpiy hakim nāñwuy'totañwu. ²⁴ Pi Tutuyqawhqat tumal'ayaat hakiy amum qa nāñwuy'tamantani. Pay pam sohsokmuy pāsmantani; tūtutuqaynaniqey tuwi'tamantani; qa suy'tsivuni; ²⁵ Pās unañway'kañw, put aw rohomnumyaqamuy amumi yuaatani; pay hisnen God amuñem pan yukuqw, puma nāp tunatyay añqw lasye', it navotit pas antsanihqat nānakwhani. ²⁶ Nen Nukpanat huhuwihpiyat añqw ayo nōñakni, puma as kwisyaqe, put-sa aw tuqayvasi'yuñwa.

3

The Last Days

¹ Pu it um piw navoti'tani: Nāt qatsíso'ñwamiq qatuvostini.
² Nāt sinom nennem-sa hihta tunatyawyuñwni; qa nāp hihta himuy tuñlay'yuñwni; hihta kwiviyuaatotani; kwivi'nañway'yuñwni; nuhtumiq tutsíwyuaatotani; yumuy, namuy qa amumi tūqayyuñwni; hihta qa tsúyakyamantani;

God qa kaptsi'yuñwni; ³ Tūqahahlayyani; namiyukiy tutkilalwani, hihta tūatsatotoynayani; qa namituyqawi'yuñwni; a'nō unañway'yuñwni; añ lomayesqamuy amumi qa suhta'q'ewyani; ⁴ Nānamiq nukpanhtotini; hihta ep qa tunatyaltotimantani; nātsotskanayamantani; God aw qa unañway'kahkañw, kwañwáewhpit-sa añ nāhahlayyani. ⁵ Pay as God aw tuptsiwni'yuñqey pan hiñqaqwakahkañw, put oqalayay qa nānawaknani. Um pan hinyuñqamuy qa amu'puñalni. ⁶ Ima hapi hakim kīnawit yuñtinumyaqē tuskapmomoymuy, qaanhtipuy akw mañwúiwyuñqamuy, hīhihta tuñlayiy akw ūnaiwwisqamuy añwutiwisa. ⁷ Momoyam pan hinyuñqam as sutsep hihta tutuqayyakahkañw, pas soon hihta pas antsanihqat tuwi'vayani. ⁸ Noq̄w pay pi ura Jannes-niq̄w pu Jambres puma Moses ehpewi wunuptuq̄w, pay ōviy hapi pan ima it tutuqayhpit pas antsanihqat aw rohomnumya, nukuswuwni'yuñqamu, God aw tuptsiwnit añq̄w lasyaqamu. ⁹ Nikañw kurs hin puma haqami ōkini. Pi pumuy an'e'wakw hintsakpiam susmataqtini, pumuy tāqatuy hintsakpiam hin mātaqtiqat pan'i.

Last Instructions

¹⁰ Noq̄w pay pi um nuy hin hinmaqat pās navoti'ta, nuy hihta tūtutuqaynaqata, nu hin qatsi'taqata, nu hihta añ ō'qalqata, nu hin God qapēvewnaqata, hihta añ wuhko maqaptsi'taqata, nuhtumi unañway'taqata, qa sūokiwhtiñwuqata. ¹¹ Ura nu Antioch ep hihta añ okiwsahsaniwa, pu Iconiam ep'e, pu Lystrat ep'e. Ura nu hīhihta añ kānanvota; noq̄w pay Tutuyqawhqa nuy put sohsok añq̄w ayo tavi. ¹² Nikañwo, pay sohsoyam Christ Jesus aw tōnalte', God unañweyaniqey nānawaknaqam pas kurs hin qa okiwsahsaniwyani. ¹³ Nikañw ima añ nūnukpanht, hihta añ tūunaheptiwisqam suyhtsepñwat qalomáhinwisni; tūunatotoyayani, piw nāp ūnatotini. ¹⁴ Noq̄w um hapi hihta tūqayhqey, pu nātuptsiwnaqey añ yūmosa hinmani, um hakiy añq̄w kwúsuhqey put u'ni'kañwo. ¹⁵ Pi um uhtsakoy añq̄w tutuvenit tuwi'ta. Nihqey put akw um suan unañwtalwuwni'vaqē, Jesus Christ aw tuptsiwhqey, ayo yama. ¹⁶ Sohsoy God lavayiat hapi put Hikwsiyat ahpiy pan pēniwa; nihqey hihta tutuqaynaniqey aw apiiwta, hakiy hihta ep ōwihiniwhtiḡw put ep u'nanananiqey aw'i, pu hakiy suwip táviniqey aw'i, pu hakiy hin sūan hinmaniqat put tutuw-naniqey aw'i. ¹⁷ God tumal'ayaat put ahpiy pās pasiwta; pu sohsok lolmat tumalat aw pās na'sas'iwta.

4

¹ Paniq̄w hapi ōviy nu God aw yankañw uñ ayatani,

pu Tutuyqawhqat Jesus Christ aw yankañwo; pam hapi mātake', moñwtaviwe', añ yesqamuy, pu pay so'pumuy hinwat yukunani. ² Nu ūmi pas pañqawni: Um lavayit yuaatani, nāp hísat nukwáñw'ewhtiqlw, pu pay nāmahin sen qa nukwáñw'ewhtiqlw, um hakiy aw put ep písoqmantani. Hakiy hihta ep öwihiniwhtiqlw, um hakiy u'nanamantani, mēwamantani, pu qa nañ'ekni'kañw sinmuy öqawhtoynani, pu God lavayiyat tütutuqaynani. ³ Taq pay nāt haqahpiy sinom hihta suan tutuqayhpit soon aw tūqayyuñwe', kwañwálvayit-sa nanaptaniqey nānawakne', öviy haqe' unañwaam qatsqat pañ pumuy tutuqaynayaniqamuy nāmi wáñwayyani. ⁴ Nen puma it lavayit pas antsanihqat qa aw tuqayvastotat, soq tuwat tütuwutsit aw unañwtapyani. ⁵ Noqw um hapi sohsok hihta añ pās tunatyaltini, nen kānavotpit añ kuytani; lomatuawit yuaatani; uhtumalmakiway sohsok suan tumalay'tani. ⁶ Taq nu God eñem nīniwniqat aw pítsíwta; pay ka nu tsāvotiqw yañqw ahpiyini. ⁷ Nu itahtuptsiwniy aw pās tunatyawtaqe, put eñem rohomnuma, qanātusi'kañwo. Soñawnen inuñem pöhtavit nu añ kuyva. ⁸ Noqw öviy Tutuyqawhqa iahsatiy inuñem warani'ta, nuy suan qatsí'taqat ep'e. Nihqe ason pam pite', sinmuy amuñem suan yuke', pep pu' pam inumi put nóani, pu hakim kwañwtoynayakahkañw put nuhtay'yuñqamuy amumi píwu.

Personal Words

⁹ Um qa nātusi'te' its peqw inumini. ¹⁰ Taq Demas nuy tatamhta, yep qatsit pas hihtataqee; nihqe Thessalonicat aqwhaqamii. Noqw Crescens Galatiat aw'i. Noqw Titus Dalmatiat aw'i. ¹¹ Pay Luke-sa inumuma. Um Mark wikte', peqw inumini taq pam tumalat añ nuy a'nö paañwanta. ¹² Pu nu Tychicus Ephesus aw hōna. ¹³ Pu nu Troas ep ivösälāy Carpus aw taviqlw, um ason peqw put yawmani, pu hīhihta tutuvenita. Tis öviy himuvukat añ pey'yuñqat um soon añqw qa kímāni. ¹⁴ I' palasivat siplawhqa Alexander nuy a'nö qalomáhintsana. Pay ason Tutuyqawhqa put tumalayāt añ aw ahoytani. ¹⁵ Noqw put hapi um ep nāmi tunatyaltini; taq pam itahlavayiy ep itamumi a'nö rohomhti. ¹⁶ Nāt nu sūs nēñem lavayhtiqlw, qa hak inumum wunu; sohsoyam nuy tatamhtota. Pay hisnen i' yantaqa qa amunkiwakw hintani. ¹⁷ Noqw pay pi as pantotiqw, Tutuyqawhqa inumum wunuwkañw nuy öqalantat, wukotohowuy moañaqw nuy ayo tavi, nu lomatuawit añ ahsupoq tunvotnaqw, sohsoyam qa-Jew-sinom nanaptaniqat öviy'o. ¹⁸ Nihqe pam nāt piw sohsok hihta qalomáhintsatskiwhqat añqw nuy soon qa ayo távini, nen öveqatsit ep moñwtunatyay aw nuy pās wikni. Nam pam sutsep aqwhaqami tayawintiwa.

Final Greetings

¹⁹ Um inuñem Priscat-nikañw pu Aquilat pumuy öqalani, pu Onesiphorus ep kīvituyu. ²⁰ Erastus pay Corinth ep huruhti; noqw nu Trophimus tūtuyhqat Miletum ep tavi. ²¹ Um qa nātusi'te', nāt qa tömö'tiqw peqwni. P' Eubulus un öqala, pu Pudens, pu Linus, pu Claudia, pu ahpiy pay sohsoyam Christ aw tuptsiwni'yuñqamu. ²² Nam Tutuyqawhqa Jesus Christ umum yantani. Núokwa umumum yantaa. Nam antaa.

Paul TITUS aw Pēniata

1 Nu' Paul, God tūwikipat, pu Jesus Christ ayaatnihqa it penta. God nuy namorstaqe, nuy ayataqw, nu put sino-muyatuy qapēwewniyamuy añ pumuy öqawhtotoynani; piw itahtuptsiwniy ahpiy navotit pumuy tutuqaynani. 2 Itam itahtuptsiwniy ahpiy qatsit qaso'taqat himuy'vayaniqey tunatyawyuñwa. Ura God pas qa atsátañwuqa itamuy pan aw-ini'ta, pam nāt tūwaqatsit qa yúkut'a, 3 Nihqe pas aw pituqw, lavaiy ahpiy itamuy put navotna. God itamuy ayo Ooyhqa hapi nuy ayataqe, nuy lomatuawit nuhtumi yuaataniqat aw nuy tavi. 4 Titus, it sumituptsiwnit ahpiy itiy nu öqalanta. Nam okwálni, núokwa, pu kwakwha unañwa God Itanay añqw ūmi pitsíwtani, pu itamuy ayo Ooyhqaqat Christ Jesus añq'ö.

Titus' Work in Crete

5 Ura nu Crete ep uñ mātapqe, ūmi tutapta, um tumalat añ aw antsaniqata. Nen um kitsókinawit God sinomuyatuy amumi wukw'a'yatuy óyani. 6 Yan hapi wukw'aya hinmani: Haqam qa hihta akw hintaqa, sūkw nōmay'taqa. Timat God aw tuptsiwni'yuñwni; qa haqami hihta nukushintsatskani; nay, pu yuy pumuy amumi tūqayyuñwni. 7 Taq nuhtumi tunatyawtaqa pas nawus qa hihta akw hintamantani, ispi pam God sinomuyatuy amumi tunatyawtañwunihqee. Pam qa nāp tunatyay qátuniqey antani; qa suy'tsiptimantani; honaqkuyit qa hihikwni; qa a'nö unañway'tamantani; sivat qa nanaqashintani; 8 Hahlaykañw, kiy ep sinmuy pās öoyni; añ hihta lolmat ep hahlaymantani; pās unañway'tani; suan hinme', God unañwveni; namituyqawi'tani. 9 Pankañw pam it lavayit pas antsanihqat tutuqayhqey hürs ñuy'tani; nen pam suan tütutuqaynakañw tūökwantaniqey tuwi'tani, piw put aqw hiñqaqwaqamuy amumi hin lavayhtiniqey navoti'tani. 10 Taq kaysiwhqam qa tuqayvahsi'yuñqam paysoq hihta yuaatotaqam, pu tūunatotoinayaqam yēse, tis öviy imuy Jew-sinmuy amuñaq'ö. 11 Noqw soon as puma qa moauhtsiwyani. Puma pi kīnawit yuñtinumyaqe tūsoontsahtsanya, pay as hihta qa yuaatotanikañw soq put tütutuqaynayaqee, pas pay sivat öviy'o. 12 Pay ura pumuy amuñaqw haqawa pas nāp amuñem yuaataqa pañqawu: Pay Crete ep sinom pas a'nö a'tsatu, núanvopkotu, nanaönht-nikañw huhunuktu, kita. 13 Nihqe pay súañqawu. Paniqw öviy um pumuy qa öokwatuwh, pumuy qöhqöyni. Noqw puma tuptsiwniy añ öqalyani.

¹⁴ Nen Jew-sinmuy tūtuwutsiyamuy aw qa unañwtavi'yuñwni. Pu ason hak it navotit pas antsanihqat añqw lasqa amumi hihta tutaptaqw, puma put aw qa tuqayvastotani. ¹⁵ Pay kwan'w'e'wakw wuwni'yuñqamuyniqw sohsoy himu kwan'wey'w'o; nikañw añ qa kwan'w'e'wakwmuyniqw pu qatuptsiwni'yuñqamuyniqw qa himuy kwan'wey'w'o. Hikis pi wuwniam, pu unañwaam itséheeiwta. ¹⁶ Puma as God tuwi'yuñqey pañqaqwa; noqw pay pumuy qatsíam qa put aw hayawta. Taq puma tuyoy'e'wayomu; God aw qa tuqayvastotañwu. Kurs hisat puma hihta lolmat tumaltotani.

2

Sound Doctrine

¹ Noqw um hapi hakimuy suan tutuqayyaqamuy hin as yesniqat tūtutaqaynani. ² Añ su'pe'yaqam-niqw, pu wūwuyom tahtaqt pasi'nanway'yuñwni; hihta añ namitunatyawkahkañw namituyqawi'yuñwni; tuptsiwniy añ ö'qalyani; nuhtumi unañway'yuñwni; pu wuhkomaqaptsiy yesni. ³ Pu añ wūwuyom momoyam piw amunyuñwni; nen God sinomatnihqey pan yesni; qa kokoliyawhtni; nuhtumiq qa atsáttoynayani; honaqkuyit qa hihikwyani; añ hihta lolmat tūtutaqaynani. ⁴ Pu momoyhoymuy tutuwnayaqw puma pās unañwat yesni; puwsuñwmuy amumi unañway'yuñwni, pu timuy amumii. ⁵ Hihta añ pās wūwankahkañw hintsatskani; qa nāhovalayaniqey anyuñwni; qa kikinumtinumyani; sūsū'pamni; puwsuñwmuy kaptsi'yuñwni. Kurs puma pan hinwisq, sinom soon God lavayiyat aqw hiñqaqwani. ⁶ Pu añ tōtimuy um piw u'nanaqw, puma namituyqawi'yuñwni. ⁷ Pu um pas nāp lolmat tumalay'tani. Um panme' pumuy hin yesniqat amumi mahtakni'tani. Um qa paysoq hintsakkañw pās unañway'kañw, pan sinmuy tutuqaynani. ⁸ Um pas qa atsáy'kañw hihta súantaqat yuaatani. Noqw pep pu' kurs hak lavayit aqw hiñqawni; noqw i' hak put ehpewinihqa hamanhtini, kurs haqam hihta ep un övelantaniqe öviy'ö. ⁹ Pu añ tūtuwikt moñwímuy amumi tūqayyuñwniqat um tutuqaynani, pu sohsoq hihta añ pumuy unañwveyaniqata; qa amumi kolilitotani. ¹⁰ Puma qa hihta moñwímuy uuyiñwnayani; puma yūmosa qaatsáy'kahkañw, tumalay'wisni. Puma panwise', God itamuy ayo öoyhqat tutuqayhpiyat pas hihtatotani sohsoq hihta añ'a. ¹¹ Pi God núokway sinmuy sohsoqmuy amumi mahtakna, itamuy ayo nõñakniqat öviy'ö; ¹² Nihqe pan itamuy tutuqayna: Itam God qa kaptsi'yuñwniqey qe'yat, yep qatsit ahpiy hihihita tuñlayit ayo yúkuniqata. Itam put ayo yukuyat, namituyqawi'kahkañw, God pas kaptsi'kahkañw, suan

hinwisni yep qatsit ep'e. ¹³ Hisat itam itah'unanwvahsiy hahlaykahkanw aw yórikyaniqey maqaptsi'kahkanw yēse. Pep hapi pu' God pas pávannihqa, Jesus Christ itamuy ayo óyahqa lolmat tālawñway'kanw mātaktini. ¹⁴ Pam hapi itamuñem nātavi; nihqe sohsok qaanhintsatskiwhqat anq̄w itamuy mātapqe, itamuy kwanw'ewakwtat, nēñem sinota, itam hihta lolmat tumaltotaniqey kwanwtoynayaniqat ōviy'o. ¹⁵ Iit hapi um nuhtumi yuaatani; tūōkwhantani; pas qa nánahtsopkanw ōqalat pas pasiwtaqey pan tūmewantani. Qa hak hapi ūmi qa kwanwátaytani.

3

Christian Conduct

¹ Um sinmuy u'nanaqw, puma an mohpeq hoñqamuy, pu ōqalat pasiwyuñqamuy amumi qa rohomnumyani; pu momñwituy lavaiyamuy an hinwisni; sohsok hihta lolmat hintsatskaniqey aw pās moñwvas'iwyuñwni. ² Qa hakiy aqw qalomáhiñqaqwani; qa nāñwuy'yuñwni; hakiy pāsyamantani; qa a'nō unanway sohsokmuy amumum hinwisni. ³ Pi pay itam pas nāp ura hisat piw an'ewakw hinyuñwa; God aw qa tūqayyuñwa; ūnatoyniwya; hīhihta tuñlayit, pu kwanwáewhpit aw tūwik'iwyuñwa; nukpantunatyawyuñwa; kan'ewtunatyawyuñwa; sinom itamumi qa suhtaq'ewya; noqw pu itam nānami qa suhtaq'ewya. ⁴ Noqw pay God itamumi unanway'taqey, pu itamuy ōkwatuwhqey itamumi mahtaknat, itahhisatqatsiy anq̄w itamuy ayo oya. ⁵⁻⁶ Pam qa itahlomahintsakpiy ahpiy itamuy ayo oya, pas nāp núokway ahpiy'o. Noqw itam put tīmatniwhtoti, pam Qahováriwtaqat Hikwsit itamuy qaōwíhuytaq'ō, Jesus Christ an'a. Noqw Hikwsiy an pam itamuy kwanw'ewakwtat, itamuy pūhuta. ⁷ Noqw ōviy God núokwayat ahpiy itam put aw súanyuñwa; nihqe it qatsit qaso'taqat makiwyaniqey tunatyawyuñwa. ⁸ I' yan lavayi pas antsa. Noqw ōviy pay um it yūmosa yuaataniqat nu nāwakna, ima God aw tuptsiwni'yuñqam lolmat hintsatskaniqey pās tunatyawwisniqata. Pi yan puma suan hinwise', tūvaañwantotani. ⁹ Nikañw pay um an hihta āan'e'wakw lavayit qa aw unanwtavi'tani pu hakiy ahpiy sinotiwtata, pu tutavot ep nānaqasyaqata, sen put ep nāñwuy'tiwhqata. Pay pam lavayi qa hihkay'ta; pu piw qahimuu. ¹⁰ Um hakiy tūlahsintaqat sūs, sen lōshaqam u'nanat, pay qa a'puñalni, ¹¹ Um it navoti'taqee: Pam pantaqa lomavōhut anq̄w lasqe qaanhinma; nihqe unanwpeq put navoti'ta.

Final Instructions

¹² Ason nu Artemas, sen Tychicus ūmi hōnaqw, um qa nātusi'tat, qa sōwunit Nicopolis aw inumini. Pay nu pep tōmōlaniqey yuki'ta. ¹³ Um tutavot aw tuvoti'taqat Zenasnit, put Apollos pumuy haqaminiqat aqw távini; noqw kurs pumuy hihta haqni'taqw um pumuy paañwani. ¹⁴ Pu itahsinom hihta lolmat hintsatske', añ hakimuy hihta haqni'yuñqamuy paañwayaniqey tuwi'vayani; nen qa paysoq yesni. ¹⁵ Sohsoyam inumumyaqam uñ öqalaya. Itahtuptsiwniy añ itamumi unañway'yuñqamuy um inuñem öqalani. Nam núokwa sohsokmuy umumum yantani. Nam añaata.

Paul PHILEMON aw Pēniata

¹ Nu Paul, Jesus Christ eñem sivilawhqa itahtupkoy Timothyt amum it penta. Itam pas aw itah'unañway, itahtumalsuñway Philemon öqalanta, ² Pu aw itah'unañway Apphiat-nikañw pu Archippus itahnaqöysuñway pumuy piwu, pu God aw tōnawtaqamuy umuhkiy ep tsotsvalyaqamuyu. ³ Nam núokwa, pu kwakwha unañwa God Itanay añqw umumi pitsíwtani, pu Itahtutuyqawhçay Jesus Christ añq'ö.

Philemon's Love and Faith

⁴ Pas nu yūmosa Inay God aw nāwakinkañw uhpe hahlayhtimakañw uñem tūviñtima, itupko, ⁵ Yaw um Tutuyqawhçat Jesus Christ aw-nikañw, pu sohsokmuy put aw tuptsiwni'yuñqamuy amumi unañway'kañw, çapēvewnaçat nu navotçee. ⁶ Okiw as sinom uhçapevewniy akw tuwat tuptsiwni'vaye', itam hihta Christ añqw qaöwímakiwyçat okiw puma māmatsyaniçat nu pan amuñem tūviñtima. ⁷ Pi itam uñ nuhtumi unañway'taqw pas put ep hahlayhtiqe, wuko'nañwti, ispi tuptsiwni'yuñqam uhpiy suyan unañwtotiq'ö.

A Request for Onesimus

⁸ Pay ka nu Christ ep pas çatusi'kañw uñ tusoq'ayataniçey aw öqalay'ta. ⁹ Nikañw nu ūmi unañway'taqe öviy pay nu uñ qa ayatani. Nu Paul wuhaçanikañw, pu piw nāt Christ Jesus eñem sivilawkañw ūmi okiwhiñqawni. ¹⁰ Nu itiy Onesimus ūmi nunuiñni. Nu siviñuiwtaqw pam çapēvewnit akw ítiniwhti. ¹¹ Pay as pi ura pam hisat uñniqw qaápiynikañw, pu' hapi ūmi ápini, pu inumii. ¹² Noçw nu put piw ūmi ahoy tavi; noçw öviy um put pās távini, pas hapi pam aw iunañwa. ¹³ Pay nu as lomatuawit hintsakçey ep sivilawhkañw put tavi'taniçey nāwakna, uhçeniçey ep inumi unañwtavi'taniçat öviy'o. ¹⁴ Pay nu qa ūmi maçaptsi'tat put tavi'taniçey qa nāwakna; um qa nawus inumi unañwtapniçey antat, pay um pas suhtaç'ewnikañwniqw pam súantani. ¹⁵ Pay sen pi yan-taniçw öviy pam hihsavo ūñaqw ahpiy'o, pu' yahpiy pam sutsep umum hinmani. ¹⁶ Um pu' hapi qa tūwíkit an put kwúsut, pay uhtupkoy pas aw uh'unañway pan put um kwúsuni. Nu itupkoy an put aw pas unañway'ta; noçw öviy um as tuwat panhtini, pam pi uhtuwiki, piw Tutuyqawhçat ep uhtupko. ¹⁷ Noçw kurs öviy nu uhsuñwayniçat um pan inumi wūwante', pas um nuyniçey pan put kwúsuni. ¹⁸ Ason pi kurs pam

hihta ep ūmi qaanhtiḡw, sen hihta ūmi pöiwtaḡw, pay um inumi put pēnani. ¹⁹ Nu Paul hapi pas nāp imay akw it pēna, pay nu soon ūmi qa sisvini. Pay nu uñ soon u'nanani, um soñawnen pas nāp inumi nāvöiwta. ²⁰ Taay, itupko, um Tutuyḡawhḡat añ nuy hahlaytoyne', put pās távini. Yan um wūkok nuy unañwtoynani. ²¹ Nu ūmi hin nāwaknaḡat um soon qa anhtiniḡat nu ep uñ ḡapēvewnaḡe öviy ūmi pēna, ūmi navoti'taḡee, nu ūmi hiñḡawhḡat um soon qa hóyokput hinhtini. ²² Nikañw pay um piw haḡami inuñem ḡenitani, pay hisnen nu umuhnawakinpiy ahpiy mātaviwe', umumi pítuni.

Final Greetings

²³ Inuum Christ eñem sivilawhḡa Epaphras uñ öḡala,
²⁴ Pu Marcus, Aristarchus, Demas, pu Lucas itumalsuñwamu.
²⁵ Nam Itahtutuyḡawhḡay Jesus Christ núokwaat umumum yantaa. Nam antaa.

HEBREW sinmuy amuñaqw Tuptsiwni'yuñqamuy amumi Pēni

God's Word through His Son

¹ Ura God pay hisatñahaqaqaw qa sūs haqam, piw qa supwat akw itanamuy amumi lavayhti, hakimuy lavay'aymuy amuhpiy'o. ² Nikañw pam yepehaq so'ñwamiq pituqaw itamumi lavayhtikañw, pu' pahsat Tiy ahpiy'o. Ura pam put hapi aw sohsok hihta nóaniqey put āawna; pi put ahpiy pam sohsok hihta yuku. ³ Noqaw pam öqallavayiy akw sohsok hihta poniniytoyna. Pam nay lomatalawñwayat akw talni'ta, piw Nay hin hintañwuqat nuhtumi mahtakna. Pam pas nāp itahqaanhtipuy ayo yuku. Pu panhtiçe pam öveqatsit ep Kaptsiwtaqat putvaçe qatuptu.

The Son Greater than the Angels

⁴ Nihçe God hoñviaymuyatuy amuhpenihçe pas pavan nukñwat namtakna, sam pi pam God Tiatnihqey pan tñwantiwa, noqaw God hoñviaymat qa put tñmatu. ⁵ Ura God Tiy aw yan lavayhti: Um hapi Itii, it talöñvaqat ep nu Unaniwhti, ura kita. Piw yan'i: Nu put náatni, noqaw pam ítini, yan'i. Puyaw sen pam hisat hoñviaymuy himuwat aw pan lavayhti? Qae. ⁶ Nikañw pam hoñviaymuy amumi yanwat lavayhti Tiy tñwaqatsit aw távihqee: Uma put pas hihtay'yuñwni, ihoñvia'yam sohsoyamu, yan'i. ⁷ Pu pam púmuywat yan lavayhti: Pam hoñviaymuy hñhukañwtuy pan yúkuñwu, pu tumal'aymuy qöhit wupa'leletaqat pan'i. ⁸ Nikañw pam Tiy aw yan lavayhti: Um hapi God- nihçe yñmosa moñw'iwatani. Um moñwkoy'kañw nuhtumi tuyqawi'kañw súanhinmani. ⁹ Um hapi pas suan hinwisqamuy ep hahlayhti, pu qaanhinwisqamuy aw qa suhtaç'ewa; paniqw hapi öviy God Una uñ moñw'asnage, uñ uhsinosñwamuy amuhpenihçe pas pavan hahlaytavinma. ¹⁰ Pu piw yan lavayhti: Pu ùm'i, Tutuyqawhqa, um yayhniwhqat epeq tñwaqatsit yayhniyat wunuptsina. Um uhmaw akw tokpelat yukuhta. ¹¹ Pam pay súlawhtini, noqaw umwa qa hinwat hinhtini; pu pam pay yuwsit an sakwítini. ¹² Noqaw um put usimnit an nömömnat ayo távini, noqaw pam nāhoynwaniwni; nikañw um hapi pas qa alöntini, pu uhqatsi pas qa haqami sohtini. ¹³ Yanta, piw pam Tiy aw yan lavayhti: Um hāk iputvaçe qátuni, nu uhtuwqamuy añwutaqaw puma ùmi maqaptsi'yuñwniqat aw pahsavoo. Noqaw ya sen pam hoñvia'yatuy himuwat

aw hísathaqam yan lavayhti? ¹⁴ Puma pi sohsoyam hikwsiniñwuniñqe nuhtumi unañwtavi'yuñwniqe ayatiwya, imuy ayo nõñakniqamuy amumi tumalay'yuñwniqe õviy'o.

2

The Great Salvation

¹ Yaniq̄w õviy itam hihta nanaptaqey pas kurs hin aw qa pās tunatyaltotini, nāp hisat pi itam put añq̄w lasyani. ² Taq̄ God hoñviaymuy amuhpiy tutavot nuhtumi mātapq̄e pas õqalay akw put aw antsana; nihq̄e añsakis hak mewnit aw qa tuqayvastaq̄w, pu sen tutavot añq̄w lasq̄, God hakiy suan put ep hinwat yukunañwu. ³ Nikañw pam yepahaq̄ Tiy ahpiy itamuy hin ayo nõñakniqat itamuy āawna. Noq̄w itam it lavayit qaõwihintaqat aw qa unañwtap̄ye' hin ayo nõñakni? Pi ura Tutuyq̄awhqa pas nāp itamuy mohti put āawna, noq̄w put aw tuqayvastotaqam pu' tuwat itamumi put mātap̄ya. ⁴ Noq̄w God piw pumuy amumum tumalay'kañw pumuy amuhpiy kātumalta. Pam put akw pumuy suan lavayhtotiqat tuawí'ta. Pi pam Qahováriwtaqat Hikwsit ahpiy kuwahtiput hin tunatyawtaqey pan sinmuy nanāp huyta.

The Leader of Salvation

⁵ God qa hoñvia'yatuy tūwaqatsit nātoniqat aw moñw'oya. Pi tūwaqatsit nātoniqat nu yuaata. ⁶ Nikañw hak God aw tāwit añ tūviñtaq̄e aw pañqawu: Ya sino hak hímuniq̄w õviy um put u'ni'ta? Ya sino himu hakniq̄w õviy um put aw kikinumvohta? ⁷ Pi um put pay hihsavo hoñvia'yatuy qa amuñk pitsíwtaqat pan yuku. Nikañw it atsve pu' pam pas hímuniwhtikañw piw kapsitiwniqat um put eñem yuku; piw um uhtumaltipuy aw put moñwtavi. ⁸ Nihq̄e sohsoy himu put aw maqapsiwtaniqat um put aw noa, yan'i. Pi pam sohsoy hihta put aw maqapsiy yantaniqat õviy put atpikaq̄e tañataq̄e qa hihta pēta. Noq̄w pay pi itam qa sohsoy hihta put aw maqapsiy yantaqat aw yórikya. ⁹ Noq̄w itam Jesus pas hímuniq̄at, pu piw kapsitiwhq̄at aw tāyyuñwa. Ura pam hapi hihsavo hoñvia'yatuy qa amuñk pitsíwtaqat yukiltiq̄e, sinmuy sohsoymuy amuñem kānavot, mokniqat God pan put eñem yuku, itamuy õkwatuwhq̄ee. ¹⁰ Noq̄w Jesus Christ ayo nõñakqamuy tsamqa pas pasiwtaniq̄e õviy nawus kānanvotpit añ kuyva, ispi God sohsoy hihta nēnen yukuhqa kaysiwhq̄amuy timuy lomaqatsit aw tsamniq̄ey nāwaknakañw, Tiy eñem pan tunatyawtaq̄'õ; pi putniq̄w pam lomahinta. ¹¹ Pi hakim God tīmatniwhtotiqam hapi Jesus Christ atsviy put tīmatu. Nihq̄e õviy put amum sūkw nay'yuñwa. Noq̄w õviy God Tiat pumuy tupkolawniq̄ey qa hahmana,

nīkañw pañqawu: ¹² Nu uñ itupkomuy āawnani; nu uhsi-nomuy amuhsonve ūmi tayawinpit tātawlawni, kita. ¹³ Pu piw yan'i: Nu put hapi aw yantani. Pu piw yan'i: Yep nūu, God timuy inumi nóahqamuy nu pumuy amumuma. ¹⁴ Noqw hakiy timat sūn tokoy'yuñqw, piw uñwáam suntañwu. Noqw pay ōviy piw Jesus nāp itamun yukilti, pam mōke' it Nukpanat símoknaniqe ōviy'o, it hakiy tukwyantaniqey aw öqalat as pasiwtaqata. ¹⁵ Nen itamuy yahpiy haqahpiy moki-wuy qa mamqasyaniqat itamuñem yúkuni, itamuy itahqatsiy añ ahsupoq put mamqasyaqamuyu. ¹⁶ Pi suyan pi pam qa hoñvia'yatuy amún tokoy'vat, Abraham tímuyatuy amún tokoy'va. ¹⁷ Yaniqw ōviy pam pas nawus sohsok hihta añ tupkomuy amún yukilti, pumuy amuñem God awwat mohpeq moñwiniqe ōviy'o. Nihqe pam tumalay ep súanhinmaqe pumuy ökwatuwhqe, nāp nātapqe pumuy qaanhtipuyamuy ayo yuku. ¹⁸ Pi pam pas nāp aw unaheviwhqey ep kānavotqe, ōviy pam unaheviwyaqamuy amumi unañwtañniqey aw pasiwta.

3

Jesus Greater than Moses

¹ Noqw ōviy'o itupkomu, uma God tímatu, piw put tímatnihqey pan hinwisniqey aw wáñwayniwya. Kurs uma Jesus Christ itahtuptsiwniy itamumi kwusivaniqe ōviy ayaiwtaqat aw wūwayani, itamuñem God awwat mohpeq moñw'iwtaqat aw'i. ² God hihta aw put taviqw, añ ahsupoq pam suan hinma, ura hin Moses God tímuyatuy amumi pās tunatyawmaqat pan'i. ³ Pi Jesus hapi Moses epnihqe pas pavan kaptsiwtaniqey hihkay'ta, pi kīvituy mohpeqñihqa put amum yesqamuy amuhpenihqe pas pavan kaptsitiwa. ⁴ Pi sohsokmuy kīvituy amuñaqw suhka mohpeqñiñwu. Noqw sohsok hihta aw mohpeqñihqa hapi i' God. ⁵ Noqw Moses tumal'ayat an God tímuyatuy amumi mohpeq wúnuhqe súan tumalay'ta; nihqe God itamumi hin lavayhtiniqat pam añwu pay tuawi'ta. ⁶ Noqw pay Christ God tíatnikañw tímuyatuy amumi mohpeq wunu, nihqe suan tumalay'ta. Noqw itam God tímatu, kurs yūmosa put qapēvewnayee, pu hahlaykahkañw hihta aw yórikyaniqey tunatyayat qa wílekni'yuñwee.

A Rest for God's People

⁷ Yanta hápiniqw, ōviy ura Qahováriwtaqa Hikwsi pañqawu: Kurs uma pu' tawat ep put tōnayát nanapte' ⁸ Uma qa nāwuko'nañwtotani. Ura umunam qayēsiwhpuvehaqam inumi rohomhtotiqe nuy puhtsemoknaya. ⁹ Ura puma inumi hepya, piw inumi tuwantota, lōp sunat yahsañwu añ itumalay aw

taywiskahkañwo; noq̄w uma qa amún hinhtotini. ¹⁰ Paniq̄w òviy nu ephaqam qatsívaptsiwyuñqamuy amuhpe qahahlayhtiqe pañqawu: Puma yūmosa unañwpeq inuñaqw lahsiwuyñwa, pu puma haqe' itunatyay qa tuwi'yuyñwa. ¹¹ Noq̄w òviy nu itsívutiqe pas òqalat pan lavayhti: Pay puma pas nawus soon haqam nāsuñwnayaniqey aw òkini. Ura pan pey'ta. ¹² Noq̄w òviy'o itupkomu, uma nānami tunatyaltotini, taq nāp hisat sen hak God pas qátuhqat añqw lahse', qalomá'nañway akw God pēvewintini. ¹³ Uma nāqavo nāōkwhantani, nāt umuñem qénitniq'ò, taq sen umuñaqw haqawa qaantiput unatwiyat ahpiy a'nō unañwtini. ¹⁴ Ura itam Christ aw tūtuptsiwa. Ni-hqe kurs itam qa haqami nañ'eknaye', yūmosa itahtuptsiwniy añ hinwise', itam put amum sohsok hihta makiwyani. ¹⁵ Ura nu pañqawhq tutuvenit ep yan pey'ta: Kurs uma pu' tawat ep put tōnayat nanapte' uma qa nāwuko'nañwtotani. Ura umunam inumi rohomhtoti. Noq̄w uma qa amún hinhtotini, yan'i. ¹⁶ Taq ura haqawat as nanaptat, put puhtsemoknaya, nikañw pay qa sohsoyam Moses amum Egypt añqw nōñakqam panhtoti. ¹⁷ Noq̄w ya hakim lōp sunat yahañwuy añ put unañwmoknaya? Pay ima hakim piw qaantitige, qayēsihpuvehaqam sūlawhti. ¹⁸ Noq̄w ya pam hakimuy amumi pas qa òwílvyayhtiqe pas soon haqam nāsuñwnayaniqey aw òkiniqat pañqawu? Imuy añ qatuptsiwni'yuyñqamuy amumii. ¹⁹ Noq̄w òviy pay hapi puma pas qa tuptsiwyaqe soon pañso yuñni.

4

¹ Noq̄w òviy'o, itupkomu. Itam haqam nāsuñwnayaniqey aw òkininiq̄w itamuñem nāt qeni. Nikañw itam tunatyaltotini, taq ka umuñaqw haqawa pañsoq qa pítuni. ² Pi lomatuawi pumuy amumi yuaatiwhqa piw itamumi yuaatiwa; noq̄w pay put lavayit akw puma qa moñwvastoti, pi puma as nanaptat qa tūtuptsiwa. ³ Pi itam añ tūtuptsiwaqam haqam nāsuñwnayaniqey aw òki, hin pam lavayhtiqat pan'i: Nu itsívutiqe pas pañqawu: Pay puma pas soon haqam nāsuñwnayaniqey aw òkini, nu kita. Pi pam pas nāp tūwaqatsit yayhniwhqat pepeq tumaltaqey yuku. ⁴ Oviypi ura pam háqe'wat tsañe'sikis talōñnit yanwat lavayhti: Pu God tsañe'sikis talōñnit ep sohsok tutmalay añqw nāsuñwna. ⁵ Nit pu yep piw nāt pañqawu: Pay puma pas soon haqam nāsuñwnayaniqey aw òkini, nu kita. ⁶ Noq̄w pay haqawat pas nāt soon pañsoq aw qa òkini, pu imuy hakimuy amumi pam mohti yuaatiwhq puma qa tūtuptsiwhqe òviy aw qa òki. ⁷ Pu piw nāt pam sukw talōñnit tuwan-taqe, David ahpiy pañqawu: Pūu, kita, pay hisattiq'ò; pi ura pañqawu: Kurs uma pu' talōñnit ep put tōnayat nanapte', uma

qa nāwuko'nañwtotani. ⁸ Pi as Joshua pumuy nāsuñwnanaqw soon God put atsva piw nāt itamuy pañsoq ökiniaqat tokil-toynaniqey pañqawni. ⁹ Noqw öviy hapi God sinomuyatuy nāsuñwnayaniniqw amuñem nāt qeni. ¹⁰ Pi nasuñwpiyat aw pákihqa piw öviy nāp hintsakpiy pahsavo hintsakñwu, God hintsakpiy panhtiqat pan'i. ¹¹ Noqw öviy God itamuy haqam nāsuñwnayaniqat itamuñem qeni'taqw, itam pañsoq ökiniaqey qanātusi'yuñwni; taq nāphisat sen uma haqawa pumuy amún qatuptsiwni'te', pañsoq qa pítuni. ¹² Pi God lavayiat tayta, piw a'nö lay'ta. Pam sipwuvahpit an nan'ikaqe añ qalay'ta; nihqe hakiy unañwayat hikwsiyat añqw nāhoy túkuniqey öqalay'ta, piw hakiy öqawiyat öqayat añqw nāhoy túkuniqeyu. Pam hakiy tutnatyayat piw wuwniyat hímunihqat hakiy aw susmataq-tañwu. ¹³ Pi itam nawus God aw nātuhtuallyani, sohsok hihta navoti'taqat aw'i. Noqw sohsok himu yukiwtaqa put aw susmataq'a; qahimu put aw tupkiwta.

Jesus the Great High Priest

¹⁴ Noqw itam itahtuptsiwniy ep hürs hoñni; pi God Tiat, Jesus Christ ömiqatsit aw pákihqe God awwat mohpeq moñw'iwta; nihqe pepeq itamuñem nāwakinma. ¹⁵ Pi itamuy qaöqawi'yuñqw, itamuñem nāwakinmaqa sohsok mātisi'taqe itamuy ökwatuwa; pi pám pay itamun sohsok hihta añ unaheviwkañw, pay qa haqam qaanhti. ¹⁶ Noqw öviy itam qamaqásneveq God moñw'atsvewayat aw ökini, nen itam pep núokwayat kwusuyani; pu itam sóonhtote' núokwayat akw paañwniwyani.

5

¹ Pi uma navoti'yuñqw, God Jew-sinmuy amuñaqw hakiy namorste', put awwat mohpeq put moñwtaviñwu. Noqw pahsat pu pam sinmuy amuñem God aw okiwlawnwu; nihqe pumuy amuñem hom'oyiyamuy God aw nóañwu; piw qaanhtipuyamuy ep hihtuy qöyañwu. ² Nikañw pam pay pumuy amún sínonihqe öviy qa pasiwta; nihqe öviy pam tutavot qa navoti'yuñqamuy, piw put añqw lasyaqamuy ökwatuwniqey tuwi'ta. ³ Pam sínonihqe nawus nāp qaanhtipuy ep hihtuy nīnañwu; pu pahsat sinmuy qaanhtipuyamuy ep piw amuñem hihta nīnañwu. ⁴ Noqw soon hak God awwat nāmoñwtapñwu; nikañw God hapi hakiy moñwtapñwu; ura pam Aaron put aw tavi; pu put añkyaqamuy pīwu. ⁵ Noqw öviy Christ God awwat mohpeq moñwtaviwhqe pay qa nāp nātsokana, nikañw pay God put naat pan put yukuna. Ura pam put aw pañqawu: Um hapi ítii, it tāwat ep nu Unaniwhti. ⁶ Pay ura pi pam piw haqam pañqawu: Um hapi pas sūs God awwat moñwi, Melchisedec

tuwiyat an'i. ⁷ Ura Christ nāt tūwaqatsit ep qátuhqe, God aw okiw nāwaknaqe, a'nō pakkañw pas naokiwlawu, hakiy mokiwuy añqw put ayo táviniqey aw öqalat pasiwtaqat aw'i; noqw nāwakinpiat hu'waniwa, pam Nay aw tuqayvahsi'maqw öviy'o. ⁸ Pay as pi pam God tíatnikañw hīhihta añ kānavotqe put aw tuqayvahsi'manīqey tuwi'va. ⁹ Pu pam hin hintanīqey an yukiltiqe pep pu' pam aw tūqayyuñqamuy sūs ayo óyanīqat pan Naat put eñem yuku. ¹⁰ Pi God hapi put awwat mohpeq moñwtavi, Melchisedec tuwiyat an'i.

Warning against Falling Away

¹¹ Noqw itam as Melchisedec wūhak hin lavayhtotiniqw put pañqawniqw qatuvosi, uma qa ĩts nanaptañwuniqw öviy'o. ¹² Uma wūyavo Christ aw tuptsiwni'yuñwa, añwu as uma sinmuy tutuqaynayanīkañwo, pay nāt hak pas God lavayiyat pas pu' pas umuy tutuqaynaniqat uma pepya. Uma titi-postuy amunyuñqe pīhut-sa nānawakna; nihqe uma kurs hin hurut nōsiwhqat kātotini. ¹³ Pīhut-sa akw qátuhqa súantaqat qatsit, pu qasuantaqat qa mātsi'taqey antañwu; pi pam qaöqáwi'tañwunihqee. ¹⁴ Noqw pay tukwsiwyuñqam hurut nōsiwhqat soon qa kātotini, pi puma yūmosa put nōnovaqe hihta lolmatnihqat, pu qalolmatnihqat mātsi'yuñwa.

6

¹ Noqw itam hihta pay tutuqayyaqey qa pūvut-sa yuaatat, momi hóyokye' tukwsiwwisni. Itam pay itahhintsakpiy itamumi qahimuniwhtiqat añqw lasyaqe God qapēvewnaya. ² Pu itam pay kūyit akw tuvoylatiwhqat hihta tuawi'taqat nanapta; pu Hikwsi hakiy hin öqalmaqañwuqat itam pay navoti'yuñwa. Pu so'pum ahoy yesvaniqat hak itamuy pay tutuqayna. Pu God sohsokmuy itamuñem sūs hin yúkuniqat itam pay tuwi'vaya. ³ Noqw yahpiy pu' itam hihta akw öqawhtotaniqey putwatyani, kurs God pan itamuñem yuki'taniq'ö. ⁴ Pi uma sūs unañwtalawvaya, pu öveqatsit añqw hihta kuwahtiput añqw yukuya, pu Qahováriwtaqat Hikwsit nuhtum makiwya, ⁵ Pu soñawnen God lavayiyat lolmat añqw yukuya, pu qatsit nātoniqat ep hīhihta öqalat añq'ö. ⁶ Nīkañw kurs uma God pöhuyat añqw lasyaqw, kurs hak umuy God aw ahoy tsamvani. Soñawnen pi uma nankiwakw God Tiyat piw nahoylehtsit aw muayat, nuhtutpik put hamantoy-nayani. ⁷ Pi tutskwat aw qa sūs yokvaqw, pam mowaiwkañw, piw put tumalay'yuñqamuy amuñem hihta aniwnañwunihqa God unañwveniñwu. ⁸ Nīkañw i' himu tsutskuy'yuñqa pu kūtay'yuñqa pay ayo yukiwñwu, nihqe pāpu pay maspiwniqe, öviy taqtsokiwnwu. ⁹ Nīkañwo, aw iunañwam itupkomu,

nāmahin pi as nu yan hiñqawkañw qa pas pas umuy tu-awí'ta, nikañw nu umuy qapēvewna, pi hak ayo yámakqey hin qátuñwuqat uma pan yēse. ¹⁰ Noqw God qa hihta ep qasuntage umuhtumalay soon qa tunatyawtani. Pi uma put aw unañway'yuñqe ōviy sinomuyatuy amumi unañwtavi'yuñwa, piw nāt amumi unañwtavi'wisa. ¹¹ Noqw uma yūmosa nānani unañway'yuñwniqat nu okiw as nāwakna, nen uma umuh'ahsatiy sohsok ōmahtotani, pu umuh'unañwvahsiy aw yórikyani. ¹² Ura hakim God awiniyat qapēvewnayaqe qa nañ'eknayat, pas antsa unañwvahsiy aw yórikya. Noqw pan piw uma qapēvewnayakahkañw qa nañ'eknayani.

God's Sure Promise

¹³ Pi ura God Abraham aw hihta pasiwnaqe kurs hakiy pas pávannihqat aw yankañw ōqalat lavayhtiniqe nāp tuñwniy aw yankañw lavayhtiqe, ¹⁴ Pañqawu: Pay nu pas nāp soon uñ qa hahlayhtapne', ōqawhtoynani, pu uñ natkotoynani, kita. ¹⁵ Noqw ōviy pam qa yāvaiwkañw añ kuyvaqe put aw awinit aw yori. ¹⁶ Pi sino hakiy pávannihqat aw yankañw qaōwílvyayhtiniqw pahsat pay puma lavaiy sohtapnayañwu. ¹⁷ Noqw ōviy God itamuy paañwaniqey itamuy āawnaqe nāp natñwaniy aw yankañw qaōwilvyayhti. Noqw ōviy pam tunatyay pas soon qa alōntaniqat itam navoti'yuñwni. ¹⁸ Pam awiniy, piw lavaiy soon alōntani, pu pas soon atsátani; noqw ōviy itam put aw taqa'nañwtotiqe watqaqam wūkoq unañwtote' God hin itamuy āawnaqey pan itamuy ayo óyaniqat itam navoti'yuñwa. ¹⁹ It yan unañwvahsit itam pasiwyuñwa, pu put aw yankahkañw itam hūrs hoñni; pi pam pas qa hinwat hinhtiñwu. Christ hapi aw itam yanyuñwa, hakiy ōveqatsit ep qátuhqat aw'i. ²⁰ Pam itamuhsavo pañsoq pákihqe, itamuñem Nay aw naokiwlawu. Pi pam Melchisedec tuwiyat ahpiy God awwat susmohpeq sūs moñwtaviwa.

7

The Priest Melchizedek

¹ Pi i' hapi hak Melchisedec Salem ep moñwi, pas Sus'oveqnihqat God awwat wimmoñwi. Ura pam Abraham ahsawvaqe, aw ōqala, pam momñwituy haqam súlawhtiqat añqw ahoy pitutoq'ō. ² Noqw Abraham sohsok hihta sun pakwút-sikivo oyiwyuñqat añqw sūkw oyiwhqat put maqa. (Melchisedec tuñwniyat namtōkiwhqe moñwi súan hinmaqa i'nihqe pam'i; nikañw pay pam piw Salem ep mónw'iwtage ōviy moñwi kwakwhat unañway'taqa yan túnwantiwa, pi Salem kwakwhat qatsi i'nihqe pam'i. ³ Hak náatnihqat, pu yúatnihqat qa haqe' pey'ta, pu hakim put kwámatnihqam qa navotiwta,

sen tímatnihqam qa navotiwta. Pam hisat tihtiwqhát, pu hisat mokqat pam qa pey'ta. Pam yan God Tiyat an yukiwta; pam yūmosa God awwat moñw'iwta.) ⁴ Meh, i' hak pas pavan a'nö hímuu. Ura Abraham itahwu'ya hakimuy momñwituy kíqötaqe pumuy poswa; nihqe tukwhaniy pakwút-sikivo oyahtaqe, sūkw oyiwhqat Melchisedec aw noa. ⁵ Noqw Moses pan tutaptaqw, imuy Jew- sinmuy amuñaqw God awwat momñwit, Levit ahpiyvimat pan tuwi'yuñwa. Puma sinomuy amuñaqw hihta pakwút-sikivo oyiwyuñqat añqw sūkw oyiwhqat ömalalwañwu, nāmahin pi as puma sinomuy amún Abraham tímatu. ⁶ Noqw Melchisedec as qa Levit- sinomuy amuhpiynikañw, Abraham añqw put ömahtat, pu Abraham öqala, pay pi ura God Abraham öqalaniqey āawna. ⁷ Noqw itam navoti'yuñqw, hak pavansino hapi söqavuñwsinot öqalaniñwu. ⁸ Noqw ima Levit ahpiyvimat sinomuy amuñaqw sivit ömahtotaqam pay soa; noqw pay i' Melchisedec itanay Abraham añqw put ömahtaqa pam mokqat i' qa haqam tutuvenit añ pey'ta. ⁹ Pu as nu piw pañqawniqw i' Levi sivit ömalawhqa soñawnen Abraham ahpiy put pan oyiwtaqat Melchisedec aw mātavi. ¹⁰ Ispi Melchisedec Abraham ahsawvaqw, soñawnen pam Levit qeniyat ep wunu, öviy pi Levi put ahpiyviyniq'ö. ¹¹ Ima Jew- sinom God awwat momñwituy, Levit ahpiyvimuyatuy amuhpiy tutavot makiwya. Noqw pay pumuy tumalaam qa pasiwtaqw, öviy nawus God sukwat moñwtavi-it Jesus Christ. Pam hapi qa Aaron ahpiy'o, nikañw pam Melchisedec an moñwtaviwa, God ahpiy'o. ¹² Noqw ason God hakiy Judat ahpiyviyat moñwtave', nawus pahsat pam tutavot alöñtani. ¹³⁻¹⁴ Pi itam navoti'yuñqw, Jesus qa Levit ahpiynit, Judat ahpiy'o. Puma hapi as qa wimmoñwnamorstiwyá; pu Moses qa pumuy put tumalmaqa.

Another Priest, like Melchizedek

¹⁵ Pu nāt pas i' piw susmataq'a: Pas hapi Christ Melchisedec antaqa God awwat moñwtaviwa. ¹⁶ Pam nāitniwniqat tutavot qa put ahpiynit, pas qatsit qaso'taqat öqalayát ahpiy put aw taviwa. ¹⁷ Pi pam put pan lalvaya: Um hapi Melchisedec tuwiyat an pas sūs God awwat moñw'iwta. ¹⁸ Suyan pi mohti hin tutaptiwqhá qa öqalaniqe, pu qa apitiqe öviy ayo yukiwa. ¹⁹ Pi pam pep hin tutavo qa hakiy pas suyan hin hintaniqat antsana; noqw pay tutavo ayo yukiwhq, itam pu' hapi hihta pas pavan nukñwat aw yanyuñwa, it Jesus aw'i; nihqe put hapi ahpiy itam God aw ökiwta. ²⁰ Meh, God Jesus put awwat moñwtapqe pas pavan put aw lavayvasiwna. ²¹ Ura pam hisat Aaron ahpiyvituy moñw'oyhqe, qa

hihta pumuy amumi pas suyan pasiwna. Nikañw pam Jesus moñwtapqe, put aw pasiwnaqe aw pañqawu: Tutuyqawhqa hapi pas öqalat lavayhtiqe soon alöntani; nihqe pam ümi yan lavayhti: Um hapi pas Melchisedec tuwiyat anwat God awwat pas süs moñwtawiwa. ²² Noqw öviy God itamumi hihta nukñwat pasiwnaqw, Christ pas nāp put aw antsantani. ²³ Pu pay pas pi antsa Aaron ahpiyvıt kaysiwqhām God awwat moñw’iwyuñwa, pi himuwa mōke’, pañso pah-savoniñwuniqw öviy’o. ²⁴ Noqw Christ hapi pas sutsep qátuhqe, öviy qa nahlakñwuqat God awwat moñwqenit makiway’ta. ²⁵ Pantaqw hapi öviy pam put añ God aw ökiwtaqamuy pas süs ayo öyanıqey aw öqalat pasiwta, suyan pi sutsep qátukañw, amuñem lavayi’manıqey öviy’o. ²⁶ Pi pantaqa God awwat susmohpeq moñwi süitamuhpee, qahováriwtaqa, qa nukpana, qa hihta akw hintaqa, qaanhinwisqamuy amuñaqw lahsiwtaqa, pas öveqatsit yupqövaqe pákihqa. ²⁷ God awwat momñwit pi nāqavo put aw hihtuy qöyantotañwu, mohti nanāp qaanhıtipuy epnit, añk pu sinmuy qaanhıtipuyamuy ep’e. Noqw Christ pi qa pumuy amún hinhtiqe, süs nātavi. ²⁸ Tutavo pi pay sinmuy qa pasiwyuñqamuy God awwat moñwtañalawu. Noqw pay God tutavot ayo yúkuhqe, öqalvasiwnıt akw pas nāp Tiy pas suyan pasiwtaqat put aw süs pana.

8

Jesus Our High Priest

¹ Pu’ hapi nu pas pávannıhqat lavayhtini: Jesus hin hin-tanıqey pasiwtaqa itamuñem God awwat moñwtawiwa; nihqe öveqatsit ep Kaptısiwıhqat moñw’atsvewayat putvaqewat qatuptu. ² Pam God kiyat ep yeyespıt pas āantsawat ep tumalay’ta, God kiyat pas antsanihqat ep’e. Tutuyqawhqa pas nāp hapi put kihut kíta, qa sino. ³ Pi God awwat moñw’iwtaqa hihta kuwahtıput put aw öoynıqey pu aw hihtuy qöyantanıqey ep pan taviñwu; noqw öviy Christ hapi pas pay soon tuwat hihta qa távini. ⁴ Pi as pam tūwaqatsit ep hinnume’, soon God awwat mónwini, pi God awwat momñwit hihta kuwahtıput nāt öoyhtiwiwa, tutavot an’i. ⁵ İma pi God kiyat pas antsanihqat öveqatsit epnihqat qa pan tumalay’yunwa, soñawnen pi pam öveqatsit kih-siwniyat anta; pi God kiyat tūwaqatsit epnihqqa pas antsanihqat tuawi’ta. Ura Moses haqam God eñem hintsatskiwhqat mötsápkıt wunuptısinanıqw, God put aw pañqawu: Nu tükwit epeq ümi hin mātaknaqw, um pan sohsok hihta yúkuni, aw kita. ⁶ Ura Aaron ahpiyvıt namivasiwnıt pas nukñwat añ hintsak-wisa, pam pi God tutavot aw tönaniwtañwu;

noqw tis pi Christ hapi namivasiwnit put epnihqe pas pavan nukñwat añ hintsakñwu, ispi pam God awiniyat aw tñnaniwtañwuniq'ö. ⁷ Noqw pay mohtiwat pasiwni qa pasiwta; pay as pam qa pantaniqw soon pas piw nāt añk himuwani. ⁸ Noqw pi God put aw hihta qa pasiwtaqat tñwahqe pañqawu: Meh, pay hapi nāt aw pītuni, kita Tutuyqawhqa; noqw ep pu' nu Israel-sinmuy-nikañw pu Judahsinmuy amumi pūhut pasiwnani, ⁹ Ura nu námuyatuy amumi hin pasiwnaqey qa pan'i. Ura nu hisat pumuy māyamuy ñuy'kañw, tutskwat Egypt añqw pumuy ipwat, amumi hihta pasiwna. Noqw pay puma ivasiwniy añ qa yūmosa hinwisq, öviy nu pumuy amumi qa unañwtavi, kita Tutuyqawhqa. ¹⁰ Noqw pep pu' atsve nu Israel-sinmuy amumi yan pasiwnani, kita Tutuyqawhqa: Nu ilavaiy pumuy wuwniyamuy aw tañatani, pu nu soñawnen itutavoy unañwayamuy añ pēnani; noqw nu pumuy Tutuyqawhqaamni; noqw puma isinomni. ¹¹ Pu soon hak sinosñway, sen tupkoy tutuqayne' aw pañqawni: Um Tutuyqawhqat tuwi'tani, kitani; pi sohsoyam nuy tuwi'yuñwniq'ö, sushin'ewakw-nikañw pu suspavan-nihqat aqw pahsavoo, ¹² Pi nu pumuy qaanhטיפuyamuy ep ökwatuwi'taniqee, pu qaanhintsakpiyamuy, pu nukpanhtuwiyamuy nu soon pāpu u'ni'tani. ¹³ Noqw pam pumuy amumi pūhut pasiwnaniqey pañqawhqa, suyan pi mohti pasiwni putniqw pay hin'ewayhti. Noqw himu hin'ewayhtiqa, pu hisattiqa pi pāpu pay sūlawhtiñwu.

9

Earthly and Heavenly Worship

¹ Ura God Israel-sinmuy amumi pasiwnaqe, hin put eñem hintsatskaniqat amumi tutapta. Noqw öviy puma put eñem mötsápkit pas āantsawat wunuptsinaya. ² Noqw ura mötsápkit ihpovewat ep wihqöhi wunu, pu nönöspi; noqw put ep nōva poñaiwta; pam yeyespi ura pas Aantsawa yan tññwantiwa. ³ Noqw pu ura mötsáp'uhtist yupqöymiq piw yeyespi Susqahovariwtaqa yan tññwantiwa. ⁴ Pep ura sikavalasivat añqw tataqtsokpi qātsi, noqw pu pasiwnit ep tatañpi, sikavalasivat akw ahsupoq nōmiwtaqa; noqw ura put ahsonve sīvut añqw mēna tañawtaqa pakiwta; pam sīvu sikavalasivat añqw yukiwta; pu ura Aaron murikhoat tsīyakqa piw ep pakiwta, noqw pu ura owavutsqat añ pasiwni pey'taqa. ⁵ Noqw ima hihtu Cherubim God lolmat tālawñwayat akw nōmiwtaqam tatañpit atsvenihqat nākwapni'ta; noqw ura tatañpit nākwapniat núokwavihka yan tññwantiwa. Noqw pay itam kurs hin yep put pas hin hintaqat pasiwtaqat yuaatotani. ⁶ Noqw i' yantaqa pās panwat yukiltiqw, ima God

awwat momñwit pay sutsep ihpove yeyespit aw yuñte', God eñem himu hintsatskiwhqat hintsatskañwu. ⁷ Nikañw yūmowat pay i' God awwat pas mohpeq moñwi pas nāla añsakis yahsañwuy ep sūs pákiñwu, pas uñwat yankañw-saa; nen put nēnem God aw mātapñwu, pu sinmuy öwihiniwhtipuyamuy ep'e. ⁸ Noqw Qahováriwtaqa Hikwsi it akw itamuy it tu-tuqayna: Nāt mohtiwat kihut wunuqww, pas susqahovariwuy yeyespit aw nāt uhtsiwta. ⁹ Noqw pep hintsakpi yep qatsit tuawi'ta. Puma pi God aw hīhihta kuwahtiput öoyya; piw put eñem hihtuy qöyantota. Noqw nāmahin pi as hak pantsakq, pam pantaqa kurs hin put unañwayat añqw qaanhtipuyat ayo hōñani. ¹⁰ Pi pam tutavo hihta suovaamnihqat-sa yuaatañwu-puma hihta nōñösaniqata, pu hihta hihikwyaniqata, pu hin napwatotaniqata. Noqw pam tutavo pay hāk hihkay'ta, hisat pam sūlawhtiniqey aw pah-savoo. ¹¹⁻¹² Noqw pay God itamumi hihta lolmat pasiwnaqw, Christ itamuñem God awwat móñwiniqe öviy wunuptu; nihqe soñawnen mötsápkit añ kuyvaqe sūs haqam susqahováriwhput aw pañso paki. Pam mötsáпки hin hintaniqey pasiwtage, mohtiwat epnihqe pas pavan nukñwa, öviy pi pam qa tūwaqatsit ep wunu, piw qa sinmuy māyamuy ahpiy yukiwa. Noqw Christ nāp uñway yankañw pañso paki, hīhihtuy uñwáyamuy qa put yankañwo, sen kapīrat uñwáyata, sen wakashoyat uñwáyata. Pam pañso pákihqe itamuy sūs qenivo oya. ¹³ Ura mohti pasiwni yan yukuqw kurs haqawa hihta akw tuyoy'ewayhtiqw, God awwat moñwi wākasit uñwáyat, sen kapīrat uñwáyat akw put mahkwañwu. Pu piw pam wakasmanat taqtsokiwhqat qötsviyat kūyit akw namiqwriwtaqat akw put mahkwañwu. ¹⁴ Noqw kurs pam pantaqa hakiy tuyoy'ewakwnihqat kwañw'ewakwtaniqey aw öqalay'taqw, Christ pas nāp uñwáat tis pi öviy kurs hin itah'unañway qa kwañw'ewakwtani, ispi pam Hikwsit sūtsepnihqat añ God aw nātapqe itamuñem mokq'ö. Noqw pi itam kwañw'ewayhtotiqe soon pāpu hisat hin yesqey pan yesni; nīkañw itam God sutsep qátuhqat eñem apiiwuyñwñi. ¹⁵ Yantaqw hapi öviy pam puhuvasiwnit God-nikañw pu sinmuy amuhtsave hintsaki. Ura ima hakim mohti pasiwnit aw yanyuñqam tutavot ep qaanhtoti. Noqw pay Christ mokqe mohti pasiwnit añqw pumuy mātavi; nihqe sohsokmuy wāñwayniwyaqamuy amuñem qenit yukuqw, God amumi hin āawnaqw, puma makiwyaqe sutsep himuy'yuñwñi. ¹⁶ Noqw itam navoti'yuñqw, haqam hakiy ahkwayñap himu hin hintaniqa yukiwtaqw, pay kurs pi hin pan put yuki'taqa qa mokq, pam aw antañwu. ¹⁷ Pi hin hintaniqa yuki sinot mokq, pep pu' hihkay'tañwu; qa pantaqw pay nāt put pasiwnaqa qatuqw, pam qa öqalaniñwu.

18 Noq̄w ōviy pay piw i' mohti pasiwni pas únwat-sa akw pan yukilti. 19 Noq̄w ōviy ura Moses tutavot eq hin ayatiwyaqat sohsokmuy sinmuy āawnat, pahsat pu pam wakas-mamñatuy pu kakapirstuy unwáyamuy kūyit enañ kuyhta; nit palaphöt-nikañw pu hihta tūsaqat hyssop akw pam tutuvenit-nikañw pu sohsokmuy sinmuy put akw mahkwa; 20 Nihqe pañqawu: It unwat akw hapi God umumi pasiwna. 21 Pu pam piw ōviy pan God eñem mötsápkit unwat akw mahkwa, pu pep hīhihta akw hintsatskiwhqat sohsok pīwu. 22 Pu pay pas ka pēp sohsoy himu unwat akw powaiwtaniqat pan yukiwta; pu unwat qa munvaniwhq, pay qaanhtipu pas soon ayo yukiwni.

Christ's Sacrifice Takes Away Sins

23 Noq̄w ōviy hapi pay himu tūwaqatsit epnihqa kurs hin qa hihtuy unwáyamuy akw kwañw'ewayhtiwni, pam pi ōveqatsit epnihqat tuawi'taqee. Nikañw pay himu ōveqatsit epnihqa hakiy unwáyat hihtuy unwáyamuy epnihqe pas pavan nukñwat kurs hin qa kwañw'ewayhtiwni, it Christ pas nāp unwáyat akw'a. 24 Pi pam haqam kīhut pas āantsawat sinot māyat akw yukiwtaqat qa pañso paki, pas antsanihqat tuawi'taqat aw'i; pam qa pañsonit pas hapi ōmiqatsit aw paki, pāpu pas God atpipo itamuñem mātāqtiniqe ōviy'o. 25 Piw soon pas pam piép nātapmantani, God awwat mohpeq moñwi añsakis yahsañwuy ep pay hihtuy unwáyamuy yankañw pañso pákiñwuqat pan'i. 26 Pi as kurs pantaq̄w, soon pam tūwaqatsit yayhniwhqat pahpiy qa piép kānavotmantani; noq̄w pi yepahaq pam so'ñwaveq sūs mātaktiqe, pas nāp nātapqe, sinmuy qaanhtipuyamuy ayo yuku. 27 Noq̄w pay hapi sinom sūs so'niqat pan amuñem yukiwta. Noq̄w atsva pu' God pumuy amuñem hinwat yúkuni. 28 Noq̄w ōviy hapi Christ pay sūs taviwa, kaysiwhqamuy amuñem qaanhtipuyamuy nahpe haqami hintsakniqe ōviy'o; nihqe pam nāt piw mātāqtini, qaanhtiput ayo yúkuniqe qa ōviynit, put aw tunatyawyuñqamuy ayo óyaniqe ōviy'o.

10

1 Pi pep hin tutavo kihsit an hihta lolmat nātoniqat tuawi'ta; pam qa pas pas antsa pam'i; kurs pi hin pep hihtuy qōyantiwyaqamuy añsakis yahsañwuy añ yūmosa pantsakiwhqa pañso ökiwtaqamuy sūs lolmatani. 2 Pi as pantaniq̄w ya pam qa pañso pay yukiwta. Ispi pep okiwlalwaqam sūs powatote', soon pāpu hīhihta qaanhtiput unañwpeq sunvoti'yuñwni. 3 Noq̄w pi pep put pantsakiwhqat ep añsakis yahsañwuy ep qaanhtipu ahoy u'naniwñwu, 4 Ispi soon wakastahtaqtuy pu kakapirstuy unwáam qaanhtiput haqami

hintsanniq'ö. ⁵ Paniqw hapi öviy Christ tūwaqatsit aw pitu-toqe pañqawu: Um hihtuy qöyantiwyaqamuy-nikañw pu ūmi öoywaqat qa tuñlay'ta; nihqe um inuñem tokot na'sasta. ⁶ Um hihta ūmi tataqtsokwaqat pu qaanhtiput ep ūmi himu öoywaqat ep qa nāhahlaytapna. ⁷ Pahsat pu nu pañqawu: Meh, God, nu hapi uhtunatyay hinhtiniqey öviy pitu; pay ura tutuvenit mupipitaqat ep nuy pan pēniwta. ⁸ Ura pam mohti pañqawu: Um hihtuy tutavot an qöyantiwyaqamuy-nikañw pu ūmi öoywaqat qa tuñlay'ta; um hakiy qaanhtipuyat ep ūmi hihtuy tataqtsokwaqat ep qa nāhahlaytapna. ⁹ Pam pan lavayhtiye pep pu' piw pañqawu: Meh God, nu hapi uhtunatyay hinhtiniqey öviy pitu. Pam kítahqe mohtiwat ayo qenitat, anknihqat wunuptsina. ¹⁰ Noqw öviy God tunatyayat ahpiy itam put eñem sutsvo oyiwya, Christ itamuñem tokoy sūs táviq'ö. ¹¹ Ura God awwat momñwit nāqavo put kīyat ep hoñkahkañw hihta hintsatskañwu; pu pay nāt piw God eñem hihtuy qöyantotañwu, soon pi puma qaanhtiput haqami hintsanyaniq'ö. ¹² Noqw pay Christ tuwat sinmuy qaanhtipuyamuy ep sūs nātapqe, pep pu' pam God putvaqewat qatuptu; ¹³ Nihqe pahpiy put tuwqamat put aw maqaptsi'yuñwñiqat pam nuhtay'ta. ¹⁴ Pi pam pas sūs nātapqe God eñem sutsvo oyiwyuñqamuy pās hin hinyuñwñiqat pan sūs yuku. ¹⁵ Pi Qahováriwtaqa Hikwsi piw pas nāp put pantaqat itamuy āawna; öviy pi ura as pay mohti pañqawu: ¹⁶ It atsva pu' nu yan amumi pasiwnani, kita Tutuyqawhqa: Nu unañwayamuy añ ilavayiy tañatani, pu nu wuwñiyamuy añ itutavoy pēnani. ¹⁷ Pu nu pumuy qaanhtipuyamuy-nikañw pu nukpantuwiyamuy pāpu qa u'ni'tani, kita. ¹⁸ Noqw God hakiy qaanhtipuyat put añqw yukuqw, pep pāpu qaanhtiput ep himu nīniwhqa sūlawni.

Let Us Come Near to God

¹⁹ Yanta hapi, itupkomu; noqw öviy itam Jesus unwáyat aw yankahkañw qa tuhtuskahkañw haqam susqahovariwhput aw yuñniniqw itamuñem qeni. ²⁰ Pi Jesus Christ pas nāp tokoy ahpiy soñawnen itamuñem pōhut taytaqat yuku; noqw put tokoyat mötsáp'uhtsit antaqat añ itam God aw yuñta. ²¹ Pi Christ itamuy God tímuyatuy amuñem put awwat mohpeq moñw'iwtagey ep wunu. ²² Noqw öviy itam suan unañway'kahkañw, qa hin pēvewnayakahkañw, God aw tuptsiwñi'kahkañw put aw ökini, itah'unañway Christ unwáyat akw pāhomiwyuñqat navoti'kahkañwo, hakiy kūyit akw tokoy pāhomhqat pan'i. ²³ Pas itam qa wiwsiyakahkañw God aw tuptsiwñi'yuñqey qa qe'totini. Pi i' hak hin hintaniqat lavayhtiqa pas soon

qa āantsani. ²⁴ Pu itam hin nānami unañway'yuñwniqey pu lolmat hintsatskaniqey nāu'nāñwnayani. ²⁵ Itam sūvo tsotsvalyaniqey qa qe'totini, haqawatuy amun'i; itam qa pumuy amún hinwist nāu'nantoyñayani, tis ōviy'o, talōñnit aw pitutoqw itam navoti'yuñqee. ²⁶ Ispi itam as hihta pas suyan pantaqat nanaptakañw, tuwat nāp itahtunatyay añ hinwise' qaanhtotiqw, pay ahpiy pas qa himu haqam pāpu itahqaanhtipuy ep nīniwni. ²⁷ Pánis-sa hak pan hintsakqa navoti'taqw, God sinmuy sohsokmuy amuñem hinwat yukune', tuwqamuy amuhpewi itsívuy mahtakne', qōhit akw pumuy hovalani. Noqw hak it navoti'te', tsawiniwkañw maqaptsi'tañwu. ²⁸ Ura pi hak Moses tutavoyat qa kaptsi'taqw, hakim lōyōm sen pahyom put navoti'yuñqam pan lavayhtotiqw, momñwit put qa ōkwatutwat nīnayañwu. ²⁹ Noqw hak God Tiyat pēvewnaqa hin tis pas pavan nuhtsel'ewakw sivihpit hihkay'vani. Pam pi Qahováriwtaqat Hikwsit God núokwayat hakiy aw nóahqat qahihtata, piw Christ unwáyat aw wukukuyku, nāmahin pi as God put unwat akw put aw pasiwnat, nēnem put sutsvo tavi. ³⁰ Pi itam God yan hiñqawhqat tuwi'yuñwa: Ason nu hapi hakiy enem nāoyni; ason nu hihta ep hakiy aw ahoytamantani, kita Tutuyqawhqa; pu piw yanwata: Tutuyqawhqa sinomuy hin yukunani. ³¹ Pi pas God qátuhqat mapqōlmiq posnaniqw, pam nuhtsel'eway'o. ³² Nikañw pay kurs uma umuhhisatqatsiy añ wūwayani. Ura umuh'unañway tālawvaqw, uma qaan'ewakw hihta añ kānanvotyakahkañw añ kūkuyva. ³³ Umuñaqw haqawat sinmuy amutpik kānanvotya, piw okiwhinyuñwa; noqw umuhsuñwamuy pan okiwsahsanyaqw, uma pumuy amumum kānanvotya. ³⁴ Oviy pi ura uma sivihpit añ tañawtaqamuy ōkwatutwa; pu hihta umuhhimuy hovalayaqw, uma put ep qa hin unāñwtoti, suyan pi uma ōveqatsit ep hihta pavan nukñwa, pu pas qa hinhtiñwuqat himuy'yuñqey navoti'yuñqe ōviy'o. ³⁵ Oviy uma umuhqapevewniy qa añqw lasyani. Pi kurs uma yūmosa put añ hinwise', hihta a'nō hihkay'taqat ōmahtotani. ³⁶ Pay uma kurs hin sohsok hihta añ qa nakwhani'yuñwni; nen uma God tunatyayat añ hinwisq, pam umuy hin āawnaqat uma put makiwyani. ³⁷ Pay nāt hihsavoniqw i' hak pítuniqa soon qa añqwni, nen soon sōwuni. ³⁸ Noqw i' hapi súantaqa qapēvewniy akw qatsit tuwani; nikañw kurs hakiy pay ahoy tu'qaltiqw, soon nu put ep hahlayni. ³⁹ Noqw pay itam añ hakimuy tuptsiwñit añqw ahoy tu'qaltotiqe ayo maspiwhqamuy qa amunyuñwa. Pi itam hapi tuptsiwñit añ ahsupoq hinwisq, itahhikwsi ayo yámakni.

11

Faith

¹ Itam qapēvewnit akw hihta itahnöyiy aw yórikyaniqey navoti'yuñwa, pu put ahpiy hihta qa mātakaqat pas suyan māmatsya. ² Pi hisatsinom qapēvewniy ahpiy lomayuaatiwya. ³ Itam qapēvewnayaqey aw tutwaqaw kurs tūwaqatsi God lavaiyat akw yukilti; noqaw öviy himu yañ mātakyaqa pay hihta mātakyaqat qa put añqaw yukilti. ⁴ Ura Abel qapēvewnaqe Cain epnihqe pavan nukñwat God aw hihta tavi; nihqe put ahpiy pay kurs pam súantaqey panwat mātakti; God put kuwahtipuyat ömahtaqey akw put pañqawu; noqaw pay as Abel mokpu-nikañw nāt put tuawi'ta. ⁵ Ura Enoch qapēvewnaqe mokiwyu añqaw qa yuku, nikañw ömiqatsit aw nahlakiwa. Nihqe pam qa nātuwiwa, God pañsoq put nahlaknaqaw öviy'ö. Pi pam nāt qa nahlakniwht, pam aw lomanavotniwta, pam God unañwve hinmaqe öviy'ö. ⁶ Noqaw pay hak qa tuptsiwe' kurs hin God unañwveni; pi God awnihqa pay pam pas suyan qátuhqe put hepnumyaqamuy kuwahtiput máqañwuqat kurs hin qa tuptsiwni'tani. ⁷ God nāt hihta qe'yaqat añwu pay Noah āawnaqaw, pam qapēvewnaqe put kaptsita; nihqe pākihut maskataqe timuy ayo nõñakna. Put hapi akw pam yep qatsit tunatyayat añ hinwisqamuy qalomáhinwisqat mah-takna; noqaw pam súantaniqat God yan put lavayhti, hak God aw tuptsiwhqa hin súantaqat pan'i. ⁸ Ura God Abraham wánwayhqe, put haqam tutskwat ason makiwniqey aqwniqat aw tutapta. Noqaw öviy pam qapēvewnaqe God aw tuqayvastaqe nāp tutskway añqaw nakwsu, haqaminihqe qavavoti'kañwo. ⁹ Ura pam qapēvewnaqe haqam tutskwat aw awiniwtaqat qa ep sínoniqey pan hinnuma; ura pam mötsápkit añ ki'tinuma. Noqaw ura Isaac- niqaw pu Jacob puma piw put an hinnuma; ura God pumuy tutskwat máqaniqey piw āawnaq'ö. ¹⁰ Abraham pi wuhkokit-sokit huruwunuhqat God ahpiy yayhniwhqat piw yukiwhqat aw tayma. ¹¹ Ura God Sarah Abraham nõmayat ti'vaniqat put aw pañqawu. Noqaw pam put hinhtiniqat qapēvewnaqe nõ'yiltiqe tsākw tavi, nāmahin pi as pam pāpu pas añ ruh-pakiwkañwo. ¹² Paniqaw hapi öviy i' hak pay mokput antaqat ahpiy tokpelat añhqe sötuy amún qaan'ewakw hintaqam aniwhti, pu pātuwaqatsit qalavaqe tūwat soon hak pohtoylaniqat pan'i. ¹³ Ima sohsoyam qapēvewnayakahkañw qatsiy kükuyva, himu amumi awiniwtaqat qa ep ökit'a, pay pánis-sa yāvoq put tutwaqee; nihqe pas suyan put pantaqat pās nātuptsiwnaya, nihqe ömahtota, pay puma qa pep tūwaqatsit ep sínomnikañw pay pañqe hāk hinnumyaqey pañqaqwa. ¹⁴ Pi pan lavayi'yuñqam

súyan pi haqam kiy hepnumya. ¹⁵ Kurs pi hin as puma haqaqw nōnakqey aqwhaqami tunatyawyuñwe', qa hisat pay ahoy aqwye' qenitutwani. ¹⁶ Noqw puma hapi haqam pas nukñwat qatsit òveqatsit añqwnihqat tunatyawyuñwa. Paniqw hapi òviy God pumuy Tutuyqawhqaamnihqey pan túnwantiwniqey suhtaq'ewa, pam pumuy amuñem wuhkok-itsokit na'sastage òviy'ò. ¹⁷ God Abraham aw tuwantaqw, pam qapēvewnaqe Isaac God aw tavi, nihqe i' hak tiy put aw awinit pasiwtaqa pas sūkw tiy kuwahti. ¹⁸ Ura God put aw pañqawu: Ason Isaac timat uhsinomni, yan'i. ¹⁹ Pay kurs pi hin God put ahoy tātaynaniqey qa panhtiniqat pam wūwa nāmahinpi as mokni; noqw òviy pañqawniqw pay soñawnen pi pam pañqw put kwusu. ²⁰ Ura Isaac qapēvewnaqe timuy Jacob- nikañw pu Esaut pumuy nāt hihta hintaniqat ep pumuy òqala. ²¹ Jacob qapēvewnaqe ura mokiwuy aqw hayiñwnaqe, Joseph tímuyatuy lōqmuy òqala, nihqe natōñpiy akw moto'kañw God aw okiwlawu. ²² Joseph qapēvewnaqe qatsiso'ñwamiq pítuhqe, Israel tímuyatuy haqamiyaniqat maht-sikna; nihqe òqayat hin hinhtotiniqat pās tutapta. ²³ Moses tihtiwhq, naat-niqw pu yuat puma God qapēvewnaqe payhkomuy mūmuyawhtuy añ put tupki'ta, yaw pam sūhimuniqw òviy'ò, puma moñwit hin yukiyat qa mamqasqee. ²⁴ Moses wuñwqe qapēvewnaqe Pharaoh tiyat mānat tīatnihqey pan túnwantiwniqey qa nāwakna. ²⁵ Tatam pay God sinomuy-atuy amumum hīhihta añ kānanvotniqey namorsta, qan-taqat hahlayhpit ep hihsavo hahlayniqey epnihqee, ²⁶ Christ tutukpanhqatsiat Egypt epeq hīhihta núnukñwat epnihqe pas pávannihqat pan aw wūwaqee, pi pam pan put tunatyat ep hihta akw tayawinpit pas antsay'tage òviy'ò. ²⁷ Pam qapēvewnaqe òviy Egypt-tutskwat tatamhta, moñwit itsívuyat qa mamqast'a; pas pam hakiy qataymataqpuvanihqat tuway'tage pan hihta añ kuyta. ²⁸ Pam qapēvewnaqe mañat uñwáyat hōtsíwat òvaqe pu ánan'ik wiwtsi, piw mañat sikwit tuhpet nōsa; noqw òviy motitihiwyaqamuy tōtimuy qōyatoqa qa pumuy amumi may'tat, amutsva yūmosa ah-piy'ò. ²⁹ Ura Israel-sinom qapēvewnayaqe Palavatuphat añqe' tutskwat lakput añ ayo nōña; noqw as Egypt añqw sinom put tuwantotat, paöysoa. ³⁰ Israel- sinom qapēvewnayaqe tsañe'sikis tālat añ Jericho-kitsókit qōqōnyaqw, ép kihut tuhkwat sapumhti. ³¹ Noqw ura tokoy huhyaqa, Rahab, qapēvewnaqe qatuptsiwni'yuñqamuy amumum qa sūlawhti, pi hakim kitsókimi nanauyve pohtamaqam put aw pituqw, pam pumuy amumi unañwtaqee. ³² Noqw ya sen nu nāto piw hiñqawni? Pi nu haqawatuy tuawi'taniqw soon añ tuwaniy imuy amuptsiwtani: Gideon, pu Barak, pu Samson, pu Jeph-

thah, pu David pīwu, pu Samuel, pu God lavay'aymuyatuyu. ³³ Ima qapēvewnit ahpiy haqe' momñwituy sinomuyatuy ánwutota; súan yēsiwniqat aniwnaya; hihta awiniwuyñqat ep öki; pu wukotohohtuy moayamuy útatota; ³⁴ Uwiñwuy a'nö mukiyat tókaya; sipwuvahpit qalayay añqw ayo ipwaniwya; qa öqawi'kahkañw a'nö hoñvitoti; nānaywaqe a'nö öqaltoti; tuwqamuy taq'oyiyamuy tatslakna. ³⁵ Momoyam timuy so'qe ahoy tātayyaqw amumi yórikya. Pētu mātaviwyaniqey qa nānakwhaqe, hihta qaan'ewakw añ okiwsaniwya; puma hisat ahoy yesvaniwniqat epeq pavan nukñwat qatsit aw-sa taywisqe öviy'o. ³⁶ Pu pētu amumi qaan'ewakw tututsiwya, pu wuvahtinumya; hikis pas sómiwya, pu sivikiva tañatiwya. ³⁷ Puma tatatupniwya; siyarat akw nāhoy tutkitiwya; unahewiwya; sipwuvahpit akw qöyantiwya; okiw kanelvuhkat, pu kapirsvuhkat yuwsí'kahkañw añqe' hinnumya; hihta ñastayakahkañwo; hihta akw okiwhinyuñqe kānanapta. ³⁸ Yep qatsi pumuy qa hihkay'ta, puma okiw haqe' qayēsiwhpuve hinnumya, tuhtukwivaa, pu tuhsövaa, pu tutskwat añ koroiwuyñqat añ'a. ³⁹ Ima sohsoyam qapēvewniy ahpiy lomanavotniwya; noqw pay God pumuy hihta āawnaqe pumuy nāt qa maqa. ⁴⁰ Nikañw itamuñem hihta pavan nukñwat pasiwnaqe, puma itamum sumiyankahkañw pasiwnayaniqat pan yuku.

12

God Our Father

¹ Noqw itam it akw moñwvástotiqamuy akw ñöyakiwtaqe, öviy itam qa nán'ekni'kahkañw nanamunwani; nen a'nö yuhtukni. Itam sohsoq hihta puptut o'yani, pu sohsoq qaanhtiput itamuy ñuy'yuñqata. ² Itam Jesus aw-sa taywisni, itahqapevewniy yayhnaqat pu yúkuhqat aw'i. Pam hapi hahlayhpit makiwniqey tunatyawkañw nahoylehtsit ep mokqey añ kuyva, nahaman'ewakw qa hihtatat'a, nihqe God moñw'atsvewayat putvaqe qatuptu. ³ Noqw öviy uma put añ wūwayani, hin pam nakwhani'taqata, hakim qaanhinwisqam put aw rohomhtotiq'ö. Uma put añ wūwaye', soon wuwanmamañwuy'yani, pu ökiwhtotini. ⁴ Uma qa haqawa qaanhtiput aw rohomnumhqey ep möki. ⁵ Ya tutuveni umuy God tímatnihqat pan ökwqhantaqat uma pay suhtokya? Ura yan pey'ta: Itii, Tutuyqawhqa un ökwqhantaqw, um put qa paysoqtani, pu pam un sivintoynaqw, um put ep qa pas unañwmokmantani. ⁶ Pi Tutuyqawhqa hakiy aw unañway'te', hakiy ökwhañwu, pu qa hakiy tiy kwúsuhqey qa wuvahtañwu. ⁷ Kurs uma ökwhaniwyaqey añ kuyyuñqw, pep hapi pu' God umuy tímuy'taniqey pan tumaltani. Puyaw haqam hakiy tiat nayat ahpiy qa ökwhaniwa? ⁸ Pi itam

sohsoyam hīhihta ep ökwhaniwya; noq̄w kurs hak qa hihta ep ökwhaniwe', pep pu' soñawnen pam pay hakiy qa puw-suñway'kañw tihtaqat tiyat antani, nihq̄e pay qa God tīatni. ⁹ Yep qatsit ep itanam itamuy ökwphantotaq̄w, itam pumuy kaptsi'yuñwa. Noq̄w ya sen itam tis hīhikwsimuy yūkuhq̄at aw tūqayyuñwe', soon qa yesni? ¹⁰ Itanam pi pay as antsa pan unañwtote', hihsavo itamuy ökwphantotañwu. Noq̄w God hapi itamuy akw moñwvastotiniqat òviy panhtiñwu, itam put an qahováriwyuñwniqat òviy'ò. ¹¹ Noq̄w nāp hak ökwhaniwhq̄e ep soon hahlayhtimantani; nīkañw pay atsva hak put añ kuyve' kwakwhat unañway'vañwu, piw suan hinmañwuniq̄e y tuwi'vañwu.

Instructions and Warnings

¹² Oviy hakiy unañwmokq, maat sūhayiwtaq̄w uma öqalayani; pu hakiy tamöat qaöqáwi'taq̄w uma put hoñvitotani. ¹³ Nen uma soñawnen hakimuy kukyamuy eñem suwip pöhtotani; nāp hisat hakiy kuk'at qa pasiwtaqat öq̄aat ruhpakni; pam qa panhtit qalaptuni. ¹⁴ Uma sohsokmuy amumum kwakwhat qatsit añ ö'qalyani, pu qahovársqatsit añ'a. Put uma ñastaye', soon Tutuyq̄awhq̄at aw yórikyani. ¹⁵ Uma pās tunatyawwisni, taq̄ sen haq̄awa God núokwayat qa akw moñwvastini, taq̄ nāp hisat hak tūsaqat a'nö tsivot anhte' wūhaknihq̄amuy hovalani. ¹⁶ Uma tunatyaltotini, taq̄ nāp hisat haq̄awa tokot sokoplawni; sen yep qatsit-sa aw tunatyawtani, Esaut añ'i. Ura pam motitinih̄q̄e makiway sūs nösniq̄e aw aptsiwtaqat òviy put nāhoyñwa. ¹⁷ Noq̄w ura ahpiy pantaq̄w, put naat put öqalaniaqat pam nāwakna. Noq̄w pay ayo noiwa, soon kurs pam hiniwhtiqat alöntaniq̄w òviy'ò, nāmahin pi as ura okiw pas pakkañw hin put alöntaniq̄e hepta. ¹⁸ Pi uma tūkwit Sinaít qa aw öki, imuy Israel-sinmuy amún'i. Ura pam tūkwi uwiwikañw pamesit akw nömseekiwañw, qatāla, pu piw huk'ohpokiwta. ¹⁹ Pu pañq̄w hak tötökq̄e hiñqawlawhq̄, puma put tōnayāt nanapta; nihq̄e puma put nanaptaq̄e, as pam pāpu qa pumuy amumi yuaataniqat okiw yan tūviñtota, ²⁰ Pas kurs puma soon hin tutaptiwhq̄at añ kuyyuñwniq̄e òviy'ò, pi ura pañq̄awu: Nīkañw hīkispī pay himuvohko tūkiwt aw toñokq̄, pay tatam uma put tatatupninayamantani, sen lansat akw nīnayamantani. ²¹ Noq̄w ura kurs pi pas nuhtsel'ewakw soniwhq̄, òviy Moses pañq̄awu: Pas nu pavan tsawnaq̄e, tururuyku. ²² Pi uma hapi tūkwit Zion aw öki, pu pas qátuhqat God wuhkokit-sokiyat, òveqatsit ep Jerusalem aw'i; God hoñviaymuyatuy qaan'ewakw hintaq̄amuy amumii; ²³ Pu sūmi tsovawtaq̄amuy mohti tihtiwhq̄at aw tōnawtaq̄amuy tūñwniam òveqatsit ep pey'yuñqa pumuy amumii; pu sohsokmuy amuñem hin

yuki'maqat God aw'i; pu añ suan hinyuñqamuy sinmuy hikwsiam hinyuñwinqey añ pās pasiwhtotiqamuy amumii: ²⁴ It puhuvasiwnit ep God- nikañw pu sinmuy amuhtsave hintsakqat Jesus aw'i; pu put unwáyat wiwtsiniwyaníqat Abel unwáyat epnihqe pavan hihta núnukñwat tuawi'taqat aw'i. ²⁵ Uma tunatyaltote' hakiy òñaqw yuaataqat aw tūqayyuñwni. Susmataqpi ima hakiy tūwaqatsit ep yuaaykuqat aw qa tūqayyuñqam pas ayo qa nōña. Noqw pay tis itam hakiy òñaqw yuaaykuqat aw qa tūqayyuñwe', kurs hin ayo nōnakni. ²⁶ Ura hakiy tōnaat ephaqam pas tūwaqatsit tayayaykina; noqw pu' hapi pam hinhtiniqey lavayhtiye pañqawu: Sūs piw nāt nu qa tūwaqatsit-sanit pay òveqatsit enañ tayayaykinani. ²⁷ Noqw pam sūs piw sohsok hihta tayayaykinaniqey pañqawhqe, hihta tayayaykuqat sohsok súlawhtiniqat pañqawu; pay añ hihta yukiwhqat hapi; noqw añ himu soon wayayaykuniqa hūrs hoñvani. ²⁸ Noqw òviy hapi itam moñwtunatyat pas soon wayayaykuniqat makiwyaqe, itam put ep God tsúyakyani; nen itam kaptsi'kahkañw pas hihtay'kahkañw put aw okiwlalwe', put unañweyani. ²⁹ Taq aw itahyantaqa God qōhi hihta tsohtso'nañwuqat anta.

13

How to Please God

¹ Uma nānatupkomuy amún nānami unañway'yuñwinqey qa haqami qe'totini. ² Uma hakimuy qa umuhtuwimuy pāsyaníqey qa ayo yuykuyani, taq haqawat panyuñqe qa navoti'kahkañw kurs God hoñviaymuyatuy pāsya. ³ Añ sivilal-waqamuy uma u'ni'yuñwni, pas amumum panyuñqey pan'i; pu uma qahahlayhpit añ kánanvotyagamuy u'ni'yuñwni, pay uma piw amún tokoy'yuñqe òviy'o. ⁴ P' nōmaqtsi sohsok-muy amuhpiy kaptsiwtani, pu put qa hak tuyoy'ewakwtani; nikañw hapi imuy añ nāhuhyayaqamuy amuhpa' hinnumyaqamuy pu tokot sokoplalwaqamuy pay ason God hin yukunani. ⁵ Uma hihta tuñlay'taqat qa pan qatsi'yuñwni, pay uma hihta himuy'yuñwe' put ep nakwhani'yuñwni; pi ura pam pañqawu: Soon nu un tatamhtani, kita. ⁶ Noqw òviy pay itam tatam qa nānahtsopyakahkañw pañqaqwani: Tutuyqawhqa nuy paañwni'ta; noqw sinom nuy hintsatsnaniqw, nu soon amuhpe tsawiniwtani. ⁷ Umumi tunatyawyuñqam God lavaiyat umumi yuaaykuyagamuy uma u'ni'yuñwni; uma pumuy hin hinwisqat aw wūwantote' amún qapēvewnit an hinwisni. ⁸ Jesus Christ hin tāvoq hintaqey nāt panta pūu, pu yahpiy sūtsepni. ⁹ Uma hihintaqat alōñōt tutuqayhpit qa akw itahqapevewniy añqw lasyani. Pay hakiy unañwaat God núokwayat akw hūrs'iwtaqw pam put eñem lolma, i'

nōsiwhqa put hintsatskaqamuy qa moñwvastapnaqat qa put akw'a. ¹⁰ Pi itam nāp itahtuwiy an God aw nāwakintota. Noqw ima Jerusalem ep God kīyat ep tumalay'yuñqam soon put ep itamum hintsatskani. ¹¹ God awwat mohpeq moñwi qaantiput ep kapīrat nīnat, uñwáyat yankañw, haqami pas āantsawat aw pákiñwu. Noqw pay hoñviayaat put tokoyat haqam hākyesqat kwayñavohaqami yawme', pep put taqt-sokñwu. ¹² Noqw ōviy piw Jesus pas nāp uñway akw sinmuy kwañw'ewakwtaniqe ōviy kitsókit kwayñavehaqam kānavotqe mōki. ¹³ Noqw ōviy itam haqam hākyesiwhqat ihpo put awyani; nen itam put amún qalomálvayhtiwiyani. ¹⁴ Pi itam kitsókit sūtsepnihqat yep nāstaya, pi itam sukw pítuniqat tunatyawyuñwa. ¹⁵ Noqw ōviy itam God aw nānoayani, it nu pañqawu: Itam itahmoay akw put tayawnayani, piw put aw kwakwhatiwisni, Jesus Christ añ'a. ¹⁶ Nikañw uma lolmat hinhtotiniqey, pu hihta akw hakiy paañwayaniqey qa suhtok'iwyuñwini, pi put pāvantaqat God aw noiwwisqat ep pam hahlayi. ¹⁷ Uma umumi moñw'iwyuñqamuy amumi tūqayyuñwe', amumi nānakwhani'yuñwini, taq puma umuh-hikwsiy aw tunatyawwisa. Noqw soon puma tumalay ep God aw qa lavayhtotini. Noqw uma pumuy amumi pās tūqayyuñqw, puma hahlaykahkañw lavayhtotini. Nikañw putuiwkahkañw lavayhtotini kurs uma amumi qa tūqayyuñq'ō. Noqw pam pantaqa umuñem qalomáhintani. ¹⁸ Uma itamuñem nāwakinwisni, pay itam itah'unañway pasiwyuñqey as qa nānahtsopya, sohsok hihta añ pas qaatsat hinwisniqey suhtaq'ewyakahkañwo. ¹⁹ Nikañw nu as tis pas its umumi ahoy mātaviwniqat ōviy uma yan hinwisniqat nu okiw umumi yan nāwakna.

Prayer

²⁰ God hapi hakiy kwakwhat unañwtoynañwuqa; pam hapi Itahtutuyqawhqay Jesus Christ, kanelmuy amumi suan tunatyawmaqat, mokiwyu añqw ahoy tātayna, ura pam nāp uñway akw itamuñem sūs namivasiwnaq'ō. ²¹ Okiw nam pam umuy hin hinyuñwniqey pasiwyuñwniqat umuñem pan yúkuni, uma sohsok hihta añ put tunatyayat añ hinwisniqat ōviy'ō. Nam pam umuhpiy tayawniwniqey put tumalay'taa, Jesus Christ añ'a. Nam pam yūmosa aqwhaqami tayawintiwa. Nam antaa.

Final Words

²² Noqw nu okiw umumi pañqawni, itupkomu: Uma ōkwhanpit lavayit aw qa rohomwisni. Pay nu hikiqw lavayit umumi pēna. ²³ Uma itahtupko Timothy sivikiñaqw mātaviwhqat navoti'yuñwini. Noqw ason pam its pituqw nu

put amum umumi yórikni. ²⁴ Uma umumi moñw'iwyuñqamuy sohsokmuy inuñem öqalanwisni, pu sohsokmuy God sinomuy-atuyu. Ima Italyt añqw sinom umuy öqalaya. ²⁵ Nam God núokwaat sohsokmuy amumum yantaa. Nam antaa.

JAMES

God Sinomuyatuy amumi Pēniata

¹ Nu' James, God-nikañw pu Itahtutuyqawhqay Jesus Christ pumuy tūwikiamnihqa it penta, God sinomuyatuy añqe' aht-saval'iwtaqamuy amumii. Hakim öqawyuññwu.

Faith and Wisdom

² Itupkomu, ason uma hīhihta akw unaheviwye', put ep hin-haqam hahlayhtotini, ³ It navoti'yuñwee: Ason uma umuh-tuptsiwniy añqw lasyaniqey unaheviwye', uma put pantaqat ahpiy qaīts hin unañwtotiniqey tuwi'vayani. ⁴ Nikañw hak hihta ep nakwhani'kañw, pay yūmosa put añ kuyvamantani. Nen hak pas tukwsiwñwu, pasiwtañwu, qa hihta akw hintañwu. ⁵ Kurs uma haqawa suyan unañwtañwuñnit ñastanen, pay pam God aw put öviy tūviñtani. Noqw pam hakiy qa qöhqöyat, aw put nóani. Pi pam qa hihta kahkawnakañw sohsokmuy hihta huylawñwu. ⁶ Noqw pay hak pas qapēvewnañw put öviy tūviñtani, qa wiwsikañwo. Taq wiwsiqā pāhut hoñvantaqat anta. Pam hūkañwuy akw nāhoy tutuptiwñwu. ⁷ Noqw öviy hak pantaqa God añqw pay hihta ömahtaniqey qa pan wūwamantani. ⁸ Lōq wuwñi'taqa ahsupoq tunatyay añ qa hūrs'iwtañwu.

Poverty and Riches

⁹ Pay añ tuptsiwñi'taqa okiwsinonikañw a'nö hímuniwhti qey ep hahlayni. ¹⁰ Pu i' hak kahaktaqa qahimuniwhti qey ep piw tuwat hahlayhtini. Pi pam tūsaqat siyat an tūwayani. ¹¹ Taq tāwa yamakq, kohsiwuy akw pay pahsat tūsaqa tsakñwu; noqw put siat posñwu; noqw put lomavitsañwaat sūlawhtiñwu. Noqw pan hapi kahaktaqa nāt panmaq w himuat sūlawhtini.

Testing and Tempting

¹² Pas sino unaheppit añ kuytaqa hahlayhpit ep'e. Pi ason Tutuyqawhqā put aw tuwante', put hihta ahsataqat aw nóani-it qatsit qaso'taqata. Pan hapi pam sohsokmuy put aw unañway'yuñqamuy amumi awini'ta. ¹³ Qa hak hapi unaheviwe' pañqawni: God hapi inumi unahepta, kītani. Pi God pas qa hihta qaan hinhtiniqey nāwakna. Piw pam qa hakiy aw unahepta. ¹⁴ Pay sino hihta tuñlayiy ahpiy pan ūnatoyñiwe' unaheviwñwu. ¹⁵ Pu tuñlayiy añ hinme' qaanhtiñwu. Nen pam qaanhtipuy añ ahsupoq hinme' so'ñwamiq mokni. ¹⁶ Uma qaöwihiniwhtotini, pas aw iunañwam itupkomu. ¹⁷ Sohsoy lolma kuwahtipu, pu sohsoy makiwa qa hihta akw

hintañwuqa hapi òñaq'ò. God t̄alawñwat yúkuhq̄a hapi itamumi sohsok hihta nukñwat noi'ma. Pam soon hisat alòntini. Pam t̄alanihqe soon hisat namtòke' haqam qat̄alawnani. ¹⁸ Noqw pam kurs yan tunatyawtaqe, itamuy lavayiy pas antsanih̄qat akw aniwna, itam put yukimuyatuy ahpiy sus mohpeqyaniqata.

Hearing and Doing

¹⁹ Noqw òviy'o, aw iunañwam itupkomu, uma sohsoyam p̄as t̄uqayyuñwani; qa sulvayhtotimantani; qa suyhtsiptotimantani. ²⁰ Taq hak t̄aqa itsivuy akw qa súanhinme' soon God unañwveni. ²¹ Paniqw òviy uma it tuyoy'ewakwtunatyat ayo yukuyani, pu nukpantunatyat a'nò hoyoyotaqata. Nen uma okiw'una-ñway'kahkañw God lavayiyat umuh'nañwmi panayani. Pi pam umuhhikwsiy ayo óyaniqey aw òqalay'ta. ²² Uma qa n̄ami yētostat, God lavayiyat añ hinwisni; qa p̄anis-sa paysoq aw t̄uqayyuñwani. ²³ Taq lavayit aw paysoq t̄uqaytaqa pay qa añ hinmaqa hakiy panaptsat akw n̄atuway'taqat pan-tañwu. ²⁴ Pam n̄aviptsat, ahpiyniñwu; nen pahsat pay hin sóniwhqey suhtokñwu. ²⁵ Nikañw hak it tutavot p̄as pasi-wtaqat, hakiy qenivo táviñwuqat añ purime', put qa suhtoke', añ hinmaq̄w, God put hintsakpiyat añ put paañwani. ²⁶ Kurs hak haqam God pas kaptsi'taqey pan namiwuwante', leñiy qa aw tuyqawi'te', pam paysoq n̄ayuyuyhnani. Pam pi haktansa p̄as unañway qatu. ²⁷ Noqw pay yan hapi hak God Itanay-niqw pas antsa put kaptsi'taqa hinmani kwañw'ewakw unañway'kañwo. Hak imuy nanalvutuy, pu koñnanalvutuy hihta añ k̄ananvotyaqw amumi pohtamantani. Pu yep qatsit ep qa n̄atuyoy'ewakwtani.

2

Warning against Prejudice

¹ Itupkomu, uma qa sinonunuiñhtni, kurs uma Itah-tutuyqawhqay Jesus Christ pas kaptsiwhqat aw tuptsiwñi'yuñwee. ² Kurs hak t̄aqa sikavalasivat tañapsomkañw, lomayuwsit̄aqa umuhtsotsvalkimi pakiqw, pu piw hak t̄aqa hin'ewakw yuwsit̄aqa ep p̄akini. ³ Noqw kurs uma it lomayuwsit̄aqa-sa aw unañwtapye' haqam nukñwat ep qatup-tuniqat put aw pañqaqwat, it òokiwhqat aw pañqaqwani: Pay um pep wúnuni, sen, Pay um yep iwuwukpiy aqlap qatuptuni, kitotani. ⁴ Kurs uma panhtote' pay qa suan w̄uwantotani. Soq uma sinmuy tsikantotani; nihqe qalomá'nañway'kahkañw,

hakiy enem hin yuykuyañwu. ⁵ Kurs inumi tuqayvastotaa, aw iunañwam itupkomu. God yep qatsit ep añ oki-wyaqamuy namorstaqe, pumuy moñwtunatyay máqaniqey tunatyawta. Pay qa panta? Sam pi pan hapi pam put aw unañway'yuñqamuy awini'ta. ⁶ Noq̄w uma soq̄ it òokiwhqat qa hihtatota. Puyaw qa kahaksinom umuy sóontsahtsanyakañw momñwituy amumi umuy lölökinlalwa? ⁷ Puyaw qa puma umuhnatñwaniy qa hihtalalwa, it natñwanit pas hihkay'taqat akw uma túñwantiwyaqata? ⁸ Ura i' pas pavan tutavo tutuvenit añ pey'ta: Um hin pas nāmi unañway'taqey pan uhsinosñway aw unañway'tani, yan'i. Noq̄w òviy kurs uma put anhtote' súanhtotini. ⁹ Nikañw kurs uma qa sohsokmuy sun òoyye', pay pan hapi uma qaanhtotini; nihqe mewnit qa tuqayvastote', panwat hin hinwisniqat tutavot ahpiy hin yukuniwyani. ¹⁰ Pi hak pay as sohsok tutavot añ hinmakañw, sūp haqam put ep qaanhte', pay hapi sohsok ep qaanhtiñwu. ¹¹ Pi i' hak hakiy tokot qa sokoptaniqat kítahqa piw hak hakiy qa nñaniqat kita. Noq̄w òviy pay as kurs um tokot qa sokoptakañw hakiy nñe', pay hapi um tutavot qa kaptsi'ta. ¹² God it tutavot hakiy qenivo táviñwuqat añwat itamuy hin yukunani. Noq̄w òviy uma put-sa aw taywiskahkañw hihta yuaatotani, piw hihta hintsatskani. ¹³ Pi ason hin yukiltiniqat aw pituq̄w, God núokwaat put itsívuyat añwuy'tani. Noq̄w God añ qa núokwat tuwat soon òkwatuwni.

Faith and Actions

¹⁴ Itupkomu, sen hak pas qapēvewni'taqey pañqawkañw qa put aw hayawtaqat hinme', ya pam hin put akw moñwvasttini? Ya sen pam qapēvewniy akw ayo yámakni? ¹⁵ Noq̄w kurs haqawat tuptsiwni'yuñqam qa yuusi'kahkañw, nōsiwhqat ñastayaq̄w, ¹⁶ Uma haqawa amumi pañqawni: Pay uma qa hin unañway'kahkañw ninmani. Uma mukihTOTIT, òōyyani, kitat, puma hihta haqni'yuñqat pumuy qa huytaq̄w, ya hin puma put akw moñwvastotini? ¹⁷ Noq̄w òviy hak qapēvewni'taqey pañqawhqa put qa aw hayawtaqat hinme', pam haktonsa qapēvewni'tani. ¹⁸ Haqawa ka hakiy aw pañqawni: Yaw um qapēvewni'ta; noq̄w nu'wa hihta tumalay'ta. Taa, um uhqapēvewniy inumi mahtaknani qa hihta uhtumalay akw'a. Noq̄w nu'wa ihintsakpiy akw ituptsiwniy ūmi mah-taknani, kítani. ¹⁹ Pay God pas sūkanihqat um tuptsiwni'ta. Pay um súan wuwni'ta. Ima nukpanhihikwsimuy piw pan tuptsiwni'yuñqe maqasneve tururutoti. ²⁰ Noq̄w puyaw um soon it navotni um hak an'ewakw wuwni'taqa sino? Sen hak qapēvewniat qa hihta apitiq̄w, pam haktonsa qapēvewni'tañwu. ²¹ Ura Abraham itana hom'oyvihkat ep tiy

Isaac hom'oyhq God put súantaqat pañqawu. Pay qa panta? ²² Pam God aw tuptsiwni'taqe òviy pan hinhti. Noqw put qapēvewniat hintsakpiyat akw aw antsaniwa. ²³ Noqw tutuveni hin lavayhtiqa hapi anhti: Abraham God tuptsiwhq, God put súantaqat pañqawu, ii. Noqw pam God kwātsiatnihqey pan túnwantiwa. ²⁴ Noqw òviy hapi sino hintsakpiy ahpiy qenive wúnuñwu, qa pas qapēvewnit akw-saa. ²⁵ Pu i' hak tokoy huhyaqa, Rahab hakimuy tuaw'ayhtuy pās tavit pu pay sutsvoqwat pumuy hōna. Nihqe pam hintsakpiy akw qenive wunuptu. ²⁶ Pi hakiy tokoat qa hikwsi'te' mokpuniñwuniqw, pay hapi pan piw qapēvewni hintsakpit ñastanen mokpuniñwu.

3

The Tongue

¹ Itupkomu, pay uma qa sohsoyam tūtutuqaynayaniqey anyuñwni, it navoti'yuñwee: Itam tūtutuqaynayaqam pas pavan qaōwíyukuniwyani. ² Itam sohsoyam hihhihta añ òwihinwisa. Haqam hapi lavayiy ep pas qa òwihiniwhitiqa pās pasiwtañwu; nihqe sohsoy tokoy tuyqawi'taniqey tuwi'tañwu. ³ Meh, hak kawayot sipmoyhtotoyna, put aw tūqaytaniqat òviy'ò. Nihqe pan hak put tokoyat sohsoy ponilañwu. ⁴ Pu uma kurs piw pākihut aw wūwayani. Nāmahin pi as puma qaan'ewakw yañsayoqw-nikañw, pu wukohukañwuy akw hukhoyiwisa. Nikañw pay hihsakhoyat ponilanpit akw ponilantiwya, wárikni'maqa haqami ponilaniqey nāwaknaqw pañsoq'a. ⁵ Noqw pan hapi hakiy leñiat pas as tokoyat ep hihsayhoyanikañw hihhihta kwiviyuaatañwu. Meh, qōhi as hihsaynikañw hihta wukotaqtsokñwu! ⁶ Noqw hakiy leñiat ūwiñwuy anta. Itahtokoy ep pam yep nukpanhqatsit anta. Nihqe pam itahtokoy añ ahsupoq tuyoy'ewakwlawu. Pam maskiveq qōhit akw taqtsokiwkañw itahtunatyay tataqtsokñwu. ⁷ Pay as pi sinom sohsokmuy hihtuy popkotuy, pu masay'yuñqamuy, pu hihtuy hoyóyotinumyaqamuy tsūtsu'tuy, pu pātuwaqatsit añqe' ki'yuñqamuy amumi tuyqawi'yuñwa. Puma pumuy sohsoy amumi tuyqawi'yuñwaniqey tuwi'yuñwa. ⁸ Nikañw pay pas kurs hak leñiy aw tuyqawi'tani. Pas pam qalolmanikañw, qatuqayvahsi'ta; pas kelmokiat hakiy nīnañwuqa-saa. ⁹ Itam put akw God Itanay lomayuaatota; pu pay put akw itam sinmuy God an yukiwyuñqamuy qalomáyuaatota. ¹⁰ Lomalavayi, pu qalomálavayi sūkw moat añqw nōñanta. Itupkomu, pas hapi soon yantani. ¹¹ Puyaw sen haqam pāhut nōñañataqat ep kwañwa, pu tsívo sūvaqw nōñantañwu? ¹² Itupkomu, ya sen nōnvospaltsoki olive-sipalat

pölöy'vani? Ya sen ovauyi nönvospatat himuy'vani? Qae. Noqw pay pan hapi haqam pāhu nōñantaqa kurs hin suhut, kwañwat enañ nōñantoynani.

The Wisdom from Above

¹³ Hak sen umuñaqw suan unañwtalwuwni'ta, pu hihta tuwi'ta? Pay pi pam suan hinme', hihta lolmat hintsakni, qa kwivi'nañway'kañwo, súanwuwni'kañwo. ¹⁴ Nikañw kurs uma umu'nañwpeq pas pavan unañwtutuyyakañw, nanaqastunatyawyuñwe' pay uma umuhsuanwuwniy ep qa himuiwyuñwni. Pu uma it suan wuwnit pas antsanihqat ehpewi qa atsálalwani. ¹⁵ Taq pan hinmaqa qa òñaqw wuwnit añ hinma, soq yep qatsit añqw wuwnit ánwata. Pam pantaqa wuwni hakiy tunatyayat ahpiyniñwu, it Nukpanat ahpiy'o. ¹⁶ Haqam pi hakim unañwtutuyyakañw nanaqastunatyawyuñwe' puma piw qa unañwtalyañwu, pu hihta qalomátumalay'yuññwu. ¹⁷ Nikañw òñaqw suan unañwtalwuwni'taqa mohti suan unañway'ta; kwakwhat unañway'ta; qa a'nö unañway'ta; pās suyan tūqaytañwu; pas núokwa; lolmat tumalay'ta; qa sinonuiña; piw qa nawip'ew hinma. ¹⁸ Noqw hak haqam pasi'nañway'taqa soñawnen pasi'nañwat qatsit enem hihta uylawe' pam suan qatsit aniwnañwu.

4

Friendship with the World

¹ Ya uma hinoqw nānaywa, pu nāñwuy'yuñwa? Umuhtokoy ep umuhtuñlayi umuy hin unañwtotoyna. Sen qa panta? ² Uma as hihta tuñlay'kahkañw kurs hin put tutwani. Uma as tuqwyantota, hihta himuy'vayaniqey tuñlay'kahkañwo. Uma nānaywakañw nāqöytota. Nikañw uma hihta qa tūviñtotaqe òviy qa himuy'yuñwa. ³ Uma as hihta òviy tūviñlalwakañw qa òmalalwa; uma qalomátunatyawkahkañw put òviy tūviñtotañwuniqee, paysoq pi uma umuhtuñlayiy añ put akw nāhahlaynayaniqee òviy'o. ⁴ Is ohi, uma nuvòtahtaqtu, pu yoñaymomoyamu, yep qatsit ep uma nāhahlaynayaniqey nānawaknaqamu! Kurs uma pan hinwise', God tuwqamatniwhtotini. Taq hak yep qatsit ep nāhahlaynañwuqa God tuwqaata. Ya uma it qa navoti'yuñwa? ⁵ Ura tutuvenit añ yan pey'ta: Pam hikwsit itamuhsonmi pānahqey tuñlay'ta, pu nēnem kahkawna, yan'i. Noqw ya úmuyniqw paysoq i' pey'ta? ⁶ Pi pas pam hakiy pāsniñwu. Paniqw pi òviy pam pañqawu: God añ kwivi'nañway'yuñqamuy amuhpewi wunuptuñwu; nikañw añ okiw'unañway'yuñqamuy pam paañwañwu. ⁷ Paniqw

ōviy uma God aw nānakwhani'yuñwni. Uma Nukpanat aw rohomwisq, pam umupyeye wāyamantani. ⁸ Uma God aw hohyokyaqw, pam piw tuwat umumi hōyokni. Uma soñawnen umuhmay pāhomyani, uma añ qaanhinwisqamu, pu uma umuh'unañway kwañw'ewakwtotani, uma lōq wuwni'yuñqamu. ⁹ Uma nāōkwhayani; pu qahahlayyani; pu tsaykitani. Uma tsutsúyyaniqey qe'totit, qahahlayhtote', putuiwyuñwni. ¹⁰ Uma Tutuyqawhqat ehpewi nāqahiltatotaqw, pam umuy tsokanani.

Warning against Judging a Brother

¹¹ Uma qa nānamiq hiñqawqani, itupkomu. Taq pāvay, sen tupkoy aqw hiñqawlawhqa tutavot qahihtalawhqe aqw hiñqawlawñwu. Nikañw kurs um tutavot aqw hiñqawlawe', qa put añ hinme', um sinmuy amuñem hin yúkuniqey nātsotskanañwu. ¹² Pay hapi pas sūka nuhtumi tutaptima, piw amuñem hin yuyku, (pas God-saa). Pam hapi hakiy ayo táviniqey, pu ayo hintsanniqey aw öqala. Noqw ya um haknihqe pas piw ayo sukw aqw hiñqawlawni?

Warning against Boasting

¹³ Taay, uma pañqaqwaqamu, Itam pu', sen qāvo ayo wuhkokitsokimiye', pep yahsañwnayani; nen pep hihta tuhtuy'yakahkañw huhyaye', hihta nihtotini. ¹⁴ Susmataqpi qāvo hintaniqat uma qa navoti'kahkañwo. Puyaw umuhqatsi hímuu? Pay pam söwiwañwuy anta. Hihsavo mäsiltit, pay kurs haqaminiñwu. ¹⁵ Uma qa pañqaqwat, yan hiñqaqwanikahkañwo: Ason kurs Tutuyqawhqa pan nāwaknaqw itam yesni, nen yanhtotini, sen panhtotini, kitotanikañwo. ¹⁶ Noqw tuwat soq uma umuhkwivi'nañway ep himuiwyuñqe qaanhtotiñwu. ¹⁷ Noqw lolmat hinhtiniqey navoti'kañw put qa panhtiqa qaanhtiñwu.

5

Warning to the Rich

¹ Taay, uma añ kahaksinomu, uma pas umuhtōnay añqe' tsaykitani. Taq uma nāt qahahlayhqatsit aw ökini. ² Umuhkahakhimu kwañwtipti; umuhyuwsu kwahyatoti. ³ Umuhsiwa sohsay sikañputi. Nihqe pam umuy tuhtualni; nen qōhit an umuhtokoy tsohtso'nani. Uma so'ñwaveq talōñwintiwhqat ep nennem nihtiwhtaqtat waranhtota. ⁴ Meh ayam hakim umuñem hōqyaqw uma pumuy ahsatiyamuy kwahanayañwu. Noqw Qaan'ewakw Hintaqamuy amumi Tutuyqawhqat naqvumiq tōnaam töqtiqw, pumuy ahsatiam umuy tuhtualni. ⁵ Uma yep qatsit ep kwañwáewhpit yēse, qaunañwtalya. Pas uma nāwihtotoynaya, pas hisat

qöyaniwyaniqey an'i. ⁶ Uma hakiy súantaqat tūvayat nīnaya. Noqw pam umumi qa rohomhti.

Patience and Prayer

⁷ Noqw ōviy'o, itupkomu, uma Tutuyqawhqat pītuniqat aw pahsavo wuhkomaqaptsi'yuñwni. Meh, ūyi'taqa tutskwañaqw hihta nukñwat aniwnit ōviy maqaptsi'tañwu; nen qa nañ'ekni'taqw, its uyis yokvañwu, pu tuhoos piwu. ⁸ Oviy uma qapēvewnayakahkañw qa nañ'eknayani. Taq Tutuyqawhqat pītuniqat aw hayiñw'iwma. ⁹ Uma qa nānami hinyuñwni, itupkomu; taq nāphisat sen uma sóontsaniwyan. Meh, hakiy hin yukunañwuqat hötsíwmi wunu. ¹⁰ Itupkomu, uma God lavay'aymuyatuy Tutuyqawhqat natñwaniyat aw yankahkañw yuaaykuyaqamuy amumi taywise', amumi nanawinyani. Pumuy hin kānavotpit añ nakwhani'yuñqat pan piw uma hinwisni. ¹¹ Meh, itamuyniqw kānavotpit añ nakwhani'yuñqam hapi pas hahlayhpit epya. Ura Job hin qa nañ'eknaqat uma pay nanapta; nihqe Tutuyqawhqa hin put eñem yúkuhqat uma navoti'yuñwa. Pi pas Tutuyqawhqa hakiy ōkwatuñwu, pu núokwa. ¹² Nikañwo, itupkomu, uma hapi pas tis pavan ōqalat lavayit akw hihta pasiwnyaniqey qe'yani. Uma qa ōveqatsit akw ōqallavayhtotini, piw qa tūwaqatsit akw'a, pu pay pas nāp hinwat lavayit akw'a. Uma qa panyat, pay uma Owí, kitotaqw pantamantani, piw Qae, kitotaqw pantamantani. Taq nāphisat pi uma sóontsaniwyan. ¹³ Sen haqawa uma hihta ep okiwhinhte', pam nāwaknani. Sen haqawa hahlayi, pam hahlaytatawlawni. ¹⁴ Sen haqawa umuñaqw tūtuye', pam God sinomuyatuy amuñaqw wukw'aymuy wáñwayni. Noqw puma Tutuyqawhqat natñwaniyat aw yankahkañw wihkuyit akw put lelwiyat, put eñem nānawaknani. ¹⁵ Noqw puma qapēvewnayakahkañw, put ōviy tūviñtotaqw, pam qalaptuni; noqw Tutuyqawhqa put qatuptsinani, pu put qaanhtipuyat put ahpiy ayo yúkuni, kurs pam hihta ep qaanhtiq'ö. ¹⁶ Uma umuh'öwihiniwhtipuy nānami nahostiwisni, pu uma nāhoy nennem nāwakinwisni; nen uma qalaptuyani. Pas haqam suan hinmaqat okiwnawakinpiat a'nö hihta aw tuyqawi'ta. ¹⁷ Ura God lavay'ayaat Elias itamun sínonikañw itamun unañway'ta. Nit pay ura pas qa yokvaniqat ōviy pam pas qa atsáy'kañw nāwakna. Noqw ura payhkomuy yahsañwuy-nikañw añqw nāvay mūmuyawhtuy pahsavo tūwaqatsit añ qa yokva. ¹⁸ Nit pu piw pam nāwaknaqw, ōñaqw yokvaqw, tutskwa hihta aniwna. ¹⁹ Itupkomu, kurs haqawa it pōhut pas antsanihqat añqw ayo lasq, hak put aw ahoy put wikve', ²⁰ It navoti'tani: I' hak qaanhinmaqat gasuyan tunatyayat añqw lasnaqa hapi mokiwuy añqw

hakiy hikwsiyat ayo távini; nen nihtiwtáqat qaanhtipuyat
nākwapnani.

PETER

God Sinomuyatuy amumi mohti Pēniata

¹ Nu' Peter, Jesus Christ ayaatnihqa, it penta. Nu' aň ahtsaval'iwtaqamuy Pontus, Galatiat, Cappadociat, Asiat, pu Bithyniat aňqe' hinnumyaqamuy Öqalanta. ² Ura Itana God aňwu pay umuy tuwi'taqe, umuy namorstat, Qahováriwtaqat Hikwsit ahpiy umuy sutsvo oya, uma Jesus Christ uňwáyat akw kwaňw'ewayhtote', put aw tuqayvastotaniqat öviy'o. Nam núokwa, pu kwakwhaunaňwa qaöwíhintaqá umumi pitsíwtaa.

A Living Hope

³ Nam Jesus Christ Itahtutuyqawhqa aw yantaqaat i' Naat God pas kaptsiwaa. Kwakwhat pi pam hapi pas núokwanihqe itamuy tímuy'vage, nõyit qaso'taqat itamumi noa, Jesus Christ mokiwuy aňqw ahoy tātaynaqee. ⁴ Pam itamuňem pas qahinhtiňwuqat, pu qahováriwtaqat, pu qasulawhtiňwuqat hihta öveqatsit ep warani'ta. Put öviy uma unaňwvahsi'yuňwa, ⁵ God qapēvewnayakahkaňwo. Pi pam umuy ayo óyahqe, umumi so'ňwamiq pahsavo tunatyawtaniqey öqalay'ta. Noqw so'ňwaveq pu' pam umuhmakiway umumi nóani. ⁶ Noqw öviy uma pas hinhaqam hahlayya, pay nāmahin pi as uma ka pu' hihsavo hīhihta aň kānanvotyage putuiwyuňwa. ⁷ Hak sikavalasivat aw pohtanik, qõhit akw put aw tuwantaňwu. Noqw tis pi öviy God umuhqapevewniy sikavalasivat pay súlawhtiňwuqat epnihqe pas pavan hihkay'taqat aw pohtani. Nihqe pam put aw pohtaqw, uma tayawniwyani, pu kaptsiwiyani, pu lomayuaatiwyani, hisat Jesus Christ pítuniq'ö. ⁸ Put uma hakiy aw qa yóriki'kahkaňw put aw unaňway'yuňwa. Uma as pu' put aw qa taykahkaňw aw tütuptsiwage hahlayhtiwiisa. Hahlayhpit pas kurs hin paňqawiwniqat pas pavan nukňwat pasiwtaqat pan uma hahlayya. ⁹ Pi umuhqapevewniy ahpiy aniwnit uma himuy'vayani, umuhhikwsi ayo nõňakniqat put'a. ¹⁰ Noqw God lavay'aymat put umuy ökwatuwe' ayo óyaniqat aňwu pay yuaaykuyat, put pantaqat aň pās heptotaqe, pu aň pupriya. ¹¹ Pi Christ Hikwsiat pumuy amuhpe pakiwtaqa Christ soon qa hīhihta aň kānavotat, pep pu' momiq taviwniqat aňwu pay pumuy āawna. Noqw öviy puma put hakiy yuaaykuqat, pu haqe' qalawmaqat aň pupriya. ¹² Noqw pay puma qa nēñemyat, umeňem iit pēnayaqat pan amumi mātakti. Noqw hikis pi öñaqw hoňvia'yam it aw pupriyaniqey nānawakna. Noqw umumi hapi i' lomatuwawi yuaatiwa, hakimuy

lavay'a'yatuy amuhpiy'o, Qahováriwtaqat Hikwsit ōnaqw taviwhqat ōqalayāt añq'ō.

A Call to Holy Living

¹³ Noqw ōviy uma rohomhtotiniqe umuhwuwniy moñwvas'iwyuñwni; pās umu'nañway yeskahkañw, hisat Jesus Christ mātaktiniqat aw taywiskahkañw, it kuwahtiput pep makiwyaniqey ōviy yūmosa unañwvahsi'wisni. ¹⁴ Uma God aw tūqayyuñwni, put tīmatnihqee. Ura as uma hisat God tunatyayat qa navoti'yuñqe nāp umuhtuñlayiy añ hinwisa. Noqw pu' hapi uma qa pan hinwist, ¹⁵ Añ ahsupoq suan hinyuñwni, i' hak umuy wánwayhqa hin suan hintaqat pan'i. ¹⁶ Ispi yan ura pey'taq'ō: Uma qahováriwyuñwni; pi nu qahováriwta. ¹⁷ Noqw ason uma Itanay qa sinonuiñanihqat aw nānawakne' it u'ni'yuñwni: Pam hapi sohsokmuy amuñem hin yúkuni; hak hin tumalay'taqat pan put eñem yúkuni. Noqw ōviy uma yep qatsit ep yeskahkañw, put kaptsi'kahkañw hinwisni, ¹⁸ It navoti'yuñwee: God umuhhisatqatsiy an'ewakwnihqat añqw umuy mātavihqata, it qatsit umunamuy navotiyamuy ahpiy umumi mātaviwhqat añq'ō. Ura pam hihta pas hihkay'taqat qahinhtiñwuqat akw umuy mātavi, sikavalasivat, sen qōtsásivat qa put akw'a, ¹⁹ Nit Christ unwáyat akw'a. Ura pam mañat pas qa hihta akw hovariwkañw qa hihta akw hintaqat ankañw umuñem taviwa. ²⁰ Pas hisatñahaqawq God tūwaqatsit nāt qa yukut, pepeq pay pan put eñem yuku; nit yepehaq so'ñwaveq pu' umuñem tūwaqatsit aw put tavi. ²¹ Noqw put ahpiy uma God aw tūtuptsiwa, put mokiwyuy añqw ahoy tātaynaqe, pas pavan sinotaqat aw'i. Nihqe ōviy uma God qapēvewnayakahkañw, put ahpiy hihta unañwvahsi'wisa. ²² Noqw uma hapi Qahováriwtaqat Hikwsit ahpiy lavayit pas antsanihqat aw tuqayvastotaqe, umuh'unañway kwan'ewakwtotat, añ tuptsiwni'yuñqamuy amumi pas antsa unañway'yuñwniqey tuwi'vaya. Taa, uma pan hinwise', pas suyan unañway'kahkañw pas pavan nānami unañway'yuñwni. ²³ Pi uma hapi pu' pas puhutihtiwyā, qa sinmuy súlawhtiñwuqat amuhpiynit, hakiy qasulawhtiñwuqat ahpiy'o, God lavayiyat pas taytaqat, sūtsepnihqat akw'a. ²⁴ (Pi tutuvenit añ yan pey'ta.) Sinom sohsoyam tūsaqat anyuñwa; pu pumuy lomavitsañwaam tūsaqat siyat anta. Tūsaqa tsakq, siat ayo posñwu; ²⁵ Noqw Tutuyqawhqaq lavayiat hapi pas qa haqami sōta, yan'i. Noqw i' lavayit hapi lomatuawi, umumi mātaviwa.

2

The Living Stone and the Holy Nation

¹ Paniqw òviy uma nukpan'unanwat sohsok ayo yukuyani, pu sohsok unatwita, pu nawip'ew hintsatskiwhqata, pu kan'ewhtunatyata; pu nuhtumiq hiñqaqwaniqey qe'totini. ² Nen uma titipostuy puhunönakqamuy amún pihut hin pas tuñlay'yuñqat pan it lavayit pas antsanihqat tuñlay'yuñwini; nen uma put akw wuñwyani, ³ Pi uma Tutuyqawhqat núokwayat pay añqw yukuyagee. ⁴ Put hapi aw uma òkini, owat taytaqat antaqat aw'i. Ura as sinom put ayo tūvayaqw, God put namorsta, ispi pas hihkay'taq'ò. ⁵ Noqw uma piw pas tayyuñqat o'wat anyuñqw, put akw God nēnem kītani. Pep uma God enem hihta hintsatskani; piw Qahováriwtaqat Hikwsit ahpiy put aw hahlayhtiwisniqey aw nānoi'yuñwe', Jesus Christ ahpiy put unanwveyani. ⁶ Ura tutuvenit ep yan pey'ta: Meh, nu hapi it owat pas hihkay'taqat namorstaqe, Zion ep ikiy ep tuyqaveq távini. Noqw put aw tuptsiwhqa hapi soon hamantini. ⁷⁻⁸ Noqw òviy uma tuptsiwyaqw, pam úmuyniqw pas hihkay'ta. Nīkañw hakim añ qa tuptsiwyaqam, pu God lavaiyat aw qa tuqayvastotaqam put aqw múnukya. Sam pi pan amuñem yúkiwhq'ò, òviy pi yan hapi pey'ta: I' owa kilalwaqamuy amuhpiy ayo tūviwhqa kihut ep tuyqaveq páki, yan'i. Pu piw yan'i: Puma it owat ep tönökyat, put aqw múnukyani, yan'i. ⁹ Noqw uma hapi pas namorstiwyaqam sínomu, pas Moñwit God awwat wimmoñw'iwyuñwa, sinom qahováriwyuñqamu. God pas nāp umuy nēnem sinota, uma put qaan'ewakw hintsakpiyat tunvotnayaniqat òviy'ò. Ura as uma qatalpuve yesq, pam qaan'ewakw tālat ep qátuhqey añqw umuy wánwayi. ¹⁰ Ura as uma qa sūp sínomu; nīkañw pu' hapi uma God sínomatu. Ura as qa hak umuy òkwatuwa; noqw pu' hapi God umuy òkwatuwa.

Slaves of God

¹¹ Pas aw iunañwamu, uma hapi pay qa yep sínomnīkañw, pay hāk hinnunyaqat nu panwat umumi okiw pañqawni: Uma umuhtokoy tuñlayiyat qa añ hinwisni; taq pam hakiy hikwsiyat aw nāyawñwu. ¹² Añ qa tuptsiwni'yuñqamuy amunawit uma suan yesni. Noqw puma as umuy qalomáovelayat, umuhlomahintsakpiy aw tayyuñwe' God pas hihtatotani, hisat pam pumuy amumi pohta'ò. ¹³ Uma sinmuy amuñem hin hintaqat yukit añ ahsupoq kaptsi'yuñwini, Tutuyqawhqat tunatyayat éñemi. Uma moñwit pas susmohpeqnihqat aw tūqayyuñwini, ¹⁴ Pu imuy moñw'oyiwyuñqamuy put ahpiy ayatiwyaqamuy amumii. Puma pi qalomáhintsatskaqamuy sivintoynayaniqe òviy ayatiwya, pu añ súanhinwisqamuy tayawintiwisniqee. ¹⁵ Pi uma lomayesniqat pan God umuñem tunatyawta. Noqw pan

hapi añ an'ewakw wuwni'yunqam, ñasta navoti'yunqam kurs hihta ep umuy övelantotani. ¹⁶ Uma qenive honkahkañw yesni. Nikañw uma qa put aw yankahkañw haqam qalomáhintsatskaniqey wüwantotat, God tumal'aymatnihqey pan tunatyawyunwini. ¹⁷ Uma sohsokmuy kaptsi'yunwini; God tímuyatuy sohsokmuy amumi unañway'yunwini; pi uma nuhtum put tímatu. Uma God mamqasyani; moñwit kaptsi'yunwini.

The Example of Christ's Suffering

¹⁸ Uma añ tütuwiktu, uma umuhmoñwimuy kaptsi'kahkañw amumi tūqayyunwini, añ lölolmatuy, pu hakiy pāsyañwuqamuy qa pūmuy-sa amumii, añ a'nö unañway'yunqamuy amumi pīwu. ¹⁹ Pi hak qa hihta ep qaanhtit, okiwsaniwe', God aw-sa taykañw añ kuyve', pam hapi God unañwveni. ²⁰ Nikañw kurs pam hihta ep öwihiniwhte', put ep wuvahtiwe', pas piw nakwhani'taqw, ya hak sen put ep aw kātaytani? Nikañw kurs pam aw súanhte', put ep okiwsaniwe', ep nakwhani'te', pam God unañwveni. ²¹ Pi pay núñwupi uma nakwhani'yunwiniqey aw wánwayniwya. Pi pay Christ piw itamuñem kānavotpit añ kuyvaqe, itam hinyunwiniqat itamumi mahtakna, uma put an hinwisniqat öviy'o. ²² Pam qa haqam hihta ep qaanhti, piw qa himu atsálvayi put moañaqw nõña. ²³ Sinom put aqw hiñqaqwaqw, pam qa tuwat pumuy amumiq hiñqawu. Pam okiwsaniwkañw nāoyniqey qa pañqawu. Pay panis pam God hihta añ pas suan yúkuñwuqat aw nāmatavi. ²⁴ Pam pas nāp itahqaanhtipuy tokoy ep yankañw nahoylehtsit ep hāyilti; nihqe tūhotiwheqe umuy qalapsina. Noqw öviy itam put amum so'qe qaanhtotiniqey qe'tote', put amum yeskahkañw suan hinwisni. ²⁵ Pi uma as kanelmuy amún nāp haqami lasya. Nikañw pu' hapi uma umuhhikwsiy tumalay'maqat, pu umumi tunatyawmaqat aw ahoy öki.

3

Wives and Husbands

¹ Pu úmaa, momoyamu, pay uma piw pan nāp umuh-puwsuñwmuy amumi maqaptsi'kahkañw yesni. Noqw kurs haqawat God lavayiyat aw qa tuqayvahsi' yēse', puma umuy pās yeskahkanw pumuy kaptsi'yunqat aw tayyunwe', ² God lavayiyat aw tütuptsiwani, nāmahin as puma qa hisat put aw tūqaykahkañwo. ³ Uma qa suovaamnihqat lomayuyahiwtani, umuhhömiy aw hihin yuykuyaniqeyu, pu sikavalasivat yuwsiyunwiniqeyu, pu lomayuwsita. ⁴ Uma qa panyuñwt, umuh'nañway qamātaqpuvenihqat nasitoynayani.

Uma okiw'unañway'kahkañw kwakwhat yesni. Pam pan-taqat God-niqw hihta a'nö hihkay'taqat pas qa hinhtiñwuqat anta. ⁵ Pi yan hapi hisat ima momoyam qahovárstunatyat hinwisqam God aw yanyuñqam nâyuyuwsinaya, puwsuñwmuy amumi maqaptsi'kahkañwo. ⁶ Oviy pi ura Sara Abraham aw tūqaytaqe put moñwílawu. Noqw uma hapi súan hinwise' put timatni, nen soon hihta ep tusiiwyuñwni. ⁷ Pu úmaa, añ tahtaqtu, uma pahsi'kwa pumuy amumum yesni, pumuy kaptsi'kahkañwo; pi puma qa umún ö'qaltu. Noqw umuh-nawakinpi qa haqami hihta akw sóonhtotini. Pi uma pumuy amumum qatsit, God kuwahtipuyat, makiway'yuñwa.

Suffering for Righteousness' Sake

⁸ Taa, noqw öviy uma sun tunatyawkahkañw, tükowatuwi'yuñwni. Uma nānatupkomnihqey pan nānami unañway'yuñwni. Uma nun'okwatni; nāvāsiani. ⁹ Ason uma qalomáhintsaniwye', sen nāphinsasviwye', qa túwatyamantani. Uma qa panyuñwt umuhpew'iwyuñqamuy amuñem lolmat tunatyaltotimantani. Pi God umuñem lolmat tunatyaltiqe öviy umuy wáñwayi. ¹⁰ Pi yantaq'ö: Qatsit nāvokawinkañw, lomatalöñnit añ taymaniqey nāwaknaqa hihta qalolmat aw leñiy ñuy'tani; noqw himu atsa soon moañaqw nōñantani. ¹¹ Hihta qalolmat qa hintsakt, lolmat hintsakni. Pam uyiwaqatsit tunatyawkañw, put aqwhaqam ñöyi'mani. ¹² Pi Tutuyqawhqa añ suan hinwisqamuy amumi tayma, piw pumuy nāwakinpiyamuy aw tūqaytañwu. Nikañw pam añ qaanhinwisqamuy amumi qa kwañwátayta. ¹³ Noqw puyaw uma hihta lolmat añ ö'qalyaqw, hak umuy hintsanni? ¹⁴ Noqw kurs uma suan hinwise', put ep hihta añ kānanvotye', uma hapi hahlayhpit epyani. Oviy uma pumuy qa mamqasyani; piw uma qa hin unañway'yuñwni. ¹⁵ Uma qa panyuñwt umu'nañwpeq God Tutuyqawhqalalwe', kaptsi'yuñwni. Pu ason hak umuy hinoqw umuh'unañwpeq God aw unañwvahsi'yuñqat umuy tūviñtaqw, uma put aw hin lavayhtotiniqey sutsep pás pasiwyuñwni. Nikañw uma pahsi'kwa tükaptsi'kahkañw, yuaatotamantani, ¹⁶ Suyan unañway'kahkañwo. Noqw umuy qaanhinwisqat pañqaqwaqam hamanhtotini, umuy Christ eñem lomahinwisqat qalománeveltoynayaqey ep'e. ¹⁷ Ispi kurs God pan tunatyawtaniqw pay pi uma tatam hihta lolmat hintsatskaqey ep okiwsaniwyani, nen hihta qalomáhintsatskaqey qa put epyani. ¹⁸ Pi pay ura Christ súantaqanikañw añ qa súanhinwisqamuy qaanhtipuyamuy ep sūs kānavota, itamuy God aw ökinaniqe öviy'o. Ura put tokoat mokiwyu añ kuyvaqw, God put hikwsiyat taytoyna. ¹⁹ Noqw

pam pankañw hīhikwsimuy sivikive tañawtaqamuy amumi lomatuawit yuaata. ²⁰ Ura puma hisat qa tuqayvastota, Noaht qatsiyat ep'e, ephaqam ura God sinmuy amumi wuhko maqaptsi'taq'ö, nāto Noah pākihut yuykuq'ö. Noqw ura hīkiyom, pay nānalnihqam, put añqw tañawtaqe pātsikqat añ kūkuyva. ²¹ Noqw pu' hapi itam pumuy amún ayo nōñakiwta, kūyit akw tuvoylatotiqee, Jesus Christ mokiwuy añqw ahoy tātayhqat ahpiy'o. Hak tokoy pāhomhtaqtat nu qa put pañqawht, hakiy unañway kwan'ewakwtat, God atpip suan hinmaqat hapi nu pañqawu. ²² Ura Jesus Christ öveqatsit aw pákihqe, God putvaqe qatuptu. Noqw God hoñviaymat, pu hihta añ moñw'iwyuñqam, pu öqalat pasiwyuñqam, puma sohsoyam put aw maqaptsi'yuñwa.

4

Changed Lives

¹ Noqw öviy hapi Christ tokoy akw itamuñem kānavotqe, mōki. Noqw uma pan piw tunatyawkahkañw, so'niqey añ suhtaq'ewyani, pi mokqa qaanhtiput qe'tiñwuniq'ö. ² Noqw öviy uma hihsavo yep qatsit ep hinnumye', nāp umuhtuñlayiy qa añ hinwist, God tunatyayat añ hinwisni. ³ Ura itam pay añqaqw itahqatsiy añ qa tsa' hihta ep qaanhtoti, añ qatuptsiwni'yuñqamuy amuni. Noqw pay nam pahsa'ni. Ura itam tuskapqatsit añ qa unañwtalya; nuvö'nañway'yuñwa; honaqkuyit akw hōnaq'iwyuñwa; haqam nōviwhqat ep nanaqasonovañwu; qaunañwtalqatsit añ hinnumyañwu; pu hihta wutsit tuyoy'ewakwnihqat aw nāwakintiwiwa. Noqw pu' uma qa pan hinwisa. ⁴ Pi añ qatuptsiwni'yuñqamuyniqw hinhtiqw kurs uma pumuy qa amumum pas panhaqam qa unañwtalqatsit añ hintsatska. Noqw öviy puma umuy nānaphin yuaatota. ⁵ Nikañw puma soon qa God aw nālavaytani, hakiy añ yesqamuy pu so'pumuy amuñem hinwat yūkuniqey aw moñwvasiwtat aw'i. ⁶ Yaniqw hapi öviy imuy so'niqamuy amumi ura lomatuawi yuaatiwa, puma as sinomnikañw tokoy ep hin yukuniwyaqw, pumuy hikwsiam God an yesniqat öviy'o.

Good Managers of God's Gifts

⁷ Sohsoy himu so'ñwamiq ökiwsia. Oviy uma pās unañwat yesni. Uma namituyqawi'yuñwe', nāwakinwisni. ⁸ Nikañw uma hapi nānami unañway'yuñqey pas qa qe'totini, pi nami'nañwa qaantaqtat nihtiwtat nākwapnañwuniq'ö. ⁹ Uma kwanwtotoynayakahkañw umuhkiy añ pās nāooyani. ¹⁰ God qa sunyuñqat hihta sinomuy huylawu. Noqw öviy hak hihta makiwhqey akw tūmoñwvasnani, God tumal'ayaat qa

atsáy'maqat pan'i. ¹¹ Haqawa yuaate' God añqw lavayit yuaatamantani. Nuhtuñem hihta hintsakqa pay God añqw öqalay makiwhqey tunvotnani. Uma sohsok hihta añ God momiq tavi'wisni, Jesus Christ ahpiy'o. Nam sohsoyam put pas hihtatotat, moñwílalwani, sutsep aqwhaqamii. Nam antaa.

Suffering as a Christian

¹² Aw iunañwamu, kurs uma soñawnen qōhit akw aw pohti-wye', pay uma put ep qa pas hin wūwantotani, suhpan pas soon hisat uma put aw ökiniqey pan'i. ¹³ Qa panyat, uma tuwat hahlayhtotini, tsáñawpi uma Christ amum kānanvotyaniqee. Taq ason pam pas hímuniqey pan namtaknaqw uma piw put amum pas hinhaqam hahlayhtotini. ¹⁴ Kurs uma Christ ep qalomásasviwye', pep hapi uma hahlayhpit epyani, ispi Hikwsi pas hímuniqqa umumi pitsíwtaniq'ö, God Hikwsiata. Ayam hakim hapi as God qalomáyuaatotañwu; noqw uma hapi put pas pavan hihtatotañwu. ¹⁵ Nikañw uma qa haqawa hakiy nīnaqey ep kānavotni, sen uyiñwuniqey ep'e sen hihta qalomáhintsakqey ep'e, sen aye' sinmuy hintsakpiyamuy ep nātsurstoynaqey ep'e. ¹⁶ Nikañw kurs hak Christ sinoatniqey öviy okiwsaniwe', pay pam qa hahmanht, it yantaqat ep God pas hihtatani. ¹⁷ Taq aw hapi pitu; noqw God mohti sinomuy amuñem hin yúkuni. Nikañw kurs pam itamuñem mohti hin yúkuniqw, ya sen ima God añqw lomatuawit aw qa tuqayvastotaqamuy amuñem hin yukiltini? ¹⁸ Noqw kurs i' hak súantaqa pēp qa ayo yamakq, ya sen imuy God qa kaptsi'yunqamuy, pu qaanhinwisqamuy pumuy amumñem hin yukiwtani? ¹⁹ Yanta. Noqw öviy ima hakim God tunatyayat anwat hihta añ kānanvotyaaqam súanhinwise' God aw taqanañwtotit, hikwsiy put aw noi'yunwani, pumuy yúkuhqat, pas soon hisat pumuy ayo yúkuniqat put aw'i.

5

The Flock of God

¹ Nu umuhpa' hakimuy wukw'a'yatuy u'nanani, pay nu piw wukw'ayanikañwo, pu Christ okiwsaniwhq aw yóriki'taqa; pu ason pam māaktiqw, nu nuhtum put amum kaptsi'tiwani. ² Uma God sinomuyatuy amumi tunatyawyuñwani. Oviy uma qa tusoqtumalay'yunwt, su'qawkahkañw amumi tunatyawyuñwani. Uma qa sívat öviy tumalay'yunwt, pas kwañwtoynayakahkañw God eñem tumalay'yunwani. ³ Pam umuy put sinomuyatuy amumi tunatyawyuñwaniqat aw oyaqw, uma pumuy amumi qa tutuyqawyaqey qa pan hinyunwani. Uma qa panyunwt,

pumuy hin hinwisniqat amumi hin nāmahtakni'yuñwni. ⁴ Noqw ason Christ sohsokmuy itamumi tunatyawtaqa mātake', pam hihta pas pavan nukñwat, qa hinhtiñwuqat ahsatit umumi nóani. ⁵ Piw uma añ tsātsayomu, uma umuhpe wūwukwmuy amumi maqaptsi'yuñwni. Uma sohsoyam nānami maqaptsi'yuñwni, okiw'unañway'kahkañwo. Taq God añ kwivi'nañway'yuñqamuy amumi rohomhtiñwu; nikañw pam haqam okiw'unañway'yuñqamuy núokway máqañwu. ⁶ Paniqw òviy uma God òqalayay ehpewi nāqahihtatotani. Noqw hisat aw pituqw, pam soon qa umuy hihtatani. ⁷ Uma umuhtusiwuwniy sohsok God aw noi'yuñwni; pi pam umumi tunatyawma. ⁸ Uma namituyqawi'yuñwe', tunatyaltotini; taq umuhtuwħqa, Nukpana, wukotohot hōykinumqat an hakiy hovalaniqe hepnuma. ⁹ Put aw uma rohomhtotimantani, umuhtuptionsiwniy añ hūrs hoñkahkañwo, it navoti'yuñwee: Pay ahsupoq tūwaqatsit añ umún tuptionsiwni'yuñqam piw umún hihta añ kānanvotyā. ¹⁰ Noqw uma hihsavo hihta añ kānanvotyāqw, God umuy pās pasiwani; umuy òqaltoyne', hūrs hoñnani. Pi pam umuy òkwatuwhqe, umuy wánwayi, uma aqwhaqami Christ Jesus amum kaptsi'tiwyaniqat òviy'ò. ¹¹ Nam sinom aqwhaqami sutsep put pas hihtatotat, Moñwílalwaa. Nam antaa.

Final Greetings

¹² Nu pay tsāvat umumi pēna, Silvanus nuy paañwaq'ò. Nuyniqw pam itupkoy anta, piw sohsok hihta añ qa atsat hinma. Nu umuy òqawhtoynaniqey nāwaknaqe òviy yan pēna, God núokwaat hímuniħqat umuy suan āawnaniqee. Put akw uma hūrs hoñni. ¹³ Añ tuptionsiwni'yuñqam Babylon ep yesqam, umún God namoramamat, umuy òqalantota, pu iti Mark pīwu. ¹⁴ Uma nānatupkomniħqey pan nānami unañway'kahkañw na'qalantotamantani. Nam God sohsokmuy Christ Jesus sinomuyatuy kwakwhat unañwat máqani. Nam antaa.

PETER

God Sinomuyatuy amumi ańk Pēniata

¹ Nu' Simon Peter, Jesus Christ tūwikipnińkańw, pu lavay'ayaat it penta. God aw-nikańw, pu Jesus Christ itamuy ayo Oyahqat aw tuptsiwni'yuńqamuy nu öqalanta. God hapi súankańw umuy tuptsiwnit a'nö hihkay'taqat huyta, itamuy hin huytaqey pan'i. ² Nam núokwa, pu kwakwaha unańwa umumi wūhaq noiwtaa, uma God tuwi'yuńq'ö, pu Jesus Itahtutuyqawhqay piwu.

God's Call and Choice

³ Kwakwhat pi pam pas pavan öqalay akw itamuy qatsit qaso'taqat, pu sohsok hihta enań huyta, itam put tuwi'yuńwe', suan hinwise', lolmat yesniqat öviy'o. ⁴ Piw pam hihta pas hihtanihqat a'nö hihkay'taqat itamuy awini'ta, yan'i: Itam yep qatsit ep qalomátuńlayit ahpiy tuyoy'ewakw qatsit ańqw mātaviwye', God ańqw qatsit himuy'vayani. ⁵ Noqw öviy uma qapēvevnayakahkańw, qa nātusitote' lomatumalay'yuńwni; piw lomatumalay'kahkańw God tunatyayat tuwi'vayani; ⁶ Piw God tunatyayat tuwi'kahkańw nāmi tuyqawi'yuńwni; piw nāmi tuyqawi'kahkańw nakwhani'yuńwniqey tuwi'vayani; piw nakwhani'kahkańw, God kaptsi'yuńwniqey tuwi'vayani. ⁷ Piw uma God pas kaptsi'kahkańw nānatupkomuy amún nāvāsyamantani. Piw nāvāsyakahkańw uma nānami unańway'yuńwni. ⁸ Noqw kurs uma it ań qaöwihinkahkańw ahsupoq ań hinwise', uma Jesus Christ Itahtutuyqawhqay tuwi'kahkańw qa paysoq tumalay'yuńwe', hihta nihtiwtaqat aniwnayani. ⁹ Noqw pay qa pan hinmaqa qapostalqat anta; nihqe kurs hin yāvo hihta tuway'tani, qaanhinmaqey ańqw kwan'ewayhtiqey suhtokqee. ¹⁰ Noqw öviy'o itupkomu, uma tunatyaltote', pas suyan wāńwayniwyaqey, pu namorstiwyaqey namtaknayani. Pi uma pan hinwise', soon God pōhuyat ańqw lasyani. ¹¹ Noqw pan hapi uma Itahtutuyqawhqay Jesus Christ itamuy ayo Oyahqat mońwtunatyayat sūtsepnihqat aw yuńqw, pam hahlaykańw umuy ökinani. ¹² Paniqw hapi öviy nu iit yantaqat umuy u'nantoyne' soon tatami'mani; pay as pi uma put navoti'yuńwa, nihqe it tuptsiwnit pas antsanihqat pasiwyuńqey ep hūrs'iwyuńwa. ¹³ Owi, pay ka nu hihsavohaqam itokoy ep qátuniqey pahsavohaqami umuy it u'nantoyne' umuy öqalantaniqw pam nuyniqw súanta. ¹⁴ Suyan pi nu navoti'taqe soon pas hisat pay yep qatsit ańqw

ahpiyni, Itahtutuyqawhqay Jesus Christ nuy hin āawnaqat pan'i. ¹⁵ Pu ōviy piw nuy hisat ahpiyniqw uma iit yantaqat suturep u'ni'yuñwniqat ōviy nu umumi qanātsui'ta.

Eyewitnesses of Christ's Glory

¹⁶ Ura itam Itahtutuyqawhqay Jesus Christ ōqalayay umumi mahtaknaya, piw put pítuniqat umuy āawnaya. Nikañw itam tuhislavayit qa pan umumi lavayhtoti. Pi Christ pas pavan lomavitsañway'vaqw, itam pas nāp put aw yórikya. ¹⁷ Noqw God put Naat hapi put pas hihtatat, lolmat tālawñwat pitsánwtoyna. Noqw ura pas pavan lolmat tālawñwat añqw hakiy tōnaat pañqawu: I' hapi pas aw iunañwa Itii. Put hapi nu pas hahlayi. ¹⁸ Noqw it hakiy tōnayay ōñaqw tōqtiqw, itam tūkwit pas kaptsiwtaqat epeq Jesus ámumyakañw put nanapta. ¹⁹ Pi itam as hihta nanaptaqey pēvewnaye', kurs hin itam God lavay'aymuyatuy lavayiyamuy pēvewnayani. Pumuy lavayiam wihqōhit qatalpuve talni'taqat anta. Noqw hísatniqw tālawvaqw, umu'nañwpeq talawsohu yámakniqat pah-savo uma lavayit aw tunatyawwisq, pam umuñem lolmani. ²⁰ Nikañw uma it navoti'yuñwni: Kurs hak haqam pas nahpiy tutuvenit ep lavayit tūmamatsnani. ²¹ Pi ura hisatsinom qa nāp nahpiy himu nātoniqat lavayhtotiqw, Qahováriwtaqa Hikwsi God sinomuyatuy pās unañwat yesqamuy pan unañwtoynaqw puma God lavayiyat yuaaykuya.

2

False Teachers

¹ Nikañw pay ura Israel-sinmuy amuhpa' hakim God lavay'aymatnihqey atsáy'yuñqam hoñva. Noqw pan piw hakim umuhpa' hoñve' hihta átsatnihqat hakiy hovalañwuqat sinmuy tutuqaynayani; nikañw sohsok hihta nanauyve hintsatskani. Híkispi puma Tutuyqawhqat pumuy túihqat ayo yuykuyani. Nikañw nāp nāhivalayaniqey aw suy'kini. ² Puma qaunánwtalqatsit añ hinwisq, kaysiwhqam pumuy amumi nanawinyani. Noqw pumuy amutsviy Jesus pōhuat pas antsanihqa qalomáyuaatiwni. ³ Puma sīvat tuñlay'yuñqey ōviy kwañwálvaiy akw umuy ūnatoynayani, umutsviy kāhaktotiniqe ōviy'o. Noqw pay hisatñahaqawq pumuy qalomáyukuniwyaniqat pan amuñem yukiwta; noqw pumuy qóyantaniqa pumuy pas pay wihkini. ⁴ Pi ura God hoñvia'yatuy qaanhwtotiqamuy qa ayo nōñaknat, pumuy maskimiq maspaqe, hisat pam hin yúkuniqey aw pahsavo pumuy somhtaqe, tupqat qatālat epeq pumuy tañay'ta. ⁵ Pu piw ura pam hisatsinmuy qa ayo nōñaknat, put qa kaptsi'yuñqamuy pātsikiwuy akw kīqōta. Nikañw pam it

hakiy Noaht, sinmuy as suan hinwisniqat yuaataqat ayo tavi, pu tsáne'nihqamuy sinomuyatuy pīwu. ⁶ Pu ura pam Sodom- nikañw pu Gomorrhath wuhkokitsokit qöhtsaptaqe kīqöta. Pan pumuy hintsanhqe, hakim ahpiy put qa kaptsi'yuñqamuy amuñem hin hintaniqat amumi put akw mātakta. ⁷ Nikañw pam it suan qátuhqat Lot nukpansinmuy tuskapqatsiyamuy ep amumi puhtsemokiwtaqat ayo tavi. ⁸ Pi pam tāqa súantaqa pumuy amumum qátuhqe, pumuy qaanhintsakpiyamuy añ taykañw, pu nanvotqe put akw nāqavo nāunañwmokinta. ⁹ Noqw öviy Tutuyqawhqa suyan pi put kaptsi'taqat kānavotpit añqw hin ayo táviniqey tuwi'ta, pu qaanhinwisqamuy oyi'taniqeyu, hisat hin amuñem yuke' pumuy sivintoynaniqey aw pahsavoo. ¹⁰ Nihqe tis pi öviy pam añ hakimuy nāp tuyoy'ewakw tuñlayiy añ hinwisqamuy pan hintsanni, pu añ momñwituy qa hihtay'yuñqamuy pīwu. Puma pi kwīkwivitu; nāp tunatyay hinwisniqey anyuñwa. Puma öñaqw hihtuy kaptsiwiyaqamuy amumiq qalomáhiñqaqwaniqey qatuhtusya. ¹¹ Noqw hikispi God hoñviaymat pumuy amuhpenihqe pavan pas ö'qalt-nikañw, pu hóhoñvit, Tutuyqawhqat atpip pumuy amumiq qa nānap hin hiñqaqwakañw hihta aqw tsotskanaya. ¹² Noqw ima sinom hihtuy popkotuy hihta aw qa wūwayañwuqamuy amunkahkañw, hin unañwtote' pan yukuyañwu; ñuiwye', nīniwyaniqey öviy aniwhtoti. Noqw puma hihta as qa mātsi'kahkañw qalomáhiñqaqwañwu; nihqe nāp qaanhinwisqey ep súlawhtini, ¹³ Nen qaanhintsakpiy añqw ahsatit ömahtotani. Tälö' puma qaunánwtalqatsit ep hahlayya. Ima hihta itseheet panyuñwa, himu hihta akw qa pasiwtaqat pankahkañwo; qaantunatyay ep himuiwkahkañw haqam umumum nophomikiwtañwu; ¹⁴ Novöwuy-sa taynumya; piw soon pösiam qaanhtiput qe'tini. Puma tuptsiwnit añ qa ö'qaltuy ūnatotoynaya. Puma hihta tuñlayiy himuy'vayaniqey tuwi'yuñwa. Öviy puma God itsívuyat akw so'niqw pan amuñem yukiwta. ¹⁵ Ima hakim pöhut súantaqat añqw lasyat nāp súhaqamiyaqe, hakiy Bosor tiyat Balaam kukyay añqe' hinwisa. Ura pam hihta qaantsatskiwhqat añqw hihta himuy'vaniqey unañwiti. ¹⁶ Noqw ura himu pohko put qaantunatyayat ep put mēwa. Mōro qayuáataqa tāqat tōnayay akw God lavay'ayayat qaunánwtalqat mēwa. ¹⁷ Ima hapi nõñanvatñit añqw pāhut súlawhtiqaqat anyuñwa, wisioomawht huhukwhoyaqat an'i. Noqw pumuy amuñem God pas haqam qatālat na'sasta. ¹⁸ Puma hihta an'ewakw kwiviyuaatotaqe, tuptsiwnit añ qa ö'qaltuy tuskapqatsit akw ūnatotoynaya, hakimuy qaanhinwisqamuy amuñaqw híhin ayo nõñakqamuy. ¹⁹ Puma as pumuy qenivo öoyyaniqey

pañqawwat, nāp hihta tuyoy'ewakw hintsatskiwhqat aw tūwik'iwyuñwa. Pi hak hihta akw ánwutiwe', pay put aw tūwik'iwtañwu. ²⁰ Ispi kurs pay as hak Jesus Christ Itahtutuyqawhqay, ayo Tūooyhqat tuwi've', yep qatsit ep hihta qalomáhintsatskiwhqat añqw mātaviwe', pay piw put ap ahoy kwise' ánwutiwhq, pay pep pu' so'ñwamiq qatsiat pas qalomáhintañwu, mohtiwat qatsiyat epnihqee. ²¹ Pay tatam pi as puma hin suan hinwisniqat qa nanaptani. Ispi puma as suan tutavot nanaptat, kwususyat, añqw ahoy lasyaqpw pam pas qalomáhinta. ²² Noqpw pay pi it yan lavayit puma súanhtoti: Pohko nāyöiy aw ahoy pitu; piw pitsötít as pāhomyaqw, pay piw tsöqakuyit aqw waöyokuniqey aqw ahoy paki.

3

The Promise of the Lord's coming

¹ It hapi akw nu pu' lōs umumi pēna, aw iunañwamu. Nihqe nu put akw umuy ahoy u'nantoynaqe umuhwuwniy súantaqat pavan öqalaniqey unañwti, ² Uma imuy pās unañway yesqamuy God lavay'aymuyatuy pay hisat hin lavayhtotiqat u'ni'yuñwniqat öviy'o, pu Itahtutuyqawhqay, itamuy ayo Oy-ahqat tutavoyata, itam put ayamat umumi hin put mātapyaqat pan'i. ³ It yantaqat uma mohti navoti'yuñwni: Pay nāt so'ñwamiq hakim tututsiwayaqam nāp tunatyay añ hinwisqam hoñvani; ⁴ Nen pañqawwani: Yaw pam pítuniqey pañqawu. Noqpw pan lavayi hisat aw antsaniwni? Taq itahwu'yamuy hisat so'q, hisat sohsoy himu yukiltiqa pay nāto panyuñwa, kitotani. ⁵ Noqpw pay i' navoti susmataq'a: Pay i' yañ tokpela God lavayiyat ahpiy hisat yukilti. Noqpw tūwaqatsi pāñaqpw wunuwkañw pāhut añqw yukiwta. ⁶ Noqpw pu pay ura i' tūwaqatsi ephaqam yukiltiqat put akw pātsikq sūlawhti. Noqpw puma put navotit qa aw tunatyawyuñwa. ⁷ Noqpw God it yañ tokpelat, pu tūwaqatsit, pu'nihqat lavayiy akw warani'ta. Nikañw ason pam imuy put qa kaptsi'yuñqamuy hinwat amuñem yukut, hovalani. Nen pep pu' i' yañ tūwaqatsi taqtiniqat pan put eñem yuku. ⁸ Nikañwo aw iunañwamu, it hapi uma qa suhtokyani: Sūs tāla Tutuyqawhqat-niqw sōmorit yahsañwuy anta, pu sōmorit yahsañw sūk wātāt anta. ⁹ Pay Tutuyqawhqay lavayiy aw antsanniqey ep qa sōwuniñwu, nāmahin pi sinmuyniqw pam pantañwu. Pi pam itamumi wuhko maqaptsi'ta, hakiy sūlawhtiniqat qa suhta'ewñwunihqee. Nikañw pas as sohsoyam nāp tunatyay añqw lasyaniqat pam nāwakna. ¹⁰ Nikañw hapi Tutuyqawhqat talōñniyat aw suptuni, uyiñwu mihikq pítuñwuqat pan'i. Noqpw ep pu' tokpela a'nō umumutat, haqami tūwayani. Noqpw pu'

añ himu hin yukiwyuñqa qōhit akw pātini. Noqw tūwaqatsi, pu añ himu hinyuñqa taqtini. ¹¹ Noqw suyan hapi sohsoy himu pātiniqat uma navoti'kahkañw, ya uma hin as hinwisni? Soon uma qa ahsupoq qatsit añ suan hinwise' God enem-sa yesni, ¹² Hisat God talōñniyat aw pītuniqat maqaptsi'kahkañw, kwañwtotoynayakahkañwo. Pi put talōñniyat ep yañ tokpela taqte', pātini; pu añ himu hin yukiwyuñqa qaan'ewakw mukit akw súlawhtini. ¹³ Noqw pay as pi panta. Noqw itam pi pūhut tokpelat, pu pūhut tūwaqatsit itamuy āawnaqat ōviy maqaptsi'yuñwa; pep hapi himu súantaqa-sa pasiwtani. ¹⁴ Noqw uma hapi iit yantaqat ōviy maqaptsi'yuñwa, aw iunañwamu. Nihqe ōviy uma tunatyawyuñqw, ason pam pite' umuy kwakwhaiwyuñqat umuy túwani, qa haqam hihta akw itséheiwuñq'ō, kurs hak umuy hihta ep tukopnaniq'ō. ¹⁵ Itahtutuyqawhqa umuy ayo nõñakniqat ōviy umumi maqaptsi'taqat uma pan wūwantotani. Pay ura aw ita'nañwa Paul piw pan umumi pēna, suan wuwniy put aw noiwhqat ahpiy'ō. ¹⁶ Pay pi añsakis pēne' it yuaaykuñwu. Noqw tutuveniyat añ pēhu māmatsniqw qatūvosi. Noqw ima añ qanavóti'yuñqam, qa hūrs hoñqam put hihin namtökintotaqe nukushintsahsanya; nihqe nankiwakw panhtoti, pay ahpiy pēhut tutuvenit pantsatskaqey pan'i. ¹⁷ Noqw ōviy'ō, aw iunañwamu, uma hapi añwu pay it navoti'yuñqe ōviy qanāunay'yuñwni; taq nāp hisat sen hakim qaanhinwisqam it pōhut pas antsanihqat añqw umuy lasnayaqw, uma hūrs hoñqey mātatve', añqw ruhpackyani. ¹⁸ Uma qa panhtotit, God añqw núokwat makiwye', put añ wuñwyani, Itahtutuyqawhquy Jesus Christ itamuy ayo Oyahqat tuwi'yuñqey añ suyhtsepnwat öqawi'wiskahkañwo. Nam pam kaptsitiwaa, pay pūu-nikañw pu yūmosa aqwhaqamii. Nam antaa.

JOHN

mohti Pēniata

The Word of Life

¹ It lavayit ahpiy yēsiwhqat yayhniwhqat añqaqwnihqat hapi itam aw tūqaykahkañw, itahposiy akw aw yórikya. Put hapi itam aw tātayyat itahmay akw aw hintsatsna. ² Pi qatsi pas mātakti. Noq̄w itam aw yórikya. Nihqe put pantaqat suyan navoti'yuñqe put tuawi'yuñwa. I' qatsi qaso'taqa as Nayat ámumnikañw itamumi mātaktiqat itam umuy āwintota. ³ Itam hapi hihta aw yórikyaqey, pu aw tūqayyaqey umuy āwintota, uma itamum sūpwatniqat ōviy'o. Noq̄w itam hapi pas suyan Nayat amum sūpwatu, pu Tiyat Jesus Christ ámuma. ⁴ Noq̄w uma pas hahlayyaniqat ōviy itam yan umumi pentota.

God Is Light

⁵ Noq̄w itam hapi yan lavayit put añqw nanaptaqe umuy āwintota: God tālanihqata; noq̄w qatāla hapi pas put ep sūlawu. ⁶ Kurs itam put amum sūpyaqey pañqawkahkañw qatalpuva hinwise' itam hapi atsálawani; nihqe hihta pas qa átsanihqat qa hintsatskani. ⁷ Nikañw pam tālat epniqw ōviy itam put an tālat añ hinwise' itam sūp hinnumyani. Noq̄w put Tiyat Jesus Christ uñwáat itamuy sohsok qaanhtiput añqw kwan'ewakwtani. ⁸ Kurs itam qaanhtiput itamuhpe sūlawhqat pañqaqwe', itam nāmi yētotani. Noq̄w God lavayiat pas antsanihqqa hapi itamuhpe sūlawni. ⁹ God sūankañw, pu lavayiy an hinhtiñwu. Noq̄w ōviy itam put aw itahqaanhtipuy nahostotaqw, pam soon itahqaanhtipuy itamuhpiy qa ayo yúkuni, pu sohsok qasuantsakpit añqw itamuy kwan'ewakwtani. ¹⁰ Itam qa haqam hihta ep qaanhtotiqey pañqaqwe', pam átsanihqat itam pan put yukunayani. Noq̄w put lavayiat hapi itamuhpe sūlawni.

2

Christ Our Helper

¹ Itimhohyamu, uma hapi qa haqam qaanhtotiniqat ōviy nu umumi yan penta. Noq̄w sen haqawa qaanhtiqw, pay Jesus Christ, pas sūka sūantaqa, itamuñem Itanay aw lavayi'ma. ² Pu pam itahqaanhtipuy ep mokqe, itamuy Nay enañ namivöhikna. Pu pam qa itahqaanhtipuy-sa ep mōki, pas hapi sohsokmuy qaanhtipuyamuy ep'e. ³ Noq̄w itam put tutavoyat añ hiwisqey akw put tuwi'yuñqey navoti'yuñwa.

⁴ Hak haqam put tuwi'taqey lalvaykañw put tutavoyat qa an hinme' hapi átsani. Noqw himu pas antsanihqqa put hapi ep súlawni. ⁵ Nikañw kurs hak haqam put lavayiyat an hinmaqa pam hapi pas antsa God aw unañway'tani. It hapi yantaqat akw itam God an yesqey navoti'yuñwa. ⁶ I' hak Tiyat amum hinnumqey pañqawlawhqa pas put hinmaq w soon piw qa pan hinmani.

The New Command

⁷ Itupkomu, pay hapi nu qa hihta pas pūhut tutavot umumi penta, nikañw pay hisattutavota. Ura uma yayhniwhqat anqaqw put oyi'yuñwa. Noqw uma yayhniwhqat anqaqw lavayit nanvotyaqw, pam hapi hisattutavo. ⁸ Nikañw pu' piw nāt nu pas pūhut tutavot umumi penta; ispi qatāla ayo ruhpaq'ō; noqw tāla pas antsanihqqa pu' tāla. Noqw pam tutavo Tiyat qatsiyat akw aw antsaniwa, pu umuhqatsiy akw pīwu. ⁹ I' hak tālat an hinmaqey pañqawkañw sinosñway aw qa suhtaq'ewnihqa hapi nāt qatālat an hinma. ¹⁰ I' hak sinosñway aw unañway'taqa hapi tālat an hinma; nihqe sinmuy qa unañwmoknani. ¹¹ Pu i' hak sinosñway qa aw suhtaq'ewnihqa hapi qatālat an hinma; nihqe qatalpuva hinmakañw, haqami hoyoyotaqey qa navoti'numa, pi qatāla put pōsiyat qatālawnaq'ō. ¹² Nu hapi umumi penta tsatsáyhohyamu, God Tiy tuñwniyat aw umuy túñwantaqe, umuhqaanhtipuy umuhpiy ayo yúkuqw ōviy'ō. ¹³ Nu umumi penta námatu, uma put hakiy yayhniwhqat anqaqwnihqat tuwi'yuñqw ōviy'ō. Nu umumi penta tōtimu, uma it hakiy qalolmat ánwutotaqw ōviy'ō. Nu umumi penta tsatsáyhohyamu, uma Itanay tuwi'yuñqw ōviy'ō. ¹⁴ Nu umumi pēna námatu, uma put hakiy yayhniwhqat anqaqwnihqat tuwi'yuñqw ōviy'ō. Nu umumi pēna tōtimu, uma hóhoñvitniqw ōviy'ō, pu God lavayiat umuhpe huruiwtaq'ō. Nihqe uma it hakiy qalolmat ánwutota. ¹⁵ Uma yep qatsit tunatyayat qa kwanwátayyuñwni, piw ep hihta hinyuñqata. Kurs haqawa yep qatsit tunatyayat hahlaye' pam Itanay qa aw unañway'tani. ¹⁶ Pi íi himu sohsoy yep qatsit ahpiy'ō: itahtokoy ahpiy tuñlayi, pu itahposiy ahpiy'ō, pu kwivi'nañwat ahpiy'ō. Pam qa Itanay ahpiynit, yep qatsit ahpiy'ō. ¹⁷ Noqw yep qatsi hapi tūwayato, pu put ep himu tuñlayi. Nikañw i' hapi God tunatyayat an hinmaqa pas sūtsepi.

The Enemy of Christ

¹⁸ Itimhohyamu, so'ñwamiq hapi pitsíwta. Noqw ura hak Christ ehpew'iwtaqa pítuniqat uma nanaptaqw, pay hapi kaysiwhqam Christ ehpewyaqam pu' pay yēse. Noqw it yantaqat hapi akw itam so'ñwamiq pitsíwtaqat mātsi'yuñwa.

19 Puma as itamuhpiy añqe' nankwusakañw pay puma qa itamum tōnawta. Pi as puma itamum tōnawte', soon as ka qa itamum yūmosa hinwisni. Pay qa sohsoyam itamumyaqey mātaktotiniqey ōviy panhtoti. 20 Noqw pay uma hapi hakiy Qahováriwtaqat akw tuvoylatoti. Nihqe uma sohok hihta navoti'yuñwa. 21 Pay uma hihta pas antsanihqat qa navoti'yuñqat nu qa panwat umumi pēna, pi uma put navoti'yuñqw ōviy'o. Pu qa haqam himu atsa it pas qaatsat ahpiynihqat uma navoti'yuñwa. 22 Noqw ya hak átsani? I' hak Jesus qa Moñ'asi'taqat pañqawlawhqa. I' hak Nayatnikañw pu Tiyat pumuy ayo yuykuqa hapi Christ ehpewnihqa. 23 Hak hapi haqam Tiyat ayo yuykuqa pay Nayat qa tuwi'ta. Nikañw i' hak God Tiyat Moñ'asi'taqat pañqawhqa hapi Nayat tuwi'ta. 24 Noqw ōviy hapi uma yayhniwhqat añqaqw hihta nanaptaqey aw tunatyawwisni. Kurs uma añ ahsupoq put añ hinwise', pay uma soon piw Tiyat ep qa yūmosa hinwisni, pu Nayat ep'e. 25 Noqw yan hapi pam itamuy āawna: Itamuy qatsit qaso'taqat máqaniqeyu. 26 Nu umuy qa súaqwat lahsintotaqamuy lavayhti qey unumiq yan pēna. 27 Nikañw pay uma Itanay ahpiy Qahováriwtaqat Hikwsit akw tuvoylatiwayaqw, pam umu'nañwpeq qatu. Noqw soon pas hak piw umuy hihta tutuqaynani. Pi Hikwsi hapi umuy sohok hihta tutuqayna. Pam hapi pas antsaa, pu pas qaatsa; nihqe hin pas umuy tutuqaynaqw pan uma put ep hinwisni. 28 Noqw taa ítimhohyamu, uma Tiyat ep huruiwyuñwni. Noqw hisat pam māaktiqw, itam qa ókiwyani; nen put pituqw, itam qa hihta ep hamanhtotini. 29 Uma put súantaqat pan aw navoti'yuñwa. Noqw ōviy suyan hapi hak suan hinmaqa God tiyatnihqat uma navoti'yuñwa.

3

Children of God

1 Meh, kurs huvam aw wūwayaa: Itana pas pavan itamumi unañway'ta! Oviy pi itam God timatnihqey pan túnwantiwya. Paniqw hapi ōviy yep qatsit tunatyayat hinwisqam itamuy qa tuwi'yuñwa, puma put Tiyat qa tuwi'yuñqe ōviy'o. 2 Aw iunañwamu, pu' hapi itam God tímatu. Noqw itam hin yukiltotiniqw pam pantaqa pay nāt qa māakti. Nikañw ason hisat Tiat māaktiqw itam put anyuñwniqey navoti'yuñwa; ispi itam put hin hintaqat aw yórikyaniquee. 3 Noqw haqam it yantaqat unañwvahsit nōyi'taqa nākwañw'ewakwlawñwu, pas pam hin kwañw'ewakwnihqat pan'i. 4 Qaanhtiput hintsakqa piw tutavot ehpewi hintsakñwu; pi qaanhtipu tutavot ehpewi hintsatskiwhqa. 5 Noqw uma navoti'yuñqw, ura God Tiat

itahqaanhtipuy ayo yúkuniqe òviy mātakti. Noqw qaanhtipu put ep súlawu. ⁶ Noqw put ep huruiwtaqa hapi qaanhtiput añ qa hinma. Qaanhinmaqa hapi put aw qa yóriki'ta; piw qa tuwi'ta. ⁷ Itimhohyamu, qa hak hapi umuy ūnatoynani. Suan hinmaqa hapi súantañwu, God Tiat suan hintaqat pan'i. ⁸ Qaanhinmaqa hapi Nukpanat añqwniñwu. Pi Nukpana yayhniwhqat añqaqw qaanhinma. Noqw God Tiat Nukpanat tutmalayat símoknaniqe òviy mātakti. ⁹ God añqw tihtiwhqa qaanhtiput añ qa hinma, pi God tunatyaat put apqölpenniñwuniqw òviy'o. Pu soon pam hihta ep qaanhtiñwu, pi pam God añqw tihtiwiñwuniqee. ¹⁰ Yantaqat hapi akw God timat mātakya, pu Nukpanat tímatu: Súantaqat qa hintsakqa hapi qa God añqwniñwu, pu i' hak sinosñway aw qa unañway'taqa piwu.

Love One Another

¹¹ Pi ura uma yayhniwhqat añqaqw it hapi yan tūawit aw tūqayyuñwa: Itam nānami unañway'yuñwuniqata; ¹² Ura i' hak Cain Nukpanat ahpiynihqe tupkoy nīnaqat qa panhtotini. Noqw ya hinoqw pam put nīna? Ispi put tumalaat qalolmani'ö, noqw tupkoyat tumalaat súanta. ¹³ Pay uma qa pas pas hin wūwantotani, itupkomu, kurs yep qatsit tunatyayat hinwisqam umumi qa suhta'ewyaq'ö. ¹⁴ Itam hapi mokiwuy añqw qatsit aw nōnakqey navoti'yuñwa, òviy pi itam itahsinosñwamuy amumi unañway'yuñwa. Nohtumi qa unañway'taqa hapi mokiwuy ep hinnuma. ¹⁵ Sinosñway aw qa suhta'ewnihqa hapi sinmuy qöyantaqaniñwu. Noqw uma navoti'yuñqw qa hak tuqwyantaqa qatsit qaso'taqat pasiwta. ¹⁶ Pi God Tiat itamuñem qatsiy tavi. Put pantaqat akw God itamumi unañway'taqat itam māmatsya. Noqw soon as itam tuwat itahqatsiy qa itahsinomuy amuñem o'yaniqey suhta'ewyani. ¹⁷ Noqw sen haqawa yep qatsiy ep hihta himuy'tiwhqat himuy'kañw, sinosñway hihta haqni'taqw, tuway'kañw put qa ökwatuwe', ya sen hin pam God añqw nuhtumi unañway'taniqey tuwi'vagey pañqawni? ¹⁸ Itimhohyamu, itam qa itahlavayiy- sa akw nānami unañway'yuñwuni, piw itahleñiy akw'a. Itam qa panyuñwt, itahhinsakpiy akw pas antsa panyuñwuni.

Courage before God

¹⁹ Pu it hapi akw itam pas antsa God tímatnihqey navoti'yuñwuni; nihqe qa hin unañway'kahkañw put aw ökiwtani. ²⁰ Ispi kurs pay itah'unañwa itamuy sóontsani'taniqw, tis pi God itah'unañwa epnihqe pas sohsok hihta navoti'ta. ²¹ Aw iunañwamu, kurs itah'unañwa itamuy qa sóontsani'taniqw pep hapi pu' itam God aw qa ökiwyani. ²² Pu itam hihta òviy tūviñtote' put

añqw put ömahtotamantani, ispi itam put tutavoyat añ hinwisqee, nihqe put tayawintiwisa. ²³ Noqw yan hapi pam tutapta: Itam put Tiyat Jesus Christ aw tütuptsiwe', nānami unañway'yuñqwniqata. ²⁴ Noqw i' hak God tutavoyat añ hinmaqa hapi put ep qátuni; noqw God put ep qátuni. Noqw pam itamuy Hikwsit máqahqat akw itam put itamuhpe huruiwtaqat navoti'yuñwa.

4

The True and the False Spirit

¹ Aw iunañwamu, pay uma qa pas sohsokmuy Qahováriwtaqat Hikwsit akw yuaatotaqey pañqawaqamuy amumi tuptsiwyamantani. Nikañw uma pumuy amumi pohtayamantani, sen puma pas antsa God añqwayaqata. Taq kaysiwhqam God lavay'aymatnihqey atsáy'yuñqam tūwaqatsit añqe' nankwusa. ² Noqw it akw hapi uma God Hikwsiyat māmatsyamantani: Haqawa Jesus Christ tokoy'kañw pítuhqat pañqawlawhqa hapi God Hikwsiyat ahpiy yuaatani. ³ Pu haqawa Jesus Christ tokoy'kañw pítuhqat ayo yuykuqa hapi qa God Hikwsiyat ahpiy yuaatani, soq it hakiy Christ ehpew'iwtaqat hikwsiyat ahpiy'o. Ura nāt Christ ehpew'iwtaqat pítuniqat uma nanapta. Noqw pu' hapi pay pam yep qatsit ep hinnuma. ⁴ Noqw pay Christ umuh'nañwpeq qátuhqa put epnihqe pas pavan hoñvi. Noqw öviy uma pumuy áñwutota, pi uma God ahpiy tihtiwyaqee, itimhohyamu. ⁵ Christ ehpew'iwyuñqam yep qatsit tunatyayat ahpiyya; nihqe öviy yep qatsit tunatyayat yuaatota. Noqw yep qatsit tunatyayat hinwisqam umumi tūqayyuñwa. ⁶ Itam hapi God ahpiy tihtiwya. Noqw God tuwi'taqa itamumi tūqaytañwu. Pu God qa ahpiy tihtiwihqa itamumi qa tuqayvastañwu. It akw hapi itam it Hikwsit pas qa atsatsat mātsi'yuñwa, pu piw it atsatsat hikwsita.

God Is Love

⁷ Aw iunañwamu, itam nānami unañway'yuñwini. Pi God hapi itamuy nuhtumi unañway'yuñwniqat tutuwñañwu. Noqw haqam nuhtumi unañway'taqa hapi suyan God ahpiy tihtiwnñwu, nihqe God tuwi'tañwu. ⁸ Haqam nuhtumi qa unañway'taqa hapi God qa tuwi'tañwu, pi God nami'nañwaniq'ö. ⁹ Noqw God nuhtumi unañway'taqey itamumi mahtaknaniqe pas sūkw Tiy tūwaqatsit aw tavi, itam put atsviy yesniqat öviy'o. ¹⁰ Noqw it akw itam God itamumi unañway'taqat māmatsya. Qa itam hapi God aw unañway'yuñqw, pay pam itamumi unañway'taqe öviy Tiy tavi. Noqw pam itahqaanhtipuy ep mokqe itamuy God enañ namivöhikna. ¹¹ Aw iunañwamu, God pas panhaqam

itamumi unañway'ta. Noqw òviy pas hapi itam soon as tuwat nānami qa unañway'yuñwni. ¹² Qa haq hapi hak God aw yori. Kurs itam nānami unañway'yuñqw, pep hapi pu' God ita'nañwpeq qátuni; nihqe itamuy nānami pas unañway'yuñwniqat itamuy tutuqaynatima, itam put an nuhtumi unañway'yuñwniqat aw pahsavoo. ¹³ Noqw itam put añ yesq pam ita'nañwpeq qátuqw itam navoti'yuñwa, pi pam Hikwsiy itamumi nóaqw òviy'ò. ¹⁴ Noqw itam hapi aw yórikya, piw Naat itamumi unañway'taqat itam tuawi'yuñwa; ispi pam Tiy añqw pew taviqw pam sinmuy ayo oya. ¹⁵ Hak hapi haqam Jesus God Tíyatnihqat pañqawhqa God añ qatu; noqw God put unañwpeq qatu. ¹⁶ Noqw itam hapi God itamumi unañway'taqat nanaptakañw tūtuptsiwa. God hapi pas nami'nañwa. Noqw nuhtumi unañway'taqa hapi God añ qatu, noqw God put ep qatu. ¹⁷ Aw iunañwamu, kurs itam hin as nānami unañway'yuñwniqey pan nānami unañway'yuñwe' pep pu' ason hin yukiltiniqat aw pituqw itam qa ókiwyani. Pi Tiat yep qatsit ep hin hintaqw pay itam piw an yep hinyuñwa. ¹⁸ Hak hakiy aw unañway'te' qa put mamqasñwu; maqaswuwni súlawñwu. Taq maqaswuwni'taqa hapi qa sun yantañwu. Noqw òviy God mamqasqa hapi soon pas put aw unañway'tani, pam as put aw unañway'tanikañwo. ¹⁹ Itam put aw unañway'yuñwa, ispi pam mohti itamumi unañway'taq'ò. ²⁰ Kurs hak haqam God aw unañway'taqey yan lalvaykañw sinosñway aw qa suhtaq'ewnihqa hapi atsátani. Ispi puyaw hak sinosñway aw yóriki'taqey aw qa unañway'te' hin tis God aw qa yóriki'kañw put aw unañway'tani? ²¹ Noqw yan hapi pam itamumi tutapta: God aw unañway'taqa piw sinosñway aw unañway'taqata.

5

Our Victory over the World

¹ I' hak Jesus Christ- nihqat tuptsiwhqa hapi God añqw tihtiwnñwu. Pu hak haqam God Itanay aw unañway'taqa piw put tímuyatuy amumi unañway'tani. ² Itam God aw unañway'kahkañw put tutavoyat añ hinwise' pep pu' itam put tímuyatuy amumi unañway'yuñqey navoti'yuñwni. ³ Kurs itam God aw unañway'yuñwe' itam put tutavoyat añ hinwisni. Noqw put tutavoat qa maqsonhinta. ⁴ I' hak God ahpiy tihtiwhqa yep qatsit tunatyayat áñwuy'tañwu. Noqw yan hapi itam yep qatsit áñwuy'yuñwni-God aw tūtuptsiwee. ⁵ Noqw ya hak yep qatsit tunatyayat áñwuy'tani? I' hak Jesus God Tíyatnihqat tuptsiwhqa hapi.

The Witness about Jesus Christ

⁶ Ura Jesus Christ pítuhqe kūyit akw-nikañw pu uñwat akw tuvoylati, qa kūyit akw-sanit, pi kūyit akw-nikañw pu uñwat akw'a. Noqw Hikwsi hapi put pantaqat tuawi'ta. Noqw pam hapi pas qa atsa. ⁷ Pi pahyom òveqatsit ep Jesus Christ tuawi'yuñwa-i' Náata, pu Lavayiat, pu Hikwsi Qahováriwtaqa. Noqw ima pahyom pay suhkaa. ⁸ Pu pahyom tūwaqatsit ep Jesus Christ tuawi'yuñwa-i' Hikwsi, pu kūyi, pu uñwa. Noqw ima pahyom sun lavayi'yuñwa. ⁹ Itam pay sinmuy tuawiyamuy kwusuya. Nihqe tis òviy itam God tuawiyat kwusuyani. Noqw pam hapi Jesus Christ put Tiatnihqat pañqawu. ¹⁰ Ason hak God Tiyat aw tuptsiwhq God Hikwsiat put unañwpeq qátu, nihqe put pantaqat tuawi'ta. Noqw pay God qa tuptsiwhqa hapi pam átsanihqat pan put yukuna, ispi God Tiy hin tuawi'taqat pam qa tuptsiwhqee. ¹¹ Noqw yan hapi God itamuy āawna: Pam itamuy qatsit qaso'taqat huyta, it qatsit put Tiyat epnihqata. ¹² Tiyat kwusi'taqa hapi qatsit kwusi'ta. Pu i' hak God Tiyat qa kwusi'taqa hapi qatsit ñastaa.

Eternal Life

¹³ Nu hapi umuy God Tiyat aw tuptsiwni'yuñqamuy amumi iit penta. Noqw uma put añ tūñwantote', uma God Tiyat aw tūtuptsiwaqe qatsit qaso'taqat himuy'vayaqey navoti'yuñwni. ¹⁴ Noqw itam put aw tuptsiwni'yuñqw, put tunatyayat an hihta òviy itam put tūviñtotaqw, pam itahnawakinpiy navotni. ¹⁵ Noqw itam put itahnawakinpiy aw tuqayvastaqat navoti'yuñqw, itam put aw nāp hihta tūviñtotaqw pam itamuy put máqani. ¹⁶ Kurs uhsinosñwa qaanhtiput pay mokiwuy aqw qa pitsíwtaqat hintsakq um put aw tayte' pay um put eñem tūviñtani. Noqw God put qatsit máqamantani, kurs pam mokiwuy aqw qa pitsíwtaqat qaanhtiput hintsakniq'ò. Pas antsa kurs hin hak qa mokiwuy aqw pitsíwtaqat qaanhtiput hinhtini. Noqw kurs hak pan qaanhtiqw, um put eñem tūviñtaniqat qa putwat nu pañqawu. ¹⁷ Sohsoy qaantsatskiwhqa hapi qaanhtipu. Noqw soon sohsoy qaanhtipu mokiwuy aqw pitsíwtani. ¹⁸ Itam navoti'yuñqw i' God ahpiy tihtiwhqa qaanhtiput añ qa hinma, pi God Tiat put aw tunatyawtañwuniq'ò. Noqw Nukpana put aw qa hintsakñwu. ¹⁹ Noqw itam hapi God tímatnihqey navoti'yuñwa. Noqw yep qatsit tunatyayat añ hinwisqam sohsoyam it hakiy qalolmat akw tuyqawiwyuñwa. ²⁰ Itam navoti'yuñqw God Tiat pítuhqe itamuy suyan unañwtalwuwnitoyna. Noqw òviy itam God pas antsanihqat tuwi'yuñwa. Noqw itam it hakiy pas antsanihqat añ yēse, pu Tiyat Jesus Christ añ'a. Pam hapi pas antsa God. Noqw itam put añ yeskahkañw qatsit qaso'taqat himuy'yuñwa. ²¹ Itimhohyamu, uma hihta wutsit aw nāwakintiwhqat qa aw may'yuñwni. Pas antsa.

JOHN ańk Pēniata

¹ Nu' wukw'aya, itahsiway pas namorstiwhqat aw penta, pu tímuyatuy amumii. Nu umumi pas antsa unańway'ta; pu pay qa nu'saa, pay pas sohsoyam it hakiy pas antsanihqat tuwi'yunqam pīwu, ² I' hak pas antsanihqata itamuhpe pakiwkańw, itamum yūmosa hinmaniqtat tunatyayat ōviy itam umumi unańway'kahkańw, pas antsa yan umuńem nāwakinwisa. ³ Nam ōkwalni, nūokwa, pu kwakwhaunańwa umumum yantani, Itanay God ańq'ō, piw Tiyat Tutuyqawhqat Jesus Christ ańq'ō.

Truth and Love

⁴ Pas haqawat uhtim Itanay lavayiyat pas antsanihqat ań hinwisq, nu amumi navotqe, put ep pas hahlayti, ura Itanay ańqw itamumi hin tutaptiwhqat pan hinwisq'ō. ⁵ Noqw taay isiwa, nu okiw ūmi pańqawni: Itam nānami unańway'yunwini. Nu hihta qa pūhut tutavot ūmi penta, nīkańw pay ura yayhniwhqat ańqaqw itamumi hin tutaptiwhqata. ⁶ Noqw itam put tutavoyat ań hinwise' pan nānami unańway'yunwini; noqw yan hapi tutavo, ura uma yayhniwhqat pahpiy hihta nanaptaqey ań hinwisniqata. ⁷ Taq kaysiwhqam tūunatotoynaqam tūwaqatsit ań nankwusa, nihqe i' Jesus Christ tokoy'kańw pítuhqat ayo yuykuya. I' hapi tūunatotoynaqa; pu Christ eh-pew'iwtaqa. ⁸ Uma nāmi tunatyaltotini; noqw itam hihta tumaltotaqey qa kwayhyat, ań ahsupoq ahsatotani. ⁹ Mewnit yūmo kwílakqa, pu Christ tutaqayhpiyat qa ań hinmaq, God put qa amum hinma. Pu hak Christ tutaqayhpiyat ań hinmaq, Itanay-nikańw pu Tiat puma put amum hinma. ¹⁰ Hak umumi pite', qa yan umuy tutuqaynaqw, uma umuhkiy qa aw put panayamantani, piw uma qa ōqalayamantani. ¹¹ Taq put ōqalaga qaanhtipuyat ep suńwáatni.

Final Words

¹² Pas nu as nāt nihtiwtat hihta umumi pēnanikańw, pay nu qa tutuvenit ań pēnani, piw qa tutuvenkuyit akw'a. Nīkańw pay hisnen nu umumi pítuni; noqw itam pas nānami taykahkańw, yuaatotani; nen pas hinhaqam hahlayhtotini. ¹³ Namortiwhqat uhqōqay timat un ōqalaya. Nam antaa.

JOHN

Pēniat payisni'maqa

¹ Nu' wukw'aya, it pas aw iunañway Gaius aw penta. Nu pas antsa ūmi unañway'ta. ² Aw iunañwa, pas sohsoy himu uñem lolmaniqat nu uñem nāwakinma, um suphelawtaniqat pas uhhikwsi suphelawtaqat pan'i. ³ Pi tuptsiwni'yuñqam ökihqe, inumi uñ tūawvayaqw, yaw um itahtuptionsiwniy pas antsanihqat hūrs ñuy'kañw put añ hinma. ⁴ Pi yaw itim Itanay lavayiyat pas antsanihqat añ hinwisq, nu put pantaqat navotqe, pas hahlayhti. Qa himu put epnihqe inumi pas pavan hahlayhpi.

Gaius is Praised

⁵ Aw iunañwa, pay um añ tuptionsiwni'yuñqamuy-nikañw, pu a'löntuy hin tumalay'taqey ep súantsaki. ⁶ Yaw um nuhtumi unañway'taqat puma God aw tōnawtaqamuy amumi tūawvaya, noqw um God kaptsi'kañw, pumuy haqamiyaqw amumi unañwtave', súanhtini. ⁷ Pi puma put tuñwniyat tunvotnayaniqe añqe' nankwusa; nihqe imuy qatptionsiwni'yuñqamuy amuñaqw qa hihta ömahtiwisa. ⁸ Noqw paniqw hapi öviy itam pumuy panyuñqamuy soon qa pāsyani; nen pumuy tumalsuñwamatni, puma Itanay lavayiyat pas antsanihqat yuaatiwisq'ö.

Diotrophes and Demetrius

⁹ Ura nu as God aw tōnawtaqamuy amumi pēna; noqw i' Diotrophes pumuy amuñaqw pas hímuniqey nāwaknaqa itamuy qa ömahta. ¹⁰ Noqw öviy kurs nu umumiq pite', soon nu put hiniwhtipuyat aw qa pónaknani, itamumiq nánaphin qalomáhiñqawlawhqata; pu pas qa ñöyaltiye, pam añ tuptionsiwni'yuñqamuy qa ömahta; nit pu pumuy ömahtotaniqey nānawaknaqamuy mēwanta; nihqe God aw tōnawtaqamuy amuñaqw pumuy ayo maspita. ¹¹ Aw iunañwa, um hihta qalolmat aw qa nanawinht, lolmatni. Lolmat añ hinmaqa hapi God tíata; pu i' hak hihta qalolmat añ hinmaqa hapi God aw qa yóriki'ta. ¹² P' Demetrius sohsokmuy amuhpiy aw lomanavotiwtá. Noqw i' pas antsaá. Owi, pu itam pas piw nāp aw navoti'yuñwa; noqw uma navoti'yuñqw, itahtuawi pas qa atsa.

Final Greetings

¹³ Pas nu as nāt nihtiwtaqat hihta pēnanikañw, pay nu qa tutuvenkuyit pu qa tutuvenkohot akw ūmi pēnani; ¹⁴⁻¹⁵ Nikañw pay hisnen nu qa pas wūyavotiye ūmi yórikni; noqw itam

pas nāmi taykañw yuaatani. Nam kwakwhaunañwa umum yantaa. Ima itahkwatsim uñ öqalaya. Um itahkwatsmuy nanāpwat öqalantani.

JUDE

God Sinomuyatuy amumi Pēniata

¹ Nu' Jude, Jesus Christ tūwikipat, pu James tupkoat it penta. Nu umuy Itanay God ahpiy sutsvo oyiwyuñqamuy ōqalanta. Ura pam umuy wánwayhqe, Jesus Christ eñem umumi tunatyawma. ² Nam núokwa, kwakwhaunañwa, pu nami'nañwa qaōwíhinkañw umumi pitsíwtaa.

False Teachers

³ Aw iunañwamu, nu as itamuy hin sun ayo nõnakqat umumi pēnaniqey unañwiti. Nikañw pay kurs nu soon umumi qa pēne', uma itahtuptsiwniy eñem pas rohomnumyaniqat umuy u'nanani, itahtuptsiwniy God sinomuyatuy amumi sūs mātaviwhqat eñemi. ⁴ Taq haqawat God qa kaptsi'yuñqam nanauyve itamumi yuñā. Yaw puma God aw yankahkañw qahopiyese; nihqe God sūkw Moñwit ayo yuykuya, pu Itah-tutuyqawhqaqay Jesus Christ piwu. Nihqe ōviy añwu pay hisat puma qalomáyukiltiniqat aw oyiwyuñwa. ⁵ Noqw ōviy nu umuy it ep ahoy u'nananiqey nāwakna; pay as pi uma hisat it yantaqat pās nanapta. Ura hin Tutuyqawhqa haqaqw tutskwat Egypt añqw sinomuy nõnaknat, put pantaqat atsve pu' haqawatuy qa tuptsiwni'yuñqamuy haqami hintsana. ⁶ Pu ima ōñaqw hoñvia'yat tumalay tatamhtotat, pas nāp geniy mātatveyaqamuy sūs somhtaqe, qatalpumi tañata, hisat aw wukotalõnvaqat ep pumuy hin yukunaniqey aw pah-savoo. ⁷ Noqw ura Sodom-niqw, pu Gomorrha-niqw, pu amunan'ik kitsókit añ sinom piw pumuy amún tuskapqatsit aw tahkukq, tahtaqt nāp nānami tokoy añ písosya. Noqw God qōhit qa tokñwuqat akw pumuy sivintoyna, sinmuy ōkwhaniqe ōviy'ō. ⁸ Noqw piw nāt ima pumuy amún hihta itséheet añ kwañwáwuwantotaqe, tokoy tuyoy'ewakwtotañwu; añ moñw'iwyuñqamuy qa hihtay'yuñwa, pu añ ōqalat pasi-wyuñqamuy amumiq nānap hin qalomáhiñqawma. ⁹ Noqw híkispí God pas sushoñviayaat Michael Nukpanat amum nānwuy'ta, Moses tokoyat ōviy'ō. Nihqe nānaqasqe soon pay nanāp'unañw put aw qalomáhiñqawniqe, ura put aw pañqawu: Nam Tutuyqawhqa uñ mēwaa. ¹⁰ Noqw ima hihta aw qa mātsi'kahkañw, soq tuwat put ep qalomáhiñqawañwu; pu pay hīhihtuy popkotuy amún hīhihta nāp tuwi'yuñqey akw nāhovalayañwu. ¹¹ Is okiw púmaa! Puma Cain kuyat añqe' hinwisa; pu Balaam an hihta súantaqat añqw lasya, hihta as himuy'vayaniqe ōviy'ō; pu Core an God aqw kolilitotat, put

an súlawhtini. ¹² Ason uma sūp haqam nōnove', Tutuyqawhqat u'ni'kahkañw pōlavikit yōnoyhtotaqw, puma umumum nōnove', pep hihta itséheet anyuñwu; nānami-sa tunatyawyuñwt, qa hihta tuhtusyakahkañw nōnovañwu. Puma wisoomahwt huhukwhoyaqat anyuñwa. Puma himutskit tal'añwnawit añ qa hihta sipalay'vañwuqat anyuñwa, náipwaniwyuñqee; soñawnen lōs soa. ¹³ Pātuwaqatsit añqe' a'nō walalataqat anyuñwa. Pumuy hintsakpam pāhut walalataqat qōtōyat anta. Puma sōtuy nānahoy yuyutyaqat anyuñwa; nihqe puma haqami míhikqat añ pas qatālat aqw sūs yuñni. Pep puma nawus aqwhaqami yesni. ¹⁴ Noqw Adam añqw tsañe'sikis nānañumo qatsivaptsiwyuñqat pep Enoch tihtiwa. Nit pam añwu pay imuy ura lavayhtiqe pañqawu: Meh, Tutuyqawhqa pas qaan'ewakw hintaqamuy qahováriwyuñqamuy tsamkañw añq'ō, ¹⁵ Sinmuy sohsokmuy amuñem hin yúkuniqee. Pam sohsokmuy qa kaptsi'yuñqamuy qalomáhintsakpiyamuy sohsok ep pumuy hin yúkuni. Taq puma God qa kaptsi'kahkañw put ehpewi qaanhtoti, piw anahaat lavayit akw put aqw hiñqawwa. ¹⁶ Ima hapi pas sutsép-sa hihta añ hiñqawwisa; panis tuwat tūovelanhiñqawwisa; nāp tuñlayiy-sa añ hinwisa; hihta a'nō kwiviyaatotañwu; hihta nukwáñw'ewyaniqey òviy sinmuy amumi kwañwáyuaatotañwu.

Warnings and Instructions

¹⁷ Nikañwo aw iunañwamu, pay ura Itahtutuyqawhqay Jesus Christ ayamat hin hintaniqat yuaatotaqat uma u'ni'yuñwni. ¹⁸ Pay so'nwamiq ima hakim tututsiwyaqam hoñvani. Puma God qa kaptsi'yuñwni; nāp tuñlayiy añ hinwisni, ura kitota. ¹⁹ Ima hapi añ sinmuy tsikantotani; nāp tunatyay añ hinwisa, Qahováriwtaqa' Hikwsi pumuy unañwayamuy qa aw pákiq'ō. ²⁰ Noqw ūmaa, aw iunañwamu, uma umuhtuptsiwniy God añqwnihqat añ nāwuñwintani; Qahováriwtaqat Hikwsit añ nāwakinwisni. ²¹ Itahtutuyqawhqa Jesus Christ núokway ahpiy umuy qatsit qaso'taqat máqani. Noqw put talōnvaqat aw pahsavo uma maqaptsi'kahkañw, God añqw nāmi'nañwat añ hinwisni. ²² Añ qa súyanyaqamuy uma ókwatutwani; ²³ Qōhit añqw pumuy ayo lañamintotani. Pu añ pētuy piw uma maqasneveq ayo òoyyani. Nikañw piw yuwsiyamuy tuskapqatsit akw tuyoy'ewakwtiwhqat uma aw qa suhtaq'ewyani.

Prayer of Praise

²⁴ Taay. Kwakwhat pi God umuy qa lasyaniqat aw òqalat pasiwta. Pan hapi umuy hahlaykahkañw, qa hihta akw hinyuñqat pam natpipo lomaqatsit aw umuy òkínani. ²⁵ Pamsa hapi nāla suan unañwtalwuñni'ta, pu itamuy ayo oya. Nam sinom sohsoyam put pas hihtatostat, kaptsi'yuñwni.

Nam puma put Moñwílalwani; pam-sa hapi öqalat pasiwtaqat pañqaqwani. Nam pu' yantani, pu yūmosa aqwhaqamii. Nam antaa.

Jesus Christ HIHTA NATONIQT MAHTAKNA Ayay John aw'i

¹ I' tutuveni Jesus Christ ańq'ö. God soon pas hisat hin hiniwhtiniqat put aw mātakta, pam lavay'aymuy umumi put mahtaknaniqat öviy'o. Noqw pam hońviayay ayataqw, pam nuy John, put lavay'ayayat, put āawna. ² Noqw nu God lavaiyat, Jesus Christ inumi mātaktaqat umuy āawnani. Pu nu hihta aw yórikqey umumi pēnani. ³ I' hak it tutuvenit ań hin hiniwhtiniqa pey'taqat ań túńwantaqahahlayhpit epni. Pu put nanaptat, aw tuqayvasi'yunqam piw pas hahlayhpit epyani. Pi aw hapi pitoto.

Greetings to the Seven Churches

⁴ Nu' John Asiat ep tsańe' kitsókit ań God aw tōnawtaqamuy öqalanta. Nam núokwa, pu kwakwhaunańwa umumi pitsíwtani, it hakiy pu'nihqat, pu pay hísatnihqat, pu nātoniqat ańq'ö, pu tsáńe'nihqamuy hīhikwsimuy put mońw'atsvewayat ehpewiyaqamuy amuńaq'ö, ⁵ Pu Jesus Christ ańq'ö. Pam hapi pas suyan navoti'kańw súańqawu; so'pumuy amuńaqw tátayhqe nuhtuńaqw susmohpeq'a; pu tūwaqatsit ep momńwituy amumi mońw'iwta. Pam itamumi unańway'taqe, nāp uńway akw itamuhpa' itahqaanhtipuy ayo pāhoma. ⁶ Nihqe itamuy mońw'oyhqe, Nay God awwat itamuy wimmońw'oya. Nam sinom put kaptsitotat, put mońwlalwani sutsép-saa. Nam antaa. ⁷ Meh, pam ōomawhtuy aqw hawni. Noqw sohsoyam pōsiy akw put aw yórikyani, pu ima put sōhkwiknayaqam pīwu. Noqw tūwaqatsit ep sohsoy hihtu nanāpwat sinom put atsviy tsaykitani. Pas antaa. Nam antani. ⁸ Nu hapi Alpha, pu Omega; nu hapi sohsoy hihta yayhnaqa pu sohsoy hihta aw pās yúkuniqa, kita Sus'ōqaltutuyqawhqa, pu'nihqat pu pay hísatnihqa, pu nātoniqa.

A Vision of Christ

⁹ Nu' John, umuhpava, pu umuhsuńwa, umún Jesus Christ eńem hihta ań kānavota; put eńem hihta ań nakwhani'ta; piw umún put amum mońw'iwta. Nu pāńaqw tutskwat kuytaqat Patmos yan mātsiwhqat ep qatu, God lavaiyat ep'e, pu Jesus Christ yuaataqey ep'e. ¹⁰ Noqw Tutuyqawhqat talōńniyat ep nu Hikwsit akw tuyqawiwkańw, inuhkwayńave hakiy a'nō tōnayat navota, pas tōtōqpit an tōnay'taqata. ¹¹ Noqw inumi pańqawu: Nu hapi Alpha pu Omega, mohti'maqa pu nuhtuńknihqat, kita; pu piw yan'i: Um hin

yórike', tutuvenit añ put pēnat, Asiat ep tsañe' kitsókit ep inumi tōnawtaqamuy amumi távini, ayo Ephesus ep yesqamuy amumii, pu Smyrnat epyaqamuyu, pu Pergamos epyaqamuyu, pu Thyatirat epyaqamuyu, pu Sardis epyaqamuyu, pu Philadelphiat epyaqamuyu, pu Laodiceat epyaqamuyu, inumi kita. ¹² Noqw nu hakiy inumi hiñqawhqat aw yórikniqe ahoy namtö. Nihqe öviy nu namtökqe, pay tsañe' wihqöhít tsotsókipiyat sikavalasivat añqw yukiwyuñqat tuwa. ¹³ Noqw ima tsañe' tsotsókit amuhsonve hak Sinot Tiyat an son'iwhqa waynuma; wupaknapnat kukmiq pitsíwtaqat yuwsíkañw, tawitsqay añ sikavalasivat kwewta. ¹⁴ Noqw qötöyat añ hōmiat qötsáphöt anta, pas nuvat an qötsa. Noqw pōsiat pavan pas ūwiñwuy anta. ¹⁵ Noqw kuk'at pas kwañ'ewakw sikasivat qöpqömiq pätiqat an talqaqsala. Pu tōnaat mūmunañwtuy wukosóykitaqat panta. ¹⁶ Noqw pam putvaqw tsañe' sötuy matsvoñta. Noqw moañaqw sipwuvahpi nan'ivak a'nö qalay'taqa yayma. Noqw taywaat tawat pas pavan tälát anta. ¹⁷ Noqw nu aw taytaqe pahsat kukmiq munu, sūmokpunikañwo. Noqw pam putvaqw may akw inumi matyawht pañqawu: Pay um qa tsawiniwtani; nu hapi mohtimaqa pu nuhtuñkniñqa. ¹⁸ Nu hapi qatu. Ura as nu mokt, pu ahoy tātayi. Noqw meh, nu hapi sutsep qátuhqa. Pas antsa. Nihqe nu maskimiñq, pu mokiwuy aw öqalay'ta. ¹⁹ Um hihta aw yórikqey pēnani, yañ hihta hintaqata, pu hihta nātoniqata. ²⁰ Ura nu putvaqw tsañe' sötuy matsvoñkañw tsañe' wihqöhít tsotsókipiyat amuhsonva waynumqw um inumi yori. Taa. Put hímuniñqat nu uñ āawnani. Ima tsañe' sōtu hapi tsañe' kitsókit ep inumi tōnawtaqamuy amumi hoñvia'yatu. Noqw pu tsañe' wihqöhít tsotsókiyat hapi tsañe' kitsókit ep inumi tōnawtaqamu.

2

The Message to Ephesus

¹ Um Ephesus ep inumi tōnawtaqamuy amumi hoñviayat aw yan pēnani: I' hak putvaqw tsañe' sötuy matsvoñtaqa, tsañe' wihqöhít tsotsókipiyat sikavalasivat añqw yukiwyuñqat amuhsonva waynumqa yan ūmi lavayhti: ² Pay nu ūmi navoti'taqw, um inuñem tumalay'taqe maqsoni'ta. Piw um qa nañ'ekni'ta. Pu um añ qalomáhinyuñqamuy amumi qa suhtaq'ewa. Nihqe hakim inuhpiy ayatiwyaqey pañqaqwaqamuy um amumi pohtaqe, amumi navotq, pay kurs puma a'tsatu. ³ Nihqe um hihta añ kuykañw nakwhani'ta. Nihqe um inatñwaniy tunatyawkañw hihta maqsonlawkañw qa ókiwhti. ⁴ Nikañw pay nu hihta ūmi qaantaqat tuway'ta. Ura as um mohtihaqam inumi pas unañway'tat, pu' hapi qa pan um inumi unañway'ta.

⁵ Nihqe òviy um tunatyaltini. Taq um inuñaqw yāvoq'iwma. Um ahoy namtökt, inuminen, mohti hinmaqey hintsakni. Taq um qa panhtiqw, nu ūmi supte' uhwiqhöhiy tsotsókpiyat geniyat añqw ayo távini, um qa ahoy namtökq'ö. ⁶ Nikañw it ep nu uñ hahlayi: Um imuy Nicolaitan-sinmuy hintsakpiyamuy pas qa hahlayi, inún'i. ⁷ Naqvuy'taqa navotni Hikwsi Christ aw tōnawtaqamuy amumi hin lavayhtiqa. Nukpanat áñwuy'taqat nu pan nakwhanaqw, pam himutsokit hakiy taytoynañwuqat God ūyiyat nāsaveq wúnuhqat añqw nösni.

The Message to Smyrna

⁸ Pu um Smyrnat ep inumi tōnawtaqamuy amumi hoñviayat aw yan pēnani: I' hak mohtinihqa, pu nuhtuñknihq, ura as mokt, pu' qátuhqa yan ūmi lavayhti: ⁹ Pay um hihta hintsakqat nu navoti'ta. Um hīhihta añ kānanvota, pu okiwhinta; nikañw um pas antsa kāhak'i. Pu hakim Jew-sinomnihqey a'tsalalwaqam ūmiq qalomáhiñqaqwaqat nu navoti'ta. Puma qa Jew-sinomnikañw soq Satan aw tōnawta. ¹⁰ Um hapi hihta nāt añ kānavotniqey qa mamqasni. Meh, pay nāt Nukpana uhsinomuy amuñaqw haqawatuy sivikimi maspani, amumi tuwantaniqe òviy'ö. Noqw uma pakwút-sikis tālat añ kānanvotyani. Nikañw uma hapi qa nañ'eknayani; nāmahin pi uma so'ni. Pi nu hihta ahsatit umuy máqani. Uma aqwhaqami yeskañw put añ nāvokawintotani. ¹¹ Naqvuy'taqa navotni Hikwsi Christ aw tōnawtaqamuy amumi hin lavayhtiqa. Nukpanat áñwutaqa hapi soon mokiwuy añqw lōs yúkuni.

The Message to Pergamum

¹² Pu Pergamos ep inumi tōnawtaqamuy amumi hoñviayat um aw yan pēnani: I' hak sipwuvahpit nan'ikaqe qalay'taqat himuy'taqa yan ūmi lavayhti: ¹³ Pay um hihta hintsakqat nu navoti'ta, pu um haqam qátuhqata. Pep hapi Satan moñw'iwta. Um inatñwaniy hūrs ñuy'ta. Ura nuy yuaataqa Antipas umuhsonve nñniwa, haqam Satan qátuhqat ep'e. Noqw nāmahin pi pantaqw, um inumi tuptsiwni'taqey qa qe'ti. ¹⁴ Noqw pay nu qa sūkw hihta ūmi qaantaqat tuway'ta. Soq um Balaam tutuqayhpiyat ñuy'yuñqamuy oyi'ta. Ura pam Balac tutuqaynaqw, pam Israel-sinmuy ūnatoyna. Noqw puma hihta wutsit pay nāp yukiyuñqamuy amuñem hihtuy qöyantotat, sikwíyat añqw nōñösa; pu tokot sokoptota. ¹⁵ Pu pan piw um inuy Nicolaitan-sinmuy tutuqayhpiyamuy ñuy'yuñqamuy oyi'ta. Noqw nu put aw qa suhtaq'ewa. ¹⁶ Noqw òviy um put añqw lasni. Taq um qa panhtiqw, nu ūmi supte' imoñaqw sipwuvahpit akw pumuy amumi kihpokni. ¹⁷ Naqvuy'taqa navotni Hikwsi Christ aw tōnawtaqamuy amumi hin lavayhtiqa. Nukpanat áñwutaqat

nu mennat it ðñaqw pölavikit tupkiwtaqat nopnani; nen put qötsat owat máqani. Noqw put añ puhutuñwni pey'tani. Qa hak put navoti'taqw pas put kwúsuhqa-sani.

The Message to Thyatira

¹⁸ Pu um Thyatirat ep inumi tōnawtaqamuy amumi hoñviayat aw yan pēnani: God Tiat ūwiñwuy antaqat pōsi'taqa, pu kwanw'ewakw sikasivat antaqat kuhkuy'taqa yan ūmi lavayhti: ¹⁹ Um hihta hintsakqat nu pay navoti'ta, pu um hin inumi unañway'taqata, pu um hihta tumaltaqata, pu nuy qapēvewnaqata, pu hihta añ pās nakwhani'taqata. Nu uhtumalay nuhtuñknihqat aw tayta, puma mohti'maqat tumalat epnihqe pas hoyokiwtaqata. ²⁰ Nikañw pay nu qa sūkw hihta ūmi qaantaqat tuway'ta. Um it wuhtit Jezebel, God lavay'ayaatnihqey pañqawlawhqat tavi'ta. Pam soq itumal'aymuy tutuqaynakañw, pumuy ūnatoynaqw, puma tokot sokoplalwa, pu nōsiwhqat añ hihta nāp yukiwyuñqamuy amumi noiwhqat añqw nōñōsañwu. ²¹ Noqw pam tuskapqatsiy añqw lasniqat nu as aw qenitoyaqw, pam qa panhti. ²² Noqw meh, nu put aw toñokq, pam tūtuyhtini, pu put amum nāhahlaynayaqam pīwu. Noqw puma qaan'ewakw kānanvotyani, kurs puma hintsakpiy añqw qa lasyee. ²³ Pu nu put tímuyatuy qōyani. Noqw pep pu' sohsovik inumi tōnawtaqam navoti'yuñwni, nu hapi sohsokmuy tunatyayamuy, pu unañwayamuy añ purimaqata. Pi nu hapi sohsokmuy umuy nanāp umuhhintsakpiy an umumi ahoytani. ²⁴ Nikañw nu ūmi pañqawni, pu ahpiy Thyatirat ep it yan tutuqayhpit qa ñuy'yuñqamuy amumii, pu añ hakim Satan hihta tuwiyat qa toñtaqat pan tūñwantiwhqat qa tuwi'yuñqamuy amumii: Pay nu soon piw nāt pas hihta umuy ikwiltotoynani. ²⁵ Pay uma hihta himuy'yuñqey hūrs ñuy'yuñwni, nuy pítuniqat aw pahsavoo. ²⁶ Nukpanat áñwutat pas so'ñwamiqhaqami itunatyay añ hinmaqat nu hīhihtuy nanāpwatuy sinoiwtaqamuy amumi öqalmaqani. ²⁷ Noqw pam sivakohot akw pumuy amumi moñw'iwatani, nen sivuskwit an pumuy piñani. Pan hapi Ina nuy öqalmaqa. ²⁸ Pu nu put talsohut máqani. ²⁹ Naqvuy'taqa navotni Hikwsi Christ aw tōnawtaqamuy amumi hin lavayhtiqaata.

3

The Message to Sardis

¹ Pu um Sardis ep inumi tōnawtaqamuy amumi hoñviayat aw yan pēnani: P hak God añqw tsañe' hīhikwsimuy himuy'taqa, pu tsañe, sötuy matsvoñtaqa yan ūmi lavayhti: Um hihta hintsakqat pay nu navoti'ta. Um as sinmuyniqw tayta;

nikañw um pas antsa mokpu. ² Taa, um havivokalni; nen uhtumalay nātonihqat aw unañtapni, taq pam pas pay sohtini. Taq nu God atpip uhtumalay qa pasiwtaqat tuwa. ³ Oviy um hihta navotqe, ömahtaqey hürs ñuy'tani; nen hin hinmaqey añqw lasni. Nikañw um kurs qa tätayniqw, um hisat qa pan wūwantaqw nu ūmi suptuni, uyiñwu hin pítuhqat pan'i. ⁴ Nikañw hikis pi Sardis ep híkiyom itséheeqaqatsit akw yuwsiy qa tuyoy'ewakwtota. Noqw puma qötsat yuwsí'kahkañw inumum hinnumyani, pi puma hihkay'yuñwa. ⁵ Nukpanat áñwutaqa qötsat yuwsini. Noqw nu put tuñwniyat qatsítutuvenit añ pēne', qa ayo súlawhtani. Noqw pam isinonihqat nu Inay aw pañqawni, pu hoñviaymuyatuy amumii. ⁶ Naqvuy'taqa navotni, Hikwsi Christ aw tōnawtaqamuy amumi hin lavayhtiqata.

The Message to Philadelphia

⁷ Pu um Philadelphiat ep inumi tōnawtaqamuy amumi hoñviayat aw yan pēnani: I' hak pas Qahováriwtaqa, pas antsanihqa, David hōtahpiyat himuy'ta. Nihqe pam aw hōtaqw, soon hak uhtañwu; pu uhtaqw, soon hak hōtañwu. Noqw pam hapi ūmi yan lavayhti: ⁸ Um hihta hintsakqat pay nu navoti'ta. Meh, nu' hapi uñem uutspit wūyak hōtani. Noqw soon hak put uhtani, pay as pi um híhin öqawi'kañw ilavayiy aw tuqayvastaqw öviy'o; nihqe um nuy qa tuwi'taqey qa hisat pañqawu. ⁹ Meh, nu hapi imuy hakimuy Satan aw tōnawtaqamuy as Jew-sinomnihqey atsálawtaqamuy amuñem pan yukuqw, puma uhkuktupoq munumhtini; nen nu ūmi unañway'taqat nanaptani. ¹⁰ Um hapi ilavayiy qa mātapt, hürs wunu. Noqw öviy ason tūwaqaqatsit añ sopkawtaqamuy sinmuy amumi tuwantiwhq, nu tuwat soon uñ mātapt, uñ put añqw ayo távini. ¹¹ Meh, nu hapi suptuni. Um hihta himuy'taqey hürs ñuy'taqw, qa hak uh'ahsatiy uñ nawhkini. ¹² Nukpanat áñwutaqat nu soñawnen Inay God kíyat ep tötön-wunuptsinani. Noqw pam pāpu pañqw qa yamakni. Pu nu Inay God natñwniyat put añ pēnani, pu ivuhutuñwniyu, pu Inay God kitsókiyat tuñwniyata. Pam kitsóki pūhunikañw önaqw hawni Inay God añq'ö. Noqw Jerusalem yan tūnwantiwni. ¹³ Naqvuy'taqa navotni Hikwsi Christ aw tōnawtaqamuy amumi hin lavayhtiqata.

The Message to Laodicea

¹⁴ Pu um Laodiceat ep inumi tōnawtaqamuy amumi hoñviayat aw yan pēnani: I' hak pas antsanihqa yan ūmi lavayhti: Nu pas qaatsat hinma; piw lavayit pas antsanihqat tuawi'ta. Noqw God inuhpiy sohsok hihta yuku. ¹⁵ Pay um hihta hintsakqat nu navoti'ta. Um qa suhsuñwa, piw qa muki.

Himu as um suhsuñwanikañwo, sen múkinikañwo. ¹⁶ Noqw pi um híhin mukinihqe qa suhsuñwa, piw qa múkiniqw nu òviy un pavoyani. ¹⁷ Um pi pañqawlawu: Nu káhak'i; nu hihta nihti'ta; nu qa hihta rúrumna. Susmataq pi um okiwhinkañw qa navoti'ta, qahahlaykañwo, òkiwnikañwo, qapostalkañwo, qa yuwsikañwo. ¹⁸ Oviy nu ūmi pañqawni: Um sikavalasivat qòhit akw kwanw'ewayhtiqtat nuy túniikañwo, nen káhakni; pu um qòtsat yuwsit tue' yuwsini; nen um put akw nātupke', qa hihta hahmanni. Pu um uhposvaqe wilelwe', tālat taytani. ¹⁹ Nu hakiy aw unañway'te' u'nanañwu, wuvahtañwu. Um òviy qa nātusite', uhhintsakpiy añqw lasni. ²⁰ Meh, nu hòtsíwhpeq wúnukañw pònòñotoyna. Itónay navotqa uutspit hòtaqw nu aw pake', amum nòsni; pu pam inumumni. ²¹ Nukpanat ánwutaqtat nu imoñw'atsveway ep qatuptsinani. Noqw pam inumum pep qatuptuni, nu put ánwutaqe Inay amum moñw'atsvewayat ep qatuptuqtat pan'i. ²² Naqvuy'taqa navotni Hikwsi Christ aw tónawtaqamuy amumi hin lavayhtiqtata.

4

Worship in Heaven

¹ It atsve pu' nu yorikq pi meh, òveqatsit aw hòtsílti. Noqw nu mohti hakiy tónayat navotq, pas tötòqpit an tónay'taqa inumi yuaataqe pañqawu: Um peqw wupni. Noqw yahpiy hin hintaniqtat nu ūmi mātaktani. ² Noqw pahsat pay nu Hikwsit akw tuyqawiwkañw òveqatsit ep moñw'atsvewat aw yori. Noqw hak ep tsokiwta. ³ Noqw pep tsokiwtaqa jasper-owat, pu sardius-owat, an sóniwa. Noqw moñw'atsvewa tañaqwunut emerald-owat an sóniwhqat akw nòyakiwta. ⁴ Pu moñw'atsvewa nánan'ikaqe sunat-nikañw añqw nālòq sihkay'taqat tsotsòkpit akw nòyakiwta. Noqw hakim sunat añqw nālòq sihkay'taqam wūwuyom pañ tsokiwuyñwa, qòtsat yuwsikañwo; nihqe sikavalasivat añqw yukiwuyñqat wihkat akw qòtòsomiwuyñwa. ⁵ Noqw moñw'atsvewat añqw talwiptakañw pu umhta; pu mowawatiwa. Noqw moñw'atsvewat atpip tsañe' wihqòhi uwiwitota. Puma hapi God tsañe' Hikwsimatu. ⁶ Noqw moñw'atsvewat atpip himu panaptsat an suyan tālay'taqa patuphaiwta. Pu moñw'atsvewat aqlavo nālòyòm hihtu tayyũqam hòñi; móñaqw-nikañw pu ahkwayñañaqw pòvosi'yũñwa. ⁷ Noqw tayyũqamuy amuñaqw i' himu mohti taytaqa tóhowuy anta; noqw añknihqqa wakashoyat anta; noqw amuñknihqqa tāqat an tayway'ta; noqw pu put añknihqqa kwáhu pũyawmaqat anta. ⁸ Noqw ima hihtu tayyũqam

nanāp navay masay'yuñwa; noqʷ puma pas sohsovik pōvosi'yuñwa. Nihqe puma tālō'nikañw pu tōkilat añ qa nānasuñwnayañwu pañqawkahkañwo: Qahováriwtaqa, qahováriwtaqa, qahováriwtaqa, God Sus'ōqaltutuyqawhqa, pay hísatnikañw, pu'nikañw, pu nātoniqa. ⁹ Noqʷ ima hihtu tayyuñqam Hakiy Sutsep Qátuhqat moñw'atsvewat ep tsokiwtaqat pas kaptsitotakañw, tayawnayakañw, pu aw kwakwhatota. ¹⁰ Noqʷ pahsat pu ima sunat nālōq sihkay'taqam wūwuyom moñw'atsvewat ep qátuhqat atpip munumhtiñwu; nen put Hakiy Sutsep Qátuhqat pas hihtatote', moñw'atsvewayat atpipo wihkay maspayañwu pañqawkahkañwo: ¹¹ Tutuyqawhqa, sinom uñ pas hihtatostat, uñ kaptsi'tote', um-sa öqalay'taqat pañqawqaw, put hapi um hihkay'ta. Pi um hapi sohsoq hihta yuku. Noqʷ uhtunatyay ahpiy pam yukilti.

5

The Scroll and the Lamb

¹ Noqʷ nu moñw'atsvewat ep qátuhqat aw tātayhq, putvaqwat may akw tutuvenit mupipitaqat yawta. Noqʷ tutuveni apqölnaqw-nikañw pu ihkaqewat pey'kañw tsañe'sikip tuvoylat akw namihurs'iwta. ² Noqʷ hoñviaya a'nö öqalat pas tönay añqe' pañqawlawhq nu aw tātayi. Ya hak tutuvenit tuvoylayat tsītsikte', tutuvenit púruknaniquey aw aptsiwta? kita. ³ Noqʷ soon kurs hak öveqatsit, pu tūwaqatsit, pu piw tūwaqatsit atpikaqe qátuhqa tutuvenit púrukmani, piw pēnit aw tātayni. ⁴ Noqʷ nu okiw nāvak'öyna, soon kurs hak put púrukne' añ túnwaniqey aw aptsiwtaqʷ öviy'o. Piw hikis soon kurs hak aw tātayni. ⁵ Noqʷ haqawa wuy inumi pañqawu: Pay um qa tsaátani. Pay imuy Judat sinomuyatuy amuñaqw wukotóhowuy antaqa, David natkoat tutuvenit púrukmani; pu tsañe'sikip tuvoylat akw namihurs'iwtaqat tsītsiktani. ⁶ Noqʷ nu yorikq pi moñw'atsvewat- nikañw pu nālōq tayyuñqamuy-nikañw pu wūwukwmuy amuhsonve Maña wunu, kurs nñiwa; nihqe pan sóniwa. Noqʷ pam tsañe' ālay'ta, pu tsañe' pōvosi'ta. Noqʷ ima hapi God añqw tsañe' Hihikwsim ahsupoq tūwaqatsit añ ayatiwyaqamu. ⁷ Noqʷ pahsat pu Maña moñw'atsvewat ep qátuhqat awnihqe, putvaqʷ māyat añqw tutuvenit kwusu. ⁸ Noqʷ pam put kwusuqʷ, pahsat pu ima nālōyöm hihtu tayyuñqam-niqʷ, pu sunat añqw nālōq sihkay'taqam wūwuyom Mañat atpipo munumhti. Puma sohsoyam sivatonlenay'kahkañw nānan'ik tsaqaptat yawyuñwa. Tsaqapta sikavalasivat añqw yukiwkañw, añ himu kwanwáhovaqtuhqat opom'iwyuñwa. Pam himu kwanwáhovaqtuhqa hapi God sinomuyatuy

nāwakinpiamu. ⁹ Noqw puma hihta puhutawit tawlalwaqe pañqaqwa: Um tutuvenit kwuse', tuvoylayat tsitsiktaniqey aw aptsiwta, ispi um nīniwhqee; nihqe uh'uñway akw um itamuy God enem tui, sohsokmuy hihtuy nanāpwatuy sinoiwtāqamuy amuñaq'ō, pu nānap lavaymakiway'yūñqamuy amuñaq'ō, pu tūwaqatsit añ ahsupoq yesqamuy amuñaq'ō, pu sohsokmuy hihtuy ñamuy añq'ō. ¹⁰ Nihqe um God Itahtutuyqawhqay aw itamuy moñw'oya, pu piw put awwat wimmoñw'oya. Noqw itam tūwaqatsit ep moñw'iwyuñwni, kitota. ¹¹ Noqw nu aw taykañw navotq, kaysiwhqam hoñvia'yat moñw'atsvewat ñōyakiwta, imuy hihtuy tayyuñqamuy amumum- nikañw pu wūwukmuy amumuma. Noqw pas puma kaysiwa; pas qaan'ewakw hinta; ¹² Nihqe a'nō pañqaqwa: Ason sinom Mañat as nīniwhqat öqalanhqat pañqaqwaniqw pam sūanta. Pay nam pam kāhakiwuy makiwni. Pay nam sinom put-sa hapi suan unañwtalwuwni'taqat, pu sus'öqalanhqat pañqaqwe', put kaptisitotat, pas hihtatote' tayawnayani, ispi pam put hihkay'taq'ō. ¹³ Noqw nu navotq sohsoy hihtu öveqatsit ep yesqam, pu tūwaqatsit añ'a, pu tūwaqatsit atpikaqee, pu pātuwaqatsit añqe'yaqam, pu sohsoy hihtu pañqe' tañawtaqam pañqaqwa: Itam God moñw'atsvewat ep qátuhqat, pu Mañat, pumuy tayawintota, pas kaptsilalwa, piw pas hihtalalwa. Puma hapi-sa öqalat pasiwta, yūmosa aqwhaqamii. ¹⁴ Noqw ima hihtu nālōyöm tayyuñqam pañqaqwa: Pas antsa. Noqw ima sunat añqw nālōq sihkay'taqam wūwuyom tamötshoñvaqe, it hakiy sutsép-sa qátuhqat pas hihtatota.

6

The Seals

¹ Noqw nu aw taytaqw, Maña sukwat tuvoylat tsikaqw, pahsat pu imuy hihtuy tayyuñqamuy suhkawa yōyañwuy úmukqat pan hiñqawhq nu navota. Noqw pañqawu: Um pewnen yórikni. ² Noqw nu tātayhq ep qōtsa kawayo. Noqw epeq tsokiwtaqa awtat yawta. Noqw haqawa put moñwihkatoyna. Noqw pam pahpiy tūañwutimakañw aqwhaqami hihtuy áñwutimani. ³ Pu Maña añk piw tuvoylat tsikaqw, pahsat pu mohti'maqat añkñihqa himu taytaqa pañqawhq nu navota. Um pewnen yórikni, kita. ⁴ Noqw pahsat pu piw suhka kawayo yámakkañw pamwa pālañwpu. Noqw put ep tsokiwtaqa koyanisqatsit aw tūlalayniqey öqalmakiwa. Noqw sinom nāqöyanvayani. Noqw haqawa wukosipwuvahpit put maqa. ⁵ Pu pam payhko-muytiqat tuvoylat tsikaqw, pahsat pu amuñkñihqa himu taytaqa pañqawhq nu navota. Um pewnen yórikni, kita. Noqw nu aw tātayhq pi söqömkawayo. Noqw put epeq tsokiwtaqa

hihta pututuwanpit yawta. ⁶ Noqw nu navotq, nālōqmuy hihtuy tayyuñqamuy amuhsonñaqw hakiy tōnaat pañqawu: Pay sōhōvosi sūp tuwani pakwt sīvat hihkay'tamantani; pu kawaysōhōvosi payhp tuwani pakwt sīvat hihkay'tamantani. Nīkañw um hapi pay wihkuyit, ōvat pālayat enañ qa aw hintsanni. ⁷ Noqw pam nālōqtiqa tuvoylat tsīkaqw, pu imuy hihtuy tayyuñqamuy amuñaqw suhka nālōq epnihqa pañqawhq nu navota. Um pewnen yōrikni, pam kita. ⁸ Noqw nu yorikq pi hin'ewaykawayo. Noqw put epeq tsokiw-taqa Mokiwu yan mātsiwa. Noqw Maski put añk hinma. Noqw tūwaqatsi nālōvo tukiwyuñqat amuñaqw sūkw aw ōqala pumuy amumi noiwa. Noqw puma sipwuvahpit akw sinmuy qōqyani, pu tsōñawuy akw'a, pu hihta tūyat akw'a, pu tūwaqatsit ep hihtuy tūtuvosiptuy akw'a. ⁹ Pu pam tsívotnihqat tuvoylat tsīkaqw, nu yorikq pi kwanwáhovaqtuqat eñem tataqt-sokpit atpipaq hakimuy hikwsiam tañawta. Puma hapi hakim God lavayiyat ep nīniwya; puma hihta pas suyan navoti'yuñqey qatuhtuskahkañw yuaatotaqe ōvii'o. ¹⁰ Noqw puma a'nō hiñqawaqe pañqawu: Ya um tūwaqatsit ep yesqamuy itah'uñway ep hinwat yúkuni. Amumi um nāoyniqey hisat panhtini, Tutuyqawhqa Qahováriwtaqa, pas qa atsa, kitota. ¹¹ Noqw puma sohsoyam qōtsat usimnit makiwya. Noqw pay hāk puma hihsavo nāsuñwni'yuñwniqat amumi pañqawu. Pay ason pas pumuy tumalsuñwamat pu tupkomat piw tuwat pumuy amún qōyaniwyaniqat pantaniqat amumi pañqawu. ¹² Noqw nu tātayhq, pam návaynihqat tuvoylat hōtaqw, pahsat tutskwa a'nō tayayayku. Noqw tāwa anaha'mōtsaput an qōmviti. Noqw mūyaw uñwat an pālañwputi. ¹³ Noqw tokpelat añqw sōtu tūwaqatsit aw lōhōhōtiva, sipaltsokit pōlōat pay lāke', qa kwanwtit, wukohukwvaqw lōhōkñwuqat pan'i. ¹⁴ Noqw tokpela hihta mupipitaqat an mupipiyku. Pu sohsoy tuhtukwi, pu pāñaqw tutskwa kūyuñqa nahlamhti. ¹⁵ Noqw tūwaqatsit ep pas momñwit, pu pavansinom, pu kahaksinom, pu solāwamuy amumi mohpeq momñwit, pu a'nō ōqalat pasiwyuñqam, pu tūtuwikt, pu pay qa tūtuwikt, puma sohsoyam tuhtukwit añ hage' o'wat añ tuhtusōva nauyhtota; ¹⁶ Nihqe tuhtukwit, pu o'wat aw pañqawu: Uma moñw'atsvewat ep qátuhqat pitsánwayat añqw itamuy tupkayani, pu Mañat itsívuyat añq'ō. ¹⁷ Taq itsívuyat aw wukotalōnva. Noqw ya hak sen put añ kuytani?

1 Yantaqat atsve pu' nu yorikq, pi nālōyōm hoñvia'yat tūwaqatsit nālōvaq nānan'ivaq hoñkahkañw, tūwaqatsit añ nālōvaq hūkañwuy ahoy ñuy'yuñwa, tūwaqatsit añ qa hūhukniqat ōviy'ō, pu pātuwaqatsit añqee, pu himutsotskit añ'a. 2 Noqw pu piw suhka hoñviaya God taytaqat penhpiyat yawkañw hōpaqw wuptoqw nu tuwa. Noqw pam imuy nālōqmuy hoñvia'yatuy tūwaqatsit-nikañw pu pātuwaqatsit hintsanyaniqamuy amumi a'nō tsa'lawhqe, 3 Pañqawu: Pay hāk uma tūwaqatsit qa hintsanyani, piw pātuwaqatsita, pu hīhihta himuqlōta. Ason itam mohti God tumal'aymuyatuy qalpeq tuvoylatotaqw, pu' pantani. 4 Noqw hihsa'nihqam tuvoylatotiqw nu navota. Noqw Israel-sinmuy nanāp ñamuy amuñaqw sumiyanhtiqa tsañe'sikip sunat-nikañw añqw nālōq sihkay'tasikip sōmorit pahsa'ya. 5 It Judat añqw pakwt lōq sihkay'tasikip sōmorit pahsa'ya, pu Reuben añqw pakwt lōq sihkay'tasikip sōmorit pahsa'ya, pu Gad añqw pakwt lōq sihkay'tasikip sōmorit pahsa'ya, 6 Pu Aser añqw pakwt lōq sihkay'tasikip sōmorit pahsa'ya, pu Nephtalim añqw pakwt lōq sihkay'tasikip sōmorit pahsa'ya, pu Manasses añqw pakwt lōq sihkay'tasikip sōmorit pahsa'ya, 7 Pu Simeon añqw pakwt lōq sihkay'tasikip sōmorit pahsa'ya, pu Levit añqw pakwt lōq sihkay'tasikip sōmorit pahsa'ya, pu Issachar añqw pakwt lōq sihkay'tasikip sōmorit pahsa'ya, 8 Pu Zabulon añqw pakwt lōq sihkay'tasikip sōmorit pahsa'ya, pu Joseph añqw pakwt lōq sihkay'tasikip sōmorit pahsa'ya, pu Benjamin añqw pakwt lōq sihkay'tasikip sōmorit pahsa'ya.

The Great Crowd

9 Yantaqat atsve pu' nu yorikq pas sinom qaan'ewakw hintaqam moñw'atsvewat- nikañw pu Mañat atpip hōñi; pas kurs hin hak pohtoylaniqat pahsaa, sohsokmuy nanāpwatuy sinoiwtaqamuy, pu himuñam'iwtaqamuy-nikañw, pu tūwaqatsit añ ahsupoq yesqamuy- nikañw, pu nanāp lavaymakiway'yuñqamuy amuñaq'ō. Noqw puma qōtsat yuwsī'kahkañw hihta palm-tsokit nahpiyat yawyuñwa; 10 Nihqe a'nō hiñqaqwaqe pañqaqwa: Kwakwhay God aw itahyantaqa moñw'atsvewat ep qátuhqa! Kwakwhay um Maña! Pi uma itamuy ayo oya. 11 Noqw sohsoyam hoñvia'yat moñw'atsvewat ñōyakiwta, pu wūwuyomu, pu nālōyōm hihtu tayyuñqamu. Nihqe puma moñw'atsvewat atpipo munumhtiqa, God pas hihtalalwaqe 12 Pañqaqwa: Pas antsaa. Nam sohsoyam aqwhaqami God aw itahyantaqay tayawintiwisni, pu pas hihtatotani, pu kwakwhatiwisni, pu kaptsi'tiwisni. Pi pam-sa suan unañwtalwuwni'ta, sus'ōqala, pu hoñvi'ta. Pay nam sohsoyam aqwhaqami pan put

yuaatiwisni. Nam antani, kitota. ¹³ Noqw suhka wuy inumi pañqawu: Ya ima qōtsat yuwsiyuñqam hákimu? Ya puma háqaqwaya? ¹⁴ Noqw nu put aw pañqawu: Tāqa, pi um navoti'ta. Noqw pam inumi pañqawu: Ima hapi qaan'ewakw kánavotpit añqw nōña; nihqe yuwsiy tūvahomyaqe, Mañat unwáyat akw put qōtsatota. ¹⁵ Paniqw òviy puma God moñw'atsvewayat atpip hōñi; nihqe nāqavo, tālō', pu mimhikqat añ kīyat ep put eñem tumalay'yuñwa. Noqw i' moñw'atsvewat ep qátuhqa pumuy amumum qátuni. ¹⁶ Soon puma pāpu tsōiso'ni, piw pānakso'ni. Soon pumuy amumi tōñvani, piw utuhuutini, ¹⁷ Pi Maña moñw'atsvewat nāsave qátuhqa pumuy amumi tunatyawmaniqw òviy'o. Nen pāhut hakiy taytoynañwuqat nōñañataqat añ tsamni. Noqw ason God pumuy posvalayamuy sohsok ayo hōnani.

8

The Seventh Seal

¹ Noqw pam tsáne'nihqat tuvoylat tsīkaqw, pahsat òveqatsit ep sutmaqma, pahantawat nāsamiq pahsavohaqamii. ² Noqw nu yorikq tsáne'nihqam hoñvia'yat God atpip hōñi. Noqw puma tsáne' tōtōqpit makiwya. ³ Noqw suhka hoñviaya pítuhqe, kwañwáhovaqtuqat eñem tataqtsoqpit aw wunuptu, sikavalasivat añqw yukiwhqat qōqōhpit yawkañwo. Noqw himu kwañwáhovaqtuqat taqtsokiwniqat nihtiwtaqat pam makiwa. Nihqe pam sohsokmuy God sinomuyatuy nāwakinpiyamuy enañ tataqtsoqpit sikavalasivat añqw yukiwhqat aqw put taqtsoka, moñw'atsvewat atpipo. ⁴ Noqw hihta kwañwáhovaqtuqat kwītsiñwuat hoñviayat māyat añqw God aw wunuptu, put sinomuyatuy nāwakinpiyamuy enañ namiqwriwkañwo. ⁵ Noqw hoñviaya qōqōhpit kwusut, tataqtsokpit añqw tōvut put aw oyat, pahsat pu tūwaqatsit aw put tūva. Noqw pahsat pu himu a'nō tōtōqa talwiptikañw umhta; pu tutskwa tayayayku.

The Trumpets

⁶ Noqw ima tsáne'nihqam hoñvia'yat tsáne' tōtōqpit himuy'yuñqam pahsat tōqtotiniqey anhtoti. ⁷ Pahsat pu mohti hoñviaya tōqti. Noqw pahsat pu lōmowa-niqw pu qōhi unwat enañ namiqwriwtaqa mātaktiqe, tūwaqatsit aw maspiwa. Noqw tūwaqatsit añ himuy wupatsotski payhp oyit añqw sūkw oyit pahsa' taqti. Pu sohsoy saksátusaqa taqti. ⁸ Pu añknihqā hoñviaya tōqti. Noqw pahsat pu himu wukotukwit antaqa pātuwaqatsit aqw tūwiwa, uwiwitikañwo. Noqw pātuwaqatsit pahyp oyit añqw sūkw oyit pahsaqhaqam únwaniwhtiyeq anhti. ⁹ Noqw hihtu pāvaqe tayyuñqam payhp oyit añqw

sūp oyit pahsa'nihqam soa. Pu pākihu payhp oyit aŋqw sūp oyit pahsa'nihqam sapumhti. ¹⁰ Pu payhkomuy pepnihqa hoŋviaya tōqti. Noqw wukosohu kopitsokit an uwiwitaqa ōnaqw lōhō; nihqe mūmunahwtuy payhp oyit aŋqw sūp oyit pahsa'nihqat aŋ yēva, pu pāhut nōnantotaqat aŋ'a. ¹¹ Noqw sōhu A'nō Tsīvo yan mātsiwa. Noqw pāvahu payhp oyit aŋqw sūp oyit pahsaq a'nō tsiptoti. Noqw kaysiwhqam sinom put akw soa, a'nō tsīvoniqw ōviy'o. ¹² Pu nālōq epnihqa hoŋviaya tōqti. Noqw pahsat pu tāwa hihin qa nāsamiq pitsiwtāqa hinhtiqe qatālawva, pu mūyawu pīwu, pu sōtuu. Noqw ōviy puma hihin qa nāsamiq pitsiwyuŋqa qa tālawvaya. Noqw tālō' tāla qa pas nāsamiq pahsavo qa tāla, pu tōkilat piw pay anta. ¹³ Noqw nu taykaŋw navotq suhka hoŋviaya ōvaqe pūyawmakaŋw a'nō hiŋqawnuma: Is ohi, is ohi, is ohi tūwaqatsit ep yesqamuy amuŋemi! Taq pahyom hoŋvia'yat nāto tōqtni.

9

¹ Pahsat pu tsīvotnihqa hoŋviaya tōqti. Noqw pu sōhu ōnaqw tūwaqatsit aw posq nu aw yori. Noqw haqami koysōt pas qa toŋtaqat aqw hōtahpi put aw taviwa. ² Noqw pam koysōt qatoŋtaqat aqw hōta. Noqw pahsat put aŋqw kwītsiŋw wunuptu, pas haqam wukokoysōnaqw hurukwitsiŋw wunuptuqat pan'i. Noqw paŋqw hurukwitsiŋwuy akw tāwa sūmawuy enaŋ qātalawva. ³ Noqw kwītsiŋwuy aŋqw tōtōlt nōnakqe tūwaqatsit aŋ kūrūkma. Nihqe puma ōqalmakiwya, putskohmokyūŋqamuy amún sinmuy tūhototaniqe ōviy'o. ⁴ Pay puma tutskwat aŋ tūsaqat qa hintsatsnaniqat, pan puma mewniwa, piw aŋ himutsotskita. Pay imuy hakimuy God tuvoylayat akw qalpeq qa tuvoylay'yuŋqamuy pūmuy-sa puma tūhototani. ⁵ Noqw pay puma sinmuy qa qōqyaniqat pan amuŋem yukilti. Pay puma tsivot mūmuyawhtuy aŋ pumuy okiwsahsanyani. Noqw putskohmoktaqa hakiy muaqw hin tuyvaŋwuqat, pay pan tūtuyuni, hakiy múaq'ō. ⁶ Noqw ep hapi pu' as sinom so'niqey hepyanikaŋw, hin panhtotiniqey qa tutwamantani; pu as so'niqey nānawaknaniqw, mokiwu amuŋaqw haqami kursni. ⁷ Noqw kawāyom kihpoknik hin hinyuŋŋwuniqw, pan tōtōlt hinyuŋwuni. Suhpan wihkat sikavalasivat aŋqw yukiwtaqat puma wihkay'yuŋwuni. Pu taywaam sinmuy taywayamuy anyuŋwuni. ⁸ Pu puma momoymuy amún hōmi'kahkaŋw, tóhowuy an tamay'yuŋwuni. ⁹ Pu sivavutsqat antaqat tawitsqave pūhikni'yuŋwuni. Noqw pumuy pūyaltotiqw, pas masaam kaysiwhqamuy kawaymuy kipókkarētamuy lōlōkinkahkaŋw, kihpokqat an sōykitani. ¹⁰ Pu puma putskohmokyūŋqamuy amún suruy'yuŋwuni, nihqe suruve howi'yuŋwuni. Nihqe puma tsivot mūmuyawhtuy

añ sinmuy mumu'yaniqey makiway'yuñwni. ¹¹ Noqw hak koysöt qatoñtaqat añqw hoñviaya pumuy amumi moñw'iwtani. Noqw pam hak Hebrew-sinmuy amuhkwa Abaddon yan mätsiwini, nīkañw Greek-sinmuy amuhkwa Apollyon yan'i. ¹² Sūpwat kānavotpit hapi añ ruhpa; noqw meh, nāt hapi piw lōsni. ¹³ Pahsat pu nāvaynihqa hoñviaya tōqti. Noqw God atpip kwañwáhovaqtuqat eñem tataqtsokpit sikavalasivat añqw yukiwtaqa nālōvaq ālayat añqw hakiy hiñqawhq nu navota. ¹⁴ Noqw pam nāvaynihqat hoñviayat tōtōqpit yawtaqat aw pañqawu: Um wukomunat Euphrates ep nālōqmuy hoñvia'yatuy sómiwtaqamuy ñahni. ¹⁵ Noqw ima nālōyōm hoñvia'yat ñāhiwya. Puma put tuwanit, talōñnit, mūyawuy, yahsañwuy aw maskaiwyuñwa, sinmuy payhp oyit añqw sūp oyit pahsa'nihqamuy qōqyaniqe òviy'o. ¹⁶ Noqw kawaymuy aqwyaraqam sūmiyaqe pas hihsakip kurs sōmorit pahsa'ya (200,000,000). Noqw nu pumuy hihsa'yaqat navota. ¹⁷ Noqw yan kawaymuy hinyuñqamuy nu tuawyori: Ima pumuy epeq tsokiwyuñqam ūwiwuy an kuwan'iwtaqat tawitsqava sivanavanyuñwa, pu hihta owat jacinth antaqata, pu sikapik'owat antaqata. Noqw kawayom tóhohtuy an qōtōy'yuñwa. Noqw moañaqw ūwiñw, pu kwītsiñw, pu sikapik'owa a'nō muki nōñanta. ¹⁸ Noqw imuy payhkomuy akw sinom payhp añqw sūp oyit pahsa'nihqam soa, it qōhit, pu kwītsiñwuy, pu sikapik'owat pumuy moañaqw nōñantaqat akw'a, ¹⁹ Puma moañaqw òqalay'yuñqw òviy'o, pu suruveq'a. Pi pumuy suruam tsūtsu'tuy anyuñwa, nihqe qōtōy'yuñqe, put akw hakiy tūhototañwu. ²⁰ Pu ahpiy sinom it yan tūyat akw qa sūlawhtiqam hintsakpiy qa añqw lasyat, soq pas pāpu nāp yukiwhput aw nāwakintiwisa, piw nukpanhihikwsimuy amumii. Hihta wutsit sikavalasivat, sen qōtsāsivat, sen sikasivat, sen owat, sen kohot añqw yukiwyuñqat aw puma nāwakintiwisa, nāmahin pi as puma kurs hin hihta tutwaniq'ō, kurs hin nanaptaniq'ō, piw kurs hin nankwusaniq'ō. ²¹ Pu piw puma tukwyantotaniqey qa añqw lasya, pu hihta nuhtumi wutsīlalwaniqeyu, pu tokot sokoplalwaniqeyu, pu hihta uuyiñwyaniqeyu.

10

The Angel and the Little Scroll

¹ Pu nu piw sukw hoñviayat a'nō òqalay'taqat aw yori. Pam òmawuy yuwsī'kañw tañaqwunut akw qōtōsomiwkañw òñaqw hāwi, tutuvenit púrukiwtaqat yawkañwo. Put taywaat pas tāwat an tāla; noqw hokaat ūwiñwuy wupa'leletaqat panta. ² Noqw pam putvaqw kuhkuy akw pātuwaqatsit aqw wuhku,

pu suyvaqw tutskwat aw'i. ³ Pu wukotohowuy höykuqat an a'nö hiñqawu. Noqw put hiñqawhq, pahsat pu tsañe'sikip yoy'umuki hihta lavayhtoti. ⁴ Noqw tsañe'sikip yoy'umuki lavayhtotiqw, nu as pēnaniqey anhti. Noqw pay hakiy tōnaat òñaqw inumi pañqawu: Pay um tsañe'sikip yoy'umuki hin lavayhtotiqw put tupke', qa pēnani. ⁵ Pahsat pu i' hoñviaya ura nu tuwaqw, pātuwaqatsit aqwnikañw pu tūwaqatsit aqw wuhkukiwtaqa òmiq may itat, ⁶ Pas qaöwílvayhtiqe, pas soon pāpu sōwuniat pañqawu, God aw yankañwo, God pas sutsep qátuhqat sohsok hihta yúkuhqat aw'i, òveqatsit-nikañw pu añ himu hinyuñqata, pu pātuwaqatsit-nikañw añqe' himu hinyuñqat yúkuhqata. ⁷ Noqw tsañe'nihqat hoñviayat töqtiqat aw pitu. Noqw pep pu' God tunatyaat as tupkiwtaqa aw antsaniwni, pam lavay'aymuy amumi hin lavayhtiqat pan'i. ⁸ Noqw nu hakiy òñaqw tōnayat navotq, pam inumi pañqawu: Um hoñviayat pātuwaqatsit aqwnikañw pu tūwaqatsit aqw wuhkukqat awnen, tutuvenhoyat púruk'iwtaqat yawtaqat put añqw kwúsuni. ⁹ Noqw òviy nu put awnihqe aw pañqawu: Um as nuy tutuvenhoyat máqani. Noqw pam inumi pañqawu: Kwúsuu, nen um sówani. Pam soon uhponoy qa a'nö tsiptani; nikañw uhmoañaqw momospalat an kwáñwni. ¹⁰ Noqw òviy nu put māyat añqw tutuvenhoyat kwúsuhqe put sowa. Noqw antsa imoañaqw momospalat an kwañwti. Nikañw panis nuy put sowaqw, pahsat pay ivonoveq tsipti. ¹¹ Noqw pam inumi pañqawu: Pay um nāt piw pas hihihituy sinmuy amumi yuaatani, pu añqe' nanāpwatuy sinoiwyuñqamuyu amumii, pu lavaymakiway'yūñqamuyu, pu pas momñwituyu.

11

The Two Witnesses

¹ Pahsat pu inumi tuwanpi natōnpit antaqa taviwa. Noqw hoñviaya inumi pañqawu: Um wunuptut, God kiyat tuwantani, pu hom'oyvihkata; pu pep ahpave nānawaknaqamuy pōhtoylani. ² Nikañw it kīhut ihkaqe ñöyakiwtaqat pay um qa énañni, nen put qa tuwantani. Taq pam qa-Jew-sinmuy amumi noiwni. Noqw puma lōp sunat añqw lōq sihkay'taqat mūmuyawhtuy añ it kitsókit pas kaptsiwhqat aw wukukutotani. ³ Noqw nu lōqmuy inuñem yuaataqamuy òqalmaqani. Noqw puma (1260) sūp sōmorit-nikañw añqw pakwt-payhkōmuy sihkay'tasikip sunat tālat añ yuaatani, anaha'mōtsaput yuwsí'kañwo. ⁴ Ima hapi lōyōm olive-tsokit, pu wihqōhit tsotsókpimat tūwaqatsit aw Tutuyqawhqat atpip wúnuhqamu. ⁵ Noqw ason hak pumuy hintsaniqey antiniqw, pahsat pu pumuy moañaqw ūwiñw yámake', hakiy nīnamantani.

Noq̄w ōviy kurs haq̄awa pumuy hintsanniq̄ey anhte' pan nīniw̄mantani. ⁶ Ima hapi yōyañwuy ahoy ñuy'taniq̄ey ōq̄alat pasiwtaniq̄w, ōviy puma hihsavohaq̄ami yuaataniq̄at pah-savo qa yokvani. Pu pāvahut aw ōq̄alat pasiwtaniq̄e put ún̄wat yúkumantani; pu hīhihta tūyat akw sinmuy okiwsahsanniq̄ey ōq̄alay'tani, hihsakis panhtiniq̄ey nāwaknaq̄ey pan'i. ⁷ Pu ason puma hin yuaataniq̄ey yukuq̄w, pep pu' hak tāqa himuvohkot antaqa koysöt qatoñtaq̄at añq̄w yámak̄e', pumuy amumi kih-pokni; nen án̄wute' pumuy nīnani. ⁸ Noq̄w pumuy tokoam mokpu put wuhkokitsokit ep kitpik q̄atsni. Noq̄w hakim Hikwsit añ tunatyay'yuñq̄am put kitsókit Sodom-nikañw pu Egypt yan tuñwáya. Ura pep hapi Itahtutuyq̄awhqa nīniwa, nahoylehtsit ep'e. ⁹ Noq̄w sohsoyam tūwaq̄atsit añ yesq̄am, pu hīhihtu himuñam, pu nanāp lavaymaki-way'yuñq̄am, pu nanāp̄wat sinoiwtāq̄am pāyis-nikañw añq̄w nāsamiq̄ pahsavo tālat añ tokoyamuy mokput aw tayyuñw̄ni; nen hakiy pumuy tūamniq̄w qa nānakwhani. ¹⁰ Noq̄w ima tūwaq̄atsit ep yesq̄am hahlayhtote' nāhahlaynayani; nen hihta nāhoy nāhuylalwani, ispi ima lōyōm lavay'ayat tūwaq̄atsit ep yesq̄amuy ura yūyuyhnaq̄am mokpuniq̄'ō. ¹¹ Noq̄w ahpiy pāyis-nikañw añq̄w nāsamiq̄ pahsakis talq̄, pahsat pu God añq̄w Hikwsi hakiy taytoynañwuqa pumuy amuhsonmi pake', pumuy wunuptsinani. Noq̄w amumi tayyuñq̄am tsātsawnani. ¹² Noq̄w nu navotq̄, hak ōñaq̄w pumuy lavay'ayatuy amumi a'nō pañq̄awu: Uma peq̄w wupni, kita. Noq̄w puma hakiy tōnayāt navotq̄e, ōmawuy aq̄w ōmiq̄ wūvi, tuwq̄amat amumi tayyuñq̄'ō. ¹³ Noq̄w pahsat tutskwa a'nō tayayayku. Noq̄w wuhkokitsoki pakwút-sikip tukiwhput añq̄w sūp tukiwtaq̄at pahsaq̄ pam sahpu. Noq̄w sinom tsañe'sikip sōmorit pahsa'nihq̄am sūlwahti. Noq̄w akwsiñwyaq̄am tsātsawnaq̄e, ōveq̄atsit ep God pas hihtatota. ¹⁴ It hapi akw lōs k̄ānavotpit añ ayo ruhpa. Noq̄w meh, amuñk̄nihq̄at hapi aw suptuni.

The Seventh Trumpet

¹⁵ Pu i' tsāñe'nihq̄a hoñviaya tōq̄ti. Noq̄w pahsat pu ōveq̄atsit ep mowawatiwhq̄ hakim pañq̄aq̄wa: Itahtutuyq̄awhqa, hakiy moñw'asnaq̄ey amum yep q̄atsit ep moñwtunatyat tuyq̄awvage, sutsep aq̄whaq̄ami moñw'iwtani. ¹⁶ Noq̄w ima sunat nālōq̄ sihkay'taq̄am wūwuyom God atpip yesq̄am tutskwamiq̄ munumtiq̄e, put pas hihtatotaq̄e, ¹⁷ Pañq̄aq̄wa: Itam ūmi hahlayhtoti, God, Sus'ōq̄altutuyq̄awhqa, pu'-nikañw, pay hísatnikañw, pu nātoniqa, Um gaan'ewakw uh'ōq̄alay mahtaknat moñwq̄atuptuq̄w ōviy'ō. ¹⁸ Noq̄w hīhihtu sinom itsívutoti. Noq̄w, um uh'itsívuy mahtakne' so'pumuy amuñen hin yúkuniq̄at aw pitu. Pu um uhlavay'aymuy hihta akw

tayawnani, pu uhsinomuyu, pu un kaptsi'yuñqamuyu, an sōqavuñwsinmuy-nikañw pu pavansinmuyu. Nen imuy hakimuy tūwaqatsit hovalayañwuqamuy um tuwat hovalani. ¹⁹Noq̄w ōve God kīyat aw hōtsīlti. Noq̄w kīyat ahsonve tatañpi God tutavoyat añq̄w tañawtaqa māakti. Noq̄w pahsat talwipta, mowawatiwa, umhta, tutskwa tayayata, pu qaan'eway yañsayoq̄w lemowa yokva.

12

The Woman and the Dragon

¹Noq̄w pahsat pu tokpelat an a'nō hihta tuawi'taqa māakti. Hak wuhti tāwat yuwsī'ta; noq̄w mūyaw kukyāt atpikaq̄e pakiwta; noq̄w q̄ōtōveq wihkayat añq̄e' pakwt lōq̄ sihkay'taqa sōtu kwapya. ²Noq̄w pam nō'yiwta; nihq̄e tihtaniq̄ey tūtuynaq̄e, a'nō pakmumuya. ³Pu piw suhka hihta tuawi'taqa tokpelat an māakti-himu qaan'eway palalōlōqañw'eway'o. Pam tsañe' q̄ōtō'kañw pakwt ālay'ta; noq̄w q̄ōqtōyat añq̄e' tsañe' wihka kwapya. ⁴Noq̄w suruat tokpelat añq̄e' sōtuy payhp oyit añq̄w sūp oyit pahsa'nihq̄amuy lánaknaq̄e, tūwaqatsit aw maspa. Noq̄w i' himu palalōlōqañwu wuhtit pas pay tihtaniq̄at aw wunu, tiyat pay panis yamakq̄, pay sōwaniq̄e ōviy'o. ⁵Noq̄w pam tiyohyat tihta. Noq̄w Tiat ōmi God aw wīkiwa, put moñw'asvewayat aw'i; pi pam sohsokmuy sinmuy amumi sivakohot akw moñw'iwtaniq̄at pan put eñem yukiwta. ⁶Noq̄w wuhti qayēsiwhpumihaq̄ami wāya, pep God put eñem qeni'taq̄at aw'i. Noq̄w pep hak (1260) sūp sōmorit añq̄w pakwt payhkomuy sihkay'tasikip sunat tālat an put aw tunatyawtani. ⁷Noq̄w ōve nāq̄ōyta; Michael hoñviaymuy amumum palalōlōqañwuy aw nāyawī; noq̄w palalōlōqañwuy amum hoñviaymat nāyawī. ⁸Nikañw puma qa ánwtota; piw qa haq̄am ōveqatsit ep amuñem qenitiwa. ⁹Noq̄w wukolōlōqañw ōñaq̄w tūwiwa. Pam piw Nukpana yan mātsiwa, pu Satan pīwu. Pam hīsāt-tsua yan piw tūñwantiwa. Pam hapi sopkawtaq̄amuy sinmuy amumi yēlawu. Noq̄w pam-niq̄w, pu hoñviaymat puma tūwaqatsit aw maspiwa. ¹⁰Noq̄w nu hakiy tōnayāt ōvaq̄e navotq̄, a'nō pañq̄awu: Pu' hapi God Itahtutuyq̄awhqa tuwq̄ay añwutaq̄e, moñw'iwkañw ōq̄alay'taq̄ey māakta. Nihq̄e pam Christ asniy ōq̄almaq̄at, put moñwtavi. Pi itahtupkomuy hihin nēveltotoynaqa tūwiwa. Pam pi nāq̄avo pu tōkilnawit God Itahtutuyq̄awhq̄ay aw pumuy hihin nēveltotoyna. ¹¹Noq̄w puma Mañat unwāyat akw-nikañw, pu hin navoti'yuñq̄ey yuaatotaq̄ey akw put ánwtota. Nihq̄e puma qatsiy qa kahkawnayat, so'niq̄ey suhtaq̄'ewya. ¹²Oviy um hahlayhtini ōveqatsi; hahlayhtotini uma ep yesq̄amu. Noq̄w is ohi uma tūwaqatsit añ-nikañw, pu pātuwaqatsit añq̄e' yesq̄amu! Pi

Nukpana pas pavan hinhaqam itsívuiwkañw umumi hāwi, suyan pi hihsavo eñem pētiqw navoti'taqe òviy'o. ¹³ Noqw wukolòlòqañw tūwaqatsit aw tūwiwhqey navotqe, pahsat pu pam tiyohyat tihtaqaq wuhtit aw kikihpoktiva. ¹⁴ Noqw wuhti lōqmuy himumasayat makiwa, wukokwahut masayat an'i, pam lölöqañwuy apyeve haqami qayēsiwhpumi eñem qeniwtaqat aw pūyaltiniqe òviy'o. Noqw payhkomuy-nikañw añqw nāsamiq yahsañwuy pahsavo pep hak put aw tunatyawtani. ¹⁵ Pahsat pu lölöqañwuy moañaqw pāhu nōñañayku, pāyut an'i, wuhtit paöyninaniqe òviy'o. ¹⁶ Noqw pay tutskwa wuhtit paañwaniqe hötsiltiqe, pāhut lölöqañwuy moañaqw nōñakqat sohsok hiko. ¹⁷⁻¹⁸ Noqw òviy lölöqañw wuhtit aw tuyvanage a'nō itsívutiqe, añqw ahpiynihqe, put tímuyatuy amumi kikihpoktiva, hakimuy God tutavoyat an hinwisqe, Jesus Christ pumuy hin amuñen hihta hinhtiqaq nuhtumi yuaatotaqamuy amumii.

13

The Two Beasts

¹ Noqw nu pātuwaqatsit qalave wunukañw yorikq, pi himu hihta pohkot antaqa pātuwaqatsit añqw yámakto; tsañe' qötöy'kañw pakwt ālay'ta. Noqw āalayt añqe' pakwt pas moñwit wihkaat sönniwyuñwa. Noqw qötöyat an tuñwni God qa kaptsiwyuñqa pey'yuñwa. ² Noqw nu it hihta pohkot aw yorikq, pam tóhuwuy pīvintot anta, pu hōnawuy kukyāt antaqaq kuhkuy'ta; pu wukotohowuy moayat antaqaq moay'ta. Noqw lölöqañw öqalay put maqa, pu moñwqeniyu, an ah-supuq nuhtumi moñw'iwtaniqat òviy'o. ³ Noqw nu yorikq, pi suhka qötöy aqw pam hihta akw tūhotiwhqe sumataq pam mokni. Nikañw pay pam qa mokt, haqe' tūhoiwtaqey an qalaptu. Noqw sinom sohsoyam put hihta pohkoewakw aw kātayyuñwa. ⁴ Noqw lölöqañw it pohkot öqalay máqahqat puma pas hihtatota. Pu puma it hihta pohkot pas hih-talalwaqe pañqaqwa: Ya hak haqam it hihta pohkot antani? Hak sen amum nāyawvaniqey aw öqala? ⁵ Noqw i' himu pohko lavaymakiwhqe, a'nō hihta kwiviyuaativa; piw God aqw qalomáyuaativa. Noqw pam lōp sunat añqw lōq sihkay'taqat mūmuyawhtuy an nuhtumi moñw'iwtaniqat pan put eñem yukiwa. ⁶ Noqw pam yuaaykuqe God nāp hin sasvi; pu tuñwniyat aqw a'nō hiñqawlawu, pu kīyat aqw'a, pu òveqatsit ep yesqamuy amumiq'a. ⁷ Pu pam God sinomuyatuy amumi kohpoke' pumuy áñwutaniqat pan put eñem yukiwa. Pu pam sohsokmuy sinmuy himuñamuy, nanāpwat lavaymakiway'yūñqamuy, pu pas nanāpwat sinoiwtaqamuy amumi moñw'iwtaniqat pan put eñem yukiwa. ⁸ Noqw

sohsoyam tūwaqatsit ep yesqam put aw nānawaknani. Noqw pay hakimuy tuñwniam Mañat qatsítutuveniyat añ pey'yuñqw, puma put qa aw nānawakna. Ura pam Maña tūwaqatsit hisat nāt qa yukiwhqat ephaqam pay nīniwniqat pan God put eñem tunatyawta. ⁹ Naqvuy'taqa nam navotni. ¹⁰ Hak hakiy tūwiktaqa hapi tuwat nāp tūwiktiwni. Pu sipwuvahpit akw hak hakiy nīnaqa piw tuwat sipwuvahpit akw súlawhtini. Pep hapi pu' God sinomat tuptsiwni'yuñwe', qa nañ'ekni'yuñwni. ¹¹ Pu piw nu sukw pohkot antaqat tuwaqw, pam tūwaqatsit añqw yámakto. Noqw pam mañat an lōq ālay'ta; nihqe wukolölöqañwuy an yuaata. ¹² Noqw pam put apyevenihqat pohkot öqalayay sohsok pasiwta. Nihqe pam sohsokmuy tūwaqatsit añ yesqamuy amumi tuyqawvaqw, puma mohtiwat pohkot aw nānawakna, ura as mokniewakw tūhotiwht, ahoy qalaptuqat put aw'i. ¹³ Noqw pam qaan'ewakw hihta kātatayhpit tumalay'va; nihqe sinmuy amutpik tokpelat añqw ūwiñwuy hawnañwu. ¹⁴ Noqw God pan put nakwhanaqw, pam mohtiwat it hihta pohkot atpip kātatayhpit hintsanhqe, tūwaqatsit ep yesqamuy ūnatotoyna; nihqe pumuy amumi tuyqawvaqw, puma mohtiwat hihta pohkot an son'iwhqat yukuya, i' pohko as sipwuvahpit akw tūhotiwkañw pay qátuhqat put an'i. ¹⁵ Pu God piw pan put nakwhanaqw, pam it pohkot an yukiwhput qatsit máqa. Noqw öviy it hihta pohkot an yukiwhpu pas antsa yuaayku. Noqw pu hakim hihsa'nihqam it pohkot an yukiwhput aw qa nānawaknaqamuy qöqyaniqat i' himu pohko pañqawu. ¹⁶ Pu añ söqavuñwsinom, pu pavansinom, pu kahaksinom, pu añ öokiwyaqam, añ tūtuwikt pu qa tūtuwikt, puma sohsoyam hihta akw tuvoylatiwyaniqat pañqawu, sen putvaqw may ep'e, sen qalpeq'a. ¹⁷ Noqw öviy soon hak hihta túini, piw húyani, hal pas i' hak pohkot tuvoylayat akw tuvoylaiwtaqa-saa, sen put tuñwniyat akw'a, sen put pohtoylaniyat akw'a. ¹⁸ Taay, uma aw wūwayani: Wuwni'taqa pohkot pohtoylaniyat māmatsni. Pam sinot pohtoylaniata; nihqe sunát-sikip sunat añqw pakwt payhkomuy sihkay'tasikip sunat-nikañw añqw navay sihkay'ta (666).

14

The Song of the Redeemed

¹ Pu nu yorikq pi Maña tsomot Zion ep wunu. Noqw tsañé'sikip sunat añqw nālöp sihkay'tasikip sōmorit pahsa'nihqam pep put amum hōñi, Nayat tuñwniyat akw qalpeq pey'kahkañwo. ² Noqw hakiy tōnaat öñaqw töqtiqu nu navota. Pas mūmunañwtuy an tōki'ta, pu pas a'nö umhtaqat pan'i. Noqw lēlenyaqam sivatonlenay añ lēlenyaqw nu navota. ³ Noqw puma moñw'atsvewat atpip puhutawit tawlalwa, pu

nālōqmuy hihtuy tayyuñqamuy amutpipō, pu wūwukwmuy amutpipō. Noqw put tāwit pas soon hak tāwi'vani, hal pas ima tsañé'sikip sunat añqw nālōq sihkay'tasikip sōmorit pahsa'nihqam tūwaqatsit añqw tuiwyaqam-saa. ⁴ Ima hapi nāto tōtimu, qa hisat hakiy nōmatota; nihqe ōviy qa hisat tokoy hovalaya. Ima Mañat haqaminiqw añkyañwu. Pumuy hapi God sinmuy amuhsonñaqw tui, puma nuhtuñaqw mohti God sinomatiniqat ōviy'o, pu Mañat sinomatiniqata. ⁵ Noqw moayamuy ep himu unatwi sūlawu, puma God atpip qa hihtakw hinyuñqw ōviy'o.

The Three Angels

⁶ Pu nu piw sukw hoñviayat ōva pūyawmaqwu tuwa. Pam lomatuawit qaso'taqat pasiwkañw, tūwaqatsit añ yesqamuy sopkawtaqamuy amumi yuaatima, nanāp himuñamuyu, pu nanāp wat lavaymakiway'yuñqamuyu, pu nanāp sinmuy amumi; ⁷ Nihqe yan a'nō tsa'timaqe pañqawma: Uma God kaptisitotani, pu pas hihtay'yuñwani. Taq pam nuhtuñem hin yúkuniqat aw pitsíwiwta. Uma God ōveqatsit, pu tūwaqatsit, pu pātuwaqatsit, pu haqe' pāhu nōñañatotaqat yúkuhqat aw naokiwhototani. ⁸ Pu piw suhka hoñviaya añknihqe pañqawma: Wuhkokitsoki Babylon sahpū! Kitsóki Babylon sahpū! Taq sohsoyam nanāp wat sinom soñawnen pep yesqamuy amumum qahopiyese. Nihqe ōviy nawus puma soon qa pumuy amumum God itsívuyat añqw yukuyani. ⁹ Pu piw suhka hoñviaya amuñknihqe a'nō pañqawma: Ima pohkot antaqat aw nānawaknaqam, pu qalpeq, sen may ep tuvoylayat akw pey'vayaqam ¹⁰ Nawus God itsívuyat wine antaqat añqw hikwyani, God itsívuyat qa hihta enañ namiqwriwkañw kuyap-kuyiwhqat añq'ō. Noqw puma qōhit-nikañw pu sikatōvu'wat akw okiwsaniwyani, imuy qahováriwyuñqamuy hoñvia'yatuy-nikañw pu Mañat pumuy amutpipō. ¹¹ Noqw pumuy okiwsaniwyaqwu, kwītsiñw'am ōmiq sūs wunuptuni. Noqw hakim pohkot an yukiwtaqat aw nānawaknaqam, pu hakim tuñwniyat akw pey'vayaqam pas qa haqami nānasuñwnayani, tālōo, pu tōkilat añ'a. ¹² Noqw ōviy God sinomat put tutavoyat añ hinwiskahkañw Jesus aw tuptsiwani'yuñqey qa nañ'eknayani. ¹³ Noqw nu navotq hak ōñaqwu inumi pañqawu: Um yan pēnani: Yahpiy haqahpiy ima Tutuyqawhqat aw yankahkañw sóiwmaqam hahlayhpit epyani. Owi, kita i' Hikwsi Qahováriwtaqa. Puma panhtote' maqsoniy añqw nānasuñwnani. Noqw pumuy hintsakpiyamuy ahpiy aniwani pay pumuy amumumni.

The Harvest of the Earth

¹⁴ Noq̄w nu ōmawuy q̄ōtsat aw yori. Noq̄w hak Sinot Tiyat antaqa ōmawuy ep tsokiwta, sikavalasivat ānqw yuki-whput wihkat akw q̄ōtōsomiwkañwo; nihqe tsaqanhpit a'nō qalay'taqat yawta. ¹⁵ Pu piw suhka hoñviaya God kīyat ānqw yámakqe, ōmawuy ep tsokiwtaqat aw a'nō pañqawu: Um uhtsaqanhp̄iy akw tsahqani, nen hōqni; ispi pay hōqsatiq'ō. Pi tūwaqatsit ep natwani pās tukwsiwta. ¹⁶ Noq̄w i' hak ōmawuy ep tsokiwtaqa tsaqanhp̄iy akw tūwaqatsit ep natwanit tsahqa. Noq̄w tūwaqatsit ep natwani tsovalniwa. ¹⁷ Pu piw suhka hoñviaya ōveqatsit ep God kīyat ānqw yámakqe, piw a'nō qalay'taqat tsaqanhpit yawta. ¹⁸ Pu suhka hoñviaya q̄ōhit aw ōqalat pasiwtaqa kwañwáhovaqtuqat eñem tataqt-sokpit ānqw yama. Nihqe pam tsaqanhp̄i'taqat aw a'nō pañqawu: Um uhtsaqanhp̄iy a'nō qalay'taqat akw tsahqani. Nen um tūwaqatsit ep ovauyit p̄ölōyat tsovalani. Pi ōvaat pās kwañw'iwta. ¹⁹ Pahsat pu hoñviaya tūwaqatsit aw tsaqanhp̄iy akw tsahqaqat panhtiqe, tūwaqatsit ep ovauyit tsovala; pu haqam q̄ölōt qaan'ewakw yahsakoq God itsívuyat tuawí'taqat aqw put maspa. Pep hapi ōvat pālayat ōviy mumtsiyañwu. ²⁰ Noq̄w pep ōvat aqw wukukuykuya, wuhkokitsokit ihpovee. Noq̄w pālaat únwaniwhtiye ānqw nōñakqe, pas kawaymuy sip-moyiyamuy aw pahsavo pāti, pakwút-sikip sunat tutskwa-tuwanit pahsavoo.

15

The Angels with the Last Plagues

¹ Pu piw nu sukw hihta tuawí'taqat qaan'ewakw a'nō hihtaniqat ōmi tuwa. Tsáñe'nihqam hoñvia'yat tsañe' k̄ānanvotpit yawyuñwa. Pam nuhtuñki, put atsve pu' God itsívuat yukiltini. ² Pu nu piw suhpan wuhkovatuphat panaptsat antaqat ūwiñwuy enañ namiqwriwtaqat aw yori. Noq̄w hakim patuphat qalavaqe hōñi. Puma hapi it hihta pohko'ewakw áñwutota, pu put an yukiwhtputa, pu tuvoylayata, pu tūñwniyata, pu pohtoylaniyata. Nihqe puma God ānqw sivatonlenat mákiwyaqey yawyuñwa. ³ Nihqe puma God tumal'ayayat Moses tāwiyat tātawlalwa, pu Mañiat tāwiyata; nihqe pañqaqwa: Pas uhtutmala qaan'ewakw k̄āhinyuñwa, God Sus'ōqaltutuyqawhqa. Pas um hapi qaatsat suan hihta hinma. Um hisatñahaqaw hīhihtuy sinmuy amumi moñwi. ⁴ Puyaw hak haqam uñ qa kaptsi'tani, Tutuyqawhqa? Sen hak uhnatñwaníy qa pas hihtalawni? Pi um hapi nāla qahováriwta. Sohsoy hihtu nanāpwat sinom ōkiwkahkañw utpip nāwakintani. Pu um sinmuy amuñem hin yuki'maqw pam susmataq'a, kitota. ⁵ It atsve pu' nu yorikq, pi mötsápk̄i God pep ki'taqat tuawí'taqat ōveqatsit ep'e. Noq̄w

kīhut ep yūpaq haqam pas Aantsawat aw hōtsīlti. ⁶ Noqw tsāne'nihqam hoñvia'yat pañqw nōña, tsañe' kānanvotpit yankahkañwo; pas suhqōtsat tusaqtontsatsaqmōtsaput añqw yukiwyuñqat yuwsikahkañw, kwekwéwhpit sikavalasivat añqw yukiwyuñqat tawitsqay añ kwewyuñwa. ⁷ Noqw nālōqmuy hihtuy tayyuñqamuy amuñaqw suhka imuy tsañe'nihqamuy hoñvia'yatuy nānan'ik hihta huyta. Kurs pam kuyapkuyit sikavalasivat añqw yukiwhqat pumuy huyta. Put añqw aqwhaqami sutsep qátuhqat, God itsívuat opom'iwyuñwa. ⁸ Noqw haqam pas Aantsawat kīhut ep kwītsiñw ohpo, God lolmat tālawñwayat, pu öqalayay añq'ö. Noqw soon kurs hak haqam pas Aantsawat kīhut aw pákini, pas ason tsāne'nihqam hoñvia'yat tsañe'sikipwat kānanvotpit hintsatskaqey yukuyaniqat pahsavoo.

16

The Bowls of God's Wrath

¹ Noqw hak kīhut pas Aantsawat añqw tsañe' hoñvia'yatuy amumi a'nō pañqawhq nu navota. Yupavé, uma tūwaqatsit aw God itsívuyat kuyapkuyiwyuñqat wūtayani, kita. ² Noqw mohti'maqa nakwsuqe tūwaqatsit aw kuyapkuyiy wūta. Noqw pahsat pu hakim it hihta pohkot tuvoylayat akw pey'kahkañw, put an himu yukiwhput aw nānawaknaqamuy amuhpa' uya nuhtsel'eway itséhee nōña. ³ Pu hoñviaya añknihqā pātuwaqatsit aqw kuyapkuyiy wūta. Noqw pahsat pu pāhu hakiy mokput uñwáyat anhti. Noqw sohsoy hihtu tayyuñqam pātuwaqatsit añqe' soa. ⁴ Pu amuñknihqā hoñviaya hāhaqe' mūnat, pu pāhu nōñantaqat añ kuyapkuyiy wūtaqw pam úñwaniwhti. ⁵ Noqw nu navotq hoñviaya pāhut aw öqalay'taqa pañqawu: Um súanta Tutuyqawhqa, pu'nihqā, pu hísatnihqā, pu nātoniqa. Um yan yúkuhqe súanhti. ⁶ Puma pi uhsinomuy, pu uhlaya'aymuy uñwáyamuy munvanaya. Noqw um pumuy uñwat hikwna, ispi puma put hihkay'yuñq'ö. ⁷ Pu nu piw suk w navotq pam kwañwáhovaqtuqat eñem tataqtsokpit añqw pañqawu: Pas antsa, God Sus'öqaltutuyqawhqa, pay um pas qaatsat sinmuy amuñem suan yuki'ma. ⁸ Pu i' nālōq epnihqā hoñviaya tāwat aw kuyapkuyiy wūtaqe eñem pan yukuwq pam úwiñwuy akw sinmuy taqtsoka. ⁹ Noqw sinom qaan'ewakw tōñit akw taqtotiqe, God iit kānanvotpit aw öqalat pasiwtaqat nānap hin sasviya. Nihqe puma tunatyay añqw qa lasyat, piw nāt God qa kaptisitota. ¹⁰ Noqw pu tsivot epnihqā hoñviaya it himuvohkot moñw'atsvewayat aw kuyapkuyiy wūta. Noqw moñwtunatyayañ añ qōmseekma. Noqw sinom hihta akw a'nō tūtuyhtotiqe lēñiy mötstota. ¹¹ Nihqe puma öveqatsit

ep God nānap hin sasviya, amuhpa' uya a'nō tūtuyhq ōviy'o; nīkañw hihta hintsakpiy añqw qa lasya. ¹² Noqw navay epnihqa hoñviaya wukovayut Euphrates aqw kuyapkuyiy wuhtaqw, pāyu lāki. Noqw hōpaq momñwituy amuñem kurs pōhtiwa. ¹³ Noqw nu tuwaqw, pahyom tuyoy'eway hīhikwsim pāvaqwtuy amunyuñqam imuy moayamuy añqw nōña-it wukolōlōqañwuy moayat añq'ō, pu it himuvohkot moayat añq'ō, pu i' hak God lavay'ayaatnihqey atsáy'taqat moayat añqw pīwu. ¹⁴ Ima hapi nukpanhīhikwsimu. Noqw puma hīhihta kātatayhpit hintsaktivayaqe, ahsupoq tūwaqatsit añ momñwituy amuhpa' nankwusaqe haqami tuwvōhtayaniqat ōviy tsovalaya, Sus'ōqalat God wukotalōñniyat aw pítuq'ō. ¹⁵ Meh, nu' hapi uyiñwut an pítuni, (kita Tutuyqawhqa). Yuwsi'kañw pās tunatyawmaqa hahlaypit epni. Taq ka pam qayuwsi'kañw waynumqw, sinom put aw yórikyaqw, put eñem haman'ewayni. ¹⁶ Noqw hīhikwsim haqami Hebrew-sinmuy amuhkwa Armageddon yan mātsiwhqat aw momñwituy tsovalaya. ¹⁷ Pahsat pu tsañe' epnihqa hoñviaya sūmawuy aw kuyapkuyiy wūta. Noqw ōveqatsit ep kīhut pas Aantsawat ep moñw'atsvewat añqw hakiy a'nō tōnaat hiñqawhqe pañqawu: Yukilti hapi, kita. ¹⁸ Noqw pahsat mowawatota; pu umhta; pu talwipta; noqw tūwaqatsi a'nō tayayayku, pas hisatñahaqaqw sinom tūwaqatsit añ yesq pañqawu qa hisat pan hiniwhitiqat pan'i. Pi pas qaan'ewakw tutskwa tayayayku. ¹⁹ Noqw qaan'ewakw kitsóki pāyivo tsihtsikti. Noqw añqe' hīhihtuy sinmuy wuhkokitsokiam sapumhti. Noqw God wuhkokitsokit Babylon u'naqe, qaan'ewakw itsívuy wine kūyiwtaqat antaqat put hikwna. ²⁰ Noqw sohsovik pānaqw tutskwa kūyyuñqa kurs haqamiya; pu tuhtukwi pīwu. ²¹ Noqw qaan'ewakw yañsayo lemowa sinmuy amumi ōñaqw lōhō; sohsoy nanāp tsivót-sikip sunat pututuwanit pan puptu. Noqw sinom God nānap hin sasviya, lemowat kānavotpit ep'e, pas kānavotpi qaan'ewakw nuhtsel'ewayniqw ōviy'o.

17

The Great Prostitute

¹ Noqw ima tsañe'nihqam hoñvia'yat ura kuyapi'yuñqw, pumuy amuñaqw suhka inuminihqe inumi pañqawu: Um inumum pewni. Noqw God it qaan'ewakw kitsókit tokoy huhyaqat antaqat eñem hin yúkuniqat nu ūmi mahtaknani. Pam kitsóki hāhaqe' pāvahut añ qātsi. ² Put hapi amum ima tūwaqatsit añ momñwit nākwañway'ya. Noqw tūwaqatsit añ yesqam soñawnen hōnaqtoti, put amum nākwañway'yaqee. ³ Noqw nuy Qahováriwtaqat Hikwsit akw tuyqawiwaqaw, hoñviaya haqami qayēwiwhpumi nuy wīki. Noqw nu hakiy

wuhtit hihta pālañwput pohkot epeq tsokiwtaqat tuwa. Noq̄w himuvohko pas qalomānanatñwanit akw pēvey'kañw, tsañe' qötöy'kañw pakwt ālay'ta. ⁴ Noq̄w wuhti palasakwawsat-nikañw pu pas pālañwput yuwsī'kañw, pu sikavalasivat, pu a'nō hihkay'yuñqat o'wat-nikañw, pu pearl enañ yuwsī'ta; noq̄w kuyapit sikavalasivat añqw yukiwhput put tuyoy'ewakw qahopqatsiyat añqw kūyiwtaqat yawta. ⁵ Noq̄w qalpeq tuñwni pey'ta. Noq̄w yan hapi pey'ta: I' HAPI BABYLON PAS PAVANNIHQA, TOKOY HUHAYAYAQAMUY YUAMU, PU TUWAQATSIT EP HIHTA TUYOY'EWAKWNIHQAT ANIWNQA. Noq̄w kurs hak put tuñwniyat mātsi'tani. ⁶ Noq̄w nu it wuhtit aw tātayhq, pam God sinomuyatuy uñwáyamuy akw hōnaq'iwta, pu Jesus eñem so'qamuy uñwáyamuy akw'a. Noq̄w nu aw yórikqe pas pavan aw wūwanta. ⁷ Noq̄w hoñviaya inumi pañqawu: Ya um hinoq̄w pas kātayta? Nu wuhtit hihta tuawi'taqat uñ āawnani, pu i' himuvohko tsañe' qötöy'kañw, pakwt ālay'taqa put ikwiwtaqat pīwu. ⁸ It pohkot um aw yorikq, pam pay as qatut mōki. Nikañw pam koysöt qa toñtaqat añqw wupni. Nen pahsat pu haqami hovalniwniqat aqw pákini. Noq̄w tūwaqatsit ep yesqam qatsit qaso'taqat qa pasiwyuñqam pohkot aw kātayyuñwni, hakim tuñwniam tūwaqatsit yayhniwhqat pañqaw Mañat qatsítutueniyat ep qa pey'yuñqam, púmaa. Pi i' pohko ura as qatut, haqami; nikañw nāt piw qátuni. ⁹ Noq̄w ōviy hak suan wuwni'taqa it aw wūwamantani. I' tsañe' qöqtö hapi tsañe' tsotsmo. Noq̄w wuhti pumuy epeq tsokiwta. ¹⁰ Puma piw tsañe'nihqamuy momñwituy tuawi'yuñwa; tsívoñnihqam pay súlawhti; noq̄w suhka pu' qatu; pu suhka pay nātoni. Noq̄w ason pam pite' pay hihsavoni. ¹¹ Noq̄w i' himovohko, as úranikañw, pay pu' qa háqamnihqa, pam hapi nanalt épeqnihqani. Nihqe pam imuy tsáñe'nihqamuy amuñaqw suhkani; nihqe pam haqami hovalniwniqat aqwni. ¹² Noq̄w pu pakwt ālat um aw yorikq, ima hapi pakwt momñwituy tuawi'yuñwa. Nikañw pay puma moñwtunatyay nāt qa makiwya. Puma pay hihsavo it himuvohkot amum moñw'iwyuñwniqat pan amuñem yukiwa. ¹³ Noq̄w puma sun wuwni'yuñwe' it hihta pohkot ōqalay, pu moñwqeqniy maqayani. ¹⁴ Noq̄w ima hapi Mañat aw kihpokyani. Noq̄w pay pam pumuy áñwutani. Pi pam hapi nuhtumi tutuyqawyaqamuy amumi Tutuyqawhqa, pu momñwituy amumi Moñw'iwta. Noq̄w ima put ámumyaqam hapi wánwayniwyaqamu, namorstiwyaqamu, nihqe pas ántsay'wisqamu. ¹⁵ Pu hoñviaya inumi pañqawu: Pu it pāhut um aw tātayhq, ura tokoy huhyaqa wuhti put añqw qatuq̄w, pam hapi hīhihtuy sinmuy tuawi'ta, kaysiwhqamuyu, nanāpwatuy hihtuy sínmu, pu nānapwat

lavaymakiway'yuñqamuyu. ¹⁶ Pu it pakwt ālat um aw yorikq, puma it wuhtit tokoy huhyaqat aw pas qa suhtaq'ewyani; nen put kīqōtotat, yuwsiyat put añqw poswayat, tokoyat soswani; nen qōhit akw put taqtsokyani. ¹⁷ Pi God pumuy pan unañwtoynaqw puma put tunatyayat aw antsanye', sun'unañway'kahkañw, it hihta pohkot aw moñwtunatyay noyani, haqami God lavayiat añ ahsupoq anhtiniqat aw pahsavoo. ¹⁸ Pu it wuhtit um aw yorikq, pam hapi qaan'ewakw wuhkokitsókit tuawi'ta, tūwaqatsit añ momñwituy amumi tuyqawi'taqata.

18

The Fall of Babylon

¹ Yantaqat atsve pu' nu yorikq, pi suhka hoñviaya òveqatsit añqw hawto, a'nō òqalat pasiwkañwo. Noqw tūwaqatsit añ suyan tālawva, tālañwayat akw'a. ² Noqw pam a'nō tōnay añqe' tsa'timaqe pañqawu: Babylon pas pávannihqa sahpu; Babylon-kitsóki sahpu. Noqw nukpanhihikwsim pep ki'vayani, pu sohsoyam hihtu tuyoy'e'way hīhikwsimu, pu sohsoyam hihtu i'tseheet, pu tuyoy'e'wayom masay'yuñqam piwu. ³ Pi sopkawtaqam sinom put amum qahopihintsatskaqe soñawnen wine akw hōnaqtoti. Noqw tūwaqatsit añ momñwit put amum nākwañway'ya. Pu tūwaqatsit ep huhyayaqam put kwañwáewhqatsiyat atsviy kāhaktoti. ⁴ Pu nu piw hakiy ònaqw tōnayat navotq pañqawu: Uma put añqw nōnakni, isinomu; nen uma qaanhtipuyat ep qa ámum hintsatskani. Taq ka uma piw put amum hīhihta añ kānanvotyani. ⁵ Taq put qaanhtipuat òveqatsit aw pitu. Noqw God put nukpanayat aw pónakna. ⁶ Pam umuy hintsanhq, pan uma tuwat put hintsanyani; pu hin hinhtiqat uma navitañw'iwtaqat tuwat yukunayani. Pu pam umuñem kuyapit aqw ohpoknaqw, uma eñem put navitañwtotani. ⁷ Ura as pam nāhihtay'taqe kwañwáqtu. Noqw òviy uma okiwsasne' qahahlayhtapnayani. Himu pam unañwpeq pañqawu: Pi nu moñwi; nu qa koñnalavu. Nihqe soon nu hihta qahahlayhpit aw yórikni. ⁸ Paniqw òviy sūk tāwat ep hīhimu kānavotpit put aw pítuni-tūya, qahahlayhpi, pu tsóñawu. Noqw pam qōhit akw pás tsohtso'ni. Pi Tutuyqawhqa God put hin yukunaniqa a'nō òqala. ⁹ Noqw tūwaqatsit añ momñwit put amum nākwañway'yaqam, pu amum hihta nasani'yuñqam put ep is óhilalwani, tsaykitani, put uwiwitaqw kwītsiñwyat aw taykahkañwo. ¹⁰ Pas okiwhintaqw tsātsawnaniqe, yāvaqw hoñkahkañw pañqaqwani: Is ohi, is ohi, qaan'ewakw wuhkokitsoki Babylon! Um sūs tāwat añqe' qōniltiqat ep pay kīqōti. ¹¹ Pu tūwaqatsit ep huhyayaqam put ep tsaykitani, pu qahahlayyani, pāpu

qa hak pumuy huhyanpiyamuy túiniqw òviy'o. ¹² Puma ìit hihta huhyaya: Sikavalasivata, qòtsásivata, o'wat a'nò hihkay'yuñqata, pu pearls, pu tusaqtontsatsakwmòtsaput suphìnpata, pu palasakwat tsatsákwmòtsaputa, pu wishöptsatsakwmòtsaputa, pu palatsatsakwmòtsaputa, pu sohsok hihta kwanwáhovaqtuqat kokhota, pu sohsok hihta ivoryt añqw yukiwyuñqata, pu sohsok hihta a'nò hihkay'yuñqat kohot añqw yukiwyuñqata, pu sikasivata, pu pay sīvata, pu marble owat añq'ò, ¹³ Pu cinnamon, pu hihta hovaqtuyaqata, pu hihta akw nalwitotaqata, pu himu kwanwáhovaqtuqat tataqtsokiwhqata, pu wine, pu wihkuyita, pu a'nò pinput ñumnita, pu sòhövosita, pu wāwakastuyu, kanelmuyu, pu kawaymuyu, pu karētamuyu, pu tūtuwiktuyu, pu sinmuy qatsíyamuyu. ¹⁴ Ura as um sohsok ìit hihta ep nāhahlaynañwu. Noqw meh, pam sohsoy tūwaya. Noqw sohsoy himu nukñwa, pu lolma ūnaqw ahpiyya. Noqw soon um pāpu pūvut pantaqat túwani. ¹⁵ Noqw ìit huhyayaqam put wuhtit atsviy kāhaktotiqam, put okiwhintaqw, mamqasyaqe yāvahaqaw hoñkahkañw, tsaykikahkañw a'nò hiñqaqwat, ¹⁶ Pañqaqwani: Is ohi, is ohi, um qaan'ewakw wuhkokitsoki! Ura as um suphìnpata tusaqtontsatsakwmòtsaput, pu palasakwawsat, pu pas pālañwput yuwsì'tañwu, pu sikavalasivat, pu a'nò hihkay'yuñqat o'wat-nikañw pu pearl enañ ura as yuwsì'ta. ¹⁷ Noqw sūs tāwat añqe' qöniltiqat ep i' kahahkimu qaan'ewakw sūlawhti. Noqw sohsoyam pākihut añqe' momñwit, pu pākihut akw yaktañwuqam, pu pākihut tumalay'yuñqam, pu hihsa'nihqam pāvaqe nānahoy huhyayaqam yāvaqw hoñni. ¹⁸ Nihqe put uwiwitaqw kwītsiñwyat tutwaqe sáakmaqe pañqaqwa: Ya haqam wuhkokitsoki it qaan'ewakw wuhkokitsokit anta? ¹⁹ Nihqe puma qötömi qöat tsálakinkahkañw, sáakiwtaqe tsaykikahkañw a'nò hiñqaqwat pañqaqwa: Is ohi, is ohi, wuhkokitsoki! Pas as pam qaan'ewakw hihta hihkay'taqat hintsakq, òviy sohsoyam pāvaqe pākihut akw hintsatskaqam put atsviy kāhak'iwwisa. Noqw sūs tāwat añqe' qöniltiqat ep pam kīqöti, yan lavayhtoti. ²⁰ Oviy uma hahlayhtotini, òveqatsit ep yesqamu, God sínomatu, piw put lavay'aymatu; pi God umuñem put aw nāoya. ²¹ Noqw hoñviaya a'nò hoñvi owat wukomatat antaqat kwusut, pātuwaqatsit aqw put tūva pañqawkañwo: Yan hapi qaan'ewakw wuhkokitsoki Babylon tūwiwni; nen pas qa nātuwiwni. ²² Noqw sivatonlenat añ lēlanyaqamuy tōkiam soon pāpu uhsonve nanaptiwni, um Babylon-kitsóki; pu tātawlalwaqamuy tōnaam soon nanaptiwni, pu muriñput lēnat añ lēlanyaqamuyu, pu sivatötöqpit añ lēlanyaqamuyu. Piw soon hak tumaltuwi'taqa pay nāp hihta

tuwi'taqa pāpu uhsonve nātuwiwni. Piw soon pāpu uhsonve hisat haqam nūmantotani. ²³ Piw wihqōhi soon pāpu hisat qōhi'yuñwni. Pu möönañwuy, pu mö'wit tōnaam soon pāpu uhsonve nanaptiwni. Pi um powaqat an sopkawtaqamuy sinmuy tuhisat akw ūnatoynaqw, uñaqw huhyayaqam tūwaqatsit ep pas pavansinomniwhtoti. ²⁴ Noqw put ep God lavay'aymuyatuy uñwáam nātuwiwa, pu God sinomuyatuy uñwáamu, pu sohsokmuy tūwaqatsit ep hakimuy qōqyaqamuy uñwáamu.

19

¹ Yantaqat atsve pu' nu navotq, hakim kaysiwhqam ōveqatsit añ a'nō hiñqaqwaqe pañqaqwa: Alleluia! Kwakwhay God Itahtutuyqawhqa! Um hapi itamuy ayo oya. Um hapi pas hímuu, ōviy itam uñ kaptsi'lalwa. Um-sa nāla öqalay'ta. ² Um hapi qaatsay'makañw nuhtuñem suan hin yúkuñwu. Pi um wuhtit tokoy huhyaqat qaan'ewakw hinhtiqat eñem hin yuku, it wuhti tuskapqatsiy akw tūwaqatsit ep sinmuy qalomáhintsanhqat éñemi; nihqe uhtumal'aymuy ep put aw nāoya. ³ Pu piw puma pañqaqwa: Alleluia! Noqw put kwĩtsiñw'at sūs ōmiq wunuptu. ⁴ Noqw ima sunat nālōq sihkay'taqam wūwuyom, nālōqmuy hihtuy tayyuñqamuy amumum tutskwami munumhtotiqe, God moñw'atsvewat ep qátuhqat pas hihtatotaqe pañqaqwa: Pas antsa, Alleluia!

The Wedding Feast of the Lamb

⁵ Noqw moñw'atsvewat añqw hakiy tōnaat pañqawu: Uma God Itahtutuyqawhqay tayawnayani, uma sohsoyam tumal'aymatu, pu uma put kaptsi'yuñqamu, añ sōqavuñwsinomu, pu pavansinomu. ⁶ Noqw nu navotq pas hakimuy qaan'ewakw hintaqamuy tōnaam tōtōqa, haqe' pāhu sōykitotaqat pan'i, pu pavan a'nō úmukqat pan'i, noqw pañqaqwa: Alleluia! Pi God Sus'öqaltutuyqawhqa hapi moñw'iwta. ⁷ Itam hahlayhtotini. Owi, itam pas hinhaqam hahlayyani; nen pas kaptsitotani. Tsañaw pi Mañat nōmataniqat aw pitu. Noqw nōmaatniqa pās moñwvasiwta. ⁸ Nihqe pam tusaqtontsatsakwmötsaput suphiñput kwañ'ewakw suhqōtsat yuwsitaniqat pan put eñem yukiwa; pi tusaqtontsatsakwmötsapu suphiñpu God sinomuyatuy súantsakpiyamuy tuawi'ta. ⁹ Noqw hoñviaya inumi pañqawu: Um yan pēnani: Pas hapi Maña nōmataq w put ep nōviwhqat aw tūtsamiwyaqam hahlayhpit epyani. Pu pam inumi pañqawu: I' hapi God lavayiatnihqe pas antsa. ¹⁰ Noqw nu kukmiq nātuvat, as put pas hihtataniqw, pam inumi pañqawu: Soh, pay um qa panhtini. Pay nu umún God eñem tumalay'ta, pu uhtupkomuy Jesus tuawi'yuñqamuy

amun'i. Um God pas hihtalawni. Pi Jesus tuawi'yunqam God lavay'aymuyatuy amun God Hikwsiyat akw tuyqawiwuyunwa.

The Rider on the White Horse

¹¹ Noqw ōmi hōtsiltiqw, nu qōtsákawayot aw yori. Noqw aqw tsokiwmaqa Pas Antsay'maqa Pas Qaatsay'maqa yan mātsiwa. Nihqe pam suan hihta añ wūwañwu, piw suan kihpokñwu. ¹² Noqw pōsiat ūwiñwuy anta; noqw qōtōyat añqe' wūhaq wihka kwapyā. Noqw pam tuñwniy akw tuvoylaiwtaqw, qa hak put tuwi'ta, pas pam-saa. ¹³ Noqw pam usimnit uñwat akw mórokput yuwsit'a. Nihqe pam God Lavayiata yan mātsiwa. ¹⁴ Noqw tuwvōh'aymat qōtsákawaymuy añ tsokiwkahkañw ōñaqw put añkya tusaqtontsatsakwmōtsaput suphiñput kwañw'ewakw suhqōtsat yuwsikahkañwo. ¹⁵ Noqw moañaqw sipwuvahpi a'nō qalay'taqa yayma. Noqw put akw pam hīhihtuy nanāpwatuy sinoiwtaqamuy wuvahtani. Nen pam pumuy sivamoñwkokhot akw amumi moñw'iwatani. Pi pam hapi Sus'ōqalat God nuhtsel'ewakw itsívuyat sinmuy amuñem na'sastani, hak haqam ōvat mumtse', pālayat na'sastañwuqat pan'i. ¹⁶ Noqw pam usimniy añ-nikañw pu qahsiy añ tuñwniy pēni'taqw yan pey'ta: MOMÑWITUY AMUMI MOÑW'IWTAQA, PU TUTUYQAWHQAMUY AMUMI PAS TUTUYQAWHQ. ¹⁷ Noqw nu sukw hoñviayat tuwaqw, tāvit ep wunu. Nihqe pam a'nō tōnay añqe' tsahtsa'lawhqe, ōva sohsokmuy masay'yunqamuy pūyawnumyaqamuy amumi pañqawu: Uma pew tsovawmaqw, God umuñem wukonovat na'sasta. ¹⁸ Noqw uma añ pas momñwituy tokoyamuy nōñōsani, pu solāwamuy amumi momñwituy tokoyamuyu, pu añ a'nō ō'qaltuy tokoyamuyu, pu kawaymuy tokoyamuyu, añ qa tūtuwiktuyu, pu tūtuwiktuyu, añ sōqavuñwsinmuyu, pu pas pávansinmuyu. ¹⁹ Noqw nu yorikqw, i' himuvohko-niqw, pu tūwaqatsit añ pas momñwit-niqw, pu tuwvōh'aymat sūmi tsovalti. Nihqe puma qōtsákawayot epeq tsokiwtaqat, tuwvōh'aymuyatuy enañ amumi kihpokya. ²⁰ Noqw i' himuvohko ñuiwa, pu God lavay'ayaatnihqey atsáy'taqa pīwu. Ura pam it himuvohkot atpip kātatayhpit tumalay'taqe, hakimuy put tuvoylayat akw tuvoylaiwuyunqamuy ūnatoya piw put an hihta yukiwhput aw nānawaknaqamuyu. Puma nāto taykañw, qōhit patuphaiwtaqat tōvu'wat akw uwiwitaqat aqw tūviwa. ²¹ Noqw ahpiy akwsinwyaqam kawāyot epeq tsokiwtaqat sipwuvahpit put moañaqw yaymakqat akw súlawhti. Noqw masay'yunqam tokoyamuy nānasna.

¹ Pahsat pu nu sukw hoñviayat aw yori. Pam òñaqw hawhqe, koysöt qatoñtaqat aqw hõtahpit, pu wupasivanamiqlölöt yawta. ² Nihqe pam wukolölöqañwuy, pay hisat qátuhqat tsüat, Nukpana, pu Satan yan piw mätsiwihqat núahqe, süp sōmorit yahsañwuy pahsavo put soma; ³ Nit koysöt qatoñtaqat aqw put tūvat aqw uhta, nit pu ep tuvoylata. Noqw òviy kurs hin pam pāpu sinmuy ūnatotoynani, süp sōmorit yahsañwuy añ kuyvaniqey aw pahsavoo. Nit ason put atsve pam hihsavo mātaviwni. ⁴ Noqw nu moñw'aatsvewat aw yori. Noqw hakim añ yēse. Puma hapi nuhtumi moñw'iwyuñwniqat pan pumuy amuñem yukiwa. Pu hakim God lavayiyat yuaatotakahkañw Jesus tuawi'yuñqey ep qōyaniwyaqamuy nu amumi yori. Puma hapi himuvohkot aw qa naokiwlalwa, pu put an hihta yukiwput qa aw nānawakna; pu qalpeq, pu may ep put tuvoylayat qa akw tuvoylatoti. Puma mokiwuy añqw ahoy tātayyaqe, süp sōmorit yahsañwuy añ Christ amum moñw'iwyuñwa. ⁵⁻⁶ Ima hapi mohti ahoy yesva. Pas i' hak mohti ahoy yesvaniqamuy amumum ahoy tātayhqa hahlayhpit epni. Pi mokiwu qa lōs put aw òqalay'tani. Pi mohti ahoy yesvaniqam hapi God awwat-nikañw pu Christ awwat wimmomñwitni; nen süp sōmorit yahsañwuy añ put amum moñw'iwyuñwni. Noqw pay ahpiy mímawat so'pum pay ason pas süp sōmorit yahsañwuy súlawhtiniqat pahsavo pay hāk qa yesvani.

The Defeat of Satan

⁷ Pu ason süp sōmorit yahsañwu súlawhtiqw, pepeq pu' Satan sivikiñaqw mātaviwe', ⁸ Tūwaqatsit ep nalōnan'ivaqw sinmuy yesqamuy ūnatoyani, it Gog añqw sinmuyu, pu Magog añqw sinmuyu; nen pumuy sūmi tsovalaqw, puma God aw nāqōytani. Noqw puma pātuwaqatsit qalavaqe tūwat an qaan'ewakw hintani. ⁹ Pu puma tutskwat añ ahsupoq kúrukme', God sinomuyatuy haqam hāk yesqat pónokyani, pu God kitsókiyat put aw unañwayat piwu. Noqw òviy pam òñaqw ūwiñwuy tūve', pumuy taqtsokni. ¹⁰ Pahsat pu Nukpana pumuy ūnatoyaniqa ūwiñwuy patuphat antaqat tövu'wat akw uwiwitaqat aqw tūviwni, ura i' himuvohko-niqw, pu God lavay'ayaatnihqey atsay'taqa pañsoq tūviwhqat pañsoq'a. Noqw puma sutsép-sa pepeq kānavoti'yuñwni, talōnvaqat añ'a, pu mimhikpuvaa.

The Final Judgment

¹¹ Pahsat pu nu qaan'ewakw qōtsat moñw'atsvewat aw yori, pu hakiy put ep tsokiwtaqata. Noqw put pitsáñwayat apyeve tūwaqatsi, pu tokpela haqami hiniwhtiçe qa nātuwiwa. ¹² Noqw nu yorikq pi ima so'pum añ sōqavuñwsinom, pu pavansinom God atpip hōñi. Noqw tutuveni purumhtoti.

Noqw pu piw suhka tutuveni puru. Pamwa qatsítutuveni yan túñwantiwa. Noqw ima so'pum it wūhak tutuvenit añ hin pey'yuñqat put ahpiy hin yukuniwya, hinhaqam hintsatskaqey pan'i. ¹³ Pu pātuwaqatsi put añqe' so'pumuy mātavi; pu mokiwu maskit amum pepeq so'pumuy mātavi. Noqw puma sohsoyam nanāp hin hintsatskaqey ahpiy yukuniwya. ¹⁴ Noqw mokiwuniqw pu maski, puma ūwiñwuy patuphat antaqat aqw tūviwa. Pam hapi lōs mokiwu. ¹⁵ Pu hakiy tuñwniat qatsítutuvenit ep qa pey'taqw, pam ūwiñwuy patuphat antaqat aqw tūviwñwu.

21

The New Heaven and the New Earth

¹ Noqw nu puhutokpelat aw yori, pu puhutuwaqatsit aw'i, i' mohtiwa tokpela, pu mohtiwa tūwaqatsit haqami tūwayaqw ōviy'o. Noqw pātuwaqatsit pāpu qa háqamo. ² Noqw nu' John, wuhkokitsokit pas pavan hímuniñqe qahováriwtaqat ōñaqw God añqw hawtoqw aw tātayi. Noqw pam Jerusalem Pūhuniñqa yan mātisiwa. Pam mōmō'wiqa puwsuñwayniqat aw hin yuwsí'tañwuqat pan sóniwa. ³ Noqw hakiy a'nō tōnaat ōñaqw pañqawhq nu navota; noqw yan lavayhti: Meh, God kíat sinmuy amumum yanta; noqw pam pumuy amumum qátuni; noqw puma put sinomatni; noqw God pas nāp pumuy amumum yantani; nen pumuy Tutuyqawhqaamni. ⁴ Pu God pumuy posvalayamuy sohsok ayo hōnani. Pu mokiwu pāpu qa háqamni; pu qahahlayhpi, pu pahki súlawhtini; piw soon haqam pāpu himu tūyani, pi hisatqatsi pay tūwayaq'ō. ⁵ Noqw i' moñw'atsvewat epeq tsokiwtaqa pañqawu: Meh, nu hapi sohsok hihta pūhulawu. Noqw pam inumi pañqawu: Um it pēnani, i' lavayi pas antsa, pas qa paysoq'a. ⁶ Noqw pam inumi pañqawu: Yukilti hapi! Nu hapi Alpha pu Omega. Nu hapi sohsok hihta yayhnaqa, pu sohsok hihta aw pās yúkuniqa. Nu pāhut nōñañataqat hakiy taytoynañwuqat pānaqmokiwtaqat paysoq máqani. ⁷ Añ kuytaqa hapi sohsok hihta makiwni; noqw nu put Tutuyqawhqaatni; noqw pam ítini. ⁸ Pu ima añ tūmamqasyaqam, pu qatuptsiwni'yuñqam, pu tuyoy'ewakw hinyuñqam, pu tuqwyantotaqam, pu qahopíyesqam, pu tuhisay akw hintsatskaqam, pu nāp yukiwhtuput aw nāwakintotaqam, pu sohsoyam a'tsat, it qōhit patuphat antaqat tövu'wat akw uwiwitaqat pañsoq nuhtumyani. I' hapi lōs mokiwu.

The New Jerusalem

⁹ Pahsat pu ima tsañe' hoñvia'yat ura nuhtuñk tsañe'sikip kānavotpit kuyapkuyi'yuñqamuy amuñaqw suhka inuminiñqe inumi pañqawu: Kurs um pewni. Noqw nu it mō'wit Mañat

nōmayat ūmi mahtaknani. ¹⁰ Pahsat pu nu Qahováriwtaqat Hikwsit akw tuyqawiwtaw, pam haqami qaan'ewakw wupatukwit aqw nuy wīki. Nihqe pepeq pam qaan'ewakw wuhkokitsokit pas pavan hímunihqe qahováriwtaqat Jerusalem yan mātsiwhqat inumi mahtakna. Pam ōnaqw God ańqw hawto ¹¹ God lolmat tālawñwayat tālawñway'kańwo. Noqw tālawñwaat hihta owat pas a'nō hihkay'taqat an talqaqsala, it jasper-owat an'i; hihta suyantalqat an suyan tāla. ¹² Noqw kitsóki qaan'ewakw wupatuhpelat akw nōyakiwta. Noqw tuhpelat an pakwt lōq sihkay'tasikip hōtsíwa. Noqw hōtsíwat ańqe' pakwt lōq sihkay'taqam hońvia'yat hōńi. Noqw put an natńwani pey'yuńwa. Nihqe pań Israel tímuyatuy pakwt lōq sihkay'taqamuy tuńwniam pey'yuńwa. ¹³ Hopkage payhk hōtsíwa, pu kwinińaqe piw payhk hōtsíwa, pu tātōqe payhk hōtsíwa, pu tēveńeqe payhk hōtsíwa. ¹⁴ Noqw wuhkokitsokit aw nōyakiwtaqa tuhkwa pakwt lōq sihkay'taqat qaqaťspi'ta. Noqw pumuy an it Mańat ayamuyatuy pakwt lōq sihkay'taqamuy tuńwniam pey'yuńwa. ¹⁵ Noqw i' hak inumi yuaataqa sikavalasivat tuwanpit yawta, akw wuhkokitsokit tuwantaniqee, pu hōhtsiwayata, pu tuhpelat put nōyakni'taqata. ¹⁶ Noqw kitsóki sutsńakiwta, wuhpalwat-nikańw pu puhtsilwat pay súnanta. Noqw pam hopaqat tuwanpiy akw put tuwanta; noqw kurs pam sūp nāsamiq sihkay'tasikip sōmorit pahsa'haqam tutskwatuwanit tuwanta. Wuhpalwat-nikańw pu puhtsilwat-nikańw pu ōmiqwat pay sunyuńwa. ¹⁷ Pu pam tuhpelat kitsókit aw nōyakni'taqat tuwantaqw, kurs pam pakwt-sikip sunat pakwt navay sihkay'taqat (216) kuktuwaniť pahsavo tuhpela. (Hońviaya sinmuy tuwaniamuy akw put tuwanta.) ¹⁸ Noqw tuhpela jasper-owat ańqw yukiwta; noqw kitsóki it sikavalasivat pas kwan'ewakw ańqw yukiwta, pas panapťsat an suyan tālat ańq'ō. ¹⁹ Noqw kitsókit tuhkwayat qaqaťspiat sohsok hinyuńqat o'wat a'nō hihkay'yuńqat akw lomasniwa. I' mohti'maqa jasper-owat ańqw yukiwta, ańknihqá sapphire-owat ańq'ō, pu amuńknihqá chalcedony-owat ańq'ō, noqw pu nālōq epnihqá emerald-owat ańq'ō, ²⁰ Noqw tsivot epnihqá sardonyx-owat ańq'ō, pu navay epnihqá sardius-owat ańq'ō, noqw tsańe' epnihqá chrysolyte-owat ańq'ō, noqw nanalt epnihqá beryl-owat ańq'ō, noqw pēve' epnihqá topaz-owat ańq'ō, noqw pakwt epnihqá chrysoprasus-owat ańq'ō, noqw peveest epnihqá jacinth-owat ańq'ō, noqw ōsat epnihqá amethyst-owat ańq'ō. ²¹ Noqw pakwt lōq sihkay'tasikip utspi piw pakwt lōq sihkay'taqat hihta pearl ańqw yukiwyuńwa. Nanāp utspi sūkw pearl ańqw yukiwtańwu. Noqw kitsókit ep kitpik pas sikavalasivat

kwañw'ewakw añqw yukiwta, pas pay suyan talqat panaptsat panyuñwa. ²² Noqw nu ep qa haqam God enem nāwakinkit tuwa, pi sinom God Sus'ōqaltutuyqawhqat, pu it Mañat, pumuy amutpip nāwakintotaqw ōviy'o. ²³ Pu kitsóki pay tāwat qa hakni'ta, piw mūyawuyu, aw talni'taniqata. Pi God lolmat tālawñwaat aw talni'ta, pu i' Maña pep put aw tāla. ²⁴ Noqw ima nanāpwat hihtu ayo nōñakqam put talniyat añ hinwisni. Pu tūwaqatsit añ pas momñwit piw kāhakiwuy, pu hihta hihkay'taqat pañso ōoyyani. ²⁵ Pu pep hōtsíwa tālō pas qa uhtsiltimantani. Noqw tōkila pep sūlawni. ²⁶ Noqw hīhihtu nanāpwat sinom kāhakiwuy pu hihta hihkay'taqat pañso ōoyyani. ²⁷ Pu pas soon himu hihta itséhe'tañwuqa pañso pákini, pu piw hihta tuyoy'ewakw tumalay'taqa, pu atsátañwuqa. Pay pas ima Mañat qatsítutuveniyat añ túñwniam pey'yuñqam-sa hapi pañso yuñni.

22

¹ Pu hoñviaya kwañw'ewakw mūnat hakiy taytoynañwuqat inumi mahtaknaqw, pas ruhpit an suyan talni'ta. Pam God- nikañw pu Mañat, pumuy moñw'atsvewayat añqw mūna, ² Wuhkokitsokit ep kitpik nahsavaqee. Noqw mūnat nan'ivaq sipaltsoki akw yēsiwhqa wunu, nihqe pakwt lōq sihkay'ta-sikip alōñōt sipalay'vañwu; noqw añsakis mūyawuy ep himuy'vañwu. Noqw hīhihtu nanāpwat sinom put nahpiyat akw powaiwwisa. ³ Noqw God hihta aw qa suhtaqa'ewniqw, pam pep sūlawni, ispi God- nikañw pu Mañat, pumuy moñw'atsvewaam ep wúnuniq'ō. Noqw God tumal'aymat put tayawintotani. ⁴ Pu puma put pitsánwayat aw yorstotani. Noqw put tuñwniat pumuy qalkaqe pey'yuñwni. ⁵ Pu pep qa mihikmantani; piw puma wihqōhit pāpu kurs hintsatskani, piw tāwat añqw tālata, pi Tutuyqawhqā God pumuy amumi talni'taniqw ōviy'o. Noqw puma aqwhaqami sutsép-sa moñw'iwyuñwni.

The Coming of Jesus

⁶ Noqw pam inumi pañqawu: P hapi yan lavayi pas qa paysoq'a, pas antsa. Noqw i' Tutuyqawhqā God imuy pas hihtuy lavay'aymuy amuhpa' yuaataqa tumal'aymuy amumi hoñviayay hōna, pam soon pas hisat himu hintaniqat pumuy āawnaniqata. ⁷ Meh, nu hapi qa sōwunit pítuni, (kita Tutuyqawhqā). Noqw i' hapi hak it nāto hin hintaniqat lavayit it tutuvenit ep pey'taqat aw tuqayvahsi'maqa hahlayhpit epni. ⁸ Nu John hapi iit aw yori; nihqe nu put navota. Nihqe nu navotkañw yórikqe, pahsat pu nu it hoñviayat inumi iit mahtaknaqat kukmiq nātuva, put pas hihtataniqee. ⁹ Noqw pam pahsat inumi pañqawu: Soh,

um qa panhtini. Pay nu uhtumalsuñwa, pu uhpavamuy lavay'a'yatuy suñwáamu, pu it tutuvenit añ lavayit pey'taqat aw tuqayvahsi'yuñqamuy suñwáamu. Um God hapi pas hihtatani. ¹⁰ Pu pam inumi pañqawu: Um it tutuvenit añ himu nātoniqat pey'taqat qa tupki'tani; taq pay aw pitsíwta. ¹¹ Pay pi qasuan hintaqa qasuan hintani; pu i' hak itséhee itséheeni; pu i' hak súantaqa súantani; pu i' hak qahováriwhpu qahováriwtani. ¹² Noqw meh, nu hapi qa sōwunit pítuni (kita Tutuyqawhqa). Noqw nu hapi hihta ahsatit yankañw pítuni; nen sohsokmuy sinmuy añ nanāp tumaltipuyamuy an amumi ahoytani. ¹³ Nu hapi Alpha, pu Omega. Nu hapi sohsok hihta yayhnaqa pu sohsok hihta aw pās yúkuhqa; mohti'maqa, pu nuhtuñkniqa. ¹⁴ Ima hakim hapi tutavoyat añ hinwisqam pas hahlayhpit epyani. Puma himutskit akw yēsiwhqat añqw nōnōsaniqey makiway'yuñwani, pu kitsókit aw hōtsíwhpa' yuñniqeyu. ¹⁵ Pi popkotuy amunyuñqam pay ihke'ya, pu tuhisay akw hintsatskaqamu, pu qahopqatsit hintsatskaqamu, pu tuqwyantotaqamu, pu nāp yukihwput aw nāwakintotaqamu, pu hak atsat hintsakqey ep hahlayhqa pīwu. ¹⁶ Noqw nu' Jesus hapi ihoñviayay ayata, añqe' hāhaqe' inumi tōnawtaqamuy iit āawnaniqat ōviy'o. Nu hapi David náata, pu ahpiy tsíyakpu, suyan tālawñway'taqa talsohu. ¹⁷ Noqw Hikwsi Mō'wit amum pañqawu: Pewyaa. Pu i' hak navotqa Pewyaa, kítani. Pu i' hak pānaqmokiwtqa pewni. Pu pay nāp hak nāwaknaqa it kūyit akw yēsiwhqat qa sisvit añqw hikwni.

Conclusion

¹⁸ Pu nu sohsokmuy it nāto hin hintaniqat lavayit it tutuvenit añ pey'taqat nanaptaqamuy amumi pañqawni: Kurs hak haqam it lavayit aw hihta hóyoknaniqw, pay God hīhihta kanavotpit it tutuvenit ep pey'taqat hapi aw nāoyni. ¹⁹ Pu kurs hak haqam it nāto hin hintaniqat lavayit it tutuvenit añ pey'taqat hihtawat ayo yúkuniqw, pay God qatsítutuvenit añqw put natñwaniyat ayo yúkuni, pu pas hímunihqat kitsókit ep geniyata. Pu sohsoy himu lolma it tutuvenit ep pey'taqat put aw uhtani. ²⁰ Noqw iit lavayhtiqa yan hiñqawu: Meh, nu pas antsa qa sōwunit pítuni, kita. Nam antaa, Jesus Tutuyqawhqa, pay um qa sōwunit añqwni. ²¹ Nam Itahtutuyqawhqa Jesus Christ núokwaat sohsokmuy umumi pítiswtaa. Nam antaa.